

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

ПЕРШЛЕТНА
Южно-Рус. О-ва
Печатн. Дѣла
ОДЕССА.

Южно-Рус. О-ва
Печатн. Дѣла
ОДЕССА.

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΣΥΛΛΟΓΗ

ΕΚΚΡΙΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΞΕΝΩΝ ΤΕ ΕΝ ΕΛΛΗΝΙΚῃ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙ
ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΤΥΠΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΣΥΝΕΡΓΙΑ. ΜΕΝ ΤΩΝ Κ. Κ.

ΣΠ. ΒΑΣΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Γ. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.),
ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ, Σ. Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Π.
ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Α. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ (καθ. τῆς φιλ.), ΣΠΥΡ.
Π. ΛΑΜΠΡΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Μ. ΛΑΠΠΑ (δ. φ.), Θ. ΔΙΒΑΔΑ
(δ. φ.), Μ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Γ. ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ (καθ.
ἐν τῷ Πανεπ.), Θ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ (καθ. γυμν.), Ν. Γ. ΠΟ-
ΛΙΤΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Α. ΠΡΟΒΕΛΕΤΙΟΥ φ.), (δ. Ε. ΡΟΙΔΟΥ
(δ. ν.), Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), Ι. ΣΒΟ-
ΡΩΝΟΥ (διευθ. νομισμ. μουσ.), Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ (γυμνασιάρχ.), ΧΡ.
ΤΣΟΥΝΤΑ (ἐφ. τ. ἀρχ.), Δ. ΦΙΛΙΟΥ (ἐφ. τ. ἀρχ.), Γ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ (καθ. ἐν
τῷ Πανεπ.) καὶ ἄλλων λογίων

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΔΕ

ΛΥΣΑΝΔΡΟΥ Γ. Χ. ΚΩΝΣΤΑ

ΑΝΑΛΩΜΑΣΙ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΕΡΝΕΣΤΟΥ ΚΟΥΡΤΙΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

ΤΟΜΟΣ Δ'.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΚΑΡΟΛΟΥ ΜΠΕΚ

1900

ΕΡΝΕΣΤΟΥ ΚΟΥΡΤΙΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΙΣΑ ΕΚ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ

ὑ π ο

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

1564

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΚΑΡΟΛΟΥ ΜΠΕΚ
1900

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

Наукова бібліотека
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
імені І. І. МЕЧНИКОВА

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ
ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

Α'. Αἱ Ἀθῆναι ὑπὸ τοὺς τριάκοντα	σελ.	5
Β'. Αἱ Ἀθῆναι μετὰ τὴν παλινόρθωσιν	»	84
Γ'. Σπάρτη καὶ Περσία.	»	185
Δ'. Ὁ κορινθιακὸς πόλεμος.	»	263
Ε'. Τὰ ἐπακόλουθα τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης.	»	362

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΩΝ ΘΗΒΩΝ

Α' Ἐξέγερσις καὶ ἀμυντικὸς ἀγὼν τῶν Θηβῶν	σελ.	401
Β' Ἐπιθετικοὶ πόλεμοι τῶν Θηβῶν	»	501

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

BIBΛION ΠΕΜΠΤΟΝ

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

Α'.

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ

Ὁ ἀγὼν τῶν δύο πόλεων τῆς Ἑλλάδος τῶν ἐχουσῶν τὴν ἡγεμονίαν ἐπερατώθη, καὶ δὴ ὅχι κατ' ἀκολουθίαν ἀμοιβαίας ἐξ-αντλήσεως, οὐδὲ διὰ συνθηκολογίας καθοριζούσης ἐκ νέου τὰ ὅρια τῆς ἀρχῆς τῶν δύο πόλεων, ἀλλὰ διὰ τελείας νίκης τῆς ἐτέρας αὐτῶν καὶ παντελοῦς καθυποτάξεως τῆς ἄλλης. Νίκη λαμπροτάτη, οἷαν καὶ αὐτοὶ οἱ φιλοδοξότατοι τῶν Σπαρτιατῶν οὐδὲ κατὰ διάνοιαν ἠδύναντο νὰ φαντασθῶσιν ἐν τῷ χρόνῳ τῶν μακρῶν ἐτῶν τοῦ πολέμου εἶχε καταχθῆ αἶφνης ἄνευ κινδύνου καὶ μό-χθου, ἄνευ χρηματικῶν θυσιῶν καὶ αἵματος πολιτῶν καὶ εἶχε περιέλθει εἰς τοὺς νικητὰς δίκην καρποῦ ὠρίμου. Οὗτοι εἶχον καρπωθῆ ὅλην τὴν δυσυπολογίστως μεγάλην ἐπιτυχίαν, καίτοι εἶ-χον συναγάγει τὸν στόλον αὐτῶν διὰ χρήματος ξένου, οἱ δὲ ἴδιοι ἑαυτῶν πόροι ἦσαν ἄθικτοι καὶ αἱ δυνάμεις, δι' ὧν εἶχον ἀντιστῆ κατ' αὐτῶν ἐπὶ μακρὸν οἱ πολέμιοι, εὕρισκοντο νῦν εἰς τὴν διάθε-σιν αὐτῶν. Ἡ Σπάρτη ἦτο ἡ μόνη πόλις ἡ ἰσχυρὰ κατὰ τε γῆν καὶ θάλασσαν καὶ συνδεδεμένη μετ' οἰκειότητος καὶ φιλίας πρὸς τοὺς Πέρσας, οἵτινες παρεῖχον τὴν ἐπικουρίαν αὐτῶν ἄνευ ὄρων ἐπαχθῶν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους. Αἱ πρότεραι τῆς Σπάρτης ἀδυ-ναμίαι, πλημμυέλειαὶ καὶ ἥτται εἶχον λησμονηθῆ, οἱ δ' Ἑλληγνες

ἀπέβλεπον εἰς αὐτὴν μετὰ νέας εὐλαθείας, παρείχον εἰς αὐτὴν τελείαν ἐμπιστοσύνην καὶ ἐχαιρέτιζον τὸν τέλος ἐπιτευχθέντα θρίαμβον αὐτῆς ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων ὡς τὴν ἀρχὴν νέων καὶ εὐτυχῶν χρόνων. Ἀπὸ δὲ τῶν Κυθήρων μέχρι τῆς Θράκης δὲν ὑπῆρχε πόλις ἐλληνικὴ ἐν ἣ ἠκούσθη ἀντίρρησης περὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης καὶ τῆς ὑπ' αὐτῆς διοικήσεως τῶν κατὰ τοὺς Ἑλλήνας. Τοιαύτης ἰσχύος οὐδέποτε μέχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχεν ἀξιωθῆ οὔτε ἡ Σπάρτη οὔτε ἄλλη τις τῶν πόλεων τῶν ἐλληνίδων· ἡ ἰσχύς δ' ἐκείνη ἀνῆρχετο μὲν εἰς παράδοσιν ἀρχαίαν, ἀλλ' ἐστηρίζετο ἐδραίως ἐπὶ νέων ὕλικῶν καὶ ἡθικῶν ἐρεισμάτων.

Ἀλλὰ πρὸς τὴν τοιαύτην ἡγεμονίαν συνεδέοντο καὶ μεγάλα αἰτήματα καὶ ἀξιώσεις. Εὐλόγως ἠδύναντο νὰ καταδοκῶσιν, ὅτι ἡ Σπάρτη ἐμελλε νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ἀρχαίας ἐπαγγελίας καὶ ὅτι εἶχε παρασκευασθῆ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἐπιβολῆς αὐτῆς. Ἡ Σπάρτη ἦτο ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν ἡγεμονευουσῶν πόλεων, ἥς ἡ ἐξαιρετικὴ ἀξίωσις περὶ τῆς τιμητικῆς ταύτης θέσεως οὔτε ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων οὔτε ὑπὸ τῶν φίλων πρὸς αὐτοὺς φρονούντων εἶχε ποτ' ἐγκαταλειφθῆ. Εἶχε δὲ ἡ Σπάρτη ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Βρασίδου ἐξέλθει ἐκ τῶν στενῶν αὐτῆς κύκλων καὶ ἀποβῆ δύναμις ναυτικὴ, γενομένη μὲν ἔμπειρος τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀσίαν πραγμάτων, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἀποκτήσασα ποικίλας γνώσεις καὶ πολλαπλὴν διδασκαλίαν. Δὲν ἠδύναντο δὲ νὰ μὴ συνιδῶσιν οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ δημιουργηθῇ ἐν Ἑλλάδι νέα κατὰστασις πραγμάτων ἀνάλογος πρὸς τὰς ἐπαγγελίας τὰς δοθείσας ὑπ' αὐτῶν πρὸ τριάκοντα ἐτῶν κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ πολέμου, καθ' ἃς ἔπρεπε πάλιν νὰ ἰσχύσῃ παρὰ τοῖς Ἑλλησι τὸ ἀρχαῖον δίκαιον καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ ἡ παρὰ τινος πόλεως χεῖρωσις ἄλλης. Διὸ πάντων τὰ ὅμματα ἦσαν ἐστραμμένα πρὸς τὴν Σπάρτην καὶ αἱ περαιτέρω τύχαι τῶν Ἑλλήνων ἐμελλον νὰ ἐξαρτηθῶσιν ἀναγκαίως ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἡ Σπάρτη ἤθελε μεταχειρισθῇ τὴν δύναμιν αὐτῆς ὅπως ἀνταποκριθῇ πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῶν ἐνεστῶτων χρόνων.

Αἱ δὲ πρῶται διατάξεις ἐπετράπησαν εἰς τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον εἰς ὃν ἐχρεώσθουν τὴν νίκην, ἐπειδὴ μόλις που ἐπετεύχθη ποτὲ νίκη κρίσιμος διὰ συμμετοχῆς τῆς νικηφόρου πολιτείας αὐτῆς καὶ τῶν οἰκείων πολιτῶν οὕτω μικρᾶς οἷα ἢ ἐν τῇ παρὰ τοὺς Αἰγὸς ποταμούς μάχῃ. Ὁ Λύσανδρος μόνος εἶχε καταστήσει δυνατόν καὶ κερδήσει τὴν νίκην· ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ ὑπῆρχον τὰ μέσα ἅτινα ἐφαίνοντο ἀπαραίτητα πρὸς καρποφορίαν τῆς νίκης ἐκεῖνης· ἐκεῖνος μόνος ἐκράτει μετὰ χεῖρας τὰ νήματα δι' ὧν διώκει τὰς φατρίας καὶ διέτασσε τὰ τῶν ἐλληνίδων πόλεων ἐξ ὀνόματος τῆς Σπάρτης. Ἐν δὲ τῇ τοιαύτῃ ἐνεργείᾳ εἰργάζετο κατὰ τὰς παραδεδομένας ἀρχὰς τοῦ πολιτικοῦ προγράμματος τῶν Λακεδαιμονίων.

Τὸ ἐν Ἑλλάδι ἀξίωμα τῆς Σπάρτης εἶχεν ἀνέκαθεν διακινδυνευθῆ κυρίως ἔνεκα τῆς κατισχύσεως καὶ ἀναπτύξεως ἀρχῶν δημοκρατικῶν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ ἰσχύοντα ἐν Σπάρτῃ. Διὸ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπεζήτουν ἀπανταχοῦ ἔνθα ἴσχυον τὴν κατάλυσιν τῶν ἀντιξῶν πολιτευμάτων καὶ τὴν εἰσαγωγὴν πολιτεύματος παρεμφεροῦς πρὸς τὸ σπαρτιατικὸν χάριν ἀνιδρύσεως τῆς προτέρας ἐπιδράσεως τῆς Σπάρτης. Τοῦτο εἶχε πράξει ἡ Σπάρτη ἐν Ἀργεῖ, ἐν Σικυῶνι, ἐν Ἀχαΐᾳ¹, καὶ αὕτῃ δὲ ἡ καταπολέμησις τῆς τυραννίδος, ἐν ἣ ποτε ἡ Σπάρτη εἶχεν ἀναπτύξει τὴν μεγίστην αὐτῆς δύναμιν, οὐδὲν ἄλλο ἦτο κατ' ἀλήθειαν ἢ ἀγὼν ἐναντίον τῆς δημοκρατίας.

Ἡ δ' ἐφαρμογὴ τοῦ πολιτικοῦ τούτου προγράμματος ἐν μὲν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ μόνον ἀτελῶς εἶχε κατορθωθῆ, ἐκτὸς δ' αὐτῆς εἶχεν ἐπιδιωχθῆ μόνον ἐνιαχοῦ. Ἐνεκα δὲ τῆς ιδιορρύθμου ἀναπτύξεως τῶν Ἀθηνῶν ἡ ἀρχαία ἀντίθεσις τῶν πολιτευμάτων εἶχεν ἀποδῆ ἀνταγωνισμὸς αὐτῶν τῶν πόλεων ἐναντίον ἀλλήλων. Καὶ δὴ ὁ μὲν δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἡλευθέρονεν ὅσημέραι μᾶλλον τὴν βούλησιν αὐτοῦ ἀπὸ παντὸς περιορισμοῦ καὶ ἔβαινε πρὸς τὰ πρόσω ἐν ἀπαύστῳ κινήσει, ἡ δὲ Σπάρτη κατὰ

¹ Θουκυδίδου IV, 21.

τὸν αὐτὸν χρόνον εἶχεν ἀποβῆ δυσκινητοτέρα καὶ ἐφεκτικωτέρα. Ἡ διοίκησις τῶν δημοσίων πραγμάτων εἶχε περιέλθει ἐν Λακεδαιμόνι εἰς ὁσημέραι μᾶλλον περιωρισμένας ὁμάδας καὶ εἶχεν ἀποβῆ ὁσημέραι μᾶλλον πολιτεία τῶν μαχίμων καὶ τῶν τὰ τέλη ἐχόντων, μόνον προορισμὸν θεωροῦσα τὴν ἀποφυγὴν παντὸς νεωτερισμοῦ. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀντίθεσις τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν αὐταῖς πολιτευμάτων ἐπέδρα ἀναγκαίως ὁσημέραι μᾶλλον ἐπὶ τὰς διαλλήλους αὐτῶν σχέσεις πρὸς τὰ ἔξω, καὶ τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ὀλιγαρχίας ἢ τῆς δημοκρατίας ἐν τινὶ πόλει ἀπέβαινε ζήτημα αὐξήσεως ἢ ἐλαττώσεως τῆς δυνάμεως τῆς ἐτέρας τῶν δύο πόλεων τῶν πρωτεουσῶν ἐν Ἑλλάδι. Πᾶσα νίκη τῆς δημοκρατικῆς φατρίας ἐν τινὶ πόλει συνεπέφερε τὴν ἐν αὐτῇ παῦσιν τῆς ἐπιδράσεως τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τὴν ἀποσκίρτησιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης εἰς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῆς. Καὶ ταῦτα διότι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐτέρωθεν εἶχον ἐπιδιώξει πολιτικὸν σύστημα παρεμφερές. Καὶ δὴ εἶχον θεωρήσει τὴν διάδοσιν τῶν δημοκρατικῶν πολιτευμάτων τὸ τελεσφορώτατον τῶν μέσων, ὅπως προσελκύσῃ καὶ δεσμεύσῃ πρὸς ἑαυτοὺς τὰς νησιωτικὰς καὶ παραλίας πόλεις, ἡ δὲ Σπάρτη εἶχεν ἀναγκασθῆ ἐπανειλημμένως νᾶναγνώριση τὴν ὁμάδα ταύτην τῶν πολιτειῶν τὴν διὰ τῶν ἀρχῶν τῆς δημοκρατίας συνενουμένην ὡς νομίμως ὑφισταμένην δύναμιν ἐν Ἑλλάδι¹.

Ἀλλὰ τὴν ἀναγνώρισιν ταύτην εἶχε καταλύσει ὁ πόλεμος· ἡ ὅλη δὲ δύναμις τῆς πολιτείας τῆς διὰ τῆς βίας ἐπιβαλλούσης τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τῶν πόλεων εἶχε διασπασθῆ, καὶ ἡ Σπάρτη ἠδύνατο νᾶ κινηθῇ ἐλευθέρως. Τίνα λοιπὸν ἄλλον σκοπὸν ἠδύναντο νᾶ ἐπιδιώξωσιν οἱ πολιτευταὶ τῆς Σπάρτης πλὴν τῆς ἐπὶ τέλους ἀνεπιφυλάκτου ἐκτελέσεως τοῦ ἀρχαίου πολιτικοῦ προγράμματος τῶν Σπαρτιατῶν, τῆς καθ' ὅλου καταλύσεως τῶν ἀντισπαρτιατικῶν πολιτευμάτων καὶ τῆς ἐκ τῶν ἐνόντων διὰ παντὸς καθαιρέσεως τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐκείνης, ἥτις

¹ Θουκυδίδου I, 112, 115. V, 18.

πάντοτε εἶχε παρακωλύσει τὴν δύναμιν τῆς Σπάρτης, καὶ τῆς διχονοίας ἣτις εἶχε χωρίσει τὴν Ἑλλάδα εἰς δύο στρατόπεδα ;

Ὑπὸ τοιαύτην δ' ἔποψιν ὁ Λύσανδρος οὐδὲν ἄλλο ἔπραττεν ἢ τὸ νὰ τηρῇ τὰς πατροπαραδότους ἀρχὰς τῆς ἰδίας πατρίδος, ὅτ' ἐπωφελεῖτο τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἵνα καταλύῃ τὴν δημοκρατίαν καὶ παραδίδῃ τὴν κυβέρνησιν εἰς τακτὴν ὁμάδα ἀνδρῶν κεκτημένων τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτοῦ ἐν ἀπάσαις ταῖς πόλεσιν ἐκείναις ὅσαι ποτὲ ἀνῆκον εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν ἀρχήν. Ὡς δ' ἐν Ἀθήναις οἱ τριάκοντα, οὕτω κατεστάθησαν ἐν ἄλλαις πόλεσι δέκα ἄνδρες· ὅπως δὲ εἰς τὰς δεκαρχίας ταύτας παρασχεθῇ ἀσφάλεια καὶ δύναμις, παρεξέυχθη εἰς αὐτὰς φρουρὰ σπαρτιατικὴ, τεταγμένη ὑπὸ τὰς διαταγὰς Λακεδαιμονίου ἄρμостоῦ. Καὶ αὕτη δὲ ἡ διάταξις δὲν ἦτο τις νέα. Ἀρμостὰς ἀπέστελλον οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπὸ ἀρχαίων χρόνων εἰς τὴν ἰδίαν ἐαυτῶν ὑπαίθρον χώραν, ὅπως διοικῶσι τοὺς περιοίκους καὶ τηρῶσιν αὐτοὺς ἐν αὐστηρᾷ ὑπηκοότητι ἀπὸ τῆς ἀρχούσης πόλεως. Τοιούτους δ' ἄρμостὰς ἔστελλον ἔπειτα καὶ εἰς τὴν ξένην· τοῦτο δὲ καὶ μόνον ἤρκει εἰς ἀποδείξιν, ὅτι δὲν διενοοῦντο νὰ ποδεχθῶσι διαφόρους τύπους ὑποταγῆς καὶ δὲν ἐσχόπουν νὰ διαστείλωσιν οὐσιωδῶς τὰς ἐν αὐτῇ τῇ Λακωνικῇ ὑπηκόους πόλεις τῶν περιοίκων καὶ τὰς ἐν τῇ ξένῃ τὰς ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως ὑποταχθείσας εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Σπάρτης¹.

¹ Τὸ ὄνομα ἄρμостῆς οὐδὲν εἶχε καθ' ἑαυτὸ τὸ προσβλητικόν· ἀπ' ἐναντίας δ' ἀντιάσεται πρὸς τὸ τῶν ἀθηναϊκῶν ἐπιθεωρητῶν τῶν συμμάχων τῶν καλουμένων ἐπισκόπων ἢ φυλάκων Ἰδὲ *Θεόφραστον* παρ' *Ἀριστοκράτειον* ἐν λ. Ἐπίσκοποι. Πρὸλ. *Διοδώρου Σικελιώτου* XIV, 3 ἄρμόζοντες μὲν τῷ λόγῳ, τύραννοι δὲ τοῖς π. ἀγμάσιν. Δὲν ἦτο δὲ νέον ὄνομα· δὲν ἦτο ὅμως εἰλημμένον ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν κατὰ τὴν πελοποννησιακὴν συμμαχίαν, ἀλλ' ἦτο τὸ ὄνομα τῶν ἐπιτρόπων τῶν στελλομένων παρὰ τῆς Σπάρτης εἰς τὰς περιοικίδας. Ἰδὲ *Σχόλια Πινδάρου* Ὀλυμπ. VI, 154 Πρὸλ. Schömann Griechische Alterthümer Tόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 216. [Schömann - Lipsius Griechische Alterthümer Tόμος Α' σελὶς 211]. Ἐκ δὲ τῆς καὶ εἰς τὰς ὑποτεταγμένας συμμαχίας ἀποστολῆς ἄρμостῶν (*Διοδώρου Σικελιώτου* XIV 10 οἱ παρ' αὐτοῖς καλούμενοι ἄρμισταί) δυνάμεθα νὰ συμπράνωμεν, ὅτι αἱ συμμαχίδες ἐθεωροῦντο ὡς ἐξωτερικαὶ τινες ἐπαρχίαι, ἔχουσαι καὶ ταύτην τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰς περιοικίδας, ὅτι ἐξ αὐτῶν εἰσεπράττετο φόρος. Ἐλευθεριότερα δὲ χρήσις τῆς λέξεως γίνεται παρὰ τῷ *Θουκυδίδῃ* (VIII, 5), ἐνθα αὕτη δηλοῖ θέσιν οἷα ἡ ὑπὸ τοῦ Γαλῆπου κατεχομένη ἐν Συρακούσαις.

Ὁ δὲ χρόνος τῆς ἀρχῆς τῶν ἀρμοστῶν ἦτο ἀόριστος· ἐν δὲ σπουδαίαις πόλεσιν εὐχαρίστως ἄφινον αὐτοὺς νὰ ἐπιχωριάσωσιν, οἷον τὸν Κλέαρχον ἐν Βυζαντίῳ¹. Καὶ ἡ λειτουργία δὲ αὐτῶν δὲν εἶχεν ὄρια ἀκριβῶς διαγεγραμμένα· εἶχον δ' ἐξουσίαν στρατιωτικὴν τε καὶ πολιτικὴν, καὶ διὰ ταῦτα δὲν ἐξηρτῶντο ἀπὸ τῶν βασιλέων ὡς ἀρχιστρατῆγων, ἀλλ' ἀμέσως ἀπὸ τῶν ἐφόρων, εἰς οὓς καὶ ὑπεῖχον εὐθύνην. Ἦσαν ἄνδρες τυγχάνοντες τῆς πίστεως τῆς κυβερνήσεως, εἰς οὓς ἐπετρέπετο ἐλευθέρα κρίσις περὶ τῶν ὑφισταμένων πραγμάτων· διὰ ταῦτα δὲ ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐπιτρόπων τῆς Σπάρτης ἐν τῇ ξένῃ ἀνέτίθετο εἰς ἄνδρας ὠρίμου ἡλικίας, παρ' ὧν προσεδόκατο γνώμη ὀρθὴ καὶ συνετὴ ἐκτέλεσις τῶν ἐξουσιῶν αὐτῶν. Διὸ ἡ εἰς τὴν Ἀμφίπολιν κατὰ τὸ ἔτος 424 π. Χ. (Ὀλυμπ. 89,1) ἀποστολὴ ἀνδρὸς νεαροῦ μνημονεύεται ῥητῶς παρὰ τοῦ Θουκυδίδου ὡς παράβασις τῶν νομίμων². Μετὰ δὲ δώδεκα ἔτη ἐστάλησαν εἰς τὴν Εὐβοίαν δύο ἐπίτροποι στρατιωτικοὶ ἀκολουθούμενοι ὑπὸ φρουρᾶς τριακοσίων ἀνδρῶν.

Ὁ τι λοιπὸν εἶχε συμβῆ πρότερον κατὰ μεμονωμένας περιστάσεις ἐξετελέσθη νῦν εὐρύτερον, καὶ ἐπεξετάθη ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα δίκτυον σπαρτιατικῶν φρουρῶν χάριν δεσμεύσεως ἀπάντων τῶν ἀντιστρατευομένων, ἀπασῶν τῶν δυνάμεων τῆς ἐπαναστάσεως, οἶαν ἐθεώρουν κρίνοντες ἀπὸ σπαρτιατικῆς ἀπόψεως τὴν ὅλην δημοκρατικὴν κίνησιν. Ἀλλὰ πρὸς τοιαύτην ἐπικράτησιν τοῦ πολιτικοῦ προγράμματος τῶν Σπαρτιατῶν παρίστατο ἀνάγκη ἀνδρὸς οἷος ὁ Λύσανδρος. Ἄνευ αὐτοῦ ἡ ἐπιτυχία τοῦ προγράμματος ἐκείνου οὐδέποτε ἔμελλε νὰ κατορθωθῇ. Πράγματι, ἐν ᾧ οἱ ἐν Σπάρτῃ μόνον περὶ τῶν πρὸς τὸ παρὰ χρῆμα ἐμερίμων, ἐκεῖνος ἦτο ὁ μόνος ἀπὸ μακροῦ προβλέψας καὶ παρασκευάσας τὰς διατάξεις ἐκείνας ὅσαι ὤφειλον ἀναγκαίως νὰ τεθῶσιν εἰς ἐνέργειαν μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Ἀθηναίων. Ἐγίνωσκε τὰ κατὰ τὰς φατρίας ἐν ταῖς ἐλ-

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. I, 1, 35. I, 15 κ. ε.

² Θουκυδίδου IV, 132 τῶν ἡδυνάτων παρὰ νόμους ἄνδρας ἐξήγον ἐκ Σπάρτης Συνέδη δὲ τοῦτο τῷ 423 π. Χ. καὶ πιθανῶς ὅπως προσβλήθῃ ὁ Βρασίδας.

ληνίσιν πόλεσιν· ἐγίνωσκε τοὺς στασιάρχους ὅσοι ἦσαν κατάλληλοι νὰ μετάσχωσι τῶν ὀλιγαρχικῶν δεκαδρχιῶν· ἐκεῖνος δ' ὑπῆρξεν ὁ παρακινήσας αὐτοὺς νὰ συνδεθῶσιν οἰκειότερον πρὸς ἀλλήλους καὶ ἐθίσας εἰς τὸ νᾶναμένωσι παρ' ἐκείνου διαταγὰς, παρ' ἐκείνου προαγωγὴν εἰς δύναμιν καὶ τιμὴν. Καὶ ἐνήργει μὲν ὁ Λύσανδρος ἐξ ὀνόματος τῆς πατρίδος, ἀκολουθῶν τὸ πνεῦμα τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς προγράμματος καὶ, καθ' ἃ ῥητῶς μαρτυρεῖται¹, ἐπόμενος εἰς τὰς ἐντολὰς τῶν ἐφόρων· ἀλλὰ πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ διατασσόμενα ἔφερον τὸν χαρακτῆρα τὸν εἰς αὐτὰ ἐπιτυπούμενον ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου, ἡ δ' ἐπίδρασις αὐτοῦ ἦτο οὕτω προσωπική, ὥστε μετ' οὐδενὸς ἡδύνατο νὰ διανεμηθῇ. Εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ἡρεῖδετο ἡ ἀπεριόριστος κυριαρχία, ἣν κατ' αὐτὰς εἶχεν ἡ Σπάρτη· ἀλλ' ἐν τούτῳ ἐνέκειτο καὶ τὸ σπέρμα τῆς ἀδυναμίας αὐτῆς.

Πράγματι μόνον ἐν ἐνίαις περιστάσεσι διεξήχθησαν τὰ πράγματα κατὰ τὰς δικαίας προσδοκίας τῶν ἀληθῶν φίλων τῆς Σπάρτης, παρασχεθείσης ἐκ τῶν ἐνόντων ἀμοιβῆς καὶ ἀποκαταστάσεως εἰς τὰς πόλεις ἐκείνας ὅσαι εἶχον καταστῆ δυστυχεῖς ἕνεκα τῆς εὐνοίας καὶ πίστεως πρὸς τὴν Σπάρτην. Οὕτω πράγματι ἀπεδόθη μὲν εἰς τοὺς Αἰγινήτας καὶ τοὺς περισωθέντας τῶν Μηλίων ἡ ἰδία πατρίς², ἐπηναρρώθησαν δέ πως καὶ ἐν Ἰστιάῃ, Σκιώνῃ³ καὶ Τορώνῃ τὰ ἐκ τῶν βιαιοπραγιῶν τῶν Ἀθηναίων κακὰ· οἱ δ' ἐν τοῖς νήσοις Ἀθηναῖοι κληροῦχοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκχωρήσωσιν ἀπὸ τῶν κτήσεων αὐτῶν, καὶ οἱ Μεσσήνιοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Κεφαλληνίαν καὶ τὴν Ναύπακτον, ἀποδοθεῖσαν εἰς τοὺς Λοκρούς⁴.

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 10.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. II, 2, 9. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 14.

³ Πλούταρχος [ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 14].

⁴ Τὴν ἐκ Κεφαλληνίας ἔξωσιν τῶν Μεσσηνίων μαρτυρεῖ Διοδώρος ὁ Σικελιώτης (XIV, 34), ὁ αὐτὸς δὲ καὶ τὴν ἐκ Ζακύνθου (XIV, 78). Περὶ δὲ τῆς ἐκ Ναυπάκτου διώξεως αὐτῶν ἴδε Πausανίου X, 38, 10. Ἐν δὲ τῷ Ὁμήρῳ τοῦ Μεταγένους λέγεται ὁ Λύκιον προδοὺς Ναύπακτον ἀργύριον λαβὼν ἀγορᾶς ἀγᾶλμα (Meineke Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 755· μικρᾶς ἐκδόσεως Τόμ. Α' σ. 425. Bergk [Commentationes de] reliq[uiis com[oediae] Att[icae] σ. 422.

Κατὰ ταῦτα ἐφρόντισαν μὲν οἱ Σπαρτιᾶται ἐπιμελῶς ἐν τισὶ πόλεσιν, ὅπου οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἐπιδείξει ἐξαιρετικὴν βιαιοπραγίαν, νάποδώσωσι δικαιοσύνην καὶ ἐπανορθώσωσι τὰς γενομένας ἀδικίας, τοῦθ' ὅπερ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πολιτικοῦ συμφέροντος ἐπεβάλλετο. Ἄλλ' ἐν τῷ συνόλῳ καὶ αὐτῶν ἡ διαγωγὴ ὑπῆρξεν ὑπερόχως βιαία, ὃ δὲ Λύσανδρος ἦτο ἥκιστα κατάλληλος, ὅπως παραστῇ ὡς ἀνὴρ μεριμνῶν περὶ τάξεως καὶ νομιμότητος. Δὲν ἦτο ἀνώτερος τῶν φατριῶν, ἀλλὰ συνανεμιγνύετο καὶ συμμετείχεν εἰς τὰ κατ' αὐτάς. Ἦτο ὁ ἡγέτης ἐκείνων ὅσοι εἶχον ὑποσχάφει διὰ μυστικῶν ἐταιριῶν τὴν εἰρήνην τῶν δῆμων, οἱ δ' ἐμπαθέστατοι τῶν στασιωτῶν ἦσαν ἐταῖροι καὶ ἐργάται αὐτοῦ. Παραδίδων δὲ τὴν ἀρχὴν εἰς ἀνθρώπους τοιοῦτους, ἐγίνωσκεν, ὅτι οὗτοι ἔμελλον νὰ μεταχειρισθῶσιν αὐτὴν μετὰ μακρὸν χρόνον περιστολῆς χάριν ἐκδικήσεως ἐναντίον τῶν ἰδίων συμπολιτῶν, καὶ τοῦτο συνῆδε πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Λυσάνδρου. Πράγματι δὲν ἤθελε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν γαλήνην καὶ τὴν εἰρήνην χάριν ἀναπαύλης τῶν δῆμων ἀπὸ τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας εὐχαρίστως ἔβλεπε τὴν ὑπὸ ἐμφυλίων ἀγώνων καὶ στάσεων κατατριβὴν τῶν δῆμων. Ὅχι δ' ἐκ διαθέσεως ὤμῃς, ἀλλ' ἐκ πολιτικοῦ συμφέροντος ἐπεθύμει τὴν ἐξάντλησιν τῶν πόλεων ἐκείνων ὅσαι ἐφαίνοντο ἔχουσαι ἀκόμῃ δύναμιν ἀντιστάσεως, καὶ ἤθελε τὴν δι' ἀπωλείας αἵματος ἐπαύξησιν τῆς ἐξασθενήσεως καὶ παραλύσεως τῆς ἀτυχοῦς Ἑλλάδος. Μὴ δὲν γινώσκωμεν, ὅτι τρισχίλιοι Ἀθηναῖοι ἐσφάγησαν ἐν Ἑλληςπόντῳ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ καὶ ὅτι ἐν Μιλήτῳ, ἔνθα ἐπέκειτο ἡ διαλλαγὴ τῶν φατριῶν, διενήργησεν ἐκεῖνος ἐπιόρκως αἵματηράν σφαγὴν ἀποσκοποῦσαν εἰς τὸν ἀφανισμόν τῶν δημοκρατικῶν¹; Ταῦτά δὲ συνέβησαν ἐν Θάσῳ, ἐν ᾗ ὁ δι' ἱερῶν ὅρκων καθησυχάσας δῆμος ὑπέστη αἰφνιδίαν ἐπίβεισιν, ἐσφάγησαν δὲ πλεῖστοι ὅσοι². Τέλος δὲ οὐδεμία ἐγίνετο διάκριτις πλεόν μεταξὺ τῶν πόλεων, εἴτε εἶχον ταχθῇ ἐν τῷ πολέμῳ μετὰ τῆς

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 19.

² Κορνήλιος Νέπωτος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 2. Πολυαίνου Στρατηγήματα I, 45, 6.

Σπάρτης εἴτε κατ' αὐτῆς. Οὐδένα εἶχον νὰ φοβηθῶσι· διὸ οὐδενὸς ἐκῆδοντο. Ἀπεριόριστος ἐκράτει πλέον ἢ ἀνευλαβὴς τραχύτης τοῦ πολιτικοῦ προγράμματος τῶν Λακεδαιμονίων, οἵτινες οὐδ' ἐσκέπτοντο καὶ νὰ συγκρατηθῶσιν ὑπὸ οἰουδήποτε δεσμοῦ πρὸς τὰς ἀρχὰς ἀνδρῶν οἱοὶ ὁ Βρασιδᾶς καὶ ὁ Καλλικρατίδας. Καὶ ὅμως ἐκεῖνος μὲν εἶχε παράσχει ἐξ ὀνόματος τῆς Σπάρτης ἐπίσημον ἐπαγγελίαν περὶ εὐόρκου τηρήσεως τῆς ἀνεξαρτησίας πάσης πόλεως καὶ περὶ ἀποχῆς ἀπὸ προστασίας οἰαζομένης φατρίας, ὁ δὲ Καλλικρατίδας εἶχε κηρύξει δημοσίᾳ, ὅτι οὐδεμίαν ἡξίου ὑπὲρ τῆς ἰδίας πατρίδος ἡγεμονίαν ἄλλην ἢ τὴν ἐκουσίως ἀνατεθειμένην εἰς αὐτὴν ὑπὸ ἐλευθέρων Ἑλλήνων.

Ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπὸ τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας ἐφαρμογῆς τῶν ἀντιθέτων ἀρχῶν καὶ τῆς πικροτάτης ἀποπτώσεως τῶν δικαίων προσδοκίων τῶν Ἑλλήνων δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ ἐπέλθῃ καθησύχασις τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ μόνον νέα σύγχυσις τῶν πραγμάτων. Ἡ κοινὴ γνώμη, πρὸς ἣν οἱ Σπαρτιῆται ἐπέδειξαν τὴν σκαιοτάτην περιφρόνησιν, ἐστράφη πάραυτα ἐναντίον τῆς Σπάρτης, αἱ δὲ παρὰ τῶν Ἀθηναίων πιεσθεῖσαι πόλεις, ἀντὶ νᾶνα-πνεύσωσι νέον ἀέρα ἐλευθερίας, καθ' ἃ εἶχον προσδοκήσει, ἔβλεπον ἑαυτὰς μετὰ τρόμου παραδοθείσας εἰς ζυγὸν ἐπαχθέστερον κατὰ πολὺ. Καὶ ἦτο μὲν τραχεῖα καὶ αὐστηρὰ ἡ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐξασκηθεῖσα ἀρχή, ἀλλὰ δὲν ἦτο ὅμως αὐθαίρετος τρομοκρατία· εἶχεν ἰδρυθῇ μετὰ δικαιοσύνης, εἶχε διαρρυθμισθῇ νομίμως, εἶχε διοργανωθῇ σκοπίμως καὶ ἐφείδετο τοῦ καθ' ἐκάστας βίου τῶν πόλεων, ἐφ' ὅσον ἐπέτρεπον τοῦτο τὰ συμφέροντα τῆς πόλεως τῆς ἐχούσης τὴν ἡγεμονίαν· τέλος δὲ παρεῖχεν ἰσχυρὰν κατὰ τῶν ξένων προστασίαν, δι' ἧς ἠδύνατο νὰ προαχθῶσι τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ ναυτιλία, καὶ εἶχε κατὰ ταῦτα ἐθνικὴν σημασίαν, ἣν οὐδεὶς ὀρθῶς κρίνων ἠδύνατο νὰ παραγνωρίσῃ. Ἀλλ' οἱ Σπαρτιῆται ἀπ' ἐναντίας εἶχον ἤδη διὰ τριῶν συνθηκῶν προδώσει τὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· καίτοι δὲ μετὰ τὴν παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον νίκην αὐτῶν ἀντετάσσοντο εἰς τὴν παράδοσιν πόλεων τινων

ιδιάζουσαν ἐχουσῶν σπουδαιότητα, οἷα ἡ Ἄβυδος, ἔνθα εἶχον ἀρμωστές, ἀλλ' οὐδὲ τότε ὅμως εἶχον τὸ θάρρος νάντεπεξέλθωσι πρὸς τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἰσχυροῦ αὐτῶν συμμάχου. Οἱ δὲ Πέρσαι σατράπαι ἐκυριάρχουν ἐπ' ὀνόματι τοῦ μεγάλου βασιλέως εἴπερ ποτὲ δεσποτικῶς καθ' ἀπάσας τὰς ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου καὶ τὰς διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ ἐμπόριον αὐτῶν σπουδαιότατας θαλασσίας ὁδοὺς, εἰ καὶ οἱ πρὸς προστασίαν τῶν ἐλληνικῶν θαλασσῶν εἰσαχθέντες φόροι εἰσεπράττοντο ὡς καὶ πρότερον¹. Εἰς ταῦτα δὲ πάντα προσετίθετο ἡ σκαιότης τῶν ἀνδρῶν τῶν ὑπὸ τῆς Σπάρτης εἰς τὰς ἐλληνίδας πόλεις ἀποστελλομένων, ἐπειδὴ ἔνεκεν αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἀρμωστῶν ὧν ὑπῆρχεν ἀνάγκη δὲν ἡδύναντο πλέον νὰ μεριμνῶσι περὶ τῆς ἐξευρέσεως εἰδικῶς δεδοκιμασμένων ἀνδρῶν πρὸς κατάληψιν τῶν τοιούτων ἀξιωματῶν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἦσαν οὗτοι ὡς τὸ πλεῖστον ἄνθρωποι κατωτέρας τάξεως ἐν οἷς καὶ εἴλωτες², ἄνθρωποι δουλικῶς μὲν φερόμενοι πρὸς τὸν Λύσανδρον καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ, ὡμῶς δὲ πρὸς τοὺς ἀπροστατεύτους πολίτας. Οὕτω δὲ αὐτὸ τὸ ἄριστον τῶν αἰσθημάτων τὸ ὑπολειπόμενον παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, ἢ πρὸς τὴν ἰδίαν πόλιν ἀγάπη, ἐπλήσσετο ἀπανταχοῦ καιριώτατα, τοὺς δὲ συνεωτέρους δὲν διελάνθανεν, ὅτι τρανοτάτη δικαιολογία τῆς πολλαχῶς ψευθείσης κατὰ θάλασσαν ἀρχῆς τῶν Ἀθηναίων ἦτο τὸ σύστημα τῶν ὑπὸ τῆς Σπάρτης καθιδρυμένων δεκαρχιῶν καὶ τῶν εἰς τὰς ὑπηκόους πόλεις ἀποστελλομένων ἀρμωστῶν.

Ἐν δὲ τῇ μεταβολῇ τῆς κοινῆς γνώμης καὶ τῇ αὐξούσῃ ἐναντίον τῆς Σπάρτης ἀγανακτῆσει ἐνέκειτο, ὡς εἰκὸς, ἐξ ἀρχῆς καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς κυριαρχίας τῶν Σπαρτιατῶν. Προσεπῆλθε δὲ καὶ ἡ διχόνοια ἢ διασπάσασα, ὡς εἰκὸς, τὰ τέλη τῶν Σπαρτιατῶν. Ἡ ζηλοτυπία δὲν ἡδύνατο νὰ λείψῃ, ἐπειδὴ αἱ δεκαρχίαι τοῦ Λυσάνδρου ἦσαν τὰ στηρίγματα τοῦ ἀξιώματος καὶ τῆς δυνάμεως

¹ Οἱ εἰσπραττόμενοι φόροι ἀνῆλθον μέχρι χιλίων ταλάντων. Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 10. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 17.

² Ξενοφῶντος Ἑλλήν III, 5, 12.

αὐτοῦ ἐκείνου. Κατὰ ταῦτα δὲ παρέστη ἀνάγκη νὰ διαγνώσωσιν ὅποσον ἐπικίνδυνος εἰς τὴν πολιτείαν ἦτο ἡ δύναμις ἐκείνη καὶ ὅποσον ἀντέκειτο εἰς τὸ συμφέρον τῆς Σπάρτης ἢ χάριν ἐπιρρώσεως τοῦ Λυσάνδρου ἐπὶ τὴν Σπάρτην ἐπισώρευσις τοῦ μίσους ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ δὲν εἶχον ἄλλο πρόγραμμα, εἰς οὗ τὴν ἐκτέλεσιν νὰ προβῶσι μετὰ θάρρους, οὕτω δὲ διὰ τῆς διανοίας τοῦ Λυσάνδρου πρὸς τοὺς βασιλεῖς καὶ ἐφόρους παρελύθη ἡ δύναμις αὐτοῦ, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ τῆς Σπάρτης· ἔνεκα δὲ τούτου τοῦ λόγου αἱ ἡττηθεῖσαι πόλεις κατάρθρωσαν νάπαλλαγῶσι τοῦ ζυγοῦ καὶ τῆς πιέσεως τῆς πανισχύρου πόλεως.

Τέλος δὲ ὑπῆρχε καὶ τρίτος τις λόγος, ὅστις ἔσχεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων, λέγω τὰς σχέσεις τῆς Σπάρτης πρὸς τὰς δευτερευούσας πόλεις. Καὶ δὴ πάνθ' ὅσα αὗται εἶχον πράξει κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου, ἐπιδείξασαι τὸν μέγιστον ζῆλον ἐν τῇ συμμαχίᾳ ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, οὐδαμῶς ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν· ἔβλεπον δὲ ψευδομένης ἀπάσας αὐτῶν τὰς προσδοκίας καὶ σκαιῶς ἀποκρουσμένας τὰς δικαιότητας τῶν ἀξιώσεων αὐτῶν περὶ συμμετοχῆς εἰς τὰ λάφυρα τοῦ πολέμου καὶ συμπράξεως πρὸς ἀποκατάστασιν νέας τάξεως πραγμάτων ἐν Ἑλλάδι. Τοῦτο δὲ προεκάλεσε νέαν ἀντίθεσιν βιαίαν, ἐξεγερόντος τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν δευτερευουσῶν πόλεων μετὰ νέας δραστηριότητος καὶ προκληθεισῶν ἐπαλλήλων ἀποπειρῶν πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς μισητῆς ἡγεμονίας. Οὕτω δὲ παρουσιάζονται πρὸς τὴν Σπάρτην νέα κέντρα ἀνεξαρτήτου πολιτικοῦ βίου καὶ σὺν αὐτοῖς τὰ σπέρματα νέων ἀγώνων περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἡγεμονίας.

Οἱ τρεῖς δὲ οὗτοι λόγοι καθορίζουσι τὰ συμβάντα τῶν προσεχῶν δεκαετηρίδων· ἐξ αὐτῶν δ' ἐξηγεῖται ὁ λόγος δι' ὃν ἡ ἐλληνικὴ ἱστορία μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς νίκην δὲν ἀπέβη ἱστορία τῆς Σπάρτης καὶ τῆς σπαρτιατικῆς ἐν Ἑλλάδι κυριαρχίας, καὶ ἡ προετίθετο ὁ Λύσανδρος, ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν ἀρ-

χαίαν ποικιλίαν μεμονωμένης ιστορικῆς ἐξελιξέως πόλεων ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων.

Τῶν μεταβολῶν τῶν ἐπελθουσῶν μετὰ τὴν νίκην τῆς Σπάρτης ἐν ταῖς ἐλληνίσιν πόλεσι συμμετεῖχον ἀπανταχοῦ αἱ ἐγγύριοι φατρίαι· ἀλλ' ἡ συμμετοχὴ αὕτη ὑπῆρξε δραστηριωτάτη μάλιστα ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, ἐν ᾗ ἅπασαι αἱ πολιτικαὶ τάσεις ἀνεπτύχθησαν ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ μετὰ τῆς μεγίστης ὁρμῆς καὶ κατὰ τρόπον ἰδιορρυθμότητος. Ἡ δὲ πόλις αὕτη ἦσαν αἱ Ἀθῆναι.

Ἐν Ἀθήναις οἱ φίλοι τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος εἶχον ἀποσπασθῆ εἴπερ που ἀλλαχοῦ διακριθὲν ἀπὸ τῶν ἀντιπάλων τῆς δημοκρατίας. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἐθεώρουν πάντα τάχαθ' ἀσυνδέομενα πρὸς αὐτὴν, οἱ δὲ ἀντίθετοι ὑπελάμβανον αὐτὴν ὡς τὴν πηγὴν παντὸς κακοῦ, ὡς πολίτευμα ἀντικείμενον εἰς πάντα λόγον. Τὸ δὲ μέσον κατεῖχεν ἡ φατρία τῶν σωφρόνων, οἵτινες δὲν ἠδύναντο μὲν νὰ ἔχωσι πρόγραμμα τελείως ὠρισμένον, καθ' ὃ οἱ ἀκάθεκτοι φίλοι καὶ ἐχθροὶ τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος, ἀλλὰ πρὸς μὲν τοὺς ἀντιπράττοντας εἰς αὐτὸ συνεφώνουν περὶ τὴν συνομολόγησιν τῶν καταχρήσεων τῆς δημοκρατίας καὶ περὶ τὴν σοβαρὰν ἐπιθυμίαν ἐνίων περιορισμῶν τῆς θελήσεως τῶν πολλῶν, πρὸς δὲ τοὺς δημοκρατικούς περὶ τὴν εἰς τὸ καθεστῶς πολίτευμα πίστιν, τὸ μῖσος πρὸς πᾶσαν ἀπόπειραν καταλύσεως αὐτοῦ ὡς πρὸς ἐσχάτην προδοσίαν, ἐπ' ἴσης δὲ καὶ περὶ τὴν ἀπέχθειαν πρὸς πᾶσαν χάριν φατριαστικῶν σκοπῶν προκαλουμένην ἀνάμιξιν ξένης πολιτείας. Ἐμφορούμενοι δὲ τῶν αἰσθημάτων τούτων τῆς φιλοπατρίας, ἐτάσσοντο μετὰ τῶν καθ' αὐτὸ δημοκρατικῶν ἀντιμέτωποι τῶν ὀλιγαρχικῶν, οἵτινες, ἂν ἔχοντες ὀλίγους μόνον ὁπαδοὺς μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν, ἠναγκάζοντο ἀνεκαθεν νὰ ἐλπίζωσι τὰ πάντα ἐκ βοήθειας ἑξῶθεν καὶ ἐπειρῶντο νὰ δικαιολογῶσιν ἐν ἀλλήλοις καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους τὴν μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πόλεως συνεννόησιν διὰ παντοίων σοφιστικῶν ἐπιχειρημάτων.

Τὴν φατρίαν ταύτην γινώσκουμεν, μετὰ πολυπραγμοσύνης πάντοτε διατρίβουσιν περὶ τὴν διακλόνησιν τῆς πρὸς τοὺς νόμους αὐτῆς εὐλαβείας καὶ τὴν χάριν τῶν ἰδίων σκοπῶν μετὰ χαιρεκακίας κάρπωσιν πάσης συγχύσεως ὡς καὶ πάσης δημοσίας συμφορᾶς. Ἦτο ἡ φατρία τῶν περιφρονούντων τοὺς ἄνδρας τοῦ δήμου, τῶν θεωρούντων τὴν πρὸς πολιτικὴν δρᾶσιν ἀναγκαίαν ἱκανότητα καὶ ἀρετὴν προνόμιον ἀναπαλλοτρίωτον τῶν ὀλίγων καὶ ὑπολαμβανόντων τὴν ἀπὸ τῆς θαλασσοκρατίας παραίτησιν ὡς τὸ πρῶτον διάβημα τὸ ἀναγκαῖον πρὸς ἐπάνοδον εἰς ὁδὸν εὐθείαν. Ἦτο τέλος ἡ αὐτὴ ἐκείνη φατρία, ἥς ἡ πολιτικὴ ὁμολογία πρόκειται ἡμῖν ἐν τῇ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ξενοφῶντος σωζομένη συγγραφῇ Ἀθηναίων πολιτεία.

Πᾶν ὅτι ἡ φατρία αὕτη εἶχε κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα ἐπιδιώξει δι' ἐπανελημμένων ἀποπειρῶν καὶ εἶχεν ἤδη ἐν μέρει πραγματώσει ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν τετρακοσίων εἶχεν ἤδη ἐπιτευχθῆ τελείως· πράγματι μετὰ τὴν κατὰστασιν τῶν τριάκοντα οἱ πόθοι τῆς φατρίας ἐκείνης εἶχον συντελεσθῆ. Διὰ τῆς ἐξολοθρεύσεως τοῦ στόλου καὶ τῆς καθαιρέσεως τῶν τειχῶν ἡ πόλις εἶχεν ἀφοπλισθῆ καὶ ἀποχωρισθῆ ἀπὸ τῆς θαλάσσης· αἱ Ἀθῆναι δὲν ἦσαν πλέον δημοκρατία, οὐδὲ πόλις κεκτημένη τὸ ἐξῆς ἀρχὴν, ἀλλὰ μία τῶν πολλῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος, ἥτις, μὴ ἔχουσα σκοποὺς ἰδίους, εἶπετο εἰς ξένην ἡγεμονίαν καὶ ἔτασσε τοὺς ἄνδρας αὐτῆς ὑπὸ ἀρχηγοὺς Σπαρτιάτας. Ἡ Σπάρτη ἦτο καὶ πάλιν ἡ μόνη ἡγεμονεύουσα πόλις· μία δὲ καὶ μόνη θέλησις ἐδέσποζεν ἐν Ἑλλάδι. Προέβαλλον δὲ οἱ Σπαρτιάται εἰς τοὺς Ἕλληνας πρόγραμμα λαμπρὸν ὡς πρόσχημα τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων, ὑμνούμενον ὑπὸ τῶν θιασωτῶν τῆς Σπάρτης ὡς τὸ μόνον σωτήριον καὶ τὸ μόνον νόμιμον. Περιελάμβανε δὲ τὸ πρόγραμμα τοῦτο τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ πολεμικῶν δεινῶν διαρκεσάντων ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ἔτη, τὴν συνδιαλλαγὴν τῶν ὁμαίων φυλῶν, τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ὁμόνοιαν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ἥς τὴν διάρκειαν ἡγγυᾶτο ἡ ἐν Ἑλλάδι κατὰστασις ὁμοίων πο-

λιτευμάτων, καὶ τὴν ἐπάνοδον εἰς τοὺς ὠραίους ἀρχαίους χρό-
νους καὶ τοὺς σοφοὺς αὐτῶν θεσμούς, οἵτινες εἶχον ἀνατραπῇ
τῆς ὑπὸ δημοκρατικῆς ἀκολασίας.

Ἄλλ' ὅμως οὐδεὶς τῶν ὁπαδῶν τῆς Σπάρτης ἠδύνατο νὰ
μυωπάζῃ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ θεωρῇ ὡς πάραυτα ἐπιτυχὸν τὸ
ἔργον ἀντιδράσεως, ἥτις ἡκύρου πάσας τὰς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν
Ἀθηναίων ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Θεμιστοκλέους, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ
αὐτῶν τῶν τοῦ Κλεισθέους καὶ Σόλωνος ἐπιτελεσθείσας προό-
δους. Ἡδύνατό τις νὰ προΐδῃ, ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ πολέμου καὶ τοῦ
λιμοῦ καταβεβλημένος, ὑπὸ ἐπαλλήλων δὲ ἀπροσδοκῆτων συμ-
φορῶν κεκλονημένος δῆμος ἔμελλε ν' ἀνδρωθῇ καὶ πάλιν. Διὸ ἡ
συντήρησις τοῦ νέου καθεστώτος ἐξηρτᾶτο πάντως ἐκ τῶν διατά-
ξεων δι' ὧν οἱ τριάκοντα ἔμελλον νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν ἀρχὴν καὶ
ἐκτελέσωσι τὰς προαιρέσεις αὐτῶν. Οὕτως ἡ φατρία αὐτῶν δὲν
εἶχε περατώσει τὴν ἰδίαν ἐντολήν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἤρχετο τῆς
ἐκτελέσεως αὐτῆς.

Ἐν μέσῳ φανερᾶς ἀντιπολιτεύσεως, ἣν μόνον ἡ δύναμις καὶ
ἐπιβολὴ τοῦ Λυσάνδρου ἠδυνήθησαν νὰ κατασιγάσωσιν, εἶχον
κατασταθῇ οἱ τριάκοντα κατὰ τὴν πρότασιν τοῦ Δρακοντίδου ¹.
ἦσαν δὲ ἅπαντες ἄνδρες ἔχοντες μὲν φίλους μεταξὺ τῶν ἐν τῇ πό-
λει εὐγενῶν, ἀλλὰ καθ' ὅλου μισητοὶ εἰς τὸν δῆμον ἢ μεγάλως
ὑποπτοί. Τινὲς αὐτῶν ἦσαν αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ διὰ προδοσίας προκχ-
λέσαντες τὴν παρὰ τοὺς Αἰγῶς ποταμούς ἦταν· οὐδὲ εἶχον περι-
ορισθῇ, καθ' ἃ πάντες ἐγίνωσκον, εἰς τὴν ἀνοχὴν τῶν ὑπ' αὐ-
τῶν τῶν πραγμάτων κατ' ἀνάγκην ἐπιβαλλομένων ἀναπορεύκτων
δεινῶν, οὐδὲ εἶχον τοῦλάχιστον ἐπωφεληθῇ τὴν οἰκειότητα αὐτῶν
πρὸς τὴν Σπάρτην, ὅπως διαπραχθῇ ἡ παρὰ πάντων ποθουμένη
εἰρήνη ὑπὸ ὅρους ἐκ τῶν ἐνόντων ἀρίστους. Ἄλλ' ἀπ' ἐναντίας εἶ-
χον ὑποδουλώσει τὴν Σπάρτην εἰς τοὺς ἰδίους ἑαυτῶν φατριαστι-
κοὺς σκοποὺς, ὡς πρόσχημα πρὸς ἐπιδίωξιν τοῦ ἰδίου συμφέρον-

¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 668].

τος εἶχον προβάλλει τὸν Λύσανδρον, καὶ ἐκ συμπαίγνιας μετ' αὐτοῦ εἶχον ἀξιώσει παρ' αὐτοῦ τοιαῦτα οἶα μάλιστα ἀνταπεκρίνοντο πρὸς τὸν ἐγωισμὸν αὐτῶν καὶ τὸ συμφέρον. Ἄλλ' οὐχ ἤττον δὲν εἶχον κατασταθῇ αὐτόχρημα ὡς ἀρχὴ καὶ κυβέρνησις, ἀλλὰ μόνον ὡς ἐπιτροπεία ἔχουσα τὴν ἐντολὴν νὰ ἐπιθεωρήσῃ ἐκ νέου τοὺς θεμελιώδεις νόμους τῆς πολιτείας, οἵτινες εἶχον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὑποστῇ μεγάλῃς διαταράξεως καὶ ἀποκαταστάσει τὴν ἁρμονίαν αὐτῶν πρὸς τὴν μεταβληθεῖσαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων ¹. Μόνον δὲ πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν ἐπετράπησαν εἰς αὐτοὺς, εἰσηγουμένης τῆς Σπάρτης, αἱ ἑκτακτοὶ ἐξουσίαι, αἵτινες ἔμελλον καὶ πάλιν νὰ παύσωσι μετὰ τὸ πέρασ τῆς νομοθετικῆς αὐτῶν λειτουργίας ².

Ἄλλ' ὅμως οἱ τριάκοντα ἥκιστα πάντων ἐμερίμων περὶ νομοθεσίας, ἀπεσκοποῦν δὲ εἰς ἓν καὶ μόνον, εἰς τὴν τελείαν εἰς ἑαυτοὺς ὑποδούλωσιν ἀπάντων τῶν ἐτι ὑφισταμένων ὀργάνων τῆς πολιτείας καὶ εἰς τὴν ἐξασθένησιν πάσης ἀντιπολιτεύσεως. Ὁ δῆμος ἐξηκολούθει μένων διαλελυμένος, αἱ δὲ δημοκρατικαὶ ἀρχαὶ ἐξηκολούθησαν ὑφιστάμεναι κατὰ τὰ φαινόμενα, καίπερ δὲ οὐδεμίαν ἔχουσαι σημασίαν, παρεδόθησαν εἰς ἄνδρας τῆς κρατούσης φατρίας. Οὕτω πρῶτος ἄρχων ἔγεινεν ὁ Πυθόδορος ὁ καὶ

¹ [Ἰδε περὶ τῶν τριάκοντα ὡς ξυγγραφῶν Schöll De magistratibus extraordinariis]. Foucart ἐν τῷ Bulletin de correspondance Hellénique τόμ. IV σ. 253.

² Περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν τριάκοντα ἴδε *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. II, 3 κ. ἐ. καὶ τοὺς λόγους τοῦ *Λυσίου* κατὰ Ἐρατοσθένους, κατὰ Ἀγοράτου, κατὰ Νικομάχου καὶ ἄλλους, σποράδην δὲ τὸν *Ἰσοκράτην* καὶ ἄλλους ῥήτορας. Τῶν δὲ νεωτέρων πραγματεῶν τὰ κατ' αὐτοὺς ὁ Lachmann (Geschichte Griechenlands vom Ende des peloponnesischen Kriegs bis Alexander. 1839), ὁ Sievers (Geschichte Griechenlands vom Ende des peloponnesischen Kriegs bis zur Schlacht bei Mantinea 1840), ὁ Scheibe (Oligarchische Umwälzung zu Athen am Ende des peloponnesischen Kriegs und das Archontat des Eukleides. 1843), ὁ Weissenborn (Hellen. 1844 σ. 197 κ. ἐ.), ὁ Faltin ἐν Προγράμματι τοῦ Γυμνασίου τοῦ Barmen τῷ 1882 καὶ ἄλλοι. Ὁ δὲ *Ξενοφῶν* ἀκολουθεῖ ἐν τοῖς δυοῖν πρώτοις βιβλίοις τὴν χρονολογικὴν διαίρεσιν τοῦ Θουκυδίδου. Ἄλλ' ἕνεκα τῆς περὶ τὴν διήγησιν ἀμελείας αὐτοῦ καὶ τῆς μεγάλῃς φθορᾶς τοῦ κειμένου μόνον διὰ διαφόρων εἰκαστικῶν συνδυασμῶν δύναται νὰποκατασταθῇ ἡ χρονολογία.

ἐπώνυμος τοῦ ἔτους καθ' ὃ κατεστάθησαν οἱ τριάκοντα¹. Καὶ ἡ βουλὴ δ' ἔμεινεν, εἰ καὶ ἴσως ὄχι ἐν πλήρει ἀριθμῷ, ἀλλ' αἱ θέσεις τῶν βουλευτῶν κατελήφθησαν ἅπασαι ὑπ' ἀνδρῶν ἤδη ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν τετρακοσίων διατρανωσάντων ὀλιγαρχικὰ φρονήματα. Εἰς τὴν βουλὴν δὲ ταύτην ἐπετράπη σὺν τῇ διαλύσει τῆς ἡλιαίας καὶ τῇ καταργήσει τοῦ Ἀρείου πάγου ἡ ποινικὴ δικαιοσύνη. Καὶ οὐδεὶς μὲν φόβος ὑπῆρχεν ἀπὸ τοιούτου ἐκ τῆς θελήσεως τῶν τριάκοντα ἐξαρτωμένου συνεδρίου, ἀλλ' οὐχ ἤττον, ὅπως ἀποβῇ καὶ ἐν αὐτῷ παντελῶς ἀδύνατος ἡ λῆψις ἀποφάσεων ἐλευθέρων καὶ ἀμερολήπτων, ὥρισθη, ἵνα οἱ βουλευταὶ ψηφίζωσι φανερώς παρόντων τῶν τριάκοντα². Ὁ δὲ Πειραιεύς, ἡ ἀρχαία ἐστία δημοκρατικῶν νεωτερισμῶν, ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἰδίας ἀρχῆς δέκα ἀνδρῶν, οἵτινες ἦσαν ὑπεύθυνοι ἐπὶ τῇ ἐν αὐτῷ ἡσυχίᾳ. Καὶ οὗτοι δὲ ἀναμφιβόλως διωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου καὶ ἐτάχθησαν ὑπὸ τοὺς τριάκοντα. Τέλος δ' ἐν τε τῷ ἄστει καὶ ἐν τῷ ἐπινείῳ δὲν ἦσαν ἀνεκτοὶ ἄρχοντες ἄλλοι πλὴν τῶν ἀποδεχομένων νὰ γείνωσι πρόθυμοι ὑπηρέται τῆς νέας κυβερνήσεως.

Μετὰ δὲ τὴν τοιαύτην προσωρινὴν διαρρύθμισιν τῶν τῆς πολιτείας ἤρξαντο οἱ τύραννοι προπαρασκευάζοντες διὰ τινων μετὰ δεξιότητος ὑπολελογισμένων διατάξεων τὴν νέαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων ἣν ἤθελον νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὰς Ἀθήνας. Δὲν ἦτο δὲ ἄλλως τότε δύσκολον νὰ ἐπιρριφθῇ πᾶσα εὐθύνῃ ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς, ὧν ἐθρηνοῦντο τὰ ἐπακόλουθα, εἰς τὰς καταχρήσεις τῆς δημοκρατίας. Διὸ, ὅτε οἱ τριάκοντα ἐπωφελήθησαν τὴν δύναμιν

¹ Ὁ Πυθόδωρος εἶχεν ὑπάρξει τῶν τετρακοσίων, ἐξ ὧν εἶχον στρατολογηθῇ οἱ τριάκοντα. Ἰδε *Πλάτωνος* Ἀλκιβ. Α' σ. 119. Εἶχε δὲ φιλοσοφικὴν παιδείαν, καθ' ἣ καὶ ὁ συνάρχιος αὐτοῦ Ἀριστοτέλης. *Διογένης Λαερτίου* IX, 54. Πρὸς. Bergk [Commentationes de] reliquiis] com[oediae] Att[icae] σ. 100.

² Περὶ τῶν διατάξεων τῶν τριάκοντα ἴδε Scheibe [Die oligarchische Umwälzung zu Athen] σ. 66. Καὶ ἡ μὲν κατάργησις τῆς ἡλιαίας ἐννοεῖται οἰκοθεν, ἡ δὲ κατάλυσις τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐξάγεται κατὰ τὸν Rauchenstein (Philologus Tόμ. X, σ. 605) ἐκ τοῦ *Λυσίου* [Ὑπὲρ τοῦ Ἐρασθένους φόνου] 30. Ἀλλὰ πρὸς τὴν γνώμην

ἐαυτῶν χάριν καταπαύσεως τοιούτων κακῶν λυμαινομένων τὴν ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν καὶ ἀποδοκιμαζομένων ὑφ' ἀπάντων τῶν συνελθόντων πολιτῶν, ὅτε μετὰ σύντομον διαδικασίαν ἐξώρισαν ἐκ τῆς πόλεως φαύλους τινάς, οἵτινες εἶχον μετέλθει τὸ ἔργον τοῦ συκοφάντου μετὰ θράσους καὶ ἀναιδείας τοιαύτης, ὥστε οὐδεὶς ἔντιμος πολίτης ἦτο ἀσφαλὴς ἀπὸ τῶν μηνύσεων αὐτῶν, ἢ ἐνέργεια τῶν τριάκοντα αὕτη ἐπεδοκιμάσθη ὑπὸ μεγάλου μέρους τῶν πολιτῶν. Μετὰ μακρὰν περίοδον τελείας συγχύσεως καὶ ἀταξίας ἦτο ἀρεστή διοικήσις σθεναρά· ὠφέλει δὲ τοὺς νέους ἄρχοντας ἢ δυσπιστία πρὸς τὴν δημοκρατίαν, ἥτις εἶχε διαδοθῇ ὁσημέραι μᾶλλον ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐν Σικελίᾳ συμφορᾶς καὶ ὁ πόθος τῆς ἡσυχίας, ὃν ἐφαντάζοντο μὴ δυνάμενον νὰ ἐκπληρωθῇ ἄνευ περιορισμοῦ τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ δήμου καὶ συμπληρώσεως πρὸς τὴν Σπάρτην. Διὰ ταῦτα οἱ τριάκοντα ἠδύναντο συνετῶς καὶ δεξιῶς φερόμενοι νὰ κατορθώσωσι τὴν κατὰ μικρὸν πρὸς ἑαυτοὺς μετάστασιν πολλῶν ἀνδρῶν ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν διάμεσον φατρίαν.

Ἄλλ' ἡ σώφρων ἐκείνη μετριοπάθεια δὲν διήρκεσε μακρόν. Οἱ ἀποτελοῦντες τὴν κυβέρνησιν ἦσαν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο φατριασταί, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠδύναντο νὰ κεραιθῶσιν ἐπὶ μακρόν εἰς εὐλαβίῃ μετὰ προφυλάξεως προχώρησιν πρὸς ἔμφρονα διάταξιν τῶν τῆς πολιτείας. Κατὰ τὸν μακρὸν χρόνον, καθ' ὃν οἱ ὀλίγοι οἱ ἀποτελοῦντες τὴν τάξιν τῶν πλουσίων ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν δεσποτείαν μισητοῦ πλήθους, εἶχε συσσωρευθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν ἄμετρος μνησικακία, ἢ δ' ἐπὶ μακρὸν συγκρατηθεῖσα ἀγανάκτησις ἥθελε νὰ εὖρη ἐλευθέραν διέξοδον, καὶ ἐπεθύμουν νὰ τύχωσιν

ταύτην ἀντιστρατεύεται ὁ Schömann (Griechische Alterthümer Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. [526]). [Πρὸς Schömann-Lipsius Griechische Alterthümer σ. 541]. Καὶ δικαίως μὲν ἰσχυρίζεται, ὅτι δὲν ἔχομεν ἀποδείξεις περὶ τῆς καταλύσεως τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἀλλ' ἡ ἀπαράθικτος ἐξακολούθησις ἀνωτάτου φονικοῦ δικαστηρίου ἐν τοῖς χρόνοις τῆς τυραννίδος εἶνε ὅλως ἀπίθανος. "Ἄλλως δ' εὐρίσχομεν τὸν Ἀρείον Πάγον ἤδη καὶ πρὸ τῆς τυραννίδος τεταγμένον μετὰ τῶν δημοκρατικῶν ἐναντίον τοῦ Θηραμένου (Λυσίου [Κατὰ Ἐρατοσθένους] 69. Πρὸς Scheibe [Die oligarchische Umwälzung zu Athen] σ. 41. Ὁμοίως δὲ καὶ μετὰ τὴν τυραννίδα παρουσιάζεται ἔχον φρονήματα δημοκρατικά Πρὸς Meier-Schömann Attischer Process ἐκδ. β' σ. 174.

ἐκδικησεως ἐπὶ ταῖς πιέσεσιν ἃς εἶχον ὑποστῇ. Ἀλλὰ, τοιούτους ἐπιδιώκοντες σκοποὺς, δὲν ἠδύναντο βεβαίως νὰ συναινέσωσιν εἰς ἐνέργειαν πρὸς βαθμιαίαν κατὰ μικρὸν μεταβολὴν τῆς γνώμης τῶν πολλῶν καὶ προσεταιρισμὸν τῆς φατρίας τῶν σωφρόνων. Δὲν ἤρκει δὲ πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σκοπῶν αὐτῶν εἰς αὐτοὺς ἡ προσχώρησις τῶν ἱππέων, τῆς μόνης ἐν Ἀθήναις συμπαγούς τάξεως τῆς κατ' ἀρχὴν φρονούσης τὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν· καὶ ἡ Σπάρτη δὲ δὲν παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς τὴν ποθητὴν ἀσφάλειαν, ἐφ' ὅσον ὑπεβοήθει αὐτοὺς ἄποθεν μόνον ὡς δύνამις προστάτις. Διὸ ἀπέστειλαν δύο ἐμπιστοὺς ἄνδρας, τὸν Αἰσχίνην καὶ τὸν Ἀριστοτέλην, δόντες εἰς αὐτοὺς τὴν ἐντολὴν νὰ πείσωσι τὰ τέλη τῆς Σπάρτης, ὅτι χάριν διατάξεως τῶν τῆς πολιτείας μονίμου καὶ κατὰ τρόπον ἀρεστὸν εἰς τὴν Σπάρτην ὑπῆρχεν ἀνάγκη ἐνόπλου βοηθείας. Ἐπειδὴ δὲ ἀνέλαβον τὴν δι' ἰδίας δαπάνης συντήρησιν τῶν ἀνδρῶν, ὁ δὲ Λύσανδρος ὑπεστήριξε μετὰ ζήλου τὸ αἶτημ' αὐτῶν, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπέστειλαν εἰς τὴν Ἀττικὴν φρουρὰν ἐπτακοσίων ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Καλλίβιον, ἥτις καὶ κατέλαβε τὴν Ἀκρόπολιν¹.

Τὸ συμβᾶν δὲ τοῦτο ἔσχε μέγιστα ἐπακόλουθα. Πράγματι μετ' αὐτὸ ἐμελλον νάνοιχθῶσιν ἀναγκαίως καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ πάντων ἐκείνων ὅσοι εἶχον ἱκανὴν εὐπιστίαν νὰ πιστεύωσιν εἰς τὴν ἐγκρατῇ πολιτείαν τῶν τριάκοντα· πᾶς δὲ φιλόπατρις ἐμελλεν, ὡς εἰκὸς, νὰ καταληφθῇ ὑπ' ἀγανακτήσεως ἀκούων ἑαυτὸν προσφωνούμενον ἀποτόμως ὑπὸ Σπαρτιατῶν φρουρῶν κατὰ τὴν ἄνοδον πρὸς τὸν ναὸν τῆς Πολιούχου, τῆς αὐτῆς ἐκείνης θεᾶς τῆς ἀποκρουσάσης ποτὲ καὶ αὐτὰς τὰς ἐνδείξεις τιμῆς Λακεδαιμονίων βασιλέων². Μετὰ τὰ τελευταῖα συμβᾶντα ἐγίνωσκον πλέον, ὅτι οἱ τριάκοντα δὲν εἶχον κατὰ νοῦν νὰ ἐπισύρῳσι τὴν τιμὴν τῶν

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. II, 11. Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 4. Ἴσως αὐτὸς ὁ Λύσανδρος ὑπῆρξεν ὁ ἀγαγὼν εἰς τὴν πόλιν τὴν φρουρὰν καὶ ἐγκαταστήσας τὸν ἀρμοστὴν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Σάμου καὶ τὴν ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης ἐκτέλεσιν τῶν βιαίων αὐτοῦ διατάξεων.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 594.

συμπολιτῶν καὶ τὴν ἐπιδοκιμασίαν, ἀλλ' ἤθελον νὰ τραπῶ-
σιν ὁδοὺς, ἐν αἷς ἡσθάνοντο τὴν ἀνάγκην τῆς ὑποστηρίξεως ὑπὸ
ξένων ὅπλων, καὶ κατεγοήθη, ὅτι εἴπερ τινὸς καὶ ἄλλου ἐκῆδοντο
τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἐκδικητικῶν αὐτῶν πόθων, μεριμνῶντες
περὶ αὐτῆς μᾶλλον ἢ περὶ τῆς ἰδίας τιμῆς καὶ ἀνεξαρτησίας.
Πράγματι νῦν ὁ Καλλίβιος, Σπαρτιάτης τραχὺς καὶ ὑπερφίαλος,
ἦτο ὁ πρῶτος ἀνὴρ ἐν Ἀθήναις, καὶ οἱ προεξέχοντες τῶν τριά-
κοντα δὲν εἰθεώρουν ἀντικείμενον εἰς τὴν ἰδίαν ἐαυτῶν ἀξιοπρέ-
πειαν τὸ περισταίνειν αὐτὸν καὶ διὰ παντὸς τρόπου ἐξασφαλίζειν
τὴν εὐνοίαν αὐτοῦ, οὐδὲ ἡσχύοντο νὰ ἐκθέσωσιν ὡς θῶμα τῆς
ἐκδικήσεως αὐτοῦ τὸν νεαρὸν καὶ ὠραῖον Αὐτόλυκον, περιδόξον
νικητὴν ἐν πολλοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσι. Τοῦτον ἰ [Σπαρτιάτης Ἑτεό-
νικος], ἀγανακτήσας ἐπὶ τῇ νίκῃ αὐτοῦ ἐν τινὶ δίκῃ εἶχε πληῆξει
δημοσίᾳ ἐν τῇ ὁδῷ, ἔπειτα δὲ ἀμυνάμενον ἤγαγεν ὡς ἔνοχον πρὸς
τὸν Λύσανδρον, [διατρίβοντα ἐν Ἀθήναις]. Καὶ ἀπεδοκίμασε
μὲν οὗτος τὴν διαγωγὴν τοῦ Λακεδαιμονίου, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀνα-
χώρησιν τοῦ Λυσάνδρου ὁ Αὐτόλυκος ἐτιμωρήθη θανατωθεὶς ¹.

Πρὸς ἀντισηκῶσιν δὲ τῆς ταπεινωτικῆς αὐτῶν θέσεως ἤθελον,
ὡς εἰκὸς, οἱ τριάκοντα νὰ καρπωθῶσιν ὅσον τὸ δυνατόν πληρέστε-
ρον πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον τὴν εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς σπαρτιατικῆς
φρουρᾶς παρεχομένην δύναμιν. Διὸ ἡ σύμπας αὐτῶν ἐνέργεια

¹ Πανσανίου I, 18, 3. IX, 32, 8. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 15. Πρὸς
Cobet Prosop[ographia] Xenoph[ontea] σ. 54. [Ὁ Πλούταρχος τὸν Ἑτεόνικον
καὶ οὐκ αὐτὸν τὸν Καλλίβιον λέγει ὑβρίσαντα τὸν Αὐτόλυκον, καθ' ὃ καὶ ὁ μεταφραστὴς
ἐπηνέρωσεν ἐνταῦθα τὸ κακῶς ἔχον κείμενον τοῦ Κουρτίου]. Ἡ ἐν τοῖς μεγάλοις Πανα-
θηναίοις νίκη τοῦ παιδὸς Αὐτολύκου τῷ 422 π. X (Ὁλυμπ. 89, 3) ὁμνεῖται ἐν τῇ
Συμπόσῳ τοῦ Ξενοφώντος παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ I [V], σ. 187 κ. ἑ.]. Κατόπιν δὲ ὁ ἀν-
δριάς αὐτοῦ ὡς μάρτυρος τῆς ἐλευθερίας ἐστήθη ἐν τῷ Πρυτανείῳ Πανσανίου I, 18, 3.
IX 32, 8 Ἦτο δὲ ὁ ἀνδριάς ἔργον τοῦ Λεωχάρους, κατὰ δὲ τὸν Ulrichs τοῦ Λυ-
κίου τοῦ υἱοῦ τοῦ Μύρωνος Ἀλλὰ περὶ ἀνδριάντος τιμητῆς αὐτόχρημα δὲν εἶνε ἀσφα-
λὴς ὁ προσδιορισμὸς τοῦ χρόνου τῆς ἰδρύσεως. [Κατὰ τὸν Overbeck Geschichte
der griechischen Plastik ἐκδ. δ' Τόμ. Α' σ. 491 ὁ ἀνδριάς ἦτο ἔργον τοῦ Λυκίου, παι-
ηθέν τῷ 421 π. X.] Περὶ δὲ τῶν περαιτέρω τυχῶν τοῦ Αὐτολύκου ἴδε Scheibe [Die]
oligarchische Umwälzung [zu Athen] σ. 100.

ἀπέβη μᾶλλον ἀκατάσχετος καὶ βιασιότερα· ἕνεκα δὲ τοῦ μισθοῦ τῆς φρουρᾶς, οὗ τὴν πληρωμὴν εἶχον αὐτοὶ ἀναλάβει, ἠναγκάζοντο νὰ πορίζωνται χρήματα διὰ παντὸς τρόπου καὶ νὰ ἐπιβάλλωσι χεῖρας πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν εἰς τε τὰς δημοσίας καὶ τὰς ιδιωτικὰς κτήσεις. Διὰ βραχέων εἶπεῖν, ἡ ἀποδοχὴ τῶν ξένων στρατιωτῶν μετέβαλε τὴν φατριαστικὴν διοίκησιν τῶν ὀλιγαρχικῶν εἰς τυραννίδα παρὰ πολὺ χεῖρονα πάσης τυραννίδος τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων, καθ' ὅτι ἀπεσκόπουν εἰς τὴν τιμωρίαν τοῦ δήμου ὡς ἄλλου μισητοῦ ἐχθροῦ οὗ εἶχον τέλος δυναστεύσει. Ἐπειδὴ δὲ, καταλυθέντων τῶν σολωνείων νόμων, εἶχον συγκαταλυθῆ ἅπασαι αἱ ἐλευθερίαι τοῦ δήμου, οἱ τριάκοντα ἠδύναντο νὰ καταδιώκωσιν ἐλευθέρως ἅπαντας τοὺς λυπηρούς· λυπηροὶ δὲ ἦσαν ἅπαντες οἱ δυνάμενοι νὰ βλάψωσι. Τὸ ἐπιτήδευμα τῶν συκοφαντῶν, οὗ ἐκαραδοκεῖτο ἡ κατάλυσις, προσέλαβεν ἀνάπτυξιν ἄγνωστον τέως. Οἱ δὲ μετεργόμενοι αὐτὸ ἦσαν τοῦτο μὲν ἄνθρωποι ἤδη πρότερον ἀσκήσαντες τὸ ἔργον τοῦ συκοφάντου καὶ τώρα μόνον χροιάν μεταβάλλοντες χάριν διατηρήσεως τοῦ ἐπικερδοῦς αὐτῶν σταδίου, τοῦτο δὲ ἄνθρωποι τὸ πρῶτον ἐπὶ τῶν τριάκοντα διδαχθέντες τὴν τοιαύτην ὑπηρεσίαν, ἣτις ἦτο πολὺ μᾶλλον προσδοφόρος καθ' ὅσον νῦν ἠδύναντο νὰ προσδοκῶσιν ὠρισμένως ἐπιτυχῇ ἔκβασιν τῶν μηνύσεων. Οἱ δὲ γνωριμώτατοι τῶν ἰχνηλατικῶν τούτων κυνῶν καὶ μηνυτῶν ἦσαν ὁ ἐξ Ὁρεοῦ τῆς Εὐβοίας Βάτραχος¹ καὶ ὁ Δισχυλίδης.

Ἐν χρόνους δὲ διοικήσεως τοιαύτης ἀνῆλθεν εἰς ἀκμὴν ἰδιάζουσαν καὶ ἡ ἀρχὴ ἐκείνη, ἥς κύριον ἔργον ἦτο μόνον ἡ ἐκτέλεσις τῶν ποινῶν, οἱ λεγόμενοι ἑνδεκα². Οὗτοι πράγματι οὐ μόνον

¹ Ἀρχιπτερος παρ' Ἀθηναίῳ [VII], σ. 329 c. Βάτραχος ὁ πάρεδρος ὁ ἐξ Ὁρεοῦ.

² O K. Fr. Hermann Staatsalterthümer § 139 συμφωνεῖ πρὸς τὸν Meier (De bonis damnatorum σ. 188), ἀποδεχόμενος, ὅτι οἱ ἑνδεκα ἐπὶ τῶν τριάκοντα ὅν ἦσαν ἡ αὐτὴ ἀρχὴ καὶ ἐν τοῖς δημοκρατικαῖς χρόνοις. Ἀλλὰ δυσκόλως δυνάμεθα ὅμως νὰ ποδεγθῶμεν δύο διαφόρους ἀρχὰς ἐργοῦσας τὸ αὐτὸ ἔργον. Αὐτὴ δὲ ἡ ἀρχὴ ἀρχὴ καθιδρύθη ἐκ νέου καὶ προσέλαβεν ὅλως διάφορον σημασίαν. [Die oligarchische Umwälzung zu Athen] σ. 68.

ἦσαν ἐν ἀπαύστῳ ἐνεργείᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐστρατολογοῦντο ἐκ τῶν ἐν-
θερμοτάτων ὁμοφρόνων τῶν τριάκοντα. Ἦσαν δὲ ἄνθρωποι αἰσθα-
νόμενοι ἰδίαν εὐχαρίστησιν ἐπὶ τῇ προσκομιδῇ θυμάτων καὶ τῷ
κορεσμῷ τῆς ἐκδικητικῆς μανίας τῶν τυράννων, καὶ ἦσαν αὐτοὶ
ἐργάται τῆς φατρίας καὶ ἡ κυριωτάτη τῆς διοικήσεως μηχανή.
Ὁ δὲ τολμηρότατος αὐτῶν καὶ δυνατώτατος ἦτο ὁ Σάτυρος.

Τῶν δὲ πρώτων βιαιοπραγιῶν, δι' ὧν διαγινώσκεται ὁ ἀληθὴς
χαρακτὴρ τῆς διοικήσεως, ὑπῆρξεν ὁ φόνος τῶν ἀτυχῶν ἐκείνων
οἷτινες, μηνυθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀγοράτου ὡς νεωτεροποιοί, ἐκρα-
τοῦντο ἀκόμῃ δέσμιοι. Καὶ ἔμελλον μὲν οὗτοι κατὰ ψήφισμα τοῦ
δήμου νὰ δικασθῶσιν ὑπὸ δικαστηρίου διςχιλίων ἀνδρῶν· ἀλλ'
ἀντὶ νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ ἀπόφασις ἐκείνη, κατεδικάσθησαν ὑπὸ τῆς
βουλῆς καὶ ἐφρονέυθησαν ἐν τῇ εἰρκτῇ· ἦσαν δὲ πλὴν ἄλλων ὁ
Στρομβιχίδης, ὁ Καλλιάρχης καὶ ὁ Διονυσόδωρος². Ἀλλ' οἱ τριά-
κοντα δὲν περιωρίσθησαν εἰς μόνους τούτους τοὺς φόνους. Φαίνε-
ται δὲ, ὅτι, συμπράττοντος τοῦ Λυσάνδρου, συνετάχθη κατάλο-
γος ἐκείνων ὅσους οἱ τριάκοντα ἐσχόπουν νὰ ποιήσωσιν ἐκποδῶν,
εἰς αὐτοὺς δ' ἐτάσσοντο πάντες ἐκεῖνοι οἷτινες ἤδη πρότερον εἶχον
διατρανῶσει τὴν εἰς τὴν διατήρησιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ δήμου
πίστιν αὐτῶν. Διεκρίνοντο δ' ἐν τούτοις Θρασύβουλος ὁ υἱὸς τοῦ
Λύκου, ὁ ἀνὴρ ὁ πρὸς τῷ Ἀλκιβιάδῃ εἶπερ τις καὶ ἄλλος συντε-
λέσας εἰς τὴν μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν τετρακοσίων νέαν δόξαν
καὶ εὐημερίαν τῶν ἐλευθέρων Ἀθηναίων, καὶ Ἀνυτος ὁ υἱὸς τοῦ
Ἀνθεμίωνος, ἀνὴρ ἐξ ἀφανῶν μὲν καταγόμενος, ἀλλὰ κεκτημέ-

¹ Περὶ τοῦ Ἀγοράτου, ὅστις ἱσχυρίζετο, ὅτι συμμετέσχε τοῦ φόνου τοῦ Φρυγίου καὶ
τούτου ἕνεκα ἤξιον δικαιοῦματα Ἀθηναίου πολίτου ἴδε *Λυσίου* [Κατὰ Ἀγοράτου] 70
κ. ε. Ἔτυγε δὲ ἡ δειλία παρὰ τὸν βιωτὸν τῆς Μουνηχίας Ἀρτίμιδος, καθ' ἡ δὲ Μένων
κατὰ τὴν μήνυσιν τοῦ Φειδίου ("ἴδε ἀνωτέρω ἴδμ. Γ' σ. 57) καὶ ἠθωώθη ὡς εὐε-
ργέτης. ἴδε Schöll ἐν τοῖς Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen
Klasse der Bayerischen Akademie κατὰ Ἰανουάριον 1888.

² Περὶ τοῦ καταλόγου (ὁ μετὰ Λυσάνδρου κτλ.) ἴδε Rauchenstein
ἐν τῷ *Philologus* τόμ. XV σ. 338 καὶ ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν εἰς τὸ χωρίον τοῦ *Λυσίου*
[Δήμου καταλύσεως ἀπολογία] 16.

νος ἀξίαν λόγου περιουσίαν, ὅστις εἶχε φήμην δημοκρατικοῦ παλαιοτρόπου. Ἀμρότεροι δὲ οὗτοι ἐξωρίσθησαν.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν τῇ ξένῃ εὐρισκόμενοι ἐνέπνεον φόβον, ιδίως δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης, ὃν οὔτε οἱ φίλοι οὔτε οἱ ἐχθροὶ εἶχον λησμονήσει, ἅτε γινώσκοντες, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης ἐφ' ὅσον ἔζη ἐβυσσοδόμευε νέα σχέδια καὶ ἐπεδίωκε σκοποὺς μεγάλους. Εἶχε δὲ τότε ἡλικίαν μεταξὺ τεσσαράκοντα καὶ πεντήκοντα ἐτῶν, καὶ διετήρει παρὰ τὸ ἀκόλαστον τῆς διαίτης περίσσειαν δυνάμεως καὶ φιλοπραγμοσύνην. Ἐνεκα δὲ τῆς ἀπέλπιδος θέσεως τῶν κατὰ τὴν πατρίδα δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀμέτοχος τῆς σκέψεως, ὥπως εὐτυχήσῃ νὰ παραστῇ καὶ πάλιν σωτὴρ αὐτῆς. Καὶ νῦν δὲ ὡς καὶ πρότερον ἤλπιζε νὰ τύχῃ τοῦ σκοποῦμένου διὰ τῆς βοηθείας τῆς Περσίας.

Ἦρχε δ' ἐν Σούσοις ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἔτους 405 π. Χ. (Ὀλυμπ. 93,4) Ἀρταξέρξης Β' ὁ Μνήμων. Ἐφαίνετο δὲ καταληλοτάτῃ ἡ εὐκαιρία πρὸς συνεννόησιν μετ' αὐτοῦ. Καὶ δὴ ἔνεκα τῆς πρὸς τὴν Σπάρτην τελείας προσηλωσεως τοῦ Κύρου, οὗ ἐμφανέστερον ὁσημέραι ἀπεκαλύπτοντο τὰ περὶ καταλύσεως τοῦ θρόνου τοῦ Ἀρταξέρξευ σχέδια, ὁ μέγας βασιλεὺς ἤγετο εἰς ἐπιζήτησιν τῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων. Τοῦτο δὲ διαγνοὺς ὁ Ἀλκιβιάδης¹, μετὰ τινα χρόνον ἡσύχου παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον καραδοκίας ἤρξατο νέων διαπραγματεύσεων μετὰ τοῦ Φαρναβάζου, ὅστις μετὰ τὸν διορισμὸν τοῦ Κύρου ὡς καράνου ἐν ταῖς παραθλασσίαις σατραπείαις εἶχεν ἀνακτῆσαι τὴν σατραπείαν αὐτοῦ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Τισσαφέρνην, ἀπολυθέντα τῆς ἀρχῆς. Ἐδρα δὲ τοῦ Φαρναβάζου ἦτο τὸ Δασκύλιον, κείμενον παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Προποντιδὸς· ἐκεῖ δὲ ὑπεδέχθη συμφώνως πρὸς τὸ ἀρχαῖον πολιτικὸν πρόγραμμα τῶν Περσῶν τὸν πρότερον ἀντίπαλον μετὰ πάσης δυνατῆς φιλοξενίας καὶ παρέδωκεν εἰς αὐτὸν τὸ Γρύνειον, πόλιν τῆς Λιολίδος, ἣτις παρεῖχεν εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην πλούσιον ἐτήσιον ἔσοδον. Τότε δὲ ὠφέλησε τὸν Ἀλκιβιάδην ἡ προτέρα αὐ-

¹ Ἐφορος παρὰ Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ XIV, 11. Κορνήλιος Νέπωσ ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 10

τοῦ διαμονὴ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Τισσαφέρνους· καὶ δὴ εὐκόλως εἰθίσθη εἰς τὴν περσικὴν διαίταν καὶ τὰ καθ' ὅλου πράγματα τῶν Περσῶν, καὶ παρεσκευάζετο νὰ πορευθῇ αὐτὸς εἰς τὰ Σοῦσα, ὅπως τέλος δυνηθῇ νὰ κατορθώσῃ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ σχεδίων. Ἐμελέτα δὲ συμφώνως πρὸς τὴν κλίσιν αὐτοῦ νάναμ'χθῇ κρισίμως εἰς τὴν πορείαν τῶν γεγονότων διαπρεσβεύμενος καὶ στρατηγῶν.

Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐδίωκον αὐτὸν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν ἐχθρῶν, μὴ λησμονούντων, ὅτι ἡ κυριαρχία τῆς πατρίας αὐτῶν εἶχεν ἤδη ποτὲ καταλυθῇ δι' αὐτοῦ. Διὸ ἔπρεπε νὰ ληφθῇ ἔγκαιρος φροντίς πρὸς πρόληψιν δευτέρας αὐτοῦ καθόδου. Ὁ δὲ Κριτίας ἐμίσει εἴπερ τινὰ καὶ ἄλλον τὸν Ἀλκιβιάδην, τὸν ἀρχαῖον φίλον, τοῦτο μὲν θεωρῶν αὐτὸν τὸ τρανότατον ὑπόδειγμα τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐπαμφοτερίζουσης πολιτείας, τοῦτο δὲ καὶ διότι ἐγίνωσκεν, ὅτι, ἂν ὁ δῆμος ἤθελεν ἐπιζητήσῃ τινὰ τὸν δυνάμενον νὰ σώσῃ, οὗτος οὐδεὶς ἄλλος θὰ ᾔτο ἢ ὁ Ἀλκιβιάδης, πρὸς ὃν κατηυθύνοντο τὰ βλέμματα πάντων. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἔζη ἀκόμῃ ἀνὴρ τοιοῦτος, οἱ τριάκοντα δὲν ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσιν, ὅτι ὁ δῆμος ἤθελεν ὑποταχθῇ ἡσύχως εἰς τὸν ζυγὸν τῆς κυριαρχίας αὐτῶν. Ταῦτα δὲ ᾔσαν λόγοι ἱκανοὶ πρὸς δίωξιν τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ ἀπόντος. Τὰ κτήματ' αὐτοῦ ἐν Ἀττικῇ ἐδημεύθησαν¹, ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐξωρίσθη, αὐτὸς δ' ἐκεῖνος ἐπεκηρύχθη, ὥς ποτε ὁ Θεμιστοκλῆς, ἄτιμος, καὶ ἐντεῦθεν ἀπηγορεύθη εἰς αὐτὸν ἡ διαμονὴ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλ' ἐπεδίωκον τὸν θάνατον αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο οἱ τριάκοντ' ἀπετάθησαν εἰς τὸν Λύσανδρον, ὅστις τότε διέτριβεν ἐν Ἀσίᾳ, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν σύμπραξιν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸς ὁ Λύσανδρος, καθ' ᾧ λέγεται, δὲν ἐφάνη πρόθυμος νὰ προσχωρήσῃ εἰς ταύτην τὴν ἀξίωσιν, ἐτίθησαν εἰς ἐνέργειαν οἱ ἐν Σπάρτῃ ἐχθροὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἰδίως ὁ Ἅγις καὶ οἱ περὶ αὐτόν· ὥς ἐκ τούτου δὲ ὁ Λύσανδρος ἔλαβεν ἐκ τῆς Σπάρτης τὴν ῥητὴν ἐντολὴν νὰ ποιήσῃ ἐκποδῶν τὸν Ἀλκιβιάδην. Πι-

¹ Ἰσοκράτους Περὶ τοῦ ζεύγους 40 καὶ 46.

θανῶς δ' ἐπεκαλέσθη πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν τὴν ἄδειαν τοῦ Κύρου, καὶ οὕτως ὁ Φαρνάβαζος ἐνόμιζεν, ὅτι δὲν ἠδύνατο νάπαλλαγῇ τῆς ἐπιβαλλομένης εἰς αὐτὸν ἀνάγκης· διὸ ἠναγκάσθη νὰ βοηθήσῃ καὶ αὐτὸς πρὸς ἐξολόθρευσιν τοῦ φίλου καὶ ξένου¹.

Ὁ Ἀλκιβιάδης εὐρίσκετο καθ' ὁδὸν πορευόμενος πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα, παρ' ᾧ ἠδύνατο νὰ προσδοκᾷ δεξιῶσιν εὐμενῇ· εἶχε δὲ πρὸ μικροῦ φθάσει εἰς τὸ χωρίον τῆς Φρυγίας Μέλισσαν, ἔνθα ἔμελλε νὰ διανυκτερεύσῃ, ὅτε κατέλαβον αὐτὸν οἱ ὑπὸ τοῦ σατράπου σταλέντες ἄνδρες. Τότε δὲ ὁ οἶκος αὐτοῦ περιστοιχίζεται νύκτωρ οἰονεῖ τις φωλεὺς ἀγρίου θηρὸς καὶ ἔπειτα περιβάλλεται πυκνῶς διὰ ξύλων καὶ φρυγάνων. Ἐξεγερθεὶς δ' ὁ Ἀλκιβιάδης ἐκ τοῦ ὕπνου ὑπὸ τῆς πέριξ ἀναλαμπούσης πυρκαϊᾶς, ἀναπηδᾷ καὶ ἐπιζητεῖ τὸ ξίφος, ὅπερ εἶχεν ἀφαιρεθῇ ἀπ' αὐτοῦ· ἄρα συνυπῆρξε πάντως καὶ προδοσία. Ταχὺς δὲ καὶ μετὰ μεγάλης ἐτοιμότητος ἐπιρρίπτει εἰς τὸ πῦρ τὰ ἱμάτια καὶ τὰ στρώματα, καὶ ἐξέρχεται οὕτω διὰ μέσου τῶν ἐχθρῶν, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῆς φιλῆς ἐταίρας Τιμάνδρας² καὶ πιστοῦ ἀνδρὸς ἐξ Ἀρκαδίας. Εἶχε δὲ ἤδη ὀπισθεν αὐτοῦ τὸ πέλαγος τῶν φλογῶν, δι' ὧν ἐσκοπεῖτο ἡ ἐξολόθρευσις αὐτοῦ. Ἀλλ' αἶφνης, ἐν ᾧ ἐφώτιζον αὐτὸν ἀκόμη αἱ φλόγες ἐξ ὧν εἶχε διασωθῇ, κατατοξεύεται μακρόθεν καὶ καταπίπτει χωρὶς μηδένα νὰ ἴδῃ ἐχθρόν. Τότε δὲ μόνον ἐξέρχονται οἱ βάρβαροι ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ αὐτῶν κρησφυγέτου, καὶ ἀποτέμνουσι τὴν κεφαλὴν τοῦ ἥρωος, ἵνα κομίσωσιν εἰς τὸν σατράπην εἰς μαρ-

¹ Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἐφόρου [Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 11. Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 269, ἀπόσπ. 126] ὁ Φαρνάβαζος μόνον δι' ἑαυτοῦ, οὐχὶ διὰ τινος ἄλλου ἤθελε νὰ περιλθῶσιν εἰς τὴν αὐλὴν τὰ περὶ Κύρου ἀγγελία. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐπεξηγεῖ τὸ φόνιον ἔργον τοῦ Φαρναβάζου. Διὰ ταῦτα δὲ εἶνε πιθανὴ ἡ σύμπραξις τοῦ Κύρου, ὅστις εἶπερ τις καὶ ἄλλος ὤφειλε νὰ φοβῆται τὸν Ἀλκιβιάδην. Πρὸλ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. II' σ. 115]. Γερμ. μεταφρ. [ἐκδ. β'] Τόμ. Δ' σ. 55[2]. [Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadous Τόμ. IB' σ. 124].

² [Κατὰ τὸν Ἀθήναιον [XIII,] σ. 574 ἐκαλεῖτο Θεοδότῃ Μνημονεύει δὲ ὁ αὐτὸς καὶ Δαμασάνδρας τῆς μητρὸς τῆς νεωτέρας Λαίδας ὡς ἐταίρας τοῦ Ἀλκιβιάδου συνακολουθήσας αὐτῷ εἰς Ἀσίαν].

τυρίαν τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ. Τὸν δὲ ἀκέφαλον κορμὸν ἔθαψεν ἡ πιστὴ Τιμάνδρα¹.

Τὸν θάνατον τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐθεώρησαν, ὡς εἰκὸς, ὅπως-δῆποτε οἱ τύραννοι τῶν Ἀθηνῶν ὡς μέγιστον κέρδος, ἀναλογιζόμενοι ὅποῖαι περιπλοκαὶ θὰ ἠδύναντο νὰ προέλθωσιν ἐκ τῶν διαπραγματεύσεων αὐτοῦ πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα. Ἀλλ' ὅμως ἡ δυσχέρεια τῆς θέσεως αὐτῶν δὲν ἠδύνато νὰ ἐκλίπη διὰ μεμονωμένων βιαιοπραγιῶν. Ἡ ἀδυναμία αὐτῶν ἐνέκειτο κυρίως εἰς τοῦτο, ὅτι τὴν διοίκησιν δὲν εἶχεν εἰς μόνος τύραννος, ἀλλὰ συνέδριον τριάκοντ' ἀνδρῶν. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος εἶχεν ὀρισθῇ σκοπίμως ἐξ ἀρχῆς καὶ ἔμελλε νὰ συντελέσῃ ὅπως μειώσῃ τὴν δυσἀρεστον ἐπίφασιν τυραννίδος. Οἱ τριάκοντα ἀπετέλουν οἷονεῖ τινα γερούσιαν προϊσταμένην τῆς πολιτείας· δὲν ἦτο δὲ βεβαίως τυχαία ἡ σύμπτωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τριάκοντα πρὸς τὸν τῶν γερόντων ἐν Σπάρτῃ, ἀφ' οὗ καὶ ἄλλως κατὰ τὴν προτέραν κατάστασιν τῶν ἐν Ἀθήναις ἐφόρων εἶνε ἀπαραγνώριστος ἡ ἀκριβὴς μίμησις τῶν σπαρτιατικῶν θεσμῶν. Ἀλλ' ἐν συναρχίᾳ οὕτω πολλῶν ἀνδρῶν ἐχόντων ἴσα δικαιώματα δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἐνότης ἐπὶ χρόνον μακρὸν, μάλιστα δ' ἐν κυβερνήσει διοικούσῃ ἄνευ νόμων καὶ ἐνεργούσῃ αὐθαιρέτως ἐν ἀπουσίᾳ παντὸς σταθεροῦ μέτρου καὶ πικρῆς ὀρίου. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἀναπόφευκτος ἔμελλε νὰ εἶνε σὺν τῷ χρόνῳ ἡ πρὸς ἀλλήλους διχόνοια τῶν συναρχῶν περὶ τῶν ληπτέων μέτρων, καὶ ἔμελλον ἀναγκαίως νὰ προκληθῶσι φατριαστικαὶ ῥήξεις ἐν αὐτῇ τῇ κυβερνήσει.

Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ δήμῳ, ἀνανήψαντι μετὰ τὴν παρέλευσιν τοῦ πρώτου τρόμου, παρετηρήθη κίνησις, ἥς ἡ σημασία δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπολογισθῇ. Οἱ πολῖται ἤρξαντο βλέποντες σα-

¹ Fricke (Untersuchungen über die Quellen Plutarchs im Leben des Alkibiades σ. 110) προσγράφει εἰς τὸν Θεόπομπον τὰς ἀιηγήσεις τοῦ Κορνηλίου Νέπωτος, τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Ἰουστίνου καὶ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου, εἰς δὲ τὸν Ἐφορον τὴν διαφέρουσαν ἀπὸ τῶν μαρτυριῶν τούτων παράδοσιν παρὰ Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ.

φῶς τὰ κατὰ τὴν πολιτείαν, καὶ ἡ περὶ τοῦ ἀποθησομένου εἰς τέλος ἐρώτησις προέβαλλεν ὅσημέραι ἐναργεστέρα. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἐπλήσσοντο μόνον ἄνδρες προκαλέσαντες τὴν ὀργὴν τοῦ πλήθους, ἔμενον ἥσυχροι πάντες οἱ ἔχοντες τὴν συνειδήσιν καθαρὰν. Ἀλλὰ τῶρα τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Ὁ Βάτραχος καὶ ὁ Αἰσχυλίδης ἦσαν πάντοτε πρόθυμοι εἰς μηνύσεις συνωδᾶ πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὰ νεύματα ἐνὸς τῶν τριάκοντα, οἱ δὲ μηνυόμενοι εἶχον δικαστὰς τοὺς ἰδίους ἐαυτῶν ἐχθρούς. Τῶρα πᾶσα ἀσφάλεια τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας εἶχεν ἐκλείπει, καὶ πᾶς χρηστὸς πολίτης ἠδύνατο νὰ γείνη ἀπρὸςδοκῆτως θύμα δολερᾶς μηνύσεως. Οὐδ' ἐλαμβάνετο πλέον ὑπ' ὄψιν ἡ πατρία εἰς ἣν ἀνῆκον οἱ διωκόμενοι· μεταξὺ δὲ τῶν θυμάτων τῆς τυραννίδος ἔβλεπέ τις ἄνδρας ἀνήκοντας εἰς τοὺς εὐγενεστάτους οἴκους καὶ ὅλως ἀποστέργοντας τὰ κακὰ τῆς δημοκρατίας ἐκ τε τῶν παραδόσεων τοῦ οἴκου καὶ ἐκ πεποιθήσεως ἰδίας. Οὕτως ἔπεσεν ὁ ἐξαίρετος Νικήρατος ὁ υἱὸς τοῦ Νικίου μετὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἤδη θανάτωσιν τοῦ ἀδελφοῦ Εὐκράτους, ὅστις εἶχεν ἀποστέρξει νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τοὺς τριάκοντα¹. Λέων ὁ Σαλαμίνιος² καὶ Λυκούργος ὁ πάππος τοῦ ῥήτορος Λυκούργου³ ὑπέστησαν τὴν αὐτὴν τύχην, παραδοθέντες εἰς τοὺς ἑνδεκα μετὰ βραχεῖαν κατ' ἐπίφασιν δίκην. Καὶ οἱ μὲν πολῖται ἐξεσπῶντο ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν ναῶν, οἱ δὲ συγγενεῖς παρεκωλύοντο νὰ θάψωσι τοὺς θανατωθέντας, πᾶν δὲ δεῖγμα συμπαθείας ἐθεωρεῖτο ἐγκλημα. Εἰς τοὺς πλείστους δὲ τῶν φόνων συνετέλουν πολλὰ ὁμοῦ προθέσεις, ἐπειδὴ ἤθελον νὰ ποιήσωσι μὲν ἐκποδῶν ἄνδρας ἐπικινδύνους, νὰ κορέσωσι δὲ δίκην πρὸς ὁμοῦ ἐκδικήσεως, ἀλλ' ἅμα

¹ *Λυσίου* [Περὶ δημεύσεως τοῦ Νικίου ἀδελφοῦ] 4, 6.

² *Ἀνδοκίδου* Περὶ τῶν μυστηρίων 94. Scheibe [Die oligarchische Umwälzung zu Athen] σ. 83.

³ *Πλουτάρχου* Βίαι τῶν δέκα ῥητόρων σ. 841. Πρὸς Clinton Fasti Hellenici ἐν ἔτει 337 π. Χ. Κατὰ δὲ τὸν Scheibe [Die oligarchische Umwälzung zu Athen] σ. 101 ὁ Λυκούργος οὗτος δὲν εἶνε ὁ πατὴρ Λυκόφρονος [τοῦ πατρὸς τοῦ ῥητορος Λυκούργου].

νὰ κερδήσωσι καὶ χρῆμα διὰ τῆς δημεύσεως τῶν κτημάτων τῶν θανατουμένων.

Ἡ δὲ πρόθεσις αὕτη τῆς δημεύσεως τῶν κτημάτων, ἥτις ὑπῆρξε τῶν κυριωτάτων κατὰ τὴν θανάτωσιν τῶν κληρονόμων τοῦ Νικίου, ἀπέβαινεν ὁσημέραι μᾶλλον ἐλκυστική· εἰς τὴν τοιαύτην δὲ χρηματολογίαν ἀποσκοποῦντες ἤρχισαν διώκοντες μετ' ἰδιαζούσης ἐπιμονῆς ἄνδρας ἐκ τῆς τάξεως τῶν μετοίκων τῶν ζώντων ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς πολιτείας. Ἡ εἰς αὐτὴν ἀποδοχὴ μεγάλου πλήθους τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ἥτις εἶχεν οὐσιωδῶς συντελέσει εἰς τὴν ἀνάδειξιν τῶν Ἀθηνῶν ὡς ἐστίας τῶν τεχνῶν καὶ τοῦ ἐμπορίου εἶχεν ὑπάρξει ἀνέκαθεν κάρφος ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἀπετελεῖτο δὲ ἡ περιουσία τῶν μετοίκων ὡς τὸ πλεῖστον ἐκ χρημάτων καὶ κινητῶν κτήσεων· διὰ δὲ ταῦτα δὲν ἦτο δυσχερὲς ὁ ὑπολογισμὸς αὐτῆς καὶ πολλάκις ὑπερετιμᾶτο, ὡς ἐκ τούτου δὲ τοῦ λόγου ἐξηρέθιζεν ἔτι μᾶλλον τὴν πλεονεξίαν τῶν τυράννων. Προκειμένου δὲ περὶ μετοίκων, ἅτε ὄντων νεοπολιτῶν, ἐπίστευον, ὅτι ἡ αὐθαιρεσία ἦτο μᾶλλον ἐπιτετραμμένη, κατ' ἐπίφασιν δ' ἐδικαιολογεῖτο πως ἡ παράστασις τῆς τάξεως ταύτης ὡς νεωτεροποιῶ καὶ ἐπισφαλοῦς¹. Διὰ ταῦτα δύο τῶν τριάκοντα, ὁ Πείσων καὶ ὁ Θεόγνις, εἰσήγαγον ἰδίαν πρότασιν περὶ τῶν μετοίκων, προκαλέσαντες τοὺς συνάρχοντας νὰ ὑποδείξωσι τινὰς τῶν μετοίκων τοὺς φαινομένους εἰς αὐτοὺς ὑπόπτους. Ὅπως δὲ ἀποκρυβῇ ἡ ἀληθὴς αἰτία τῆς διώξεως καὶ μὴ ἀποβῇ ὑπεράγαν αἰσθητὴ, συνανέγραψαν πανούργως ἐν τοῖς πρώτοις δέκα, οἵτινες ἐξελέχθησαν ὡς θύματα, καὶ δύο τῶν ἀπόρων².

Τοιαύτης δὲ οὔσης τῆς πορείας τῶν πραγμάτων, οὐδὲν ἄπορον, ὅτι καὶ αὐτῶν τῶν τριάκοντά τινες ἤρχισαν διστάζοντες, καὶ ἤρχισε κρατοῦσα ἡ γνώμη, ὅτι ἦτο ἀδύνατος ἡ περαιτέρω εἰκὴ

¹ Αἱ πείσεις τῆς ἐμπορικῆς τάξεως ἀνταπεκρίνοντο πρὸς τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς τῶν ὀλιγαρχικῶν, οἵτινες ἔθελον νὰ ποτρέψωσι τὴν πολιτείαν ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὸ ἐμπόριον τροπῆς. Πρὸς τὴν *ψευδοξενοφώντειον* Ἀθηναίων πολιτείαν ².

² *Δυσίον* [Κατὰ Ἑρατοσθένους] 6. *Ξενοφῶντος* Ἑλλήν. II, 3, 2.

καὶ ὡς ἔτυχεν ἐξακολούθησις τοιαύτης πολιτείας. Οἱ δὲ τοιαῦτα φρονούντες ἀνελογίζοντο, ὅτι χάριν αὐτῆς τῆς ἰδίας ἀσφαλείας ὠφειλον οἱ τριάκοντα νὰ μεριμνήσωσιν, ὥπως εὕρωσι στήριγμα ἐν τῷ δήμῳ καὶ δυνηθῶσι νὰ εἰσαγάγωσι κατὰστασιν πραγμάτων φέρουσαν ἐν ἑαυτῇ τὰ ἐχέγγυα μακρᾶς διαρκείας. Οὕτω δ' ἐπῆλθε μεταξὺ τῶν τριάκοντα ῥῆξις καὶ ἐσχηματίσθη δεξιὰ καὶ ἀριστερά· ὁ δ' ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὑπῆρξεν ὁ Θηραμένης. Ἀκουσίως δ' ἐπανῆλθεν οὗτος εἰς τὴν αὐτὴν τροχίαν ἣν εἶχε τραπῇ ἐπὶ τῶν τετρακοσίων.

Κρίνοντας δ' ἐκ τῆς ὅλης διαγωγῆς τοῦ Θηραμένου ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀλώσεως τῶν Ἀθηνῶν, δυσχερῶς δυνάμεθα νὰ ποδεχθῶμεν, ὅτι τὸ αἴτιον τὸ συγκρατῆσαν αὐτὸν ἀπὸ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῶν βιαιοπραγιῶν ὑπῆρξεν ἠθικὴ τις πτόησις. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ὑπῆρξε τὸ κατ' ἀρχάς, καθ' ἃ βραδύτερον εἶπεν εἰς αὐτὸν κατὰ πρόσωπον ὁ Κριτίας, εἰς τῶν ἐνθερμοτάτων, καὶ εἶχε παρορμήσει τοὺς συνάρχους εἰς αἵματηρὰν καταδίωξιν τῆς ἀντιθέτου φατρίας. Ἀλλ' ὅτε εἶδεν ἑαυτὸν παρ-ευδοκιμούμενον ἐν τῇ τοιαύτῃ πολιτείᾳ ὑπὸ ἄλλων καὶ ἡσθάνθη τὴν ματαιοφροσύνην αὐτοῦ προσβαλλομένην ἕνεκα τῆς ἐπικρατούσης δυνάμεως τοῦ Κριτίου, ὅστις ἀπέβη πράγματι ὁ ἀρχηγὸς τῶν τριάκοντα, τότε ὁ Θηραμένης ἐπίστευσεν, ὅτι δι' ἐγκαίρου λοξοδρομίας πρὸς πολιτείαν ἐπιεικεστέραν θὰ ἠδύνατο νὰ μεριμνήσῃ ὡς ἄριστα περὶ ἑαυτοῦ. Πράγματι δὲ εἶχεν ἀρκετὴν σύνεσιν καὶ πανουργίαν, οὐδὲ διελάνθανον αὐτὸν οἱ κίνδυνοι οἱ δυνάμενοι νὰ προέλθωσιν ἐκ τῶν ἀναγκαίων ἐπακολούθων τρομοκρατίας ἀκαθέκτου. Ἦθελε λοιπὸν νὰ ἐγκαταλίπῃ ἐγκαίρως τὸ σκάφος, οὗ προέβλεπε τὸ ναυάγιον. Ταῦτα δὲ πράττων ἠδύνατο καὶ νὰ ἐλπίσῃ, ὅτι ἔμελλε νὰναδειχθῇ στασίαρχος ἰσότημος τοῦ Κριτίου, καὶ καθ' ἣν ἡμέραν ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ ἡ πτώσις αὐτοῦ ἕνεκα καταχρήσεως τῆς δυνάμεως, θὰ κατώρθωνεν αὐτὸς νὰ ποικτήσῃ διὰ δεξιᾶς εὐαρμοστίας πρὸς τὰς περιστάσεις ἀξίωμ' ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ. Ἄλλως δὲ εἶχεν ἐγ-

καταμείνει ἐν αὐτῷ ὥς τι κατάλοιπον τῶν εὐγενεστέρων ἐν αὐτῷ τάσεων ποιᾷ τις ἀποστροφή ἐναντίον πάσης ἀμετρίας καὶ ἀγριότητος· ἡ ἀπέχθεια δ' ἐκείνη συνετέλεσε πιθανῶς τώρα καὶ αὐτὴ ὥς ἐν τῶν κινούντων αὐτὸν ἐλατηρίων. Ἐπειδὴ δὲ ἤδη καὶ πρότερον εἶχεν ἶδει ἐπιτυγχάνουσαν τὴν δεξιὰν αὐτοῦ μεταβολὴν, προέβη τὸ ἐξῆς, καθ' ὃν χρόνον οἱ λοιποὶ εἶποντο ἄνευ θελήσεως εἰς τὸν Κριτίαν, ὅσημέραι τολμηρότερος, νοθετῶν καὶ μετὰ παρρησίας ἀντιπολιτευόμενος αὐτόν.

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον εἶχεν ἀποδοκιμάσει τινὰ τῶν ληθόντων μέτρων, ὡς ἐπὶ παραδείγματι τὴν διὰ Λακεδαιμονίων φρουρῶν κατάληψιν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τὸν φόνον πολιτῶν ἀμέεπτων, οἷοι ὁ Λέων καὶ ὁ Νικήρατος· ἔπειτα δὲ ἀνέστη ἐρρωμένως εἰς τὴν ἑλλην πολιτείαν τῶν τριάκοντα, μὴ παραπλανώμενος ὑπὸ τῶν ἀπατηλῶν ἐπαγγελιῶν συμμετοχῆς εἰς μεγάλα κέρδη. Ἐκῆρυξε δὲ ὡς μωρίαν τὴν ἀξίωσιν ἐξασκήσεως τυραννίδος καὶ ἅμα τὴν μετὰ τῶν ὀλίγων σύνταξιν, τὴν εἰς ἐξορίαν ἀποστολὴν γενναίων ἀνδρῶν, δι' ἧς ἀπετελεῖτο ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς δύναμις ἐχθρική, τὸ σύστημα τῆς ἀπαλλαγῆς ὀλίγων ἀνδρῶν καὶ τῆς συγχρόνου ἐχθροποιήσεως τάξεων ὄλων, ὧν ἡ δύναμις ηὐξάνετο καθ' ὃν χρόνον οἱ τριάκοντα ἐπειρῶντο νὰ ἐξασθενήσωσιν αὐτούς. Προσέθετε δὲ, ὅτι ὠφείλον νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψιν τὴν κοινὴν γνώμην καὶ ἀποκτήτῃσι στήριγμα παρὰ τῷ δήμῳ. Διὰ ταῦτα δὲ ἠξίωσεν, ὅπως ἀποδώσωσιν εἰς τοὺς λογάδας τῶν πολιτῶν, ἧτοι εἰς ἐκείνους ὅσοι ἠδύναντο νὰ ὁπλίσωσιν ἑαυτοὺς, πλήρη τὰ πολιτικὰ δικαιώματα. Ὁ δὲ Κριτίας εἶχεν ἀπ' ἐναντίας τὴν γνώμην, ὅτι πᾶσα ὑποχώρησις ἦτο σημεῖον ἀδυναμίας καὶ ἦγεν εἰς κίνδυνον, ὅτι δὲν ἐπετρέπετο νὰ παραδίδωνται εἰς ἐπιεικεῖς πλάνας καὶ ὅτι ἡ πολιτεία ἔπρεπε τέλος νὰ καθαρθῇ ὀλοσχερῶς ἀπὸ πάντων τῶν διεφθαρμένων στοιχείων, πρὸς τοῦτο δὲ ἦτο τώρα ἡ κατάλληλος περίστασις, μὴ δυνάμενη νὰ ἐπανέλθῃ καὶ πάλιν. Κατὰ ταῦτα δὲ οἱ τριάκοντα ὠφείλον νὰ συμπράττωσιν ἐν τελείᾳ ὁμονοίᾳ καὶ

ἐνεργῶσιν ὥς εἰς καὶ μόνος ἀνὴρ περιστοιχιζόμενος ὑπὸ ἐχθρῶν ἐνεδρεούντων.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ ῥῆξις προέβαινεν αὐξανομένη, καὶ ἐξώθουν ἀλλήλους ὁσημέραι μᾶλλον εἰς τἀντίθετα· τέλος δὲ ὁ Κριτίας διέγνω τὴν ἀνάγκην νὰ ὑποχωρήσῃ κατὰ τὸ φαινόμενον, ὅπως μὴ ὁ Θηραμένης ἀποβῇ ἀρχηγὸς ἀντιθέτου φατοίας.

Διὸ ἀπεφασίσθη νὰ συγκληθῇ συνέλευσις πολιτῶν, ὅπως συν-
ωδᾷ πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Θηραμένου· οἱ τριάκοντα προσλάβωσι
πλείονας κοινωνοὺς τῶν πραγμάτων. Κατεγράφη δὲ κατάλογος
πολιτῶν ἀσφαλῶν· ἐκτὸς δὲ τῶν ἱππέων, οἵτινες ἐθωροῦντο ὡς
ιδία τάξις, ὠρίσθη τακτὸς ἀριθμὸς τῶν μελλόντων κοινωνῶν τῆς
πολιτείας εἰς τρισχίλιους· καὶ ὁ ἀριθμὸς δὲ οὗτος ἀνταπεκρίνετο
πιθκνῶς ἀπὸ σκοποῦ εἰς τὴν προσιοιάζουσαν εἰς τοὺς Δωριεῖς τριχῇ
διαίρεσιν ¹. Ἄλλ' ὁ Θηραμένης ἀντέστη κατὰ τοῦτου τοῦ σχε-
δίου. Κατ' αὐτὸν ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἦτο τοῦτο μὲν ὑπεράγαν μι-
κρὸς, ἅτε ἀποκλειομένων πολλῶν, περὶ ὧν δὲν ἠδύναντο ἀνρνηθῶ-
σιν ὅτι ἦσαν πολῖται καλοὶ κάγαθοι, τοῦτο δὲ παρὰ πολὺ μέγας,
ἐπειδὴ οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐγγύησις, ὅτι οἱ περιλαμβανόμενοι εἰς
τοὺς τρισχίλιους ἦσαν πιστοὶ ὁπαδοὶ τῆς ὀλιγαρχίας. Ἐφρόνει δὲ,
ὅτι τοιαῦτα μέτρα ἦτο ἀδύνατον νὰ γάγωσιν εἰς ἀποκατάστασιν
πολιτειακῆς τάξεως μονίμου.

Τότε δὲ ὁ Κριτίας καὶ οἱ περὶ αὐτὸν εὐρέθησαν ἠναγκασμένοι
νὰ τραπῶσι μόνοι τὴν χαραχθεῖσαν ὁδὸν καὶ προβῶσι δραστηρίως
εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δεδογμένων. Ἡμέραν τινὰ ἐκάλεσαν σύμ-
παντας τοὺς πολίτας πρὸς ἐξέτασιν, τῶν μὲν τρισχιλίων συνελθόν-
των ἐν τῇ ἀγορᾷ, τῶν δ' ἐκτὸς τοῦ καταλόγου κατὰ μικρὰς ὁμά-
δας ἄλλων ἀλλαχοῦ. Οἱ δὲ τόποι οὗτοι τῆς συνελεύσεως περιε-
στοιχίσθησαν ὑπὸ φρουρῶν, καὶ οἱ ἐκπεπληγμένοι πολῖται ἠναγκά-
σθησαν νὰ παραδώσωσι τὰ ὅπλα εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους μισθο-
φόρους, οἵτινες ἀνεκόμισαν αὐτὰ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Οὕτω δὲ
κατὰ τὸ ὑπόδειγμα ἀρχαιοτέρων τυραννίδων ἀφωπλίσθη τὸ πλῆ-

¹ Οἱ τρισχίλιοι ἦσαν νέος τύπος ἀντιπροσωπευτικῆς ἐπιτροπείας τοῦ δήμου.

ὅς τοῦ λαοῦ, οἱ δὲ τριάκοντα ἐπίστευον, ὅτι οἱ τρισχίλιοι, εἰς οὓς ἀφέθησαν τὰ ὅπλα, ἦσαν ἀσφαλεῖς καὶ ἀπετέλουν οἷον τινα ἑμι-
λον ὁμόφρονα καὶ πιστὸν εἰς τὴν πατρίαν. Εἰς αὐτοὺς δὲ παρε-
χωρήθησαν πολιτικά τινα δικαιώματα, καὶ ἐξησφαλίσθη εἰς αὐ-
τοὺς ἰδίως τὸ προνόμιον, ὅπως οὐδενὸς αὐτῶν ἐπιτρέπηται ἡ τι-
μωρία ἀκρίτου. Ἄλλ' ἡ διάταξις αὕτη ἦτο μᾶλλον ὅπλον ἐναν-
τίον τῶν ἐκτὸς τοῦ καταλόγου ἢ ἀσφάλεια διὰ τοὺς τρισχίλιους,
ἐπειδὴ δι' αὐτῆς ἐκηρύχθη ἄνευ ἐλιγμῶν ἡ καθαίρεσις τῶν
ἀναπαλλοτριωτῶν ἐλευθεριῶν τῶν Ἀθηναίων, ἐξαιρεθέντων μόν-
ον τακτῶν πολιτῶν ἀπὸ τῆς στέρησεως τῶν δικαιωμάτων τῆς
εἰς τοὺς λοιποὺς ἐπιβληθείσης.

Ἐκτοτε δὲ οἱ τριάκοντα προέβησαν περαιτέρω μετὰ μείζονος
ὀσημέραι τόλμης καὶ ἀφοβίας. Πρωσωπικὴ ἔχθρα πρὸς τινα τῶν
τυράννων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸς μόνον ὁ πειρασμὸς τῆς κτήσεως
ξένης περιουσίας ἦσαν ἀρκοῦσα ἀφορμὴ πρὸς ποινικὰς δίκας.
Πᾶσα δ' ἐκπλήρωσις τῶν ἀνόμων τούτων πόθων ἐπηύξανε τὴν δί-
ψαν τῆς ἐκδικήσεως. Οἴκοι καὶ ἐργαστήρια ἐξηρευῶντο, χρημα-
τοφυλάκια ἐρρήγνυντο, ἀναθήματα καὶ ἀποθέματα κατελαμβά-
νοντο. Τινὲς δὲ τῶν τριάκοντα συνέτασσον ἐκ κοινῆς πρὸς ἀλλή-
λους συνεννοήσεως τὸν κατάλογον τῶν θυμάτων αὐτῶν. Τοῦτο δὲ
πράττοντες συνεδέοντο μὲν ὀσημέραι οἰκειότερον πρὸς ἀλλήλους,
ἀλλὰ καὶ ἐχωρίζοντο συγχρόνως ἀπὸ τῶν ἐχόντων πραοτέραν τὴν
γνώμην. Οὕτω δ' ἐπῆλθε ῥῆξις μεταξὺ τῶν ἀκατασχέτων καὶ
τῶν σωφρόνων, γινομένη ἐναργεστέρα ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Ὁ
δὲ Θηραμένης ὁ ἀντεπεξερχόμενος ἀκράτητος ἐναντίον τῆς αἵμα-
τηρᾶς διοικήσεως τῶν αὐτοκαλουμένων καλῶν καγαθῶν ἀπέβη
ἀφόρητος, καὶ ἡ κατάλυσις αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο ἀνάγκη.

Ἐπὶ τούτοις ὁ Κριτίας, ὀπλίσας κρύφα στίφος πιστοτάτων εἰς
αὐτὸν νεανίσκων, συνεκάλεσε τὴν βουλὴν καὶ κατήγγειλεν εἰς αὐ-
τὴν τὸν Θηραμένην, προτείνας τὴν θανάτωσιν αὐτοῦ· ὁ δ' ἐπὶ
τούτῳ ἐκφωνηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ βουλῇ λόγος ἦτο συγχρόνως
καὶ δικαιολογία τῆς ἰδίας ἐαυτοῦ πολιτείας.

«Πᾶσαι αἱ μεταβολαὶ πολιτειῶν, εἶπεν, εἶνε θανατηφόροι· τοῦτο ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ πᾶς ὁ αἰσθανόμενος ἑαυτὸν προοριζόμενον πρὸς τοιαῦτα ἔργα καὶ ἔχοντα ἱκανὴν ἀνδρικήν θέλησιν, ὅπως κυριαρχῇ τῶν αἰσθημάτων ἑαυτοῦ. Αἱ Ἀθῆναι εἶνε ἡ ἐστία τῆς δημοκρατίας, ἣν ἡμεῖς πολεμοῦμεν ὡς τὸ κυριώτατον τῶν κοινωνικῶν κακῶν. Αἱ Ἀθῆναι ἀπέβησαν πρὸς ἀτυχίαν αὐτῶν πόλεις πολυανθρωποτάτης καὶ παρεδόθησαν εἰς τὴν ἀκόλαστον ἐλευθερίαν τοῦ δήμου. Μετὰ πολλοὺς δὲ ἀγῶνας κατελύσαμεν τέλος ἡμεῖς τὴν δημοκρατίαν καὶ ἰδρύσαμεν ὀλιγαρχίαν, τὴν μόνην δυναμένην νὰ ἐπιφέρῃ διαρκῇ εἰρήνην τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῆς Σπάρτης. Ὀφείλομεν κατὰ πρῶτον νὰ εἴμεθα εὐσταθεῖς, καὶ δὲν ἐπιτρέπεται εἰς ἡμᾶς νὰνεχώμεθα ἀντίστασιν ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἥκιστα δ' ἐν ἡμῖν αὐτοῖς. Ἀλλ' ὁ Θηραμένης οὗτος δὲν παύεται μεμφόμενος καὶ ἐμβάλλων ἡμᾶς εἰς δυσχερείας, ἐναντιοῦται δὲ εἰς ἡμᾶς. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς συνέπραξε μεθ' ἡμῶν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὑπῆρξεν ὁ πρὸ πάντων τῶν ἄλλων προκαλέσας τὴν παρούσαν κατὰστασιν τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τῶρα ἐγκαταλείπει ἡμᾶς ἵνα ἕνεκα τῶν ἀπαραγνώριστων κινδύνων ἡμῶν παρασκευάσῃ ἀσφάλειαν εἰς ἑαυτὸν, διὰ ταῦτα δὲν ἐναντιοῦται μόνον ἡμῖν, ἀλλ' εἶνε καὶ προδότης, καὶ δὴ ὁ κινδυνωδέστατος ἀπάντων οὗς δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν. Δὲν ἀποροῦμεν δ' ἐπὶ τῇ διαγωγῇ αὐτοῦ, καθ' ὅτι εἶνε ἐκ φύσεως ἀχαρακτήριστος καιροσκοπός, καθ' ὃ ἀποδεικνύει τὸ σκωπτικὸν ἐπώνυμον Κόθορνος, δι' οὗ ἐπικαλεῖται ¹. Ὡς συνέταιρος τῶν τετρακοσίων, ὡς κατήγορος τῶν ἐν Ἀργινοῦσαις στρατηγησάντων ἐξηλέγχθη προδότης ἐκείνων μεθ' ὧν ἐτάσσετο καὶ ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς ὄλεθρον. Θέλομεν λοιπὸν νὰναμείνωμεν μέχρι ἐπιτύχῃ καὶ ἡ καθ' ἡμῶν ἐπιβουλὴ αὐτοῦ; Μὴ δὲν τιμῶμεν ἅπαντες τὴν Σπάρτην ὡς τὴν καλλίστην τῶν πολιτειῶν; Νομί-

¹ Κόθορνος ἐκαλεῖτο κατὰ τὸν *Ξενοφῶντα* ἐν *Ἑλληνικοῖς* II, 3, 31. Ἴδε καὶ *Σχόλια* εἰς *Ἀριστοφάνους* *Βατράχους* στ. 47. Τὸ δὲ εἰς ἀμφοτέρους τοὺς πόδας ἁρμοζον ὑπόδημα χαρακτηρεῖ τὸν περὶ τὴν πολιτείαν ἀμφοτερισμὸν κατὰ τὸν *Πολυδεύκην* (VII, 90 - 91). Πρὸλ. (Rheinisches Museum Tόμ. XX, σ. 390.

ζετε λοιπὸν, ὅτι παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις θὰ ᾔτο ἀνεκτὸν, ἂν τις τῶν ἐφόρων ᾔθελεν ἐπιχειρήσει νὰ φέγῃ τὴν ἀρχὴν καὶ νὰ παρίσταται ἐναντιούμενος εἰς τὰ πραττόμενα ὑπὸ τῶν συνεφορευόντων; Ἀναλογίσθητε λοιπὸν, ἂν θέλητε νὰ φεισθῇτε τοῦ αὐτογνώμονος προδότου καὶ ἂν ἐπιτρέπητε εἰς αὐτὸν νὰ ἐπικρατήσῃ ὑμῶν, ἢ ἂν δὲν εἶνε ἄξιος θανάτου, ὅπως ἀποκοπῇ συγχρόνως ἅπαξ διὰ παντὸς καὶ εἰς τοὺς ἄλλους τοὺς ἐμφορουμένους ὁμοίων ἐπιθυμιῶν τὸ νὰ τρέψωσιν ἐλπίδας ἐπιτυχίας ».

Ὁ δὲ Θηραμένης ἀπελογήθη μετὰ θάρρους καὶ εὐσταθείας. Καὶ τὴν μὲν κατηγορίαν κατὰ τῶν ἐν Ἀργινοῦσαις στρατηγῶν παρέστησεν ὡς ἀναγκαῖον μέτρον ἀμύνης· ὅπως δὲ ἀποκρούσῃ τῆς προσωπικῆς ἐπιθέσεις τοῦ ἀντιπάλου, ἀνέδραμεν εἰς τὸν πρότερον βίον τοῦ Κριτίου, ὅστις ἐπ' ἴσης παρεῖχε πολλὰ τὰ παράνομα, μνηστῆς ἰδίως τῶν ὑπ' αὐτοῦ κατασκευασθεισῶν ἀποστασιῶν τῶν πενεστῶν ἐν Θεσσαλίᾳ¹. Βεβαίως ὁ ὑπονομεύων τὴν παροῦσαν κατὰστασιν τῶν πραγμάτων εἶνε ἔνοχος θανάτου, ἀλλ' ἐρωτᾷ πάντα ἀμερόληπτον τίς εἶνε ὁ ταῦτα πράττων; Δὲν εἶνε πάντως ὁ ἐμμείνας πιστὸς εἰς τοὺς συνάρχοντας καὶ μόνον κατὰ τῶν ὑπερβασιῶν αὐτῶν ὑψώσας τὴν φωνὴν καὶ νουθετήσας καὶ ἐπιμείνας εἰς τὴν γνώμην περὶ ἀσφαλοῦς θεμελιώσεως τῆς ἀρχῆς, ἀλλ' ἐκεῖνος ὅστις ἔργον εἶχε τὸ νὰ παρορμᾷ τοὺς ἄλλους εἰς βίαιοπραγίας ὁσημέραι μᾶλλον ἀμέτρους, νὰ καθιστάνῃ τοὺς διοικοῦντας τὰ κοινὰ ὁσημέραι μισητοτέρους καὶ αὐξάνῃ ὁσημέραι μᾶλλον τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν. Οὕτως ἐπειράθη ὁ Θηραμένης νὰ στρέψῃ τὰς ἐναντίον ἑαυτοῦ γενομένους μομφὰς ἐναντίον ἐκείνου, παρ' οὗ εἶχον ἐκτοξευθῇ.

« Ἦδη, ἐξηκολούθησεν, ἐγκατέστη ἐν Φυλῇ στίφος πολιτῶν φυγάδων, ὅπως προσελκύσῃ πρὸς ἑαυτὸ ὅσον τὸ δυνατόν πλείστους τῶν δυσμενῶν. Οὗτοι δ' ἐν τῷ συμφέροντι αὐτῶν διακαέστατα ἐπιθυμοῦσιν εἶπερ τι καὶ ἄλλο τὸ νὰ ποθῇ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν

¹ Ἴδε περὶ τοῦ προτέρου βίου τοῦ Κριτίου (Ξενοφῶντος Ἑλλήν. II, 3, 36. Ἀπομνημονεύματα I, 2, 21. [Πρόβλ. καὶ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 634 κ. ε.]).

μᾶλλον ἀφόρητος ἢ κατάστασις ἐν Ἀθήναις· ὁ δὲ τὰ μάλιστα εἰς τοῦτο συμβαλλόμενος εἶνε ὁ ἄριστος αὐτῶν σύμμαχος· ὥς δ' ἠγναντιώθην εἰς τοὺς τετρακοσίους, ὅτ' ἐτείχιζον ἔρυμα ἐν Πειραιεῖ ὅπως παραδώσωσιν αὐτὸ εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, οὕτως ὀφείλω καὶ τώρα νὰ ἐναντιωθῶ πρὸς πάντας ἐκείνους ὅσοι θέλουσι νὰ ἐξολοθρεύσωσι τὴν ἀθηναϊκὴν πολιτείαν. Τοῦτο οὐδ' αὐτοὶ οἱ Σπαρτιᾶται ἠθέλησαν, καίπερ ἄλλως δεσπόζοντες τῆς τύχης τῆς πόλεως. Μὲ ἀποκαλεῖ δὲ κόθορνον ὡς ἀμφοτέρῳ· ἀλλὰ τί πρέπει νὰ εἴπωμεν περὶ ἐκείνου ὅστις ἀντιδρᾷ εἰς ἀμφοτέρας τὰς φατρίας, μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τοῦ δήμου ἀγωνίζεται πάσῃ δυνάμει νὰ καταλύσῃ καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν θεωρούντων ἑαυτοὺς τοὺς ἀρίστους τῶν πολιτῶν; Ἡ δ' ἐμὴ γνώμη περὶ τῆς πολιτείας εἶνε πάντοτε ἡ αὕτη. Εἶμαι κεκηρυγμένος ἐχθρὸς δημοκρατίας παρεχούσης τὴν πᾶσαν δύναμιν εἰς τοὺς πολλοὺς ἐκείνους τοὺς ἀντιδραχμῆς ἐπιδιώκοντας δημοσίαν λειτουργίαν καὶ ἥτις δὲν θὰ ἡσυχάσῃ πρὶν δώσῃ καὶ εἰς τοὺς δούλους ἴσα πρὸς τοὺς πολίτας δικαιώματα. Ἀλλ' οὐχ ἥττον εἶμαι διαρρηδὴν ἐναντίος καὶ ἐκείνων οἵτινες ἐμφορούμενοι φατριαστικῆς μανίας δὲν θάναπαυθῶσι πρὶν ἢ ὑποτάξωσι τὴν ἀτιμασθεῖσαν πόλιν εἰς τὴν ἀρχὴν ὀλίγων τυράννων¹ ».

Ἡ αἴσθησις ἢ ὑπὸ τούτου τοῦ λόγου ἐμποιηθεῖσα ὑπῆρξεν οὕτως ισχυρά, ὥστε παρὰ τὸ αὐστηρὸν βλέμμα τοῦ Κριτίου ἀκουσίως ἐπηκολούθησαν ἀπὸ τῶν ἐδωλίων τῶν βουλευτῶν θορυβώδεις ἐκδηλώσεις εὐμενείας πρὸς τὸν Θηραμένην. Πολλοὶ αὐτῶν ἦσαν ἤδη ἀφ' ἱκανοῦ χρόνου σύμφωνοι πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Θηραμένου, οἳ μάλιστα ὁ Ἐρατοσθένης καὶ ὁ Φεῖδων. Εἶνε δὲ ἄλλως τοῦτο εὐλογον, ὅταν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι τὸ ἐν τρίτον τῶν βουλευτῶν εἶχεν ἐκλεχθῇ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θηραμένου. Ὑπῆρχον δὲ καὶ οἱ ὁσημέραι σαφέστερον κατανοοῦντες, ὅτι χάριν τοῦ ἰδίου αὐτῶν

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. II, 3, 26. Ὁ Ξενοφῶν ἐπιδεικνύει εὐνοίαν πρὸς τὸν Θηραμένην. Ἡ δὲ διήγησις αὐτοῦ συμπληροῦται ὑπὸ τοῦ *Λυσίου* [Κατὰ Ἐρατοσθένους] 77. Πρὸς Scheibe [Die oligarchische Umwälzung zu Athen] s. 93.

συμφέροντος εὐκταϊότατον θὰ ἦτο τὸ νὰ τραπῶσιν ἐγκαίρως ὁδὸν διοικήσεως πραείας καὶ συνετῆς.

Ὁ Κριτίας συνεῖδεν, ὅτι διὰ μακροτέρων λόγων οὐδὲν ἤθελε κατορθώσει· τακτικὴ ψηφοφορία θὰ εἶχεν ὡς ἐπακόλουθον τὴν ἀθώωσιν τοῦ Θηραμένου καὶ τὴν νίκην τῶν σωφρόνων. Προέβη λοιπὸν κατὰ τὴν ἥδη ἀπὸ μακροῦ ληφθεῖσαν ἀπόφασιν εἰς βίαια μέτρα καὶ κατ' αὐτῶν τῶν συναρχόντων. Ἀνταλλάξας δὲ κρύφα βραχεῖς τινας λόγους πρὸς τοὺς φίλους, ἐκέλευσε τοὺς τὰ ἐγχειρίδια ἔχοντας νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὰ δρύφακτα τοῦ βουλευτηρίου, ἐκήρυξεν ἔργον εὐσυνειδήτου κυβερνήτου νὰ μὴ ἐπιτρέπη τὴν διὰ λόγων ὑπούλων ἐξαπάτησιν τῶν φίλων, καὶ προσέθηκεν, ὅτι αὐτὸς καὶ οἱ ὁμόφρονες δὲν θὰ ὑποχωρήσωσιν ἀνάνδρως. Καὶ ὠρίζον μὲν οἱ νέοι νόμοι, ὅπως μηδεὶς τῶν τριςχιλίων ἀπονήσκη ἄνευ τῆς ψήφου τῶν τριάκοντα, ἀλλ' ὁ Θηραμένης ἄτε ὦν προδότης καὶ ἐχθρὸς τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος εἶχεν ἀποβάλλει τὸ δικαίωμα τῆς εἰς τοὺς τριςχιλίους συμμετοχῆς. Διὸ ἐδήλωσεν ὁ Κριτίας, ὅτι ἐξαλείφει τὸ ὄνομα τοῦ Θηραμένου ἀπὸ τοῦ καταλόγου τῶν τριςχιλίων καὶ κηρύσσει αὐτὸν ἔνοχον θανάτου.

Ὁ δὲ Θηραμένης ἀνεπήδησεν ἐπὶ τὸν βωμὸν, πρὶν ἢ οἱ προβαίνοντες ὑπηρέται τῶν ἑνδεκα συλλάβωσιν αὐτόν. Ἰκέτευσε δὲ τὴν βουλὴν νὰ μὴ ἀνεχθῇ τὴν τοιαύτην αὐθαιρεσίαν. Ὁ Κριτίας θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξαλείψῃ ἐκ τοῦ καταλόγου, καθ' ἃ αὐτόν, οὕτω καὶ πάντα πολίτην κατὰ βούλησιν· οὐδενὸς δὲ τῶν βουλευτῶν, οὐδενὸς αὐτῶν τῶν τριάκοντα θὰ ἦτο τὸ ἐξῆς ἀσφαλὴς ἡ ζωὴ. Καὶ εἶπε μὲν, ὅτι καὶ ὁ βωμὸς δὲν θὰ προστατεύσῃ αὐτόν, ἀλλ' ἠθέλησε τουλάχιστον καὶ τοῦτο νὰ ἐπιδείξῃ εἰς πάντας σαφῶς, ὅτι ἄνθρωποι οἷος ὁ Κριτίας εἶνε οὐ μόνον περὶ τοὺς ἀνθρώπους ἀδικώτατοι, ἀλλὰ καὶ περὶ τοὺς θεοὺς ἀσεβέστατοι. Ταῦτα δ' εἰπὼν, ἀπήχθη ὑπὸ τῶν ἑνδεκα ἀπὸ τῆς βουλῆς διὰ μέσης τῆς ἀγορᾶς, ἐν ᾗ τινες τῶν φίλων ἠθέλησαν ἀκόμη νὰ ὑπεραμυνθῶσιν αὐτοῦ. Ἀλλ' αὐτὸς ἐκεῖνος παρεκώλυσε αὐτοὺς, καὶ ἔπιδε τὸ κώνειον μετὰ ψυχικῆς εἰρήνης τοιαύτης, ὥστ' ἔνεκεν αὐτῆς ὁ ἄλλως πά·

σης εὐσταθείας ἐστερημένος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἀπέκτησε κατ' αὐτὰς τὰς τελευταίας τοῦ βίου ὥρας τὴν δόξαν ἥρωος¹. Ἐχυσε δὲ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ κωνείου προπίνων Κριτία τῷ καλῷ, καὶ διὰ τοῦ εἰρωνικοῦ ἐκείνου ἀποκοτταβισμού εὐχόμενος προφητικῶς ὅμοιον τέλος εἰς αὐτόν.

Ὁ δὲ θάνατος τοῦ Θηραμένου ἔσχε μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν περαιτέρω στάσιν τῶν τριάκοντα. Αὐτοῦ θανατωθέντος ἐξέλιπε δύσκολος καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν παρακωλύουσα ἀντιπολίτευσις καὶ ἐματαιώθη ἡ συγκρότησις φατρίας σώφρονος ἐν αὐτοῖς τοῖς τριάκοντα καὶ ἐν τῇ βουλῇ. Ἡ δὲ νικήσασα φατρία χάριν ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τοῦ Θηραμένου εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ παραβῇ τοὺς ἰδίους ἑαυτῆς νόμους καὶ στερήσῃ ἐν' αὐτῶν τῶν τριάκοντα τῆς ἀνεπαρκοῦς ἀσφαλείας ἣν οἱ νόμοι ἐκεῖνοι παρείχον. Χάριν δὲ αὐτῆς τῆς ἰδίας συντηρήσεως παρίστατο νῦν ἀνάγκη νὰ γείνη χρῆσις πάντων τῶν μέτρων τρομοκρατίας ἀκαθέκτου. Ἡ δὲ γενομένη βιαιοπραγία, ἣν οὐδεμία σοφιστεία ἡδύνατο νὰ δικαιολογήσῃ, κατέστησε τὰς συνειδήσεις τῶν τριάκοντα ὁσημέραι ἀμβλυτέρας καὶ ἐξώθησεν αὐτοὺς μετὰ δυνάμεως δαιμονίας ὁσημέραι μᾶλλον εἰς τὴν σχολιὰν αὐτῶν ὁδόν.

Διὸ προέβησαν εἰς μέτρα εὐρύτερα ἐκείνων εἶχε ὦν γείνει χρῆσις μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου, ἰδίως ἀποσκοποῦντες εἰς τὴν ἐλλάττωσιν τοῦ ἀστικοῦ πλήθους, ὅπερ ἀνέκαθεν οἱ φίλοι τῶν ἀριστοκρατικῶν θεσμῶν ἐθεώρουν ὡς ρίζαν παντός κακοῦ. "Ὅπως δ' ἐπιχειρήσωσι θεραπείαν τελείαν, ἔγεινε χρῆσις τοῦ νέου καταλόγου τῶν πολιτῶν, ἵνα ἐκεῖνοι ὦν τὰ ὀνόματα ἔλειπον ἐξ αὐτοῦ οὐ μόνον στερηθῶσι τῆς πλήρους συμμετοχῆς εἰς τὰ πολιτικά δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ἀδείας νὰ μένωσιν ἐν Ἀθήναις. Οὕτω δὲ κατὰ τρόπον πολὺ τραχύτερον τοῦ ἐπὶ παραδείγματι

¹ Οἱ ἐλευθεριάζοντες κατ' οὐδὲνα λόγον ἤθελον νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν ὡς μάρτυρα τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος. Ἄλλ' ἔτυχεν ὁμοῦς εὐνοϊκῶν κρίσεων παρὰ τοῖς Ἰσοκρατικοῖς. Πρὸς Volquardsen Untersuchungen über die Quellen des Diodoros B. XI - XVI. 1868 σ. 63.

ἐφαρμοσθέντος ὑπὸ τοῦ Περιάνδρου, ὅστις ἠθέλησε νῆαναγκάσῃ τοὺς ἐκ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ ἀστοὺς νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸν ἀγροτικὸν βίον, οἱ πλεῖστοι τῶν Ἀθηναίων ἐξώσθησαν ἐκ τῶν πατρικῶν οἰκῶν, καὶ μέχρι νεωτέρας διατάξεως ἀπηγορεύθη εἰς αὐτοὺς ἡ εἰσόδος εἰς τὴν πόλιν καὶ ἡ ἐπίσκεψις τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν ναῶν. Ἐρημία καὶ γαλήνη ἔμελλε νὰ ἐπικρατῇ ἐν Ἀθήναις κατὰ τὰ τεκταινόμενα ὑπὸ τῶν τριάκοντα· πᾶσα δὲ συνωμοσία, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πᾶσα κοινὴ σύσκεψις περὶ τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων ἐσκοπεῖτο νὰ καταστῇ ἀδύνατος. Καὶ ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς ἀγροῖς δὲν ἔμενον ἥσυχοι οἱ φυγάδες. Πολλὰ τῶν κτημάτων ἐδημεύθησαν καὶ παρεδόθησαν εἰς ἄνδρας ἐκ τῶν τριάκοντα, ἐξ ὧν ἤθελον νὰ ποτελέσωσι νέαν τάξιν μεγάλων γαιοκτημόνων, ἐπειδὴ οἱ τριάκοντα ἐδικαιολόγουν τὸ παράνομον σύστημα τῆς ἀρπαγῆς, παριστάνοντες τὴν ὑπεράγαν μεγάλην διάσπασιν τῆς γῆς εἰς μικρὰ κτήματα ὡς τὴν μεγίστην συμφορὰν τῶν Ἀθηναίων. Ὅσων περισσοτέρων χρημάτων καὶ κτημάτων ἐγίνοντο κύριοι οἱ τύραννοι, τόσῳ διαρκέστερον ἐφαίνετο ἐδραiouμένη ἡ ἀρχὴ αὐτῶν. Πᾶν δ' ὅτι συνεδέετο πρὸς τὴν αἰγλήν τῶν χρόνων τῆς δημοκρατίας κατεστρέφετο συστηματικῶς. Τὰ μεγαλοπρεπῆ κτίρια τῆς θαλασσοκρατούσης πόλεως, ἰδίως δὲ τὰ νεώρια, καθηρέθησαν, καὶ τὰ ὑλικά ἐξεποιήθησαν χάριν τοῦ ταμείου τῆς ἀρχῆς τῶν τριάκοντα². Καὶ ὁ χῶρος δ' ἐν ᾧ συνήρχετο ἡ ἐκκλησία μετερρυθμίσθη. Καὶ δὴ δὲν ἐπετράπη πλέον εἰς τὸν δῆμον νὰ κάθεται, ὡς πρότερον, ἄνω, ἐπὶ τῶν θεατροειδῶς ὑπερκειμένων ἀλλήλων ἐδωλίων τῆς Πνυκός· δὲν ἦτο ἀρεστὴ ἐκκλησία συνερχομένη ἐπὶ τὸ αὐτὸ πρὸς μακρὰς συζητήσεις. Διὸ ἀπέστρεψαν τὸ ἐν τῇ Πνυκί βῆμα οὕτως, ὥστε ὁ ῥήτωρ νὰ μὴ ἀποβλέπῃ πλέον πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν, ὡς ἐν τοῖς προτέροις χρόνοις, καθ' οὓς ἡ Πνύξ εἶχε διαρρυθμισθῇ διὰ τὰς συνόδους τῆς ἐκκλησίας³. Ἐκτοτε λοιπὸν οἱ πολῖται ἠκροῶντο μό-

¹ Διογένης Λαερτίου 1, 7.

² Δυσίου [Κατὰ Ἀγοράτου] 46. Ἰσοκράτους Ἀρεοπαγίτι κός 66.

³ Περὶ τῶν ἐν τῇ Πνυκί μεταβολῶν ἴδε Curtius Attische Studien Τεύχ. Α' σ.

νον ὄρθιοι τῶν ἀπὸ τοῦ βήματος ἀνακινουμένων εἰς αὐτοὺς κελευσμάτων τῶν τριάκοντα, καὶ ταῦτα ὅπως μετὰ βραχείαν ἐν τῷ χώρῳ ἐκείνῳ διαμονὴν ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια ἕκαστος ἔργα. Κατὰ ταῦτα ἡ μεταστροφή αὕτη τοῦ βήματος ἦτο μέτρον αὐτόχρημ' ἀντιδράσεως πρὸς τὸν δῆμον, ἀποσκοποῦν εἰς τὴν διὰ μιᾶς ἀπόπαυσιν τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀταξιῶν· μόνον δὲ σκωπτικὴ ἐπικάλυψις τῆς διατάξεως ταύτης εἶνε ἡ ὑποβολιμαία πρόθεσις, καθ' ἣν δι' αὐτῆς ἐσκοπεῖτο τὸ νὰ μὴ δύνανται νὰ δεικνύωσι τὸ ἐξῆς οἱ ῥήτορες τὴν θάλασσαν, ἀναφερόμενοι εἰς τὴν προτέραν δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν.

Πρὸς δὲ τούτοις χάριν καταλύσεως τελείας συμπάσης τῆς μοχθηρίας τοῦ δήμου καὶ τῆς ψευδοῦς ἐκείνης παιδεύσεως, ἥς ἔνεκεν ὁ πρῶτος τυχὼν ἠσθάνετο ἑαυτὸν κεκλημένον νὰ συμμετέχη τοῦ περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων λόγου, ἐπεβλήθη αὐστηρὰ ἐπιβλεψίς τῆς ῥητορικῆς διδασκαλίας. Ἐπετράπη δὲ νὰ διδάσκωνται μόνον ὅσα ἐφαίνοντο συμβιβαζόμενα πρὸς τὰς ἀρχὰς τῶν τυράνων, πρὸ πάντων δ' ἐπεδιώχθη ἡ ἀποχὴ τῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ πλήθους ἀπὸ πάσης ἀνωτέρας παιδεύσεως, ἡ δ' ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσα δύναμις ἐπεφυλάχθη ὡς προνόμιον τῶν εὐγενῶν¹.

Οὕτως οἱ πρωτεύοντες τῶν τριάκοντα ἤθελον νὰ μεταπλάσωσιν ὅλας τὰς Ἀθήνας, καὶ ἐπίστευον μετὰ τυφλῆς ἐμπαθείας, ὅτι ἐγίνοντο εἰσηγηταὶ νέας ἱστορικῆς περιόδου τῆς πόλεως, καθ' ὃν χρόνον τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἔκτιζον τὸ ἐπίτεχνον ἐκεῖνο οἰκοδόμημα, ἐκλονεῖτο ἤδη ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν. Καὶ δὴ πρῶτον ἐν αὐτοῖς τοῖς τριάκοντα δὲν εἶχον ἐκλίπει τὰ σπέρματα τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἅτιν' ἀνεβλάστησαν καὶ πάλιν, ὅτε ὁ Κριτίας καὶ ὁ Χαρίκλῆς² ἐπεδείκνυν ὅσημέραι μᾶλλον διαγωγὴν αὐτόχρημα

56 [Die Stadtgeschichte von Athen. Ἐν Βερολίῳ 1891 σ. 199. Curt Wachsmuth Die Stadt Athen im Alterthum. Ἐν Λειψίᾳ. 1874. Τόμ. Α' σ. 575].

¹ Ξενοφῶντος Ἀπομνημονεύματα I. 2, 31.

² Ἀριστοτέλους Πολιτ. σ. 205, 2 [ἐκδ. Bekker]. Σημαίνει δὲ ἡ ἔκφρασις αὕτη τοὺς ἀκαθέκτους καὶ ἡγέτας τῶν τριάκοντα, οἳ εἶχον ὑπάρξει ἐν τοῖς τετρακοσίοις οἱ περὶ τὸν Φρόνιχον

κυρίων τῆς πολιτείας, οὐδείς δ' ἠδύνατο νὰ παραγνώρισῃ, ὅτι ὁ Κριτίας ἔνεκα τῆς ἀμέτρου αὐτοῦ φιλοδοξίας ἐπεδίωκε καὶ ὅλους ἰδίους σκοπούς. Ἐπειτα δὲ οἱ τριάκοντα ἐθεώρουν κατὰ τὸ φαινόμενον ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς ἔνεκα τῆς πεπλανημένης δόξης, ὅτι μόνον ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν Ἀθηνῶν ἦτο δυνατόν νὰ προκληθῶσι κινδυνώδεις στάσεις. Ὡς πρὸς δὲ τοὺς ἐκτὸς τοῦ ἄστεως διατρίβοντας ἀστοὺς ἐθάρρουν εἰς τὸ ἀδιαμφισβήτητον ἀξίωμα τῆς Σπάρτης, ἐν δὲ τῇ ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ εἰς τὴν ἐπὶ μισθῷ ὑπηρετοῦσαν αὐτοὺς ξένην στρατιάν μετὰ πεποιθήσεως τοιαύτης, ὥστ' ἐν ἀμεριμνησίᾳ παντελεῖ ἡσυχολοῦντο περὶ τὰ ἐσωτερικὰ μόνον πράγματα, οὐδὲ καὶ ἐσέπτοντο νὰ ἐπιτηρῶσι τὰ διαδήματα τῶν φυγάδων ἢ νὰ κατέχωσι τὰ παραμεθόρια φρούρια τὰ δυνάμενα νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς αὐτοὺς ὡς ὁρμητήρια.

Ἐνεκα δὲ τούτων τῶν λόγων παρεσκευάσθη ἀνατροπὴ τοῦ καθεστῶτος ὅχι ἐν τῇ ἐξηρημαμένη πόλει, ἣτις ὑπέκειτο εἰς τὴν πίεσιν τῆς τυραννίδος, ἀλλ' ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ δὴ τάγγέλματα περὶ τῆς κακοδιοικησίας τῶν τριάκοντα προεκάλεσαν τὴν μεγίστην ἀγανάκτησιν ἀνὰ σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα· ὥς ἐκ τούτου δὲ αἱ Ἀθῆναι αἱ ἔτι πρὸ μικροῦ παρὰ πάντων μισούμεναι ἐπέσυραν ἐφ' ἑαυτὰς τὴν γενικὴν συμπάθειαν.

Καὶ εἶχε μὲν ἀπαγορεύσει ἡ Σπάρτη διὰ διαταγῶν αὐστηροτάτων τὴν παρ' οἰουδήποτε ἀποδοχὴν τῶν ἐξορισθέντων ἐξ Ἀθηνῶν, οἱ δὲ κήρυκες τῶν Λακεδαιμονίων ἐπέβαλον εἰς ἀπάσας τὰς ἐλληνίδας πόλεις ὡς καθῆκον τὴν τήρησιν τοῦ κελεύσματος τούτου καὶ τὴν ἐκδοσιν τῶν φυγάδων, τῶν παραβατῶν τιμωρουμένων διὰ χρηματικῆς ζημίας πέντε ταλάντων¹.

Ἀλλ' ἡ διαταγὴ ἐκείνη ἀντέκειτο εἰς τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα καὶ ἔθιμα τῶν ἐλληνίδων πόλεων, αἵτινες ἤκιστ' ἀπεδέχοντο περιορισμὸν τῆς περὶ τὸ ξενίζειν ἰδίας ἀνεξαρτησίας. Ἀλλῶς δ' ἐγίνωσκον οἱ Ἕλληνες, ὅτι αἱ ἀπαγορεύσεις καὶ ἀπειλαὶ τῶν Σπαρτιατῶν ἐκεῖναι οὐδεμίαν εἶχον σοβαρότητα. Διὸ πολλοὶ μὲν τῶν

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 6.

μικροτέρων πόλεων ὑπεχώρησαν εἰς τὴν ἀπεχθῆ ἀξίωσιν τῆς Σπάρτης, ἀλλ' ἐν ἄλλαις πόλεσι τὰ στίφη τῶν φυγάντων οὐ μόνον ἔτυχον φιλοξένου δεξιώσεως ἐν τοῖς οἴκοις ἰδιωτῶν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἐν Χαλκίδι, Μεγάροις καὶ Ἡλίδι, ἀλλὰ καὶ ἡξιώθησαν αὐτόχροημα δημοσίας προστασίας, καθ' ἃ συνέβη κυρίως ἐν Ἀργεὶ καὶ ἐν Θήβαις.

Καὶ οἱ μὲν Ἀργεῖοι εἶχον τὴν εὐγένειαν καὶ τὸ θάρρος νὰ δηλώσωσιν εἰς τοὺς κήρυκας τῆς Σπάρτης, ὅτι ὤφειλον πρὸ τῆς δούσεως τοῦ ἡλίου νὰπέλθωσιν ἐκ τῆς πόλεως, ἂν δὲν ᾔθελον νὰ θεωρηθῶσιν ἐχθροὶ, οἱ δὲ Θηβαῖοι ἐπεκέρυξαν ποινὰς κατ' ἐκείνων τῶν συμπολιτῶν ὅσοι ᾔθελον ἐπιτρέψει τὴν ἀπαγωγὴν φυγάντων χωρὶς νὰ παράσχωσι βοήθειαν εἰς αὐτούς¹.

Αἱ δὲ Θῆβαι ἀπέβησαν τὸ κυριώτατον ἐντευκτήριον τῶν φυγάντων, ἐπειδὴ ἐν αὐταῖς συνηθροίσθησαν ἐκεῖνοι οἱ Ἀθηναῖοι ὅσοι ἀνέκαθεν ἐμελέτων νὰ κατέλθωσιν ἔνοπλοι εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εὗρισκον ἐν τῇ πόλει ἐκείνη δεδοκιμασμένους στρατηγούς καὶ προμάχους τῶν δικαίων τοῦ δήμου, οἷοι μάλιστα ὁ Θρασύβουλος, ὁ Ἄνυτος καὶ ὁ Ἀρχίνος. Ἄνυτος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνθεμίωνος ἦτο κύριος βυρσοδεψείου, καθ' ἃ ὁ Κλέων, καὶ ὡς ἐκεῖνος τραχὺς ἀνὴρ τοῦ δήμου, σκαιὸς τοὺς τρόπους, ὅστις ἐγαυρία ἐπὶ τῇ στερήσει πάσης νεωτέρας παιδείσεως καὶ ἀριστοκρατικῆς μορφώσεως. Εἶχε δὲ ἤδη περιβληθῆ ἱκανὰς ἀξίας λόγου ἀρχὰς καὶ εἶχεν ἐπ' ἐσχάτων περιπλακῇ εἰς δίκην ἔνεκα τῆς ἐξ ἀμελείας δῆθεν αὐτοῦ ἀνακτήσεως τῆς Πύλου ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν τῷ 409 π. Χ. (Ὀλυμπ. 92, 4). Ἄλλ' εἶχεν ὅμως ἀθωωθῆ, καὶ δὴ, καθ' ἃ ἔλεγον οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, διὰ δεκασμοῦ, ἅτε ὢν πλούσιος ἀνὴρ². Ὁ Ἄνυ-

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 27. Δημοσθένους | Ὑπὲρ τῆς Ῥοδίων ἐλευθερίας] 22.

² Ἐν τοῖς Σχολίοις εἰς Πλάτωνος Ἀπολογίαν 18 λέγεται ὁ Ἄνυτος πλούσιος ἐκ βυρσοδεψικῆς. Οὗτος, παρεμποδισθεὶς ὑπὸ τρικυμίας παρὰ τὴν Μαλίαν καὶ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Πύλου (Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 64) κατηγορηθεὶς, παρέσχε τὸ πρῶτον παράδειγμα δεκασμοῦ τοῦ δικαστηρίου (κατέδειξε τὸ θεκάζειν κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην παρ' Ἀριστοκρατίῳ ἐν λ. Δεκάζων). | Πρὸλ. νῦν Ἀριστοτέλους Ἀθη-

τος λοιπὸν ἐκεῖνος καὶ ὁ Θρασύβουλος ἀνεδείχθησαν δι' ὁμοφώνου ἀποφάσεως ἀπάντων τῶν φυγάδων ἀρχηγοί. Ὁ δὲ Θρασύβουλος εὐρέθη τὸ δεύτερον ἤδη ἡγούμενος ἀνδρῶν οἵτινες μακρὰν τῶν Ἀθηναίων ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ὡς ἀποτελοῦντας τὰς ἀληθεῖς Ἀθήνας, ὡς τοὺς λογάδας τοῦ ἐλευθέρου δήμου. Καὶ τότε μὲν εὐρίσκειτο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ στόλου, τῶρα δὲ εἶχε περὶ ἑαυτὸν μόνον μικρὰν δρᾶκα πολιτῶν φυγάδων ἐν χώρᾳ ξένη. Ὁ δὲ Ἀρχίνος, ὅστις ὁμοίως εἶχε προὔπηρετήσῃ ὡς στρατηγός, ἦτο τεταγμένος παρ' αὐτὸν ὡς ἐταῖρος, πρόθυμος νὰ συσχεδιάσῃ μετ' αὐτοῦ καὶ συνεκτελέσῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος¹.

Οἱ τριάκοντα εἶχον χάριν τοῦ συμφέροντος τῆς Σπάρτης καὶ τῆς ἰδίας ἑαυτῶν ἀσφαλείας οὐ μόνον αὐτὰς τὰς Ἀθήνας στερῇσει τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ παραμεθόρια φρούρια καθαιρέσει ἢ ἀφοπλίσει². Συμφώνως δὲ πρὸς τὴν ἀπαίτησιν τῶν Σπαρτιατῶν μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους ἡ σύμπασα χώρα ἔμελλε νὰ μείνῃ ἀνώχυρος. Ἀλλ' οἱ τριάκοντα ἐκτελοῦντες ταύτας τὰς προτάσεις δὲν ἐπελήφθησαν τοῦ ἔργου κατὰ πάντα συστηματικῶς· οὕτω δ' οἱ φυγάδες κατώρθωσαν νὰ ἐξεύρωσιν ἐπὶ τῆς Πάρνηθος, τοῦ ὄρους τούτου τοῦ κειμένου κατὰ τὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, χωρίον, ἐξ οὗ ἡδυνήθησαν νὰρχίσωσι τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῶν ὑπὸ ἰδιαζόντως εὐνοϊκοῦς ὅρους. Ἐκείτο δὴλα δὴ τὸ χωρίον τοῦτο ἐπὶ τῆς κατ' εὐθειᾶν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Θηβῶν ὁδοῦ κάτωθεν ὀρθίων βράχων ὀρατῶν ἐξ Ἀθηναίων.

ναίων πολιτείας ἐκδ. Blass 1892 σ 39,4· ἤρξατο δὲ μετὰ ταῦτα καὶ τὸ δεκάζειν, πρῶτον καταδείξαντος Ἀνύτου μετὰ τὴν ἐν Πύλῳ στρατηγίαν]. Ἐκτοστὲ δὲ ἴσταντο οἱ τὴν ψῆφον αὐτῶν ἀπεμπολοῦντες ἡλιασταί, οἱ δὲ ὠροδοκοῦντες, παρὰ τὸ ἄγαλμα τοῦ Λύκου, ἡ δὲ συντροφία αὐτῶν ἦτο κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς κωμῳδίας ἡ Λύκου δεκάς [Ide Meier-Schömann Attischer Prozess ἐκδ. 6' σ. 184.

¹ Ὁ Ἀρχίνος, ὦν ἴσως υἱὸς τοῦ Μυριωνίδου, ὑπῆρξε μετὰ γε τοὺς Θεοῦς αἰτιώτατος τῆς καθόδου τῷ δὴ μ. φ. **Δημοσθένους** [Κατὰ Τιμοκράτους] 135. Πρβλ. Sievers [Geschichte Griechenlands vom Ende des peloponnesischen Krieges bis zur Schlacht bei Mantinea] σ. 107.

² **Λυσίου** [Κατὰ Ἐρατοσθένους] 40. Ἀλλ' ἡ Φυλὴ εἶχε μείνει χωρίον ἀνώχυρον. **Ξενοφώντας** Ἑλλην. II, 4, 2, καθ' ἡ καὶ ἡ Ἐλευσίς.

Ἦτο δὲ ἡ Φυλὴ, μικρὸν φρούριον ἔχον περίβολον περίπου ἑννεακοσίων ποδῶν, τελείως ἀποκλείον τὴν στενοπορίαν τοῦ ὄρους καὶ παρέχον ἀπὸ τοῦ ὕψους αὐτοῦ διςχίλια μέτρα ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἐλευθέραν ἄποψιν ἐπὶ τῆς πεδιάδος τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ σαρωνικοῦ κόλπου μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς Πελοποννήσου. Τὸ δὲ ὄρος ἐφ' οὗ κεῖται τὸ φρούριον καταφέρεται ἀπὸ κρημνον καὶ εἶνε βατὸν μόνον πρὸς ἀνατολὰς διὰ στενῆς ἀτραποῦ. Κατωτέρω δ' αὐτοῦ ἐπεκτείνονται ἐπὶ τοῦ πρανοῦς φάραγγες δασώδεις, διαρρέομεναι ὑπὸ ῥυακίων, καθιστανόντων ἐν χειμῶνι ἔτι ἀβατοτέραν τὴν ὁδόν. Κατὰ δὲ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους ἀπλοῦται ὁ μέγας δῆμος τῶν Ἀχαρνῶν, οὗ οἱ ἀγρόται ἦσαν οἱ ῥωμαλεώτατοι καὶ φιλελευθερώτατοι τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς. Ἐπικαιροτάτῃ ἦτο κατὰ ταῦτα ἡ θέσις τοῦ φρουρίου πρὸς συγκέντρωσιν ἐπιτηδείων ἐκ Βοιωτίας καὶ ἐπικουριῶν ἐκ τῶν προκειμένων χωρῶν.

Τὸν δὲ χειμῶνα διέβησαν οἱ φυγάδες, ἀνερχόμενοι εἰς ἐβδομήκοντα, τὰ σύνορα ἀθορύβως, καὶ κατέλαβον τὸ κενὸν φρούριον, οὗ τὰ τεῖχη ἡ ἦσαν ὅλως ἄθικτα ἢ ἡδύναντο εὐκόλως νὰ ἐπισκευασθῶσιν. Ὅτε δὲ τὸ ἄγγελμα περὶ τῶν γενομένων ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, αἱ τριάκοντα οὐδεμιᾶς ἡξίωσαν τὸ κατ' ἀρχὰς προσοχῆς τὴν παρακεκινδυνευμένην ἐκείνην στρατείαν· ἀλλ' ὅτε ἠγγέλθη ἡ ἐπαύξησης τοῦ στίφους ἐκείνου, ἀπεφασίσθη δραστηρίᾳ ἀντενέργεια χάριν ταχυτάτης ἀποπαύσεως τοῦ κακοῦ. Οἱ τριάκοντα μετὰ καὶ τῶν ἱππέων ἐξώρμησαν ἐναντίον τοῦ φρουρίου, ἀπέχοντος τῶν Ἀθηνῶν [περὶ τὰ δεκαοκτὼ χιλιόμετρα]. Καὶ τινες μὲν τῶν τολμηροτέρων νεαρῶν ἱππέων ἐπειράθησαν νὰ καταλάβωσι τὰ τεῖχη ἐξ ἐφόδου· ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἀπέτυχεν οἰκτρῶς, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰποφασίσωσιν, ὅπως ἐπιχειρήσωσι τακτικὴν πολιορκίαν. Ἀλλ' αἶφνης τὴν ἐπομένην νύκτα ἔπεσε πυκνὴ χιὼν, ἥτις ἐν ταῖς φάραγξιν ἐκείναις ταχέως ἐπικάθηται κατὰ σωρούς. Διὸ ἐξήτησαν προστασίαν καὶ στέγην, ὃ δὲ χειμῶν ἤγαγεν αὐτοὺς

εἰς τοιαύτην σύγχυσιν, ὥστε τέλος ἐπῆλθεν ὑποχώρησις ὁμοία πρὸς φυγὴν, τελεσθεῖσαν μετὰ μεγάλων ἀπωλειῶν.

Ἐκτοτε δὲν ἦτο πλέον δυνατὴ ἡ παραγνώρισις τοῦ κινδύνου. Οἱ τριάκοντα εὐρέθησαν ἀπρὸςδοκίμως περιπεπλεγμένοι εἰς πόλεμον σοβαρόν· ἐπειδὴ δὲ δὲν προσεδόκων τὴν κατάληψιν τῆς Φυλῆς, ἀπεφάσισαν νὰ πῆξωσι στρατόπεδον μεταξὺ Φυλῆς καὶ Ἀχαρνῶν χάριν ἐπιτηρήσεως τῶν ἐχθρῶν, παρακωλύσεως τῆς προσκομιδῆς ἐπιτηδείων καὶ ἀντιπράξεως πρὸς πᾶσαν ἐπέκτασιν τῆς ἀποστασίας. Ἀλλὰ καὶ αὕτη αὐτῶν ἡ ἀπόπειρα ἀπέτυχε τελείως, τοῦ Θρασυβούλου, οὗ ἡ στρατιὰ ηὐξήθη εἰς ἑπτακοσίους, ἐξορμήσαντος νύκτωρ, ἐπιπεσόντος περὶ τὸ λυκαυγὲς ἐναντίον τοῦ στρατοπέδου, ἐν ᾧ ὕπνωττον οἱ φρουροὶ καὶ οἱ ἵπποκόμοι ἡσυχολοῦντο ψήχοντες τοὺς ἵππους. Καὶ ἐφονεύθησαν μὲν [πλέον ἢ] ἑκατὸν καὶ εἴκοσιν ὀπλίται, οἱ δὲ λοιποὶ ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγὴν πρὸς τὴν πόλιν.

Ἡ δὲ ἡττα αὕτη τῶν ἱππέων καὶ τῆς στρατιᾶς τῶν πολιορκητῶν ἐνεποίησε τοιαύτην αἴσθησιν, ὥστε οἱ τριάκοντα, οἵτινες πρὸ ὀλίγων ἀκόμῃ ἡμερῶν οὐδεμιᾶς προσοχῆς εἶχον ἀξιώσει τὸ ὅλον τόλμημα, τῶρα ἐμερίμνων περὶ σωτηρίας, ἀποβαλόντες τελείως πᾶσαν πεποίθησιν περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν. Διὸ συγκατέβησαν εἰς τὸ νὰ ἔλθωσιν εἰς λόγους πρὸς τὸν Θρασύβουλον, προτείναντες εἰς αὐτόν συμμετοχὴν εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ ὑποσχεθέντες τὴν καθόδον ἐνίων τῶν φυγάδων. Ἀλλὰ τοιαύτας προτάσεις δὲν ἡδύνατο νὰποδεχθῇ ὁ Θρασύβουλος, ὅστις εἶχεν ἐπιστρέφει εἰς τὴν Φυλὴν κομίζων πλουσίαν λείαν· ἡξίωσε δὲ τὴν τελείαν ἀποκατάστασιν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος καὶ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἡρπαγμένων κτημάτων. Οὕτως οἱ τύραννοι εὐρέθησαν ἡναγκασμένοι νὰ καταφύγωσιν εἰς τὸ τελευταῖον μέσον σωτηρίας, ἐγκαθιδρύμενοι ἐν χωρίῳ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀσφαλεῖ πρὸς ἀπώκρουσιν πάσης προσβολῆς. Τοιαύτην δὲ ἀσφάλειαν δὲν παρεῖχον αἱ Ἀθηναί, ἐπειδὴ ἐν τε τῷ ἄστει καὶ πολὺ μᾶλλον ἐν Πειραιεὶ ἡ πρὸς αὐτοὺς πίστις τοῦ πλήθους ἦτο πάντοτε ἐπισφαλής· διὸ ἐπέζη-

τησαν ὄχυρόν χωρίον παρ' αὐτὴν τὴν θάλασσαν, εἴπερ τις δὲ καὶ ἄλλη ἐπικαιροτάτῃ ἐφάνη εἰς αὐτοὺς ἢ Ἐλευσίς. Ἐν Ἐλευσίνι διατρίβοντες θὰ ἠδύναντο μὲν νὰ λάβωσιν εὐκολώτερον ἐπικουρίαν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων, εἶχον δὲ πρόχειρον τὴν εἰς τὴν γείτονα Σαλαμῖνα ὡς εἰς τελευταῖον ἄτυλον καταφυγὴν. Ἀλλὰ πρὸ τῆς εἰς τὴν Ἐλευσίνα ἐγκαταστάσεως τοῦ στρατηγίου αὐτῶν ἐφρόντισαν περὶ τῆς ἐκκαθάρσεως τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς χάριν ἀσφαλείας ἐπιλογῆς τῶν πολιτῶν. Προέβησαν δ' εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς προθέσεως ταύτης μετὰ βιαιότητος μεγίστης, ἀποδεικνυούσης, ὅτι ὁ Κριτίας ἐπέμενε μετ' ἰσχυρογνωμοσύνης καὶ ἐμπαθείας εἰς τὴν αἱματηρὰν ὁδὸν ἣν εἶχεν ἤδη τραπῇ.

Οἱ τύραννοι συνεκάλεσαν τοὺς δυναμένους νὰ φέρωσιν ὅπλα πρὸς ἐξέτασιν ἐν Ἐλευσίνι, θέλοντες, καθ' ἃ προεφασίζοντο, νὰ λάβωσιν ἀκριβῆ γνώσιν τῶν δυνάμεων τῆς πόλεως καὶ τῆς πρὸ αὐτῆς κειμένης νήσου· κατὰ δὲ τὴν ὀρισθεῖσαν ἡμέραν διέβησαν εἰς τὴν Ἐλευσίνα ἐξ Ἀθηνῶν μετὰ τῶν ἱππέων¹. Οἱ δὲ στρατεύσιμοι διετάχθησαν νὰ παραστῶσιν ἐν Ἐλευσίνι ἐν τῷ ταχθέντι χώρῳ ὃ εἶς μετὰ τὸν ἄλλον· μετὰ δὲ τὴν ἐμφάνισιν ταύτην οἱ ὑπὸ τῶν περὶ τοὺς τριάκοντα δηλωθέντες ὡς ἀμφίβολοι, ὄντες τριακόσιοι², ἐκελεύσθησαν νὰ ἐξέλθωσι διὰ τῆς ἐπὶ τὴν θάλασσαν ἀγοῦσης πύλης τῆς πόλεως· ἀλλ' ἐξερχομένους ἐξ αὐτῆς συνελάμβανον οἱ ἐκεῖ τεταγμένοι ἱππεῖς· δεσμευόμενοι δὲ ἤγοντο εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ παρεδίδοντο εἰς τοὺς ἑνδεκα. Τὴν δ' ὑστεραίαν κατε-

¹ Ὁ μὲν Ξενοφῶν ἐν Ἑλληνικοῖς II, 4, 8 ποιεῖται λόγον μόνον περὶ ἐκκαθάρσεως ἐν Ἐλευσίνι, ὃ δὲ *Λυσίας* [Κατὰ Ἐρατοσθένους] 52. [Κατὰ Ἀγοράτου] 44 καὶ *Διόδωρος* ὁ *Σικελιώτης* (XIV, 32) καὶ περὶ Σαλαμίνος.

² Τριακόσιοι ἄνδρες δὲν ἀποτελοῦσι βεβαίως τὸ σύνολον τῶν δυναμένων φέρειν ὅπλα πολιτῶν. Ἦ ἐπὶ τὴν ἐν τῇ ἀγορᾷ χωρισμὸς τῶν ὑπόπτων ἀπὸ τῶν μὴ ὑπόπτων, ἢ οἱ τελευταῖοι εἶχον ἤδη ἀποχωρήσει πρότερον. Τὴν πρώτην δὲ τῶν γνωμῶν τούτων ἀποδέχεται καὶ ὁ Schöbber, ἀλλ' οὗτος ποιεῖται λόγον [Die oligarchische Umwälzung zu Athen] σ. 111 περὶ ἐξετάσεως τῶν ἱππέων. Κατὰ δὲ τὸν Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. II σ. 56]. Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. 6' Τόμ. Δ' σ. 515. [Ἄλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sados Τόμ. IB' σ. 70] ἀπῆχθησαν ἅπαντες οἱ πολῖται.

στάθῃ ἐν τῷ Ὁδείῳ παρὰ τὸν Ἰλιστὸν δικαστήριον, εἰς ὃ ἐκλήθησαν οἱ ἐν τῷ καταλόγῳ τριςχίλιοι, οὓς ὁ Κριτίας ἤθελε νὰ συνδέσῃ οἰκειότερον πρὸς ἑαυτὸν καθιστάνων συμμετόχους τῶν ἰδίων ἀνοσιουργημάτων. Ἀπήτησε δὲ παρ' αὐτῶν ῥητῶς νὰ συμμετάσχωσιν οὐ μόνον τῶν ὠφελημάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν κινδύνων τῆς ὀλιγαρχίας, ἥτις εἶχεν ἰδρυθῇ πρὸς ὄφελος οὐ μόνον τῶν τριάκοντα, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν. Παρόντων δὲ τῶν Λακεδαιμονίων φρουρῶν, οἱ τριςχίλιοι ἠναγκάσθησαν νὰ ψηφίσωσι φανερώς· οὕτω δὲ οἱ εἰς Ἀθήνας ἀχθέντες Ἐλευσίνιοι καὶ Σαλαμίνιοι ἐπὶ τῇ ἀπλῇ ἀπαιτήσει τοῦ Κριτίου κατεδικάσθησαν ἄκριτοι ἅπαντες εἰς θάνατον καὶ ἐθανατώθησαν.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον οἱ τύραννοι ἐποιοῦντο χρῆσιν τοιούτων μέσων πρὸς στήριξιν τῆς κινδυνευούσης ἀρχῆς, οἱ ἀντίπαλοι αὐτῶν, ἐνθαρρυνθέντες ὑπὸ πολυπληθῶν ἐπικούρων, ἤρχισαν τολμηρῶς ἐξερχόμενοι ἐκ τοῦ ὀρεινοῦ αὐτῶν κρησφυγέτου καὶ προβαίνοντες εἰς θαρραλεωτέρας ἐνεργείας, οἷον ἐπὶ παραδείγματι εἰς προσβολὰς ἐναντίον τῶν ἐπικαιροτέρων χωρίων τῆς χώρας. Ὁ δὲ Θρασύβουλος ἔστρεψε τὴν κυριωτάτην προσοχὴν εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ Πειραιῶς.

Ὁ Πειραιεύς δὲν εἶχεν ἐξερημωθῇ ὥς τὸ ἄστυ· ἀπ' ἐναντίας δὲ εἰς τοὺς προτέρους αὐτοῦ οἰκήτορας εἶχον προστεθῇ καὶ ὑπερπεντακισχίλιοι φυγόντες ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὸν Πειραιᾶ. Ἐν δὲ Πειραιεὶ ἕνεκα τῆς ἀπὸ συστήματος ὑπὸ τῶν τριάκοντα καταστροφῆς τῆς θαλασσίας ἐπικοινωνίας ἡ δυσἀρέσκεια εἶχε φθάσει εἰς τὸ κατὰ κόρυφον, καὶ οἱ δημοκρατικοὶ ἠδύναντο νὰ προσδοκήσωσι τὴν εὐρυσιν ὥς πλείστων ὁπαδῶν. Οἱ δὲ τριάκοντα εἶχον λίαν κακῶς μεριμνήσει ἐν Πειραιεὶ περὶ τῶν συμφερόντων αὐτῶν, καθαιρέσαντες μετὰ τυφλοῦ ζήλου μέρος τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν καὶ πιστεύσαντες, ὅτι οὕτως ἐμνηδύνουν τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπινείου· ἀλλ' ὅμως δι' αὐτῆς ταύτης τῆς καθαιρέσεως ἀνέφωξαν τὴν πρὸς τὸν Πειραιᾶ ὁδὸν εἰς τὴν στρατιὰν τῶν ἐλευθερωτῶν καὶ κατέστησαν εἰς αὐτὴν δυνατὴν τὴν ἄνευ ἀγῶνος ἐγκαθίδρυσιν ἐν τῷ ἐπινείῳ.

Τοῦτο δὲ διέγνω ὁ Θρασύβουλος, καὶ ἤγαγε πέντε ἡμέρας μετὰ τὴν παρὰ τὰς Ἀχαρνὰς νίκην τοὺς ἤδη εἰς χιλίους αὐξηθέντας περὶ ἑαυτὸν ἄνδρας διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Κηφισοῦ, διαβάντας πρὸ τῶν Ἀθηναίων, εἰς τὸν Πειραιᾶ ὃν καὶ κατέλαβεν. Ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Θρασύβουλον ἄνδρες δὲν ἐπήρκουν, ὥπως συγκρατήσωσι τὸν ἐξώτερον περίβολον· διὸ τὴν πρωίαν τῆς ὑστεραίας, ὅτ' ἐξώρμησεν ἡ σύμπασα τῶν τριάκοντα στρατιὰ, ὁ Θρασύβουλος, συμπαραλαβὼν τοὺς περὶ αὐτὸν, ἀπεχώρησεν εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῆς λοφώδους Μουνιχίας, ἔνθα ἡδύνατο νὰ καταλάβῃ θέσιν ἐπικαιροτάτην. Πράγματι τῶν κατ' αὐτοῦ ἐξορμησάντων πολεμίων τὴν ἐν τελείᾳ εὐρύττητι ἀνάπτυξιν παρεκώλυον οἱ στοῖχοι τῶν οἰκιῶν τῆς ἀπὸ τῆς ἵπποδαμείου ἀγορᾶς ἀνηφορικῆς ὁδοῦ. Ἦσαν δὲ ἠναγκασμένοι νὰ μάχωνται ὡς ἐν τινι στενοπορίᾳ, τὸ δὲ μέγα βάθος τῆς φάλαγγος αὐτῶν παρεῖχεν εἰς τὸν Θρασύβουλον τὸ πλεονέκτημα, ὅτι οἱ ὀπισθεν τῶν ὀπλιτῶν αὐτοῦ τεταγμένοι ψιλοὶ ἡδύναντο ἀπὸ τῆς ὑψηλοτέρας αὐτῶν τάξεως νὰ τοξεύωσιν ἐναντίον τοῦ πεπυκνωμένου πλήθους τῶν ἐχθρῶν ἀκόντια καὶ λίθους μετὰ πολὺ μείζωνος ἐπιτυχίας, καθ' ὃν χρόνον αἱ ὀπισθεν τάξεις τῶν προσβαλλόντων στρατιωτῶν τῶν τριάκοντα ἡδυνάτουσαν νὰ ποιήσωσιν οἰανδῆποτε χρῆσιν τῶν τοξευμάτων αὐτῶν.

Οὕτως, ἔχων τεταγμένους τοὺς περὶ αὐτὸν εἰς βάθος δέκα ὀπλιτῶν, ἀνέμενε θαρραλέως τοὺς τὴν Μουνιχίαν προσαναβαίνοντας πολεμίους, καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς περὶ αὐτὸν πρὸς τὸν κρίσιμον ἀγῶνα, ἀναφερόμενος εἰς τὸ ἐπίκαιρον τοῦ χωρίου, τὸ δίκαιον τοῦ ἀγῶνος καὶ τὴν βοήθειαν τῶν θεῶν, οἵτινες ἐν τῇ βραχείᾳ στρατείᾳ εἶχον ἤδη ἐπιδειχθῇ φανερώς ἐπίκουροι καὶ σύμμαχοι αὐτῶν. Μετὰ δὲ τὰ λεχθέντα παρ' αὐτοῦ ἐπῆλθε σιγὴ πανηγυρική· ὁ δὲ μάντις ὁ παρακολουθῶν τὸ στίφος τῶν μαχητῶν παρήγγειλε νὰ μὴ ἐπιτεθῇ τις πρότερον πρὶν ἢ πέσῃ ἢ τραυθῇ τις τῶν συμμαχομένων, ὥπως μηδεμίαν ὑπέχωσιν εὐθύνην ἐπὶ τῷ ἐπικειμένῳ ἐμφυλίῳ πολέμῳ. Αὐτὸς δ' ἐδήλωσεν, ὅτι, καθ' ἃ πιστεύει, ἦτο προωρισμένος παρὰ τῶν θεῶν ὡς τὸ πρῶτον θῦμα, καὶ, οἶονεῖ

ἀγόμενος ὑπὸ τῆς πεπρωμένης αὐτῷ μοίρας, ἐνεπήδησε πρῶτος εἰς τὰς τάξεις τῶν πολεμίων, καὶ ἔπεσε. Τότε δὲ ἤρχισε περὶ τὸν νεκρὸν τοῦ μάντεως μάχη κρατερὰ. Ἀμφοτέρωθεν δ' ἡγωνίζοντο μετὰ γενναιότητος καὶ τόλμης, ἑκατέρας τῶν φατριῶν ἀναλογίζομένης, ὅτι περὶ τῶν ὅλων ὁ ἀγὼν. Τέλος δ' ἡ στρατιὰ τῶν τυράννων ὑπεχώρησε παρὰ πάσας τὰς προσπάθειάς τοῦ Κριτίου καὶ ἀποκρουσθεῖσα ἐτράπη ἐπὶ τὸ πρानές τοῦ λόφου. Διαλυθεισῶν δὲ τῶν τάξεων αὐτῆς, ἐδιώχθη μέχρι τῆς πεδιάδος. Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ Κριτίας ἔπεσε κατὰ τὴν συμπλοκὴν, συναπέθανον δ' ἐβδόμηκοντα πολῖται ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Τούτων ἀφηρέθησαν μὲν τὰ ὅπλα, ἀλλὰ δὲν ἐσκυλεύθησαν ὅμως οἱ χιτῶνες ὑπὸ τῶν νικητῶν, ἐπειδὴ ὁ Θρασύβουλος εἶχεν ἐπιβάλλει εἰς αὐτοὺς ὡς ἱερώτατον καθήκον τὴν μερίστην εὐλάβειαν πρὸς τοὺς πολεμίους καὶ τὴν ἀποφυγὴν πάσης περιττῆς χύσεως αἵματος. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπηκολούθησε κατὰ τὴν ἀνάγκην τῶν νεκρῶν φιλικὴ προσέλασις τῶν δύο ἀντιπάλων φατριῶν. Τὰς δὲ φιλίας ταύτας διαθέσεις ἐπωφεληθεὶς ὁ Κλεόκριτος, ἀνὴρ περιβαλλόμενος ἐν τοῖς μυστηρίοις τὸ ἀξίωμα κήρυκος¹ καὶ ἀνήκων εἰς τὴν φατρίαν τῶν φιλοπατρίδων, ἡγόρευσε, προσπαθῆσας διὰ τῆς εὐφώνου λαλιᾶς νὰ παρορμήσῃ τοὺς ἐν ἀμφοτέροις τοῖς στρατοπέδοις πολίτας εἰς ὁμόνοιαν. Εἶπε δὲ, ὅτι ἅπαντες οἱ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀντιπαραταχθέντες ἐναντίον ἀλλήλων ὡς πολέμιοι ἦσαν οὐχ ἥτον συνηνωμένοι πρὸς ἀλλήλους διὰ τῶν ἱερωτάτων δεσμῶν. Μόνοι δὲ ὑπαίτιοι τῆς ὅλης συμφορᾶς ἦσαν οἱ ἀνοσιώτατοι τριάκοντα οἱ κατὰ τῆς πατρίδος ἀντεπεξελθόντες δι' ἀρπαγῶν καὶ φόνων, οἱ ἐντὸς ὀκτῶ μηνῶν θανατώσαντες πλείονας τῶν Ἀθηναίων ἢ οἱ Πελοποννήσιοι κατὰ τὰ δέκα ἐπώδυνα ἔτη τοῦ δεκελικοῦ πολέμου. Διὸ ὀφείλουσι πάντες νὰ ποσπασθῶσιν ἀπ' αὐτῶν ὅσον ἔνεστι τάχιστα².

Ἐπέκειτο δὲ μετὰ τοῦτον τὸν λόγον μικροῦ δεῖν ἢ ἄμεσος

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. II, 4, 20 κ. ε. Κλεόκριτος ὁ μυστῶν κήρυξ.

² Ὁ Ἰουστίνος (V, 10) παριστάνει ὁμοίως δημηγοροῦντα τὸν Θρασύβουλον.

προσχώρησις καὶ συνδιαλλαγὴ τοῦ ἀστικοῦ πλήθους, ἀλλ' οἱ τριάκοντα κατώρθωσαν ὅμως νὰ ἐπαναφέρωσι τὴν στρατιὰν αὐτῶν ἐγκαίρως εἰς τὸ ἄστυ, ἐν ᾧ ἐπειράθησαν καὶ πάλιν νὰ ἐγκαταστῶσι κατὰ τὸ ἐνόν¹. Καὶ προσεπάθησαν μὲν νὰποκαταστήσωσι τὴν προτέραν ἀρχὴν, ἀλλὰ ματαίως. Ἡ δύναμις αὐτῶν δὲν ἦτο πλέον ἔμπεδος ἐν Ἀθήναις, καὶ αἱ ὑπὲρ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος διαθέσεις προέβαινον αὐξάνουσαι, οἱ δὲ μέχρι τῶν ἐσχάτων ἀντιπράττοντες ὀλιγαρχικοὶ ἐστεροῦντο τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν καὶ οἱ ὑπολειπόμενοι τῶν τριάκοντα ἐδιχονόουν πρὸς ἀλλήλους. Τοῦτ' αὐτὸ δὲ συνέβαινε καὶ εἰς τοὺς τριχίλους, ἐπειδὴ καὶ μεταξὺ αὐτῶν εὐρίσκοντο οὐκ ὀλίγοι οἱ οὐδὲν θέλοντες νὰκούσωσι περὶ ὑποχώρησεως² ἦσαν δὲ οὗτοι αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ τὰ μάλιστα συμμετασχόντες τῶν τελεσθεισῶν ἀνοσιουργιῶν καὶ ἔνεκα τῶν τύψεων τοῦ συνειδότος εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλοι φοβούμενοι τελείαν ἀνατροπὴν τοῦ καθεστῶτος. Τέλος δ' ἐπῆλθε διαλλαγὴ τῶν ἄκρων. Καὶ ὑπερίσχυε μὲν ὁ ἀριθμὸς τῶν θελόντων τὴν ἐπάνοδον τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, ἀλλ' ὁ φόβος τῆς Σπάρτης ἦτο ἀκόμη οὕτω μέγας, ὥστε δὲν ἤθελον νὰ καταλύσωσι διὰ μιᾶς τοὺς ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου κατασταθέντας θεσμούς· ἐκτὸς δὲ τούτου οἱ τότε οἰκοῦντες τὰς Ἀθήνας ἀπετελοῦντο ὡς τὸ πλεῖστον ἐξ ἀντιπάλων τῆς δημοκρατίας. Διὸ ἐφάνη μὲν ἐπιβαλλομένη ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἡ ἀποχώρησις τῶν τριάκοντα, κατεστάθη δὲ νέα ἀρχὴ δέκα ἀνδρῶν κληθέντων δεκαδούχων², οἵτινες ἔμελλον νὰ διοικῶσι τὰ κοινὰ κοινῇ μετὰ τῶν πολιτῶν. Ἀλλὰ κατ' οὐδένα λόγον ἤθελον νὰ προκαλέσωσιν αἰφνιδίαν ἀνατροπὴν τοῦ καθεστῶτος, καὶ διὰ ταῦτα οἱ δεκαδούχοι ἐλήφθησαν ἐκ τῶν τριάκοντα, ὧν οἱ σωφρονέστεροι, οἷοι ὁ Φεῖδων καὶ ὁ Ἐρατοσθένης, εἶχον ἐγκαταμείνει ἐν Ἀθήναις, ἐκ τῆς ὀλιγαρχικῆς βουλῆς

¹ Περὶ τῶν ἐν Μουνιχίᾳ συμβάντων ἴδε *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. II, 4, 10 κ. ἑ.

² *Διοδώρου Σικελιώτου* XIV, 33· δέκα ἄνδρες αὐτοκράτορες. Ἀρποκρατίων καὶ Σουίδας ἐν λ. δέκα· δεκαδούχοι. Ἰδε καὶ *Λυσίου* [Κατὰ Ἐρατοσθένους] 55.

καὶ ἐκ τῶν ὁμοφρόνων ὀλιγαρχικῶν. Ἐκ δὲ τῶν ἐν τοῖς τριάκοντα σωφρόνων ἐλήφθη ὁ Φεῖδων, περὶ οὗ ἐγίνωσκον, ὅτι ὑπῆρξεν ὁ μετὰ τοῦ Θηραμένους ὑπὲρ πάντα ἄλλον σθεναρῶς ἀντιταχθεὶς ἐναντίον τοῦ Κριτίου καὶ τοῦ Χαρικλέους. Ὁμόφρονες δὲ ἦσαν ὁ Ἴποκλῆς καὶ ὁ Ἐπιχάρης καὶ ὁ Ῥίνων, τασσόμενοι εἰς τοὺς σωφρονεστάτους τῶν ὀλιγαρχικῶν τοὺς διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Θηραμένους παραγκωνισθέντας, εἰς οὓς ἠθέλησαν τώρα νάναθέσωσι τὴν ἀρχήν.

Ἀλλὰ διὰ ταύτης τῆς μεταβολῆς τὰ τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας συνεχύθησαν ἔτι μᾶλλον. Πράγματι ἔκτοτε ἡ χώρα διεσπάσθη εἰς τρεῖς φατρίας. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν τῶν τριάκοντα ὅσοι εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦ Κριτίου ἐγκατεστάθησαν ἐν Ἐλευσίνι, οἱ δὲ ὁπαδοὶ αὐτῶν ὅσοι διὰ μυστικῆς ἐγγράφου ἐπαγγελίας εἶχον ἀναλάβει τὴν ὑποχρέωσιν νάκολουθήσωσιν αὐτοὺς ἀπετέλεσαν περὶ αὐτοὺς ἰδίον τινα δῆμον¹. Οἱ δὲ δέκα περιεστοιχίζοντο ὑπ' ἐκείνων οἵτινες, ἐγκαταμείναντες ἐν τῇ πόλει, εἶχον ἀποσπασθῆ ἀπὸ τῶν τυράννων· ἐφρούρουν δὲ οὗτοι τὴν πόλιν στρατοπεδεύμενοι ἐν τῷ Ὠδεῖῳ. Τέλος δὲ οἱ δημοκρατικοὶ ἐξηκολούθουν ἔχοντες τὸ στρατήγιον ἐν τῇ Μουνιχίᾳ. Περὶ διαλλαγῆς δὲ οὐδεμία ὑπῆρχε προσδοκία. Καὶ πράγματι κατεφάνη μετ' οὐ πολὺ, ὅτι οἱ δεκαδοῦχοι οὐδαμῶς διανοοῦντο νὰ ἔλθωσιν εἰς λόγους πρὸς τὸν Θρασύβουλον, καθ' ᾧ πιθανῶς ἤθελε πράξει ὁ Θηραμένης καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῶν πλείστων πολιτῶν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ οἱ δέκα ἐπέδειξαν φανερῶς τὴν θέλησιν τῆς συντηρήσεως τοῦ ὀλιγαρχικοῦ πολιτεύματος· ἤθελον δὲ νὰ διατηρήσωσι δι' ἑαυτοὺς ὡς πλεῖστον τῆς δυνάμεως ἣν εἶχον οἱ τριάκοντα, ὁ δὲ φόβος ὁ κρατῶν ἐν Ἀθήναις περὶ τελείας ἀπο-

¹ Καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κριτίου, τοῦ Ἴπομάχου, τοῦ Θηραμένους καὶ μετὰ τὸν ἀποσχισμὸν τοῦ Ἐρατοσθένους καὶ τοῦ Φεῖδωνος διετήρησαν οἱ ὑπόλοιποι τῶν τυράννων ἐν Ἐλευσίνι τὸ ὄνομα τῶν τριάκοντα. Οἱ δὲ ὁπαδοὶ αὐτῶν ἐκαλοῦντο οἱ Ἐλευσίνα δε ἀπογραφάμενοι. *Δυσίου* [Δήμου καταλύσεως ἀπολογία] 9. Πρὸλ. Grosser [Ende der Dreissig] ἐν τοῖς τοῦ Fleckeisen Jahrbücher [für Philologie] 1869, σ. 204.

καταστάσεως τῆς δημοκρατίας, περὶ νέας ῥήξεως πρὸς τὴν Σπάρτην καὶ τῶν δεινῶν νέου πολέμου παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς ὑποστήριξιν καὶ ὁπαδοὺς μεταξὺ τῶν πολιτῶν.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ δύναμις τῶν φίλων τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος προέβαινεν αὐξάνουσα. Εἰς τὸν πρῶτον αὐτῶν πυρῆνα προσετέθησαν ἄνθρωποι ὀλιγώτερον χρηστοῦ χαρακτήρος, τυχοδιῶνται θέλοντες ἐγκαίρως νὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν ἐπικειμένην ἀνατροπὴν, ὅπως τύχωσιν ἀξιώματος ἐν τῷ δήμῳ καὶ ἐπαγάγωσι λησμοσύνην τοῦ παρελθόντος αὐτῶν. Οἱ δὲ ἡγήται τῆς φατρίας δὲν ἐθάρρουν ἀκόμη νάντιτάσσωσι δυσκολίας εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῶν ἐταίρων, ἀπεδέχοντο δὲ εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν καὶ ἄνδρας μὴ ἐγγεγραμμένους εἰς τοὺς πολίτας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐξέδωκαν προκήρυξιν, δι' ἧς ἐπηγγέλλοντο εἰς ἅπαντας τοὺς ξένους τοὺς συμμετέχοντας τοῦ ἀγῶνος ἰσοτέλειαν, ἥτοι τὰ δικαιώματα τῶν προνομιούχων μετοίκων, οἵτινες ὡς τοιοῦτοι εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ ἄνευ προστάτου χρηματίζειν μετὰ τοῦ δήμου καὶ μὴ ἀποτίνειν τέλη ἀνώτερα τῶν τελουμένων ὑπ' αὐτῶν τῶν πολιτῶν¹. Ἀλλ' αἱ τάξεις τῶν ἐλευθερωτῶν ηὐξήθησαν μέγας καὶ διὰ προσελύσεως πλείστων ὄσων ἐκ τῶν ἀρίστων ἀγροτῶν, ἰδίως δ' ἐξ Ἀχαρνῶν², ἐπῆλθε δ' ὑποστήριξις καὶ παρὰ φίλων τῆς δημοκρατίας ἐκ τῶν μὴ δυναμένων αὐτῶν νὰ συμμετάσχῃσι τοῦ ἀγῶνος. Οὕτω δ' ἔστειλεν ὁ φιλόπατρις Λυσίας, ὁ υἱὸς τοῦ Κεφάλου, τρισεχλίας δραχμὰς καὶ διακοσίας ἀσπίδας ἐκ Μεγάρων, ἐμίσθωσεν ἰδίᾳ δαπάνῃ στίφος τριακοσίων ἀνδρῶν καὶ ἐπέκεινα καὶ διηυκόλυνε δάνειον δύο ταλάντων ἐξ Ἡλίδος³. Καὶ ξένοι δ' ἐδείχθησαν πρόθυμοι πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἀγῶνος τῶν δημοκρατικῶν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ὁ πλούσιος Θηβαῖος Ἴσμηνίας⁴. Οὕτω δὲ κατάρθωσεν ὁ Θρασύβουλος νὰ βελτιώσῃ τὸν

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. II, 4, 25.

² Λυσίου [Κατὰ Φίλωνος] 16.

³ [Πλουτάρχου] Βίοι τῶν δέκα ῥητόρων σ. 835.

⁴ Ἰουστίνου V, 9.

ἐπλισμὸν τῶν περὶ αὐτὸν στρατευομένων καὶ καταστήσῃ αὐτοὺς ὁσημέραι ἐπικινδυνότερους εἰς τοὺς ἐχθρούς. Ἡ στρατιὰ αὐτοῦ ἐξετέλει ἐπιδρομὰς περὶ τὸ ἄστυ, ἐν ᾧ ἐξέπιπτεν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἢ πεποίησις καὶ ἤρχιζε γινομένη αἰσθητὴ ἢ σιτοδεία¹. Καὶ αἱ μὲν οἰκίαι ἦσαν ὑπὲρ τὸ δέον πεπληρωμέναι, οἱ δὲ ἱππεῖς ἔπασχον ὑπὸ τῆς κοπιώδους ὑπηρεσίας περὶ τὸ φρουρεῖν. Ἦδη δ' ἔφοδος παρασκευασθεῖσα ἀπὸ τοῦ βορειοανατολικοῦ μέρους τῆς πόλεως ἐνέπνευσε τὸν τρόμον, καὶ μόνον ἢ διὰ λίθων σύγκλεισις τοῦ ἐκ τοῦ Λυκείου ἄγοντος δρόμου παρεκώλυσε πρὸς ὥραν τὴν ἀπειλητικὴν ταύτην προσβολήν.

Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων οἱ δεκαδοῦχοι οὐδὲν ἤθελον νάκούσωσι περὶ συνδιαλλαγῆς, οὐδ' ἐπροθυμοῦντο νὰ συναινέσωσιν εἰς τὴν κατὰ τὴν θέλησιν καὶ τὴν ἐντολὴν τοῦ δήμου ἑναρξιν λόγων πρὸς τὸν Θρασύβουλον, ἀπ' ἐναντίας δ' ἐστράφησαν πρὸς τὴν Σπάρτην, ἀγγέλλοντες εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους τὴν ἀποστασίαν τῆς πόλεως καὶ ζητοῦντες ἐπικουρίαν. Αὐτὸς δὲ ὁ Φεῖδων μετέβη εἰς τὴν Σπάρτην καὶ μετεχειρίσθη ὅλην αὐτοῦ τὴν εὐγλωττίαν, ὅπως πείσῃ τὰ τέλη νάναλάβωσι στρατείαν ἐναντίον τῶν δημοκρατικῶν. Ἰδίως δὲ ὑπέδειξε τοὺς κινδύνους τοὺς ἀπὸ τῆς ἐπικοινωνίας τοῦ Θρασυβούλου μετὰ τῆς Βοιωτίας καὶ παρέστησεν ὡς δυνατὴν τὴν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἀνάδειξιν τῶν Θηβαίων ὡς κυρίων τῆς Ἀττικῆς καὶ τὴν παρ' αὐτῶν συγκρότησιν δυνάμεως ἀπειλητικῆς διὰ τὴν Σπάρτην². Κατὰ ταῦτα οἱ ἐν Ἀθήναις δέκα μετῆρχοντο πολιτεῖαν ὁμοίαν κατὰ πάντα πρὸς τὴν τῶν τριάκοντα ἐν Ἐλευσίνι, οἵτινες ἐπ' ἴσης ἡξίουں βοήθειαν παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων.

Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῶν περὶ ἐπικουρίας αἰτημάτων τούτων κατέβαλεν ὁ Λύσανδρος πᾶσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν. Ἡ κατάλυσις τῶν τριάκοντα εἶχε ταραξεί αὐτὸν τὰ μέγιστα, βλέποντα τὴν

¹ Ξενοφῶντος Ἀπομνημονεύματα II, 7, 2.

² Λυσίου [Κατὰ Ἐρατοσθένους] 58. Ξενοφῶντος Ἑλληνικά II, 4, 28. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 21.

ἀνατροπὴν τοῦ κυριωτάτου τῶν ἰδίων ἔργων, τὴν προσβολὴν τῆς τιμῆς καὶ τὴν ἀπειλουμένην ματαίωσιν ἀπάντων αὐτοῦ τῶν σχεδίων. Διὸ ἔσπευσεν αὐτὸς εἰς τὴν Σπάρτην πρὸς διάσωσιν τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ προγράμματος, καὶ κατώρθωσε τοῦλάχιστον τοῦτο, τὸ νὰ ἐπιτύχῃ ὁ Φεῖδων τὴν ἐν Σπάρτῃ συνομολόγησιν δανείου ἑκατὸν ταλάντων χάριν τῆς στρατολογίας μισθοφόρων ἐναντίον τοῦ Θρασυβούλου καὶ τὴν συνωδὰ πρὸς τὴν πρότασιν τοῦ Φεῖδωνος ἀποστολὴν ἑαυτοῦ ὡς ἀρχηγοῦ τῆς στρατιᾶς εἰς Ἀθήνας, ὅπως ἀποκαταστήσῃ πάλιν τὴν τάξιν ἐν τῇ πόλει ὡς ἀρμοστής. Συγχρόνως δὲ κατώρθωσεν, ὅπως ὁ ἀδελφὸς Λίβυς ὑποστηρίξῃ τὴν στρατείαν αὐτοῦ ὡς ναύαρχος μετὰ τεσσαράκοντα τριήρων. Ἐπεδίωξε δὲ τὴν ὅλην ἐπιχειρήσιν μετὰ ζήλου μεγίστου, καὶ ἐν χρόνῳ βραχεῖ ὁ μὲν Θρασυβούλος ἐπολιορκεῖτο ἀπὸ θαλάσσης, ὁ δὲ Λυσάνδρος ἐστρατοπέδευεν ἐν Ἐλευσίνι μετὰ χιλίων ἀνδρῶν. Οὕτω δὲ ὁ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγὼν ἐφαίνετο καὶ πάλιν ναυαγῆσας, οὐδαμῶθεν δὲ προσεδοκᾶτο σωτηρία.

Ἄλλ' αἰφνης ἡ σωτηρία ἐπεφάνη ὁπόθεν ἥκιστα ἡδύνατο νὰ προσδοκηθῇ, ἦτοι παρ' αὐτῆς τῆς Σπάρτης.

Ὁ Λυσάνδρος ἦτο μισητὸς εἰς τοὺς βασιλεῖς, γινώσκοντας, ὅτι εἰργάζετο πρὸς ἀνατροπὴν τῆς τάξεως καὶ ἰδίως πρὸς μεταβολὴν τῶν κατὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου. Ἐμισεῖτο δὲ ὁ Λυσάνδρος πρὸς τούτοις καὶ παρὰ τῶν ὀρθοφρονεστέρων πολιτῶν, συμμεριζομένων τὴν δυσἀρέσκειαν ἐπὶ τῇ ἀτιμώσει τοῦ σπαρτιατικοῦ ὀνόματος τῇ προκληθείσῃ ὑπὸ τῶν ἀνοσίων ὠμοτήτων τοῦ Λυσάνδρου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν, τὴν ζήλοτυπίαν ἐπὶ τῷ διατηρουμένῳ ἀκόμῃ μεγίστῳ αὐτοῦ ἀξιώματι ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τὴν ἀγανάκτησιν ἐπὶ τῇ αὐθαιρεσίᾳ αὐτοῦ. Αὕτῃ ἡ διάταξις τῶν ἐν Ἀθήναις πραγμάτων ἡ γενομένη ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου εἶχε τελεσθῇ ἄνευ ἐπισήμου ἐκ Σπάρτης διαταγῆς, καὶ ἡ ὅλη δὲ μεταβολὴ τοῦ ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος, ἧς τὰ ἐπακόλουθα εἶχον ἐξεγείρει τὴν ἀγανάκτησιν ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων, ἐστηρίζετο εἰς συνενόησιν μόνον αὐτοῦ τοῦ Λυσάνδρου πρὸς τοὺς ἡγέτας τῆς ἐν

Ἀθήναις ὀλιγαρχικῆς φατρίας. Θὰ ἦτο λοιπὸν ἀφόρητος ἐπαύ-
ξις τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τὸ νὰ κατορθώσῃ, ἡγούμενος στρατιᾶς
μισθοφόρων, τὸ δεύτερον ἤδη τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἀρχῆς εἰς τὴν
φατρίαν αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις καὶ τὴν αὐτόβουλον διάταξιν τῶν
κατὰ τὰς Ἀθήνας. Ἐπειδὴ δὲ εἶχε συμπράττοντα καὶ τὸν ἴδιον
ἀδελφόν, ὅστις περιεβάλλετο ὡς ναύαρχος τὴν ἀρχὴν ἐκείνην,
ἥτις ἐθεωρεῖτο καὶ καθ' ἑαυτὴν ὡς δύναμις ἐχθρική πρὸς τὴν
βασιλείαν, ἦτο πράγματι προφανές ὁ κίνδυνος, ὅτι ὁ Λύσανδρος
προετίθετο τὴν διὰ βοηθείας τῆς ἰδίας φατρίας ἐγκατάστασιν ἐν
Ἀθήναις καὶ τὴν ἐν αὐταῖς ἰδρύσιν δυνάμεως ἀνεξαρτήτου ἀπὸ
τῆς Σπάρτης.

Τὴν δὲ τοιαύτην κρίσιν περὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἀπε-
δέχοντο ἐκ συμφώνου ἀμφοτέρωι οἱ βασιλεῖς, ἐπειδὴ ἔβλεπον
ἀπειλούμενα τὰ κοινὰ ἑαυτῶν συμφέροντα. Εἶχον ἐπωφεληθῇ
τὴν μακρὰν ἀπουσίαν τοῦ Λυσάνδρου, ὅπως συνεννοηθῶσι πρὸς
ἀλλήλους καὶ πρὸς ἄλλους ὁμόφρονας· τὸ δὲ φθινόπωρον τοῦ 404
π. X. εἶχον ἀναρρηθῇ καὶ ἔφοροι ὁμοφρονοῦντες πρὸς αὐτοὺς,
μόλις δὲ ὁ Λύσανδρος εἶχε κατορθώσει, καταβάλλων ὅλην αὐτοῦ
τὴν δύναμιν, τὴν ἐν τοῖς κυρίοις καὶ πάλιν ἐπιτυχίαν τῶν σχε-
δίων αὐτοῦ καὶ εὕρισκετο ἐκ νέου καθ' ὁδὸν μετὰ στρατιᾶς ἐπερ-
χόμενος ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, καὶ οἱ βασιλεῖς ἐμηχανήθησαν τὰ
πάντα πρὸς ματαίωσιν τῶν προθέσεων αὐτοῦ.

Ὁ δὲ κυρίως δραστηριώτερον ἐργαζόμενος τῶν βασιλέων
ἦτο ὁ Πausanίας, ὁ υἱὸς τοῦ Πλειστοάννακτος ἐκ τοῦ γένους
τῶν Ἀγιάδων.

Εἶνε φανερόν, ὅτι ἐν τούτῳ δὴ τῷ οἴκῳ παρουσιάζονται δια-
θέσεις ἐκ συστήματος ἀντίθετοι πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Λυσάνδρου,
διαθέσεις πραότητος καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν εἰρήνην, ἀπεχθείας
δὲ πρὸς πᾶσαν ἀπότομον βιαιοπραγίαν ἐναντίον Ἑλλήνων καὶ
πρὸς ἐπιβολὴν τῆς ἀρχῆς τῆς Σπάρτης διὰ τῆς στρατοκρατίας.
Ἐπειδὴ δὲ ὀλίγοι μόνον ἐκ τῶν Σπαρτιατῶν ἀπεδέχοντο ταύτας
τὰς ἀρχάς, οἱ φιλειρηνικοὶ Ἀγιάδαι ὑπέστησαν πολλὰς ἐπιθέσεις

καὶ κατεπολεμήθησαν πολλαχῶς, σπανίως δὲ μόνον κατώρθωσαν νὰ ἐπιδράσωσιν αἰσθητῶς ἐπὶ τὰ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτείας τῆς Σπάρτης¹.

Ἄλλ' ἐν τῇ προκειμένη περιστάσει κατώρθωσαν τὸ τοιοῦτον, καὶ δὴ ἐν ὥρᾳ κρίσεως διὰ τὰς καθ' ὅλου τύχας τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Ὁ Πausανίας ἠδυνήθη νὰ πείσῃ τρεῖς τῶν ἐφόρων περὶ τῆς γνώμης αὐτοῦ, καθ' ἣν δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ ἡ κατάστασις τῶν ἀθηναϊκῶν πραγμάτων εἰς τὸν Λύσανδρον, ἅτ' ἐπιδιώκοντα μόνον ἰδίους φιλοδόξους σκοποὺς, ἀλλ' ὥφειλε νὰ σταλῇ κατόπιν αὐτοῦ καὶ αὐτὸς, ὅπως διαρρυθμίσῃ τὰ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ συμφέρον τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας². Οὕτως εἰσώρμησε μετὰ πελοποννησιακῆς στρατιᾶς εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὃ δὲ Λύσανδρος, πρὶν ἢ δυνηθῇ νὰ διαπράξῃ τι, ἠναγκάσθη νὰ ὑποταχθῇ εἰς αὐτὸν τὸν βασιλέα καὶ ἐστερήθη πάσης γοητείας καθ' ἣν ὥραν ἤθελε νὰ ἐπιδείξῃ εἰς τε φίλους καὶ ἐχθροὺς τὴν ὅλην αὐτοῦ δύναμιν.

Ὁ Πausανίας ἦτο ἡ μόνη ἀρχή· παρ' αὐτοῦ καὶ μόνον ὥφειλον νὰναμένωσι τὴν λύσιν τῶν ταραχῶν, καὶ ἡ σκηνὴ αὐτοῦ κατέστη κατὰ ταῦτα τὸ ἐντευκτήριον πάντων τῶν πιστευόντων, ὅτι ἠδύναντο νὰ ἐξασκήσωσιν ἐπίδρασιν τινα πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων. Οὕτως ἐπωφελήθη Διόγνητος ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικίου τὰς ἀρχαίας πρὸς τὴν Σπάρτην φιλίας σχέσεις τοῦ οἴκου αὐτοῦ, ὅπως ὑποβάλλῃ παραστάσεις εἰς τὸν βασιλέα καὶ φωτίσῃ αὐτὸν περὶ τῆς διαγωγῆς τῶν τυράννων καὶ τῶν διαθέσεων τῶν πολιτῶν³. Ὁ δὲ Πausανίας ἐξ ἀρχῆς οὐδὲν ἄλλο προετίθετο

¹ Εἰς τοὺς Ἀγιάδας ἀνήκει ὁ Λεωνίδας ὁ ἐπιδείξας γενναῖότατον ἐλληνικὸν φρόνημα. Τοῦ αὐτοῦ δὲ οἴκου εἶνε καὶ ὁ Πλειστοάναξ ὁ ἀποφυγὼν τὸν πρὸς τὰς Ἀθήνας πόλεμον (Θουκυδίδου I. 114)· ταῦτό δ' ἔπραξε καὶ ὁ Πausανίας. Ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Ἀγησίπολις εἶνε εἴπερ τις καὶ ἄλλος κεκηρυγμένος πολέμιος βιαίου καὶ μονομεροῦς πολιτικοῦ προγράμματος τῆς Σπάρτης, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Κλεόμβροτος. Διὰ ταῦτα δὲ ὡς τὸ πλεῖστον Προκλείδας εὐρίσκομεν τοὺς στρατηγούοντας ἐν τῇ Ἀττικῇ. Ἰδε Sievers [Geschichte Griechenlands vom Ende des peloponnesischen Kriegs] σ 382.

² *Ξενοφώντας* Ἑλλην. [II. 4] 29· [Πausανίας ὁ βασιλεὺς] φθονήσας Λυσάνδρῳ... πείσας τῶν ἐφόρων τρεῖς ἐξάγει φρουράν.

³ *Λυσίου* [Περὶ δημεύσεως τοῦ Νικίου ἀδελφοῦ] 10.

ἢ νὰ καταπαύσῃ τὰς διαφορὰς εἰρηνικῶς. Διὸ παρέταξε τὴν στρατιάν κατενώπιον τῆς πόλεως, ὅπως χωρίσῃ ἀπ' ἀλλήλων τὰς ἀντιπολεμουμένας φατρίας, ἡγούμενος αὐτὸς τοῦ δεξιοῦ κέρατος παρὰ τὸν λιμένα· μετὰ δὲ τὴν τὸ πρῶτον ἐπιτευχθεῖσαν παύσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν κατέστη φανερόν, ὅτι οὐδαμῶς ἐσκόπει νὰ ἐνεργήσῃ πρὸς τὸ συμφέρον τῶν τριάκοντα καὶ ἐπιφέρῃ αἵματηρὰν ἀντίδρασιν χάριν αὐτῶν. Διὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον ἀπέκρουσε καὶ τὰ προσεγεχθέντα εἰς αὐτὸν ἐξ Ἑλευσίνος ξένια.

Ἄλλ' ἔπειτα ἐστράφη κατὰ τῶν ἐν Πειραιεῖ Ἀθηναίων, οὓς ἀπὸ σπαρτιατικῆς ἀπόψεως ἦτο ἡναγκασμένος νὰ θεωρῇ οὐχ ἥττον ὡς στασιαστάς· ἠξίωσε δὲ τὴν διάλυσιν αὐτῶν καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ἀνάθεσιν τῶν κατὰ τὰς τύχας τῆς πόλεως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πρόκλησις αὕτη δὲν ἠξιώθη ἀκροάσεως, παρεσκευάσθη ὅπως περικλείσῃ ὁλόκληρον τὴν χερσόνησον. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐξήτασε τὰ χωρία¹, τοῦτο δὲ πράττων περιεπλάκη ἀκουσίως εἰς σύγκρουσιν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡναγκάσθη νὰ καταδιώξῃ τοὺς προσβαλόντας αὐτὸν ἀντιπάλους μέχρι τοῦ ὕψους τῆς Μουνιχίας. Ἐκεῖ συνεκροτήθη σοβαρωτέρα μάχη, καθ' ἣν ἐφονεύθησαν ἱκανοὶ τῶν περὶ αὐτόν. Οἱ δὲ Πελοποννήσιοι ἀπεκρούσθησαν, ἕως ἀνασυνετάχθησαν καὶ πάλιν ἐπὶ τινος γείτονος λόφου, ὁπόθεν, ἐνισχυθέντες μεγάλως, ἐπεχείρησαν νέαν προσβολὴν ἐπιτυχοῦσαν τελείως καὶ ἀποκαταστήσασαν τὴν τιμὴν τῶν σπαρτιατικῶν ὅπλων. Ἐπεσον δὲ τῶν περὶ τὸν Θρασύδουλον ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα ἄνδρες.

¹ Ὁ Παυσανίας ἐστειλε κατασκοπεῖαν ἐπὶ τὸν κορυφὸν τοῦ λιμένα (Ξενοφῶντος Ἑλλην. [II, 4], 31). Εἶνε δὲ κορυφὸς λιμὴν πιθανῶς τὸ μυχιαίτατον μέρος τοῦ Πειραιῶς τὸ διὰ τοῦ περιόλου τῶν τειχῶν χωριζόμενον ἀπὸ τοῦ Ἐμπορίου, αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἐκλαμβανόμενον ὑπὸ τοῦ Ulrichs ὡς αἱ Ἀλαί, κατὰ τὴν παρ' ἐμοῦ ἐκφρασθεῖσαν εἰκασίαν (Curtius De portubus Athenarum σ. 34). Πράγματι δὲ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους ἐπρεπε νὰ χθῇ πρὸς τὸ Φάληρον τείχος προωρισμένον νὰπομονώσῃ τὴν χερσόνησον τοῦ Πειραιῶς. Ὁ δὲ Milchhofer (Karten von Attika. Erläuternder Text. [Heft I σ. 36 κ. ἑ.]) ἀποδέχεται ὡς Κορυφὴν λιμένα τὸν ἐκ δυσμῶν πλησιέστατον ὄρμον, ὅστις σήμερον καλεῖται Κρομμυδαροῦ, καλεῖ δ' ἐν τῇ οὐκείῃ χάρτῃ τοῦ Πειραιῶς ὄρος τοῦ Παυσανίου τὸν πρὸς βορρᾶν λόφον, ἀποδεχόμενος στρατοπέδουσιν τοῦ Παυσανίου ἐν αὐτῷ.

Ἄλλ' οὐχ ἤττον διὰ τὸν ἀγῶνα τῶν ἐλευθερωτῶν ὑπῆρξεν εὐτυχία ἢ τοιαύτη ἔκθασις τοῦ ἀγῶνος καὶ τὸ ὅτι ὁ Πausanias δὲν ἠναγκάσθη νάναπτύξῃ ἀπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις. Ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης ἐπίσθη, ὅτι ἔπραξεν ἱκανά, ὅπως ἐπιδείξῃ εἰς τοὺς δημοκρατικούς τὴν σοβαρότητα μεθ' ἧς ἀντελαμβάνετο τοῦ ἔργου αὐτοῦ καὶ ἡδύνατο πλέον νάναλάβῃ τὸ ἔργον διαλλακτοῦ. Διὸ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐδήλωσεν εἰς ἀμφοτέρους τὰς φατρίας ὁποίας ἀνέμενε παρ' αὐτῶν προτάσεις περὶ ἀποκαταστάσεως τῆς εἰρήνης ἐν τῇ χώρᾳ· τοῦτο δὲ πράττων ἐφάνη ἀναγνωρίζων καὶ τοὺς περὶ τὸν Θρασύβουλον ὡς ἀποτελοῦντας ἰσότιμον μέρος τοῦ δήμου. Ἐκάτεροι δὲ οἱ ἀντιμαχόμενοι εἶχον βαρυνθῆ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ἐν δὲ τῷ ἅσκει εἶχεν ἐπέλθῃ ἤδη τοιαύτη χαλάρωσις τῆς ἐμπαθείας, ὥστε οἱ πολῖται ἐξεδήλωσαν αὐτοβούλως τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν πρὸς διαλλαγὴν μετὰ τῶν δημοκρατικῶν καὶ τὴν ἐλπίδα, ὅπως καὶ μετ' αὐτὴν δυνηθῶσι νὰ διατηρήσωσι τὴν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους εἰρήνην. Ἐν τούτοις δὲ οἱ ἄρχοντες τῆς πόλεως δέκα ἐπέμενον φρονούντες, ὅτι ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ ἀληθεῖς φίλοι τῆς Σπάρτης καὶ ὅτι πρὸς ἔμπρακτον ἀπόδειξιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ αὐτῶν τούτου δὲν ἔα ὥκνουν νὰ παραδώσωσι πάραυτα τὴν πόλιν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, τοῦθ' ὅπερ δυσκόλως ἤθελον συναινέσει νὰ πράξωσιν οἱ δημοκρατικοὶ περὶ τοῦ Πειραιῶς. Οὕτω λοιπὸν, ἐξαιρουμένων τῶν ἐν Ἐλευσίνι, ὑπῆρχον ἐν τῇ Ἀττικῇ τρεῖς φατρίαι· κατὰ παραγγελίαν δὲ τοῦ βασιλέως μετέβησαν εἰς τὴν Σπάρτην τρεῖς πρεσβεΐαι, μία μὲν παρὰ τῶν ἐν Πειραιεῖ, μία δὲ παρὰ τοῦ δήμου ἐν τῷ ἅσκει καὶ ἡ τρίτη παρὰ τῶν δέκα. Παρώτρυνε δὲ ὁ Pausanias νὰ στείλωσι πρεσβεΐας, διότι δὲν ἐλάνθανεν αὐτὸν ἡ μεγάλη εὐθύνη τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ καὶ αἱ πολλαὶ παρανοήσεις, εἰς ἃς ἡδύνατο νὰ γάγῃ πᾶν αὐτοῦ διάθημα· διὰ ταῦτ' ἀνέθηκε μὲν τὰ πάντα εἰς τὰ τέλη τῆς Σπάρτης, ἀλλ' ἐν τοῖς κυρίοις κατώρθωσε τελείως τὸ ποθοῦμενον. Καὶ πράγματι οἱ ἐν Σπάρτῃ, ἅτε μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπισκοπήσωσι τὰ παράδοξα ἐν

Ἀθήναις πράγματα, ἀπέστειλαν εἰς τὴν πόλιν δεκαπέντε ἄνδρας, ὅπως διατάξωσι τὰ ἐν Ἀθήναις κοινῇ μετὰ τοῦ Πausανίου.

Αἱ δὲ διαπραγματεύσεις παρετάθησαν ἐπὶ μῆνας ὅλους, καὶ ἡ ἀναβολὴ αὕτη εἶχε τοῦλάχιστον τοῦτο τὸ καλὸν, ὅτι διαρκούσης αὐτῆς καθίστατο ὁσημέραι μᾶλλον ἀδύνατος ἡ ἐπανάληψις τῶν ἐχθροπραξιῶν ὥς καὶ πᾶσα βιαία κατάστασις τῶν ἐν Ἀθήναις πραγμάτων κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς διαθέσεις τοῦ πλήθους, αἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ καθίσταντο ὁσημέραι σαφέστεραι καὶ ἐμμονώτεραι. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸς ὁ Πausανίας ἦτο ἀμέτοχος τῶν φατριῶν καὶ ὡς μόνον σκοπὸν ἐπεδίωκε τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης καὶ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ἐπανόρθωσιν τῶν ἀδικιῶν ὅσαι εἶχον διαπραχθῇ ἐπ' ὀνόματι τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος, κατωρθώθη τέλος διὰ τῆς ἐπιδράσεως αὐτοῦ καὶ τῶν συμβουλῶν τοῦ Θρασυβούλου συνθήκη μετὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν ἐν Πειραιεῖ, ἀντιπροσωπευμένων ἀμφοτέρων διὰ πρεσβειῶν. Κατὰ δὲ τὴν συνθήκην ταύτην, ἣν ἀπεδέχθησαν εὐχαρίστως ἀμφότεραι αἱ φατρίαι, ὡμολογήθη ὅπως κατέλθωσι μὲν εἰς τὴν πόλιν ἀβλαβεῖς οἱ φυγάδες καὶ ἀνακτήσωσι τὰ ἑαυτῶν ἕκαστοι, εἰς μηδεμίαν δ' ἐκδίκησιν ἐκτεθῶσιν οἱ ἐγκαταμείναντες ἐν τῇ πόλει, συγχωρηθῇ δὲ καὶ ἀμνηστευθῇ τὸ παρελθόν· μόνοι δ' ἔμελλον νὰ ἐξαιρεθῶσιν ἐκεῖνοι ὅσοι εἶχον ἀνאלάβει ἀρχὴν ἐν τῇ πόλει κατὰ τὰ κελεύσματα τοῦ Λυσάνδρου, ἦτοι οἱ τριάκοντα αὐτοὶ καὶ οἱ ἐνθερμότατοι αὐτῶν ὑπηρέται, οἱ ἑνδεκα, πρὸς δὲ τούτοις οἱ δέκα οἱ ἄρξαντες ἐν Πειραιεῖ¹. Κατὰ ταῦτα ἡ ὅλη ὀλιγαρχία ἡ στηριχθεῖσα εἰς τὴν Σπάρτην ὡμολογήθη παρ' αὐτῆς τῆς Σπάρτης ὡς παράνομος διακοπὴ τῆς νομίμου ἐν Ἀθήναις πολιτείας. Ποιὰν τινα δ' ἐπιείκειαν ἐνεῖχεν ἡ προσθεθεῖσα εἰς τὴν συνθήκην διάταξις ἐκείνη, καθ' ἣν καὶ οἱ μὴ συμπεριληφθέντες εἰς τὴν ἀμνηστείαν ἔμελλον νὰ ἔχωσι τὸ δι-

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. II, 4, 38· ἐφ' ᾧ τε εἰρήνην μὲν ἔχειν πρὸς ἀλλήλους, ἀπέναι δὲ ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἑκάστους πλὴν τῶν τριάκοντα καὶ τῶν ἑνδεκα καὶ τῶν ἐν τῷ Πειραιεῖ ἄρξάντων δέκα. Πρὸς. Grosser Amnestie des Jahres 403 Minden. 1868. σ. 32, 1

καίωμα νὰ μείνωσιν ἐν τῇ πόλει, ἂν ἦσαν πρόθυμοι νὰ δώσωσιν εἰς τὸν δῆμον εὐθύνας περὶ τῶν πεπραγμένων¹. Μετὰ δὲ τὴν συνθήκην ταύτην τῆς διαλλαγῆς συνωμολογήθη πιθανώτατα συμφωνία καὶ μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων διαρρυθμίζουσα τὰς σχέσεις τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης κατὰ τρόπον δι' οὗ ἐτηροῦντο ἐν τοῖς κυρίοις αἱ διατάξεις τῆς ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου διαπραχθείσης εἰρήνης². Ἐπειτα δὲ ἀπελύθησαν οἱ μισθοφόροι, καὶ ὁ Πausanίας ἐπέστρεψε μετὰ τῆς στρατιᾶς καὶ τῆς σπαρτιατικῆς φρουρᾶς εἰς τὴν Λακεδαίμονα διὰ τοῦ ἰσθμοῦ.

Καὶ εἶχε μὲν ὁ Πausanίας κατορθώσει τελείως τὰ κυριώτατα τῶν ποθουμένων, ματαιωθέντος τοῦ δευτέρου θριάμβου ὃν ᾔθελε νὰ πανηγυρίσῃ ὁ Λύσανδρος ἐν Ἀθήναις καὶ ὃν ἐνόμιζεν ἤδη ὅτι εἶχε βέβαιον καὶ ναυαγησάντων ἀπάντων τῶν πρὸς τὸν θρίαμβον ἐκεῖνον συνδεομένων σχεδίων αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τελεσθέντα καὶ διαταχθέντα ἦσαν τι ὅλως ἀτελὲς καὶ ἀνεπαρκές. Πράγματι ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης δὲν εἶχεν ἀποτολμήσει αὐτὴν τὴν καθαίρεσιν τῶν τυράννων καὶ τὴν διὰ τῶν ὅπλων ἔξωσιν αὐτῶν. Τοῦτο πράττων θὰ παρῆχε παράδειγμα ὑπὲρ τὸ δέον κινδυνῶδες διὰ τὰς ἄλλας πόλεις τὰς ὑπ' ὁμοίων ἀρχόντων δεσποζόμενας. Εἶχε δὲ μόνον ἐμποδίζει τὴν διὰ τῆς βίας κάθοδον αὐτῶν καὶ συνδιαλλάξει τοὺς ἐν Ἀθήναις καὶ τοὺς ἐν Πειραιεῖ. Τοὺς δὲ τριάκοντα εἶχεν ἀφήσει ἡσύχους ἐν Ἐλευσίνι, ἧτις εἶχεν ἀποβῆ δεύτερον κέντρον τῆς ἀττικῆς χώρας, ἅτ' ἐπιτραπείσης τῆς

¹ Γίνεται διάκρισις τῆς συνδιαλλαγῆς καὶ τῆς ἀμνηστείας, εἰσηγησαμένου πρώτου τοῦ Hinrichs De Theramenis Critiae et Thrasybuli rebus et ingenio. Ἐν Ἀμβούργῳ. 1830. Ὁ δὲ Grosser [Amnestie des Jahres 403] διαστέλλει τρία στάδια τῶν διαλλαγῶν· εἶνε δὲ ταῦτα πρῶτον μὲν αἱ συνθήκαι, ἦτοι ἡ περὶ διαλλαγῆς ὁμολογία μεταξὺ τῶν ἐξ ἄστεως καὶ τῶν ἐκ Πειραιῶς· δεύτερον δὲ οἱ ὅρκοι, ἦτοι ἡ ἐντολὴ τῆς ὁμολογίας ταύτης ἐπικύρωσις· τρίτον δὲ οἱ ὅρκοι καὶ αἱ συνθήκαι οὖσαι τοῖς Ἐλευσινίοθεν (Aυσίου [Κατ' Ἀνδοκίδου] 45), εἰς ἃς περιλαμβάνεται ἡ εὐρυτάτη καὶ πληρεστάτη ἀμνηστεία. Πρβλ. Sauppe ἐν ταῖς Göttinger Nachrichten. 1882 σ. 307.

² Aυσίου [Κατ' Ἀνδοκίδου] 38. Ξενοφῶντος Ἑλλην. II, 4, 36. Ἰσοκράτους [Πρὸς Καλλίμαχον] 29.

εἰς Ἐλευσίνα ἐλευθέρας μεταβάσεως τῶν πολιτῶν ἐκείνων ὅσοι ἔνεκα τῆς προτέρας διαγωγῆς δὲν ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς ἐν Ἀθήναις ἢ ἦσαν δυσηρεστημένοι ἐπὶ τῇ γενομένῃ συνθήκῃ¹. Κατὰ ταῦτα οὐδὲ αὐτὴ ἡ ἐξωτερικὴ εἰρήνη εἶχεν ἀποκατασταθῇ ἐν τῇ χώρᾳ, ἀλλ' ἡ φροντίς περὶ τῆς ἐσωτερικῆς διατάξεως τῶν πραγμάτων ἔμενεν ἀνατεθειμένη εἰς αὐτοὺς τοὺς Ἀθηναίους.

Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀφῆκαν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἥσυχον τὴν ἀκρόπολιν τῶν τυράννων καὶ ἔσπευσαν συμφώνως πρὸς τὴν συνθήκην νὰ συντελέσωσι τὴν συνδιαλλαγὴν τῶν δύο τμημάτων τοῦ δήμου. Τὴν δὲ δωδεκάτην Βοηδρομιῶνος (21 Σεπτεμβρίου) ἐώρτασαν οἱ ἐταῖροι τοῦ Θρασυβούλου τὴν ἡμέραν τῆς εἰς τὰς Ἀθήνας καθόδου², πανυγυρίζοντες ἐπαξίως τὴν ἔντιμον ἡμέραν καθ' ἣν ἐκαρπούντο τὴν ἀμοιβὴν τῆς γενναιότητος καὶ φιλοπατρίας. Πρὸ τῆς πύλης ἔστη ἡ στρατιὰ, ἡ δὲ στρατιωτικὴ αὐτῆς πορεία μετεβλήθη εἰς πομπὴν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Αἰσίου³, ἥτις προορισμὸν εἶχε τὴν εἰς τὴν πολιοῦχον θεὰν ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ προσφορὰν τῆς εὐχαριστηρίου θυσίας. Διὰ ταῦτα διετάχθη κατ' αὐτὴν, ὡς ἐν ταῖς χάριν λατρείας συνελεύσεσιν, ἐξέτασις τῆς στρατιᾶς, ὅπως μὴ μολυνθῇ διὰ τῆς παρουσίας ἀναξίου τινὸς ἢ ἱεροπραξία. Ὁ δὲ Αἴσι-

¹ *Ξενοφώντας* Ἑλλην. [II, 4,] 38· εἰ δέ τινες φοβοῦντο [τῶν ἐξ ἄστεως, ἐδοξεν αὐτοῖς Ἐλευσίνα κατοικεῖν]. Ταῦτα κατὰ τὸν Grosser Amnestie des Jahres 403] σ. 10 δὲν εἶνε ὅρος ἐπιβληθεὶς διὰ τῆς συνθήκης, ἀλλὰ γεγονὸς προστιθέμενον ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ ἐκ τῶν ὑστέρων. Τὴν αὐτὴν δὲ σημασίαν ἔχει καὶ τὸ παρὰ Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ (XIV, 33) συνεχώρησαν. Καὶ παρὰ τῷ Ἀνδοκίδῃ δὲ [Περὶ τῶν μυστηρίων] 90 δὲν περιλαμβάνεται τοιοῦτό τι εἰς τοὺς ὅρους τῶν συνθηκῶν.

² Κατὰ τὸν Πλούταρχον (Πότερον Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σφίαν ἐνδοξότεροι 7) οἱ ἐκ Πειραιῶς κατήλθον εἰς Ἀθήνας τὴν δωδεκάτην Βοηδρομιῶνος, ἀντιστοιχοῦσαι συνηδὰ πρὸς τοὺς ὁπολογισμοὺς τοῦ Böckh πρὸς τὴν 21 Σεπτεμβρίου· αὕτη δὲ ὑπῆλθεν ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ἐτελοῦντο τὰ χαριστήρια τῆς ἐλευθερίας. Πρὸς Aug. Mommsen [Feste der Stadt Athen Ἐν Λειψία. 1898 σ. 178].

³ Ὁ Αἴσιμος, ὅστις εἶνε ἄγνωστον, ἂν εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ ἐν τοῖς Σχολίοις εἰς Ἀριστοφάνους Ἑκκλησιαζούσας. στ. 208, ἡγεῖτο τῶν πολιτῶν κατὰ τὴν πομπὴν διὰ τὸ εὐοίωνιστον τοῦ δνόματος [οὗ ἔτυμον ἦτο ἡ λέξις αἴσα, σημαίνουσα τὴν ἐκ θεῶν τύχην]· *Λυσίου* [κατὰ Ἀγοράτου] 80 Πρὸς Monatsberichte der Preussischen Akademie. 1870 σ. 169.

μος ἐπωφελήθη ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, ὅπως ἀπομακρύνῃ ἀνθρώπους δυσφήμους παρειαδύσαντας εἰς τὴν στρατιάν ὡς δῆθεν φιλοπάτριδας. Οὕτω δὲ ἀπεμακρύνθη ὁ Ἀγόρατος, ὅστις εἶχε συμπράξει εἰς τοὺς μάλιστα ἐπαισχύντους δόλους τῶν ὀλιγαρχικῶν¹. Ἐπειτα δὲ ἡ πομπὴ διῆλθε διὰ τῶν πυλῶν τοῦ Διπύλου, καὶ, διαβῶσα τὴν ἀγορὰν τοῦ Κεραμεικοῦ, ἀνῆλθεν ἐπὶ τὴν Ἀκρόπολιν, ἐφ' ἧς τὸ πρῶτον τότε καὶ πάλιν Ἀθηναῖοι ἐλεύθεροι ἔθυσον εἰς τὴν θεόν. Ἐν δὲ τῇ Πνυκί ἀνεμείνοντο οἱ κατελθόντες ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐγκαταμείναντος δήμου. Ὁ Θρασύβουλος προσεφώνησεν αὐτοὺς ἐξ ὀνόματος τῶν ἐταίρων, καὶ παρέστησεν εἰς αὐτοὺς φανερώς καὶ σαφῶς τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων. Ἡ κυριαρχία τῶν αὐτοκαλουμένων καλῶν καὶ ἀγαθῶν, εἶπεν, ἐξηλέγχθη ἀπατηλῇ καὶ ψευδῇ, ἐπειδὴ οἱ υἱοὶ τῶν ἐπιφανῶν οἴκων, οἵτινες ἔκαυχῶντο πάντοτε ὡς ἀφ' ἑαυτῶν κατέχοντες ἐκεῖνα ὅσα οἱ ἄλλοι ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ ποκτήσῃσιν αὐτοὶ μετὰ πολλοῦ κόπου, εἶχον κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην ἐξελεγχθῇ ἄνδρες ὑποκείμενοι πλέον πάντων τῶν ἄλλων θνητῶν εἰς ἀπάσας τὰς ἡθικὰς ἀδυναμίας καὶ κακίας, ἰδίως δὲ εἰς τὴν πλεονεξίαν καὶ τὸν βδελυρότατον ἐγωισμόν. Καὶ ἐπὶ τοὺς Λακεδαιμονίους δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἐλπίζωσιν, ἐπειδὴ οὗτοι εἶχον ἐγκαταλείψει αὐτοὺς καὶ δεσμεύσει τοὺς τυράννους διὰ κλοιοῦ δίκην δακνόντων κυνῶν, ὅπως παραδώσωσιν αὐτοὺς εἰς τὸν δῆμον τὸν ἐνεκεν αὐτῶν ὑποστάντα τοσαῦτα δεινά. Ἡδύναντο λοιπὸν τώρα νὰ εἶνε ἀτράραχοι, καὶ ὥφειλον, διδασκόμενοι ὑπὸ τῶν τελευταίων παθημάτων, νὰ προβῶσιν ὁμοφώνως εἰς τὴν κατάστασιν νέου πολιτεύματος.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὰ καίρια ἦσαν ἅπαντες σύμφωνοι, ἀποκρούοντες πᾶσαν ῥῆξιν, καὶ ἐπεκύρωσαν τὴν ἀποδεδειγμένην προσωρινὴν ἀμνηστειὰν ὁμοθυμαδὸν διὰ ψήφισματος τοῦ δήμου. Δυσχερέστερον δὲ ἦτο τὸ ζήτημα περὶ τοῦ πολιτεύματος. Περὶ τούτου διεσχιζόντο αἱ γνώμαι πλείοτερον ἢ ὅσον ἡδύνατό τις νὰ φαν-

¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 681].

τασθῇ μετὰ τὰ διδάγματα τοῦ παρελθόντος. Ἐπίστευον, ὅτι καὶ κατὰ τὴν νέαν διάταξιν τῶν πραγμάτων ὄφειλον νὰ λάβωσι καὶ πάλιν ὑπ' ὄψιν τοὺς Λακεδαιμονίους, πρὸς οὓς ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἤθελον νὰ ἔλθωσι καὶ πάλιν εἰς ῥῆξιν. Ἴσως δὲ εἶχον ἤδη ἀναλάβει ὡς πρὸς τοῦτο καὶ τακτάς τινας ὑποχρεώσεις. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐξηκολούθει ἀκόμη νὰ εἶνε μεγάλως διαδεδομένη μεταξὺ αὐτῶν τῶν πολιτῶν ἡ ἀρχαία δυσπιστία πρὸς τὴν ἀπεριόριστον δημοκρατίαν, ἔνεκα δὲ τούτου τοῦ λόγου καὶ ἡ γνώμη, ὅτι ἔμελλον νὰ πράξωσι καλῶς περιορίζοντες τὰ πολιτικὰ δικαιώματα χάριν τοῦ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἧς ἡ πλειονότης ἔμελλε νὰ ἔχῃ τὴν κρίσιμον ψῆφον περὶ τῆς εὐημερίας τῆς πόλεως, ἀποκλεισμοῦ τοῦ πλήθους τῶν τεχνιτῶν, ἐμπόρων καὶ ναυτίλων, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν αὐτόχρημα ἐνδημοῦντες ἐν τῇ Ἀττικῇ. Διὰ τούτου τοῦ τρόπου ἡλπιζον, ὅτι ἔμελλεν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου νὰ ἔχῃ χαρακτῆρα ἡρεμώτερον, ὅτι θάπεφεύγετο ἡ ἀποδοχὴ ἀσυνέτων ψηφισμάτων καὶ θὰ ἐπετυγχάνοντο μεγαλείτεραι ἐγγυήσεις πρὸς νόμιμον κατάστασιν τῶν πραγμάτων¹.

Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι οἱ ταῦτα φρονοῦντες ἀνεβίβασαν ἐπὶ τὸ βῆμα ὡς συνήγορον τῆς γνώμης αὐτῶν ἄνδρα ὃν οὐδεὶς ἤθελεν ἐκλάβει ὡς ὁπαδὸν τῆς ἀντιδράσεως, ἐπειδὴ ἦτο τῶν προγραφέντων ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ εἶχεν ἀγωνισθῇ ὑπὸ τὸν Θρασύβουλον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας· ἦτο δὲ ἀνὴρ ἀξιούμενος μεγάλης τιμῆς παρὰ τοῖς συμπολίταις καὶ καλούμενος Φορμίσιος². Καὶ δὲν ἤθελε μὲν νὰ εἰσαγάγῃ τίμημα, οὐδὲ νὰ θεωρήσῃ ἀναγκαῖον τακτὸν μέτρον κτήσεως ὡς ὅρον τῶν τελείων δικαιωμάτων τοῦ πολίτου, ἀλλ' ἐπέμενεν ὅμως εἰς τὴν γνώμην, ὅτι οὐδεὶς μὴ κεκτημένος γῆν ἐν τῇ Ἀττικῇ ἔπρεπε νὰ μετέχῃ τῶν τελείων πολιτικῶν δικαιωμάτων.

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. [II, 4,] 10.

² Ὁ Φορμίσιος (Διονυσίου Ἀλικαρνασέως Περὶ Λυσίου 34) δὲν ἦτο ὀλιγαρχικὸς, καθ' ὃ φρονεῖ ὁ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. II' σ. 96. Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. β' Τόμ. Δ' σ. 537. Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadous Τόμ. IB' σ. 102]. Ἰὼς Schömann Verfassungsgeschichte Athens σ. 93. Κατὰ δὲ τὸν Blass (Geschichte der griechischen Beredsamkeit bis auf Lysias Τόμ. Α' ἐκδ. β' σ. 449) εἶνε ὁ δημαγωγὸς ὁ χλευαζόμενος παρὰ τοῦ Ἀριστοφάνους (Βατρ. στ. 965. Ἐκκλησιαζ. στ. 97).

Κατὰ ταῦτα ἡ πρότασις αὐτοῦ ἐνεῖχε τὴν ἐπάνοδον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Σόλωνος, ἡξίου δὲ τὴν μὴ συμμετοχὴν τῶν τεχνιτῶν καὶ ἐμπόρων τῶν ἐχόντων μόνον κινητὴν οὐσίαν ἐν τῇ χώρῃ. Ἄν δὲ ἡ πρότασις αὐτοῦ ἐγίνετο δεκτὴ, ἔμελλον νὰ μὴ συμμετάσχωσι τῆς πολιτείας πεντακισχίλιοι περίπου.

Ἄλλ' ἡ πρότασις αὕτη προεκάλεσε σφοδρότατας ἀντιρρήσεις. Οἱ πολῖται, ἔλεγον οἱ ἀντίπαλοι, δὲν πρέπει νὰ ἐξαπατηθῶσι καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων φενακισμῶν. Μὴ, διδαχθέντες ἱκανῶς ὑπὸ τῶν πραγμάτων, δὲν εἶχον σαφεῖ ἔννοιαν ὅποσον ἐπισφαλεῖς ἦσαν ὡς πρὸς τὴν εἰς τὸ καθεστῶς πίστιν αἱ ἐγγυήσεις αἱ παρεχόμεναι ὑπὸ τῆς ἐγγείου κτήσεως; Δὲν ἦτο κατάλληλος ὁ καιρὸς τῶρα πρὸς ἐξασθένησιν τῶν Ἀθηναίων, στερουμένων τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν. Διὰ ταῦτα λοιπὸν εἶχον κατέλθει εἰς τὰς ἐστίας αὐτῶν νικηταί, βοηθούμενοι ὑπὸ τῆς φανεραῆς προστασίας τῶν θεῶν, ὅπως αὐθορμήτως ἀποξενωθῶσι πάλιν τῆς διὰ μεγάλων θυσιῶν κτηθείσης ἐλευθερίας; Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἐκφοβίζωνται αἰωνίως ἔνεκεν ἐπιφυλάξεων πρὸς τὴν Σπάρτην. Ἄν δὲ σκοπῇται ἡ ἀνεπιφύλακτος εἰς αὐτὴν καθυπόταξις τῶν Ἀθηναίων, ἦτο προτιμότερον νὰ ὑποκύψωσιν ἐν ἐντίμῳ πρὸς αὐτὴν ἀγωνίᾳ ἢ νὰ ἐμμένωσι καρτεροῦντες ἐν ἐπονειδίστῳ ἀπ' αὐτῆς ἐξαρτήσῃ. Ἄλλ' οἱ Σπαρτιῆται δὲν διανοοῦντο βεβαίως νὰ περιπλακῶσι χάριν τοῦ πολιτεύματος τῶν Ἀθηναίων εἰς νέους ἐπικινδύνους ἀγῶνας. Μὴ δὲν ὑπῆρχον ἔτι μικρότεραι καὶ πλησιέστεραι πρὸς τὴν Σπάρτην πόλεις, ὡς τὸ Ἄργος καὶ ἡ Μαντίνεια, αἵτινες ὅμως εἶχον θέσιν ὅλως ἀνεξάρτητον καὶ πολίτευμα ἐλεύθερον; Δὲν ἔπρεπε λοιπὸν κατὰ ταῦτα οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ταπεινώσωσι καὶ προδώσωσιν ἑαυτοὺς ἐκ μικροψυχίας καὶ τυφλοῦ φόβου.

Ἐν τοιοῦτῳ πνεύματι ἔγραψεν ὁ Λυσίας λόγον κατὰ τῆς ὑπὸ Φορμισίου προταθείσης μεταβολῆς τοῦ ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος¹.

¹ Περὶ τοῦ λόγου τούτου τοῦ Λυσίου ἴδε Bergk [Commentationes de rel. iquius] com [oediae] Att [icae] σ. 389 καὶ Usener ἐν τῷ Jahrbücher für Philologie. 1873 σ. 145 κ. ἑ. Κατὰ τὸν Usener (σ. 167) ὁ λόγος ἐξεφωνήθη πρὸ συνελεύσεως συγ-

Ἡ πρότασις τοῦ Φορμισίου ἀπερρίφθη, ἀνενεώθη δὲ ὁ ἀρχαῖος δῆμος μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ. Πρῶτος δὲ ἄρχων ἐξελέχθη, πιθανῶς τὸν αὐτὸν ἐκείνον μῆνα, ὁ Εὐκλείδης· ἐπειδὴ δὲ ὁ προκάτοχος αὐτοῦ Πυθόδωρος¹ δὲν ἀνεγνωρίσθη ὡς νόμιμος ἄρχων, τὸ ὄνομα αὐτοῦ διεγράφη ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ἀρχόντων, ὁ δ' ἐνιαυτός καθ' ὃν ἦρξε (Ὀλυμπ. 94, 1), ἅτε διαρρεύσας ὑπὸ κυβέρνησιν παράνομον, ὠνομάσθη ἐνιαυτός τῆς ἀναρχίας. Ἀλλως δὲ ὁ ἀναρχος χρόνος διήρκεσε καὶ πλεόν τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἐπειδὴ οἱ τριᾶκοντα ἦρξαν περίπου ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου τοῦ 404 π. Χ. μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ἐπομένου ἔτους. Καὶ διέρρεε μὲν ὁ ὄγδοος αὐτῶν μῆν, ὅτε συνέβη ἡ ἐν Μουνιχίᾳ μάχη, παρῆλθον δὲ περὶ τοὺς ὀκτῶ πάλιν μῆνας, καθ' οὓς ἐμέτασαν ἡ ἀρχὴ τῶν δεκαδούχων, ἡ στρατεία τοῦ Λυσάνδρου, ἡ ἐπιστράτευσις τοῦ Πausανίου καὶ αἱ πρὸς αὐτὸν γενόμεναι διαπραγματεύσεις, ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου 403 π. Χ, ὅτ' ἐπῆλθεν ἡ κάθοδος τῶν ἐλευθερωτῶν. Ἀλλὰ τῶν ὀκτῶ μηνῶν τῆς τυραννίδος οἱ τρεῖς συνήθως ἐχαρκτηρίζοντο ὡς ἰδιαζόντως κακοὶ, ἦσαν δὲ πιθανῶς οἱ ἐπακολουθήσαντες εἰς τὴν ἄφρισιν τῆς σπαρτιατικῆς φρουρᾶς, ἧτις δύναται κατὰ ταῦτα νὰ ὀρίσθῃ συμπίπτουσα πρὸς τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 404 π. Χ.

Καὶ εἶχον μὲν συνδιαλλαγῇ αἱ ἐν τῷ ἄστει καὶ ἐν Πειραιεῖ φατρίαι, ἀλλ' ἡ χώρα δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐνωθῇ. Ἡ Ἐλευσίς ἦτο τὸ ἐντευκτήριον πάντων τῶν ἐχθρῶν τῆς δημοκρατίας, ἡ ἀκρόπολις τῶν ἀκαταπαλαίστων ἀκόμη τυράννων. Οὗτοι κατεῖχον ἀκόμη ὑπόλοιπον τῶν διὰ τῶν πιέσεων αὐτῶν εἰσπραχθέντων χρημάτων, δι' αὐτῶν δ' ἐστρατολόγησαν ἄνδρας καὶ ἐπεχείρουν δηώσεις καὶ ἐπιδρομὰς ἀνὰ τὴν χώραν. Ἐφαντάζοντο δὲ, ὅτι ἦτο

κροτούμενης μόνον ἐξ ὀπαδῶν τῆς ἀστικῆς φατρίας, ὅχι δὲ πρὸ τοῦ δήμου· ἄρα παρίσταντο μόνον γαιοκτῆμονες ἐκ τῶν τοῦ ἀνωτέρου τιμήματος. Οὗτοι δὲ ἀπετέλουν, καθ' ὃ ἐκτίθει ὁ Usener περαιτέρω (σ. 169), τὴν ἀπὸ τῶν πολιτικῶν μεταβολῶν τῶν εἰσαχθεισῶν ὑπὸ τοῦ Δρακοντιδίου νομίμως ὑφισταμένην ἐκκλησίαν καὶ ἦσαν οἱ μετέχοντες τῆς πολιτείας. Ἰσοκράτους [Πρὸς Εὐθύνουν] 2.

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 19.

ἀκόμη δυνατόν νά συγκρατηθῶσιν, ἤλπιζον ἐπὶ τοὺς ἐν Σπάρτῃ φίλους καὶ ἐκαπαδόκουν μεταβολήν τῶν κατὰ τοὺς ἐφόρους. Ἡ δ' ἰσχυρογνώμων αὐτῶν ἔχθρα ἐξήγειρεν, ὥς εἰκός, παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις τὴν μεγίστην ἀγανάκτησιν· ἐπειδὴ δὲ δὲν ἠδύναντο νάνεχθῶσι τὴν κατάστασιν ταύτην, μετὰ τινα χρόνον οἱ πολῖται στρατευσάμενοι ἀπὸ τοῦ ἄστεως πανδημεὶ ὥρμησαν ἐναντίον τῆς Ἑλευσίνος, θέλοντες νά καταστρέψωσι τὴν ἑδραν τῆς πολεμίας πρὸς τὴν πατρίδα ἐκείνης ἀντιδράσεως.

Τὰ δὲ κατόπιν ἐπελθόντα γεγονότα εἶνε μόνον ἀτελῶς γνωστά, καὶ ἦσαν ἀναμφιβόλως τοιαῦτα, ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον εὐλόγους αἰτίας νά μὴ λαλῶσι πολὺ περὶ αὐτῶν. Οἱ πολιορκηταὶ ἦλθον εἰς διαπραγματεύσεις, εἰς ἃς ἐπηκολούθησεν ἡ μετάβασις τῶν τυράννων, ἀπατηθέντων, καθ' ἃ λέγεται, ὑπὸ δολερῶν ἐπαγγελιῶν, εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων, ἐν ᾧ ἐφονεύθησαν¹. Πιθανῶς δὲ οἱ ἡγέται τῶν πολιορκητῶν δὲν κατώρθωσαν νά δαμάσωσι τὴν μανίαν τοῦ δήμου, ἐξαπτομένην πολὺ μᾶλλον ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τῶν ἀνοσιουργημάτων τῶν παρὰ τὰς πύλας τῆς αὐτῆς ἐκείνης πόλεως οὐ πρὸ μακροῦ χρόνου διαπραχθέντων ὑπὸ τῶν τυράννων². Μετὰ δὲ τὸν φόνον τῶν θυμάτων ἐκείνων ἐποιήθησαν ἐκποδὼν ἅπαντες οἱ ἐχθροὶ, καὶ ἀπέβη τελεία ἡ νίκη τῶν δημοκρατικῶν. Ὅταν δὲ ἀναλογισθῶμεν τὸ ἐπάλληλον πλῆθος τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν δεινῶν, ἅτινα ἡ πόλις εἶχεν ὑποστῆ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς ἐν Σικελίᾳ συμφορᾶς, θυνάμεθα νά κατανοήσωμεν ὅποιαν ἀνακούφισιν ἠσθάνθη τέλος ὁ δῆμος τῶν Ἀθηνῶν ἀναπνέων ἐλευθέρως μετὰ τὴν παῦσιν παντὸς ἀγῶνος καὶ

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλήν. II, 4, 43· τοὺς στρατηγοὺς αὐτῶν (τοὺς τριάκοντα) εἰς λόγους ἐλθόντας ἀπέκτειναν. Ἰσοκράτους [Ἀρεοπαγιτικός] 67· αὐτοὺς τοὺς αἰτιωτάτους τῶν κακῶν ἀνελόντες. Πρβλ. Ἰουστίνου V, 10, 8 ad colloquium veluti dominationem recepturi per insidias comprehensi trucidantur. Πρβλ. Grosser Ende der Dreissig ἐν ταῖς Jahrbücher für Philologie. 1869 σ 193 Sievers [Geschichte Griechenlands vom Ende des peloponnesischen Kriegs] σ. 86.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 48.

πῶς ἅπαντες οἱ νουνεχεῖς ἐπόθουν διακαῶς τὴν εἰρήνην, ὅπως θεραπευθῶσι μὲν τὰ τραύματα, δυνηθῶσι δὲ οἱ πολῖται νὰ ἐπανελθῶσι πάλιν εἰς εἰρηνικὴν πρὸς ἀλλήλους συμβίωσιν.

Ἄλλ' οὐχ ἦττον τὰ πράγματα ἦσαν ἀκόμη δυσχερῆ, καὶ ὑπῆρχεν ἀνάγκη μεγάλης δραστηριότητος παρὰ τῶν σωτρόνων, ὅπως προληφθῇ πᾶσα κατὰχρησις τῆς νίκης. Ἔδει νὰ πορευθῶσι πάνθ' ὅσα ἡδύναντο νὰ προκαλέσωσι νέαν κατακραυγὴν κατὰ τῆς δημοκρατίας καὶ νὰ παράσχωσιν ὅπλα κατ' αὐτῆς ἐν τε τῇ Σπάρτῃ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς. Τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα τῆς πόλεως εἶχεν ἐξαρθῇ ἕνεκα τῆς ἀπεχθοῦς μορφῆς, ὅφ' ἦν εἶχεν ἐπιδειχθῇ τὸ ἀντίπαλον αὐτοῦ πολίτευμα, ἕνεκα δὲ τούτου οἱ δημοκρατικοὶ ἡδύναντο νῦν νὰ παραστῶσιν ὡς οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς τάξεως καὶ τοῦ νόμου. Ἔργον λοιπὸν αὐτῶν ἦτο νῦν νὰ ἐπιδειχθῶσιν ὡς ἀληθῶς ἄριστοι πολῖται, ὁ δὲ Θρασύβουλος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, εἰς τοῦτο ἀποσκοποῦντες, εἰργάζοντο ἀκαταπονήτως πρὸς ἀποφυγὴν πάσης αἱματηρᾶς ἀντιδράσεως, θεωρουμένου τοῦ ἔργου τῆς ἐκδικήσεως ὡς διὰ παντὸς συντελεσθέντος διὰ τοῦ θανάτου τῶν τριάκοντα. Διὸ συνεφώνησαν νὰ μείνωσι πιστοὶ εἰς τὰ μετὰ τοῦ βασιλέως Παυσανίου συντεθειμένα, νὰ ἐφαρμόσωσι καὶ εἰς τοὺς ἐν Ἐλευσίνι τὴν μεταξὺ τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Πειραιεῖ φατριῶν συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην καὶ κηρύξωσι τελείαν ἀμνησίαν ἀνὰ πᾶσαν τὴν χώραν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξαίρεσεως¹. Καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ὑπολειπομένους ἄρχοντας τῆς τυραννίδος, τὰ τέκνα τῶν τυράννων καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Φεῖδωνα, καίπερ συνάρξαντα μετὰ τῶν τριάκοντα, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Ἐρατοσθένην, ὅστις δὲν εἶχε μεταβῇ μετ' αὐτῶν εἰς τὴν Ἐλευσίνα², εἰς ἅπαντας ἐπετράπη νὰ μείνωσιν ἐν

¹ Περὶ τῆς συνθηκολογίας μετὰ τῶν ἐν Ἐλευσίνι μετὰ τὸν φόνον τῶν τριάκοντα ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 67.

² Ὁ Κατὰ Ἐρατοσθένους λόγος τοῦ Λυσίου ἐξεφωνήθη καθ' ὃν χρόνον οἱ τριάκοντα εὗρισκοντο ἀκόμη ἐν Ἐλευσίνι, μελετῶντες ἐκδίκησιν. Ἰδε [Λυσίου Κατὰ Ἐρατοσθένους] 80· μὴ δ' ἀποῦσι μὲν τοῖς τριάκοντα ἐπιβουλεύετε, παρόντας δ' ἀφῆτε. 94 καὶ τοῖς πολέμοις μάγεσθε. Ἄλλ' εἰκάζεται, οἷοι ὁ λόγος οὗτος δὲν ἔσγεν ἀποτέλεσμα. Ἰδε Frohberger Εἰσαγωγὴν (Einleitung) εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ Λυσίου σ. 20.

Ἀθηναίς· ἐψηφίσθη δὲ ὅπως παρὰ μηδενὸς αὐτῶν ἀπαιτηθῶσιν εὐθύναι καὶ ὅπως ἅπαντα τὰ γενόμενα συγχωρηθῶσι καὶ ἀμνηστευθῶσιν¹. Αὕτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ τρίτη πρᾶξις καὶ ἡ κατακλείς τοῦ μεγάλου ἔργου τῆς συνδιαλλαγῆς τῶν πολιτῶν.

Ἀλλὰ τοιαύτη εὐρυτάτη ἀμνηστία περιελάμβανεν οὐκ ὀλίγα τάντιστρατευόμενα εἰς τὰ δίκαια αἰσθήματα τῆς ἰσότητος. Πράγματι δὲ οἱ ἄνδρες οἱ διὰ τῆς ἀνδρείας αὐτῶν καὶ ἐθελουσίας ἐναγωνίως κατορθώσαντες τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας οὐδεμίαν κατὰ τὰ συντεθειμένα εἶχον προτίμησιν καὶ διάκρισιν ἀπὸ τῶν λοιπῶν τῶν ἡσύχως ἐν τῇ πόλει ἐγκαταμεινάντων. Αἱ ζημίαι τῶν εἰς τὴν πόλιν κατελθόντων φυγάδων ἦσαν δυσυπολόγιστοι. Καὶ μέγα μὲν μέρος τῶν κτημάτων αὐτῶν ἠδύναντο νάποκαταστήσωσι καὶ πάλιν διὰ τῆς ἀνακτήσεως τῶν ὑπὸ τῶν τυράνων ἥρπαγμένων, ἀλλὰ πολλὰ τῶν περιελθόντων εἰς ἄλλους κτήτορας δὲν ἠδύναντο νάποδοθῶσι καὶ πάλιν εἰς τοὺς νομίμους αὐτῶν κυρίου. Πρὸς δὲ τούτοις τινὲς μὲν τῶν δυσφημηθέντων προετίμησαν, ὀλιγοροῦντες τῆς ψηφισθείσης ἀμνηστίας, νὰ ἐξακολουθήσωσι ζῶντες μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν, οἷος ἐπὶ παραδείγματι ὁ Βάτραχος². Ἀλλ' ἄλλοι, ὁμοίως ὡς ἐκεῖνοι ὑπάρξαντες συν-

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. II, 4, 43· τοῖς δὲ ἄλλοις [εἰς πέμψαντες τοὺς φίλους καὶ ἀναγκαίους] ἔπεισαν συναλλαγῆναι· καὶ ὁμόσαντες ὅρκους ἥ μὴν μὴ μνησικακήσειν, ἔτι καὶ νῦν ὁμοῦ γε πολιτεύονται καὶ τοῖς ὅρκοις ἐμμένει ὁ δῆμος. *Ἰουστίνου* V, 10· *populus quem emigrare jusserant, in urbem revocatur. Atque ita per multa membra civitas dissipata in unum tandem corpus redigitur, et ne qua dissensio ex ante actis nasceretur, omnes jurejurando obstringuntur, discordiarum oblivionem fore.* *Περὶ Δημοσθένους* [Πρὸς Λεπτίνην 11. *Ἰσοκράτους* ('Ἀρεοπαγίτικὸς) 67. Παρὰ δὲ τῷ *Πλάτῳ* ἐν *Μενεξένῳ* 15 καλεῖται παντελὴς εἰρήνη· Ἐκλήθη δὲ εἰρήνη ὁ χρόνος μετὰ τὴν καθόδον τοῦ Θρασυβούλου. Τῆς δ' ἐκφράσεως ἀμνηστία ὡς τεχνικοῦ ὅρου γίνεται χρῆσις ἐν τοῖς ἀλεξανδρινούτοις χρόνοις τὸ πρῶτον· πρότερον δ' ἐλέγετο τὸ μὴ μνησικακεῖν. *Ἰδε* *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. II, 4, 43'. Τῶν δὲ ἀποτελεσμάτων τῆς συνδιαλλαγῆς μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀνάκλησις τοῦ ἐξορίστου Θουκυδίδου κατὰ πρότασιν τοῦ Οἰνόδιου *Πανουαίου* I, 23. *Περὶ* Schöll ἐν τῷ *Hermes* τόμ. XIII, σ. 411. 'Ο δ' ἐν τῷ *Corpus Inscriptionum Atticarum* τόμ. [Δ'] σ. 16 στρατηγὸς Οἰνόδιος ὁ Δεκελεύς εἶνε πιθανῶς ὁ αὐτός. *Ἰδε* *Dittenberger Sylloge* [*Inscriptionum Graecarum*] ἀρ. 42, [στ. 38].

² *Ἰδε* ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 24.

εργάται καὶ ὑπηρεταὶ τῶν τυράννων, δὲν ἐπτοήθησαν νὰ μείνωσιν ἐν Ἀθήναις, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτῶν τῶν τριάκοντα, ὁ Φεΐδων, ἡδυνήθη νάνακτῆσθαι οὐ μικρὸν ἀξίωμα ἐν Ἀθήναις. Ταῦτα δὲ πάντα ἡναγκάζοντο νὰ βλέπωσι καὶ ἀνέχωνται οἱ πολῖται ἐκείνοι οἱ παρ' αὐτοῦ καὶ τῶν ὁμοίων ὑποστάντες τὰς δεινοτάτας τῶν ἀδίκων. Ὅμοίως δὲ καὶ τῶν ἱππέων, οἵτινες εἶχον ὑπάρξει οἶονεὶ ἢ σωματοφυλακία τῶν τυράννων, κατ' οὐδὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶχον μειωθῇ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα καὶ ἢ ἐν τῇ πόλει τιμῇ. Ἐπειδὴ δὲ τέλος ἀνεγνωρίσθη ὡς νόμιμος ἡ ἀρχὴ τῶν δεκαδούχων τῶν διαδεχθέντων τοὺς τριάκοντα, ἡναγκάσθησαν κατ' ἀκολουθίαν νάναλάβωσιν ὡς δημόσιον χρέος καὶ τὸ ὑπ' αὐτῶν συνομολογηθὲν δάνειον, εἰ καὶ σκοπὸς αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἢ καταπίσεις τῶν δημοκρατικῶν, καὶ διατάξωσι φορολογίαν τῶν πολιτῶν πρὸς ἀποτίσιν τοῦ ἐξ ἐχθρικοῦ πνεύματος πρὸς τὸ πολίτευμα συνομολογηθέντος ἐκείνου δανείου¹.

Ἄλλ' οὐχ ἥττον αἱ ἀποφάσεις αὗται ἐπεβάλλοντο ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Οἱ ἐλευθερωταὶ ἡναγκάζοντο νὰ μὴ ἀφροντιστήσωσι περὶ τῆς Σπάρτης, ἥς ὁ βασιλεὺς εἶχε σώσει τὰς Ἀθήνας, ὅπως μὴ παράσχωσι καὶ πάλιν ἐπικράτησιν εἰς τὴν φατρίαν τοῦ Λυσάνδρου καὶ μὴ ἐπιτρέψωσι τὴν ἀναβίωσιν τοῦ ἀρχαίου ἀντιδημοκρατικοῦ προγράμματος τῆς Σπάρτης. Ἐνεκα δὲ τούτων τῶν λόγων κατέστη ἀναγκαία ἢ πρὸς ἀλλήλας συγχώνευσις ἐκ τῶν τριῶν ἐν Ἀθήναις φατριῶν τῶν δύο ἐκείνων αἵτινες ἡδύναντο νὰ συμπράξωσιν, ἥτοι τῆς τῶν δημοκρατικῶν καὶ τῆς τῶν σωφρόνων. Ἄλλως δὲ ἡ πόλις ἔμελλε νὰ περιστῇ εἰς μεγίστους κινδύνους, ἂν ἤθελον ἐν αὐτῇ νὰ ἐξετάσῃ τὸ παρελθὸν ἐνὸς ἀνδρὸς ἐκάστου καὶ χωρίσῃ τοὺς μᾶλλον ἢ ἥττον ἐνόχους, ἔπειτα δὲ νὰ παράσχωσιν ἀμοιβὰς καὶ ἐπιβάλωσι ποινὰς εἰς ἕκαστον κατ' ἀξίαν. Μόνον δι' ἐπιεικείας ἡδύναντο νὰ προσελκύσωσι πρὸς ἑαυτοὺς τοὺς τριχιλίους τοὺς ἐπὶ τῶν τριάκοντα συγκροτήσαντας τὸν δῆμον,

¹ Δημοσθένης [Πρὸς Λεπτίνην] 11 κ. ε. 'Ο Thirlwall ἀναφέρει εἰς τὸ γεγονός τοῦτο τὸ χωρίον τῶν Ἀριστοτέλους Πολιτικῶν III, 1 σ. 59 [ἐκδ. Bekker].

καὶ ἡ ὅλη δὲ πολιτεία ἠδύνατο νὰ σωθῇ μόνον ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅτι οἱ κατελθόντες εἰς τὴν πόλιν φυγάδες εἶχον ἱκανὴν μετριοπάθειαν, ὅπως χάριν τοῦ ὅλου ἀποστῶσιν ἀπὸ ἀξιώσεων ἄλλως δικαίων. Τῆς δὲ δόξης ταύτης μετριοπαθείας ὑψηλόφρονος καὶ συνετῆς καὶ μεγάλης αὐταπαρνήσεως εἶνε ἄξιοι ἐν βαθμῷ ὑψίστῳ οἱ ἐλευθερωταὶ τῶν Ἀθηνῶν.

Μεταξὺ δὲ τούτων διεκρίνετο πρὸς τῷ Θρασυβούλῳ ὁ Ἀρχίνος, ὁ ὑπὸ τὴν ἔποψιν πνεύματος καὶ φρονήματος ἐπιστημότατος τῶν ἀνδρῶν τῆς παλινρθώσεως, ἀνὴρ μετὰ ζήλου μεγίστου ἐργασθεὶς πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς ὁμονοίας καὶ πρόληψιν πάσης μεταξὺ τῶν πολιτῶν διαμάχης. Οὗτος τὸ ἐπόμενον ἔτος μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας προεκάλεσε νόμον, δι' οὗ ἐν πάσαις ταῖς ἐναντίον τῆς ἀμνηστίας ἐπιχειρουμέναις δίκαις ἐξησφαλίζετο εἰς τὸν κατηγορούμενον τὸ προνόμιον τῆς διὰ τῆς παραγραφῆς ἀντιτάξεως. Ἐλάμβανε δ' ὁ κατηγορούμενος πρῶτος τὸν λόγον οὕτως, ὥστ' ἐν ᾗ περιπτώσει ἠδύνατο ἐν τῷ δικαίῳ αὐτοῦ νάναφερθῇ εἰς τὴν ἀμνησίαν ἢ δίκην οὐδὲ συνεζητεῖτο κἄν, ἐπιβαλλομένης εἰς τὸν μηνυτὴν ζημίας χρηματικῆς¹.

Καὶ ἡ διάταξις δὲ τῶν κατὰ τὴν κτηματικὴν οὐσίαν ἀπῆρτησεν ἑκτακτα μέτρα. Ἐπῆλθον συγκρούσεις μεταξὺ τῶν πολιτῶν, θελόντων τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν ζημιῶν αὐτῶν, καὶ τῶν ἀρχόντων, πειρωμένων νὰ κρατήσωσιν ἐκ τῶν δημευθέντων κτημάτων τῶν ὀλιγαρχικῶν ὡς τὸ δυνατόν πλεῖστα χάριν τῆς πολιτείας. Διὸ κατεστάθησαν δύο συναρχαί, ἡ τῶν συλλογέων, ὧν ἔργον ἦτο ἡ καταγραφή τῶν δημευτέων κτημάτων, καὶ ἡ τῶν συνδρί-

¹ Ἰσοκράτους [Πρὸς Καλλίμαχον] 2· [ἡ γοούμενοι τῇ πόλει συμφέρειν, εἰπόντες Ἀρχίνου νῦν μόνον ἔθεσθε, ἀντις δικάζονται παρὰ τοὺς ὄρκους, ἐξεῖναι τῷ φεύγοντι παραγράψασθαι, τοὺς δὲ ἀρχοντας περὶ τοῦτου πρῶτον ἐπάγειν, λέγειν δὲ πρότερον τὸν παραγραφάμενον, ὁπότερος δ' ἂν ἤττηθῇ, τὴν ἐπωθελίαν ὀφείλγειν, ἵν' οἱ τολμῶντες μνησικακεῖν μὴ μόνον ἐπιπορκοῦντες ἐξελεγχῶντο μηδὲ τὴν παρὰ τῶν θεῶν τιμωρίαν ὑπομένουσιν, ἀλλὰ καὶ παραχρῆμα ζημιούιντο]. Πρὸς Rauchenstein ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ εἰς Λυσίαν σ. XXV.

κων, οἵτινες εἶχον τὴν ἐντολὴν ὡς ταμειακοὶ ἄρχοντες τῆς πολιτείας νάντιπρὸςωπεύωσι τὰ συμφέροντα τοῦ δημοσίου ταμείου ¹.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ μεταβατικαὶ διατάξεις. Ἄλλ' ἔπρεπε πλέον νὰ ληφθῇ φροντίς καὶ περὶ διατάξεως τῶν τῆς πολιτείας κατὰ τρόπον μόνιμον καὶ περὶ τῆς μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας, τῆς ἡλιαίας, τῆς βουλῆς καὶ τῶν δημοκρατικῶν ἀρχῶν ἀναγνωρίσεως, ἐμπεδώσεως καὶ κατὰ τὰς συγχρόνους ἀνάγκας ἀνανεώσεως αὐτῶν τῶν βάσεων τοῦ δημοσίου δικαίου. Ἄλλ' ἢ τε γραφὴ καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶχον σὺν τῷ χρόνῳ ἀποβῆ ἀκατανόητοι εἰς τὸν δῆμον, οἱ δὲ ῥήτορες, μνημονεύοντες τῶν σολωνείων ἢ καὶ τῶν δρακοντείων νόμων κατὰ γράμμα, εὐρισκον ἐν πάσῃ αὐτῶν περιόδῳ ἐκφράσεις ἃς ἠναγκάζοντο νὰ ἐρμηνεύωσιν, ἅτ' ἐκλιπούσας ἐκ τῆς συνήθους γλώττης. Καὶ κατ' οὐσίαν δὲ ὑπῆρχον πολλὰ τὰ παραγεγραμμένα καὶ ὑπὸ τῆς συνηθείας μεταβεβλημένα, οἱ δὲ ἀρχαῖοι νόμοι ἦσαν οἷονεὶ τεθαμμένοι ὑπὸ τὸν κυκεῶνα μεταγενεστέρων διατάξεων πολλαχῶς ἀντικειμένων πρὸς τὰς ἀρχαίας ἐκείνας, ἥτο δὲ δυσχερεστάτη ἡ διάκρισις τῶν γνησίως σολωνείων ἀπὸ μεταγενεστέρων προσθηκῶν.

Τὰ καλὰ ταῦτα εἶχον γείνειν αἰσθητὰ ἤδη ἀπὸ μακροῦ. Εἶχε δ' ἐπιζητηθῇ ἐπανόρθωσις αὐτῶν, καὶ ὁ Νικόμαχος ² εἶχεν ἐξακολουθήσει τὰς κακομηχάνους αὐτοῦ ἐργασίας μέχρι τῆς ἀρχῆς τῶν τριάκοντα. Τώρα δ' ἐπανελήφθη καὶ πάλιν μετὰ μεγάλου ζήλου τὸ ἀρχαῖον σχέδιον ὁλοσχεροῦς ἀναθεωρήσεως τῶν νόμων.

Τὴν δὲ περὶ τούτου πρότασιν εἰσήγαγεν εἰς τὸν δῆμον Τισάμενός τις, ὁ υἱὸς τοῦ Μηχανίωνος ³. Κατὰ τὴν πρότασιν αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθῃ ἡ πλήρης ἰσχὺς τῶν ἀρχαίων νόμων τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἰσχύσωσι καὶ πάλιν οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος καὶ τὰ

¹ Δυσίου [Ἰπὲρ Μαντιθείου] 7. Ἀποκρατίων ἐν λ. Σύνδικος. Πρὸλ. R. Schö 11 Qu[æstiones] fiscales juris Attici. Ἐν Βερολίῳ. 1873. Περὶ ἱερῶν σκευῶν ἐκ τῆς ὁμηγεθείας οὐσίας τῶν τριάκοντα ἴδε Michaelis Parthenon σ. 291, 301.

² [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 660].

³ Δυσίου Κατὰ Νικομάχου] 28. Ἀνδοκίδου Περὶ τῶν μυστηρίων 82. Πρὸλ. Schömann Verfassungsgeschichte σ. 90.

ἐπ' αὐτοῦ εἰσαχθέντα μέτρα καὶ σταθμὰ ὥς καὶ ἐκεῖνοι τῶν θεσμῶν τοῦ Δράκοντος οἷς οἱ Ἀθηναῖοι ἐχρῶντο ἐν τοῖς προτέροις χρόνοις. Οἱ νόμοι δ' ἐκεῖνοι ὤφειλον νὰ καταγραφῶσιν ἐκ νέου καὶ συμπληρωθῶσι διὰ νόμων ἀνταποκρινομένων πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας. Χάριν τούτου δὲ τοῦ ἔργου διωρίσθησαν πεντακόσιοι νομοθέται, προσηκόντως ὀρκισθέντες· ἐξ αὐτῶν δ' ἔμελλε πάλιν ἡ βουλὴ νὰ καταστήσῃ τακτοὺς ἄνδρας, εἰς οὓς ἔμελλε ν' ἀνατεθῇ ἡ ἐπεξεργασία τῶν συμπληρωτικῶν νόμων. Οἱ δὲ νόμοι ἔμελλον φροντίδι τῶν εἰδικωτέρων τούτων νομοθετῶν, εἰς οὓς ἐπεβάλλετο ἡ κυρία ἐργασία τῆς συντάξεως τῶν νόμων, ν' ἀναγραφῶσιν ἐν σάνισι καὶ δοκιμασθῶσι πρότερον ὑπὸ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ συνόλου τῶν πεντακοσίων νομοθετῶν, ἔπειτα δὲ νὰ γνωσθῶσι δημοσίᾳ, ἐπιτροπομένης καὶ εἰς τοὺς θέλοντας τῶν ἰδιωτῶν τῆς ἐνώπιον τῆς βουλῆς ὑποβολῆς συμβουλῶν, ἀντιρρήσεων καὶ παρατηρήσεων περὶ τῶν νόμων. Τέλος δὲ οἱ δοκιμασθέντες καὶ κυρωθέντες νόμοι ἔμελλον νὰ γαραχθῶσιν ἐπὶ λίθου καὶ παραδοθῶσιν εἰς τὸν Ἀρείον Πάγον, ὅπως ἐπιμελῇται αὐτῶν¹. Ἀλλὰ, ἕως τεθῶσιν οἱ νέοι νόμοι ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐπεξεργασίας καὶ συμπληρώσεως τῶν ἀρχαίων πηγῶν τοῦ δικαίου, ἔμελλε νὰ κατασταθῇ ἀρχὴ εἰκοσιν ἀνδρῶν ἐχόντων ἑκτακτον ἐξουσίαν, ὅπως ἐφ' ὅσον διήρκει ἡ περὶ τὸ δημόσιον δίκαιον ἀνωμαλία ἐπιμελῶνται τῶν κατὰ τὴν δικαιοδοσίαν².

Ἐν δὲ τῇ ἐπιτροπείᾳ τῶν καθ' αὐτὸ νομοθετῶν τῶν ἐκλελεγμένων ἐκ τῶν πεντακοσίων, εἰς ἣν ὠρίσθησαν τακταὶ καὶ λίαν βραχεῖαι προθεσμίαι πρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν εἰς αὐτὴν ἀνατεθέν-

¹ Carl Curtius [Das] Metroon in Athen] σ. 7, 17.

² Κατὰ τὸν Grosser (Amnestie [des Jahres 403] σ. 42 οἱ εἰκοσιν εἶχον ἀξίωμα ἀνάλογον πρὸς τὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου πρὸ τοῦ Ἐφιάλτου. Πρβλ. *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Σόλωνος 19. *Ἀνδοκίδου* [Περὶ τῶν μυστηρίων] 84 ἐν παραβολῇ πρὸς 81. [*Ιουλίῳ*] *Πολυδεύκους* [Ὀνομαστικόν] VIII, 112. Ἐφ' ὅσον ἡ διοίκησις τῶν πραγμάτων ἐναπέκειτο εἰς αὐτοὺς, δὲν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν λειτουργούσας τὰς ἀρχαίας ἀρχάς· ἡ δὲ ἀποκατάστασις τῆς βουτῆς προηγήθη πάντως τῆς τῶν ἀρχῶν, εἰ καὶ ὅπωςδὴποτε κατελήφθη παράκτα ἡ θέσις τοῦ πρώτου ἀρχοντος. Ἴδε Frohberger ἐν ἐκδόσει *Λυσίου* Τόμ. Α' σ. 177.

των ἔργων, εὐρίσκομεν πλὴν τοῦ προτείναντος τὸ ψήφισμα Τιταμενοῦ καὶ τὸν Νικόμαχον πάλιν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐφρόνουν, ὅτι δὲν ἠδύναντο νάποφύγωσιν αὐτὸν ἕνεκα τῆς ὑπηρεσιακῆς αὐτοῦ πείρας καὶ τῆς περὶ τοὺς νόμους εὐμαθείας, εἰ καὶ ἐγίνωσκον κατὰ ποῖον ἀδίκαιολόγητον τρόπον εἶχεν ὑποταχθῆ πρῶτον εἰς τὰς γνώμας τῶν ἐχθρῶν τῆς δημοκρατίας. Ἀλλ' ὠφέλησεν αὐτὸν τὸ γεγονός, ὅτι κατόπιν ἐπέσυρε καὶ τῶν τριάκοντα τὴν δυσμένειαν, φυγῶν ἐκ τῆς πόλεως καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τῶν φυγάδων, μεθ' ὧν καὶ κατῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ταῦτα δὲ πάντα κατῴρθησε νὰ ἐπωφεληθῇ, ἕνεκα δὲ τῆς πανουργίας αὐτοῦ καὶ τῆς ἀξίας λόγου εὐγλωττίας εἶχε πάλιν τύχει μεγάλου ἀξιώματος ἐν Ἀθήναις. Εἰς αὐτὸν λοιπὸν ἰδίᾳ ἀνετέθη ἡ ἐπιθεώρησις τῶν εἰς τὴν λατρείαν ἀναφερομένων νόμων τῶν ἐγγεγραμμένων ἐπὶ τῶν τριγῶνων ξυλίνων ἀξόνων. Εἶχον δὲ οἱ νόμοι οὗτοι ὑποστῆ τὰς ἐλαχίστας τῶν μεταβολῶν, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Σόλων εἶχε τηρήσει ὡς πρὸς αὐτοὺς τὸ ἀρχαῖον καθεστὼς πλειότερον ἢ ἐν τῇ λοιπῇ αὐτοῦ νομοθεσίᾳ¹.

Ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως ἀσφαλῶν καὶ χρηστῶν ἀνδρῶν, δυναμένων νὰ ἀναλάβωσι τελεσφόρως τοιαῦτα ἔργα, ἡ νομοθετικὴ ἐργασία παρετάθη καὶ τότε εἰς μῆκος. Οὐχ ἦττον μέρος αὐτῆς ἐπεράνθη πιθανῶς διαρκοῦντος τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ἔτους, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκάζωμεν ἐκ τοῦ προταθέντος ὑπὸ τοῦ Διοκλέους νόμου, καθ' ὃν ὠρίζετο ἡ ἄμεσος ἐνέργεια τῶν ἐπὶ ἄρχοντος Εὐκλείδου καταγραφέντων νόμων².

Τὴν δὲ σοβαρότητα, μεθ' ἧς οἱ Ἀθηναῖοι ἐπελήφθησαν τῆς καθ' ὅλου ἀνορθώσεως τῶν τῆς πολιτείας, μαρτυροῦσι καὶ ἄλλαι σπουδαῖαι διατάξεις τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ἔτους. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ νόμος τοῦ ἐκ τοῦ δήμου Ἀζηνιᾶς Ἀριστοφῶντος ὁ ἀποσκοπῶν εἰς

¹ [Ὁ Νικόμαχος δὲν ἦτο καὶ γνήσιος Ἀθηναῖος, ἀλλὰ ξένος. Ἴδε *Λυσίου* κατὰ Νικομάχου 2. *Ἀριστοφάνους* Βατρ. στ. 418. Πρὸς.] *Philippi Beiträge zur Geschichte des attischen Bürgerrechts*. [Ἐν Βερολίῳ, 1870] σ. 123.

² *Δημοσθένους* [Κατὰ Τιμοκράτους] 42. Πρὸς *Meier De bonis damnatorum* σ. 71.

ἐκκάθαρσιν τῶν πολιτῶν διὰ τῆς εἰς τοὺς πολίτας ἐγγραφῆς μόνων τῶν ἐξ Ἀθηναίου καὶ ἀστῆς γεγονότων¹. Προεκλήθη δὲ ὁ νόμος οὗτος ἀναμφιβόλως ἔνεκα τῆς μετὰ ξένων γυναικῶν συζεύξεως πολλῶν τῶν Ἀθηναίων τῶν ἐπὶ μακρὸν διαβιώσαντων ἐν τῇ ξένῃ καὶ ἔπειτα κατελθόντων μετὰ τὰ διαταχθέντα ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου. Ἐνεκα τούτου τοῦ λόγου ἡ πόλις εἶχε πληρωθῆ ἀνθρώπων μὴ Ἀθηναίων, ἐσκοπεῖτο δὲ ἡ ἀπὸ τῶν ξένων τούτων στοιχείων κάθαρσις τοῦ δήμου χάριν τῆς ἐπὶ ἐθνικῶν βάσεων ἐνισχύσεως καὶ ἐξάρσεως τῆς πολιτείας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ νόμος οὗτος ἤπτετο ἀμέσως ἀπασῶν τῶν οἰκογενειακῶν σχέσεων καὶ προεκάλεσε μεγάλην ταραχήν, ἐπηκολούθησε μετ' οὐ πολὺ μετρίαισις τῆς αὐστηρότητος αὐτοῦ, καταργηθείσης τῆς ἀναδρομικῆς αὐτοῦ δυνάμεως καὶ περιορισθέντος τοῦ ἀπὸ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ἀποκλεισμοῦ εἰς μόνους τοὺς μετὰ τὸν ἐνιαυτὸν τοῦ Εὐκλείδου γεννηθέντας ἐν Ἀθήναις ἐκ γυναικῶν ξένων². Τὸ ὅλον δὲ ψήφισμα τοῦ Ἀριστοφῶντος οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἀνανέωσις τοῦ ἐπὶ Περικλέους ψηφισθέντος νόμου³.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πρὸ τοῦ Περικλέους χρόνους ἀνέδραμον πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξεως. Ἐξάγεται δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ ἀξιώματος τοῦ δοθέντος καὶ πάλιν εἰς τὸν Ἀρειὸν Πάγον, τὴν σεμνὴν ἐκείνην ἀρχὴν τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, πρὸς ἣν ἐπέστρεφον πάντοτ' ἐκ νέου ὁσάκις ἐν χρόνοις δυσκόλοις ἐπεζητούν ἐγγυήσεις περὶ τῆς κοινῆς εὐημερίας.

Ὁ Ἀρειὸς πάγος εἶχεν ἐπιδείξει κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς παραδόσεως τῆς πόλεως ἐντιμὸν διαγωγὴν. Καὶ δὲν εἶχε μὲν συγκαταβῆ

¹ Ἰδε [Ἀντίγονον] *Καρύστιον* παρ' Ἀθηναίῳ [XIII], σ. 577 b. Πρὸλ. Schäfer Demosthenes und seine Zeit Τόμ. Β' (ἐκδ. γ' σ. 147).

² Ἡ μὴνυσις ἐπὶ ξενίᾳ εἰσῆγεται α') κατ' ἐκείνων ὧν οἱ γονεῖς ἀμφότεροι ἦσαν μὴ Ἀθηναῖοι· β) κατ' ἐκείνων οἵτινες δὲν ἦσαν γνήσιοι πολῖται μητρόθεν, ἀλλ' ἐν τῇ τελευταίᾳ περιπτώσει μόνον ἂν εἶχον γεννηθῆ μετ' Εὐκλείδην ἄρχοντα. Ἰδε Philippi Beiträge zur Geschichte des attischen Bürgerrechts σ. 54. D u n c k e r ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Preussischen Akademie [der Wissenschaften] 1883 σ. 940.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ'. σ. 695].

εἰς συνεννόσεις πρὸς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς, οὐδὲ συναινέσει εἰς τὰς σκευωρίας αὐτῶν, ἅμα δὲ τῇ ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἀναλήψει τῆς ἀρχῆς οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀπεκδύσει τοὺς Ἀρεοπαγίτας τοῦ μόνου προνομίου, ὅπερ οὐδ' αὐτὴ ἡ ἄκρατος δημοκρατία εἶχε τολμήσει νᾶφαιρέσθαι ἀπ' αὐτῶν, τῆς ποινικῆς δικαιοσύνης. Ἀλλ' ἡ ὑπὸ τῶν τυράννων κατανόησις τοῦ ἀσυμβιβάστου τῆς λειτουργίας τοῦ Ἀρείου Πάγου πρὸς τὴν αὐθαίρετον αὐτῶν δικαιοδοσίαν εἶχε συντελέσει τὰ μάλιστα εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ αὐτὸν δημοφιλῆ. Οὕτω δὲ ὁ Ἀρείος Πάγος μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων ἀνῆλθεν εἰς νέαν δύναμιν ἐν τῇ πολιτείᾳ, καὶ, πρωτεύων ἐν αὐτῇ, ἠξιώθη ὅπως ἀνατεθῇ εἰς αὐτὸν ἡ ἐπίβλεψις τῆς ἀκριβοῦς ἐμμο- νῆς εἰς τοὺς νέους νόμους καὶ τῆς ἀκεραίας τηρήσεως αὐτῶν. Ἡ δὲ καὶ ἐν τούτῳ ἀποκατάστασις τῶν σολωνείων νόμων ἤγαγε πι- θανῶς εἰς τὴν καθαίρεσιν τῶν ἀρχῶν ἐκείνων εἰς ἃς εἶχον ἀνα- τεθῇ τὰ ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀφαιρεθέντα δικαιώματα.

Καὶ ὥς πρὸς τὰς ταμειακὰς δὲ ἀρχὰς ἐπῆλθον μεταβολαὶ ἀν- ταποκρινόμεναι εἰς τὰς παρούσας ἀνάγκας. Ἡ ἀρχὴ τῶν Ἑλληνο- ταμιῶν¹ οὐδένα εἶχε πλέον λόγον ὑποστάσεως μετὰ τὴν κατά- λυσιν τῆς κατὰ θάλασσαν ἀρχῆς τῶν Ἀθηναίων. Ἀντὶ δ' αὐτῆς εἰσῆγαγον δύο νέας ἐνιαυσίας ταμειακὰς ἀρχὰς, μίαν μὲν διὰ τὸ στρατιωτικὸν ταμεῖον, μίαν δὲ διὰ τὸ θεωρικόν, ἥτοι τὸ ταμεῖον ἐξ οὗ κατεβάλλοντο αἱ δαπάναι τῶν δημοσίων ἐορτῶν². Ἀμφό- τερα δὲ τὰ ταμεῖα ταῦτα ἔμελλον νὰ πλουτίζωνται ἐκ τῶν πε- ρισσευμάτων τῶν ἐτησίων προσόδων καὶ νὰ διοικῶνται ὑπὸ ἐγκρί- των καὶ διὰ τοῦτο αἰρετῶν ἀνδρῶν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πολιτείας χάριν διατηρήσεως τῆς προσηκούσης ἰσορροπίας μεταξὺ τῶν

¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 679]. Μετὰ τὸν ἐνιαυτὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Εὐκλείδου δὲν εὐρίσκωμεν πλέον Ἑλληνοταμίας, πρὸ αὐτοῦ δὲ δὲν εὐρίσκονται ταμίαι τῶν στρατι- ωτικῶν καὶ ἀρχῶν ἐπὶ τῷ θεωρικῷ κατὰ τὸν Bückh (Staatshaushaltung Τόμ. Α' ἐκδ γ' σ. 221). Ἡ δὲ πρώτη μετεुकλείδους ἐπιγραφὴ, ἐν ᾗ γίνεται μνεία τῶν Ἑλ- ληνοταμιῶν, εὔρηται ἐν ταῖς Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften] 1888 σ. 254.

² [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 616].

ἀναγκῶν τῆς ἀμύνης τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἐν εἰρήνῃ βίου τῶν πολιτῶν. Συνετὴ δὲ φειδῶ καθιερώθη καὶ πάλιν ὡς εἰς τῶν κυριωτάτων σκοπῶν τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως, καὶ διὰ ταῦτα οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι δὲν εἰσῆχθησαν καὶ πάλιν ὁ δικαστικός, ὁ βουλευτικός καὶ ὁ ἐκκλησιαστικός μισθός¹.

Ἔνεκα τούτων ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων προσέλαβεν ἄλλην ὄψιν. Τὸ πλῆθος τῶν ἀπόρων ἀποχειροβιώτων ἀφίστατο αὐτῆς καὶ ἐτράπη ἐπὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ ἡ πολυμήχανος δὲ δρᾶσις πονηρῶν δημαγωγῶν παρεκωλύθη, ἅτε τῶν νόμων ἀποβάντων σαφεστέρων καὶ συνοπτοτέρων. Αἱ ἀρχαὶ ἐφρόντιζον μετὰ μεγίστης αὐστηρότητος, ὅπως, ἀναγινωσκομένων τῶν νόμων, μηδὲ συλλαβὴ μεταβάλληται, μηδ' ἐπιτρέπηται ἡ παραμικρὰ αὐθαίρεσία. Τῶν δὲ σπουδαιοτάτων διατάξεων τῶν νῦν εἰσαχθεῖσων ἦτο καὶ ἡ καθορίζουσα, ὅτι τὸ ἐξῆς ἅπαντες οἱ ἄγραφοι νόμοι οὐδεμίαν εἶχον ἰσχύν, ὅτι ψηφίσματα τῆς βουλῆς ἢ τοῦ δήμου οὐδέποτε ἠδύναντο νὰ ἔχωσι κῦρος ἀνώτερον τῶν νόμων καὶ ὅτι τέλος οἱ νέοι νόμοι ὄφειλον ἄνευ ἐξαιρέσεως νὰ ἔχωσιν ἰσχύν διὰ πάντας τοὺς Ἀθηναίους καὶ νὰ γίνωνται δεκτοὶ ὑπὸ τοῦλάχιστον ἐξακισχιλίων ἐχόντων δικαίωμα ψήφου πολιτῶν². Συγχρόνως δὲ καθωρίσθη νέος τύπος τῶν δημοσίων ψηφισμάτων. Καὶ δὴ πρότερον μὲν μέχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου προετάσσετο κατ' ἔθος ἐν τῇ ἀρχῇ παντὸς ψηφίσματος μόνον τὸ ὄνομα μιᾶς τῶν δέκα φυλῶν, τῆς πρυτανευούσης ἐν τῷ χρόνῳ τῆς ψηφίσεως, ἔπειτα δὲ τὸ τοῦ κατὰ τὴν πρυτανείαν ταύτην λειτουργούντος γραμματέως, κατοπινὸν δὲ τὸ τοῦ προεδρεύοντος τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ τέλος τὸ τοῦ εἰ-

¹ Περὶ συγχωνεύσεως τῶν ταμιῶν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῶν ταμιῶν τῶν ἄλλων θεῶν ἴδε Köhler ἐν Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Β', 642. Τσοῦνταν ἐν Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι 1885, σ. 10.

² Ἀνδοκίδου Περὶ τῶν μυστηρίων 87. [Ἀ γράφω δὲ νόμῳ τὰς ἀρχὰς μὴ χρῆσθαι μηδὲ περὶ ἐνός· ψήφισμα δὲ μὴδὲν μήτε βουλῆς μήτε δήμου νόμου κυριώτερον εἶναι. Μηδὲ ἐπ' ἀνδρὶ νόμον ἐξεῖναι θεῖναι, ἐὰν μὴ τὸν αὐτὸν ἐπὶ πᾶσι Ἀθηναίοις. ἐὰν μὴ ἐξακισχιλίοις δόξῃ κρῦεσθην ψηφισομένοις] Πρὸς καὶ 86.

πόντος, ἤτοι τοῦ προτείναντος τὸ ψήφισμα. Ἀλλὰ τώρα χάριν διευκολύνσεως τῆς ταξινομήσεως πρῶτος ὠνομάζετο ὁ ἄρχων, οὗ τὸ ὄνομα ἐδήλου ἔκτοτε πάντα τὰ ψηφίσματα τὰ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ψηφισθέντα¹. Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ ἀρχαὶ τοῦ νέου ἐν Ἀθήναις τύπου τῶν ψηφισμάτων, οὗ ποικίλαι βραδύτερον ἐπῆλθον μεταβολαί. Ἰδίως δὲ μετ' ἰδιαζούσης ἀρεσκείας ἐπεμελήθησαν τῆς ὁσημέραι ἀκριβεστεράς καὶ λεπτομερεστεράς ἀναγραφῆς τῶν ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν ψηφισμάτων τύπων, εἰς οὓς προσετέθησαν ὅτε ἀριθμὸς τῆς πρυτανείας καὶ ὁ μὴν καὶ ἡ ἡμέρα τοῦ μηνὸς ὡς καὶ ἡ ἡμέρα τῆς πρυτανείας².

Ἐτι δὲ ριζικωτέρα ὑπῆρξεν ἡ μεταρρύθμισις τῆς γραφῆς. Ὑπῆρχον δὴλα δὴ τότε δύο ἀλφάβητοι ἐν χρήσει, εἰς μὲν ἀρχαιότερος, συνιστάμενος ἐκ δεκαοκτῶ γραμμάτων, εἰς δὲ νεώτερος, ὅστις εἶχεν ἀπομακρυνθῇ πολὺ περισσότερον τοῦ ἀρχαίου φοινικικοῦ προτύπου, συμπληρωθέντος καὶ μεταβληθέντος ὑπὸ τοῦ εὐρετικοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων. Καὶ δὴ εἶχον εἰσαχθῇ ἴδια γράμματα διὰ τὰ μακρὰ φωνήεντα, ὁμοίως δὲ διὰ τὰ διπλὰ σύμφωνα, ἅτινα μέχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐξεφράζοντο διὰ δύο χωριστῶν γραμμάτων³. Τὰς μεταβολὰς δὲ ταύτας εἶχον εἰσαγάγει οἱ Ἑλληνας τῆς Ἰωνίας ἡ δὲ πόλις ἐν ᾗ εἶχον τελειωθῇ τοιαῦ-

¹ Προκειμένου περὶ συνθηκῶν παρουσιάζεται τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος ἤδη ἐν ἀρχαιοτέραις στήλαις, ὡς ἐν τῷ *Corpus Inscriptionum Graecarum* ἀρ. 74. *Corpus Inscriptionum Atticarum* ἀρ. 33.

² Περὶ τοῦ ἀρχαιοτέρου καὶ τοῦ νέου τύπου τῶν ἀθηναϊκῶν ψηφισμάτων ἴδε Schömann *Griechische Alterthümer* Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 410. [Schömann-Lipsius *Griechische Alterthümer* Τόμ. Α' σ. 412]. Büchh *Staatshaushaltung* Τόμ. Β' σ. 50 [καὶ Wilhelm Hartel *Studien über attisches Staatsrecht und Urkundenwesen* ἐν τοῖς *Sitzungsberichte der Wiener Akademie* Τόμ. XC-XCII καὶ ἐν ἰδίῳ τομῷ. Ἐν Βιέννῃ. 1878. Salomon Reinach *Traité d'épigraphie Grecque* Paris. 1885 σ. 339 κ. ἐ.].

³ Περὶ τῶν δύο εἰδῶν γραφῆς, τῆς ἀρχαίας (ἡ παλαιὰ, τὰ ἀττικὰ γράμματα καὶ τῆς νεωτέρας (ἡ μετ' Εὐκλείδην γραμματικὴ) ἴδε Franz Elem[enta] *Epigraphicae* Gr[aecae] σ. 24. 148. [Πρὸς Schütz *Historia alphabeti Attici*. Ἐν Βερολίνῳ. 1875]. Reinach *Traité d'épigraphie Grecque* σ. 193 κ. ἐ. Robert An introduction of Greek epigraphy. Cambridge. 1887 σ. 74 κ. ἐ.].

ται γραμματικαὶ ἐπινοήσεις ἦτο κυρίως ἡ Σάμος¹, ἄνδρες δέ τινες ἐπιφανεῖς, οἳ οἱ Ὁ Εὔχαρμος καὶ Ὁ Σιμωνίδης, εἶχον συντελέσει εἰς τὴν καθολικὴν ἀποδοχὴν τῶν καινοτομιῶν τούτων. Οὕτως ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις ἦτο ἤδη ἐν χρήσει ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Περικλέους ὁ πληρέστερος ἐξ εἰκοσι καὶ τεσσάρων γραμμάτων ἀλφάβητος², εἶχον δὲ ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 436 π. Χ. (Ὀλυμπ. 86) ἀντικαταστήσει τὸ ἀρχαῖον σχῆμα τοῦ σίγμα (ς) διὰ τοῦ νεωτέρου (ξ)³. Ἀλλ' ὅμως εἶχον διατηρήσει ἐν ταῖς δημοσίαις στήλαις μετὰ παραδόξου ἐπιμονῆς τὴν χρῆσιν τοῦ ἀρχαίου ἀττικοῦ ἀλφάβητου. Ἀλλὰ τώρα, ἐπειδὴ διέτριβον περὶ τὴν εἰς πάντα τὰ τοῦ δημοσίου βίου εἰσαγωγὴν μεταβολῶν συμφώνων πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν περιστάσεων καὶ τὴν κατάλυσιν πάντων τῶν ἀσκοπῶν, προέτεινεν ὁ Ἀρχὺς τὴν καὶ παρὰ τῆς πόλεως ἀποδοχὴν καὶ εἰσαγωγὴν τῆς νέας ἡ ἰωνικῆς γραφῆς. Οἱ δὲ ἀρχαῖοι νόμοι μετεγράφησαν εἰς τὴν νέαν ταύτην γραφὴν. Καὶ οἱ μὲν ἐγκολάπτοντες ἐπὶ τοῦ λίθου τὰ δημόσια γράμματα δὲν συνείθισαν διὰ μιᾶς εἰς τὸν εἰσαχθέντα νεωτερισμὸν, ἀλλ' οὐχ' ἦττον ἐν ἀπάσαις ταῖς δημοσίαις στήλαις τῶν Ἀθηνῶν διακρίνονται αἱ δύο κύριαὶ ὁμάδες τῆς προεγκλειδεῖου καὶ τῆς μετ' Εὐκλείδην γραφῆς⁴.

¹ Ἰδε *Ἐφορον* ἐν τοῖς Βενετικαῖς σχολίαις εἰς *Ὀμήρου Ἰλιάδα* Θ. 158 *Σουίδα* ἐν λ. Σαμίων ὁ δῆμος.

² Ὁ ἰωνικὸς ἀλφάβητος ἦτο διαδεδομένος ἐν Ἀθήναις ἤδη πρὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Kirchhoff Studien zur Geschichte des griechischen Alphabets σ. 93.

³ Τὸ ξ παρουσιάζεται ἀντὶ τοῦ ς ἀπὸ τῆς Ὀλυμπ. 84. 1 ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς τῶν φόρων. Ἐν δὲ τῇ μετ' Εὐκλείδην γραμματικῇ εἰσάγεται τὸ Γ ἀντὶ τοῦ προτέρου Λ, τὸ δὲ Λ ἀντὶ τοῦ προτέρου Λ, νέα δὲ γράμματα εἰσάγονται τὸ Η καὶ τὸ Ω ὧν τὸ πρῶτον εἶχε χρησιμεύσει ὡς δηλωτικὸν τῆς δασείας, τὸ Ξ ἀντὶ τοῦ προτέρου Χς καὶ τὸ Ψ ἀντὶ τοῦ προτέρου Φς. Ἰδε Kirchhoff Studien zur Geschichte des griechischen Alphabets ἐκδ 1887 σ. 92 κ. ἑ. [Πρόλ. καὶ François Lenormant ἐν ἀρθρῷ Alphabetum ἐν τῷ τοῦ Daremberg-Saglio Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines Τόμ. Α' σ. 202 κ. ἑ. καὶ τὰς ἀνωτέρω μνημνευθείσας συγγραφαὶς τοῦ Reinach καὶ Roberts!].

⁴ Τὸ ἔτος τῆς ἀρχῆς τοῦ Εὐκλείδου ἀπέδῃ καὶ ἄλλως ἡ ἀφετηρία νέων χρόνων ἐντεῦθεν ἡ παροιμιακὴ ἔκφρασις Τὰ πρὸ Εὐκλείδου ἐξετάζειν (*Δουκιανοῦ* Κατάπλου; 5).

Οἱ δὲ γραφέντες νέοι νόμοι ἐστήθησαν ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐνθα εὐρίσκοντο ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἐφιάλτου¹, καὶ δὴ ἐν τῇ βασιλείᾳ στοᾷ². Ἦτο δὲ ἡ αὐτὴ ἐκείνη στοᾷ, ἐν ᾗ συνήθως συνήρχετο ὁ Ἄρειος Πάγος· διὸ οὗτος εἶπερ ποτὲ προωρίζετο πρὸς φύλαξιν τοῦ ἀρχείου τῶν νόμων. Τινὲς δὲ τῶν νόμων ἔνεκα τῆς ἰδιαζούσης σημασίας αὐτῶν ἐξετέθησαν ἐν ἰδίᾳ χώρᾳ. Τοιοῦτος ἦτο ὁ νόμος περὶ καταλύσεως τῆς δημοκρατίας, οὗ τὴν τήρησιν πανηγυρικῶς ὤμοσαν οἱ πολῖται ἅμα τῇ ἀποκαταστάσει αὐτῆς χάριν δραστηριωτάτης ἀποφυγῆς πάσης νέας ἀποπείρας ἀνατροπῆς τοῦ καθεστώτος. Παρεῖχε δὲ ὁ νόμος οὗτος ἀτιμωρησίαν εἰς πάντα Ἀθηναῖον ἐπιδιώκοντα τυραννίδα ἢ προδίδοντα τὴν πόλιν ἢ μελετώντα κατάλυσιν τῆς δημοκρατίας. Ἡ δὲ στήλη, ἐφ' ἧς ἦτο ἀναγεγραμμένος ὁ νόμος οὗτος, ἐστήθη ἔμπροσθεν τοῦ βουλευτηρίου, ὅπως βλέπη αὐτὴν ἔμφανώς ἕκαστος εἰσερχόμενος εἰς αὐτό³. Κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἀνεγράφησαν ἐκ νέου, ἐταξινόμηθησαν καὶ ἐξετετέθησαν εἰς θέαν τοῦ κοινοῦ οἱ νόμοι, οἱ δὲ ἀρχαῖοι τρίγωνοι καὶ τετράγωνοι ἄξονες τοῦ Σόλωνος ἐφυλάσσοντο τὸ ἐξῆς ὡς ἱερὸν μόνον λείψανον τοῦ παρελθόντος.

Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἱκανοὶ ἄλλοι θεσμοὶ, περὶ ὧν δὲν μαρτυρεῖται μὲν, ὅτι ἀνέρχονται εἰς αὐτὸ τὸ ἔτος τῆς ἀρχῆς τοῦ Εὐκλείδου, ἀλλ' οὔτινες ἀπαντῶνται ἐν τοῖς δημοσίοις γράμμασιν ἀπὸ τούτου τοῦ χρόνου⁴. Οὕτω τὰ μετ' Εὐκλείδην ψηφίσματα

¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 530].

² Στοᾷ βασιλείας. Ἰδε [Köhler] ἐν τῷ Hermes Τόμ. Β' [1867] σ. 30 [Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α', 61, στ. 7 κ. ἐ' [κ]α[τ]α[θέν]τ[ων] πρόσθεν τ[ῆς] στοᾷς τῆς βασιλείας. Πρβλ. Ἀνδοκίδου Περὶ τῶν μυστηρίων 82, 85. Αἰλιανὸς Ποικιλὴ ἱστορία VI, 1. Ἀρχονταὶ καὶ Σουίταν ἐν λ. Κύρβεις. Ἰδε τὰ περὶ τῆς βασιλείας στοᾷς ἀρχαῖα χωρία παρὰ Milchhöfer ἐν τῇ τοῦ Curtius Stadtgeschichte von Athen σ. XC, στ. 67 κ. ἐ.]

³ Ἀνδοκίδου Περὶ τῶν μυστηρίων 95· ἔμπροσθεν τοῦ βουλευτηρίου Ἀνκούργου κατὰ Λεωκράτους 126. Πρβλ. Bergk ἐν τῇ τοῦ Schiller ἐκδόσει τοῦ Ἀνδοκίδου 129. Curtius Attische Studien Τεύχ. Β' σ. 66.

⁴ Ὁ περὶ διαίτη τῶν νόμων ἀνέρχεται κατὰ τὸν Meier εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Εὐκλείδου· ἀλλ' ἀντιθετος εἶνε ἡ γνώμη τοῦ Schömann Verfassungsgeschichte [Athens] σ. 44 κ. ἐ. [Τοῦ αὐτοῦ Griechische Alterthümer ἐκδ. γ' Τόμ. Α' σ. 499. Schö-

τοῦ δήμου διαγινώσκονται ἐκ τούτου, ὅτι ἐν αὐτοῖς δὲν ἀντικαθίστανται οἱ γραμματεῖς πλεόν μετὰ τῶν πρυτανειῶν τῆς βουλῆς. Κατὰ ταῦτα διωρίζοντο δι' ὅλον τὸ ἔτος ¹, ἡ δὲ καινοτομία αὕτη ἀπεσκόπει πιθανῶς εἰς τὴν ἀσφαλεστέραν ἐξέλεξιν τῶν ψηφισμάτων τοῦ δήμου. Εἰς δὲ τὰς καινοτομίας τῶν χρόνων τούτων ἀνήκει μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ἡ εἰσαγωγή τοῦ ὀνόματος τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς ἀντὶ τοῦ ἀρχαιωτέρου τύπου τῆς Ἀθηναίας ².

Ἐφρόντισαν δὲ συμφώνως πρὸς τὰς γνησίας παραδόσεις τῶν Ἀθηνῶν καὶ περὶ διαφυλάξεως τῆς δόξης τῆς πόλεως ὡς τροφῶν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν καὶ περὶ ἀνυψώσεως τῆς παιδεύσεως τοῦ λαοῦ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἐπὶ τῶν τυράννων πιεστικὰς διατάξεις ³. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἤδη τοῦ Εὐκλείδου ἐλήφθη φροντίς περὶ συναγωγῆς συγγραφῶν ⁴, ἐπειδὴ ἴσως αἱ πρότερον ἤδη προυπάρ-

mann-Lipsius Griechische Alterthümer. Τόμ. Α' σ. 51]. Ἡ δὲ εἰς τοὺς προέδρους μεταδίδασις τῆς ἐπιψηφίσεως εἶνε μεταγενεστέρα τοῦ 378 π. Χ. (Ὀλυμπ. 100, 3) κατὰ τὸν Böckh (Mondeylen [der Hellenen] σ. 46).

¹ Böckh Epigraphisch-chronologische Studien σ. 40 Sauppe ἐν τῷ Philologus Τόμ. XIX, σ. 249. [C Schäfer De scribis Atheniensium. 1878].

² Böckh Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Β' ἐκδ. γ' σ. 43. [Reinach Traité d'épigraphie Grecque σ. 260]. Ἄλλ' ὁ τύπος Ἀθηναία παρουσιάζεται καὶ ἀργότερον. Ἰδὲ [Köhler] ἐν τῷ Hermes Τόμ. VII [1872] σ. 162. Ὁμοίως τὸ ἀρχαιότερον ἐμ. πόλει ἀντικαθίσταται ὑπὸ τοῦ ἐν ἀκροπόλει. Curtius De act[orum publ[icorum] cura σ. 20. Ἐν δὲ τοῖς ψηφίσμασι τῶν μετεुकλειδίων χρόνων ἀναγράφονται τακτὰ πρὸς χάραξιν καὶ στήσιν τῶν περιλαμβανουσῶν αὐτὰ στηλῶν. Schöne Griechische Reliefs σ. 18. Reinach ἐνθ' ἂν σ. 308 κ.έ.].

³ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 41.

⁴ Μετὰ τῶν ἐπὶ συναγωγῇ τεθαυμασμένων (Ἀθηναίου I, σ. 3) ἀναγράφεται καὶ τις Εὐκλείδης. Διὰ τὴν ἀναγραφὴν ταύτην ὁ Ἀθηναῖος δύο τάξεις, τοὺς συναγαγόντας βιβλία διὰ χρημάτων δημοσίων καὶ ἰδιώτας οὓς διαστέλλει διὰ τῆς προσθήκης τοῦ ἔργου ἐκάστου. Τούτων ἡ πρώτη ὁμάς ἀπετελεῖτο βεβαίως ἐξ ἀνδρῶν γνωστῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Διὰ ταῦτα ὁ πρὸς τῷ Πολυκράτει καὶ τῷ Πεισιστράτῳ καὶ τοῖς βασιλεῦσι τοῦ Περσικοῦ συναναγραφόμενος Νικόκратος εἶνε κατ' ἐμὴν γνώμην (Archäologische Zeitung 1844 σ. 347), Νικοκλῆς ὁ Κύπριος, οὗτω δὲ πρέπει νὰ διορθωθῇ τὸ ὄνομα· ὁ δὲ μετὰ τῆς τάξεως ταύτης συναναφερόμενος Εὐκλείδης οὐδεὶς ἄλλος δύναται νὰ εἶνε πλὴν τοῦ περιωνύμου ἄρχοντος. Ἰσως δὲ ἀντὶ τῶν λέξεων Εὐκλείδην τὸν καὶ αὐτὸν Ἀθηναῖον θεόν νὰ γράψωμεν τὸν ἄρχοντα ἢ ἄρξαντα Ἀθηναίων. Ταῦτα παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ M. H. E. Meier (Opuscula Τόμ. Α' σ. 85). Ἀλλὰ καὶ ὁ Becker (Charicles Τόμ. Β' σ. 119) ἀποδέχεται ὡς ἰδιώτου τινὸς βιβλιοθήκην τὴν τοῦ παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ Εὐκλείδου.

χουσai εἶχον καταστραφῇ ἐκ πταίσματος τῶν τυράννων. Καὶ τὴν ἄμιλλαν δὲ τῶν πολιτῶν περὶ τῶν ἐορτῶν τῆς πόλεως ἐζήτησαν νὰ θερμάνωσι, ψηφισθείσης ὑπὸ τῶν φυλῶν ἐκάστων ἀπὸ τοῦ ἔτους τῆς ἀρχῆς τοῦ Εὐκλείδου ιδρύσεως τιμητικῶν στηλῶν εἰς τοὺς διὰ χρηματικῶν θυσιῶν καὶ ἰδίων ὑπηρεσιῶν συνεργήσαντας εἰς τὴν λαμπροτέραν τέλεσιν τῶν ἐορτῶν τῶν θεῶν τῆς πόλεως ¹.

Τέλος δὲ δὲν ἐλησμόνησαν καὶ τὸ καθῆκον τῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἐν τῇ ξένῃ φίλους τῶν Ἀθηναίων. Ἐκ Θηβῶν εἶχον ἐξορμήσει οἱ ἐλευθερωταί· διὸ ὁ Θρασύβουλος, ὅστις εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι αἱ δύο γείτονες πόλεις ὤφειλον ἐν τῷ μέλλοντι νὰ διατηρήσωσι φιλίας σχέσεις, ἀνέθηκε μετὰ τῶν ἐταίρων ἐν τῷ Ἡρακλείῳ τῶν Θηβῶν πρὸς ἔνδειξιν τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ ὡς σύμβολον τῆς φιλίας τῶν δύο πόλεων ἀνάθημα παριστάνον τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Ἡρακλέα· ἦσαν δὲ κολοσσιαῖα λίθινα ἔργα ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Ἀλκαμένους ². Ἐν συνόλῳ δ' ἐψηφίσθησαν κατὰ πρότασιν τοῦ Ἀρχίνου χίλια δραχμαὶ πρὸς διανομὴν μεταξὺ τῶν ἐλευθερωτῶν τῆς πόλεως, ἵνα δυνηθῶσι νὰ προσφέρωσι δι' αὐτῶν θυσίας καὶ ἀναθήματα. Ἀλλὰ τὸ χρῆμα τοῦτο διενεμήθη μόνον εἰς τοὺς ἑκατὸν ἐκείνους τοὺς ἐν Φυλῇ πολιορκηθέντας ὑπὸ τῶν τριάκοντα. Οὗτοι δὲ διὰ τῆς δωρεᾶς ταύτης καὶ τοῦ ψηφισθέντος ὑπὲρ αὐτῶν ἐξ ἐλαίας στεφάνου ³ ἀνωμολογήθησαν ὡς οἱ καταγαγόντες τὸν δῆμον καὶ σώσαντες τὴν πόλιν.

¹ Οὕτως ἡ Πανδιονίς φυλὴ εἰπόντος τοῦ Καλλικράτους προβαίνει εἰς ἴδιον ψήφισμα, τὸ ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Graecarum Τόμ. Α' ὑπ' ἀρ. 213.

² Πανσανίου IX, 11, 6. Τὸ κείμενον τοῦ Πανσανίου περὶ τοῦ ἐν τῷ Ἡρακλείῳ τῶν Θηβῶν ἀναθήματος εἶν' ἐφαρμένον. Πιστεύω δὲ, ὅτι ἡ ἀνάθεσις ἔγενεν ἀμέσως μετὰ τὴν εἰς Ἀθήνας καθόδον, καὶ διὰ τοῦτο ἐλήφθησαν ἔτοιμα ἀγάλματα ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Ἀλκαμένους. Ἄν δὲ οὕτως ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, δὲν παρίσταται ἀνάγκη, ὅπως, στηρίζόμενοι εἰς τοῦτο τὸ χωρίον, ἀποδεχθῶμεν μετὰ τοῦ L ü s c h k e (Πρόγραμμα τοῦ ἐν Δορυπάτῃ γυμνασίου τοῦ 1887) δύο γλύπτας φέροντας τὸ αὐτὸ ὄνομα Ἀλκαμένης καὶ νὰ διαστειλωμέν τὸν μαθητὴν τοῦ Φειδίου καὶ τὸν καλλιτεχνήσαντα τὸ δυτικὸν αἶτωμα τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ τοῦ Διός.

³ Ἡ πρότασις αὕτη τοῦ Ἀρχίνου περὶ τοιαύτης τιμῆς πρὸς τοὺς καταγαγόντας τὸν δῆμον μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Αἰσχίνου (Κατὰ Κτησιφῶντος 187).

Β'.

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΑΛΙΝΟΡΘΩΣΙΝ.

Οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι ἐπέζητησαν τὴν παλινόρθωσιν τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας μετὰ τὴν ἀνατροπὴν τῆς δημοκρατίας ὑπὸ ἀρχόντων διατρεξάντων ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν πάντα τὰ στάδια ἀκαθέκτου τρομοκρατίας καὶ οἵτινες διὰ τοῦτο ἤδη ἐν ἀρχαίοις χρόνοις ἀπεκλήθησαν οἱ τριάκοντα τύραννοι¹. Ἡ δὲ διαλλαγὴ καὶ ἡ καθυσύγκρισις τῶν πνευμάτων κατέστη εὐχερεστέρα ὑπὸ τῆς τελείας ἐξολοθρεύσεως τῆς μιᾶς τῶν τριῶν φατριῶν κατ' αὐτὸν τὸν χρόνον τῆς νίκης αὐτῆς. Ἡ φατρία αὕτη εἶχε καταδικάσει ἑαυτήν, ὅτε ὑπὸ μὲν τὸ πρόσχημα ἀφηρημένων περὶ πολιτείας θεωριῶν ἐπιφανείσης τῆς κοινοτάτης πλεονεξίας ἐν ὅλῃ αὐτῇ τῇ γυμνότητι, τῆς δὲ ἠθικῆς κακίας τῶν ἡγετῶν τῆς φατρίας ὑπ' οὐδεμιᾶς ἀντιρρόπου ἀρετῆς μετρίαζομένης ἢ ἀνορθουμένης. Πράγματι, ὥς εἰ μὴ ἤρκει ἡ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ἐναγεστάτη αὐθαιρεσία τῶν τυράννων, εἶχον οὗτοι καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἐξωτερικαῖς σχέσεσι μόνον καταισχύνην παρασκευάσει εἰς τὴν πολιτείαν, πρὸς δὲ τούτοις ἐν ταῖς κρισιμωτάταις ὥραις εἶχον ἐξελεγχθῆ ἄσθενεῖς,

¹ Τριάκοντα τύραννοι καλοῦνται ἤδη παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους (Ῥητορ. II, 24, σ. 105, 24). Ὁμοίως δὲ καὶ παρὰ Διοδώρου τῷ Σικελιώτῃ (XIV, 2). Πρὸς Κερνήλιον Νέπωνα ἐν Βίῳ Θρασυβούλου 3 καὶ Ἰουστίνον (V, 10).

ἀσύνετοι καὶ ἀμβλείς τὴν ὄψιν. Διὰ δὲ τῆς ἔνεκα τοῦ κοινοῦ πρὸς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς μίσους συνενώσεως τῶν λοιπῶν φατριῶν ἐπετεύχθησαν αἰσίως οἱ χρηστοὶ θεσμοὶ τοῦ ἔτους τῆς ἐλευθερίας, καὶ ὁ ἐνιαυτὸς τῆς ἀρχῆς τοῦ Εὐκλείδου ἀπέβη ἡ ἀπαρχὴ νέας ἀφετηρίας διὰ τὰς τύχας τῶν Ἀθηνῶν. Ὀφείλομεν δὲ νᾶνομολογῶμεν καὶ θαυμάσωμεν τὴν δεξιότητα τῶν ἡγετῶν, τὸ ἐπικρατῆσαν πνεῦμα σωφροσύνης καὶ συνέσεως ὡς καὶ τὸν σοβαρὸν ὑπὲρ παντὸς ἀγαθοῦ ζῆλον τὸν καταλαβόντα τὸν δῆμον. Ἀληθῶς δὲ ἡ εὐγενὴς τῶν Ἀθηναίων φύσις δὲν κατεφάνη μόνον ἐν τῇ ὑπερνικήσει ἐχθρῶν δολερῶν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐν τῇ καταδειχθείσῃ προθέσει περὶ βελτιώσεως καὶ χαλιναγωγῆσεως ἑαυτῶν, ἐν τῇ μετὰ συνέσεως καὶ εὐβουλίας ἀπὸ τῶν παθημάτων διδασκαλίᾳ καὶ ἐν τῇ καταργήσει θεσμῶν ἀπηρχαιωμένων ἢ τοῦναντίον τῇ ἐπανόρθῳ εἰς ἀρχαιοτέρας πολιτικὰς διατάξεις. Τὴν ὑψηλοφροσύνην δὲ αὐτῶν ἐμφανέστατα δεικνύει ἡ τῶρα μετὰ τὴν μόλις ἐπελθοῦσαν σωτηρίαν ἐπιδειχθεῖσα φροντίς αὐτῶν οὐ μόνον περὶ ἀποκαταστάσεως τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐημερίας, ἀλλὰ καὶ περὶ ἐπιστημονικῶν καθιδρυμάτων καὶ περὶ προστασίας τῆς τέχνης.

Ἄλλ' ἡ ποθουμένη ἀνανέωσις τῆς πολιτείας δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιβληθῇ διὰ θεσμῶν ἔξωθεν ἐπιβαλλομένων· ἡ δὲ κατόρθωσις αὐτῆς ἔπρεπε νὰ προέλθῃ ἀναποσπάστως ἀπ' αὐτῆς τῆς καθ' ἑαυτὴν συστάσεως τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ μεταβληθῇ διὰ μεμονωμένων νόμων καὶ πολιτικῶν διατάξεων.

Ἡ ἡθικὴ ὑγεία τῶν ἐλληνίδων πόλεων ἡρεῖδετο πρὸ πάντων εἰς τὴν πίστην ἐμμονὴν τῶν ζώντων εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ παρελθόντος, εἰς τὴν πίστιν πρὸς τοὺς πατέρας θεοὺς, εἰς τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ εἰς τὴν ἱεράν τήρησιν πάντων ἐκείνων ὅσα ἦσαν καθιερωμένα ὑπὸ τῶν ἡθῶν καὶ τῆς νομοθεσίας ὡς κανὼν τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ἀλλὰ τὰ θεμέλια ταῦτα τῆς κοινῆς εὐημερίας εἶχον ἤδη κλονηθῇ ἀπὸ μακροῦ, ἰδίως δὲ μέγιστος ὑπῆρξεν ὁ ὑπὸ τῶν συμβάντων τῶν τελευταίων ἐτῶν προκληθεὶς

κλονισμός. Ἐντὺς χρόνου βραχείος εἶχον ἐπέλθει ἐν Ἀθήναις τέσσαρες ἐν ὄλῳ μεταβολαὶ πολιτεύματος, μετὰ δὲ τὰς βιαίας διακοπὰς τοῦ νομίμου καθεστώτος δὲν ἐπῆρχετο καὶ, οἷαν ἐκ τῶν περιστάσεων ἀνέμενέ τις, εὐσταθῆς ἐπιστροφή πρὸς τὴν ἀρχαίαν τάξιν τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ διετηρήθη δισταγμός τις καὶ ἀστάθεια τις, καθ' ἃ ἀποδεικνύει ἡ πρότασις τοῦ Φορμισίου¹.

Πρὸς τοῦτοις δὲ ἡ κρατοῦσα μόρφωσις τῶν χρόνων ἐκείνων εἶχε πάντοτε ἀπεργασθῇ τὴν ἐξασθένησιν τῆς δυνάμεως τῆς παραδόσεως, τὴν χαλάρωσιν τῶν συνεχόντων τὸν δῆμον δεσμῶν καὶ τὴν εἰς τοὺς πολίτας ἐκάστους ἐν πᾶσι τοῖς κρίσιμοις ζητήμασιν ὑπόδειξιν τῆς ἰδίας ἐαυτῶν κρίσεως ὡς τοῦ ἀρίστου γνώμονος. Καὶ τὰλλα δὲ θεμέλια τῆς εὐημερίας τοῦ βίου εἶχον κλονηθῇ. Οἱ ἀγρόται καὶ τὸ πλῆθος ἔπασχον ἐκ τῶν δεινῶν ἐπακολουθῶν τοῦ μακροῦ πολέμου, ὅστις εἶχεν ἐξολοθρεῦσαι τὴν δημοσίαν εὐημερίαν καὶ εἶχε καταστρέφει τὴν πεποιθήσιν, ἧς ἡ ἀναβίωσις ἦτο δυσχερεστέρα τῆς ἀνορθώσεως οἰαςδὴποτε ὕλικῆς ζημίας. Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ ἐπικοινωνία εὐρίσκοντο ἐν μαρασμῷ. Οἱ ἀγροὶ ἔμενον παρημελημένοι, καὶ ἡ ἀξία αὐτῶν εἶχεν ἐκπέσει· μόνον δὲ διὰ μεγάλων θυσιῶν καὶ ἀγώνων ἠδύνατο νὰ ὑψωθῇ πάλιν ἡ γεωργία. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο ἦτο τὸ μάλιστα πάντων ἐπείγον, ἀλλ' ἔλειπε τὸ χρῆμα, ἐπειδὴ ἔνεκα τῆς μεγάλης ἐλλείψεως ἀσφαλείας πολλοὶ τῶν πλουσίων πολιτῶν εἶχον τοποθετήσῃ τὸ χρῆμα αὐτῶν ἐν τῇ ξένῃ², τῶν δὲ μετοίκων, οἵτινες ἦσαν οἱ κυρίως χρηματιζόμενοι, μέγας μὲν ἀριθμὸς εἶχε μεταναστεύσει, ἄλλοι δ' εἶχον καταστραφῇ ἢ φονευθῇ. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἔλειπεν ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν γεωργίαν, ἥτις καὶ μόνῃ θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπερνικήσῃ τὰς παντοίας δυσχερείας· ἡ ἄφρονος ἀπὸ θαλάσσης προσκομιδὴ εὐώνων ἐπιτηδεύων εἶχεν ἐθίσει εἰς τὴν ἀργίαν, καὶ οἱ πολῖται προετίμων τὴν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐξώνησιν τῶν καθημερινῶν

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 65.

² Ἀθηναίου [XII.] σ. 532. Περὶ τῆς σπάνιως ἀργυρίου ἴδε *Αυσίαν* [Ἰπέρ τῶν Ἀριστοφάνους χρημάτων] 11.

τροφίμων τῆς ἐν τῷ ἰδίῳ ἀγρῷ καλλιεργείας αὐτῶν. Ὑπὸ δὲ τοῦ πολέμου καὶ τῆς στάσεως εἶχον διαταραχθῆ αἱ περὶ τὴν δίκαιαν συνήθειαν τῶν μικρῶν γαιοκτημόνων, ἀπομαθόντων τὰ ἔργα αὐτῶν, ἐθισθέντων εἰς τὸ πλανᾶσθαι καὶ βαρυνθέντων τὴν συνεχῆ ἐργασίαν.

Ταῦτα δὲ πάντα κατέστησαν ἀδύνατον τὴν ἐκ βάθρων βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν ὄρων· διὰ τοῦτο δ' ἔλειπεν ἡ εὐεργετικὴ ἐκείνη γαλήνη, ἣτις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ δι' ἐπανόδου εἰς τὰ γεωργικὰ ἔργα καὶ εἰς τὰς στερεὰς βάσεις τῆς προτέρας εὐημερίας, καὶ ταῦτα ἐν ᾧ εἴπερ ποτὲ εἶχεν ὁ δῆμος ἀνάγκην τοιαύτης γαλήνης· ἀληθῶς δὲ πλείστα ὅσα αἷτια εἶχον συντελέσει εἰς τὸ νὰ κλονήσωσιν ἐκ βάθρων τὴν εὐστάθειαν καὶ ἡρεμίαν τῶν πολιτῶν. Ἦσαν δὲ ταῦτα ἡ μέχρις ἐπ' ἐσχάτων ὁσημέραι ἐπιτεινομένη ῥῆξις τῶν φατριῶν, καθ' ἣν ἴσταντο ἀντιμέτωποι ἀλλήλων οὐ μόνον αἱ διάφοροι τάξεις, ἀλλὰ καὶ τὰ μέλη ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ οἴκου, πρὸς δ' ἐπὶ τούτοις ἡ ταχεῖα ἐναλλαγὴ νίκης καὶ ἥττης, ὑπερφροσύνης καὶ ἀπελπισμοῦ, ὁ θάνατος πλείστων ὅσων πολιτῶν κατὰ τὸν αἵματηρὸν πόλεμον, ἡ ἐκλειψὶς τῶν ἀρχαίων οἴκων, ἡ συρροὴ νέων ἀνθρώπων, οἵτινες οὔτε Ἀθηναῖοι ἦσαν ἐκ γενετῆς οὔτε τὴν παιδευσιν τοῦ Ἀθηναίου εἶχον, τέλος δ' αἱ ἐπάλληλοι ἐκεῖναι ἔκτακτοι περιπέτειαι αἱ ἐπακολουθήσασαι σωρηδὸν κατὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου. Ὁ βίος εἶχεν ἀποβῆ ὁσημέραι μᾶλλον ἀνήσυχος καὶ μεστὸς ἀδημονίας· ἡ ἔμφυτος δραστηριότης τοῦ ἀττικοῦ λαοῦ εἶχεν ἐκφυλισθῆ, μετατραπέῃτα εἰς ἄστατον σπουδὴν καὶ σφοδρὰν ὁρμὴν, μόνον ἕνεκεν ἐξαντλήσεως παροδικῶς πραϋνομένην. Τὴν πόλιν διακατεῖχον αἰφνίδιοι ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν μεταβολαὶ διαθέσεων, καὶ ὁ ἀποδημήσας ἐπὶ τρεῖς μόνον μῆνας δὲν ἀνεγνώριζεν αὐτὴν καὶ πάλιν κατὰ τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ κωμικοῦ Πλάτωνος¹.

Τοιαύτης δὲ κρατούσης ἀνησυχίας, πῶς ἦτο δυνατόν νὰ εὔρε-

¹ Meineke Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 692· καὶ γὰρ τρεῖς ἐάν τις ἐκδοῇ μῆνας, οὐκέτι ἐπιγινώσκειν τὴν πόλιν.

θῶσι στερεὰ θεμέλια, ἐφ' ὧν νὰ βασίσῃ ὁ δῆμος ἁμοφύτως τὸ νέον οἰκοδόμημα τῆς πολιτείας; Ὁ ἰσχυρότατος τῶν δεσμῶν ἀπάντων, ἡ θρησκεία, εἶχεν ἀποβάλλει πᾶσαν ἐπίδρασιν, ἅτ' ἐρειδομένη ἐπὶ τὴν πιστὴν καὶ πρόθυμον ἀφοσίωσιν εἰς τὴν παράδοσιν τῶν πατέρων. Ἀπ' ἐναντίας δὲ τὸ σύγχρονον πνεῦμα, οὗ ἐκδήλωσις εἶνε ἡ σοφιστικὴ, χαρακτηρίζει ἡ ἀντίρρησις πρὸς τὸ παραδεδομένον, ἡ θρασεῖα ἐπὶ κρισις τῆς ἀφελείας τῶν προγόνων, ὁ δισταγμὸς καὶ ὁ χλευασμός. Ἄλλως δὲ κατὰ τὰ ἔτη τοῦ πολέμου τὰ πνεύματα εἶχον ἐξακριωθῇ καὶ οἱ πάτριαι θεσμοὶ εἶχον ἀποβάλλει πᾶσαν δύναμιν. Ἦτο δέ τι σπάνιον ὁ πρὸς ἄσυχλόν τι σεβασμὸς καὶ ἡ εὐλάβεια πρὸς ἐχθρὸν φυγόντα εἰς ναόν¹.

Καὶ αἱ συμφοραὶ δὲ τῆς πολιτείας συνετέλεσαν εἰς κλονισμὸν τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως, καὶ ταῦτα διότι ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία δὲν εἶχε τι τὸ ιδεώδες καὶ ὑπερέκεινα τῶν αἰσθήσεων, τὸ ζέον πρὸς τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον, ἀλλὰ συνεδέετο στενότατα πρὸς τὰς δεδομένας περιστάσεις. Οἱ θεοὶ ἦσαν οὕτω συμφυεῖς πρὸς τὰς πόλεις ἐν αἷς ἐλατρεύοντο δημοσίᾳ, ὥστε οἱ πολῖται ἐθεώρουν αὐτοὺς ὑπευθύνους ἐπὶ τοῖς δημοσίοις πράγμασι, καὶ διὰ ταῦτα ἀπέβαλλον τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνην ὡςάκις ἔβλεπον ἀτυχοῦσαν τὴν εἰς τὴν προστασίαν αὐτῶν ἀνατεθειμένην πολιτείαν. Οὕτω μετὰ τὴν σικελικὴν ἐκστρατείαν ἐπῆλθε περιφρόνησις τῆς μαντείας, ἐπειδὴ ἐθεώρησαν ἑαυτοὺς ἀπατηθέντας ὑπὸ τῶν φωνῶν καὶ τῶν σημείων τῶν θεῶν, ἡ δὲ πρὸς τοὺς θεοὺς αὐστηρὰ πίστις καὶ εὐλάβεια τοῦ Νικίου ὑπελήφθη ὅχι ἀδίκως μία τῶν αἰτιῶν τῆς πανωλεθρίας τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου².

¹ Οὕτως ἐπαινεῖται ὁ Ἀγησίλαος ὡς ἐξαίρετόν τι πράξας ὅτ' ἐφέλσθη τῶν φυγόντων εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἰωνίας Ἀθηνᾶς. *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. IV, 3, 20.

² *Εὐρυπίδου* Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις στ. 560, 570 κ. ἑ.

[Ἀλλ' οὐ τὰ πρὸς θεῶν εὐτυχεῖ δίκαιος ὢν.

οὐδ' οἱ σοφοὶ γε δαίμονες κεκλημένοι
πιγνῶν ὀνείρων εἰοῖν ἀρευδέστεροι.
Πολὺς ταραγμὸς ἔν τε τοῖς θεοῖς ἔνι
κἂν τοῖς βροτείῃς . . .

Εἰς ταῦτα δὲ πάντα προσετέθη καὶ ἡ καθ' ὅλου διάθεσις τοῦ δημοκρατικοῦ πλήθους προθυμουμένου νὰ παλλαγῇ πάσης ἀρχῆς· διὸ ἐπανέστησαν καὶ κατὰ τῶν θεῶν καὶ ἀπεσχίσθησαν ἀπ' αὐτῶν ἐπιτρεφάντων τὴν πτῶσιν τῆς πολιτείας. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἠδύναντο νὰ μείνωσιν ἄνευ θρησκείας, σὺν τῇ ἀποστασίᾳ ἀπὸ τῆς πατρίου πίστεως ἐπῆλθε κλίσις πρὸς ξένας λατρείας καὶ πρὸς τῇ ἀπιστίᾳ ἐξεβλάστησεν ἀγρία σπορά προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν. Ἀφορμὴν δὲ πρὸς ταῦτα ἔδωκαν ἡ κατὰ θάλασσαν ἐπικοινωνία τῆς πόλεως καὶ τὸ πλῆθος ξένων ἐποίκων. Ὡς δὲ εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν τῶν Ἀθηναίων ἤδη περὶ τὰ τέλη τοῦ πολέμου εἶχον ἐγκαταμιχθῇ παντοῖαι λέξεις μὴ ἑλληνικαὶ¹, οὕτως εἰσῆλθη ὁσημέραι μᾶλλον καὶ ἡ λατρεία ξένων θεῶν, τοῦ φρυγικοῦ Σαβαζίου, τῆς θρακικῆς Κοτυττοῦς, τοῦ συρίου Ἀδώνιδος². Ἀντὶ δὲ ὑγιοῦς πρὸς τοὺς θεοὺς εὐλαθείας, διατρανουμένης διὰ τῆς πιστῆς καὶ προθύμου συμμετοχῆς εἰς τὰς λατρείας τῶν θεῶν τῆς πόλεως, κατέλαβε τὰ πνεύματα νοσηρὸς φόβος πρὸς τοὺς ἀοράτους δαίμονας, ἡ δεισιδαιμονία ἐκείνη, ἥς ἡ ἀνάπαυσις ἐπεζητεῖτο ἐν παντοίοις μυστικοῖς ὀργιασμοῖς³. Ὡς ἐκ τούτου δὲ ἀπέβη ὁσημέραι μείζων ἡ ταραχὴ τῶν πνευμάτων καὶ ἡ παρὰ τῶν πολιτῶν ἀποτίναξις πάσης τάξεως καὶ πειθαρχίας. Ἀκάθαρτοι ἀγύρται, ἥτοι ἐπαιτοῦντες ἱερεῖς, περιεφέροντο ἀπὸ οἴκου εἰς οἶκον συλλέγοντες ἀργύριον χάριν τῆς μεγάλης μητρὸς τῶν θεῶν καὶ ἐπαγγελλόμενοι ὡς ἀντάλλαγμα

¹ Ψευδοξενοφῶντος Ἀθηναίων πολιτεία 1, 8· κεκραμένη ἐξ ἀπάντων τῶν ἑλληνικῶν καὶ βαρβάρων.

² Περὶ τῆς εἰσορμήσεως τῶν ξένων λατρειῶν ἴδε Bergk [Commentationes de] religiosis com[od]ie Att[ic]ae σ. 75. Foucart ἐν τῷ Bulletin de correspondance Hellénique Τόμ. VII [1883 σ. 511]. Ἡ δὲ λατρεία τῆς Ἰσίδος εἰσῆλθη διὰ τοῦ Ἀιγυπτίου Λικούργου, τοῦ πάππου τοῦ ῥήτορος. ἴδε Köhler ἐν τῷ Hermes Τόμ. V [1870 σ. 351].

³ Περὶ δὲ τῆς διαλύσεως τῆς θετικῆς θρησκείας διὰ τῆς ἐκδαστήσεως ἀλληγοριῶν, φανταστικῶν δαιμόνων ἀποτελούντων τὴν ἀκολουθίαν τῶν θεῶν καὶ ἐκπηγασάντων ἐκ τῆς ποιήσεως ἴδε Welcker Griechische Götterlehre Τόμ. I' σ. 227. Ἡ παιγνιώδης ποιητικὴ φαντασία, ἣν ἀντιπροσωπεύει ὁ Ὀμηρος, καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ διδακτικὴ, ἥς ἀντιπρόσωπος εἶνε ὁ Πλάτων, τυγχάνουσι νῦν σοφιστικῆς διατυπώσεως.

τὸν ἐξίλασμον ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας καὶ ἀπὸ παντὸς ἄγους. Πλήθος δὲ γνωμῶν καὶ συγγραφῶν προσγεγραφομένων εἰς τὸν Ὀρφέα περιήγετο ὑπὸ τυχοδιωκτῶν, τῶν λεγομένων Ὀρφεοτελεστών¹, καὶ ἰδρύνοντο συμφώνως πρὸς τὰς ἐν ταῖς τοιαύταις συγγραφαῖς περιλαμβανομένας ἀρχὰς μυστικοὶ θίασοι, ὧν σκοπὸς ἦτο ἡ ἀποκάθαρσις τῆς τετραγαμένης ἀνθρωπίνης ψυχῆς δι' ἀντικαταστάσεως τῶν ὑπὸ τῆς πολιτείας ἀνεγνωρισμένων μυστηρίων². Ἐγγαστριμυθοὶ συνήθροίζον περὶ ἑαυτοὺς τὰ χαίνοντα πλήθη, προσποιούμενοι, ὅτι ᾧκει ἐν ἑαυτοῖς δαίμων προφητεύων διὰ τοῦ στόματος αὐτῶν. Τοιοῦτος δέ τις, καλούμενος Εὐρυκλῆς, ἦτο ἤδη κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀνὴρ διάσημος ἐν Ἀθήναις, ἡ δὲ ἀπειρόκαλος αὐτοῦ τερατεία εἶχε τύχει τοσοῦτων ἐν τῇ πόλει θαυμαστῶν, ὥστε σχολὴ ὅλη ἐγγαστριμύθων μάντεων ἀπεκαλεῖτο ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ³.

Βλέπομεν ἐντεῦθεν τὴν ἠθικὴν ἀνισορροπίαν καὶ ἀκολασίαν, αἵτινες ὑπῆρξαν τὰ ἐπαχόλουθα τῆς αὐξανούσης ἀπιστίας· πρὸς δὲ τὰς θλιβεράς ταύτας παραπλανήσεις τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως συνεδέετο ἀμέσως καὶ ἡ ἀπάμβλυνσις τῆς ἠθικῆς κρίσεως. Αἱ ἀρεταὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, ἃς ἡξίουσι οἱ ἑλληνικοὶ θεοί, συμπεριεφρονήθησαν. Ἐπιζητούντες δὲ τὴν δι' ἐξωτερικῶν καθαρμῶν καὶ παντοίων μαγγανευμάτων καθησύχασιν τῆς συνει-

¹ Τὸ ἔργον τῶν Ὀρφεοτελεστῶν συνεδέετο πρὸς τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ Ὀρφέως, ὃφ' οὗ ἐκαλοῦντο οἱ ποιηταί, ὧν τὰ λείψανα συνῶδα πρὸς τὰ πορίσματα τῆς νεωτέρας ἐρεῦνης (O. Kern De Orphei Epimenidis Pherecydis theogoniis quaestiones criticae. Ἐν Βερολίῳ 1888) ἀνέρχονται εἰς τὸν ἕκτον αἰῶνα καὶ εἰς ἔτι προγενεστέρους χρόνους. Ἀλλὰ μετὰ τοῦ Ὀρφέως τούτου καὶ τοῦ τῶν μυστηρίων ("Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 581) τοῦ κατεχομένου εἰς τὸν ἀδιέξοδον ἄδην οὐδεμία μέχρι τοῦδε ἀνεκαλύφθη σχέσις.

² [Περὶ τῶν μυστικῶν ἑταιριῶν (θιάσων, ἐράνων) καὶ τῶν ὀργεῶν ἴδε Foucart Des associations religieuses chez les Grecs. Ἐν Παρίσις. 1873. Περὶ δὲ τῶν ὀργισμῶν τῶν ξένων λατρεῶν καὶ τῶν κατ' αὐτὰς ὀρχήσεων ἴδε τὸ διονυσιακὸν ἀγγεῖον τῆς συλλογῆς Σαβούρως παρὰ Furtwängler ἐν πίν. LXI.]

³ Περὶ τοῦ ἐγγαστριμύθου Εὐρυκλέους καὶ τῶν ἐγγαστριτῶν τῶν ἀπ' αὐτοῦ καλουμένων Εὐρυκλειδῶν ἴδε Ἀριστοφάνους Σφήκ. στ. 1019. Schömann Griechische Alterthümer Τόμ. Β' ἐκδ. 6' σ. 294.

δῆσεως, οὐδεμιᾶς ἡξίουσαν προσοχῆς τὴν ἐσωτερικὴν κάθαρσιν, ἀπτόητοι εἶποντο εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ ἐγωισμοῦ, καὶ ἀπέβαλον κατὰ μικρὸν καὶ αὐτὴν τὴν συναίσθησιν, ὅτι ἡ πολιτεία μόνον διὰ τῆς δικαιοσύνης τῶν πολιτῶν αὐτῆς δύναται νὰ συντηρηθῇ. Καὶ ὑπῆρχον μὲν ἐν τῇ ἡσυχίᾳ τοῦ οἴκου πολλοὶ ἀκόμη πολῖται ἐμμένοντες εἰς τὴν ἀρχαίαν πίστιν, ἀλλ' αὐτοὶ οἱ ἐξ αὐτῶν δυνάμενοι νὰ ἐπιδράσωσι μάλιστα ἐπὶ τὴν κοινωνίαν εἶχον μετὰ τῆς παιδείσεως τῶν χρόνων ἐν οἷς ἔζων συναπορροφῆσαι καὶ τὸ δηλητήριον αὐτῆς.

Αὕτη δὲ ἡ θρησκεία ἦτο ἀνίσχυρος νάντιπαλαίση πρὸς τὸ ἐχθρικὸν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς καὶ ἡδυνάτει νάντεπεξέλθῃ διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς ὅπλων πρὸς τὸν τὰ πάντα ἀρνούμενον ὀρθολογισμόν. Πρὸς τοῦτο ἰσπερεῖτο τῆς ἀναγκαίας ἐκείνης ὑποστάσεως ἐσωτερικῆς ἀληθείας ἣτις ἡδύνατο νὰ δεσμεύσῃ τοὺς ἀνθρώπους, ἐπιβάλλουσα εἰς αὐτοὺς σεβασμὸν καὶ ἐξεγείρουσα τὴν πεποιθήσιν. Μὴ ἐν αὐτοῖς ἤδη τοῖς ὁμηρικῶς ἔπεσιν, ἅτινα ἐθεωροῦντο ὡς ἡ πηγὴ καὶ τὸ ἐπίσημον κείμενον τῆς πίστεως τοῦ λαοῦ, δὲν ἦτο ἀπαργνώριστος παιγνιώδης τις μεταχείρισις τῆς θρησκευτικῆς πίστεως μετὰ ποιητικῆς ἐλευθερίας; Ἀπὸ οὗ δὲ χρόνου ὁ ἐρευνῶν νοῦς εἶχεν εὖρει τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἔκφρασιν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, ἅπασαι αὐτῆς αἱ σχολαὶ, ὅσον ἄλλως καὶ ἂν ἀπεμακρύνοντο ἀλλήλων, συνεφώνουν ὅμως περὶ ἓν τι, περὶ τὸν χλευασμὸν καὶ τὴν καταπολέμησιν τῶν περὶ τῆς οὐσίας τῶν θεῶν δημῶδων γνῶμῶν. Μόνον δὲ ὁ τρόπος τῆς τοιαύτης καταπολεμήσεως ἦτο λίαν διάφορος; Καὶ τινες μὲν ἐξήτουν, καθ' ἃ ὁ Ἀναξαγόρας, νὰ ὑψωθῶσι διὰ ἀληθῶς φιλοσοφικοῦ πνεύματος ἀπὸ τῆς δημῶδους θρησκείας εἰς ἀνωτέραν τινὰ καὶ καθαρωτέραν ἔννοιαν τοῦ θείου. Ἄλλοι δὲ οὐδεμίαν καθ' ὅλου ἐξάρτησιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ θείων δυνάμεων ἠθέλουν νὰ ποδεχθῶσι. Παραλλήλως δὲ ἀνεφύοντο καὶ νέαι φιλοσοφικαὶ σχολαὶ καὶ μετ' αὐτῶν νέαι ἀντιθέσεις ἐναντίον τῆς θρησκείας. Οὕτως ἀνεπτύχθη, ἐκ τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας ἀπορρεῦσασα, ἡ διδασκαλία τοῦ Δημοκρίτου, ὅστις ἦτο κατὰ μίαν γενεάν

νεώτερος τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ ἔτυχε μεγάλου ἀξιώματος κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου¹. Οὗτος ἐξήγαγεν ἐκ τῶν προγενεστέρων ἐρευνῶν τὸ πόρισμα, ὅτι μόνον ὃν εἶνε τὸ ἐν σώματι ὑπάρχον καὶ μόνη κινητικὴ δύναμις εἶνε ἡ βαρύτης τῶν σωμάτων. Ἐν τῷ μηχανικῷ αὐτοῦ κόσμῳ δὲν ὑπῆρχε θεσις διὰ τὸν θεὸν τοῦ Ἀναξαγόρου, διὰ Νοῦν σκοπίμως ἐνεργοῦντα· παρ- εἶχε δὲ μόνον εἰς τοὺς θεοὺς τοῦ δήμου ὡς εἰς δαίμονας ἥκιστα τιμητικὴν ὑπαρξιν², καὶ ἡρμήνευε τὰς παράδομενας θρησκευτι- κὰς ιδέας ὡς προελθούσας ἐκ τῶν ἐντυπώσεων φυσικῶν φαινομέ- νων ἐμποιοῦντων φόβον.

Καὶ ἡ διδασκαλία δὲ αὕτη εὗρεν ὁπαδοὺς ἐν Ἀθήναις καὶ διε- κλόνησε μετὰ τῆς σοφιστικῆς τὰ πνεύματα πολλῶν πιστευόντων ἀκόμη. Τὸ γνωστότατον δὲ τῶν τοιούτων παράδειγμα εἶνε τὸ τοῦ Διαγόρου τοῦ Μηλίου, λυρικοῦ ποιητοῦ καὶ ἐμβριθοῦς ἀνδρὸς, οἰ- κείου τοῦ νομοθέτου Νικοδώρου τοῦ Μαντινέως κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον καθ' ὃν ἡ ἀρκαδικὴ αὕτη πόλις ἀπηλλάγη τῆς ἀπὸ τῆς Σπάρτης ἐξαρτήσεως καὶ καθιδρύθη εἰς αὐτόνομον πολιτείαν. Ἐπειτα δὲ ὁ Διαγόρας ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, καίτοι δὲ ἦτο πρό- τερον εὐσεβῆς ὑμνωδὸς, κατέλαβεν αὐτὸν τῶρα τὸ κράτος τῆς ἀμ- φιβολίας, ἡ δ' ἐπ' αὐτὸν ἐπίδρασις αὐτοῦ τοῦ Δημοκρίτου μετέβαλ- λεν αὐτὸν εἰς τολμηρὸν ἄθεον, χλευάζοντα τοὺς θεοὺς, οὓς πρό- τερον εἶχεν ὑμνήσει, καὶ ρίπτοντα εἰς τὸ πῦρ τὸ ξόανον τοῦ Ἡρα- κλέους, ὅπως ὁ ἥρως τελέσῃ τὸν δέκατον τρίτον ἄθλον³. Ἀλλὰ μάλιστα προσέκρουσεν ὁ Διαγόρας εἰς τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα τῶν Ἀθηναίων διὰ τῆς περιφρονήσεως τῶν μυστηρίων, ὧν τὰς δι- δασκαλίας ἐκοινοποιεῖ καὶ ἐξηυτέλιζεν.

¹ Κατὰ τὸν *Διογένην Λαέρτιον* (XIX, 41) ὁ Δημόκριτος ἦτο τεσσαράκοντα ἔτη νεώ- τερος τοῦ Ἀναξαγόρου· κατὰ ταῦτα δ' ἐγεννήθη [περὶ τὸ 460 π. Χ.] (Ὁλυμπ. 80).

² Τὸν θρωπώμορφον αὐτοῦ εἶδωλα τὰ μὲν ἀγαθοποιᾷ, τὰ δὲ κακοποιᾷ (*Σέξτον* Ἑμπειρικοῦ IX, 19 ἀντιστοιχοῦσί πως πρὸς τοὺς δαίμονας τῆς δημόδους πί- στεως (Zeller *Geschichte der griechischen Philosophie* Τόμ. Α' ἐκδ. δ' σ. 836).

³ Ἀθηναγόρου Πρεσβεΐα περὶ Χριστοῦ δ' ἵνα τὰς γογγύλας ἐψοῖ κατακό- πτων τὸ τοῦ Ἡρακλέους ξόανον. Πρβλ. Arnold Hug *Miscellanea philolo- gica* Πρόγραμμα Ζυρίχης. 1879.

Οὕτως ἠϋξانون καὶ ἐπολλαπλασιάζοντο αἱ προσβολαὶ κατὰ τῆς θρησκείας, τὸ δὲ μέγα πλῆθος ἡδυνάτει νὰ διαγνώσῃ τὴν διάκρισιν μεταξὺ φιλοσοφίας καὶ σοφιστικῆς. Διὰ τοὺς πολλοὺς τελικὸν ἀποτέλεσμα τῆς πνευματικῆς ἐκείνης κινήσεως ἦτο ἡ τελεία ἀβεβαιότης· ἐξαιρουμένων δ' ἐκείνων ὅσοι, ἀγόμενοι ὑπὸ τῆς παρορμήσεως ἐνδομύχου τινὸς εὐσεβείας, ἐνέμενον εἰς τὸ ἀρχαῖον καὶ κατῳρόθονον νὰ ἐξάγωσιν ἐκ τῶν παραδόσεων τῶν πατέρων τὴν ἐν αὐταῖς ὑπολανθάνουσαν εὐγενῆ θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν ἀλήθειαν, οἱ πλεῖστοι ἀπέρριπτον τὰ πάντα καὶ ἐκυμαίνοντο ἐν τῷ ῥεύματι τῆς συγχρόνου ἀπιστίας χωρὶς νὰ εὐρίσκωσιν ἀντιστάθμῃσιν δι' ἐκεῖνα ὅσα εἶχον ἀποβάλλει.

Οἱ δὲ ἱερεῖς κατ' οὐδὲν συνετέλουν εἰς προστασίαν τῆς θρησκείας. Καὶ ἐπεδείκνυσαν μὲν ἐνίοτε στάσιν ἀρρενωπὴν, καταλαμβανόμενοι ὑπὸ ζήλου καὶ ὀργῆς ὑπὲρ τῶν θεῶν αὐτῶν, δὲν ᾔθελον δὲ νὰ συναινέσωσιν εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τῆς ζωῆς ἐπιδράσεις θεῶν προσωπικῶν διὰ τῆς ἐνεργείας τυφλῶν φυσικῶν νόμων. Ὁ δὲ Διοπτέρης, συνετῶς ἐπωφελοῦμενος τοὺς ἐν τοῖς τότε χρόνοις στασιαστικοὺς ἀγῶνας, εἶχεν ἀναδείξει πάλιν τὴν ἱερατεῖαν ἀληθῆ δύναμιν ἐν τῇ πολιτείᾳ. Θῦμα δὲ αὐτῆς ὑπῆρξεν ὁ Ἀναξαγόρας, πᾶς δὲ ὁ ἐλθὼν ὅπωςδὴποτε εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς αὐτὸν, οἷον ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης, κατέστη ὑποπτὸς ἐπὶ ἀθείᾳ¹. Καὶ ὁ Διαγόρας δὲ προεγράφη καὶ ἐπεκηρύχθη, ἔγεινε δὲ μάλιστα καὶ ἀπόπειρα ὅπως ὁ διωγμὸς αὐτοῦ θεωρηθῇ ζήτημα ἐνδιαφέρον κοινῶς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας². Καὶ ὁ Πρωταγόρας δὲ καὶ ἄλ-

¹ Ὁ *Μαρκελλῖνος* [ἐν Βίῳ Θουκυδίδου 22] κατηγορεῖ τὸν Θουκυδίδην ἐπὶ ἀθείᾳ, ἐπόμενος τῷ Ἀντύλλῳ, ἐνεκα τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀναξαγόραν (*Krüger Kri[tische] Anal[ekten] Tόμ. Α' σ. 36*).

² Διαγόρας ὁ ἄθεός, ὁ Ἀθήλιος ἀπεκηρύχθη ἐξ Ἀθηναίων ὡς ἐξευτελίζων τὰ μυστήρια, ἐδιώχθη δὲ καὶ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Σχόλια εἰς *Ἀριστοφάνους* Ὀρνίθας στ. 1072. Βατράχους στ. 320. *Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας* Προτρεπτ. σ. 7 ἐκδ. Sylburg, ὅπερ χωρίον διωρθώθη παρὰ τοῦ Cobet *Novae lectiones* ἐν Praef. σ. 14 εἰς Διαγόρα τοῦ ψον παρὰ σκευάσαι. Περὶ τῆς ἀποκηρύξεως καὶ ἐξώσεως τοῦ Διαγόρου ἴδε *Διοδώρου Σικελιώτου* XIII, σ. 6. Ἡ μαρτυρία αὕτη εἶναι ἀμφίβολος· πάντως δὲ προϋποθετίᾳ

λοι κατεδιώχθησαν ὡς ἄθεοι. Ἄλλὰ τί ὠφέλει τοιαύτη θρησκευτική ἐμπάθεια ἐκρηγνυμένη αἰφνης που καὶ που καὶ ἄγουσα εἰς τὴν καταδίκην ἐνίων αἰρετικῶν; Δὲν ὑφίστατο ἱερατικὴ τάξις, δυναμένη νὰ ὀδηγῇ τὴν ἠθικὴν συνείδησιν, νὰ ὑπερμαχῇ τῆς πίστεως τοῦ λαοῦ καὶ ἐπιμελῇται τοῦ ἐν αὐτῷ περιεχομένου θησαυροῦ τῆς περὶ τοῦ θεοῦ γνώσεως. Οἱ Δελφοὶ ἦσαν ἀνίσχυροὶ καὶ ἡ σοφία αὐτῶν εἶχε παρακμάσει. Οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀρχὴ ἔχουσα κύρος ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς πράγμασιν· οὐδεὶς ὑπῆρχε κανὼν καὶ νόμος, οὐδὲν στερεὸν θεμέλιον τῆς πίστεως τοῦ ἔθνους. Διὰ ταῦτα δὲν ἦτο δυνατὴ καὶ διδασκαλία ἐγχαράττουσα εἰς τὴν ψυχὴν τῶν νέων τὰς βάσεις τῆς πίστεως· ἡ δὲ ἀρχαίικη σοφία, ἣν οἱ νέοι ἐδιδάσκοντο ἐκ τῶν γνωμῶν τοῦ Ἡσιόδου, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνθῇ εἰς τὰς προσβολὰς τοῦ ἐνεστώτος, καὶ σὺν τῇ ἐκπτώσει τῆς θρησκείας καὶ τῶν ἠθῶν ἠπειλεῖτο καὶ ἡ πολιτεία, καὶ μετὰ τὴν νεωτᾶτην αὐτῆς παλινόρθωσιν, ὑπὸ παρακμῆς ἀναποφεύκτου.

Πᾶσα δὲ δυνατὴ σωτηρία ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ ἄλλοθεν, παρὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς τέχνης. Καὶ ἡ μὲν φιλοσοφία ὥφειλε νὰ ἐπανορθώσῃ τὰς ζημίας τὰς προξενηθείας ὑπὸ τῆς σοφιστικῆς· ὥφειλε διὰ βαθυτέρων θεωριῶν νὰ ἀναστήσῃ καὶ πάλιν τὸ ἀξίωμα τῶν περιφρονηθέντων ἠθικῶν νόμων καὶ ἐπιρρώσῃ τὰς τὴν πολιτείαν συντηρούσας δυνάμεις τῆς κοινωνίας. Ἡ δὲ τέχνη, καὶ ἰδίως ἡ ποίησις, ὥφειλε τὰ παραστῇ διδασκαλὸς καὶ ὀδηγὸς τοῦ δήμου· ὥφειλεν ἐν μέσῳ τῆς ἐγωιστικῆς κινήσεως τοῦ καθημερινοῦ βίου ἀντιπροσωπεύῃ τὰς ιδεώδεις τάσεις, νὰ συντηρῇ τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις καὶ ἀντιτάσῃ σωτηρίαν ἀντίδρασιν εἰς τὴν διαλυτικὴν ἐπενέργειαν τοῦ πνεύματος τοῦ αἰῶνος. Ἄλλως δὲ ἡ τέχνη τῶν ἀρχαίων δὲν ἦτο ἐξωτερικὸς τις κόσμος τοῦ βίου, ὃν ἠδύναντο νὰ περιβληθῶσιν ἢ ἀποβάλλωσι κατὰ τὰς περιστάσεις, οὐδὲ ἦτο πολυτέλειά τις παρέχουσα μὲν ἀπόλαυσιν ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς εὐτυχίας, ἀποπίπτουσα δὲ ἀφ' ἑαυτῆς ἐν χρόνοις συμφορᾶς. Ἀπ'

κατὰ τὸ χωρίον τοῦ Ἀριστοφάνους (Ὀρνιθ. στ. 1072) δίκη καὶ προγραφή. Ἰδε Κοσκ εἰς τὸ εἰρημένον χωρίον τοῦ Ἀριστοφάνους.

ἐναντίας δὲ ἡ τέχνη ἦτο φάσις τοῦ δημοσίου βίου τῶν οὐκ ἄνευ, ἰδίως ἐν Ἀθήναις· ἦτο δύναμις ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἀναπληροῦσα τὰ ὑπὸ τῆς θρησκείας ἐγκαταλειπόμενα κενὰ καὶ ἀποτελοῦσα τὴν ἔκφρασιν τῶν αἰσθημάτων τοῦ δήμου. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠδύναντο νὰ στερηθῶσι τῆς δημοσίας τῶν δραμάτων διδασκαλίας, ἦτο ζήτημα μεγίστης σπουδαιότητος τὸ τοῦ χαρακτῆρος τῶν ποιητῶν τῶν ποιούντων τὰ διδασκόμενα δράματα. Ἡ ὑπαρξίς ἀγαθῶν ποιητῶν ἦτο τῶν κυριωτάτων ἀναγκῶν τῆς πολιτείας, καὶ διὰ ταῦτα ἡ κωμωδία, ἐφ' ὅσον μετεῖχε χαρακτῆρος σοβαροῦ καὶ φιλοπατρίας, ἐπελήφθη ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις κατ' ἐπανάληψιν τῆς ἀνάγκης ταύτης, καὶ ἐξέφρασεν ὡς λίαν δεδικαιολογημένην ἐπιθυμίαν τοῦ δήμου τὴν παρ' αὐτῷ ὑπαρξίν τραγικῶν ἐχόντων εὐγενῇ τὴν τέχνην καὶ ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν πολιτείαν.

Πράγματι ὑπὲρ πάντα τὰ ἄλλα εἶδη τῆς τέχνης τὸ σοβαρὸν δρᾶμα εἶχε προορισμὸν νὰ ἐξασκήσῃ ἐπιδράσιν μεγίστην. Ἦτο τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς τέχνης τὸ ἔχον τὴν μεγίστην ἀφθονίαν τῶν μέσων, τὸ πάντων δημοσιώτατον, τὸ μάλιστα ἀπευθυνόμενον εἰς τὸν ὅλον δῆμον· ἦτο δὲ ἄλλως καὶ τὸ εἶπερ τι καὶ ἄλλο γνησίως ἀττικόν, τὸ συντελοῦν ἰδιαζόντως εἰς τὴν ἐπιδείξιν τῶν Ἀθηναίων ὡς τῆς πνευματικῆς πρωτευσούσης τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἀττικὸν θέατρον ἦτο συγχρόνως καὶ τὸ θέατρον τῆς Ἑλλάδος, ὃ δὲ ὅπως-δήποτε ποθῶν νὰ λάβῃ γινῶσιν τῶν δραματικῶν ἐκείνων ἀριστοτεχνημάτων, ὧν οὐδεμία περιγραφὴ ἠδύνατο νὰ δώσῃ ἔννοιαν, ἢ ὁ πεποιοῦς, ὅτι εἶχε δραματικὰς ἀρετάς, ἃς ἠδύνατο νὰ ἀναπτύξῃ ἢ ἐπιδείξῃ, μετενάστευεν εἰς Ἀθήνας, ἐνθα οὐδὲν ἐμπόδιον παρεμβάλλετο εἰς τὸν ἐλεύθερον διαγωνισμόν.

Οὕτω γινώσκομεν ἤδη Ἴωνα ἐκεῖνον τὸν Χῖον, ἔστις, ἔχων τὴν πολυπραγμοσύνην Ἰωνος γνησίου, διέλαμψε παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις ὡς ποιητῆς ἅμα καὶ πεζογράφος, ἐλεγειακὸς ἅμα καὶ δραματικὸς ποιητής. Ἐξ Ἑρετρίας δὲ ὠρμᾶτο ὁ Ἀχαιῆς, ὁ νεώτερος ἐν τοῖς συγχρόνοις τοῦ Σοφοκλέους, ἔστις ἡξιώθη δραματικῆς νί-

κης ἐν Ἀθήναις καὶ ἰδίως κατώρθωσε νὰ παράσχω νέαν γοητείαν εἰς τὸ σατυρικὸν ὄρῳμα διὰ τῶν εὐφυῶν αὐτοῦ ἐπινοήσεων καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ πνεύματος. Τὴν δὲ ἀρκαδικὴν Τεγέαν εἶχε πατρίδα ὁ Ἀρίσταρχος, ἔστις εἰθίσθη ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὰ τοῦ ἀθηναϊκοῦ βίου, ὥστε λέγεται τὰ μέγιστα ἐπιδράσας ἐπὶ τὸν καθορισμὸν τῶν ἔθων τῆς ἀθηναϊκῆς σκηνῆς ἐν τῷ ζῆτήματι τῆς ἐκτάσεως ἐκάστου τῶν δραμάτων. Τέλος δὲ Σικυωνίος ἦτο ὁ Νεόφρων, δραματικὸς ποιητὴς ἐξαιρέτως γόνιμος, ἔστις μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας προσέθηκε νέας ὑποθέσεις εἰς τὸν κύκλον τῆς δραματικῆς ποιήσεως, ὡς ἐπὶ παραδείγματι τὸν μῦθον τῆς Μηδείας. Ἀλλ' ἡ ζωηρὰ αὕτη πνευματικὴ ἐπικοινωνία μετὰ τῶν ἄλλων ἐλληνίδων πόλεων ἐδυσχεράνη, ὡς εἶκος, καὶ παρεκωλύθη ἔνεκα τοῦ πολέμου· ἰδίως δὲ περὶ τὸ τέλος αὐτοῦ αἱ Ἀθῆναι δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ εἶνε, ὡς ἄλλοτε, τὸ ἐντευκτῆριον τῶν πρὸς ἀλλήλους ἀνθαμιλλωμένων ἐξόχων τῆς Ἑλλάδος ἀνδρῶν, ἡ δὲ συμφορὰ ἡ μετὰ τὸ πέρασ τοῦ πολέμου καταστρέψασα τὴν πολιτικὴν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων συμπίπτει καὶ πρὸς μοιραῖον διὰ τὸ θέατρον τῆς πόλεως γεγονός, καθ' ὅτι ἐν ἔτος πρὸ τῆς πολιορκίας καὶ παραδόσεως τῶν Ἀθηναίων ἀπέθανεν ὁ Σοφοκλῆς τῷ 405 π. Χ. (Ὀλύμπ. 93, 3). Δικαίως δὲ ὕμνησεν αὐτὸν ὁ Φρύνιχος ἐν ταῖς Μούσαις, διδαχθείσαις συγχρόνως πρὸς τοὺς Βατράχους τοῦ Ἀριστοφάνους, ὡς μακάριον, ἅτε μετὰ βίον μακρὸν καὶ εὐτυχῇ πνευματικὴν ὀρᾷσιν τελευτήσαντα χωρὶς μηδὲν νὰ ὑπομείνη κακόν¹. Ὡς δὲ ἡ ποίησις αὐτοῦ εἶνε τὸ ἀκόπτερον, ἐν ᾧ τελειότατα ἀντανακλᾶται ἡ αἰγλή τῶν Ἀθηναίων, οὕτω καὶ ὁ βίος αὐτοῦ εἶνε τὸ ἐμφανέστατον μέτρον τῆς βραχείας αὐτῆς διαρκείας.

¹ Ἴδε τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Φρύνιχου παρὰ τῷ Meineke Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 592.

[Μάκαρ Σοφοκλῆς, ὃς πολὺν χρόνον βίους ἀπέθανεν, εὐδαίμων ἀνὴρ καὶ δεξιός, πολλὰς ποιήσας καὶ καλὰς τραγωδίας· καλῶς δ' ἐτελεύτησ', οὐδὲν ὑπομείνας κακόν].

Καὶ δὴ ἔφαλε τὸν παιᾶνα τῆς νίκης, ὅτε ἀνέτελλεν ὁ ἥλιος τῆς εὐδαιμονίας, καὶ ἀπέθανε πρὶν ἢ ὁ ἥλιος ἐκεῖνος δύσῃ παντελῶς. Καὶ αὐτῶν δὲ τῶν ἐπιταφίων αὐτοῦ τιμῶν οὐδὲν ἀφηρέθη ἔνεκα τοῦ πολέμου· ἀδιατάρακτος δὲ ὑπὸ τῶν πολεμίων τῶν ἐπιτρεχόντων τὴν Ἀττικὴν ἐτελέσθη ἡ νεκρικὴ πομπὴ ἡ ἀγαθοῦσα τὸν νεκρὸν εἰς τὸν Κολωνόν, καὶ χαρίεις μῦθος διηγεῖτο, ὅτι αὐτὸς ὁ Διόνυσος, ὁ θεὸς τῆς ἀττικῆς σκηνῆς, ἐμερίμνησε περὶ τοῦ ἀγαπωμένου, δοὺς ἐν ὀνείροις παραγγελίαν εἰς τὸν ἡγούμενον τῶν Σπαρτιατῶν νὰ τιμῇ τὸν μέγαν ποιητὴν¹.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σοφοκλέους ἐξηκολούθησε ζῶσα ἡ ποίησις αὐτοῦ. Καὶ δὴ τὸ τελευταῖον αὐτοῦ ἔργον, ὁ Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ, ὅστις παριστάνει τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως ἐν ἐξόχῳ ὑψηλῷ δράματι ὡς τὸ συνδιαλλακτικὸν πέρασ ἀνθρωπίνου βίου βεβαρημένου ὑπὸ δεινῶν καὶ ἄγους, ἐδιδάχθη

¹ Ὁ θάνατος τοῦ Σοφοκλέους συνέβη κατὰ τὸν Ἀπολλόδορον (παρὰ τοῦ Διοδώρου XIII, 103, Ἰδε καὶ Πάριον μάρμαρον [παρὰ Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 552 στ. 79]) τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ ὁ τοῦ Εὐριπίδου [τὸ 406 π. Χ.] (Ὁλυμπ. 93, 3) ἢ κατ' ἄλλους [τὸ 405 π. Χ.] (Ὁλυμπ. 93, 2). Κατὰ τὸν Βιογράφον τοῦ Σοφοκλέους τὸ ὄνειρον εἶδεν ὁ Λύσανδρος. Ἀλλ' ὁ Πausanias (I, 21) δὲν ποιεῖται μνείαν στρατηγῶν, [λέγει δὲ ἀπλῶς· καὶ σφ' ὧν (Λακεδαιμονίων) τὸν ἡγούμενον ἰδεῖν ἐπιστάνατα οἱ Διόνυσον]. Πράγματι δὲ τὸ φθινόπωρον τοῦ 406 π. Χ. τῶν πολεμίων στρατηγὸς ἠδύνато νὰ εἴναι μόνον ἀρχηγός τις τῆς ἐν Δεκελείᾳ φρουρᾶς, οὐχὶ δὲ ὁ Λύσανδρος, καθ' ἃ λέγουσιν ὁ Βιογράφος καὶ ὁ Πλάinius [Nat. hist.] VII, 109. Εἶνε δὲ πιθανόν, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι μετὰ τὴν παρὰ τὰς Ἀργινοῦσας ναυμαχίαν ἐστενοχώρησαν τὴν πόλιν ἐπιμονώτερον, ὅπως ἐκδικήσωσι κατὰ γῆν τὴν ἀπώλειαν τοῦ στόλου καὶ ἀναγκάσωσι τοὺς Ἀθηναίους νὰ ποθήσωσι τὴν εἰρήνην. Ἡδύνато δὲ τις νὰ ὑποθέσῃ καὶ ὅτι ἡ διήγησις περὶ τῆς ἀπαρκαλύπτου παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων τελέσεως τῆς πομπῆς ἀναφέρεται εἰς ἀμφιμετρικὴν ἐπὶ τῷ θανάτῳ πομπὴν καὶ τὴν ἵδρυσιν τοῦ μνημείου τοῦ ποιητοῦ, ἥτις ἠδύνато νὰ συμπιπτη πρὸς τὸν χρόνον τῆς πολιορκίας τῆς πόλεως. Ἰδε Bergk Griechische Literaturgeschichte Τόμ. I' σ. 368. Ὁ δὲ τάφος τοῦ ποιητοῦ ἔκειτο κατὰ τὴν εἰς Δεκελίαν ἄγουσαν ὁδόν, βεβαίως ἐν τῷ δήμῳ Κολωνῷ. Πρβλ. von Leutsch ἐν τῷ Philologus Τόμ. I σ. 129. [Κακῶς ὁ Δ. Πανταζῆς ἔγραψε, κακίζων τὸν Telfy, ὅτι ὁ Σοφοκλῆς ἐτάφη ἐν Δεκελείᾳ, παρανοήσας τὰς λέξεις ἐπὶ Δεκελείαν τοῦ Βιογράφου τοῦ Σοφοκλέους. Ἰδε Καθηγητοῦ Τελφου καὶ Δ. Πανταζῆ συζητήσεις ἐν Παρνασσῷ 1880, σ. 552 κ. ἔ. Τοὺς δ' ὀρθοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Telfy ἐπανέλαβε καὶ ὁ κ. Α. Οἰκονόμος ἐν τῇ Ἑστίᾳ τοῦ 1888, σ. 447 κ. ἔ. ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἀνασκαφῶν τινων ἐν Δεκελείᾳ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, καθ' ὅς ἐξηγήθη ἐκεῖ ὁ τάφος τοῦ Σοφοκλέους. Ἰδε καὶ Ἀνώνυμον (N. Γ. Πολίτην) ἐν Δελτίῳ Ἑστίας τῆς 31 Ἰουλίου 1888 σ. 2].

ὑπὸ τοῦ νεωτέρου Σοφοκλέους, τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ, τὸν Μάρτιον τοῦ 401 π. Χ. (Ὀλυμπ. 94, 3). Καὶ ὁ Αἰσχύλος δ' αὐτὸς ἐξηκολούθησε ζῶν δίκην ἥρωος ἐν τῇ μνήμῃ τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἡ τέχνη δ' αὐτοῦ ἐκληρονομήθη μέχρι τετάρτης γενεᾶς. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εὐφορίων, ὁ ἀνεψιὸς Φιλοκλῆς καὶ ὁ τούτου υἱὸς Μόρσιμος, ὡς καὶ ὁ ἔγγονος τοῦ Αἰσχύλου Ἀστυδάμας¹ ἦσαν δραματικοὶ ποιηταί· εἶνε δὲ ἀληθῶς ἄξιον λόγου τεκμήριον τῆς εὐσταθοῦς καὶ ἀδιαπτώτου οἰκογενειακῆς παραδόσεως, ἥτις ἐξηκολούθει ἀκόμῃ ἐν τοῖς οἴκοις τῶν Ἀθηνῶν παρὰ τὸ καινόσπουδον καὶ ἀνήσυχον πνεῦμα τῶν χρόνων ἐκείνων, ἡ ἐξακολούθησις τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἀριστοτεχνῶν ἀμίλλης ἐπὶ γενεᾶς ὅλας τῶν ἀπογόνων αὐτῶν². Καὶ ὁ μὲν Φιλοκλῆς διηγωνίσθη πρὸς αὐτὸν ἀκόμῃ τὸν Σοφοκλέα καὶ κατώρθωσε νὰ νικήσῃ τὸν Οἰδίποδα τύραννον, ὁ δὲ Ἀστυδάμας καὶ ὁ νεώτερος Σοφοκλῆς ἴσταντο ἐν τοῖς μετὰ τὸν πόλεμον χρόνοις ἀντιμέτωποι ἀλλήλων ὡς οἱ γονιμώτατοι δραματικοὶ ποιηταὶ τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ οἴκοι τῶν τεχνιτῶν ἀπέβησαν καλλιτεχνικαὶ σχολαί, ἐν αἷς εὐλαβῶς διετηρεῖτο καὶ ἐθεραπεύετο ἡ τεχνотροπία τῶν ἀριστοτεχνῶν. Καὶ τάρχαῖα δὲ δράματα ἐδιδάσκοντο καὶ πάλιν. Περὶ δὲ τοῦ Αἰσχύλου ὠρίσθη δι' ἰδίου ψηφίσματος τοῦ δήμου, ὅτι ὁ ἄρχων δὲν ἐδικαιοῦτο νάρνηθῃ χορὸν εἰς ποιητὴν οἰονδήποτε θέλοντα νὰ διδάξῃ τι τῶν δραμάτων τοῦ μεγάλου ποιητοῦ³. θὰ ἦτο δὲ ἀναντιρρήτως κέρδος τῶν Ἀθηναίων, ἂν ἐπανήρχοντο συχνότερον εἰς τὰ ἔκκριτα ἔργα, διδασκόμενοι καὶ φρονηματιζόμενοι ὑπ' αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ δῆμος ἤθελεν ἀλλαγὴν, διὰ δὲ τὰς μεγάλας ἐτησίας ἐορτὰς τοῦ Διονύσου

¹ Εἶνε οὗτος Ἀστυδάμας ὁ πρεσβύτερος, οὗ καὶ ὁμώνυμον υἱὸν Ἀστυδάμαντα ἀναφέρει ὁ Σουίδας ἐν λ. Πρβλ. Welcker Griechische Tragödie Τόμ. I' σ. 1060. [Köhler] ἐν Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts Τόμ. III [1887] σ. 112.

² Περὶ τῶν ἀπογόνων τοῦ Σοφοκλέους ἴδε Sauppe Sophokleische Inschriften ἐν ταῖς Göttinger Nachrichten. 1865 σ. 244.

³ Σχόλια εἰς Ἀριστοφάνους Βατρ. στ. 892. Schneidewin Ἐκδ. Αἰσχύλου Ἀγαμέμνονος σ. VI.

ἀπητοῦντο νέα δράματα. Ἐνεκα τούτων τῶν λόγων χάρις εἰς τὴν αὖξουσιν περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης καὶ τῶν στίχων δεξιότητα ἔσπευδον νὰ γράψωσι δράματα ὁσημέραι πλείονες ἄνθρωποι ἐκ πασῶν τῶν τάξεων, καὶ ἀπέβη ὁσημέραι μείζων ὁ ἀριθμὸς ἐκείνων οἵτινες, καίπερ μὴ ἔχοντες ποιητικὴν φύσιν, ἀπεπειρῶντο τῆς δραματουργίας καὶ ἐμιμοῦντο τοὺς μεγάλους ἀριστοτέχνους μετὰ μείζονος ἢ ἐλάσσονος ἐπιτυχίας.

Οὕτω συνηθροίσθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν Ἀθήναις πλείστοι ὅσοι ποιηταὶ δευτερεύοντες καὶ κατώρθωσαν νὰ τύχωσι τοιοῦ τινος ἀξιώματος, καίπερ μόνον δι' ἐξωτερικῶν τεχνικῶν μέσων καὶ τινος βαθμοῦ καθολικῆς παιδεύσεως ἀναπληροῦντες τὴν ἑλλειψιν πνεύματος δαιμονίου. Τὰ δὲ ἁμαρτήματ' αὐτῶν δὲν ἀπεσιώπησεν ἡ κωμῳδία, παρακολουθοῦσα δι' ὀφθαλμοῦ ἀγρύπνου τὰ κατὰ τὴν τραγικὴν τέχνην· οὐκ ὀλίγοι δὲ τῶν ἐπιγόνων ἐκείνων ἐρασιτεχνῶν τῆς τραγωδίας ἐκακίσθησαν ὑπ' αὐτῆς διὰ πικροῦ χλευασμοῦ. Οὕτως ὁ Θεόγνης, ὅστις ἔπειτα μετέλαβε τῆς ἀρχῆς τῶν τριάκοντα, ἀπεκλήθη σκωπτικῶς ὑπὸ τῆς ἀθηναϊκῆς κωμῳδίας Χίων διὰ τὸ ἐπίπλαστον καὶ ὑπόψυχρον τῆς ποιήσεως αὐτοῦ. « Ἡ Θράκη ὅλη, ἀγγέλλει Θεωρός τις ἐν τοῖς Ἀχαρνεῦσι τοῦ Ἀριστοφάνους, ἐκαλύφθη ὑπὸ χιόνος καὶ οἱ ποταμοὶ ἐπάγησαν περὶ τὸν χρόνον καθ' ὃν ἐν Ἀθήναις ἡγωνίζετο ὁ Θεόγνης ἐν τῷ θεάτρῳ », ὡς εἰ συνεδέετο ἡ ποιότης τῶν δραμάτων αὐτοῦ πρὸς τὸ ἔκτακτον ψυχρὸς τοῦ ἔτους ἐκείνου¹. Οὕτως ὑμνεῖ ὁ Ἀριστοφάνης τὰ θέλγητρα τοῦ ἔαρος ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅτι ὁ Μόρσιμος, ὁ υἱὸς τοῦ Φιλοκλέους, δὲν θα διδάξῃ κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτοῦ νέον δρᾶμα². Καὶ ὁ μὲν Σθένηςλος ἐφέγετο ὡς κοσμούμενος διὰ ξένων πτερῶν, ὁ Καρκίνος δὲ καταγελάτῃ μετὰ πάντων τῶν περὶ αὐτὸν ποιητῶν ἐπὶ τοῖς ῥυθμοῖς αὐτοῦ, ὧν ἡ ἐξεζητημένη κομψότης προεκάλει τὰ

¹ Ἀριστοφάνους Ἀχαρν. στ. 140. Πρὸς Θεομοφορ. στ. 170· Θεόγνης ψυχρὸς ὢν ψυχρῶς ποιεῖ.

² Ἀριστοφάνους Εἰρήν. στ. 801. Περὶ Μορσίμου, Σθενέλου καὶ Μελενθίου ἴδε Cobet Platonis comici reliquiae σ. 184.

σχώματα, ταῦτά δ' ἔπασχε καὶ ὁ Μέλητος, ἀνὴρ περὶ οὗ πολὺς ἐγένετο λόγος ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ 425 π. Χ. (Ὀλυμπ. 88, 4). Καὶ ἦτο μὲν ἄνθρωπος πολυπράγμων, ζωηροῦ πνεύματος καὶ εὐφυέστατος, ἀλλ' ἄνευ χαρακτῆρος καὶ ἄσεμνος τὸν βίον· ὡς ποιητῆς δ' ἐπέζητησε νὰ γείνη γνωστὸς τὸ μὲν πρῶτον διὰ λυρικῶν δοκιμίων, ἔπειτα δὲ διὰ δραμάτων, μιμούμενος τὸν Αἰσχύλον καὶ τολμήσας νὰ γράψῃ Οἰδιπόδειαν. Ἀλλὰ καὶ τούτου τὰ ἔργα ἑστεροῦντο τῆς ἐσωτερικῆς ἐκείνης θερμότητος ἣν μόνον δαιμόνιον πνεῦμα δύναται νὰ παράσχη, καὶ διὰ τοῦτο παριστάνει αὐτὸν ὁ Ἀριστοφάνης ἐν τῷ Γηρυτιάδῃ, κωμῳδία διδαχθείσῃ ὅχι μετὰ τὴν 96 Ὀλυμπιάδα, καταβαίνοντα εἰς τὸν Ἀδην, ἵνα ἔνεκα τῆς ἰδίας πτωχείας ζητήσῃ βοήθειαν παρὰ τῶν νεκρῶν ἀριστοτεχνῶν¹. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀληθὴς ποίησις παριστάνετο ἐκλιπούσα μετὰ τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Σοφοκλέους, οἱ δ' ἐπιζῶντες ποιηταὶ ἀπέζων μόλις ἐκ τῶν ψυχίων τῶν παρ' αὐτῶν συλλεγομένων ἀπὸ τῆς πλουσίας τραπέζης τῶν ἀρχαίων μεγάλων ποιητῶν. Ὁμοίως δὲ παρίστανεν ὁ Ἀριστοφάνης τινὰ τῶν νεωτέρων ποιητῶν περιλείχοντα τὸ στόμα τοῦ Σοφοκλέους ὥσπερ καδίσκον κεχρισμένον μέλιτι².

Ποιητῆς δὲ ἀσυγκρίτως πρωτοτυπότερος καὶ πολὺ μᾶλλον ἄξιος λόγου ἦτο Ἀγάθων ὁ υἱὸς τοῦ Τισαμενοῦ, τὸ πρότυπον εὐφυοῦς καὶ χαρίεντος Ἀθηναίου. Ὡν ὥραϊος³, πλούσιος, ἐλευθέριος, ἐράσμιος, συνεγκέντρονε περὶ ἑαυτὸν τὴν ἀνωτέραν κοινωνίαν, συναθροιζομένην περὶ τὴν φιλόξενον αὐτοῦ τράπεζαν καὶ συμμετέχουσαν τῶν θριάμβων αὐτοῦ μετὰ συμπαθείας ὅχι ὅλως ἀφιλοκερδοῦς. Ὁ Ἀγάθων εἶχεν ἀξιώθῃ τῶν πρώτων αὐτοῦ δρα-

¹ Meineke Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 1005.

² Meineke Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 1176· ὁ δ' αὖ Σοφοκλέους τοῦ μέλιτι κεχρισμένου ὥσπερ καδίσκον περιέλειχε τὸ στόμα.

³ Ὁ Ἀγάθων ἐπωνομάζετο ἔνεκα τοῦ κάλλους ὁ καλός. Ritschl Opuscula Τόμ. Α' σ. 411.

ματικῶν νικῶν ἤδη πρὸ τῆς σικελικῆς ἐκστρατείας¹. Καθ' ὅσον δὲ παρεῖχον δικαιώματα πρὸς τοιαύτας ἐπιτυχίας παιδεύσεις ἐξαίρετος, πνεῦμα ζωηρὸν καὶ τελεία γνῶσις ἀπάντων τῶν τρόπων τῆς τέχνης, ὁ Ἀγάθων ἠδύνατο νὰ ἔχῃ δικαίαν πρὸς ἀνάδειξιν ἀξιώσεις. Μετὰ μεγάλης δὲ τέχνης κατώρθωσε νὰ προσαρμόσῃ εἰς τὴν σκηνὴν τὰ διδάγματα τῆς σοφιστικῆς παιδείας καὶ συνδυάσῃ κατὰ τρόπον ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὰς συγχρόνους διαθέσεις τὴν ποίησιν πρὸς τὴν ῥητορικὴν τέχνην, ἣν εἶχε διδασχθῇ παρὰ τοῦ Γοργίου. Κατὰ ταῦτα παρὰ τῷ Ἀγάθωνι εὐρίσκομεν ἀπόπειραν πρὸς περαιτέραν ἀνάπτυξιν τοῦ δράματος. Δὲν ἤθελε νὰ εἶνε μόνον μιμητής, ἀλλ' ἠσθάνετο, ὅτι ἡ δραματικὴ ποίησις δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐμμένῃ κατὰ παράδοσιν εἰς τύπους ἀμετακινήτους, ἂν ἐσκόπει νὰ ξιωθῇ τελεσφόρου ἐπενεργείας ἐπὶ τοὺς συγχρόνους. Τὴν δὲ ιδιορρυθμίαν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν δραματικῶν ὑποθέσεων μαρτυροῦσιν αὐτὰ τὰ ὀνόματα τῶν δραμάτων αὐτοῦ. Καὶ δὴ, ἐν ᾧ ἐκ τῶν συνήθων ἐπιγραφῶν τῶν δραμάτων μαντεύεται καθ' ὅλου ἡ ὑπόθεσις αὐτῶν, τὸ ὄνομα Ἄνθος, ὡς ἐπεγράφετο ἐν τῶν δραμάτων τοῦ Ἀγάθωνος², εἶνε ὅλως αἰνιγματικὸν καὶ μαρτυρεῖ ὅποια ἡ ἀπόστασις αὐτοῦ ἀπὸ τῶν παραδόσεων τῆς ἀττικῆς σκηνῆς. Καὶ ἦτο μὲν δεξιὸς περὶ τὴν πλοκὴν τῶν δραμάτων, αἱ δὲ ιδέαι αὐτοῦ μετεῖχον πρωτοτυπίας· ἀλλὰ τὰ δράματ' αὐτοῦ εἶχον λαμπρότητα μᾶλλον ἢ θερμότητα, εὐφρεῖς ἐπινοίας μᾶλλον ἢ βαθύνοιαν καὶ πλησμονὴν αἰσθήματος, καὶ ἦτο ἐμφανὲς, ὅτι ἡ ῥητορικὴ παρεῖχεν ἀναγκαίαν ἐπικουρίαν ἔνθα καθίστατο αἰσθητὴ ἡ ἔλλειψις δυνάμεως δημιουργικῆς. Ὁ Ἀγάθων δὲν εἶχε χαρακτῆρα ἀρρενωπὸν, ἀλλ' ἦτο τρυφηλός, μαλθακός, κενόφρων· δὲν εὐρίσκετο ὡς οἱ ἀληθεῖς ποιηταὶ ὑπὸ τὸ κράτος δυνάμεων ἀνωτέρων, ἐπιβαλλουσῶν εἰς αὐτὸν τὸ νὰ λησμονῇ ἑαυτὸν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, ἀλλ' ἀντικατωπτρίζετο αὐ-

¹ Τῷ 405 π. Χ. εἶχεν ἤδη ἀπέλθει εἰς τὴν Πέλλαν, εἰς μακάρων εὐωχίαν Ἰδε Ἀριστοφάνους Βατρ. στ. 85.

² [Ἀριστοτέλους] Ποιητικῆς 9.

τὸς ἐν αὐτοῖς, τὸ δὲ αὐτάρεσκον τοῦτο διεφάνετο ἀπανταχοῦ. Ὁ Ἀριστοφάνης παριστάνει θεράποντ' αὐτοῦ προσφέροντα θυσίαν μυρρίνης καὶ θυμιῶντα τὸν οἶκον ὁσάκις ὁ κύριος αὐτοῦ παρασκευάζεται νὰ ποιήσῃ¹. Δι' εἰσαγωγῶν πομπωδῶν ἐπικαλεῖται τὸν χορὸν ἀπασῶν τῶν Μουσῶν, πρὸς δὲ τὸν τοιοῦτον ὄγκον εἶνε μεγάλη ἔπειτα ἢ ἀντίθεσις τῆς κενότητος καὶ πλαδαρότητος τοῦ ἔργου. Πράγματι ἡ δύναμις τοῦ Ἀγάθωνος ἐνέκειτο εἰς δεξιὰν χρῆσιν ἐξωτερικῶν τεχνικῶν μέσων μὴ δυναμένην νὰ θερμάνῃ τὸ πνεῦμα. Ἡ ἐπιδίωξις ἐπιτυχῶν μικρολογιῶν, κατορθουμένων ἰδίως δι' ἀπροόπτων ῥητορικῶν σχημάτων καὶ λογοπαιγνίων, ἐπέφερε κόπωσιν· ἔλειπε δὲ ἡ καθολικὴ ἐκείνη αἴσθησις ἢ προκαλουμένη ὑπὸ τῆς ἐσωτερικῆς ἀλληλουχίας καὶ ἐνότητος δράματος ἐσκεμμένου καὶ ἔχοντος βαθεῖαν τὴν ἐπίνοιαν, ὃ δὲ ποιητὴς διεγίνωσκεν αὐτὸς τὴν δραματικὴν αὐτοῦ ἀδυναμίαν, καθ' ἃ ἐκφαίνεται ἐκ τῆς ἀποπειρας πρὸς καλλωπισμὸν τῶν δραμάτων διὰ τῶν λεγομένων ἐμβολίμων ἁσμάτων², ἅτινα οὐδαμῶς συνείχοντο πρὸς τὴν ἐν τοῖς δράμασι δρᾶσιν.

Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὴν δραματικὴν τέχνην ἐν Ἀθήναις. Ἡ ἐπεκράτει τελεία ἐξάρτησις ἀπὸ τῶν ἐκκρίτων προτύπων, οἷα διετηρήθη μάλιστα ἐν τοῖς οἴκοις τῶν δύο μεγάλων τραγικῶν, ἣ ἔγινεν ἀπόπειρα καινοτομιῶν κατὰ παραχώρησιν πρὸς τὴν μεταβληθεῖσαν φιλοκαλίαν τῶν συγχρόνων. Τὰ δ' ἐπιτευχθέντα παρὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν δύο τούτων σχολῶν δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπικρίνωμεν καθ' ἕκαστον, ἐπειδὴ τὰ ἐξ αὐτῶν προελθόντα ἔργα ἀπωλέσθησαν, καὶ ἡ μνήμη αὐτῶν ἐξέλιπε σχεδὸν χωρὶς νὰ καταλίπη ἔχρος. Ἐπῆλθε δὲ τοῦτο, ἐπειδὴ ἐν τοῖς χρόνοις, καθ' οὓς ἐμορφώθη κριτικὴ γνώμη περὶ τῆς δραματικῆς ποιήσεως τῶν Ἀθηναίων, αἱ καινοτομίαι ἐκεῖναι ἐθεωρήθησαν αὐτόχροημα παρακμῆ τῆς γνησίας τέχνης· διὰ τοῦτο δὲ καὶ τοῦ Ἀγάθωνος

¹ [Ἀριστοφάνης ἐν Θεσμοφοριαζούσαις στ. 29 κ. ἑ.].

² [Ἀριστοτέλους] Ποητικῆς 18.

τὰ ἔργα παρεδόθησαν εἰς λήθην ὡς τὰ τῶν ἀπλῶς μιμουμένων τὸν Αἰσχύλον καὶ τὸν Σοφοκλέα.

Μόνον δὲ εἰς ποιητῆς ἐτράπη ἰδίαν ὁδὸν, ἐξαρθεῖς διὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς γονιμότητος τοῦ πνεύματος ὑπεράνω τοῦ πλήθους τῶν μετρίων ὁμοτέχνων, ἀξιώθεις δὲ δόξης μεγάλης, ἥτις δὲν ἐπεσκιάσθη ὑπὸ τῶν μεγάλων αὐτοῦ προδρόμων, καὶ διὰ ταῦτα ταχθεῖς ὡς τρίτος παρ' αὐτούς. Καὶ ἀντιπροσωπεύει μὲν ἕκαστος τῶν τριῶν τούτων ἰδίους χρόνους ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ ἱστορίᾳ· ἀλλ' ὁ Αἰσχύλος, ὁ Μαραθωνομάχος, καὶ ὁ Σοφοκλῆς, ὁ μάρτυς τῶν ἡμερῶν τοῦ Περικλέους, ἴσταντο ἐπὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐδάφους· καὶ ἀντιπροσωπεύονται μὲν ἐν αὐτοῖς χρόνοι ἀρχαιότεροι καὶ νεώτεροι καὶ διαγινώσκωμεν κραταιὰν πρόοδον ἀπὸ ἐκείνων εἰς τούτους, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῶν ῥῆξις. Καθ' ὃν δὲ τρόπον ὁ Κίμων καὶ ὁ Περικλῆς ἠδύναντο νὰ συνεννοηθῶσι πρὸς ἀλλήλους, οὕτω καὶ οἱ ποιητικοὶ ἀντιπρόσωποι τῶν χρόνων αὐτῶν ἠδύναντο νὰ αἰσθανθῶσι πνευματικὴν πρὸς ἀλλήλους ἐπικοινωνίαν. Καὶ ὁ μὲν Σοφοκλῆς παρέστη κατὰ τὸν βίον εἰς ὅλην τὴν ἀναστάτωσιν τὴν προξενηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πολέμου, ἔζησε δ' ἐν τῇ αὐτῇ ἀτμοσφαίρᾳ καὶ ὁ Ἀγάθων καὶ ὁ Εὐριπίδης, τὰς αὐτάς ὑποστάς ἐπιδράσεις, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ ποιητικοῦ αὐτοῦ μεγαλείου ὑπερεξείχε τῶν χθαμαλωτέρων πνιγρῶν στρωμάτων τῆς ἀτμοσφαίρας ἐκείνης, ἥ δὲ ἀρμονία τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δὲν διεταράσσεται ὑπὸ τῆς συγχύσεως καὶ ἀστασίας τοῦ περὶ ἑαυτὸν ἀποσυντιθεμένου κόσμου. Ἀλλ' ὁ Εὐριπίδης εὐρίσκετο ἐν μέσῳ αὐτῆς τῆς ἀνησύχου κινήσεως τοῦ ἐνεστῶτος, εἶχε συμμετάσχει αὐτῆς τελείως, ἥ δὲ ἀξία αὐτοῦ ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι ἔσχεν ἱκανὴν δύναμιν καὶ ἐπαρκὲς σθένος, ὅπως διαμορφώσῃ περαιτέρω τὴν δραματικὴν τέχνην ἐν τούτοις τοῖς χρόνοις καὶ χάριν αὐτῶν. Ἀλλὰ τὴν ὑπερμεγέθη μεταβολὴν ἣν ὑπέστησαν αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὰ ἔτη τοῦ πολέμου τρανότατα καταδεικνύει ἡ σύγκρισις τῶν δύο ποιητῶν. Ἡδυνάτό τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι μεταξὺ αὐτῶν μεσάζει μία ὅλη ἀνθρωπίνη γενεὰ, καὶ ὅμως ὁ Εὐριπίδης εἶνε κατὰ δε-

καὲς μόνον ἔτη νεώτερος τοῦ Σοφοκλέους, ἀπέθανε δὲ ἤδη πρὸ αὐτοῦ.

Εὐριπίδης ὁ υἱὸς τοῦ Μνησάρχου κατήγετο ἐξ οἴκου εὐγενούς¹. Ἡξήθη δ' ἐν εὐπορίᾳ καὶ ἔσχεν ἀφθόνως τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπωφεληθῇ πάντα τὰ μέσα τῆς παιδείσεως τὰ παρεχόμενα ὑπὸ τῆς πατρὸς πόλεως εἰς τοὺς νέους. Ὑπῆρξε δ' ἐνζήλος μαθητὴς τοῦ Ἀναξαγόρου, τοῦ δαιμονίου ἐκείνου φιλοσόφου τοῦ κραταιῶς ἐπιδράσαντος ἐπὶ τὰ διαφορώτατα τῶν πνευμάτων· ἡ δὲ λαμπρὰ παρὰ τοῦ ποιητοῦ ἐξεικόνισις τοῦ ἀληθοῦς σοφοῦ², ἐν ᾗ οἱ σύγχρονοι διεγίνωσκον τὴν ἀναπαράστασιν τοῦ Ἀναξαγόρου, μαρτυρεῖ τὴν σοβαρότητα μεθ' ἧς ἀντελαμβάνετο τοῦ ἔργου τῆς φιλοσοφίας³. Καὶ ὑπῆρξε μὲν οἰκίος τοῦ Σωκράτους⁴, συμμετέσχε δὲ ζωηρῶς τῆς ποικίλης πολυπραγμοσύνης τῶν σοφιστῶν, ἐν δὲ τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ἀνέγνω ὁ Πρωταγόρας τὰς συγγραφὰς αὐτοῦ ἐκείνας ὧν ἕνεκα κατεδιώχθη ὡς ἄθεος⁵. Πρὸς δὲ τούτοις συνήγαγεν ὁ Εὐριπίδης τὰς συγγραφὰς τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων⁶, ὧν ἰδίως ὁ Ἡράκλειτος ἐνεποίησεν εἰς αὐτὸν τὴν μεγίστην αἴσθησιν. Αἱ δὲ τοιαῦται μελέται ἀπετέλουν τὴν κυριωτάτην αὐτοῦ

¹ Περὶ τοῦ Εὐριπίδου ἴδε *Σουίδαν* ἐν λ. καὶ τοὺς Βιογράφους τοῦ ποιητοῦ, ὧν πηγὴ εἶνε ὁ *Φιλόχορος*. ἴδε [*Ἀύλου*] *Γελλίου* XV, 26. Ἐγεννήθη ἐν Σαλαμῖνι, πιθανῶς ἐν ᾧ χρόνῳ ἡ Σαλαμὶς ἦτο τὸ ἄστυον τῶν Ἀθηναίων (πρὸ τῆς ναυμαχίας)· καὶ ἔπειτα δὲ ἡ Σαλαμὶς ἦτο ὁ εἰς τὸν ποιητὴν ἀρεστὸς τόπος διαμονῆς. Welcker *Alte Denkmäler* Τόμ. Α' σ. 489.

² *Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας* Στρωματ. IV, 25 § 157 [ἐκδ. Dindorf σ. 536 d]· *Εὐριπίδου* Ἀποσπ. 101 (παρὰ Nauck 902). [Πρβλ. τὸ παρὰ Nauck ἀπόσπ. 894· Σοφὸν γὰρ ἀνδρα, καὶ ἐκὰς ναίη χθονὸς, καὶ μή ποτ' ὄσσοις εἰσιδῶ, κρίνω φιλόν].

³ Περὶ τῶν σκέσεων τοῦ Εὐριπίδου πρὸς τὸν Ἀναξαγόραν ἴδε Bernhardy *Gr[undriss der griechischen Litt[eratur]* Τόμ. Β' σ. 365.

⁴ Ἐν τῇ πρὸς τὸν Σωκράτην ἀνατροπῇ ἐγνωρίσθη ὁ Εὐριπίδης μετὰ τοῦ Κριτίου καὶ τοῦ Ἀλκιδιδίου, ὅτε καὶ ἐπ' αὐτὸν ἔσχεν ἀπροσμάχητον ἐπίδρασιν. Ὑμνησε δὲ τὰς νίκας τοῦ Ἀλκιδιδίου καὶ ὑπερημύνθη τοῦ ἐν σέσει πρὸς τὴν Πελοπόννησον πολιτικοῦ αὐτοῦ προγράμματος ἐν τῇ Ἀνδρομάχῃ. ἴδε Bergk *Griechische Litt[eraturgeschichte]* Τόμ. Γ' σ. 545.

⁵ *Διογένης Λαερτίου* IX, 8, 54.

⁶ Ὁ Εὐριπίδης ὑπῆρξεν ὁ ὀνομαστότατος συλλέκτης βιβλίων πρὸ τοῦ Ἀριστοτέλους. [ἴδε ἀνωτέρω σ. 82, σημ. 4].

ἐνασχόλησιν, ὁσάκις δὲ δὲν συμπαρίστατο εἰς τὴν ἀκρόασιν τῶν δι-
αμφισβητήσεων τῶν σοφιστῶν, ἀρεστότατον ἀσχόλημα εἶχε τὴν
περὶ τὰ βιβλία αὐτοῦ διατριβὴν, παρακολουθῶν διὰ τῆς ἐρεῦνης
καὶ τῆς σκέψεως τὰς ὁδοὺς, δι' ὧν ὁ νοῦς τῶν Ἑλλήνων εἶχε
πειραθῆ νὰ φωτισθῇ περὶ τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμά-
των. Ἄλλ' ὅμως ἡ ἀσχολία αὕτη δὲν ἀπέβη τὸ κύριον ἔργον τοῦ
βίου αὐτοῦ, ἡ δὲ μελέτη καὶ ἡ ἔρευνα δὲν ἀνέπαυσεν αὐτόν. Τὸ
μὲν πνεῦμα αὐτοῦ ἦτο ὑπεράγαν ἀνήσυχον, ἡ δὲ φαντασία ἐξ-
αιρέτως ζωηρά· ἐκέκτητο δὲ τὸ λαμπρὸν ὄωρον ὑπερόχου ἐπι-
νοίας καὶ παραστάσεως, τὸ δὲ προσὸν τοῦτο ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν
δραματικὴν ποίησιν.

Ἄλλὰ καὶ ἐν τούτῳ εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς μεγάλας δυσχε-
ρείας. Ἡ μεγάλη τέχνη τῆς σοφοκλείου ποιήσεως δὲν ἦτο ἐπιδε-
κτικὴ περαιτέρας τελειώσεως. Ἄν λοιπὸν ὁ Εὐριπίδης ἤθελε νὰ
ἐξέλθῃ ἐκ τῆς πεπατημένης τρίβου τῶν ἀπλῶν μιμητῶν, ὥφειλε
νὰναβιδάσῃ ἐπὶ τὴν σκηνὴν τὴν νέαν πνευματικὴν κίνησιν καὶ
ἐπωφεληθῇ χάριν τοῦ δράματος τὴν σύγχρονον φιλοσοφίαν. Εἰς
δὲ τὸ ἔργον τοῦτο ἀφωσιώθη πράγματι μετὰ καρτερίας καὶ πί-
στεως διατρανούσης τὴν δραστηριότητα τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ
καὶ λαμπρυνούσης αὐτὸν πολὺ μᾶλλον, ὅταν ἀναλογισθῶμεν τὸ
καθ' ὅλου ἀντίξοον τῶν χρόνων ἐκείνων πρὸς τὴν ποίησιν καὶ τὰς
ἀλγεινὰς ἐπιθέσεις, προσβολὰς καὶ πικρίας ἃς ὑπέστη.

Ἵπῃρξε δὲ δι' αὐτὸν ἀτυχία, ὅτι ἀπέθανε πρὸ τοῦ μεγάλου
προδρόμου, ἐπειδὴ, μόνον ἂν ἤθελεν ἐπιζῆσει, ἤθελεν ἀξιωθῆ
τῆς πλήρους ἀπολαύσεως τῆς προσηκούσης εἰς αὐτὸν δόξης.
Πράγματι οἱ Ἀθηναῖοι, καίπερ ὄντες λίαν ἄστατοι ἐν πολλοῖς, πολ-
λαχῶς δὲ μεταβληθέντες κατὰ τὰ ἔτη τοῦ πολέμου, εἶχοντο ἐκ
συνθείας καὶ ἐξ ὀρθοῦ καλλιτεχνικοῦ αἰσθήματος τῆς ἀρχαίας
δραματικῆς τεχνοτροπίας· καίτοι δὲ ὁ Εὐριπίδης προεκάλει ζωη-
ρὸν ἐνδιαφέρον, ἀλλ' ὅμως ὁ συνδυασμὸς τέχνης καὶ σοφιστικῆς,
φιλοσοφικῆς σκέψεως καὶ ποιήσεως ἐφαίνετό πως πρωτοφανής.
Διὸ ἐξηκολούθησεν ὁ Σοφοκλῆς θεωρούμενος ὁ δόκιμος τραγι-

κός· εἰς αὐτὸν δὲ ἀπενέμοντο ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος τὰ πρωτεῖα, ἐν ᾧ τοῦ Εὐριπίδου πέντε μόνον περίπου τῶν δραμάτων, ἀνερχομένων εἰς ἐνενήκοντα καὶ ὑπερέκεινα, ἔτυχον τοῦ στεφάνου¹. Πάντες οἱ φίλοι τῶν πατροπαραδότων ἦσαν κατ' ἀρχὴν κεκηρυγμένοι κατ' αὐτοῦ, εἶπερ τις δὲ καὶ ἄλλος ὁ Ἀριστοφάνης. Ἀλλὰ, καίτοι οὗτός τε καὶ οἱ ὁμοφρονοῦντες μετ' αὐτοῦ διεγίνωσκον τὰ τρωτὰ τοῦ νέου τραγικοῦ εἶδους, ἡδυνάτουں ὅμως νὰ ὑποδείξωσιν ἄλλας ὁδοὺς πρὸς περαιτέραν ἀνάπτυξιν τοῦ δράματος καὶ ἔτι ὀλιγώτερον νὰ δηλώσωσιν ἄλλους ποιητὰς ἀκολουθοῦντας ὁδὸν ὀρθοτέραν. Ἀλλ' ὅμως ὁ Εὐριπίδης δὲν εἰργάζεται ματαίως. Ὅσα δὲ μᾶλλον ἤλαττοῦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν γονίμων ποιητῶν, τόσα μᾶλλον ηὔξανεν ἡ εὐδοκίμησις αὐτοῦ καὶ τὸ ἀξίωμα· τελευτῶντος δὲ τοῦ πολέμου, ἐκεῖνος ἀπέβη ὁ κατ' ἐξοχὴν δραματοῦργος τοῦ δήμου καὶ ὁ ἀρεστὸς εἰς τὸ πολὺ πλῆθος ποιητῆς. Τὰ πλήθη ἠρέσκοντο εἰς τὴν τόλμην καὶ ἰδιορρυθμίαν μεθ' ἧς ἐπραγματεύετο τοὺς ἀρχαίους ἐθνικοὺς μύθους καὶ κατώρθωνε νὰ παριστάνῃ αὐτοὺς μετὰ ζωηρότητος τοιαύτης, ὥστ' ἐπίστευον, ὅτι οἱ μυθικοὶ ἐκεῖνοι λόγοι παρίσταντο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν δίκην συμβάντων συγχρόνων. Οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι εἶχον καταληφθῇ ὑπὸ κόρου τοῦ σκοτεινοῦ πάθους τῆς ἀρχαίας τραγωδίας καὶ παρεδόθησαν μετ' εὐαρεστήσεως εἰς τὸν ποιητὴν τὸν καθιστάνοντα εἰς αὐτοὺς τὰ πάντα σαφῇ καὶ οικεῖα, τὸν λαλοῦντα τὴν ἰδίαν αὐτῶν γλῶσσαν καὶ ἐπιδεικνύοντα εἰς αὐτοὺς ἥρωας τοιούτους, ὥστε νὰ δύνανται νὰ θεωρῶσιν αὐτοὺς ὁμοίους ἑαυτῶν. Οἱ στίχοι αὐτοῦ ἐνετυποῦντο εὐκόλως εἰς τὴν μνήμην τοῦ πλῆθους· αἱ γνώμαι αὐτοῦ μετεβιβάζοντο οἷονεὶ νόμισμα κυκλοφοροῦν ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα· τὰ δράματ' αὐτοῦ ἠκούοντο μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Καὶ ἀνεγινώσκοντο δὲ πολὺ, ἐπειδὴ συνέπιπτον οἱ χρόνοι καθ' οὓς ἡ διὰ

¹ [Ἀῦλον] Γελλίου XVII, 4, 3· Euripidem M. Varro ait. cum quinque et septuaginta tragoedias scripserit, in quinque solis vicisse. Οἱ δὲ Ἀλεξανδρινοὶ ἐγίνωσκον ἐνενήκοντα καὶ δύο τῶν διδασκαλιῶν ἐν αἷς ἀνεγράφοντο μόνον τὰ δράματα τὰ ἀξιωθέντα ἐνὸς τῶν τριῶν ἄθλων N a u c k ἐν ἐκδ. Εὐριπίδου σ. XXIII.

τῆς γραφῆς διάδοσις συγγραφῶν ἀπετέλει ἀκμαίαν ἐν Ἀθήναις βιομηχανίαν. Ἀντὶ δραχμῆς ἡδύνατο ὁ Ἀθηναῖος νάγοράσῃ ἐν τῇ ἀγορᾷ τὰ ἔργα τοῦ Ἀναξαγόρου¹, ἡ δὲ ἄγνοια αὐτῶν ἐθεωρεῖτο ἔλλειψις παιδεύσεως τοιαύτη, ὥστε ὑπελαμβάνετο σκαῖον τὸ προϋποθέτειν αὐτὴν παρὰ τοῖς ἡλιασταῖς ἐν Ἀθήναις. Ὅτε δ' ἐδικάσθη ὁ Πρωταγόρας, ἡ καταδίωξις ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὰς συγγραφάς αὐτοῦ, ἐπεβλήθη δὲ ἡ συναγωγὴ ἀπάντων τῶν πωληθέντων ἀντιγράφων καὶ ἡ εἰς τὰς ἀρχὰς παράδοσις αὐτῶν².

Αὐτόχρομα μανία τοῦ ἀναγινώσκειν κατέλαβε τοὺς Ἀθηναίους, καὶ αὐταὶ δὲ αἱ τροφοὶ ἐν ταῖς τραγωδίαις ἀνεφέροντο εἰς τὰ διδάγματα περὶ τῶν μύθων ἅτινα εἶχον ἀποκομίσαι ἐκ τῆς ἀναγνώσεως παλαιῶν γραφῶν³. Ἐν δὲ τῇ ἀναγνώσει τῶν δραμάτων ὁ Ἀθηναῖος ἦτο μᾶλλον ἀπηλλαγμένος τῶν παραδόσεων τῆς σκηνῆς καὶ παρεδίδοτο μετὰ ἥττονος δεσμεύσεως εἰς τὴν εὐχαρίστησιν ἣν παρεῖχεν ὁ ποιητής, ἐν ᾧ ἐπανέυρισκεν ἑαυτὸν καὶ τοὺς χρόνους ἐν οἷς ἔζη. Διὰ τοῦτο δὲ τὰ δράματ' αὐτοῦ συμπαρελάμβανε κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν, καὶ ταῦτα παρεμύθουν αὐτὸν ἐν τῇ ξένῃ καὶ ἐν τῇ συμφορᾷ⁴.

¹ Πλάτωνος Ἀπολογ. 26. Περὶ τῶν βιβλιοπωλῶν ἴδε Böckh Staatsh[aus]haltung der Athener] Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 137. Ὑπῆρχε δὲ ἰδίᾳ ἀγορὰ, οὗ τὰ βιβλία ὄνεια (ἴδε Εὐπολιν παρὰ [Ιουλίῳ] Πολυδεύει IX, 47. Πρὸς Meineke Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 550) ἐν τῇ ἀρχήστρα τοῦ Κεραμεικοῦ. ἴδε Schöne ἐν τοῖς Neue Jahrbücher für Philologie. 1870 σ. 802. [Πρὸς Schmitz Schrifsteller und Buchhändler in Athen. Heidelberg. 1876. Birt Das antike Buchwesen. Ἐν Βερολίνῳ. 1882 σ. 357 κ. ε. 433 κ. ε.].

² Διόγηνους Λαερτίου IX, 8, 52.

³ Εὐριπίδου Ἰππολ. στ. 415 [κ. ε.].

Ὅσοι μὲν οὖν γραφάς τε τῶν παλαιτέρων
ἔχουσιν αὐτοὶ τ' εἰοῖν ἐν μούσαις ἀεὶ,
ἴσασι μὲν Ζεὺς ὥς ποτ' ἠράσθη γάμων
Σεμέλης . . .]

⁴ [Ὁ Διόνυσος ἐν τοῖς τοῦ] Ἀριστοφάνους Βατράχοις στ. 52 [λέγει, ὅτι ἀνεγίνωσκε τὴν Ἀνδρομέδαν τοῦ Εὐριπίδου ἐπὶ τῆς νεώσε]. Περὶ δὲ τῆς [διὰ τῆς ἀπομνημονεύσεως τῶν στίχων τοῦ Εὐριπίδου] παραμυθίας τῶν Ἀθηναίων αἰχμαλώτων ἐν Συρακούσαις, εἴτινες

Ἄλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα ὁ Εὐριπίδης δὲν ἔμεινεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν συμπολιτῶν. Γηραιὸς δὲ ἤδη ὢν ἀπεδέχθη τῷ 408 π. Χ. (Ὀλυμπ. 93, 4) τὴν πρόσκλησιν Ἀρχελάου τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, πρὸς ἣν εἴλκυσεν αὐτὸν ὁ νέος ἐλληνικὸς πολιτισμὸς ὁ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ἀναπτυσσόμενος. Ὑπῆρξε δὲ τῶν πρώτων μεταγαγόντων τὴν δραματικὴν μοῦσαν τῶν Ἀθηναίων ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἔχων τὴν προαίσθησιν, ὅτι ἡ ἄνθρωπος τῆς ἐλληνικῆς τέχνης ἦτο προωρισμένη νάποθῃ κοινὸν κτῆμα ἀπάντων τῶν λαῶν τῶν ἀγωνιζομένων νὰ ὑψωθῶσιν εἰς μόρφωσιν ἀνωτέραν. Ὡς δὲ ὁ Αἰσχύλος εἶχεν ὑμνήσει τὰ κτίσματα τοῦ Ἰέρωνος, οὕτως ὁ Εὐριπίδης ἔψαλε τὰ τοῦ Ἀρχελάου. Βλέποντες δὲ αὐτὸν ὑμνοῦντα τὸν βασιλέα, ὅστις ὅμοιος πρὸς τοὺς ἀρχαίους ἥρωας ἐστήριξεν ἐν τῷ βορρᾷ τὸν πολιτισμὸν διὰ χαράξεως καὶ ἐξασφαλίσεως τῶν ὁδῶν¹ καὶ μακαρίζοντα τὰς ἀρχαίας ἑδρας τῶν Μουσῶν ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Πιερίας, ἐν αἷς ἀνέθαλλον νῦν καὶ πάλιν ἐλληνικαὶ ἐορταί, διαγινώσκομεν τὴν γόνιμον ἐμπνευσιν ἣς μετέλαβεν ὁ ποιητὴς διὰ τῆς μεταναστεύσεως εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἄλλ' εὗρε καὶ ἐκεῖ ἐχθροὺς, βλέποντας μετὰ φόβου τὴν εὐνοίαν ἣς ἀπήλαυε παρὰ τῷ βασιλεῖ, μετὰ δὲ διετῇ διαμονῇ ἐν Πέλλῃ ὁ ἐβδομήκοντα ἡδὴ καὶ τεσσάρων ἐτῶν ἡλικίαν ἔχων πρεσβύτης ἔπεσε, καθ' ἃ φαίνεται, θῦμα τῆς κακοβουλίας αὐτῶν².

Καὶ δυνάμεθα μὲν νὰ καλέσωμεν τὸν Εὐριπίδην πλειότερον ἢ τὸν Σοφοκλέα γόνον τοῦ αἰῶνος ἐν ᾧ ἔζη, ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι αἱ τάσεις ἐκεῖναι αἱ συνδεόμεναι πρὸς τὴν ἡθικὴν παρακμὴν τῶν Ἀθηναίων κατέλαβον αὐτὸν καθ' ὁλοκληρίαν καὶ ἀπεξέ-

καὶ ἡξιώθησαν χάριν αὐτῶν τῆς εἰς τὴν πατρίδα καθόδου, ὅδε *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Νικίου στ. 29. Ἰδε καὶ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 494].

¹ *Εὐριπίδης* ἐν Ἀρχελάῳ [ἀπόσπ. 262 παρὰ Nauck]· ἔπαυσ' ὁδοῦρους λυμεῶνας.

² *Αἰλιανὸς* Ποικίλη Ἱστορία XIII, 4 Παρὰ δὲ τῷ Ἀριστοτέλει (Πολιτ. [ἐκδ. Bekker, σ. 220, 7] γίνεται λόγος περὶ ἐπιθέσεων κατὰ τοῦ Εὐριπίδου ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἀρχελάου, ὅς ἐκδικήσας ὁ βασιλεὺς ἐπέσυρεν ἔχθραν καθ' ἑαυτοῦ.

νωσαν ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων ιδεωδῶν τῶν προδρόμων αὐτοῦ. Οὐ μόνον ὁ βίος αὐτοῦ καὶ ἡ διαγωγὴ ὑπῆρξαν ἀγνότερα καὶ πολλῶ ἀπέτρεχε τῆς μετὰ κουφονοίας περιφρονήσεως τῶν πατρίων ἡθῶν, ἀλλὰ καὶ μετεῖχεν ιδεωδούς τάσεως ἰσχυροτάτης καὶ βαθυτάτης. Εἶχε ζωηράν τὴν συναίσθησιν τῆς ἀνάγκης θρησκευτικῶν πεποιθήσεων, θερμὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἡσυχον θεωρίαν τῶν ἀνθρωπίνων καὶ τῶν θείων, ἀκατανίκητον πόθον νὰ κατανοήσῃ τὰ προβλήματα τῆς διοικήσεως τῶν κατὰ τὸν κόσμον· ὁ δὲ πόθος οὗτος ἦτο τοσούτῳ μᾶλλον ἰσχυρὸς ἐν αὐτῷ καθ' ὅσον ἡσθάνετο ζωηρότατα τὰ δεινὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ κατείχετο ὑπὸ κραταιότητος αἰσθήματος δικαιοσύνης, οὗ ἐζήτει τὸν κορεσμόν. Ἀλλ' αἱ ἔρευναι αὐτοῦ δὲν ἔτυχον τοῦ σκοπού, οὐδ' ἡξιώθη τῆς ποιομένης λύσεως εἴτε διὰ τῆς πίστεως εἴτε διὰ τοῦ δισταγμοῦ. Καὶ ἡ μὲν περισσόθρησκος αὐτοῦ γνώμη δὲν ἐπέτρεπεν εἰς αὐτὸν νὰ ἡσυχάσῃ ἀρκούμενος εἰς τὴν ἀπάρνησιν τοῦ θείου, ἡ δὲ ἀνωτέρα παιδείσις καθίστανεν εἰς αὐτὸν ἀδύνατον νὰ ἐμμείνῃ εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς παραδόσεως. Καὶ ἐν μὲν τῇ ἀταράχῃ ψυχῇ τοῦ Σοφοκλέους ἐνεκατοπτρίζοντο αἱ μεγάλαι μορφαὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων εἰς ἃς καὶ ἀφωσιόυτο, ἀσυνειδήτως εὐρύνων, βαθυτέρας καθιστάνων καὶ φέρων εἰς ἀρμονίαν πρὸς τὰς συγχρόνους ιδέας τὰς παραδεδομένας περὶ θεῶν καὶ ἡρώων παραστάσεις, τοῦθ' ὅπερ ἔπραττε καὶ ὁ Φειδίας ἐν τῷ κύκλῳ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Εὐριπίδης οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ ἑαυτὸν καὶ τοὺς δισταγμοὺς αὐτοῦ, ἡ δὲ ἄβυσσος τῆς συγχύσεως, ἥς ἐν μέσῳ ἔζη, μετεδόθη καὶ εἰς ἅπαντα αὐτοῦ τὰ ἔργα. Διὰ τοῦτο δὲν ἠδυνήθησαν ταῦτα νὰ συνεργήσωσι πρὸς καθησύχασιν τῶν ψυχῶν, καθότι ἔλειπεν ἀπ' αὐτῶν ἡ σφραγὶς ἐκείνη τῆς εὐτυχοῦς ἀρμονίας ἢ ἐπιτεθειμένη ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων ἔργων. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς ἀλύτου διαπάλης μεταξὺ φιλοσοφικῆς θεωρίας καὶ τέχνης διήγαγε τὸν ὅλον βίον ὁ Εὐριπίδης πάσχων ὡς ἄνθρωπος καὶ ποιητῆς, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον δὲν εὗρεν ἀντιστήκωμα κατὰ τῆς ἐνδομύχου ἀθυμίας οὗτ' ἐν τοῖς δημοσίοις πράγμασι καὶ τῇ

συμμετοχῇ εἰς τὰ τοῦ δήμου οὗτ' ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ. Διὰ ταῦτα δ' ἐν πλήρει ἀντιθέσει πρὸς τὸν φαῖδρον καὶ ἐράσμιον Σοφοκλέα ὑπῆρξε δύσκολος καὶ δύσθυμος, πικρὸς ἐν ταῖς κρίσεσι καὶ φιλόσογος· ἀπανταχοῦ ἔβλεπε μόνον τὰ σκιερὰ μέρη, ἤκουε τὰς παραφωνίας, καὶ ἡ δυσθυμία ἡ πληροῦσα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐξεχύνετο κατὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν θεῶν, ἐπειδὴ καὶ τούτους θεωρεῖ ὑπευθύνους ἐπὶ τοῖς πραττομένοις παρ' αὐτῶν ἢ ἐπ' ἐκείνοις ὅσα ἐπιτρέπουσι νὰ γίνωνται.

Καὶ ὑπῆρξαν μὲν δυσμενέσταται αὗται αἱ συνθήκαι πρὸς εὐδοκίμησιν δραματικῶν ἔργων, ἀλλὰ διὰ τοῦτο μάλιστα εἶνε πολλῷ μᾶλλον ἄξιον θαυμασμοῦ τὸ θάρρος, μεθ' οὗ ὁ Εὐριπίδης ἀνέλαβε νάγάγῃ εἰς νέαν ἀνάπτυξιν τὸ ἀττικὸν δράμα, καὶ ἡ ἐπιτυχία μεθ' ἧς κατώρθωσε τὸν ἐπιδιωχθέντα σκοπόν. Ἀναμφισβήτητον δὲ εἶνε καὶ τὸ ὅτι λίαν ἐπίκαιροι ὑπῆρξαν αἱ καινοτομίαι αὐτοῦ.

Οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες τῆς ἀρχαίας τραγωδίας ἦσαν μορφαὶ ἀκριβῶς ὑπὸ τῆς παραδόσεως ὠρισμένοι καὶ διαγεγραμμένοι· οἱ μὲν χαρακτῆρες ἦσαν δεδομένοι ὑπὸ τῶν λόγων, ἡ δὲ φαντασία τῶν ποιητῶν εἶχε διαμορφώσει αὐτοὺς ὠρισμένως, καὶ δὴ μετὰ τῆς ἀκριβείας ἐκείνης καὶ σαφηνείας τῶν τύπων, ἐν ᾗ διαγιγνώσκουμεν τὸ αὐτὸ πλαστικὸν πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων τὸ δημιουργῆσαν ἐν λίθῳ καὶ χαλκῷ τὰγάλματα τῶν ἐθνικῶν θεῶν. Τὸ δὲ προσωπεῖον, ὁ κόθορνος καὶ ἡ ἐνδυμασία συνετέλουν εἰς τὸν κατὰ τὰ παραδεδομένα χαρακτηρισμὸν τῶν διαφόρων προσώπων· ἕνεκα δὲ τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς πτοήσεως, ἣν αὐτοὶ οἱ ποιηταὶ ἡσθάνοντο πρὸς τὰ πρόσωπα τῆς τραγωδίας, οὐδ' αὐτοὶ ἐτόλμων νὰ καταστήσωσιν αὐτὰ ὅλως ὅμοια πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Παρίστατο αἰσθητὴ ἀνάγκη νὰ μετρῶνται δι' ἄλλου μέτρου, ἔβαινον ἐπὶ τῆς σκηνῆς μεγαλειότεροι καὶ μεῖζονες τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἦσαν οἷοι τὰγάλματα τοῦ Φειδίου ἐν τῷ αἰετώματι τοῦ Παρθενῶνος, ἅτινα, καθ' ἃ ἕκαστος ἠδύνατο νὰ ἰδῇ, ἐφαίνοντο ἀνήκοντα εἰς τὴν τάξιν κόσμου ἀνωτέρου. Καὶ κατώρθωσε μὲν ὁ Σοφοκλῆς νὰ καταβιβάσῃ πῶς τὰς μορφὰς ἐκείνας τοῦ μύθου, καταστήσας αὐτὰς προσιτωτέρας

εἰς τὴν συνείδησιν τῶν πολλῶν καὶ παραστήσας ἐν αὐτοῖς τὸν ἐν-
δόμυχον βίον τῆς ψυχῆς· αἱ δὲ σχέσεις μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων,
μεταξὺ συζύγων καὶ ἀδελφῶν ἐπιδεικνύονται θερμότεραι, ἀληθέ-
στεραι καὶ ἀνθρωπινώτεραι. Ἄλλ' οὐχ ἦττον παρ' αὐτῷ δὲν
παρίστανται ἐνώπιον ἡμῶν διακεκριμένα καθ' ἑαυτὰ πρόσωπα,
ἀλλ' οἶονεῖ τινα συμβολικὰ πρότυπα συμπεριλαμβάνοντα εἶδη ὅλα
καὶ τάξεις ἀνθρωπίνων προσώπων· παρὰ τὰς ἀνθρωπίνους αὐτῶν
ἀδυναμίας ἐξακολουθοῦσι νὰ εἶνε χαρακτῆρες ιδεώδεις, τὸ δὲ περι-
βάλλον αὐτὰ ὕψος καὶ μεγαλεῖον ἔγκειται εἰς τοῦτο, ὅτι τῶν
προσώπων διαγράφονται μόνον τὰ θεμελιώδη καὶ ἀμετάβλητα
γνωρίσματα.

Ἄλλ' ἡ ἄνευ μεταβολῆς ἐμμονὴ εἰς τὸν τρόπον ἐκείνον τῆς
παραστάσεως ἔμελλε νὰ γάγῃ σὺν τῷ χρόνῳ εἰς τὸν κίνδυνον ποιᾶς
τινος μονοτονίας. Διὸ παρίστατο ἀνάγκη νὰ τολμηθῇ ἡ ἀπόπειρα
τῆς ἐπὶ τὴν σκηνὴν ἀναβιδάσεως πραγματικῶν ἀνθρώπων, καὶ ὃη
οὐ μόνον ὡς προσώπων ὑποδεεστέρων, οἷα οἱ ἄγγελοι, οἱ φύλακες,
αἱ τροφοί, ὧν ἡ παράστασις εἶχεν ἀγάγει καὶ τοὺς ἀρχαίους τρα-
γικούς εἰς τὴν ἐπίδειξιν ἐξαιρέτων χαρακτήρων τοῦ καθημερινοῦ
βίου, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν πρωταγωνιστῶν. Τοῦτο δὲ τολμή-
σας ὁ Εὐριπίδης ἔτεμε νέαν ὁδόν, ἐν ἣ ἐπωφελήθη ἅπαντα τὰ
ἔμφυτα ἐν ἑαυτῷ δῶρα καὶ τὰ ἐκ τῆς πείρας καὶ τῆς παιδεύσεως
διδάγματα, τὴν ζωηράν εὐαισθησίαν, τὴν ἔξοχον δεξιότητα περὶ
τὴν εὔρεσιν τῆς προσηκούσης εἰς πᾶν αἶσθημα λέξεως, τὴν ἀκριβῆ
γνώσιν ἀπάντων τῶν συγκινούντων τοὺς συγχρόνους, τὴν σοφιστι-
κὴν παιδευσιν, ἥς ἔνεκεν εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ διαφωτίζη καὶ καθ-
ορίζη εὐπεριγράφως πάσας τὰς πρὸς ἀλλήλας ἀντιδιαμαχομένας
ἀνθρωπίνους γνώμας. Οὕτω δ' ἀπεσπᾶσθη τολμηρῶς ἀπὸ τῶν παρα-
δόσεων τῆς τραγικῆς σκηνῆς, ἐξέβαλε τὰς τραγικὰς μορφὰς ἀπὸ
τῆς ὁμίχλης τῶν μυθικῶν χρόνων καὶ ἤγαγεν αὐτὰς εἰς τὸ ἄπλε-
τον φῶς τοῦ ἐνεστώτος, ἐπανήγαγε τὴν γλῶσσαν τοῦ τραγικοῦ
πάθους εἰς τὸ μέτρον τῆς συνήθους τῶν Ἀθηναίων ὁμιλίας, καὶ,
μὴ περιοριζόμενος εἰς τὴν διὰ μεγάλων γραμμῶν παράστασιν τῶν

ἡρώων, ἐξεικόνισε τὰ πάθη αὐτῶν καὶ τὰς ἡδονὰς ἐπὶ τὸ ἀκριβέστατον διὰ πάντων τῶν σταδίων καὶ τῶν περιπετειῶν τῶν ζωηροτάτων συναισθήσεων.

Ἄλλ' ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ προσέκρουσεν εἰς δυσχερεῖας καιριωτάτας· καὶ ταῦτα διότι ἐπηκολούθησε πραγματευόμενος τὰς αὐτὰς ὑποθέσεις αἵτινες ἦσαν ἀντικείμενον τοῦ ἔπους, οὕτω δὲ περιέστη εἰς ἀντίθεσιν ἐμποιοῦσαν αἴσθησιν δυσάρεστον. Καὶ ἐκαλοῦντο μὲν οἱ ἥρωες αὐτοῦ Ἡρακλῆς καὶ Ἀγαμέμνων, ἐξήρχοντο δ' ἐκ βασιλείων θυρῶν φέροντες ἀμφιάσιν πολυτελῆ καὶ βαίνοντες ἐπὶ ὑψηλοῦ κοθόρνου, καὶ περιεστοιχίζοντο ὑπὸ τῶν δουλικῶς αὐτοὺς προσκυνούντων θεραπόντων· ἀλλ' αὐτὰ τὰ πρόσωπα εἶχον περισταλῇ εἰς κοινοὺς θνητοὺς, μὴ ἀνταποκρινομένους πρὸς τοὺς ἥρωας οὓς ὑπεδύοντο. Ἦσαν ἄνθρωποι ἔχοντες πολλὴν τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν καὶ τοιοῦτοι, ὥστε ἦτο ἀνάρμοστος ἡ παρὰστάσις αὐτῶν ὡς ἀγωνιζομένων γενναίως ἐναντίον τῶν μεγάλων ὑπερανθρώπων δυνάμεων, ἄνθρωποι βασανιζόμενοι ὑπὸ τῶν δεινῶν τοῦ ἔρωτος καὶ διχονοίας ἐν τῷ συζυγικῷ βίῳ, ὑπὸ πτωχείας καὶ ἀπασῶν τῶν ἀμνηχανιῶν τοῦ ἐπὶ γῆς βίου. Ἐκ τῶν ὑπερανθρώπων προσωπείων τῶν ἐπινοηθέντων διὰ τὰς μορφὰς ἃς δίκην χαρακτήρων εἶχε δημιουργήσει ὁ Αἰσχύλος ἠκούετο ἀπηχοῦσα νῦν ἡ λεπτὴ φωνὴ ἀνθρώπων ἀγοραίων, ἀξιούντων νὰ προκαλέσῃσιν συγκίνησιν καὶ ἔλεον, οἷος ὁ παρ' ἡμῶν ἐπιδεικνυόμενος πρὸς τὰς ἀτυχίας τινὸς τῶν πλησίον ὁμοίου ἡμῖν ἀνθρώπου. Ἀλλὰ τοῦτο ἀντεμάχετο, ὡς εἰκὸς, πρὸς τὸ ὑγιὲς καλλιτεχνικὸν αἶσθημα, καὶ ἦτο ταπείνωσις τῶν θεῶν καὶ ἡρώων τῶν δημιουργηθέντων ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐφαίνετο οἷον εἶ τις βεβήλωσις τοῦ σεβασμίου θησαυροῦ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων.

Αὐτὸς δὲ ὁ Εὐριπίδης δὲν ἦτο ἀδιάφορος πρὸς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ, ὧν ἄλλως ἦτο ἄριστος γνώστης. Κατῶρθωσε δὲ νὰ πλουτίσῃ τὰς ἀρχαιότερας δραματικὰς ὑποθέσεις δι' ἱκανῶν στοιχείων παροραθέντων ὑπὸ τῶν ἄλλων ποιητῶν, καὶ προσέθηκε μετὰ μεγάλης δεξιότητος νέας ὑποθέσεις γαργαλίζουσας τὴν φι-

λοπατρίαν τοῦ πλήθους τῶν Ἀθηναίων ἢ ἐξαιρέτως ἰδιαζούσας πρὸς παράστασιν ἄγουσαν εἰς συγκινήσεις.

Καὶ τῶν μὲν δραμάτων τῶν ἐχόντων ἐπιχώριον ἄττικόν χαρακτῆρα διακρίνεται ὁ Ἴων, οὗ ἡ ὑπόθεσις ὑπόκειται ἐν Δελφοῖς, ἔνθα ὁ υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Κρεούσης τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν [Ἐρεχθέως] ὑπηρετεῖ ὡς νεωκόρος, ἕως ἀπὸ τῆς ἐν τῷ ἱερῷ ἐκείνῳ ἀποχωρήσεως αὐτοῦ κατάγεται εἰς τὴν πατρίδα, ὅπως ὡς ἰθαγενὴς βασιλεὺς τῆς χώρας μένη ἐν αὐτῇ εἰσηγητῆς νέων χρόνων μεγαλείου καὶ δόξης. Ὅμοίως δὲ μαρτυροῦσι τάποσπάσματα τοῦ Ἐρεχθέως περὶ βαθείας καὶ θερμῆς ἀντιλήψεως τῶν κατὰ τοὺς πατέριους μύθους τοῦ ἄττικοῦ λαοῦ. Ἐννέα τῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου ἔχουσι ἄττικὰς ὑποθέσεις¹· ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς δράμασιν ἐπωφελεῖται πᾶσαν παρεχόμενην εὐκαιρίαν πρὸς ἐξύμνησιν τῆς γενετείας. Ἵμνων δὲ μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὴν εὐλογίαν τῶν θεῶν τὴν κατασκεδαννυμένην ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς, τὰ πνευματικὰ δῶρα τῶν Ἀθηνῶν, τοὺς νόμους αὐτῆς καὶ τὴν δικαιοσύνην καὶ τοὺς μεγάλους τῆς πόλεως ἄνδρας, ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νὰ συγκινήσῃ ζωντῶς τὰς ψυχὰς, νὰ ἐξάψῃ τὴν φιλοπατρίαν καὶ παρορμήσῃ τοὺς συμπολίτας εἰς μίμησιν τῶν εὐγενῶν ἐκείνων προτύπων.

Τῶν δὲ νέας ὑποθέσεις ἐχόντων δραμάτων ἄξια σημειώσεως εἶνε ἰδίως ἐκεῖνα ἐν οἷς πρωταγωνιστοῦσι γυναῖκες. Τοιαύτη δὲ εἶνε ἡ Φαίδρα ἐν τῷ Ἰππολύτῳ, ἥς παριστάνεται μετὰ θαυμασίας τέχνης τὸ ἀξιόποινον αἶσθημα, ὃ πρὸς τὸν πρόγονον ἔρωσ, ἐν τῇ κατὰ μικρὸν ἀναπτύξει αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ματαίας πρὸς καταπάλαισιν αὐτοῦ ἀποπείρας μέχρι τῆς ἐξομολογήσεως καὶ ἔπειτα ἀπὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς λύσεως ἐπὶ τῇ ἀποκρούσει τῆς δυσέρωτος μέχρι τῆς καθάρσεως τοῦ ἄγους διὰ τῆς αὐτοκτονίας. Ὅμοίως δὲ

¹ Τὰ ἄττικὰς ὑποθέσεις ἔχοντα δράματα τοῦ Εὐριπίδου εἶνε ὁ Ἀλγέως, ἡ Ἀλόπη, ὁ Ἐρεχθεὺς, οἱ Ἡρακλεῖδαι, αἱ Ἰκέτιδες, ὁ Ἰππόλυτος, ὁ Ἴων, ὁ Θησεὺς καὶ ὁ Σκίρων. Πρὸς Schenk 1 Politische Anschauungen des Euripides. Ἐν Βιέννῃ. 1862 σ. 23.

φυσικὸν ἦτο νὰ ἐπιτύχῃ ὁ Εὐριπίδης ἐξαιρέτως ἐν τῇ παραστάσει τῆς ἐνδομύχου διαπάλης τῆς κλονούσης ψυχὴν οἷα ἡ τῆς Μηδείας, ἐπειδὴ ἐν τῷ δράματι ἐκεῖνον ἠδύναντο νὰ ἐπιδειχθῶσιν ἄριστα αἱ ιδιόρρυθμοι ποιητικαὶ ἀρεταὶ τοῦ ποιητοῦ ἄνευ παραβλάψεως τῆς ἀξιοπρεπείας τῆς ὑποθέσεως ἢ παραμορφώσεως τῆς παραδόσεως. Διὸ τοιούτων ὑποθέσεων ἐπελαμβάνετο μετὰ στοργῆς ἰδιαζούσης.

Ἄλλ' ἐν τῷ καθ' ὅλου εἶχον ἄλλως τὰ κατ' αὐτόν. Ὁ Εὐριπίδης δὲν ἔζη ἐν μέσῳ αὐτοῦ τοῦ κόσμου τῶν ἡρώων, καθ' ἃ ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Σοφοκλῆς. Πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ἀντιπαρήρχετο τὸ παρελθὸν ἄνευ αἴγλης ὥς καὶ τὸ ἐνεστὼς, τὰ δὲ πρόσωπα καὶ αἱ ὑποθέσεις εἴλκυον αὐτὸν μόνον καθ' ὅσον ἤλπιζεν, ὅτι θὰ ἠδύνετο δι' εὐφροσύνης διατάξεως τῆς πράξεως καὶ ζωηροτέρας παραστάσεως τῶν χαρακτήρων νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ἰδίαν ποιητικὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἐξ ἀνωτέρας παιδεύσεως ἀνάπτυξιν. Ἀντὶ δὲ νὰ ποδέχῃται τὴν παράδοσιν μετὰ εὐκρινούς πίστεως καὶ σεβασμοῦ, ἀντετάσσετο εἰς αὐτὴν μετὰ κριτικῆς δριμείας, ἀπέρριπτε τοὺς μύθους τοῦ Ὁμήρου, ἐν οἷς εὗρισκε πλάσματα ἀνάρμοστα εἰς τοὺς θεοὺς, καὶ δὲν ὤκνει νὰ φέρῃ διέξοδον εἰς τὴν ὀξεῖαν κραυγὴν τοῦ δισταγμοῦ καὶ τῆς ἀρνήσεως καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν τῶν δραμάτων οὕτως, ὥστε ἀφηρεῖτο πᾶν ἐνδιαφέρον ὑπὲρ αὐτῶν τῶν παριστανομένων πραγμάτων. Ἐκφραζομένων δὲ ἀμφιβολιῶν περὶ ὅλου τοῦ Ὀλύμπου καὶ καταγελωμένης εἰρωνικῶς τῆς ὅλης πίστεως τοῦ λαοῦ, ἦτο φυσικὸν, ὅτι οἱ θεοὶ αὐτοῦ καὶ οἱ ἥρωες ἐμελλον νὰ ὑποβιβασθῶσιν εἰς κενὰ θεατρικὰ θεάματα καὶ ὅτι ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἀφ' ἧς εἶχον φυγαδευθῇ οἱ θεοί, ἐμελλε νὰ πνεύσῃ πνοὴ ψυχῆς παγετώδους.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Εὐριπίδης αὐτὸς οὐδαμῶς ἐπέχαιρεν ἐπὶ ταῖς ὑποθέσεσιν ἐκεῖναις, καὶ δὲν ἠδύνετο νὰ διαλάβῃ αὐτὸν ὁ διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπεξεργασίας ὑποβιβασμὸς τῆς ἀξίας αὐτῶν, ἀνεζήτηε νὰ καλλωπίσῃ αὐτὰς δι' ἄλλων μέσων· πρὸς τοῦτο δὲ μετεχειρίσθη τὴν ἐπίτεχνον περιπλοκὴν τῆς δράσεως, ἐπιδιώξας τὴν διὰ

δεξιῶς ἐπινενοημένων περιπετειῶν ἔντασιν τῆς περιεργείας τῶν ἀκροατῶν, τοῦθ' ὅπερ οὐδέποτε εἶχεν ἀπασχολήσει τοὺς ἀρχαιοτέρους ποιητάς. Πρὸς τούτοις δ' ἐπεζήτησε τοιαύτην ἐκλογὴν καὶ διάθεσιν τῶν ὑποθέσεων, ὥστε δι' ἀναφορὰς πρὸς τὰ σύγχρονα πράγματα νὰ προσλάβωσι τὰ θέλγητρα τοῦ ἐπικαίρου καὶ νέου.

Οὕτως ἐποίησε περὶ τὴν 90 Ὀλυμπιάδα (420 π. Χ.) τὰς Ἰκέτιδας πρὸς δόξαν τῶν Ἀθηνῶν, αἵτινες διὰ τῆς βίας κατώρθωσαν τὴν ταφὴν τῶν πεσόντων πρὸ τῶν Θηβῶν. Ἡ δὲ εἰς τὸ Ἄργος παρασχεθεῖσα αὕτη ὑπηρεσία ἐξαίρεται χάριν τῆς προκλήσεως ἰσχυρᾶς συμμαχίας τῆς πόλεως ταύτης μετὰ τῶν Ἀθηναίων, τοῦθ' ὅπερ καὶ ῥητῶς ἐκφράζει ὁ ποιητὴς ἐν τέλει τοῦ δράματος. Ἄλλως δ' οἱ ἀρχαῖοι πρὸς τὰς Θήβας ἀγῶνες ἐκίνουν τὸ ἄμεσον διάφορον τῶν Ἀθηναίων μετὰ τὴν παρὰ τὸ Δῆλιον μάχην, μεθ' ἣν οἱ Θηβαῖοι ὥς καὶ ἐν τοῖς μυθικοῖς χρόνοις εἶχον πάλιν ἀρνηθῆ τὴν ταφὴν τῶν πεσόντων πολέμιων. Τῶν αὐτῶν δὲ χρόνων καὶ τῶν αὐτῶν σκίψεων γέννημα εἶνε καὶ οἱ Ἡρακλεῖδαι, ἐν οἷς ἐξυμνεῖται ἡ μεγαλοφροσύνη τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς τότε ἐχθροὺς τῆς πόλεως ἕνεκεν ἐπιδείξεως τῆς ἀγνωμοσύνης τῆς Σπάρτης καὶ ἐνισχύσεως τῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἀττικίζόντων συμφώνως πρὸς τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Ἀλκιβιάδου, εἰς ὃ προφανῶς προσεχώρησεν ὁ ποιητὴς¹. Πρὸς τούτοις δ' εὐρίσκονται ἐν ποικίλοις δράμασι τοῦ Εὐριπίδου σποράδην ὑπαινιγμοὶ βεβαίως ἐμποιήσαντες μεγάλην αἴσθησιν εἰς τὸ συνηθροισμένον πλῆθος. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν ἐπὶ παραδείγματι οἱ τελευταῖοι στίχοι τοῦ Ἰππολύτου, ἀναμνήσαντες ἀναγκαίως εἰς πάντας τὸν πρὸ μικροῦ θανόντα Περικλέα², ἡ ἔκρηξις τῆς ὀργῆς ἐπὶ τῇ ἀπιστίᾳ τῆς

¹ Περὶ τῶν κατ' ὄλου ἀντιπελοποννησιακῶν διαθέσεων τοῦ Εὐριπίδου (ᾗ Dilthey ἐν τῇ Archäologische Zeitung Τόμ. XXXI, σ. 78).

² Εὐριπίδου Ἰππολ. στ 1459.

ὦ κλεῖν Ἀθηνῶν Παλλάδος θ' ὀρίσματα
οἷον στερήσοθ' ἀνδρός.

Πρὸλ. Böckh, Graecae trag[oediae] i[n]c[ri]ptum κτλ. Heidelberg, 1808] σ. 181. H. Hirzel De Euripid[is] in comp[onendis] div[er]biis arte. Ἐν Λειψζ. 1862] σ. 64.

Σπάρτης ἐν τῇ Ἀνδρομάχῃ, ἥτις ἦτο φυσικὸν νὰ τύχῃ ζωηροτάτης ἐπιδοκιμασίας ἐν ἔτει 425 π. Χ. (Ὀλυμπ. 89, 2), καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Ἀλλὰ καθ' ὅλου τοιαῦτα σκόπιμα χωρία καὶ δράματα δὲν χαρακτηρίζουσι βεβαίως πρόοδον ἐν τῇ τραγικῇ τέχνῃ, ἐπειδὴ μόνον βλάβην ἠδύνατο νὰ προξενήσῃ εἰς τὰ δραματικὰ ἔργα ὁ ὑποβιβασμὸς τοῦ μύθου εἰς ἀλληγορίαν τῶν συγχρόνων πραγμάτων καὶ ἡ μετάθεσις τοῦ κυρίου ἐνδιαφέροντος ἐκτὸς τῆς δράσεως. Διὰ τοιούτου τινὸς τρόπου κατενέμετο μὲν ἡ προσοχή, διεσπᾶτο δὲ ἡ ἁρμονία.

Τὸ ἄριστον πάντων θὰ ἦτο, ἂν ὁ Εὐριπίδης ἐγκατέλειπεν ὅλως τοὺς ἀρχαίους μύθους, πρὸς οὓς προφανῶς οὐδεμίαν ἡσθάνετο συμπάθειαν. Ἄλλως δὲ καθίστατο ὁσημέραι δυσχερεστέρα ἡ ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἐκείνοις καινολογία. Ἀπασαὶ αἱ ὑποθέσεις εἶχον τύχει ἐπεξεργασίας κατ' ἐπανάληψιν, πάντα τὰ πράγματα ἦσαν ὠρισμένα, πάντα τὰ πρόσωπα γνωστά. « Ἀρκεῖ τις, λέγει ὁ ποιητής Ἀντιφάνης, νὰ μνημονεύσῃ μόνον τοῦ ὀνόματος τοῦ Οἰδίποδος, καὶ οἱ ἀκροαταὶ γινώσκουσι πάντα τὰ λοιπὰ, τὴν Ἰοκάστην, τὸν Λαῖον μετὰ τῶν τέκνων, τοῦ ἄγους καὶ τῶν δεινῶν αὐτοῦ· μόλις δὲ γείνη μνεία τοῦ Ἀλκμαίωνος, καὶ πᾶν παιδίον δύναται νὰ ἀνακράξῃ Ἀὐτὸς εἶνε ὁ φονεύσας τὴν μητέρα¹ ». Ἡ ἀνασκοπὴ τῶν πρότερον πραγματευθέντων τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἐστέρει τὸν ποιητὴν τῆς ἀνεξαρτησίας, κινδυνωδέστατος δὲ μάλιστα ἦτο ὁ παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ οὐ σπανίως ἀπαντῶμενος πειρασμὸς τῆς εἰς τὰ ποιητικὰ ἔργα παρεισδύσεως πλαγίων ἐπικρίσεων τῶν προδρόμων, ἐπιτιμῆσεως ἀπιθανοτήτων εὐρισκομένων παρ' αὐτοῖς καὶ ἄλλων τοιούτων ἀσχέτων πρὸς τὴν ποίησιν στοιχείων².

Κατὰ ταῦτα εἴπερ τις καὶ ἄλλη φυσικωτάτη ἦτο ἡ ὑπὸ εὐφυῶν ποιητῶν ἐπιδιώξις ὑποθέσεων ἃς ἠδύνατο νὰ πραγματευ-

¹ Meineke Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Γ' σ. 106.

² Ἀνθάνουσα ἐπικρίσις προτέρων ποιητῶν εὑρεται ἐν ταῖς Φοινίσσαις (στ. 752), τῷ Φιλοκτήτῃ, τῇ Ἠλέκτρᾳ καὶ ἄλλοις δράμασι τοῦ Εὐριπίδου. Ἰδὲ Schneidewin Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Φιλοκτήτου.

θῶσιν ἐλευθέρως, καθ' ἃ εἶχε πράξει οὐκ ἀνεπιτυχῶς ὁ Ἀγάθων. Ἡ δ' ἐθνικὴ ἱστορία παρείχεν εὐρὺ στάδιον, μεγαλοπρεπῇ δὲ πρότυπα τοιούτων ὑποθέσεων ἦσαν αἱ Φοίνισσαι καὶ ἡ Μιλήτου ἄλωσις [τοῦ Φρυγίχου] καὶ οἱ Πέρσαι [τοῦ Αἰσχύλου]. Ὁ δ' Εὐριπίδης προσεπέλασεν εἰς ταύτην τὴν ὁδὸν μάλιστα διὰ τοῦ Ἀρχελάου. Ἀλλ' ὅμως δὲν εἶχε τὴν δαιμονίαν ἐκείνην δύναμιν, ἥς ἦτο ἀνάγκη πρὸς δημιουργίαν νέου καὶ αὐτοτελοῦς δραματικοῦ εἶδους· πρὸς τοῦτο ἐστερεῖτο, ἅτε πάντοτ' ἐπιδιώκων ἀληθείας καθολικὰς, τῆς αἰσθήσεως τοῦ πραγματικοῦ, τῆς αἰσθήσεως τοῦ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἐπιβεβλημένου. Παρὰ πάσας τὰς ὑφισταμένας δυσχερείας αἱ μυθικαὶ ὑποθέσεις ἐφαίνοντο αἱ ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας προσήκουσαι εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐριπίδου ἕνεκα τῆς ἐν αὐτῷ ἐπικρατούσης τάσεως πρὸς φιλοσοφικὴν θεωρίαν, ἣτις ἀπετέλει ὅπωςδὴποτε τὸ κύριον γνώρισμα τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ. Πράγματι δ' εἰς τὰς μυθικὰς ὑποθέσεις ἡδύνατο μάλιστα νὰ παρεισαγάγῃ ἰδίᾳ σκέψεις καὶ εὐρὴ ἐν χωρίοις μᾶλλον ἢ ἦττον καταλλήλοις εὐκαιρίαν νὰ αναπτύξῃ τὰς γνώμας αὐτοῦ περὶ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου, περὶ τῶν κατὰ τὸν οἶκον καὶ τὴν ἀξίαν τῶν διαφόρων πολιτευμάτων.

Ἄλλως δ' ὁ μέγιστος πνευματικὸς πλοῦτος ὁ κατεχόμενος ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἦτο μάλιστα ἡ σοφιστικὴ παιδεία. Εἴπερ τις δὲ καὶ ἄλλος κατώρθωσε μετὰ δεξιότητος νὰ ποτυπώσῃ τὰ διδάγματα αὐτῆς διὰ λέξεων συντόνων καὶ εὐμνημονεύτων· διὰ ταῦτα δ' ἐθεωρήθη εἷς τῶν τὴν μεγίστηνσχόντων ἐπίδρασιν ἀντιπροσώπων αὐτῆς, ὡς τοιοῦτος δὲ ὑπό τινων μὲν ἐνεκωμιάσθη μετὰ θαυμασμοῦ παταγώδους, ὑπὸ ἄλλων δ' ἐκακίσθη ἐν ὀργῇ καὶ ἀγανακτήσει¹.

Οἱ θιασῶται τῶν ἀρχαίων ιδεῶν δὲν ἡδύνατο νὰ συγχωρήσωσι τὴν παρ' αὐτοῦ κατὰ προτίμησιν παράστασιν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ παθῶν καὶ συναισθημάτων καταλαμβανόντων τὸν ἄνθρωπον καὶ τῆς ἡθικῆς ἐν τῷ βίῳ τάξεως, ἰδίως δὲ τὸν ἐξερεθισμὸν τῆς

¹ Παρὰ τῷ Ἀριστοφάνει (Βατρ. στ. 1491) ὁ Εὐριπίδης παρακάζεται τῷ Σωκράτει.

φαντασίας τῶν θεατῶν διὰ τῆς παραστάσεως ἡρωϊδῶν παραγομένων ὑπὸ τοῦ ἔρωτος εἰς πράξεις ἐναγεῖς ¹. Ἐθεώρουν αὐτὸν διαφθείροντα τὸν δῆμον, ὅτ' ἐξέφραζε περὶ τοῦ γάμου καὶ τῆς ἐν τῷ οἴκῳ πειθαρχίας γνώμας ἐν αἷς ἡδύνατο νὰ εὐρεθῇ συγγνώμη τῆς κακοηθείας καὶ δικαιολογία ἐπιθυμιῶν ἀκαθάρτων, ὅτ' ἐκαλλώπιζε διὰ στωμυλίας ὑποκριτικῆς τὴν ἀπάτην καὶ τὸν δόλον, ὅτε συνωδᾷ πρὸς τὰ διδάγματα τοῦ Πρωταγόρου προέβαλλε τὴν ἐρώτησιν «τί εἶνε λοιπὸν ἡ ἀδικία, ἢν ὁ δράστης φρονῇ ἄλλως;» ἢ ὅτ' ἐνέβαλλεν εἰς τὸ στόμα τοῦ ἐπιόρκου τὴν δικαιολογίαν

Ἡ γλῶσσ' ὁμώμοχ', ἢ δὲ φρὴν ἀνάμοιτος ².

Τὰ τοιαῦτα ἦσαν γνωμικὰ σοφιστικῆς λεπτολογίης, ἅτινα, ἐκφερόμενα ὑπὸ ἡρώων, ἐφαίνοντο βλασφημίαι· ἦσαν ἐκφράσεις αἰσθημάτων ἀξίων καταφρονήσεως, αἵτινες οὐδαμῶς ὤφειλον νὰ κοῦωνται ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς σκηνῆς καὶ ἐν περιπτώσει ἀκόμη καὶ ἢν ἐδικαιολογοῦντο ἐκ τῆς συνοχῆς αὐτῶν πρὸς τὸ δρᾶμα καὶ δὲν ἐξεφέροντο οὐδ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ ἐκ κακῆς προθέσεως.

Ὑπῆρχον ἀληθῶς οἱ φρονούντες, καὶ ὁ καὶ ὁ Ἀριστοφάνης ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι ὁ ποιητὴς ὀφείλει νὰ ποσιωπᾷ τὸ κακὸν, ἐπειδὴ ὁ θεατὴς φοιτᾷ εἰς τὸ θέατρον κατὰ τὰ Διονύσια, ὅπως λησμονήσῃ τὰ δεινὰ καὶ τὰ χαμαίζηλα τοῦ βίου καὶ ὑψωθῇ εἰς κόσμον εἰς ὃν δὲν διεισδύει τὸ κοινὸν καὶ φαῦλον ³. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἔνοχοι καὶ ἐναγεῖς ὤφειλον νὰ περιβάλλωνται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὑπεράνθρωπόν τι μεγαλεῖον. Καὶ ἦτο μὲν ἡ ἀντίληψις αὕτη πάντως στενὴ τις καὶ μονομερὴς, ἀλλ' εἰς αὐτὴν ἐχρεώσται ἡ ἀρχαία κωμωδία τὴν ἰδιαίχουσαν αὐτῆς τελείωσιν, τὸ ἰδεῶδες ἀξίωμα καὶ τὴν

¹ Περὶ τῶν τοιούτων ἡρωϊδῶν ἴδε Jahn (Archäologische Beiträge) σ. 245. Dillthey ἐν τῷ Rheinisches Museum 1871 σ. 286).

² *Εὐριπίδου* Ἰππόλ. στ. 607. Πρὸς Ν. Nägelsbach Nachhomer[ische] Theologie σ. 439.

³ Οὐδέποτε σύγχρονος παρέστησε τὴν νεωτέραν τέχνην ἐν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀρχαίαν εὐφρόστερον καὶ ἐπιτυχέστερον τοῦ Ἀριστοφάνους [ἐν τοῖς Βατράχοις], παριστάνοντος τὴν ἀντίθεσιν τῆς τέχνης τοῦ Εὐριπίδου πρὸς τὴν τοῦ Αἰσχύλου.

ἠθικὴν σημασίαν· ὁ δ' Εὐριπίδης δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νάνα-
πληρώσει ἄλλως ἢ ἐπανορθώσει ἅς εἰς τὸν ποιητικὸν ἐκείνον κό-
σμον ἐπήγετο καταστροφάς. Ἡ σοφιστικὴ παιδείους, εἰς ἣν
στηριζόμενος μετέθηκεν εἰς τὸν κόσμον τῶν ἡρώων τὰς σκέψεις
τῶν νέων Ἀθηναίων, ἦτο καὶ ἔμεινε διὰ τὴν ποίησιν ἔδαφος ἄκαρ-
πον, ἐξ οὗ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκπηγάσῃσι νάματα ζῶντα· διὰ
ταῦτα δὲ ὁ Εὐριπίδης καὶ ὡς ποιητὴς καὶ ὡς ἄνθρωπος ὑπῆρξε
μάρτυς τῆς σοφιστικῆς. Καὶ ἐδέσποσε μὲν αὕτη τοῦ πνεύματος
αὐτοῦ, ἀλλὰ χωρὶς νὰ εὕρισκε ἀνάπαυσιν ἐν αὐτῇ, ἠθέλησε δὲ νὰ
κάμῃ χρῆσιν αὐτῆς, ὅπως παράσχω εἰς τὴν τέχνην νέαν γοητείαν,
καὶ παρέστη ἀντιπρόσωπος τοῦ δικαιώματος ὅπερ εἶχε πᾶς πολί-
της νὰ ἐξετάζῃ καὶ δοκιμάζῃ πάντα, τὰ τε θεῖα καὶ τὰνθρώπινα,
ἀλλὰ δὲν παρεγνώρισε καὶ τοὺς κινδύνους τῆς τοιαύτης τάσεως.
Ἀπ' ἐναντίας δ' ἐδήλωσε τοὺς κινδύνους τούτους παρρησία καὶ
ἐνουθέτησε πρὸς ἀποφυγὴν αὐτῶν, κατεμέμφθη δὲ αὐτῶν, τέλος
δὲ καὶ ἐποίησε τραγωδίαν ὅλην, τὰς Βάκχας, ὣν ὑπόθεσις ἦτο
αὐτόχρημα ἢ παράστασις τοῦ θλιβεροῦ θανάτου ἀνδρὸς ἀντιτάσ-
σοντος πρὸς τὸν κόσμον τῶν θεῶν τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ λόγον καὶ μὴ
θέλοντος νὰ ποδεχθῇ ὡς θεοὺς ἐκείνους, οἵτινες κατὰ τὴν ἰδίαν
περὶ τοῦ θεοῦ κρίσιν δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι τὸ κύρος θεῶν. Ὁ
βασιλεὺς Πενθεὺς γίνεται θυμὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἐπάρσεως τῆς μὴ
θελούσης νὰ ὑποταχθῇ μηδ' εἰς αὐτὰς τὰς ἀναμφιλέκτους ἐμφα-
νείας τῆς θείας δυνάμεως, οἷα ἐκδηλοῦται ἐν τῷ Διονύσῳ· ἡ δὲ
ὅλη τραγωδία αἱ Βάκχαι, ἐν τῶν νεωτάτων καὶ συγχρόνως μεγα-
λοπρεπεστάτων δραμάτων τοῦ ποιητοῦ, εἶνε πλήρης κραταιοτά-
των ἐπιθέσεων ἐναντίον τῆς ὑπερβασίας τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ἐν
τῇ ἐπικρίσει τῶν θείων πραγμάτων καὶ περιέχει πλησμονὴν ἐγκω-
μίων τῶν μετὰ πίστεως καὶ ἀγάπης προσκειμένων εἰς τὰ διδασκό-
μενα ὑπὸ τῆς παραδόσεως καὶ πιστευόμενα ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

Ἐνεκα δὲ ταύτης τῆς ταλαντεύσεως μεταξὺ γνωμῶν ἀσυν-
διαλλάκτων πρὸς ἀλλήλας, ἔνεκα ταύτης τῆς ἐλλείψεως ἰδίας
πεποιθήσεως ὁ Εὐριπίδης, καίπερ ἔχων αὐτὸς μεγίστην παιδείου

καὶ ἐμπορούμενος τοῦ πόθου νὰ διδάξῃ τοὺς ἄλλους, δὲν ἠδυνήθη οὐχ ἥττον νάποβῃ αὐτόχρημα διδάσκαλος τοῦ δήμου οὐδὲ καθ' ἃ αὐτὸς ἐμελέτα. Τὸ μόνον ἔπερ ἐπὶ τέλους ὑπελείπετο εἰς αὐτὸν ἦτο τὸ νὰ συστήσῃ μέσσην τινὰ ὁδόν· ἀλλὰ τοιαύτη τις πρακτικὴ σοφία, τὸ πενιχρὸν πόρισμα μελετῶν πολυχρονίων, δὲν ἠδύνατο, ὡς εἰκὸς, νὰ θερμάνῃ τὰς καρδίας. "Ἐλειπεν ἀπ' αὐτοῦ ἡ ἐσωτερικὴ ἐκείνη λαμπηδὼν τοῦ πνεύματος ἡ χαρακτηρίζουσα τὸν ἐκ γενετῆς ποιητὴν, καὶ διὰ τοῦτο ἐξηλέγχθη περὶ αὐτοῦ ἀληθὴς ἡ γνώμη τοῦ Πινδάρου ἐκείνη, καθ' ἣν ἀριστοτέχνης εἶνε ὁ ἐκ φύσεως σοφός, ἡ δὲ συγγενὴς εὐδοξία ἐπιφέρει λαμπρὰν δύνάμιν ἐνεργείας· ὁ δ' ἐμμένων εἰς τὰ δεδιδαγμένα περιπλανᾶται διὰ βήματος ἀσταθοῦς ἐπὶ ὁδοῦ σκοτεινῆς καὶ διὰ μυρίων δεξιότητων καταπονεῖται ματαίως¹.

Τοῦ δὲ ποιητοῦ στερουμένου τῶν γνησίων πηγῶν τῆς ἐμπνεύσεως, ἡ ἔκπτωσις τῆς τέχνης μαρτυρεῖται παρ' αὐτῷ καὶ δι' ἐξωτερικῶν συμπτωμάτων. Διὸ τὰ δράματ' αὐτοῦ παρὰ τὴν καταβληθεῖσαν δύνάμιν ἐπινοίας στεροῦνται σαφοῦς καὶ ἀκολούθου ἀναπτύξεως. Καὶ ἡ μὲν σημασία τοῦ ἔλου ὑστερεῖ, παρευδοκιμωμένη ὑπὸ τῆς περὶ τὰ καθ' ἕκαστα προσοχῆς, κύρια δὲ εἶνε ὡς τὸ πλεῖστον ἡ δεξιὰ λύσις ἐιδικῶν τινων προβλημάτων, ψυχολογικαὶ τινες ἀναλύσεις καὶ παροξυσμοὶ τοῦ πάθους. Οὕτω δὲ συνάπτονται πρὸς ἀλλήλας ἐπάλληλοι σκηναί, μὴ συνδεόμεναι, ὡς παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ, δι' ἐσωτερικῆς ἀνάγκης.

"Ἀλλως δ' ὁ Εὐριπίδης οὐδ' ἐξωνύχισε πάντα τὰ δράματ' αὐτοῦ μετὰ ἰδιαζούσης ἐπιμελείας². "Ἐνεκα τῆς μεγάλης αὐτοῦ δε-

¹ Πινδάρου Νεμ. III, 40 κ. ε'.

Συγγενεῖ δὲ τις εὐδοξία μέγα βρίθει·

ὅς δὲ διδάκτ' ἔχει, ψεφηνὸς ἀνὴρ ἄλλοι' ἄλλα πνέων οὐλοῖ' ἀρεκεί
κατέβα ποδί, μυριαῖν δ' ἀρετῶν ἀτελεῖ νόφ' γέυεται.

² Ὅτι ὁ Εὐριπίδης δὲν ἐχειρίζετο τὸν κάλαμον πάντοτε μετ' εὐχερείας, μαρτυρεῖ ἡ διήγησις παρὰ τῷ Βαλερίῳ Μαξιμίῳ (III, 7, 1 ext.) [ἐνθα ὁ ποιητὴς ἐκφράζει εἰς συνάδελφον τὸ παράπονον quod eo triduo non ultra tres versus maximo impenso labore deducere potuisset].

ξιοτήτος ἐποίει ταχέως, καὶ πολλάκις κατήρχετο μέχρις αὐτῶν τῶν ὁρίων ἔνθα ἡ ποίησις ὑποβιάζεται εἰς ἐπάγγελμα μᾶλλον ἢ εἰς τέχνην. Ἄν ὑπόθεσίς τις δὲν ἦτο ἐπαρκής, συνήνονε πρὸς ἀλλήλας πολλὰς πράξεις, ὧν ἡ ἐνότης δυσχερῶς διαγινώσκεται, ὡς τοῦτο συμβαίνει ἐπὶ παραδείγματι ἐν τῇ Ἑκάβῃ. Περιφρονῶν δὲ τὴν ἀπλὴν πορείαν τῆς παραδόσεως, περιπίπτει εἰς τὴν δυσχέριαν νὰ μὴ γινώσκη μὴδ' αὐτὸς πῶς νὰ διαπεράνῃ κατὰ τρόπον φυσικὸν τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθεῖσαν πλοκὴν. Τότε δὲ παρίστατο ἀνάγκη ἐξωτερικοῦ τινος μέσου χάριν τῆς λύσεως· πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ὁ Εὐριπίδης, προΐων ἐν τῇ δραματουργίᾳ, κατέφευγεν ὁδημέραι μᾶλλον εἰς τὴν περὶ τὰ τέλη τοῦ δράματος ἐν τῷ ἄερί ἐμφάνισιν θεοῦ ἀγγέλλοντος εἰς τοὺς ἐν ἀμηχανίᾳ εὐρισκομένους ἥρωας τὴν θέλησιν τῆς εἰμαρμένης καὶ ἐπάγοντος παραμυθητικὸν πέρας τῆς δράσεως δι' ἀνωτέρας τινὸς δυνάμεως. Τοιοῦτος δὲ εἶνε ὁ θεὸς ἐκ μηχανῆς, ὡς ἐκαλεῖτο ἀπὸ τοῦ μηχανήματος τοῦ ἀναβιβάζοντος αὐτὸν εἰς τοὺς ἀέρας, ὅστις ἦτο πράγματι μέσον ὅλως ἐξωτερικὸν οὗ ἐποιεῖτο χρῆσιν ἢ τέχνην πρὸς ἀποπεράτωσιν τῆς ἐκκρεμοῦς δράσεως¹.

Ὅμοιως δ' εἰσήγαγεν ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν δραμάτων αὐτοῦ ἐπινόησιν, δι' ἧς ταῦτα διαστέλλονται ἐκ πρώτης ὀψεως ἀπὸ τῶν ἔργων τῶν ἀρχαιοτέρων δραματικῶν ποιητῶν. Καὶ δὴ ἐκεῖνοι εἰσήγον τοὺς θεατὰς εἰς αὐτὰ ἀμέσως τὰ πράγματα, ὧν τὴν ἀλληλουχίαν ἠδύναντο νὰ προὑποθέσωσιν ὡς γνωστὴν εἰς πάντας. Ἄλλ' ὁ Εὐριπίδης, θέλων νὰ προχωρήσῃ ταχέως εἰς τὰς σκηνὰς ἐκείνας ἐν αἷς ἠδύνато νάναπτύξῃ τὴν περὶ τὸ παρίστανειν δεινότητ' αὐτοῦ, ἀνεβίβαζεν εἰς τὴν σκηνὴν ἐν μόνον πρόσωπον ἀφηγούμενον εὐσυνόπτως τὰ κατὰ τὴν ὅλην ὑπό-

¹ Τοῦ ἐκ μηχανῆς θεοῦ ποιεῖται χρῆσιν καὶ ὁ Σοφοκλῆς, ἀλλ' ἡ τοιαύτη λύσις ἐπέρχεται ἔνθα nodus deo vindice dignus. Πρὸλ. H. Abeken Tragische Lösung im Philoktet des Sophokles. Ἐν Βερολίῳ 1860. Ὁ δ' Εὐριπίδης ὑπῆρξεν ἐν τούτῳ μιμητὴς τοῦ Σοφοκλέους. "Ide Bergk ἐν Προλεγόμενοις Σοφοκλέους σ. XXXVIII. Köchly ἐν ἐκδ. Ἱερωνείας ἐν Ταύροις σ. XL. Schrader Zur Würdigung des Deus ex machina ἐν τῷ Rheinisches Museum. Neue Folge Τόμ. XXII, σ. 514.

θεσιν μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῆς δράσεως. Τὸ δὲ τοιοῦτον ἦτο φυσικωτάτη ἐπινόησις διὰ ποιητὴν ἀξιοῦντα κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους ἀριστοτέχνους τὸ πλεονέκτημα σαφηνείας καὶ εὐκρινείας. Ἦτο δὲ συγχρόνως εὐθετος τρόπος πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ δυσχερεστέρου ἔργου τῆς συνθέσεως δράματος σαφοῦς καὶ ἑαυτὸ καὶ πρὸς τὴν ἐκ τῶν προτέρων μετὰ τῶν θεατῶν συνεννόησιν περὶ τῆς διατυπώσεως τοῦ μύθου, ὃν ὁ Εὐριπίδης μετέβαλλε πολλάκις λίαν αὐθαιρέτως. Ἀλλὰ διὰ τὴν ποίησιν ἡ καινοτομία αὕτη δὲν ἦτο βεβαίως ἐπωφελής. Πράγματι οὕτως ὁ θεατὴς δὲν μετεφέρετο πλέον εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς δραματικῆς πράξεως διὰ τρόπου ζωηροῦ καὶ δραστηρίου. Ἀπ' ἐναντίας δ' ὁ πρόλογος ἦτο προσθήκη ξενότροπος καὶ ξηρά, μὴ συνδεομένη ὀργανικῶς μετὰ τῆς τραγωδίας καὶ ταραττούσα τὴν ἐνότητ' αὐτῆς. Ἐκτὸς δὲ τούτου οἱ πρόλογοι ἐκείνοι, ἅτε παρατάσσοντες παρ' ἄλληλα ἐπιπολαίως γεγονότα γνωστὰ, εὐκόλως μετέπιπτον εἰς τὸν μονότονον καὶ παρελκοντα τρόπον πεπατημένου διηγηματικοῦ λόγου καὶ συνετέλουν οὕτω μεγάλως εἰς ὑποβίβασμὸν τοῦ μεγαλείου καὶ τοῦ ἀξιώματος τῆς τραγωδίας¹.

Ἡ δὲ διάσπασις τοῦ δραματικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς τραγωδίας ἐξήσκησεν, ὡς εἶκός, ἐπίδρασιν καὶ ἐπὶ τὴν διάθεσιν τῶν κατὰ τὸν χορὸν. Οὗτος ἀπετέλει μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου τὴν ἀναγκαίαν οὐραγίαν τῶν δρώντων προσώπων· ἦτο ἡ ἀπαραίτητος συνοδία τῶν ἡρώων, οὓς δὲν ἠδύναντο νὰ φαντασθῶσιν ἄλλως ἢ περιστοιχιζομένους ὑπὸ προσώπων ἀνηκόντων εἰς τὸν αὐτὸν κύκλον. Ἀλλὰ διὰ τοὺς ἥρωας τοῦ Εὐριπίδου τοιοῦτοι συνοδοὶ ἦσαν περιττοὶ καὶ ἀνάρμοστοι. Δι' αὐτὸν ὁ χορὸς ἦτο τῷ ὄντι πάρεργόν τι καὶ ἀνιερὸν· ἐποιεῖτο δὲ χρῆσιν αὐτοῦ, ὅπως ἐν τοῖς διαλείμμασι τῆς δράσεως εὐφράνη τὸ πλῆθος διὰ λυρικῶν ᾠσμάτων, ἃ ἐποίει μετ' εὐχερείας καὶ δεξιότητος. Ἀλλὰ τᾶσματα ταῦτα ἀπελύθησαν ὁσημέραι μᾶλλον ἐκ τῆς μετὰ τοῦ ὄλου ἔργου ἀλληλουχίας.

¹ Ἴδε τὴν παρὰ τῷ Ἀριστοφάνει ἐν Βατράχοις στ. 1200 ἐπὶ κριταὶν τῶν προλόγων τοῦ Εὐριπίδου.

πραγματεύονται δὲ συνήθως ὑποθέσεις καθολικοῦ ἐνδιαφέροντος, πολλάκις δὲ εἶνε αὐτόχρημα ὥδαί ἐξ ἐκείνων ἃς ποιητὴς τις ἡδύνατο νὰ ποιήσῃ κατὰ βούλησιν ἐκ τῶν προτέρων καὶ νὰ ἔχῃ αὐτὰς ἐτοιμούς, ὅπως εὐκαιρίας παρεχομένης παραθέσῃ αὐτὰς εἰς ἓν ἢ ἄλλο δρᾶμα.

Ἄλλὰ καθ' ὃν χρόνον ἡ λυρική ποίησις ἀπέβαλλε τὴν προσήκουσαν σημασίαν ἐκεῖ ἔνθα ἦτο ἀρχῆθεν τεταγμένη, ἐνεφανίσθη ἀλλαχοῦ μετὰ πολλῷ μεγαλειότερου ἀξιώματος, καὶ δὴ ὅχι ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας, ἀλλ' ἐπ' αὐτῆς τῆς σκηνῆς. Πράγματι ὅσῳ μᾶλλον ὁ ποιητὴς συμφώνως πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῶν συγχρόνων καὶ τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ διαθέσεις ἐπεβάλλετο νὰ παραστήσῃ καὶ ἐπιδείξῃ ἐμφανῶς τὸν ψυχικὸν βίον ἐκάστου τῶν προσώπων τῶν δραμάτων, τόσῳ μᾶλλον ἡσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκφράσῃ τὰ αἰσθητά καὶ πάθη τῶν σκηνικῶν αὐτοῦ ἡρώων καὶ διὰ λυρικῆς ἀπαγγελίας. Τοῦτο δὲ καὶ ἔπραξεν ἐν μέτρῳ εὐρυτάτῳ, διακόπτων τὸν ἱαμβικὸν λόγον ἐν τοῖς χωρίοις ἐκείνοις, ἐν οἷς τὸ πάθος καὶ ἡ συγκίνησις κορυφοῦται εἰς ὕψιστον βαθμὸν, καὶ εἰς ἄγων μακρότερα ἄσματα ἢ μᾶλλον μέλη, ἐν οἷς οἱ πρωταγωνιστοῦντες ἐν τοῖς δράμασιν ἐκφράζουσι τὰ συναισθήματα αὐτῶν μετὰ μανικοῦ πάθους. Οἱ δὲ ὑποκριταὶ τοῦ Εὐριπίδου ἦσαν ἡσκημένοι περὶ τὸ ἄδειν μετὰ ἐξαιρέτου τέχνης τὰ τοιαῦτα μέλη, ἅτινα συνωδεύοντο ὑπὸ μιμικῶν ὀρχήσεων καὶ ἔνεκα τῆς καινοτομίας καθ' ἑαυτὴν ἐνεποιοῦν μεγάλην αἴσθησιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Διὰ ταῦτα δὲ οὐ μικρὸν ὠφελήθη ὁ Εὐριπίδης ἐκ τούτων τῶν μονωδιῶν, καὶ ὁ Ἀριστοφάνης παριστάνει τὸν ποιητὴν λέγοντα, ὅτι δι' αὐτῶν ἀνέθρεψε τὴν ἰσχυρότεραν ἀποβᾶσαν τραγωδίαν, ἥτοι ἀνεπλήρωσε διὰ τῶν μελῶν τούτων τὴν ἄλλως δι' αὐτοῦ ἐπελθοῦσαν μείωσιν τῆς ἀξίας αὐτῆς καὶ μεγαλοπρεπείας¹. Ἄλλὰ καὶ αὕτη ἡ καινοτομία δὲν ἦτο πρόοδος, ἅτε στηριζομένη εἰς ἀνατροπὴν τῆς ἀρχαίας τάξεως καὶ ἀνάμιξιν τῶν διαφόρων ἀπ' ἀλλήλων αὐστη-

¹ Ἀριστοφάνης ἐν Βατράχοις στ. 944· ἀνέτρεφον μονωδίας. Παρωδία τῶν μονωδιῶν τούτων αὐτόθι στ. 1330.

ρῶς διακρινομένων εἰδῶν τοῦ ποιητικοῦ λόγου. Οἱ ὑποκριταὶ μετεβλήθησαν εἰς ἐπιδεικτιῶντας ἀοιδούς, ἡ δὲ ἀπαγγελία ἐξηλλοιώθη εἰς διθυραμβικὴν ἔκστασιν· ἐπειδὴ δ' ἐν τοῖς διθυράμβοις ἐκείνοις ἀχαλίνωτον ἐκλυδωνίζετο τὸ πάθος, διὰ τοῦτο καὶ ἡ κοσμιότης τῆς ἀρχαίας τέχνης ὑπέστη ἐν τοῖς μέλεσιν ἐκείνοις τὴν μεγίστην παράλυσιν· οἱ ῥυθμοὶ ἐκυμαίνοντο ἀκανόνιστοι καὶ ἀναμιξ, καὶ ἐν τοιαύτῃ συγχύσει δὲν ἦτο δυνατὴ καὶ ἡ σαφὴς ἔκφρασις τῶν ιδεῶν.

Πράγματι διὰ τῆς ἐξετάσεως τῆς χρήσεως τῶν ῥυθμῶν δυνάμεθ' ἀκριβέστερον ἢ διὰ παντὸς ἄλλου τρόπου νὰ κρίνωμεν τὴν διαφορὰν τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων χρόνων. Ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ἀπητεῖτο ἡ καθυπόταξις τῆς κεκίνημένης ὑποθέσεως εἰς αὐστηρῶς μεμετρημένους τύπους, ὁ δὲ θρίαμβος τῆς ἀρχαιοτέρας τέχνης ἐνέκειτο εἰς τὴν παρὰ τὴν ἐπιβεβλημένην ἐκείνην αὐστηρότητα ἐν ἀβιάσῳ ἐλευθερίᾳ ἀνάπτειν τῶν μεστῶν ζωῆς ιδεῶν. Ἐπὶ τῆς πειθαρχίας δ' ἐκείνης τοῦ πνεύματος ἡρείδετο ἡ ἠθικὴ δύναμις τῆς ποιήσεως καὶ ἡ ἀξία αὐτῆς διὰ τὴν πολιτείαν καὶ τὸ ἔθνος, οἷα διετρανώθη μάλιστα ἐν τῷ χορικῷ ᾄσματι. Οἱ χρόνοι καθ' οὓς τὸ χορικὸν ᾄσμα ἀνῆλθεν εἰς τὴν πλήρη αὐτοῦ κατὰ τὰ κεκανονισμένα τελείωσιν ἦσαν συγχρόνως οἱ χρόνοι τῆς ἀκμῆς τοῦ πολιτικοῦ ἐν Ἑλλάδι βίου, οἱ αὐτοὶ ἐκεῖνοι χρόνοι εἰς οὓς ἀνῆκον οἱ Μαραθωνομάχοι, καὶ ἡ χορῳδία ἦτο διὰ τοὺς νέους σχολεῖον οὐ μόνον καλλιτεχνικῆς μορφώσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξεως, τῶν καλῶν ἡθῶν καὶ τῆς φιλοπατρίας. Ὁ χορὸς ἦτο αὐτὸ τοῦτο ιδεῶδες πρότυπον τοῦ δήμου, ἐν ᾧ ἕκαστος οὐδὲν ἄλλο θέλει νὰ εἶνε ἢ μέλος τοῦ ὅλου καὶ ἀνώτατον ἔχει προορισμὸν τὴν προσήκουσαν πλήρωσιν τῆς τεταγμένης αὐτῷ θέσεως. Ἄλλ' οἱ νέοι χρόνοι ἀπέχρουν τὴν τοιαύτην πειθαρχίαν, καὶ δὲν ἀπεδέχοντο αὐτὴν οὔτ' ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἐν ᾗ παρωθεῖτο ἡ κυριαρχία τῶν νόμων, ὅπως ὁ δῆμος κατορθόνη νὰ κυριαρχῇ ἀπεριόριστος συνωδᾷ πρὸς τὰς μεταβαλλομένας ἐκάστης ἡμέρας διαθέσεις, οὔτ' ἐν τῇ δημοσίᾳ ἀγωγῇ, ἧς ἀρχαῖα θέσμια παρημελοῦντο ὡσημέραι

μᾶλλον, ἀλλ' οὔτε καὶ ἐν τῇ τέχνῃ. Ἐπειδὴ δ' ἐν ταῖς εἰκαστικαῖς τέχναις κρατοῦσι παγιώτεροι κανόνες, διὰ τοῦτο ἐν τῇ μουσικῇ ἰδίως ἐπεδείχθη ἡ διαφορὰ αὕτη τῶν νέων χρόνων.

Ἐν δὲ τῇ μουσικῇ αἱ μέγισται μεταβολαὶ ἐπῆλθον ἐν τῷ διθυράμβῳ. Καὶ δὴ ἤδη ὁ Πίνδαρος εἶχε δεῖξει πῶς ἡ τελεία μεγαλοπρέπεια τοῦ διθυραμβικοῦ μέλους ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὴν αὐστηράν τήρησιν τῶν ρυθμικῶν νόμων. Μετ' αὐτὸν δὲ οἱ νεώτεροι ποιηταὶ ἀπέστησαν αὐτῆς, θέλοντες νὰ παλλάξωσιν ἐπαχθῶν δεσμῶν τὴν ὑψηλοτέραν πτῆσιν τῶν ἰδεῶν. Ἡ κατ' ἐναλλαγὴν ἐπάνοδος τῶν στροφῶν, ἀντικειμένη εἰς τὴν ἀκανόνιστον ἔκχυσιν τῶν ψυχικῶν αἰσθημάτων, ἐγκατελείφθη, καὶ ἐπεδόθησαν εἰς ἄτακτον ἀκολουθίαν μέτρων ποικιλωτάτων, πιστεύοντες, ὅτι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον προωδοποίησαν νικηφόρως τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος. Ἀλλ' ἡ πείρα ἐδίδαξεν, ὅτι διὰ τοῦ ἀσχηματίστου τῶν ρυθμῶν δὲν ἐπετυγχάνετο ὑπόστασις ὑψηλοτέρων ἐννοιῶν. Ἀπ' ἐναντίας δ' οἱ νέοι ποιηταὶ μετέπεσον ὅσημέραι μᾶλλον εἰς τὸ ὕψος τοῦ πεζοῦ λόγου, καὶ διεκρίνοντο ἀπὸ τῶν πεζογράφων μόνον δι' ἀλλοιωσέων ἥκιστα φυσικῶν καὶ διὰ σχημάτων λόγου κατασεσοφισμένων.

Εἰς τὸν ἐξεζητημένον δὲ τοῦτον τρόπον ἐξέπεσον οἱ κύκλιοι χοροί, ὡς ἐκαλοῦντο οἱ διθύραμβοι πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν κατὰ τετράγωνον τεταγμένων χορῶν τῶν τραγωδιῶν, ἥδη κατὰ τὸ πρῶτον ἤμισυ τοῦ πολέμου, ὅτε ὁ Μῆλιος Μελανιπίδης ἦτο ὁ ὀνομαστότατος ποιητὴς τοῦ εἶδους τούτου¹. Τὸ αὐτὸ δὲ σύστημα ἐξηκόλουθήσεν ὁ Κινησίας, ὃν χλευάζει ὁ Ἀριστοφάνης ἐπὶ τῷ κενῷ πάθει, ὅστις καὶ ἔνεκα τῆς μορφῆς αὐτοῦ, ὦν ὑψηλός, ἰσχνός καὶ ἀδύνατος², ἦτο τὸ ἄκρον ἀντίθετον τῶν ἀρχαίων τεχνιτῶν, ἔπειτα δὲ μετ' ἐξαιρέτου ἐπιτυχίας ὁ Κυθήριος Φιλόξενος,

¹ Παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει (Ῥητορ. III, 9, 6 σ. 125,3) ὁ Μελανιπίδης λέγεται χρώμενος ἀναβολαῖς ἀντὶ τῶν ἀντιστροφῶν. Πρὸλ. Σουίδα ἐν λ. Μελανιπιδῆς.

² Meineke Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 228.

ὅστις ἐκ τῆς τάξεως τῶν δούλων ἠδυνήθη νὰ ὑψωθῇ καὶ ἀξιωθῇ τῶν μεγίστων τιμῶν διθυραμβικοῦ ποιητοῦ ἐνδοξοτάτου¹.

Ἐνεκα δὲ τῆς αὐξήσεως ἀναπτύξεως τῆς ἐξεζητημένης φιλοτεχνίας διελύθη ὁσημέραι μᾶλλον ἡ εὐπαγῆς καὶ ὀργανικὴ διάταξις τῆς ἀρχαιοτέρας τέχνης, ἐξέλιπε δὲ ἡ συνείδησις τῆς ἐσωτερικῆς ἀμοιβαίας ἀλληλουχίας καὶ μετ' αὐτῆς ἡ πρὸς ἀλλήλας σύμπραξις τῶν διαφόρων τεχνῶν. Ὁ μὲν αὐλητὴς δὲν ἠθέλε πλέον νὰ εἶνε ἀπλοῦς βοηθός, ἀλλ' ἐφιλοδόξει νὰ πρωταγωνιστήσῃ καθ' ἑαυτόν. Αἱ δὲ μονωδίαί, γενόμεναι μακρότεραι καὶ ἐπιδεικτικώτεραι, ἀπεσπάρσθησαν ἀπὸ τοῦ χορικοῦ ἄσματος, καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς τέχνης ἐλησμονήθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἐν τοῖς διθυράμβοις ἐπειρῶντο νὰ μιμηθῶσι τὴν βροντὴν καὶ τὸν ῥόθον τῶν κυμάτων καὶ τὰς φωνὰς τῶν ζώων.

Ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ διθυράμβου δοθεῖσα ὥλησις ἐπενήργησε καὶ εἰς τὰ λοιπὰ εἶδη, ἐπειδὴ ἐν πᾶσιν ὑφίσταντο ὅμοιαι διαθέσεις πρὸς ἀποτίναξιν τῶν παραδεδομένων κανόνων. Εἰς δὲ τὸ δρᾶμα εἰσήγαγεν ὁ Ἀγάθων ποικίλα τεχνιτεύματα. Ἐνεκα τοῦ τρυφηλοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος εἶχεν ἰδιάζουσαν ἀγάπην πρὸς τὸν λυρισμὸν, καὶ ἠδύνατο νὰ προσιδιωθῇ τὰ νεώτερα μέλη μετὰ μεγίστης εὐκολίας, ἅτε ποιούμενος χρῆσιν τῶν χορικῶν ἄσμάτων μόνον ὡς ἐπιτερπῶν μελωδιῶν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἀπέστη ἐν τε τῇ στιχουργίᾳ καὶ τῇ μουσικῇ ἀπὸ τῆς σοβαρότητος τῆς ἀρχαίας σχολῆς· καὶ εἰσήγαγε μὲν ἀνακρούσεις καὶ μουσικὰς ἐπιτηδεύσεις, μετεχειρίσθη δ' ἐξεζητημένους χρωματισμούς τῆς φωνῆς καὶ τὰ τοιαῦτα χάριν τέρψεως τῶν ὠτων πλήθους ἐπιζητοῦντος καινοτομίας. Πρὸς τοῦτοις δ' εἰσήχθησαν ἐλαφροὶ καὶ ἀνειμένοι ὀρχηστικοὶ ῥυθμοὶ οἵ οἱ ἐπινοηθέντες ὑπὸ τοῦ Καρκίνου· ἦτο δὲ οἷονεῖ τις ἄσματικὴ ὀρχησις (Ballet), τεχνιτευομένη μάλιστα διὰ περιστροφῆσεων, ἀστάτου ταχυβάσις καὶ κυκλοσοδῆσεως τῶν σκελῶν. Μετὰ μεγίστης δὲ ἀγανακτήσεως ἀναπαρέστησεν ἡ κωμωδία τὴν νέαν ταύ-

¹ Ὁ Φιλόξενος εἶχεν αἰχμαλωτισθῇ παρὰ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν ἐν ἔτει 424 π. Χ. ἄλωσιν τῶν Κυθήρων, ἴδε *Ἀθηναίου* [XIV σ.] 643 d. *Ἡσύχιον* ἐν λ. Δ οὐλῶν.

την ὀρχηστικὴν τῶν Καρχινιστῶν ¹, θέλουσα νὰ καταστήσῃ ἐμφανῆ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν θεατῶν τὴν ἔκπτωσιν τῆς εὐγενοῦς τέχνης. Ἀλλὰ φανερώτατα κατεδείχθη ἡ ἐπελθοῦσα μεταβολὴ τοῦ καλλιτεχνικοῦ αἰσθήματος τῶν Ἑλλήνων μάλιστα ἐν τῇ μουσικῇ.

Ἡ μουσικὴ εἶνε ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τὸ λεπτότατον καὶ εὐαίσθητότατον ἀπάντων τῶν εἰδῶν τῆς τέχνης. Εἶνε ἡ ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας τέχνας αἰσθανομένη τὴν ἐπίδρασιν τῆς μεταβολῆς τῆς ἐπερχομένης ἐν τῷ πνεύματι τῶν συγχρόνων, ἐπειδὴ εἶνε ἡ ἥκιστα δυναμένη νάντεπιδράσῃ εἰς αὐτὴν δι' ἰδίας δυνάμεως. Ἦτο δὲ ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας τέχνας μέσον παιδευτικὸν τῶν νέων καὶ ἀσφαλὲς κριτήριον τῆς ἠθικῆς τῶν πολιτῶν, καὶ ἐτύγγλανε ἐπιμελεστάτης θεραπείας καὶ ἐποπτείας παρὰ τῆς πολιτείας, ἥς κυριώτατον μέλημα ἦτο ἡ συντήρησις τῆς ἁρμονίας μεταξὺ τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ καθεστώτος πολιτεύματος. Ἡ δὲ σωτηρία δύναμις μουσικῆς εὐκόσμου καὶ οἱ κίνδυνοι μουσικῆς ἐκτρόπου καὶ παραγνωρίζουσης τὴν ἰδίαν ἐντολὴν οὐδαμοῦ ἀλλαγῆς ἐξετιμήθησαν μᾶλλον ἢ ἐν Ἑλλάδι ².

Κύριος δὲ τῆς μουσικῆς νόμος ἦτο ἡ ἐν αὐτῇ ἐπικράτησις τοῦ λόγου. Ἡ μουσικὴ εἶνε τὸ ὄργανον δι' οὗ ἐκφέρονται αἱ λέξεις τοῦ ποιητοῦ, ὅς ἐπιβάλλεται νὰ ζωογονήσῃ διὰ τῆς μελωδίας καὶ τῆς ἁρμονίας, παρασκευάζουσα τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν, κρατύνουσα τὴν ἐξ αὐτῶν αἴσθησιν καὶ ἐντυποῦσα εἰς τὴν ψυχὴν τὰ ἐν αὐταῖς διανοήματα. Διὰ ταῦτα δὲ τὸ κυριώτατον αὐτῆς μέρος εἶνε τὸ ᾄσμα, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ᾄσματι τὸ κύριον εἶνε ἡ μονοφωνία τοῦ χοροῦ. ὅπως αἱ λέξεις ἐκδηλῶνται ὅσον τὸ δυνατόν σαφέστατα καὶ ἡ ἐμπεριεχομένη ἐν αὐταῖς ἔννοια μὴ παρουσιάζεται ὡς αἰσθημα ἐνὸς καὶ μόνου, ἀλλ' ὡς πεποιθήσις τοῦ ὄλου. Εἶδομεν

¹ Ἀριστοφάνης ἐν Σφηξί στ. 1501. Meineke Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 513.

² Ἡ μουσικὴ εἶνε κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (Πολιτ. [ἐκδ. Bekker] σ. 138) ἡ μάλιστα πασῶν τῶν τεχνῶν ἐπιδρωσα τὰ μέγιστα ἐπὶ τὸ ἠθικὸν τοῦ ἀνθρώπου.

δὲ τὴν ὡς πρὸς τοῦτο ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν χάριν τῆς μείζονος ἐπιδείξεως τῆς περὶ τὴν τέχνην δεξιότητος τῶν αἰδῶν ἐκάστων διὰ τῆς εἰς τὸ θέατρον εἰσαγωγῆς τῆς μονωδίας. Εἶνε δὲ λίαν εὐνόητος ἡ ἰδίως ἐν τῇ μουσικῇ μάλιστα γενομένη αἰσθητὴ ἀνάγκη τῆς ἐλευθερωτέρας κινήσεως, ἐπειδὴ οὐδεμία τῶν τεχνῶν εἶνε ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς ἐπιτηδειότερα πρὸς τελείαν καὶ ἄμεσον ἔκφρασιν τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων. Ἄλλ' ἐν τούτοις οὐδαμοῦ ὑπῆρχε περισσοτέρα δέσμευσις καὶ ἐξάρτησις ἢ ἐν τῇ μουσικῇ, καθ' ὅτι οὐ μόνον ἡ ὅλη τέχνη ἐπέτρεπε θεσιν θεραπευαίνου, οὔσα βοηθητικὴ τῆς ποιήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τοῦ ἰδίου αὐτῆς κύκλου ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ ἐτάσσετο ἐν μοίρᾳ ὅλως ὑποδεεστέρας. Καὶ εἶχε μὲν καὶ ἐντὸς τῶν στενῶν τούτων ὁρίων ἡ τέχνη ἀνέλθει εἰς ἐξαιρετικὴς πλουσίαν ἀνάπτυξιν, λαμπρότατα δὲ βεβαίως διετρανώθη ἐν τῇ μουσικῇ ἰδίως ἡ λεπτὴ φιλοκαλία τῶν Ἑλλήνων, ἥτις κατώρθωσεν ἐν ἀπάσαις ταῖς τέχναις νὰ ἐπιτύχῃ διὰ μέσων μικρῶν καὶ ἐξωτερικῶν μεγάλα καὶ σπουδαῖα, γενομένης δυνατῆς τῆς διὰ τῆς ἐπταχόρδου κιθάρας παραστάσεως θαυμασίας ποικιλίας μουσικῶν φθόγγων καὶ φθογγικῶν κλιμάκων καὶ τῆς δι' αὐτῶν μεγίστης ἐπιδράσεως ἐπὶ τὴν ψυχὴν. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα αἰσθητοτάτη ἦτο ἡ ἐν τῇ τέχνῃ ταύτῃ ἀνεπάρκεια τῶν τρόπων καὶ ἡ ἀπὸ τῶν παραδεδομένων θεσμῶν δυσχέρεια, καὶ διὰ ταῦτα τὸ κατὰ πάντων τῶν περιοριστικῶν θεσμῶν ἐπανιστάμενον πνεῦμα τῶν χρόνων ἐκείνων ἐν τῇ μουσικῇ μάλιστα ἀπεδείχθη ἐνεργοῦν μετὰ τῆς μεγίστης δραστηριότητος καὶ λυσιτελείας.

Αἱ δὲ μελωδικαὶ καινοτομίαι τοῦ Ἀγάθωνος ἀνεφέροντο κυρίως εἰς τὴν αὐλητικὴν. Αὕτη ἦτο μᾶλλον ἀνεξάρτητος τῆς κιθαριστικῆς καὶ ἠδύνατο νάντικαταστήσῃ τὴν ἀνθρωπίνην φωνήν, εἰς ἣν δὲν προσηρμόζετο καθ' ἁρμονικὸν τρόπον, διὸ καὶ ἐν Δελφοῖς ἐγκατελείφθη ἡ γενομένη ἀπόπειρα τῆς καθυποτάξεως ἡ συμπράξεως τοῦ αὐλοῦ εἰς αὐτήν. Ἐν τῇ αὐλητικῇ λοιπὸν ὑπῆρχε δεδομένη μείζων ἐλευθερία· ἄλλως δὲ ὁ αὐλὸς ἠδύνατο νὰ συγκινήσῃ μετὰ κέντρου μάλιστα ἐξαιρετικοῦ τὴν ψυχὴν καὶ ἐκ-

φράση τὸ πάθος. Ἦτο δὲ τὸ ὄργανον τῆς διονυσιακῆς λατρείας καὶ τὸ κατάλληλον μέσον πρὸς ἐκδήλωσιν τοῦ αἰσθήματος τῆς ἐκστάσεως, διὰ ταῦτα δὲ καὶ ἐξαιρέτως χρησιμώτατον πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν ἐπιδιωκομένων ἐν τῇ μουσικῇ καινοτομιῶν ¹.

Ἀλλὰ καὶ ἡ κιθαριστικὴ, ἡ σεμνὴ τέχνη τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος, ἣτις ἐπέτρεπε τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ᾄσματος καὶ δὲν ἐπεβάλλετο τὴν ἔκφρασιν αἰσθημάτων μὴ δυναμένων νὰ ἐκδήλωθῃ διὰ σαφῶν λέξεων, δὲν ἠδυνήθη νὰ μείνῃ ἀμέτοχος τῆς συγχρόνου νεωτεριστικῆς κινήσεως· καὶ αὕτη δὲ κατελήφθη ὑπὸ τῆς κατεχούσης τὰ πνεύματα ταραχῆς, καὶ ὑπέστη μεταβολὴν οὐσιώδη. Προῆλθε δὲ αὕτη ἐκ τῆς αὐτῆς ἐκείνης χώρας ἐξ ἧς ἡ μουσικὴ εἶχεν ἀποδεχθῇ τοὺς κρατοῦντας νόμους αὐτῆς, ἐκ τῆς Λέσβου. Ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ ἔζων ἀκόμη οἱ ἀπόγονοι τοῦ Τερπάνδρου ², ἀποτελοῦντες ᾠδικὴν σχολὴν διαδίδουσιν ἀκόμη μετὰ ζήλου τὸ ᾄσμα καὶ τὴν κιθαρωδίαν συμφῶνως πρὸς τοὺς νόμους τοῦ Τερπάνδρου. Διάσημος δὲ τεχνίτης τῆς οἰκογενειακῆς ταύτης σχολῆς ὑπῆρξεν ὁ Ἀριστοκλείδης ³, ὅστις ἦλθε καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔνθα εἴλκυσε περὶ ἑαυτὸν ἀξίους λόγου ἄνδρας· ὑπῆρξε δὲ ἀπαρχὴ νέων ἡμερῶν ἐν τῇ προτέρᾳ ἀναπτύξει τῆς μουσικῆς ἡ ἡμέρα καθ' ἣν προσέλαβεν ὡς μαθητὴν τὸν νεαρὸν Λέσβιον Φρύνιν, ὃν καὶ ἐπαίδευσεν ἀναδείξας δοκιμώτατον κιθαρωδόν.

Ἡ ἐπίδειξις τῆς τέχνης ἰδίων μουσικῶν τεχνιτῶν ἐπεσκιάζετο ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις ὑπὸ τῆς χορωδίας. Ἀλλ' ἤδη ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Περικλέους ἤρχισεν αὕτη κρατοῦσα, καθ' ἣ ἀποδεικνύει ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ὁδείου, ὅπερ εἶχε τὸν προορισμὸν τῆς ἐν αὐτῷ ἐνώπιον μικροῦ ἀριθμοῦ ἀκροατῶν ἐπιδείξεως τῆς ἐν τῇ μουσικῇ εὐδοκίμῆσεως καλλιτεχνῶν μονωδούντων. Αὐ-

¹ Ἡ ὑποδεστέρα θέσις τῆς αὐλητικῆς ἐκφαίνεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι οἱ ποιηταὶ ἐξεμίσθονον τοὺς αὐλητάς. Ἴδε *Πλούταρχον* Περὶ μουσικῆς σ. [114 d]· πρωταγωνισ[τ]οῦσης [δηλονότι] τῆς ποιήσεως, τῶν δ' αὐλητῶν ὑπηρετούντων τοῖς διδασκάλοις.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 304.

³ *Σχολιαστῆς Ἀριστοφάνους* ἐν Νεφέλαις στ. 967.

τῆς ἀπρηχαιωμένης ψῳδικῆς τὴν νέαν μουσικὴν τέχνην καὶ τὰ νέα αὐτῆς ὄργανα καὶ τὰς νέας μελωδίας¹. Συνέθεσε δὲ μέλη, ἐν οἷς, καθ' ἃ ὑποδεικνύουσιν αἱ ἐπιγραφαὶ αὐτῶν Νιόβη, Πέρσαι, Ναύπλιος καὶ ἄλλαι τοιαῦται, παριστάνετο μῦθος καὶ ἱστορία, καὶ δὴ διὰ τῆς φύρδην ἐναλλαγῆς ποικίλων καλλιτεχνικῶν εἰδῶν καὶ τῆς εἰς ἓν λαμπρὸν σύνολον συνενώσεως ἐπικῆς ἀφηγήσεως, μονωδιῶν καὶ χορικῶν ᾠσμάτων ποιήσεως, μιμικῆς, ὀρχήσεως καὶ μουσικῆς.

Ἄλλ' ὁ Τιμόθεος εὔρε κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν καινοτομιῶν αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι ἀντίστασιν πολὺ ἐπιμονωτέραν τῆς προσδοκωμένης. Ἡ ἀπολλώνιος μουσικὴ, οἷα εἶχε διαταχθῇ ἀπὸ τῶν Δελφῶν, συνεδέετο ἰδίως ἐν Σπάρτῃ ἀναποσπάστως πρὸς τοὺς νόμους τῆς πολιτείας καὶ τὴν θρησκευτικὴν ὁρθοδοξίαν· κατὰ ταῦτα δὲ ὁ ἐπιφέρων αὐθαιρέτως εἰς αὐτὴν μεταβολὰς ὑπελαμβάνετο ψευδοδιδάσκαλος κινδυνωδέστατος. Περὶ τὴν τήρησιν τῶν εἰς τὴν μουσικὴν ἀναφερομένων νομίμων οἱ Σπαρτιάται ἦσαν αὐστηρότεροι καὶ εὐαισθητότεροι ἢ περὶ τὴν ἐμμονὴν εἰς τοὺς κυριωτάτους τῶν θεμελιωδῶν νόμων τῆς πολιτείας. Καὶ δὴ θεωρεῖτο γνῶρισμα εὐπαιδέυτου Σπαρτιάτου τὸ διαστέλλειν ἀγαθὴν καὶ κακὴν μουσικὴν². Κακὴ δὲ μουσικὴ ἐκαλεῖτο πᾶσα ταρασσουσα τὰς αἰσθήσεις καὶ μαλακύνουσα τὴν ψυχὴν, τὴν δὲ τοιαύτην ἐθεώρουν κατῳκνον αὐτῶν νάπομακρύνωσιν ἀπὸ τῆς πόλεως δίκην μολύσματος δηλητηριώδους. Οὐ μόνον δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπτὰ τῆς κιθάρης χορδῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη διάταξις τῶν κατὰ τὰ μουσικὰ ὄργανα ἦσαν ἐν Σπάρτῃ πράγματα καθιερωμένα ὑπὸ τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν νόμων. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν περὶ ταῦτα αὐστηροὶ καὶ ἐνέμενον εἰς τὰ πάτρια· καὶ αὐτοὶ εἶχον ἀρχαίους νόμους καθορίζοντας τὰ διάφορα εἶδη τῆς μουσικῆς καὶ τιμωροῦντας τὴν ἀνάμειξιν αὐτῶν³.

¹ Πλουτάρχου [Περὶ μουσικῆς] 6· ἡ κατὰ Τέρπανδρον κιθαρῳδία μέχρι τῆς Φρύνιδος ἡλικίας παντελῶς ἀπλή τις οὖσα διετέλει. Ἡρβλ. Westphal Harmonik σ. 97.

² [K. O. Müller Die Dorier Τόμ. Β σ. 322.

³ Πλάτωνος Νόμ. σ. 666.

Ἐντεῦθεν δ' ἐπῆλθε κραταῖος ἀγὼν μεταξὺ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας μουσικῆς. Διὰ ταῦτα δὲ οὐ μόνον ἐν Σπάρτῃ ἡ πολιτεία διέταξε τὴν ἐκτομὴν τῶν [ὑπὲρ τὰς ἐπτὰ] περιττῶν χορδῶν τῆς [ένδεκαχορδου ἢ δωδεκαχορδου] κιθάρας τοῦ Φρύνιδος καὶ τοῦ Τιμοθέου¹, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀθήναις ὑπέστησαν οἱ νεωτερισταὶ βιαίας ἐπιθέσεις. Ἐν ᾧ δ' ἐκεῖνοι ἐνόμιζον, ὅτι ἀπήλλασσον τὴν μουσικὴν ἀρχαιοπαράδοτου ζυγοῦ καὶ ἤγον αὐτὴν πρὸς νέαν τελείωσιν, ἐθεωρήθησαν ἀπ' ἐναντίας ὑπεύθυνοι ἐπὶ βεβηλώσει τῆς εὐγενοῦς τέχνης, καὶ αἱ ἀπόπειραι αὐτῶν ὑπελήφθησαν ἀνευλάβεια πρὸς τὸν ἐλληνικὸν λαὸν καὶ ἀξιόποινος ἀπόστασις ἀπὸ τῶν πατρίων ἡθῶν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ λέγει ὁ Ἀριστοφάνης, ὅτι, ἂν ἐν προτέροις χρόνοις οἱ παῖδες τῶν Ἀθηναίων ἤθελον ἀποτολμήσει νὰ παραμορφώσωσι τὴν ἀγνότητα τοῦ ἄσματος δι' ἐπιτέχνων καμπῶν καὶ ἐντάσεων τῆς ἀρμονίας καὶ ποικιλιμάτων, οἶαι αἱ εἰσαχθεῖσαι ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Φρύνιν μεταβολαί, ἤθελον τιμωρηθῇ τυπτόμενοι ὡς ἀφανίζοντες τὰς Μούσας². Ἐν δὲ τῷ Χείρωνι, ὅστις θεωρεῖται ἔργον τοῦ Φερεκράτους ἢ ἴσως ὁρθότερον τοῦ Νικομάχου, ἡ Μουσικὴ αὐτὴ, εἰσαγομένη εἰς τὴν σκηνὴν ἐν γυναικείῳ σχήματι, κατηκισμένη τὸ σῶμα, διηγεῖται πρὸς τὴν συμπαραισταμένην Δικαιοσύνην τὰ συγκινητικὰ αὐτῆς δεινὰ διὰ τῶν ἐξῆς στίχων·

ΜΟΥΣ. Δέξω μὲν οὐκ ἄκουσα σοί τε γὰρ κλύειν
ἐμοὶ τε λέξαι θυμὸς ἡδονὴν ἔχει
Ἐμοὶ γὰρ ἦρξε τῶν κακῶν Μελανιππίδης,
ἐν τοῖσι πρῶτος ὡς λαβὼν ἀνῆκέ με,
χαλαρωτέραν τ' ἐποίησε χορδαῖς δώδεκα.

¹ Ἰδε τὸ ψήφισμα τῶν Σπαρτιατῶν περὶ τοῦ Τιμοθέου παρὰ τοῦ *Bohthio* De instit. musicæ I, 1. Πρὸς. | W. Fröhner ἐν τῷ *Philologus* τόμ. XIX σ. 308. [Köhler] ἐν ταῖς *Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts* [τόμ. X] 1885 σ. 232 κ. ἑ. [Κατὰ τὴν καθολικὴν ὁμολογίαν τῶν νεωτέρων τὸ ψήφισμα τοῦτο εἶναι κατασκευασμα μεταγενέστερον. Ἰδε Bergk *Griechische Litteraturgeschichte* τόμ. Β' σ. 540, σημ. 56 καὶ 58]. Περὶ τῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐπτὰχορδον λύραν γενομένων προσθηκῶν ἴδε Westphal [*Harmonik*] σ. 95.

² [Ἀριστοφάνης ἐν *Νεφέλαις* στ. 971].

Ἄλλ' οὖν ὅμως οὗτος μὲν ἦν [νῆ τὸν Δία]
 ἀποχρῶν ἀνὴρ ἔμοιγε πρὸς τὰ νῦν κακά.
 Κινησίας δέ μ' ὁ κατάρατος Ἀττικὸς,
 ἐξαρμονίους καμπὰς ποιῶν ἐν ταῖς στροφαῖς
 ἀπολώλεχ' οὕτως, ὥστε τῆς ποιήσεως
 τῶν διθυράμβων, καθάπερ ἐν ταῖς ἀσπίσιν,
 ἀριστέον¹ αὐτοῦ φαίνεται τὰ δεξιὰ.
 Ἄλλ' οὖν ἀνεκτὸς οὗτος ἦν ὅμως ἐμοί.
 Φρῦνις δ' ἴδιον στρόβιλον ἔμβαλὼν τινα,
 κάμπτων με καὶ στρέφων ὅλην διέφθορεν,
 ἐν πέντε χορδαῖς δώδεχ' ἁρμονίας ἔχων.
 Ἄλλ' οὖν ἔμοιγε χούτος ἦν ἀποχρῶν ἀνὴρ²
 εἰ γάρ τι καξήμαρτεν, αὐθις ἀνέλαβεν.
 Ὁ δὲ Τιμόθεός μ', ὦ φιλιότη, κατορώρουγε
 καὶ διακέκναικ' αἷσχιστα.

ΔΙΚ.

//οἷος οὗτος!

ὁ Τιμόθεος;

ΜΟΥΣ.

Μιλήσιός τις Πυρρίδας³

κακά μοι παρέσχεν οὗτος, ἅπαντας οὓς λέγω
 παρελήλυθ' ἄδων εὐτραπέλους μυρμηκίας
 Κἄν ἐντύχη που μοι βαδιζούσῃ μόνῃ,
 ἀπέδυσε, κἄνέλυσε χορδαῖς δώδεκα⁴.

Ἐν τοῖς στίχοις τούτοις παρουσιάζεται ἐμφανέστατα ἡ κρίσιμος τρεπὴ ἢ ἐπελθοῦσα εἰς τὰ αἰσθήματα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἢ μεταβολὴ τῆς καλλαισθησίας καὶ τοῦ ἥθους, ἢ ὅλη ἀντίθεσις τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νέου ἐν τῇ μουσικῇ· ἐν αὐτῇ ἐπέρχεται τελεία πρὸς τὴν παράδοσιν ῥῆξις, καὶ παρίστανται ἀντιμέτωποι ἀλλήλων δύο καλλιτεχνικαὶ σχολαὶ ἔχουσαι ὅλως ἀντίθετον ῥοπὴν καὶ ἀδιάλλακτοι πρὸς ἀλλήλας. Ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ἐδέ-

¹ [Ἠὰρ Πλουτάρχῳ Περὶ μουσικῆς 30. Meineke Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 326].

σποζε τῶν μουσικῶν τεχνῶν ὁ ῥυθμὸς, ἐκεῖνος δὲ ἦτο ὁ νόμος ὁ διέπων τὰς λέξεις τῆς ποιήσεως, τοὺς φθόγγους τῆς μουσικῆς, τὰς κινήσεις τῆς ὀρχηστικῆς· εἰς αὐτὸν ἐχρεώσται ἡ τέχνη τῶν ἐκκρίτων χρόνων τὴν σαφήνειαν, τὴν ἐπιτερπῆ τάξιν καὶ τὸν σοβαρὸν τρόπον καὶ ἐκεῖνος ὑπῆρχεν ὁ ἐξασφαλίζων μὲν τὴν ἡρεμίαν τῶν κινήσεων, παρέχων δὲ εἰς τὴν σκέψιν κυριαρχίαν ἐπὶ τοῦ αἰσθήματος. Ὁ ῥυθμὸς οὗτος ἦτο ἡ ἔκφρασις ψυχικῆς καταστάσεως ὑγιοῦς καὶ εὐκόσμου καὶ τὸ γνῶρισμα ἐσωτερικῆς ἡρεμίας καὶ ἀταραξίας. Δὲν ἠδύνατο λοιπὸν νὰ διατηρηθῇ ἐν τῇ τέχνῃ μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἐν αὐτῷ τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων μεταβολὴν, καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὴν παρακμὴν τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἐπηκολούθησεν ἀμέσως ἡ παρακμὴ τῆς ἀρχαίας μουσικῆς.

Ὁ δ' Εὐριπίδης ὑφίστατο καὶ αὐτὸς τὴν ἐπίδρασιν τῶν καινοτομιῶν τῶν ἐπελθουσῶν ἐν τῇ ῥυθμικῇ καὶ τῇ μουσικῇ, τασσόμενος εἰς τοὺς πολλοὺς ἐκείνους τοὺς θαυμάζοντας τὴν τέχνην τοῦ Τιμοθέου, οὗ ἦτο ἴδιος φίλος. Διὸ ἐπειράθη νὰ παραμυθήσῃ τὸν ἐπὶ τῇ κρατερᾷ ἐπιθέσει προσβεβλημένον φίλον παρέχων εἰς αὐτὸν τὴν προσδοκίαν, ὅτι δὲν ἦτο πλέον μακρὰν ὁ χρόνος καθ' ὃν ἔμελλε νὰ κυριαρχήσῃ ἐν τῷ θεάτρῳ. Καὶ πράγματι ἠτύχησεν ὁ Τιμόθεος νὰπολαύσῃ δόξης τελειοτέρας καὶ μακροτέρας τῆς τοῦ Εὐριπίδου, καὶ ταῦτα ἐπειδὴ ἡ μουσικὴ, ἅτε διαθέτουσα πλείονα μέσα, ἠδυνήθη νὰναπληρώσῃ τὴν ἐκλιποῦσαν ἀξιοπρέπειαν τῆς ἀρχαίας τέχνης διὰ νέων θελήτρων, ἐν ᾧ ἐπὶ τῆς σκηνῆς καθίσταντο αἰσθηταὶ καὶ ἀπαραγνώριστοι αἱ μεγάλαι ἀπώλειαι αἱ ἐπελθοῦσαι ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν δραματουργίαν τῶν ἀρχαιοτέρων ποιητῶν, καὶ δὴ χωρὶς νὰ ἐπιτευχθῇ τι νέον δυνάμενον νὰ παράσχῃ ἀντίρροπον εὐχαρίστησιν.

Πράγματι δ' ἐν αὐταῖς ταῖς τραγωδίαις τοῦ Εὐριπίδου αἰσθανόμεθα αὐτὸν ὁσημέραι μᾶλλον δεσποζόμενον καὶ συμπαρασυρόμενον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῶν συγχρόνων. Καὶ δὴ ἐν μὲν τοῖς ἀρχαιοτέροις αὐτοῦ δράμασι, τῇ Μηδείᾳ, τῇ Ἑκάβῃ, τῷ Ἰππολύτῳ, τῇ Ἀνδρομάχῃ, τῇ Ἀλκῆστίδι, τηροῦνται αὐστηρότεροι νό-

μοι, ἀλλ' ἐν τοῖς νεωτέροις διαγινώσκεται ὁσημέρα αὖξουσα ἀτημέλεια. Ἐν μὲν τοῖς στίχοις παρατηρεῖται μείζων ἀφροντισία καὶ ἀνεπιστασία, αἱ δὲ ἀναλύσεις τῶν μακρῶν συλλαβῶν γίνονται συγχρότεραι ἐν τῷ ἰάμβῳ. Καὶ ἐν τῇ διασκευῇ δὲ τοῦ διαλόγου καὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους ἀνταποκρινομένων μακροτέρων λόγων αἱ ἀρχαιότεραι τραγωδία παρουσιάζουσι ποῖαν τινὰ τέχνην συμμετρίας, ἥτις ἐκλείπει ἐν τοῖς νεωτέροις ἔργοις. Δυνάμεθα δὲ πιθανῶς νὰ εἰκάζωμεν, ὅτι ὁ χρόνος, καθ' ὃν ὁ ποιητὴς ἀπέστη τοῦ αὐστηροτέρου τρόπου τῆς συνθέσεως καὶ τῆς στιχουργίας, συμπίπτει περίπου πρὸς τὴν 89 Ὀλυμπιάδα. Ἦτο λοιπὸν ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος χρόνος καθ' ὃν μετὰ τὴν Νικίειον εἰρήνην ἤρχισε προϊστάμενος τῶν κοινῶν ὁ Ἀλκιβιάδης, ὅστις τολμηρῶς πολιτευόμενος συμπάρεσυρε τὴν πολιτείαν εἰς ὁδοὺς σφαλεράς¹.

Ὁ Ἀλκιβιάδης ἐφαίνετο κεκτημένος πληθῶραν δυνάμεως καθιστῶσαν εἰς αὐτὸν ἀφορήτους τοὺς φραγμοὺς τῶν ἔθων, ὁμοίως δὲ τοιαύτην δύναμιν ἐφαίνοντο ἔχοντες οἱ δημόσιοι καλλιτέχναι οἱ θέλοντες νὰ διανοίξωσιν ὁδὸν ἐλευθερωτέρας κινήσεως ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν τέχνῃ. Ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν ἡ φαινομένη ἐκείνη περίσσεια δυνάμεως ἦτο ἀπλῶς ἀδυναμία, καθ' ὅτι ἔλειπεν ἡ ὑψίστη δύναμις, ἡ τῆς ἐγκρατείας. Διὰ τοῦτο δὲ κατέστη μὲν δυνατὴ ἡ κατάλυσις τῶν ἀρχαίων τύπων, ἀλλὰ δὲν ἀνεπτύχθησαν νέα καλλιτεχνικὰ εἶδη, ἡ δὲ τέχνη ἐμετεωρίζετο ἄστατος μεταξὺ ἀμορφίας προερχομένης ἐκ δαιμονίων καινοτομιῶν καὶ φιλοτεχνήσεως μετριοτάτης, αἱ δὲ ἀρχαῖαι διατάξεις αἱ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μετ' ἐξαιρέτου ῥώμης κατασταθεῖσαι ἐν τε τῷ πολεμικῷ βίῳ καὶ ἐν τῇ τέχνῃ κατέρρευσαν ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ διαλύσει τὰ δημιουργήματα τῶν Ἑλλήνων ἀπέβαλον τὸν προσδιάζοντα εἰς αὐτὰ ἐθνικὸν χαρακτῆρα.

Ἀλλ' οὐχ ἥττον μετὰ τοῦ ἀποσχιμοῦ τούτου τῆς τέχνης

¹ Hermann Elemente der Metrik σ. 123. H. Hirz el De Eur[ipidis] in com[p]onendis div[er]biis arte [Ἐν Λεψίᾳ. 1862] σ. 92. Μετὰ τὴν 91 Ὀλυμπιάδα [416 π. Χ.] παρουσιάζεται συχνότερα ἡ χρῆσις τοῦ τροχαίου τετραμέτρου.

ἀπὸ τοῦ ἐθνικοῦ ἐδάφους, ὅστις ἀπὸ ἐλληνικῆς ἀπόψεως μόνον παρακμὴ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ, συνεδέετο ἢ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ ἰδιάζουσα θέσις τοῦ Εὐριπίδου. Ἀληθῶς, κατορθώσας ἐν χρόνοις τὰ μάλιστ' ἀκαταλλήλοις πρὸς ποιητικὴν δημιουργίαν νὰ συντηρήσῃ τὴν δραματικὴν τέχνην ἐν Ἀθήναις, ἐπόμενος εἰς τὸ πνεῦμα τῶν συγχρόνων καὶ ἐργαζόμενος διὰ τῶν ὑπὸ τῶν χρόνων ἐν οἷς ἔζη παρεχομένων μέσων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ νὰ καλλιεργήσῃ τὸ δρᾶμα μετὰ τοιαύτης ἐπιτυχίας, ὥστε νὰ ταχθῇ ἐν ἀμιλλῷ παρὰ τὸν Σοφοκλέα καὶ ὁμολογηθῇ παρ' αὐτοῦ ἀριστοτέχνης, ἀπετέλεσε τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῶν δοκίμων χρόνων εἰς τοὺς μεταγενεστέρους καὶ κατέλαβε θέσιν ἐπιφανῇ, ἥς ἡ σημασία ἐξικνεῖται καὶ πέραν τῶν χρόνων ἐν οἷς ἔζη.

Οἱ καθ' αὐτὸ δόκιμοι συγγραφεῖς, οἱοὶ ὁ Πίνδαρος, ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Σοφοκλῆς, εἶνε τοιοῦτοι, ὥστε τελειῶς δύνανται νὰ κατανοήσωσιν αὐτοὺς καὶ ἐκτιμήσωσι μόνον σύγχρονοι ἢ οἱ ἐπιδιδόμενοι εἰς βαθεῖαν αὐτῶν μελέτην, ἕνεκα τοῦ ἀναποσπάστου συνδέσμου τῆς τέχνης αὐτῶν πρὸς τὸν δημόσιον βίον καὶ τὰς ἠθικάς ἀντιλήψεις τῶν συγχρόνων. Ἀλλ' ὁ Εὐριπίδης διὰ τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ αὐστηροῦ τρόπου τῆς ἀρχαιοτέρας τέχνης ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν πατρίων παραδόσεων καὶ μύθων, καὶ ἡσπᾶσθη τὸ καθαρώς ἀνθρώπινον τὸ τυγχάνον ἐπιδοκιμασίας παρὰ πᾶσιν ἀνεξαιρέτως. Διὰ ταῦτα δὲ εἶνε σαφὴς καὶ εὐνόητος· διὰ ταῦτα παρέχει ἐκεῖνα ὅσ' ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ τοῦ δράματος οἱ ἄνθρωποι πάσης χώρας καὶ παντὸς χρόνου χωρὶς νὰ προϋποτίθεται ἰδιάζον ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως τοῦ μύθου ἢ νὰ παιτῇται ἄνωτέρα τις ἔντασις τῶν πνευματικῶν δυνάμεων. Ὁ Εὐριπίδης ἐξεγείρει τὴν προσοχὴν καὶ τέρπει, ἐμπνέει φόβον καὶ συγκινεῖ· παρέχει πληθώραν σκέψεων καὶ παρατηρήσεων προσιτῶν εἰς πάντα καὶ σπουδαίων διὰ πάντα· εἶνε ποιητὴς δι' ἅπαντας τοὺς εὐπαιδεύτους τοὺς ἐννοοῦντας τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα δὲ ἴσχυτε νὰ συναρπάσῃ καὶ τοὺς ἐπισημοτάτους τῶν συγχρόνων, οἷον τὸν

Σωκράτην¹ διὰ ταῦτα ἡ ἀττική γλῶσσα τῆς σκηνῆς, οἷαν διε-
μόρφωσεν ἐκεῖνος, ἀπέβη ἡ ἐθὰς γλῶσσα τοῦ δράματος οὕτως,
ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοφάνης ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ὑπὸ
ταύτην τὴν ἔποψιν εὐριπιδίζει². Διὰ ταῦτα ἔδειξε καὶ εἰς τὰς εἰ-
καστικὰς τέχνας τὴν ὁδὸν, ἣν τρεπόμεναι ἠδύναντο νὰ παραγά-
γῳσί τι νέον καὶ ἄξιον λόγου μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φειδίου· διὰ
ταῦτα, καίπερ μὴ δυνηθεὶς ἐφ' ὅρου ζωῆς νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν ἐπι-
κρατοῦσαν παράδοσιν τῆς ἀρχαιοτέρας τέχνης, ἐπλήρωσε μετὰ θά-
νατον τὸν κόσμον διὰ τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ εὔρε μέγα πλήθος ὁπα-
δῶν παρὰ τοῖς ποιηταῖς ἐκείνοις ὅσοι ἐπραγματεύθησαν ἐλλήνι-
κοὺς μύθους, θέλοντες διὰ τῶν δραμάτων αὐτῶν νὰ τύχωσιν ἀξιώ-
ματος παγκοσμίου ἐξικνουμένου εἰς ἅπαντας τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ
δὲ καθολικὸν τοῦτο ἐν τῷ κόσμῳ ἀξίωμα τοῦ Εὐριπίδου παρέχει
παραμυθίαν τινὰ εἰς τοὺς ἀναθεωροῦντας οὐκ ἄνευ ἀλγεινῆς συμ-
παθείας τὸν μακρὸν καὶ φιλόπονον, ἀλλὰ πολυτάρχον καὶ μεστὸν
θλίψεων βίον τοῦ ποιητοῦ, ὅστις καὶ αὐτὸς οὐδέποτε ἡσθάνθη τὴν
προσῆκουσαν ἀπόλαυσιν ἐκ τοῦ ποιητικοῦ αὐτοῦ σταδίου.

Ἐξωτερικῶς δὲ ἡ διάταξις τῆς ἀρχαίας τραγωδίας ἔμεινεν
ἀμετάβλητος· ἐδιδάσκοντο δὲ καὶ ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ ὡς καὶ
πρότερον τετραλογίαί, ἐπειδὴ οὗτος ἦτο ὁ ὑπὸ τῆς συνηθείας
ἀνέκαθεν καθιερωθεὶς τύπος τοῦ ποιητικοῦ ἀγῶνος ἐν τοῖς μεγά-
λοις Διονυσίοις τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ' ἂν οὐ χρόνου εἶχεν ἀρχίσει
ὁ Σοφοκλῆς νὰ διαλύῃ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν συνδιδασκομένων
δραμάτων, παρέχων αὐτοτέλειαν εἰς ἕνα ἕνα αὐτῶν, ὁ τρόπος
οὗτος ἐπεκράτησε, καθ' ὅσον διαγινώσκωμεν, παρὰ τε τοῖς συγ-
χρονοῖς καὶ τοῖς μεταγενεστέροις. Ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἀπημβλύνετο
τὸ ὑπὲρ τῶν μυθικῶν ὑποθέσεων ἐνδιαφέρον, τόσῳ τελεσφορωτέρα
ἀπέβαινεν ἡ περὶ τὰ καθ' ἕνα δράματα ἔντασις τῆς ὅλης

¹ Περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Εὐριπίδου ἴδε Bernhardy Griechische Litteraturgeschichte Τόμ. Β' ἐκδ. 5' σ. 404]

² [Ἰδε Ἀριστοφάνους ἀπόσπ. 397. Παρὰ τῷ Κρατίνῳ ἐκαλεῖτο ὁ Ἀριστοφάνης γνῶμοδιώκτης εὐριπιδαριστοφανίζων].

προσοχῆς τῶν δραματουργῶν. Διὰ τοῦτο δὲ τὸ δρᾶμ' ἀπέβη δημοτικώτερον, παρεχομένης μὲν εἰς τὸ φιλοθέαμον πλῆθος μεγαλειτέρας ποικιλίας ἀπολαύσεως, συγχρόνως δὲ καθισταμένης εὐχερεστέρας τῆς καὶ πάλιν διδασκαλίας τῶν τραγωδιῶν ἐν μικροτέροις θεάτροις καὶ κατὰ μικροτέρας ἐορτάς. Καὶ ἐν τούτῳ δὲ φαίνεται καινοτομήσας ὁ Εὐριπίδης, ὅτ' ἐδίδαξε τῷ 438 π. Χ. (Ὀλυμπ. 85, 2) τὴν "Ἀλκηστίν ὡς τέταρτον δρᾶμα τῆς τετραλογίας πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ τέως τὴν θέσιν ταύτην κατέχοντος σατυρικοῦ δράματος, ὅπερ κατὰ τὸν παραδεδομένον τρόπον ἐπέβαλλε στενοχωρίαν καὶ περιορισμούς εἰς τὸν ποιητὴν καὶ ἀπῆται ζωηρὰν καὶ αὐτόματον εὐθυμίαν, οἷας ἐσπερεῖτο ὁ Εὐριπίδης. Δὲν εἶνε δὲ ἡ "Ἀλκηστis οὔτε τραγωδία οὔτε σατυρικὸν δρᾶμα, ἀλλὰ σύνθεσις νέου εἴδους, ἐν ᾗ ὑπόθεσις τραγικὴ μετέχει τροπῆς φαιδροτέρας, πληρουμένης οὕτω τῆς ἀνάγκης τῶν Ἀθηναίων θεατῶν, οἵτινες ἤθελον μετὰ τὴν ἐκ τῶν τραγωδιῶν ἐμποιουμένην συγκινητικὴν αἴσθησιν νάναπαυθῶσι παριστάμενοι εἰς φαιδρὸν πέρας τῆς τετραλογίας. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόπειρα αὕτη τῆς δημιουργίας νέου δραματικοῦ εἴδους ἐντὸς αὐτῆς τῆς τραγικῆς τετραλογίας ἐπεχειρήθη ἄνευ ἐπαρκoῦς σοβαρότητος καὶ οὐδεμίαν ἤσκησε μόνιμον ἐπίδρασιν¹.

ὑπὸ πολλῷ δὲ βελτίονας ἔρους διετηρήθη ἡ κωμωδία, ἥτις δι' ὅλων τῶν χρόνων τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς συμφορᾶς παρηκολούθησεν ὀξυδερκῶς τὸν δημόσιον βίον τῶν Ἀθηναίων· εἶνε δὲ λίαν χαρακτηριστικόν, ὅτι εἰς αὐτὴν δὴ τὴν κωμωδίαν ἐπεφυλάσσετο ἡ ἐντολὴ νάντεπεξέλθῃ μετὰ μεγίστης δραστηριότητος εἰς τὴν κρατοῦσαν τάσιν τῆς καινοτομίας καὶ ὑπερμαχήσῃ ἐπὶ τῆς ἀθηναϊκῆς σκηνῆς παντὸς ὅ τι εἶχεν ἀγαθὸν τὸ παρελθόν. Καὶ ἀμέσως μὲν πρὸ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἀθηναίων βλέπομεν τοὺς κωμικοὺς ποιητὰς ἐξακολουθοῦντας βίαιον ἀγῶνα ἐναντίον τῶν καταχρήσεων τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ τῶν ὑπερβασιῶν τῆς δημαγωγίας.

¹ Περὶ τοῦ χωρισμοῦ τοῦ σατυρικοῦ δράματος ἀπὸ τῆς τραγωδίας ἴδε Dittenberger Sylloge Inscriptionum Graecarum Τόμ. Β' σ. 600.

Ὁ Κλεοφῶν προσβάλλεται ἀμειλίκτως τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος (405 π. Χ. Ὀλυμπ. 93,4) ὑπὸ τε τοῦ Πλάτωνος καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως κατέπαυσεν ἢ πρὸς τοὺς πρᾶττοντας τὰ δημόσια ἀντιπολίτευσις, καὶ οἱ ποιηταὶ περιωρίσθησαν εἰς πεδῖον, ἐν ᾧ ὁ ἀγὼν ἦτο ὀλιγώτερον πικρὸς καὶ ὀξύς, πλήσσοντες ἀντὶ τοῦ δήμου καὶ τῶν δημαγωγῶν τοὺς θεατὰς καὶ τοὺς ποιητὰς τοὺς ὑπ' αὐτῶν εὐνοουμένους ¹. Μετ' ἐξαιρέτου δὲ δριμύτητος ἀντεπεξῆλθον πρὸς τοὺς διθυραμβικοὺς ποιητὰς, οἵτινες ἐκαυχῶντο ἀφορήτως ἐπὶ ταῖς ἀμόρφοις αὐτῶν περισσοτεχνίαις, οὗτοι δὲ πάλιν ἐξεδικήθησαν πειραθέντες νὰ στερήσωσι τὴν κωμῳδίαν τῆς ὑποστηρίξεως τῆς παρεχομένης εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῆς πολιτείας. Τοῦτο δὲ κατώρθωσαν μετὰ πολλῆς εὐκολίας, ἐπειδὴ οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι ἦσαν ἥκιστα εὐμενεῖς πρὸς εὐδόωσιν χαρμοσύνων ἑορτῶν καὶ θεαμάτων, οἱ δὲ χοροὶ ἔνεκα τῆς καθολικῆς πτωχείας ἤρχισαν ἀποβαίνοντες ὁσημέραι πενιχρότεροι ².

Τὸ ἐπόμενον ἔτος μετὰ τὴν ἐν Ἀργινούσαις ναυμαχίαν ἡ πόλις ἠναγκάσθη νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ὑπὸ δύο ὁμοῦ χορηγῶν παρασκευὴν χοροῦ. Οὕτω δ' ἐξωκονομήθησαν τὰ πράγματα καὶ μετὰ τὸ ἔτος τῆς ἀρχῆς τοῦ Εὐκλείδου, ἕως ὁ διθυραμβοποιὸς Κινησίας, ὅστις εἴπερ τις καὶ ἄλλος εἶχεν ὑποστῆ τὰς ὕβρεις τῆς κωμωδίας, εἰσῆγαγε νόμον, καθ' ὃν ἡ δημοσία χάριν τῆς κωμωδίας δαπάνη περιωρίσθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ κωμικοὶ ποιηταὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸν χορὸν καθ' ὀλοκληρίαν. Τότε δὲ ἡ κωμωδία ἐξετόξευσε τοὺς κεραυνοὺς τῆς ὀργῆς αὐτῆς ἐναντίον τοῦ δράστου· ὁ Στράτις ἐποίησεν εἰδικὴν κωμῳδίαν κατὰ τοῦ Κινησίου, τοῦ χοροκτόνου, ἀλλὰ ματαίως ἐπάλαιε κατὰ τῶν συγχρόνων δυσχερῶν περιστάσεων ³. Τὰ ἐν συναφείᾳ πρὸς τὴν κω-

¹ Περὶ τοῦ τέλους τῆς ἀρχαίας κωμωδίας ἴδε Cobet *Platonis comici reliquiae* σ. 48, 146 Böckh *Staatshaushaltung* Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 546. K. F. Hermann *Gesammelte Abhandlungen* σ. 41, 61.

² Ἐλείπον μέσα καὶ ὑπομονὴ πρὸς ἐκγύμνασιν τῶν χορῶν, δι' ἣν ἀπαιτοῦντο μῆνες πολλοί.

³ [Περὶ τῶν κατὰ τοῦ Κινησίου ἐπιθέσεων ἴδε Ἀθηναίου Δειπνοσοφιστῶν XII σ. 551. Ἀρποκρατίωνα ἐν λ. Κινησίας].

μωδίαν ποιούμενα καὶ χάριν αὐτῆς παρασκευαζόμενα χορικά ἄσματα, ἰδίως δ' αἱ φοβεραὶ παραβάσεις, ἐξέπεσον, ἀντ' αὐτῶν δὲ εἰσῆχθησαν ὀρχήσεις καὶ ἐλαφρὰ μέλη. Τὸ ὅλον δ' ἐκεῖνο ποιητικὸν εἶδος, ὃ ἰδιορρυθμότατος τῶν καρπῶν τοῦ δημοσίου βίου τῶν Ἀθηναίων, ἀπέβαλε τὴν προτέραν σημασίαν· οὕτω δὲ περὶ τὸ 390 π. Χ. (Ὀλυμπ. 97) ἡ ἀρχαία κωμωδία μετέπεσεν εἰς τὴν νέαν. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἀκόμη ὑφίστατο ἡ ἀρχαία κωμωδία, ἔμεινε πιστὴ εἰς τὴν ἰδίαν ἐντολήν, καταπολεμοῦσα πᾶσαν διάστροφον βροπὴν τῶν συγχρόνων. Μετὰ δὲ τὸν Κρατῖνον, ὅστις εἶχε μαστίξει ἐν τοῖς Πανόπταις τοὺς σοφιστὰς σύμπαντας ὡς τοὺς δῆθεν πανδαήμονας, παντεπόπτας καὶ πανσόφους¹, ἐπηκολούθησαν πολλαὶ κωμωδίαὶ ἔχουσαι ὑπόθεσιν τὰ φιλολογικὰ πράγματα καὶ τὴν προοῦσαν ἀφιλοκαλίαν. Τούτων δὲ εἶνε αἱ Μοῦσαι καὶ οἱ Τραγωδοὶ τοῦ Φρυγίου, οἱ Βάτραχοι καὶ ὁ Ἀμφιάρκος τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τέλος ὁ Γηρυτάδης τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ, ἐν αἷς κωμωδίαις παρίστανε τὴν ὑπ' αὐτῶν τῶν ποιητῶν ὁμολογουμένην ἔκπτωσιν τῆς δραματικῆς ποιήσεως ἐν Ἀθῆναις. Καὶ βεβαίως μὲν ὁ ἀγὼν οὗτος δὲν ὑπῆρξεν ἀτελέσφορος καὶ συνετέλεσεν εἰς ἀναζωογόνησιν τοῦ αἰσθήματος ὑπὲρ τῆς γνησίας τέχνης καὶ εἰς συντήρησιν τῆς τιμῆς τῶν ἀρχαίων ἀριστοτεχνῶν. Ἀλλ' ἡ κωμωδία οὐδὲν ἄλλο ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἢ νὰ ἐπιδεικνύῃ ὡς ἐν κατόπτρῳ τὰς κακίας τῶν συγχρόνων καὶ νὰ ἐξαίρῃ τὴν ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἀπόστασιν, τὸ πολὺ δὲ ἠδύνατο νὰ ἐξεγείρῃ παρὰ τοῖς ἀκροαταῖς τὴν κατέχουσαν τοὺς κωμικοὺς ποιητὰς ἀντιπάθειαν κατὰ τῶν νέων τάσεων τῶν συγχρόνων· ἀλλὰ καὶ αὕτῃ δὲν κατώρθωσε νὰ ὑποδείξῃ εἰς τὴν ἀττικήν τέχνην ἄλλην ὁδόν, καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ πληρώσῃ τὸ χάσμα τοῦ ἐνεστώτος.

¹ [Πανόπται ἐκαλεῖτο ἡ κωμωδία ἀπὸ τοῦ χοροῦ, ὅστις ἔφερε προσωπεῖον χαρακτηριζόμενον ὑπὸ τοῦ στίχου Κράνια δις σὰ φορεῖν, ὀφθαλμοὶ δ' οὐκ ἀριθματοὶ (Meineke Fragmenta Comicoorum Graecorum Τόμ. Β' α' σ. 102), ἐνδεικνύοντος τὴν καύχισιν τῶν σοφιστῶν ὡς πολυομμάτων, τὰ πάντα μελετώντων καὶ γινώσκόντων].

Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὴν ποίησιν ἐν Ἀθήναις. Ἡδυνήθη αὕτη καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς ἰσορροπίας ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ νὰ διατηρήσῃ ἀκόμη ἐπὶ τινα χρόνον πλήρες τὸ μεγαλεῖον αὐτῆς, ἀλλὰ μόνον ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Σοφοκλέους, ὅς τις ἐξηκολούθει μετέχων τοῦ πνεύματος τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους. Ἄλλ' ἔπειτα συμπαρεσύρθη καὶ ἐκείνη, ὥς καὶ ἡ μουσική, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ὀρμητικοῦ ρεύματος τοῦ καταλύσαντος τὰ θεμέλια τοῦ βίου τοῦ ἔθνους καὶ ἀποκυλινδῆσαντος τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἦσαν ἐρριζωμένα τὰ δημιουργήματα τῶν δοκίμων χρόνων. Διὸ ἐν τοῖς χρόνοις τῆς καθολικῆς διαταράξεως δὲν εἶχε τὰς ἀναγκαίας δυνάμεις, ἵνα συγκρατήσῃ τὰ ἥθη. Καὶ κατεστρέφετο μὲν τὸ παρελθόν, ἀλλ' οἱ νέοι χρόνοι παρ' ὅλην τὴν ἀναπτυχθεῖσαν φιλοσοφικὴν καὶ ῥητορικὴν δεινότητα δὲν ἴσχουν νὰ δημιουργήσωσι νέαν τέχνην δυνάμεν ἡννορθώσῃ τοὺς ἀνθρώπους. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ πίστις τῶν πατέρων εἶχεν ἀπορριφθῆ καὶ παραγκωνισθῆ δίκην ἀπηρχαιωμένου οἰκιακοῦ σκεύους χωρὶς νὰ ἀναπληρωθῇ ὑπὸ ἄλλης πεποιθήσεως ἰθυνούσης τὴν ἠθικὴν τοῦ βίου, ὑπὸ ἄλλης ὁρμῆς προαγούσης τὰς εἰς τὸν δημόσιον βίον ἀπαραιτήτους ἀρετάς. Καὶ διεγίνωσκον μὲν τὴν ἀνάγκην ἀναγεννήσεως τῆς πολιτείας, ἐπελήφθησαν δὲ σοβαρῶς τῆς βελτιώσεως καὶ τῆς ἀναπλάσεως αὐτῆς· ἀλλὰ διὰ πολιτικῶν μεταρρυθμίσεων δὲν ἠδύναντο νὰ θεραπευθῶσι τὰ τραύματα καὶ δημιουργηθῶσι νέα θεμέλια τῆς εὐημερίας τοῦ δήμου. Ὑπελείπετο δὲ μόνον νὰ ἐπιχειρηθῇ ἠθικὴ παλιγγενεσία, προερχομένη ἐκ σοβαρᾶς αὐτογνωσίας, θαρραλέα μεταστροφή ἀπὸ τῶν ψευδοδιδασκαλιῶν τῆς νεωτέρας παιδείας καὶ πάντων τῶν φανακισμῶν αὐτῆς καὶ ἡ ἀνάστασις νέας γενεᾶς, ἐν ἣ νὰ ἀναβλαστήσωσι καὶ πάλιν αἱ ἀρεταὶ τῆς πίστεως, τῆς θεοσεβείας καὶ τῆς ἀληθείας. Ἡ ἀνάγκη τῶν Ἀθηναίων εὐτυχιστέρων ἔπρεπε νὰ ἰσχύσῃ ἐκ θεμελιῶν. Τὸ δὲ τοιοῦτον ἦτο ἐγγεῖρημα μέγα καὶ δυσχερὲς, ἐγγεῖρημα ἥκιστα μὲν εὐάρεστον εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες ἐν τῷ ἐγωισμῷ αὐτῶν ἐφαντάζοντο, ὅτι εἶχον ἀνέλθει εἰς τὸ κορύφωμα

τῆς ἀνθρωπίνης παιδεύσεως, ἀλλ' ὅμως τὸ μόνον δυνάμενον νὰ γάγῃ εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων.

Ἡγεμῶν δὲ τῆς τοιαύτης ὁδοῦ, ἐπιβαλλόμενος νὰ καταστήσῃ φανεράν εἰς τοὺς συμπολίτας τὴν ἀνάγκην ἠθικῆς ἀναπλάσεως, ἥτις ὤφειλε νὰ τελεσθῇ ἐν τῇ ψυχῇ ἐκάστου, ἔπρεπε νὰ ἀναδειχθῇ ἀνὴρ πνεύματος προφητικοῦ, διαγινώσκων σαφῶς τὰς παραπλάνησεις τῶν συγχρόνων, ἀλλ' αὐτὸς ἰστάμενος ἄνωθεν αὐτῶν, κατέχων τὴν πνευματικὴν ἐκείνην εὐφυΐαν τὴν ἀναγκαίαν πρὸς τὴν καταπολέμησιν πάσης πλάνης καὶ ἔχων τοιαύτην πεποίθησιν, ὅτι εἶχε τὸν προορισμὸν καὶ τὴν ἐντολὴν σωτῆρος καὶ βοηθοῦ, ὥστε νὰ ἔχῃ τὴν προθυμίαν ἄνευ φιλαυτίας οὐδεμιᾶς νὰ ζήσῃ καὶ ἀποθάνῃ μόνον χάριν ἐκείνου τοῦ σκοποῦ. Τοιοῦτον δὲ ἄνδρα εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι ἐν αὐτῇ τῇ πόλει· ἦτο δὲ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Σωκράτης, οὗ ἢ ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ ὁρᾷσιν ὑπῆρξεν ἤδη πολλάκις θέμα τοῦ ἡμετέρου λόγου¹.

Ἄν θεωρήσωμεν αὐτὸν ἐν τῇ ὅλῃ αὐτοῦ ὑποστάσει, ἂν οὐ ἄλλως οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος παρίσταται πρὸ ἡμῶν μετὰ χαρκτηρῶν οὕτω σαφῶς διαγεγραμμένων, φαίνεται τὸ πρῶτον ὡς ἀνὴρ οὐδαμῶς ἀνήκων εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τὸ ἐξαιρέτως ξενότροπον τῆς ὅλης αὐτοῦ φύσεως καὶ τὸ ἀπρόοπτον τῆς ὅλης αὐτοῦ ἐμφανίσεως. Εἰς οὐδεμίαν τῶν ὑφισταμένων τάξεων τῶν πολιτῶν φαίνεται συνανήκων, οὐδὲ δύναται νὰ μετρηθῇ δι' οὐδενὸς τῶν μέτρων ἐκείνων ἅτινα δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν εἰς τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ. Εἶνε εἰς τῶν ἀπορωτάτων ἀπάντων τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ βαίνει διὰ τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως μετὰ φρονήματος ἀγερῶχου καὶ ἀντιμετωπίζει τοὺς πλουσιωτάτους καὶ ἐπιφανεστάτους ὡς ἴσους πρὸς ἑαυτόν. Ἡ ἄσχημος αὐτοῦ καὶ ἡμελημένη ὄψις καθιστάνει αὐτὸν ἀντικείμενον τοῦ κοινοῦ χλευασμοῦ, καὶ ὅμως ἐξασκεῖ πρωτοφανῆ ἐπίδρασιν ἐπὶ μικροὺς τε καὶ μεγάλους, σοφοὺς τε καὶ ἁμαθεῖς. Εἶνε ἀριστοτέχνης ἐν τῇ διαλέγεσθαι καὶ διανοεῖσθαι καὶ ὅμως κεκηρυγμένος ἐχθρὸς τῶν διδα-

¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 640. Γ' σ. 361 κ. ἐ. 645].

σκόντων τοὺς Ἀθηναίους τὴν διαλεκτικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Εἶνε ἄνθρωπος τῆς προόδου, οὐδὲν ἀφίνων ἀνεξέταστον, καὶ ὅμως τελεῖ μετὰ τῆς μεγίστης ἐπιμελείας τὰς νενομισμένας θυσίας, τιμᾷ τὰ μαντεῖα, καὶ ἐμμένει μετὰ πίστεως καὶ εἰλικρινείας εἰς πολλὰ τῶν πραγμάτων ἐκείνων ἅτινα κατεγελῶντο ὡς μυθεύματα γηραιῶν τροφῶν. Εἶνε ἀκάθεκτος ἐπιτιμητὴς τῆς δημοκρατίας καὶ ὅμως ἀντίπαλος τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἀνήκων ὅλως εἰς ἑαυτὸν καὶ μόνον, σκέπτεται διαφόρως ἢ οἱ λοιποὶ Ἀθηναῖοι, καὶ πορεύεται ἰδίας τρίβους, ἀφροντιστὴ περὶ τῆς κοινῆς γνώμης· ἀρκεῖ δὲ νὰ εἶνε σύμφωνος πρὸς ἑαυτὸν, καὶ τότε οὐδεμία ἀντίρρησης, οὐδεμία ἐπίθεσις, οὐδεμία χλεύη παράγει αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ. Ἀνὴρ τοιοῦτος ἐφαίνετο πράγματι οἶονεῖ ἐξ ἄλλου κόσμου μετατεθείς εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν Ἀθηνῶν.

Καὶ ὅμως, ὅσον πρωτοφανὴς καὶ ἄν ἦτο ὁ τρόπος τοῦ Σωκράτους τούτου, ἀκριβέστερον ἐξετάζοντες δυνάμεθα νὰ διαγνώσωμεν ἐν αὐτῷ τὸν γνήσιον Ἀθηναῖον. Ἀληθῶς Ἀθηναῖος ἦτο κατὰ τὴν ὅλην ῥοπὴν τοῦ πνεύματος, κατὰ τὴν στωμυλίαν καὶ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα, οἷα μόνον ὑπὸ τὸν ἀέρα τῶν Ἀθηνῶν ἠδύνατο νάναπτυχθῇ, κατὰ τὴν λεπτὴν εἰρωνείαν, μεθ' ἧς κατ' ὥρθονε νὰ συμβιδάξῃ τὸ σοβαρὸν καὶ τὸ γελοῖον, κατὰ τὴν ἀκαταπόνητον ζήτησιν βαθείας τινὸς ἀλληλουχίας μεταξὺ τοῦ δρᾶν καὶ τοῦ ἐπίστασθαι. Ἦτο Ἀθηναῖος τοῦ παλαιοῦ κόμματος, ὅτε ὑπερημύνετο τῶν νόμων τῆς πολιτείας θαρραλέος καὶ εὐσταθὴς ἐναντίον πάσης αὐθαιρεσίας καὶ ὅτ' ἐν τῷ πεδίῳ τῶν μαχῶν ἐπεδείκνυε τὴν μεγίστην ἀμεριμνησίαν περὶ παντὸς κινδύνου καὶ παντὸς καμᾶτου. Ἐγίνωσκε καὶ ἡγάπα τοὺς ἐθνικοὺς ποιητάς, καὶ ὁ ἀκάματος αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς παιδείσεως ζῆλος ἦτο τὸ ἐν αὐτῷ εὐγενέστατον γνώρισμα τοῦ γνησίου Ἀθηναίου. Ὡς δὲ ὁ Σόλων, ἐφρόνει καὶ ὁ Σωκράτης, ὅτι ἔχει τις πάντοτε, καὶ γηραιὸς ὢν, τὴν ἡλικίαν τοῦ μανθάνειν, καὶ ὅτι τὸ μανθάνειν καὶ γινώσκειν δὲν εἶνε παιδεύσις προπαρασκευαστικὴ διὰ τὸν βίον, ἀλλ' ἀποτελεῖ αὐτὸν τὸν βίον καὶ εἶνε τὸ μόνον παρέχον εἰς αὐτὸν ἀξίαν. Ἀμφό-

τεροι ἐφρόνουν, ὅτι ἡ διὰ τῆς γνώσεως βελτίωσις ἐαυτῶν καὶ ἡ δι' αὐτῆς βελτίωσις τῶν ἄλλων εἶνε τὸ κύριον ἔργον τοῦ ἀνθρώπου. Ἀμφότεροι ἐθεώρουν μόνην ἀληθῆ εὐτυχίαν τὴν ὑγίειαν τῆς ψυχῆς καὶ ὑπελάμβανον τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν ἀμάθειαν ὡς τὰ μέγιστα τῶν κακῶν.

Κατὰ ταῦτα ὁ Σωκράτης παρ' ὅλην αὐτοῦ τὴν πρωτοτυπίαν οὐδαμῶς ἀπεσχοινίζετο τῆς ἀττικῆς παιδεύσεως. Ὄταν δὲ ἀναλογισθῶμεν, ὅτι οἱ ὀνομαστότατοι τῶν πρωταγωνιστούντων ἐν τῇ σοφιστικῇ καὶ ταῖς μετ' αὐτῆς συνδεομέναις μαθήσεσιν εἶχον ἔλθει ἅπαντες ἐκ τῆς ξένης, οἷον ὁ μὲν Πρωταγόρας ἐκ τῶν Ἀβδήρων, ὁ δὲ Γοργίας ἐκ τῆς Σικελίας, ὁ δὲ Πρόδικος ἐκ τῆς Κέω, ὁ δὲ Διαγόρας ἐκ τῆς Μήλου, τότε ὁρθῶς καὶ δικαίως δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς διδασκάλους τούτους ὁ Σωκράτης ἀντιπροσωπεύει τὰς ἀρίστας ἀρχὰς τῆς ἀθηναϊκῆς σοφίας.

Ἄλλ' ἐν τούτοις δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν ἐπάνοδον πρὸς τὰς ἀρχαίας καὶ ἐπὶ ζημίᾳ τῆς πολιτείας λησμονηθείσας ἀρχάς, αἵτινες ἦσαν τὸ θεμέλιον τῆς φιλοπατρίας, οὐδ' ἀντετάσσετο μετὰ περιφρονήσεως καὶ ἀκαμψίας πρὸς τὴν σύγχρονον κίνησιν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἴστατο ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς καὶ μόνον ἐζήτει νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὴν πρὸς ἄλλους ὑψηλοτέρους σκοπούς. Δὲν ᾔθελε μεταστrophῆν, ἀλλὰ πρόοδον τῆς γνώσεως πέραν καὶ αὐτῶν τῶν διδασκομένων παρὰ τῶν δεξιωτάτων σοφιστῶν. Διὰ ταῦτα δὲ ἡδυνήθη νὰ συνενώσῃ ἐν ἑαυτῷ ἐκεῖνα ὅσα παρ' ἄλλοις ἐφαίνοντο ἀσυμβίβαστα καὶ ἀντιπατικά· ἐν τούτῳ δ' ἐνέκειτο τὸ μάλιστα διαστέλλον αὐτὸν ἀπὸ πάντων τῶν συμπολιτῶν, ἡ μεγάλη ἀνεξαρτησία καὶ ἐλευθερία τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. Ἐνεκα δὲ ταύτης κατώρρωσε, χωρὶς νὰ φανῇ ἄπιστος πρὸς τὴν ἰδίαν πατρίδα, νὰ ὑψωθῇ ἄνω τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν παραδεδομένων ἀντιλήψεων. Τοῦτο δ' ἐπραξε κυρίως μετὰ θάρρους ἡρωικοῦ ἐν μέσῳ λαοῦ λατρεύοντος τὴν καλλονὴν τῆς μορφῆς ἀποτινάξας τελείως πᾶσαν ἐξωτερικὴν ἐπίδειξιν καὶ ἐχόμενος μόνον τῶν ἐσωτερικῶν

ἀγαθῶν καὶ τοῦ ἡθικοῦ βίου. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ ἡ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἀσχημία, τὸ εὐρὺ πρόσωπον μετὰ τῆς ἀνασίμου ῥινός, τῶν παχέων χειλέων καὶ τῶν ἐξοφθάλμων ὀμμάτων ἦτο χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ ἀνδρός, ἅτε μαρτυροῦσα τὸ ἀνακριβές τῆς συνήθους γνώμης, καθ' ἣν οἷα ἡ μορφή τοιᾶδε καὶ ἡ ψυχὴ, ἀποδεικνύουσα, ὅτι καὶ ἐν σαρκίῳ σειληνομόρφῳ δύναται νὰ ἐγκατοικῇ πνεῦμα ἀπολλώνιον καὶ ἄγουσα εἰς ὑψηλοτέραν ἀντίληψιν περὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Κατὰ ταῦτα ἔζη ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ καὶ τῶν συγχρόνων, ἀλλ' ἦτο ἀνώτερος ἀμφοτέρων. Τοιούτου δὲ ἀνδρός εἶχον ἀνάγκην οἱ Ἀθηναῖοι, ὅπως εὕρωσι τὴν ὁδὸν, ἣν πορευόμενοι θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς ἀντιθέσεως τῶν γνώμῶν καὶ ὑψωθῶσιν εἰς ἡθικὴν πεποιθήσιν, ἀξιούμενοι εὐδαιμονίας ἀσφαλοῦς καθ' ἑαυτήν.

Ὁ Σωκράτης παρουσιάζεται εἰς ἡμᾶς ὡς ἀνὴρ τετελεσμένος καὶ φέρων τελείως διαμεμορφωμένον χαρακτῆρα. Καὶ μένει μὲν πάντοτε μυστηριώδης πῶς ἡ κατὰ μικρὸν ἀνάπτυξις αὐτοῦ, ἀλλ' ἀναμφιβόλως ἡ κυρία αὐτῆς ἀρχὴ ἔγκειται ἐν τῇ φιλομαθείᾳ, ἣν εἶχεν ἔμφυτον ἐν μεγίστῳ βαθμῷ. Ἔνεκα δὲ ταύτης τῆς φιλομαθείας δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακολουθήσῃ μαθητεύων παρὰ τῷ πατρὶ, καὶ, ἐξελθὼν ἐκ τοῦ στενοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου, ἐξώρμησεν εἰς τὰς ῥύμας καὶ τὴν ἀγορὰν τῆς πόλεως, ἐν ᾗ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον παρείχετο ἀφθόνως καὶ πλουσίως πᾶσα παιδείσις, τέχνη καὶ ἐπιστήμη. Ἄλλως δὲ, ὅτε εἶχεν ἡλικίαν μεταξὺ εἴκοσι καὶ τριάκοντα ἐτῶν, διώκει τὰ τῆς πόλεως ὁ Περικλῆς, εὐρισκόμενος εἰς τὸ κορύφωμα τῆς αἰγλῆς καὶ τῆς δυνάμεως· ἀνέμενε δὲ πᾶς τις, ὅτι ὁ υἱὸς γλύπτου εἶχεν εὐκαιρίαν νὰ ἐκτιμήσῃ τελειότατα τὴν ὁρᾶσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός. Ἄλλ' ὅμως ὁ νεαρὸς Σωκράτης εἶχεν ἀποκομίσει ἐκ τοῦ πατρικοῦ οἴκου μονομερῆ τινα καὶ οἰονεὶ ἐργαστηριακὴν πνευματικὴν διάθεσιν, ἥτοι νηφαλίαν καὶ χαμαιζήλον αἰσθησιν τοῦ πρακτικῶς ὠφελίμου, μὴ δυναμένην νὰ σαγηνευθῇ ὑπὸ τῆς αἰγλῆς καὶ τοῦ μεγαλείου. Διὰ ταῦτα δ' ἀντιπαρήρχετο μεθ' ἱκανῆς ἀδιαφορίας πρὸ τῶν ἐξεγει-

ρόντων τὸν γενικὸν θαυμασμὸν ἀριστοτεχνημάτων τῶν πληρούντων τότε τὴν πόλιν· ἐστερεῖτο δὲ ἀντιλήψεως διὰ τὰς ιδεώδεις τάσεις τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους, καὶ αὐταὶ δ' αἱ τραγωδίαί τοῦ Σοφοκλέους φαίνονται μὴ ἐξασκήσασαι ἐπ' αὐτὸν ἰδιάζουσάν τινα ἐπίδρασιν. Καὶ εἶχε μὲν κατὰ ταῦτα ἡ παιδείσις αὐτοῦ ἀμιγῆς τι καὶ μονότροπον, ἀλλ' ὁ τοιοῦτος χαρακτήρ συνετέλει ἐπ' ἀγαθῶ εἰς τὴν ἐμπέδωσιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς κρίσεως αὐτοῦ καὶ καθίστανεν εἰς αὐτὸν δυνατὴν τὴν διάγνωσιν καὶ τὴν καταπολέμησιν τῶν ἐλλείψεων καὶ τῶν παραπτωμάτων τῶν λυμαινομένων τὰς Ἀθήνας καὶ ἐν αὐτῇ αὐτῶν τῇ μεγάλῃ ἀκμῇ.

Καὶ προσεκόμισε μὲν ὁ υἱὸς τοῦ Σωφρονίσκου καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ πρακτικῶς ὠφελίμου εἰς τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' ἔδωκεν εἰς αὐτὴν σημασίαν οὕτω μεγάλην καὶ βαθεῖαν, ὥστε καὶ αὐτὴ μετεβλήθη ἐν ἑαυτῷ εἰς ὁρμὴν πρὸς ἐξερεύνησιν μετὰ ζήλου ἀκαταπονήτου πάντων τῶν παιδευτικῶν μέσων ἅτινα παρεῖχον αἱ Ἀθῆναι, ἐπειδὴ ἡσθάνετο, ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς αὐτὸν κυριωτάτων ἔργων τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ἐντολῆς, ἂν δὲν κατεῖχε τέλειον καὶ ἐνιαῖον σύστημα γνώσεων. Διὸ περιεφέρετο ὡς ὑπὸ δίψης μαθήσεως κατεχόμενος μεταξὺ ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν θεωρουμένων ὡς ἐξαιρέτως πεπαιδευμένων, ἡκροᾶτο τῆς διδασκαλίας τῶν σοφιστῶν, ἐπρομηθεύθη τὰς συγγραφὰς τῶν ἀρχαιοτέρων φιλοσόφων, ὧν ἡ ἐπίδρασις ἦτο ἀκόμη αἰσθητὴ παρὰ τοῖς συγχρόνοις, καὶ ἐνεβάθυνε μετὰ φίλων φιλομαθῶν ὡς αὐτὸς εἰς τὴν μελέτην τῶν ἔργων τοῦ Ἡρακλείτου καὶ τοῦ Ἀναξαγόρου. Διὰ δὲ τῆς ἀμοιβαίας ταύτης πνευματικῆς ἐπικοινωνίας ἀπέβη κατὰ μικρὸν ἄλλοις, ἥτοι ἀπέκτησε τὴν συνείδησιν τῆς ἀνεπαρκειᾶς τῆς συγχρόνου σοφιστείας καὶ τὴν συνείδησιν τοῦ ἰδίου σκοποῦ καὶ προορισμοῦ. Πράγματι, ἐν μέσῳ ἐρωτῶν ἄλλα καὶ ζητῶν βαθύτερα τῶν παρεχομένων εἰς αὐτὸν, ἀπέβη ἄνευ προμελέτης ὁ ἀνὴρ ἐξ οὗ προήρχετο ἡ ὥθησις καὶ παρ' οὗ ἀνεμένετο τέλος ἡ ἀπάντησις εἰς τὰς ἀλύτους μεινάσας ἐρωτήσεις. Ὁ δὲ ζητῶν νὰ διδαχθῇ ἀπέβη τὸ κέντρον ὁμάδος νεανίσκων,

προσκολληθέντων εἰς αὐτὸν μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Ὅπόσον δ' ἐκεῖνα ἄτινα ἐπεδίωκε νὰ παράσχη ἀνταπεκρίνοντο εἰς αἰσθητοτάτην ἀνάγκην τῶν συγχρόνων, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἀφοσιώσεως μεθ' ἧς παρεδόθησαν εἰς αὐτὸν ἄνθρωποι διαφορωτάτων χαρακτήρων καὶ κοινωνικῶν τάξεων, νεανίσκοι φρονημαῖται, παιδρὸν διάγοντες βίον καὶ ὑπέρφρονες, ἐκ τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῆς κοινωνίας, οἷος ὁ Ἀλκιβιάδης, καὶ ἄνθρωποι ἀπ' ἐναντίας μελαγχολικοὶ καὶ ἄθυμοι, οἷος ὁ παραδόξος ἐκεῖνος Ἀπολλόδωρος ὁ Φαληρεὺς, ὅστις πάντοτε δυσηρεστημένος καθ' ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων διῆγε βίον ἀτυχῆ, ἕως εὔρεν ἐν τῷ Σωκράτει τὸν μόνον εὐαρεστοῦντα εἰς αὐτὸν ἄνδρα καὶ ἐν τῇ μετ' αὐτοῦ ἀναστροφῇ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἑαυτοῦ πόθων. Ὁ Σωκράτης ἔγεινε τὸ πᾶν δι' αὐτὸν, καὶ πᾶσαν ὥραν, καθ' ἣν εὕρισκετο μακρὰν αὐτοῦ, ἐθρήνει ὡς ἀπολεσθεῖσαν¹. Οὕτω κατῴρθηεν ὁ Σωκράτης νὰ ἐξεγείρῃ πάλιν τὴν εὐεργετικὴν δύναμιν ἀγνῆς φιλίας καὶ ἀφιλοκερδοῦς ἀφοσιώσεως μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων, παρ' οἷς ἡ οἰκειότης μεταξὺ ὁμηλικῶν ὡς καὶ ἡ μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ νεανιῶν ἐταράσσετο καὶ ἐμολύνετο ἢ διὰ φατριαστικῶν συμφερόντων ἢ δι' ἀκαθάρτου φιληδονίας. Ὁ νηφάλιος ἀνὴρ ἐξῆψε τὸν εὐγενέστατον ἐνθουσιασμόν, καὶ ἐξήσκησε διὰ τῶν ἀπλουστάτων μέσων ἐπίδρασιν μεγίστην, οἷαν οὐδεὶς πρὸ αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις. Ἦδη δὲ πρὸ τῆς Νικειοῦ εἰρήνης, ὅτε ὁ Ἀριστοφάνης ἀνεβίβασεν αὐτὸν εἰς τὴν σκηνὴν τῷ 423 π. Χ. (Ὀλυμπ. 89, 1) ὡς τὸ πρωτεῦον πρόσωπον τῶν Νεφελῶν, ἦτο τῶν γνωστοτάτων καὶ δυνατωτάτων ἐν Ἀθήναις ἀνδρῶν.

Ὡς δὲ ὁ Σωκράτης ἀπέβη κατὰ μικρὸν διδάσκαλος τοῦ λαοῦ, οὕτω καὶ ὁ βίος αὐτοῦ καὶ οἱ τρόποι διεμορφώθησαν ἐν ἀδιαλύτῳ σχίσει πρὸς τὴν φιλοσοφικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν. Πράγματι τοῦτο ἦτο ἡ χαρακτηριστικωτάτη τῶν ἰδιοτήτων αὐτοῦ, τὸ ὅτι ὅτε βίος αὐτοῦ καὶ ἡ διδασκαλία ἦσαν πράγματ' ἀδιάσπαστα ἀπ' ἀλλή-

¹ Ὁ Ἀπολλόδωρος ἐπιονομάζεται ὁ μανικὸς παρὰ τῷ Πλάτῳ ἐν Συμπόσιῳ σ. 172 κ. ἐ. (Πρὸλ. Πλούταρχον ἐν Βίῳ Κράτωνος 46, 1. Ἴδε καὶ Cobet Prosopographia Xenophontea, σ. 63. M. Hertz ἐν Archäologische Zeitung. 1858 σ. 248*.

λων, οὐδεὶς δὲ τῶν περὶ αὐτὸν νεανιῶν ἡδύνατο νὰ εἴπῃ τί εἶχεν ἐπιδράσει ἐπ' αὐτὸν πλέον, τὸ παράδειγμα τοῦ Σωκράτους ἢ οἱ λόγοι αὐτοῦ. Προήρχετο δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ ἐξ ἀρχῆς σκοπὸν εἶχε τὴν βελτίωσιν τοῦ ἀνθρώπου, καθιστανομένου ἐλευθερωτέρου, εὐτυχεστέρου καὶ θεοφιλεστέρου. Ἀλλὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον δὲν ἡδύνατο νὰ ἐπιδιώξῃ, ἂν αὐτὴ αὐτοῦ ἡ συνειδήσις δὲν ἀνυψοῦτο εἰς ὁσημέραι μείζονα σαφήνειαν καὶ ἀγνότητα καὶ ἂν πᾶσαι αἱ ἐν αὐτῷ σαρκικαὶ ὁρμαὶ, πᾶσα ἐν αὐτῷ ἔμφυτος βραθυμία καὶ ἐμπάθεια δὲν ὑπετάσσοντο εἰς τὸν λόγον. Οὕτω δὲ ἀπέβη ἀνὴρ ἐν ᾧ πολλὰ μὲν ἡδύνατο νὰ καταγελασθῶσι καὶ χλευασθῶσιν, ἀλλ' οὐ τὸ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἡθικῆς ἄμεμπτον καὶ τὴν δικαιοσύνην ὡς πολίτου ὠμολόγουν ἀναγκαίως καὶ ἐκεῖνοι εἰς οὓς δὲν ἦτο εὐάρεστος ἡ σοφία αὐτοῦ. Ἦτο ἀφωσιωμένος μετὰ πίστεως τελείας εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα, χωρὶς νὰ φιλοδοξῇ εἰς τιμὰς καὶ ἀρχάς, καὶ εἰργάζετο ἀπαύστως καὶ αὐτοπροαιρέτως ὑπὲρ τῆς εὐημερίας αὐτῆς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε δίκην ὑπαλλήλου τὰ μάλιστα πολυασχόλου οὐδεμίαν καθ' ὅλον τὸν μακρὸν βίον ἔσχεν ἡμέραν ἀργίας καὶ μόνον ἅπαξ κατέλιπε τὴν γενέτειραν πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν Ἰσθμίων.

Ἀλλ' εἰ καὶ αἱ σκέψεις αὐτοῦ ἔβαινον καὶ πέραν τῶν εἰς τὸν πολίτην ὑπὸ τῆς πόλεως ἐπιβαλλομένων ὑποχρεώσεων, ἀλλ' οὐχ ἥττον οὐδαμῶς περιεφρόνει τὰ καθήκοντα τοῦ πολίτου. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἀπήτει ἀπὸ τῶν μαθητῶν τὴν πιστοτάτην αὐτῶν ἐκπλήρωσιν, καὶ παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς τὸ πρὸς τοῦτο παράδειγμα μετ' ἀφοσιώσεως δεικνυούσης σαφῶς, ὅτι ἡ ἐκπλήρωσις τῶν καθηκόντων ἐκείνων ἦτο δι' αὐτὸν ὑποχρέωσις ἐνδόμυχος τῆς συνειδήσεως καὶ ὅχι ἀπλῶς ἐπιπολαία ὑπηρεσία, ἥς ἐπεβάλλετο εἰς αὐτὸν ἡ ἐκτέλεσις. Διεκινδύνευσε τὴν ζωὴν πλέον ἢ ἅπαξ ἐν ταῖς μάχαις ἐν μέσῳ δὲ τοῦ θορύβου τῆς μάχης καὶ κατ' αὐτὰς τὰς ἡττας, ὅτε πᾶς τις συνήθως μόνον περὶ τῆς ἰδίας σωτηρίας σκέπτεται, εἰργάζετο ὑπὲρ τῶν ἄλλων μετ' αὐταπαρνήσεως καὶ ἀγάπης. Οὕτως ἔσωσε παρὰ τὴν Ποτιδαίαν τὸν Ἀλκιβιάδην, κείμενον χαμαὶ

τραυματίαν, ἀπέκρουσε δ' ἔπειτα χάριν αὐτοῦ τὸ ἄθλον τῆς ἀνδρείας. Μετὰ δὲ τὴν παρὰ τὸ Δῆλιον μάχην, καθ' ἣν πάντες ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγὴν, ὑπεχώρησε πάνοπλος ἀγερώχως καὶ ἡρέμως, ὥς εἰ ἔβαινε διὰ τῶν ὁδῶν τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἔσωσεν ἑαυτὸν καὶ τὸν γενναῖον συμμαχητὴν Λάχνητα, ὃν κατήσχυε διὰ τῆς μεγαλοπρεποῦς αὐτοῦ γαλήνης¹. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμολογήσωσιν, ὅτι αἱ στρατιαὶ τῶν Ἀθηναίων θὰ ἦσαν ἀκατανίκητοι, ἂν ἅπαντες οἱ ἀποτελοῦντες αὐτάς μαχηταὶ εἶχον τὴν ψυχραιμίαν καὶ τὸ θάρρος τοῦ Σωκράτους.

Ἄλλ' ὅμως αὐτὸς ἐκεῖνος δὲν ἐθεώρει ἀξίαν μεγάλου λόγου τὴν τοιαύτην αὐτοῦ δρᾶσιν· ὑπελάμβανε δὲ μᾶλλον ὡς κυρίαν ἐντολὴν τὸ νὰ ἐπιδείξῃ εἰς τοὺς συμπολίτας ὡς σκοπὸν τοῦ ἠθικοῦ αὐτῶν βίου γαλήνην καὶ εὐχαρίστησιν ἀνεξάρτητον ἀπὸ πάσης μεταβολῆς τῆς τύχης. Ἄλλ' ὅπως δείξῃ τὴν μόνην πρὸς τοῦτο ἄγουσαν ὁδὸν, προετίμησε πάσης ἐν τῷ βίῳ εὐτυχίας τὴν ἐκούσιον πτωχείαν, καὶ ἐν μέσῳ δήμου ἐπιδιδύκοντος τὸ κέρδος καὶ τὴν ἀπόλαυσιν παρέστησεν ὡς ὑψίστην τελειότητα τὸ δεῖσθαι ὡς ἐλαχίστων, ἐπειδὴ οὕτως ὁ ἄνθρωπος πλησιάζει ὅσον τὸ δυνατόν πλεῖστον πρὸς τὴν μακαριότητα τῶν θεῶν, συνιστάμενην εἰς τὸ οὐδενὸς δεῖσθαι. Ἦθελε δὲ νὰ ἔχῃ τόσον μόνον ὅσον ἦτο ἐπαρκές, ὅπως ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ μὴ ταράσσεται ὑπὸ τῶν περὶ διατροφῆς φροντίδων· ὅπως δ' ἐπιτύχῃ τοῦτο δὲν ὥκνει νὰ ποδέχεται παρὰ τῶν φίλων ὅτι ἀπέστελλον εἰς αὐτὸν οἴκαδε². Τοιαῦτα δὲ φίλια δῶρα παρεῖχεν εἰς αὐτὸν μάλιστα

¹ Περὶ τῶν τριῶν μαχῶν, [εἰς ἃς παρέστη ὁ Σωκράτης], τῆς ἐν Ποτιδαίᾳ, τῆς παρὰ τὸ Δῆλιον καὶ τῆς ἐν Ἀμφιπόλει, ἔβη *Πλάτωνος* Ἀπολογ. 28. Ὁ Ἀθηναῖος [V, σ.] 216 συγχεῖ τὰ γεγονότα. Ἐσφαλμένη εἶνε ἡ διήγησις περὶ τῆς διασώσεως τοῦ Ξενοφῶντος παρὰ τὸ Δῆλιον (*Στρατῶνος* [IX, σ.] 403 *Διογένης Λαερτίου* II, 22), καθ' ἃ ἀπέδειξεν ὁ Oobet ἐν *Mnemosyne* Τόμ. VII, σ. 50 (*Novae lectiones* σ. 538). Ἀκριδῆς δὲ καὶ ἀληθὲς διήγησις περὶ τῆς ἐν Δελίῳ μάχης εὑρεταὶ παρὰ τῷ *Πλάτῳ* (Συμποσ. σ. 221), ὅστις καὶ τὴν σωτηρίαν τοῦ Λάχνητος ἀναφέρει εἰς τὸν Σωκράτην· διὸ καὶ ἀσφαλῶς ἀπῆλθε καὶ οὗτος καὶ ὁ ἕτερος.

² *Ξενοφῶντος* Ἀπομνημ. I, 6, 1 κ. ἑ.

ὁ εὐγενὴς Κρίτων. Ἦτο δὲ τὸ τοιοῦτον κοινοκτημοσύνη μεταξὺ φίλων, ἣν ἀνταπέδιδε τελειότατα τὸ καθ' ἑαυτὸν ἐκ τῶν ἐνόντων. Πράγματι παρεῖχεν ἐκουσίως τὸ ἄριστον παντὸς ὅτι ἐκέκτητο εἰς πάντα ὃν ἡδύνατο νὰ ὠφελήσῃ δι' αὐτοῦ, καὶ κατεφρόνει κατ' ἀρχὴν πᾶσαν ἀμοιβήν, εἰ καὶ ἐν Ἀθήναις εἶχε γίνεαι κατὰ μικρὸν γενικὴ ἢ συνήθεια τῆς ἀπὸ τῶν εἰσοδημάτων τῆς ἐπιστήμης αὐτῶν διαβιώσεως τῶν διδασκόντων. Ἦδη ἀπὸ ἀρχαίων χρόνων αἰδοὶ, μάντεις καὶ ἰατροὶ, γλύπται καὶ ζωγράφοι ἡμεῖοντο πλουσίως, οὐδ' ἠτιμάζετο διὰ ταύτης τῆς ἀμοιβῆς ἡ εὐγενὴς αὐτῶν τέχνη. Οὕτω καὶ τώρα, ὅτε νέα ἀνωτέρα παιδευσὶς ἐθεωρεῖτο ἀναγκαία διὰ τὴν αὐξανομένην νεότητα, ἡδύνατο οἱ διδάσκοντες νὰ ξιώσωσι χάριν μεταδόσεως τῆς παιδεύσεως ἐκείνης μισθόν, καθ' ἃ ἔπραττον οἱ σοφισταί. Ἰδίως δὲ ὅταν, καθ' ἃ οἱ διδάσκαλοι τῆς ὀπλικῆς καὶ τῆς μουσικῆς, ἀλλὰ μόνον ἐν ἀνωτέρᾳ σφαίρᾳ, ἐδίδασκον ἐπιτυχῶς γνώσεις πρακτικὰς καὶ χρησίμους εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον, αἱ γνώσεις αὗται ἡδύνατο, ὡς πᾶσα μετάδοσις πολυτίμων δωρεῶν, νὰ ἐκτιμηθῇ διὰ χρηματικῆς ἀξίας· ἡδύνατο δὲ νὰ ἰσχυρισθῶσιν, ὅτι ἀνάλογος ἀμοιβὴ παρὰ τῶν διδασκομένων ἔμελλε νὰ συντελέσῃ μόνον εἰς τὸν ἀπὸ τῶν πράγματι φιλομαθῶν χωρισμὸν τῶν ἀπλῶς περιέργων.

Ἀλλ' ὅμως ἡ ἀντίληψις αὕτη εὐρίσκετο ἐν πλήρει ἀντιθέσει πρὸς τὴν τοῦ Σωκράτους. Οὗτος δὲν ἤθελε νὰ μεταδώσῃ εἰς τοὺς συνόντας δεξιότητας εἰς τακτὸν τι ἀναφερομένας, ὧν τὸ ὄφελος ἡδύνατο νὰ σταθμηθῇ καὶ περὶ ὧν καθ' ὠρισμένον τινὰ χρόνον ἡδύνατο νὰ εἴπωσιν, ὅτι τώρα ἐπετεύχθη ὁ συμπεφωνημένος σκοπός· ἀλλ' ἤθελε νὰ μεταβάλλῃ αὐτοὺς καὶ ἀναδείξῃ βελτίονας ἀνθρώπους, ἐξεγείρων ἐν αὐτοῖς νέαν ζωὴν. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀπητεῖτο ἐλευθέρα εἰς αὐτὸν ἀφοσίωσις καὶ σχέσις ἀμοιβαίας ἀγάπης, ἣν ἤθελε μολύνει πᾶσα πρόσθετος σκέψις. Διὰ ταῦτα δ' οἱ σοφισταί ἐνεποίουν εἰς αὐτὸν τὴν αἴσθησιν ἑταιρῶν ἀπεμπολουσῶν τὸν ἔρωτα αὐτῶν. Προσετίθετο δὲ εἰς ταῦτα, ὅτι οἱ σοφισταί ἦσαν ξένοι, εἰσπράττοντες τὰς δαπάνας τῶν ἀποδημιῶν ἀπὸ τοῦ εἰσο-

δήματος τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ μὴ ἀγαπῶντες τοὺς Ἀθηναίους καθ' ἑαυτούς. Ἀλλὰ μεταξύ συμπολιτῶν, καθ' ἃ ἐφρόνει ὁ Σωκράτης, δὲν ἔπρεπε νὰ γείνη ἀντικείμενον ἐμπορικῆς συναλλαγῆς τὸ εὐγενέστατον καὶ ἄριστον ὅπερ ἡδύνατο νὰ προσφέρωσιν εἰς ἀλλήλους. Ἐξ ἑνὸς μὲν μόνον ἐνδιαφέρον ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ τὸ τῆς ἀγνῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, ἐξ ἑτέρου δὲ μόνη ἀνταμοιβὴ ἢ μετ' εὐγνωμοσύνης ἀποσώσις καρδίας καταλαμβανομένης ὑπὸ τοῦ ἔρωτος τούτου¹.

Ἄλλως δὲ ὁ Σωκράτης, ἀποκρούων ὅλως πᾶν κέρδος καὶ πᾶσαν ἀπόλαυσιν, οὐδαμῶς ἦτο δύσκολος καὶ δύστροπος, καθ' ἃ ὁ Εὐριπίδης, καὶ ἡ φιλανθρωπία ἦτο ὑπερμέτρως ἰσχυρὰ ἐν αὐτῷ. Ἦτο φαιδρὸς ἐν μέσῳ τῶν φαιδρῶν, καὶ οὐδὲν συμπίστον, εἰς ὃ ἐκαλεῖτο, ἐφθείρετο ἕνεκεν αὐτοῦ. Γενναίως πίνων συμπαρεκάθητο ἐν τῷ κύκλῳ τῶν φίλων, παρέχων εἰς αὐτοὺς καὶ ἐν τούτῳ τὸ παράδειγμα πῶς ὁ ἀληθῶς ἐλεύθερος ἡδύνατο νὰ στερῇται ἢ νὰπολαύῃ τῶν περισσῶν χωρὶς ποτε νὰ παύσῃ ὦν ἐγκρατής. Μετὰ δὲ παννυχίδα πότου καὶ εὐωχίας ἡ διάνοια αὐτοῦ ἦτο ὡς πάντοτε καθαρὰ καὶ διαυγής· εἶχε καταστήσει τὸ σῶμα μετὰ σπανίας δραστηριότητος ὄργανον τοῦ πνεύματος πάντοτε πρόθυμον πρὸς ὑπηρεσίαν αὐτοῦ, ἐν ᾧ συγχρόνως εἶχε καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἀντοχὴν ἀδύνατον εἰς ἄλλους· οἶονεὶ δὲ ὑπὸ μαγγανείας τινὸς προφυλασσόμενος διῆλθεν ἀπρόσβλητος χωρὶς ποτε νὰ φοβηθῇ τὸν κίνδυνον ἢ νὰπομακρυνθῇ ἐξ αὐτοῦ. Ἐνεκα δὲ τῆς πρὸς τὴν ἐνδόμυχον ἐντολὴν τελείας πεποιθήσεως τῆς ἐμψυχούσης αὐτὸν οὐδὲν ἡδύνατο νὰποπλανήσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ἣν ἐπορεύετο ἢ νὰ συγχύσῃ αὐτόν. Οὐτε ἔχθρα οὐτε χλεύη ἤπτοντο αὐτοῦ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὑπῆρξεν ὁ γελάσας εἶπερ τις καὶ ἄλλος τῶν ἀκρατῶν, ὅτε ὁ ἄθεος Ἀριστοφάνης ἀπεκρέμασεν αὐτόν ὡς ὄνειροπόλον ἀεροβατοῦντα ἀπὸ ταρροῦ (κρεμάθρας) μεταξύ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ ὅτε οἱ ἄλλοι κωμικοὶ διεσκέδαζον τὰ πλήθη διὰ τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα δὲ τέλος καὶ ἀπέκρουσε πᾶσας τὰς

¹ [Ξενοφῶντος Ἀπομνημ. I, 6].

γενομένης εἰς αὐτὸν προσκλήσεις ὑπὸ ξένων ἡγεμόνων, οἵτινες ἀντὶ πολλοῦ ἐπεθύμουν νὰ ἔχωσιν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐλῇ τὸν παραδοξότατον τῶν συγχρόνων ἀνδρῶν. Ἰδίως δὲ ἀνθημιλλήθησαν καλοῦντες αὐτὸν οἱ Θεσσαλοὶ ἡγεμόνες, ὁ Σκόπας ἐν Κραννῶνι καὶ ὁ Εὐρύλοχος ἐν Λαρίσῃ¹. Ἄλλ' ὁ χρυσὸς αὐτῶν ἥκιστα εἰλκυσεν αὐτὸν, ὥς οὐδὲ ὁ τοῦ Ἀρχελάου [τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας], οὗ ἡ βασιλικὴ αἴγλη κερδήθεισα διὰ δόλου καὶ φόνων δὲν ἠδύνατο νὰ δελεάσῃ ἄνδρα οἷος ὁ Σωκράτης. Διὸ ἀπήντησεν εἰς αὐτὸν, ὅτι ἐθεώρει ὕβριν τὸ δέχεσθαι εὐεργεσίας ἅς δὲν ἠδύνατο νὰ ποδώσῃ² καὶ ὅτι οὐδενὸς ἐστερεῖτο, ἐπειδὴ ἠδύνατο νὰγοράσῃ τέσσαρας χοίνας σίτου ἀντὶ ὀβολοῦ, δωρεὰν δ' ἔτρεχε τὸ πηγαῖον ὕδωρ³.

Πολὺ δὲ δυσχερέστερον τοῦ ἐξωτερικοῦ βίου τοῦ Σωκράτους διαγινώσκεται ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὴν σύγχρονον πνευματικὴν κίνησιν· διὰ τοῦτο δὲ ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ ὅστις ὑπῆρξεν ὁ κεκηρυγμένος ἐχθρὸς τῶν σοφιστῶν ἠδυνήθη νὰ θεωρηθῇ καὶ αὐτὸς αὐτόχρημα σοφιστής. Ἀλλὰ τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι ἡ σοφιστικὴ ἦτο καθόλου ἡ ἔκφρασις τῆς τοῦ συγχρόνου κατεχούσης κινήσεως, ὁ δὲ Σωκράτης παρηκολούθησε τὴν κίνησιν ταύτην μετὰ τελείας πεποιθήσεως καθ' ὅσον ἦτο δεδικοιολογημένη καὶ ἀναγκαία. Ἡ ἀρχαία ἀπλότης τοῦ ἑλληνικοῦ βίου εἶχε καταστραφῇ, οὐδὲ ἠδύναντο νὰ ἐπιστρέψωσι πάλιν εἰς τὴν ἄκακον κατὰ τὰς καθεστώσας τοῦ λαοῦ παραδόσεις δίκαιαν ἀφ' οὗ χρόνου εἶχεν ἐπικρατήσῃ φιλοσοφικὴ σκέψις. Τὰ πλήθη βλέποντα ὠχροῦς, ὑπὸ τῆς σκέψεως ἰσχυρανθέντας Σωκρατικούς, οἷος

¹ Περὶ τῶν ἐξωθεν τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸν Σωκράτην στελλομένων προσκλήσεων ἴδε Διογένης Λαερτίου II, 5, 9.

² Ἀριστοτέλους Ῥητορ. II, 23 (σ. 98, 30)· ὕβριν τὸ μὴ δύνασθαι ἀμύνασθαι ὁμοίως εἰς παθόντα καὶ κακῶς.

³ Πλουτάρχου Περὶ εὐθυμίας 10. Πρὸς τὴν περὶ τῶν τιμῶν τῶν ὀνίων ἐν Ἀθήναις Böckh Staats[haushaltung [der Athener] Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 117. Χοῖνις ἦτο τὸ σύνθημα μέτρον τῶν ἡμερησίων ἀλφίτων δι' ἓνα ἀνθρώπου· τέσσαρες δὲ χοῖνικες ἐτιμῶντο ἐνὸς ὀβολοῦ, ἀντιστοιχοῦντος πρὸς 12 1/2 λεπτά τοῦ φράγκου, [ὡς ἀσταπλασίαν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὴν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἀνάλογον ἀξίαν]. Αἱ δὲ τιμαὶ εἶχον ἤδη ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Σόλωνος διπλασιασθῇ.

ὁ Χαιρεφῶν, ἀπεκόμιζον τὴν αἴσθησιν, ὅτι καὶ οὗτοι καθ' ἃ οἱ σοφισταὶ εἶχον ἐγκαταλίπει τοὺς ἀρχαίους τρόπους τῆς ἀθηναϊκῆς νεότητος. Οἱ δὲ ἄνθρωποι ἐξήρτων ἀφ' ἑαυτῶν καὶ μόνων πᾶσαν ἐλπίδα. Πράγματι ἡ ἀρχαιοτέρα φιλοσοφία, ἡ τῶν φυσικῶν φιλοσόφων, εἶχε κλονήσει τὸ κράτος τῶν πατροπαραδότων ἀντιλήψεων χωρὶς νάντικαταστήσῃ δι' ἄλλων ἀνταλλαγμάτων δυναμένων νὰ βοηθήσωσι τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ αὐτοῦ, ἡ δὲ παραδεδομένη θρησκεία δὲν ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ δυνηθῇ νάνθῇ μεθ' ἱκανοῦ σθένους εἰς τὴν μεταβληθεῖσαν παιδευσιν τοῦ δήμου. Εἶχον λοιπὸν οἱ σύγχρονοι ἀνάγκην ἄλλης φιλοσοφίας, ἐπιστήμης χρησιμωτέρας εἰς τὸν βίον καὶ παρεχούσης εἰς ἕνα ἕκαστον τὴν δύναμιν, ὅπως ἀφ' οὗ χρόνου οὐδὲν πλέον ὑφίστατο καθολικὸν κύρος αὐτοδοηθῆται ἐν ἅπασι τοῖς ἠθικοῖς προβλήμασι καὶ σχηματίζει ἰδίαν περὶ αὐτῶν κρίσιν.

Εἰς δὲ τὴν ἀνάγκην ταύτην, ἣν ἡσθάνοντο ἅπαντες οἱ μᾶλλον ἐργηγορότεροι τῶν ἀνθρώπων, εἶχον ἀνταποκριθῇ οἱ σοφισταί, καὶ ἐκ τῆς μεγάλης δεξιότητος μεθ' ἧς ἔπραξαν τοῦτο, ἐκ τῆς ὑπ' αὐτῶν κατανοήσεως τοῦ συγχρόνου πνεύματος καὶ τῆς ἀκαμάτου αὐτῶν δραστηριότητος ἐξηγεῖται ἡ ἑκτακτος αὐτῶν ἐπίδρασις ἐπὶ τοὺς συγχρόνους.

Ὁ δὲ Σωκράτης, εἰς τὴν αὐτὴν ἀναφερόμενος ἀνάγκην τῶν χρόνων ἐν οἷς ἔζη καὶ μετὰ τοῦ μεγίστου θάρρους ἀξιῶν παρ' ἐνὸς ἐκάστου, ὅπως ῥυθμίσῃ τὰ καθ' ἑαυτὸν μετὰ γνώσεως καὶ συνέσεως καὶ ἐνεργῆ κατὰ πᾶσαν στιγμὴν μετὰ σαφοῦς συνειδήσεως, ἀπηλλαγμένης πάσης ἑξῶθεν ἐπιβαλλομένης γνώμης, ἔτασεν ἑαυτὸν προφανῶς παράλληλον τῶν σοφιστῶν, οἵτινες διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς τέχνης τοῦ σκέπτεσθαι καὶ λέγειν ἐπεζήτουν τὴν ἐξασφάλισιν τῆς αὐταρκειᾶς καὶ ἀνεξαρτησίας ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου. Πόρισμα δὲ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ἦτο τὸ ὅτι ἕκαστος ἀπετέλει καθ' ἑαυτὸν τὸ ἔσχατον καὶ ἀνώτατον κύρος ἐν πάσῃ ἀμφισβητουμένῃ περιστάσει, καὶ κατὰ ταῦτα ἀναπόφευκτον συμπέρασμα τῶν τοιούτων δοξασιῶν ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ Πρωταγόρου ἐκ-

φρασθεῖσα γνώμη, ἣν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸ κεφάλαιον τῆς σοφιστικῆς, ἡ γνώμη δὴλα δὴ ἐκείνη, καθ' ἣν Πάντων μέτρον ἄνθρωπος¹. Ἡ τολμηρὰ δὲ αὕτη ῥῆσις, δι' ἣς ἀποκλείεται πᾶσα ἀπὸ τῆς κρίσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀνεξάρτητος, καθολικὴν ἔννοιαν ἔχουσα καὶ πάντας δεσμεύουσα ἀλήθεια, εὔρε παρὰ τοῖς συγχρόνοις μεγίστην ἡχώ. Καὶ ταῦτα διότι συνεβιβάζετο πρὸς τὴν τάσιν τῆς ἐλευθερίας τὴν ἀπεχθαινομένην πάντα θεσμὸν καὶ εὐηρέσκει εἰς τὴν ἀλαζονείαν τοῦ Ἀθηναίου, διαγινώσκοντος ἐν τῇ ῥήσει ἐκείνη τὸν θρίαμβον τῆς ἰδίας ἐαυτοῦ παιδεύσεως. Ὅθεν ἀπεξεδέχοντο τὴν ῥῆσιν τοῦ Πυθαγόρου οἰοῦναι τινα ἀπολύτρωσιν ἀπὸ μακρᾶς πίεσεως, οἰοῦναι ἀπόδοσιν ἀνθρωπίνου δικαίου οὗ ἦσαν ἐστερημένοι ἐπὶ χρόνον μακρόν.

Ἄλλ' ὅμως συνέβη εἰς τὴν ῥῆσιν ταύτην ὅ τι καὶ εἰς ἅπαντα τὰ ὅμοια ἀξιώματα, ἅτινα, ὄντα καθ' ἑαυτὰ κενὰ θετικῆς ἀξίας, ἐπιτρέπουσι χρῆσιν αὐτῶν ἀπεριορίστως εὐρεῖαν, καὶ ἐξήχθησαν ἐξ αὐτῆς συμπεράσματα οὐδαμῶς σκοπηθέντα ὑπὸ τοῦ εἰρηγητοῦ αὐτῆς. Οἱ νεώτεροι σοφισταὶ ἐφήρμοσαν τὸ μέτρον τῆς ἰδίας ἐαυτῶν κρίσεως εἰς ἅπαντα τὰ ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ καθεστῶτα· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο μὲν δὲν ἤρεσκεν εἰς ἓνα, τοῦτο δὲ εἰς ἄλλον, ἐπῆλθεν ἐντεῦθεν σύγχυσις γνωμῶν, δυσἀρέσκεια καὶ ἀντίρρησης ἐναντίον τῶν κειμένων διατάξεων, αἵτινες, καθ' ὅσον δὲν ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὸ μέτρον δι' οὗ ἐμετροῦντο, ἐθεωροῦντο βιαιόν τι καὶ κακόν. Ἐντεῦθεν δ' ἐπῆλθεν ἡ χάριν ἀποφυγῆς πάσης ἐν τῇ κοινωνίᾳ διαπάλης ἐν δυσθυμίᾳ ἀποχώρησός τινων, οἵτινες ἐθεώρησαν ἄριστον τὸ νὰ ζῶσιν ἀπανταχοῦ ὡς ξένοι, οἷος Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος, ὅστις ἐπίσης ἀφωρμάτο ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Πρωταγόρου². Ἄλλοι δὲ προετίμησαν μετὰ συνέσεως καὶ ὑγρότητος νὰ προσαρμοσθῶσιν εἰς τὴν ὑφισταμένην ἀνάγκην καὶ συμ-

¹ [Διογένης Λαετίου IX, 51. Πλάτωνος Θεαίτ. σ. 152 a· Πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος Πλάτωνος Κρατύλος σ. 386 c· Οἷα ἂν δοκῇ ἐκάστῳ τοιαῦτα καὶ εἶναι].

² Ξενοφῶντος Ἀπομνημ. II, 1, 8.

βιβασθῶσι κατὰ δύνάμιν πρὸς αὐτὰ τὰ πράγματα. Ἄλλ' οἱ ἐμπαθέστεροι κατεπολέμουν τὴν δημοσίαν τάξιν ὡς μὴ δικαιολογούμενην ἀφ' ἑαυτῆς, ἀλλ' οὖσαν μόνον ἐκδήλωσιν δυνάμεως ἀνωτέρας ἐπιβαλλομένης εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἐν ἄλλαις λέξεσι τὸ δίκαιον ἐν τῇ πολιτείᾳ οὐδὲν ἄλλο εἶνε πράγματι ἢ ἡ θέλησις τοῦ ἰσχυροτέρου, εἰς ἣν ὀφείλουσι νὰ ὑπείκωσιν οἱ ὀλιγώτεροι ἐφ' ὅσον δὲν εἶνε δυνατὴ ἀντίπραξις. Ἄλλ' ἡ μεθοδικὴ ἀνάπτυξις τῶν πνευματικῶν δυνάμεων σκοπεῖ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ δίκαιον τῶν ἐξωθεν ἐπιβαλλομένων θεσμῶν ἐπικράτησιν τοῦ ἐμφύτου καὶ συμφώνου πρὸς τὴν λογικὴν δικαίαν· ἡ δὲ διαλεκτικὴ καὶ ἡ ῥητορικὴ δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὅπλα πρὸς τὴν κατὰ μικρὸν ἀπαλλαγὴν τῆς ἰδίας βουλήσεως ἀπὸ τοῦ δεσμεύοντος αὐτὴν περιορισμοῦ. Κατὰ ταῦτα αὐτὸ τὸ Ἐγὼ τοῦ ἀτόμου ὑποκαθίσταται ὡς κύριον ἐν τῷ κόσμῳ, ἀποβαίνει δὲ καὶ τὸ ἐλαττήριον τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως. Ὅσῳ δὲ ταπεινότερον ὑποβιβάζεται ἡ σκέψις, ὅσῳ μᾶλλον ὁ ἄνθρωπος ἄγεται εἰς τὸ νὰ πιστεύῃ ὡς φυσικὸν δίκαιον πρὸ πάντων τὴν ἀκώλυτον ἐκπλήρωσιν τῆς φιληδονίας καὶ τῆς φιλοδοξίας, τόσῳ μᾶλλον ἡ ὅλη σοφία τῶν σοφιστῶν μεταβάλλεται εἰς θεράπαιναν τοῦ ἐγωισμοῦ ἀντιστρατευομένου μετ' ἀκαθέκτου ὑπερρροσύνης ἐναντίον πάντων τῶν θεσμῶν τῆς ἀνθρωπίνης τάξεως.

Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι δὲν ἐσκέπτοντο τὰ τοιαῦτα πάντες οἱ σοφισταί, ὅφιστατο δὲ μεταξὺ αὐτῶν μεγάλη διαφορά. Ὁ μὲν Πρωταγόρας ἦτο ἐν τῷ συνόλῳ συντηρητικὸς τὴν φύσιν, οὐδ' ἐσκέπετο νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῆς ἀθείας, τῆς ἀνηθικότητος καὶ τῆς στάσεως καὶ τὸν εὐγενῆ δὲ Πρόδικον δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ἐστερημένον τοῦ πόθου πρὸς ἐμπέδωσιν ἠθικῶν ἀρχῶν. Ἄλλ' ἐν τῷ συνόλῳ ἡ σοφιστικὴ ἤγαγεν εἰς τοιαύτας ἀρχάς, οἷαι αἱ ἐκφρασθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Πώλου, τοῦ Καλλικλέους καὶ τοῦ Θρασύμαχος¹, εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ ἀτόμου ἀπὸ παντὸς περιορι-

¹ Θρασύμαχος [ὁ Χαλκηδόνιος] ἰσχυρίζετο, ὅτι τὸ δίκαιον στηρίζεται εἰς τὸ συμφέρον τοῦ ἰσχυροτέρου. Ἰδὲ Πλάτωνος Πολιτ. σ. 338. Πρὸς Κ. F. Hermann Ges[etze]

σμοῦ, εἰς ἀγῶνα ἐναντίον τῶν γινομένων δεκτῶν παρὰ πάντων, εἰς ἀντίστασιν κατὰ πάντων τῶν καθεστώτων θεσμῶν.

Ἄλλ' ἔνεκα τῆς τοιαύτης ἐκρήξεως ἀχαλινώτου ἐγωισμοῦ οὐδεμία πολιτειακὴ τάξις, ἥκιστα δὲ πάντων ἢ ἐν τῇ δημοκρατίᾳ, ἡδύνατο νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ μακρόν. Πράγματι, ἂν τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον, τὸ τίμιον καὶ τὸ αἰσχρὸν, ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία, πάντα ταῦτα θεωρηθῶσιν ὑφιστάμενα ὅχι καθ' ἑαυτὰ, ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς τὴν κρίσιν τοῦ ἀτόμου καὶ φαίνωνται μετ' ἑοῦ λόγου ἄλλοῖα εἰς ἕκαστον, τότε τοιαύτη ἀντίληψις ἄγει ἀναγκαιῶς εἰς τὴν διάλυσιν πάσης πολιτικῆς κοινωνίας. Κατὰ ταῦτα ἡ μεγίστη ὑπηρεσία, ἣν ἡδύνατο ἀξιεπαίνως νὰ παράσχω εἰς τὴν πατρίδα ἀνὴρ Ἕλληνας, ἦτο τὸ νὰ καταπολεμήσῃ τὴν σοφιστικὴν σκέψιν, ἥτις ἤγεν εἰς κίνδυνον τᾶριστα ἀγαθὰ τοῦ λαοῦ, διὰ σκέψεως βαθυτέρας καὶ σοβαρωτέρας καὶ ἀντικαταστήσῃ τὴν μονομερῆ καίδευσιν τῆς διανοίας, ἥτις ἡδυνάτει νὰ γάγῃ εἰς ἀλήθειαν ὀριστικὴν, δι' ἐρεῦνης ἀποκαλυπτουμένης τὰ πρῶτα αἰτία τοῦ ἡθικοῦ βίου. Τοῦτο δ' ἔπραξεν ὁ Σωκράτης, καὶ διὰ ταῦτα ἡ συγγένεια ἦν δεικνύει τὸ σύστημ' αὐτοῦ πρὸς τὸ τῶν σοφιστῶν εἶνε πολὺ κατωτέρα τῆς μεγάλης ἀντιθέσεως μεταξὺ αὐτοῦ καὶ ἐκείνων.

Ὁ Σωκράτης δὲν παρεγνώριζε τὴν ἀλήθειαν τὴν ὑποκειμένην εἰς τὴν γνώμην τοῦ Πρωταγόρου, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος πράγματι μόνον κατὰ τὴν ἰδίαν κρίσιν δύναται νὰ ρυθμίσῃ τὰ κατὰ τὴν σκέψιν αὐτοῦ καὶ τὴν δρᾶσιν, ὀφείλων νὰ ἔχῃ ἐν ἑαυτῷ τὸ μέτρον τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀληθείας. Ἀλλὰ τὸ μέτρον τοῦτο δὲν ἔχει ὁ πρῶτος τυχών, δὲν ἔχει ὁ ἄνθρωπος καθ' ἑαυτὸν, οἷος ἐπλάσθη ὑπὸ τῆς φύσεως, ἀλλ' ὁ ἡθικῶς πεπαιδευμένος, ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος. Τὴν προϋπόθεσιν δὲ ταύτην καὶ πάντα τὰ μετ' αὐτῆς συνεχόμενα πορίσματα εἶχον ἀφήσει κατὰ μέρος, ἀποβλέποντες εἰς πρακτικὸν μόνον σκοπόν. Καὶ ἤπτοντο μὲν πολλαχῶς τῶν κατὰ

τὸν ἠθικὸν κόσμον, ἀλλὰ μόνον ἐν τῇ ἐπὶ μέρους ἐφαρμογῇ αὐτοῦ καὶ τοῖς ἐξωτερικοῖς τύποις, ἐπιπόλαιοι δὲ ὅλως ἦσαν καὶ αὐταὶ αἱ ἠθικαὶ αὐτῶν παρατηρήσεις αἱ τυχοῦσαι τῆς μεγίστης ἐπιδοκιμασίας, οἷα ἐπὶ παραδείγματι ἡ ἀλληγορία τοῦ Προδίκου περὶ τοῦ Ἡρακλέους εὕρισκομένου ἐν τῷ μεταιχμίῳ τῶν ὁδῶν τῶν ἀγουσῶν εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν. Ὁ δὲ Σωκράτης, διαγνοὺς τὴν τελείαν ἀπὸ τῆς σοφιστικῆς ἔλλειψιν πάσης ἠθικῆς ὑποστάσεως, τὰ δὲ προβλήματα ἐκεῖνα τὰ μὴ ἐλκύσαντα τὴν προσοχὴν τῶν φυσικῶν φιλοσόφων καὶ μετὰ πτοήσεως ἀποφευχθέντα ἢ παιγνιωδῶς θιγθέντα ὑπὸ τῶν σοφιστῶν καταστήσας τὰ κύρια προβλήματα, περὶ ἃ ἐστρέφετο ἡ σύμπας αὐτοῦ μελέτη, καὶ θεωρήσας τὴν λύσιν αὐτῶν κυριώτατον ἔργον τῆς φιλοσοφίας, παρέσχεν εἰς αὐτὴν ὅλως νέαν διεύθυνσιν. Κατεβίβασε δὲ αὐτὴν, ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν¹, ἤτοι ἀντὶ τῶν ἐρευνῶν περὶ τῆς οἰκονομίας τοῦ σύμπαντος καὶ τῶν φυσικῶν δυνάμεων ἐξηρεύνεισε τοὺς νόμους τοῦ ἠθικοῦ βίου, θέλων νὰ διαγνώσῃ τὸν ἀληθῆ τοῦ ἀνθρώπου προορισμὸν, τὰγαθὰ ἅτινα ὀφείλει νὰ ἐπιδιώξῃ καὶ τὰς κακίας ἃς ὀφείλει νὰ ἀποφύγῃ².

Καὶ ἦτο μὲν νέα ἡ τροπὴ αὕτη τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας, ἀλλ' οὐχ ἦττον συνήπτετο πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν παράδοσιν καὶ ἦτο καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν πολὺ ἐθνικωτέρα τῆς σοφιστικῆς, ἥτις ἀφωρμᾶτο ἀπὸ αὐθαιρέτων ἀρχῶν ἰδίας ἐμπνεύσεως. Πράγματι τὸ πρόβλημα τίς εἶνε ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ὁ φέρων ἐν ἑαυτῷ τὸ μέτρον πρὸς κρίσιν τῶν πραγμάτων μόνον δι' εὐσυνειδήτου ἐξετάσεως ἑαυτοῦ παρὰ τοῦ ἐρευνῶντος ἡδύνατο νὰ λυθῇ. Ἡ αὐτογνωσία ἦτο κατὰ ταῦτα τὸ πρῶτον τῶν καθηκόντων, τὸ δὲ καθήκον τοῦτο δὲν διετύπωσεν ὁ Σωκράτης ὡς τι νέον,

¹ [Κικέρωνος Acad. Poster. I, 4, 15].

² Περὶ τοῦ Σωκράτους ἐν σχέσει πρὸς τοὺς σοφιστὰς ἴδε Zeller Über den wissenschaftlichen Unterricht bei den Griechen (πρυτανικὸς λόγος τοῦ 1878 [ἐν Βερολίνῳ]). Περὶ δὲ τῆς ἀρχαιοτέρας καὶ νεωτέρας σοφιστικῆς ἀπὸ σωκρατικῆς ἀπόψεως ἴδε Köstlin (Geschichte der Ethik. 1887 σ. 217 κ. ἐ.), ὅστις ἀντιτάσσεται πρὸς τὸν Grote, ὅστις ὑπεραμύνεται καὶ τῶν νεωτέρων σοφιστῶν, οὓς κακίζει ὁ Πλάτων.

ἀλλ' ἦτο πανάρχαιον ἀξίωμα τῆς ἐλληνικῆς θρησκείας. Χείρας ἀγνάς καὶ καρδίαν ἀγνήν ἡξίουσαν οἱ θεοὶ παρὰ τῶν πλησιάζοντων εἰς τὴν φιλίαν τοῦ ἱεροῦ αὐτῶν· διὰ ταῦτα δὲ πᾶς τις ὤφειλε νὰ ἐξετάσῃ ἑαυτὸν πρὶν ἢ προσφέρῃ ἀναθήματα καὶ ἐπικαλεσθῇ σωτηρίαν¹. Τοῦτο ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπιβαλλομένη ἀρχὴ πάσης θεαρέστου σοφίας, καὶ τὸ ἀξιούμενον ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἦτο ἤδη γεγραμμένον διὰ χρυσῶν γραμμάτων ἄνωθεν τῆς πύλης τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ ἐν ταῖς λέξεσι Γνωθὶ σαυτόν².

Ἡ δὲ προσπέλασις αὕτη τοῦ Σωκράτους πρὸς τὰς ἀρχαίας θρησκευτικὰς ἀντιλήψεις δὲν ἦτο τυχὸν ἐξωτέρος τις τύπος, δι' οὗ ἐπεζῆται νὰ συστηθῇ καὶ ὑπεισέλθῃ εἰς τὴν εὐνοίαν τοῦ πλήθους, ἀλλὰ προήρχετο ἐκ πεποιθήσεως ἐνδομύχου καὶ σοβαρᾶς. Καὶ δὴ ἀφ' οὗ χρόνου τὰς μὲν ποικίλας μορφαὶς τοῦ ἐλληνικοῦ Ὀλύμπου εἶχεν ἐπισκιάσει ἡ ἰδέα Νοῦ ἰθύνοντος τὰ τοῦ κόσμου, εἰς δὲ τοὺς θεοὺς αὐτοὺς εἶχεν ὑποκατασταθῇ ὁσημέραι κραταιότερον ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ὁ Σωκράτης ἠκολούθησε καὶ ἐν τούτῳ τὰς δοξασίας τοῦ Ἡρακλείτου καὶ τοῦ Ἀναξαγόρου, ἀλλ' ἐνέμεινεν ὅμως πλειότερον εἰς τὴν δημώδη πίστιν, ἀντιλαμβάνομενος τοῦ Θεοῦ ὅχι ἐν τῇ σχέσει αὐτοῦ πρὸς τὰ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ κυρίως ἐν τῇ ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον ἐπιδράσει. Ἐξηκολούθει δὲ πιστεύων εἰς τὴν προσωπικὴν ὑπόστασιν τῶν θεῶν, καὶ μετὰ λεπτῆς εὐλαθείας, ἥτις μόνον εἰς βαλὺ θρησκευτικὸν αἶσθημα ἠδύνατο νὰ προσιδιάζῃ, κατώρθωσε νὰ μετὰγῃ ἀπὸ τῶν θεῶν εἰς οὓς ἐπίστευεν ἡ πόλις πρὸς τὸ θεῖον τὸ ἀξιούμενον ὑπὸ τῆς λογικῆς. Τοιαύτην δὲ μετὰβασιν καθίστανεν εἰς αὐτὸν εὐχερῇ πρὸ πάντων ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος, ἡ ἀνωτάτη ἐκεῖνη βαθμὶς εἰς ἣν εἶχεν ἀναβῆ ἡ θρησκευτικὴ συνείδησις τῶν Ἑλλήνων καὶ ἥτις ἐνεῖχεν ἀρχὰς ἠθικῆς διδασκαλίας ἐπιδεχομένης ἀνάπτυξιν περαιτέρω. Διὰ ταῦτα δ' ἐνέμενε καθ' ὅλου

¹ [Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 33].

² Περὶ τοῦ Γ' ν ὦ θ ι σ ε α υ τ ὸ ν τοῦ ἐπιγεγραμμένου ἐν Δελφοῖς ὡς χαιρετισμοῦ πρὸς τοὺς εἰσερχομένους εἰς τὸ ἱερὸν ἴδε *Πλούταρχον* (Περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς Εἰ 17. Πρὸς. Ulrichs Reisen und Forschungen Τόμ. Α' σ. 75 καὶ ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 52).

μετὰ πίστεως ἀρχαϊκῆς εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων, καὶ διεγίνωσκεν ἐν αὐτῇ σωτηρίαν παιδαγωγίαν διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἀπαραίτητον φραγμὸν τοῦ ἐγωισμοῦ, ἱερὸν δεσμὸν συγκρατοῦντα τὴν ἐνότητά ἀπάντων τῶν ὁμοφύλων. Οἰκειόταται δὲ ἦσαν αἱ σχέσεις αὐτοῦ, ὡς καὶ αἱ τῶν ἀρχαίων σοφῶν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, πρὸς τὸν ἐν Δελφοῖς θεὸν καὶ τὸ μαντεῖον αὐτοῦ, τὸ ἀρχαιότατον κέντρον τῆς ἐλληνικῆς θρησκείας.

Ἦδη ὁ Ἡράκλειτος εἶχε συμπεριλάβει τὸ κεφάλαιον τῆς φιλοσοφικῆς αὐτοῦ θεωρίας εἰς τὴν ἔκφρασιν Ἐξηρεύνησα ἑμαυτόν¹. Ἄλλ' ὁ Σωκράτης ὅμως ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος καταστήσας τὴν ἐξέτασιν ἑαυτοῦ ἀφετηρίαν τῆς ὅλης αὐτοῦ φιλοσοφίας. Καὶ δύναται μὲν νὰ φαίνηται ἄγονον τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀπόλλωνος ὡς θεμέλιον φιλοσοφικῆς διδασκαλίας, ἅτε μόνον ἀπαιτοῦν, οὐδὲν δὲ δίδον, ἀλλ' ὅμως διὰ τὴν ὅλην διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους ἦτο σπουδαιότατον, ὅτι ἤρχιζεν ἀπὸ ἡθικῆς ἀξιώσεως. Δι' αὐτῆς ἀπεκλείοντο πᾶσαι αἱ ἄλλοιαι προϋποθέσεις, ἡ δὲ σκέψις ἀπὸ τοῦ ποικίλου πλήθους διαφόρων ἀντικειμένων, περὶ ᾧ κατὰ προτίμησιν ἡσυχολοῦντο οἱ φιλοσοφικῶς πεπαιδευμένοι, ἤγετο εἰς τι κύριον ἀμέσως ἀπτόμενον παντὸς ἀνθρώπου· ἐκ τοῦ συγκεχυμένου κυκεῶνος παντοίων προβλημάτων τὸ πνεῦμα ὑπανεχώρει ἀναγκαίως εἰς ἓν καὶ μόνον, ἀλλὰ καίριον, ἀναγκαζόμενον νὰ ἐγκαταλίπη μὲν τὰ πράγματα ἐκεῖνα, περὶ ὧν μόνον γνώμη εἶνε δυνατὴ, περιουσιῇ δ' εἰς ἐκεῖνο ὅπερ ἐπιδέχεται πραγματικὴν γνῶσιν. Διὰ ταῦτα δὲ ὁ Σωκράτης εἰς τὴν ματαιόφρονα πολυιδμοσύνην τῶν σοφιστῶν ἀντέτασεν ἐπιδεικτικῶς τὸ Ἐν οἶδα ὅτι οὐδὲν οἶδα, ἅτε μὴ ἀποδεχόμενος γνώσεις ἐπαγομένης ἕξωθεν, ἀλλὰ καταβαίνων εἰς τὰ βάθη τῆς ἰδίας συνειδήσεως, ὅπως ἐν αὐτοῖς ζητήσῃ ἀληθείας ἀκλόνητον ἐχούσας τὸ κύρος. Ἀρχόμενος δὲ ἀπὸ τῆς ἀγνωσίας, ἐπὶ τοσοῦτον εἶχετο αὐτῆς, ὥστε ἰσχυρίζετο, ὅτι διὰ τοῦτο ὁ δελφικὸς θεὸς ἐθεώρει αὐτὸν σοφώτερον ἄλλων ὡς μὴ φανταζόμενον ὅτι γινώσκει ὃ τι ὁὐκ ἐγίνωσκεν.

¹ Πλουτάρχου Πρὸς Κολώτην 20· ἐδιδίξασά μιν ἑμαυτόν.

Ἡ δὲ σαφὴς αὕτη καὶ κεκηρυγμένη ἀπόκρουσις πάσης ψευδοῦς γνώσεως ὑπῆρξε τὸ πρῶτον ἔργον τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ δι' αὐτῆς δ' ἐκάθηρε τὸ ἔδαφος καὶ ἀπεμάκρυνε τὰς παραπλανήσεις σοφίας χιμαιρικῆς αὐταρέσκως κινουμένης ἐν κύκλῳ ἀνισχύρων πιθανότητων. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ἀγνωσίαν ταύτην. Ἡ φιλομάθεια εἶνε ἀξίως ἀναπότρεπτος, ἦν ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ διαφύγῃ χωρὶς νὰ παρνηθῇ ἑαυτόν· ἐκεῖνο δὲ ἔπερ ἡ ψυχὴ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ μάθῃ, καθ' ὅσον συνωδὰ πρὸς τὴν φύσιν αὐτῆς ἐπιβάλλεται εἰς αὐτὴν νὰ ἐνεργῇ μετὰ συνειδήσεως, τοῦτο δύναται ἀναγκαίως νὰ εἶνε καὶ ἐπιστητόν. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ὁ Σωκράτης ἐθεμελίωσε τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀληθῶς ἐπίστασθαι. Ἀν δὴλα δὴ, ἐφρόνει, λέγοντες γινώσιν ἔννοοῦμεν τελείαν κατάληψιν τοῦ γνωστέου καὶ συνοικεῖωσιν πρὸς αὐτὸ, τοῦτο δύναται νὰ κατορθωθῇ μόνον ὡς πρὸς ἐκεῖνα τὰ πράγματα ἅτινα ἔχουσι καθ' ἑαυτὰ συγγένειαν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἶνε ἡμέτερα ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τὰ αἷτια αὐτῶν νὰ εὐρίσκωνται ἐν ἡμῖν καὶ νὰ δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν αὐτὰ ἐξ ἡμῶν αὐτῶν· πάντα δὲ τὰ ἄλλα μένουσιν εἰς ἡμᾶς πάντοτε ξένα πως καὶ προβληματικά. Ἀλλ' ἐν τῇ ἰδίᾳ συνειδήσει ἀποκαλύπτονται εἰς τὸν ἄνθρωπον νόμοι τινὲς μὴ δυνάμενοι νὰ διαμφισβητηθῶσιν· ἐξ ἑαυτοῦ δὲ μανθάνει, καθ' ὅσον περισυλλέγει ἑαυτὸν σοβαρώτερον, τί εἶνε σύμφωνον πρὸς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ φύσιν, ἐκ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ βίου ἐξάγει τὸ ἠθικῶς ἀγαθόν, ἐν ἑαυτῷ αἰσθάνεται τὴν οὐσίαν τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀνδρείας, τῆς φρονήσεως, τῆς εὐγνωμοσύνης, καὶ ἀνέρχεται προϊὼν εἰς ὁσημέραι διαυγεστέραν ἔννοιαν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ συνειδήσεως καὶ εἰς κρίσεις ἀσφαλεῖς. Πράγματι ὁ ἐν ἑαυτῷ ἐκπληρῶν τὸ ἠθικῶς ἀγαθὸν ἐπιδοκιμάζει αὐτὸ, ὡς εἰκὸς, ἀπανταχοῦ ἔνθα εὐρίσκει αὐτὸ, καὶ διαγινώσκει ὡς τὸ εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀνταποκρινόμενον, τὸ ἀληθὲς καὶ νόμιμον, καθ' ὃν τρόπον καὶ τὸ ἐναντίον ἀποδεικνύεται πράγματι ὡς παρὰ φύσιν, ψευδὲς, διάστροφον καὶ ὀλέθριον.

Εἶνε δὲ τὰ τοιαῦτα νόμοι ἀλανθάστου κύρους, καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ ἄνθρωπος, προοιούσης τῆς ἐνδομύχου πείρας, ἐξικνεῖται εἰς τὴν πίστιν περὶ τῶν θεῶν, ἐπειδὴ ἡ βεβαιότης περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν, ἥς ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νάπαλλαγῇ ὡς οὐδὲ τῆς ἀποδοχῆς τῶν ἠθικῶν ἐκείνων νόμων, ἡ βεβαιότης ἐκείνη ἥτις παρουσιάζεται τόσῳ κραταιότερα ὅσῳ μᾶλλον ἀδιάφθορος καὶ λογικώτερος εἶνε λαός τις, θὰ ἤτό τι ὅλως ἀκατανόητον, ἂν μὴ ἦτο ἔμφυτον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει δῶρον τῶν θεῶν, οἵτινες θέλουσι δι' αὐτοῦ νὰ μαρτυρήσωσι τὴν ὑπαρξιν αὐτῶν εἰς τὸ γένος τῶν θνητῶν. Οὕτω δὲ ὁ Σωκράτης ἀπὸ τῆς ἀγνωσίας αὐτοῦ ἔφθανεν εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ ἀληθῶς ἐπίστασθαι καὶ τῶν ἀποτελούντων αὐτὸ στοιχείων, ἀπεδείκνυε τὸ δυνατόν κρίσεων ἐχουσῶν καθολικὸν κύρος καὶ ἀπεκάλυπτεν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει τὴν βάσιν γνώσεων στερεῶν καὶ ἀπαρασαλεύτων.

Ἀλλὰ τοιαύτη γνῶσις δὲν δύναται νὰ εἶνε γνῶσις νεκρά, ἐπειδὴ, ἅτ' ἐρειδομένη ἐπὶ σκέψεως προϋποθετούσης ἐσωτερικὴν περισυλλογὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπάρνησιν τοῦ ὑποπίπτοντος εἰς τὰς αἰσθήσεις ἐπιδρᾷ διὰ τῆς κτήσεως αὐτῆς ἀμέσως ἐπὶ τὸν ὅλον ἄνθρωπον. Εἶνε αὐτὸ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας τὸ ἀνατέλλον ἐν τῇ ψυχῇ καὶ διαλύον πάσας τὰς πλάνας, ὧν ἐν μέσῳ ζῇ ὁ μὴ σκεπτόμενος ἄνθρωπος. Οὕτω δὲ ἡ γνῶσις ἀποβαίνει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐλαττήριον κινήσεως οὐδεμίαν καταλείπον εἰς αὐτὸν ἀνάπαυσιν, ἕως δυνηθῇ νάναπαραστήσῃ δι' αὐτενεργείας τὸ γνωσθέν. Κατὰ ταῦτα μετὰ τὴν ἀληθῆ διάγνωσιν αὐτῆς τῆς ἀληθείας, τῆς ἀνδρείας, τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς εὐσεβείας μέλλει, ὡς εἰκὸς, καὶ νὰ θελήσῃ νὰ εἶνε δίκαιος, ἀνδρεῖος, ἐγκρατὴς καὶ εὐσεβής. Ἡ δὲ γνῶσις δὲν εἶνε γνησία, ἐφ' ὅσον δὲν συνεπάγεται τὴν βούλησιν, καὶ ἡ ἀρετὴ ἡ συνισταμένη εἰς τὴν ἠθικὴν βούλησιν εἶνε κατὰ ταῦτα ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως αὐτῆς γνῶσις λογικὴ.

Οὕτως ἐποικοδομεῖται ἀμέσως ἐπὶ τῶν εὐρεθειῶν νέων βάσεων τῆς γνώσεως ἡ σωκρατικὴ περὶ ἀρετῆς διδασκαλία· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ περὶ τοῦ θείου συνειδήσις ὡς καὶ ἡ πίστις πρὸς τὴν ἀθανάσιαν

καὶ τὸ ὑπεύθυνον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς δύνανται νὰ ποδευχθῶσιν ὡς ἔργα τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, διὰ ταῦτα αἱ βάσεις τῆς γνώσεως, τῆς βουλήσεως καὶ τῆς πίστεως συνέχονται πρὸς ἀλλήλας στενῶς καὶ κατὰ τρόπον παρ' οὐδενὸς ἄλλου φιλοσόφου πρότερον ἀποδειχθέντα. Τὸ παρακωλῶν τὴν σκέψιν εἶνε αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ παραλύον τὴν βούλησιν, ἥτοι αἱ ταπεινότεραι ὁρμαὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Καθ' ὅσον δὲ αὗται ὑπερνικῶνται, τόσῳ μεγαλύτερα ἀποβαίνει ἡ ἁρμονία τοῦ ψυχικοῦ βίου, τόσῳ γαληνιώτερος καὶ ἡρεμώτερος καθίσταται ὁ ἄνθρωπος· οὕτω δὲ κατορθώνει νὰ κοῦῃ ἀμέσως τὴν φωνὴν τοῦ θεοῦ τὴν ἀποκαλυπτομένην ἐν αὐτῷ τῷ ἀνθρώπῳ, ὅταν δὲν κατασιγάξῃ αὐτὴν ἡ ἀνησυχία τοῦ ἐξωτερικοῦ βίου. Ὁ δὲ Σωκράτης εἶχε τὴν συνειδήσιν τοιαύτης θείας φωνῆς ὁδηγούσης αὐτὸν πάντοτε καὶ παρακωλυούσης αὐτὸν νὰ τραπῇ ὁδὸν πεπλανημένην· ἐκλεῖ δ' αὐτὴν τὸ ἑαυτοῦ δαιμόνιον. Ἀκροώμενος δ' αὐτῆς ἡσθάνετο τὴν παρουσίαν τοῦ θεοῦ, ἐπιβαλλομένου μετ' ἀνωτάτης δυνάμεως ἐν ἐκείναις ταῖς περιστάσεσι καθ' ἃς ἡ ἰδίᾳ αὐτοῦ σκέψις δὲν κατέληγεν εἰς κρισίμους ἀποφάσεις.

Καὶ ἥμισυ μὲν προετίθετο ὁ Σωκράτης νὰ οἰκοδομήσῃ σύστημα διδασκαλίας ἐνιαῖον, ἀλλ' οὐχ ἤττον καθώρισεν ἀσφαλῶς τὰ κατὰ τὸ ἐπιστητὸν καὶ τὸ ἀληθῶς ἄξιον γνώσεως. Διελεύκανε δὲ πάντα τὰ καίρια ἐν τῇ σφαίρᾳ τῇ περιλαμβανούσῃ ἅπαντα ὅσα ὀφείλει νὰ γινώσκῃ ὁ ἄνθρωπος πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ, οὕτω δ' ἐθεμελίωσεν ἠθικὴν διδασκαλίαν, περὶ ἧς δὲν ἠδύνατο νὰ γείνῃ σκέψις πρὸ τῆς ἀποδείξεως τῆς ἐσωτερικῆς συναφείας μεταξὺ τῆς σκέψεως καὶ τῆς βουλήσεως, μεταξὺ τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ.

Καὶ ἡ μέθοδος δὲ τοῦ φιλοσοφεῖν προήχθη ὑπ' αὐτοῦ οὕσιωδῶς. Πράγματι ἕνεκα τῆς σκοπούμενης παρ' αὐτοῦ ὁδηγίας τῶν ψυχῶν ὤφειλε νὰ καταβάλλῃ ἰδιάζουσαν προσοχὴν ὅπως ἀντὶ τῆς διαλεκτικῆς τῶν σοφιστῶν εἰσαγάγῃ αὐστηράν ἀλληλουχίαν τῶν ἰδεῶν, ἐπειδὴ μόνον διὰ τῆς ἐν ταῖς ἀναπτυσσομέναις παρ' αὐτοῦ

ιδέαις συναφείας, μὴ δυναμένης νὰ προσβληθῇ καὶ διαλυθῇ, ἥτο κατορθωτὴ ἢ ἀπαρακλόνητος ἐμπέδωσις τῶν ἠθικῶν ἀληθειῶν. Καὶ ἀφωρμαῖο μὲν ἀπὸ τῶν ἀπλῶν πραγμάτων, ἐξῆγε δ' ἐκ τῶν προθύμως εἰς αὐτὸν ὁμολογουμένων δευτέρον τι καὶ τρίτον, ἅτινα ἐπ' ἴσης οὐδεμιᾶς ἡδύναντο νὰ τύχωσιν ἀντιρρήσεως, οὕτω δ' ἐσχηματίζετο ἄλυσις προτάσεων, ὧν ἡ τελευταία, ὅσον καὶ ἂν κατέπλησσε τὸ πρῶτον, ἦτο ἤδη δεδομένη σὺν τῇ ἀποδοχῇ τῆς πρώτης. Τὴν δὲ μέθοδον ταύτην τοῦ σκέπτεσθαι, τὴν ἐπαγωγὴν, ὁ Σωκράτης ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος διαμορφώσας ἐν συνειδήσει μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ μεταχειρισθεὶς αὐτὴν σθεναρῶς καὶ ἐπιτυχῶς τοῦτο μὲν ὅπως ἐπιδείξῃ καταφανῶς τὴν μεγάλην ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ ἀληθοῦς ὑφισταμένην ἀλληλουχίαν, τοῦτο δὲ ὅπως ἐνισχύσῃ παρὰ τοῖς συνοῦσι τὴν πίστιν εἰς τὸ δυνατόν ἠθικῆς βεβαιότητος. Διὰ τῆς μεθόδου δὲ ταύτης ἅπασαι αἱ ἔννοιαι αἱ λαμβανόμεναι ὑπ' ὄψιν κατὰ τὰς περὶ ἠθικῆς ἐρεῦνας διετάχθησαν τὸ πρῶτον ἀκριβῶς καὶ σαφῶς, καὶ διεγράφησαν τὰ πρὸς ἀλλήλας ὅρια αὐτῶν, ὠρίσθησαν δὲ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῶν γνωρίσματα. Οὕτω δὲ ὁ Σωκράτης ἀπέβη ὁ ἰδρυτὴς τοῦ ὁρισμοῦ, ἥτοι τῆς ἐπιστημονικῆς διαγραφῆς τῶν ὁρίων τῶν ἐννοιῶν¹.

Ἡ δὲ τελείωσις τῶν διαλεκτικῶν καὶ λογικῶν τούτων μεθόδων χαρακτηρίζει σπουδαίαν πρόοδον ἐν τῇ πνευματικῇ ἀναπτύξει τοῦ ἔθνους. Ἀληθῶς δὲ ἡ αὐστηρὰ καὶ ἀκόλουθος σκέψις εἶχε καθυστερήσει παρὰ τοῖς Ἕλλησι παρὰ πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἐν τῇ λοιπῇ προόδῳ ἀνάπτυξιν· οἱ δὲ σοφισταὶ κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον εἶχον ἀναπληρώσει τὴν ἔλλειψιν ταύτην διὰ τῆς μεταδόσεως διδαγμάτων ἐτοιμῶν καὶ συντετελεσμένων, καθ' ἃ δὲν ἀπητεῖτο αὐτενέργεια καὶ κόπωσις τῶν ἀκροατῶν. Ἀλλ' ὁ Σωκράτης δὲν ἤθελεν ἀκροατὰς θαυμάζοντας, ἀλλὰ φίλους συνερευνῶντας. Διὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον ἡ διδασκαλία αὐτοῦ διετήρησέ τι τὸ ζωηρὸν

¹ [Ἀριστοτέλους Μεταφυσ. XIII, 4· Δύο γὰρ ἐστὶν αἱ τις ἂν ἀποδοίῃ Σωκράτει δικαίως, τοὺς τ' ἐπακτικούς λόγους καὶ τὸ ὀρίζεσθαι καθ' ὅλου].

καὶ δημῶδες καὶ ἐξήγειρε σύντονον ἐνδιαφέρον, τοῦθ' ὅπερ οὐδέποτε δύναται νὰ συμβῇ εἰς τὴν ἀπὸ τρίποδος διδασκαλίαν. Πᾶς σωκρατικὸς διάλογος ἦτο μικρὸν δράμα. Καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ἦτο πολλάκις ταπεινὸς καὶ ἀγοραῖος· ἀλλ' ὁ σαγηνευόμενος παρ' αὐτοῦ ἠσθάνετο μετ' οὐ πολὺ ἑαυτὸν δεσμευόμενον ὑπὸ τῆς δυνάμεως πνεύματος ἰσχυροῦ καὶ ἰδιορρύθμου, ὅπερ ἐπελαμβάνετο αὐτοῦ καὶ ὠδήγει αὐτὸν μετὰ τοιαύτης ἀσφαλείας, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ παλλαγῇ αὐτοῦ. Τὸ δὲ τελικὸν πόρισμα εὕρισκετο ἀπὸ κοινοῦ· καὶ ταῦτα διότι ὁ Σωκράτης δὲν ἤθελε νὰ ἐπαγάγῃ τι ἕξωθεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, δὲν ἤθελε νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς αὐτοὺς θεωρητικὰ διδάγματα μετὰ σοφιστικῆς δεξιότητος, ἀλλ' ἠγωνίζετο νὰ ἐξεγείρῃ ἐν αὐτοῖς τὴν κεκοιμημένην ὁρμὴν πρὸς ἰδίαν σκέψιν καὶ μόνον νὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς ὅπως γεννήσωσιν αὐτοὶ τὰς ἐν ἑαυτοῖς λανθανούσας ιδέας καὶ προκαλέσῃ τὴν συνειδήσιν τῶν ἀληθειῶν ἐκείνων ἃς ἔφερον ἤδη ἐν ἑαυτοῖς ἀσυνειδήτως. Διὰ ταῦτα δὲ τὴν ψυχαγωγικὴν αὐτοῦ τέχνην ὠνόμαζε μαιευτικὴν¹.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ Ἀθηναῖος ὁ ἀποκρούων τὸ ὄνομα τοῦ διδασκάλου, ἅτε θέλων νὰ παρέχῃ μόνον τὴν βοήθειαν αὐτοῦ καὶ τὰς ὑπηρεσίας εἰς τοὺς ἄλλους καὶ νὰ εἶνε ἀπλοῦς συνερευνητὴς μετὰ τῶν συνόντων, ἀλλ' ὅμως ὑπάρξας ἑκκριτος διδάσκαλος τῶν συγχρόνων καὶ ἀπάντων τῶν μεταγενεστέρων αἰώνων, σοφὸς παρέχων τὴν εἰκόνα ἀνδρὸς ἀληθῶς ἐλευθέρου καὶ εὐτυχοῦς ἐν τῇ ἀκαταπονήτῳ ἐρεύνῃ καὶ τῇ μετ' ὀλιγορίας ἑαυτοῦ ἀγάπῃ τοῦ πλησίον. Ὑπῆρξε φιλόσοφος διαλύσας ψευδοδιδασκαλίαν κομπορημονούσης δοκησιοφίας, ἐν χρόνοις δὲ καθ' οὓς ἅπαντες ἠρνοῦντο τὸ δυνατόν οἷαςδὴποτε συνεννοήσεως ἰδρύσας τὸ κράτος ἀναμφισβητήτου ἀληθείας καὶ καθιερώσας σταθεράς διὰ πάντας τοὺς χρόνους ἰσχυοῦσας μεθόδους τοῦ σκέπτεσθαι. Ὑπῆρξε πολίτης φιλόπατρις ἐργασθεὶς ἀκαταπονήτως, ὅπως παρορμήσῃ τοὺς συμ-

¹ [Πλάτωνος Θεαίτητος σ. 150 σ' μαιεύεσθαι με ὁ θεὸς ἀναγκάζει, γεννᾷν δ' ἀπεκώλυσεν]. Περὶ δὲ τῆς ψυχαγωγίας καὶ τῆς ἀληθοῦς αὐτῆς ἐννοίας ἴδε Rheinisches Museum Τόμ. XVIII, σ. 473].

πολίτας πρὸς ἠθικὴν ἀνάπλασιν καὶ θεραπεύσῃ κατὰ μικρὸν δι' αὐτῆς τὰ τρωτὰ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας. Ἄν δὲ ἡ ἐπιστήμη ἐπεβάλλετο νὰ παράσχῃ ὅτι δὲν κατώρθονεν ἡ τέχνη, ἂν ἡ φιλοσοφία ἐπεβάλλετο νὰ ἐπανορθώσῃ τὰς ὑπὸ τῆς σοφιστικῆς προξενηθείσας ζημίας, τοῦτο ἡδύνατο νὰ γείνῃ μόνον καθ' ὃν τρόπον ἤθελεν ὁ Σωκράτης. Διὸ ἔτεινεν εἰς τοὺς συμπολίτας τὴν σῴτειραν χεῖρα. Πῶς δ' ἐδεξιώθησαν αὐτὴν ἐκεῖνοι;

Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἡγάπων τοὺς ἄνδρας ἐκείνους τοὺς θέλοντας νὰ διαφέρωσι τῶν ἄλλων, ἰδίως δὲ τοὺς ἰδιοτρόπους ἐκείνους τοὺς μὴ πορευομένους ἡσύχως ἰδίαν ὁδὸν καὶ μὴ ἀποσυρομένους ἀπὸ τοῦ κόσμου, καθ' ὃ ὁ Τίμων, ἀλλὰ συνωστιζομένους ἐν μέσῳ τῶν ἀνθρώπων καὶ θέλοντας νὰ νουθετῶσι καὶ παιδαγωγῶσιν αὐτοὺς, καθ' ὃ ἔπραττεν ὁ Σωκράτης. Καὶ δὴ ἦτο πράγματι δυσαρεστότατον εἰς Ἀθηναῖον περίβλεπτον τὸ νὰ περιπλακῇ καθ' ἣν ὥραν ἐπορεύετο εἰς τὴν βουλὴν ἢ τὴν ἡλιαίαν ἀπροόπτως εἰς διάλογον ἀποσκοποῦντα εἰς τὴν σύγχυσιν αὐτοῦ, τὴν διακλόνησιν τῆς ἀδιατάραχτου ἐφ' ἑαυτὸν πεποιθήσεως καὶ τέλος τὴν γελοιοποίησιν αὐτοῦ. Καὶ ἐν μὲν ἄλλαις πόλεσι τοιοῦτοι διάλογοι σπανίως ἦσαν καθ' ὅλου δυνατοί. Ἀλλ' ἐν Ἀθήναις ἡ στωμυλία ἦτο οὕτω μεγάλῃ, ὥστε πολλοὶ ἐσαγηνεύοντο ὑπ' αὐτῆς, καὶ κατὰ μικρὸν ἀπέβη μέγιστος ὁ ἀριθμὸς ἐκείνων οἵτινες εἶχον ἀναγκασθῇ νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὸν δυσάρεστον ἐκεῖνον ἐρωτητικὸν καὶ ἀνεμνήμενον καθ' ὅλον τὸν βίον ἐπωδύνως ταπεινώσεώς τινος ἣν εἶχον ὑποστῇ παρ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ πλεῖστον ὅσον ἐμίσουν αὐτὸν ἐκεῖνοι, οἵτινες εἶχον μὲν συναρπασθῇ ὑπὸ τῶν λόγων αὐτοῦ καὶ συγκινηθῇ μέχρι δακρύων κατὰ τὴν προκληθεῖσαν ὀδυνηράν ἐξέτασιν ἑαυτῶν, ἔπειτα δὲ περιέπεσον καὶ πάλιν εἰς τὸν πρότερον βίον καὶ τῶρα ἡρυθρίων ἐπὶ τῇ παροδικῇ αὐτῶν ἐκείνῃ ἀδυναμίᾳ. Οὕτω δὲ καθημερινὴ πείρα ἐδίδασκε τὸν Σωκράτην, ὅτι ἡ ἐξέτασις τῶν ἀνθρώπων ἦτο τὸ μάλιστα ἄχαρι τῶν ἔργων, ὅπερ ἡδύνατό τις νὰ μετέρχεται ἐν Ἀθήναις, καὶ παρίστατο ἀνάγκη τῆς ἱερᾶς καὶ σοβαρᾶς μετ' αὐτοθυσίας πίστεως εἰς τὴν ἰδίαν κλῆσιν,

ὅπως πείθηται ἀπαύστως εἰς τὸ δαιμόνιον τὸ ἄγον αὐτὸν καθ' ἐκάστην πρωΐαν καὶ πάλιν ἐν μέσῳ τῶν ἀνθρώπων.

Ἄλλ' ἡ δυσμένεια τῶν Ἀθηναίων εἶχε καὶ λόγους καθολικωτέρους καὶ βαθυτέρους. Ἀποδεικνύεται δὲ τοῦτο σαφέστατα ἐκ τῶν ἐπιθέσεων τῆς κωμωδίας. Μισῶ τὸν Σωκράτην, ἔλεγεν ὁ Εὐπόλις ἐν τινι κωμωδίᾳ,

Μισῶ δ' ἐγὼ καὶ Σωκράτην, τὸν πτωχὸν ἀδολέσχην,
ὃς τᾶλλα μὲν πεφρόντικεν,
δόποθεν δὲ καταφαγεῖν ἔχειν τούτου κατημέληκεν¹.

Πολὺ δὲ δριμύτεροι ἦσαν αἱ ἐπιθέσεις τοῦ Ἀριστοφάνους. Μετεῖχε καὶ οὗτος μετὰ τοῦ Εὐπόλιδος καὶ τοῦ Κρατίνου τῶν αὐτῶν ἀρχαιοτρόπων περὶ τῶν κατὰ τὸν βίον ἀντιλήψεων τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἐθεώρει τοὺς ἀπόλιδας σοφιστὰς τοὺς περὶ αὐτοὺς ἀθροίζοντας τὰ τέκνα τῶν πολιτῶν διαφθορεῖς τῆς πολιτείας. Καίτοι δὲ ἦτο ἀδύνατον νὰ διαλανθάνῃ αὐτὸν ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ Σωκράτους καὶ τῶν σοφιστῶν, καίτοι οὐδαμῶς ἐτάσσετο εἰς τοὺς ἰδίᾳ ἐχθαίροντας αὐτὸν τὸν Σωκράτην, πρὸς ὃν ἀπ' ἐναντίας φαίνεται ἐλθὼν εἰς ποιὰν τινα φιλικὴν ἐπικοινωνίαν, ἀλλ' ὅμως ὑπελάμβανεν ὡς ποιητῆς καὶ φιλόπατρις πολίτης δικαίωμα αὐτοῦ καὶ καθήκον νὰ πολεμήσῃ τὸν Σωκράτην ὡς σοφιστὴν, καὶ δὴ ὡς τὸν κινδυνωδέστατον ἀπάντων. Ὁ ἀρχαιοτρόπος Ἀθηναῖος ἐχαλέπαινεν ἐπὶ τοῖς πολυώροις ἐκείνοις ἐν πλήρει ἡμέρᾳ διαλόγοις, δι' ὧν οἱ νέοι ἀπεσπῶντο ἀπὸ τῶν παλαιστρῶν, ἐπὶ ταῖς λεπτολόγοις ἐκείναις συζητήσεσι περὶ ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων, περὶ ὧν ὑπετίθετο, ὅτι πᾶς τέλειος πολίτης εἶχεν οἰκοθεν ἰδίαν κρίσιν. Ἄν ἐξετάζωνται τὰ πάντα, δύνανται καὶ νὰ πορριφθῶσι τὰ πάντα· τί δὲ θάπογείνη ἡ πολιτεία, ἂν θεωρηθῶσιν ἔχοντα κῦρος ἐκεῖνα μόνον ὅσα ἐγκριθῶσιν ὑπὸ τῆς κριτικῆς ἐξετάσεως τοῦ πρώτου τυχόντος σοφιστοῦ; Ἄν εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε τὰ πάντα διδασκὰ καὶ νὰ δύνανται τὰ πάντα νὰ κτηθῶσι διὰ τῆς σκέψεως, τότε κατα-

¹ Meineke Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 553.

λύεται κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἀριστοφάνους ἡ γνησία ἀρετὴ τῶν πολιτῶν, ἥτις ὀφείλει νὰ εἴνῃ τι σύμφυτον καὶ συγγενές. Πᾶσα δρθῆσις καὶ δεξιότης περιορίζεται νῦν εἰς ἀργὴν γνῶσιν· μονομερὲς δὲ παιδείους τῆς διανοίας ἐκνευρίζει τοὺς ἀνθρώπους καὶ καθιστᾷ αὐτοὺς ἀδιαφόρους πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν θρησκείαν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης ἀπορρίπτει ὁ ποιητὴς πᾶσαν παιδείους τῶν νέων ἐπιτελουμένην δι' ἐξετάσεως καὶ γνώσεως καὶ ἐπαινεῖ τοὺς νεαροὺς Ἀθηναίους τοὺς μὴ ἔχοντας διάθεσιν νὰ διέρχωνται τὸν χρόνον ἀργοὶ καὶ λάλοι παρακαθήμενοι παρὰ τῷ Σωκράτει¹.

Καὶ ἡ ἱερατικὴ δὲ φατρία κατεπολέμει τὸν Σωκράτην, εἰ καὶ ἡ ἀνωτάτη ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς πράγμασιν ἀρχὴ ἡ ἀπὸ ἀρχαίων χρόνων ὑφισταμένη ἐν Ἑλλάδι καὶ τοῦλάχιστον μὴ ἀναπληρωθεῖσα ὑπὸ ἄλλης τινὸς εἶχε κηρυχθῆ ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ δὴ κατ' εἰσῆγησιν τοῦ Χαιρεφῶντος, ὅστις ἀπὸ νεότητος εἶχε προσκολληθῆ εἰς τὸν Σωκράτην μετ' ἀγάπης μανικῆς. Ἦτο δὲ ὁ Χαιρήμων ἐνθουσιώδης τὴν φύσιν, εἴπερ τι δὲ καὶ ἄλλο ἐπεθύμει, ὅπως ἡ εὐεργετικὴ ἐπίδρασις, ἥς πεῖραν εἶχε λάβει ἐν τῇ ἰδίᾳ ψυχῇ, δυνηθῇ νὰ μεταδοθῇ εὐρύτατα καὶ εἰς τοὺς συμπολίτας. Διὰ ταῦτα δὲ εἰργάσθη ὅπως ἐπιτύχῃ καὶ ἔξωθεν ἐπίδειξιν τιμῆς πρὸς τὸν

¹ Ἀριστοφάνης ἐν Βατράχοις στ. 1491 κ. ἐ. Ὁ Σωκράτης ὑπεραμύνεται ἑαυτοῦ ἐναντίον τῶν ἐν ταῖς Νεφέλαις ἐπιθεσίων τοῦ Ἀριστοφάνους, ἀλλ' οὔτε παρ' αὐτῷ, οὔτε παρὰ τοῖς μαθηταῖς εὐρίσκεται ἵχνος μνησικακίας ἐναντίον τοῦ Ἀριστοφάνους.

Ζωγράν δὲ εἰκόνα τῶν κατὰ τὰς Ἀθήνας ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις παρέχει ἡ παράστασις τῶν Κολάκων ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Καλλίου παρὰ τῷ Εὐπόλιδι καὶ ἡ τοῦ Ξενοφῶντος, ὅστις ἐν τῷ Συμποσίῳ παριστάνει τὴν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Καλλίου, συμπαρασταμένων τοῦ Σωκράτους, τοῦ Ἀντισθένης καὶ ἄλλων, τελεθεῖσαν χάριν τοῦ κεχαρισμένου τῷ Καλλίῳ νικητοῦ ἐν τοῖς Παναθηναίοις Ἀντολύκου (420 π. Χ. Ὀλυμπ. 89, 4) ἑορτὴν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν Πλάτωνα, ὅστις ἐν τῷ Πρωταγόρᾳ παριστάνει τὸν θεῖον ὡς ἤδη εἰς πτωχείαν περιπεσόντα σπάταλον. Πρὸλ. [τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Εὐπόλιδος παρὰ] Meineke Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. [488· Παρὰ τῷ δὲ Καλλίᾳ πολλὴ ἑυμνηδία, — ἵνα πάρα μὲν κάραβοι καὶ βατίδες καὶ λαγῶ, καὶ γυναῖκες εἰλ(πο)δες]. Ὡς ἐπαθλον δὲ τῆς κολακείας προέβαλεν ὁ Καλλίας εἰς τοὺς ἐντίμους ξένους χρυσῶν κύπελλον. ἀλλ' οὔτοι συναπήγαγον ἀργυρώματα καὶ πολύτιμα οἰκιακὰ σκεύη. Ἦρχεσε δὲ ὁ Καλλίας ἐκπύτων ἤδη ἀπὸ τοῦ 414 π. Χ. Πρὸλ. τὸ τοῦ Ἀριστοφάνους (Ὅρνιθ. στ. 234) πτερορρεῖ.

πολλαχῶς παραγνωρισθέντα φίλον, καὶ ἤνεγκε, καθ' ἃ λέγεται, ἐκ Δελφῶν τὸν χρησμὸν ἐκεῖνον δι' οὗ ὁ Σωκράτης ἐκηρύσσειτο σοφώτατος πάντων τῶν Ἑλλήνων¹. Καὶ δὲν ἴσχυε μὲν τὸ ἀποφθεγμα τοῦτο νὰ παράσχη εἰς αὐτὸν τὸν φιλόσοφον ἔτι ἀνωτέραν πεποίθησιν περὶ τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ διαλύσῃ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀντιπάθειαν τοῦ πλήθους· ἀλλ' ὅμως ἠδύνατό τις νὰναμένη, ὅτι δι' αὐτοῦ ἔμελλε νὰ ἐξασθηνῇ ἡ περὶ αὐτοῦ ὑπόνοια ὡς κινδυνώδους ψευδοδιδασκάλου· ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἔποψιν εὐχαρίστως ἀπεδέχθη, ὡς εἰκὸς, αὐτὸς ἐκεῖνος τὴν γνώμην τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ. Ἄλλως δὲ ὁ Σωκράτης ἐθεώρει ἀκόμη τὸ μαντεῖον τιμιώτατον κέντρον τοῦ ἔθνους καὶ σύμβολον θρησκευτικῆς ἐπικοινωνίας τῶν Ἑλλήνων· ἀποκρούων δὲ πᾶσαν ἄκαιρον πολυπραγμοσύνην περὶ τοῦ ὀρθοῦ τρόπου τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ, ἠκολούθει τοῦτο πράττων ὅπως τὸ παράδειγμα τοῦ δελφικοῦ μαντείου, ὅπερ εἰς πάσας τὰς τοιαύτας ἐρωτήσεις συνείθιζε νὰ δίδῃ τὴν πρόχειρον ἀπάντησιν, ὅτι οἱ θεοὶ πρέπει νὰ λατρεύωνται κατὰ τὰ πάτρια. Ἀλλὰ καὶ τοὺς Δελφοὺς ἀφ' ἑτέρου δὲν ἠδύνατο νὰ λανθάνῃ τὸ ἀξίωμα ἀνδρὸς ὅστις ἐπανάφερε τὰπιστοῦντα πλήθη εἰς τὴν πρὸς τὰ ἱερὰ πράγματα εὐλάβειαν· εἰς δὲ τοὺς συγχρόνους τοὺς μετὰ περιφρονήσεως χλευάζοντας πᾶν ὃ τι ἀρχαῖκόν καὶ ἐπιδιώκοντας μετὰ σπουδῆς τὰς ἀπατηλὰς λάμψεις τῆς συγχρόνου σοφιστικῆς προέβαλλε τοὺς παναρχαίους χρησμούς τῶν ἱερῶν, οἵτινες ἐδέοντό ποτε σοβαρᾶς μελέτης, ὅπως διαγνωσθῇ ὁ ἐν αὐτοῖς ἐναποκεκρυμμένος πλοῦτος ἀφθάρτου ἀληθείας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὁρμὴ πρὸς ἐλευθέραν ἔρευναν δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ συγκερατῇ, ὥφειλον καὶ οἱ ἱερεῖς νὰ διαγνώσωσιν, ὅτι αὕτη ἦτο ἡ μόνη ὁδὸς πρὸς διάσωσιν τῆς πατρίου θρησκείας.

Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἔνδειξις τῆς τιμῆς τῆς παρὰ τῶν Δελφῶν ἀπονεμηθείσης εἰς τὸν Σωκράτην δὲν ἤρκεσε νὰ προστατεύσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὑπονοίας τῆς ἀθείας. Ἡ μὲν ἱερατικὴ ἐν Ἀθήναις φατρία κατελήφθη ὑπὸ πάθους μεγίστου καὶ δυσαναλόγου πρὸς

¹ Πλάτωνος Ἀπολογ. 20.

τάς ὑπαρχούσας ὀλίγας περὶ πραγματικῆς ἐπιτυχίας ἐλπίδας· ἐθεώρει δὲ πᾶσαν φιλοσοφικὴν συζήτησιν περὶ ὁρησκειτικῶν ἀληθειῶν ὡς βεβήλωσιν, ὃ δὲ Σωκράτης ἐθεωρήθη ἐφάμιλλος τοῦ Διαγόρου. Τέλος δὲ οἱ δημοκρατικοί, οἵτινες μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας ἀπετέλουν τὴν κρατοῦσαν φατρίαν, ἐμίσουν τὴν φιλοσοφίαν, ἐπειδὴ ἐκ τῆς σχολῆς αὐτῆς εἶχον ἐξέλθει πολλοὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν. Οὐ μόνον ὁ Κριτίας καὶ ὁ Θηραμένης, ἀλλὰ καὶ ὁ Πυθόδωρος, ὁ ἄρχων τοῦ ἔτους τῆς ἀναρχίας¹, ὁ Ἀριστοτέλης, εἷς τῶν τετρακοσίων καὶ τῶν τριάκοντα², ὁ Χαρμίδης³ καὶ ἄλλοι ἦσαν ἄνδρες γνωστοὶ ἐπὶ τῇ φιλοσοφικῇ αὐτῶν παιδεύσει. Κατὰ ταῦτα φιλοσοφία καὶ ἀντίδρασις πρὸς τὸ καθεστὼς πολίτευμα ἐφαίνοντο πράγματα ἀναγκαίως συνδεδεμένα πρὸς ἄλληλα. Διὰ βραχέων δ' εἰπεῖν ὁ Σωκράτης εὗρισκεν ἀπανταχοῦ ἀντιρρήσεις· καὶ τινες μὲν ἐθεώρουν αὐτὸν ὑπὲρ μέτρον ἐμμένοντα εἰς τὸ καθεστὼς, ἄλλοι δὲ ὑπεράγαν ἐλευθερόφροντα, καὶ εἶχεν ἐναντίους αὐτοῦ τοὺς τε σοφιστὰς καὶ τοὺς ἐχθροὺς τῆς σοφιστικῆς, τοὺς τε αὐστηρῶς ὀρθοδοξοῦντας καὶ τοὺς ἀπίστους, τοὺς τε ἀρχαιοτρόπους φιλοπάτριδας καὶ τοὺς ὑπεραμυνομένους τῆς ἀνανεωθεΐσης δημοκρατίας.

Ἀλλὰ παρὰ πάσας ταύτας τὰς ἐχθρας δὲν ἠπειλεῖτο αὐτὴ ἡ ἀσφάλεια τοῦ Σωκράτους, ἐπειδὴ ὁ βίος αὐτοῦ ἦτο ἄμεμπτος καὶ εὐσυνειδήτως ἀπέφευγε πᾶσαν παρανομίαν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν παλινόρθωσιν τῆς δημοκρατίας πολλαὶ περιστάσεις συνεπελθοῦσαι ἐκλόνησαν τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις καὶ ἤγαγον αὐτὸν εἰς κίνδυνον.

Εἶχον δὲ ἅλα δὴ ἀρχίσει ἤδη πρὸ τῆς τελείας ἐκνικήσεως τῶν τριάκοντα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καθ' ὃν καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν τετρακοσίων παντοῖαι δίκαι ἐναντίον τῶν συμμετόχων καὶ

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 61 καὶ 67].

² [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 687].

³ Χαρμίδης ὁ Γλαύκωνος ἦτο τῶν δέκα ἐν Πειραιεῖ. Ἰδε *Ξενοφῶντος* Ἑλλήν. 11, 4, 19.

ὀπαδῶν τῆς ὀλιγαρχίας. Γνωστοτάτη δὲ τούτων τῶν δικῶν εἶνε ἡ τοῦ Λυσίου κατὰ τοῦ Ἐρατοσθένους, τοῦ ὑπάρξαντος τῶν τριάκοντα, τοῦ μόνου πλὴν τοῦ Φεῖδωνος ποιησαμένου χρῆσιν τῆς μετ' ἐπιεικείας χορηγηθείσης συμμετοχῆς εἰς τὴν ἀμνηστίαν μετὰ ὑποβολὴν εὐθυνῶν. Ὁ Ἐρατοσθένης ἐπειράθη νὰ σωθῇ ἰδίως διὰ τῆς ἐξάρσεως τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ τῶν περὶ τὸν Κριτίαν καὶ τῶν περὶ τὸν Θηραμένην, ὡφέλει δὲ αὐτὸν τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Θηραμένης ἐθεωρεῖτο τότε μάρτυς τοῦ ὑπὲρ τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ δήμου ἀγῶνος. Ἀλλὰ κατὰ τοῦ Ἐρατοσθένους ἀντεπεξῆλθεν ὡς κατήγορος ὁ Λυσίας, καὶ ταῦτα πιθανῶς κατὰ τὴν περὶ τῶν εὐθυνῶν γενομένην δίκην¹. Εἶχε δὲ ὁ Λυσίας πάθει ἐπὶ τῶν τριάκοντα εἴπερ τις καὶ ἄλλος. Καὶ εἶχε μὲν στερηθῇ ἄνευ οὐδενὸς λόγου τῆς πατρικῆς κληρονομίας, εἶχε δὲ ἀποβάλλει τὸν ἀδελφὸν Πολέμαρχον παρὰ νόμῳ θανατωθέντα, καὶ αὐτὸς δ' ἐκεῖνος μόλις εἶχε διαφύγει τὸν θάνατον. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ καθήκον τῆς ἐκδικήσεως τοῦ συγγενικοῦ αἵματος ἦτο τὸ παρορμῶν τὸν Λυσίαν ἐμφανιζόμενον αὐτὸν πρὸ τοῦ δικαστηρίου καὶ ζητοῦντα εὐθύνας παρὰ τοῦ αἰτίου τοῦ φόνου. Ἀλλ' ἀντεπεξερχόμενος ὁ Λυσίας ἐναντίον τοῦ φονέως τοῦ ἀδελφοῦ ἀναγκαίως συνεπιλαμβάνεται καὶ τῆς ἐξετάσεως τῶν κατὰ τὸν δημόσιον βίον, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ ἀποβαίνει λόγος πολιτικὸς, ἐν ᾧ ζωγραφεῖ τὴν εἰκόνα τῆς τυραννίδος διὰ τῶν σκοτεινοτάτων χρωμάτων, ἰδίως δὲ καὶ ἀπογυμνώνει τοῦ περιβάλλοντος αὐτὴν ψευδοῦς μεγαλείου τὴν εἰκόνα τοῦ Θηραμένου, οὗ ἡ φιλία ἐπεδεικνύετο νῦν ὡς πρόσχημα σωτηρίας, παριστάνων, ὅτι ὁ μηχανορράφος ἐκεῖνος δὲν ἀπέθανε χάριν τοῦ δήμου, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἰδίας αὐτοῦ κακίας, δι' ἣν ἐκρίθη ἄξιος θανάτου παρὰ τε τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ τῶν δημοκρατικῶν.

Ὁ λόγος οὗτος ὑπῆρξε κατηγορία συμπάντων τῶν ὀλιγαρχι-

¹ Ὁ Κατὰ Ἐρατοσθένους λόγος τοῦ Λυσίου ἐξεφωνήθη τὸν ἐνιαυτὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Εὐκλείδου [Idē Rauchenstein] [ἐκδ. Λυσίου] σ. 12. Frohberger [ἐκδ. Λυσίου] σ. 12. Frohberger [ἐκδ. Λυσίου] σ. 16 x. ε. Blass Attische Beredsamkeit [bis auf Lysias] Τόμ. Α' ἐκδ. 6' σ. 240.

κῶν, ἐμπνεομένη ὑπὸ βαθείας συναισθήσεως τοῦ δικαίου, καὶ ἔκκλησις πρὸς ἐκδίκησιν ἐξ ὀνόματος τῶν παθόντων μετοίκων τῶν Ἀθηνῶν καὶ πάντων τῶν ἄλλως πολλῶν ἐκείνων πολιτῶν οἵτινες εἶχον ὑποστῆ βαρύτατα δεινά. Ἄν δὲ ἡ ἔκκλησις αὕτη ἐτύγγανεν ἀκροάσεως καὶ μιμήσεως, ἡ ὅλη πόλις ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νὰ περιπλακῇ ἐκ νέου εἰς ἀγῶνας φοβερούς.

Διὰ ταῦτα δὲ μετὰ τὴν δίκην ταύτην ἀνενεώθη ἡ συνδιαλλαγή τῶν φατριῶν, ἥτις μέχρις ἐκείνης τῆς ὥρας μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον εἶχεν ἐπιτελεσθῇ, καὶ ἐπεκυρώθη ἐπισήμως δι' ὄρκων, ψηφισθείσης τῆς διὰ τῆς ἀμνηστίας ἐν τῷ μέλλοντι ἀποφυγῆς πασῶν τῶν ὁμοίων δικῶν. Ὁ περὶ ἀμνηστίας νόμος¹ ἀπέβη ἡ βάσις τῆς νέας πολιτικῆς τάξεως, βουλευταὶ δὲ καὶ ἡλιασταὶ ὠμυον καθ' ἕκαστον ἔτος τὴν τήρησιν αὐτοῦ, καὶ ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τοῦ Θρασυβούλου καὶ τοῦ Ἀρχίνου, τοῦ μετὰ τοὺς θεοὺς αἰτιωτάτου τῆς καθόδου τοῦ δήμου κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Δημοσθένους², ἐπετεύχθη ἡ ἀποκατάστασις τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ὁμονοίας. Ἡ δὲ καθολικὴ ἀτομία τῶν πνευμάτων, ὁ ἀπὸ τῆς Σπάρτης φόβος καὶ ἡ ὀρθὴ σκέψις, ὅτι ἡ πόλις εἶχε πρὸ παντὸς ἀνάγκην ἡσυχίας, ταῦτα πάντα ἦσαν στηρίγματα τῆς σωτηρίας πολιτείας τῶν φιλοπατρίδων ἐκείνων ἀνδρῶν.

Ἄλλ' ὅμως ἡ κατάστασις ἐκείνη τῶν πραγμάτων δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν. Αἱ ἐμπαθεῖς ἀντιθέσεις ἐξηγέρθησαν καὶ πάλιν, ἐν τοῖς ἡρημαμένοις οἴκοις ἤμασσον καὶ πάλιν αἱ ἀρχαῖαι πληγαὶ, καὶ ἡ συνεχνία τῶν συκοφαντῶν παρουσιάσθη καὶ πάλιν, ἐπωφελουμένη τὰς πρὸς τὸ ἔργον αὐτῆς εἴπερ ποτὲ ἐπικαιροτάτας περιστάσεις. Ἡ δὲ καταλληλοτάτη εὐκαιρία εὐρίσκετο κατὰ τὴν δημοσίαν συνωδὰ τῷ καθεστῶτι δοκιμασίαν ἀπάντων τῶν κληρουμένων ἢ ἐκλεγομένων ὡς ἀρχόντων. Κατ' αὐτὴν ἠδύναντο, χωρὶς νὰ καταφύγωσιν αὐτόχρημα εἰς παράβασιν τοῦ περὶ ἀμνηστίας νόμου, νάναπτύξωσι πάλιν τὸν κατάλογον τῶν

¹ Ἰδ. ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 69.

² Δημοσθένους Κατὰ Τιμοκράτους 135.

ἀρχαίων ἀμαρτημάτων· ὁ δὲ κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην μετὰ ζωηρὰν παράστασιν τῶν ὀλιγαρχικῶν σκευωριῶν προτιθεὶς τὴν ἐρώτησιν, ἂν ἄνδρες συμμετασχόντες αὐτῶν ἦσαν ἄξιοι νὰ περιβληθῶσιν ἀρχὰς τυγχανούσας τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ δήμου, ἡδύνατο νὰ εἶνε βέβαιος, ὅτι ἔμελλε νὰ τύχῃ ἐπιδοκιμασίας καὶ ἀξιωθῇ εὐκόλως τῆς δόξης ἀνδρὸς δημοφίλους. Ἀλλὰ δὲν περιωρίσθησαν εἰς τοὺς πράγματι συμμετασχόντας τῶν ἔργων τῶν τυράννων, καθιδρύθη δὲ καὶ δευτέρα τις τάξις πολιτῶν ὑπόπτων ἐπὶ τοῖς φρονήμασιν αὐτῶν, εἰς οὓς συμπεριελήφθησαν πάντες ἐκεῖνοι ὅσοι ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς τρομοκρατίας εἶχον ἐγκαταμείνει ἥσυχοι καὶ ἀκαταδίωκτοι ἐν Ἀθήναις.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ δὲ δοκιμασίας, καὶ ἣν ὑπεβλήθησαν ἐνστάσεις ἐναντίον τοῦ ἐκλεγθέντος ἕνεκα τοιούτων λόγων, ἀνέλαβεν ὁ Λυσίας τὴν ὑπεράσπισιν, ἐπιχειρήσας νὰ ἐκθέσῃ κατ' αὐτὴν μετὰ σωφροσύνης καὶ τελείας ἡρεμίας τὸ συμφέρον εἰς τὴν πόλιν κατ' ἀφαίρεσιν παντὸς προσωπικοῦ λόγου. Ὁ δὲ λόγος αὐτοῦ περιεῖχε τὴν γνώμην τῶν σωφρόνων, οἵτινες εἶπερ τι καὶ ἄλλο ἐφοβοῦντο τὴν αὕξησιν τῆς στάσεως καὶ τὴν ἐκ νέου διὰ μνησικάκων ὑπονοιῶν εἰς φαρτίαν διάσπασιν τοῦ μόλις ὁμονοήσαντος δήμου.

«Οὐδεὶς ἀνθρώπων, εἶπεν, εἶνε φύσει οὔτε ὀλιγαρχικὸς οὔτε δημοτικὸς, ἀλλ' ἕκαστος προθυμεῖται νὰ καταστήσῃ τὴν συμφέρουσαν αὐτῷ πολιτείαν· ὥστ' ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς διαγωγῆς τοῦ δήμου τὸ νὰ ἐπιθυμῶσιν οἱ πλεῖστοι τὴν καθεστῶσαν πολιτικὴν τάξιν. Ἐπὶ δὲ τῆς προτέρας δημοκρατίας ἦσαν πολλοὶ οἱ κλέπτοντες τὰ δημόσια, οἱ δωροδοκοῦντες καὶ οἱ [διὰ συκοφαντιῶν] ἄγοντες τοὺς συμμάχους εἰς ἀποστασίας. Ἄν δὲ οἱ τριάκοντα ἤθελον τιμωρήσῃ τούτους μόνους, ἤθελον ἀξιωθῇ ἐπαίνων καὶ παρ' ὁμῶν ὡς ἄνδρες ἀγαθοί· ἀλλ' ὑμεῖς ἡγανακτεῖτε κατ' αὐτῶν δικαίως, ἐπειδὴ ἕνεκα τῶν παρ' ἐκείνων ἡμαρτημένων ἡξίουσαν νὰ πάσχῃ κακῶς ἅπαν τὸ πλῆθος. Μὴ προβῆτε λοιπὸν εἰς τὸ αὐτὸ σφάλμα· ἀλλ' ἀναλογίσθητε καὶ τὰ ἀμαρτήματα ἅτινα ἡγάγον εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν ὑμετέρων ἐχθρῶν. Πράγματι ἐρ' ὅσον ἡκούετε, ὅτι

ἅπαντες οἱ ἐν τῷ ἄστει εἶχον τὴν αὐτὴν γνώμην, μικρὰς ἐλπίδας εἶχετε τῆς καθόδου· ἀλλ' ὅτ' ἐμάθετε, ὅτι οἱ πλείστοι τῶν πολιτῶν εἶχον ἐκκηρυχθῆ ἐκ τοῦ ἄστεως, οἱ δὲ τριςχίλιοι ἐστασίαζον καὶ οἱ τριάκοντα δὲν εἶχον τὴν αὐτὴν γνώμην, τότε ἐπῆλθεν ἐκεῖνο ὅπερ εἶχετε εὐχθῆ εἰς τοὺς θεοὺς, ἐπειδὴ ἐγινώσκετε, ὅτι διὰ τὴν τῶν τριάκοντα πονηρίαν πολὺ μᾶλλον ἢ διὰ τὴν τῶν φευγόντων δύναμιν ἐμέλλετε νὰ τύχητε τοῦ σκοπούμενου. Διὰ ταῦτα πρέπει, χρώμενοι τοῖς πρότερον γεγεννημένοις ὡς παραδείγμασιν, ἐκείνους νὰ θεωρῆτε δημοτικωτάτους, οἵτινες ἐμμένουσιν εἰς τοὺς ὅρκους [καὶ τὰς συνθήκας], νομίζοντες, ὅτι τῶν ἐχθρῶν τῆς πόλεως μεγίστη τιμωρία ἔσται ἡ θέα τῆς ὑμετέρας ὁμονοίας. Πρέπει δὲ νὰ μάθητε, ὅτι οἱ ἐν ἐξορίᾳ εὐρισκόμενοι τῶν ἐπιζώντων ὀλιγαρχικῶν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐπιθυμοῦσι τὸ νὰ διαβάλλωνται καὶ ἀτιμάζωνται ὡς πλείστοι τῶν πολιτῶν, ἐλπίζοντες, ὅτι οἱ ὑφ' ὑμῶν ἀδικούμενοι ἔσονται σύμμαχοι αὐτῶν, μάλιστα δ' ἐπιθυμοῦσι τὴν παρ' ὑμῖν εὐδοκίμησιν τῶν συκοφαντῶν, ἅτε τὴν τούτων πονηρίαν ἡγούμενοι σωτηρίαν ἑαυτῶν. Σκέφθητε λοιπὸν, ἂν οἱ ἄνδρες οἱ μετὰ μεγίστου κινδύνου τῆς ἰδίας ζωῆς καὶ πάλιν ἀποκαταστήσαντες τὴν ὑμετέραν ἐλευθερίαν καὶ νῦν συνιστῶντες εἰς ὑμᾶς τὴν ἐν τῇ πόλει εἰρήνην ὡς στήριγμα τῆς δημοκρατίας δὲν εἴνε ἄξιοι τῆς ὑμετέρας πίστεως πλείοτερον ἐκείνων οἵτινες, ἀνακληθέντες ἐκ τῆς ἐξορίας ὑπὸ ἄλλων, παρίστανται τώρα συκοφάνται καὶ κατήγοροι καὶ ἄρχονται πάλιν τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ἔργου, δι' οὗ κατέστη δις ἡδὴ ὀλιγαρχία¹ ».

¹ Λυσίου Δήμου καταλύσεως ἀπολογία. Εἶνε δὲ ὁ λόγος οὗτος ἡ ἀπόκρουσις κατηγορίας, ἐν ᾗ ἡ καταλύσις τοῦ δήμου ἦτο τὸ σύνθημα τῶν δημαγωγῶν. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ ἐπιγραφή τοῦ λόγου, ἐκφωνηθέντος βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν ἐν Ἐλευσίνι πρὸ τῆς ψήφισεως τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀρχίνου πρωταθείσης παραγραφῆς, περὶ τῆς ἰδίας ἀνωτέρου Τόμ. Δ' σ. 72. ἴδε Frohberger [ἐκδ. Λυσίου Τόμ. Α' σ. 177, 183]. Καὶ ἀναφέρονται μὲν ἐν τῷ λόγῳ μόνον δύο φατρίαι, οἱ ἐκ Πειραιῶς καὶ οἱ ἐξ ἄστεως, ἀλλ' εἰς τοὺς ἐξ ἄστεως συμπεριλαμβάνονται αἱ δύο φατρίαι τῶν ὀλιγαρχικῶν, οἵ τε μετριοπαθέστεροι καὶ οἱ ἀκάθεκτοι οἱ καὶ μεταβάντες εἰς τὴν Ἐλευσίνα. Καὶ παρὰ τὴν ὁμολογηθεῖσαν δ' ἐν Ἐλευσίνι συνθήκην περὶ ἀμνηστίας πολλοὶ τῶν παδῶν

Καὶ ἦτο μὲν ἐναργὲς καὶ πειστικὸς ὁ τρόπος καθ' ὃν οἱ δοκιμώτατοι τῶν ἀνδρῶν ὑπερεμύνοντο τοῦ μόνου δυναμένου νὰ σώσῃ τὴν πολιτείαν πολιτικοῦ προγράμματος τοῦ Ἀρχίνου καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ· ἀλλ' οὐχ ἦττον ἐπηκολούθησαν χρόνοι τεταραγμένοι ὑπονοιῶν καὶ ἀμοιβαίων ἀντεγκλήσεων, καθ' οὓς ἐξέσπασαν τὰ πάθη, ἅτινα δὲν εἶχον δυνηθῇ νὰ κορεσθῶσιν ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας. Ἀνθρώποι χεῖριστοι, οἵτινες μόνον ἕνεκα τοῦ ψηφίσματος τοῦ Πατροκλείδου¹ εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ εἶνε ἀνεκτοὶ ἐν Ἀθήναις, μετῆρχοντο, προστατευόμενοι ὑπὸ τῆς ἀμνηστίας, ἔργον ἀναιδεστάτων μηνυτῶν, καὶ ἐδεκάζοντο ὑπὸ χρημάτων, ὅπως στερήσωσιν ἄλλους πολίτας τοῦ δικαίωματος τῆς ἀμνηστίας. Τοιοῦτος δὲ μάλιστα ἦτο ὁ Κηφίσιος, ἀνὴρ ὅστις εἶχεν ἤδη ποτὲ καταδικασθῇ εἰς ἀτιμίαν ἐπὶ καταχρήσει δημοσίων χρημάτων².

Ἐστρέφοντο δ' αἱ ἐπιθέσεις κυρίως ἐναντίον τῶν ἀνηκόντων εἰς ἀρχαίους οἴκους· διὸ κατηγγέλθη πλὴν ἄλλων καὶ πάλιν ὁ Ἀνδοκίδης³, οὗ ὁ βίος κατοπτρίζει μᾶλλον παντὸς ἄλλου τὴν ἀνησυχίαν τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ τὴν ἀγρίαν ἐν Ἀθήναις διάσπασιν τῶν φατριῶν. Ἐπὶ ταῖς λαμπροτάταις προσδοκίαις εἶχε γείνει ποτὲ ἡ ἑναρξίς τοῦ δημοσίου βίου τοῦ Ἀνδοκίδου, διακρινό-

τῆς φατρίας τῶν ἀκαθέκτων ὀλιγαρχικῶν, οἷος ὁ Βάτραχος (*Λυσίου* [κατ' Ἀνδοκίδου] 45), ἠδύναντο νὰ ἔχωσι δυσπίστως πρὸς τοὺς δημοκρατικούς, ἂν ὄχι δι' ἄλλον λόγον, ἀλλὰ τοῦλάχιστον ἀνασκοποῦντες αὐτὴν τὴν τύχην τῶν τριάκοντα, καὶ διὰ ταῦτα διατρίβοντες ἐκτὸς τῶν Ἀθηναίων ἐκαπαδόκουν εὐκαιρίαν πρὸς παλινὸρθωσιν τῆς ὀλιγαρχίας. Ἦσαν δὲ κατὰ ταῦτα ἐχθροὶ τῇ πόλει, ὡς καλοῦνται [παρὰ τοῦ *Λυσίου*, ἐν Δήμου καταλύσειος ἀπολογίᾳ] 6 καὶ φερόμενοι (αὐτόθι 24). Πρὸς τὸ συμφέρον δὲ τοῦ ὑπὲρ οὗ ἐγράφη ὁ λόγος ἔπρεπε νὰ παρασταθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν τοιούτων ἐχθρῶν τῆς πόλεως πολὺ μέγας. Ἡ δὲ γνώμη τοῦ Grosse (ἐν τοῖς τοῦ Fleckeisen *Jahrbücher* [für Philologie], 1869 σ. 199 κ. ἐ.), καθ' ἣν ὁ λόγος ἐξεφωνήθη πρὸ τῆς πτώσεως τῆς Ἐλευσίως, δὲν φαίνεται στηριζομένη ἐπὶ ἐπιχειρημάτων ἐπαρκῶν. [Ἀπέκρουσε δὲ ταύτην ὁ E. Stutz Zur Abfassungszeit der Lysianischen Reden ἐν τῷ *Hermes* Τόμ. XV (1880) σ. 35 κ. ἐ.].

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 671.

² *Ἀνδοκίδου* [Περὶ τῶν μυστηρίων] 92.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 417. 444].

μένου μεταξύ τῶν νεαρῶν εὐπατριδῶν διὰ τὸ γένος, τὸν πλοῦτον καὶ τὴν εὐφυίαν. Περιπλακεῖς δ' εἰς τὴν δίκην τῶν Ἑρμοκοπιδῶν, προέδωκε τοὺς ἐταίρους, καὶ, ἀποκρουσθεὶς παρ' ἀμφοτέρων τῶν πατριῶν, ἐξωρίσθη, ἀπέβαλε τὸν πατρικὸν οἶκον, ὃν ἠναγκάσθη νὰ ἰδῇ καταλαμβανόμενον ὑπὸ τοῦ δημαγωγοῦ Κλεοφῶντος, περιεπλανήθη ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐν τῇ ξένῃ ὡς ἔμπορος, καὶ ἐπεστρεψε τέλος εἰς τὴν πατρίδα ἐπὶ ἄρχοντος Εὐκλείδου. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν κάθοδον δὲν ἐπεφυλάσσετο εἰς αὐτὸν ἡσυχία. Τὸ φθινόπωρον τοῦ 399 π. Χ. (Ὀλυμπ. 95, 4) εἰσέγαγεν αὐτὸν εἰς δίκην ὁ Κηφίσιος δι' ἐνεργείας τοῦ Καλλίου¹, κατηγορήσας, ὅτι, καίπερ ἐπιβεβλημένης ἔτι εἰς αὐτὸν τῆς ἀρᾶς τῶν ἱερέων, μετέσχεν ἀνοσίως τῶν Ἑλευσινίων μυστηρίων. Αἱ ἀρχαῖαι καταγγελίαι αἱ πρὸ δεκαῆξ ἑτῶν ἐμβαλοῦσαι εἰς ταραχὴν τὰς Ἀθήνας ἐτέθησαν πάλιν εἰς ἐνέργειαν, νόμοι καταλελυμένοι ἐξήχθησαν καὶ πάλιν ἐκ τῶν ἀρχαίων, νόμοι καὶ ψηφίσματα ἀναιγνύοντο φύρδην μίγδην, ἐγίνετο ἔκκλησις εἰς τὸ ἄγραφον δίκαιον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ γραπτὰ θέσμια, καὶ τέλος ἀνεφάνησαν καὶ πάλιν πᾶσαι ἐκεῖναι αἱ καταχρήσεις αἵτινες ἐπιστεύοντο καταπαυθεῖσαι.

Τῶν δ' ἐν τῇ πόλει ὀλιγαρχικῶν ἰδίως ἐπεδιώκετο ὁ ἀπὸ τῆς ἀμνηστίας ἀποκλεισμὸς τῶν ἱππέων. Καὶ κατεδιώκετο μὲν οὕτω πάλιν τάξις ὅλη πολιτῶν, ἀλλ' ἐδικαιολογεῖτό πως τοῦτο ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι οἱ ἱππεῖς πράγματι εἶχον ὑπηρετήσῃ τὰ συμφέροντα τῶν τυράννων ὡς σῶμα συμπαγὲς καὶ εἶχον καταχρασθῇ πρὸς βλάβην τοῦ δήμου τὸ ὑπ' αὐτοῦ εἰς αὐτοὺς ἀπονεμηθὲν ἐξαίρετον ἀξίωμα. Διὸ οὐ μόνον οἱ εἰς τὴν τάξιν ταύτην ἀνήκοντες νεανῖαι ἐθεωροῦντο ὑπὸ πάντων μετὰ δυσπιστίας καὶ ἀπεκλείοντο τῶν

¹ Ὁ Κηφίσιος εἶχεν ἐξαγορασθῇ παρὰ τοῦ Καλλίου, δωροδοκηθεὶς διὰ χιλίων δραχμῶν. Ἰδὲ Ἀνδοκίδου [Περὶ τῶν μυστηρίων] 121. Ὁ δὲ Ἀνδοκίδης, γεννηθεὶς περὶ τὸ 442 π. Χ. (Ὀλυμπ. 84, 3), εἶχεν ἡλικίαν τεσσαράκοντα περίπου ἑτῶν, ὅτ' ἐξεφώνησε τὸν λόγον Περὶ τῶν μυστηρίων. Πεπλανημένον δὲ εἶνε ὡς ἔτος τῆς γεννήσεως αὐτοῦ τὸ 468 π. Χ. (Ὀλυμπ. 78, 1), [ὅπερ μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἐν Βίῳ δέκα ῥητόρων 12]. Ἰδὲ Kirchhoff ἐν τῷ Hermes Τόμ. Α' σ. 7, 14. Blass Attische Beredsamkeit [bis auf Lysias] Τόμ. Α' ἐκδ. 6' σ. 291.

ἀρχῶν, ἀλλὰ καὶ μικρὸν μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας διετάχθη, ὅπως πάντες ὅσοι ἀναμφισβητήτως εἶχον ὑπηρετήσει ὑπὸ τοὺς τριάκοντα ἀποδώσωσιν εἰς τὴν πολιτείαν τὴν κατὰστασιν, ἥτοι τὸ εἰς αὐτοὺς πρὸς ὀπλισμὸν κατὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀνάληψιν τῆς ἱππικῆς ὑπηρεσίας χορηγηθὲν δημόσιον χρῆμα¹. Κατὰ ταῦτα ἐτάχθησαν εἰς τὴν τάξιν ἐκείνων ὅσοι κατεκράτουν παρὰ νόμῳ δημοσίαν κτῆσιν, ἧς ἡ ἀπόδοσις ἀπητήθη διὰ τῆς ἀρχῆς τῶν συνδίκων². Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι προέβησαν καὶ ἔτι περαιτέρω. Ὅτε δὴ οἱ Λακεδαιμόνιοι κατήρξαντο τῷ 399 π. Χ. (Ὀλυμπ. 95, 1) τοῦ περσικοῦ πολέμου καὶ ἐζήτησαν χάριν αὐτοῦ τριακσίους ἱππεῖς παρὰ τῶν Ἀθηναίων, οὗτοι ἐλήφθησαν ἐκ τῶν ὑπηρετησάντων ἐπὶ τῶν τυράννων. Τὸ δὲ βίαιον τοῦτο μέτρον, ὅπερ ἦτο ὅλως ἀντίθετον πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἀμνηστίας, θεωρεῖτο ὡφέλιμον διὰ τὸν δῆμον, ἀπαλλασσόμενον τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων καὶ εὐχόμενον κρύφα ὅπως μὴ ἐπιστρέψωσί ποτε εἰς τὴν πατρίδα, εἰς ἧς τὴν συμφορὰν εἶχον συντελέσει ἐκ προθέσεως ἀναντιρρήτως³.

Αἱ ἔχθραι δὲ αὗται εἶνε φανερόν δείγμα τῆς μεγάλης ἐκείνης διασπάσεως καὶ τοῦ παροξυσμοῦ τοῦ καταλαβόντος τοὺς Ἀθηναίους μικρὸν μετὰ τὴν ἀμνηστίαν. Αἱ δὲ διαθέσεις ἐκείναι τῶν πνευμάτων ἐπενήργησαν τέλος καὶ ἐπὶ τὴν τύχην τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις ἦτο ἥκιστα πάντων αἷτιος τῆς συμφορᾶς τῆς πολιτείας. Καὶ δὴ ὁ Σωκράτης δὲν κατηγορήθη ἐπὶ ἐνὶ καὶ μόνῳ πταίσματι δῆθεν γενομένῳ ἐπ' ἐσχάτων, ἀλλ' ἡ κατ' αὐτοῦ ἀπὸ δεκαετηρίδων ἤδη συνεσωρευμένη δυσἀρέσκεια ἐξερράγη νῦν, ὅτε τὸ μὲν ἦτο ἐγγεγραμμένον εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς ἡμέρας καὶ ἐξιχνεύοντο πάντες ἐκεῖνοι ὅσοι εἶχον ἔλθει εἰς ἐπικοινωνίαν σχέσεων ἢ ὁμοφροσύνης πρὸς τοὺς ὀλιγαρχικούς.

¹ Περὶ τῆς ἀποδόσεως τῆς κατὰστάσεως ἴδε *Αυσίου* [Ἰπὲρ Μαντιθέου] 6. Πρὸλ. Sauppe ἐν τῷ *Philologus* Τόμ. XV, σ. 69.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 72.

³ *Ξενοφώντος* Ἑλλήν. III, 1, 4· νομίζοντες κέρδος τῷ δῆμῳ εἰ ἀποδημοῖεν καὶ ἐναπόλοιτο.

Κύριος δὲ κατήγορος ὑπῆρξεν ὁ Μέλητος, πιθανῶς αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ πρό τινων μηνῶν ὑποστηρίξας τὴν κατὰ τοῦ Ἀνδοκίδου κατηγορίαν τοῦ Κηφισίου¹, ἀνὴρ νεαρὸς καὶ ἔτι ἄγνωστος, ποιητὴς ἐξ ἐπαγγέλματος καὶ ὡς τοιοῦτος ὄχι εὐτυχέστερος τοῦ πατρὸς Μελήτου, ὅστις εἶνε πιθανῶς αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους καταγελασθεὶς τραγικὸς ποιητής². Συνέπραξαν δὲ μετὰ τοῦ Μελήτου ὁ Λύκων καὶ ὁ Ἄνυτος³, ἐκεῖνος μὲν ῥήτωρ, οὗτος δὲ ὁ γνωστὸς πολιτευτὴς καὶ συνελευθερωτὴς τῶν Ἀθηνῶν⁴, ὅστις καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἦτο ἀναμφιβόλως ὁ πρωταγωνιστῶν, εἰ καὶ εἶχε λόγους νὰ παραστήσῃ πρωταγωνιστοῦντα τὸν Μέλητον⁵. Ὁ Ἄνυτος εἶχεν ἔλθει πολλάκις εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς αὐτὸν τὸν Σωκράτην· μάλιστα δὲ ὁ Σωκράτης εἶχε ψέξει αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἀνατροπῇ τοῦ υἱοῦ. Καὶ δὴ προσωρίσθη μὲν ὁ υἱὸς οὗτος τοῦ Ἀνύτου εἰς ἐξακολούθησιν τοῦ βυρσοδεψικοῦ ἔργου τοῦ πατρὸς χάριν ἐπανορθώσεως τῶν ὑπὸ τῆς ἐξορίας διατεταραγμένων οἰκονομικῶν τοῦ οἴκου· ἀλλ' ἀμεληθείσης πάσης αὐτοῦ ἀνωτέρας παιδείσεως, ἡ τελεία διαφθορά αὐτοῦ ἐπεκύρωσε τὰς νοθεσίας τοῦ Σωκράτους πρὸς μεγάλην ἀγανάκτησιν τοῦ Ἀνύτου. Καὶ ἄλλως δὲ ὁ Ἄνυτος ὡς ζηλωτὴς τῆς δημοκρατίας ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἔχοντα τὸ καθῆκον νὰ ὑπεραμυνθῇ τῶν συμφερόντων τῆς πολιτείας ἐναντίον τοῦ Σωκράτους. Ἀλλ' ὥφειλον χάριν ἐπιτυχίας νὰ μεταθέσωσι τὴν ὅλην δίκην ἀπὸ τοῦ πεδίου τῶν ιδιωτικῶν δικῶν, αἵτινες ἐξεδικάζοντο μᾶλλον κατὰ τὸ αὐστηρὸν γράμμα τοῦ νόμου, εἰς πεδίον ἐν ᾧ ἠδύναντο νὰ κινηθῶσιν ἐλευθερώτερον, τοῦτο δὲ ἦτο τὸ πεδίον τῶν ὀρησκειτικῶν πεποιθήσεων καὶ τῆς ἠθικῆς δια-

¹ [Ἀνδοκίδου Περὶ τῶν μυστηρίων 94]. Ἰδε περὶ Μελήτου Ἀριστοφάνην ἐν Βατράχοις, στ. 1303.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 100.

³ Περὶ μὲν Λύκωνος ἴδε Πλάτωνος Ἀπολογ. 28 Ε, περὶ δὲ Ἀνύτου Ξενοφῶντος Ἀπολ. 29. Πλάτωνος Μένωννα 90 Α κ. ε.

⁴ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 44.

⁵ Περὶ τῶν κατηγορῶν τοῦ Σωκράτους ἴδε Zeller [Philosophie der Griechen] Τόμ. Β', 1 ἐκδ. 6' σ. 131.

γωγῆς. Διὰ ταῦτα ἡ κατηγορία ἀνεφέρετο εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πατρὶου θρησκείας, εἰσαγωγὴν νέων θεῶν καὶ διαφθορὰν τῶν νέων. Ἐξαρθέντος δὲ τοῦ πρώτου ἄρθρου τῆς κατηγορίας, ἡ δίκη περιῆλθεν εἰς τὸν ἄρχοντα βασιλέα, οὗ ἔργον ἦτο ἡ ἀποδοχὴ πασῶν τῶν εἰς τὸ θρησκευτικὸν δίκαιον ἀναφερομένων δικῶν καὶ ἡ εἰσαγωγὴ αὐτῶν εἰς τὴν ἡλιαίαν.

Καὶ διὰ τὰ τρία δὲ ἄρθρα δὲν ἦτο δυσχερὲς ἡ εὕρεσις ἐπιχειρημάτων ἐχόντων τὴν ἐπίφασιν ἀληθείας. Καὶ δὴ ὡς πρὸς μὲν τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον, ἅτινα ἦσαν ἀμέσως συναφῆ, ἐστηρίχθησαν εἰς τὸ δαιμόνιον, ὅπερ εἶχε σοφισθῆ ὁ Σωκράτης ὡς νέον θεόν, ὡς πρὸς δὲ τὸ τρίτον αὐταὶ αἱ σύγχρονοι περιστάσεις παρῆχον καταλληλοτάτην εὐκαιρίαν νὰ προσβληθῇ ὁ Σωκράτης ὡς διδάσκαλος τοῦ Κριτίου, δῆθεν παρ' αὐτοῦ διδαχθέντος τὴν ἐπάρατον αὐτοῦ πολιτείαν¹. Ἄλλως δ' ἦσαν γνωσταὶ αἱ σκωπτικαὶ αὐτοῦ παρατηρήσεις περὶ τῶν εὐφυῶν Ἀθηναίων, ὧν ἕκαστος ἐνόμιζεν, ὅτι ἠδύνατο νὰ διοικῇ τὴν πολιτείαν, καὶ περὶ τῶν διὰ τοῦ κυάμου καλουμένων ἐπὶ τὴν ἡγεσίαν τῆς πολιτείας· οἱ δὲ κατήγοροι ἠδύνατο νὰ ἐπωφεληθῶσι τὰς τοιαύτας τοῦ Σωκράτους ἐπικρίσεις, ὅπως παραστήσωσιν ὑποπτα τὰ δημοκρατικὰ αὐτοῦ φρονήματα.

Ὁ Μέλητος εἰσήγαγε τὸν Σωκράτην εἰς δίκην ἐπὶ θανάτῳ, ἀλλ' εἶνε βέβαιον, ὅτι ἡ πραγματικὴ ἔκθεσις τῆς δίκης προῆλθεν ἐκ μόνης τῆς διαγωγῆς τοῦ κατηγορουμένου. Πράγματι ὅλη ἡ παράδοξος ιδιορρυθμία τοῦ ἀνδρὸς, ἥτις εἶχεν ἀνέκαθεν παροξύνει τὰ πλήθη, παρουσιάσθη κατὰ τὴν δίκην ταύτην ἐν ὑψίστῳ βαθμῷ, τοιαῦται δὲ διαθέσεις ἐπήνεγκον τὴν κρίσιν τοῦ ἀγῶνος ἔνεκα τῆς συστάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις ἡλιαίας.

¹ Κατὰ τὸν R. Hirzel ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XLII σ. 239 κ. ἑ. ὁ Σωκράτης κατηγορήθη ὡς διδάσκαλος τοῦ Κριτίου κατὰ τὴν γνώμην τοῦ σοφιστοῦ Πολυκράτους. Κατὰ δὲ τὸν Cobet (Mnemosyne Τόμ. VII, σ 259) ἡ κατηγορία τοῦ Σωκράτους ὡς διδασκάλου τοῦ Κριτίου καὶ Ἀλκιβιάδου ἐξηγέθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ σοφιστοῦ ἐκείνου.

Ὁ Σωκράτης ἐθεώρησε τὸν ἔλον ἀγῶνα μετὰ τελειοτάτης γαλήνης, ὥς εἰ μὴ προέκειτο περὶ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ τύχης· οὐ μὴν ἀλλὰ καί, ἂν προέκειτο περὶ ἄλλου, ἤθελεν ἀναντιρρήτως ἐπιδείξει ἔλως διάφορος διαγωγὴν, ὅπως τὸ καθ' ἑαυτὸν προλάβῃ ἀδικον ἀπόφασιν τοῦ δικαστηρίου. Ἡ δὲ ὑπερήφανος γαλήνη τοῦ κατηγορουμένου καὶ τὸ θάρρος μεθ' οὗ ἀπέκρουσε τὸ νὰ ἐπικαλεσθῇ κατὰ τὸ ἔθος τῶν ἀθηναϊκῶν δικαστηρίων τὸν οἶκτον τῶν δικαστῶν ἢ νὰ ὑποσχεθῇ μεταβολὴν τοῦ βίου αὐτοῦ καθ' ὅσον οὗτος ἐθεωρεῖτο σκανδαλώδης, ταῦτα πάντα ἐφάνησαν ὡς ἐπικύρωσις τοῦ ἰσχυρισμοῦ τῶν κατηγορῶν, καθ' ὃν ὁ Σωκράτης πράγματι περιεφρόνει τοὺς θεσμοὺς τῆς πόλεως καὶ ἦτο κατὰ ταῦτα κακὸς πολίτης. Ἀνέλαβε δὲ καθ' ἔλου νάπολογηθῇ μόνον ὅπως ἐμμένῃ εἰς τὰ νενομισμένα, καὶ ἀπέκρουσε πᾶσαν βοήθειαν παρ' ἄλλου τινός. Οὕτω δὲ οἱ φίλοι αὐτοῦ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ πράξωσί τι τελεσφόρον ὑπὲρ αὐτοῦ. Διὰ λόγων δὲν ἠδύνατο νὰ κατευνασθῇ ἡ ἀγανάκτησις τοῦ πλήθους, οἱ δὲ πολῖται ἦσαν διατεθειμένοι κατὰ τοῦ Σωκράτους· εἶνε δὲ ἀληθῶς ἄπορον πῶς ἐκ τῶν ἡλιαστῶν, καίπερ ὑπερβαίνοντων τοὺς πεντακοσίους καὶ πεντήκοντα, σχεδὸν οἱ ἡμίσεις οὔτε ὑπὸ τῆς κρατούσης γνώμης οὔτε ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ Ἀνύτου ἐπείσθησαν νάποστῶσι τῆς πεποιθήσεως αὐτῶν, μόνον δὲ δι' ὑπερβάσεως πέντε ἢ ἑξ ψήφων ὁ κατηγορούμενος κατεδικάσθη.

Ἀλλὰ καὶ τῶρα ὁ Σωκράτης ἦτο αὐτὸς κύριος τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ τύχης. Πράγματι καὶ μετὰ τὴν καταδίκην εἶχε τὸ δικαίωμα νάντιπροτείνῃ εἰς τὴν παρὰ τῶν κατηγορῶν προταθεῖσαν ποινὴν ἄλλην μετριωτέραν κατὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ κρίσιν, καὶ οἱ δικασταὶ ἠδύνατο νὰ ἐκλέξωσι μεταξὺ τῶν δύο προτάσεων, οὐδεμία δὲ ὑπῆρχεν ἀμφιβολία, ὅτι ἤθελε γείνει ἀποδεκτὸς πᾶς δυνατὸς τρόπος πραοτέρας τιμωρίας. Ἀλλ' ὁ Σωκράτης δὲν ἤθελεν, οὐδ' ἐπετρέπετο εἰς αὐτὸν, νὰ δικαιώσῃ τοὺς κατηγοροὺς, διότι τοῦτο πρᾶττων ἤθελεν ἐξελεγχθῇ ἔνοχος δειλοῦ ψεύδους καὶ ἤθελε καταστρέφει τὸ ἔργον τοῦ ἔλου βίου. Θέλων λοιπὸν νὰ μαρτυ-

ρήση παρρησία τὴν συνείδησιν τῆς ἀθωότητος αὐτοῦ, ἀντιπροέ-
τεινεν ὄχι τιμωρίαν, ἀλλ' ἀμοιβήν, καὶ δὴ ἐζήτησεν ὅπως ἀνα-
γνωρισθῇ ἄξιος τῆς μεγίστης τῶν τιμῶν, ἣν οἱ Ἀθηναῖοι ἡδύ-
ναντο νὰ παράσχωσιν εἰς εὐεργέτην τῆς πόλεως, ἥτοι τῆς σιτί-
σεως ἐν τῷ πρυτανείῳ. Τοιαύτη πρότασις παρ' οἰουδῆποτε μὲν
ἄλλου ἐκφερομένη θὰ ἤθελεν ἐκληφθῇ τεκμήριον παραφροσύνης,
ἀλλὰ γενομένη ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ μόνον
περιφρόνησις τῶν δικαστῶν καὶ τῆς διαδικασίας. Ἀποτέλεσμα δὲ
αὐτῆς ὑπῆρξεν, ὅτι ἐκ τῶν κηρυζάντων αὐτὸν ἀθῶον κατὰ τὴν
πρώτην διαψήφισιν ὀγδοήκοντα μετέστησαν κατὰ τὴν δευτέραν
[τὴν περὶ τῆς ἐπιβλητέας ποινῆς] καὶ κατεδίκασαν αὐτὸν εἰς θά-
νατον¹.

Ἄλλ' ἡ θανάτωσις δὲν ἡδύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ πάραυτα, ἐπειδὴ
ἡ ἀπτική θεωρὶς εἶχε πλεύσει εἰς Δῆλον, μέχρι δὲ τῆς ἐπιστροφῆς
αὐτῆς ἡ πόλις ὤφειλε κατὰ τὴν καθεστῶσαν ἀρχαίαν παράδοσιν
νὰ μείνῃ ἀγνή καὶ ἀμόλυντος². Τὸ ἔθος δὲ τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ἀφορ-
μή, ἥς ἔνεκεν ὁ Σωκράτης ἡδυνήθη νάναστραφῇ ἀκόμη ἐπὶ τριά-
κοντα ἡμέρας ἐν τῇ εἰρκτῇ μετὰ τῶν φίλων καὶ μετὰ τὴν ἀπό-
κρουσιν πάσης ἀποπείρας φυγῆς νάποδείξῃ διὰ τῆς φαιδρότητος
καὶ γαλήνης τῆς ψυχῆς, ὅτι ἡ ὅλη αὐτοῦ διαγωγὴ εἶχε προση-
κόντως σταθμηθῇ καὶ ὅτι οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν μετεμέλετο ἐπὶ τοῖς
γενομένοις. Μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς ἔμεινε πιστὸς εἰς τοὺς

¹ Πλάτωνος Ἀπολογ. 36 Α. Ὁ Πλάτων λέγει, ὅτι ὁ Σωκράτης ἤθελεν ἀβιωθῆναι, ἂν διάφορος ἦτο ἡ ψῆφος τριῶν ἡλιαστῶν. Ἡ δὲ παρ' αὐτῷ γραφὴ τριάκοντα ἀντὶ τοῦ
τρεῖς ἔχει κακῶς. Πρὸς. Lehrs ἐν τοῖς Neue Jahrbücher für Philologie. 1859
σ. 561. Ἀσαφῆ δὲ εἶνε τὰ παρὰ τῷ Διογένει Λαερτίῳ II, 41· κατεδικάσθη
διακοσίαις ὀγδοήκοντα μιᾷ ψήφοις τῶν ἀπολλουσιῶν. Πρὸς. Zeller
[Philosophie der Griechen] Τόμ. Β', 1 ἐκδ. 5' σ. 135.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. IV, 4, 2· μὴ ἀποκτινύνειν ἐν ἑορτῇ. Περὶ τῆς εἰς
Δῆλον παρὰ τῶν Ἀθηναίων στελλομένης θεωρίας ἴδε [A ug.] Mommsen [Feste der
Stadt Athen im Altertum Ἐν Αἰφία. 1898 σ. 451]. Περὶ δὲ τοῦ χρόνου αὐτῆς ἴδε
καὶ Robert ἐν τῷ Hermes Τόμ. XXII [1887] σ. 161 κ. ἑ. Κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ ὁ
θάνατος τοῦ Σωκράτους δὲν συμπίπτει πρὸς τὸν Ἰαργηλιῶνα ἢ Σκιροφοριῶνα, ἀλλὰ περὶ
τὸ θέρος τοῦ Ἀνθεστηριῶνος ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἑλαφηβολιῶνος.

νόμους τῆς πατρίδος καὶ ἐξηκολούθησεν ἀκαταπονήτως συνδιαλεγόμενος καὶ ἀναστρεφόμενος μετὰ τῶν συνόντων. Αὐτὸς ὁ κατάδικος ἦτο ὁ παραμυθῶν τοὺς περὶ αὐτὸν, ὁ θωπεύων τὰς παρειάς τοῦ ἐπὶ τῇ ἀδίκῃ αὐτοῦ τύχῃ θρηνοῦντος Ἀπολλοδώρου καὶ ἔρωτῶν αὐτὸν μὴ τυχόν προετίμα νὰ ἔβλεπεν αὐτὸν θνήσκοντα ἔνοχον, ὁ δοὺς τέλος εἰς τοὺς φίλους τὴν τελευταίαν ἐντολήν, νὰ θύσωσιν ἀλεκτρυόνα εἰς τὸν Ἀσκληπιόν, ἥτοι νὰ προσφέρωσι τὴν θυσίαν τῆς εὐγνωμοσύνης ἐπὶ τῇ ὑγιείᾳ ἣν διέβλεπεν ἐν τῷ θανάτῳ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐκεῖνος ἐν τῇ πίστει τῶν φίλων εἶχε τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι δὲν εἶχε ζήσει μάτην· καὶ τοὺς λοιποὺς δὲ αὐτοῦ συμπολίτας δὲν διέλαθε μακρὸν, ὅτι ὁ Σωκράτης ἀπέθανεν ἁθῶς. Οὐδεμία δ' ἐπιτρέπεται ἀμφισβολία, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἡσθάνθησαν μετὰμελον καὶ ὀδύνην. Καὶ δὴ λέγεται, ὅτι ἐν τῷ θεάτρῳ ἔχυσαν οἱ Ἀθηναῖοι δάκρυα πικρά, ὅτε, διδασκομένου τοῦ Παλαμήδους τοῦ Εὐριπίδου, ἤκουσαν τοὺς ἐξῆς στίχους, οἵτινες ἤπτοντο τῆς συνειδήσεως αὐτῶν· « Ἐφονεύσατε ὦ Δαναοί, τὴν πάνσοφον καὶ οὐδένα βλάβασαν ἀηδόνα τῶν Μουσῶν »¹.

Οὕτως ἀπέθανεν ἐβδομηκοντούτης ὁ Σωκράτης τὸν Θαρρηλιῶνα (Μάϊον) τοῦ 399 π. Χ. (Ὀλυμπ. 92, 1), πεσὼν θυμὰ τῆς ὁρμῆς ἐκείνης, ἣτις, περιστελλομένη ἐκάστοτε πρὸς ὥραν, ἀνεφαίνετο καὶ πάλιν ἐν Ἀθήναις, ἐπιδιώκουσα ἐκδίκησιν κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ ἀντιδημοκρατικῶν τάξεων. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἴδει, ὅτι ἐξ αὐτῶν δὴ τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῆς κοινωνίας πολλοὶ εἶχον μαθητεύσει παρὰ τῷ Σωκράτει, καὶ ἐγίνωσκον, ὅτι ὁ Κριτίας, ὁ Ἀλκιβιάδης, ὁ Θηραμένης, ὁ Χαρμίδης, ὁ Χαρικλῆς,

¹ Εὐριπίδου ἀπόσπ. 591 παρὰ Nauck.

ἐκάνετ' ἐκάνετε τὰν
πάνσοφον, ὦ Δαναοί,
τὰν οὐδέν' ἀλγύνουσαν ἀηδόνα Μουσῶν.

Περὶ δὲ τῆς μετανοίας τῶν Ἀθηναίων ἴδε **Πλουτάρχου** Περὶ φθόνου καὶ μίσους β. **Διογένης Λαερτίου** II, 43. VI, 9 κ. ε.

ὁ Ξενοφῶν, εἶχον ἔλθει εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς αὐτόν. Οὐδὲν λοιπὸν ἄπορον, πῶς πολλοὶ ἐπίστευσαν, ὅτι ἡ μετ' αὐτοῦ ἀναστροφή προ-
ῆγε τὴν ἀνάπτυξιν φρονημάτων ἀντιδημοκρατικῶν. "Αλλως δὲ ὁ
Κριτίας ἰσχυρίζετο, καθ' ἃ καὶ ὁ Σωκράτης, ὅτι τὸ διοικεῖν τὴν πο-
λιτείαν δὲν εἶνε ἔργον τοῦ τυχόντος, ἀλλὰ τέχνη ἣτις ὀφείλει νὰ
διδασθῇ· ἀλλὰ τοῦτ' αὐτὸ ἐφρόνει καὶ ὁ Περικλῆς. "Αλλ' ἦτο βε-
βαίως μεγάλη ἀδικία νὰ ἐπιρρίπτηται ἐπὶ τὸν Σωκράτην ἡ εὐθύνη
ἐπὶ ταῖς ἀνομίαις ἐκείνων ὅσοι εἶχον ἐπὶ βραχὺν χρόνον ἀναστραφῇ
μετ' αὐτοῦ, ἐπειδὴ αὐτὸς ἐκεῖνος μεθ' ἱκανῆς εὐθαρσίας ἀπεκῆ-
ρυξε τοὺς ἐκφύλους αὐτοῦ μαθητάς, πλεον ἢ ἅπαξ διεκινδύνευσε
τὴν ζωὴν, ἀνταγωνιζόμενος πρὸς τοὺς ὀλιγαρχικούς, ἔψεξε τὴν
πολιτείαν αὐτῶν φανερώς καὶ ἠρνήθη πᾶσαν συμμετοχὴν εἰς πρά-
ξεις παρανόμους¹. Διὰ ταῦτα δ' ἐμίσουν αὐτόν καὶ οἱ ὀλιγαρχικοὶ
καὶ ἐπεζήτουν νὰ κλείσωσιν αὐτοῦ τὸ στόμα διὰ τῆς ἀπαγορεύ-
σεως τῆς ἐλευθέρας διδασκαλίας. "Αλλως δὲ τὸ διδάγμ' αὐτοῦ
ἐκεῖνο, καθ' ὃ πᾶσα ἀρχὴ καὶ πρὸ πάντων ἡ διοίκησις τῶν κοινῶν
ὤφειλε νὰ στηρίζεται εἰς τὴν κατανόησιν τῶν πραγμάτων, ἡδύ-
νατο καλῶς ἐννοούμενον νὰ συντελέσῃ μόνον εἰς νέαν ἀνύψωσιν
καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Τρανοτάτη δὲ ἀπό-
δειξις τῆς ἀληθείας, ὅτι ἡ ἐν μεγίστῃ οἰκειότητι ἀναστροφή μετὰ
τοῦ Σωκράτους δὲν συνεπήγετο ἀναγκαίως τὴν ἀνάπτυξιν ἀντιδη-
μοκρατικῶν φρονημάτων, εἶνε τὸ παράδειγμα τοῦ Χαιρεφῶντος,
ὅστις ὑπῆρξεν ὁ μετὰ τῆς μεγίστης ἀφοσιώσεως ὑπὲρ πάντα ἄλ-
λον μαθητὴν προσηλωθεὶς εἰς τὸν Σωκράτην, ἀλλ' ὅμως ἦτο
ἅμα τῶν ἐνθερμοτάτων θιασωτῶν τῆς δημοκρατίας.

Ἐπ' ἱσῆς δ' ἀδικαιολόγητος ἦτο ἡ κατ' αὐτοῦ ἔχθρα τῆς ἱε-
ρατικῆς φατρίας, ἣτις ἔρπουσα ἐν κρυπτῷ μόνον κατ' ἐνίας περι-
στάσεις ἐξεφαίνετο ὡς δύναμις ἐν Ἀθήναις, φατρίας ἣτις ἀπαν-
ταχοῦ ἐνθα ὑπῆρχε κίνησις ὡσφραίνετο αἵρεσιν καὶ ἀθείαν. Ἡ
φατρία ἐκείνη οὔτε ἤθελεν, οὔτε ἡδύνατο συμφῶνως πρὸς τὰς ἀρ-

¹ Ὁ Σωκράτης ὑπερμαχεῖ τῆς ἀθηναϊκῆς ἰσηγορίας ἀντιστρατευόμενος πρὸς τοὺς
ὀλιγαρχικούς κατὰ τὴν κάθειρξιν Λέοντος τοῦ Σαλαμίνιου. Ἴδε *Πλάτωνος* Ἀπολογ. 32.

χὰς αὐτῆς νὰ ὁμολογήσῃ τὴν εὐσέθειαν τοῦ Σωκράτους, καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ πολιτευταὶ δὲν ἤθελον οὐδὲ ἠδύναντο νὰποδεχθῶσι τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ ὡς πολίτου. Καὶ ὁμοῦ οὐδεὶς ἠδύναντο νὰποδείξῃ, ὅτι παρέβη ποτὲ τοὺς νόμους τῆς πολιτείας, εἰς οὓς ὑπέχουσεν εὐλαβῶς λόγῳ τε καὶ ἔργῳ μέχρι τοῦ θανάτου, τηρήσας εἰλικρινέστερον ἀπάντων τῶν ἐχθρῶν τὸν ὅρκον ὃν ὤμνουν οἱ Ἀθηναῖοι ἔφηβοι ἐγγραφόμενοι εἰς τοὺς πολίτας. Ἐλεγεν ὁ ὅρκος ἐκεῖνος· Οὐ καταισχυνῶ τὰ ὅπλα, οὐδ' ἐγκαταλείψω τὸν παραστάτην, ᾧ ἂν στοιχῶ, ἄμυνῶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ὁσίων καὶ μόνος καὶ μετὰ πολλῶν, καὶ τὴν πατρίδα οὐκ ἐλάττω παραδώσω, πλεύσω δὲ καὶ κατὰ πρόσω ὁπόσῃν ἂν παραδέξωμαι. Καὶ συνήσω τῶν ἀείκρινόντων, καὶ τοῖς θεσμοῖς τοῖς ἰδρυμένοις πείσομαι, καὶ οὓς τινες ἄλλους ἰδρύσεται τὸ πλῆθος ἐμφρόνως· καὶ ἂν τις ἀναιρῇ τοὺς θεσμοὺς ἢ μὴ πείθῃται, οὐκ ἐπιτρέψω, ἄμυνῶ δὲ καὶ μόνος καὶ μετὰ πάντων¹. Ἀλλὰ μὴ ὁ Σωκράτης δὲν ἐτήρησεν ἱερῶς τὸν τίμιον τοῦτον ὅρκον καθ' ὅλα αὐτοῦ τὰ ἄρθρα μετὰ πίστεως ὅλως ἀσυνήθους, καὶ δὲν διετράνωσε τὴν εὐορκίαν αὐτοῦ διὰ τῆς θυσίας αὐτῆς τῆς ἰδίας ζωῆς;

Κατὰ ταῦτα οἱ κατήγοροι καὶ οἱ δικασταὶ τοῦ Σωκράτους δὲν εὐρίσκοντο ἐν τῷ δικαίῳ ἀντεπεξερχόμενοι κατ' αὐτοῦ. Κατεδικάζετο δι' ἐγκλήματα ὧν ἦτο ἀθῶος παρά τινων μὲν ἐκ κακίας, παρ' ἄλλων δ' ἐκ τυφλώσεως ἢ μωρίας. Ἀπέβη τὸ θῦμα πολιτικῆς ἐνεργείας ἀποσκοπούσης μὲν εἰς τὴν ἀνάστασιν τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, ἀλλὰ μὴ ἐχούσης σαφεῖ ἔννοιαν οὔτε τῶν μέσων οὔτε τοῦ σκοποῦ. Καὶ εἰς μὲν τὴν πολιτείαν ἢ καταδίκη αὐτοῦ οὐδεμίαν ἠδυνήθη νὰ προσενήσῃ ὠφέλειαν, ἀληθῆς δὲ ὑπηρεσίαν παρέσχον οἱ Ἀθηναῖοι μόνον εἰς τὸν καταδικασθέντα. Πράγματι ἔδωκαν εἰς αὐτὸν εὐκαιρίαν νὰ ἐπισφραγίσῃ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ δι' ἐλευθέρας ὑπακοῆς εἰς τοὺς νόμους καὶ διὰ θανάτου ἥρωικοῦ. Εἶχε περατώσει τὸ ἔργον αὐτοῦ, πρὸς δὲ τὴν περαιτέραν προα-

¹ Πολυδεύκους Ὀνομαστικὸν VIII, 105.

γωγὴν καὶ εὐδοκίμησιν τῶν παρ' αὐτοῦ ἐπιχειρηθέντων ὁ μαρτυρικός αὐτοῦ θάνατος ἦτο τὸ δραστηριώτατον τῶν μέσων.

Καὶ ἐν μὲν τῇ τέχνῃ οὐδὲν ἡδύνατο νὰ ἐπινοηθῇ νέον ἰσχύον νὰ παράσχη εἰς τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων τὸ ἠθικὸν ἐκεῖνο σθένος οὗ εἶχεν ἀνάγκη. Ἀλλ' ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τὰ πράγματα εἶχον ἄλλως. Ἡ φιλοσοφικὴ ἔρευνα δὲν εἶχε συντελεσθῇ, τὰ κυριώτατα δὲ τῶν προβλημάτων οὐδὲ εἶχον καὶν θιχθῇ, διὰ δὲ τοῦ Σωκράτους εἶχε γεῖναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἀκριβοῦς καὶ σαφοῦς ἐξετάσεως τῶν εἰς ἕκαστον σπουδαιωτάτων ἔργων τῆς σκέψεως. Ἡ κατὰ παράδοσιν ἀρετὴ ἡ ἐνοῦσα ἄλλοτε ποτε τοὺς πολίτας καὶ συντηροῦσα τὴν πόλιν δὲν ὑφίστατο πλέον, ἀλλ' ἔπρεπεν ὅμως πρὸς ἀποτροπὴν καταστροφῆς τῆς πολιτείας νάνακτῇ καὶ πάλιν· τοῦτο δὲ ἡδύνατο νὰ γείνῃ μόνον διὰ τῆς ὑπὸ ἐλευθέρας πεποιθήσεως ἀντικαταστάσεως τῆς ἔξωθεν ἐπιβαλλομένης παραδόσεως καὶ διὰ μεταβολῆς τῆς ἀσυνειδήτου ἠθικῆς εἰς ἠθικὴν ἔχουσαν συνειδήσιν τῶν θεμελίων ἐφ' ὧν ἔπρεπε νὰ βασισθῇ. Ὅπως δὲ καταπολεμηθῇ ἡ ψευδὴς δόξα τῶν σοφιστῶν περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς μέτρου πάντων τῶν πραγμάτων, οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρχε μέσον πλην τοῦ ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ὑποστηριχθέντος Γνώθι σαυτὸν, ὅπερ ἐστηρίζετο εἰς σοβαρὰν αὐτογνωσίαν, δι' ἧς καὶ μόνῃς ἡδύνατο νὰ εὑρεθῇ ἔγκυρον μέτρον τῶν πνευματικῶν δυνάμεων. Ἡ αὐτογνωσία δ' ἐκείνη ἐδείκνυε τὴν ὁδὸν τῆς ἄνευ ῥήξεως πρὸς τὸ παρελθὸν διασώσεως τῆς πολιτείας, τῆς θεμελιώσεως ἀνωτέρας ἠθικῆς, ἧς ἄνευ οὔτε ἡ πολιτεία, οὔτε ὁ πολίτης δύνανται νὰ τύχωσιν εἰρήνης καὶ ἡσυχίας, καὶ τῆς ἀνατροφῆς γενεᾶς εὐτυχεστέρας. Ἀλλ' ἡ πολιτικὴ κοινωνία οὐδὲν ἤθελε νάκούσῃ περὶ ταιαύτης ἀναγεννήσεως, καὶ ἀντὶ πάσης ἀμοιβῆς ἐπὶ τῇ προσφερομένῃ σωτηρίᾳ ἐπότισε τὸν Σωκράτην τὸ κώνειον.

Γ'.

ΣΠΑΡΤΗ ΚΑΙ ΠΕΡΣΙΑ.

Καθ' ὃν χρόνον οἱ Ἀθηναῖοι ἡσυχολοῦντο ὅλως περὶ τὰ κατὰ τὴν πόλιν, ἡ Σπάρτη προΐστατο τοῦ Ἑλληνικοῦ. Ἦτο ἡ μόνη ἔχουσα τὴν θέλῃσιν καὶ τὴν δύναμιν νὰ διατάξῃ τὰ κατὰ τὰς ἄλλας πόλεις, ἡ μόνη ἀντιπροσωπεύουσα τὴν Ἑλλάδα ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς βαρβάρους. Κατὰ ταῦτα ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας τῆς Σπάρτης ἐμελλεν, ὡς εἶκος, νὰ ἐξαρτηθῇ καὶ ἡ περαιτέρα πορεία τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων. Τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ εὐθὺς ἀμέσως ἡ διαγωγή ἡ ἐπιδειχθεῖσα πρὸς τὸν ἄνδρα εἰς ὃν ἡ Σπάρτη ὤφειλε τὴν ἐν Ἑλλάδι ἡγεμονίαν.

Πράγματι μετ' οὐ πολὺ παρετηρήθη, ὅτι ἡ ἡγεμονία αὕτη μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον ὑφίστατο, ἐπειδὴ οἱ ὀλιγαρχικοὶ τῶν διαφόρων πόλεων ὀλίγον ἐφρόντιζον περὶ τῶν τελῶν τῆς Σπάρτης καὶ μόνον εἰς τὸν Λύσανδρον ἀπέβλεπον. Καὶ ἅπαντες μὲν ὅσοι διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸν ἐξωρίσθησαν ἐκ τῶν πόλεων, ἅπαντες δ' οἱ περιβληθέντες ἀρχὰς ἦσαν δημιουργήματ' αὐτοῦ, καὶ αἱ πόλεις ἐν αἷς ἤρχον ἐξηρτώντο ἀπὸ τῆς θελήσεως τοῦ Λυσάνδρου.

Μετὰ τὸν μακρὸν χρόνον καθ' ὃν ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ὑπάρξει τὸ θέατρον καθολικῆς συγχύσεως, ἡ κονίστρα ἐν ᾗ ἀντεπολεμοῦντο ἐν μυρίαις περιπετείαις στοιχεῖα ἀντίπαλα, δαιμονία ὑπῆρξεν

ἀληθῶς ἢ αἰσθησις ἦν ἐνεποίησεν ἢ ἐμφάνισις ἀνδρὸς ἐπιβαλόν-
τος διὰ μιᾶς μίαν καὶ μόνην ἀπόλυτον θέλησιν καθ' ἅπασαν τὴν
Ἑλλάδα. Ἡ ἐμφάνισις δ' ἐκείνη ἐτύφλωσε τοὺς ἀνθρώπους, οὕτω
δὲ καὶ ἄνδρες μὴ ἐξαρτώμενοι ἀμέσως ἀπ' αὐτοῦ ἐθεράπευον τὸν
δαιμόνιον ἄνδρα, καὶ δὴ οὐ μόνον διὰ τῶν συνήθων ἐπιδείξουν
τιμῆς, τῆς ἀποστολῆς στεφάνων καὶ ἄλλων ὁμοίων δώρων, ἀλλὰ
καὶ διὰ τῆς τὸ πρῶτον νῦν παρουσιαζομένης εἰς θνητὴν ἀναθέσεως
τιμῶν θεοῦ. Ἐν Σάμῳ, καίπερ ἀντιταξάσῃ εἰς τὸν Λύσανδρον
ἀντίστασιν πολὺ μακροτέραν τῆς τῶν Ἀθηναίων, οἱ τῆς πόλεως
ἄρχοντες ὀλιγαρχικοὶ δὲν ἠδέσθησαν νὰ μεταβάλωσι τάρχαῖα
Ἡραῖα εἰς Λυσάνδρεια. Ἰδρύθησαν δὲ εἰς αὐτὸν βωμοὶ, ἐτελοῦν-
το θυσίαι πρὸς τιμὴν αὐτοῦ, ἤδοντο παιᾶνες τοῦ νέου ἥρωος¹.

Αὐτὸς δ' ἐκεῖνος οὐδὲν εἶδος κολακείας ἀπέκρουε καὶ μεγάλως
ὕπελάμβανεν ἑαυτὸν τιμώμενον θεωρούμενος ὃν τάξεως ὑπερτέρας.
Ὡς δέ ποτε ὁ Παυσανίας, ἐνεκαλλωπίζετο ὁ ἔκφυλος Σπαρτιάτης
ἀναπτύσσων δίκαιαν σατραπικὴν. Περιεστοιχίσθη δὲ ὑπὸ αὐλικῶν
καὶ ἐκάλεσε παρ' ἑαυτῷ ἅπαντας τοὺς διαπρεπεῖς ἐκείνους, παρ' ὧν
προσεδόκα ἐπαύξησιν τῆς ἰδίας αἰγλῆς. Ἐν δὲ τῇ ἀπ' αὐτοῦ φε-
ρωνυμουμένη ἐορτῇ παρέστη αὐτὸς ὡς ἀγωνοδίκης· ποιηταὶ δὲ
οἷος ὁ Ἀντίλοχος ἀπεκόμισαν ἀντὶ ὀλίγων μετρίων στίχων πλῆ-
θος ἀργυρίου. Ἀλλὰ καὶ διακεκριμένους ἄνδρας κατώρθωσε νὰ
προσελκύσῃ, οἷοι ὁ ἐπικὸς ποιητὴς Ἀντίμαχος ὁ Κολοφώνιος ὁ μα-
θητὴς τοῦ Πανυάσιδος, καὶ ὁ Χοιρίλος, ὅστις, γεννηθεὶς δοῦλος
ἐν Σάμῳ, εἶχε προαχθῇ καὶ ἀνυψωθῇ ἕνεκα τῆς καλλονῆς καὶ τῆς
ποιητικῆς εὐφυΐας. Εἶχε δὲ γνωρίσει ὁ Χοιρίλος τὸν Ἡρόδοτον,
καὶ ἡ μετ' αὐτοῦ ἀναστροφή εἶχεν ἀγάγει αὐτὸν εἰς τὴν σκέψιν νὰ
ἐπιληφθῇ μεγάλων ἐθνικῶν θεμάτων. Αἱ διηγήσεις τοῦ Ἡροδότου
ἀπέβησαν ἢ ὑπόθεσις ἔπους τοῦ Χοιρίλου, ὅστις ἐστερεῖτο μὲν
ἀπλότητος καὶ φυσικῆς θερμότητος, ἀλλὰ κατώρθωσεν ὅμως ὥστε
ἡ Περσὴς αὐτοῦ νὰ ταχθῇ παρὰ τῶν Ἀθηναίων παράλληλος τῶν
ἡμυρικῶν ποιημάτων καὶ ἀναγινώσκηται ἐν τοῖς σχολείοις. Ἀλλ'

¹ Πλούταχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 18.

ὁ Χοιρίλος εἶχεν εὐφυίαν μᾶλλον ἢ χαρακτηῖρα· διὸ, καίπερ ἀξιω-
θεις εὐγενοὺς δόξης ὡς φιλόπατρις ποιητῆς, κατεδέχθη νὰ θερα-
πεύσῃ τὸν ὑποδουλώσαντα τοὺς Ἑλλήνας καὶ ἀπέβη ὁ ἀχώριστος
σύντροφος τοῦ Λυσάνδρου ¹.

Ἄλλ' ἡ ἄμετρος ὑπερφροσύνη τοῦ Λυσάνδρου, ὃν οἱ περὶ αὐ-
τὸν ποιηταὶ ἐξύμνουν ἀναισχύντως ὡς τὸν Στρατηγὸν τῆς Ἑλλά-
δος, ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νὰ προκαλέσῃ ἀντίδρασιν ². Ὁ Λύσανδρος,
στηριζόμενος εἰς τὴν ναυαρχίαν, ἥτις καθ' ἑαυτὴν ἦτο ἀρχὴ μὴ
ἀπορρέουσα ἐξ αὐτῶν τῶν διατάξεων τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύ-
ματος, καὶ εἰς τὰς ἰδιαζούσας ἐξουσίας τὰς ἀνατεθείσας εἰς αὐτὸν
πρὸς διαρρύθμισιν τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα, εἶχε σφετερισθῇ δύνα-
μιν ὑπερβαίνουσαν πᾶν ὄριον. Ἐζήτει δὲ νὰ προσελκύσῃ πρὸς
ἑαυτὸν ὅσημέραι οἰκειότερον τὰ πληρώματα τοῦ στόλου, ἅτινα ὡς
τὸ πλεῖστον συνεκροτοῦντο ἐκ τῶν κατωτέρων τάξεων τῶν οἰκητό-
ρων τῆς Λακεδαίμονος, καὶ ἐπεδίωκε τοῦτο πλουτίζων κατὰ πάντα
τρόπον τοὺς περὶ αὐτόν. Πάντες δ' ἐγίνωσκον, ὅτι ἡ ὑποταγὴ αὐ-
τοῦ πρὸς τὸ πάτριον πολίτευμα ἦτο ἐπίπλαστος καὶ ὅτι ἡ φιλοδο-
ξία αὐτοῦ δὲν ἠνείχετο τὴν καὶ πάλιν πρόθυμον καθυπόταξιν εἰς
τοὺς θεσμοὺς τῆς λυκουργείου πολιτείας. Διὰ τοῦτο δὲ οἱ ἐχθροὶ
αὐτοῦ εἰργάζοντο ἀπανταχοῦ συντόνως, ὅπως προκαλέσωσι δρα-
στηρίαν ἀντενέργειαν τῶν ἀρχῶν. Ἀλλὰ τελεσφορώτερα ἀπάντων
τῶν παραπόνων Ἑλλήνων ἀδικηθέντων παρὰ τοῦ Λυσάνδρου ὑπῆρ-
ξαν τὰ τοῦ Φαρναβάζου, ὅςτις τὰ τελευταῖα ἔτη εἶχε διατηρήσει
ἄπαυστον εὐνοίαν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ εἶχε παράσχει εἰς αὐ-
τοὺς ὑποστήριξιν σπουδαιοτάτην.

Τὸ πρῶτον δ' ἔτυχεν ἀντιστάσεως ὁ Λύσανδρος διατάσων τὰ
κατὰ τὴν Σηστόν, ἧς εἶχεν ἐξώσει ἅπαντας τοὺς κατοίκους, ὅπως
διανείμῃ τοὺς ἀδεσπότους οἴκους καὶ ἀγροὺς εἰς ἀνθρώπους ὑπηρε-
τήσαντας ἐπὶ τοῦ στόλου. Κατὰ ταῦτα ἡ Σηστός μετεβάλλετο

¹ Περὶ τῶν περιστασιζόντων τὸν Λύσανδρον ποιητῶν, Χοιρίλου, Ἀντιλόχου, Ἀντιμά-
χου, Νικηράτου τοῦ Ἡρακλεώτου καὶ τοῦ κιθαρωδοῦ Ἀριστόνου ἴδε *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ
Λυσάνδρου 18. *Ἀθηναίου* XV σ. 696. Naeke Choerili Samii quae supersunt σ. 48.

² [*Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 18].

εἰς ἀποικίαν παλαιμάχων, κειμένην ἐν μιᾷ τῶν ἐπικαιροτάτων πρὸς θαλασσοκρατίαν θέσεων. Τοσοῦτον δὲ κτίσμα ἐκτὸς τῆς ἐπιδειχθείσης πρὸς τοὺς προτέρους οἰκήτορας ἀδικίας δὲν ἠδύνατο νὰ γείνη ἀνεκτὸν καὶ διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι προφανῶς οὐδένα εἶχεν ἄλλον σκοπὸν πλὴν τῆς ἐκπληρώσεως τῆς θελήσεως τοῦ Λυσάνδρου, διανοομένου νὰ δημιουργήσῃ ὄχυρά ὀρμητήρια τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀρχῆς. Διὸ εἰσηγούμενου τοῦ Παυσανίου οἱ ἔφοροι ἀντέταξαν ἀντίστασιν ἀρρενωπὴν καὶ ἐκέλευσαν τὴν κατάργησιν τῶν διαταχθέντων παρὰ τοῦ Λυσάνδρου καὶ τὴν εἰς τὴν πατρίδα κάθοδον τῶν προτέρων κατοίκων ¹. Αὕτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ταπείνωσις τοῦ Λυσάνδρου. Δευτέρα δ' ἐπίθεσις ἐναντίον τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἀπαίτησις εὐθυνῶν παρὰ τινος τῶν πιστοτάτων αὐτοῦ ὁπαδῶν, τοῦ Λακεδαιμονίου Θώρακος, ὃν εἶχεν ἐγκαταστήσει ἀρμοστήν ἐν Σάμῳ. Εἶχε δὲ οὗτος πράξει αὐτὰ ἐκεῖνα, ἅπερ καὶ οἱ λοιποὶ ἐπαῖροι τοῦ Λυσάνδρου· ἐπωφελήθη δὴλα δὴ τὴν εὐκαιρίαν νὰ ποκτῇ χρήματα καὶ κτήσεις, καθ' ὅτι ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῶν ὁμοίων οἱ θεσμοὶ τῆς Σπάρτης ἐθεωροῦντο καταλελυμένοι, καὶ ἐπίστευον, ὅτι εἶνε τελείως ἀσφαλεῖς ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ στρατηγοῦ, ὅστις τὰ πάντα μετῆρχετο χάριν ὑπεκκαύσεως καὶ κορεσμοῦ τῆς πλεονεξίας αὐτῶν. Διὰ ταῦτα τραχύτατα ἐπλήγη ὁ Λύσανδρος, ὅτε ὁ Θώραξ, μετακληθεὶς εἰς τὴν Σπάρτην, ἐκρίθη αὐστηρότατα κατὰ τοὺς κειμένους νόμους καὶ ἐθανατώθη ὡς θησαυρίσας ἀργύριον ἰδίᾳ κεκτημένον ².

Μετὰ δὲ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν διαβημάτων τούτων ὑπελείπετο πλέον μόνον ἡ τελευταία ἐνέργεια. Ἀφορμὴν δὲ πρὸς ταύτην ἔδωκαν τὰ ἐπανειλημμένα ἀγγέλματα τοῦ Φαρναβάζου περὶ τῆς ἀκαθέκτου διαγωγῆς τοῦ Λυσάνδρου ἐπιτρέχοντος καὶ λαφυραγωγοῦντος τὴν ἰδίαν τοῦ σατράπου χώραν. Τότε λοιπὸν οἱ ἔφοροι ἀπέστειλαν ἀμελλητὶ εἰς τὸν στόλον σκυτάλην κελεύουσαν τὸν

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 14. Ἡ Σησιὶς εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ τοῦ Εὐνοπίου [τῷ 479 π. Χ.]. Ἴδε Ἡροδότου IX, 118.

² [Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 19· ἀργύριον ἰδίᾳ κεκτημένον].

Λύσανδρον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Σπάρτην καὶ δώσῃ εὐθύνας τῶν πεπραγμένων¹. Ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις τὰ κατ' αὐτὸν ὑπῆρξαν ὅμοια πρὸς τὰς ἀρχαίας τύχας τοῦ Πausanίου. Καὶ δὴ, καταληφθεὶς ὑπὸ ἱλίγγου ὑπερφροσύνης, εἶχε νομίσῃ αὐτὸν ἀναπόφευκτον καὶ ἀπρόσμαχον, χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ τὰς βάσεις ἐφ' ὧν ἡρείδετο τὸ μέγα αὐτοῦ ἀξίωμα. Διὰ ταῦτα δὲ παρὰ τὴν πανουργίαν αὐτοῦ ἐν τῇ κρισίμῳ ὥρᾳ ἐξηλέγχθη μὴ ἔχων τὰς ἀναγκαίας δυνάμεις ὅπως ἀντεπεξέλθῃ εἰς τὰς ἐναντίον αὐτοῦ προσβολὰς καὶ προσέφυγεν εἰς τὰς ἐξευτελεστικωτάτας ταπεινώσεις πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ. Ἐγίνωσκεν, ὅτι ἀπασῶν τῶν κατηγοριῶν αἱ τοῦ Φαρναβάξου ἦσαν αἱ τελεσφορώταται. Διὸ ἐστράφη πρὸς αὐτὸν, καὶ παρεκάλεσε νὰ παράσχῃ αὐτῷ ἐπιστολὰς ἀπαλλασσοῦσας αὐτὸν, ὅπως κριθῇ ἐν Σπάρτῃ ἐπιεικέστερον. Ὁ δὲ σατράπης προσποιήθη, ὅτι ἀπεδέχθη τὴν παράκλησιν ταύτην, καὶ ἀνέγνω μάλιστα εἰς αὐτὸν ἐπιστολὴν τελείως εὐχαριστοῦσαν τὸν Λύσανδρον, ἀλλ' ἀντικατέστησεν αὐτὴν κρύφα δι' ἄλλης αὐστηροτέρας ἀπάντων τῶν προτέρων γραμμάτων, καὶ ἐπήγαγεν οὕτω τὴν μεγίστην κατασχίνην εἰς τὸν στρατηγὸν, παραδώσαντα εἰς τοὺς ἐφόρους τὴν ὑποτιθεμένην ἀπαλλακτικὴν ἐπιστολὴν καὶ ἀναγκασθέντα νὰκούσῃ ἀναγινωσκόμενα τὰ ἐναντία².

Δὲν ἐτόλμησε δὲ οὔτε νὰ ὑπερασπισθῇ αὐτὸν οὔτε νὰναμείνῃ τὴν ἀπόφασιν. Ὑποκριθεὶς δὲ, ὅτι ὤφειλε νὰ ἐκπληρώσῃ εὐχὴν γενομένην εἰς τὸν Δία Ἀμμωνα³, ἔτυχεν ἄνευ δυσχερείας παρὰ τῶν ἐφόρων τῆς ἀδείας πρὸς ἀναχώρησιν⁴. Συνεδέοντο δὲ πιθανῶς

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 19.

² Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 20.

³ Ὁ Ζεὺς Ἀμμων ἐλέγετο παρορμήσας τὸν Λύσανδρον νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀφύτιος. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 20. Πρβλ. Leake Numismata Hellenica. Europa 15.

⁴ Κατὰ τὸν Πλούταρχον ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 21 ἢ εἰς Λιβύην ἀποδημία ἔγεινε πρὸ τῆς ἐν Ἀθήναις καταλύσεως τῶν τριάκοντα· ἀλλὰ πράγματι ἔγεινεν ἀργότερον κατὰ τὸν Thirlwall [History of Greece] Τόμ. Δ'. Appendix 8 σ. 562. Ἴδε καὶ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. Θ'. σ. 61. Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. β' Τόμ. Ε'. σ. 174. Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sado us Τόμ. II' σ. 289].

πρὸς ταύτην τὴν ἀποδημίαν πολιτικοὶ σκοποὶ συμφώνως πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Λυσάνδρου, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐγκαταλίπη διὰ μιᾶς τὰ σχεδιαζόμενα παρ' αὐτοῦ· ἄλλως δὲ εἶχεν ὁ οἶκος αὐτοῦ ἤδη ἀρχαίας σχέσεις πρὸς τὴν Λιβύην, καθ' ἃ δυνάμεθα νὰ εἰκάζωμεν ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λίβυος¹. Τὸ δὲ Ἀμμωνιον ἠδύνατο ἐνεκα τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλησι νὰ παράσχη τελεσφόρον βοήθειαν εἰς τὸν φιλόδοξον στρατηγόν, εὐρίσκομεν δὲ τὸν Λύσανδρον ἐν ποικίλῃ ἐπικοινωνίᾳ πρὸς μαντεῖα χάριν προσελκύσεως τῶν ἱερέων ὡς συνηγόντων τῶν καινοτομιῶν αὐτοῦ². Μετὰ δὲ τὴν ταπείνωσιν τοῦ Λυσάνδρου πάντες ἀνέμενον νὰ ἰδῶσιν, ἂν ἡ Σπάρτη ἤθελε δυνηθῇ νὰ διοικήσῃ τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα κατὰ τρόπον διάφορον τῆς βιαιότητος τοῦ Λυσάνδρου καὶ κατὰ πόσον ἰσχυρὸν καὶ ὅλου νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἐντολὴν τὴν περιελθοῦσαν εἰς αὐτὴν μετὰ τὸ πέρας τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Ἡ Σπάρτη εἶχεν ἀναντιρρήτως λάβει ἐπίδοσιν λαμπράν. Καὶ εἶχε μὲν ἀπαλλαγῇ τῶν δεσμῶν τῆς παραλυούσης αὐτὴν νωθείας, εἶχε δ' ἐπὶ τοσοῦτον ἐξέλθει τοῦ στενοῦ αὐτῆς ὀρίζοντος, ὥστε εἶχε καταβάλλει τὸν ἀντίπαλον διὰ νικῶν κατὰ θάλασσαν ἐν πελάγεσιν ἀπωτάτοις. Ἦτο δὲ κυρία καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ χρήματος δυνάμεως, πλείστα δὲ ὅσα καλλιτεχνήματα ὑπὸ τῆς πόλεως ἰδρυθέντα ἡγγελλον εἰς τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἐνδόξους χρόνους τοὺς ἀνατείλαντας διὰ τὴν Σπάρτην. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἀκροπόλεως αὐτῆς ἐστήθησαν δύο Νίκαι, ἀνατεθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου πρὸς ἀνάμνησιν τῶν δύο παρὰ τὴν Ἐφεσον καὶ παρὰ τοὺς Αἰγὸς ποταμοὺς νικηφόρων ναυμαχιῶν³, ἐν δὲ τῷ Ἀμυκλαίῳ ἀνετέθησαν δύο τρίποδες ὑψηλότε-

¹ Ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἀμμωνίου ἦτο ξένος αὐτῷ πατρικίῳ. *Διοδώρου Σικελιώτου* XIV, 13.

² Ὁ Λύσανδρος ἐπειράθη νὰ δεκάσῃ τὰ μαντεῖα τῶν Δελφῶν καὶ τῆς Δωδώνης. *Διοδώρου Σικελιώτου* XIV, 13.

³ *Πανσανίου* III, 17, 4.

ροι τῶν ἐν τῷ ἱερῷ ἐκείνῳ ἀρχαιοτέρων τριπόδων, τῶν μνημείων τῶν μεσσηνιακῶν πολέμων. Ἀλλὰ λαμπρότερον ἢ ἀλλαχοῦ εἶχε δοξασθῆ ἡ νίκη ἐν Δελφοῖς διὰ μεγαλοπρεποῦς συμπλέγματος ἀγαλμάτων, ὧν ἡ μὲν ἐμπροσθία σειρὰ παρίστανε τοὺς Διοσκοῦρους, τὸν Δία, τὸν Ἀπόλλωνα, τὴν Ἄρτεμιν καὶ τὸν Ποσειδῶνα, τοῦτον στεφανοῦντα τὸν Λύσανδρον, πρὸς δὲ τούτοις τὸν μάντιν τοῦ Λακεδαιμονίου ναυάρχου Ἄθαντα καὶ τὸν κυβερνήτην τῆς στρατηγίδος αὐτοῦ νηὸς Ἑρμῶνα. Ὅπισθεν δὲ τῶν κατειλεγμένων ἀνέκειντο οἱ ἀνδριάντες τῶν συγκατεργασαμένων μετὰ τοῦ Λυσάνδρου τὴν [ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς] νίκην Σπαρτιατῶν καὶ συμμάχων, τῶν ἡγετῶν τῆς πελοποννησιακῆς φατρίας¹, οἷον Κλεομήδους τοῦ Σαμίου², οἵτινες ἦσαν συγχρόνως ἀντιπρόσωποι τῶν ἰδίων ἑαυτῶν πόλεων. Τὸ μέγα τοῦτο ἀνάθημα ἦτο ἡ ἐν ἀγάλματι παράστασις τῆς νέας συμμαχίας τῶν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων συμμαχησάντων, οἵτινες ἐσκοπεῖτο νὰ παρασταθῶσιν ὡς οἱ λογάδες τοῦ ἔθνους, ὥς ποτε οἱ συμμαχῆσαντες ἐπὶ τοὺς Πέρσας. Τὸ δὲ καλλιτέχνημα τοῦτο καὶ ἄλλα ὅμοια προσεῖλκυσαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Σπάρτης πλῆθος τεχνιτῶν. Βεβαίως δὲ προετίθετο ὁ Λύσανδρος, ὅπως καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν ἐπισκιάσῃ τὰς Ἀθήνας καὶ ἀναδείξῃ τὴν πάτριον πόλιν ἐκ νέου κέντρον τοῦ ἐν Ἑλλάδι καλλιτεχνικοῦ βίου. Καὶ δὲν ἠδύνατο μὲν νὰ ποικρούσῃ κατ' ἀρχὴν τοὺς μαθητὰς τοῦ Φειδίου, ἀλλ' οὐχ ἤττον οὐδὲν ἀπεδέχθησαν Ἀθηναῖον, καὶ παρέλαβον μόνον γλύπτas ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων.

Ἀλλ' ἡ λαμπρὰ αὕτη ἐπίδοσις ἀκριβέστερον ἐξεταζομένη ἦτο ἐπίπλαστος. Ἡ νίκη ἡ ὑπὸ τῶν σπαρτιατικῶν ὅπλων ἐπιτευχθεῖσα ἦτο καθ' ἑαυτὴν τοιαύτη, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ ἐνθου-

¹ Πανσανίου X, 9, 7. Πρὸς Ulrichs Skopas σ. 4. Ὁ δὲ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 18 ἀναγράφει καὶ ἄλλα τοῦ Λυσάνδρου ἀναθήματα ἐν Δελφοῖς.

² Μεταξὺ ἐκείνων ὅσοι συνεργάσαντο τῷ Λυσάνδρῳ τὰ ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς ἦτο καὶ Κλεομήδης ὁ Σάμιος, ὅστις ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ παρὰ τῷ Schöne Griechische Reliefs σ. 26.

σιασμόν ἀληθῆ, ἅτε κατορθωθείσα διὰ τοῦ χρήματος τῶν βαρβάρων, διὰ προδοσίας καὶ δόλου· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ ὄλου ἐκείνου μεγαλείου, οὗ ἡ ἐπίδειξις ἐμελετᾶτο διὰ τῶν μεγαλοπρεπῶν ἐκείνων ἔργων, ἡ Σπάρτη κατ' ἀλήθειαν εἶχεν ἀποβάλλει μᾶλλον ἢ προσποκτῆσαι γοητείαν.

Πράγματι ἡ ἀρχαία Σπάρτη εἶχε μὲν ὑπάρξει ἀδεξία περὶ τὴν ἐκτέλεσιν πολιτικοῦ προγράμματος πανελληνίου, ἀλλ' ἦτο καθ' ἑαυτὴν σθεναρὰ καὶ ἀσφαλὴς ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτῆς. Ἐν τῷ περιορισμῷ δ' ἐκείνῳ ἐνυπῆρχεν ἡ δύναμις αὐτῆς, καὶ σύμπαντες οἱ ἐν Ἑλλάδι συντηρητικοὶ ἐθαύμαζον τὴν πολιτείαν τοῦ Λυκούργου, ἣτις παρὰ πάσας τὰς μεταβολὰς τῶν πραγμάτων εἶχε μείνει ἐν τοῖς χρόνοις τῆς αὐξούσης ἀσταθείας καὶ συγχύσεως πάντοτε ὁμοία πρὸς ἑαυτὴν καὶ πιστὴ εἰς τὰ πάτρια.

Ἀλλ' ἡ ἀρχαία ἐκείνη πολιτεία δὲν ὑφίστατο πράγματι πλέον, ἐπειδὴ τὸ λυκούργειον πολίτευμα ἦτο τοιοῦτον, ὥστ' ἔπρεπεν ἡ νὰ καταστραφῇ ἡ νὰ διατηρηθῇ ἀμετάβλητον. Ἀλλ' ἡ διατήρησις αὐτοῦ ἦτο ἀδύνατος, καθ' ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται μόνον διὰ τελείας ἀπαρνήσεως τῶν πατροπαραδότων θεσμῶν εἶχον κατορθώσει νὰ διεξαγάγῃσι τελεςφόρως τὸν κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἀγῶνα. Κατὰ τὰ θέσμια τῆς λυκούργειου πολιτείας τὸ πᾶν ἐνέκειτο εἰς τὴν ῥώμην τῶν ἀνδρῶν, καὶ μόνον πρὸς ἰδίας τινὰς περιστάσεις ἡδύναντο νὰ διαθέτῃσιν οἱ Σπαρτιᾶται χρῆμα ἀποτελούμενον ἐκ τῶν φόρων τῶν ὑπηκόων καὶ κατατιθέμενον, χάριν τῆς ἐκ τῶν ἐνόντων ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀπομακρύνσεως τῆς αἴγλης τοῦ χρυσοῦ, ἐκτὸς τῆς χώρας, ἐν Ἀρκαδίᾳ, Δελφοῖς καὶ ἀλλαχοῦ¹. Ἀλλὰ καὶ τὸ χρῆμα τοῦτο ἦτο ὅλως ἀνάξιον λόγου καὶ δὲν ἡδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἔρεισμα πολιτικῆς δυνάμεως. Ἀλλ' ἐν τῷ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους πολέμῳ οἱ Σπαρτιᾶται ἐδιδάχθησαν ὑπὸ τῆς πείρας, ὅτι δὲν ἐπῆρκει ἡ ἀρχαία σπαρτιατικὴ ἀνδρεία καὶ ὅτι ἡ ὀριστικὴ ἐπιτυχία ἐξηρτᾶτο οὐχ ἥττον ἀπὸ χρηματικῶν πόρων. Διὰ ταῦτα παρέ-

¹ Ἀθηναίου [VI,] σ. 233. Corpus Inscriptionum Graecarum Τόμ. Α' ἀρ. 697. Kirchhoff Monatsbericht der [Berliner] Akademie. 1870 σ. 58.

στησαν πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ μεγάλου βασιλέως, καὶ ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ ὁμολογήσωσιν ἐπονειδίστους συνθήκας πρὸς τοὺς βαρβάρους, μετὰ δὲ τῆς τιμῆς τῆς πολιτείας συναπεβλήθη καὶ ἡ φιλοτιμία. Τὰ δὲ τελευταῖα ἔτη τοῦ πολέμου ἤγαγον εἰς τὴν Σπάρτην πλήθη ἀργυρίου· ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἐζητημένη ὑπῆρξε πρότερον ἡ καταπίεσις τῆς ἀνθρωπίνης φιλοκερδείας, τόσῳ μᾶλλον ἀκράτητος ἐξεφάνη νῦν ἡ φιλοχρηματία. Καὶ ὑπῆρξαν μὲν τινες περιστάσεις, καθ' ἃς ἀπέβη δυνατὴ ἡ ἐν τελείᾳ αὐστηρότητι ἀνανέωσις τῆς ἀρχαίας ἀπαγορεύσεως τῆς ὑπὸ ἰδιωτῶν κτήσεως πολυτίμων μετάλλων, καθ' ἃ εἶδομεν τοῦτο συμβᾶν εἰς τὸν Θωρακα, ἀλλ' ἦτο ὅμως ἀδύνατος ἡ ἐξάσκησις καθολικοῦ ἐλέγχου, εἰς δὲ τὸν καταλαβόντα αἴφνης πάντας πειρασμὸν ὑπέκυψαν καὶ ἄνδρες οἳ οὐ Γύλιππος¹, μὴ ὀκνήσαντες καὶ αὐτὰ τὰ δημόσια χρήματα νὰ καταχρασθῶσι. Καθ' ὃν δὲ χρόνον εὕρισκόν τινες τὰ μέσα καὶ τὸν τρόπον νὰ πλουτίζωνται κρύφα, οἱ λοιποὶ περιέστησαν εἰς ἀπορίαν ὥς ἐκ τῆς ἐπερχομένης ἔνεκα τῆς διαδόσεως τοῦ χρήματος αὐξήσεως τῆς τιμῆς τῶν ὀνίων. Ἡ δὲ πτωχεία αὐτῶν ἀπέβη οὕτω μεγάλη, ὥστε ἡδυνάτουν νὰ παρέχωσι τὰς νεομισμένας εἰσφοράς, διὰ ταῦτα δὲ καὶ ἀπέβαλον τὸ δικαίωμα τελείου πολίτου, ἀπαγορευθείσης εἰς αὐτοὺς τῆς εἰς τὰ κοινὰ συσσίτια συμμετοχῆς, ὧν οἱ πλούσιοι συμμετεῖχον ἀπ' ἐναντίας μόνον κατὰ τύπους, τρυφῶντες ἔπειτα παρὰ τὴν ἰδίαν τράπεζαν².

Τοιαύτη δὲ ὑπόκρισις ἐπεξετάθη εἰς τὸν ὅλον βίον τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ ἦτο τὸ ἀναπόφευκτον ἐπακόλουθον τῆς ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος ἀπαγορεύσεως πάσης σκέψεως περὶ παιδεύσεως συμφώνου πρὸς τὰς συγχρόνους ἀπαιτήσεις. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Λύσανδρος ἦτο πρότυπον τῆς τοιαύτης εἰς μόνην τὴν ἐπίφασιν περιοριζομένης νομιμότητος, περὶ μὲν τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὴν κόμμωσιν ἐμμένων εἰς τὰ πάτρια μετ' αὐστηρᾶς μικρολογίας, παραβαί-

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 16. Νικίου 28. Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 106.

² Ἀριστοτέλους Πολιτ. II, 9 σ. 50 [ἐκδ. Bekker].

νων δὲ ἅμα τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς τῆς πολιτείας ἀνεπιφυλάκτως καὶ μελετῶν τὴν ἀνατροπὴν αὐτοῦ τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν τελείων πολιτῶν εἶχεν ὁσημέραι μεγάλως ἐλαττωθῆ ἔνεκα τῆς ἐξαλείψεως πολλῶν γενῶν καὶ τῆς ἐπελθούσης πτωχεύσεως. Ἡ δὲ παρεγγραφή ξένων ἐξηκολούθει ἀποκρουσμένῃ· μία δὲ καὶ μόνη εἶχε περὶ τοῦτο συγχωρηθῆ ἐξαιρέσις διὰ τῆς εἰς τοὺς πολίτας ἐγγραφῆς τοῦ μάντεως Τισαμενοῦ τοῦ Ἡλείου, ὃν μόνον διὰ τῆς παροχῆς τοῦ δικαϊώματος ἐκείνου ἡδυνήθησαν νὰ προσελκύσωσι κατὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκ τῶν κατωτέρων τάξεων τῶν οἰκητόρων συμπλήρωσιν τῶν πολιτῶν εἶχον παραμελήσει, εἰ καὶ αὕτη ἐπετρέπετο ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος καὶ ἐσκοπεῖτο παρὰ τοῦ νομοθέτου. Καὶ εἶχον μὲν κατὰ χρόνους χαλεποὺς ἀναγκασθῆ νὰ ἐπιζητήσωσι τὰς πρὸς διάσωσιν τῆς πολιτείας ἀναγκαῖας δυνάμεις ὅπου καὶ ἂν εὐρίσκοντο. Καὶ ὁ μὲν Βρασιδάς εἶχε δεῖξει ὅποια χρῆσις τῶν ἐν τῇ Λακεδαιμόνι ἀγροτῶν καὶ εἰλώτων ἡδύνατο νὰ γείνη παρὰ τῆς πολιτείας. Ἐπὶ δὲ περαιτέρω προέβη ὁ Λύσανδρος, ἀναθεὶς εἰς Λακεδαιμονίους τῶν κατωτέρων τάξεων σπουδαίας ἀρχὰς καὶ προσβαλὼν ἐνίας τῶν ἐλληνίδων πόλεων διὰ τῆς ἀναθέσεως τῆς διοικήσεως αὐτῶν εἰς ἀνθρώπους εἰλωτας τὸ γένος¹. Ἀλλ' ἐν Σπάρτῃ αἱ παρ' αὐτῶν παρασχεθεῖσαι ὑπηρεσίαι ἐτύγχανον ὑβριστικῆς ἀγνωμοσύνης, καὶ μετὰ φατριασμοῦ ἀνελευθέρου ἀντετάσσοντο εἰς τὴν εἰς τοὺς μὴ Δωριεῖς οἰκήτορας τῆς χώρας παραχώρησιν μειζόνων δικαιωμάτων καὶ εἰς τὴν εἰς αὐτοὺς καὶ μετὰ τὴν χρεῖαν πλείστων ὧν κλήρων γῆς παραχώρησιν ὁμοίων δικαιωμάτων συμμετοχῆς εἰς τὴν ἔγγειον κτῆσιν. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Δωριεῖς καθ' ἑαυτοὺς διεσπῶντο ὑπὸ τῆς διαιρέσεως τῶν πλουσιῶν καὶ τῶν ἀπόρων, καὶ κατὰ μικρὸν ἐσχηματίσθη ὁμιλος οἰκων, ἀποβαίνων ὁσημέραι συμπαγέστερος, τάξις προνομιοῦχος διοικοῦσα

¹ Ἡροδότου IX, 33.

τὴν πολιτείαν κατὰ τὰ ἴδια συμφέροντα¹. Τὴν δὲ πολυθρύλητον ἰσότητά εἶχεν ἀντικαταστήσει δεσποτικὴ ὀλιγαρχία, καὶ εἶχεν ὑπείκει ἢ κυριαρχία τῶν εὐπατριδῶν, ἐρειδομένων εἰς τὸν πλοῦτον καὶ τὸ γένος καὶ ἐχομένων ἀγρύπνως καὶ μετὰ ζήλου τῶν ἰδίων προνομίων, καίπερ στερομένων πάσης νομίμου ὑποστάσεως. Ἐνεκα δὲ τῆς παρὰ τὴν τοιαύτην διαφορὰν ἐπιμελοῦς τηρήσεως τῶν τύπων τοῦ ἀρχαίου καθεστῶτος καὶ τῆς ἀναλλοιώτου ἐν πάσῃ ἀκριβείᾳ ἐμμονῆς εἰς τὸ γράμμα τῶν θεμελιωδῶν νόμων τῆς πολιτείας ἐκράτει, ὡς εἰκὸς, ἐν Σπάρτῃ πνοὴ ψεύδους, ἀναγκαιῶς ἐξασκοῦντος ἐπίδρασιν φθοροποιὸν ἐπὶ σύμπαντας τοὺς οἰκήτορας.

Πρὸς τὰ κοινωνικὰ δὲ ταῦτα κακὰ συνέχοντο ἀμέσως τὰ πρῶτὰ τοῦ πολιτεύματος. Ἡ βασιλεία, ἣτις εἶχε προορισμὸν τὴν ἐπαγρύπνησιν ἐπὶ τῆς ἰσότητος τῶν κτήσεων καὶ τῶν δικαιωμάτων, εἶχεν ἀποβῆ ἀνίσχυρος, ἐν μέρει οὐκ ἄνευ ἰδίου πταίσματος· ἤδη δὲ διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ ἔτους 418 π. Χ. εἰς αὐτὴν συμπαράζουσας τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου² εἶχεν ἀποβάλλει τὴν πλήρη χρῆσιν

¹ Τοὺς ἀρχαίους Σπαρτιάτας ἀντικατέστησαν οἱ καλούμενοι ὁμοιοί, οἵτινες εἶνε ἴσως καὶ οἱ συγκροτοῦντες τὴν μικρὰν ἐκκλησίαν, ὀνομάζονται δὲ καὶ ἐκκλητοί. *Ξενοφῶντος Ἑλλην.* V, 2, 33. Ἀλλὰ τὰ ὀνόματα ταῦτα καὶ τὰ τῆς πολιτείας ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ εἶνε ἥμισυ σαφεῖ. [Ἴδε περὶ ὁμοίων καὶ ὑπομετόνων *Gilbert Handbuch der griechischen Staatserthümer* Τόμ. Α' ἐκδ. β' σ. 42 κ. ἐ. Ἑλλ. μεταφρ. IV. Γ. Πολίτου Τόμ. Α' σ. 46 κ. ἐ.]

² [Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 376]. Ἡ κατάστασις τῶν δέκα συμβούλων ἦτο ἄλλως τὸ πρῶτον διάταξις προσωρινή· εἰς μόνον τὰ τοῦ Ἁγίδος ἀναφερομένη· ἀλλ' ἀπέβη ὁμῶς προηγούμενον διὰ τοὺς κατόπιν χρόνους, διὰ τοῦτο δὲ ὁ *Θουκυδίδης* (V, 63) μεταχειρίζεται τὴν ἑκφρασιν νόμον ἔθεντο, ὅς οὐ πῶ πρότερον ἐγένετο αὐτοῖς· ἡ δ' ἑκφρασις αὕτη χαρακτηρίζει μεταβολὴν ἐπιγενομένην ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας. Καὶ ἐπειράθη μὲν αὐτὸς ὁ Ἅγις ἐν Δακελείᾳ νᾶπαλλαγῇ πάλιν τούτου τοῦ περιορισμοῦ (*Θουκυδίδου* VIII 5), ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲν ἀποδεικνύει. Οἱ αὐτοὶ δ' ἐπίτροποι οἱ ὑπάρχοντες θέσιν πολεμικῶν συμβούλων παρουσιάζονται καὶ ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ ὑπὸ διαφόρους τύπους καὶ ὀνόματα, ὡς ἑφοροὶ παρὰ τῷ Πausanias (*Ξενοφάντος* Ἑλλ. II, 4, 36), ὡς συνέδριον (*Διοδώρου Σικελιώτου* XIV, 79), ὡς ἡγεμόνες καὶ σύμβουλοι (*Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 23), παρὰ τῷ Ἀγησιλάῳ, Ἀγησιπόλει καὶ ἄλλοις *Πρβλ. Sievers Geschichte [Griechenlands vom Ende des peloponnesischen Kriegs bis zur Schlacht bei Mantinea 1840] σ. 35. Herbst ἐν τοῖς Neue Jahrbücher für Philologie. Τόμ. LXXVII σ. 681 κ. ἐ.*

τοῦ σπουδαιοτάτου τῶν τιμητικῶν δικαιωμάτων, τῆς ἀρχιστρατηγίας, ἔτι δὲ κινδυνωδεστέρα μείωσις τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ὑπῆρξεν ἢ κατάστασις τῆς ναυαρχίας, ἢ κυριωτάτη αὕτη τῶν καινοτομιῶν ἐν τῇ διατάξει τῶν κατὰ τὴν πολιτείαν¹. Ἐνεκα δὲ τῆς ὁσμῆς κατὰ θάλασσαν συχνοτέρως κρίσεως τῶν κυριωτέρων ἀγώνων πολλὸν μείζων ἀπέβη ἢ κατὰ τῆς νέας ταύτης ἀρχῆς ἀντιζηλία τῶν βασιλέων· ὅτε δὲ ὁ Λύσανδρος ἠξιώθη συμπάσης τῆς ἐκ τοῦ πολέμου δόξης, ἀπέβη τέλος ἢ σύγκρουσις οὕτω μεγάλη, ὥστε οἱ βασιλεῖς συνέλεξαν στρατιάν, ὅπως ματαιώσωσι τὰς ἐπιτυχίας τοῦ ἀντιπάλου. Αἱ δὲ ἀνώταται ἀρχαὶ τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας ἴσταντο ἀντιμέτωποι ἀλλήλων ἐν τῇ Ἀττικῇ, καὶ παρέστη ἀνάγκη νὰ καταβληθῇ ὅλη ἢ περὶ τὸ ὑποκρίνεσθαι τέχνη τῶν Σπαρτιατῶν, ὅπως ἐπικαλυφθῇ ἡ ῥῆξις ἢ διασπῶσα τὴν πολιτείαν καὶ διατηρηθῇ ἀκόμῃ ἢ ἐπίφασις ὁμονοίας.

Ἄλλοι δ' ἐχθροὶ τῆς βασιλείας ἦσαν οἱ ἔφοροι, ὧν ἡ δύναμις συνηύξανε μετὰ τῆς ἐκπτώσεως τῶν βασιλέων. Ἀποφάσεις δὲ ἀπορρέουσai ἀπὸ τοῦ ὅλου δήμου δὲν παρουσιάζονται πλέον ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου· καὶ αὕτη δὲ ἡ γερουσία δὲν ἔχει σημασίαν ἐν τῇ πολιτείᾳ. Τὴν σύμπασαν δύναμιν κατέχουσιν οἱ ἔφοροι· τούτων δὲ ἡ ἐκλογὴ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῶν πλουσίων, καὶ διοικοῦσι τὰ τῆς πολιτείας πρὸς τὸ συμφέρον τῆς κρατούσης πατρίας. Ἐν δὲ τῇ διχονοίᾳ μεταξύ βασιλέων καὶ ναυάρχων οἱ ἔφοροι κατέχουσι τὸ μέσον, παρουσιάζονται δὲ περιστάσεις καθ' ἃς αἱ σπουδαιόταται τῶν ἀποφάσεων ἐπάγονται διὰ τῆς ψήφου ἑνὸς καὶ μόνου τῶν ἐφόρων². Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐτησία αὕτη ἀρχὴ πολλάκις περιήρχετο εἰς ἀνθρώπους δεκαζομένους, δὲν ἦτο δυσχερὲς εἰς τὰς διαφόρους πατρίας νὰ γίνωνται κύριαί τῆς ἀπαιτουμένης πρὸς διοίκησιν τῶν τῆς πολιτείας πλειονοψηφίας³. Ἐκ τοιούτων δ' ἐπι-

¹ Ἀριστοτέλους Πολιτ. II, 9 σ. 49· ἡ ναυαρχία σχεδὸν ἑτέρα βασιλεία. [Ἴδε καὶ ἀνωτέρω Τόμ. I' σ. 651 σημ. 1].

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 58.

³ Ἀριστοτέλους Πολιτ. II, 9 [ἐκδ. Bekker σ. 47, 22]· ἡ [γάρ] ἀρχὴ [ἡ τῶν

δράσεων ἐξηρτᾶτο ἡ στήσις τῆς Σπάρτης. Ἄν δὲ δύναται νὰ γείνη καθ' ὅλου λόγος περὶ πολιτικοῦ προγράμματος ἀκολουθοῦν, ἡ πολιτικὴ αὕτη ἀκολουθία συνίστατο εἰς τὴν παρὰ τῶν ἐφόρων καθ' ὑπερέτησιν τῆς ὀλιγαρχίας τῶν πλουσίων, ἣτις εἶχεν ἀντικαταστήσει πράγματι τὰς καθεστηκυίας ἀρχάς τῆς πολιτείας. Ὅταν δὲ προσθέσωμεν εἰς πάντα ταῦτα τὴν ἐξακολουθήσιν τῆς καὶ πρότερον ὑφισταμένης μεταξὺ τῶν δύο βασιλικῶν γενῶν ἀντιπολιτεύσεως, ἅτινα μόνον ἐν σπανιωτάταις περιστάσεσιν ἤγοντο ὑπὸ κοινῶν συμφερόντων εἰς ὁρᾶσιν ὁμόφρονα, τότε δυνάμεθα νὰ συνιδώμεν τὴν κατὰ κράτος παράλυσιν τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας, καὶ μόλις που δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν πῶς αὕτη ἀντεῖχε νάντ-επεξέρχεται εἰς τοὺς παντοίους κινδύνους τοὺς ἀπειλοῦντας αὐτὴν ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ, νὰ διατηρῇ δὲ καὶ ἐκτὸς τῆς Σπάρτης ἀξίωμα ἐπιβάλλον τὸν σεβασμόν.

Τὸ δὲ συγκρατοῦν τὴν πολιτείαν ἦτο ἡ ἀργὴ δύναμις τῆς συνηθείας, ἡ συνήθεια τοῦ κελεύειν καὶ ὑπακούειν ἡ ἐπιχωριάζουσα ἀπὸ αἰῶνων πολλῶν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Εὐρώτα. Οἱ ὑποτεταγμένοι οὐδὲν εἶχον κέντρον, οὐδεμίαν ἐνότητα, οὐδένα ἐργάτην, εἴ τι δὲ ὑπῆρχε παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις τὸ καλῶς ἔχον, ἦτο ἡ ἀστυνομικὴ ἐπιτήρησις ἡ παρὰ τῶν ἐφόρων ἐξασκουμένη παρὰ τοῖς περιοίκαις, ἣτις καὶ συνεῖχεν ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ τοὺς ἀνησύχους ἀγρότας¹. Ἄλλως δὲ καὶ παρὰ τὴν παράλυσιν τῶν δημοσίων πραγμάτων διετηροῦντο ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ πολλὰ τῶν ἀγαθῶν τῶν ἀρχαίων χρόνων. Τινὲς τῶν θεμελιωδῶν χαρακτηρῶν τῆς ἡθικῆς εἶχον ἀποδῆ συμφρεῖς εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, οἷον φρόνημα εὐγενὲς, ἀνδρεία καὶ περιφρόνησις τοῦ θανάτου, πειθαρχία καὶ ὑπακοή, πιστὴ λατρεία τῶν θεῶν καὶ τέλεισις τῶν νενομισμένων εἰς τοὺς νεκρούς. Τὰ δὲ γνωρίσματα ταῦτα τοῦ σπαρτιατικοῦ χαρακτηῖρος ἀνεφαί-

ἐφόρων] κυρία | μὲν αὐτῇ | τῶν μεγίστων αὐτοῖς ἐστίν, γίνονται δ' ἐκ τοῦ δήμου πάντες, ὥστε πολλάκις ἐμπιπτουσιν ἄνδρες σφόδρα πένητες εἰς τὸ ἀρχεῖον, οἳ διὰ τὴν ἀπορίαν ὧνιοι ἦσαν.

¹ [18ε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 288].

νοντο καὶ πάλιν ἐν χρόνοις κρίσιμοις· ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται πῶς καὶ μετὰ τὸν ἐκφυλισμὸν αὐτῆς ἡ Σπάρτη ἐξηκολούθει ἔχουσα θιασώτας ἐνθουσιώδεις καὶ πῶς οἱ πολῖται αὐτῆς καὶ καθ' ἑαυτοὺς παρουσιαζόμενοι ἐν ξέναις πόλεσιν ἠδύναντο νὰ ἐξασκῶσιν ἀφ' ἑαυτῶν τὴν μεγίστην ἐπίδρασιν, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἦτο ἀδύνατον παρὰ τοῖς πολίταις ἄλλης πόλεως.

Πρὸς δὲ τοῖς ἔτι ἐκ τῶν ἀρχαίων χρόνων διατηρηθεῖσιν ἀγαθοῖς εἶχον προσαποκτηθῆ καὶ πολλὰ ἄλλα ἄγνωστα ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις. Δὲν ὑφίστατο πλέον ἡ ἀρχαία ἀπραγμοσύνη, ὁ λακωνισμὸς καὶ ἡ μονομέρεια, ἀλλ' ἡ σύγχρονος παιδείσις εἶχεν εἰσελάσει καὶ εἰς τὴν Σπάρτην, καὶ ἄνδρες οἷοι ὁ Βρασίδης, ὁ Γύλιππος καὶ ὁ Λύσανδρος ἐγίνωσκον οὐ μόνον νὰ πράττωσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ λαλῶσι δεξιότατα. Εἶχε κατὰ μικρὸν μορφωθῆ ποικιλία διαφόρων χαρακτήρων· ὑπῆρχον δὲ τραχεῖς ἐργάται πολέμου, οἷος ὁ Κλέαρχος, καὶ ἄνδρες δίκην ἄλλου Σισύφου πονηροὶ τὴν φύσιν, οἷοι ὁ Δερκυλλίδης καὶ ὁ Ἀνταλκίδης. Καὶ ἐν τοῖς βασιλικοῖς δὲ οἰκοῖς ἀνεφαίνετο ἐνίοτε ὑψηλοφροσύνη τις, ἐλευθεριώτερα τις ἀντίληψις τῶν περιστάσεων ἐξερχομένη ἐκ τοῦ στενοῦ ὁρίζοντος τοῦ δωρισμοῦ καὶ τῆς διασπάσεως τῶν πολιτικῶν φατριῶν. Ὁ Πausanias εἶχε συναίσθησιν τοῦ ἀξιώματος τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῶν πρὸς τὴν κοινὴν πατρίδα καὶ διετήρει σχέσεις φιλίας πρὸς τοὺς ἡγουμένους τῶν δημοκρατικῶν φατριῶν ἐν ἄλλαις πόλεσι. Καὶ σπανιώτατοι μὲν ἦσαν ἀναντιρρήτως οἱ ἄνδρες οἱ κατορθόνοντες νὰ συνδυάσωσι τὰγαθὰ τῶν ἀρχαίων χρόνων καὶ τὸ ἀρχαῖον σπαρτιατικὸν φρόνημα πρὸς τὴν προϊούσαν παιδείαν, τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν δραστηριότητα, ἄνδρες οἷοι ὁ Λίχας¹ καὶ ὁ Καλλικρατίδης². Συνήθως δ' εὐρίσκομεν νωθρὰν μετὰ νωχελείας διαθίωσιν κατὰ τοὺς παραδεδομένους τύπους ἢ ἀντίστασιν κατὰ τῆς παραδόσεως καὶ φανεράν ἀποστασίαν.

Τὰ δ' ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς Σπάρτης καθώρισαν καὶ τὴν

¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 547. καὶ Δ' σ. 13].

² [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 632].

πολιτείαν αὐτῆς πρὸς τὰς ἄλλας πόλεις, πρὸς τε τὰς ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἄλλαχοῦ. Πράγματι δὲ πόλις, ἥς ἡ ἰδία σύνταξις ἦτο οὕτω διατεταραγμένη, δὲν ἠδύνατο νὰ διατάξῃ καὶ τὰ ἐκτὸς αὐτῆς καὶ δεσπότης τῆς συγχρόνου πολιτικῆς καταστάσεως ἀπὸ ἀρχῶν σταθερῶν. Ἐλείπεν ἀπ' αὐτῆς ἡ σοβαρὰ θέλησις νάνταποκριθῇ πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἐντολὴν τὴν περιελθοῦσαν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Ἀθηναίων καὶ νὰ ἐκπληρώσῃ τέλος τὸν μακρόθυμον πόθον τοσούτων Ἑλλήνων μετ' ἐμπιστοσύνης ἀποβλεπόντων εἰς αὐτήν. Τώρα δὲ κατεδείχθη ἀπ' ἐναντίας, ὅτι ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ σύνεσις ἡ διατρανωθεῖσα παρὰ τῆς Σπάρτης ἦτο μόνον ἀποτέλεσμα τοῦ φόβου. Πράγματι δὲ, τούτου ἐκλιπόντος, ἡ ἀρχαία ἀτολμία καὶ ὁ πρότερος ὄκνος μετέπεσον εἰς ἰσχυρογνώμονα ἀλαζονείαν. Ἄν δέ ποτε ἡ ἀποτυχία τῶν ἀρκαδικῶν πολέμων¹ εἶχεν ἀποστήσει τοὺς Σπαρτιάτας ἀπὸ τοῦ κατακτητικοῦ προγράμματος καὶ πείσει αὐτοὺς νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὸ πραότερον σύστημα τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἡγεμονίας, τῶρ' ἀπτόητοι ἐτράπησαν καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο βίαιον πρόγραμμα. Δὲν διανοοῦντο πλέον νὰ ἐπιδεικνύωσιν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν ἀγαθὴν θέλησιν τῶν πιστῶν συμμάχων, ἀλλ' ἔστελλον ἀρμοστὰς καὶ εἰς πόλεις συμμαχίδας, καὶ εἶποντο μόνον εἰς τὰ κελεύσματα ἀκαθέκτου ὀρμῆς κυριαρχίας εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀποσκοπούσης ἢ εἰς τὸ νὰ καρπωθῶσι πάσῃ δυνάμει τὴν ἐνεστῶσαν ὑπερίσχυσιν.

Ἄλλ' ἐν τούτοις ἡ Σπάρτη ὑπερετίμα τὰς δυνάμεις αὐτῆς. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ εἶχον ἐπέλθει πολλαὶ μεταβολαί. Ἐπεκράτει δὲ μεγάλως διαδεδομένη δυσἀρέσκεια ἐπὶ τῷ τρόπῳ καθ' ὃν εἶχον διευθυνθῇ τὰ κατὰ τὸν πόλεμον. Καὶ ἤδη μὲν ἡ Νικίειος εἰρήνη εἶχε κλονήσει σφόδρα τὸ ἀξίωμα τῆς ἡγεμονευούσης πόλεως, ἀλλ' ἡ δυσμένεια εἶχε πολὺ μᾶλλον αὐξήσει μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἀθηναίων. Καὶ ταῦτα διότι ἡ Σπάρτη ἐνήργει ὥς εἰ μὴ ὑπῆρχον σύμμαχοι, ὧν τὰ συμφέροντα ἔπρεπε νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν. Οἱ Ἀρκάδες, οἱ Ἀχαιοὶ, οἱ Κορίνθιοι παρεπονοῦντο, ὅτι αἱ

* ¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 321 καὶ Β' σ. 538].

πολυετείς αὐτῶν χάριν τοῦ πολέμου θυσίαι κατ' οὐδὲν εἶχον ὠφελήσει αὐτοὺς, ἡ δὲ Ἥλις διέκειτο ἤδη ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐχθρικῶς πρὸς τὴν Σπάρτην. Τὴν δὲ τολμηροτάτην πολιτείαν μετήρχετο καὶ τῶρα ἡ Κόρινθος, ἥτις μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῆς προτάσεως περὶ ἐξολοθρεύσεως τῶν Ἀθηναίων¹ ἡξίου τῶρα τοῦλάχιστον συμμετοχὴν εἰς τὰ λάφυρα τὰ συρρέοντα παμπληθῆ εἰς τὴν Σπάρτην. Ἀλλὰ καὶ μόνον ἡ ἔκφρασις τοιούτων ἀξιώσεων ἐθεωρεῖτο θρασύτης, καὶ οἱ Σπαρτιᾶται ἡρνοῦντο πᾶσαν προσήκουσαν προσοχὴν εἰς τοιαύτας ἀξιώσεις. Οὕτω δὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἀδικίας καὶ τῆς πίσεως τὸ κυριαρχοῦν ἐν τοῖς ἐσωτερικοῖς πράγμασι τῆς Σπάρτης ἐφηρμόζετο καὶ εἰς τὰς πρὸς τὰς ἄλλας πόλεις σχέσεις τῶν Σπαρτιατῶν.

Αἱ δὲ προσβληθεῖσαι πόλεις προσεπέλασαν πρὸς ἀλλήλας καὶ ἐζήτησαν ὑποστήριξιν πέραν τοῦ ἰσθμοῦ· ἰδίως δὲ ἡ Κόρινθος ἐπέδιώξε τὴν συμμαχίαν τῶν Θηβῶν.

Αἱ Θῆβαι ἦσαν ἡ πόλις ἡ μετὰ τῆς Κορίνθου εἴπερ τις καὶ ἄλλη συντελέσασα εἰς παρόρμησιν πρὸς τὸν πόλεμον ἐκεῖνον δι' οὗ εἶχεν ἀποδοθῆ εἰς τὴν Σπάρτην ἡ ἀπεριόριστος αὐτῆς ἡγεμονία. Οἱ Θηβαῖοι εἶχον ἀντιπράξει μετὰ καρτερίας καὶ ἐπιμονῆς ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ τοῦτο πράττοντες δὲν ἐπεσκόπουν εἰς τὸ νάναοείξωσι μεγάλην τὴν Σπάρτην, ἀλλ' εἰς τὸ νάποκτῇσωσιν αἱ Θῆβαι ἐλευθερίαν ἐνεργείας πρὸς βορρᾶν τοῦ ἰσθμοῦ. Διὰ ταῦτα οἱ τε Θηβαῖοι καὶ οἱ Κορίνθιοι, ἐκεῖνοι μὲν χάριν τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν κατὰ γῆν, οὗτοι δὲ χάριν τῆς θαλασσοκρατίας, εἶχον ἐπιθυμήσει τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' ὅτε οἱ Σπαρτιᾶται ἐγκαθίδρυσαν φρουρὰν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐπέδειξαν τὴν πρόθεσιν νὰ μεταβάλλωσι τὴν συνεχῆ Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους εἰς χώραν ὑπῆκοον τῆς Σπάρτης, τότε οἱ Θηβαῖοι μετέβαλον πολιτικὸν πρόγραμμα, ἐπειδὴ, ὡς εἶκος, ἡ ἀπόδοσις τῆς ἐλευθερίας εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ δυνάμεως περιορισμένης ἦτο εἰς αὐτοὺς ἀρεστοτέρα τῆς μεταβολῆς τῆς πόλεως ἐκείνης εἰς ὀρμητήριον τῶν

¹ Ἰουστίνου, V, 10.

Σπαρτιατῶν. Οὕτω δὲ οἱ Θηβαῖοι παρέστησαν τὸ πρῶτον φανερώς ἀντιδρῶντες πρὸς τὴν Σπάρτην, ὥτ' ἐφάνησαν εὐμενεῖς εἰς τὴν παλινόρθωσιν τῆς δημοκρατίας ἐν Ἀθήναις καὶ ἠρνήθησαν μετὰ τῆς Κορίνθου νὰ στείλωσι στρατιὰν εἰς τὴν Σπάρτην καθ' ὃν χρόνον ὁ Πausanias ἀπήτησε τοῦτο παρὰ τῶν συμμάχων.

Ἀλλὰ τοὺς Κορινθίους παρώξυνε πολὺ μᾶλλον ἢ ἐν Συρακούσαις διαγωγή τῶν Σπαρτιατῶν. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπῆρχεν ἀνταγωνισμὸς τῆς τυραννίδος καὶ τοῦ δήμου. Ἡγέτης δὲ τοῦ δήμου ἦτο ὁ Νικοτέλης, ὅστις εἶχεν ἔλθει ἐκ Κορίνθου, ὅπως σώσῃ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα τῆς ἀποικίδος, καὶ ἦτο ὁ ἀσπονδότατος ἀντίπαλος τοῦ Διονυσίου. Ἀμέσως δὲ μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς μάχην περιεπλέχθη καὶ ἡ Σπάρτη εἰς τὸν ἀνταγωνισμὸν ἐκεῖνον τῶν ἐν Συρακούσαις φατριῶν. Πιθανῶς δ' ἐζήτησαν οἱ δημοκρατικοὶ τῶν Συρακουσῶν βοήθειαν παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν τῶν ἀνέκαθεν ἀντιστρατευομένων πρὸς τὰς τυραννίδας· οὗτοι δ' ἔστειλαν πάραυτα τὸν Ἄριστον δῆθεν μετὰ τῆς ἐντολῆς νὰ καταλύσῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ Διονυσίου. Ἀλλὰ πράγματι ὅμως εἶχον σκοποὺς ἄλλως διαφόρους· καὶ δὴ, ἅτε μόνον ὑποδούλωσιν προτιθέμενοι, ὑπελάμβανον τὸν στρατιωτικῶς ἰσχυρὸν τύραννον ἀρεστότατον αὐτῶν σύμμαχον. Διὰ ταῦτα δὲ δὲν ὤκνησαν νὰ τιμᾶσιν τὸ ὄνομα τῆς Σπάρτης διὰ τῆς μεγίστης ἀδικίας. Ὁ Ἄριστος ἐξηπάτησε τελείως τοὺς πεπειθότας ἐπ' αὐτὸν πολίτας, ἐποίησεν ἐκποδὼν τὸν εὐγενῆ Νικοτέλην καὶ ἐβοήθησε τὸν Διονύσιον ὅπως ἀνακτήσῃ πλήρη τὴν τυραννίδα¹.

Ἀλλὰ σπουδαιόταται καὶ τελεσφορώταται ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις τῆς Σπάρτης πρὸς τὴν Περσίαν.

Οἱ Πέρσαι εἶχον παράσχει τοὺς πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ πολέμου ἀναγκαίους πόρους, ὑπῆρξαν δὲ καὶ οἱ μόνοι ἀνταμειφθέντες πάντων τῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης. Ὁ Φαρνάβαζος συνήνωσε καὶ πάλιν τὸ πρῶτον ὅλην τὴν Μυσίαν καὶ τὴν Τρωάδα ὑπὸ περ-

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 10. Πρὸς. To d t Dionysios Mep I (1860) σ. 12

σικὴν κυριαρχίαν. Καὶ ἐτόλμησε μὲν ὁ Λύσανδρος νάντιπαχθῆ παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς Περσίας, ἀλλ' ἡ κατάλυσις τοῦ στρατηγοῦ δεικνύει καταφανῶς τὴν ἐν Σπάρτῃ μεγίστην δύναμιν τοῦ σατράπου. Ἄλλην δὲ τροπὴν ἔλαβον τὰ πράγματα ἐν Ἰωνίᾳ, ἔνθα οἱ Σπαρτιᾶται, καίπερ παραιτήσαντες πᾶσαν ἀξίωσιν περὶ πάσης ἀσιατικῆς χώρας, ἔτυχον εὐνοικῆς εὐκαιρίας νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπιτυχῶς καὶ ἐπιδιώξωσιν ἰδίαν πολιτικὴν ἐνέργειαν. Τὰ πάντα δ' ἐξηρτῶντο ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν οἱ Σπαρτιᾶται ἔμελλον νὰ ἐπωφεληθῶσι ταύτην τὴν εὐκαιρίαν.

Ὁ βασιλεὺς Δαρεῖος εἶχεν ἀποθάνει τὸ ἔτος τῆς ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς μάχης, χωρὶς ἡ Παρύτατις νὰ κατορθώσῃ νὰ ἐξαναγκάσῃ αὐτὸν ὅπως δηλώσῃ τὴν εὐνοίαν αὐτοῦ πρὸς τὸν Κῦρον, εἰς ὃν ἡ μήτηρ ἡλιπίζεν, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ παράσχῃ τὸν θρόνον διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δι' ὃν ποτε ἡ Ἀττοσσα εἶχεν ἀναδείξει διὰδοχον τὸν Ξέρξην¹. Ὅτε ὁ Κῦρος ἔσπευσεν εἰς τὴν κλίνην τοῦ ἐτοιμοθανάτου πατρὸς, εἶδε διαψευθεῖσας τελείως τὰς προσδοκίας αὐτοῦ, καὶ ἠναγκάσθη νὰ παρασταθῇ ἐν Πασαργάδαις θεατῆς τῆς πανηγυρικῆς στέψεως τοῦ ἀδελφοῦ Ἀρταξέρξου². Μάλιστα δὲ, ἀντὶ νὰ γείνῃ βασιλεὺς, ἐκινδύνευσε νὰ θανατωθῇ ὡς προδότης τοῦ βασιλέως, ἐπειδὴ ὁ Τισσαφέρνης, ὃν εἶχε συμπαραλάβει εἰς τὰ Σοῦσα³, κατηγόρησεν αὐτὸν, ὅτι ἐβυσσοδόμευε τὸν κατὰ τὴν στέψιν φόνον

¹ Ὅτι ἐν Σούσοις δὲν ὑπῆρχε κεκανονισμένη τάξις διαδοχῆς τοῦ θρόνου ἀποκλείουσα εἰδικὴν διάθεσιν αὐτοῦ παρὰ τοῦ βασιλεύοντος μαρτυρεῖ καὶ ὁ *Ἡρόδοτος* (VII, 2). Πρβλ. Thirwall [History of Greece] τόμ. Β' σ. 246.

² Ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνέβη ὁ πρεσβύτατος τῶν υἱῶν τοῦ Δαρείου, ὅστις καλεῖται παρὰ μὲν τοῦ *Κτησίου* [παρὰ *Πλουτάρχου* ἐν Βίῳ Ἀρτοξέρξου 1] Ἀρσίκας, παρὰ δὲ τοῦ *Φωτίου* Ἀρσάκης, παρὰ δὲ τοῦ *Δεϊνωνος* [παρὰ *Πλουτάρχου* ἐνθ' ἄν.] Ὁάσης, ἀναβὰς δὲ τὸν θρόνον ἔλαβε τὸ ὄνομα Ἀρταξέρξης. Ἀρταξέρξης δὲ εἶνε ὁ τύπος τοῦ ὀνόματος παρ' *Ἡροδότου* καὶ *Πλουτάρχου*. Παρὰ δὲ τοῖς Πέρσαις Arta-Khsatra σημαίνει τὸν ἔχοντα μεγάλην ἀρχὴν (magnum imperium habens). Ἴδε P. Krumpholtz Quaestiunculae Ctesianae ἐν τῇ Festschrift für Otto Ribbeck. 1888 σ. 197 κ. ἔ. Καὶ τοῦ μὲν ἑπωνύμου Μνημῶν πρῶτος ποιητὴς μνηστὴς φαίνεται ὁ *Δεῖνων*, ἡ δὲ σύζυγος αὐτοῦ Στάτειρα διέκειτο ἐχθρικῶτα πρὸς τὴν Παρύσαιν. Ἴδε Nö l d e k e Aufsätze zur persischen Geschichte. 1887 σ. 61.

³ Ὁ Κῦρος συμπαρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν Τισσαφέρνην ὡς φίλον (*Ξενοφῶντος*

τοῦ ἀδελφοῦ ¹. Κατώρθωσε δὲ ὁ Τισσαφέρνης νὰ ἐνισχύσῃ τὴν κατηγορίαν ταύτην δι' ἱερέως τινὸς, τοῦ περὶ τὰ θρησκευτικὰ διδάσκαλου τοῦ Κύρου, καὶ ὁ Κῦρος ἤθελε θανατωθῇ πάραυτα, ἂν ἡ Παρύσατις δὲν ἤθελεν ὑπεραμυνθῇ αὐτοῦ ἐναντίον τῶν σωματοφυλάκων διὰ τοῦ ἰδίου ἑαυτῆς σώματος. Ἀλλὰ κατώρθωσεν ἡ Παρύσατις καὶ τι πλέον. Καὶ δὴ ἕνεκα τοῦ ἡμέρου χαρακτηῖρος τοῦ Ἀρταξέρξου καὶ τῆς πρὸς τὴν μητέρα εὐπειθείας ἐπείσθη νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν εἰς τὴν ἰδίαν σατραπείαν μετ' ἁμειώτου ἐξουσίας ἐπάνοδον τοῦ ἀδελφοῦ, ἐλπίζων, ὅτι ἔμελλε νὰ σαγηνεύσῃ αὐτὸν διὰ τῆς ἐπιδεικνυομένης μεγαλοφροσύνης.

Ἀλλ' ὁ Κῦρος μετὰ τὴν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐπιστροφὴν ἐπελήφθη πολὺ ἐπιμονώτερον ἢ πρότερον τῆς ἐκτελέσεως τῶν σκοπομένων, καὶ κατώρθωσε νὰ ἐπωφεληθῇ χάριν τῶν ἰδίων σκοπῶν τὰς δυσχερείας ὧν εὐρέθη ἀντιμέτωπος ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Καὶ δὴ ὁ Τισσαφέρνης, ὅστις εἶχεν ἤδη προσβληθῇ κατὰ τὸν πρῶτον διορισμὸν τοῦ Κύρου ὡς ἀρχιστρατήγου ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ὅστις ἀπεδοκίμαζε τὴν ὅλην αὐτοῦ πολιτικὴν ἐνέργειαν, ἤτοι τὴν ἀπόλυτον τοῦ Κύρου σύμπραξιν μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν, τώρα δὲ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἀποπείρας πρὸς θανάτωσιν τοῦ Κύρου δὲν ἠσθάνετο ἑαυτὸν ἀσφαλῆ ἐφ' ὅσον ἔσχυεν ὁ Κῦρος καὶ ἡ φατρία αὐτοῦ, ἐνήδρευεν αὐτὸν ἀπαύστως καὶ ἐπεζήτει νέας εὐκαιρίας πρὸς ἐξολόθρευσιν τοῦ ἀντιπάλου. Ἀλλὰ καὶ εἰς φανεράν ῥῆξιν ἤλθον οἱ δύο ἀντίπαλοι.

Ὁ Τισσαφέρνης πλὴν τῆς σατραπείας τῆς Καρίας ἐδέσποζε καὶ διαφόρων πόλεων κατὰ τὰ παράλια τῆς Ἰωνίας, ἐν αἷς ἐξήσκει δικαιώματα κυριαρχικά². Ἀλλ' ὁ Κῦρος ἠξίου νὰ δεσπόσῃ

Κύρου Ἀνάβ. I, 1, 2), ἤτοι ὡς εἰ μὴ ἐθεώρει αὐτὸν πράγματι φίλον, ἐπεὶδὴ πράγματι ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου ἐγίνωσκεν ὁ Κῦρος τὴν ἔχθραν τοῦ Τισσαφέρνους. *Ιδε Nicolai Politik des Tissaphernes 1869 σ. 44.

¹ Ἡ περὶ ἀποπείρας φόνου μαρτυρία τοῦ **Κτησίου** (ἀπόσπ. 57) ἀντίκειται πρὸς τὴν τοῦ **Ιουστίνου** (V, 11).

² Τὰς πόλεις τῆς Ἰωνίας δὲ ἐκέκτητο ὁ Τισσαφέρνης εἶχε λάβει ὄθρον παρὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως. *Ιδε **Ξενοφῶντος** Κύρου Ἀνάβ. I, 1, 6.

τῆς Ἰωνίας διὰ πάσης θυσίας. Κατώρθωσε δὲ νὰ προσελκύσῃ τὴν εὐνοίαν τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἑλλήνων καὶ ἐφάνη εὐμενὴς πρὸς τὴν δημοτικὴν αὐτονομίαν τῶν ἐλληνίδων πόλεων, κατὰ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον εἶχεν ἀποσπάσει αὐτὰς ἀπὸ τοῦ ἀντιπάλου. Ὅτε δὲ ἀπέστη καὶ ἡ Μίλητος, τότε ὁ Τισσαφέρνης ἀντεπεξῆλθε μετὰ μεγίστης αὐστηρότητος, διέταξε τὴν θανάτωσιν τῶν ἡγετῶν τῆς ἀποστασίας ὡς προδοτῶν καὶ ἐξέβαλεν ἐκ τῆς πόλεως τοὺς λοιποὺς στασιαστὰς. Οἱ δ' ἐξωσθέντες ἔτυχον παρὰ τῷ Κύρῳ φανερὰς δεξιώσεως καὶ παρέσχον εἰς αὐτοὺς τὴν ἐπιζητούμενην πρόφασιν πρὸς ἄθροισιν στρατιᾶς, ἣτις μόνον προφανῇ σκοπὸν εἶχε τὴν ἐκπολιόρκησιν τῆς Μιλήτου καὶ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν θρασειῶν ἀξιώσεων τοῦ Τισσαφέρνου. Πράγματι δὲ κατώρθωσε μετὰ δεξιότητος νὰ γείνωσιν ἀποδεκταὶ ἐν Σούτοις αἱ ἰδία αὐτοῦ ἀξιώσεις, καὶ ὁ Ἀρταξέρξης, ἀπκτηθεὶς ἐκ τῆς ἐν ἅπασιν τοῖς γράμμασι τοῦ Κύρου ἐπιδεικνυομένης πρὸς τὸν ἀδελφὸν μεγίστης εὐλαθείας καὶ τιμῆς καὶ τῆς μετὰ μεγάλῃς τάξεως ἀποστολῆς ἀπάντων τῶν φόρων, ἀφῆκαν εἰς αὐτὸν ἐλευθερίαν ἐνεργείας χωρὶς νάναμιχθῆ εἰς τὴν διάλυσιν τῆς πρὸς τὸν Τισσαφέρνην διχονοίας αὐτοῦ. Ἐνεκα δὲ τοῦ ἐκτάκτου ἀξιωματος τοῦ Κύρου, περιβαλλομένου τριπλῇ ἀρχῇ, ὡς σατράπου τῆς Λυδίας, Μεγάλῃς Φρυγίας καὶ Καππαδοκίας, ὡς ἀρχιστρατήγου τῶν βασιλικῶν στρατιῶν καὶ ὡς καράνου, ἀναγκαίως ἡ ἐνέργεια τῶν δύο ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀνωτάτων ἀντιπροσώπων τῆς περσικῆς ἀρχῆς συνεκρούετο πολλαχῶς, καὶ δὲν ἦτο δυνατὴ πάντοτε ἡ ἀκριβὴς διάκρισις τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν. Ἄλλως δὲ πρὸς τοῦτοις δὲν ἦτο δύσκολον νὰ διαβληθῇ ὁ Τισσαφέρνης ὡς δυσμενὴς ἀντίζηλος καὶ νὰ παρασταθῇ ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια ὡς ἀναξία τῆς περσικῆς βασιλείας καὶ ἐπιβλαβὴς. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἡδύνατο ἡ διὰ τοῦ Κύρου ἐπιτευχθεῖσα ἥττα τῶν Ἀθηνῶν νὰ παρασταθῇ ὡς θρίαμβος τῶν Περσῶν ἐναντίον τῶν ἀσπονδοτάτων αὐτῶν πολεμίων, ὁμοίως δὲ ἡ νῦν ἐπιδεικνυομένη ἐξάρτησις τῆς Σπάρτης καὶ ἡ ἀσφαλὴς κτῆσις τῶν παραλίων χωρῶν ὡς ἐπαχολουθήμα τοῦ ἐπιδιωκόμενου νέου πολιτικοῦ

προγράμματος. Καὶ ἡ μὲν συνάθροισις καὶ ἐξάσκησις ἀσιατικῶν στρατιῶν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξεγείρῃ ὑπόνοιάν τινα, ἅτε συνανήκουσα εἰς τὰς ἐξουσίας τοῦ καράνου· ἄλλως δὲ εἶχε τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὴν στρατολογίαν Ἑλλήνων μισθοφόρων, ὧν ἡ ἐντὸς τοῦ κράτους συσσώρευσις ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νὰ θεωρηθῇ πάντοτε κινδυνώδης. Διὰ ταῦτα ὁ Κύρος προέβαινε μετ' ἐπιφυλάξεως καὶ ἀπέφευγε τὴν ἐν τοῖς αὐτοῖς χωρίοις συνένωσιν μεγάλου πλήθους. Οὕτω δὲ ἡπατήθη ὁ μέγας βασιλεὺς, ὅστις κυρίως εἶπεῖν ἠὲ χαριστεῖτο βλέπων τὸν ἀνήσυχον βασιλόπαιδα ἐπαναπαύοντα διὰ τῶν ἀγώνων ἐκείνων τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ, καταναλίσκοντα τοὺς ἰδίους πόρους καὶ ἐπασχολούμενον ἐν χώραις μακρὰν κειμέναις. Συνετέλει δὲ τὸ καθ' ἑαυτὴν καὶ ἡ Παρύσατις ὑποστηρίζουσα ταύτην τὴν πλάνην καὶ παρέχουσα οὕτως εἰς τὸν Κύρον ἐλευθερίαν ἐνεργείας.

Ἐβοήθησαν δὲ τὸν Κύρον ἐν τῇ περαιτέρᾳ ἐπιδιώξει τῶν σκοπῶν αὐτοῦ τὰ μέγιστα αἱ σύγχρονοι περιστάσεις. Πράγματι ἔνεκα τῶν ἐν ταῖς ἑλληνίστι πόλεσι βιαίων μεταβολῶν μέγα πλῆθος πολιτῶν εἶχε μείνει ἄπατρι· ἡ δὲ καθολικὴ στενοχωρία ἡ ἐξακολουθοῦσα καὶ μετὰ τὸν πόλεμον, ἡ παρ' αὐτοῦ προκληθεῖσα ἀγριότης τῶν ἡθῶν, ἡ διάλυσις τῶν δεσμῶν τῆς πατρίδος καὶ τοῦ οἴκου, ταῦτα πάντα συνετέλουν εἰς προαγωγὴν τῶν σχεδίων τοῦ Κύρου, ὅστις ἔστειλε τοὺς ἀνθρώπους αὐτοῦ ἀπανταχοῦ, ὅπως στρατολογήσωσιν ὑπὸ τοὺς ἐπικερδεστάτους τῶν ὅρων ἐντεῦθεν τε καὶ κειθεν τοῦ Αἰγαίου πάντας τοὺς νεαροὺς Ἑλληνας τοὺς ἔχοντας κλίσιν πρὸς ῥιψοκίνδυνον στρατιωτικὸν βίον. Ἡ δ' ἐν Σάρδεσιν αὐλὴ αὐτοῦ ἦτο ἄσυλον διὰ πάντας τοὺς φυγάδας οἵαςδὴποτε πατρίδας· κατῴρωθσε δὲ νὰ προσελκύσῃ ἅπαντας τοὺς μάλιστα δυναμένους νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς αὐτὸν, ἀφροντιστῶν περὶ τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν τάξεως, τοῦ γένους καὶ τῆς πολιτικῆς ἀποχρώσεως, καὶ νὰ φέρηται μὲν πρὸς ἕκαστον κατὰ τὸν ἴδιον αὐτοῦ τρόπον, παρέχῃ δ' εἰς ἕκαστον τὴν προσήκουσαν θέσιν, ἅτε οἰονεῖ ὑπὸ τῆς φύσεως πεπλασμένος ὡς διοργανωτὴς ἀτάκτων σωμάτων. Ἀνὴρ νεαρὸς καὶ ἔχων τι τὸ ἥρωικόν, ὁρμῶν πρὸς τὰ μεγάλα,

ἐλευθέριος καὶ προσηνής, βασιλόπαις Πέρσης ἐλληνικὴν ἔχων τὴν παιδευσιν, ἦτο φυσικόν, ὅτι ἔμελλε νὰ ἐλκύσῃ ἐφ' ἑαυτὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς πάντων καὶ γοητεύσῃ τοὺς πλησιάζοντας αὐτόν. Ἄπαντες εὐρισκόμενοι πλησίον αὐτοῦ ἐλησμόνουν φίλους καὶ πατρίδα, καὶ εἴλκυον διὰ τῶν ἐνθουσιωδῶν αὐτῶν περιγραφῶν καὶ ἄλλους ἐκ τῆς πατρίδος· ὅχι δὲ μόνον ἄωροι νεανῖαι προσέτρεχον πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἄνδρες ἐθυσίαζον μέρος τῆς ἰδίας οὐσίας ὀπλίζοντες ἑαυτοὺς καὶ ἄλλους. Καθ' ὃν δὲ χρόνον αἱ πόλεις περικυκλίζοντο εἰς τὴν διαμικρολογίαν τοπικῶν συμφερόντων, παρ' αὐτῷ προησθάνοντο τὴν ἑναρξίν ἐξελιζέως νέων γεγονότων. Ἐβλεπον ἄνδρα μέλλοντος μεγάλου, καὶ προεμάντευον ὅποια ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ δύναμις ἐκείνου ὅστις θὰ ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ τὸ χρῆμα τῆς Ἀσίας καὶ τὰς ἀρρενωπὰς δυνάμεις τῆς Ἑλλάδος. Βλέποντες δὲ οἱ Ἕλληγες τὸν Κῦρον φερόμενον πρὸς αὐτοὺς ὡς πρὸς γένος τι ἔκκριτον, ἠσθάνοντο λαμπρῶς κορεννυμένην οὐ μόνον τὴν φιλοδοξίαν αὐτῶν καὶ τὴν φιλοκέρδειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ὑπερηφάνειαν, καὶ, ἀποδεχόμενοι ὑπηρεσίαν παρὰ τῷ βαρβάρῳ ἐκείνῳ ἡγεμόνι, ἐφαντάζοντο ἑαυτοὺς κυρίους τοῦ κόσμου.

Τῶν δὲ ἀνδρῶν τῶν ἀξιοθέντων παρ' αὐτοῦ ἰδιαζούσης ἐμπιστοσύνης ἦτο καὶ ὁ Κλέαρχος¹. Οὗτος μετὰ μὲν τὴν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου εἶχε κληθῆ νὰ δώσῃ εὐθύνας καὶ εἶχε τιμωρηθῇ, ἀλλ' ἔπειτα βραχὺν χρόνον πρὸ τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ πολέμου εἶχεν ἀποσταλῆ εἰς τὰς θαλάσσας ἐκεῖνας καὶ πάλιν, ὅπως ὑπεραμυνθῇ τῶν παρὰ τὸν Βόσπορον πόλεων, αἵτινες ἐζήτησαν βοήθειαν ἐναντίον τῶν θρακικῶν φύλων. Πλέων δὲ πρὸς τὸν Βόσπορον, ἀνεκλήθη ὑπὸ τῶν ἐφόρων, ἀλλὰ δὲν ὑπήκουσεν εἰς τὸ κέλευσμά αὐτῶν, διέμεινε δ' ἐν Βυζαντίῳ, ἄρχων ἐν αὐτῷ δεσποτικῶς καὶ ὠμῶς, ἕως ἡναγκάσθη ὑπὸ σπαρτιατικοῦ στόλου νὰ ἐξέλθῃ διὰ τῆς βίας καὶ ἐσώθῃ εἰς τὰς Σάρδεις. Ἦτο δὲ ὁ Κλέαρχος ἀνὴρ οἶων ἐδεῖτο ὁ Κῦρος, ὅστις καὶ μετεχειρίσθη αὐτὸν πάραυτα, ὅπως στρατολογήσῃ ἄνδρας παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον. Κατῶρθωσε δὲ ὁ Κλέαρχος

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 10.

νάγκῃ πρὸς τὸν Κῦρον ἐντὸς ἔτους μέγαν ἀριθμὸν στρατιωτῶν, καὶ ἐνέπνευσεν εἰς αὐτὸν τοσαύτην πεποίθησιν ἐφ' ἑαυτὸν, ὥστε ὁ Κῦρος ἐπίστευσεν, ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐπιληφθῇ μετὰ θάρρους τοῦ ἀληθοῦς αὐτοῦ σκοποῦ.

Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἤρξατο διαπραγματεύσεων μετὰ ξένων πόλεων, ἐπειδὴ δὲν ἤθελε νὰ ἔχῃ συμμετόχους τοῦ ἀγῶνος μόνον Ἕλληνας καθ' ἑαυτοὺς, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἑλλάδα αὐτὴν, ἥτοι τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν τὴν ἐν αὐτῇ ἀδιαμφισβητήτως κυριαρχοῦσαν καὶ νὰ συγκομίσῃ νῦν τὸν καρπὸν τῆς φιλελληνικῆς αὐτοῦ πολιτείας. Διὰ ταῦτα δ' ἀπέστειλε πρέσβεις εἰς τὴν Σπάρτην, καὶ παρέστησεν εἰς τὰ τέλη αὐτῆς τὰς εἰς τὴν σπαρτιατικὴν πολιτείαν παρασχεθείσας ὑπηρεσίας καὶ ὅτι εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ἔχρεώσθουν οἱ Σπαρτιᾶται τὸ σημερινὸν ἀξίωμα τῆς πόλεως. Προσέθηκεν δὲ οἱ πρέσβεις, ὅτι τῶρα ὁ Κῦρος ἡξίου τὴν ἐπίδειξιν τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτῶν καὶ προσεδόκα, ὅτι ἤθελον γεῖναι καὶ σύμμαχοι αὐτοῦ. Δὲν ἀπῆτει δὲ θυσίας ἄνευ πλουσίας ἀμοιβῆς. Εἰς μὲν τοὺς μέλλοντας νὰ προσέλθωσι πεζοί, ἔγραφε πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους μετ' ἀνατολικῆς μεγαληγορίας, ἔμελλε νὰ δώσῃ ἵππον, εἰς δὲ τοὺς ἱππεῖς ἔμελλε νὰ δώσῃ συνωρίδας· καὶ οἱ μὲν ἔχοντες ἀγροὺς ἔμελλον νὰ λάβωσι κώμας, οἱ δ' ἔχοντες κώμας θὰ λάβωσι πόλεις. Ὁ δὲ μισθὸς δὲν ἔμελλε νὰ δοθῇ εἰς τοὺς στρατευομένους κατ' ἀριθμὸν, ἀλλὰ κατὰ μέτρον¹.

Οὕτως ἡ Σπάρτη τὸ πρῶτον νῦν μετὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου εὕρισκετο καὶ πάλιν μετέωρος κατενώπιον μεγάλης ἀποφάσεως, καὶ ἐπεβάλλετο εἰς αὐτὴν νὰ προφέρῃ ἐν Ναὶ ἢ ἐν Ὁχί μέλλον νὰ εἶνε κρίσιμον διὰ τὸ μέλλον αὐτῆς. Καὶ βεβαίως μὲν ἦτο δελεαστικὴ ἢ προσδοκία τῆς διὰ τῆς βοήθειας τῶν Σπαρτιατῶν ἐπὶ τὸν θρόνον τῶν Ἀχαιμενιδῶν ἀναρρήσεως φίλου δεδοκιμασμένου. Συμμαχία δὲ μετὰ τῆς Περσίας δυναμένη νὰ ἐπιτευχθῇ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐφαίνετο, ὡς εἰκὸς, εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὸ κορύφωμα τῆς εὐδαιμονίας αὐτῶν, ἢ ἀσφαλεστάτη

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀρτοξέρξου 6.

ἐγγύησις τῆς ἐν Ἑλλάδι κυριαρχίας. Διὰ ταῦτα δὲ οἱ μὲν περὶ τὸν Λύσανδρον ἐνήργουν πάσῃ δυνάμει πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ αἰτήματος τοῦ Κύρου, καὶ οἱ ἔφοροι δὲ δὲν ἀπέκρουον αὐτό. Ἀλλ' οὐχ ἥττον δὲν ἀπετόλμησαν οἱ Σπαρτιᾶται νὰ προβῶσιν εἰς ἀπόφασιν τολμηράν. Μετὰ πονηρᾶς δ' ἐπιφυλάξεως προσεπάθουν μὲν νὰποφύγῃσι τὴν συμμετοχὴν εἰς φανεράς ἐναντίον τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐχθροπραξίας, ἀλλὰ καὶ ἐπεζήτουν νὰ μὴ διακινδυνεύσῃσι δι' ἀποκρουστικῆς ἀπαντήσεως τὴν εὐνοίαν τοῦ ἰσχυροῦ βασιλόπαιδος τοῦ ἀξιούντος τὴν συμμαχίαν αὐτῶν. Ὑπεκρίνοντο, ὅτι οὐδὲν ἐγίνωσκον περὶ τῶν ἀληθῶν αὐτοῦ προθέσεων, ἔδωκαν εἰς τὸν ναύαρχον τὴν ἐντολὴν νὰ ὑποστηρίξῃ συμφώνως πρὸς τὰς ὁδηγίας τοῦ Κύρου τὰς στρατείας αὐτοῦ τὰς δῆθεν ἐναντίον ληστρικῶν φύλων τῶν νοτίων παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπιχειρουμένας, καὶ ἀπέστειλαν ἑπτακοσίους ὁπλίτας ὑπὸ τὸν Χειρίσοφον ὡς πλήρωμα τοῦ στόλου¹. Τὰ πάντα δὲ ἦσαν λελογισμένα οὕτως, ὥστ' ἐν μὲν περιπτώσει εὐτυχοῦς ἐκβάσεως τοῦ ἀγῶνος τοῦ Κύρου νὰ ἔχῃσιν ἀξιώσεις παρὰ τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτοῦ, ἐν δ' ἐναντία περιπτώσει οὐδεμίαν νὰ ὑπέχῃσιν εὐθύνην πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἐπερατώθησαν αἱ παρασκευαὶ τοῦ Κύρου. Τὸ δ' ἔαρ τοῦ 401 π. Χ. (Ὀλυμ. 94, 3) ἤρξατο τῆς ἐκστρατείας, ἐξακολουθῶν νὰποκρύπτῃ τοὺς ἀληθεῖς σκοποὺς καὶ ἀπατῶν τὰ πλήθη διὰ τῆς προφάσεως, ὅτι μόνος σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας ἦτο ἡ ἐξασφάλις τῆς σατραπείας αὐτοῦ ἐναντίον ληστρικῶν ἐπιθέσεων καὶ ἡ τιμωρία τοῦ Τισσαφέρνους. Ἀλλὰ τὸ ψεῦδος τοῦτο προεκάλεσεν, ὡς εἰκὸς, τὴν δυσπιστίαν τῆς στρατιᾶς. Μετ' οὐ πολὺ παρετήρησαν, ὅτι ἡ στρατεία δὲν διηυθύνετο πρὸς τὴν Πισιδίαν, καὶ κατεφάνη ἐπίφοδος ἀντίστασις. Οἱ Ἕλληνες στρατιῶται δὲν ἤθελον νὰ γείνωσι τυφλοὶ ἐργάται ῥιψοκινδύνου φιλοδοξίας. Μόνον δὲ δι' αὐξήσεως τοῦ μισθοῦ ἐπείσθησαν νὰ προβῶσι περαιτέρω καὶ ἔπειτα πάλιν περαιτέρω πρὸς τὴν Ἀνατο-

¹ Ξενοφῶντος Κύρου Ἀνάβ. I, 4, 3.

λὴν, καὶ μόνον παρὰ τὸν Εὐφράτην ἐδόθησαν εἰς αὐτοὺς πλήρεις ἐξηγήσεις, αἵτινες ἄλλως οὐδένα πλέον ἐξέπληξαν.

Ἄλλ' αἱ κυριώταται αἰτίαι αἱ ἐπαγαγοῦσαι τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἄλλως εὐοίωνιστου στρατείας ἐνέκειντο εἰς τὴν ὑπέρμετρον ἐφ' ἑαυτὸν πεποιθήσιν ἣν ὁ στρατηλάτης ἔχων αὐτὸς μετέδωκε καὶ εἰς τοὺς ἀκολουθοῦντας.

Οἱ στρατευόμενοι εἶχον κατὰ μικρὸν ἐμφορηθῆ τῆς πεποιθήσεως, ὅτι τὸ ἔπαθλον τῆς νίκης ἔμελλε νὰ περιπέσῃ εἰς αὐτοὺς ἄνευ ἀγῶνος. Καὶ ἀληθῶς ἀπανταχόθεν ἔνθα εὐλόγως ὤφειλον νὰ φοβῶνται, ὅτι οἱ ἐχθροὶ ὤφειλον νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐπικαίρους τόπους, ὅπως ἀποφράξωσι τὴν εἰς τὰ ἐσώτερα τῆς χώρας προχώρησιν αὐτῶν, εἶχον διέλθει ἄνευ ἀντιστάσεως. Τοῦτο συνέβη ἐν ταῖς στενοπορίαις τοῦ Ταύρου, ἔνθα ὁ Συέννεσις εἶχε καταλίπει ἐκουσίως τὰ δεσπόζοντα αὐτῶν ὑψώματα· τοῦτο δὲ καὶ κατὰ τὴν διάβασιν ἐκ τῆς Κιλικίας εἰς τὴν Συρίαν, ὅπου ὁ Κύρος εἶχε διατάξει τὸν στόλον νὰ πλεύσῃ, θέλων νὰ ἐκδιάσῃ τὴν διὰ τῶν Κιλικίων πυλῶν διάβασιν διὰ τῆς βοηθείας τοῦ στόλου. Ἄλλ' ὁ Ἀβροκόμας ἀφῆκεν ἔκθετον σύμπασαν τὴν Συρίαν καὶ ἀπεχώρησε πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα. Ἐπειτα δὲ ἄλλη γραμμὴ ὑπερασπίσεως ἦτο ὁ Εὐφράτης, ὅστις ὤφειλε νὰ χρησιμεύσῃ ὅπως ἀντιταχῶσιν εἰς τὴν στρατιάν δυσχέρειαι δυσυπέρβατοι. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ οὐδὲν συνέβη πλὴν τῆς παρὰ τοῦ Ἀβροκόμου κατὰ τὴν ὑποχώρησιν αὐτοῦ πυρπόλησιν ἀπάντων τῶν πλοίων παρὰ τὴν Θάψακον. Ἀλλὰ καὶ τὸ μέτρον τοῦτο ὑπῆρξεν ὅλως ἀτελέσφορον, ἐπειδὴ ὁ Εὐφράτης ἦτο κατ' ἐξαιρέσιν οὕτως ἀβαθής, ὥστε καὶ οἱ πεζοὶ ἠδυνήθησαν νὰ διαπεραιωθῶσι διὰ τοῦ ποταμοῦ χωρὶς νὰ βραχῶσιν ἀνωτέρω τῶν μαστῶν. Τέλος δὲ κατὰ τὴν εἰς τὴν Βαβυλωνίαν εἰσέλασιν ἡ στρατιὰ ἠπειλήθη ὑπὸ τοῦ κινδυνωδেষτάτου ἀπάντων τῶν κωλυμάτων. Καὶ δὴ ἐν αὐτῇ ὁ μέγας βασιλεὺς εἶχε διατάξει τὴν ἐπισκευὴν καὶ περιτάφρευσιν τοῦ καλουμένου Μηδίας τείχους, κτισθέντος ἐν ἀρχαίοις χρόνοις, πιθανῶς παρὰ τοῦ Ναβουχοδονόσορος, καὶ ἐξικνουμένου μέχρις ἀποστάσεως εἰκοσι

μόνον ποδῶν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ. Εἶχον δὲ τελεσθῇ ταῦτα ῥητῶς πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ Κύρου. Κατὰ ταῦτα δ' ἐνταῦθα ὤφειλε νάναμένη τὴν ἐχθρικήν στρατιάν, καὶ παρεσκευάσθη πρὸς κρίσιμον ἀγῶνα. Ἀλλ' ὅτε καὶ αὕτη ἡ τεχνητὴ πάροδος ἔμεινεν ἀνυπεράσπιστος, τότε οἱ Κύριοι εὐλόγως ἐπίστευσαν τὴν μόνην δυνατὴν γνώμην, ὅτι ὁ Ἀρταξέρξης δὲν εἶχε τὸ θάρρος νάγωνισθῇ ὑπὲρ συντηρήσεως τῆς βασιλείας. Ἐνεκα δὲ τούτου τοῦ λόγου κατέλαβε πάντας τελεία ἀφροντισία, ἡ πειθαρχία ἐχαλαρώθη, καὶ οἱ στρατιῶται ἔβαινον νωχελῶς καὶ μετ' ἀμελείας παρὰ τὰ ἄρματα καὶ τὰ ὑποζύγια, ἐφ' ὧν εἶχον καταθέσει τὰ ὅπλα. Ἐπίστευσαν δὲ, ὅτι ἤρκει μόνον νὰ προχωρῶσιν, ὅπως παραλάβωσι τάναμένοντ' αὐτοὺς ἔπαθλα τῆς νίκης.

Ἀλλ' αἰφνης μετεβλήθησαν τὰ πάντα. Καὶ δὴ δύο ἡμέρας μετὰ τὴν φαινομένην ἀποφυγὴν τῶν τελευταίων κινδύνων, ἐν ᾧ ἡ Βαβυλὼν κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν ἰθαγενῶν ἀπεῖχε μόνον περὶ τὰ ἐννέα χιλιόμετρα, ἀγγέλλεται παρὰ τὰ Κούναξα ¹ ἡ πλησίασις τῆς στρατιᾶς τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν. Αὕτη δ' ἐξώρμησεν ἐν τῇ ἀναπεπταμένη πεδιάδι κατὰ τοῦ Κύρου, καὶ μάλιστα αἰφνιδίως, ὥστε μόλις ἔμνε χρόνος πρὸς συνάθροισιν καὶ σύνταξιν τῆς στρατιᾶς. Οὕτω δὲ πλὴν τῶν λοιπῶν ἄλλων πλεονεκτημάτων τοῦ βασιλέως, ἡγουμένου παμμεγίστης στρατιᾶς ² καὶ δεσπόζοντος τελείως ἀπάντων τῶν πόρων τῆς χώρας, εἶχεν οὗτος καὶ τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ἦτο ὁ προσβάλλων καὶ καταλαμβάνων ἐξ ἀπροσδοκίτου τὸν πολέμιον. Καὶ τὸ μὲν ἔδαφος ἦτο καταλλη-

¹ Τὰ Κούναξα ἀναφέρονται μόνον παρὰ τῷ *Πλουτάρχῳ* (ἐν Βίῳ Ἀρτοξέρξου 8), πιθανῶς παραλαβόντι τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ *Κτησίου*. Ἀπεῖχον δὲ ταῦτα ἀπὸ τῆς Βαβυλῶνος κατ' αὐτὸν μὲν πεντακόσια στάδια, κατὰ δὲ τὸν *Ξενοφῶντα* (Κύρου Ἀνάβ. II, 2, 6) τριακόσια στάδια.

² Κατὰ μὲν τὸν *Ξενοφῶντα* (Κύρου Ἀνάβ. I, 7, 12) καὶ τὸν *Πλούταρχον* (ἐν Βίῳ Ἀρτοξέρξου 7), οὗ πηγὴ εἶνε ὁ *Δεῖνων*, ἡ στρατιὰ τοῦ Ἀρτοξέρξου συνεκροτεῖτο ὑπὸ ἐννεακοσίων χιλιάδων ἀνδρῶν, κατὰ δὲ τὸν *Ἑφορον* (πηγὴν ἔχοντα τὸν *Κτησίαν*. Ἴδε *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Ἀρταξέρξου 13) παρὰ *Διοδώρῳ* τῷ *Σικελιώτῃ* XIV 22) ὑπὸ τετρακοσίων χιλιάδων. Ἴδε Volquardsen Quellen des Diodor σ. 65 καὶ 131.

λότατον πρὸς ἐλευθέραν κίνησιν τῶν ὑπερτέρων δυνάμεων τοῦ Ἀρταξέρξου, αἱ δὲ γραμμαὶ τῆς παρατάξεως τῶν δύο πολεμίων στρατειῶν ἦσαν οὕτω διάφοροι, ὥστε τὸ ἀριστερὸν κέρας τῶν Ἑλλήνων οὐδὲ μέχρι τοῦ μέσου τῶν ἐχθρῶν ἐξικνεῖτο.

Ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ τύχη τῆς μάχης οὐδαμῶς εἶχε κριθῇ· ἡδύνατο δὲ ἀκόμη διὰ συνετῆς συμπράξεως τῶν ἐλληνικῶν στρατιῶν νὰ κερδηθῇ ἡ νίκη. Ἀλλ' ὁ Κλέαρχος πρῶτον μὲν ἡμέλησε τοῦ ἰδίου καθήκοντος, μὴ ἐκτελέσας τὰς καλῶς σταθμηθείσας διαταγὰς τοῦ στρατηγοῦ, ἔπειτα δὲ ἡφροντίστησε περὶ ἑαυτοῦ, διακινδυνεύσας μετὰ τόλμης ἀλογίστου.

Ὁ Κλέαρχος ἡγεῖτο τοῦ δεξιοῦ κέρατος τοῦ παρεκτεινομένου μέχρι τοῦ Εὐφράτου. Ἐλαβε δὲ διαταγὴν νὰ προχωρήσῃ κατὰ τοῦ μέσου τῆς παρατάξεως τῶν πολεμίων, ἐπειδὴ ἐκεῖ ἦτο τεταγμένος ὁ μέγας βασιλεὺς, ὁ δὲ Κύρος προέδωκεν, ὅτι ἐκ τῆς διασπάσεως τοῦ κέντρου ἐκείνου ἔμελλε νὰ κριθῇ ἡ μάχη, ἐν ᾗ ἡ ἐκνίκησίς τινος τῶν κεράτων δὲν ἡδύνατο νὰ γάγῃ εἰς κρίσιν τῆς ὅλης μάχης. Ἀλλὰ παρὰ τὴν διαταγὴν ταύτην ὁ Κλέαρχος προετίμησε νὰ ἐνεργήσῃ συμφώνως πρὸς τοὺς παραδεδεγμένους κανόνας τῆς ἐλληνικῆς στρατηγίας, φοβηθεὶς μὴ κυκλωθῇ ὑπὸ τῶν πολεμίων τὸ κέρας οὗ ἡγεῖτο [διὰ τῆς ἀποσπάσεως αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ]. Ἐξώρμησε λοιπὸν ἐναντίον τοῦ ἀντιπαρατεταγμένου κέρατος τῶν πολεμίων, ἐξώθησεν αὐτὸ ἀκόπως, τραπὲν εἰς φυγὴν, καὶ κατεδίωξε μετὰ σπουδῆς ἀκρατήτου. Ἀλλ' ἡ νίκη αὐτῇ οὐδεμίαν ἔσχε σημασίαν, καθ' ἃ εἶχε προῖδε ὁ Κύρος. Καὶ εἶχε μὲν καταστραφῇ τὸ εὐώνυμον κέρας τῶν Περσῶν, ἀλλὰ σὺν αὐτῷ εἶχεν ἀπομακρυνθῇ τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ τὸ δεξιὸν κέρας τῆς ἰδίας στρατιᾶς καὶ δὲν ἡδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς κρίσιν τῆς μάχης, καθ' ὃν χρόνον ἡ μέση τάξις τῶν πολεμίων προεχώρει ἀκώλυτος καὶ ἤρχισε κυκλοῦσα μετὰ δυνάμεων κατὰ πολὺ ὑπερτέρων τὸ ἀριστερὸν κέρας τοῦ Κύρου. Τότε δὲ αὐτὸς ὁ Κύρος, εἰ καὶ οἱ ἡγέται τῶν Ἑλλήνων ἐδεήθησαν αὐτοῦ θερμοῦς νὰ φεισθῇ ἑαυτοῦ, τοῦθ' ὅπερ εἶχον πλη-

ρέστατα δικαίωμα νάπαιτήσωσι καὶ χάριν τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν συμφέροντος, ὥρμησε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἱππέων εἰς τὸ μέσον τῶν πολεμίων. Ἡ δ' ἐπίθεσις αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἀπρόσμαχος· οἱ μὲν περὶ τὸν βασιλέα διεσπάρθησαν, οἱ δὲ ἱππεῖς τοῦ Κύρου διεσπάρησαν διώκοντες αὐτοὺς, οὕτω δὲ τέλος ὁ Κύρος μετὰ μικροῦ περὶ ἑαυτὸν στίφους εὐρέθη ἀντιμέτωπος τοῦ ἀδελφοῦ. Τότε δὲ ἀπέβαλε πάντα λογισμόν. Εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀπεσκόπει ἢ εἰς τὸν διὰ τῆς ἰδίας χειρὸς φόνον τοῦ βασιλέως. Ἦδη δὲ τὸ ἀκόντιον αὐτοῦ ἤπτετο τοῦ Ἀρταξέρξου, ὅστις μόνον ἐλαφρῶς ἐτραυματίσθη, ὅτε αὐτὸς ὁ Κύρος ἀπομονωθείς σχεδὸν ἐντελῶς καὶ περιστοιχιζόμενος ὑπὸ ἐχθρῶν, ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ ἵππου βαρέως τετραμένος καὶ ἔπειτα ἐφονεύθη¹. Ἐπεσε δὲ θῦμα τῆς ῥιψοκινδύνου αὐτοῦ γενναιότητος· ἐκείνου δὲ θανόντος ἐναυάγησεν ἡ ὅλη ἐκείνη στρατεία, ἐξ ἧς προσεδόκατο ἡ ἑναρξίς νέου βίου διὰ τὴν Δύσιν καὶ τὴν Ἀνατολήν. Συνέβησαν δὲ ταῦτα ἀρχομένου τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 401 π. Χ. (Ὀλυμπ. 94, 4).

Καὶ ἡ μὲν Ἀσιατικὴ στρατιὰ τοῦ Κύρου, ἀνερχομένη εἰς ἑκατὸν χιλιάδας ἀνδρῶν, διεσπάρη μετὰ τὴν μάχην· ἀλλ' οἱ Ἑλληνες, ἀνερχόμενοι εἰς δέκα τρεῖς χιλιάδας, ἔμειναν νικηταί ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἀπέκρουσαν ἀγερώχως πᾶσαν διαπραγματέυσιν καὶ ἐθεώρησαν ἑαυτοὺς ἱκανῶς ἰσχυροὺς, ὅπως προτείνωσι τὸν θρόνον τῶν Ἀχαιμενιδῶν εἰς τὸν φίλον τοῦ Κύρου Ἀριαῖον τὸν ἡγέτην τῆς Ἀσιατικῆς στρατιᾶς². Ἀλλ' ὁ Ἀριαῖος προετίμησε νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν χάριν τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ προδῶσῃ τοὺς συμμαχητάς εἰς τὸν ἐχθρόν. Οὕτω δὲ οἱ Ἑλληνες εὐρίσκοντο ἐγκαταλειμμένοι εἰς τὰς ἰδίας ἑαυτῶν δυνάμεις καὶ ἦσαν ἡναγκασμένοι νὰ φροντίσωσιν αὐτοὶ περὶ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας· εἰς δὲ τὸ ἀγέρωχον αἶσθημα τῆς νίκης ἐπηκολούθησεν ἡ διάγνωσις

¹ Ξενοφῶντος Κύρου Ἀνάβ. I, 8, 24 x ε. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀρταξέρξου 10 κατὰ τὸν Δεῖνωνα καὶ 11 κατὰ τὸν Κτησίαν. Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 23.

² Ξενοφῶντος Κύρου Ἀνάβ. II, 1, 4.

τῶν φοβερῶν δυσχερειῶν εἰς ἃς εἶχεν ἐμβάλλει αὐτοὺς ὁ θάνατος τοῦ Κύρου.

Εὐρίσκοντο μακράν ἐν ἡπείρῳ ξένη, ἐν ταῖς εὐρείαις καὶ ἀπροφυλάκτοις πεδιάσι τῆς Βαβυλῶνος, ἄνευ σκοποῦ καὶ ὁδηγίας, ἐστερημένοι ἀπάντων τῶν πόρων, βασανιζόμενοι ὑπὸ στερήσεων, ἀγνοοῦντες τὰς ὁδοὺς, περιστοιχιζόμενοι πάντοθεν ὑπὸ στρατιῶν ὑπερτέρων, ἡπατημένοι ὑπὸ ψευδῶν ἐπαγγελιῶν καὶ ἐστερημένοι τῶν στρατηγῶν αὐτῶν ἔνεκα δόλου τοῦ Τισσαφέρνης, ὅστις ἐφόνευσεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ σκηνῇ, ὅτε ἠθέλησαν νὰ ἔλθωσιν εἰς λόγους πρὸς αὐτὸν περὶ τῆς ἐπανόδου¹. Τοιαύτη ἦτο ἡ θέσις τῆς ἀτυχοῦς στρατιᾶς τῆς μετὰ προσδοκιῶν δαψιλεστάτων ἐξορμησάσης εἰς ξένην ἀπωτάτην γῆν. Ἄλλ' ἡ στενοχωρία καὶ ἡ ἀνάγκη ἐπέρρωσαν τοὺς Ἕλληνας ἄνδρας καὶ μετέβαλον τοὺς τυχοδιώκτας εἰς ἥρωας. Καὶ ἀνένηψαν μὲν ἐκ τῆς κατεχούσης αὐτοὺς πνιγερᾶς ἀπελπισίας, συνῆλθον δὲ κατὰ τρόπον ἐλληνικώτατον εἰς συμβούλιον κοινὸν, ὅπως δι' ἐλευθέρας κοινῆς συμφωνίας διατάξωσι τὰ καθ' ἑαυτοὺς καὶ πράξωσι συμφώνως πρὸς τὰς περιστάσεις. Οἱ λοχαγοὶ προέτειναν νέους στρατηγούς, καὶ οἱ στρατιῶται ἀπεδέχθησαν αὐτοὺς, πᾶσα δὲ ἀπόπειρα κοινολογίας πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀπηγορεύθη ἐπὶ ποινῇ. Ἀνακτήσαντες δὲ οὕτω τὸ φρόνημα, παρήτησαν πάντα τὰ περιττὰ σκεύη, καὶ ἤρχισαν ἐν τάξει μάχης ἀναβαίνοντες μετὰ θάρρους τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Τίγριδος, θέλοντες νὰ φθάσωσι μετὰ τὴν διάβασιν ὀρεινῶν χωρῶν ἀβάτων καὶ ἀγνώστων εἰς τὰς πέραν ἀκτὰς τῆς θαλάσσης ἐκείνης, δι' ἧς ἔμελλον νὰ ἔλθωσι καὶ πάλιν εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν πατρίδα.

Ἡ δὲ ὀκτὰμηνος αὕτη στρατιωτικὴ πορεία, καίπερ μὴ ἔχουσα ἄμεσον σημασίαν διὰ τὴν καθ' ὅλου ἱστορίαν, παρέχει οὐχ ἥττον ἐνδιαφέρον μέγιστον οὐ μόνον διὰ τὴν γνῶσιν τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ ἐλληνικοῦ χαρακτῆρος. Ἡ δὲ

¹ Ξενοφῶντος Κύρου Ἀνάβ. II, 5, 24 κ. ε. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀρτοξέρου 18. Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 26, 27.

ἀκριβῆς αὐτῆς περιγραφῇ, ἣν χρεωστοῦμεν εἰς τὸν Ξενοφῶντα, εἶνε διὰ ταῦτα τῶν πολυτιμοτάτων μνημείων τῆς ἀρχαιότητος. Βλέπομεν στίφος Ἑλλήνων ἐκ διαφόρων πατρίδων καὶ κοινωνικῶν τάξεων, ἀποσπασθὲν ἐκ πασῶν τῶν συνήθων ἀσχολιῶν τοῦ βίου, ἐν ἡπείρῳ ξένη, ἐν ἀλληλουχίᾳ μακρᾷ ἀσταθιμῆτων, ἐκαστοτε ἀλλοιούμενων καὶ κινδυνωδῶν περιπετειῶν, ἐν αἷς ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου ἔμελλε νὰ ἐπιδειχθῇ ἐν τῇ γυμνῇ αὐτῆς ἀληθείᾳ. Ἐχομεν πρὸ ἡμῶν ποικίλην ἐκλογὴν προτύπων τῶν ἐλληνικῶν λαῶν, ἀπότυπον τοῦ ἔθνους ἐν μικρῷ ἔχον ὅλας αὐτοῦ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας, τὰς δεξιότητας αὐτοῦ καὶ τὰ τρωτὰ, δῆμον πλάνητα ἐκκλησιάζοντα καὶ ψηφίζοντα κατὰ τὸ πάτριον ἔθος, ἅμα δὲ ἄτακτον σῶμα ἀκάθεκτον καὶ ἀτίθασον. Καὶ εἶνε μὲν ἀνθρωποι, ὧν ἡ ψυχὴ εἶχεν ὅλως συγχυθῇ καὶ διαταραχθῇ ὑπὸ τῆς ἀνησυχίας τῶν ἐνεστώτων χρόνων καὶ ὧν εἶχε καταστραφῇ ἡ πρὸς τὴν πατρίδα ἀφοσίωσις, καὶ ὅμως σταθερώτατα ἐμμένουσιν εἰς τὰς ἀρχαιοτάτας τῶν πατρίων παραδόσεων. Ἐνύπνια καὶ διοσημίαι ἐπιδρῶσι κρισίμως, ὡς ἐν τῷ ὁμηρικῷ στρατοπέδῳ, εἰς τὰς σπουδαιοτάτας τῶν ἀποφάσεων· μετὰ τῆς μεγίστης ἐπιμελείας προσφέρονται αἱ θυσίαι καὶ ἄδονται παιᾶνες· ἰδρύνονται βωμοὶ εἰς τοὺς σωτῆρας θεοὺς καὶ τελοῦνται ἀθλητικοὶ ἀγῶνες, ὅτε τέλος ἡ θέα τῆς ποθουμένης θαλάσσης ἀνεζωγόνησε τὴν δύναμιν καὶ τὸ θάρρος. Φιλοκέρδεια καὶ ἐπιδίωξις ῥίψοκινδύνων ἄθλων συνήγαγεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὰ πλήθη καὶ ὅμως ἐν τῇ κρισίμῳ ᾧρᾳ παρουσιάζεται ἐμφανῶς αἶσθημα ζωηρὸν τιμῆς καὶ καθήκοντος, εὐγενὲς ἥρωικόν φρόνημα καὶ ἀσφαλὲς καὶ εὐκοσμος ἀντίληψις τῶν ὀρθῶν συμβουλῶν περὶ τοῦ πρακτέου. Καὶ παρατηροῦμεν μὲν καὶ ἐνταῦθα τὴν ἀντιζήλιαν τῶν φύλων, ἀλλ' ἐπικρατεῖ ὅμως ἡ συναισθησις τῆς κοινῆς καταγωγῆς, ἡ συνειδησις τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος, ὃ δὲ ὄχλος ἔχει ἱκανὴν σύνεσιν καὶ αὐταπαρνησίαν, ὅπως ὑποτάσσεται εἰς ἐκείνους οἵτινες διὰ τῆς πείρας, τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἠθικοῦ σθένους ἀνεδείχθησαν οἱ κατάλληλοι πρὸς στρατηγίαν. Ἀξίον δὲ ἄλλως ἰδίᾳς προσοχῆς εἶνε καὶ τοῦτο,

ὅτι καὶ ἐν τῷ πλήθει ἐκείνῳ ποικίλων Ἑλλήνων Ἀθηναῖος ἀνὴρ εἶνε ὁ διὰ τῶν προσόντων αὐτοῦ ὑπερευδοκιμῶν ἅπαντας τοὺς ἄλλους καὶ ἀναδειχθεὶς αὐτόχρημα σωτὴρ τῆς ὅλης στρατιᾶς.

Ὁ Ἀθηναῖος Ξενοφῶν εἶχε συστρατεύσει ὡς ἀπλοῦς ἐθελοντῆς, εἰσαχθεὶς εἰς τὸν Κύρον παρὰ τοῦ Προξένου καὶ μείνας εἶτα ἔνεκα φιλοτιμίας παρ' αὐτῷ, οὗ ἐθαύμαζε τὰ μεγάλα φυσικὰ χαρίσματα. Δὲν εἶχε δὲ οὔτ' ἐπιθυμίαν οὔτε ἀρχὴν τινα ἐπιβάλλουσαν εἰς αὐτὸν νὰ διακριθῇ ἐν τῷ στερουμένῳ ἡγετῶν ἐκείνῳ στίφει· ἡ μὲν πατρίς αὐτοῦ ἦτο ἀκόμη μισητὴ παρὰ τοῖς Ἑλλήσι, τὸ δὲ μέγιστον πλῆθος τῆς στρατιᾶς ἀπετελεῖτο ἐκ Πελοποννησίων, ὧν οἱ πλεῖστοι ἦσαν Ἀρκάδες καὶ Ἀχαιοί¹. Καὶ ὁμοῦς ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ὁ ἀνὴρ ὅς τις, ἀγόμενος ὑπὸ ἐνδομύχου φωνῆς, ἀνερρίπισε παρὰ τοῖς ἐταίροις τὴν ὑψηλοτέραν πανελλήνιον συνειδήσιν, ἐνέπνευσε θάρρος, πεποίθησιν καὶ σῶφρονα σύνεσιν καὶ κατώρθωσε τὴν ἀποδοχὴν τῶν πρώτων σωτηρίων ἀποφάσεων. Μόνος ὁ Ἀθηναῖος εἶχε τὴν ὑπερτέραν ἐκείνην παιδείυσιν ἣς ἦτο ἀνάγκη, ὅπως ἐμποιηθῇ τάξις καὶ ἡθικὸν κράτος εἰς τὸ ἀτίθασον καὶ ὑπὸ φιλαυτίας κατεχόμενον στίφος ἐκεῖνο τῶν μαχίμων καὶ ὅπως δυνηθῇ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς αὐτὸ κατὰ τὰς διαφόρους περιστάσεις ὡς ῥήτωρ, ὡς στρατηγὸς καὶ ὡς διαλλακτής. Κυρίως δὲ εἰς αὐτὸν ὀφείλεται τὸ κατόρθωμα, ὅτι παρὰ τὰς ἀρρήτους ταιλαιπωρίας μεταξὺ ἐχθρικῶν φύλων καὶ ἐρήμων χιονοσκεπῶν ὁρέων ἡδυνήθησαν οὐχ ἥττον ἔστω καὶ διὰ πολλῶν λοξοδρομιῶν νὰ φθάσωσι τέλος εἰς τὰ παράλια ὀκτακισχίλιοι Ἑλληνες².

Ἐπίστευσαν δὲ, ὅτι ἐσώθησαν, ὅτε, ἀρχομένου τοῦ Μαρτίου, ἔφθασαν παρὰ τὴν θάλασσαν πλησίον τῆς Τραπεζοῦντος. Ἀλλ' αἱ μέγιστα τῶν δυσχερειῶν ἔμελλον νὰρχίσωσιν ἐκεῖ πρῶτον ἔνθα συνηντήθησαν μεθ' Ἑλλήνων, ἐπειδὴ κινδυνωδέστεραι πάσης προσβολῆς τῶν βαρβάρων ἦσαν αἱ πολύπλοκοι δολεραὶ σκευωραὶ αἱ παρασκευασθεῖσαι εἰς αὐτοὺς παρὰ τῶν σπαρτιατικῶν ἀρχῶν.

¹ Ξενοφῶντος Κύρου Ἀνάβ. VI, 2, 10 κ. ἑ.

² Ξενοφῶντος Κύρου Ἀνάβ. IV, 7, 20.

Καὶ δὴ ἅμα τῇ εἰς τὴν Σπάρτην ἀφίξει τοῦ ἀγγέλου περὶ τῆς παρὰ τὰ Κούναξα μάχης μόνη σκέψις ἐπελθοῦσα εἰς τοὺς Σπαρτιατίας ὑπῆρξε τὸ νάποφύγωσι τὰ κακὰ ἐπακόλουθ' ἄτινα ἡδύνατο νὰ ἔχῃ νῦν δι' αὐτοὺς ἢ μετὰ τοῦ Κύρου σύμπραξις. Διὰ ταῦτα οὐ μόνον ἀπηνήθησαν πᾶσαν εἰς τὸ ἐγχείρημα αὐτοῦ συμμετοχὴν τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας καὶ παντὶ τρόπῳ ἡγωνίσθησαν νὰ τύχωσι τῆς εὐνοίας τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἀλλὰ καὶ δὲν ἡσχύνθησαν νάποστερήσωσι πάσης προστασίας τοὺς Ἑλληνας ἐπικούρους, ὅτε, ἐξελθόντες ἀπὸ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀσίας, ἀνεφάνησαν καὶ πάλιν, καὶ τοῦτο ὅπως ἀποφύγωσι καὶ αὐτὴν τὴν ἐπίφασιν, ὅτι ὁπωςοῦποτε συνέπραξαν εἰς τὴν ὅλην ἀποστασίαν.

Οἱ Κύριοι, ὡς καλεῖ τοὺς περὶ τὸν Κύρον ὁ Ξενοφῶν¹, ἔσται-
 λαν ἐκ Τραπεζοῦντος εἰς τὸ Βυζάντιον τὸν Χειρίσοφον, ὅπως ἐξεύρη
 ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑποστήριξιν καὶ πόρους πρὸς ἐπιστροφὴν αὐτῶν
 εἰς τὰς πατρίδας. Ὁ δὲ Χειρίσοφος μετὰ μακράν ἀπουσίαν ἐπέ-
 στρεψε φέρων μόνον κενὰς ἐπαγγελίας, ὅτε ἡ στρατιὰ εὐρίσκετο
 ἐν τῇ Σινώπῃ². Ἐξελέχθη δὲ ἀρχιστράτηγος μετὰ τὴν παρὰ τοῦ
 Ξενοφῶντος ἀπόκρουσιν τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἅτε προβλέποντος, ὅτι
 ἡ ἐκλογὴ Ἀθηναίου ἔμελλε νῦν, ὅτ' ἐπλησίαζον εἰς τὴν περιο-
 χὴν τῆς ἀρχῆς τῶν Σπαρτιατῶν, νὰ ἐμποιήσῃ, ὡς εἰκὸς, κακὴν
 αἴσθησιν καὶ ἀποβῇ ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν στρατιάν. Ὅτε δὲ μετ' οὐ
 πολὺ ἀπέθανεν ὁ Χειρίσοφος, οὐδεὶς ὅλως ὑπῆρχεν ἔκκριτος ἀνὴρ
 κατάλληλος νὰ ὑπερμαχήσῃ τῶν συμφερόντων τῆς ἐλληνικῆς
 στρατιᾶς παρὰ τοῖς τέλεσι τῶν Σπαρτιατῶν. Ὁ δὲ Ξενοφῶν ἐπει-
 ράθη τότε καὶ πάλιν κατὰ τρόπον ἀφιλοκερδέστατον νὰ μεριμνήσῃ
 περὶ τοῦ συμφέροντος τῆς στρατιᾶς, προσπαθήσας νὰ πείσῃ τὸν
 ἀρμοστὴν τοῦ Βυζαντίου Κλέανδρον νὰ αναλάβῃ τὴν ἀρχιστратη-
 γίαν. Ἀλλ' ὅμως δὲν κατώρθωσε τοῦτο· ὅτε δὲ ἡ στρατιὰ ἔφθασε
 περὶ τὰ τέλη τοῦ θέρους εἰς τὴν Χρυσόπολιν παρὰ τὸν Βόσπορον,

¹ Οἱ Κύριοι, τὸ Κύρου στράτευμα, οἱ μετὰ Κύρου ἀναδάντες, οἱ Κύρου στρατιῶται. Ἰδε Ξενοφῶντος Ἀνάδ. VII, 2, 6 Ἑλλην. III, 1, 4.

² Ξενοφῶντος Κύρου Ἀνάδ. VI, 1, 16, VII, 1, 3.

ἤρχισαν αἱ προδοσίαι τοῦ Ἀναξιβίου, ὅς τις ἤρχεν ἐν ταῖς θαλάσσαις ἐκεῖναις ὡς ναύαρχος τῶν Λακεδαιμονίων¹.

Ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἦτο ἄξιος ἀντιπρόσωπος τῆς ἐκφυλισθείσης Σπάρτης. Οὐδὲν ἐπεδείκνυεν αἴσθημα ἐλληνικῆς φιλοπατρίας, οὐδὲν ἔχνος συμπαθείας ὑπὲρ τῶν συμπολιτῶν ἐκείνων οἵτινες εἶχον προσπελάσει ὡς ἐκ θαύματος εἰς τὴν φλιάν τῆς γενετείας καὶ ἐν τῇ ὀδυνηρᾷ αὐτῶν ἀμυχανίᾳ ἐστήριζον τὰς ἐλπίδας εἰς τὴν εὐμένειαν τῶν ὁμοφύλων. Κατεχόμενος δὲ ὑπὸ ἀσπλάγχχνου ἐγωισμοῦ, μόνον περὶ τοῦ ἰδίου ἀξιώματος ἐμερίμνα καὶ μόνον πρὸς τὴν Περσίαν ἀπέβλεπε, θέλων νάξιωθῇ τῆς εὐνοίας τῶν σατραπῶν. Καὶ δὴ ὁ Φαρνάβαζος εἶχε προβῇ εἰς λαμπράς πρὸς αὐτὸν ἐπαγγελίας, ἂν ἤθελε φροντίσει νάπομακρύνῃ ἀπὸ τῆς σατραπείας αὐτοῦ τὸ ἐπικίνδυνον στίφος. Διὰ ταῦτα δὲ ὁ Ἀναξίβιος ἐμερίμνησεν, ὅπως διαπεραιωθῇ εἰς τὸ Βυζάντιον ἢ στρατιὰ, ἥτις ἄλλως ἐπίστευε πάντως, ὅτι ὁ ναύαρχος τῶν Σπαρτιατῶν ἔμελλε τέλος νὰ τηρήσῃ τὰς δοθείσας εἰς τὸν Χειρίσοφον ὑποσχέσεις καὶ παραλάβῃ αὐτὴν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα δὲ παρήτησαν τὰ πλεονεκτήματα ἅτινα εἶχον ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐνθα ἠδύναντο νὰ προμηθεύωνται ἀφρόνως τὰ πρὸς ζωάρκειαν διὰ τῆς λεηλασίας περσικῶν χωρίων. Ἀλλ' ἅπασαι αὐτῶν αἱ προσδοκίαι διεψεύσθησαν ὀδυνηρότατα. Πράγματι δὲ, μόλις εἶχον ἀποβιβασθῇ εἰς τὸ εὐρωπαϊκὸν ἔδαφος καὶ εἶχον, καθ' ἃ ἤλπιζον, ἀπαλλαγῇ ἀπάντων τῶν δεινῶν, καὶ ἀπήχθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀναξιβίου κατὰ γῆν ἐκτὸς τοῦ Βυζαντίου ἄνευ δώρων, ἄνευ μισθοῦ δίκην συρφετοῦ οὗ ἐπεδόλλετο ἡ ταχίστη ἀποπομπή².

Ὅτε δὲ ἡ στρατιὰ ἐξώσθη ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου, ὁ Ἀναξίβιος διέταξε νὰ κλεισθῶσι πάλιν αἱ πύλαι τῆς πόλεως, καὶ παρήγγει-

¹ Ὁ Ἀναξίβιος καλεῖται παρὰ τῷ Διοδώρῳ Σικελιώτῃ (XIV, 30) Βυζαντίων ναύαρχος· ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ἔκφρασις ἀνακριτῆς πρὸς δήλωσιν τοῦ ναυλογίου τοῦ σπαρτιατικοῦ στόλου, οὗ ναύαρχος ἦτο ὁ Ἀναξίβιος μέχρι τοῦ 400 π. Χ., ὅτε διεδέχθη αὐτὸν ὁ Πῶλος (Ξενοφῶντος Κύρου Ἀνάβ. VII, 2, 5). Π βλ. Weber De Gytheio σ. 88 κ. ε.

² Ξενοφῶντος Κύρου Ἀνάβ. VII, 1, 7 κ. ε.

λεν εἰς αὐτὴν νὰ ἐξοικονομήσῃ τὰ ἐπιτήδεια ἐκ τῶν ἐνόντων ἐν τοῖς θρακικοῖς χωρίοις τῆς περιχώρου καὶ ἔπειτα νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω πρὸς τὴν Χερσόνησον, ὅπου ἔμελλε νὰ λάβῃ μισθόν. Οὕτω δὲ οἱ ἀτυχεῖς εἶδον ἑαυτοὺς καὶ πάλιν ἐκβληθέντας εἰς ξένην γῆν, καὶ ἠναγκάσθησαν, πλησιάζοντος τοῦ χειμῶνος, καθ' ὅτι ἦτο ἤδη Ὁκτώβριος, νὰναλάβωσι νέας πορείας καὶ νέους ἀγῶνας χάριν συντηρήσεως ἑαυτῶν. Ἀλλ' ἡ προδοσία αὕτη ὑπερέβαινε πᾶν μέτρον καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ γείνη ἀνεκτὴ ἐν ἡσυχίᾳ. Διὸ ἡ στρατιὰ ἐτράπη εἰς ἀγρίαν στάσιν καὶ ἐστράφη ἐναντίον τῆς πόλεως· τινὲς δὲ τῶν ἀνηκόντων εἰς αὐτὴν, οἵτινες εἶχον κατὰ τύχην ἐγκαταμείνει ἐντὸς τῶν τειχῶν, ἐβοήθησαν αὐτὴν νὰνοίξῃ τὰς πύλας τοῦ Βυζαντίου. Ἡ στρατιὰ εἰώρμησεν εἰς τὴν πόλιν πνέουσα ἐκδίκησιν, οἱ ἡγούμενοι τῆς σπαρτιατικῆς φρουρᾶς οὐδεμίαν ἐτόλμησαν ἀντιτάξωσιν ἀντίστασιν, καὶ ὁ Ἀναξίβιος ἤθελε πέσει θύμα τῆς μανίας τῶν στρατιωτῶν, ἂν μὴ ἡ μεσιτεία τοῦ Ξενοφῶντος ἔσωζε τόν τε στρατηγὸν καὶ τοὺς πολίτας τοῦ Βυζαντίου. Διὰ τῶν πειστικῶν δ' αὐτοῦ λόγων κατώρθωσε νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν σύνεσιν τῶν στρατιωτῶν, παραστήσας εἰς αὐτοὺς, ὅτι διεκινδύνευον νὰ ἐφελκύσωσιν ἐφ' ἑαυτοὺς τὴν ἔχθραν ἀπάντων, τῶν τε Περσῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὅτι ἡ πρὸς στιγμὴν ἐπιτυχία, ἥς ἔμελλον ἐξ ἅπαντος νὰ τύχωσιν, ἔμελλε νὰ ὑπάρξῃ ἡ ἀρχὴ μεγίστης συμφορᾶς. Πεισθέντες δ' ἐκ τούτων τῶν παρορμήσεων, ἀπέδωκαν οἱ στρατιῶται ἐθελουσίως τὴν πλουσίαν λείαν ἣν ἤδη κατεῖχον, ἀπεδέχθησαν τὴν πρότασιν ἀνδρὸς Θηβαίου, καλουμένου Κοιρατάδου, ὅστις ὑπέσχετο εἰς αὐτοὺς πλουσιώτατα κέρδη ἐκ στρατείας εἰς τὴν Θράκην, ἂν ἤθελον νὰ ἐπιτρέψωσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν ἡγεσίαν αὐτοῦ, καὶ ἐγκατέλιπον ἡσύχως τὴν πόλιν¹. Ὁ δὲ Ἀναξίβιος ἔκλεισε τὸ δεύτερον τὰς πύλας τοῦ Βυζαντίου ὀπισθεν αὐτῶν, καὶ διέταξεν ἅμα τῇ ἐκ τοῦ φόβου ἀπαλλαγῇ αὐτοῦ, ὅπως ἐξανδραπο-

¹ Ξενοφῶντος Κύρου Ἀνάδ. [VII], 1, 33.

δισθῶσιν οἱ τυχόν ὑπολειφθέντες ἐν Βυζαντίῳ ἐκ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Κύρου.

Ἄλλ' ἢ μετὰ τοῦ Κοιρατάδου συμφωνία διελύθη μετ' οὐ πολὺ. Οἱ δὲ στρατιῶται ἔνεκεν ἀνεπαρκoῦς ἡγεσίας καὶ διαρκoῦς διχονείας τῶν διαφόρων ἀρχηγῶν περιεπλανῶντο ἄνευ σκοποῦ καὶ σχεδίου ἐν τῇ θρακικῇ χώρᾳ. Καὶ πολλοὶ μὲν ἀπέστησαν, ἐπέστρεψαν οἱ καδὲ κατὰ μόνας ἢ ἐγκατέστησαν ἐν περικειμένοις χώροις. Ἡ δὲ ὅλη στρατιὰ ἔβαινεν εἰς πλήρη διάλυσιν πρὸς μεγίστην εὐχαρίστησιν τοῦ Ἀναξιβίου, ὅστις ἤλπιζε πλεόν, ὅτι ἔμελλε νὰ ποκομίσῃ παρὰ τοῦ Φαρναβάζου τελείαν τὴν ἀνταμοιβὴν τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅτε ἦλθε πρὸς αὐτὸν, οὗτος ἐγίνωκεν ἤδη, ὅτι ἡ ἐνιαυσία αὐτοῦ ἀρχὴ ἔληγεν ἤδη, ἐπιστάντος τοῦ φθινοπώρου τοῦ 400 π. Χ., καὶ ὅτι ὁ Ἀναξίβιος οὔτε νὰ ὠφελήσῃ ἡδύνατο πλεόν αὐτὸν οὔτε νὰ βλάψῃ. Διὰ τοῦτο δὲ οὐδὲ διανοήθη καὶ νὰ τηρήσῃ τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν, καὶ συνέδεσεν αὐτ' αὐτοῦ σχέσεις πρὸς τὸν Ἀρίσταρχον, ὅστις εἶχεν ἀφίχθῃ εἰς τὸ Βυζάντιον διορισθεὶς ἐπ' ἐσχάτων ἀρμοστής. Ὁ δὲ Ἀρίσταρχος ὑπεδύθη τότε τὸ ἔργον τοῦ Ἀναξιβίου, καὶ ἐνεκαίνισε τὴν ἀρχὴν διατάξας τὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ τοῦ Βυζαντίου ἐξανδραποδισμὸν τῶν ἐν τῇ πόλει ἐγκαταμεινάντων ἀσθενῶν ἐκ τῶν Κυρείων, ὄντων τετρακοσίων, οἵτινες ἐθεραπεύοντο φροντίδι τοῦ προκατόχου ἀρμοστοῦ Κλεάνδρου¹.

Ἄλλ' ὁ Ἀναξίβιος ἔκτοτε μόνην σκέψιν εἶχε πῶς νὰ ἐκδικηθῇ τὸν παρὰ σπονδὸν σατράπην, θέλων νὰ δείξῃ εἰς αὐτὸν, ὅτι καὶ μὴ περιβεβλημένος δημοσίαν ἀρχὴν εἶχεν ἀκόμη εὐκαιρίαν νὰ τιμωρῇ τοὺς ἐπιόρκους. Διὸ ἦλθεν εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸν Ξενοφῶντα, ἔπεισε τοῦτον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν στρατιάν, ἣν εἶχε καταλίπει παρὰ τὸ Βυζάντιον, καὶ ἐπαναγάγῃ ταύτην ἀπὸ τῆς Περίνθου εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπως ἐν αὐτῇ ἀναλάβῃ φανερὸν πόλεμον ἐναντίον τοῦ σατράπου². Ὁ δὲ Ξενοφῶν ἀπεδέχθη τὰς προτάσεις αὐτοῦ. Καὶ

¹ Ξενοφῶντος Κύρου Ἀνάβ. VII, 2, 5 κ. ἑ.

² Ξενοφῶντος Κύρου Ἀνάβ. VII, 2, 8 κ. ἑ.

πάλιν λοιπὸν ἠθροίσθησαν οἱ στρατιῶται περὶ τὸν ἀρχαῖον αὐτῶν στρατηγὸν, καὶ ἤλπισαν, ὅτι ὑπ' αὐτὸν ἔμελλον νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἐπιτυχεῖς λαφυραγωγίας ἐν ταῖς πλουσίαις παρὰ τὴν Προποντίδα παραλίαις χώραις. Διευθύνεται δὲ ἡ παράτολμος στρατιὰ καὶ πάλιν ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς, ἀλλ' ὁ Ἀρίσταρχος, ὁ νέος φίλος τοῦ σατράπου, καθιστάνει ἀδύνατον τὴν διὰ τοῦ Βοσπόρου διαπεραίωσιν, καὶ ὁ Ξενοφῶν εὐρίσκεται ἠναγκασμένος νὰ προσέλθῃ μετὰ τῶν στρατιωτῶν οὓς εἶχεν ἤδη ὅπωςδῆποτε συναθροίσει καὶ πάλιν περὶ ἑαυτὸν, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Θρακῆς ἡγεμόνος Σεύθου, ὅπως βοηθήσῃ αὐτὸν πρὸς καθυπόταξιν φύλων τινῶν ἀποστάντων ἀπὸ τοῦ πατρῷου βασιλείου¹.

Οὕτως ἐναυάγησε τὸ σχέδιον τοῦ Ἀναξίβειου, διανοηθέντος τὴν χάριν ἰδιωτικῆς ἐκδικήσεως περιπλοκὴν τῆς Περσίας εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Σπάρτην. Καὶ ὁ μὲν Φαρνάβας ἔβλεπεν ἑαυτὸν τελεσφορώτερον εἴπερ ποτὲ ὑποστηριζόμενον καὶ ἐξασφαλιζόμενον ὑπὸ Σπαρτιατῶν ἀρχόντων· ἡ δὲ ὅλη ἐκείνη περιπέτεια ἡ ἀπειλήσασα σοβαρώτατα τὴν διάσπασιν τῶν ἀγαθῶν μεταξὺ Σπάρτης καὶ Περσίας σχέσεων, ἡ ἀποστασία τοῦ Κύρου καὶ ἡ εἰς αὐτὴν συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων, ἐφαίνετο συνωδᾶ πρὸς τὴν πονηρὰν πολιτείαν τῶν ἐφόρων παρελθοῦσα διὰ παντὸς καὶ μὴ συνεπαγομένη περαιτέρους κινδύνους, μηδ' ἐξασκοῦσα διαρκῆ ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰ ἑλληνικὰ πράγματα.

Καὶ ὅμως οἱ Σπαρτιῶται ἠπατῶντο, ἡ δὲ ἀπρεπὴς αὐτῶν καὶ δειλὴ φιλειρηνικὴ πολιτεία δὲν ὠφέλησεν αὐτοὺς εἰς τέλος. Καὶ δὴ μετὰ τὸν ὄλεθρον τοῦ Κύρου ἤρχισε καὶ πάλιν πρωταγωνιστῶν ὁ Τισσαφέρνης. Ἐκεῖνος εἶχεν ὑπάρξει ὁ διὰ τῶν νουθεσιῶν αὐτοῦ καταστήσας εἰς τὸν μέγαν βασιλεῖα δυνατὴν τὴν ἐπιχείρησιν ἐγκαίρων παρασκευῶν· ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ὁ ἐν αὐτῇ τῇ ἐσχάτῃ ὥρᾳ τοῦ κινδύνου ἐνθαρρύνας τὸν ἄτολμον Ἀρταξέρξην πρὸς σθεναρὰν

¹ Ξενοφῶντος Κύρου Ἀνάδ. VII, 2, 10. 15 κ. ἑ. Περὶ τῶν ἀργυρῶν κατὰ τὸ ἀττικὸν κόμμα νομισμάτων τοῦ Σεύθου [de Duc de Luynes Num. ismatique] des Satr[apes] σ. 45.

ἀντίστασιν καὶ ὁ μόνος ἀπάντων τῶν στρατηγῶν κατὰ τὴν ἐφόρμησιν τῶν Ἑλλήνων ἀνισταθείς· καὶ μετὰ τὴν μάχην δὲ εἶχε μεριμνήσει δραστηριώτερον παντὸς ἄλλου ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ὡφείλε λοιπὸν ὁ βασιλεὺς νάνταμείψῃ τὸν πιστὸν θεράποντα τὸν ἐγκαταλειφθέντα κατὰ τὸν χρόνον τῆς πρὸς τὸν Κύρον διχονοίας αὐτοῦ, καὶ ὥφειλε νὰ θεωρῇ αὐτὸν νῦν τὸν μόνον ἄνδρα τὸν κατάλληλον νάποκαταστήσῃ καὶ πάλιν τὴν τάξιν ἐν ταῖς παραθαλασσίαις σατραπείαις. Ἔστειλε λοιπὸν αὐτὸν περιβεβλημένον ἑκτακτον ἐξουσίαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν ἐκτὸς τῆς ἀρχαίας σατραπείας καὶ τὴν χώραν ἐν ἣ εἶχε δεσπόσει ὁ Κύρος¹.

Ἐκτοτε δ' ἐπῆλθεν ἀρχὴ νέας περιόδου ἐν τοῖς πράγμασι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ Ἀσιᾶται Ἕλληνες, οὓς εἶχε θεραπεύσει ὁ Κύρος, μειλιχίως πρὸς αὐτοὺς φερόμενος, περιέπεσον νῦν ὑπὸ τὴν μάστιγα ἀνδρὸς οὐ μόνον κατ' ἀρχὴν ἀποδοκιμάζοντος τὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὑποχωρήσεις καὶ τὴν ἀποδοχὴν τῶν δημοτικῶν αὐτῶν ἐλευθεριῶν, ἀλλὰ καὶ ἔχοντος ἰδίαν ἔχθραν πρὸς τὰς παραθαλασσίους πόλεις καὶ ἐπιδιώκοντος νὰ ἐκδικηθῇ αὐτάς, ἅτε κηρυχθείσας ὑπὲρ τοῦ Κύρου ἐκ συμπαθείας πρὸς αὐτόν. Κατὰ ταῦτα δὲ ἰδία τοῦ Τισσαφέρνου πάθη συνέπιπτον πρὸς τὴν δοθείσαν εἰς αὐτὸν ἐντολήν, καθ' ἣν ὥφειλε νὰ καταπαύσῃ τὴν ἐν ταῖς παραλίαις τῆς Ἰωνίας κρατοῦσαν ἰσχυρότητα καὶ ἀποκαταστήσῃ πάλιν τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως.

Οὕτως ἀνενεώθησαν καὶ πάλιν κατὰ τρόπον παράδοξον αἱ ἀρχαῖαι περιστάσεις. Ὡς ἄλλοτε ποτε εἶχον προχωρήσει οἱ βασιλεῖς τῆς Λυδίας πρὸς καθυπόταξιν τῶν παραλίων πόλεων, ἔπειτα δὲ ὁ Ἄρπαγος, ὁ στρατηγὸς Κύρου τοῦ μεγάλου, καὶ εἴτα τρίτον αἱ στρατιαὶ τοῦ Ἀρταφέρνου ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ βασιλέως Δαρείου, οὕτω προεχώρησε τώρα ὁ Τισσαφέρνης πρὸς τὴν παραλίαν, καὶ ἐπελήφθη τῆς πολιορκίας τῆς Κύμης, θέλων νὰ ὑποτάξῃ μίαν μετὰ τὴν ἄλλην τὰς ἐλληνίδας πόλεις καὶ μεταβάλλων αὐτάς εἰς

¹ Ξενοφῶντος Κύρου Ἀνάβ. III, 1, 3. Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 35.

ὑπηκόους τοῦ βασιλείου τῶν Περσῶν. Ὡς δὲ κατὰ τὰς ἀρχαιοτέρας ὁμοίας περιστάσεις, οὕτω καὶ τώρα ἡ τοιαύτη ἐνέργεια προεκάλεσε νέαν περιπλοκὴν πρὸς τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Αἱ τρέμουνσαι παρὰ τῆς πόλεως τῆς Μικρᾷ Ἀσίας ἔστειλαν, ὡς ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Κύρου καὶ τοῦ Δαρείου, πρέσβεις εἰς τὴν Σπάρτην, ζητοῦσαι παρὰ τῆς πόλεως τῆς εἴπερ ποτὲ δεσποζούσης ἀπασῶν τῶν ἐν ταῖς μητροπόλεσι δυνάμεων προστασίαν ἐναντίον τῶν στρατιῶν τῶν βαρβάρων καὶ τῆς ἐκδικήσεως τοῦ Τισσαφέρους.

Ἡ δ' αἰτήσις βοηθείας αὕτη δὲν ἀπερρίφθη ἀσυζητητῇ, ὡς τοῦτο εἶχε συμβῇ ἐν προτέrais περιστάσεσιν. Ὁ δὲ λόγος τῆς τοιαύτης τῶν Σπαρτιατῶν διαγωγῆς ἐνέκειτο εἰς τοῦτο, ὅτι ἡσθάνοντο φανερώς, ὅτι αἱ φιλικαὶ πρὸς τὴν Σπάρτην σχέσεις δὲν ἡδύναντο ὅπωςδὴπε νὰ διατηρηθῶσι, καὶ ἂν ἀκόμη ἤθελον προβῇ εἰς μείζονας τῶν ἤδη γενομένων ὑποχωρήσεις καὶ ταπεινώσεις. Ἡ παρασχεθεῖσα εἰς τὸν Κύρον ὑποστήριξις δὲν ἡδύνατο νὰ διαψευσθῇ, ἡ δὲ αὐλὴ τῶν Σούσων θεωρεῖ τοὺς ἀρχαίους φίλους τοῦ διεκδικήσαντος τὸν περσικὸν θρόνον ἐχθροὺς τοῦ βασιλείου, καὶ ὁ Τισσαφέρνης, καθ' ὃν τρόπον εἶχεν ἀναλάβει τὴν ὀριστικὴν κατάλυσιν τῆς κατ' ἐπίφασιν ἐλευθερίας τῶν ἐλληνίδων πόλεων τῆς Μικρᾷ Ἀσίας, οὕτω δὲν ἀπέκρυπτε καὶ τὴν φανεράν πρόθεσιν τῆς διαρρηξέως τῆς ὑπόπτου εἰρήνης τῆς ὑφισταμένης μεταξὺ Περσίας καὶ Σπάρτης.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, δὲν ἦτο ἀνάγκη μεγάλης πολιτικῆς συνέσεως καὶ τόλμης πρὸς ἑναρξιν τοῦ πολέμου πρὶν ἢ αἱ ἐλληνίδεις πόλεις πέσωσι καὶ πάλιν ὑπὸ τὸν περσικὸν ζυγὸν καὶ οἱ Σπαρτιαῖται ἀποβάλλωσι τοὺς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ λιμένας. Ἐξώθει δὲ πρὸς τὸν πόλεμον καὶ σύμπασα ἐκείνη ἡ φατρία, εἰς ἣν αἱ τελευταῖαι ἀτιμωτικά τῶν Σπαρτιατῶν πρὸς τὴν Περσίαν συνθῆκαι ἦσαν κάρρος ἐν τῷ ὀρθαλμῷ καὶ ἥτις ἔχαιρεν ἐπὶ τῇ παρεχομένῃ εὐκαιρίᾳ πρὸς ῥῆξιν τῶν συνθηκῶν τούτων καὶ ἐξαγνισμόν ἀπὸ τῆς ἐξ αὐτῶν κατασχύνης. Ἀλλ' ἡ ὀριστικὴ ἀπόφασις πρὸς πόλεμον ἤθελεν ἀποβῇ καὶ τῶρ' ἀκόμη λίαν δυσχερὴς

εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ἂν μὴ τὰ νεώτατα γεγονότα εἶχον διαφωτίσει αὐτοὺς περὶ τῶν κατὰ τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τοῦ περσικοῦ βασιλείου καὶ ἐλαττώσει οὕτω τὸν φόβον συγκρούσεως πρὸς τοὺς Πέρσας.

Μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου οἱ Ἕλληνες εἶχον μὲν ἀποβάλλει πάντα φόβον ἀπὸ τῆς Περσίας ὡς κράτους ἐπιτιθεμένου, ἀλλ' ἔθεώρουν ἔμως τὴν Περσίαν ἀπρὸςπέλαστον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς μεσογαίᾳ καὶ ἔχουσαν ἀνεξαντλήτους ἐσωτερικοὺς πόρους καὶ δυνάμεις. Ἀλλὰ πῶς ἠδύναντο πλέον νὰ τιμῶσι πολιτείαν μὴ κατορθώσασαν νὰ νικήσῃ στῖφος Ἑλλήνων στρατιωτῶν περικεκλεισμένων ἐν μέσῃ τῇ χώρᾳ αὐτῆς; Ἀλλως δὲ αὐτὸς ὁ Τισσαφέρνης διὰ τῆς δολοφονίας τῶν στρατηγῶν εἶχε μαρτυρήσει τρανότατα, ὅτι στρατιὰν ἑλληνικὴν καλῶς διοικουμένην ὑπελάμβανεν ἀκατανίκητον, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ στερούμενον ἀρχηγῶν πλῆθος δὲν ἀπετόλμησε, καίπερ κεκτημένος στρατιὰν ἀπείρως πολυαριθμοτέραν, οὐτ' ἐν τῷ στρατοπέδῳ νὰ προσβάλλῃ οὐτ' εἰς τὰ ὄρη νὰ διώξῃ. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ κατ' ἀριθμὸν ἐλαττωθεῖσα καὶ ἐν διαλελυμένῃ πειθαρχίᾳ ἐπιστρέφουσα εἰς τὴν πατρίδα στρατιὰ κατώρθωσεν οὐχ ἥττον νὰ ἐμπνεύσῃ τοιοῦτον φόβον εἰς τὸν ἰσχυρὸν Φαρνάβαζον, ὥστε οὗτος δὲν ἠσύχασε, πρὶν ἢ κατώρθωσεν αἰσίως τὴν πέραν τοῦ Βοσπόρου διαπεραίωσιν αὐτῆς. Εἶχε λοιπὸν ἀποβάλλει διὰ μιᾶς ὁ κολοσσὸς τοῦ περσικοῦ βασιλείου τὴν περιβάλλουσαν αὐτὸν ὅπωςδὴποτε μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου αἰγλὴν μεγαλείου, καὶ διὰ ταῦτ' ἀπεφάσισαν τὴν φορὰν ταύτην νὰ μὴ ἀποκρούσωσι τὸ παρὰ τῶν ἀσιατικῶν πόλεων ὑποβληθὲν αἶτημα βοήθειας. Ἡ Σπάρτη ἐπίστευσεν, ὅτι δύναται νὰ ἀναλάβῃ καὶ πάλιν ἄνευ κινδύνου προγράμμα πανελλήνιον· δὲν ἠθέλησε δὲ καὶ χάριν αὐτοῦ τοῦ ἀξιώματος αὐτῆς παρὰ τοῖς Ἕλλησι νὰ μελήσῃ τῆς παρουσιαζομένης ἐπιτηδείας εὐκαιρίας, ὅπως καλέσῃ τοὺς Ἕλληνας νὰκολουθήσωσιν αὐτὴν στρατευομένην. Συγχρόνως δὲ προσεδόκων, ὅτι θὰ δυνήθῃσι νὰ διεξαγάγωσι τὸν πόλεμον διὰ μικρῶν θυσιῶν, ἅτε διδαχθέντες, ὅτι ὁ πόλεμος τρέφει τὸν στρατιώτην. Ἡδύναντο δὲ νὰ ἐλπί-

σωσι καὶ κέρδη τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ ἤθελον στρατευόμενοι αὐτοὶ νὰ κομίσωσιν εἰς τὴν πατρίδα ἐκ τῆς Ἀσίας τοὺς θησαυροὺς τοὺς ἄλλοτε διανεμομένους ὑπὸ τοῦ Κύρου.

Τὸ δὲ πρῶτον διάβημα, εἰς ὃ προέβησαν οἱ Σπαρτιῆται, ὑπῆρξε τὸ νὰ παραγγείλωσιν εἰς τὸν Τισσαφέρνην, καθ' ᾧ πρὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεος αἰῶνος εἰς τὸν βασιλέα Κύρον, νάποστῃ ἀπὸ τῆς πολιορκίας τῶν πόλεων. Ὅτε δὲ ἡ παραγγελία αὕτη ἔμεινεν ἀτελέσφορος, ἡ Σπάρτη ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἀσίαν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Θίβρωνος¹ στρατικὴν ἀποτελουμένην ἐκ χιλίων Λακεδαιμονίων νεοπολιτῶν, τρισεχιλίων Πελοποννησίων καὶ τριακοσίων Ἀθηναίων ἱππέων². ἦτο στρατικὴ πανελλήνιος, ὃ δὲ πόλεμος ἐθεωρήθη ἐθνικός, πρὸς ὃν ἡ Σπάρτη ἐκάλεσε τὰς πόλεις νάποστείλωσι τὸ ἐπιβάλλον ἐκάστη μέρος χωρὶς νὰ προκαλέσῃ πρότερον ἀπόφασιν τῆς συμμαχίας συνωδᾷ πρὸς τὰ κεκανονισμένα.

Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἐνισχύσεις, ἃς προσεδόκων νὰ λάβωσιν ἐν αὐτῇ τῇ Ἀσίᾳ, εὐρέθησαν ἡπατημένοι ἅμα τῇ εἰς τὴν Ἐφεσον ἀποβάσει. Αἱ ἐλληνίδες πόλεις ἐδέιχθησαν οὕτω τρυφηλαὶ καὶ ἀπόλεμοι, ὥστε οὐδὲν ἡδύνατο νὰ ἐλπισθῇ παρ' αὐτῶν. Καὶ ὁ ἄτακτος δὲ τρόπος καθ' ὃν προσεφέροντο οἱ Λακεδαιμόνιοι, δὲν ἦτο κατάλληλος, ὅπως ἡ στρατικὴ τῶν ἐλευθερωτῶν τύχη συμπαθειῶν καὶ ὑποστηρίξεως. Ἦναγκάσθη λοιπὸν ὁ Θίβρων νὰ ἐπιζητήσῃ ἄλλην βοήθειαν· ἡ δὲ ἀρίστη τῶν παρουσιαζομένων εὐκαιριῶν πρὸς ἐπαύξησιν τῶν δυνάμεων αὐτοῦ ἦτο ἡ πρόσληψις τοῦ ὑπολοίπου τῶν μυρίων. Οἱ ἀνδρεῖοι ἐκεῖνοι στρατιῶται εἶχον ἀγωνισθῇ ἐπὶ δύο ὅλους χειμερινούς μῆνας ὑπηρετοῦντες τὸν Σεύθην, καὶ ἐκεῖ δὲ παρὰ τὰς ἐπιτυχίας αὐτῶν μόνον πικρὰν ἀδικίαν ὑπέστησαν ἀντιπάσης ἀμοιβῆς. Ὁ ταμίας τοῦ βασιλέως ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς ἡλατ-

¹ Περὶ τοῦ Θίβρωνος ἢ Θίμβρωνος ἴδε *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. I, 4. Ἐγένετο δὲ ἡ στρατεία αὐτοῦ ἴσως τῇ 400 π. Χ. Ἴδε Krüger εἰς τὰ τοῦ [Clinton *Fasti Hellenici*] ἐν ἔτει 399 π. Χ.

² [Οἱ τριακοσοὶ Ἀθηναῖοι ἱππεῖς εἶνε αὐτοὶ ἐκεῖνοι περὶ ὧν ἔγενετο λόγος ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 176].

τωμένον τὸν ἐπηγγελμένον μισθὸν, καὶ οἱ στρατιῶται ἐγόγγυζον, ἡ δὲ θέσις τοῦ Ξενοφώντος μεταξὺ τοῦ Σεύθου καὶ αὐτῶν ἦτο ὁδυνηρά καὶ λίαν ἐπικίνδυνος. Ἀλλὰ τότε ἦλθεν ἀπροςδοκῆτως ἡ πρόσκλησις τοῦ Θίβρωνος, ἥτις καὶ ἔτυχε τῆς μάλιστα χαρμοσύνου ἀποδοχῆς. Ὁ δὲ Ξενοφὼν ἤγαγε πάλιν τοὺς στρατιώτας εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς παρὰ τὸ Πέργαμον εἰς τὸν στρατηγὸν τῆς Σπάρτης¹.

Δίχην νέφους ἐγκυμονοῦντος καταιγίδα τὸ ἄστατον ἐκεῖνο στίφος εἶχε περιπλανηθῇ ἀνὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἑλληςπόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου τῇδε κἀκέισε, ἐπιτηρούμενον διαρκῶς ὑπὸ τῶν Περσῶν δι' ὀφθαλμῶν ἀνησύχων· ἀλλὰ τέλος διεπεραιώθη εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, καὶ ὁ Τισσαφέρνης εἶδε πάλιν πρὸ αὐτοῦ τοὺς μισητοὺς ἄνδρας, περὶ ὧν εἶχεν ἐλπίσει μετὰ τὴν παρὰ τὰ Κούναξα μάχην, ὅτι ἔμελλον νὰ καταστραφῶσιν ὑπὸ τὰ ἕξιφη τῶν Καρδούχων καὶ ἐπὶ τῶν χιονοβλήτων ὁροπεδίων τῆς Ἀρμενίας.

Μεστοὶ ἀγανακτήσεως ὥρμησαν εἰς τὸν ἀγῶνα πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἐχθρὸν, καὶ ἀνύψωσαν ταχέως τὴν γοητεῖαν τῶν σπαρτιατικῶν ὅπλων. Ἰκαναὶ δὲ πόλεις προσῆλθον εἰς τὴν στρατιάν τῶν ἐλευθερωτῶν, οἷον τὸ Πέργαμον καὶ αἱ περικείμεναι πόλεις, ἐν αἷς ἤρχον οἱ διάδοχοι τοῦ βασιλέως Δημαράτου², ὁμοίως δὲ καὶ αἱ αἰολικαὶ πόλεις Γάμβρειον, Μύρινα καὶ ἄλλαι, ἔνθα ἤρχον οἱ ἀπόγονοι τοῦ Γογγύλου, τοῦ Ἐρετρίεως ἐκείνου τοῦ ἐν τῷ χρόνῳ τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος προδῶσαντος τὴν πάτριον πόλιν εἰς τοὺς Πέρσας³.

Ἦσαν δ' αἱ πόλεις ἐκεῖναι ἀποικίαι μεταναστῶν, ἐγκαθιδρυ-

¹ Ξενοφώντος Κύρου Ἀνάβ. VII, 6, 1, 8, 24.

² Οἱ βασιλεῖς τοῦ Περγάμου, τῆς Τευθρανίας καὶ τῆς Ἀλυσάνης Εὐρυσθένης καὶ Προκλῆς (Ξενοφώντος Ἑλλην. III, 1, 6) ἦσαν ἀπόγονοι τοῦ Δημαράτου [τοῦ ἀκολουθήσαντος τὸν Ξέρξην] (**Ηροδότου* VI, 70). Ἦδε καὶ ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 280, 334, 364, 428.

³ Ὁ Γοργίων καὶ ὁ Γόγγυλος ἤρχον ἐν Γάμβρει, Παλαιγαμβρεῖ καὶ ἐν Μυρίνῃ καὶ Γρυνεῖν Ἦδε Ξενοφώντος Ἑλλην. [III, 1], 6. Πρβλ. [Curtius] Beiträge zur Geschichte und Topographie Kleinasiens ἐν ταῖς Abhandlungen der Berliner Akademie. 1872 [καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει] σ. 47.

θεῖσαι κατὰ τὰ παράλια πέρατα τοῦ περσικοῦ βασιλείου χάριν ἀμύνης αὐτοῦ, ἀλλ' αἵτινες τώρα συμπαρεσύροντο ὅλως ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν συμπαθειῶν καὶ ὑπεδέχθησαν τὸν Ξενοφῶντα μετὰ προθύμου φιλοξενίας. Ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ αἱ ἐπιτυχίαι ὑπῆρξαν ἀνάξιαι λόγου, ἐπειδὴ ὁ Θίβρων δὲν ἦτο ἀντάξιος τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ.

Διάδοχος δὲ τοῦ Θίβρωνος ὑπῆρξεν ὁ Δερκυλλίδας, ἀνὴρ ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Λυσάνδρου, ἕνεκα τῆς πανουργίας ἐπονομαζόμενος Σίσυφος¹. Ἀνέλαβε δὲ οὗτος τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ θέρους τοῦ 399 π. Χ. δραστηριώτερον τὸν ἀγῶνα, ἐπωφεληθεὶς τὴν μεταξὺ τοῦ Φαρναβάζου καὶ τοῦ Τισσαφέρνους κρατούσαν διχόνοϊαν καὶ τὴν καθ' ὅλου κατάστασιν τοῦ περσικοῦ βασιλείου. Εὐρίσκετο δὲ τοῦτο τότε ἐν τοιαύτῃ διαλύσει, ὥστε οἱ διάφοροι σατράπαι διεξῆγον πολέμους καὶ ὠμολόγουν συνθήκας, ἀφροντιστοῦντες περὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως. Οὕτω δὴ κατῴρωσεν ὁ Δερκυλλίδας νὰ ὑποχρεώσῃ τὸν Τισσαφέρνην διὰ πονηρῶν διαπραγματεύσεων, ὅπως μείνῃ ἡσυχος καθ' ὃν χρόνον ἔμελλε νὰ προσβληθῇ ὁ σατράπης τῶν ἀνω σατραπειῶν². Ἐξασφάλισας δὲ οὕτω ὁ Δερκυλλίδας τὰ νῶτα, εἰσώρμησε μετὰ πασῶν αὐτοῦ τῶν δυνάμεων εἰς τὴν Αἰολίδα, ἀνήκουσαν εἰς τὴν σατραπειάν τοῦ Φαρναβάζου, ἐκυρίευσεν ἐν τῇ πυκνῶς οἰκουμένη χώρᾳ πολλὰς τῶν πόλεων, ἔγεινε κύριος τῶν ἐν αὐταῖς ἀποκειμένων θησαυρῶν, καὶ ὠμολόγησε τέλος μετὰ τοῦ εἰς ἐσχάτην στενοχωρίαν περιελθόντος σατράπου ἀνακωχὴν τῷ 399 π. Χ. (Ὀλυμπ. 95, 2)³.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον οἱ Λακεδαιμόνιοι οἰοῖναι ἀθελήτως περιεπλάκησαν εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Πέρσας, διεξῆγον συγχρόνως

¹ Περὶ Δερκυλλίδου (ὃν Δερκυλλίδαν γράφουσιν ὁ *Πλούταρχος* καὶ ὁ *Διόδωρος*) καὶ τοῦ ἐπωνύμου αὐτοῦ Σισύφου ἴδε *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. III, 1, 8.

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. III, 1, 9· κοινολογησάμενος τῷ Τισσαφέρνῃ ἀπήγαγεν εἰς τὴν Φαρναβάζου χώραν τὸ στράτευμα.

³ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. III, 2, 1, *Διοδώρου Σικελιώτου* XIV, 39.

ἄλλον πόλεμον, οὗ κονίστρα ἦτο αὐτὴ ἡ Πελοπόννησος. Πράγματι δ' ἂν ἤθελον νὰ καταστήσωσι τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν ἀληθινὴν καὶ νὰ δράσωσιν ἀπέναντι τῶν ξένων ὡς μόνη ἐν Ἑλλάδι μεγάλη πόλις, ὥφειλον βεβαίως πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ εἶνε κύριοι ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ καὶ μὴ ἀνέχωνται ἀντιδράσεις ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐαυτῶν χερσονήσῳ.

Ἄλλ' ἡ ἀρχαία πελοποννησιακὴ συμμαχία εἶχεν ἤδη παραλυθῇ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς Νικιείου εἰρήνης, καὶ ὄχι μόνον τὸ ἀδιάλλακτον Ἄργος καὶ ἡ ἀλαζὼν καὶ πάντοτε δυσηρεστημένη Κόρινθος εἶχον πειραθῇ νὰ στερήσωσι τὴν Σπάρτην τοῦ ἀξιώματος αὐτῆς, ἀλλὰ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ταύτης εἶχε συμμετάσχει καὶ ἡ Ἡλις.

Αἱ σχέσεις τῆς Ἡλίδος πρὸς τὴν Σπάρτην ἦσαν ὅλως ἰδιόζουσαι. Ἡ φιλιωτάτη συνένωσις τῶν δύο τούτων πόλεων ἦτο τὸ θεμέλιον τῆς καθολικῆς τάξεως ἐν Πελοποννήσῳ¹. Καὶ ἦτο μὲν ἀναξία λόγου ἡ πολιτικὴ δύναμις τῆς μικρᾶς ἐκείνης χώρας, ἀλλ' ἔνεκα τῆς Ὀλυμπίας εἶχε δυσαναλόγως μεγάλην σημασίαν, ἐν δὲ τοῖς πράγμασι τοῖς ἀναφερομένοις εἰς τὸ θρησκευτικὸν δίκαιον αἱ ἀρχαὶ τῆς Ἡλίδος εἶχον κύρος ἀνεγνωρισμένον καθ' ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον. Διὰ ταῦτα δὲ οἱ Σπαρτιάται εἶχον ἐπιδείξει πρὸς τὴν Ἡλιν πάντοτ' ἐξαίρετον εὐνοίαν καὶ λεπτότητα, εὐρύναντες μὲν μεγάλως τὴν χώραν τῶν Ἡλείων, προστατεύσαντες δὲ τὴν προαγωγὴν αὐτῆς καὶ τὴν εὐημερίαν. Ἡ Ἡλις ἦτο συμμαχικὴ χώρα καταθυμιωτάτη εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, χώρα ἄνευ πόλεων, εἰρηνικὴ, μὴ ἔχουσα πολιτικούς σκοποὺς, οἰκουμένη ὑπὸ μεγάλων γαιοκτημόνων, ἱερέων, ἀγροτῶν καὶ ἀλιέων.

Ἀλλὰ τὰ πράγματα ταῦτα εἶχον μεταβληθῇ ἄφ' οὗ χρόνου παρὰ τὸν Πηγεῖον εἶχεν ἰδρυθῇ πόλις ἔχουσα ἐν τῇ ἡλειακῇ χώρᾳ ἡγεμονίαν. Ἐκτοτε ἀνεπτύχθη πολιτικὸς βίος καὶ πνεῦμα ἀνεξαρτησίας ἀντιστρατευόμενον ἐναντίον τῆς Σπάρτης. Δὲν εἶχον πλέον διαθέσιν νὰ εἶνε καθ' ἕκαστον ἔτος οἱ ὑπασπισταὶ τῆς Σπάρτης, καὶ

¹ Ἦδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 327. Πρὸς Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 15.

ιδίως ἤρχισαν μεγάλως ἀποστέργοντες τὰς εἰς τὴν ξένην στρατείας. Εἰς τὰς αἰτίας δὲ ταύτας διχονοίας τῶν Ἡλείων πρὸς τοὺς Σπαρτιᾶτας προσεπῆλθε καὶ ἡ ἔρις περὶ τοῦ Λεπρέου, εἰς ἣν ἡ Σπάρτη ἔδωκε τροπὴν τὰ μάλιστα προσβάλλουσαν τὴν φιλοτιμίαν τῶν Ἡλείων, οὐ μόνον ἐπικυρώσασα τὴν ἀπὸ πάσης ὑποτελείας ἀπαλλαγὴν τῶν Λεπρεατῶν, ἀλλὰ καὶ ἐγκαταστήσασα ἐν Λεπρέῳ λακωνικὴν φρουρὰν ἀπειλοῦσαν διαρκῶς τὰ σύνορα τῆς Ἡλίδος. Οὕτω δὲ ἡ ἔχθρα μετεβλήθη εἰς ῥῆξιν τελείαν· κρατησάσης δ' ἐν Ἡλιδι τῆς δημοκρατικῆς φατρίας, ἐπῆλθεν ἡ προσχώρησις τῶν Ἡλείων εἰς τὴν χωριστὴν συμμαχίαν τοῦ Ἀργούς καὶ ἔπειτα ἡ συμμαχία μετὰ τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ Ἀργούς καὶ τῆς Μαντινείας¹.

Ἀλλ' οἱ Ἡλεῖοι ἐπωφελήθησαν καὶ τὰ ἰδιάζοντα μέσα ἅτινα διέθετον, ἵνα καταστήσωσιν αἰσθητὴν εἰς τοὺς Σπαρτιᾶτας τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῶν. Οὐ μόνον ἔστησαν ἐν αὐτῇ τῇ Ὀλυμπίᾳ στήλην ἐν ἣ ἀνεγράφετο ἡ ὑπ' αὐτῶν ἐναντίον τῆς Σπάρτης ὁμολογηθεῖσα συμμαχία, ἀλλὰ καὶ, ὅτε ἡ Σπάρτη διέταξε τὴν εἰς τὴν Λεπρεᾶτιν κατὰ τὸν χρόνον ὀλυμπιακῆς ἐκεχειρίας εἰσόρμησιν στρατιᾶς, ἐπέβαλον εἰς αὐτὴν μετ' ἀπαρακλήτου αὐστηρότητος ζημίαν διςχιλίων μνῶν², θέλοντες διὰ τοῦ καταναγκαστικοῦ τούτου μέτρου νὰ κατορθώσωσι τὴν παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἀπόδοσιν τοῦ Λεπρέου. Ἀλλ' ὅτε οὔτε τὸ Λέπρεον ἀπεδόθη, οὔτε τὴν ζημίαν ἀπέτισαν οἱ Σπαρτιᾶται, οἱ Ἡλεῖοι ἀπηγόρευσαν τὸ δωδέκατον ἔτος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου τὴν συμμετοχὴν τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τοὺς πανελληνίους ἀγῶνας, ἐξηκολούθησαν καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς χωριστῆς συμμαχίας ἀποχώρησιν διακείμενοι ἐχθρικῶς πρὸς τὴν Σπάρτην, διέταξαν τὴν μαστίγωσιν ἐπιφανοῦς Σπαρτιάτου συμμετασχόντος τῶν ἀγώνων παρὰ τὴν κηρυχθεῖσαν ἀπαγόρευσιν³, ἀπέκρουσαν τὸν βασιλέα Ἀγιν θέλοντα νὰ θύσῃ ἐν

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 349 κ. ε. Πρὸλ. Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 86.

² Αἱ διςχιλῖαι μναὶ ἀντεστοίχουν ἀνὰ δύο εἰς ἕκαστον τῶν εἰσελασάντων ὀπλιτῶν ὡς περὶ δόμος ἔχει. Ἰδε *Θουκυδίδου* [V, 49].

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 547.

Ὀλυμπία νικητήρια ἐπὶ ταῖς ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων νίκαις, εἰσέγαγον εἰς τὴν Ἥλιν πολίτευμα αὐτόχρημα δημοκρατικόν, ἔπηξαν στόλον καὶ ὑπεστήριξαν καὶ μετὰ τὰς νίκας τοῦ Λυσάνδρου ἀδιστακτῶς τοὺς Ἀθηναίους δημοκρατικούς. Ἠγέτης δὲ τῆς δημοκρατικῆς φατρίας καὶ σθεναρὸς ἰθύντωρ τῶν τῆς πολιτείας ἦτο ὁ Θρασυδαῖος¹.

Ἀλλὰ τοιαύτην ἀντίστασιν δὲν ἡδυνήθησαν οἱ Σπαρτιᾶται νάνεχθῶσιν ἐπὶ μακρόν. Διὸ ἅμα τῇ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἀγῶνων ἀπεφάσισαν νὰ διατάξωσι μετὰ πάσης τῆς ἀναγκαίας δραστηριότητος τὰ κατὰ τὴν Πελοπόννησον, νὰ θέσωσι πάλιν εἰς ἐνέργειαν τὸν θεμελιώδη νόμον τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας, τὴν ὑποχρέωσιν τῆς ἐν πολέμῳ παρακολουθήσεως τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τὴν τιμωρίαν τῶν ἀνυποτάκτων συμμάχων. Διανοήθησαν δὲ νὰ προβῶσιν εἰς παραδειγματικὴν τιμωρίαν τῶν Ἡλείων πρὸς ἐκφόδῃσιν τῶν λοιπῶν πόλεων καὶ ἀποτροπὴν αὐτῶν ἀπὸ πάσης ὁμοίας ἀποπειρας. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀρίστη παρείχετο εὐκαιρία τότε, ἐπειδὴ ἔνεκα τῶν προηγηθέντων ἐτῶν τοῦ πολέμου πᾶσαι αἱ πόλεις ἦσαν ἐξηντλημέναι. Ἄλλως δὲ οἱ Ἡλεῖοι ἔνεκα τῆς ὑπεράγαν ἀποτόμου καὶ μονομεροῦς ἐπιδιώξεως τῶν ἰδίων ἑαυτῶν συμφερόντων καὶ μόνων δὲν ἡδύναντο νὰ προσδοκῶσι συμπάθειαν καὶ ὑποστήριξιν παρὰ τῶν λοιπῶν ἱελοποννησιῶν. Τέλος δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἥλιδι εἶχον οἱ Σπαρτιᾶται τοὺς λακωνίζοντας, οἵτινες εἶχον ἀποβάλλει τὸ ἀξίωμα αὐτῶν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἡλειακῆς δημοκρατίας καὶ διὰ τοῦτο ἐπεθύμουν τὴν εἰς τὰ πρότερον καθεστῶτα ἐπιστροφὴν.

Ἐπελήφθη δὲ ἡ Σπάρτη τοῦ ἔργου ἀξιώσασα πρῶτον παρὰ τῶν Ἡλείων, ὅπως ἀποτίσωσιν ἐκ τῶν ὑστέρων τὸ ἐπιβόλλον μέρος τῶν πρὸς πόλεμον δαπανῶν διὰ τὰς στρατείας ἐκείνας, ἅφ' ὧν εἶχον ἀποστῆ παρὰ τοὺς κειμένους νόμους τῆς πελοποννησια-

¹ Πανσανίου III, 8, 4· προσεσηκὼς τοῦ τῶν Ἡλείων δήμου. Πρὸς. Ξενοφῶντος Ἑλλην. III, 2, 27. Ἦτο δὲ ὁ Θρασυδαῖος φίλος τοῦ Λυσίου [κατὰ Πλούταρχον] ἐν Βίῳ δέκα ῥητόρων σ. 835.

κῆς συμμαχίας καὶ ἀπαλλάξωσιν ἀπὸ τῆς ὑποτελείας τὰς περι-
οικίδας αἷς εἶχον ὑποτάξει. Ἄλλ' ἀβεβαία εἶνε ἡ ἔκτασις τῶν ἀξι-
ώσεων τούτων τῆς Σπάρτης· πιθανῶς δὲ ἀφῆκαν τὰς ἀπαιτήσεις
αὐτῶν ἐξεπίτηδες ἀορίστους, ὅπως ἀποβῇ δυνατὴ ἡ κατὰ τὰς περι-
στάσεις ἐπαύξεισις ἢ ἐλάττωσις αὐτῶν. Κυριωτάτη δὲ τῶν Σπαρ-
τιατῶν μέριμνα ἦτο τὸ πρῶτον ἢ παρὰ τῶν Ἡλείων καθομολό-
γησις τοῦ δικαιώματος ὅπερ εἶχεν ἡ Σπάρτη νὰ ἐπεμβαίῃ εἰς
τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῶν διαφόρων πόλεων. Ἀρίστη δὲ πρὸς
τοῦτο πρόφασις ἦτο ἡ παρ' αὐτῶν ὑπεράσπισις τῆς ἐλευθερίας ἐλ-
ληνίδων πόλεων ἐναντίον καταπιέσεως ἀδίκου. Τοῦτο εἶχεν ὑπάρ-
ξει τὸ πρόγραμμα τῶν Λακεδαιμονίων κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ πε-
λοποννησιακοῦ πολέμου· μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς ἡγεμονίας
τῶν Ἀθηναίων ἐσχόπουν νῦν τὴν ὁμοίαν ἐξασθένησιν καὶ ταπεί-
νωσιν καὶ τῶν δευτερευουσῶν ἐκείνων πόλεων ὅσαι εἶχον ἐνισχυθῇ
διὰ τῆς προσαρτήσεως μικροτέρων περιοικίδων. Πρὸς δὲ τὴν Ἡλιν
ἠδύναντο, καθ' ἃ ἐφρόνουν, νὰ εἶνε ἀπαιτητικώτεροι ἢ πρὸς πᾶ-
σαν ἄλλην πόλιν, ἐπειδὴ οἱ Ἡλεῖοι μόνον διὰ τῆς εὐνοίας τῆς
Σπάρτης εἶχον προσαυξήσει τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν χώραν.

Ἄλλ' οἱ Ἡλεῖοι οὐδεμίαν διάθεσιν ὑποχωρήσεως εἶχον, ἀπ' ἑναντίας δ' ἀπεκρίθησαν μετὰ θάρρους καὶ ἰσχυρογνωμοσύνης, ὅτι
οἱ Σπαρτιαῖται ἦσαν ἥκιστα ἀρμόδιοι νὰ ξιώσωσι παρ' αὐτῶν τὴν
ἐγκατάλειψιν πόλεων ἀνηκουσῶν εἰς τοὺς Ἡλείους ἕνεκα καθ-
υποτάξεως καὶ μακροχρονίου κτήσεως, ἅτε αὐτοὶ ἐφαρμόζοντες
ἀπανταχοῦ ἀκαθέκτως διὰ τῶν ὅπλων τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου.

Ἀρξαμένου δὲ τοῦ πολέμου, τὰ πρῶτα συμβάντα συνετέλεσαν
εἰκότως εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ θάρρους τῶν Ἡλείων. Καὶ δὴ, ὅτε
ὁ βασιλεὺς Ἅγις εἰσώρμησε τὸ ἔαρ τοῦ 401 π. Χ. ἀπὸ τῆς
Ἀχαΐας, διαβάς τὸν ποταμὸν Λάρισον, κατεφάνη, ὅτι αὐτοὶ οἱ Λα-
κεδαιμόνιοι ἐπαχθῶς ἔφερον καθ' ὅλου τὴν στρατείαν ἐκείνην. Ἐμπε-
φορημένοι θρησκευτικῆς εὐλαθείας ἐπάτησαν τὸ ἱερὸν ἔδαφος
τῆς Ἡλίδος· ὅτε δὲ συνέβη αἴφνης σεισμὸς, ἐπίστευσαν, ὅτι δια-
βλέπουσιν ἐν αὐτῷ διοσημίαν ἀποτρέπουσαν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἐξα-

κολουθήσεως τοῦ ἐναγοῦς πολέμου ¹. Ἡ στρατιὰ ἀνέξευξεν, οἱ δὲ Ἡλεῖοι ἀνέλαβον μετὰ πλειοτέρου ἢ πρότερον ζήλου νὰ συνενώσωσιν εἰς κοινὰς παρασκευὰς ἀπάσας τὰς πόλεις τὰς ἐχούσας δυσμενῶς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας. Ἀλλὰ συνεῖχεν ὅμως ἀκόμη τὰς πόλεις μέγας ἀπὸ τῆς Σπάρτης φόβος, ἀπεδέχθησαν δὲ τὴν περὶ βοηθείας αἴτησιν μόνοι οἱ Αἰτωλοὶ, οἱ ἀρχαῖοι ὁμόφυλοι τῶν Ἡλείων, ἐν ᾧ οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Κορίνθιοι περιωρίσθησαν μόνον εἰς παθητικὴν ἀντίστασιν ἐναντίον τῆς Σπάρτης καὶ ἡρνήθησαν νὰ στείλωσιν ἐπικουρίαν, ὅτε τὸ θέρος τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ἔτους συνεκλήθησαν οἱ σύμμαχοι χάριν δευτέρας στρατείας ².

Τότε δὲ ὁ Ἅγις προέβη θαρραλεώτερον. Ἀπὸ τῶν μεσσηνιακῶν συνόρων εἰσῆλθε διὰ τῆς Τριφυλίας εἰς τὴν περὶ τὸν Ἀλφειὸν χώραν. Ἀπανταχοῦ δ' αἱ πόλεις προσεχώρησαν εἰς αὐτόν· οὕτω δὲ εἰκότως ἠδύνατο νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι οἱ Ἡλεῖοι εἶχον ἐπιβάλλει εἰς αὐτὰς ἐπαχθῇ ζυγόν. Καὶ εὐρέθη μὲν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀντιμέτωπος ἀντιστάσεως κρατερᾶς ³, ἀλλὰ κατώρθωσεν ὅμως νὰ τελέσῃ ἀπαρακωλύτως θυσίαν ἐπὶ τοῦ μεγάλου βωμοῦ τοῦ Διὸς καὶ ἀποκαταστήσῃ καὶ πάλιν τὸ ἅξιωμα τῆς Σπάρτης ἐν τῷ πανελληνίῳ ἱερῷ. Ἀάθροισεν δ' ἐπέπεσον ἔπειτα αἱ στρατιαὶ εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν, ἐπειδὴ οὐδαμοῦ τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρχε χώρα ἐν ἣ πρὸς τὴν φυσικὴν εὐφορίαν καὶ τὴν ἐπιμελεστάτην καλλιέργειαν εἶχον συνενωθῇ ἀγαθὰ εἰρήνης ἀδιακόπου. Τοῦτο δὲ εἶχε προκαλέσει ἀπὸ μακροῦ τὸν φόβον τῶν γειτόνων, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. III, 2, 23.

² Ἰδε περὶ τῆς δευτέρας στρατείας τοῦ Ἁγίδος Ξενοφῶντος Ἑλλην. III, 2, 25 κ. ἐ.

³ Παρὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ἐν Ἑλλην. III, 2, 26 ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Πανσανίου [III, 8, 5] καὶ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου [XIV, 17] καταφαίνεται, ὅτι ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀντετάχθη ἀντίστασις εἰς τοὺς Σπαρτιάτας. Καὶ ἄλλως δὲ ἡ διήγησις τοῦ Ξενοφῶντος περὶ τοῦ πολέμου εἶνε λίαν ἀτελής, τοῦθ' ὅπερ ὀφείλω νὰ ἐξάρω, ἀντιτασσόμενος εἰς τὴν γνώμην τοῦ Robert ἐν τῷ Hermes Τόμ. XXII σ. 425. Πράγματι δὲ ὅσα διηγείται Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (XIV, 17) περὶ στρατείας τοῦ βασιλέως Πανσανίου διὰ τῆς Ἀκρωρείας (Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 106) ἀπορροεῦσιν ἐκ καλῆς πηγῆς. Προσεβλήθησαν δ' οἱ Ἡλεῖοι ἀπὸ τριῶν μερῶν, καὶ τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ στηθὲν τρόπαιον (Πανσανίου V, 14, 8) δὲν δύναται νὰ ἀναφέρηται εἰς μάχην γενομένην ἐν αὐτῇ τῇ Ὀλυμπίᾳ.

οἱ Ἀρχάδες καὶ οἱ Ἀχαιοὶ ἐπωφελήθησαν τὴν εὐκαιρίαν νὰ παραλάβωσιν ἄφθονον καὶ παντοῖαν λείαν ὡς ἔκ τινος ἀποθήκης πλουσίως πεπληρωμένης¹. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ὠραῖα προόστεια τῆς πόλεως Ἡλίδος παρὰ τὸν Πηνεῖον ἐλεηλατήθησαν, ἀλλ' αὐτὴ ἡ πόλις, καίπερ κακῶς ὠχυρωμένη, δὲν προσεβλήθη, πιθανῶς ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ ἦσαν ἡθροισμένοι αἱ ἄρισται στρατιαὶ τῶν Ἡλείων, ἔτοιμοι νὰντιτάξωσι σθεναρὰν ἀντίστασιν, ὁ δὲ βασιλεὺς Ἅγις προσεδόκα νὰ τύχη τοῦ σκοπομένου ἀσφαλέστερον ἄνευ αἱματηρῶν ἀγώνων. Πράγματι δὲ καθ' ὃν χρόνον ἐκεῖνος ἐδῆου τὴν περὶ τὸ ἐπίνειον τῆς Ἡλίδος, τὴν Κυλλήνην, χώραν, ἐστασίασεν ἐν αὐτῇ τῇ Ἡλιδι, κηρυχθεῖσα ὑπὲρ αὐτοῦ, ἡ φατρία τῶν πλουσίων γαιοκτημόνων, ἥτις εἶχε πάθει ὑπὲρ πάντα ἄλλον, ἡγουμένου τοῦ Ξενίου. Ἐσκόπουν δὲ οἱ στασιάζσαντες νὰ ποιήσωσιν ἐκποδὼν τὸν δημαγωγὸν Θρασυδαῖον καὶ ἐξασθενήσωσιν οὕτω τὴν ἀντίπαλον δημοτικὴν φατρίαν. Ἀλλ' ἐν τῇ συγχύσει ἐφρονεῦθη ἀντ' αὐτοῦ ἄλλος, ὁ δὲ ὑπολαμβανόμενος νεκρὸς παρέστη πάλιν εἰς τὸ μέσον τοῦ δήμου, ὅστις ἡθροίσθη ὁμόθυμος περὶ αὐτὸν καὶ ἐξέβαλε τοὺς λακωνίζοντας. Οὕτω δὲ κατεπαλαίσθησαν οἱ ἐν τῇ πόλει ἐχθροί, ἐν ᾧ οἱ πολέμιοι τῆς χώρας εὐρίσκοντο πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Ἡλίδος, καὶ ὁ Ἅγις ἠναγκάσθη τὸ δεύτερον ἤδη νὰ διαλύσῃ τὴν στρατιάν χωρὶς νὰ ἔχῃ καταβάλλει τὴν ἀντίστασιν τῶν Ἡλείων.

Ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην ἀφῆκε φρουρὰν παρὰ τὸν Ἀλφειὸν, ὅπως ἐκ τοῦ χωρίου ἐκείνου καταπονηθῶσι κατὰ μικρὸν οἱ Ἡλεῖοι, ὡς εἶχον ἄλλοτε οἱ Σπαρτιᾶται πράξει τὸ αὐτὸ ἐν τῇ Ἀττικῇ ἐκ τῆς Δεκελείας. Οἱ δ' ἐν τῷ σπαρτιατικῷ στρατοπέδῳ φυγάδες ὀλιγαρχικοὶ συνετέλεσαν τὸ καθ' ἑαυτοὺς, ὅπως ἡ τοιαύτη διεξαγωγή τοῦ πολέμου ἀποβῇ κατὰ τὸ δυνατόν ὀλεθρία εἰς τὴν Ἥλιν, καὶ τὸ ἐπόμενον θέρους ἡ δύναμις τῆς ἀντιστάσεως τῶν Ἡλείων εἶχεν ἐξαντληθῇ.

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. III, 2, [26· καὶ ἐγένετο αὕτη ἡ στρατεία ὡς περ] ἐπισιτισμὸς τῇ Πελοποννήσῳ. Πρβλ. Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 26.

Τότε δὲ ὁ Θρασυδαῖος ἤρξατο διαπραγματεύσεων πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας. Οἱ Ἑλεῖοι ἠναγκάσθησαν οὐ μόνον νὰ ποστῶσι πάσης ἀξιώσεως περὶ τοῦ Λεπρέου, ἀλλὰ νὰ ἐγκαταλίπωσι καὶ σύμπασαν τὴν Τριφυλίαν. Καὶ παρὰ τὰς βορείους δὲ ὄχθας τοῦ Ἀλφειοῦ ἠναγκάσθησαν νὰ ποδώσωσι τὴν αὐτινομίαν εἰς τοὺς Λετρίνους, τοὺς Μαργανεῖς καὶ τοὺς Ἀμφιδόλους, πολίσματ' ἀνήκοντα εἰς τὴν ἀρχαίαν Πισάτιν· τὸ δὲ τεῖχος τοῦ ἐπινείου Φέας ἢ Φειᾶς τὸ νεωστὶ κτισθὲν ἐπὶ τινος προεχούσης χερσονήσου, οὗ τὴν θέσιν ἐπέχει τὸ σημερινὸν Κατάκωλον, καθρέθη, καὶ τὸ ἐπίνειον ἢ Κυλλήνη παρεδόθη. Τέλος δὲ ἠναγκάσθησαν οἱ Ἑλεῖοι νὰ ἐγκαταλίπωσι καὶ τὰς κτήσεις τὰς ἐν τῇ ὀρεινῇ χώρᾳ τῇ ὑψουμένῃ ὅπισθεν τῆς Ἡλίδος πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν, ἥτοι τὴν Ἀκρώρειαν καὶ τὴν κυριωτάτην τῶν ἐν αὐτῇ πόλεων, τὸν Λασιῶνα, ὃν ἤξιουν οἱ Ἀρχάδες. Μακρόταται δὲ ὑπῆρξαν αἱ διαπραγματεύσεις περὶ τοῦ Ἠπίου, ὀρεινῆς πόλεως τῆς Τριφυλίας δεσποζούσης τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀλφειοῦ, ἐφ' ἧς οἱ Ἑλεῖοι ἐνόμιζον, ὅτι εἶχον ἴδια δικαιώματα, ἐπειδὴ εἶχεν ἀπεμπολήσει εἰς αὐτοὺς τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς. Ἄλλ' οἱ Σπαρτιᾶται ἀπέκρουσαν καὶ ταύτην τὴν ἀξίωσιν μετὰ περιφρονήσεως, ἀντιτάξαντες, ὅτι εἶνε ἀδιάφορον ἂν ἡ ἐλευθερία πόλεώς τινος ἀφῆρέθη παρὰ τοῦ ἰσχυροτέρου διὰ τῆς βίας ἢ δι' ἐξαγοράσεως.

Οὕτως ἡ ἡλείακὴ πολιτεία εἶχε καταστραφῇ καὶ διαλυθῇ τελείως. Ἡ ἀρχομένη τῶν Ἠλείων ναυτικὴ δύναμις εἶχεν ἐξολοθρευθῇ, οἱ δὲ Ἑλεῖοι ἠναγκάσθησαν τὸ μὲν νεώριον καὶ τὰς τριήρεις νὰ παραδώσωσι, τὸ δὲ τεῖχος αὐτῆς τῆς Ἡλίδος νὰ καθαιρέσωσιν. Ἡ Ἥλις ἀπέβαλε μὲν τὴν παραλίαν, ἐστερήθη δὲ τῶν προασπιζόντων τὴν χώραν στενῶν, τῆς ἀκρωρείας καὶ πλέον ἢ τοῦ ἡμίσεος τῆς ὅλης χώρας. Πλείστας δὲ ὄσας περιοικίδας ἀνὰ τὴν ὑπαιθρον χώραν ἠναγκάσθησαν οἱ Ἑλεῖοι νὰ ναναγνώρισωσιν ὡς ἰσοτίμους ὁμόρους πολιτείας. Ἐν δὲ ὑπελείπετο καὶ μόνον, νὰ στερηθῶσιν οἱ Ἑλεῖοι καὶ αὐτῆς τῆς προστασίας τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἱεροῦ· αἱ δὲ πόλεις τῆς Πισάτιδος, ἥτις ἐφαίνετο καὶ πά-

λιν ἀναβιοῦσα, δὲν ἡμέλησαν νὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν παρουσιαζομένην εὐκαιρίαν, ὅπως ἐπαναλάβωσι τοιαύτας ἀξιώσεις. Ἀλλὰ τότε κατεφάνη ὁπόσον συνετῶς εἶχον πράξει οἱ Ἥλειοι μὴ ἀνεχθέντες τὴν ἐν τῇ γειτονίᾳ τῆς Ὀλυμπίας συντήρησιν ἀξίας λόγου πόλεως. Εἰς ἀγροτικὸν δὲ πόλισμα δὲν ἠδύναντο οἱ Λακεδαιμόνιοι νὰ νανθεύσωσι τὸ τιμητικὸν ἐκεῖνο δικαίωμα, ὅπως μὴ οἱ ἱεροὶ ἀγῶνες ἐκπέσωσιν ἐξ αἰτίας αὐτῶν. Διὰ ταῦτα περιορίσθησαν μὲν εἰς τὸ νὰ διανοίξωσι χάριν ἐνισχύσεως τῆς Σπάρτης ἀπάσας τὰς εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ἀπὸ τε γῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης ἀγούσας ὁδοὺς, ἀλλ' ἀρῆξαν τὴν διοίκησιν τοῦ ἱεροῦ κατὰ τὰ πρότερον καθεστῶτα εἰς τοὺς Ἥλειους.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ πέρας τῶν ἐπὶ τὴν Ἥλιν στρατειῶν τῶν Σπαρτιατῶν¹. Ὅσον δὲ καὶ ἂν ἦτο περιορισμένον τὸ ἔδαφος, ἐφ'

¹ Ἡ χρονολογία τοῦ ἡλείακου πολέμου [δὲν εἶνε λίαν ἀσφαλῆς]. Ὁ *Ξενοφῶν* διηγείται τὰ κατ' αὐτὴν ἀμέσως μετὰ τὰς στρατείας τοῦ Δερκυλλίδου (Ἑλλην. III, 2, 21). Διὰ τοῦτο ὁ μὲν *Manso* ὥρισε τὸν πόλεμον ὡς γενόμενον τῷ 399-398 π. Χ., ὁ δὲ *Krüger* τῷ 398-397 π. Χ. Τὸν τελευταῖον δὲ τοῦτον ἀκολουθοῦσιν ὁ *Sievers* [*Geschichte Griechenlands* κτλ.] καὶ ὁ *Hertzberg* [*Leben des Königs*] *Agessilaos* σ. 242. Ἀλλ' εἰς ταῦτ' ἀντιτίθεται *Διόδωρος ὁ Σικελιώτης*, ὁρίζων τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου τῷ 401 π. Χ. (Ὀλυμπ. 94, 3). Περὶ δὲ τῆς καὶ ἐκ τοῦ *Ξενοφῶντος* μὴ ἀναγκαιῶς ἐξαγομένης συγχρόνου διεξαγωγῆς τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἡλίδι πολέμων συνηγορεῖ πρῶτον μὲν ἡ διήγησις περὶ τοῦ Ἥλειου Φαίδωνος, ὅστις πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους ἐξηνδραποδίσθη ἐν Ἀθήναις καὶ ἀναντιρρήτως εἶχεν αἰχμαλωτισθῆναι ἐν τῷ πολέμῳ τῶν Σπαρτιατῶν πρὸς τὴν Ἥλιν, καθ' ἃ ἀπέδειξεν ὁ *Puller* (ἐν τῷ *Rheinisches Museum. Neue Folge* Τόμ. IV σ. 394. "Ἰδε καὶ τοῦ αὐτοῦ *Gesammelte Abhandlungen* σ. 365), δεύτερον δὲ ἡ χρονολογία τῶν βασιλείων τῆς Σπάρτης. Τούτων ὁ Ἄγις ἐβασίλευσε κατὰ τὸν *Διόδωρον Σικελιώτην* (XII. 35) εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ἔτη, ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ 426 π. Χ. κατὰ τὸν *Θουκυδίδην* (III. 89), τοῦ Ἀργιδάμου ὄντος ἀσθενοῦς πιθανῶς ἤδη τῷ 427 π. Χ. (*Ley Fata et conditio Aegidarum*) σ. 38). Κατὰ ταῦτα ὁ Ἄγις ἀπέθανε πιθανῶς τῷ 400 ἢ 399 π. Χ. Ὁ δὲ Ἀγησίλαος ἀνερρήθη βασιλεὺς τῷ 399 π. Χ., ἂν τὸν θάνατον αὐτοῦ ὀρίσωμεν μετὰ τοῦ *Böckh* (*Manetho* σ. 369-71) τῷ 358 π. Χ. (Πρβλ. καὶ *Schäfer* *Demosthenes und seine Zeit* ἐκδ. β' Τόμ. Α' σ. 488) καὶ ἀποδεχόμεν αὐτὸν βασιλεύσαντα ἔτη τεσσαράκοντα καὶ ἐν συνῶδᾳ τῷ *Πλουτάρχῳ* ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 40. Ἐπειδὴ δὲ τὸ θέρους τοῦ 400 π. Χ. ἐτελείσθη ἡ 95 Ὀλυμπιάς, καὶ δὴ, καθ' ἃ δικαιούμεθα νὰ εἰκάσωμεν, κατὰ τὰ εἰρηότα, ὁ ἡλείακός πόλεμος συνέβη ἀναγκαιῶς τῷ 401-400 π. Χ., ὁ δὲ *Grote* [*A history of Greece* ἐκδ. 1869 Τόμ. Θ' σ. 50. Γερμ. μετάφρ. ἐκδ. 6' Τόμ. Ε' σ. 166 Γαλλ. μετάφρ. ὑπὸ *Sadous* Τόμ. IB' σ. 274] ὁρῶς

οὐ ἐπέξετάθησαν, καὶ ἔσον καὶ ἂν ἦσαν εὐτελεῖ τὰ πολίσματα ὧν διεξεδικεῖτο ἡ αὐτονομία, ἀλλ' ὁ περὶ τούτων πάντων ἀγὼν δὲν εἶχε μικρὰν σημασίαν. Ἡ Σπάρτη κατώρθωσε διὰ τοῦ προσχήματος τοῦ ἐλευθερωτικοῦ αὐτῆς προγράμματος νὰ μεταβάλλῃ πόλιν ἰσχυράν ἀπὸ ἐτῶν ἀνθισταμένην καὶ ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας διακειμένην εἰς ἀκίνδυνον πόλισμα, ἡγεῖτο νῦν τῶν παρὰ τὸν Ἀλφειὸν ἀρχαίων πόλεων ὡς ἀπολύτως κυρίαρχος καθ' ὃν τρόπον καὶ τῶν κωμῶν τῆς νοτίου Ἀρκαδίας, καὶ ἐδέσποζε τῶν λιμένων τῆς νοτίου παραλίας τῆς Πελοποννήσου. Αἱ δὲ λοιπαὶ δυσμενῶς πρὸς τὴν Σπάρτην ἔχουσαι πόλεις ἐπτοήθησαν ὑπὸ τῆς φοβερᾶς τιμωρίας τῆς Ἥλιδος, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀναγκασθῆ νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς πολιτείας τῆς παρασχούσης εἰς αὐτοὺς ἐν ἡμέραις συμφορᾶς συμπάθειαν καὶ βοήθειαν. Τί ἡδύνατο λοιπὸν νὰ ἐμποδίσῃ πλέον τὴν Σπάρτην ὅπως ἐξακολουθήσῃ ἐφαρμόζουσα τὸ βίαιον αὐτῆς πρόγραμμα καὶ ὑποτάσσουσα τὰς ἐλληνίδας πόλεις;

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπωφελήθη τὴν ἄρτι κτηθεῖσαν δύναμιν, ὅπως ἐνισχυθῇ ἐν τῷ Ἰονίῳ πελάγει καὶ ἐκβάλλῃ ἔκ τε Κεφαλληνίας καὶ ἐκ Ναυπάκτου τοὺς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐν αὐταῖς ἐγκατασταθέντας Μεσσηνίους¹. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατεδίωξεν αὐτοὺς διὰ τοῦ μίσους αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Σικελίᾳ, ἐν ᾗ ἔτυχον δεξιώσεως παρὰ τῷ Διονυσίῳ². Ἔστρεψε δὲ τὴν προσοχὴν αὐτῆς καὶ ἀλλαχοῦ, διατάξασα ἐκ νέου τὸ ἐπὶ τῆς Οἴτης ὀρμητήριον, τὴν παρὰ τὴν Τραχῖνα Ἡράκλειαν³. Στάσεις δὲ γενόμεναι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἔδωκαν ἐπίκαιρον ἀφορμὴν εἰς τοὺς Σπαρτιοτάτας, ὅτι οἱ Ἥλείοι ἐπεδίωξαν τὴν πρὸ τῆς τελέσεως τῶν Ὀλυμπίων ἀποπεράτωσιν τοῦ πολέμου. Ἄλλως δὲ οὐκ ὀρθῶς ἀποδέχεται ὁ Grote τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου παρεκταθείσαν εἰς τρία ἔτη.

¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 553. Γ' σ. 7].

² Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 34. Πανυσανίου IV, 26. Ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν τριακοντα διώκει τὴν Ναύπακτον ὁ Λύκιον, ὅστις παρὰ τοῦ Μεταγένους (παρὰ τῷ Meineke Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 755. Bergk [Commentationes de] reliquiis] Com oediae Atticae libri II] σ. 422) λέγεται προδοὺς Ναύπακτον.

³ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 173].

τιάτας νὰ στείλωσιν εἰς τὴν πόλιν ἀρμოსτὴν καλούμενον Ἡριπίδαν, ὅστις προσηνέχθη πρὸς τοὺς πολίτας μετ' αὐθαιρεσίας καὶ ὠμότητος, ἐξέβαλε μέρος τῶν Οἰταίων οἰκητόρων¹ καὶ διὰ τῶν αὐθαιρέτων τούτων μέτρων ἐνέβαλε τὸν τρόπον εἰς ἀπάσας τὰς πόλεις τῆς βορείου Ἑλλάδος, μάλιστα δὲ εἰς τὰς Θήβας.

Ὅτε δὲ ὁ Ἅγις ἐπέστρεφεν ἐκ τῆς εἰς τὴν Ἥλιν ἐκστρατείας, ἡσθένησε κατ' ὁδὸν ἐν Ἡραίᾳ καὶ ἀπέθανε μετ' οὐ πολὺ ἐν Σπάρτῃ. Ἐτοιμοθάνατος δὲ ὢν ἀνέθηκε τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων εἰς τὸν υἱὸν Λεωτυχίδην· ἀλλὰ μόλις ἔληξεν ἡ ἐπικηδεῖος πομπή, καὶ ἡ Σπάρτη ὅλη συνεταράχθη ὑπὸ τοῦ ζητήματος περὶ τῆς νομίμου διαδοχῆς τοῦ θρόνου εἰς βαθμὸν τοιοῦτον οἷος οὐδέποτε μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου παρουσιάζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν δύο βασιλικῶν οἰκῶν.

Βεβαίως ἡ ῥητὴ παρὰ τοῦ πατρὸς ἀναγνώρισις τοῦ Λεωτυχίδου ἔμελλε νὰ διαλύσῃ πᾶσαν ἀμφιβολίαν καὶ ἀγάγῃ εἰς τὴν κατὰ τὰ καθεστῶτα ἀκολουθίαν τῆς κεκανονισμένης σειρᾶς τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου τῶν Προκλειδῶν, ἂν μὴ ὁ Λύσανδρος ἤβελεν ἐπωφεληθῇ τὴν ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ παρουσιαζομένην ἰδιάζουσαν εὐκαιρίαν ὅπως καρπωθῇ αὐτὴν χάριν τῶν ἰδίων πολιτικῶν σκοπῶν. Ἐν στυγνῇ μνησικακίᾳ εἶχεν ἀποσυρθῇ ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ βίου ἂφ' οὗ χρόνου ἡ δύναμις δι' ἧς συνεκράτει δεσμίαν ὅλην τὴν Ἑλλάδα εἶχεν ἐκφύγει τῶν χειρῶν αὐτοῦ καὶ διαλυθῇ. Καὶ ἔβλεπε μὲν ἑαυτὸν ἡμελημένον καὶ παρηγκωνισμένον, ὁ δὲ προστάτης, εἰς ὃν κατ' ἀλήθειαν ἐχρεώσται ἀπάσας τὰς ἐπιτυχίας, ὁ Κῦρος, εἶχε πέσει, καὶ ἡ φατρία αὐτοῦ εἶχε διασπασθῇ. Ἀλλ' οὐχ ᾔττον ὁ Λύσανδρος δὲν εἶχεν ἀποστῇ τῶν φιλοδόξων αὐτοῦ σχεδίων, ἐστήριξε δὲ τὰς προσδοκίας κυρίως εἰς τὴν οἰκειότητα πρὸς τὸν Ἀγησίλαον, τὸν νεώτερον ἀδελφὸν τοῦ Ἀγιδος, καὶ διὰ ταῦτα ἐκαρᾶσκει ἀπὸ μακροῦ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως.

Ὁ Ἀγησίλαος εἶχε γεννηθῇ ἐκ τοῦ δευτέρου γάμου τοῦ βα-

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 34. Πολυαίνου [Στρατηγήματα] II, 21, 1. Πρβλ. Weil ἐν τῷ Hermes Τόμ. VII [1873] σ. 382.

σιλέως Ἀρχιδάμου, νυμφευθέντος γηραιοῦ τὴν Εὐπωλίαν, πλουσίαν ἐπὶ κληρον, ἥτις ὥς ἐκ τῆς σωματικῆς κατασκευῆς ἐφαίνετο ἥκιστα προοριζομένη εἰς βασιλίσσαν· διὰ τοῦτο δὲ πάντες ἐπίστευον, ὅτι ὁ γάμος εἶχε τελεσθῇ μόνον ἕνεκα λόγων οἰκονομικῶν, καὶ οἱ ἔφοροι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιτιμήσωσι τὴν ἐκλογὴν τοῦ βασιλέως, ἐπειδὴ γυνὴ τοιαύτη δὲν ἠδύνατο νὰ γεννήσῃ βασιλεῖς, [ἀλλὰ βασιλίδια]. Καὶ πράγματι ὁ ἐκ τούτου τοῦ γάμου γεννηθεὶς υἱὸς ἐφάνη ἐπικυρόνων τοὺς ἐκφρασθέντας φόβους, ἐπειδὴ ὁ Ἀγησίλαος ἦτο μικρὸς τὸ ἀνάστημα, ὡς καὶ ἡ μήτηρ, καὶ ἀφανής, ἦτο δὲ καὶ χωλὸς τὸν ἕτερον τῶν ποδῶν. Ἄλλ' ὅμως ἐν τῷ σωματικῷ ἐκείνῳ ἐγκατέκειτο πνεῦμα ζωηρὸν καὶ ἐκτάκτως εὐφυὲς, δραστηριότης βουλήσεως ἀψηφούσης πάντα μόχθον ἀναγκαῖον πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ἐκ γενετῆς ἐλλείψεων δι' ἀσκήσεων ἀκαταπόνητων, αἰσθημα ἐναργεῖς καὶ ἄγρυπνον, ἀγχίνοια καὶ εὐθυμία, μεγάλη δεξιότης περὶ τὴν μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἀναστροφὴν. Καίτοι δ' ἐν τῷ ὅλῳ αὐτοῦ τρόπῳ ὁ Ἀγησίλαος εἶχε μεγάλην μετριοφροσύνην, ἐνυπῆρχον ὅμως ἐν αὐτῷ γνωρίσματα τῆς βασιλικῆς μεγαλοφροσύνης τοῦ πατρὸς, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς νεότητος ἐνεφορεῖτο διαπύρου αἰσθήματος φιλοτιμίας.

Εἰς τοῦτον τὸν παῖδα εἶχε στρέψει τὴν προσοχὴν ὁ Λύσανδρος. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἐπιγενὴς υἱὸς τοῦ Ἀρχιδάμου καὶ διὰ τοῦτο ἀνετρέφετο κατὰ τρόπον ὁμοιότατον πρὸς τοὺς λοιποὺς υἱοὺς τῶν πολιτῶν, ὁ Λύσανδρος ἠδυνήθη νὰ προσελκύσῃ αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν χωρὶς νὰ γεννηθῇ σκάνδαλον, τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον αὐτὸς ὁ Λύσανδρος ἦτο συγγενὴς πρὸς τὸν οἶκον τῶν Ἡρακλειδῶν. Συνῆψε δὲ ὁ Λύσανδρος πρὸς τὸν Ἀγησίλαον τὴν οἰκειότητα ἐκείνην τὴν συνενοῦσαν ἐν Σπάρτῃ κατὰ ζεύγη ἀνδρας καὶ παῖδας, τοῦ ἀνδρὸς ἐκλέγοντος κατ' ἀρέσκειαν νεαρὸν Σπαρτιάτην, ὃν διὰ τῆς πρὸς ἑαυτὸν ἀναστροφῆς ἐξεπαίδευεν εἰς δόκιμον πολίτην, εἰσπνέων εἰς αὐτὸν τὸ ἀληθὲς πνεῦμα τοῦ δημοσίου βίου. Τοιοῦτος εἰσπνήλας¹, ἥτοι πατρικὸς φίλος, τοῦ αὐξάνοντος Ἀγησιλάου ὑπῆρξεν

¹ Schömann G[riechische] A[llerthümer] Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 276. [Πρὸς. Gil-

ὁ Λύσανδρος· ἐπεδίωξε δὲ νάναρριπίσῃ ἐν αὐτῷ τὸν σπινθῆρα τῆς φιλοδοξίας καὶ μορφώσῃ ἐξ αὐτοῦ ἄνδρα δυνάμενον νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἰδίων σκοπῶν. Πράγματι παρὰ βασιλόπαιδος, ὅστις ἤσθάνετο ἑαυτὸν ὡς ἐκ γενετῆς προωρισμένον νάνα- λάβῃ καθήκοντα βασιλικά, ἀλλ' ἔνεκα τῶν ὑφισταμένων περὶ διαδοχῆς νόμων ἔβλεπεν ἑαυτὸν ἀποστερούμενον τοῦ θρόνου, ἡδύνατο ὁ Λύσανδρος νὰ προσδοκᾷ πρόθυμον ὑπακοήν, ἃν ἤθελε νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σχέδιον τῆς ἀνατροπῆς τῶν νόμων τῶν διεπόντων τὰ κατὰ τοὺς βασιλικούς οἴκους τῆς Σπάρτης.

Ἐτι δ' εὐμενέστερον εἶχον τὰ κατὰ τὴν πρόθεσιν τοῦ Λυσάνδρου, ἐπειδὴ τὰ ἐπὶ τῆς βασιλείας δικαιώματα τοῦ μόνου εἰς τὸν Ἀγῃσίλαον ἐπιπροσθοῦντος βασιλόπαιδος δὲν ἦσαν ἀναμφισβήτητα. Ἦτο δὴλα δὴ διαδεδομένον καθ' ἅπαντα τὴν Σπάρτην, ὅτι ἡ βασίλισσα Τιμαία εἶχε σαγηνευθῇ παρὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ ὅτι ὁ Λεωτυχίδης δὲν ἦτο γνήσιος υἱὸς τοῦ βασιλέως Ἀγίδος¹. Ἀνεπιφυλάκτως δὲ τὴν περίστασιν ταύτην ἐπωφελοῦντο οἱ περὶ τὸν Λύσανδρον ἀπτόητοι χάριν τῶν φιλοδόξων αὐτοῦ σκοπῶν. Καὶ ἰσχυρίζοντο μὲν, ὅτι ἡ ἀναγνώρισις αὐτοῦ παρὰ τοῦ θνήσκοντος πατρὸς εἶχε προκληθῇ μόνον ὑπὸ τῶν δεήσεων καὶ τῶν δακρύων τοῦ Λεωτυχίδου, ὁ δὲ Λύσανδρος εἰργάζετο ἀκαταπονήτως, ὅπως ὁ Ἀγῃσίλαος ἐκνικήσῃ πάντα δισταγμὸν, προσβάλῃ τὴν ἀγαθὴν περὶ τῆς νύμφης φήμην καὶ στέρησῃ τὸν υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ πάσης τιμῆς καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν. Ὁ Λύσανδρος ἀπεξεδέχετο εὐχαρίστως πᾶν ὃ τι συνετέλει εἰς διάσπασιν τῶν ἀγαθῶν σχέσεων ἐν τοῖς βασιλικοῖς οἴκοις τῆς Σπάρτης, ἐπειδὴ πᾶσα ἐπιτυχῶς διεξαγομένη καινοτομία ἤνοιγε τὴν ὁδὸν πρὸς μεταγενεστέρας μεταρρυθμίσεις. Διὸ ὁ Ἀγῃσίλαος παρέστη ὡς ἀπαιτητῆς τοῦ θρόνου, καὶ τὸ πρῶτον τότε συνεζητήθη φανερώς ἐν ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς τῶν βασιλέων ἐν Σπάρτῃ².

bert Handbuch der griechischen Staatsalterthümer εκδ. β' Τόμ. Α' σ. 72. *Ἑλλ. μεταφρ. Ν. Γ. Πολίτου σ. 79].

¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 535].

² Ἰδε τὰ κατὰ τὴν συζήτησιν ταύτην παρὰ Ξενοφῶντι (Ἑλλην. III, 1-4), Πλου-

Αἱ φατρίαι ἀντεπάλαιον πρὸς ἀλλήλας ἐρρωμένως. Καὶ πάντες μὲν οἱ φοβούμενοι τὰς σκευωρίας τοῦ Λυσάνδρου ἦσαν ἐναντίοι τοῦ Ἀγησιλάου, ὃν ἐθεώρουν ὁπαδὸν ἐκείνου στερούμενον γνώμας ἰδίας, εἴπερ τις δὲ καὶ ἄλλος ὁ βασιλεὺς Πausanίας, ὁ ἀρχαῖος ἐχθρὸς τοῦ Λυσάνδρου, ὅστις ἤθελε νάποκρούσῃ τὴν ἐξευτελισμὸν τοῦ θρόνου καὶ τηρήσῃ μετὰ σεβασμοῦ τὴν τελευταίαν θέλησιν τοῦ συμβασιλέως. Καὶ ἡ ἱερατικὴ δὲ φατρία, ἥς ἡγεῖτο ὁ ἰσχυρὸς Διοπίθης¹, ὑπερεμάχει τοῦ Λεωτυχίδου, ὃν ἐθεώρει τὸν νόμιμον βασιλέα. Ἐπωφελουμένη δὲ τὸ φυσικὸν ἐλάττωμα τοῦ διεκδικοῦντος τὸν θρόνον, ἐξήγαγεν εἰς τὸ μέσον ἀρχαῖον χρησμὸν προλέγοντα μέγιστα κακὰ εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἂν ποτε ἤθελεν ἄρξει αὐτῶν βασιλεὺς χολός. Αἱ δὲ γνώμαι τῶν Σπαρτιατῶν ἦσαν μετέωροι, καὶ ἤθελον τοῦλάχιστον νάναμείνωσιν ἕως ἔλθῃ ἐκ Δελφῶν ἐξήγησις περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ χρησμοῦ. Ἀλλ' ὁ Λυσάνδρος ἐφοβεῖτο πᾶσαν ἀναβολήν, ἐπειδὴ τό γε νῦν ἔχον αἱ διαθέσεις ἦσαν εὐνοϊκαί. Μετ' ἐπικαίρου δ' ἀγχινοίας ἀπεδέχθη τὴν γνησιότητα καὶ τὸ κύρος τοῦ χρησμοῦ τοῦ φοβίζοντος τοὺς περὶ αὐτὸν, ἀλλὰ προσέθηκεν, ὅτι πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ ὀρθῶς. Καὶ δὴ χολῇ βασιλείᾳ εἶνε ἡ τοῦ μὴ γνησίου βασιλέως, ἀπὸ τοιούτου δὲ κακοῦ ἀπέτρεπεν ὁ θεός. Ἡ δ' ἐπίνοια αὕτη λέγεται ἐπενεγκοῦσα τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος. Οἱ νεανῖαι ἦσαν ἅπαντες ὑπὲρ τοῦ Ἀγησιλάου, πολλοὶ δὲ ἤθελον νὰ ἔχωσι τέλος βασιλεία συζήσαντα μετ' αὐτῶν δίκην ἐταίρου· προσεδόκων δὲ παρ' αὐτοῦ καλλιτέρους χρόνους καὶ παῦσιν τῶν πολλῶν κακῶν τῶν λυμαινομένων τὴν χώραν. Τέλος δὲ ὁ Ἀγησίλαος ἀνηγορεύθη βασιλεὺς δι' ἐκλογῆς

τάραφ (ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 22. Ἀγησιλάου 3) καὶ Πausanία (III, 8, 7 κ. ἐ.) Ἀνάλογος δὲ ἦτο ἡ περὶ τοῦ θρόνου ἔρις μεταξὺ Λεωτυχίδου καὶ Δημαράτου. (Ἴδε Ἡροδότου VI, 61 - 70. [Πρόβλ. ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 281]), ἀλλ' ὅχι κατὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Λεωτυχίδου.

¹ Ὁ Διοπίθης λέγεται παρὰ τῷ Ξενοφῶντι (Ἑλλην. III, 3, 3 [μᾶλα χρησμολόγος ἀνὴρ], παρὰ δὲ τῷ Πλουτάρχῳ (ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 3) ἀνὴρ εὐδόκιμος ἐπὶ χρησμολογίᾳ. Εἶνε δὲ ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ ὁ παραστάς ὡς κατήγορος τοῦ Ἀναξαγόρου. Ἴδε Ἀριστοφάνην ἐν Ὀρνίσι στ. 988, Ἰππεῦσι, στ. 1085. [Πρόβλ. ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 61].

τοῦ δήμου τὸ θέρος τοῦ 399 π. Χ. (Ὀλυμπ. 95, 2)¹, ὁ δὲ Λύσανδρος μετὰ μακρὰν περιφρόνησιν καὶ ἀδυναμίαν κατώρθωσε τέλος τὸ ποθούμενον. Ἡ δὲ ἀκλόνητος ἐμμονὴ εἰς τὸ ἀρχαῖον καθεστῶς, ἧς ὑπερημύνετο ἡ βασιλικὴ φατρία, διεσπάσθη, καὶ ὁ τρόφιμος τοῦ Λυσάνδρου ἐξελέχθη οὐ μόνον ὡς ἰσότημος τοῦ ἀνταπαιτητοῦ τοῦ θρόνου, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀξιώτερος αὐτοῦ.

Ὁ δὲ νέος βασιλεὺς ἦτο ἀντάξιος τοῦ διδασκάλου. Εἶχε δι-
δαχθῆ παρ' αὐτοῦ τὴν γνῶσιν ἐκείνην τῶν κατὰ τὸν βίον τὴν παρα-
βλέπουσαν μὲν τὰ μικρὰ, ἐπιδιώκουσαν δὲ τὴν ἐπιτέλεισιν τῶν
μεγάλων. Ἡ βασιλεία ἦτο ἀρχὴ λαμπρὰ, ἀλλὰ μὴ ἔχουσα συμ-
παρομαρτοῦσαν δύναμιν ἀνάλογον. Διὸ ἡγωνίσθη ὁ Ἀγησίλαος
ναυξήσῃ τὸ δικαίωμα τῆς βασιλείας, ἀλλὰ κατέκρυπτε τὴν φι-
λοδοξίαν καὶ ἀπέφευγε πᾶσαν σύγκρουσιν, ἦτο δὲ ἀπάντων τῶν
προκατόχων προσηνέστατος μὲν πρὸς τὸ πλῆθος, ὑποχωρητικώ-
τερος δὲ πρὸς τοὺς ἐφόρους καὶ ἀδιαφορώτερος πρὸς πᾶσαν ἐξω-
τερικὴν ἔνδειξιν τιμῆς. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχεν αὐξηθῆ ἐν τῷ ἐξαι-
ρέτῳ ἀξιώματι βασιλόπαιδος, ἐγίνωσκε τὸν τρόπον τῆς πρὸς τοὺς
ἀνθρώπους ἀναστροφῆς, καὶ ἦτο εἰς τῶν ὀλίγων καθεσθέντων ἐπὶ
τοῦ θρόνου τῶν Ἡρακλειδῶν τῶν πρὸ τῆς ἀναρρήσεως διδασχθέν-
των τὸ ὑπακούειν. Ἐκ πανουργίας δὲ ἦτο μετρίοφρων καὶ τα-
πεινός· ὡς δὲ ὁ Λύσανδρος, ἀσπασίως μετήρχετο καὶ ἐκεῖνος
πάντα πρὸς ἀπόκτησιν φίλων ἐν ἀπάσαις ταῖς τάξεσιν· ὡς δ' ἐκεῖ-
νος, ἐπεζήτει καὶ αὐτὸς νὰ ἐπαυξήσῃ τὴν δύναμιν ἐσκεμμένως
καὶ ἀθορύβως δι' ἰδίων ἐταίρων, ὅπως ἔπειτα μετὰ τῆς ἰδίας
δυνάμεως συναυξήσῃ καὶ τὴν τῆς πολιτείας.

Καὶ ἐν μὲν ταῖς σχέσεσιν αὐτῆς πρὸς τὰς ξένας πόλεις θεω-
ρουμένη ἡ Σπάρτη οὐδέποτε εἶχεν ὑπάρξει ἰσχυροτέρα ἢ κατὰ
τὸν χρόνον τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Ἀγησιλάου. Ἦτο ἡ πρώτη κατὰ
γῆν καὶ θάλασσαν πόλις τοῦ Ἑλληνικοῦ. Καὶ ἐν μὲν τῇ Πελο-

¹ Ἡ ἀνάγκη τοῦ βασιλέως Ἀγησιλάου, γεννηθέντος τῷ 422 π. Χ., ἐγενε τῷ 399 π. Χ. Ἰδε Pauly [—Wissowa Realencyclopädie ἐν ἄρθρῳ Agesilaos Τόμ. Α' σ. 796]. Hertzberg Leben des [Königs] Agesilaos. 1856 σ. 246.

ποννήσῃ εἶχον καταπνίξει οἱ Σπαρτιᾶται πᾶσαν ἀντίστασιν, πέραν δὲ τοῦ ἰσθμοῦ εἶχον ἀναδείξει τὴν Ἡράκλειαν νέον ὁρμητήριον πρὸς ἐπικράτησιν ἐν τῇ συνεχεῖ Ἑλλάδι, ἐν δὲ τῇ Θεσσαλίᾳ εἶχον στηρίξει τὸν τύραννον τῶν Φερῶν Λυκόφρονα ἐναντίον τῶν ἐπιθέσεων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Καὶ αἱ μὲν φρουραὶ τῆς Σπάρτης ἦσαν διανεμεμῆναι ἐν Μεγάροις, Αἰγίνῃ, Τανάγρα καὶ ἐν ταῖς νήσοις, πέραν δὲ τοῦ Αἰγαίου, ἐν Αἰολίδι καὶ Ἰωνίᾳ, ἀντεπάλαιον νικηφόροι σπαρτιατικαὶ στρατιαὶ ἐναντίον τῶν σατραπῶν τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἐν δὲ τῇ Θράκῃ ἀπετείχισεν ὁ Δερκυλλίδας τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον, ὥς ποτε ὁ Μιλτιάδης καὶ ὁ Περικλῆς¹, ὅπως τάξῃ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Σπάρτης τὰς ἐν αὐτῇ ἑλληνίδας πόλεις. Ὁ δὲ σπαρτιατικὸς στόλος ἐκυριάρχει καὶ ἐν τῷ δυτικῷ πελάγει, καὶ ὁ νέος τῶν Συρακουσῶν τύραννος, ὁ Διονύσιος, ἀντιπολεμοῦμενος ὑπὸ ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, συνεχράτει τὴν ἀρχὴν διὰ μόνης τῆς Σπάρτης.

Ἀλλὰ πολὺ ἐπικίνδυνος ἦτο ἅπ' ἐναντίας ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις τῆς Σπάρτης.

Ὁ ἐναντίον ἀλλήλων παροξυσμὸς τῶν τάξεων εἶχεν αὐξήσει ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, ἡ δὲ πόλις ὠμοίαζε πρὸς διπλοῦν στρατόπεδον ἐχθρικῶν στρατιῶν, ὧν ἡ ἐτέρα ἐκαρὰδόκει μόνον εὐκαιρίαν, ὅπως ἐξολοθρεύσῃ τὴν ἀντίπαλον. Ἡ δ' ἐκλογὴ τοῦ νέου βασιλέως εἶχεν ἐπαυξήσει τὴν ταραχὴν, καθ' ὅτι αὕτη ἐθεωρεῖτο ἤδη ἀπόπειρα καταλύσεως τῆς καθεστῶσης παραδόσεως. Συνετέλεσαν δὲ εἰς τὴν ἀνησυχίαν τῶν πνευμάτων καὶ αἱ ῥαδιουργίαι τοῦ Λυσάνδρου, ἐπειδὴ δὲν ἦτο πλέον ἀπόρρητον, ὅτι διανοεῖτο συντόνους καινοτομίας. Ἐν πᾶσιν ἐκλονοῦντο οἱ ἀρχαῖοι θεσμοί, καὶ νέαι ἰδέαι εἶχον εἰσελάσει εἰς τὰ πλήθη. Πῶς ἦτο κατὰ ταῦτα δυνατόν, τοιαύτης ὑφισταμένης καθολικῆς κινήσεως, νὰ μείνωσιν ἡσυχοὶ αἱ κατώτεραι τάξεις; Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐπέλθῃ εἰς αὐτάς ἡ σκέψις, ὅτι ἐπέστη καὶ δι' αὐτάς ὁ χρόνος νὰπαλλαγῶσι τοῦ ἀφορήτου ζυγοῦ τοῦ ἐπιβαρύνοντος αὐτάς;

¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 229, 556].

Ἄλλως δὲ κατείχοντο ὑπὸ μίσους ὑποκωφου πᾶσαι αἱ τάξεις τῆς κοινωνίας αἱ ἀντιτασσόμεναι πρὸς τὸν στενὸν κύκλον τὸν περιστοιχίζοντα τοὺς βασιλικούς οἴκους. Τοῦ μίσους ἐκείνου ἐνεφοροῦντο οἱ Σπαρτιᾶται ὧν οἱ οἴκοι εἶχον ἀποβάλλει ἕνεκα πτωχεύσεως τὰ τέλεια πολιτικά δικαιώματα¹, οἱ περίοικοι οἱ συγκροτοῦντες τὸ πλεῖστον μέρος τῆς στρατιᾶς καὶ οὐδεμίαν εὐγνωμοσύνην ἐπὶ τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτῶν ἀποκομίζοντες, οἱ ἀναγκασθέντες νὰ πελευθερώσωσι τὰς περιοικίδας τῶν Ἑλλείων καὶ ὅμως αὐτοὶ τηρούμενοι ἐν θέσει ὑπηκόων. Τέλος δὲ τοῦ αὐτοῦ μίσους μεστοὶ ἦσαν οἱ εἰλωτες οἱ ἀπὸ αἰώνων βρύχοντες τοὺς ὀδόντας ἐπὶ τῷ ἐπιβεβλημένῳ εἰς αὐτοὺς βαρεῖ ζυγῷ, ἀλλὰ νῦν εἴπερ ποτὲ δύσθυμοι, ἅτε συμμετέχοντες μὲν τῶν εἰς τὴν ξένην ἐπιχειρουμένων στρατειῶν τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας πολὺ μᾶλλον ἢ ἄλλοτε, ἀλλ' ἔπειτα μετὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν σκοπῶν αὐτῆς ἀναγκάζομενοι νὰ ἐπανέρχωνται εἰς τὴν ἀρχαίαν δουλείαν.

Οὕτω τὸ μέγα πλῆθος τῶν τ' ἐλευθέρων καὶ τῶν δούλων οἰκητόρων τῆς Λακεδαιμόνος ἠσθάνετο ἑαυτὸ ἐμψυχούμενον ὑπὸ ὁμοίας μανίας καὶ συναπετέλεσε πολυάνθρωπον φατρίαν ἔχουσαν ἀπόφασιν νὰ καταλύσῃ τὴν ὅλην ἀδικίαν πεπληρωμένην πολιτείαν καὶ καθαιρέσῃ τὴν κυριαρχίαν τῶν προνομιούχων οἴκων.

Τὴν δὲ ἡγεσίαν τῆς φατρίας τῆς ἀνατροπῆς ἀνέλαβεν ὁ Κινάδων, νεαρὸς Σπαρτιάτης ἀνῆκων καὶ αὐτὸς εἰς τοὺς πτωχεύσαντας οἴκους, ἀνὴρ μεγάλων φυσικῶν χαρισμάτων καὶ διαπύρου φιλοτιμίας. Εἰς τοῦτον ἕνεκα τῆς ικανότητος αὐτοῦ εἶχον πολλάκις τὰ τέλη τῆς Σπάρτης ἀναθέσει διαφόρους ἀξίας λόγου δημοσίας ὑπηρεσίας, ἀλλ' εἶχε μείνει ἀμέτοχος πάσης τιμῆς καὶ παντὸς προνομίου. Οὗτος λοιπὸν ὑπῆρξεν ὁ παρασκευάσας τὰ πλῆθη πρὸς ἐπίθεσιν καὶ ἐνδείξας τὰ μέσα πρὸς παρασκευὴν δυνάμεως ἀξιωμαχοῦ· πάντα δὲ τὰ σιδηρᾶ σκεύη τὰ εὐρισκόμενα ἐν χερσὶ

¹ Ἀριστοτέλους Πολιτ. 207, 27 [ἐκδ. Bekker] σ. 49, 26· ὁρος τῆς πολιτείας [οὗτός ἐστιν αὐτοῖς ὁ πάτριος,] τὸν μὴ δυνάμενον [τοῦτα] τὸ τέλος φέρειν μὴ μετέχειν [αὐτῆς].

τῶν ἀγροτῶν ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὅπλα. Ὁ Κινάδων ἐστρατολόγησεν αὐτὸς πείσας τοὺς ἔτι ἀναποφασίστους νὰ συμ-μετάσχωσι τοῦ ἐγχειρήματος. Συμπααραλαμβάνων δὲ τοὺς ἄνδρας ἐκάστους ἐπὶ τὸ ἔσχατον τῆς ἀγορᾶς, ἡρώτα ζητῶν νὰριθμήσωσιν ὅποσοι ἦσαν ἐν αὐτῇ Σπαρτιᾶται, ἦτοι πολῖται ἔχοντες πλήρη τὰ πολιτικά δικαιώματα, καὶ ὅποσοι οἱ ὑπομεινες, οἱ περίοικοι καὶ οἱ εἴλωτες· καὶ ὅτ' ἐδίδετο εἰς αὐτὸν ἡ ἀπόκρισις, ὅτι πλὴν τῶν βασιλέων, γερόντων καὶ ἐφόρων ἦσαν μόνον περίπου τεσσαράκοντα Σπαρτιᾶται ἐν τῇ ἀγορᾷ, οἱ δὲ λοιποὶ ἀνήρχοντο εἰς πλείονας τῶν τετρακισχιλίων, ἔλεγε «Τούτους μὲν τοὺς τετρακισχιλίους νόμιζε συμμάχους, τοὺς δ' ὀλίγους ἐκείνους πολεμίους». Εἶνε λοιπὸν δίκαιον καὶ ἀνεκτὸν, ἡρώτα, νὰ βλέπωμεν τοὺς ὀλίγους ἐκείνους κυριαρχοῦντας, καὶ εἶνε ἄπορον εἰς τίνα θὰ περιέλθῃ ἡ νίκη, ὅταν ἐπιστῇ ἡ κρίσιμος ἡμέρα;

Οὕτω παρεσκευάζε τὰ κατὰ τὴν στάσιν ἐκείνην τὴν ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν ὁμοίων. Ἡ δὲ περὶ τῆς νίκης βεβαιότης κατέστησεν αὐτὸν ἀσύνητον, ἐν ᾧ ἂν ἐναντίας τὰ τέλη ἡγρῦπνουν μετὰ προσοχῆς τόσῳ μείζονος ὅσῳ μικροτέρα ἦτο ἡ πραγματικὴ αὐτῶν δύναμις καὶ τὴν φορὰν δὲ ταύτην οἱ κατὰσκοποι αὐτῶν ἀνήγγειλαν εἰς αὐτοὺς ἐγκαίρως τὰ πάντα, ὅπως προλάβωσι τὴν στάσιν.

Καὶ ἐν αὐτῇ μὲν τῇ Σπάρτῃ νὰ συλλάβωσι τὸν Κινάδωνα δὲν ἀπετόλμησαν. Διὸ ἔδωκαν εἰς αὐτὸν ἐντολὴν κατὰ τὸ φαινόμενον λίαν σπουδαίαν νὰ μεταβῇ εἰς Αὐλῶνα κατὰ τὰ σύνορα τῆς Μεσσηνίας καὶ τῆς Ἡλείας, διέταξαν δὲ τὴν καθ' ὁδὸν σύλληψιν αὐτοῦ, καὶ διὰ βασάνων κατώρθωσαν νὰ μάθωσι τὰ ὀνόματα τῶν μετ' αὐτοῦ συνωμοσάντων. Συλλαβόντες δὲ αὐτοὺς καὶ παρακώλυσαντες τὴν ἔκρηξιν τῆς στάσεως, εἰσῆγαγον εἰς τὴν Σπάρτην αἰχμάλωτον τὸν Κινάδωνα. Περιαχθείς δὲ διὰ τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως δεδεμένος τὰς τε χεῖρας καὶ τὸν τράχηλον ἐν σιδηρῷ κλοιῷ, μαστιγωθείς δὲ καὶ ἄλλας ὑποστάς βασάνους, ἐφανεύθη μετὰ τῶν ἐταίρων. Μετὰ δὲ τὴν τοιαύτην τιμωρίαν ἐπανέπε-

σον οἱ πολῖται καὶ πάλιν εἰς νωθράν ἀδιαφορίαν, καὶ ἡ ὀλιγαρχία ἐσώθη¹.

Ἐπῆρξε δ' εὐτυχία, ὅτι ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἐπῆλθον γεγονότα ἀποσπάσαντα τὴν προσοχὴν ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν ἐν Σπάρτῃ πραγμάτων. Καὶ δὴ ὁ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ πόλεμος εἶχε μόνον διακοπὴν ἕνεκα τῶν ὁμολογηθεισῶν σπονδῶν². τὴν δὲ διακοπὴν ταύτην εἶχεν ἐπωφεληθῆ λίαν τελεσφόρως ὁ Φαρνάβαζος, ὥπως κλονήσῃ τὸ ἀξίωμα τοῦ Τισσαφέρνους καὶ ἐπιφέρῃ νέαν τῶν πραγμάτων τροπὴν. Εἶχεν ἀναβῆ εἰς τὰ Σοῦσα, ὥπως παραστήσῃ εἰς τὸν μέγαν βασιλέα τὴν αἰσχροὴν κατάστασιν ἐν ταῖς παραθαλασσίαις σατραπείαις καὶ τὴν ἀνάγκην διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου κατ' ἄλλον τρόπον. Ἐπέδειξε δὲ, ὅτι τὸ πολιτικὸν σύστημα τοῦ Τισσαφέρνους τὸ στηριζόμενον εἰς μῖσος πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ φόβον ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ὑπενόμευε τελείως τὴν περσικὴν κυριαρχίαν. Ἐνεκα δὲ τῶν νῦν ὁμολογουμένων ἐπονειδίστων συνθηκῶν κατήντησαν νὰ διατηρῶνται αἱ ἐχθρικαὶ στρατιαὶ διὰ βασιλικῶν χρημάτων ἐν αὐτῇ τῇ περσικῇ ἀρχῇ. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰποδοθῇ καὶ πάλιν ἡ προσήκουσα γοητεία εἰς τὴν δύναμιν τοῦ μεγάλου βασιλέως· τοῦτο δὲ ἡδύνατο νὰ γείνη διὰ τῆς μισθώσεως Ἑλληνος στρατηγοῦ καὶ τῆς εἰς αὐτὸν παραδόσεως στόλου. Αὕτη δὲ ἦτο ἡ φρονιμωτάτη τῶν ἀποφάσεων εἰς ἃς ἡδύνατο νὰ προβῶσιν, ὁ δὲ Φαρνάβαζος εὐρίσκεται εἰς θέσιν νὰ δύναται καὶ νὰ ὀνομάσῃ τὸν ἄνδρα τὸν εἴπερ τινὰ ἀρμοδιώτατον πρὸς τοιοῦτον ἀξίωμα, ὅστις ἦτο ὁ Ἀθηναῖος Κόνων.

Κόνων ὁ υἱὸς τοῦ Τιμοθέου³, ὁ μόνος ἀθῶος τῶν δέκα στρατηγῶν τῶν στρατηγησάντων τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων παρὰ τοὺς

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. III, 3, 4-11. *Πολυαίνου* [Στρατηγήματα] II, 14.

² Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 226. Ὁ Φαρνάβαζος ὡμολόγησε σπονδὰς [τῷ 399 π. Χ.] Ὀλυμπ. [95.] 2, μετ' αὐτὰς δὲ μετέβη εἰς τὰ Σοῦσα (*Διοδώρου Σικελιώτου* XIV, 39. *Ιουστίνου* VI, 1).

³ Τοῦ Κόνωνος δὲ τε πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἔφερον τὸ ὄνομα Τιμόθεος, ὅπερ ἦτο οἰκογενειακὸν παρὰ τοῖς Εὐμολπίδαϊς (Rehdantz Vitae Iphicratis Chabriae Timothei σ. 46).

Αἰγὸς ποταμοὺς ¹, εἶχε διαφύγει τὴν ἤτταν μετὰ ὀκτὼ τριήρων καὶ εἶχε πλεύσει εἰς τὴν Κύπρον, ἔνθα ἔτυχε φιλοξένου δεξιώσεως παρὰ τῷ Εὐαγόρᾳ ². Ἄλλ' ὁ Κόνων δὲν ἦτο ἀνὴρ δυνάμενος νάρκεσθῃ εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ σωτηρίαν, ἀλλ' εἶχε καρδίαν πιστῶς ἀφωσιωμένην εἰς τὴν πατρίδα καὶ σθένος εὐελπι. Εἶχετο δὲ ἀκαταπονήτως τῆς ιδέας τῆς παλινρθώσεως τοῦ μεγαλείου τῶν Ἀθηνῶν, ὁ δὲ πόθος αὐτοῦ οὗτος ἔτυχε θερμῆς συμμετοχῆς παρὰ τῷ ξενίζοντι αὐτὸν εὐγενεῖ φίλῳ. Ὑπῆρξε δὲ παράδοξος καὶ μεγάλων γεγονότων ἐγκύμων ἡ συνθήκη ἐκείνη ἡ ὁμολογηθεῖσα ἐν τῇ ἄκρᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ἐσχατιᾷ μετὰ τοῦ Ἀθηναίου φυγάδος καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Σαλαμῖνος.

Ὁ Εὐαγόρας εἶνε ὁ ἀσπαστότατος τῶν ἀνδρῶν οὓς συναντῶμεν ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις τῆς λειψανδρίας καὶ μικροπραγίας. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἀλλαχοῦ παρὰ τε τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς βαρβάροις εὐρίσκομεν μόνον ὀπισθοδρόμησιν καὶ παρακμὴν τοῦ δημοσίου βίου, ἡ Κύπρος εἶνε χώρα μεστὴ εὐσιωνίστου ἀναπτύξεως, ἥτις συνδέεται ὅλη πρὸς τὴν εὐγενῆ δρᾶσιν τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἐκείνου ἀνδρός ³. Μετὰ ῥώμης ἥρωικῆς εἶχεν οὐ μόνον ἀνακτῆσαι τὴν βασιλείαν τῆς Σαλαμῖνος, ἐξ ἧς εἶχεν ἀποβληθῇ ὁ οἶκος αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἤρχισε μετὰ δάλλων εἰς ἑλληνικὴν τὴν ὅλην νῆσον, ἥτις μετὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Κίμωνος εἶχε μεστωθῇ Φοινίκων καὶ ἐκβαρβαρωθῇ τελείως. Οὕτω δ' οἱ Κύπριοι ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τῆς σημιτικῆς Ἀνατολῆς, ἥθελον νὰ ἔχωσι μόνον ἑλληνίδας γυναῖκας, καὶ ἀνθημιλλῶντο πρὸς ἀλλήλους ἐν τῷ ἔρωτι πρὸς τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα, τὴν ἑλληνικὴν παιδείου καὶ τὴν ἑλληνικὴν τέχνην. Ὁ δ' Εὐαγόρας ἐθεώρει ἑαυτὸν Ἀθηναῖον, ἅτε καταγόμενος ἀπὸ τῶν Τευκρίδων, οἵτινες ἐπεχωρίαζον καὶ ἐν τῇ Σαλαμῖνι τῆς Ἀττικῆς.

¹ Πλὴν αὐτοῦ καὶ ὁ Φιλοκλῆς εἶχεν ἐπιδείξει διαγωγὴν ἐντιμον. [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 657 κ. ἑ.].

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. II, 1, 29. [Πρὸς ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 657].

³ Περὶ τοῦ Εὐαγόρου ἴδε τὸν ὁμώνυμον λόγον τοῦ Ἰσοκράτους, *Διοδώρου Σικελιώτου* XIV, 98 καὶ *Κτησίου* σ. 58, 77 ἐκδ. C. Müller.

Ἦδη δὲ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου εἶχεν ὑποστηρίξει τοὺς Ἀθηναίους δι' ἀποστολῆς σίτου¹, καὶ ἔχαιρεν ἐπὶ πάσῃ ἐπικοινωνίᾳ πρὸς τὰς Ἀθήνας, ὥς τὴν ἐστίαν τῆς παιδεύσεως, ἧς τὴν διάδοσιν ἐθεώρει καθήκον ἑαυτοῦ. Οὕτω δ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀπελάμβανον νῦν τὸν μισθὸν τῶν θυσιῶν αἵτινες εἶχον γείνει ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Περικλέους, ὅπως αἱ Ἀθῆναι κατασταθῶσι κέντρον τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ ἐπιστήμης. Ὡς πολίτης δὲ τῶν Ἀθηνῶν ἐκείνων εὗρεν ὁ Κόνων παρὰ τῷ Εὐαγόρᾳ προθυμοτάτην ὑποστήριξιν τῶν πατριωτικῶν αὐτοῦ σκοπῶν.

Ἀλλ' ὁ Κόνων διεγίνωσκεν ἄριστα καὶ τοῦτο, ὅτι διὰ μόνων ἑλληνικῶν δυνάμεων οὐδὲν ἡδύνατο νὰ κατορθωθῇ καὶ ὅτι παρίστατο ἀνάγκη ἐπιστροφῆς εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἀλκιβιάδου, καταβαλλομένων ἐνεργειῶν, ὅπως οἱ θησαυροὶ τῆς Περσίας, δι' ὧν ἡ Σπάρτη εἶχε τύχει τῶν νικῶν αὐτῆς, τεθῶσιν ἀφθόνως εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Ἀθηναίων. Ἦτο λοιπὸν ἀνάγκη νάποκτήσῃ ὁ Κόνων δύναμιν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ μεγάλου βασιλέως, αἱ δὲ περιστάσεις συνετέλεσαν εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοπομένου. Καὶ δὴ ἡ ἀποστασία τοῦ Κύρου εἶχε μεταβάλλει καιρίως τὰς ἐν τῇ περσικῇ αὐλῇ διαθέσεις· ἡ πλαστὴ φιλία τῆς Σπάρτης εἶχεν ἀποκαλυφθῇ, ἡ δὲ Περσία εἶχεν ἀνάγκην ἄλλων φίλων καὶ ἄλλου πολιτικοῦ προγράμματος. Διὰ ταῦτα οἱ ἐν Σούσοις ἦσαν εἴπερ ποτὲ νῦν προσίτοι εἰς τὴν ἀκρόασιν ἀγαθῶν συμβουλῶν· δὲν ἔλειπον δὲ καὶ Ἕλληνες μέγα δυνάμενοι ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἀρταξέρξου, οἷοι μάλιστα ὁ βασιλικὸς ὀρχηστὴς Ζήνων καὶ οἱ ἱατροὶ τοῦ βασιλέως Πολύκριτος καὶ Κτησίας, καὶ πρόθυμοι νὰ μεσιτεύσωσι παρ' αὐτῶν.

Αἱ δὲ διαπραγματεύσεις ἤρχισαν μετὰ μεγάλης δεξιότητος. Καὶ πρῶτον μὲν ἔργον ὤφειλε νὰ εἴνε ἡ ἀποκατάστασις ἀγαθῶν σχέσεων μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Εὐαγόρου, ἐπειδὴ ἄλλως πᾶν ὅ τι προήρχετο ἐκ Κύπρου ἔμελλε νὰ εἴνε δυσάρεστον. Διὸ κατηνύχθησαν οἱ φόβοι, οὓς εἶχε προκαλέσει ἐν τῇ αὐλῇ ἡ τολμηρὰ ἐξέγερσις ἑλληνικοῦ βασιλικοῦ οἴκου ἐν τῇ νήσῳ, ἡ δ' ἐκ

¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Ι' σ. 630].

Κύπρου ἀποστολὴ πλουσίων φόρων συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ μαρτυρήσῃ τὴν πίστιν καὶ τὴν ὑποτέλειαν τοῦ Εὐαγόρου· οὕτω δὲ ἢ μετὰ τοῦ Κόνωνος φιλία αὐτοῦ ἦτο σύστασις. Ἐπειτα δὲ ὑπέβαλεν ὁ Κόνων ἔκθεσιν περὶ τοῦ ὀρθοῦ τρόπου τῆς διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου. Κατέδειξε δὲ, ὅτι ἦτο ὅλως ἀσύνετος ἢ ὑπὸ τῆς Περσίας ἀνωφελὲς ἐν πολέμῳ κατὰ γῆν κατανάλωσις τῶν δυνάμεων αὐτῆς, ἐπειδὴ προφανῶς ἔμελλε κατὰ θάλασσαν νὰ κριθῇ τίς ἔμελλε νὰ δεσπόσῃ τῶν παραλίων. Κατὰ θάλασσαν δὲ ἦτο ἡ Σπάρτη ἀδύνατος καὶ ἀδεξία, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ὁ μέγας βασιλεὺς διέθετεν ἀνεξαντλήτους πόρους χρημάτων, τριήρων καὶ ναυτῶν. Μόνον δὲ ζήτημα ἦτο ἢ κατάλληλος αὐτῶν χρῆσις καὶ ἢ εὗρεσις δεδοκιμασμένου στρατηγοῦ ἐναντίον τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες εὐκόλως ἠδύναντο νὰ περιστῶσιν εἰς τὴν ἐσχάτην στενοχωρίαν, ἅτε ὄντες μισητοὶ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν οὐχ ἦττον ἢ παρὰ τοῖς Πέρσαις. Συγχρόνως δὲ προσήνεγκε τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ ὑπηρεσίας. Τὴν ἐπιστολὴν δὲ ταύτην ἐνεχείρισεν εἰς τὸν βασιλέα ὁ Κτησίας, συστήσας τὰ περιεχόμενα ἐν αὐτῇ. Ὁ δ' Εὐαγόρας συνέστησεν ἐπιμόνως τὴν ἀποδοχὴν τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Ἀθηναίου, προσεπῆλθε δὲ τέλος καὶ ὁ Φαρνάβαζος, πρὸς ὃν ὁ Κόνων εἶχεν ἔλθει ἤδη εἰς ἐπικοινωνίαν. Ὁ δὲ σατράπης, ὅστις εἶχεν ἤδη καὶ πρότερον μεταβῆ εἰς τὰ Σοῦσα, συνηγορῶν ὑπὲρ συμμαχίας μετὰ τῶν Ἀθηναίων, ἐπανέλαβε τῶρα ὑπὸ ὄρους εὐνοϊκωτέρους τὰς αὐτὰς προτάσεις, αἵτινες συγχρόνως παρεῖχον εἰς αὐτὸν εὐκαιρίαν νὰ ταπεινώσῃ τὸν Τισσαφέρην. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ δὲ λόγου συνηγόρησε πιθανῶς ὑπὲρ τῶν προτάσεων τοῦ Κόνωνος καὶ ἡ Παρύσατις, ἥτις πάντοτε ἐκακόνιζε τὸ πολιτικὸν αὐτῆς πρόγραμμα κατὰ τὰς ἰδίας συμπαθείας.

Ἀπεφασίσθη λοιπὸν ἡ παρασκευὴ στόλου, παρεχωρήθησαν δὲ πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν εἰς τὸν Φαρνάβαζον πεντακόσια τέλαντα, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς περίπου τρία ἑκατομμύρια καὶ ἑκατὸν ἐβδομήκοντα χιλιάδας φράγκων [ὧν ὀκταπλασίαν πρέπει νὰ ὑπολογίσωμεν τὴν ἀνάλογον σημερινὴν ἀξίαν] καὶ ὠρίσθη ἢ εἰς

τὸν Κόνωνα ἀνάθεσις τῆς ναυαρχίας¹. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἀπόφασις ἔγεινε μετὰ τοιαύτης μικροψυχίας, ὥς τ' ἐφοβοῦντο τὴν αἰσθησιν ἣν αἱ παρασκευαὶ αὐταὶ ἔμελλον νὰ ἐμποιήσωσιν εἰς τὴν Σπάρτην. Δὲν ἤθελον νὰ ἐρεθίσωσι τὴν Σπάρτην προώρως· διὰ τοῦτο δ' ἐκράτησαν ἐν Σούσοις τὴν κατὰ τύχην ἐν τῇ πόλει παριστάμενον τότε πρέσβυν τῆς Σπάρτης, καὶ ἔστειλαν εἰς τὰ τέλη τῶν Σπαρτιατῶν ἐπιστολὴν ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν τελείαν καθησύχασιν αὐτῶν.

Κατὰ ταῦτα ὁ μέγας βασιλεὺς ἔτρεμεν ἀναλογιζόμενος τὰ περὶ πολέμου σχέδια τῶν Σπαρτιατῶν, ἐν ᾧ ἄφ' ἐτέρου οὗτοι κατελήφθησαν ὑπὸ μεγίστης ἀνησυχίας, ὅτε ἀνὴρ Συρακούσιος καλούμενος Ἡρώδας, ὅστις εἶχεν ἐργασίας ἐν Φοινίκῃ, ἦλθεν εἰς τὴν Λακεδαίμονα καὶ κατὰ σύμπτωσιν ἦτο ὁ πρῶτος μεταδούς εἰς τὴν Σπάρτην τὸ ἄγγελμα περὶ τῶν ἐν τοῖς πολεμικοῖς λιμέσι τῆς Ἀσίας τελουμένων μεγάλων παρασκευῶν². Τιοιούτους κινδύνους δὲν εἶχον οὐδὲ ἄποθεν ἀναλογισθῆ. Ἐξαπίνης δ' ἔβλεπον παρασκευαζόμενον νέον περσικὸν πόλεμον. Αἰσθανόμενοι δ' ἑαυτοὺς ἀνικάνους νάντεπεξέλλωσι μόνοι πρὸς τοιαῦτα γεγονότα, καίπερ συνήθως ἥκιστα ἐχόμενοι τῆς δημοσίας γνώμης, συνεκάλεσαν οὐχ ἥττον νῦν τοὺς ἀντιπρόσωπους τῶν συμμάχων πόλεων, ὅπως ἐν συνεδρίῳ γείνη σκέψις περὶ τοῦ ἀπειλουμένου διεθνοῦς πολέμου ὡς περὶ ἀγῶνος ἐθνικοῦ καὶ ληφθῶσιν ἀποφάσεις κοιναί³.

¹ Ὁ Κτησίας διηγείτο ἐν τέλει [τῶν Περσικῶν], ὅτι κατηγορήθη ὡς συμμετασχὼν τῆς ναυπηγήσεως τοῦ στόλου ἐν Ῥόδῳ· ἐπεράτωσε δὲ τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ [τῷ 398-397 π. Χ.] Ὁλυμπ. [95,] 3 κατὰ Διόδωρον τὸν Σικελιώτην (XIV, 46). Ἡ δὲ ναυπήγησις τοῦ στόλου δυνάτὼν νὰ ἤρχισε τῷ 398 π. Χ. καὶ ὁ Κτησίας νὰ κατηγορήθη τὸ αὐτὸ ἐκείνο ἔτος. Πρβλ. Volquardsen Quellen des Diodor σ. 121.

² Ξενοφῶντος III, 4, 1.

³ Ξενοφῶντος III, 4, 2. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 23. Ἀγησιλάου 6. Τὴν ἀναβίωσιν ἐθνικῶν αἰσθημάτων δεικνύει ὁ νόμος τοῦ [Μιλησίου κιθαριστοῦ] Τιμοθέου ("Ἰδε ἀνωτέρω Τόμος Δ' σ. 131) ὁ ἐπιγραφόμενος Πέρσαι, μέλος ποιητὴν ἐξεπότηδες χάριν πατριωτικοῦ φρονηματισμοῦ. Ἰδε Πλούταρχον ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 14. Πρβλ. Bergk Gr[iechische Litt eraturgeschichte] Τόμ. Β' σ. 542. Καὶ ἔσκοπεῖτο μὲν ὁ διὰ περσικοῦ γρήματος ἑξερειθισμὸς τῆς Ἑλλάδος ἐναντίον τῶν Σπαρτιατῶν, ἀλλ' ἐφέροντο ὁμοῦς ἀνὰ τὰ

Τοιαῦται περιστάσεις ἐφαίνοντο ἐμπνέουσai εἰς τὸν Λύσανδρον τὴν πεποιθήσιν, ὅτι εἶχεν ἐπιστῇ ὁ χρόνος νὰ πρωταγωνιστήσῃ. Τώρα ἔπρεπεν εἰκότως νὰ διατρανωθῇ ἡ δραστηριότης αὐτοῦ, ἡ πείρα καὶ εὐτυχία ἐν τῷ κατὰ θάλασσαν πολέμῳ, ἡ δύναμις ἐν ταῖς ἀσιατικαῖς πόλεσιν, ἡ δεξιότης περὶ τὸ ὁμολογεῖν ἐπωφελεῖς συμμαχίας. Καὶ τὰ λοιπὰ δὲ αὐτοῦ σχέδια ἤλπιζεν ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ πραγματοποιήσῃ νῦν, ἐπειδὴ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ μπιβάλλῃ, ὅτι ὁ βασιλεὺς ὁ τὰ πάντα ὀφείλων εἰς αὐτὸν ἔμελλε νὰκολουθήσῃ τυφλῶς τὰς ὁδηγίας αὐτοῦ; Διὸ κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως πείσῃ τοὺς συμπολίτας νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν ἐν Ἀσίᾳ πόλεμον μετὰ νέας δραστηριότητος, πρὶν ἢ οἱ δυσκίνητοι Πέρσαι ἀναλάβωσι τὴν ἐπίθεσιν, καὶ ἀναθέσωσιν εἰς τὸν νεωστὶ ἐκλεχθέντα βασιλέα τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου, ὅπως οὕτως ἐπιδειξώσιν εἰς τε τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς βαρβάρους τὴν σοβαρότητα τῶν προθέσεων αὐτῶν. Ἐνεργήσαντος δὲ τοῦ Λυσάνδρου, ἤλθον πρέσβεις ἐκ τῶν μικρασιατικῶν πόλεων, δεομένων νὰ σταλῇ στρατηγὸς ὁ Ἀγησίλαος¹. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς ἐπεδίωκε τὴν στρατηγίαν², καὶ ἐζήτησε μόνον τριάκοντα Σπαρτιάτας ὡς ἀκολουθίαν· μεγαλείτερον δὲ ἀριθμὸν δὲν ἠδύνατο νὰπομακρύνωσιν ἐκ τῆς Σπάρτης ἕνεκα τῆς δυσχερείας τῶν ἐν τῇ Σπάρτῃ πραγμάτων. Ἦσαν δὲ οὗτοι προωρισμένοι νὰποτελέσωσι τὸ κατ' ἐνιαυτὸν μεταβαλλόμενον πολεμικὸν συμβούλιον, καὶ ἔμελλον νὰ ἐξασκῶσιν ἐπ' ὀνόματι τῆς πολιτείας τὸν ἔλεγχον, ὡς ποτε οἱ δέκα³, ἀλλὰ καὶ στόματα τῶν Ἑλλήνων τὰ τοῦ Τιμοθέου " Ἀρης τύραννος" χρυσὸν δὲ Ἑλλὰς οὐ δέδοικε. [*Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Ἀγησίλαου 14].

¹ O Herbst [ἐν τοῖς Neue Jahrbücher für Philologie Τόμ. [LXXVII] σ. 702] ἐκφράζει ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἀποστολῆς πρέσβεων παρὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ πόλεων. Ἡ δὲ ἀποστολὴ τοῦ Ἀγησίλαου εἰς Ἀσίαν δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ, καθ' ὃ ἀποδέχεται ὁ Volquardsen [Quellen des Diodor] σ. 122 ἐπακολούθημα τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἐν [Κάδυν] πολιορκουμένου Κόνωνος, περὶ ἧς ἴδε κατωτέρω σ. 287.

² Ὁ Ἀγησίλαος εἶχε μὲν ὡς βασιλεὺς τὴν ἀρχιστρατηγίαν ἐκ δικαιώματος· ἀλλ' οὐχ ἤττον δύναται νὰ γείνῃ λόγος περὶ ἐπιδιώξεως αὐτῆς, ἐπειδὴ δὲν προέκειτο περὶ κανονικῆς στρατολογίας τῆς σπαρτιατικῆς στρατιᾶς ὑπὸ τὸν νόμιμον αὐτῆς ἀρχηγόν, ἀλλὰ περὶ ἐκστρατείας ὅλως ἐκτάκτου, ἧς ἡ ἀρχηγία ἐζητεῖτο νὰνατεθῇ εἰς τὸν βασιλέα.

³ Οἱ τριάκοντα ἦσαν ἀληθῶς εἰπεῖν οἰονεῖ τι ἐπιτελεῖον μᾶλλον ἢ ἀρχὴ ἐλεγκτι-

νὰ διορίζωσιν ἄρχοντας τῶν διαφόρων μορῶν. Τῶν δὲ τριάκοντα προΐστατο ὁ Λύσανδρος, ὅστις βεβαίως ἐνόμιζεν, ὅτι διὰ τοῦ θεσμοῦ τούτου ἐξυπηρετοῦντο ἄριστα οἱ σκοποὶ αὐτοῦ. Ἐπειτα δ' ἐστρατολογήθησαν ἐκ μὲν τῶν λοιπῶν τῆς Λακεδαιμόνος οἰκητόρων δις-χίλιοι, ἐκ δὲ τῶν συμμάχων ἑξακισχίλιοι. Ἀλλὰ τὰ μέγιστα ἡπατῶντο νομίζοντες, ὅτι πόλεμος ἐθνικὸς προκηρυσσόμενος ὑπὸ τῆς σημερινῆς Σπάρτης ἡδύνατο νὰ εὕρῃ ἡχῶ παρὰ τῷ ἔθνει. Τίς ἡδύνατο νὰ ἔχῃ ἐμπιστοσύνην εἰς ἐθνικὸν πρόγραμμα τῆς Σπάρτης; Ἀλλὰ καὶ τὴν προσήκουσαν ἰσχὺν δὲν εἶχεν, ὅπως διὰ τοῦ φόβου ἐκδίαισθαι τὰς λοιπὰς ἐλληνίδας πόλεις πρὸς συμμετοχὴν τοῦ πολέμου. Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἐγίνωσκον ἤδη τὴν μεταβολὴν τῶν πραγμάτων τὴν παρασκευαζομένην διὰ τοῦ Κόνωνος, καὶ ὁ δῆμος ἀπέφυγε τὰς πρὸς τὴν Σπάρτην ὑποχρεώσεις ἐπὶ τῇ προφάτει, ὅτι ἦτο ἐξηντλημένος· οἱ δὲ Θηβαῖοι ἡρνήθησαν ῥητῶς νὰ κολουθήσωσι τοὺς Σπαρτιάτας, εἰ καὶ οὗτοι ἔστειλαν εἰς αὐτοὺς τὸν Ἀριστομηνίδαν¹, συγγενῇ τοῦ βασιλέως, ἕνα ἐκείνων οἵτινές ποτε χάριν τῶν Θηβαίων εἶχον καταδικάσει εἰς θάνατον τοὺς Πλαταιεῖς. Καὶ οἱ Κορίνθιοι δὲ ἀπέσχον προβαλόντες ὡς κακὸν οἰωνὸν τὴν κατάκλυσιν τοῦ ἐν Κορίνθῳ ναοῦ τοῦ Διὸς².

κῆ· ἀλλ' ὅμως καλοῦνται σύμβουλοι καὶ συνέδριον· δὲν εἶνε δὲ ἀμφιβολία, ὅτι τὸ ἔργον αὐτῶν ἦτο ἀνάλογον πρὸς τὸ τῶν ἀκολουθοῦντων τὸν βασιλέα Ἁγιν (Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 195) καὶ ἐμελλον νὰ λειτουργῶσι παρὰ τῷ βασιλεῖ, εἰ καὶ περιήλθον πράγματι εἰς θέσιν ὑποδεστέραν οὕτως, ὥστε καὶ ὁ διορισμὸς αὐτῶν ἀνετέθη εἰς τὸν Ἀγισίλαον. **Διοδώρου Σικελιώτου** XVI, 79. Ἐν γένει δ' ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις ἅπαντες οἱ πολιτικοὶ θεσμοὶ τῆς Σπάρτης εἶχόν τι τὸ ἀδέβαιον.

¹ Ὁ Ἀριστομηνίδας, ἢ ἴσως Ἀριστομηλίδας κατὰ τὸν Keil (Analecta epigraphica σ. 236) ἦτο πάππος τοῦ Ἀγισιλᾶου πρὸς μητρά. Ἰδε **Πανσανίου** III, 9, 3. Ἀλλὰ παρὰ τῷ **Πλουτάρχῳ** ἐν Βίῳ Ἀγισιλᾶου καλεῖται οὗτος Μελησιππίδας. Πρὸλ. Hertzb. [Leben des Königs Agisilaos] σ. 235.

² **Πανσανίου** [III, 9, 2· [Κορίνθιοι μὲν οὖν, καὶ περ ἐς τὰ μάλιστα ἔχοντες προθύμως μετασχεῖν τοῦ ἐς τὴν Ἀσίαν στόλου, κατακλυσθέντος σφίσιν ἐξαίφνης ναοῦ Διὸς ἐπὶ κλησιν Ὀλυμπίου, ποιησάμενοι πονηρὸν οἰωνὸν καταμένουσιν ἄκοντες]. Τὰ λεγόμενα ἐνταῦθα παρὰ τοῦ Πανσανίου περὶ τῆς μεγάλης προθυμίας τῶν Κορινθίων εἶνε παράδοξα καὶ φαίνονται οἷον εἰρωνεῖα. Τὴν δὲ συνήθη γραφὴν κατακλυσθέντος διώρθωσεν οὐκ ὀρθῶς ὁ Camerarius εἰς κατακαυθέντος. Ἰδε [Curtius] Peloponne-

Ἡ ἔναρξις τοῦ πολέμου ἦτο κατὰ ταῦτα ἥκιστα ἐνθαρρυντική· ἐπειδὴ δὲ οἱ Σπαρτιᾶται ἠναγκάζοντο νάποδέχωνται ἀταράχως πᾶσαν ἄρνησιν συμμετοχῆς, καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐδεμία ἡδύνατο νὰ γείνη σκέψις περὶ μέτρων βιαίων ἢ τιμωρίας, εὐλόγως βεβαίως ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπιδείξεως ἔπρεπε νὰ γείνη ἡ ἐκκίνησις τῆς εἰς τὸν Ἀγηςίλαον δοθείσης μικρᾶς στρατιᾶς. Ἀλλὰ συνέβη τὸ ἐναντίον. Ὁ Ἀγηςίλαος εἰς ἐν καὶ μόνον ἀπέβλεπε, πῶς νὰ ἐπιχειρηθῇ ἡ στρατεία μετὰ τῆς μεγίστης θεατρικῆς λαμπρότητος· ἤθελε νάνακαλέσῃ τὰς ἐνδοξοτάτας ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος καὶ νὰ ἐπιδείξῃ ἑαυτὸν οἰοῖν στρατηγὸν δευτέρου τινὸς τρωικοῦ πολέμου. Διὰ ταῦτα δὲ δὲν ἔπλευσε κατ' εὐθείαν εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀλλὰ, παραπλεύσας τὰς ἀκτᾶς, κατηυθύνθη εἰς τὴν Εὐβοίαν¹. ἐκεῖθεν δ' ἔπλευσεν εἰς τὴν Αὐλίδα, ὅπως ἐκεῖ ἔνθα ποτὲ ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν Ἀχαιῶν εἶχε θύσει πρὸ τοῦ εἰς τὸ Ἴλιον ἐκπλου ἐνώπιον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος τελέσῃ καὶ αὐτὸς θυσίαν ὡς διάδοχος αὐτοῦ². Ἐπειδὴ δὲ ὁ Λύσανδρος ἐξηκολούθει ὦν ἀκόμη ὁ μάλιστα δυνάμενος ἐν τῇ στρατιᾷ ἀνὴρ, εὐλογον εἶνε νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ὁ εἰσηγητὴς τῆς ψυχρᾶς ἐκείνης κωμωδίας· ἂν δ' ἔχῃ οὕτω τὸ πρᾶγμα, τότε μόνον λόγον εἶχε πιθανῶς ὁ Λύσανδρος τὸ νὰ γελοιοποιήσῃ τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης καὶ σὺν αὐτῷ τὴν βασιλείαν. Τοῦλάχιστον δὲ οὐδὲν φαίνεται πρᾶξας ὅπως ἀντιστῇ εἰς τὴν παιδικὴν ματαιοφροσύνην τοῦ Ἀγηςίλαου, ἥτις καὶ ἐτιμωρήθη πικρότατ' ἀμελλητί. Καὶ δὴ καθ' ἣν ὥραν ἔκαιεν ὁ βωμὸς ἐν Αὐλίδι καὶ ὁ μάντις ἐκήρυσεν ἐπισήμως τὴν εὐνοίαν τῶν θεῶν, ἐφώρμησεν αἰφνι-

sos Τόμ. Β' σ. 537. [Ἀλλὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ Camerarius ἀπεδέχθη ὁ Schubart ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Πausανίου παρὰ τῷ Teubner].

¹ Ἡ Γεραιστός, [τὸ νότιον ἀπέναντι τῆς Ἀνδρου ἀκρωτήριον τῆς Εὐβοίας], ἔκειτο ἐπικαίρως διὰ τοὺς διαίροντας ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Ἀττικὴν. *Στράβωνος* [X], σ. 446.

² Ἡδύνατο νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ Ἀγηςίλαος ἐλοξοδρόμησεν οὕτω, θέλων νὰ προσλάβῃ πλείονας ἐπικουρίας καὶ ἰδίως νὰ ἔλθῃ εἰς λόγους πρὸς τοὺς βαιωτάρχους. Ἴδε *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Ἀγηςίλαου 6. Ἀλλὰ καὶ ὁ *Ξενοφῶν* (Ἑλλην. III, 4, 3) λέγει ὡς κύριον αἴτιον τὴν ἐν Αὐλίδι θυσίαν· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ *Πausανίας* (III, 9, 3).

δίως ἴλη Θηβαίων ἱππέων καὶ διέκοψε τὴν ἐορτὴν, ἅτε τοῦ Ἀγησίλαου ἀποκλείσαντος παρὰ τὰ ἔθιμα τῆς χώρας τὸν ἐπιχώριον ἱερέα τῆς Ἀρτέμιδος ἀπὸ τῆς θυσίας. Καὶ τὰ μὲν καπνίζοντα τέμνια τῶν σφαγίων διεσκορπίσθησαν, ὁ δὲ νέος Ἀγαμέμνων ἠναγκάσθη νὰποχωρήσῃ σπεύδων εἰς τὴν τριήρη.

Διεπεραιώθη δὲ ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν Ἐφεσον, καὶ ἤλπιζεν, ὅτι ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐξαλείψῃ τὴν αἴσθησιν τοῦ κακοῦ οἰωνοῦ διὰ λαμπρῶν πολεμικῶν κατορθωμάτων. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ προσδοκία διεψεύσθη. Πράγματι δὲ, καίτοι ὁ Τισσαφέρνης δὲν εἶχεν ἀκόμη συντελέσει τὰς παρασκευάς, ἡ στρατιὰ τοῦ Ἀγησίλαου ἦτο ὑπεράγαν μικρὰ καὶ ὥς ἐκ τούτου ἡδυνάτειν ἐπιχειρήσῃ διὰ μιᾶς τι τελεσφόρον· διὰ τοῦτο δὲ ὁ Ἀγησίλαος ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ τὰς προταθείσας σπονδάς¹. Ὁ δὲ σατράπης ὑπεσχέθη νὰ ἐπωφεληθῇ τὸν χρόνον ἐκεῖνον τῆς ἀνακωχῆς, ὅπως πείσῃ τὸν μέγαν βασιλέα νὰ φήσῃ ἐλευθέρας τὰς ἐλληνίδας πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Καὶ ἥκιστα μὲν ἦτο βεβαίως πιστευτὴ ἡ εἰλικρίνεια τῆς τοιαύτης αὐτοῦ προτάσεως, ἀλλ' οὐχ ἥττον ὁ Ἀγησίλαος ἠρκέσθη εἰς τὴν πλαστὴν δόξαν, ὅτι καὶ μόνῃ ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ παρήγαγε τοιαύτην αἴσθησιν· ἄλλως δὲ εἶχεν ἀνάγκην τοῦ χρόνου ἐκείνου τῆς ἀναπαύσεως, ὅπως ἀνέλθῃ ἐν τῇ ξένῃ χώρᾳ εἰς τὸ προσῆκον ἀξίωμα, καὶ δὴ πρὸ πάντων καθορίσῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἀπέναντι τῶν περιστοιχιζόντων αὐτόν.

Ὁ Λύσανδρος εὐρίσκετο ἐν Ἰωνίᾳ ὡς ἐν ἰδίῳ ἑαυτοῦ οἴκῳ. Ἀπασαί αἱ ἀπὸ τῶν προτέρων χρόνων φιλῖαι ἀνενεώθησαν, καὶ οἱ ἀρχαῖοι στασιῶται ἠθροίσθησαν περὶ τὸν περιβόητον στρατηγόν, ἐν ᾧ συγχρόνως ὁ ἄγνωστος καὶ καθ' ἑαυτὸν ἀφανὴς Ἀγησίλαος ἐπεσκιάζετο καθ' ὁλοκληρίαν. Καὶ ἐπεδείκνυε δὲ μεθ' ἱκανῆς ἐμφανείας ὁ Λύσανδρος, ὅτι ἐκεῖνος ὤφειλε νὰ θεωρῇται πρωταγωνιστής. Μετὰ τελείας συναισθήσεως τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ δυνάμεως παρῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὸ μέσον, καὶ ἤθελε νὰ ἐπιδείξῃ εἰς τοὺς

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. III, 4, 5.

φίλους, ὅτι δὲν εἶχον ἐλπίζει ματαίως ἐπ' αὐτόν· ἐσκόπει δὲ νάνα-
λάβῃ καὶ πάλιν τὸ ἀρξάμενον ἔργον καὶ συντελέσῃ αὐτό ¹. Ἀλλ'
ὥς ἄλλοτε εἶχεν ἀπατηθῇ μὴ συνυπολογίζων τὰ τέλη τῆς Σπάρ-
της, οὕτω τῶρα διέψευσε τὰς προσδοκίας αὐτοῦ ὁ Ἀγησίλαος.

Ὁ Ἀγησίλαος οὐδαμῶς διανοεῖτο νὰ ὑπάρξῃ ἀπλοῦν παρα-
χορήγημα τοῦ Λυσάνδρου, καθ' ἃ ποτε ὁ Ἀρακος ². Αἱ τιμαὶ αἱ
ἀπονεμόμεναι ἄνευ προμελέτης ἢ ἐκ παρασκευῆς εἰς τὸν συνοδὸν
αὐτοῦ προσέβαλλον τὰ μέγιστα τὸν βασιλέα· ἔτι δὲ μᾶλλον ἠρέ-
θιζον αὐτὸν ἄλλοι ἄνδρες τῶν περὶ αὐτὸν, ὁμοίως πικραίνονμενοι
ὑπὸ τῆς φιλαρχίας τοῦ Λυσάνδρου. Διὸ ἤρχισεν ὁ Ἀγησίλαος
νάπαλλάσσηται τῆς ὀχληρᾶς αὐτοῦ ἐπιδράσεως, ἔπειτα δὲ ἀπέ-
κρουε τὰς προτάσεις καὶ συστάσεις τοῦ συμβούλου ὥς ἐξ αὐτοῦ
προερχομένας, καὶ τέλος προέβη εἰς δημοσίαν αὐτοῦ ταπείνωσιν,
ἀναθεὶς εἰς αὐτὸν ἐν τῶν αὐλικῶν ἀξιομάτων τῶν διατηρουμένων
ἔτι ἀπὸ τῆς ἀρχαίας τῶν Ἀχαιῶν βασιλείας καὶ ἀναδείξας κρεο-
δαίτην ³. Τὸ δὲ ἀξίωμα ἐκεῖνο, ὅπερ θὰ ἦτο ὅπωςδῇποτε τιμη-
τικὸν δι' ἀνθρώπους ἀσήμεους, παρεχόμενον εἰς τὸν Λύσανδρον ἐνε-
δείκνυε περιφρόνησιν, πλήσσουσαν βαρύτερον παντὸς ἄλλου τὸν
Λύσανδρον, ὅστις εἶχε πάντοτε χλευάσει τὴν ἀπηρχαιωμένην ἐθι-
μοτυπίαν τῶν βασιλικῶν οἰκῶν. Οὕτω μετὰ τὴν πρώτην ἐκείνην
ταπείνωσιν, ἣν εἶχε ποτε ὑποστῇ παρὰ τοῦ βασιλέως Παυσανίου ⁴,
ὑβρίζετο νῦν τὸ δεύτερον πολὺ προσβλητικώτερον ὑπὸ τοῦ ἰδίου
ἐαυτοῦ τροφίμου. Κατὰ ταῦτα εἶχε περιστῇ εἰς θέσιν ἀφόρητον·
διὸ ἐζήτησε τὴν ἐκπλήρωσιν ἄλλης ἐντολῆς ἀλλαχοῦ, ὁ δὲ Ἀγη-
σίλαος ἔστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον. Ἀντικατέστησε δὲ
αὐτὸν διὰ τοῦ Ξενοφῶντος, ἀνδρὸς, ὅστις ἠδύνατο μὲν νὰ παράσχη
εἰς αὐτὸν τὰς μεγίστας τῶν ὑπηρεσιῶν, δὲν ἀπέβαινε δὲ ὀχληρὸς

¹ Περὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ Λυσάνδρου ἐν Ἰωνίᾳ ἴδε *Ξενοφώντος* Ἑλλην. III, 4, 7 κ. ἑ.
Πλούταρχον ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 7.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 651.

³ *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 8· [ἀπέδειξε κρεοδαίτην].

⁴ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 58.

δι' ἀξιώσεων εὐγνωμοσύνης καὶ δὲν ἐπεπρόσθει εἰς τὸ βασιλικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα¹.

Κατελύθη δὲ καὶ ταύτην τὴν φορὰν ἡ δύναμις τοῦ Λυσάνδρου χωρὶς ἡ πτώσις αὐτοῦ νὰ προκαλέσῃ οἰανδῆποτε στάσιν, ἅτε τῆς ἀποθεώσεως αὐτοῦ τῆς γενομένης ποτὲ ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Ἰωνίας μεταπεσούσης ἀπὸ μακροῦ εἰς ἀδιαφορίαν. Ἀλλ' ὁ Ἀγησίλαος ἔνεκα τοῦ σθένους μεθ' οὗ ἀπηλλάγη τοῦ φιλαύτου κηδεμόνος ἀπέκτησεν ἀξίωμα ὅλως διάφορον καὶ ἐπερρώσθη μεγάλως. Τότε τὸ πρῶτον ἀνωμολογήθη ὑπὸ τῆς στρατιᾶς ὡς ὁ ἀληθὴς ἡγέτης αὐτῆς, καὶ οἱ ἄνδρες οἱ ἀποτελοῦντες τὸ συνέδριον ὑπετάχθησαν εἰς αὐτὸν, ἅτε ἀναδειχθέντα ἀντάξιον τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ. Καὶ ἐφαίνετο μὲν ἀληθῶς τολμηρὰ ἡ καταπολέμησις τοῦ περσικοῦ βασιλείου διὰ στρατιᾶς οὕτω μικρᾶς, ἀλλ' οὐχ ἥττον τὸ ἐγγεῖρημα ἐκείνο ἡδύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ ἐπιτυχῶς καὶ παρ' ἀνδρὸς μέτρια κεκτημένου στρατηγικὰ προσόντα. Ὁ στρατηγῶν ἡδύνατο μὲν νὰ τύχῃ ἐξαιρέτου ὑποστηρίξεως παρὰ τῶν πλουσίων παραθαλασσίων πόλεων, εἶχε δὲ πρὸ αὐτοῦ χώραν ἀφρούρητον, χώραν μεστήν πόρων, οἰκουμένην παρὰ λαῶν ὁμοφύλων καὶ ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς Πέρσας διακειμένων καὶ εὐκόλως δυναμένην νὰ συντηρήσῃ τὴν ὀλιγάριθμον ἐκείνην στρατιάν. Τὸ δὲ κλίμα ἦτο εὐνοϊκὸν πρὸς τὰς λαφυραγωγίας τὰς ὑπὸ ἀνέτων διαχειμάσεων διακοπτομένας, καὶ οἱ σατράπαι εἰς οὓς ἦτο ἐπιτετραμμένη ἡ φύλαξις τῶν παραθαλασσίων σατραπειῶν διέκειντο ἐχθρικώτερον πρὸς ἀλλήλους ἢ πρὸς τοὺς Ἕλληνας στρατηλάτας. Ὁ ἕτερος αὐτῶν ἐξηρέθιζεν αὐτὸν κατὰ τοῦ ἄλλου ἢ τοῦλάχιστον ἔμενε τελείως ἥσυχος, ὅτ' ἔβλεπεν ἀπειλούμενον τὸν ἄλλον σατράπην. Καὶ ὁ μὲν Τισσαφέρνης διέτριβε κατὰ προτίμησιν ἐν τοῖς ἐνδοτέροις τῆς Καρίας, ἔνθα ἔκειντο αἱ ἰδίαι ἐαυτοῦ κτήσεις, ὁ δὲ Φαρνάβαζος ἐν τῇ παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον σατραπείᾳ αὐτοῦ. Ἐκάτερος δ' αὐτῶν ἐπεζῆτει νὰ μάθῃ πρῶτον διὰ κατασκόπων τὰς κινήσεις τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἔπειτα νᾶντεπεξέλθῃ κατ' αὐτοῦ· οὐδεὶς δὲ γίνεται λόγος

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 9.

περὶ σθεναρᾶς ἀποφάσεως, ὅπως ἐπιχειρηθῇ τολμηρὰ ἐφόρμησις πρὸς τὰς παραλίαις καὶ καταπάλαισις τῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων ἢ ἐξανασμός αὐτῶν πρὸς ὑποχώρησιν. Τέλος δὲ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐγρηγόρου προσοχῆς καὶ τῆς δεξιότητος τῶν Περσῶν στρατηγῶν δὲν ὑπῆρχε φόβος, ἐπειδὴ οὕτω μικρὸς ἦτο παρ' αὐτοῖς ὁ βαθμὸς τῶν ἀρετῶν τούτων, ὥστ' ἐξηπατῶντο διὰ τῶν ἀπλουστάτων στρατηγημάτων. Καὶ ἐκ τοῦ φοινικικοῦ δὲ στόλου δὲν ὑπῆρχε φόβος ἐπὶ τοῦ παρόντος. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἢ διεξαγωγή τοῦ πολέμου δὲν παρεῖχε δυσχερείας, ἰδίως ἂν δὲν προέκειτο περὶ ἐπιτεύξεως τακτῶν καὶ μεγάλων σκοπῶν, ἀλλὰ μόνον περὶ ἐνίων ἐπωφελῶν ἐγχειρημάτων ¹.

Μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Τισσαφέρνους ῥῆξιν τῶν σπονδῶν ἐπεχείρησεν ὁ Ἀγησίλαος τὴν πρώτην στρατείαν τὸ θέρος τοῦ 396 π. Χ. Καὶ προανήγγειλε μὲν, ὅτι αἱ στρατιαὶ αὐτοῦ ἔμελλον νὰ διαβῶσι διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς τὴν Καρίαν, ὅπως συγκρατήσῃ τὸν ἀντίπαλον ἐν τῇ γραμμῇ τοῦ Μαιάνδρου, ἔπειτα δὲ ἐπράπη τὴν ἀντίθετον διεύθυνσιν πρὸς τὰς παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον παραλίαις χώρας, ἐκυρίευσεν διαφόρους πόλεις καὶ ἐκτήσατο ἄπειρα λάφυρα· ἀλλ' ἠναγκάσθη ὅμως, φεύγων τὸ ἱππικὸν τῶν πολεμίων, νὰ ὑποχωρήσῃ πάλιν εἰς τὴν Ἑφεσον ². Τότε δὲ κατενόηθη ἡ ἔλλειψις ἵππων καὶ ψιλῶν.

Ὁ δὲ χειμὼν καταναλώθη πρὸς ἐπιχείρησιν καλλιτέρων παρασκευῶν. Ἡ Ἑφεσος ἀπέβη μέγα ἐργαστήριον πολέμου καὶ στρατόπεδον ἀσκήσεων, μετεβλήθη δὲ παντελῶς ἡ ὄψις τῆς ἐμπορικῆς πόλεως, τῶν μὲν ἀποθηκῶν πασῶν πληρωθεισῶν πολεμικῶν σκευῶν, τῆς δὲ ἀγορᾶς μεστωθείσης ὅπλων καὶ ἀπάντων τῶν χειροτεχνῶν ἐργαζομένων χάριν τοῦ πολέμου. Καὶ ἐστρατολογοῦντο μὲν ἄνδρες παμπληθεῖς, ἡ δὲ πλουσία λεία παρεῖχεν ὄρεξιν πρὸς τὸν στρατιωτικὸν βίον. Τὰ γυμνάσια καὶ αἱ παλαίστραι ἦσαν πλήρεις. Ὁ δὲ Ἀγησίλαος ἐτέλει ἀγῶνας ἐκκαίοντας τὴν ἄμιλ-

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. III, 4, 12-14.

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. III, 4, 15.

λαν, καὶ ἐκόμιζε μετὰ τῶν νεαρῶν ἑταίρων τοὺς στεφάνους ὧν ἡξιούντο εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον. Ὁ παρὰ τὸν Εὐρώταν βίος καὶ ἡ ἐν τῇ Λακωνικῇ διαίτα ἐφαίνοντο μεταχθέντα εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ οὐδὲν παρημελεῖτο πρὸς ἀναζωπύρησιν τοῦ φιλοπολέμου μένους ἐν ταῖς πόλεσιν. Ὁ Ἀγησίλαος ἐξέθετε γυμνοὺς τοὺς αἰχμαλώτους, ὅπως οἱ πολῖται θεωρῶσι τὰ ἀπαλὰ καὶ ἐσκιατραφημένα σώματα τῶν Ἀσιατῶν, οἵτινες σπανίως μόνον ἐκδυόμενοι καὶ εἰθισμένοι εἰς τὸ διάγειν τὸν βίον πάντοτ' ἐπὶ ὀχημάτων, ἦσαν ἄχρηστοι πρὸς πολεμικοὺς πόρους. Ἐλεγε δὲ, ὅτι τὸ μάχεσθαι πρὸς τοιοῦτους πολεμίους ἦτο ἀγὼν ἀνδρῶν πρὸς γυναῖκας¹. Ἀλλ' ὅμως οἱ ἄστοι τῆς Ἰωνίας προετίμων ἀντὶ νὰ στρατεύωνται αὐτοὶ νὰ μισθόνωσιν ἀνθ' ἑαυτῶν τοὺς βουλομένους νὰ στρατεύωνται ἄνδρας καὶ ἐπρομήθευον ἵππους ἐκ τῶν ἀρίστων ἵπποτρόφων χωρῶν. Οὗτος δὲ ὁ τρόπος ἦτο ἀναμφιλέκτως ὁ ἀριστος εἰς τε αὐτοὺς ἐκείνους, δυναμένους νὰ ἐξακολουθήσωσιν ἀμερίμνως τὰ ἴδια ἔργα, καὶ εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ Ἀγησιλάου².

Ἡ δὲ δευτέρα στρατεία ἤρχισε διὰ νέας ἐξαπατήσεως τοῦ Τισσαφέρους. Καὶ δὴ ὁ Ἀγησίλαος ἐγνώρισε τὰς ἀληθεῖς αὐτοῦ προθέσεις, ἔπειτα δὲ, ὅτε ὁ σατράπης ἐφοβήθη καὶ πάλιν περὶ τῆς Καρίας καὶ ἀνέμενεν ἐκεῖ τὴν ἐπίθεσιν, εἰσῆλασε μετὰ τῆς στρατιᾶς, ἥτις ἐν τῷ μεταξύ εἶχεν αὐξηθῇ πιθανῶς εἰς δεκαοκτὼ μέχρῃς εἴκοσι χιλιάδων ἀνδρῶν, εἰς τὰ ἐνδότερα, ἀναβὰς διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Καύστρου, ἐτράπη δὲ κατόπιν πρὸς τὰριστερά, καὶ, διαβάς τὸ ὄρος Ὀλυμπον, εἰσώρμησεν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἑρμου, εἰς οὗ τοὺς πλουσιωτάτους καὶ ἀβλαβεῖς ἀγροὺς ἐξεχύθη ἡ στρατιὰ, μηδεμιᾶς τυχὼν ἀντιστάσεως. Ἀλλὰ τότε συνεκέντρωσεν ὁ Τισσαφέρνης τὰς στρατιάς, ὅπως σώσῃ τὸ κέντρον τῆς ὅλης ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ περσικῆς ἀρχῆς, τὴν ἀρχαίαν πρωτεύ-

¹ [Ξενοφῶντος Ἑλλην. III, 4, 15-19]. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 9.

² Ὁ Ἀγησίλαος ἀπῆλλαξε τῆς στρατείας τοὺς πλουσίους Ἴωνας τοὺς παρέχοντας ἕνα ἵππεα, οἱ δὲ λοιποὶ ἐστρατεύοντο αὐτοί. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ στρατευόμενοι, περὶ ὧν γενήσεται λόγος κατωτέρω (σ. 278).

ουσαν τῆς Λυδίας. Ὁ Ἀγῆσίλαος εἶδε τὸ ἱππικὸν τῶν Περσῶν καταβαῖνον εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Ἑρμοῦ, ἐν ᾧ ἡ πεζικὴ στρατιὰ ἦτο ἀκόμῃ ὀπίσω. Διὸ ἐπέπεσε μετὰ γοργότητος ἐναντίον τῆς ἐμπροσθοφυλακίας τῆς στρατιᾶς, ἣν καὶ κατέφθασε κατὰ τὴν συμβολὴν τοῦ Πακτωλοῦ καὶ τοῦ Ἑρμοῦ, καὶ κατώρθωσε διὰ δεξιᾶς χρήσεως τῶν διαφόρων ὅπλων, ἀκολουθῶν βεβαίως ἐν τούτῳ τὰ διδάγματα τοῦ Ξενοφῶντος, νὰ νικήσῃ τελείως τοὺς πολεμίους. Τὸ πλοῦσιον στρατόπεδον ἐληλατήθη, ἐν ᾧ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὁ Τισσαφέρνης διέτριβεν ἡσυχος ἐν ταῖς Σάρδεσι, καὶ δὲν ἔσχε τὸ θάρρος νὰ ἐκπλύνῃ διὰ τῶν ἔτι ἀμάχων δυνάμεων τὴν ἐπαίσχυντον ἥτταν ἣν εἶχεν ὑποστῆ παρ' αὐτὰ τὰ πρόθυρα τῆς πρωτεύουσας ¹.

Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη μεγάλη ἀνδραγαθία, γεγονὸς οὗ τὰ ἐπακόλουθα ἔγειναν ἄλλως αἰσθητὰ πολλαχῶς.

Καὶ δὴ ἄμεσον αὐτῆς ἐπακολούθημα ὑπῆρξεν ὁ ὄλεθρος τοῦ Τισσαφέρνου, οὗ τὸ ἀξίωμα ἐν τῇ αὐλῇ εἶχεν ὑπονομευθῆ ἀπὸ μακροῦ. Καὶ βαρέως μὲν ἔφερεν ὁ μέγας βασιλεὺς τὴν κατάλυσιν τοῦ θεράποντος ἐκείνου εἰς ὃν ἐχρεώσται τὸν θρόνον, ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Φαρνάβαζον εἶχον ἐνισχυθῆ ὁσημέραι μᾶλλον, ἔπεισαν δὲ τὸν βασιλέα, ὅτι ὁ Τισσαφέρνης ἐδέκαζε τοὺς πολεμίους διὰ χρηματικῶν παροχῶν, ὅπως φεῖδωνται τῆς σατραπείας αὐτοῦ, ἡ δὲ παρὰ τὸν Πακτωλὸν ἥττα ἐπήνεγκε κατ' αὐτοῦ τὸ τελευταῖον τραῦμα, καὶ ἡ ἐκδίκησις τῆς διψώσης αἷμα Παρυσάτιδος, ἥτις κατώρθωσε κατὰ μικρὸν νὰ ποιήσῃ ἐκποδὼν ἅπαντας τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Κύρου, ἐξεπληρώθη τέλος καὶ ὡς πρὸς τὸν Τισσαφέρνην. Καὶ δὴ, κληθεὶς οὗτος εἰς Κολοσσὰς χάριν συγκροτήσεως πολεμικοῦ συμβουλίου, συνελήφθη ἐν τῇ πόλει ταύτῃ δολίως, καίπερ φανταζόμενος ἑαυτὸν ἀριστοτέχνην ἐν τῷ δόλῳ· ἔπειτα δὲ παρεδόθη εἰς τὴν διάδοχον αὐτοῦ, οὗ πρώτη πρᾶξις τῆς ἀρχῆς ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὰ Σοῦσα ἀποστολὴ τῆς κεφαλῆς τοῦ Τισσαφέρνου ².

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. III, 4, 20-24, [Πλούταρχος ἐν Βίῳ] Ἀγισίλαου 10.

² Περὶ τῆς καταλύσεως καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Τισσαφέρνου ὑπῆρχον διαφοροὶ παραδό-

Οἱ δ' Ἕλληνες κατελήφθησαν ὑπ' ἀγαλλιάσεως ἐπὶ τῷ ὀλέθρῳ τοῦ μισητοτάτου τῶν πολεμίων, καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀγησιλάου ηὐξήθη εἴπερ ποτέ. Καὶ ἐκ τῆς πατρίδος δὲ διεπέμφθησαν εἰς αὐτὸν δείγματα ἐξόχου τιμῆς. Ἦτο μετὰ τὸν Λεωτυχίδην [τὸν στρατηγῆσαντα ἐν Μυκάλῃ]¹ ὁ πρῶτος βασιλεὺς τῆς Σπάρτης ὁ νικήσας τοὺς Πέρσας ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ, ὁ πρῶτος, ὅστις ἀπώτατα τῆς πατρίδος, καίπερ περιβαλλόμενος ὑπὸ συμπάσης τῆς αἰγλῆς τῆς Ἀνατολῆς καὶ κεκτημένος ὑπέροχον στρατηγικὸν μεγαλεῖον, εἶχεν ὅμως μείνει πιστότατος εἰς τὰ πάτρια καὶ νομιμώτατος. Ἐξήρτων δ' ἀπ' αὐτοῦ τὰς τολμηροτάτας τῶν προσδοκιῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεφάσισαν νὰ προσθέσωσιν εἰς αὐτὸν καὶ τὴν ναυαρχίαν, ἣτις μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχε μείνει δι' αὐστηροῦ νόμου κεχωρισμένη ἀπὸ τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς². Ἐπειτα δὲ καὶ ὁ κατὰ γῆν πόλεμος εἰσῆλθεν εἰς νέον στάδιον. Καὶ τέως μὲν περιωρίζετο εἰς χωριστὰς χάριν λαφυραγωγίας στρατείας, οὗτος δὲ ἦτο ὁ ὑπὸ τῶν περιστάσεων ἐπιβάλλόμενος τρόπος πολέμου, ὅστις καὶ ἦτο καταλληλότερος εἰς τε τὸν βασιλέα καὶ τὴν περὶ αὐτὸν στρατίαν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν τελευταίαν νίκην εἶχον αὐξηθῇ αἱ ἀξιώσεις, ἐπεβάλλοντο δὲ καθολικώτερα σχέδια πολέμου· τοῦτο δὲ ἤγε τοὺς νικητὰς εἰς ἀμηχανίαν, καὶ ταῦτα διότι πόλεμος αὐτόχροημα κατακτητικὸς καὶ καθυπόταξις τῆς μεσογαίας ἀντέκειτο πρὸς τὰ σχέδια τοῦ βασιλέως καὶ τὸ καλῶς ἐννοούμενον συμφέρον τῆς Σπάρτης.

Τὸ δὲ μόνον φαινόμενον δυνατὸν ἦτο ἡ ἐξολόθρευσις τῆς

σις. Παρὰ μὲν τῷ *Κορνηλίῳ Νέπωτι* (ἐν Βίῳ Κόνωνος 2, 3) γίνεται λόγος περὶ ἀποστάσεως αὐτοῦ καὶ προδοσίας τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ἀλλ' ἀντιθετοὶ μαρτυρίαι εὗρηνται παρὰ τῷ *Ξενοφῶντι* (Ἑλλην. ΙΙΙ, 4, 25), *Διοδώρῳ τῷ Σινειώτῃ* (XIV, 80) καὶ *Πλούταρχῳ* (ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 10). Πρὸς Ν. Nicolai *Politik des Tissaphernes* σ. 37.

¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 434].

² [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 651 καὶ Δ' σ. 196. Κατὰ τὸν *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 10 μόνος ὁ Ἀγησίλαος συνήνωσε τὴν τε στρατηγίαν καὶ τὴν ναυαρχίαν· τοῦτο μόνον πάντων ὑπῆρξεν Ἀγησιλάῳ. Ταῦτα δὲ μαρτυρεῖ καὶ ὁ *Πανσανίας* (ΙΙΙ, 9, 6). Ἐντεῦθεν ἀποδεικνύεται, ὅτι, πιθανῶς ἀπὸ τῆς προδοσίας τοῦ Πανσανίου, ὑπῆρξε πάντως νόμιμον ἔθος, καθ' ὃ ἀπηγορεύετο ἡ ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ἀνδρὶ συνένωσις τῶν δύο ἀξιωμάτων.

περσικῆς ἀρχῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ διὰ στασιασμοῦ τῶν σατραπῶν. Ἐπιτυχίαι δὲ τοιαῦται ἡδύναντο νὰ κατορθωθῶσιν ἀληθῶς, οὐδ' ἦτο ἄφρων ἢ προσδοκία τοιούτων εὐτυχημάτων. Οἱ σατράπαι δὲν εἶχον πράγματι τὴν ἰσχὺν νάντιτάξωσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀντίστασιν ἐπιτυχῇ διὰ τῶν ἰδίων ἑαυτῶν δυνάμεων, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ διάδοχος τοῦ Κύρου εἶχεν ἀναγκασθῇ νὰποδεχθῇ κατ' οὐσίαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν παραλίων χωρῶν. Αἱ δὲ αὐστηραὶ ἀξιώσεις τῆς αὐλῆς, ἥτις οὐδέποτε ἠθέλησε νὰποστῇ τῆς παρὰ τῶν πόλεων εἰςπράξεως τῶν φόρων, παρεσκεύαζον εἰς τοὺς σατράπας ἀνυπερβλήτους δυσχερείας. Ἐκτὸς δὲ τούτου οἱ σατράπαι ἔνεκα τῆς ἀπὸ τῶν Σούσων ἀπομακρύνσεως εἶχον ἐν τῇ ἐξασκήσει τῆς ἀρχῆς αὐτῶν τοιαύτην ἀνεξαρτησίαν, ὥστε ἄνδρα οἷον τὸν Τισσαφέρνην δὲν ἐτόλμησεν ἢ περσικὴ αὐλὴ νὰ καθαιρέσῃ ἢ καλέσῃ εἰς ἀπολογία, ἀλλὰ μόνον κατώρθωσε νὰ ποιήσῃ αὐτὸν ἐκποδῶν διὰ προδοσίας. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἔμελλεν εἰκότως νὰ ἐπέλθῃ εἰς τοὺς δυνάστας ἐκείνους ἡ σκέψις, ὅτι ἀρίστη εἰς αὐτοὺς πολιτεία ἦτο ἢ κατ' ἰδίαν συνεννόησις αὐτῶν μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἢ δι' ἐλληνικῆς βοθηείας ἀπαλλαγὴ αὐτῶν καὶ ἀνεξαρτησία ἀπὸ τῶν Σούσων. Μὴ αὐτὸς ὁ Τισσαφέρνης, ὁ ἀσπονδότατος τῶν Ἑλλήνων ἐχθρὸς, δὲν εἶχε περὶ ἑαυτὸν Ἕλληνας σωματοφύλακας, ὅφ' ὧν καὶ μόνων φρουρούμενος ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀσφαλῆ; Μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ Τισσαφέρνους, ὅςτις ἐθεωρεῖτο ἀνὴρ αὐστηρῶς βασιλόφρων καὶ ἔνεκα τῶν μεγίστων αὐτοῦ ἐξουσιῶν ἐνέπνεε τὸν φόβον εἰς τοὺς μικροτέρους δυνάστας, ἐχαλαρώθησαν ἔτι μᾶλλον οἱ δεσμοὶ τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς πρὸς τὸ βασιλεῖον συνοχῆς. Πολλοὶ δὲ ὑπῆρξαν οἱ προτείναντες συμμαχίαν εἰς τὸν Ἀγησίλαον¹. Ἡ δὲ Μικρὰ Ἀσία ἐφαίνετο διαλυομένη εἰς πλῆθος πολιτειῶν καὶ φύλων, ὧν οἱ ἡγεμόνες ἐπεκαλοῦντο κατ' ἀνάγκην τὴν ὑποστήριξιν τῶν Ἑλλήνων καὶ ἦσαν διὰ τοῦτο πρόθυμοι νὰ προβῶσιν εἰς πᾶσαν ὑποχώρησιν.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ πνεύματι εἰργάζετο ὁ Ἀγησίλαος. Καὶ δὴ

¹ Ξενοφῶντος Ἀγησίλαος 1, 35.

κατάρθωσε νὰ πείσῃ τὸν ἐπιχώριον βασιλέα τῆς Παφλαγονίας Ὅτι νὰ κηρύξῃ ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Σπιθριδάτου, ὑποτελοῦς τοῦ Φαρναδάζου, ὃν ὁ Ἀύσανδρος εἶχε πείσει νὰ προσχωρήσῃ εἰς τοὺς Ἑλληνας¹. Διέπραξε δὲ ὁ Ἀγησίλαος γάμον μεταξὺ τοῦ Ὅτιος καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ Σπιθριδάτου², θέλων νὰ συνδέσῃ ἔτι μᾶλλον τὸν βασιλέα ἐκεῖνον πρὸς ἑαυτὸν καὶ συγκροτήσῃ κατὰ τὸ δυνατόν σύνδεσμον ἡγεμόνων συμπραπτόντων χάριν τῶν ἐλληνικῶν συμφερόντων. Ἦλπιζον δὲ, ὅτι ἤθελον δυνηθῇ νὰ προσελκύσωσιν εἰς τοιοῦτον σύνδεσμον καὶ αὐτὸν τὸν Φαρνάβαζον, ἀλλὰ, πρὶν ἢ ὠριμάσῃ τὰ σχέδια ταῦτα, ἐπῆλθεν ἀδοκῆτως, συντελεσάσης εἰς τοῦτο καὶ τῆς παρὰ τὸν Πακτωλὸν νίκης, τελεία μεταστροφή τῶν κατὰ τὸν πόλεμον.

Εἶχε δὴλα δὴ διαδεχθῇ τὸν Τισσαφέρην ὁ Τιθραύστης, ἀνὴρ πολὺ δυσχερέστερον ὑποχωρῶν εἰς τοὺς θεραπεύοντας, ἅτ' ἐπιδιώκων ὑψηλοτέρους σκοπούς³. Μὴ παραγνώριζων δὲ ὁ Τιθραύστης τὴν ἀληθῆ θέσιν τῶν πραγμάτων, διεγίνωσκεν, ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ καταπαλαίσῃ διὰ τῶν ὅπλων τὰς ξένας στρατιάς, καὶ διὰ τοῦτο ἤρξατο διαπραγματευόμενος ἐπὶ νέων βάσεων⁴. Καὶ δὴ ἐδήλωσεν, ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰποδεχθῇ τὴν ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν τῶν παραθαλασσίων πόλεων, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ἔρον, ὅπως αὗται ἀποφέρωσι δασμὸν τινα εἰς τὸν μέγαν βασιλέα, ἅτε θεωροῦντα ἑαυτὸν κύριον τοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ εἶχον κτισθῇ αἱ πόλεις⁵. Ἡ δὲ πρότασις αὕτη ἦτο ἀναντιρρήτως ἡ μόνη δυνατὴ βάσις τῆς συνεννόησεως, ἥτις ἡδύνατο νὰ γείνη δεκτὴ ἐκατέρωθεν, ὁ μόνος

¹ [Ξενοφῶντος Ἑλλην. III, 4, 10].

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. IV, 1, 3 καὶ ἀλλαχοῦ. Καλεῖται δὲ καὶ Κότυς. Ἰδὲ Πλούταρχον ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 11. Ξενοφῶντος Ἀγησίλ. 2, 26.

³ Τιθραύστης ὁ διοικητὴς τῆς βασιλικῆς σωματοφυλακῆς ἐτάσσεται εἰς τὴν φατριάν τοῦ Κτησίου. Ἰδὲ Nicolai Politik des Tissaphernes σ. 34.

⁴ Αἱ πρὸς τὸν Ἀγησίλαν διαπραγματεύσεις (Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 80) ἐγένοναν διὰ Σπαρτιάτου καλουμένου Καλλίου. Ξενοφῶντος Ἀγησίλ. 8, 3. κ. ε.

⁵ Ξενοφῶντος Ἑλλην. [III, 4,] 25· τὰς δ' ἐν τῇ Ἀσίᾳ πόλεις αὐτονόμους οὕσας τὸν ἀρχαῖον δασμὸν [αὐτῶν] ἀποφέρειν. Ὑπάρχον δὲ καὶ ἀποικίαι ἀποφέρουσαι ἔγγειον φῆρον, οἷα ἡ Ὀλβία.

τρόπος πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς αὐτονομίας τῶν παραθαλασσίων πόλεων ἄνευ τῆς ἀνάγκης στρατοπεδεύσεως ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ξένης στρατιᾶς καὶ ἐξακολουθήσεως ἀδιακόπου πολέμου. Ὑπῆρχον δὲ ἄλλως πολλαὶ ἐλληνικαὶ ἀποικίαι ὑφιστάμεναι ὑπὸ ὅρους ὁμοίους χωρὶς νὰ διαμφισβητῇται εἰς αὐτάς τὸ ὄνομα ἐλευθέρων ἐλληνίδων πόλεων.

Ἀλλ' ὁ Ἀγηςίλαος δὲν ἠδύνατο μετὰ τὴν νίκην αὐτοῦ νὰ ποδεχθῇ τοιοῦτους ὅρους, καὶ ὁ Τιθραύστης τὸ γε νῦν ἔχον δὲν εἶχεν ἄλλον τρόπον, ὅπως ἀπαλλαγῇ τοῦ ἀντιπάλου πλὴν αὐτοῦ ἐκείνου ὃν εἶχε μεταχειρισθῇ ὁ Τισσαφέρνης· παρέσχε λοιπὸν εἰς τὸν βασιλέα τῶν Σπαρτιατῶν πλουσίους μισθοὺς, ἀνθ' ὧν ὑπεχρέωσεν αὐτὸν νὰ τραπῇ πάλιν ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον¹. Οὕτω λοιπὸν οὐδ' ὁ Φαρνάβαζος ὠφελήθη ἐκ τῆς πτώσεως τοῦ ἀντιπάλου Τισσαφέρνους, τὰ δὲ κατ' αὐτὸν εἶχον εἴπερ ποτὲ κακῶς. Πράγματι ἡ λαμπρὰ αὐτοῦ καθέδρα, τὸ παρὰ τὴν Προποντιίδα Δασκύλειον, ἀπέβη τὸ χειμᾶδιον τοῦ Ἀγηςιλᾶου, ὅστις ἐθήρευεν ἐν ταῖς παραδείσοις τοῦ σατράπου, καθ' ὃν χρόνον οὗτος μετὰ τῶν θησαυρῶν περιεπλανᾶτο τῇδε κᾶκεῖσε διωκόμενος ὑπὸ τῶν προνομιούντων στρατιωτῶν τοῦ Ἀγηςιλᾶου.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ ὁ Τιθραύστης εἶχεν ἐπινοήσει ἄλλους τελεσφορωτέρους τρόπους πρὸς ἀποπεράτωσιν τῆς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ κρατούσης συγχύσεως. Ἀφ' οὗ ἔπωςδὴποτε παρίστατο ἀνάγκη τῆς διὰ χρυσοῦ μᾶλλον ἢ διὰ τῶν ὅπλων ἐξακολουθήσεως τοῦ πολέμου, ἦτο προτιμότερον νὰ δοθῇ τὸ χρῆμα ὅχι εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης, ὅστις δι' αὐτοῦ ἐδεσμεύετο ἔτι μᾶλλον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλ' εἰς τοὺς ἐν τῇ ἐντεῦθεν Ἑλλάδι ἐχθροὺς τῆς Σπάρτης. Ἐγίνωσκε δὲ ὁ Τιθραύστης τὰ ἐν τῇ Ἑλλάδι πράγματα, καὶ δὲν διελάνθανεν αὐτὸν, ὅτι ἐν αὐτῇ ὑπῆρχε συνεσωρευμένη πολλὴ εὐφλεκτος ὕλη καὶ ὅτι πόλεμος ὑποδαυλιζόμενος ἐν αὐτῇ ἔμελλε νὰ εἶνε τὸ ἀσφαλέστα-

¹ Ὁ Ἀγηςίλαος ἀπεδέχθη ταῦτα, λαβὼν πενήνκοντα τάλαντα. *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. III, 4, 26.

τον τῶν μέσων, ὅπως αἱ παραθαλάσσιοι σατραπείαι τοῦ περσικοῦ βασιλείου τύχωσι πάλιν τῆς ἀπὸ μακροῦ χρόνου ποθουμένης εἰρήνης. Ἦδη ὁ Κόνων εἶχεν ἀναλάβει τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πολέμου· τότε δὲ ὁ Τιθραύστης ἔστειλε τὸ θέρος τοῦ 395 π. Χ. τὸν Ῥόδιον Τιμοκράτην εἰς τὰς Ἀθήνας, τὰς Θήβας, τὸ Ἄργος καὶ τὴν Κόρινθον¹. Ὁ δὲ περσικὸς ἐκεῖνος χρυσός, ὃν κατὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον οἱ μὲν Ἀθηναῖοι εἶχον ποθήσει σφοδρῶς, οἱ δὲ Σπαρτιᾶται εἶχον ἐξαγοράσει διὰ παντοίων ταπεινώσεων, προσήνεχθη νῦν ἐκουσίως καὶ παρεδόθη εἰς τὰς πόλεις τὰς διακειμένας ἐχθρικῶς πρὸς τὴν Σπάρτην. Οἱ δὲ χρυσοὶ ἐκεῖνοι τοξόται², ὧν ἔγεινεν ἡ κατὰλληλος χρῆσις, ἐπήνεγκον τὸ ποθούμενον ἀποτελεσμα. Καὶ δὴ οἱ ἡγέται τῆς δημοκρατικῆς φατρίας, ὧν τὰ συμφέροντα συνέπιπτον πρὸς τὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἀπήλλαξαν τὸ βασίλειον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὀχληροῦ ἐχθροῦ, μεταβαλόντες μετὰ βραχεῖαν ἀναγκωχὴν τὴν Ἑλλάδα εἰς κονίστραν νέου πολέμου, διεξαχθέντος ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν καὶ μεταβαλόντος καιρίως τὴν πρὸς ἀλλήλας θέσιν τῶν ἐλληνίδων πόλεων.

¹ *Ξενοφώντος* Ἑλλην. II, 5. Ἦτο τοῦτο ἀρχαῖον περσικὸν ἔθος. Ἰδε *Θουκυδίδου* I, 109.

² *Πλούταρχος* [ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου], 15· [τοῦ δὲ περσικοῦ νομίσματος χάραγμα τοξότην ἔχοντος, ἀναξευγνύων ἔφη] μυρίοις τοξόταις [ἐξελαύνεσθαι] τῆς Ἀσίας. Πράγματι δ' ἐπὶ τῶν περσικῶν νομισμάτων παριστάνεται ὁ μέγας βασιλεὺς φέρων σκῆπτρον καὶ τόξον. Ἰδε Brandis Münzwesen in V[order]-Asien σ. 244, 360. Πρὸς Curtius [Über die knieenden Figuren der altgriechischen Kunst. Winckelmannsprogramm. Ἐν Βερολίῳ 1869 σ. 7.

Ο ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ὅτε ὁ Ἀγησίλαος διεπεραιούτο εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπως προσβάλῃ τὸν μέγαν βασιλέα ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ βασιλείῳ, τὸ ἐγχείρημα τοῦτο ἐκ πρώτης ἀπόψεως ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ μεγαλοπρεπὴς ἐπίδοσις τῆς Σπάρτης· ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν διὰ τοῦ πολέμου ἐκείνου ἡ Σπάρτη ἀρίστατο τῆς πολὺ δυσχερεστέρας ἐντολῆς, ἥς ἡ λύσις ἐπεβάλλετο αὐτῇ ἐν τῇ ἑλληνικῇ πατρίδι, ἡ δὲ τελεία ἀνικανότης ἡ ἐπιδειχθεῖσα παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἐπήνεγκεν εἰς τὴν Σπάρτην ζημίαν πολὺ μεγαλειτέραν τῆς ὠφελείας τῆς κτηθείσης διὰ τῆς νέας ἀπὸ τῶν ὅπλων δόξης. Μετὰ τοὺς ἄθλους τῶν Κυρείων νῆκαι κατὰ σατραπῶν Περσῶν δὲν ἠδύναντο νὰ ἐμποιήσωσιν αἵσθησιν· ἡ δ' ἐπίτεχνος ἀναζωογόνησις τῶν πανελληνίων ἰδεῶν δὲν εὗρισκεν ἀπήχησιν, ἐπειδὴ τοῦτο μὲν αἱ ἰδέαι ἐκεῖναι δὲν ἀπέρρεον ἐξ αἰσθήματος ἀληθοῦς, τοῦτο δὲ ὁ αἰὼν ἐκεῖνος ἦτο ὑπεράγαν νηφάλιος καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ τυφλώσῃ αὐτὸν ἡ θεατρικὴ ἔναρξις τῆς στρατείας τοῦ Ἀγησιλάου.

Διαρχοῦντος δὲ τοῦ πολέμου ἐκείνου, ἡ καθολικὴ δυσαρέσκεια εἶχεν αὐξήσει ἔτι μᾶλλον. Ἰδίως δὲ μεγίστην ἀγανάκτησιν εἶχε προκαλέσει ἡ σκληρὰ τιμωρία τῆς Ἥλιδος, καὶ πάντες συνείδον

ὅποιά τινα ἦσαν ἐκεῖνα εἰς ἃ ἀπεσκόπει ἡ Σπάρτη ὑπερισχύουσα. Ἀλλὰ συνείδον καὶ ὅτι, ἐν ᾧ αἱ μικραὶ καὶ ἀνυπεράσπιστοι γείτονες πόλεις ἔπιπτον θύματα τῆς ἐκδικήσεως τῶν Σπαρτιατῶν, αἱ μεγαλείτεροι καὶ ἀπώτερον κείμεναι πόλεις ἔμενον ἀτιμώρητοι, καίπερ φανερώτατα ἀντιτιθέμεναι καὶ ὑβριστικώτατα προσκρούουσαι εἰς τὴν Σπάρτην. Ταῦτα δὲ συνετέλεσαν εἰς τὴν κατὰ μικρὸν ἐξάλειψιν τοῦ ἀπὸ τῆς Σπάρτης φόβου, διεγνώσθη δὲ ἡ δυσαναλογία μεταξὺ τῶν περὶ ἡγεμονίας ἀξιώσεων καὶ τῆς πραγματικῆς αὐτῆς δυνάμεως. Εὐκόλος λοιπὸν ὑπῆρξε κατὰ ταῦτα ἡ συνενόησις ἐκείνων τῶν πόλεων ὅσαι νῦν καὶ ἄλλιν ἤθελον νάπαλλαγῶσι τοῦ ζυγοῦ τῆς Σπάρτης, ἄλλαι μὲν ἄτε ἀνακτῆσασαι δυνάμεις μετὰ τὴν ἦτταν αὐτῶν, ἄλλαι δὲ ἄτε τὸ πρῶτον νῦν μετὰ νεαρᾶς δυνάμεως παρερχόμεναι εἰς τὸ μέσον καὶ ἀξιοῦσαι νάποκτήσωσιν ἴδιον ἀξίωμα¹.

Αἱ δὲ πόλεις ἐν αἷς ἐκράτει τὸ ἀνήσυχον ἐκεῖνο πνεῦμα τῆς ἀντιδράσεως ἦσαν αἱ Θῆβαι, τὸ Ἄργος, ἡ Κόρινθος καὶ αἱ Ἀθηναί. Ἐν ἀπάσαις δὲ ταύταις ταῖς πόλεσιν ὑπῆρχον ἄνδρες ὀνομαστοὶ ἡγούμενοι τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἐν μὲν τῷ Ἄργει ὁ Κύλων καὶ Σωδάμας, ἐν δὲ τῇ Κορίνθῳ ὁ Τιμόλαος καὶ Πολυάνθης, ἐν

¹ Ὁ πόλεμος, περὶ οὗ ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ γενήσεται λόγος, καλεῖται κορινθιακὸς πόλεμος παρὰ τοῦ Ἰσοκράτους, Ἰσαίου καὶ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου, ὅστις διαστέλλει μὲν τὸν βοιωτικὸν πόλεμον, ἀλλὰ παρέχει εἰς τὸν ὅλον πόλεμον διάρκειαν ὀκτὼ ἐτῶν. Ὁ δὲ Πανσανίας (III, 9) [λέγει· καὶ ὁ κληθεὶς Κορινθιακὸς πόλεμος ἐς πλεονάζει προήλθεν ἀπὸ τῆς Λακεδαιμονίων ἀρξάμενος ἐς βοιωτῶν ἐξόδου]. Πρὸς περὶ τοῦ πολέμου τούτου Sievers Geschichte Griechenlands vom Ende des peloponnesischen Kriegs bis zur Schlacht von Mantinea] σ. 59 x. é. Hertzberg [Leben des Königs] Agesilaos σ. 80. Spiller Kritische Geschichte des Korinthischen Kriegs. 1852. Ἡ ὅλη ἱστορία τοῦ πολέμου ἐκτίθεται παρὰ τοῦ Ξενοφῶντι ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς, καὶ δὴ μὲν ἡ μὲν τοῦ κατὰ θάλασσαν πολέμου, III, 5, 3, [-IV, 7], ἡ δὲ τοῦ κατὰ γῆν πολέμου IV, 8—V. 1, ἀλλ' ἄνευ χρονολογιῶν. Τὴν δὲ μόνην χρονολογικὴν ἀφετηρίαν παρέχει ἡ ἐκλειψὶς ἡλίου ἧς ποιεῖται μνηεῖν ὁ Ξενοφῶν (Ἑλλην. IV, 3, 10). Ἐκ δὲ τοῦ κορινθιακοῦ πολέμου ἐπιστρέφει τραυματίας ὁ Θεάκτητος κατὰ τὴν εἰς τὸν Θεάκτητον τοῦ Πλάτωνος εἰσαγωγὴν. Ἰδε Zeller Zeitgeschichtliche Beziehungen des platonischen Theätet ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Preussischen Akademie. 1886 σ. 631.

δὲ Θήβαις ὁ Ἀνδροκλείδης, ὁ Ἀμφίθεος καὶ ὁ Γαλαξιδωρος ¹. Ἐν δὲ Ἀθήναις ἀπέβησαν δυνατοὶ οἱ δημαγωγοὶ Ἀγύρριος καὶ Ἐπικράτης, καὶ ἡ πολιτεία ἐπανήρχετο κατὰ μικρὸν μᾶλλον εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρχαίας δημοκρατίας. Ὅμοια δὲ δημοκρατικὴ τάσις ἀνεφάνη σὺν τῇ ἐξεγέρσει ἐναντίον τῆς Σπάρτης καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς πόλεσι, καὶ συνετέλεσεν εἰς τὸν πρὸς ἀλλήλους σύνδεσμον αὐτῶν.

Τὴν κατάστασιν δὲ ταύτην τῶν πραγμάτων ἐμάνθανον οἱ Πέρσαι διὰ τοῦ Κόνωνος, καὶ συνεπεῖς πρὸς τὰ ἐξ Ἑλλάδος ἀγγέλματα ὑπῆρξαν αἱ δοθεῖσαι εἰς τὸν Τιμοκράτην ὁδηγίαι. Αἱ δὲ περιστάσεις ἦσαν οὕτως εὐνοϊκαί, ὥστε δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη δεκασμοῦ ἕως προσελκυσθῶσι προδόται καὶ δοθῇ νέα τροπὴ εἰς τὴν πολιτικὴν ἐνέργειαν τῶν πόλεων. Ἡδύναντο νὰ κοινολογῶσιν ἐλευθέρως, καὶ διὰ ταῦτα ἦτο πολὺ βεβαιότερον, ὅτι τὰ χρήματα δὲν ἔμελλον νὰ διατεθῶσιν ἀσκοπῶς. Ἄλλως δὲ ἡ ἀποστασία εἶχεν ἤδη τελεσθῇ· ἢ τε Κόρινθος καὶ αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἀρνηθῇ νὰ στείλωσιν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας στρατιάν, οἱ δὲ Θηβαῖοι, ὧν τὴν θεραπείαν οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον ἐπιδιώξει ἰδιαζόντως διὰ τῆς εἰς τὰς Θήβας ἀποστολῆς τοῦ Ἀριστομηνίδου ², ἔπραξαν ταῦτο κατὰ τρόπον πολὺ ἀποτομώτερον, πρὸς τούτοις δὲ εἶχον προσβάλλει δημοσίᾳ σκαιότατα τὸν βασιλέα Ἀγησίλαον ³. Ἀλλὰ τοιαύτη κατάστασις πραγμάτων ἦτο ἀφόρητος, ὁ δὲ πόλεμος ἦτο ἀναπόφευκτος, δὲν ἦτο δὲ βεβαίως συμφέρον νὰναμείνωσιν, ἕως ἡ Σπάρτη, πλουτιζομένη ὑπὸ τῶν ἀσιατικῶν λαφύρων καὶ ἐνθαρρυνόμενη ὑπὸ εὐτυχοῦς πρὸς τοὺς Πέρσας συνθήκης, ἤθελε τυχὸν αὐτὴ θεωρήσει· κατάλληλον τὴν ὥραν νὰ τιμωρήσῃ τὰς ἀποστάτιδας πόλεις καὶ ἐπιβάλλῃ εἰς αὐτάς ἀλλεπαλλήλως τύχην ὁμοίαν πρὸς τὴν τῆς Ἡλίδος. Ἀλλ' ἔλειπον ὅμως οἱ πρὸς ἐπιχείρησιν τοῦ πολέμου ἀναγκαῖοι πόροι· ὅτε δὲ οὗτοι εὐρέθησαν ἀφθόνως, χωρὶς καὶ νὰ

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. III, 5, 1. Πανσανίου III, 9.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 250.

³ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 251 - 252].

ζητηθῶσιν, οὔτε ἡδύναντο οὔτ' ἐπετρέπετο νὰ βραδύνωσιν. Οὕτω δ' ἐξηγεῖται ἡ γοργή ἐπιτυχία ἡ ἐπακολουθήσασα εἰς τὴν ἀποστολὴν τοῦ Τιμοκράτους καὶ ἐπικυρώσασα λαμπρότατα τὰς ὑπὸ τοῦ Κόνωνος προβληθείσας προσδοκίας.

Οἱ δὲ μετὰ τοῦ μεγίστου ζήλου ἐπιδιώκοντες τὸν πόλεμον ἦσαν οἱ Θηβαῖοι, οἵτινες, ἔχοντες ἐν τῷ τότε χρόνῳ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ὅλης Βοιωτίας, ἐνήργουν ὡς Βοιωτοί. Ἐκεῖνοι δὲ ὑπῆρξαν οἱ ἐπαγαγόντες τὴν ἔκρηξιν τοῦ πολέμου, καὶ δὴ πρὸς ἀποφυγὴν ἀμέσου ἐπιθέσεως ἐναντίον τῆς Σπάρτης διὰ τῆς προκλήσεως ἑρίδος περὶ συνόρων πρὸς γείτονα λαόν.

Οἱ Ὀπούντιοι Λοκροὶ, οἵτινες ὑφίσταντο τὴν ἐπίδρασιν τῆς δυνάμεως τῶν Θηβῶν, ἀπεφάσισαν νὰ ξυμσῶσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν ἔδαφος διαμφισβητούμενον μεταξὺ ἑαυτῶν καὶ τῶν Φωκέων¹. Οἱ δὲ Φωκεῖς ἐπεκαλέσθησαν, ὡς ἡδύνατο νὰ προϋποτεθῇ, τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης², καὶ οἱ Θηβαῖοι ἔστειλαν πρέσβεις εἰς τὰς Ἀθήνας. Αἱ δὲ Ἀθηναῖαι ἦσαν πόλις μὴ δυναμένη νάντιτάξῃ ἐντίστασιν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἠναγκασμένη νὰ τηρῇ θέσιν ἐπιφυλακτικὴν. Οἱ Ἀθηναῖοι, μὴ ἀποδεχόμενοι χρήματα παρὰ τῶν Περσῶν χάριν τοῦ πολέμου³, ὥκνουν νὰ τολμήσωσι φανερώς ἐχθροπραξίας. Ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου δὲν ἡδύναντο καὶ νάνεχθῶσι τὴν ἐκ νέου εἰσέλασιν πελοποννησιακοῦ στρατοῦ εἰς τὴν συνεχῇ Ἑλλάδα καὶ τὴν ἐκ νέου ἀνάληψιν τοῦ προγράμματος τοῦ Λυσάνδρου, ἐπειδὴ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἤθελον ἐκτεθῇ εἰς ἄμεσον κίνδυνον καὶ αὐταὶ αἱ Ἀθηναῖαι. Διὰ τοῦτο δὲ οἱ πρέσβεις τῶν Θηβαίων εἶχον πληρέστατα δίκαιον περατοῦντες τὸν λόγον αὐτῶν διὰ τῆς δηλώσεως, ὅτι ἡ προτεινομένη συμμαχία ἦτο πολὺ ὠφελιμωτέρα εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἢ εἰς τοὺς Θηβαίους.

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. II, 5, 3· πείθουσι Λοκροὺς τοὺς Ὀπουντίους· Ὁ δὲ Πανσανίας (III, 9, 9) ἠπατάτο λέγων· οἱ ἐξ Ἀμφίσσης Λοκροί.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. III, 5, 4.

³ Ξενοφῶντος Ἑλλην. III, 5, 2· Ἀθηναῖοι [δὲ καὶ] οὐ μεταλαβόντες [τοῦτο] τοῦ χρυσίου κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ λεγόμενα παρὰ τῷ Πανσανίᾳ (III, 9, 8).

Ἄλλως δὲ οἱ λακωνίζοντες οὐδ' ἐτόλμησαν νὰ ἐπιδείξωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν ἐν Ἀθήναις. Ἴσως δὲ μόνον ἀπεστάλη, καθ' ἃ λέγεται, εἰς τὴν Σπάρτην πρεσβεία, ἔχουσα ἐντολὴν νὰ συστήσῃ τὴν διὰ δίκης λύσιν τῆς περὶ τῶν φωκικῶν συνόρων διαφορᾶς¹. Ἄλλ' ὅτε ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως οἱ Λακεδαιμόνιοι ἤρχισαν παρασκευαζόμενοι εἰς πόλεμον, ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων προέβη εἰς ταχέϊαν ἀπόφασιν. Καὶ ἔδλεπον μὲν οἱ Ἀθηναῖοι περὶ τὴν Ἀττικὴν τὰς σπαρτιατικὰς φρουράς ἐν Εὐβοίᾳ, Τανάγρα, Αἰγίνη καὶ Μεγάροις², ἐν ᾧ αἱ Ἀθῆναι αὐταὶ ἦσαν μὲν ἀτείχιστοι, ἐστεροῦντο δὲ στόλου, ἀλλὰ δὲν ἤθελον ὁμῶς νὰ φήσωσιν ἐκτεθειμένους εἰς κίνδυνον τοὺς εὐεργέτας τῆς πόλεως. Πλὴν δὲ ἀνδρῶν περὶ ὧν διεδίδετο ὅπως δῆποτε, ὅτι εἶχον δεκάσθῃ παρὰ τῶν Περσῶν, οἷος ὁ Ἐπικράτης³, παρῆλθον πρὸ τοῦ δήμου Θρασύβουλος ὁ Κολλυτεύς καὶ Θρασύβουλος ὁ Στειριεύς, ὁ ἐλευθερωτὴς τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἐξήγειραν τὸ ἀρχαῖον πολεμικὸν μένος. Ὁ δὲ Θρασύβουλος συνέταξε τὸ ψήφισμα ἐκεῖνο τοῦ δήμου, καθ' ὃ αἱ Ἀθῆναι ὠμολόγουν συμμαχίαν μετὰ τῶν Βοιωτῶν· τὸ δὲ ψήφισμα τοῦτο, οὗ ἀπόσπασμα σώζεται μέχρι καὶ τῆς σήμερον⁴, ὑπῆρξεν ἡ πρώτη πρᾶξις, δι' ἧς αἱ Ἀθῆναι ἐξήρχοντο τῆς ἀφανείας ὀκτὼ ἔτη μετὰ

¹ Πανσανίου [III], 9, 11. Ὁ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. Θ' σ. 117 σημ. 3. Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. β' Τόμ. Ε' σ. 213 σημ. 22. Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadous Τόμ. ΙΔ' σ. 14, σημ. 1] διαμφισθῆται τὰ τῆς πρεσβείας ταύτης. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ Ξενοφῶν ἀποσιωπᾷ τὰ κατ' αὐτήν, ἀλλ' ὁ λόγος τῆς ἀποσιωπῆσεως εἶνε εὐνόητος· μόνον δὲ λόγον τοῦ κατὰ τῶν Θηβῶν πολέμου τῶν Σπαρτιατῶν ἀναφέρει ('Ελλην. [III], 5, 6) τὴν παρ' αὐτῶν ἄρνησιν συμμετοχῆς εἰς τὴν στρατείαν τὴν ἐναντίον τοῦ Περαιῶς τῷ 403 π. Χ. ὅχι δὲ τὴν κατὰ τῆς Ἡλίδος ('Ελλην. [III], 2, 25) ἢ τὴν κατὰ τῆς Περσίας (Πανσανίου III, 9, 2). Πρβλ. Ξενοφῶντος Ἑλλην. [III] 4, 2· τὸ σύνταγμα τῶν συμμαχῶν.

² Δημοσθένους [Περὶ τοῦ στεφάνου] 96.

³ Πανσανίου III, 9, 8· μετέσχε δὲ καὶ Ἀθηναῖος Κέφαλος καὶ Ἐπικράτης. Τούτων ὁ Ἐπικράτης ἐπωνομάζετο καὶ σακεσφόρος [διὰ τὸν φερόμενον παρὰ τῶν Περσῶν δεκάσθρον. Ἴδε Σουίδα] ἐν λ. Ἐπικράτης].

⁴ Ἰδε τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο παρὰ τῷ Köhler ἐν τῷ Hermes Τόμ. V [1871] σ. 1. Ἐν αὐτῇ γίνεται λόγος περὶ συνθήκης Βοιωτῶν (ὅχι Θηβαίων) καὶ Ἀθηναίων.

τὴν παλινόρθωσιν τῆς ἀνεξαρτησίας, τὸ πρῶτον διάβημα ἰδίου πολιτικοῦ προγράμματος, ἡ πρώτη ἐπιτυχία τῶν βοιωτιζόντων, οἵτινες συνετάχθησαν τὸ πρῶτον σὺν τῇ ἀπελευθερώσει τῆς πόλεως¹. Ἦδη δὲ τὸ φθινόπωρον τοῦ 395 π. Χ. (Ὀλυμπ. 96, 2) ὥρμησεν ὁ Θρασύβουλος μετὰ στίφους ἐπικουρικοῦ εἰς τὰς Θήβας, ἔμπλεως χαρᾶς, ὅτι ἡδύνατο νὰ ποδείξῃ εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς φίλους καὶ ξένους καὶ γενόμενος δεκτὸς ὑπ' αὐτῶν μετὰ χαρμοσύνης². Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἤρξαντο οἱ Ἀθηναῖοι ἤδη τῷ 395 ἢ 394 π. Χ. τῆς ἐπισκευῆς τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν³.

Καὶ ἐν ταῖς σχέσεσι δὲ τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὰς ξένας πόλεις ἐξεδηλοῦτο ἡ ἀναθάρρησις τῶν Ἀθηναίων καὶ ἡ νέα ἐφ' ἑαυτοὺς πεποίθησις. Μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Σάμου εἰς τὸν Λύσανδρον οἱ ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ φρονοῦντες τὰ τῶν Ἀθηναίων εἶχον ἀναγκασθῇ νὰ τραπῶσι φυγάδες εἰς τὴν ξένην καὶ εἶχον εὖρει ἄσυλον κατὰ τὴν ἀπέναντι τῆς νήσου ἄκτῃ ἐν Νοτίῳ καὶ Ἐφέσῳ⁴. Ἀλλ' ἅμα τῇ ἐν Ἀθήναις ἀποκαταστάσει τῆς δημοκρατίας ἔστειλαν οἱ φυγάδες πρέσβεις εἰς Ἀθήνας, παρακαλοῦντες, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι μεσιτεύσωσι παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις χάριν καθόδου αὐτῶν⁵. Τὸν δὲ κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας δραστηρίως ἐργασθέντα Πόσην, ἀμειφθέντα παρὰ τῶν Ἀθηναίων διὰ στεφάνου ἀξίας χιλίων δραχμῶν, διαγινώσκομεν ὡς τὸν ἡγέτην τῶν Σαμίων δημοκρατικῶν. Ὀλίγον δὲ ἀργότερον ἐχορηγήθησαν εἰς

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 83.

² Πανσανίου III, 5, 4, Πρὸλ. Frohberger ἐν τῷ Philologus Τόμ. XVII σ. 488.

³ Ἡ ἀνάγκη τῶν τειχῶν ἤρχισεν ἤδη πρὸ τῆς παρὰ τὴν Κνίδον νίκης ἐπὶ Διοφάντου ἄρχοντος τῷ 395-394 π. Χ. καὶ ἐπὶ Εὐβουλίδου ἄρχοντος 394-393 π. Χ. Ἰδε Wachsmuth ἐν τοῖς Berichte der königlichen Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften 1887 σ. 372, κατὰ δὲ τὸν Wachsmuth τότε ἰδρύθη καὶ ὁ Ἑρμῆς ὁ πρὸς τῇ πυλίδι. [Πρὸλ. Τοῦ αὐτοῦ Die Stadt Athen Τόμ. Β' σ. 1 κ. ἑ. καὶ Milchhöfer ἐν τῇ τοῦ Curtius Stadtgeschichte von Athen σ. CXIII, στ. 49-61].

⁴ Ξενοφώντας Ἑλλην. II, 3, 7.

⁵ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Β' 1 ἀρ. 1 b σ. 393.

κατοίκους ἄλλης νήσου, καὶ δὴ πιθανῶς τῆς Θάσου, ὄντας ὁμοίως φυγάδας ἔνεκεν ἀντικισμοῦ, ἀρχαῖα προνόμια, δικαίωμα πολίτου ἢ ἰσοτέλεια ¹. Ψήφισμα δὲ τοῦ δήμου τοῦ ἔτους 399-398 π. Χ. (Ὀλυμ. 95,2) ἀναφέρεται εἰς ἀνανέωσιν τῆς ἀσυλίας εἰς Καρύστιον φεύγοντα ἔνεκα τῶν αὐτῶν λόγων ².

Αἱ δ' ἐκ συμπτώσεως περισωθεῖσαι στῆλαι αὗται μαρτυροῦσι τὸν ζῆλον, μεθ' οὗ οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας ἔσπευσαν νὰ ἐπιδείξωσι μετὰ τῆς δυνατῆς προθυμίας καὶ γοργότητος τὴν συμπάθειαν αὐτῶν πρὸς τοὺς ὑπερποντίους φίλους τοὺς ἔνεκεν αὐτῶν περιστάντας εἰς συμφοράς.

Ὁ δὲ πολεμικὸς ζῆλος τῆς Σπάρτης ἀνεφέρετο εἰς τὴν ἐκ νέου ἐνίσχυσιν τῆς ἀρχαίας δυνάμεως τοῦ Λυσάνδρου. Οὗτος, οὐδαμῶς ὑπὸ τῶν ἀντιξίων περιστάσεων καταβληθεὶς, εἶχεν ἐξακολουθήσει ἐπιδιώκων ἀκαταπονήτως τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ καὶ εἶχεν ἀθροίσει καὶ πάλιν περὶ ἑαυτὸν φατρίαν πιστῶς ἀκολουθοῦσαν αὐτόν. Εἶχε δὲ πρὸ πάντων ἀνάγκην νέας εὐκαιρίας ὅπως ἐπιδειχθῇ ὁ ἀνὴρ ὁ μόνος δυνάμενος νὰ ὑποτάξῃ τοὺς Ἕλληνας. Ἡ δ' ἐν τῇ συνεχεῖ Ἑλλάδι ἀποστασία ἦτο ἤδη θρίαμβος δι' αὐτὸν, ἐπειδὴ δι' αὐτῆς ἐγένετο φανερόν ὅποσον ἐσφαλμένη ἦτο ἡ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ πρόγραμμ' αὐτοῦ ἐπιδειχθεῖσα παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν νωθρὰ καὶ ἐπιεικὴς πολιτεία. Ἡλπίζε δὲ τῶρα, ὅτι ἦτο πάλιν ἀναγκαιότατος καὶ ὅτι θὰ ἡδύνατο, ἀπόντος τοῦ Ἀγησιλάου, νὰ ἀναλάβῃ μετὰ καλλιτέρας ἐπιτυχίας τὸ διακοπὴν αὐτοῦ ἔργον, καὶ προσεδόκα, ὅτι θὰ ἡδύνατο νὰ ἐκδικηθῇ ἀμφοτέρους τοὺς βασιλεῖς διὰ τὰς ταπεινώσεις αἷς εἶχεν ὑποστῆ παρ' αὐτῶν.

Κατ' ὥρθωσε λοιπὸν νὰ διορισθῇ ἀρχιστράτηγος, ἀνέλαβε δὲ νὰ συγκεντρώσῃ πρὸς βορρᾶν τῶν Θηβῶν συμμαχικὴν στρατιάν. Ὁ δὲ Πausanίας ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ συναθροίσῃ τὰς πελοποννησιακὰς στρατιάς καὶ προχωρήσῃ πέραν τοῦ ἰσθμοῦ. Ἀμφοτέρων δ' αἱ στρατιαὶ ἔμελλον ἔπειτα νὰ συνενωθῶσιν ἐν τοῖς νοτίοις

¹ [Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Β', 1 ἀρ. 4].

² Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Β', 1 ἀρ. 1 c.

τῆς Βοιωτίας καὶ καταπαλαίωσι τοὺς πολεμίους, πρὶν ἢ ἐνισχυθῶσι δι' ἐπικουριῶν ἔξωθεν ἐρχομένων. Καὶ ὁ μὲν Λύσανδρος προτρέχει μετὰ σπουδῆς, στρατολογεῖ ἄνδρας ἐν Φωκίδι καὶ Θεσσαλίᾳ καὶ ἐξορμᾷ κατὰ τῆς Ἀλιάρτου, ἔνθα ἔμελλε κατὰ τὰ συντεθειμένα νὰ εὕρῃ τὸν βασιλέα. Ἀλλ' ὅμως δὲν εὕρίσκει αὐτὸν ἐκεῖ· ἀνυπομονῶν δὲ νὰ κατορθώσῃ τὸν πρῶτον πολεμικὸν ἄθλον, ἐπιπίπτει ἀφρόνως ἐναντίον τῆς κηλῶς ὠχυρωμένης πόλεως. Ἀλλὰ προσβάλλεται τοῦτο μὲν παρὰ τῶν πολιορκουμένων, τοῦτο δὲ παρὰ τῶν εἰς λύσιν τῆς πολιορκίας σπευσάντων Θηβαίων, καὶ ἐν τούτῳ τῷ ἀνίσῳ ἀγῶνι φονεύεται μετὰ μέρους τῆς στρατιᾶς ¹.

Οὕτως οἰκτρὸν ὑπῆρξε τὸ τέλος ἐκείνου, ὅστις ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ὑπῆρξεν ἐν Ἑλλάδι ἰσχυρότερος παντὸς Ἑλλήνος πρὸ αὐτοῦ, τοῦ ἀνδρὸς εἰς ὃν ἀπενεμήθησαν τιμαὶ θεοῦ καὶ ὅστις, προκαλέσας τὴν μεγίστην τῶν κρίσεων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐλληνίδων πόλεων, ἐνόμιζεν, ὅτι κατέχει καὶ τὴν δύναμιν νὰ διευθύνῃ τὰς περαιτέρας τύχας τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Λύσανδρος εἶχε διαυγῇ συνείδησιν τῶν λόγων ἐκείνων, οὓς ἀρχομένου τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου εἶπον οἱ Κορίνθιοι πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους· «Εἰς μὲν πόλιν ἡσυχάζουσιν ἄριστα εἶνε τὰ ἀκίνητα νόμιμα, ἀλλ' εἰς τοὺς ἀναγκαζομένους νὰ ἐπιχειρῶσι πολλὰ χρειάζεται καὶ πολλὴ ἐπιτέχνησις», ἥτοι βελτίωσις τῶν καθεστώτων καὶ μεταβολὴ αὐτῶν σύμφωνος πρὸς τὰς ἐκάστοτε πρρουσιαζομένας περιστάσεις ². Καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον ἤθελε καὶ ὁ Λύσανδρος νὰ μεταβάλῃ τὴν ἀπηρχαιωμένην Σπάρτην, ὅπως αὕτη δυνηθῇ νάνταποκριθῇ εἰς τὴν νέαν αὐτῆς ἐντολήν. Ἀλλ' εἰς τὰς καινοτομίας αὐτοῦ ἐκείνας δὲν ἤγεν αὐτὸν φιλοπατρία, ἀλλ' ἡ ἐπιδίωξις ἰδίων σκοπῶν. Ἐν φιλαυτίᾳ ἀσυνειδήτῳ ἤθελε νὰ καταστρέψῃ πάντα τὰ ἐπιπροσθούτα εἰς τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ· ἀπαύστως δὲ ἀπὸ τῆς νεότητος ὑπὲρ ἐνός καὶ μόνου ἐπάλαισε σκοποῦ ³, ἀλλὰ πάσας αὐτοῦ τὰς πράξεις ἐβάρυνεν

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. III, 5, 18 κ. ἔ. Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 81.

² [Θουκυδίδου I, 71, 3].

³ Ὁ Ἀθήναιος [XII,] σ. 543 [λέγει Παισανίαν δὲ καὶ Λύσανδρον

οἰονεῖ κατάρρα τις, αἱ δὲ νῆκαι αὐτοῦ οὔτε αὐτὸν ὠφέλησαν, οὔτε τὴν πατρίδα. Ἦναγκάσθη νὰ ἐπιζήσῃ, ὅπως ἴδῃ διαλυομένην αὐτοῦ τὴν δόξαν, ὑποστῇ τὰς πικροτάτας τῶν ὕβρεων καὶ τέλος πέσῃ προώρως καὶ ἀδόξως ἐν ἐκστρατεῖᾳ ἀτυχεῖ ἕνεκεν ἰδίου αὐτοῦ πταίσματος.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Λυσάνδρου εὐρέθη λόγος κατὰ παραγγελίαν τοῦ Λυσάνδρου γεγραμμένος ὑπὸ Κλέωνος τοῦ Ἀλικαρνασέως¹, ἐν ᾧ ἐξετίθεντο αἱ σκέψεις αἱ ἀγαγοῦσαι αὐτὸν εἰς τὴν μελετηθεῖσαν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος. Καὶ ἔμειναν μὲν ἀπόκρυφα τὰ σχέδια αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦτο τοῦλάχιστον εἶνε φανερόν, ὅτι ἤθελε νὰ καταπαύσῃ τὴν ῥῆξιν τῶν ἐξουσιῶν ἐκείνην, ἣτις καθίστανεν ἀδύνατον εἰς τὴν Σπάρτην τὴν ἐπιδιώξιν πολιτικοῦ προγράμματος σθεναροῦ καὶ ἀκολούθου. Ἡ βασιλεία ἔμελλε κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Λυσάνδρου νὰ ἐξακολουθήσῃ ὑφισταμένη, οὔσα θεσμὸς καθιερωμένος ὑπὸ παναρχαίων χρησμών, ἀλλ' ὠφείλε νὰ μεταβληθῇ ὁλοσχερῶς διὰ τῆς εἰς τὴν βασιλείαν ἀναρρήσεως τοῦ καταλλήλου ἀνδρός, ἐκλεγομένου ἐξ ἀπάντων τῶν Ἑρακλειδῶν ἢ ἐξ ἀπάντων τῶν Σπαρτιατῶν². Ἀλλὰ καὶ οἱ ἔφοροι ὠφείλον νὰ

ἐπὶ τρυφῇ διαδοῇ τοὺς γενέσθαι σχεδὸν πάντες ἱστοροῦσι. Διό περ καὶ Ἄγις ἐπὶ Λυσάνδρου ἔφη ὅτι δεύτερον τοῦτον ἢ Σπάρτη φέρει Παυσανίαν. Θεόπομπος δὲ ἐν τῇ δεκάτῃ τῶν Ἑλληνικῶν τὰναντία φησὶ περὶ τοῦ Λυσάνδρου, ὅτι φιλόπονος ἦν καὶ θεραπεύειν δυνάμενος καὶ ἰδιώτας καὶ βασιλεῖς, σώφρων ὢν καὶ τῶν ἡδονῶν ἀπασῶν κρείττων. Γενόμενος γοῦν τῆς Ἑλλάδος σχεδὸν ἀπάσης κύριος ἐν οὐδεμιᾷ φανήσεται τῶν πόλεων οὔτε πρὸς τὰς ἀφροδισίους ἡδονὰς ὁρμήσας οὔτε μέθαις καὶ πότοις ἀκαίροις χρησάμενος].

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 25. [Κορνήλιος Νέπωσης ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 3, 5]. Κατὰ τὸν Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. Θ' σ. 124. Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. β' Τόμ. Ε' σ. 218. Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadois Τόμ. ΙΔ' σ. 22]. Κλέων δ' Ἀλικαρνασεὺς συντάξε τὴν συγγραφὴν ἐξ ἱσας πρωτοβουλίας. Ἀλλ' ἀντιθετος εἶνε ἡ γνώμη τοῦ Lachmann [Geschichte Griechenlands] Τόμ. Β' σ. 394 καὶ Hertzberg [Das Leben des Königs Agesilaos] σ. 282.

² Καθ' ὅσον ὁ Λύσανδρος ἤθελε νὰ μεταβάλλῃ ἐντελῶς τὰ τῆς βασιλείας, λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Ἀριστοτέλης [ἐκδ. Bekker σ. 194, 30] ἐπιχειρῆσαι καταλῦσαι τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ δὲν ἀπεδέχετο τοῦτο ὡς ἀληθὲς γεγονὸς, καθ' ὃ ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν προτασσομένων παρ' αὐτοῦ λίξεων ὥς περ ἐν Λακεδαιμονίᾳ φασὶ Λύσανδρον τινεas.

ἐκλείψωσι καὶ ὤφειλε νὰ ὑπάρξῃ νέος εὐρύτερος δῆμος πρὸς ἐκλογὴν τοῦ βασιλέως. Ἐμελετᾶτο κατὰ ταῦτα ἡ ἀνανέωσις τοῦ τε ἀρχηγοῦ καὶ τῶν μελῶν τῆς πολιτείας, καὶ ἐσκοπεῖτο ἡ ἀντικατάστασις τῆς ψευδοβασιλείας διὰ τῆς κυριαρχίας ἐνὸς ἀνδρός, διὰ τῆς ἐπικρατήσεως βουλήσεως σθεναρᾶς δυναμένης νὰ δεσπόζῃ τῆς Σπάρτης καὶ ἐξ αὐτῆς τοῦ σύμπαντος ἐλληνικοῦ κόσμου. Ὁ Λύσανδρος εἶχε προσαγάγει τὰς ἐλληνίδας πόλεις πρὸ τῶν ποδῶν τῆς Σπάρτης, ἀποβαλούσας πᾶσαν ἰδίαν θέλησιν. Ὑπελάμβανε λοιπὸν ἑαυτὸν τὸν ἄνδρα τὸν προωρισμένον νὰ στερεώσῃ ὡς πρῶτος αἰρετὸς βασιλεὺς τὴν ὑπ' αὐτοῦ κτηθεῖσαν κυριαρχίαν καὶ ἐνώσῃ τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ ἓνα δεσπότην¹.

Ἀλλὰ πρὸς ἐκτέλεσιν πολιτικῆς ἀνατροπῆς οὕτω βιαίας ὁ Λύσανδρος δὲν εἶχεν οὔτε τἀναγκαῖα μέσα οὔτε τὸ ἀπαιτούμενον θάρρος. Δὲν ἦτο τῶν ἐκ φύσεως ἡρωικῶν ἐκείνων ἀνδρῶν τῶν ἀθροιζόντων περὶ ἑαυτοὺς λαὸν ὅλον καὶ χωρούντων ὁμόσε ἐπὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦμένου· οὐ μὲν ἄλλ' οὐδ' ἰσχυράν φατρίαν ἠδυνήθη νὰ συντάξῃ περὶ ἑαυτόν. Κύριος τοῦ βίου αὐτοῦ χαρακτήρ ὑπῆρξεν ἡ ραδιουργία· ἐπιδιδόμενος δὲ ὅλως εἰς αὐτὴν, ἀπέβαλε κατὰ μικρὸν σὺν τῷ χρόνῳ μέγα μέρος τοῦ θάρρους καὶ τῆς δραστηριότητος. Ἐζήτησε νὰ ποκτῇ στασιώτας μεταξὺ τῶν ἱερέων, θέλων νὰ μεταβάλλῃ κατὰ νόμιμον τρόπον τὴν πολιτείαν, ἣτις ἐξηκολούθει ἀκόμη διοικουμένη κατὰ διοσημίας· δίκην δὲ ἄλλου Λυκούργου ἠθέλησε νὰ λάβῃ ἐπικύρωσιν τῶν ἐξουσιῶν αὐτοῦ παρὰ τῶν Δελφῶν, παρ' οἷς εἶχε καταστῇ ἀγαπητὸς διὰ τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ ἀναθημάτων. Διεδόθη δὲ λόγος, ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῷ δελφικῷ ἀρχιεῖ ἀπόρρητοι ἔτι χρησμοί, ὧν τὸ περιεχόμενον μόνον εἰς υἱὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἠδύνατο νὰ ποκαλυφθῇ· ἐστάλη μάλιστα εἰς Δελφοὺς καὶ νεανίας ἐκ τοῦ Πόντου, ὃν ἡ μήτηρ ἔλεγεν υἱὸν θεοῦ, ὅστις ἔμελλε νὰ τύχῃ ἀναγνωρίσεως ἐν

¹ Περὶ τῶν ἐπαναστατικῶν σχεδίων τοῦ Λυσάνδρου ἴδε *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 24 κ. ἐ. *Διοδώρου Σικελιώτου* XIV, 13. *Κορνήλιον Νέπωτα* ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 3 οὗ πηγὴ εἶνε ὁ *Ἐφορος*).

Δελφοῖς καὶ ἔπειτα νὰ κηρύξῃ τὰς νέας μαντείας¹. Ὄταν δὲ ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ὁ Λύσανδρος ἔθηκεν εἰς κίνησιν καὶ τὰ ἐν Δωδώνῃ καὶ Λιβύῃ μαντεῖα, τότε καταλαμβανόμεθα ὑπὸ καταπλήξεως ἐπὶ τῷ ἀδιεξόδῳ δικτύῳ τῶν σκευωριῶν τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου. Ἀλλὰ τὸ πλέγμα τῶν δολοπλοκιῶν αὐτοῦ ἦτο ὑπεράγαν λεπτὸν καὶ τὰ νήματ' αὐτοῦ διερράγησαν ἐν μέσῳ τῶν χειρῶν αὐτοῦ.

Βεβαίως ὁ Λύσανδρος ὑπῆρξεν ὁ εὐφυέστατος τῶν πολιτευτῶν οὓς ἀνέδειξεν ἡ νεωτέρα Σπάρτη. Οὐδεὶς ἐγίνωσκεν ὡς αὐτὸς τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα. Ἐν δὲ τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ συγγραφῇ ἐχαρακτηρίζοντο πιθανώτατα ἐξαιρέτως τὰ τρωτὰ τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τῶν δισταγμῶν οὓς ἀντέταξαν οἱ Σπαρτιαῖται εἰς τὴν δημοσίευσιν τῆς συγγραφῆς ἐκείνης, καίτοι ὁ Ἀγησίλαος ἐπεθύμει αὐτήν. Ἀλλ' ὁ Λύσανδρος ἐσπερεῖτο τοῦ θάρρους τοῦ ἀγαθοῦ συνειδότος διὰ τοῦτο δὲ παρὰ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν εὐφυίαν οὐδὲν κατώρθωσε καὶ συνετέλεσε μόνον εἰς τὸ νὰ παραλύσῃ ἔτι μᾶλλον τὴν πατρίδα, νὰ καταστήσῃ τοὺς συμπολίτας φιλοχρημάτων καὶ μνησικάκους καὶ νὰ διαφθείρῃ καθ' ὁλοκληρίαν τὸ πνεῦμα τῆς Σπάρτης. Διὰ τὸν Λύσανδρον οὐδὲν τέχνασμα ἦτο κακὸν καὶ οὐδὲν μέσον ἀνήθικον, καὶ ὅμως κατεστράφη ἔνεκα τοῦ ἐπαμφοτερισμοῦ, οὗ ἔνεκεν ἤθελε νὰ συνενώσῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὴν ἐπανάστασιν καὶ τὴν νομιμότητα καὶ ἐφέρετο πάντοτε μετέωρος τῇδε κἀκεῖσε μεταξὺ περιδεοῦς μελλήσεως καὶ ἀκατασχέτου ὑπερφροσύνης. Ἴσως δὲ ἡ ἀντίθεσις αὕτη συνέχεται πρὸς ψυχικὴν νόσον καταλαβοῦσαν αὐτόν, καθ' ἃ λέγεται. κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου² καὶ ἐξηγουμένην πιθανῶς ἐκ τῶν πολλαπλῶν ἀπογοητεύσεων τῆς ἐμπαθοῦς αὐτοῦ φιλοδοξίας.

¹ Τὰ κατὰ τὸν Σιληνὸν τὸν δῆθεν υἱὸν τοῦτον τοῦ Ἀπόλλωνος διηγείται ὁ *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 26. Κατακολουθεῖ δ' ἐν τούτοις [ἀνδρὸς ἱστορικῶ καὶ φιλοσόφου λόγῳ αὐτόθι 25, 4], ὅστις εἶνε ἴσως ὁ *Θεόφραστος*.

² Μελαγχολίαν ἐκάλει τὴν νόσον ταύτην τοῦ Λυσάνδρου ὁ Ἀριστοτέλης, ὅστις κατὰ *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 2 [ἱστορεῖ καὶ Λύσανδρον οὐκ εὐθὺς, ἀλλὰ πρεσβύτερον ὄντα τῇ μελαγχολίᾳ περιπεσεῖν].

Τὴν δὲ ὑστεραίαν τοῦ θανάτου τοῦ Λυσάνδρου ἀφίχθη ὁ Παυσανίας μετὰ τῶν Πελοποννησίων. Ὁ βασιλεὺς εἶδε τοὺς νεκροὺς τῶν πεσόντων κειμένους κάτωθεν τῶν τειχῶν τῆς Ἀλιάρτου καὶ ἐγκαταλελειμμένους ἀφυλάκτους εἰς τοὺς πολεμίους, ἐπειδὴ οἱ Φωκεῖς μετὰ τὴν ἀποτυχοῦσαν ἐπιδρομὴν εἶχον διασπαρῆ φυγόντες νύκτωρ εἰς τὴν πατρίδα. Τὸ ὅλον πολεμικὸν σχέδιον εἶχε ναυαγήσει, καὶ ἡ στρατιὰ τοῦ βασιλέως κατελήφθη ὑπὸ ἀπογνώσεως, βλέπουσα ἑαυτὴν μὲν ἀπειλουμένην ὑπὸ πολυαριθμοτέρου ἱππικοῦ καὶ τοὺς Ἀθηναίους δὲ ἀφικομένους ἤδη ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης. Διὰ βραχέων εἰπεῖν τὰ κατὰ τὸν Παυσανίαν εἶχον ὀδυνηρότατα. Ὁ βασιλεὺς ἠδυνάτει νὰ κατορθώσῃ διὰ τῶν ὅπλων καὶ αὐτὴν τὴν ἀπὸ τῶν πολεμίων ἀπελευθέρωσιν τῶν νεκρῶν, τὸ πρῶτον τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς αὐτὸν καθηκόντων. Ἦναγκάσθη λοιπὸν μετ' ἀκρόασιν τῆς γνώμης τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου νὰ ζητήσῃ παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἀνακωχὴν καὶ εἰρηνικὴν ἀναίρεσιν νεκρῶν. Ἀλλὰ καὶ τούτων ἔτυχεν ὑπὸ τὸν ῥήτὸν ὅρον τῆς ἀποχωρήσεως ἐκ τῆς Βοιωτίας. Ἀμελλητὶ δὲ ἡναγκάσθη νάναζεῦξῃ, διωκόμενος καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ὑποχώρησιν ὑπὸ τῶν ὑπεροπτικῶν πολεμίων, οἵτινες δὲν ἐπέτρεπον εἰς τὴν ὑποχωροῦσαν στρατιὰν τὴν χάριν προμηθείας τροφῶν δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ τῆς λεωφόρου λοξοδρομίαν¹. Ἐπιστρέψας δὲ εἰς τὴν Σπάρτην, ἔγεινε δεκτὸς ὁ βασιλεὺς μετὰ δυσαρесκείας φανερώς ἐκδηλουμένης· ἔψεγον δὲ αὐτὸν οἱ Σπαρτιᾶται ἐπὶ μελλήσει καὶ δειλίᾳ, καὶ ἡ φασματολογία τοῦ Λυσάνδρου ἐπωφελήθη τὴν δυσμένειαν τοῦ πλῆθους, ὅπως τιμωρηθῇ αὐτὸς ἐπὶ τῇ ἀπρονοησίᾳ τοῦ Λυσάνδρου καὶ θεωρηθῇ ὑπεύθυνος τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Καὶ ἡ προτέρα δὲ διαγωγὴ τοῦ Παυσανίου ἐν Ἀττικῇ, ἡ ἀνίσχυρος αὐτοῦ ἐπιείκεια πρὸς τὴν δημοκρατίαν τῶν Ἀθηνῶν, ἔδωκεν ἀφορμὰς νέων κατ' αὐτοῦ καταγγελιῶν. Μὴ τολμήσας δὲ νὰ ἐμφανισθῇ πρὸ τοῦ δικαστηρίου, κατεδικάσθη εἰς θάνατον, καὶ ἔφυγεν εἰς τὴν Τεγέαν².

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. III, 5, 22 κ. εἰ.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. [III, 5,] 25· κατὰ δὲ τὸν Πλούταρχον ἐν Βίῳ Λυσάν-

Ἐν δὲ τῷ στρατοπέδῳ τῶν πολεμίων ἡ ἀπροσδόκητος ἐπιτυχία εἶχε προκαλέσει ἔκτακτον μεταβολήν. Ὁ κινδυνωδέστατος τῶν ἐχθρῶν εἶχε ποιηθῇ ἐκποδὼν εἰς αἰί, ἡ Σπάρτη εἶχε ταπεινωθῇ, αἱ Θῆβαι ἐνεφοροῦντο πεποιθήσεως περὶ τῆς νίκης. Δὲν ἦτο λοιπὸν πλέον δυσχερὴς ἡ συνομολόγησις φανεράς συμμαχίας ἐναντίον τῆς Σπάρτης. Οἱ Ἀργεῖοι καὶ οἱ Κορίνθιοι, οἵτινες ἤδη ἦσαν σύμφωνοι πρὸς ἀλλήλους, προσεχώρησαν εἰς τοὺς Θηβαίους καὶ τοὺς Ἀθηναίους, ἰδρύθη δὲ κοινὸν συμμαχικὸν ταμεῖον, καὶ συνεστήθη συμμαχικὸν συνέδριον μέλλον νὰ ἐδρεύῃ ἐν Κορίνθῳ καὶ διοικῇ ἐκ τῆς πόλεως ταύτης τὰ τῆς συμμαχίας¹.

Ἐκ δὲ τῆς Κορίνθου ἀνεχώρησαν τότε, ὡς ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Θεμιστοκλέους, οἱ πρέσβεις οἱ μέλλοντες νὰ καλέσωσι καὶ τὰς λοιπὰς πόλεις εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν ἀγῶνα. Ἦδη δὲ εἶχον προσέλθει εἰς τὴν συμμαχίαν οἱ Λοκροὶ, οἵτινες καὶ μετὰ τῶν Ἀθηναίων εἶχον ὁμολογήσει χωριστὴν συνθήκην². προσεχώρησαν δὲ καὶ οἱ Μαλιεῖς, οὓς εἶχεν ἐξερεθίσει ἡ κτίσις τῆς Ἡρακλείας³, καὶ αἱ πόλεις τῆς Εὐβοίας, ἐκ δὲ τῶν οἰκούντων τὰ δυτικὰ τῆς Ἑλλάδος οἱ Ἀκαρναῆνες, οἱ Λευκάδιοι καὶ οἱ Ἀμβρακιῶται, ἅπαντες ὑφιστάμενοι ἤδη ἢ φοβούμενοι ἐν τῷ μέλλοντι τὴν βίαν τῶν Λακεδαιμονίων. Εἰς δὲ τὴν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας πίστιν ἐνέμειναν αἱ ὅλως ἐστερημέναι τῆς ἀνεξαρτησίας πόλεις τῆς Πελοποννήσου καὶ αἱ πόλεις ἐκεῖναι, ἐν αἷς ἤρχον ὀλίγοι πολῖται ἢ τύραννοι, ὧν ἡ ἀρχὴ συνεκρατεῖτο διὰ τῶν σπαρτιατικῶν ὀπλῶν.

80 εἰς Τεγέαν ἔφυγε καὶ κεῖ κατεβίωσεν ἰκέτης ἐν τῷ τεμένει τῆς (Ἀλίας) Ἀθηνᾶς.

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 82· πρῶτον μὲν συνέδριον κοινὸν ἐν τῇ Κορίνθῳ συστησάμενοι τοὺς βουλευσομένους ἐπεμπον καὶ κοινῶς διώκουν τὰ κατὰ τὸν πόλεμον.

² Ἴδε [Köhler] ἐν τῷ Hermes Τόμ. V [1871] σ. 2. Ὁ Köhler ἐν ταῖς Mittheilungen des Deutschen archaologischen Instituts Τόμ. II [1877] σ. 212 ἀπέδειξεν ἐξ ἀποσπάσματος ἐπιγραφῆς τὴν ὕπαρξιν τρίτης συνθήκης μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Ἐρετρίας, προελθούσης καὶ ταύτης ἐκ τοῦ κορινθιακοῦ πολέμου.

³ Ἴδε ἀνωτέρῳ Τόμ. Γ' σ. 173] καὶ Τόμ. Δ' σ. 235.

Ἡ κορινθιακὴ συμμαχία ἐκάλεσε τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐλευθέρωσιν ἀπὸ πάσης πιέσεως. Καὶ εἶχε μὲν ἰδρυθῆ διὰ χρήματος περσικοῦ, ἀλλ' ὑπεστηρίζετο ὁμως ὑπὸ τῆς γνώμης τοῦ ἔθνους· κατὰ ταῦτα δὲ δὲν ἦτο συμμαχία χωριστὴ, οἷαν ὑπελάμβανεν αὐτὴν ἡ Σπάρτη, ἀλλὰ συμμαχία ἐθνικὴ, καὶ διὰ τοῦτο ηὐξήθη ταχέως εἰς δύναμιν ἀνεγνωρισμένην, ἥς ἐπεκαλοῦντο τὴν βοήθειαν οἱ Ἕλληνες προκειμένης τῆς διὰ τῶν ὅπλων προστασίας τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἐλευθερίας. Ὡς ἀντίπαλος δὲ τῆς τυραννίδος ἀντικατέστησεν ἡ συμμαχία αὕτη τὴν ἀρχαίαν Σπάρτην.

Τοῦτο δὲ συνέβη ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐνθα Μῆδιος ὁ δυνάστης τῆς Λαρίσης εὕρισκετο ἀπὸ ἐτῶν ἐν ἀνταγωνισμῷ πρὸς τὸν τύραννον τῶν Φερῶν Λυκόφρωνα¹. Ὁ δὲ Λυκόφρων, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῆς Σπάρτης, ἐνίκησε. Διὸ, ὅτε οἱ Λαρισαῖοι ἤκουσαν τὰ περὶ τῆς ἀντισπαρτιατικῆς συμμαχίας, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν αὐτῆς, κατώρθωσαν δὲ λαβόντες παρ' αὐτῆς ἐπικουρίαν διςχιλίων ἀνδρῶν νὰ κυριεύσωσι τὴν Φάρσαλον, ἥς ἡ ὀχυρὰ ἀκρόπολις κατεῖχετο ὑπὸ Λακεδαιμονίων. Ἡ Ἡράκλεια, τὸ ὀχυρὸν τοῦτο παρὰ τὰς Θερμοπύλας ἔρυμα τῶν Σπαρτιατῶν, ἐκυριεύθη, καὶ ἡ χώρα αὐτῆς ἀπεδόθη εἰς τοὺς ἀρχαίους κατοίκους². Αἱ δὲ πόλεις καὶ τὰ φύλα τῆς Θεσσαλίας προσεχώρησαν εἰς τὴν συμμαχίαν, καὶ οἱ Φωκεῖς, στρατηγούμενοι ὑπὸ Σπαρτιατῶν, ὑπέστησαν δεινὴν ἥτταν παρὰ τὴν Νάρυκα. Ἐντὸς δὲ ὀλίγων μηνῶν ἡ δύναμις τῆς Σπάρτης ἐν τῇ μέσῃ καὶ τῇ βορείᾳ Ἑλλάδι εἶχε σχεδὸν ἐντελῶς ἐκλίπει, καὶ ἡ νέα συμμαχία ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ καθ' αὐτὸ ἐλληνικὴ ἀρχὴ ἀπὸ τῶν ὀρίων τῆς Λακωνικῆς μέχρις αὐτοῦ τοῦ Ὀλύμπου· διέθετε δὲ στρατιὰν ἐτοιμοπόλεμον δεκαπεντακισχιλίων ἀνδρῶν, καὶ κατεῖχε τὰς παρόδους τοῦ ἰσθμοῦ. Ἡ δὲ Σπάρτη ἦτο περιεκλει-

¹ Διοδώρου *Σικελιώτου* XIV, 82· Μηδίου τοῦ τῆς Λαρίσης δυναστεύοντος διαπολεμοῦντος πρὸς Λυκόφρωνα τὸν Φερῶν τύραννον.

² Οἱ Λάκωνες τὸ γένος οὐκ ἥτορες ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ Πελοποννήσιοι ἀπλῶς ἐδιώχθησαν, οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ Ἡριππίδου ἐξωσθέντες Τραχίνιοι κατήχθησαν παρὰ τῶν Βοιωτῶν ἡγουμένου τοῦ Ἰσμηνίου. Ἰδε Διοδώρου *Σικελιώτου* XIV, 82 κ. ἐ. Πρὸλ. Weil ἐν τῇ *Hermes* Τόμ. VII [1873], σ. 383.

σμένη, πρὸς δὲ τούτοις καὶ αὐτοὶ αὐτῆς οἱ οἰκήτορες καὶ οἱ λοιποὶ σύμμαχοι ἦσαν ἐπισφαλεῖς. Οἱ Σπαρτιῶται εἶχον περιπλακῇ εἰς πόλεμον ἐν τῇ ξένη, οὗ ἡ περαιτέρα ἐξέλιξις ἦτο ἀπρόβλεπτος. Καὶ δὴ τὰ λαμπρὰ πολεμικὰ κατορθώματα, ὧν ἦσαν πλήρεις αἱ ἐκθέσεις τοῦ Ἀγησιλάου, οὐδεμίαν ἐπήνεγκον διαρκῇ ἐπιτυχίαν, οὐδὲ καὶ ἀπήλλαξαν τὴν Σπάρτην τοῦ ἀπὸ τοῦ φοινικικοῦ στόλου φόβου. Ὁ δὲ φόβος οὗτος ηὔξανετο, ὅτε ἀνελογίζοντο, ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τοῦ πρὸς τὴν χωριστὴν συμμαχίαν πολέμου ἠδύνατο νὰ πλεύσῃ εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν πολεμίων. Διὸ κατηρῶντο τὴν ὅλην ἐκείνην ὑπερπόντιον περιπλοκὴν εἰς ἣν εἶχον ἀναμιχθῆ, καὶ ἔσπευσαν ὅτι τάχιστα νὰ κελεύσωσι τὴν ἀσιατικὴν στρατιὰν νὰ νᾶζεύξῃ.

Τὸ δ' ἔαρ τοῦ 394 π. Χ. (Ὀλυμπ. 396, 2) κατέφθασεν ὁ ἄγγελος τῶν ἐφόρων τὸν βασιλέα, στρατοπεδεύοντα παρὰ τὰ Ἄστυρα τῆς Μυσίας καὶ παρασκευαζόμενον νὰ ἐπιχειρήσῃ τὰς στρατείας ἐκείνας, δι' ὧν ἔμελλε νὰ μετατεθῇ ὁ πόλεμος εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ νὰ κλονηθῇ τὸ βασίλειον τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐν αὐτῷ τῷ κέντρῳ. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς νίκης εἶδεν ἑαυτὸν ὁ Ἀγησίλαος ἡττηθέντα ὑπὸ τῶν ἐκηβόλων ὅπλων τοῦ Τιθραύστου, καὶ ἠναγκάσθη μετὰ μεγίστης θλίψεως νὰ τραπῇ εἰς ὑποχώρησιν, ἥτις τοὺς μὲν πολεμίους ἀπήλλαξε διὰ μιᾶς παντὸς κινδύνου, ἐματαίονε δὲ ἀπάσας τὰς ὑπὸ τοῦ βασιλέως συνδεθείσας συμμαχίας, αὐτὸν δὲ καὶ τὴν στρατιὰν ἤγεν εἰς πεδῖον πολέμου, ἐν ᾧ οἱ μὲν ἀγῶνες ἔμελλον νὰ ὑπάρξωσι βαρεῖς, ἀλλ' ἄνευ δόξης, ἀνέμενον δὲ αὐτὸν μόχοι μεγάλοι ἄνευ λαφύρων. Ἐπειράθη δὲ νὰ πρᾶύνη τὴν ἀτυχίαν φανταζόμενος μὲν αὐτὸς, ἐπαγγελλόμενος δὲ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ταχεῖαν ἐπιστροφὴν¹. Ἐπραξε δὲ καὶ πᾶν τὸ δυνατόν, ὅπως συγκρατήσῃ ὡς δυνατόν πλείστας τῶν κηθεισῶν ἤδη ὠφελειῶν. Πλὴν δὲ τοῦ στόλου ἔμελλε κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ νὰ ὑπερασπίζῃ τὰς παραλίας πόλεις στρατιὰ τετρακιςχιλίων ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Εὐξενον, καὶ δὴ προώρι-

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. IV, 2, 3.

σε πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν στρατιώτας ἀξιοπίστους ἐξ Εὐρώπης, συμπαραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς ἐκ τῶν ἀσιατικῶν πόλεων στρατευομένους. Ἐπραξε δὲ ταῦτα, τοῦτο μὲν θέλων διὰ τῆς μεθ' ἑαυτοῦ στρατεύσεως τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων νὰ ἔχῃ ἀσφαλεῖς καὶ τὰς πόλεις καὶ συντηρήσῃ μὲν τὴν νειωστὶ παγιωθείσαν περὶ τὰ πολεμικὰ ἄσκησιν τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἑλλήνων, ἐθίσῃ δ' αὐτοὺς εἰς τὴν μετὰ σπαρτιατικῶν δυνάμεων σύμπραξιν, τοῦτο δ' ἐπιθυμῶν πρὸ πάντων νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐκατέρωθεν τοῦ Αἰγαίου κυριαρχίαν τῆς Σπάρτης, ἥς ἡ ἀνίδρυσις ἦτο ἡ μεγίστη αὐτοῦ δόξα. Κατῴρωσε δὲ μετὰ μεγάλης δεξιότητος νὰ προκαλέσῃ ἀμιλλαν τῶν πόλεων περὶ τὴν παρασκευὴν τοῦ ἐπιβάλλοντος ἐκάστη μέρους στρατιωτῶν, καὶ ἡδυνήθη νὰ διαπεραιωθῇ κατὰ τὸν Ἰούλιον τὸν Ἑλλήσποντον μετὰ μεγάλης καὶ εὐπρεποῦς στρατιᾶς¹.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ ἀγὼν ἐν τῇ ἐντεῦθεν Ἑλλάδι εἶχε προβῆ ἑγγύτερον πρὸς αὐτὴν τὴν ἑδραν τῆς σπαρτιατικῆς ἀρχῆς, καὶ ἀπὸ βοιωτικοῦ πολέμου εἶχε μεταβληθῇ εἰς πόλεμον κορινθιακόν. Καὶ δὴ αἱ βόρειοι τῆς συμμαχίας πόλεις μόνον σκοπὸν εἶχον τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἰδίων χωρῶν ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῆς Σπάρτης καὶ τὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον περιορισμὸν τῶν Λακεδαιμονίων, τῶν γεωγραφικῶν ὁρίων γινομένων πάλιν καὶ συνόρων πολιτικῶν τῆς σπαρτιατικῆς ἀρχῆς. Νέαν λοιπὸν ἀπέκτων κατὰ ταῦτα σημασίαν αἱ πάροδοι τοῦ ἰσθμοῦ, καὶ ἀπέβαινε σπουδαιοτάτη ἡ παρὰ τῶν Κορινθίων κατοχὴ τῶν τριῶν ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἐξόδων, τῶν στενῶν τῶν Κεγχρεῶν, τῆς φάραγγος τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ ἰδίως τῆς εὐρείας θινὸς μεταξὺ Κορίνθου καὶ Λεχαίου. Πράγματι δ' αἱ ἐξοδοὶ αὗται ἦσαν συγχρόνως αἱ πρὸς-οδοὶ πρὸς τὰς βορείους χώρας καὶ κοινὸν αὐτῶν ἀμυντήριον, ἐπειδὴ πέραν τοῦ ἰσθμοῦ ἦσαν ἐκτεθειμέναι εἰς τὰς στρατείας τῶν πολέμιων· κυρίως δ' αἱ Ἀθηναίαι, ἐφ' ὅσον ἦσαν ἐστερημέναι τῶν ἰδίων τειχῶν, εἶχον μεγίστην ἀνάγκην τῆς ἀμύνης τῶν τειχῶν τοῦ ἰσθμοῦ. Οὕτω δὲ συνέπιπτον τὰ συμφέροντα τῶν Ἀθηναίων καὶ

¹ [Ξενοφῶντος Ἑλλην. IV, 2, 5-8].

τῶν Θηβῶν, καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ πολεμικοῦ αὐτῶν προγράμματος ἐστήριζον πάσας τὰς ἐλπίδας εἰς τὴν ἀνάγκαν ὑφισταμένην ἀντιπάθειαν τῶν Πελοποννησίων ἐναντίον στρατιῶν πέραν τοῦ ἰσθοῦ καὶ εἰς τὴν περὶ τὸ πολιορκεῖν δεξιότητα τῶν Σπαρτιατῶν.

Ἄλλ' οἱ Πελοποννήσιοι δὲν ἠδύναντο νὰ εἶνε σύμφωνοι πρὸς τὰ συμφέροντα ταῦτα τῶν βορείων συμμάχων. Ἄλλως δὲ ἡ Κόρινθος ἔκειτο ἐκτὸς τῆς γραμμῆς τῆς ἀμύνης, ἔτι δὲ ὀλιγώτερον τῆς Κορίνθου ἦτο ἀσφαλὲς τὸ Ἄργος. Πόλεμος μακρὸς, μὴ παρέχων προσδοκίας κρίσεως τοῦ ἀγῶνος καὶ διεξαγόμενος ἐπὶ ἐδάφους κορινθιακοῦ, οὐδαμῶς ἠδύνατο νὰ εἶνε ἐπωφελὴς εἰς πόλιν ἐμπορικὴν οἷα ἡ Κόρινθος, ἥς κυριώτατον συμφέρον ἦτο ἐλευθέρᾳ ἐπικοινωνίᾳ μετὰ τῆς μεσογαίας καὶ τῆς ξένης. Εἰκότως λοιπὸν οἱ Κορίνθιοι ἐπεθύμουν ταχεῖαν κρίσιν τοῦ πολέμου, ἥτοι ταπείνωσιν τῆς Σπάρτης, δυναμένην νὰ ἐπέλθῃ μόνον ἐν αὐτῇ τῇ Σπάρτῃ, καὶ διὰ ταῦτα ὁ Τιμόλαος προέτεινεν ἐν τῷ συνεδρίῳ ἄμεσον ἐπίθεσιν κατὰ τῶν πολεμίων. Οἱ Σπαρτιατὰι ἦσαν ἔτι ἀποτεθαρρυσμένοι, ὁ δὲ Λύσανδρος εἶχεν ἀποθάνει, καὶ ὁ Ἀγησίλαος εὕρισκετο μακράν. Κατὰ ταῦτα ἡ εὐκαιρία ἦτο καταλληλοτάτῃ τῷ τῷ πρὸς τοιαύτην ἐπίθεσιν. Οἱ θέλοντες, εἶπε, νὰ προφυλαχθῶσιν ἀπὸ ἐπιθέσεως σφηκῶν δὲν περιμένουσι βεβαίως νὰ θηράσωσιν αὐτοὺς ἐξορμῶντας ἐκ τῆς φωλεᾶς, ἀλλὰ προσφέρουσι πῦρ ἔτι ὄντων ἔνδον· καὶ οἱ θέλοντες δὲ νὰ διαβῶσι ποταμὸν πράττουσι τοῦτο ὅσον τὸ δυνατόν πλησιέστερον τῶν πηγῶν αὐτοῦ. Οὕτω πρέπει νάντεπεξέλθωσι καὶ κατὰ τῶν πολεμίων πρὶν ἢ οὗτοι ἐνισχυθῶσι δι' ἐπικουριῶν¹. Ἄλλ' ὅμως ἡ φατρία τῶν τοιαῦτα φρονούντων δὲν ὑπερίσχυεν· ἐξηκολούθησαν δὲ κρατοῦσαι ἐν τῇ συμμαχίᾳ, ἄνευ ἄλλης ὀλοσχεροῦς ἐκνικήσεως πάσης ἀντιστάσεως, αἱ Θῆβαι, αἵτινες ἦσαν ἡ ἰσχυροτάτη τῶν πόλεων τῆς συμμαχίας καὶ εἶχον κατορθώσει ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ἴσμηνίαν, τὸν νικηφόρον ἐν Θεσσαλίᾳ βοιωτάρχην, ἀπάσας τὰς ἀξίας λόγου ἐπιτυχίας.

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. IV, 2, 11.

Καὶ μεταξὺ δὲ αὐτῶν τῶν Πελοποννησίων συμμάχων ὑπῆρχον ὀξεῖαι ἀντιθέσεις. Καὶ οἱ μὲν δημοκρατικοὶ οἱ ὑποδαλίσαντες τὸν πόλεμον διεγίνωσκον τὴν μικρότητα τῶν πόλεων ὡς τὸ κύριον αἴτιον τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ διὰ ταῦτα ὑπερέμαχον τῆς οἰκειότητος καὶ συμμαχίας πρὸς ἄλλας πόλεις καὶ ἀπῆλθον τὴν συγκρότησιν εὐρυτέρων συμμαχιῶν· ἡ δὲ ἀριστοκρατικὴ φατρία ἐνέμενε στερρῶς εἰς τὴν αὐτονομίαν τῶν πόλεων ἐκάστων. Τοῦτο δὲ συνέβαινε μάλιστα ἐν Κορίνθῳ, ἔνθα ἡ ῥῆξις τῶν φατριῶν ηἰξάνετο ἔτι μᾶλλον ἕνεκα τῶν μεγάλων ζημιῶν ἃς ὑφίσταντο οἱ πολῖται διὰ τοῦ πολέμου. Καὶ ἐν μὲν ταῖς ἄλλαις πόλεσι τῆς συμμαχίας ταῖς συμμετεχούσαις τοῦ πολέμου ἡδύναντο νὰ καλλιεργηθῶσιν ἡσύχως οἱ ἀγροὶ, μόνῃ δὲ ἡ Κόρινθος ὑφίστατο ἀντὶ πασῶν τῶν ἄλλων τὰ βάρη τοῦ πολέμου. Ἡ δ' ἐπὶ τούτῳ δυσαρέσκεια ὠφέλει τοὺς ἀριστοκρατικούς, οἵτινες ἤθελον εἰρήνην μετὰ τῆς Σπάρτης, καὶ καθίστανε δυσχερῆ τὴν ἐν τῷ πολεμικῷ συμβουλίῳ ὁμοφωνίαν. Τέλος ἡ συμμαχία εἶχε πάντα ἐκεῖνα τὰ τρωτὰ τὰ συνήθη εἰς συμμαχίας δευτερευουσῶν πόλεων μὴ ἡσχημένων περὶ τὸ ἐπιδιώκειν ἴδιον πολιτικὸν πρόγραμμα καὶ ἀναγκαζομένων ὑπὸ ἰδίων περιστάσεων νὰ συμπράττωσι μετ' ἄλλων πόλεων, μεθ' ὧν δὲν εἶνε εἰθισμένοι νὰ συνεργάζωνται καὶ μόνον ἰδιά τινα συμφέροντα ἔχουσι κοινά. Ἐν δὲ τῇ συμμαχίᾳ ἐκείνῃ ὑπῆρχον ἐπὶ πλεόν καὶ πόλεις μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐχθρικῶς πρὸς ἀλλήλας διακείμεναι καὶ διὰ τοῦτο μετὰ μεγάλης δυσχερείας δυνάμεναι νὰ συνεννοηθῶσι περὶ κοινῆς συμπράξεως.

Οἱ δὲ Σπαρτιαῖται οὐδαμῶς ἦσαν διατεθειμένοι νὰ μείνωσιν ἀπαθείς θεαταὶ τοῦ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἀποκλεισμοῦ αὐτῶν τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐν περιπτώσει μακροτέρας ἀναβολῆς ἡδύναντο νὰ ποστώσι καὶ ἄλλοι σύμμαχοι. Διὸ ἐστράτευσαν ὑπὸ τὸν Ἀριστόδημον εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ὅπως συμπαραλάβωσι τὸ ἐπιβάλλον μέρος στρατιωτῶν τῆς Μαντινείας καὶ τῆς Τεγέας. Ἴσως δὲ κατὰ ταύτην τὴν περίστασιν ἀπεπειράθησαν τῆς ἐναντίον τοῦ Ἀργούς ἐπιδρομῆς ἐκείνης, ἥτις ἀπεκρούσθη παρὰ τὴν Οἰνόνην διὰ τῆς βο-

ηθείας Ἀθηναίων ἐπικούρων¹. Ἀπὸ δὲ τῆς Μαντινείας δὲν ἐπορεύθησαν εἰς τὸν ἰσθμὸν διὰ τῶν κατ' εὐθείαν ὁδῶν, ἅτε πιθανῶς φοβούμενοι ἐνέδραν ἐν ταῖς στενοπορίαις, ἀλλὰ προέβησαν διὰ μεγάλης λοξοδρομίας ἀνὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου² πρὸς τὴν χώραν ἣτις εἰκότως ἔμελλε νάποβῃ ἢ κονίστρα τοῦ πολέμου, καὶ ἐξέλεξαν ὡς στρατήγιον τὴν Σικυῶνα. Δύο ἄξιαι λόγου στρατιαὶ ἴσταντο ἐκεῖ ἀντίπαλοι ἀλλήλων. Καὶ οἱ μὲν ὀπλῖται ἀνῆρχοντο πιθανῶς ἐκατέρωθεν εἰς εἰκοσακισχιλίους, ὑπέρτερος δὲ ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν ἱππέων καὶ φιλῶν τῶν συμμάχων. Ἀλλὰ, καίπερ ἀνωτέρας ἔχοντες δυνάμεις, οἱ σύμμαχοι ἐστεροῦντο σθεναρᾶς ἡγεσίας, καὶ δὲν ἦσαν σύμφωνοι οὔτε περὶ τῆς παρατάξεως οὔτε περὶ τῆς στρατηγίας, καὶ ταῦτα πιθανῶς διότι δὲν ἤθελον νὰ παραχωρήσωσι τὴν ἡγεμονίαν εἰς τοὺς Κορινθίους, καίπερ μαχόμενοι ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν. Τῶν δὲ Σπαρτιατῶν ἡγεῖτο ὁ Ἀριστόδημος ὁ ἡγεμὼν τοῦ βασιλέως Ἀγησιπόλιδος, ὅστις εἶχε διαδεχθῇ τὸν καταλυθέντα Πausanίαν.

Περὶ δὲ τὰ μέσα τοῦ θέρους τοῦ 394 π. Χ. συνηντήθησαν αἱ στρατιαὶ παρὰ τὴν Νεμέαν, χαράδραν, ἣτις μακρὰν τῶν πηγῶν ἀπετέλει οἰονεῖ τινα φυσικὴν τάφρον χωρίζουσαν τὴν Κορινθίαν καὶ τὴν Σικυωνίαν. Οἱ δὲ Θηβαῖοι ἐξώρμησαν ἐν σπουδῇ ἐναντίον τῶν ἀντιπαρατεταγμένων Ἀχαιῶν καὶ διέλυσαν οὕτω τὴν συνοχὴν τῆς παρατάξεως τῶν συμμάχων· οὕτω δὲ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι, ὅτινες συνηγωνίζοντο ὑπὸ τὸν Θρασύβουλον, ἀνερχόμενοι εἰς ἑπτακισχιλίους, ἐκυκλώθησαν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, αἱ δὲ λοιπαὶ στρατιαὶ ἀπεκρούσθησαν ἐν μεγάλῃ ταραχῇ. Ἡ δὲ ταλαιπω-

¹ Πausανίου I, 15, 1. Εἰς τὸ αὐτὸ γεγονὸς ἀναφέρει ὁ Kœhler δι' εὐφυοῦς συνδυασμοῦ ἐν τῷ Hermes Τόμ. V [1871] σ. 5 τὸ χωρίον τοῦ Πausανίου (X, 10, 4) καθ' ὃ ἐν Οἶνῳ τῇ Ἀργείᾳ [αὐτοῖς τε] (Ἀργεῖοι) καὶ Ἀθηναίων ἐπίκουροι Λακεδαιμονίους ἐνίκησαν.

² Xenophōντος Ἑλλην. IV, 2, 13· ἐξῆσαν τὴν ἀμφιᾶλον. Ὁ δὲ Herbst ἐν τοῖς Neue Jahrbücher für Philologie Τόμ. LXXVII, σ. 690 προτείνει τὴν γραφὴν ἀμφὶ Ἀλέαν. ἴσως δὲ γραπτέον ἀγχίαλον. Τῆς δ' ἐννοίας τοῦ χωρίου πιστεύω ὅτι ἀντελήφθη ὀρθῶς ἀνωτέρω.

ρία ηὑξήθη, ὅτε τὰ φεύγοντα στίφη ἔφθασαν εἰς τὰς πύλας τῆς Κορίνθου, καὶ εὗρον αὐτάς κεκλεισμένας ὑπὸ τῶν λακωνιζόντων· μόνον δὲ μετὰ τινα χρόνον κατῴρθωσαν νὰ ἐκβιάσωσι τὴν εἰσοδὸν καὶ εὗρωσιν ἄσυλον ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν¹. Καὶ εἶχον μὲν ὑποστῇ οἱ σύμμαχοι μεγάλας ἀπωλείας, ἀλλ' ἠδυνήθησαν ὁμῶς νὰ κρατήσωσι τὴν θέσιν αὐτῶν, κυριαρχοῦντες τῶν στενῶν ὡς καὶ πρότερον. Ὁ δὲ Ἀριστόδημος ἐθεώρησε συνετὸν μηδεμίαν τό γε νῦν ἔχον νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐπίθεσιν, ἅτε προσδοκῶν μεταβολὴν τῶν πραγμάτων ἐπὶ τὸ βέλτιον ἕνεκα τῆς ἀναμενομένης εἰς τὸ πεδῖον τοῦ πολέμου ἀφίξεως τοῦ ἤδη καταβαίνοντος Ἀγησιλάου.

Πράγματι οὐδ' ἐν τῇ βορείῳ Ἑλλάδι ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς χωριστῆς συμμαχίας, καίπερ ταχέως αὐξηθείσης, ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ παρακωλύσῃ τὴν πορείαν τοῦ βασιλέως, ὅστις προεχώρει ἀκατάσχετος². Εὐκόλως ἡδύνατο νὰ διαγνωσθῇ ἡ πολεμικὴ πείρα ἢν αὐτός τε καὶ ἡ στρατιὰ αὐτοῦ εἶχον ἀποκτήσει ἀπὸ τῶν μακρῶν πέραν τοῦ Αἰγαίου ἀγώνων. Ἀληθῶς ἐδείκνυον δεξιότητα καὶ ἀντοχὴν περὶ τὰς πορείας πρωτοφανῇ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου. Ἐνεκα δὲ πολλῶν κοινῶν χειμερινῶν καὶ θερινῶν στρατιῶν εἶχον ἀποκτήσει συμπαγῇ συνάφειαν καὶ ἀδελφότητα συσκήνων καὶ ἀρίστην πειθαρχίαν ὑπὸ στρατηγούς δεδοκιμασμένους. Εἶχον ἐθισθῇ νὰ προμηθεύωνται ἀπανταχοῦ τὰ πρὸς ζωάρκειαν, νὰ ὑπερνικῶσι πᾶν πρόσκομμα, νὰ

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. IV, 2, 8 κ. ἐ. *Διοδώρου Σικελιώτου* XIV, 83. *Λυσίου* [Ἰπέρ Μαντιθέου] 15. *Δημοσθένους* [Πρὸς Λεπτίνην] 52, παρ' ᾧ καλεῖται ἡ μάχη πρὸς Λακεδαιμονίους ἢ ἐν Κορίνθῳ. *Ξενοφῶντος* Ἀγησιλ. 7, 5, ἐνθα ὀνομάζεται ἡ ἐν Κορίνθῳ μάχη. Ὁ δὲ χρόνος καθ' ὃν συνέβη ἡ μάχη καθορίζεται ἐκ τῶν λεγομένων παρὰ τοῦ *Ἀριστείδου* (Τόμ. Β' σ. 370 ἐκδ. Dindorf) τῆς ἐν Κορίνθῳ μάχης καὶ τῆς ἐν Λεχαίῳ μέσσης ἀρχῶν Εὐδοκίδης. Κατὰ ταῦτα ἡ πρώτη μάχη συμπίπτει πρὸς τὸ ἔτος τῆς ἀρχῆς τοῦ Διοφάντου, ὅπερ τελευτᾷ τὴν 14 Ἰουλίου 394 π. Χ. Πρβλ. *Kirchner De Andocidis] quae fertur tert[ia] orat[ione]* σ. 19. Τὸ δὲ ἄγγελμα περὶ τῆς μάχης ταύτης περιῆλθεν εἰς τὸν Ἀγησίλαον ἐν Ἀμφιπόλει (*Ξενοφῶντος* Ἑλλην. IV, 3, 1). Κατὰ ταῦτα συνέβη ἡ μάχη μεσοῦντος τοῦ Ἰουλίου, σχεδὸν συγχρόνως πρὸς τὴν παρὰ τὴν Κνίδον, περὶ ἧς ἴδε κατωτέρω σ. 288.

² Ὁ Ἀγησίλαος ἐτρέπη τὴν αὐτὴν ὁδὸν καὶ ὁ Ξέρξης. Ἰδε *Διοδώρου Σικελιώτου* XIV, 83.

ποιῶνται τὴν προσήκουσαν ἐκάστοτε χρῆσιν δόλου καὶ βίας. Οὕτως ὁ Ἀγησίλαος ἠδυνήθη νὰ διέλθῃ αἰσίως διὰ τῆς ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας διακειμένης Θεσσαλίας, κατώρθωσεν ἄνευ δυσχερείας νὰ προσελκύσῃ τοὺς Φωκεῖς καὶ τοὺς Ὀρχομενίους, τοὺς γείτονας τούτους, ἀλλ' ἐχθροὺς τῶν Θηβῶν, καὶ εὐρέθη τριάκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ Ἑλληςπόντου, τὴν 14 Αὐγούστου, ἣτις ἡμέρα ὀρίζεται ἀσφαλῶς διὰ τινος ἐκλείψεως ἡλίου, ἐτοιμὸς πόλεμος ἐν Βοιωτίᾳ.

Τότε δὲ μόλις μέρος τῶν συμμάχων, διαβὰν τὸν Ἑλικῶνα, ἦλθεν εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Κορωνείας· ἐκεῖ δὲ, ἐνισχυθέντες δι' ἐπικουριῶν ἐκ Βοιωτίας καὶ τῶν περικειμένων χωρῶν, ἐστρατοπέδευσαν παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἰωνίας Ἀθηνᾶς, τὸ κοινὸν ἱερὸν τῆς χώρας, ἐν τῷ αὐτῷ ἐκείνῳ χωρίῳ ἔνθα οἱ Βοιωτοὶ πρὸ ἐτῶν πεντήκοντα καὶ τριῶν εἶχον ἤδη ποτὲ ἀγωνισθῇ ἐπιτυχῶς ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν αὐτονομίας¹. Ὁ δὲ Ἀγησίλαος προεχώρησεν ἀπὸ τοῦ Κηφισοῦ, καὶ παρετάχθη πρὸς μάχην· καὶ τὸ μὲν δεξιὸν κέρας τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ ἀπετέλουν οἱ Λακεδαιμόνιοι, τὸ δὲ μέσον οἱ ἐξ Ἀσίας στρατιῶται καὶ τὸ ἀριστερὸν κέρας οἱ Φωκεῖς καὶ οἱ Ὀρχομενιοί. Οὗτοι δὲ ἦσαν ἀντιμέτωποι τῶν Θηβαίων, καὶ παρ' αὐτοὺς ἴσταντο οἱ Ἀθηναῖοι, κατέχοντες τὸ κέντρον τῆς παρατάξεως μετὰ καὶ τῶν λοιπῶν συμμάχων, καὶ ἔπειτα εἶποντο οἱ Ἀργεῖοι κατὰ τὸ ἀριστερὸν κέρας. Ἦσαν δ' αἱ ἀντίμαχοι στρατιαὶ περίπου ἰσόπαλοι ἀλλήλων, μόνον δὲ ὁ Ἀγησίλαος εἶχε πλείονας ψιλούς. Ἀλλ' οἱ μὲν σύμμαχοι ἤρχοντο ἐξ ἡττης, ἐστεροῦντο δὲ καὶ ἐν Βοιωτίᾳ ἀσφαλοῦς ἡγεσίας, οἱ δὲ ἀντίπαλοι ἦσαν εἰθισμένοι μόνον εἰς τὸ νικᾶν, ἐστρατηγοῦντο ὑπὸ ἀνδρῶν δοκιμωτάτων περὶ τὴν πολεμικὴν τέχνην καὶ ἦσαν τὸ πλεῖστον παλαίμαχοι, οἷοι πρὸ πάντων οἱ Κύριοι.

Καὶ ἐν τῇ μάχῃ δὲ ταύτῃ σπεύσαντες οἱ Θηβαῖοι ἐξώρμησαν

¹ Ἐν Θεσσαλίᾳ συνεκροτήθη μάχη μεταξὺ Πραντῶς καὶ Ναρθακίου. Ἴδε *Ξενοφώντος* Ἑλλην. IV, 3, 3 κ. εἰ.

τῆς παρατάξεως καὶ ἀπέκρουσαν τὸ εὐώνυμον κέρας τῶν πολεμίων. Ὁ δὲ ἀγὼν διεσπάσθη εἰς τρεῖς μάχας· καὶ δὴ, καθ' ἣν ὥραν οἱ προελάσαντες Θηβαῖοι ἐπέπιπτον ἤδη κατὰ τῆς τάξεως τῶν Λακεδαιμονίων, εἶδον τὰς δύο ἄλλας μοίρας τῆς συμμαχικῆς στρατιᾶς ἡττηθείσας, ἀποκρουσθείσας ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ φευγούσας πρὸς τὰ ὑψώματα τοῦ Τιλφωσσίου ὀπισθεν τῆς Κορωνείας. Οἱ δὲ Θηβαῖοι, μὴ δυνάμενοι πλέον νὰ ἐξακολουθήσωσι μόνοι τὸν ἀγῶνα, ἠθέλησαν νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν συμμαχικῶν, διασπῶντες τὰς τάξεις τῶν πολεμίων. Ἀλλὰ τότε ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτῶν ὁ Ἀγησίλαος μετὰ συμπαύσης τῆς στρατιᾶς, χαίρων τὰ μέγιστα, ὅτι ἔβλεπεν ἐνώπιον ἑαυτοῦ μόνους τοὺς μισητοτάτους ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων καὶ διακαϊόμενος ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ ἐκδικήσῃ δι' αἱματηρᾶς νίκης τὰς ὕβρεις ἃς εἶχεν ὑποστῆ παρ' αὐτῶν. Ἀντὶ δὲ νὰ κυκλώσῃ αὐτοὺς ἐκ πλαγίων, παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Ξενοφῶντος διὰ προσβολῆς τῆς ὅλης στρατιᾶς κατὰ μέτωπον ἠνάγκασεν αὐτοὺς εἰς ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα. Ἐπῆλθε δὲ τότε φοβερά συμπλοκή. Ὁ βασιλεὺς εὕρισκεται ἐν τῷ μέσῳ πυκνοτάτου πλήθους, [ἐν ᾧ οἱ ἀγωνιζόμενοι κατὰ τὴν βραχυτάτην, ἀλλὰ γραφικωτάτην ἔκφρασιν τοῦ Ξενοφῶντος ἐωθοῦντο, ἐμάχοντο, ἀπέκτεινον, ἀπέθνησκον¹], καὶ πληροῦται τραυμάτων· ἀλλὰ παρὰ πάσας αὐτοῦ τὰς προσπάθειας δὲν ἠδυνήθη νὰ παρακωλύσῃ τὴν διὰ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ τάξεων ἀποχώρησιν τῶν Θηβαίων καὶ συνένωσιν μετὰ τῶν συμμάχων. Οὕτω δις ἐνίκησαν οἱ Θηβαῖοι, ἀλλὰ τὸ πεδῖον τῆς μάχης κατέγεται ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων· οὗτοι δὲ φέρουσι τοὺς νεκροὺς τῶν πολεμίων εἰς τὸ μέσον τοῦ στρατοπέδου, ὅπως ἀναγκάσωσι τοὺς συμμάχους νὰ ζητήσωσιν ὑποσπόνδους τοὺς νεκροὺς, ὁμολογοῦντες οὕτω τὴν ἑαυτῶν ἥτταν². Καὶ ἐσώθη μὲν ἡ τιμὴ τοῦ βασι-

¹ [Ξενοφῶντος IV, 3, 19].

² Περὶ τῆς μάχης τῆς Κορωνείας ἴδε Ξενοφῶντος Ἑλλην. IV, 3, 10-21. Πλούταρχον ἐν Βίῳ Ἀγ.σιλάου 18. Τὰ δὲ περὶ τῶν νεκρῶν ἴδε παρὰ τῷ Ξενοφῶντι (Ἀγησίλ. 2, 15).

λέως, ἀλλ' ἡ ἐπιτυχία τῆς μάχης ὑπῆρξεν οὕτω μικρά, ὥστε οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ συγκρατηθῶσιν ἐν Βοιωτίᾳ. Αὐτὸς δὲ ὁ Ἀγησίλαος μετέβη εἰς τοὺς Δελφοὺς χάριν θεραπείας τῶν τραυμάτων καὶ ὅπως ἀναθήσῃ εἰς τὸν θεὸν τὴν δεκάτην τῶν ἐξ Ἀσίας λαφύρων, ἀποτελουμένην ἐξ ὅχι ὀλιγωτέρων ἢ ἑκατὸν ταλάντων, ἀντιστοιχοῦντων πρὸς περίπου πεντακοσίας ἐξήκοντα καὶ δύο χιλιάδας φράγκων, [ὧν ὀκταπλασία περίπου ἡ ἀνάλογος σημερινὴ ἀξία] ¹. Ἀλλ' ὅμως τάχιστα ὠχρίασεν ἡ αἰγλή τῶν νικῶν αὐτοῦ. Ἦδη δὲ πρὸ τῆς μάχης εἶχε περιέλθει εἰς αὐτὸν τὸ ἄγγελμα περὶ τῆς τελείας μεταβολῆς τῶν ἐν Ἰωνίᾳ πραγμάτων ², δι' ἧς οἱ ἄθλοι αὐτοῦ ἐπεσκιάσθησαν ὅλως ὑπὸ τῶν στρατειῶν τοῦ Κόνωνος.

Ὁ Κόνων ἦτο ὁ πρῶτος ἀνὴρ δι' οὗ παρέχεται καὶ πάλιν εἰς τὰς ἀττικὰς ἰδέας καὶ εἰς τὸ ἀθηναϊκὸν πρόγραμμα ἐπίδρασις τις ἐπὶ τὰ πράγματα τῶν περὶ τὸ Αἰγαῖον κειμένων πολιτειῶν. Μετὰ συνέσεως ἅμα καὶ δραστηριότητος εἶχεν ἐπωφεληθῇ τὴν κατάστασιν ἐν ἣ ἐυρίσκετο τὸ περσικὸν βασίλειον, ὅπως τύχῃ ἀξιώματος ἐν Σούσις, παρασκευάσῃ τὴν κατάλυσιν τοῦ Τισσαφέρνηους καὶ χαράξῃ ἐν συνεργίᾳ μετὰ τοῦ Φαρναβάζου νέον πρόγραμμα πολέμου, οὗ ἡ ἐκτέλεσις ἦτο ἀδύνατος ἄνευ αὐτοῦ. Εἰς δὲ τὴν ἄπατριν ἐκεῖνον τὸν ἰκέτην τοῦ βασιλέως τῆς Σαλαμῖνος ἀνεφύχθησαν οἱ θησαυροὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὅπως διαθήσῃ αὐτούς. Καὶ εἶχον μὲν ταῦτα συμβῇ ἤδη πρὸ τῆς εἰς Ἀσίαν μεταβάσεως τοῦ Ἀγησιλάου, ἀλλ' ἡ ἐξέλιξις τῶν γεγονότων ὑπῆρξε βραδεία.

Ἐνεκα τῆς οἰκτρᾶς τοῦ βασιλείου καταστάσεως πᾶσα κατὰ θάλασσαν παρασκευὴ ὤφειλεν εἰκότως νὰ ἐπιχειρηθῇ ἐξ ἀρχῆς. Διὸ καὶ μετὰ τὴν διὰ τῶν ἀποδημιῶν τοῦ Φαρναβάζου εἰς τὰ

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. [IV, 3.] 21. Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 84. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 19. Πρὸς Dubois ἐν Bulletin de Correspondance Hellénique [Τόμ. VI] 1882 σ. 259.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. IV, 3, 10. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 17.

Σοῦσα ἐπιτευχθεῖσαν παρὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως ἀποδοχὴν τῶν προταθέντων ¹ μετὰ μόχθου πολλοῦ κατωρθώθη τὸ πρῶτον ἢ συγκρότησις τεσσαράκοντα μόνον τριήρων, ἃς ἐξήσκει ὁ Κόνων ἐν τῷ πελάγει τῆς Κιλικίας, ὅπως κτηθῇ στόλος ἐπίλεκτος. Ἄλλ' ὁ ἐπηγγελμένος μισθὸς καθυστερεῖτο, ἡ δὲ ἀντίπαλος φατρία ἐξηκολούθει οὔσα ἰσχυρά, καὶ τὰ νότια παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀνῆκον εἰς τὴν σατραπείαν τοῦ Τισσαφέρνης, ὅστις κατώρθωνε νὰ δυσχεραίνῃ πάσῃ μηχανῇ τὴν πρόοδον τῶν παρασκευῶν. Ὁ δὲ Κόνων ἠναγκάσθη, ὅπως σωθῇ ἀπὸ τοῦ στόλου τῶν Λακεδαιμονίων, νὰ ἐγκλεισθῇ ἐν τῷ πολεμικῷ λιμένι τῆς Καύνου, ἔνθα καὶ ἔμεινε πολιορκούμενος ἐπὶ τρία ὅλα ἔτη (397-395 π. Χ.) ², ἀναμένων μεθ' ὑπομονῆς καὶ караδοκῶν τὴν σωτηρίαν παρὰ τῶν φίλων. Διεγίνωσκε δὲ, ὅτι αἱ λαφυραγωγίαι τῶν Σπαρτιατῶν ἔμελλον πάντως νὰ συντελέσωσιν εἰς τὸ νὰ ἐκκαύσωσι τὸν ζῆλον τοῦ Φαρναβάζου πρὸς ὑποστήριξιν ἑαυτοῦ. Διαρκοῦντος δὲ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ ἐν Καύνῳ στόλου, ἀνῆλθεν αὐτὸς πρὸς τὸν βασιλέα ³, καὶ κατώρθωσε τὴν ὁραστηριωτέραν ἀνάληψιν τῶν παρασκευῶν, αἵτινες ἐνέβαλον τρόμον εἰς τὴν Σπάρτην καὶ ἤγαγον εἰς τὸν ἀπόπλουν τοῦ Ἀγησιλάου. Ἀμέσως δὲ πρὸ τῆς παρὰ τὸν Πακτωλὸν μάχης ⁴ κατώρθωσεν ὁ Φαρναβάζος νὰ λύσῃ τὸν ἀποκλεισμόν ⁵. οὕτω δὲ ὁ Κόνων ἡδυνήθη τέλος νὰ προσλάβῃ τὰς

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 247.

² Ἰσοκράτους Πανηγυρ. 142· τρία μὲν ἔτη περιεΐδε τὸ ναυτικὸν . . . πολιορκούμενον, πεντεκαίδεκα δὲ μηνῶν τοὺς στρατιώτας τὸν μισθὸν ἀπεστέρησεν.

³ Πανσανίου III, 9, 2· [πυνθανόμενοι δὲ δι' ἀγγέλων (Ἀθηναῖοι) ὡς Κόνων ὁ Τιμοθέου [παρὰ] βασιλέα ἀναβέβηκώς εἶη, κατὰ [τοῦτο] ἡσύχαζον μάστιγα. Ἡ πρώτη ἀποδημία τοῦ Κόνωνος εἰς τὴν περσικὴν αὐλὴν ἔγεινε τὸ ἔαρ τοῦ 396 π. Χ. κατ' εἰρήνησιν τοῦ Φαρναβάζου. Εἰσαχθεὶς δὲ εἰς τὸν βασιλεῖα παρὰ τοῦ Τιθραύστου, παρεσκεύασε τὴν κατάλυσιν τοῦ Τισσαφέρνης. Ἴδε Κορνήλιον Νέπωτα ἐν Βίῳ Κόνωνος 3. Ἀνακριβῶς δὲ ὁ Ἰουστίνος (VI, 2) συγχέει τὰ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας ἀποδημίας.

⁴ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 257.

⁵ Διοδώρου Σικελιώτου IV, 79.

ἄρτιπαγεῖς τριήρεις καὶ αὐξήσῃ τὸν στόλον εἰς ὀγδοήκοντα νῆας, ἔπειτα δὲ εἰς διπλασίας.

Τότε δὲ ἤρξατο ἀμελλητί στρατειῶν, συνῆψε συμμαχίαν μετὰ τῶν ἐν Ῥόδῳ δημοκρατικῶν, κατάρθρωσε τὴν ἀπὸ τῆς Σπάρτης ἀποστασίαν τῆς ἀξίας λόγου ταύτης νήσου καὶ συνέλαβε τὰ σιταγωγὰ πλεῖα τὰ κομίζοντα σῖτον ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὸν σπαρτιατικὸν στόλον. Τὰς δὲ πρώτας ταύτας ἐπιτυχίας ἐπωφελήθη, ὅπως ἔνεκεν αὐτῶν ἀξιώσῃ πλειοτέραν ἐμπιστοσύνην καὶ ἀσφαλέστερον ἀξίωμα. Πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἀναληφθέντος ἔργου δὲν ἔπρεπε νὰ ἐξαρτᾶται πλέον ἀπὸ αὐλικῶν φατριῶν καὶ σατραπικῶν ιδιοτροπιῶν. Ἐν δὲ τῷ συμβουλίῳ τοῦ μεγάλου βασιλέως, οὗ συμμετέσχεν αὐτὸς ὁ Κόνων¹, ἀπεφασίσθη ἡ ἐπιχείρησις πολέμου ἐναντίον τῶν Σπαρτιατῶν κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν συγχρόνως, οἱ δὲ πρὸς διεξαγωγὴν αὐτοῦ ἀναγκαῖοι πόροι ἔμελλον νὰ παραδοθῶσιν εἰς αὐτὸν τὸν Κόνωνα καὶ εἰς αὐτὸν νάνατεθῇ ἡ ἀρχιστρατηγία². Ὁ δὲ Κόνων ἐπέδειξεν ἱκανὴν σύνεσιν παρακαλέσας νὰ δοθῇ εἰς αὐτὸν συστράτηγος ὁ Φαρναδάζος καὶ εἰς ἐκεῖνον νάνατεθῇ ἡ ἀρχιστρατηγία. Ἀλλ' ὅμως ἦτο ὁ πρωτεργάτης τοῦ ὅλου ἐγχειρήματος, καὶ ἡ ἀρχαία ἀκαμφία τῶν Περσῶν εἶχε καταπέσει, ἐπειδὴ διεγίνωσκον, ὅτι αἱ πολεμικαὶ αὐτῶν δυνάμεις

¹ Κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην ἀποδημίαν ὁ Κόνων μετέβη εἰς τὴν Βαβυλῶνα, τὴν χειμερινὴν πρωτεύουσαν τοῦ περσικοῦ βασιλείου, τὸν χειμῶνα τοῦ 395-394 π. Χ. Ἴδε Διοδόρου Σικελιώτου XIV, 81.

² Διοδόρου Σικελιώτου XIV 81· Κόνων Φαρναδάζον ἐλόμενος. Κορήλιος Νέπωσις ἐν Βίῳ Κόνωνος 4. Ὁ δὲ Φαρναδάζος δὲν ἦτο μόνον ταμίης τοῦ Κόνωνος, ἀλλὰ καὶ κατ' ὄνομα ἀρχιστράτηγος. Ἴδε Ξενοφῶντος Ἑλλήν. IV, 3, 11· Φαρναδάζον δὲ νάναρχον ὄντα σὺν ταῖς Φοινίσσαις [εἴναι], Κόνωνα δὲ τὸ Ἑλληνικὸν ἔχοντα [τετάχθαι ἐμπροσθεν αὐτοῦ]. Εἰς δὲ τὸν γρόνον τῶν ἐν Κιλικίᾳ παρασκευῶν καὶ τῆς ναυαρχίας ἀνέρχονται τὰ ἐν Ταρσῷ κοπέντα νομίσματα τοῦ Φαρναδάζου. [D u c d e] Luynes Monnaies des satrapies σ. 7. Brandis [Münzwesen Vorderasiens] σ. 236. Ἄλλως δὲ τῶν ἑλληνικῶν τριήρων τοῦ Κόνωνος [τὸ Ἑλληνικὸν ἔχοντα κατὰ Ξενοφῶντα ἐνθ' ἄν.] τὸ πλήρωμα ἀπετέλουν φυγάδες καὶ ἐθελονταὶ κατὰ Πλάτωνα ἐν Μενεξένῳ 245 Α. Ὑπάρχους δὲ τοῦ στόλου κατέστησεν ὁ Κόνων τὸν Ἱερώνυμον καὶ Νικόδημον, ἀμφοτέρους ὄντας Ἀθηναίους. Ἴδε Διοδόρου Σικελιώτου XIV, 81.

μόνον ὑπὸ Ἑλληνα στρατηγὸν θὰ ἠδύναντο νὰ κατορθώσωσί τι. Διὸ ἐνεπιστεύθησαν ἑαυτοὺς, τὴν δύναμιν ἑαυτῶν καὶ τοὺς Θησαυροὺς εἰς τὸν Ἀθηναῖον ἄνδρα, καὶ ἀνέθηκαν εἰς αὐτὸν τὴν περὶ ἑαυτῶν φροντίδα· ἔνεκα δὲ τούτου τοῦ λόγου τότε, καθ' ἃ φαίνεται, ἐλέγχθη τὸ πρῶτον ἡ παροιμία Πόλεμος δὲ Κόνωνι μελήσει¹.

Ἀλλὰ καὶ τῶν ἀντιπάλων αἱ δυνάμεις ἤρχισαν συγκεντροῦμεναι ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ. Ὁ δὲ Ἀγησίλαος, ἀναδειχθεὶς στρατηγὸς κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν², κατώρθωσε νὰ ἐκκαύσῃ τὸν ζῆλον τῶν παραθαλασσίων πόλεων. Καὶ συνηθροίσθησαν μὲν ἐξ αὐτῶν ἑκατὸν εἴκοσι τριήρεις, ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀγησιλάου ἀναθέσεως τῆς ναυαρχίας εἰς τὸν ἀδελφὸν τῆς γυναικὸς, τὸν ἀπειροπόλεμον Πείσανδρον, παρεσχέθη εἰς τὸν Κόνωνα ἡ μεγίστη τῶν ὑπηρεσιῶν. Οὕτω δὲ ἠδυνήθη οὗτος ἤδη κατὰ τὸν Αὐγούστου [τοῦ 394 π. Χ.] νὰ δικαιολογήσῃ πληρέστατα τὴν ἐπιδειχθεῖσαν εἰς αὐτὸν ἐμπιστοσύνην. Καὶ δὴ συνήντησε τὸν στόλον παρὰ τὴν χερσόνησον τῆς Κνίδου. Ὁ δὲ Πείσανδρος δὲν ἠδυνήθη νὰ ποφύγῃ τὴν μάχην, εἰ καὶ οὐδαμῶς ἦτο ισόπαλος τῶν πολεμίων, ὑπέστη δὲ ἤτταν τελείαν. Αὐτὸς ὁ Πείσανδρος ἔπεσεν ἐν τῇ ναυμαχίᾳ, καὶ πεντήκοντα τριήρεις συνελήφθησαν³.

¹ Διογενιανοῦ VII, 75 παρὰ Leutsch-Schneidewin ἐν τοῖς Paroemiographi Graeci Τόμ. Α' σ. 299]. Πρὸς. Rehdantz [Vitae Iphicratis Chabriae Timothei] σ. 2.

² Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 257.

³ Κατὰ Διόδωρον τὸν Σικελιώτην (XIV, 83) ὁ μὲν Φαρνάδαζος καὶ ὁ Κόνων εἶχον ἐνενήκοντα τριήρεις, ὁ δὲ Πείσανδρος ὀγδοήκοντα καὶ πέντε. Ἀσαφὲς δὲ εἶνε ἡ μαρτυρία τοῦ Ξενοφῶντος (Ἑλλην. IV, 3, 12). Αἱ δὲ περὶ τῆς μάχης ἐκθέσεις εἶνε ἀνεπαρκεῖς. Κατὰ τὸν Newton Discoveries at Halicarnassus, Cnidos and Branchidae πίν. 61. — Essays on art and archaeology σ. 82 κ. ἑ.— Guide to the sculptures in the Elgin room in the department of Greek and Roman antiquities of the British Museum Μέρ. Β' σ. 57 κ. ἑ.] μνημεῖον εἰς τὴν μάχην ταύτην ἀναφερόμενον εἶνε ὁ παρ' αὐτοῦ ἀνακαλυφθεὶς [καὶ ἐν τῷ Βρετανικῷ μουσεῖῳ νῦν ἀποκείμενος] λέων τῆς Κνίδου. Πρὸς. [Curtius] ἐν ταῖς Göttinger gelehrte Anzeigen 1864 σ. 363 [καὶ Overbeck Geschichte dergriechischen Plastik ἐκδ. δ' Τόμ. Β' σ. 189]. Ὡς ἄλλο δὲ μνημεῖον τῆς νίκης τῆς Κνίδου διαγινώσκει ὁ Beulé (Drachme de Conon ἐν τῇ Revue numismatique 1858 σ. 357), τὴν ἀθηναϊκὴν

Τὸ δὲ ἄγγελμα περὶ τῆς μάχης ταύτης διεβιβάσθη εἰς τὸν Ἀγησίλαον καθ' ὃν χρόνον εἰσώρμα εἰς τὴν Βοιωτίαν· ἀλλ' ἀπέκρυψεν αὐτὸ μέχρι τοῦ χρόνου μετὰ τὴν μάχην τῆς Κορωνείας, καθ' ἣν αὐτὸς ἐκεῖνος ἡγωνίσθη βλέπων ἤδη συντετριμμένας τὰς προσδοκίας. Πράγματι οὐ μόνον πᾶσαι αἱ ἐπιτυχίαι τῶν διετῶν αὐτοῦ στρατειῶν, ἀλλὰ καὶ αἱ προσδοκίαι περὶ μελλουσῶν νικῶν εἶχον ἐξολοθρευθῆ διὰ μιᾶς. Ὅλη ἡ Ἰωνία εἶχεν ἀπολεσθῆ, οἱ ἐξ Ἰωνίας στρατιῶται δὲν ἡδύναντο πλέον νὰ συγκρατηθῶσιν ἐν τῇ στρατιᾷ, περὶ δ' ἐπανόδου εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν οὐδεμία ἡδύνατο νὰ γείνη πλέον σκέψις. Οὕτως ἡ παρὰ τὴν Κνίδον μάχη ἐπέδρα ἀμέσως εἰς τὰ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἡπείροις πράγματα, καὶ ὁ Ἀγησίλαος ἐπέστρεψε μετὰ τοῦ ὑπολοίπου τῆς στρατιᾶς οἰοῦναι ἡττημένος εἰς τὴν Σπάρτην τὸ φθινόπωρον τοῦ 394 π. Χ.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ νικηφόρος στόλος ἀπῆλθεν ἀπὸ τῆς Καρίας παραπλέων τὰ βορειότερα παράλια. Κατὰ δὲ συμβουλὴν τοῦ Κόνωνος ἐδόθη εἰς ἀπάσας τὰς ἐλληνίδας πόλεις ἐπαγγελία ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐν αὐταῖς παρουσία τοῦ Ἀγησιλάου συνεπήγετο εἰς αὐτάς ὅπωςδὴποτε πάντοτε πολλὰς θυσίας καὶ δυσχερείας, αἱ πόλεις πολὺ εὐχαρίστως ἀπεδέχθησαν τὴν νέαν μεταβολὴν τῶν πραγμάτων. Ἐλευθέρα δ' ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία πρὸς τὸ περσικὸν βασίλειον ἐξηκολούθει οὕσα τὸ κυριώτατον τῶν πόλεων συμφέρον· ἐπειδὴ δὲ τῶρα ἐχορηγήθησαν εἰς αὐτάς ἐλευθερίως πάνθ' ὅσα ἐπεθύμουν, ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς

δραχμὴν τὴν φέρουσαν προτομὴν Ἀθηνᾶς Νίκης. Ἴδε ἀποτύπωμα τῆς δραχμῆς ταύτης παρὰ Müller-Wieseler Denkmäler der alten Kunst Μέρ. Β' σ. 220. Περὶ δὲ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ταῖς νήσοις κατορθωμάτων τοῦ Κόνωνος ἴδε *Ξενοφώντος* Ἑλλην. IV, 8, 1-3 καὶ *Διοδώρου Σικελιώτου* XIV, 84. Ἀμέσως δὲ μετὰ τὴν παρὰ τὴν Κνίδον μάχην συνεκροτήθησαν συμμαχίαι νησιωτικῶν πόλεων χάριν ἀποτινάξεως τοῦ σπαρτιατικοῦ ζυγοῦ. Μαρτύριον δὲ αὐτῶν εἶνε τὰ συμμαχικὰ νομίσματα τῆς Κνίδου, Ῥόδου, Σάμου, Ἐφέσου καὶ Ἰάσου τὰ φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν ΣΥ [ἢ ΣΥΝ] (= Συμμαχικὸν) καὶ τὸν κοινὸν τύπον τοῦ παιδὸς Ἡρακλέους, ἄγγοντος τοὺς δράκοντας. Διέγνω δὲ ταῦτα πρῶτος ὁ Waddington (ἐν τῇ *Revue numismatique* 1863 ἐν πλινκί X), ὅστις καὶ ἐνόμισεν, ὅτι τὸ χάραγμα ἐκεῖνο ὑπεδήλου τὰς ἀναθιούσας θήβας. Πρβλ. Barclay Head *Historia numorum* σ. 495, 516, 524, 528, 540. [Ἑλλ. μεταφρ. *Σξορῶνον* Τόμ. Β' σ. 106, 145, 158, 161, 181]. Πρβλ. Brandis *Münzwesen Vorderasiens* σ. 262, 325.

Σπάρτης ἅπασαι, οὐδ' αὐτῆς τῆς Ἐφέσου ἐξαιρουμένης, μέχρις αὐτῶν τῶν κειμένων παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον, ἔνθα ὁ Δερκυλλίδας συνεκράτησε τὴν Ἀβυδὸν καὶ τὴν Σηστόν.

Τὸ δ' ἐπόμενον ἔαρ διεπεραιώθη ὁ στόλος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἶχον δὲ παρέλθει ἀκριβῶς ἑκατὸν ἔτη ἀφ' οὗ χρόνου εἶχεν ἐξορμήσει ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀσίας ἐπὶ τὴν Ἀττικὴν ὁ πρῶτος τῶν Περσῶν στόλος. Ἀλλ' ὁ τῶρα ἐκπλεύσας στόλος τῶν Περσῶν καὶ τῶν Φοινίκων ἔπλεε χάριν ἀπελευθερώσεως, μέγα δὲ μέρος τῆς ἐπ' αὐτοῦ στρατιᾶς συνίστατο ἐξ Ἑλλήνων, ὁ δὲ ναύαρχος ἦτο Ἀθηναῖος καὶ ἔργον αὐτοῦ ἦτο ἡ παλινόρθωσις τῆς πατρίδος. Ἀπασαι αἱ Κυκλάδες ἀπηλευθερώθησαν ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῆς Σπάρτης, καὶ οἱ ἄρμостαι ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τῶν πόλεων ἔνθα ἤρχον ἀκόμη. Μετὰ δὲ τὴν κατάληψιν τῶν Κυθήρων καὶ τὴν δῆωσιν τῶν ἀκτῶν τῆς Μεσσηνίας ὁ Κόνων ἤγαγε τὸν στόλον εἰς τὸν ἰσθμὸν χάριν συνεννοήσεως πρὸς τὸ συμβούλιον τῆς συμμαχίας καὶ σθεναρᾶς ἐπιδιώξεως τοῦ κατὰ γῆν πολέμου. Οὕτω δὲ προσήγγιζεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ κυρίου σκοποῦ, καὶ ταῦτα ἐπειδὴ δὲν ἀπέβη εἰς αὐτὸν δυσχερὲς τὸν κατέχοντ' αὐτὸν ὡς Ἀθηναῖον κυριώτατον πόθον νὰ παραστήσῃ εἰς τε τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Ἑλλήνας συμμάχους ὡς μέλημα τῶν ἰδίων ἑαυτῶν συμφερόντων. Οἱ Σπαρτιαῖται, εἶπε, δὲν ἔμελλον νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰς ἀξιώσεις περὶ κυριαρχίας ἐν Ἑλλάδι ἐφ' ὅσον τὰ τείχη τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν κατηρημένα. Μόνον διὰ τῆς ἀνακτίσεως αὐτῶν, ἥς εἶχε γείνει ἑναρξίς παρὰ τῶν πολιτῶν¹, θὰ ἡδύνατο ἡ πόλις νὰ ἰσχύσῃ ὅπως ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, καθ' ἃ ἀπῆτει τὸ συμφέρον τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ τῶν συμμάχων. Ὁ δὲ Φαρνάβαζος ἀπεδέχθη πάντα ταῦτα, καὶ αὐτὸς μὲν ἐπέστρεψε μετὰ μέρους τοῦ στόλου εἰς τὴν Ἀσίαν, τὸν δὲ Κόνωνα ἀφῆκε νὰ πλεύσῃ εἰς τὸν Πειραιᾶ μετὰ ὀγδοήκοντα τριήρων. Τὰ πληρώματ' ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν γῆν, ἐμισθώθησαν δὲ τέκτονες καὶ λιθουργοί, ἐκ δὲ Θηβῶν καὶ τῶν ὁμόρων πόλεων ἔσπευσαν ἑκατοντάδες ἐργατῶν,

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 268.

καὶ ἐκ τοῦ Ἀργους συμμετέσχον οἱ φίλοι τῶν Ἀθηναίων οἴκοι, εἷος ὁ τοῦ Ἀριστομάχου¹. Ἡ δὲ τειχοδομία ἦτο ἔργον ἐθνικόν, ἐγγείρημα τῆς ὅλης συμμαχίας, οὕτω δὲ τὸ κατασκευάσμα τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ Περικλέους, ὁ περίβολος τοῦ Πειραιῶς μετὰ τῶν μακρῶν τειχῶν, ἀνεκτίσθη καὶ πάλιν διὰ τῶν χρημάτων τοῦ μεγάλου βασιλέως κοινῇ, τοῦτο μὲν ὑπὸ Φοινίκων, Κιλικίων καὶ Κυπρίων, τοῦτο δὲ ὑπὸ Ἀθηναίων καὶ συμμαχῶν. Ἐπειδὴ δὲ τῶν τριῶν μακρῶν τειχῶν τὸ φαληρικὸν εἶχεν ἤδη ἀποβῆ περιττὸν ἔνεκα τῆς κτίσεως τοῦ μέσου τείχους, περιωρίσθησαν εἰκότως εἰς μόνην τὴν κτίσιν δύο παραλλήλων τειχῶν, ἅτινα συνέδεον ἐπαρκῶς τὸ ἄστυ καὶ τὸν Πειραιᾶ. Καὶ ἔμεινε μὲν ἡ τειχοδομία ἀσυντέλεστος ἐν πολλοῖς μέρεσιν², ἀλλ' οὐχ ἤττον ὁ κύριος σκοπὸς ἐπετεύχθη. Τὰ δὲ περὶ ἡγεμονίας σχέδια τῆς Σπάρτης ἐφαίνοντο τότε πρῶτον ματαιωθέντα ἀσφαλῶς, καὶ αἱ Ἀθηναὶ ἐπανηγύρισαν τὴν ἀναγέννησιν αὐτῶν ἐν ἀμέτρῳ ἀγαλλιάσει. Τότε πρῶτον τὸ ἔργον τῆς ἀπελευθερώσεως εἶχε τελειωθῆ καὶ ἡ καταισχύνῃ ἣν εἶχεν ὑποστῆ ἡ πόλις τότε πρῶτον ἐξαγνισθῆ. Τὰ δὲ κατορθώματα τοῦ Θρασυβούλου καὶ τῶν ἐταίρων ἐπεσκιάσθησαν³, καὶ ὁ Κόνων καὶ ὁ Εὐαγόρας ἦσαν οἱ ἥρωες τῆς ἡμέρας, οἱ νέοι κτίσται τῶν Ἀθηναίων.

Πρὸς εὐτυχίαν δὲ τῶν Ἀθηναίων οἱ Λακεδαιμόνιοι εὐρίσκοντο ἀκόμη ἀποκεκλεισμένοι ἐν Πελοποννήσῳ. Αἱ νῆκαι αὐτῶν πράγματι κατ' οὐδὲν εἶχον εἰς τέλος ὠφελήσει αὐτοὺς, ἦσαν δ' ἐν μεγίστῳ βαθμῷ ἀδέξιοι περὶ τὸν νέον τρόπον τοῦ πολέμου εἰς ὃν εἶχον περιπλᾶκῃ. Ἀδρανῶς δ' ἐστρατοπέδευον ἐν Σικυῶνι, ἀδυνατοῦντες νὰ διασπάσωσι τὰς γραμμὰς τοῦ ἰσθμοῦ, ἤθελον δὲ

¹ Σώζεται ἀθηναϊκὸν ψήφισμα τιμητικὸν τοῦ οἴκου τοῦ Ἀριστομάχου. Ἴδε Köhler ἐν τῷ Hermes Τόμ. V [1871] σ. 5.

² Περὶ τῆς ἀνακτίσεως τῶν τειχῶν ὑπὸ τοῦ Κόνωνος ἴδε *Ξενοφῶντος* Ἑλλήν. [IV,] 8, 7-10. *Διοδώρου Σικελιώτου* XIV, 85. *Δημοσθένους* [Πρὸς Λεπτίνην] 68. Πρὸς ἀνωτέρω σ. 268.

³ Περὶ Θρασυβούλου καὶ Κόνωνος ἴδε Philologus Τόμ. XVII σ. 439.

μετὰ δυσχερείας διαπράξει τι, ἂν μὴ συνετέλει εἰς προαγωγὴν τοῦ ἔργου αὐτῶν προδοσία ἐν τῷ ἐχθρικῷ στρατοπέδῳ.

Καὶ δὴ ἐν Κορίνθῳ ὁ κατ' ἀλλήλων ἐρεθισμὸς τῶν φατριῶν ἐκορυפוῦτο, γινόμενος ὁσημέραι ἐμπαθέστερος. Οἱ δημοκρατικοὶ εἶχον ἐνισχυθῆ ἔνεκα τῆς παρουσίας τοῦ περσικοῦ στόλου, διὰ περσικῶν δὲ χρημάτων εἶχον ναυπηγήσει καὶ πάλιν τριήρεις ἐν Λεχαιῷ· προετίθεντο δὲ νὰ κυριαρχήσωσι πάλιν ἐν τῷ κορινθιακῷ κόλπῳ. Οὗτος δὲ ἦτο καὶ ὁ εὐκολώτατος τρόπος καθ' ὃν ἠδύναντο νὰ ἐπιτεθῶσι μὲν κατὰ τοῦ ἐν Σικυῶνι ἐχθρικοῦ στρατοπέδου, νὰ ποκτήσῃσι δὲ δύναμιν παρὰ ταῖς παραλίαις πόλεσι καὶ ἀναπληρώσωσι τὰ δεινὰ τὰ ἐκ τοῦ πολέμου ἐπελθόντα ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ. Ὁ δὲ Ἀγαθίνος ἐπελήφθη ἤδη τῷ 393 π. Χ. στρατειῶν διὰ κορινθιακῶν πλοίων¹.

Ἄλλ' ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ εἶχεν αὐξηθῆ ὁσημέραι μᾶλλον ἢ δυσaréσκεια τῶν μεγάλων καὶ μικρῶν γαιοκτημόνων· ὁ κατὰ γῆν νωθρῶς διεξαγόμενος πόλεμος συνεπήγετο αἰσθητοτάτας ζημίας εἰς αὐτοὺς, ἀποβάλλοντας καρποὺς τῆς γῆς, ποίμνια καὶ δούλους, καὶ ἐνίσχυε τὴν φατρίαν τῶν ἐπιθυμούντων τὴν εἰρήνην. Οἱ δὲ σύμμαχοι δὲν ἠδύναντο νὰ διαφορῶσιν ἐπὶ τῇ καταστάσει ἐκείνῃ τῶν πραγμάτων, ἅτε γινώσκοντες ἤδη ἐκ πείρας, ὅτι οἱ λακωνίζοντες εἶχον ἤδη ἅπαξ κλείσει εἰς αὐτοὺς τὰς πύλας τῆς Κορίνθου, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν πίστιν τοῦ ἀξίου λόγου ἐκείνου ὀρμητηρίου. Συνεφώνησαν λοιπὸν μετὰ τῶν ἡγουμένων τῆς φιλειρηνικῆς φατρίας, ὅπως ποιηθῶσιν ἐκποδὼν οἱ ἐπωφελοῦμενοι τὴν δυσaréσκειαν τοῦ δήμου χάριν παρακωλύσεως τῆς προόδου τοῦ πολέμου καὶ συμπράξεως μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων. Ἐχρησίμευσε δ' εἰς ἐκτέλεσιν τῆς ἐπιθέσεως αὐτῶν ἡ ἐορτὴ τῆς Εὐκλείας Ἀρτέμιδος τὸ ἔαρ τοῦ 392 π. Χ. Καὶ δὴ ἐκατὸν μὲν πολῖται καὶ ὑπερέκεινα σφάζονται ἐν τῷ θεάτρῳ, ἐν τῇ ἀγορᾷ, παρ' αὐτοὺς τοὺς βωμούς· οἱ δὲ λοιποὶ ὁπαδοὶ τῆς Σπάρτης ἀποχωροῦσιν εἰς τὸν Ἀκροκόρινθον χάριν ἀμύνης. Ἀλλὰ, στερηθέν-

¹ Ξενοφώντας Ἑλλην. VI, 8, 10.

τες πάσης βοηθείας καὶ καταληφθέντες ὑπὸ φόβου ἕνεκα κακῶν οἰωνῶν, ἐπείσθησαν νὰ συνδιαλλαγῶσι πρὸς τοὺς συμπολίτας καὶ ὑποκύψωσιν ¹.

Ἐκτοτε δὲ ἡ δημοκρατικὴ φατρία εἶνε ἡ κρατοῦσα, ἀλλὰ τὰ κατὰ τὴν Κόρινθον δὲν παύουσιν ὄντα μετέωρα καὶ ἐπισφαλῆ. Καθ' ἑαυτὴν μὲν δὲν ἔχει ἱκανὴν ἐλευθερίαν ἐνεργείας, οἱ δὲ σύμμαχοι οἱ βοηθήσαντες εἰς τὴν νίκην τῆς δημοκρατίας ἐγείρουσιν ἕνεκα τῆς συμπράξεως αὐτῶν ταύτης μεγάλας ἀξιώσεις, ὧν ἕνεκα προκαλοῦνται νέαι στάσεις. Καὶ ἐπιθυμεῖ μὲν ἡ φιλοπόλεμος φατρία τὴν προσπέλασιν πρὸς ἰσχυρὰν τινα πόλιν, ἀλλὰ τὸ μέγα πλῆθος ἀποκρούει πᾶσαν μελετωμένην ὑποχώρησιν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἢ τοὺς Θηβαίους. Ὁ ἐπαναλαμβανόμενος δ' ἐκεῖνος ἀρχαῖος ἀνταγωνισμὸς τῶν Πελοποννησίων πρὸς τὴν συνεχῇ Ἑλλάδα ἤγαγεν εἰς τὸ νὰ θεωρηθῇ ἡ μετὰ τῆς Ἀργολίδος συμμαχία, ἡ συγχώνευσις τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ Ἀργους, τὸ μόνον μέσον πρὸς τελείαν βελτίωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων. Οὕτω δ' ἀπετελέσθη ἐκ δημοκρατικῶν ἡ φατρία τῶν ἀργολιζόντων ². Οὗτοι δὲ καὶ ὑπερισχύουσι, καὶ ἄρχεται ἡ ἀνάσπασις τῶν ὄρων τῶν μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν καὶ ἡ κατάστασις κοινῆς πολιτείας καὶ κοινῆς στρατιωτικῆς συντάξεως. Ἀργεῖοι στρατιῶται καταλαμβάνουσι τὸν Ἀκροκόρινθον, ἡ Κόρινθος ἀφανίζεται ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν αὐτονόμων πόλεων, καὶ, ὥς ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἡ Ἀργολὶς ἐπεκτείνεται ἐνιαία ἀπὸ τῶν συνόρων τῆς Λακεδαιμόνος μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ ³.

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. IV, 4, 2-3. Κατὰ τὴν ἀναλογίαν τὴν παρεχομένην ὑπὸ τοῦ κερκυραϊκοῦ ἐρτολογίου τὰ Εὐκλεία ἐωρτάζοντο τὸν Φεβρουάριον. "Ide Kirchner [De Andocidis quae fertur tertia oratione] σ. 10.

² Ἐφορος παρὰ Στεφάνῳ [τῷ Βυζαντίῳ] ἐν λ. Ἀργος.

³ Ξενοφῶντος Ἑλλην. [IV,] 4, 6· αἰσθανόμενοι δὲ ἀφανιζομένην τὴν πόλιν διὰ τὸ καὶ ὄρους ἀνεσπᾶσθαι καὶ Ἀργος ἀντὶ Κορίνθου τὴν πατρίδα ὀνομάζεσθαι καὶ πολιτείας [μὲν ἀναγκαζόμενοι] τῆς ἐν Ἀργεὶ μετέχειν, [ἧς οὐδὲν ἐδέοντο, ἐν δὲ τῇ πόλει μετοίκων ἑλαττον δυνάμενοι, ἐγένοντό τινες αὐτῶν οἱ ἐνόμισαν οὕτω

Ἄλλ' ἡ ἀνατροπὴ αὕτη ἔμελλεν εἰκότως νὰ ἐξεγείρῃ νέαν ἀγανάκτησιν ἐν ταῖς τάξεσι τῶν ἀριστοκρατικῶν. Δι' αὐτοὺς ἡ εἰς τὴν Ἀργολίδα συγχώνευσις τῆς πατρίδος ἦτο πρᾶξις ἀνοσία, ἔγκλημ' ἀφόρητον. Τάρχαῖα γένη τῆς Κορίνθου ἔβλεπον διὰ τῆς πράξεως ἐκείνης βλαπτομένην τὴν ἀξιοπρέπειαν αὐτῶν καὶ ἐξολοθρευόμενον εἰς αἰεὶ τὸ ἀξίωμα, τὴν δὲ ἰδρυσιν μεγάλης ἐν τῷ βορρᾷ τῆς Πελοποννήσου πολιτείας ἐθεώρουν ἀπειλητικὸν κίνδυνον διὰ τοὺς Σπαρτιάτας καὶ ἅπαντας τοὺς λακωνίζοντας. Παρίστατο λοιπὸν μεγίστη ἀνάγκη νὰ καταλυθῶσιν αἱ μισηταὶ καινοτομίαι πρὶν ἢ ριζωθῶσι, καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἀριστοκρατικοὶ ἤλθον εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν Σπάρτην κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον καθ' ὃν οἱ λακωνίζοντες ἐν Ἀττικῇ ἐνήργησαν, ὅτε ἠθέλησαν νὰ παρακωλύσωσι διὰ πάσης θυσίας τὴν συντέλεσιν τῆς τειχοδομίας ἐν Ἀθήναις.

Δύο στασιάρχοι, ὁ Ἀλκιμένης καὶ ὁ Πασίμηλος, ἀνέφξαν κρύφα μίαν πύλην τῶν σκελῶν τῆς Κορίνθου τῶν παρεκτεινομένων πρὸς τὴν Σικυῶνα ¹. Οἱ δὲ Σπαρτιάται εἰσώρμησαν διὰ τῆς πύλης ἐκείνης, περισταύρωσαν καὶ περιετάρφρυσαν τὰ μεταξὺ τῶν δύο τειχῶν τῶν ἐνούντων τὴν Κόρινθον καὶ τὸ Λέχαιον καὶ συνέταξαν περὶ ἑαυτοὺς τοὺς λακωνίζοντας. Τὴν δ' ὑστεραίαν ἐπηκολούθησεν αἱματηρὰ μάχη, ἃτε τῶν Ἀργείων, τῶν Κορινθίων καὶ τῶν Ἀθηναίων ἐξορμησάντων, ὅπως ἐκβάλωσι τοὺς πολεμίους ἐκ τοῦ σταυρώματος. Ἄλλ' οἱ Σπαρτιάται ἐνίκησαν καὶ συνεκράτησαν τὸ καταληφθὲν ἔδαφος ². Τότε δὲ ἡ Κόρινθος ἔμεινεν ἀποκεκομμένη ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ στόλου, μέρος τῶν τειχῶν τῶν πρὸς τὸ

μὲν ἀδίωντον εἶναι] κτλ. Πρὸλ. Vischer [Über die Bildung] von Staaten und Bünden σ. 25 [Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 347].

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. IV, 4, 7.

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. IV, 4, 9-12. Κατὰ τὸν Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. Θ' σ. 160 σημ. 2. Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. β' Τόμ. Ε' σ. 243 σημ. 16. Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadois Τόμ. ΙΔ' σ. 66 σημ. 2] καὶ τὸν Herbst (ἐν τοῖς Neue Jahrbücher für Philologie Τόμ. LXXVII σ. 694) πρέπει νὰ διακριθῇ ἡ μάχη αὕτη παρὰ τὸ Λέχαιον ἀπὸ τῆς κατόπιν ἐπιθέσεως τοῦ Ἀγησιλάου δι' ἧς ἐγένεεν ἡ ἄλωσις (*Ξενοφῶντος* Ἑλλην. IV, 4, 19). [Ἰδε κατωτέρω σ. 296].

Λέχαιον καθηρέθη, καὶ πέραν δὲ τοῦ ἰσθμοῦ κατελήφθησαν ὁ Κρομμύων καὶ ὁ Σιδοῦς, τὰ στενὰ ταῦτα τᾶγοντα εἰς τὰ Μέγαρα ¹.

Ἡ νίκη αὕτη ὑπῆρξε λαμπρὰ ἐπιτυχία τῶν σπαρτιατικῶν ὅπλων, δι' ἧς ἐφαίνετο ματαιούμενον τὸ ὅλον πολεμικὸν σχέδιον τῶν συμμάχων. Ἀλλ' ἡ Σπάρτη δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπωφεληθῇ δεξιῶς τὴν νίκην, ἐν ᾧ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπ' ἐναντίας ἐκινούντο μετὰ πολὺ μείζονος δραστηριότητος. Ἦναγκάζοντο νὰ μετέρχωνται τὰ πάντα, ὅπως συκρατήσωσι τοὺς πολεμίους παρὰ τὸν ἰσθμὸν ἐφ' ὅσον δὲν ἦτο συντετελεσμένη ἡ κτίσις τῶν τειχῶν τῶν Ἀθηναίων· εἶχον δὲ ἀποστείλει εἰς τὸ πεδῖον τοῦ πολέμου τὸν Ἰφικράτην, ἄνδρα νεαρὸν ἀφανῆ τὸ γένος, ὅστις εἶχε διαπρέψει κατὰ τὰς τελευταίας ναυμαχίας, ἄρα ἀναμφιλέκτως ὑπὸ τὸν Κόνωνα. Δι' αὐτοῦ δὲ ἡ ἐκ Περσίας χρηματικὴ βοήθεια, ἣν εἶχε προμηθεύσει ὁ Κόνων, ἀπέβη τὸ πρῶτον αὐτόχρημ' ἀξία λόγου διὰ τὰς Ἀθήνας, ἐπειδὴ ὁ Ἰφικράτης κατώρθωσε νὰ διοργανώσῃ τοὺς διὰ τοῦ ξένου χρήματος στρατολογηθέντας μισθοφόρους οὕτως, ὥστε ἀποκατεστάθῃ δι' αὐτῶν καὶ πάλιν ἡ δόξα τῶν ἀθηναϊκῶν ὅπλων ². Καὶ ἐν μὲν τῇ μάχῃ μεταξὺ τῶν τειχῶν δὲν ἠτύχησεν, ἐπειδὴ αὕτη δὲν ἐπολεμήθη ἐν πεδίῳ καταλλήλῳ διὰ τοὺς ψιλοὺς αὐτοῦ ³. Ἀλλὰ μετὰ τινος μῆνας εἶχε κατορθώσει νὰ μένωσιν οἱ Λακεδαιμόνιοι οἷον ἐγκλεισμένοι ἐν τοῖς ὀχυρώμασιν αὐτῶν. Καὶ ἐδέσποζε μὲν τῆς ὅλης χώρας, ἐδήλου δὲ τὴν Σικυῶνα καὶ τὸν Φλιοῦντα, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς Ἀρκαδίας ἅπασα ἡ Πελοπόννησος ἔτρεμε πρὸ τῶν σσιφῶν τοῦ Ἰφικράτους. Διὰ δὲ τῆς προστασίας τῶν ὅπλων αὐτοῦ ἀνεκτίσθησαν τὰ τεῖχη τοῦ ἰσθμοῦ, σπεύσαντος εἰς αὐτὸν σύμπαντος τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων καὶ κτίσαντος ἐν ὀλίγαις ἡμέραις τὸ δυτικὸν τεῖχος, ἔπειτα δὲ μετὰ μείζονος σχολῆς καὶ τὸ ἀνατολικὸν τὸ ἔαρ τοῦ 391 π. Χ.

¹ Ἐκ δὲ τούτου στρατιαὶ μὲν μεγάλαὶ ἐκατέρων διεπέπαινον κατὰ τὸν *Ξενοφῶντα* (*Ἑλλην.* [IV,] 4, 14).

² *Κορνήλιος Νέπτος* ἐν Βίῳ Ἰφικράτους 1.

³ Ἦτο δυσχωρία κατὰ τὸν *Πλάτωνα* ἐν *Μενεξένῳ* σ. 245 E.

Ἄλλ’ ἡ μεταβολὴ αὕτη τῶν πραγμάτων παρὰ τὸν ἰσθμὸν δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὴν τιμὴν τῆς Σπάρτης, ιδίως δ’ ἐξηρέθιζε τοὺς Κορινθίους φυγάδας, ἐπειδὴ ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς προδοσίας ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ ἀδιακόπως ἐξωθοῦντες τὴν Σπάρτην καὶ καθορίζοντες τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς. Οἱ φυγάδες λοιπὸν ὑπέδειξαν τὴν σημασίαν τῆς ἑαυτῶν πατρίδος, τῆς κατεχούσης τὰς κλεῖδας τῆς χερσονήσου, ἣν ὤφειλον νὰ ἐξασφαλίσωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν οἱ Σπαρτιᾶται, ἂν δὲν ἤθελον νὰποβάλωσι τὴν ἡγεμονίαν. Διὰ ταῦτα ὤφειλον οἱ Σπαρτιᾶται νὰ ἐνεργήσωσι δραστηρίως, καὶ ὁ Ἀγησίλαος ἠναγκάσθη νὰναλάβῃ τὴν ἀρχιστρατηγίαν, εἰ καὶ ἥκιστα ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰς διαθέσεις αὐτοῦ ἡ διὰ τῆς ὅλης χερσονήσου στρατεία χάριν καθαιρέσεως τείχους ὅπερ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔμελλε καὶ πάλιν νὰνακτισθῇ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν αὐτοῦ. Στρατεῖται ἐπίμοχοι ἄνευ προσδοκίας δόξης καὶ κέρδους ἥσάν τι ὅλως ἀντίθετον πρὸς τὰς ἁσιατικὰς ἐκστρατείας, εἰς ἃς εἶχεν ἐπὶ ζημίᾳ αὐτοῦ ἐθισθῇ ὁ βασιλεὺς. Διὸ ἐξώρμησε τὸ ἔαρ τοῦ 391 π. Χ., ἀμέσως μετὰ τὴν δευτέραν τείχισιν τοῦ ἰσθμοῦ. Θέλων δὲ νὰ ἐπαυξήσῃ τὸ κύρος καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς ἐκστρατείας κατ-ώρθωτε νὰ ὑποστηρίχθῃ ὑπὸ στολίσκου, ἐξαρτυθέντος διὰ τῶν ἁσιατικῶν λαφύρων, οὗ ἡγεῖτο ὁ ἀδελφὸς Τελευτίας¹. Ἡ δὲ σύμπραξις ἀμφοτέρων ἔσχεν ἀγαθὰ ἐπακόλουθα. Τὰ τείχη κατεστράφησαν ταχέως, καὶ τὸ Λέχαιον μετὰ τῶν νεωρίων περιῆλθε τότε πρῶτον τελείως εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους. Τούτων δὲ πρα-χθέντων, ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Σπάρτην.

Οἱ δὲ Κορίνθιοι φυγάδες, ἥκιστα εὐχαριστηθέντες ἐκ τῆς ἐσπευσμένης ἀποχωρήσεως τοῦ βασιλέως, ἐπενόησαν νέον σχέδιον πολέμου εὐαρεστοῦν μᾶλλον εἰς τὸν βασιλέα καὶ μέλλον νὰ ἐξασκήσῃ μεγαλειτέραν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν τύχην τῆς Κορίνθου. Καὶ ὁ δὲ, ἐπιδιώκοντες, καθ’ ἃ καὶ πρότερον, τὸ νὰ καταστήσωσιν

¹ Ὁ ναύαρχος Τελευτίας ἦτο δημοθέριος ἀδελφὸς τοῦ Ἀγησίλαου. Ἴδε *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Ἀγησίλαου 21. Ἰσως δὲ ἦτο υἱὸς τῆς θυγατρὸς Εὐπωλίας ἐκ δευτέρου γάμου. Ἴδε Herbst [ἐν τοῖς Neue Jahrbücher für Philologie Τόμ. LXXV] σ. 703.

εἰς τοὺς συμπολίτας ἐπαχθῇ τὸν πόλεμον καὶ ἐπαγάγωσιν οὕτω τὴν κατάλυσιν τῆς πολεμικῆς φατρίας, συνέστησαν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον στρατείαν ἐναντίον τοῦ Πειραίου. Ἦτο δὲ τοῦτο τὸ μέρος τῆς κορινθιακῆς χώρας τὸ κείμενον πέραν τοῦ ἰσθμοῦ καὶ προεκτεινόμενον ἀπὸ τῶν μεγαρικῶν ὁρέων εἰς τὸν κορινθιακὸν κόλπον δίκην μεγάλης τετραγώνου χερσονήσου, [ἡ σημερινὴ Περαιχώρα]. Καὶ πρὸς δυσμὰς μὲν ἀποτελεῖ προβλήτα ῥαμφοειδῆ, ἥτις μετὰ τῆς ἀπέναντι κειμένης ἀκτῆς περικλείει τὸν ὅρμον τοῦ Λεγαίου, πρὸς δὲ τὰ βορειοανατολικά προεξέχει ἡ χερσόνησος πρὸς τὰς ἀκτὰς τῆς Βοιωτίας. Ἦτο κατὰ ταῦτα ἡ θέσις αὐτῆς λίαν ἐπίκαιρος, ἅτε ἀποτελούσης ὀπισθεν τῶν Μεγάρων ὁδὸν δι' ἧς ἡ Κορινθία ἐπικοινωνῶνι πρὸς τὴν Βοιωτίαν. Πρὸς τοῦτοις δ' ἐν τῇ ὁρεινῇ ἐκείνῃ χερσονήσῳ οἱ Κορίνθιοι εἶχον τὰ ποίμνια αὐτῶν, καὶ μάλιστα τώρα εἶπερ ποτὲ ἀφ' οὗ χρόνου τὰ περίχωρα τῆς πόλεως ἦσαν πεδίον τοῦ πολέμου. Κύριον δὲ χωρίον τῆς χερσονήσου ταύτης ἦτο τὸ Πείραιον, ὁχυρὸν φρούριον συνδεόμενον πρὸς ἄλλα ὁχυρὰ ἐρύματα. Εἶνε δὲ λίαν πιθανόν, ὅτι τὰ ὁχυρώματα ἐκεῖνα ὠκοδομήθησαν ἢ τοῦλάχιστον ἀνεκτίσθησαν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐπικοινωνίας τῆς Κορίνθου πρὸς τοὺς νέους συμμάχους, ἐπειδὴ ἕνεκα τῆς ἔχθρας τῶν Μεγάρων ἦναγκάζοντο νὰ μεταχειρίζωνται ταύτας τὰς ὁδοὺς χάριν ἐπιμιξίας πρὸς τὰς Θήβας¹.

Ὑπὸ πᾶσαν λοιπὸν ἐποψιν ἡ ἀπόκεντρος αὕτη ὁρεινὴ χώρα, ἣν ἄνευ τῶν Κορινθίων φυγάδων δυσκόλως ἤθελέ τις συλλογισθῇ ἐν Σπάρτῃ, ἦτο χωρίον καταλληλότατον πρὸς αἰσθητὴν ἀντίδρασιν ἐναντίον τῶν πολεμίων· βεβαίως δὲ οἱ φυγάδες εἶχον σκοπίμως ἐκλέξει καὶ τὸν χρόνον τῆς ἐκστρατείας, ἐπειδὴ ἦσαν τὰ μέσα τοῦ θέρους (390 π. Χ.) καὶ ἐπέκειτο ἡ τέλεισις τῶν Ἰσθμίων², ἐθεώρουν δέ τι ἀνόσιον, ὅτι ἡ ἀρχαία ἐκείνη κοριν-

¹ Περὶ Πειραίου ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 552.

² Τὰ Ἰσθμια ἦσαν ἀγῶνες τριετηρικοὶ [ἦτοι τελούμενοι μεθ' ἑκάστου συντελεσμένου δευτέρου ἔτους], καὶ ἐτελοῦντο τὸ δεῦτερον καὶ τέταρτον ἔτος ἐκάστης Ὀλυμπιάδος οὗ

Θιακὴ ἐορτὴ ἔμελλε τότε τὸ πρῶτον νὰ τελεσθῇ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ἀργείων. Διὸ ἀφίκοντο εἰς τὸν ἰσθμὸν μετὰ τῆς σπαρτιατικῆς στρατιᾶς ἀκριβῶς καθ' ἣν ὥραν ἤρχιζεν ἡ μεγάλη θυσία τοῦ Ποσειδῶνος¹, διέλυσαν τοὺς ἐορταστὰς καὶ ἀνέλαβον αὐτοὶ ὡς γνήσιοι Κορίνθιοι τὴν διακοπεῖσαν θυσίαν². Ἐπειτα δὲ ὁ Ἀγησίλαος προεχώρησεν εἰς τὴν ὅλην χώραν, καὶ εὗρεν ἐπικυρουμένας τὰς προσδοκίας, ὧν ἐπαγγελία εἶχε δοθῇ παρὰ τῶν ὁδηγῶν αὐτοῦ. Ἐν χώρῳ μικρῷ συνήθροισεν ἄπειρα λάφυρα καὶ ἐδήλωσε τὴν χώραν μετὰ μανίας ἀγρίας. Οἱ αἰχμάλωτοι ἐξηνδραποδίσθησαν ἢ παρεδόθησαν πρὸς θανάτωσιν εἰς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν, τοὺς φυγάδας. Οἱ δὲ Θηβαῖοι, φοβηθέντες ἕνεκα τῆς παρὰ τὰ σύνορα τῆς ἰδίας χώρας ἐμφανίσεως τῆς στρατιᾶς τῶν πολεμίων, ἔστειλαν χάριν κοινολογίας περὶ εἰρήνης πρέσβεις εἰς τὸν Ἀγησίλαον³, ὅστις ἐνεφορεῖτο μεγίστων ἐλπίδων περὶ αἰσίας ἀποπερατώσεως τοῦ πολέμου.

Ἄλλ' αἰφνης τὰ περὶ εὐτυχίας ὄνειρ' αὐτοῦ συνεταράχθησαν, ἐλθόντος τοῦ ἀγγέλου, ὅτι τῆς ἐν Σικυῶνι στρατιᾶς μία ὅλη μόρα Σπαρτιατῶν, ἀποτελούμενη ἐξ ἑξακοσίων περίπου μαχίμων, εἶχε καταστραφῇ παρὰ τὴν Κόρινθον. Εἶχον οὗτοι συνοδεύσει τοὺς Ἀμυκλαίους, οἵτινες ἤθελον κατ' ἀρχαῖον ἔθος νὰ ἐορτάσωσιν ἐν τῇ πατρίδι τὰ Ἰακίνθια⁴, ἔπειτα δ' ἐπιστρέφοντες εἰς τὸ στρατόπεδον εἶχον προσκλήθῃ παρὰ τοῦ Ἰφικράτους⁵. Ἡ δ' ἐπελθοῦσα

μακρὸν χρόνον πρὸ τῶν Ὀλυμπίων. Ἐπειδὴ δὲ τὰ Ἰσθμια ἐτελέσθησαν τὸ ἔαρ τοῦ 412 π. Χ. (Porro εἰς *Θουκυδίδου* VIII 9), συνέπιπτον ἄρα πάλιν τῷ 390 π. Χ. Ἴδε Kirchner [De Andocidis quae fertur tertia oratione] σ. 12.

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 5, 1· [καὶ οἱ] Ἀργεῖοι [αὐτοῦ ἐτύγχανον] τότε ποιοῦντες τὴν θυσίαν [τῷ Ποσειδῶνι], ὡς Ἀργούς τῆς Κορίνθου ὄντος.

² Οἱ φυγάδες τῶν Κορινθίων ἐτέλεσαν τότε τοὺς ἀγῶνας ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ἀγησίλαου καὶ πάλιν δ' ἔπειτα μετὰ τὴν ἀποχώρησιν αὐτοῦ οἱ Ἀργεῖοι (*Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [IV,] 5, 2).

³ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [IV,] 5, 6

⁴ Τὰ Ἰακίνθια ἐτελοῦντο ἀρχομένου τοῦ ἔαρος

⁵ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [IV,] 5, 11-17. Ὁ *Αἰσχίνης* ([Κατὰ Κτησιφῶντος] 243

ἀπώλεια ἦτο δυσαναπλήρωτος εἰς τὴν λειψανδροῦσαν Σπάρτην καὶ συγχρόνως ταπεινωτικωτάτη, ἐπειδὴ νικηταὶ ἦσαν περιφρονούμενοι μισθοφόροι¹. Μάτην δ' ἔσπευσεν ὁ Ἀγησίλαος εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης, ὅπως τοῦλάχιστον ἀναληφθῶσι δι' ἐντίμου μάχης οἱ νεκροὶ, ὧν ἤδη εἶχε γείνει ἀναίρεσις, γενομένης οὕτως ὁμολογίας τῆς ἡττης. Ὁ δὲ βασιλεὺς, μὴ ἔχων ἄλλο τι νὰ πράξῃ, ἠναγκάσθη νὰποχωρήσῃ μετὰ φοβερὰν δῆλωσιν τῆς ὑπαίθρου χώρας.

Κατὰ ταῦτα διὰ τῶν νικηφόρων στρατειῶν τῶν δύο ἐκείνων ἐτῶν² κυρίως οὐδὲν ἄξιον λόγου εἶχεν ἐπιτευχθῆ. Ὁ Ἰφικράτης ἐδέσποζε τῆς Κορινθίας δίκην κυρίου πολὺ μᾶλλον ἢ πρότερον, κατέλαβε δὲ καὶ πάλιν ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ βασιλέως τὰ πέραν τοῦ ἰσθμοῦ χωρία, ὅπως ἀποκαταστήσῃ τὴν ἐλευθέραν ἐπικοινωνίαν διὰ τῆς εἰς τὰ βόρεια ἀγούσης ὁδοῦ. Ἐν δὲ τῷ Λεχαιῷ καὶ τῇ Σικυῶνι ἐξηκολοῦθον, ὥς καὶ πρότερον, στρατοπεδεύοντες ἄδρανεῖς οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὁ δὲ κατέχων αὐτοὺς φόβος ἦτο νῦν οὕτω μέγας, ὥστε οἱ Κορίνθιοι φυγάδες, οἵτινες δὲν ἔπαυον νὰ ἐπιχειρῶσι μικρὰς ἐπιθέσεις καὶ δηρώσεις,

[ἀπαριθμῶν τὰς ἐπὶ ἀνδραγαθίας ἀπονεμηθείσας τιμὰς προσθέτει]. Ἰφικράτει δὲ ὅτι μόραν Λακεδαιμονίων ἀπέχτεινε.

¹ Ὁ Ἀρποκρατίων ἐν λ. Ξενικὸν λέγει· Ξενικὸν ἐν Κορίνθῳ, ᾧ χρησάμενοι τὴν Λακεδαιμονίων μόραν κατέκοψαν στρατηγούντος αὐτοῖς Ἰφικράτους καὶ Καλλίου.

² Ἡ πιθανὴ χρονολογικὴ ἀκολουθία τῶν γεγονότων εἶνε ἡ ἑξῆς. Ἡ μὲν ἀρχὴ τοῦ πολέμου ἐγένετο τὸ θέρος τοῦ 395 π. Χ. (Ὀλυμπ. 96, 1-2). Τὰ δὲ κατὰ τὴν Ἀλίαρτον συνέβησαν τῷ 394 π. Χ. (Ὀλυμπ. 96, 2), ἡ παρὰ τὴν Κνίδον ναυμαχία τὸν Αὐγούστον τοῦ 394 π. Χ., ἡ δὲ παρὰ τὴν Κορώνειαν μάχη περὶ τὰ μέσα Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Τὸ δὲ φθινοπώρον τοῦ 394 π. Χ. ἐγένετο ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀγησιλάου ἀφesis τῆς στρατιᾶς καὶ ἡ ἐν Κορίνθῳ καὶ Σικυῶνι στρατοπεδεία τῷ 393 π. Χ. Ἡ δὲ εἰς τὸν ἰσθμὸν ἀφesis τοῦ Κόνιονος, αἱ κατὰ θάλασσαν παρασκευαὶ τῶν Κορινθίων καὶ ἡ ἐν Κορίνθῳ στάσις συνέβησαν τῷ 392 π. Χ. Τὸν δὲ Φεβρουάριον ἐτελέσθησαν τὰ Εὐκλεία, μεθ' ἃ ἐπῆλθεν ἡ καθαίρεσις τῶν τειχῶν καὶ ἡ κατάληψις τοῦ Κρομμύωνος καὶ τοῦ Σιδουῖντος. Αἱ δὲ στρατεῖαι τῶν μισθοφόρων [τοῦ Ἰφικράτους] ἐγένοντο τῷ 391 π. Χ., τὸν χειμῶνα καὶ τὸ ἔαρ. Τὸ δὲ Λέγειον ἐκυριεύθη τῷ 391-390 π. Χ. (Ὀλυμπ. 97, 2), μεθ' ὃ ἀφῆλθεν ἡ στρατιά. Τὰ δὲ Ἰσθμια ἐτελέσθησαν τῷ 390 π. Χ., καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐγένετο ἡ εἰς τὸ Πείραιον ἐπιδρομὴ τοῦ Ἀγησιλάου καὶ ἡ ἡττα τῆς μόρας τῶν Λακεδαιμονίων. Τὰ δὲ Ὑακίνθια ἐτελέσθησαν τὸν Μάιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Τέλος δὲ ἡ εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν στρατεία τοῦ Ἀγησιλάου ἐπεχειρήθη τῷ 389 π. Χ. Ταῦτα κατὰ τὸν Grote καὶ Kirchner.

μόνον διὰ θαλάσσης ἐτόλμων νὰ διαπεραιῶνται ἀπὸ τοῦ ἐνὸς τῶν στρατοπέδων εἰς τὸ ἄλλο. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὰ τῆς Πελοποννήσου ἀπέβαινον ὁσημέραι μᾶλλον ἐπώδυνα καὶ δυσχερῆ. Καὶ τὸ μὲν ἄγγελμα τῆς συμφορᾶς τῶν Σπαρτιατῶν εἶχε γείνει δεκτὸν ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Ἀρκαδίας μετὰ χαιρεκακίας ἀνυποστόλου· ὅτε δὲ ὁ βασιλεὺς συμπαρέλαβε τοὺς περισωθέντας τῆς ἡττηθείσης μόρας καὶ ἐπέστρεφεν εἰς τὴν Σπάρτην διὰ τῆς Μαντινείας καὶ τῆς Τεγέας, ἐθεώρησε πρέπον νὰ διατάξῃ τὰ κατὰ τὰς πορείας αὐτοῦ οὕτως, ὥστε μόνον μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου εἰσῆρχετο εἰς τὰς πόλεις ἐν αἷς ἔμελλε νὰ διανυκτερεύσῃ. Ἡ τοιαύτη δ' αὐτοῦ ἐνέργεια εὐρίσκετο πάντως ἐν θλιβερᾷ ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἐν Ἀσίᾳ στρατείας, καθ' ἃς ὁ Ἀγησίλαος ἐτρύφα ἐν εὐκόλως κτηθείσῃ δόξῃ καὶ ἐτιμᾶτο δίκην ἥρωος παρά τε φίλων καὶ ἐχθρῶν. Εὐνόητον λοιπὸν εἶνε, ὅτι οὐδεμίαν εἶχε διάθεσιν νὰναλάβῃ καὶ πάλιν τοὺς παρὰ τὸν ἰσθμὸν ἀγῶνας.

Ἀλλὰ καὶ ἐν Σπάρτῃ δὲν εὕρισκεν ἡσυχίαν ὥς ἐκ τῆς στενοχωρίας καὶ τῆς ἀνιαρᾶς θέσεως εἰς ἣν εἶχε περιέλθει. Διὸ ἐζήτει ἀνυπόμονος ἀφορμὴν νέων ἀγώνων, καὶ διὰ τοῦτο ἀσπᾶσιοι ὑπῆρξαν εἰς αὐτὸν οἱ πρέσβεις τῶν Ἀχαιῶν οἱ ἀφιχθέντες περὶ ἐκεῖνον τὸν χρόνον καὶ ζητήσαντες ἐπικουρίαν παρὰ τῆς Σπάρτης.

Οἱ οἰκήτορες τῆς Ἀχαΐας ἐνεφοροῦντο ἀκόμῃ φρονήματος καὶ φιλοδοξίας, ἐπειδὴ δὲ οὐδαμοῦ πρὸς τὴν μεσόγαιαν ἠδύναντο νὰ ἐπεκτείνωσι τὴν μικρὰν αὐτῶν χώραν, ἐπεδίωκον νέας κτήσεις ἀντιπέραν τοῦ κόλπου. Ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις εἶχον νῦν ἐλευθερίαν ἐνεργείας, ἐπειδὴ ἡ μὲν ἀρχὴ τῶν Ἀθηναίων εἶχε καταλυθῇ, ἡ δὲ τῶν Κορινθίων δὲν εἶχεν ἀποκατασταθῇ καὶ πάλιν. Διὰ ταῦτα οἱ Ἀχαιοὶ μετὰ τῆς στρατιᾶς τῶν συμμάχων εἶχον διαπεραιωθῇ ἀπὸ τῶν Πατρῶν μετὰ τόλμης εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ εἶχον προσλάβει εἰς τὴν συμμαχίαν αὐτῶν τὴν πόλιν Καλυδῶνα κατὰ πάντας τοὺς νομίμους τύπους. Ἀλλ' ἡ κτῆσις αὕτη ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς ἔχθραν πρὸς τοὺς Ἀκαρναντας, οἵτινες, ὄντες τότε λαὸς ἰσχυρὸς καὶ ἀκμάζων, οὐδεμίαν διάθεσιν εἶχον νὰ περιορισθῶσιν

εἰς τὰς δυτικὰς ὄχθας τοῦ Ἀχελῷου. Ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐπέκτασιν αὐτῶν πρὸς ἀνατολὰς ἐπεπρόσθουν εἰς αὐτοὺς οἱ Ἀχαιοί. Εἶχον δὲ οἱ Ἀκαρνᾶνες ἤδη πρότερον προσχωρήσει εἰς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ τῶρα δὲ πάλιν εἶχον προσέλθει εἰς τοὺς συμμαχήσαντας ἐναντίον τῆς Σπάρτης καὶ ἤθελον διὰ τῆς βοηθείας αὐτῶν νᾶποκρούσωσι τὰς εἰς τὴν Παραχελωϊτίν ἐπεμβάσεις τῶν Πελοποννησίων μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου σθένους μεθ' οὗ οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέκρουσαν πᾶσαν ἀνάμιξιν τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὰς ἰδίας χώρας. Διὸ ἠξίωσαν τὴν ἐκκένωσιν τῆς Καλυδῶνος, ἔχοντες πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀξιώσεως αὐτῶν ἐν τῇ χώρᾳ στρατιὰν Ἀθηναίων καὶ Θηβαίων. Καὶ οἱ μὲν Ἀχαιοὶ εἶχον δικαίωμα νᾶξιώσωσι βοήθειαν παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἐξ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν πιστὴν παρ' αὐτῶν ὑποστήριξιν τῆς Σπάρτης. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι εἶχον συμφέρον νὰ μὴ ἐπιτρέψωσι τὴν ἐν τῷ κορινθιακῷ κόλπῳ ἀνάδειξιν πολεμίας δυνάμεως. Διὸ ὁ Ἀγηςίλαος ἀπεδέχθη προθύμως τὸ αἶτημα τῶν Ἀχαιῶν τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἠνοίγετο εἰς αὐτὸν πεδῖον πολέμου οἷον ἐπεθύμει, χωρῶν πλουσίων καὶ ἀνεπάρκων, οἰκουμένων ὑπὸ φύλων ποιμενικῶν, ἅτινα ἤλπιζεν, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ νικήσῃ τελείως διὰ τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ τέχνης. Ἐπίμονος δ' ὑποστήριξις αὐτῶν παρὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Θηβαίων δὲν ἦτο φόβος νὰ ἐπέλθῃ, ἐπειδὴ ὁ πρὸς τὸν πόλεμον ζῆλος τῶν συμμάχων εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἐκπίπτων αἰσθητῶς. Διὸ ὑπεστήριξε τὴν ἀνάληψιν τοῦ πολέμου ὑπὲρ τῶν πιεζομένων Ἀχαιῶν, καὶ ἠγωνίσθη καταθυμίως, ὅτε τὸ ἔαρ τοῦ 389 π. Χ. διεπεραιώθη διὰ τοῦ κόλπου μετ' ἀξίας λόγου στρατιᾶς, ἀπηλευθέρωσε τὴν Καλυδῶνα καὶ προεχώρησε πρὸς τὸν Ἀχελῷον¹.

Μετὰ βραδύτητος δὲ καὶ ἐπιφυλάξεως ἔστη τὸ κατ' ἀρχὰς παρὰ τὰ σύνορα τῆς χώρας, ὡς εἰ μὴ εἶχεν οὔτε τὴν πρόθεσιν, οὔτε τὸ θάρρος νὰ εἰσελάσῃ βαθύτερον εἰς τὰ ἐνδότερα. Οὕτω δὲ οἱ Ἀκαρνᾶνες ἤρχισαν κατὰ μικρὸν θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς

¹ Περὶ τῆς χρονολογίας τῶν ἐν Ἀκαρνανίᾳ καὶ Αἰτωλίᾳ ἀγώνων ἔχομεν μόνον τὴν ἀκλουθίαν παρὰ τῷ *Ξενοφῶντι* ('Ελλην. IV, 6 καὶ 7).

ἐν τοῖς βορειοτέροις τῆς χώρας καὶ ἔνεμον τὰ βοσκήματα ἐν τοῖς πεδίοις. Ἄλλ' ἔπειτα προεχώρησεν αἰφνης ὁ Ἀγησίλαος δι' ἑσπευσμένων πορειῶν, κατέλαβε τοὺς πολεμίους περὶ τὰς ὄχθας τῶν ὠραίων τῆς χώρας λιμνῶν καὶ ἀπήγαγεν ἄπειρα λάφυρα. Καὶ δὲν κατῴρθωσε μὲν νὰ κυριεύσῃ τινὰ τῶν ὀχυρῶν πόλεων τῶν Ἀκαρνάνων, ἀλλ' ἐκλόνησεν ὅμως τὸ θάρρος αὐτῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀπεφάσισαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν χωριστὴν συμμαχίαν καὶ προσχωρήσωσιν εἰς τὴν σπαρτιατικὴν, ὅπως μὴ κινδυνεύσωσιν ἀπὸ δευτέρας ὁμοίας στρατείας. Πράγματι δὲ ὁ Ἀγησίλαος προέβαινεν εἰς τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς οὕτως ἀκατασχέτως, ὥστε οὐ μόνον κατέστρεψε τὸν ἐτήσιον σπορητὸν, ἀλλὰ καὶ ἀπέσπασεν αὐτὰ τὰ ὀπωροφόρα δένδρα σύρριζα. Οὕτω δ' ἔτυχε τοῦ κυρίου σκοποῦ ταχέως, ἐν ᾧ οἱ Ἀχαιοὶ ἦσαν ἥκιστα ἠύχαριστημένοι ἐκ τοῦ τοιούτου τρόπου τῆς διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου. Οὗτος ἦτο ἀγροικότης λαφυραγωγία, καθ' ἣν οὐδεμία ἐγγύησις ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος ἐξησφαλίζετο, περὶ δ' ἐμμονωτέρου συνδέσμου τῶν περὶ τὸν Ἀχελῶν χωρῶν πρὸς τὴν [μετὰ τῆς Σπάρτης] συμμαχίαν τῶν πελοποννησιακῶν πόλεων, ἣτις εἶπερ ποτὲ εἶχεν ἀνάγκην νέας ἐπιρρώσεως, οὐδὲ σκέψις ἔγεινεν.

Ἀλλὰ τὸ μάλιστα ἐκπληῆσσον εἶνε, ὅτι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολέμου τούτου ἥκιστα παρουσιάζεται ἡ πόλις ἐκείνη, ἣτις ὅπως δῆποτε ἦτο εἶπερ τις καὶ ἄλλη τῶν πόλεων τῆς χωριστῆς συμμαχίας ἐκτεθειμένη εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῆς Σπάρτης καὶ ἣτις ἐξ ἀρχῆς εἶχε συμμέτασχει τοῦ πολέμου μετὰ ζήλου ἰδιόζοντος καὶ προγράμματος εὐρυτάτου, ἥτοι τὸ "Αργος.

Ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τῆς πόλεως ταύτης παρουσιάζεται ἀντίθεσις παρὰ δόξος. Μεθ' ὑπερφροσύνης παρατόλμου ἐπεκτείνει τὸ "Αργος τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ καὶ ὑπερέκεινα καὶ ἐπιδεικνύεται ὡς νέα μεγάλη πόλις ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, ἀλλ' ἔπειτα λείπει ἀπ' αὐτοῦ ἡ δραστηριότης ἐκείνη καὶ πεποίθησις ἐπὶ τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ δυνάμεις, ἥς ἦτο ἀνάγκη πρὸς ἄμυναν τῆς ἰδίας χώρας ἐναντίον τῶν γειτόνων, πρὸς οὓς προσφέρεται μετὰ τρόπου

προκλητικωτάτου· καὶ δὴ, ὅτε οἱ Λακεδαιμόνιοι ᾔθελον νὰ ὑπερβῶσι τὰ σύνορα, οἱ Ἀργεῖοι ἀντέταξαν θρησκευτικούς λόγους ὡς προσχήματα παρεμποδίσεως καὶ ἀρχαίας τῶν δύο πόλεων συνθήκας¹, καὶ ἐπροφασίσθησαν καὶ πάλιν τὴν ἱερὸν μῆνα Καρνεῖον καὶ ἄλλας ἱερομηνίας πρὸς ἄμυναν τῶν ἀπειλουμένων τῆς χώρας συνόρων. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται μετὰ πλείστης ὅσης ἀφελείας ηὐλαβήθησαν τὸν Καρνεῖον μῆνα, ὅστις συνωδᾷ τῇ ἐπιθυμίᾳ τῶν Ἀργείων παρεξετείνετο², καὶ ἡ στρατιὰ αὐτῶν ἀνεξεύγνυεν, ὅτε οἱ ἐστεμμένοι κήρυκες ἤρχοντο εἰς συνάντησιν αὐτῆς καὶ παρεκώλυον αὐτὴν ἀπὸ πάσης προχωρήσεως. Ἀλλὰ τέλος ἡ ὑπομονὴ αὐτῶν ἐξηντλήθη, μετὰ δὲ τὴν καθησύχασιν τῆς συνειδήσεως αὐτῶν διὰ τῆς ἐρωτήσεως τῶν μαντείων τῆς Ὀλυμπίας καὶ τῶν Δελφῶν καὶ μετὰ πρώτην τινὰ ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀγησιλάου εἰς τὴν Ἀργεῖαν πρὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ Λεχαίου εἰσέηλασεν ὁ βασιλεὺς Ἀγησίπολις ἀπὸ τῆς Νεμέας εἰς τὴν Ἀργολίδα, καὶ ἐδήλωσε τὴν χώραν. Ἀλλὰ καὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἐπίθεσιν ἔλειπε τὸ προσῆκον θάρρος καὶ ἡ ἀπαιτουμένη δραστηριότης. Οἰωνοὶ κακοὶ προεκάλεσαν μετ' οὐ πολὺ ὑποχώρησιν τῆς στρατιᾶς³, καὶ ἡ Σπάρτη ἐφάνη κατὰ τρόπον ἀκατανόητον δεσμευομένη κατὰ πάσας τὰς ἐναντίον τοῦ Ἀργους στρατείας αὐτῆς. Ἄλλως δὲ ἡ Ἀργολὶς πιθανώτατα ὑπῆρξε συχνότερον ἢ ὅ τι συνήθως πιστεύεται θεάτρον τοῦ πολέμου, καὶ πρέπει νὰποδεχθῶμεν, ὅτι ἐν αὐτῇ ἐπολεμήθησαν διάφοροὶ μάχαι, περὶ ὧν στερούμεθα εἰδήσεων ἀκριβέστερων. Τοιαύτη δὲ μάχη εἶνε ἐπὶ παραδείγματι ἡ πολεμηθεῖσα παρὰ τὸ χωρίον Οἰνόην ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Χαράδρου κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ τοῦ Ἀργους εἰς τὴν Μαντίνειαν. Πάντως δὲ δὲν ὑπῆρξεν ἀναξία λόγου ἡ μάχη αὕτη, καθ' ἣν οἱ Ἀργεῖοι,

¹ Ἀνδοκίδου [Περὶ τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους εἰρήνης] 27· πατρίαν δὲ εἰρήνην ὀνομάζοντες (οἱ Ἀργεῖοι) ἡ χρῶνται.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. IV, 7, 2 [ἀλλ' ὁπότε ἐμβάλλειν μέλλοιεν Λακεδαιμόνιοι, τότε ὑπέφερον τοὺς μῆνας].

³ Εἰς τὸ γεγονός τοῦτο τελευτᾷ κατὰ τὸν Ξενοφῶντα [Ἑλλην. V, 8, 1] ὁ κατὰ γῆν πόλεμος.

συμπολεμοῦντες μετ' Ἀθηναίων ἐπικούρων, ἐνίκησαν τοὺς Λακεδαιμονίους¹. Ἄνευ δὲ διαφόρων τοιούτων ἐπιτυχιῶν δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ ἐννοηθῇ καὶ ἡ ἐκουσία εἰς αὐτοὺς καθυπόταξις πόλεως οἷα ἡ Κόρινθος.

Ἀλλὰ τῶν ἐν Ἀκαρνανίᾳ καὶ Ἀργολίδι στρατειῶν ἡ σημασία ἦτο δευτερεύουσα ὡς πρὸς τὸν ὅλον πόλεμον, ἐπειδὴ ἡ καθ' αὐτὸ κρίσις αὐτοῦ εἶχεν ἤδη πρὸ μακροῦ ἐξαρτηθῇ ἀλλαχόθεν. Ἡ δὲ ἀδράνεια τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες ἐν τοῖς τελευταίαις ἔτεσιν οὐδὲν ἔπρασσον, ὅπως διὰ παρασκευῆς ἀξίας λόγου δώσωσιν εἰς τὸν πόλεμον νέαν τροπὴν συνδέεται ἀναμφιλέκτως πρὸς τὴν νέαν αὐτῶν ἐν τῷ μεταξὺ πολιτικὴν ἐνέργειαν, δι' ἧς ἠλπίζον, ὅτι ἡδύναντο νάντεπεξέλθωσι πρὸς τοὺς πολεμίους διὰ τρόπου τελεσφορωτέρου καὶ ἀσφαλεστέρου ἢ διὰ τῶν ὀπλῶν. Καὶ ὁ δὲ τὸ κινδυνωδέστατον εἰς αὐτοὺς δὲν ἦτο ἡ χωριστὴ συμμαχία, ἐπειδὴ ἡ ἰσχὺς αὐτῆς εἶχε χαλαρωθῇ, ἀλλ' ὁ μέγιστος κίνδυνος, ὃν εἶχον συνεπαγάγει τὰ ἔτη τοῦ πολέμου, ἦτο πολὺ μᾶλλον ἡ τείχις τῶν Ἀθηνῶν. Δι' αὐτῆς εἶχον μεταβληθῇ πάλιν καθ' ὁλοκληρίαν τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα, καὶ οἱ Σπαρτιαῖται εἶχον ἀποβάλλει καὶ πάλιν πάντα τὰ ὠφελήματα τὰ κτηθέντα διὰ τοῦ μεγάλου πολέμου. Ἡ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων πολεμία πόλις ἦτο πάλιν ἀνεξάρτητος· ἂν δὲ διετηρεῖτο ἡ μεταξὺ τοῦ Κόνωνος καὶ τοῦ Φαρναβάζου φιλία, ἡ κατὰ θάλασσαν ἀρχὴ τῶν Ἀθηναίων ἤθελεν ἀναγεννηθῇ καὶ πάλιν καὶ ἡ Σπάρτη ἤθελεν εὐρεθῇ εἴπερ ποτὲ ἀνίσχυρος νάντεπεξέλθῃ πρὸς δύναμιν τοιαύτην. Τοιούτους δὲ κινδύνους οὐδαμῶς ἡδύνατο νάντιμετωπίσῃ ἡ ἀκανόνιστος γενναιότης ἀνδρὸς οἷος ὁ Ἀγησίλαος. Πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ἀπητοῦντο ἄνδρες οἷοι οἱ ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Λυσάνδρου, ὅπως προκαλέσωσι μεταβολὴν ἐκεῖ ὅπου εἶχε προέλθῃ ἡ ὅλη μετατροπὴ ἡ ἀγαθοῦσα εἰς βελτίωσιν τῶν κατὰ τὴν Σπάρτην.

¹ Πανσανίου I, 15, 1. X, 10, 4. Πλουτάρχου Ἀποφθέγματα λακωνικὰ διάφορα 7. Πρὸς K i r c h h o f f Geschichte des griechischen Alphabets [ἐκδ. δ' 1887 σ. 101 καὶ 103. Ἰδε καὶ ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 280].

Καὶ ὁ μὲν Ἀγησίλαος οὐδεμίαν εἶχε διάθεσιν νὰ μεταβάλῃ τὸν τρόπον ἐνεργείας, ἐπειδὴ πᾶσα πρὸς τοὺς Πέρσας διαπραγματεύσεις θὰ ἦτο δι' αὐτὸν ἀπάρνησις τῶν ἀνδραγαθιῶν αὐτοῦ καὶ ἐγκατάλειψις τῶν ἐπακολούθων αὐτῶν. Ἀλλ' ἀντιμέτωπος αὐτοῦ ἔσθη ἄλλη φατρία, ἣς ἡγεῖτο Ἀνταλκίδας ὁ υἱὸς τοῦ Λέοντος¹. Οὗτος ἐθεώρει μωρὸν τὸ νὰ κατατρίβῃ ἡ Σπάρτη τὰς δυνάμεις ἐν μικραῖς καὶ ἀσήμοις στρατείαις χωρὶς νὰ δύναται δι' αὐτῶν νὰ πλήξῃ κυρίως τοὺς πολεμίους· ἐφρόνει δὲ, ὅτι ἔπρεπεν ἡ δύναμις τῶν πολεμιῶν νὰ ἐκσπασθῇ σύρριζος καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς Σπάρτης νὰ ποκατασταθῇ κατὰ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον τρόπον δι' οὗ εἶχεν ιδρύσει αὐτὸ ὁ Λύσανδρος. Ὁ δὲ Ἀνταλκίδας ἀπέβη ὁ νέος ἐκεῖνος Λύσανδρος. Ἐντὸς βραχείας δὲ χρόνου προσείλκυσε εἰς ἑαυτὸν ἀξίαν λόγου φατρίαν, καὶ ἤδη πρὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ Λεχαιῶ² ἐστάλη παρὰ τῶν ἐφόρων εἰς τὰς Σάρδεϊς, ὅπως διαπράξῃ διὰ πάσης θυσίας συνδιαλλαγὴν καὶ νέαν συμμαχίαν μεταξὺ Περσίας καὶ Σπάρτης³. Καθ' ἃ δὲ ὁ Λύσανδρος τὸν Κύρην, οὕτως εὔρεν ὁ Ἀνταλκίδας τὸν Τιρίδαζον, τὸν πρώην σατράπην τῆς Ἀρμενίας, ὅστις τῷ 392 π. Χ. διεδέχθη τὸν Τιθραύστην ὡς ἀρχιστράτηγος τῶν βασιλικῶν στρατιῶν⁴. Ὡς δὲ καὶ ἄλλοτε πολ- λάκις συνέβη, οὕτω καὶ νῦν ὁ νέος σατράπης ἥκιστα ἦτο σύμφωνος πρὸς τὴν ἐνέργειαν τοῦ προκατόχου. Ἀλλως δὲ ἡ ἐν ταῖς κυριωτάτοις ζητήμασι στάσις τῶν σατραπῶν ἐξηρτᾶτο συνήθως

¹ *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Ἀγησίλαου 23· [ὁ γὰρ Ἀνταλκίδας] ἐχθρὸς ἦν αὐτῷ (Ἀγησίλαῳ) καὶ τὴν εἰρήνην ἐξ ἅπαντος ἐπραττεν, ὡς τοῦ πολέμου τὸν Ἀγησίλαον αὔξωντος καὶ ποιοῦντος ἐνδοξότατον καὶ μέγιστον. Πρὸλ. *Πλούταρχου* Ἀποφθέγματα λακωνικά. Ἀγησίλ. 60 Ὁ δὲ Herbst [ἐν ταῖς Neue Jahrbücher für Philologie] σ. 699 διαμφισθῆναι τὸν μεταξὺ Ἀνταλκίδου καὶ Ἀγησίλαου ἀνταγωνισμόν.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 296.

³ Ἡ πρώτη πρὸς τὸν Τιρίδαζον πρεσβεία τοῦ Ἀνταλκίδου ἔγινε περὶ τὸ 392 π. Χ. Ἰδε *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. IV, 8, 12. Πρὸλ. Kirchner [De Andocidea quae fertur tertia oratione] σ. 35.

⁴ Περὶ τῶν νομισμάτων τοῦ Τιρίδαζου ἴδε Brandis [Münzwesen Vorderasiens] σ. 353 κ. ἑ. [Πρὸλ. Head Historia numorum σ. 604, 613. Ἑλλ. μεταφρ. *Σβορώνου* Τόμ. Β' σ. 288, 306].

ἐκ τῆς παρ' αὐτῶν ἐκτίμησης τῆς ὅλης τῶν πραγμάτων καταστάσεως. Τὸ δὲ πολιτικὸν πρόγραμμα τῶν Περσῶν καθωρίζετο ἐκ τῶν ἀμέσων δεινῶν ἅτινα ὑπέστη τις τῶν σατραπῶν ἕνεκα τῶν στρατειῶν τοῦ Ἀγησιλάου ἢ ἐκ τοῦ ἀρχαίου μίσους ἄλλου τινὸς ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ δὲ Τιρίβαζος διέκειτο μὲν αὐτὸς ἀνέκαθεν φιλικῶς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, καὶ ὡς πιστὸς δὲ θεράπων τοῦ μεγάλου βασιλέως ὑπερεμᾶχει ἀπὸ χρηστῆς πεποιθήσεως ὑπὲρ συμμαχίας μετ' αὐτῶν. Ἀλλὰ μόλις εἶχεν ἀρχίσει διαπραγματευόμενος χάριν τούτου τοῦ σκοποῦ πρὸς τὸν Ἀνταλκίδαν, καὶ ἦλθε πρεσβεία καὶ παρὰ τῶν πολεμίων, ἧς ἡγεῖτο ὁ Κόνων, ὅπως ἀντιπράξῃ πρὸς τὸν Ἀνταλκίδαν. Ἀπετελεῖτο δὲ αὕτη ὑπὸ τεσσάρων Ἀθηναίων, κατὰ παρακίνησιν δὲ τῶν Ἀθηνῶν συμμετεῖχον αὐτῆς καὶ πρέσβεις τῶν Βοιωτῶν, Κορινθίων καὶ Ἀργείων. Οὕτω δὲ ἤδη τὸ ἔαρ τοῦ 392 π. Χ. ἡ αὐλή τοῦ σατραπείου τῶν Σάρδεων ἀπέβη ἡ ἀληθὴς παλαίστρα τῶν ἀντιπολεμούντων.

Ἐκεῖ δὲ ὑπερίσχυε φανερώς ἡ Σπάρτη, ὁ δ' Ἀνταλκίδας ἦτο ὁ κατάλληλος ἀνὴρ ὁ δυνάμενος νὰ καρπωθῇ τελειότατα τὰς παρουσιαζομένας εὐνοϊκὰς περιστάσεις. Αἱ ἐπιτυχίαι τῶν πολεμίων παρεῖχον εἰς αὐτὸν ἄριστον ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῶν σκοπῶν αὐτοῦ, κυρίως δ' ἐπωφελήθη τὴν ἐπίδοσιν τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως προσβάλλῃ τελεσφόρως τὸν κινδυνωδέστατον τῶν ἐχθρῶν τῆς Σπάρτης. Ἐπέδειξε φανερώς εἰς τὸν σατράπην, ὅτι ὁ Κόνων, καίπερ εὕρισκόμενος ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ μεγάλου βασιλέως, περὶ μόνου τοῦ συμφέροντος τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ πατρίδος εἶχε μεριμνήσει καὶ εἶχε προβῇ εἰς ἀσύγγνωστον κατάχρησιν τῆς ἐπιδειχθείσης πρὸς αὐτὸν ἐμπιστοσύνης. Διότι βεβαίως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πιστευθῇ, ὅτι τὰ χρήματα τοῦ ταμείου τοῦ μεγάλου βασιλέως εἶχον παραδοθῇ εἰς αὐτὸν χάριν παλινορθώσεως τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ χάριν θεραπείας τῆς ἀλαζονείας τῶν συμπολιτῶν, ὧν ἡ πόλις εἶχε γείνει ἰσχυρὰ διὰ τῆς ἥττης τῶν Περσῶν καὶ ἦτο πλήρης ἐπινικίων ἀναθημάτων ἐκ περσικῶν λαφύρων.

Ἄλλ' ὁ Ἀνταλκίδας δὲν ἡγωνίσθη μόνον νὰ στερήσῃ τὸν Ἀθηναῖον στρατηγὸν τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ σατράπου, τοῦθ' ὅπερ δὲν ὑπῆρξε δυσχερὲς εἰς αὐτὸν, ἐπειδὴ συγχρόνως εἶχε μεταβληθῇ καὶ ἡ πρὸς τὴν περσικὴν αὐλὴν σχέσις τοῦ Εὐαγόρου, ἀποδᾶσα ἐχθρική, ἀλλὰ καὶ κατώρθωσε νὰ παραστήσῃ εἰς τὸν Τιρίβαζον τὸ συμφέρον τῶν Περσῶν καὶ ὑπ' ὅψιν ὅλως νέαν. Ἦτο εὐχερὲς ἡ ἐπίδειξις τῶν σφαλμάτων τῆς μέχρι τοῦδ' ἐνεργείας αὐτῶν. Καὶ δὴ εἶχον μὲν ποιήσει ἐκποδὼν τὸν Τισσαφέρνην, ἀλλ' εἶχον ὅμως ἐπανελθεῖ καὶ πάλιν εἰς τὸ πρόγραμμ' αὐτοῦ, ἐπειδὴ τὰ ἐνεργηθέντα παρὰ τοῦ Φαρναβάζου καὶ τοῦ Τιθραύστου οὐδὲν ἦσαν πράγματι ἄλλο ἢ αὐτὰ τὰ κατ' εἰσήγησιν τοῦ Ἀλκιβιάδου πραχθέντα ποτὲ παρὰ τοῦ Τισσαφέρνους. Ὑπεστηρίζετο δῆλα δὴ μία ἐλληνικὴ πόλις ἐναντίον τῆς ἄλλης, ὅπως μηδετέρ' αὐτῶν ἀποβῇ ἰσχυρὰ καὶ δυναθῇ νὰ βλάβῃ τοὺς Πέρσας. Ἀλλὰ πρὸς ἐκτέλεσιν τοιαύτου προγράμματος ἡ Περσία ὀφείλει νὰ εἶνε πάντοτε παρεσκευασμένη καὶ ἡ νὰ διεξάγῃ πόλεμον αὐτὴ ἢ νὰ ἐνεργῇ ὅπως διεξάγεται πόλεμος διὰ περσικῶν χρημάτων, καὶ οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἡσυχος. Ἀλλὰ πολὺ ὀρθότερον, εἶπεν ὁ Ἀνταλκίδας, εἶνε βεβαίως τὸ νὰ μεριμνήσωσιν οἱ Πέρσαι περὶ τούτου, πῶς νὰ μὴ ὑπάρξῃ μηδεμία ἰσχυρὰ ἐλληνικὴ πόλις ἄγουσα εἰς κίνδυνον τοὺς Πέρσας. Ὁ δὲ διὰ τὴν Περσίαν κίνδυνος προέρχεται ἐκ τούτου καὶ μόνον, ὅτι τινὲς τῶν ἐλληνίδων πόλεων δεσπόζουσι τῶν ἄλλων διὰ τῆς βίας, προέρχονται δ' ἐντεῦθεν μεγαλύτεραι ὁμάδες πόλεων, ὧν οἱ πόροι διατίθενται ὑπὸ τῶν ὑπερισχυόντων. Ἀλλὰ τοιαῦται πιέσεις ἀντίκεινται εἰς τε τὴν θέλησιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους καὶ εἰς τὸ συμφέρον τοῦ μεγάλου βασιλέως· εἶνε δὲ τὸ σπέρμα ἀτελευτήτων ἐρίδων, ἀδιακόπου συγχύσεως καὶ διαταράξεως τῆς ἐπικοινωνίας καθ' ὅλας τὰς παραλίαις τοῦ Αἰγαίου. Χάριν καταπαύσεως λοιπὸν τούτου τοῦ κακοῦ παρίσταται ἀνάγκη πρὸς τὸ ἀληθὲς συμφέρον πασῶν τῶν παραλίων πόλεων νὰ ὁμολογηθῇ κατ' ἀρχὴν ὡς καθολικὸν ἀξίωμα ἡ αὐτονομία ἀπασῶν τῶν ἐλληνίδων πόλεων καὶ ἡ τήρησις τοῦ θεσμοῦ τούτου

νάνατεθῇ εἰς τὴν ἰσχυροτάτην τῶν πόλεων. Οὕτω καὶ μόνον δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἀληθὴς ἐγγύησις περὶ εἰρήνης διαρκoύς, ἐκ δὲ τῆς ἄνευ ἐπιφυλάξεων ἀποδοχῆς τοῦ ἀξιώματος τούτου θὰ διαγνωσθῶσιν οἱ ἀληθεῖς φίλοι τοῦ βασιλέως καὶ τῆς εἰρήνης.

Εὐκόλον εἶνε νὰ κατανοηθῇ, ὅτι ἡ τοιαύτη ἔκθεσις τῶν πραγμάτων ἀπεσκόπει εἰς προστασίαν τῶν συμφερόντων τῆς Σπάρτης. Καὶ τὸ μὲν ἀξίωμ' αὐτῆς ἐν Πελοποννήσῳ οὐδένα ὑφίστατο κίνδυνον ἐκ τῶν ἀρχῶν ὧν ὑπερημύνετο ὁ Ἀνταλκίδας, ἐπειδὴ οἱ σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν ἦσαν κατ' ὄνομα αὐτόνομοι· ἀλλὰ δι' αὐτοῦ πᾶσα εἰς τὸ συμφέρον τῶν Σπαρτιατῶν ἀντικειμένη αὐξήσις ἀρχῆς τῶν ἐχθρῶν τῆς Σπάρτης ἐχαρακτηρίζετο ὡς παράνομος καὶ κατελύετο. Οὕτω μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἀξιώματος ἐκείνου τὸ Ἄργος ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλίπη τὴν Κόρινθον, εἰς τοῦθ' ὅπερ ἀπέβλεπον ἰδίως οἱ Κορίνθιοι φυγάδες, οἵτινες πιθανώτατα συμμετέσχον οὐσιωδῶς τῶν προτάσεων τοῦ Ἀνταλκίδου, αἱ Θῆβαι ὥφειλον νὰ ποστῶσι τῶν βοιωτικῶν πόλεων καὶ αἱ Ἀθηναὶ τῶν νήσων ἃς ἀκόμη κατεῖχον, τῆς Δήμνου, Ἰμβρου καὶ Σκύρου, ἃς οἱ Ἀθηναῖοι τότε δὴ ἐθεώρουν πυρῆνα πρὸς ἔδρυσιν νέας ἡγεμονίας. Ἡ δὲ Σπάρτη δὲν ἤτο μόνον ἡ μόνη πόλις, ἥς ἡ προτεινομένη εἰρήνη οὐδαμῶς ἡδύνατο νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν ἐνεστῶσαν ἀρχὴν, ἀλλ' ἡδύνατο καὶ νὰ ἐλπίζῃ κρύφα, ὅτι οἱ Σπαρτιατᾶται ἔμελλον μετὰ τὸν μέγαν βασιλέα νὰ δευτεραγωνιστήσωσιν, ἀναλαμβάνοντες τὴν ἐποπτείαν τῆς ἐκτελέσεως τῶν ὅρων τῆς εἰρήνης καὶ νὰ εὕρωσιν οὕτω τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως φροντίσωσι περὶ τῆς ἰδίας ἐαυτῶν ἀρχῆς ἅμα τῇ προσδοκωμένῃ παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν ταπεινώσει καὶ ἐξασθενήσει τῶν ἀντιπάλων πόλεων. Διὰ ταῦτα δὲ οἱ Σπαρτιατᾶται ἄνευ δισταγμοῦ παρέστησαν ἐπιδεικνύοντες μέριμναν, καὶ οὐδὲ λόγος κἂν ἔγινε περὶ τοῦ συμφέροντος τῶν Ἑλλήνων· διὰ ταῦτα δὲ καὶ οὐδεμία ὑπεβλήθη παρ' αὐτῶν εἰς τοὺς Πέρσας ἀξίωσις περὶ συμπεριλήψεως εἰς τὴν αὐτονομίαν τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἐλληνίδων πόλεων ἐκείνων, ὑπὲρ ὧν οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχον ἔναγχος ἀγωνισθῇ.

Ὁ ἄμεσος σκοπὸς ἐπετεύχθη τελείως. Οἱ Πέρσαι ἥκιστα διέγνωσαν καὶ τώρα τὰς ἀληθεῖς προθέσεις τῶν Λακεδαιμονίων, καθ' ἃ καὶ πρότερον δὲν εἶχον διαγνώσει τὰς προθέσεις τοῦ Κόνωνος. Ὁ Τιρίδαζος ἀπεδέχθη μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὰς προτάσεις ἐκείνας, ὧν ἡ ἐκτέλεσις ἐφαίνετο τέλος καθιστῶσα δυνατὴν σταθεράν καὶ ἐπωφελῆ πολιτικὴν ἐνέργειαν τῆς Περσίας ἐν τῷ Αἰγαίῳ· ἐπειδὴ δὲ οἱ πρέσβεις τῶν ἄλλων πόλεων διεμαρτύροντο, τὴν ἀντίστασιν αὐτῶν ὑπέλαβεν ὡς ἔκφρασιν ἐχθρικῶν διαθέσεων καὶ τελείαν ἐπικύρωσιν τῶν λεγόντων εἰς αὐτὸν παρὰ τοῦ Ἀνταλκίδου. Πρὸς δὲ τὸν Κόνωνα προσηνέχθη ὅχι ὡς πρὸς πρέσβυν, ἀλλ' ὡς πρὸς θεράποντα τοῦ μεγάλου βασιλέως ὑπόλογον διὰ τὴν γενομένην κατάχρησιν τῆς βασιλικῆς ἐμπιστοσύνης, καὶ διέταξε τὴν σύλληψιν αὐτοῦ, εἰ καὶ οὗτος εἶχεν ἐπιδείξει ἰκανὴν σύνεσιν μὴ διαθέσας τὰ περσικὰ χρήματα ἐπὶ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ εὐθύνη, ἀλλ' ἐν συμ-πράξει μετὰ τοῦ Φαρναβάζου¹. Εἰς δὲ τὸν Ἀνταλκίδαν ἀπ' ἐναντίας ἐδόθησαν νῦν χρήματα, καὶ ὁ Τιρίδαζος ἀνῆλθεν εἰς τὰ Σοῦσα, ὅπως τύχη καταλλήλως παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς ἀποδοχῆς τῶν προταθέντων παρὰ τοῦ Ἀνταλκίδου.

Ἄλλ' ἐν τούτοις αἱ διαπραγματεύσεις δὲν προέβησαν μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιτυχίας μεθ' ἧς εἶχον ἀρχίσει. Ἡ αἰφνιδία μεταβολὴ τῆς ἐνεργείας τῶν Περσῶν, ἣν προέτεινεν ὁ Τιρίδαζος, προσέκρουσεν εἰς σφοδρὰς ἀντιρρήσεις. Ἦτο ἀκόμη παρὰ πολὺ ζωνηρὰ ἡ ἀνάμνησις τῶν καταστρεπτικῶν στρατειῶν τοῦ Ἀγησιλάου, καὶ ἰδίως ὁ μέγας βασιλεὺς αὐτὸς κατείχετο ἀκόμη ὑπὸ μεγίστης ἀγανακτήσεως ἐναντίον τῶν Λακεδαιμονίων, ἅτε φρονῶν, ὅτι οὗτοι τὰς ἐν Ἑλλάδι ἐπιτυχίας ἐχρεώσθουν καθ' ὅλοκληρίαν εἰς τὴν παρὰ τῶν Περσῶν ὑποστήριξιν καὶ ὅμως ἔπειτα ἔστρεψαν τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Περσῶν, θέλοντες νὰ ποσπᾶσιν πᾶ-

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλήν. IV, 8, 16· (Τιρίδαζος) τὸν Κόνωνα ὡς ἀδικοῦντά τε βασιλεῖα καὶ ἀληθῶς λεγόντων Λακεδαιμονίων εἶρξε. Κατὰ τὸν Κορνήλιον Νέπωτα ἐν Βίῳ Κόνωνος ὃ ἡ κάθειρξις ἐγένετο, ἐπειδὴ ὁ Κόνων ἤθελε πάλιν νὰ παραχωρήσῃ τὴν Ἰωνίαν καὶ τὴν Αἰολίδα εἰς τοὺς Ἀθηναίους.

λιν ἀπὸ τοῦ περσικοῦ βασιλείου τὰς παραθαλασσίους ἐκείνας πόλεις, ὧν τὴν ἀσφαλῆ κτῆσιν εἶχον ἐπιβάλλει αἱ πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας συνθῆκαι. Τὰς διαθέσεις δὲ ταύτας τοῦ βασιλέως ἐπωφελήθησαν, καθ' ἃ φαίνεται, οἱ ἀντίπαλοι τοῦ νέου προγράμματος, καὶ κατώρθωσαν τὴν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀπὸ τῆς Ἀσίας ἀπομάκρυνσιν τοῦ Τιριδάζου. Διὰ δὲ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν ἐστᾶλη εἰς τὰς Σάρδεις ὡς σατράπης εἰς τὰς παραθαλασσίους σατραπείας ἀντὶ τοῦ Τιριδάζου ὁπαδός τις τοῦ Φαρναβάζου καλούμενος Στρούθας¹. Ἦτο δὲ οὗτος ἀνὴρ φιλοπόλεμος καὶ δραστήριος, μετὰ φιλοτιμίας ἐπιδιώκων νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς Σπαρτιάτας ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς ἃς εἶχον προξενήσει εἰς τὰς χώρας τοῦ βασιλέως. Ἐθεώρει δὲ τοὺς Ἀθηναίους ὡς καὶ πρότερον συμμάχους τοῦ βασιλέως, πιθανῶς δὲ αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ προκαλέσας τὴν εἰς τὸν Κόνωνα ἀπόδοσιν τῆς ἐλευθερίας².

Ἡ δὲ μεταβολὴ αὕτη ὑπῆρξεν ἥττα τοῦ Ἀνταλκίδου, ὅστις εἶχε πιστεύσει, ὅτι εἶχε προσεγγίσει ἢ ἐκτέλεσις τῶν σκοπῶν αὐτοῦ. Εἰκότως δ' ἐνισχύθη καὶ πάλιν ἐν Σπάρτῃ ἡ ἀντίπαλος φαρτρία, ἥτις καὶ ἠξίωσεν, ὅπως ἐπιδείξωσι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται ἀμείλικτον ἔχθραν πρὸς τὸν ἐχθρικῶς διακείμενον σατράπην καὶ στεῖλωσι στρατιὰν εἰς τὴν Ἐφεσον. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ὑπὸ τοῦ Ἀγησιλάου κομισθέντες θησαυροὶ εἶχον ἐξαντληθῇ, ἡ προσδοκία νέων κερδῶν ἦτο τὰ μάλιστα ἐπαγωγός. Ὅπωςδὲποτε δὲν ἠδύναντο νὰ προκόψωσιν ἄνευ περσικῶν χρημάτων· ἀφ' οὗ λοιπὸν ταῦτα δὲν παρείχοντο ὡς χορηγία παρὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὥφειλον αὐτοὶ οἱ Σπαρτιᾶται νὰ συναποκομίσωσιν αὐτὰ ἐκ τῆς Ἀσίας ὡς λάφυρα. Διὸ ἀρχομένου τοῦ 391 π. Χ. ἐστᾶλη μετὰ στολίσκου

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. IV, 8, 17· [καὶ βασιλεὺς μὲν, ὡς Τιριδάζος ἄνω παρ' αὐτῷ ἦν,] Στρούθαν καταπέμπει ἐπιμελησόμενον τῶν κατὰ θάλασσαν.

² Κατὰ τινὰς συγγραφεῖς ὁ Κόνων ἐφονεύθη παρὰ τῷ βασιλεῖ, ἀλλὰ contra ea Dinon historicus... effugisse scripsit. Ἴδε Κορνήλιον Νέπωτα ἐν Βίῳ Κόνωνος 5. Ὁ δὲ Ἰσοκράτης ἐν Πανηγυρικῇ 154) λέγει, ὅτι ἐπὶ θανάτῳ συλλαβεῖν ἐτόλμησαν.

ὁ Θίβρων εἰς τὴν Ἐφεσον, ὅπως ἄρξηται νέων στρατειῶν, διεξάγων τὸν πόλεμον καθ' ὃν τρόπον καὶ ὁ Ἀγησίλαος. Ἀλλ' ἡ ἀντίστασις ἣς ἔτυχε παρὰ τοῦ Στρούθα ὑπερέβη τὰς προσδοκίας αὐτοῦ. Γενομένης δ' ἐπιθέσεως κατ' αὐτοῦ κατὰ τινα χάριν λαφυραγωγίας ἀπροφυλάκτως ἐπιχειρηθεῖσαν στρατεῖαν, ὁ Θίβρων ἐφρονεύθη μετὰ παμπληθῶν περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν¹.

Συγχρόνως δ' ἐξερράγη ὁ πόλεμος εἰς διάφορα μέρη. Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι εἰργάζοντο δραστηρίως πρὸς ἴδρυσιν συμμαχίας, θέλοντες νάποκομίσωσι τοὺς καρποὺς τῆς παρὰ τὴν Κνίδον νίκης· οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἡγωνίζοντο ἀπ' ἐναντίας νάφαιρέσωσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὰς ὑπ' αὐτῶν κυριευθείσας πόλεις. Προΐσταντο δὲ τῶν πολεμικῶν δυνάμεων τῶν Σπαρτιατῶν οἱ δύο ἀδελφοί, οἱ ἡγέται τῆς φιλοπολέμου Σπάρτης, ὁ Ἀγησίλαος καὶ ὁ Τελευτίας. Καὶ δὴ ὁ Τελευτίας, ὁ ἐν τῇ ναυαρχίᾳ διάδοχος τοῦ ἀτυχοῦς Πεισάνδρου², εἶχεν ἀπὸ τοῦ 393 π. Χ. ὑπάρξει ἐπὶ πολλὰ ἐπάλληλα ἔτη ἢ ναύαρχος ἢ ἀρχηγὸς στολίσκων. Μετὰ μακρὰ δ' ἔτη λειψανδρίας εἶχεν ἀναφανῆ καὶ πάλιν ὁ πρῶτος δεξιὸς ἀνὴρ, εἰς ὃν οἱ Σπαρτιᾶται ἠδυνήθησαν νὰ ἐμπιστευθῶσι πολεμικὰ πλοῖα, στρατηλάτης δημοφιλῆς, ἀγαπητὸς εἰς τὰ πληρώματα, ἀνὴρ κεκτημένος μὲν τὸ δῶρον ῥητορείας πειστικῆς, δραστήριος δ' ἐν τῷ ἐνεργεῖν. Ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ὁ κατορθώσας τὴν ἄλωσιν τοῦ Λεχαίου καὶ ἀποκαταστήσας καὶ πάλιν τὴν ἐν τῷ κορινθιακῷ κόλπῳ ἀρχὴν τῶν Σπαρτιατῶν³, καθ' ὃν χρόνον ἄλλη μοῖρα ὑπὸ τὸν Ἐκδικον, τὸν ναύαρχον τοῦ 391 π. Χ. (Ὀλυμπ. 97, 1 — 2), ἔπλευσεν εἰς τὴν Ῥόδον, ὅπως ἀνακτήσῃ τὴν νῆσον ταύτην, ἣς ἡ ἀποστασία εἶχεν ὑπάρξει ἢ ἀρχὴ τῶν κατὰ θάλασσαν συμφορῶν.

Οὕτως ὁ βοιωτικὸς καὶ κορινθιακὸς πόλεμος εἶχεν ἀποβῆ τὸ τέταρτον ἔτος πόλεμος κατὰ θάλασσαν, δι' οὗ τὸ παρὰ τὸν ἰσθμὸν

¹ [Ξενοφῶντος Ἑλλην. IV, 8, 19].

² [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 296.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 288.

πεδῖον τῶν ἀγώνων εἶχεν ἐπισκiasθῇ. Καὶ ἀμφοτέρωθεν μὲν οἱ πολέμιοι ἐκινουῦντο δραστηρίως καὶ ἐπεδίωκον μεγάλους σκοπούς, ἀλλ' οὐδέτερος τῶν ἀντιπολεμούντων εἶχεν αὐτόχρημα πεποιθῆσιν εἰς τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ δυνάμεις. Δι' ἐπιδράσεων ἔξωθεν εἶχεν ὑποδαυλισθῇ ὁ πόλεμος, ξένοι δὲ πόροι εἶχον καταστήσει δυνατόν τὴν παρασκευὴν τῶν συμμάχων. Ἀλλὰ τῶρα ἐστείρευσαν αἱ πηγαὶ ἐκεῖναι, καὶ μόνον δι' ἰδίων θυσιῶν ἦτο δυνατόν ἢ ἐξακολουθησις τοῦ πολέμου· ἀλλὰ πρὸς τοιαύτας θυσίας πολὺ μικρὰ ἐπεδεικνύετο προθυμία, καθ' ὅσον μικρὰ ἦτο καὶ ἡ περὶ ἀσφαλοῦς ἐπιτυχίας προσδοκία. Ἐλείπε δὲ καθ' ὅλου κοινὸς σκοπὸς τοῦ ἀγῶνος τῶν συμμάχων, ἐπειδὴ, ὅτ' ἐξερράγη ἡ καθολικὴ ἐναντίον τῆς Σπάρτης ἀγανάκτησις, ἅπαντες ἦσαν σύμφωνοι, ἓνα καὶ μόνον ἔχοντες κοινὸν πόθον, τὴν ταπείνωσιν τῶν Σπαρτιατῶν, ἀλλ' ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον διάφοροι ἦσαν οἱ σκοποὶ ἐκάστου τῶν συμμάχων. Καὶ οἱ μὲν σῶφρονες ἐν Ἀθήναις καὶ Θήβαις ἐπεζήτησαν μόνον τὴν αὐτονομίαν τῶν ἰδίων πόλεων, ἀλλ' οἱ φιλοπόλεμοι τοῦ Ἀργεῦος καὶ τῆς Κορίνθου ἀπεσκόπουν, ὡς εἰκὸς, εἰς ἐξολόθρευσιν αὐτῆς τῆς σπαρτιατικῆς δυνάμεως, ἐπειδὴ, ἐφ' ὅσον ὑφίστατο Σπάρτη ὅπωςδὴποτε ἰσχυρὰ, ἦτο ἀδύνατον νὰ παραιτήσῃ τὰς ἀξιώσεις ἡγεμονίας ἐν Πελοποννήσῳ. Διὰ ταῦτα φιλοπολεμώτατοι πάντων ἦσαν οἱ Ἀργεῖοι, καὶ ἠξίουσαν νὰ μὴ καταθέσωσιν οἱ σύμμαχοι τὰ ὅπλα, ἕως ἂν ἡ Σπάρτη ἀναγκασθῇ νὰ παράσῃ εἰς τὰς πόλεις τῆς χερσονήσου τελείαν ἐλευθερίαν ἐνεργείας. Ἐν δὲ Ἀθήναις ὑπῆρχε μὲν φατρία συμπράττουσα μετὰ τῶν Ἀργείων καὶ φρονοῦσα, ὅτι ἡ δύναμις τῆς Σπάρτης ἔπρεπε νὰ καταλυθῇ τελείως, ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ἐσκόπουν νὰ ἔχωσιν ἄξιον λόγου μέλλον· ἀλλ' ὑπῆρχε καὶ πολὺ μεγάλη φιλειρηνικὴ φατρία, τῶν δ' εἰς αὐτὴν τασσομένων πολιτευτῶν ὁ δοκιμώτατος ἦτο ὁ Ἀνδοκίδης. Ὁ Ἀνδοκίδης κατήγετο ἐξ οἴκου ἐν ᾧ ἡ πρὸς τὴν εἰρήνην ἀγάπη ἦτο οἰονεὶ οἰκογενειακὴ παράδοσις. Ὁ μὲν ὁμώνυμος αὐτοῦ πάππος Ἀνδοκίδης εἶχεν ὑπάρξει τῶν συνομολογησάντων τὰς

τριακονταετείς σπονδὰς ¹, ὁ δὲ θεῖος Ἐπίλυκος εἶχε συμμετάσχει πρεσβείας σταλείσης εἰς τὴν Περσίαν, πιθανῶς αὐτῆς ἐκείνης ἣς ἡγεῖτο ὁ Καλλίας ². Πρὸς τὸν αὐτὸν δὲ σκοπὸν εἰργάζετο ἀπὸ νεότητος καὶ ὁ νεώτερος Ἀνδοκίδης. Καὶ δὴ ἤδη ὑπερεικοσαέτης ὢν συνέπραττε μετὰ τῶν ἀριστοκρατικῶν τάξεων καὶ ὡς ῥήτωρ ἀντετάσσετο εἰς τοὺς δημαγωγοὺς τοὺς πειρωμένους νὰ κλονήσωσι καὶ πάλιν τὴν πρὸ μικροῦ ὁμολογηθεῖσαν Νικίειον εἰρήνην καὶ ἐρχομένους εἰς λόγους πρὸς τὰς ἐν Πελοποννήσῳ πόλεις ³. Ἐμείνει δὲ πιστὸς εἰς τὸ πρόγραμμα ἐκεῖνο, εἰ καὶ εἶχεν ἄλλως ἥκιστα εὐσταθῆ χαρακτῆρα, καὶ ὑπερεμάχησε καὶ νῦν, καθ' ἃ καὶ πρὸ τριάκοντα ἐτῶν, τῶν συμφερόντων τῶν Ἀθηνῶν, ἅτιν' ἀπήτουν τὴν ἀπόσπασιν ἀπὸ τῆς χωριστῆς συμμαχίας καὶ τὴν πρὸς τὴν Σπάρτην συνδιαλλαγὴν. Αἱ δὲ περιστάσεις συνετέλουν εἰς ἀποδοχὴν τῆς γνώμης αὐτοῦ. Ἐπὶ τέσσαρα ἔτη διήρκει ὁ πόλεμος, καὶ ὅμως οἱ σύμμαχοι ἐν οὐδεμιᾷ μάχῃ ἐπὶ ἀναπεπταμένου πεδίου εἶχον ἀκόμη ἀναδειχθῆ νικηταί. Ὁ δὲ Ἴφικράτης δὲν εἶχε τότε τύχει ἀκόμη τῆς εὐκαιρίας νὰ διαπράξῃ τι λαμπρόν. Ἡ δὲ κατάληψις τοῦ Λεχαίου παρεῖχεν ἀναπεπταμένα καὶ πάλιν τὰ στενὰ τῆς Κορίνθου, ἣ τείχις τῶν Ἀθηνῶν δὲν εἶχεν ἀκόμη συντελεσθῆ καὶ ἡ ἔκθασις τοῦ παρὰ τὸν ἰσθμὸν πολέμου ἦτο εἴπερ ποτὲ ἀβεβαία, ἰδίως ἀφ' οὗ χρόνου ὁ Τελευτίας ἐδέσποζε τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου. Ἀλλὰ καὶ τῶν Λακεδαιμονίων ἡ ὑπερίσχυσις οὐδαμῶς ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ ἔχωσι λόγους νὰ προβάλλωσιν ἀξιώσεις ὑπερμέτρους. Αἱ μὲν προσδοκίαι αὐτῶν περὶ περσικῆς βοηθείας εἶχον ναυαγήσει, τὰ δὲ κατὰ τὴν Ῥόδον δὲν ἔβαινον κατ' εὐχὴν. Ἡναγκάσθησαν λοιπὸν νὰ ἐγκαταλίπωσι πᾶσαν ἀξίωσιν περὶ εὐρυτέρας ἀρχῆς καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ

¹ [Ἀνδοκίδου Περὶ τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους εἰρήνης 6. Πρὸλ. ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 565].

² Ἀνδοκίδου Περὶ τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους εἰρήνης 29. Πρὸλ. H i e c k e De pace Cimonia σ. 9. K i r c h n e r [De Andocidea quae fertur tertia oratione] σ. 69.

³ Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 420 καὶ 415 π. Χ. ἔγραψεν ὁ Ἀνδοκίδης φατριαστικὴν συγγραφὴν. Ἴδε K i r c h h o f f ἐν τῷ Hermes Τόμ. Α' [1867], σ. 5.

ἐντείνωσιν ἀπάσας αὐτῶν τὰς προσπάθειάς πρὸς χωρισμὸν τῶν συμμάχων, ὅπως προλάβωσι τὰς ἀρξαμένας ἐν Πελοποννήσῳ ἀποστασίας, ταπεινώσωσι τὸ Ἄργος καὶ γείνωσι πάλιν κύριοι ἐν αὐτῇ τῇ Λακεδαιμόνι.

Τὴν κατάστασιν δὲ ταύτην τῶν πραγμάτων ἐπωφελήθη ἡ ἐν Ἀθήναις φιλειρηνικὴ φατρία μετ' ἀρίστης ἐπιτυχίας. Καὶ δὴ ἐστάλη εἰς τὴν Σπάρτην πρεσβεία ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἀνδοκίδου¹. Οὗτος δὲ κατώρθωσεν, ὅπως οἱ Σπαρτιῖται διαπραγματευθῶσι πρὸς τὰς Ἀθήνας ὡς πρὸς πόλιν ἰσότιμον· ἀμφοτέραι δ' αἱ πόλεις ἔμελλον νὰ προηγηθῶσι τῶν ἄλλων, συνομολογοῦσαι εἰρήνην πρὸς ἀλλήλας, καὶ ἔπειτα προκαλέσωσι καὶ τὰς λοιπὰς πόλεις εἰς συμμετοχὴν αὐτῆς. Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων ὡς κυριώτατον ἄρθρον τῆς συνθήκης προετάχθη ἡ αὐτονομία τῶν ἐλληνίδων πόλεων, ἥτις διὰ ταῖς ἀνεφέρετο εἰκότως εἰς τὴν Κόρινθον καὶ τὸν βοιωτικὸν Ὀρχομενόν· ὅπως δὲ ἀπαλλαγῶσι οἱ Σπαρτιῖται τῶν κινδύνων πάσης ἐπιβλαβούς εἰς αὐτοὺς παρερμηνείας τῆς διατάξεως ταύτης, ἀνεγνωρίσθη ῥητῶς ἡ τήρησις τοῦ καθεστώτος ὡς πρὸς τὰς σπαρτιατικὰς κτήσεις, ὁμοίως δὲ ἀνεγνωρίσθησαν καὶ αἱ κτήσεις τῶν Ἀθηναίων, συμπεριλαμβανομένων τῶν νήσων Λήμνου, Ἰμβροῦ καὶ Σκύρου. Ἰδίᾳ δὲ ἀφέθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐλευθεροὶ νὰ συντελέσωσι τὴν ὀχύρωσιν τῆς πόλεως, ὁμοίως δὲ καὶ νὰ ναυπηγήσωσι τριήρεις, ὅσας καὶ ἂν ᾔθελον.

Τὴν εἰρήνην ταύτην φέρων ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Ἀνδοκίδης, ὅπως συστήσῃ τὴν ἀποδοχὴν αὐτῆς εἰς τὸν δῆμον, ἐπειδὴ εἶχε συμφωνηθῇ ἡ ἐντὸς τεσσαράκοντα ἡμερῶν δι' ὅρκου ἐπικύρωσις αὐτῆς ἐν Ἀθήναις. Ἐπίστευε δὲ οὐκ ἄνευ λόγου, ὅτι εἶχε κατορθώσει τι μέγα, ἐπειδὴ ἡ μὲν Σπάρτη εἶχεν ἀποστῆ ἀπὸ τῶν ἀξιώσεων ἀπολύτου ἡγεμονίας, αἱ δὲ Ἀθηναὶ ἀπέβαινον καὶ πάλ-

¹ Ἡ πρεσβεία αὕτη τοῦ Ἀνδοκίδου μαρτυρεῖται κατὰ τὸν Φιλόχορον ἐν τῇ Ὑποθέσει τῇ προτασσομένη τοῦ λόγου τοῦ Ἀνδοκίδου Περὶ τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους εἰρήνης διὰ τῶν λέξεων· Ἀθηναῖοι πρέσβεις ἀπέστειλαν πρὸς Λακεδαιμονίους αὐτοκράτορας· ὧν ἐστὶ καὶ Ἀνδοκίδης.

λιν πόλιν κεκτημένη ἰδίαν ἀρχήν, εἶχε δ' ἐκπλυθῆ ἢ καταισχύνη τῆς τελευταίας εἰρήνης. Καὶ ὅμως ὁ Ἀνδοκίδης οὐδεμίαν φανερὰν εἶχεν εὐχαριστήσῃ. Οἱ μὲν ἐχαλέπαινον, ὅτι, χρώμενος τῇ δοθείσῃ εἰς αὐτὴν ἐξουσίᾳ, δὲν εἶχε πάραυτα ὁμολογήσει ὁριστικῶς τὴν εἰρήνην· οἱ δὲ ἄλλοι οὐδεμίαν καθ' ὅλου ἔστεργον εἰρήνην, δὲν ἤθελον νὰ ποκτήσῃ τείχη καὶ τριήρεις ἐξ ἐλέου τῆς Σπάρτης, δὲν ἤθελον νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὰς τρεῖς νήσους καὶ ἐφοβοῦντο τέλος ἀπὸ πάσης συμπλησιάσεως πρὸς τὴν Σπάρτην κίνδυνον τῆς δημοκρατίας.

Ὁ δὲ Ἀνδοκίδης συνηγόρησεν ὑπὲρ τοῦ ἔργου καὶ τῆς γνώμης αὐτοῦ. Ἔδειξεν εἰς τὸν δῆμον, ὅτι οὐδεμιᾶς ἄλλης πόλεως ἢ ἱστορία ἐδίδασκεν οὕτως ἐπιφανῶς ὡς ἡ τῶν Ἀθηναίων τὰ κακὰ τοῦ πολέμου καὶ ἀγαθὰ τῆς εἰρήνης. Πᾶσα ὁμολογηθεῖσα εἰρήνη, εἶπεν, ἐξαιρουμένης τῆς ἀτυχοῦς συνθηκολογίας μετὰ τὴν παρὰ τοὺς Αἰγὸς ποταμοὺς ἦτταν, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ εἰρήνη, πᾶσα τοιαύτη εἰρήνη εἶχεν ὑπάρξει ἢ ἀρχὴ αἰσίας ἐπιδόσεως, γοργῆς αὐξήσεως τῆς εὐημερίας καὶ τῆς δυνάμεως. Συνετῇ πολιτείᾳ ἐπιβάλλει τὴν πρὸς ἰσχυροὺς φιλίαν· ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλόγως φερόμενοι, προετίμων τὴν πρὸς τοὺς μεγάλους ἔχθραν καὶ τὴν μετὰ τῶν μικρῶν συμμαχίαν. Οὕτως εἶχον προτιμήσει τοῦ μεγάλου βασιλέως τὸν Ἀμόργην, τῶν Συρακουσίων τοὺς Ἐγεσταίους, τῶν Σπαρτιατῶν τοὺς Ἀργεῖους ὡς συμμαχοὺς. Ἀλλ' αἱ προθέσεις τῶν Ἀργείων, οἵτινες ἤθελον τὴν διὰ βοήθειας τῶν Ἀθηναίων δούλωσιν τῆς Κορίνθου καὶ τὴν πρὸς πόλεμον ἐξερεισμὸν τῶν συμμαχῶν καθ' ὃν χρόνον αὐτοὶ προσεπάθουν κατὰ πάντα τρόπον νὰ σώζωσιν ἑαυτοὺς, μόνον διὰ τελείας ἐκνικήσεως τῆς Σπάρτης ἠδύναντο νὰ ἐκπληρωθῶσιν· ἀλλὰ πρὸς ἐπιτυχίαν τοιοῦτου σκοποῦ δὲν ἐπῆρχουν τὰ ὑπάρχοντα μέσα τοῦ πολέμου, οὐδ' ἤθελον ἢ Περσία ἀνεχθῇ τὸ τοιοῦτον. Οἱ ὅροι δ' ἐκεῖνοι, οὓς ἐπετρέπετο νὰ προσδοκῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ πόλεμον καθ' ὃν εἶχον ἀναδειχθῇ νικηταὶ οἱ πολέμιοι, παρέχονται εἰς αὐτοὺς ἄνευ οὐδενὸς περιορισμοῦ. Ὡφειλον δὲ νὰ προφυλάσσωνται ἀπὸ τῶν

νέων φίλων καὶ νὰ ἐνθυμῶνται τίς εἶχεν ὑπάρξει ἡ πόλις ἡ μετὰ τὴν συμφορὰν τῶν Ἀθηναίων ὑποβαλοῦσα τὴν πρότασιν περὶ καταστροφῆς τῆς πόλεως καὶ τίνες ὑπῆρξαν οἱ τότε σώσαντες τὰς Ἀθήνας. Καὶ οἱ Θηβαῖοι δὲ, εἶπεν, εἶνε τῶρα πρόθυμοι νὰ ὁμολογήσωσιν εἰρήνην. Ἄν δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον ἐξ ἅπαντος πόλεμον, ὥφειλον νὰ δοκιμάσωσιν ἑαυτοὺς, ἂν ἦσαν πρόθυμοι νὰ προβῶσιν ἄνευ ἰδίου κέρδους εἰς πάσας τὰς θυσίας, ὅπως βοηθήσωσι τοὺς Ἀργεῖους εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ἐγωιστικῶν αὐτῶν σκοπῶν¹.

Κατὰ ταῦτα ὁ Ἀνδοκίδης ἐπανήρχετο εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦ Κίμωνος, ἐπιθυμῶν τὴν δι' ἀμοιβαίας συνδιαλλαγῆς τῶν δύο μεγάλων πόλεων διάταξιν τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἦθελε δὲ, καθ' ἃ ὁ Περικλῆς, καὶ κανονισμὸν τῶν πρὸς τοὺς βαρβάρους σχέσεων διὰ συνθήκης ἐπιτρεπούσης τὴν ἀδιατάρακτον ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου. Τοιοῦτον δὲ φιλειρηνικὸν πρόγραμμα ἦτο βεβαίως εἴπερ ποτὲ δεδικαιολογημένον νῦν, ὅτε αἱ Ἀθηναὶ εὐρίσκοντο ἐν παντελεῖ ἀδυναμίᾳ νὰ γαυριῶσιν ἐπιδεικνύμεναι ὡς δύναιμι πολεμική, ἅτε στερούμεναι καὶ χρημάτων καὶ στόλου καὶ πολιτῶν προθύμων εἰς θυσίας, οὐδένα δ' ἔχουσαι σύμμαχον ἀξιόπιστον. Ἄλλως δὲ ἦσαν γνωστὰ τὰ κατὰ τὰς συνεννοήσεις τοῦ Ἀνταλκίδου καὶ τοῦ Τιριβάζου, καὶ βεβαίως ὁ Ἀνδοκίδης ἐνῆργει

¹ Τὴν γνησιότητα τοῦ ἤδη ὑπὸ τοῦ Διονυσίου ἀμφισβητουμένου Περὶ τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους εἰρήνης λόγου τοῦ Ἀνδοκίδου ὑποστηρίζει ὁ Böckh ἐν τῇ Staatshaushaltung [der Athener] ἐκδ. γ' Τόμ. Β' σ. 217 b καὶ ὁ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. IV σ. 166 ἐν σημ. Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. β' Τόμ. Ε' σ. 248 ἐν σημ. Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadous Τόμ. ΙΔ' σ. 73 σημ. 1], ὁ Kirchner [De Andocidea quae fertur tertia oratione. Ἐν Βερολίῳ 1861] καὶ ὁ Blass [Attische Beredsamkeit bis zu Lysias] Τόμ. Α' ἐκδ. β' σ. 326. [Πρβλ. Bergk Griechische Literaturgeschichte. Τόμ. Δ' σ. 348. Ἀντιστρατεύεται δὲ πρὸς τὴν γνησιότητα τοῦ λόγου ὁ Sittl Geschichte der griechischen Literatur Τόμ. Β' σ. 83]. Καὶ παρουσιάζονται μὲν λάθῃ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἱστορίαν, οἷα οὐδὲ παρὰ τῷ Δημοσθένει λείπουσιν, ἀλλ' οὐδεμία ἀντίθεσις πρὸς τὴν ὅλην κατάστασιν τοῦ ἔτους 391 π. Χ., οὐδὲ περὶ τῶν τειχῶν ὄντος τοῦ λόγου ἐν παραγράφῳ 23 καὶ τῶν φιλειρηνικῶν διαθέσεων τῶν Θηβαίων ἐν παραγράφῳ 18, 24 καὶ 28, πρὸς οὓς πρβλ. τὰ λεγόμενα παρὰ τοῦ Ξενοφῶντος ἐν Ἑλληνικοῖς IV, 5, 6 ὡς καὶ τῶν ἐπιθυμοῦντων ἐλεῖν τὴν Κόρινθον Ἀργείων (ἐν παραγράφῳ 27). Πρβλ. Hertzberg [Das Leben des Königs] Agesilaos σ. 294. Busolt ἐν τῇ Historische Zeitschrift τοῦ von Sybel Τόμ. XLVIII σ. 412.

ὑπὲρ τοῦ καλῶς ἐννοουμένου συμφέροντος τῶν Ἀθηναίων, μετερχόμενος τὰ πάντα, ὅπως προλάβῃ χωριστὴν συνθηκολογίαν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν Περσῶν. Δι' εὐτυχοῦς συγκυρίας αἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀντὶ μικρῶν θυσιῶν ἐπιτύχει σχετικῶς μεγάλας ὠφελείας, οὐδὲ ὑπῆρχε τό γε νῦν ἔχον προσδοκία μειζόνων ἐπιτυχιῶν· διὰ ταῦτα δ' ἐπεβάλλετο ἡ ὅσον ἔνεστι ταχίστη ἐξασφάλις τῶν ἐκ τοῦ Κόνωνος προελθόντων ὠφελημάτων.

Καὶ ταῦτα μὲν ἤθελεν ὁ Ἀνδοκίδης, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ γείνῃ ἀσπαστὴ ἡ γνώμη αὐτοῦ. Δὲν ἦτο ἀνὴρ δυνάμενος νὰ ἐμπνεύσῃ ἐμπιστοσύνην. Ἡ συμπάθεια αὐτοῦ πρὸς τὴν Σπάρτην καθίστανεν αὐτὸν δυσάρεστον εἰς τὸν δῆμον, εἶχε δ' ἐναντίους καὶ τοὺς βοιωτίζοντας καὶ τοὺς καθ' αὐτὸ δημοκρατικούς, οἵτινες τὴν πρὸς τὴν Σπάρτην ἔχθραν ἐθεώρουν ἐγγύησιν τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ δήμου. Πολλοὶ δὲ ὑπῆρχον πιθανῶς ἀκόμη οἱ προσδοκῶντες χρηματικὴν χορηγίαν παρὰ τῶν Περσῶν, ἐπ' ἴσης δὲ δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἄνδρες φιλόδοξοι, οἳ οἱ Ὀθρασύβουλος καὶ ὁ Ἰφικράτης, δὲν ἤθελον νὰ στερηθῶσι τῆς εὐκαιρίας νὰ διακριθῶσι διὰ λαμπρῶν ἀνδραγαθιῶν. Ἀλλὰ κυριώτατος λόγος διαφωνίας ἦσαν τὰ κατὰ τὴν θρακικὴν Χερσόνησον. Οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἤθελον νὰ νῆσαν νῆαυς καὶ Σπάρτη τὰς ἐν αὐτῇ κτήσεις τῶν Ἀθηναίων· ἀλλ' ἡ Σπάρτη δὲν εἶχε διάθεσιν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν Ἑλλήσποντον, οὗ τὸ ἐπικαίριον πρὸς θαλασσοκρατίαν εἶχε κατανοήσει κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Τέλος ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀνδοκίδου διαπραγματευθεῖσα εἰρήνη δὲν ἐπεκυρώθη, αὐτὸς δὲ ὁ Ἀνδοκίδης, κατηγορηθεὶς ἐπὶ καταχρήσει τῆς δοθείσης εἰς αὐτὸν ἐξουσίας, ἐξωρίσθη, καὶ ὁ πόλεμος ἐπανελήφθη μετὰ νέας ὀρμῆς. Τότε δ' ἐπῆλθεν ἡ δῆσις τοῦ κορινθιακοῦ Πειραίου¹, καὶ ὁ Ἰφικράτης διετράνωσε τὴν νέαν αὐτοῦ πολεμικὴν τέχνην διὰ τῆς ἐξολοθρεύσεως τῆς σπαρτιατικῆς μόρας, ἐπαγαγὼν νίκην πείσασαν καὶ τοὺς Θηβαίους νὰ διακόψωσι τὰς πρὸς τὸν Ἀγρησίλαον διαπραγματεύσεις.

Ἀλλὰ τὰ κυριώτατα γεγονότα ἐπῆλθον κατὰ θάλασσαν.

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 298.

Ὁ Τελευτίας ἔλαβεν ἐντολὴν νὰ προαγάγῃ τὴν κατὰ τῆς Ῥόδου στρατείαν. Μέγα δὲ χαίρων, ὅτι παρείχετο εἰς αὐτὸν ἡ εὐκαιρία νὰ δράσῃ ἐν εὐρυτέρῳ πεδίῳ πολέμου, ἀπέπλευσεν ἐκ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, διεπεραιώθη διὰ τοῦ Αἰγαίου, κατώρθωσε τὴν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας προσχώρησιν τῆς Σάμου, καὶ συνέλαβε δέκα τριῆρεις ἀθηναϊκάς, αἵτινες εἶχον ἀποσταλῆ πρὸς βοήθειαν τοῦ Εὐαγόρου¹. Αἱ δὲ Ἀθηναίαι, αἵτινες κατ' ἀκολουθίαν τῆς παρὰ τὴν Κνίδον νίκης ἐθεώρουν ἀκόμη ἑαυτὰς κυρίας τῆς θαλάσσης, ἡσθάνθησαν αἰφνης μετὰ τρόμου ἀποβαλλομένην τὴν πεποιθήσιν αὐτῶν περὶ ἀσφαλοῦς θαλασσοκρατίας. Διὸ κατέβαλον οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς τελευταίους τῶν ὑπαρχόντων πόρων. Ὁ Θρασύβουλος, ὃν ἐπὶ τινα χρόνον εἶχεν ἐπισκιάσει ὁ Κόνων, ἦτο τώρα πάλιν ὁ δοκιμώτατος τῶν ἐν Ἀθήναις ἀνδρῶν, ὁ ἡγέτης τῆς πολεμικῆς φατρίας. Εἰς τοῦτον λοιπὸν ἐπέτρεψεν ἡ πόλις τὸν πρῶτον ἄξιον λόγου στόλον, ὃν ἡδυνήθησαν νὰ πῆξωσιν αἱ πάλιν ὀρθωθεῖσαι Ἀθηναίαι, στόλον τεσσαράκοντα τριήρων, καὶ ἀνέθηκαν εἰς αὐτὸν νῆαντεπεξέλθῃ πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας ἐν τῷ πελάγει τῆς Ῥόδου. Ἐξέπλευσε δ' ἐκ τοῦ Πειραιῶς τὸ ἔαρ τοῦ 390 π. Χ. (Ὀλυμπ. 97, 2). Ἀλλὰ δὲν ἐπλευσεν εἰς τὴν Ῥόδον, ἐτράπη δὲ πρὸς βορρᾶν, εἰς τὸ θρηκτικὸν πέλαγος, εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας, ὧν ἡ σημασία εἶχε γίνεαι ἀντικείμενον λόγου κατὰ τὰς τελευταίας περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις καὶ εἶχε πιθανῶς ἐξαρθῇ ἰδίως παρ' αὐτοῦ τοῦ Θρασυβούλου ὡς κυριωτάτου ἀντιπάλου τοῦ Ἀνδοκίδου. Ἐκεῖ δ' ἀνέπτυξεν ὁ Θρασύβουλος δραστηριότητα μεγάλην καὶ τελεσφόρον. Καὶ συνωμολόγησε μὲν ἐπικερδεῖς συμμαχίας πρὸς τοὺς Θρᾷκας ἡγεμόνας ὡς καὶ πρὸς τὰς δημοκρατικὰς φατρίας ἐν ταῖς παραλίσαις πόλεσι, προσεῖλκυσε δὲ καθ' ὅμοιον τρόπον τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Χαλκηδῶνα, εἰσέγαγε καὶ πάλιν τὸ ἐν Χρυσόπολει δεκατευτήριον², καὶ ἐμίσθωσεν αὐτὸ, ἔπειτα δ' ἐπέστρεψεν εἰς

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. IV, 8, 23 κ. ἑ.

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. IV, 8, 25 κ. ἑ. Ἐν § 27· πλεῦσας εἰς Βυζάντιον ἀπέδοτο τὴν δεκάτην τῶν ἐκ τοῦ Πόντου πλεόντων. Ἰδε Frohberger ἐν τῷ

τὸ Αἰγαῖον. Ἐπειδὴ δ' ἐν Λέσβῳ ἐκράτει ἀκόμη Σπαρτιάτης ἀρμωστής, ὁ Θρασύβουλος ἐνίκησεν αὐτὸν, καὶ προσείλκυσε εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰς πόλεις τῆς νήσου πλὴν τῆς Μηθύμνης¹. Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ πρῶται ἀπόπειραι πρὸς ἀνασύστασιν τῆς κατὰ θάλασσαν ἀρχῆς τῶν Ἀθηναίων.

Τὸ δὲ προσεχὲς ἔαρ ἔπλευσε περαιτέρω πρὸς νότον, ἀλλὰ καὶ τότε ὄχι εἰς τὴν Ῥόδον, εἰ καὶ ἔλαβε παρὰ τῶν Ἀθηναίων λίαν ἐπείγουσαν παραγγελίαν νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τῶν πιεζομένων Ῥοδίων. Ἀλλὰ προετίμησε νὰ δηώσῃ τὰς ἀκτὰς πῆς Καρίας, καὶ πιθανῶς κυριώτατα διὰ τὸν λόγον, ὅτι ἔδει νὰ μεριμνήσῃ πρὸς συντήρησιν τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ σοβαρὸν πόλεμον, καθ' ὃν δὲν προσεδοκῶντο λάφυρα. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ ἀθυμία ἐπὶ τῇ αὐθαιρέτῳ αὐτοῦ διαγωγῇ ἤρξανεν ἐν Ἀθήναις ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἤρχοντο δὲ πικρὰ παράπονα συμμάχων, ξένων καὶ πολιτῶν τῶν Ἀθηνῶν παθόντων παρ' αὐτοῦ. Οἱ δὲ ἀντίθετοι ὑπεδαύλιζον τὴν δυσἀρέσκειαν κατ' αὐτοῦ καὶ τοῦ συστρατῆγος Ἐργοκλέους· κατηγορεῖτο δὲ, ὅτι, παραγόμενος ὑπὸ τοῦ Ἐργοκλέους, εἶχεν ἀποσκοπῆσαι εἰς τὴν μετὰ τῆς στρατιᾶς ἐγκατάστασιν ἐν Βυζαντίῳ, ὅπως ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, συμπράττων μετὰ τῶν ἐν Θράκῃ φίλων αὐτοῦ, ἀντιστῇ εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ δήμου καὶ ἰδρύσῃ ἰδίαν ἐν τῇ πόλει ἀρχήν. Πάντως δὲ ἡ κυρία ἐνοχὴ ἐβάρυνε τὸν Ἐργοκλέα, ὅστις καὶ ἀνεκλήθη εἰς τὴν πόλιν, ὅπως δώσῃ εὐθύνας². ὁ δὲ Θρασύβουλος διετηρήθη ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν τῇ στρατηγίᾳ, ὅπως ἐκτελέσῃ τὴν εἰς Ῥόδον ἀναφε-

Philologus Τόμ. XVII σ. 439. Πρὸς Κ. Köhler ἐν ταῖς Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts Τόμ. VII [1882] σ. 313. Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Β' ἀρ. 14. Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ μνημονεύεται ἡ ἐπὶ Θρασυβούλου εἰκοστή. ¹ Ἰδὲ τοὺς λόγους τοῦ *Λυσίου* 28 [κατὰ Ἐργοκλέους] καὶ 29 [κατὰ Φιλοκράτους, ὅστις ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Ἐργοκλέους]. Ἐν αὐτοῖς δ' Ἐργοκλῆς παριστάνεται ὡς εἰσγηγμένος σχέδια ὑποβληθέντα εἰς τὸν Θρασύβουλον (*Λυσίου* κατὰ Ἐργοκλέους 5. Πρὸς *Δημοσθένους* Περὶ τῆς παραπροσβείας 180. [Ὁ δὲ Θρασύβουλος εἶχεν ἤδη ἀποθάνει ἐν τῷ χρόνῳ τῆς δίκης (*Λυσίου* ἐνθ. ἀν. 8), ἥτις ἀπεληξεν εἰς τὴν καταδίκην τοῦ Ἐργοκλέους καὶ τὴν δήμευσιν τῆς οὐσίας αὐτοῦ].

² *Ξενοφώντος* Ἑλλην. IV, 8, 25-30.

ρομένην ἐντολὴν αὐτοῦ¹. Ἀλλὰ πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὴν νῆσον, ἔπεσε παρὰ τὸν Εὐρυμέδοντα, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀσπενδίων, φονευθεὶς ἐν τῇ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ σκηνῇ παρὰ τῶν στρατιωτῶν τῆς πόλεως ἐκείνης, ἐπιπεσόντων κατ' αὐτοῦ νύκτωρ². Ἦγαγε δὲ τὸν στόλον εἰς τὴν Ῥόδον ὁ Ἀγύρριος.

Ἐν τούτοις δ' αἱ κατὰ θάλασσαν παρασκευαὶ τῶν Ἀθηναίων καὶ αἱ ἀνδραγαθίαι τοῦ Θρασυβούλου ἤγαγον εἰς ἀντιπαρασκευὰς τῶν Λακεδαιμονίων, οἵτινες ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν εἰς δύο χωρία, ἅτινα ἤθελον νὰ ἐπωφεληθῶσιν ὡς ὀρμητήρια ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, τὴν Ἀβυδὸν καὶ τὴν Αἰγιναν.

Τῆς δὲ Ἀβύδου ἐκράτει μετὰ μεγάλης δεξιότητος ὁ Δερκυλλίδας³, ἀνὴρ ἀπὸ εἰκοσιν ἡδὴ ἐτῶν ἐνδημῶν ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις καὶ δικαιολογήσας ἐξαιρέτως τὴν πρὸς αὐτὸν ἐμπιστοσύνην τῆς πατρίου πόλεως. Ἄνευ δὲ λόγου ἔνεκα μόνον ἰδιαζούσης εὐνοίας τῶν τὴν ἀρχὴν ἐχόντων ἐφόρων ἀντικατέστησεν αὐτὸν ὁ πρῶην ναύαρχος Ἀναξίβιος⁴, ὅπως κλονήσῃ τὴν ἐν τοῖς παραλίαις ἐκείνοις νεωστὶ κτηθεῖσαν παρὰ τῶν Ἀθηναίων δύναμιν καὶ βλάβῃ τὸ ἀθηναϊκὸν ἐμπόριον. Ὁ δὲ Ἰφικράτης ἀπεστάλη ἐναντίον αὐτοῦ μετὰ ὀκτῶ τριήρων καὶ χιλιῶν διακοσίων πελταστῶν, καὶ ἐφόνευσεν τὸν Ἀναξίβιον μετὰ πολλῶν τῶν περὶ αὐτὸν δι' ἐνέδρας ἐπιτηδείως παρασκευασθείσης παρὰ τὴν Ἀβυδὸν⁵.

Πολὺ δὲ ἀπειλητικώτεραι ὑπῆρξαν αἱ ἐξ Αἰγίνης ἐπιθέσεις. Πράγματι δι' αὐτῶν ἤρχισε καὶ πάλιν διὰ μιᾶς πρὸς μέγαν τρό-

¹ Γινώσκουμεν, ὅτι τῆς ἐναντίον τῆς Ῥόδου ἐκστρατείας κατήρξαντο οἱ Σπαρτιῖται τῇ 391 π. Χ., στείλαντες εἰς τὴν νῆσον τὸν Ἐκδικον ([*Ξενοφῶντος* Ἑλλην. IV] 8, 20)· διεδέχθησαν δ' αὐτὸν ὁ Τελευτίας ([IV] 8, 24) καὶ ἔπειτα ὁ Ἰεραξ (V, I, 5). Τῆς δ' ἐκδόσεως τῆς ἐκστρατείας δὲν μνημονεύει ὁ *Ξενοφῶν*. Πρβλ. A. Schäfer Demosthenes [und seine Zeit. ἐκδ. β' τόμ. Α' σ. 26].

² [*Ξενοφῶντος* Ἑλλην. IV, 8, 30]. Ὁ *Ξενοφῶν* [αὐτόθι 31] λέγει περὶ αὐτοῦ [καὶ Θρασυβούλου μὲν δὲ] μάλ' ἀδοκῶν ἀνὴρ ἀγαθὸς εἶναι.

³ Ἰδε ἀνωτέρω τόμ. Δ' σ. 290.

⁴ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. IV, 32. Εἶνε δὲ ὁ Ἀναξίβιος οὗτος ὁ ἡδὴ γνωστὸς ἡμῖν ἐχθρὸς τῶν Κυρῶν, περὶ οὗ ἴδε ἀνωτέρω τόμ. Δ' σ. 319.

⁵ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [IV, 8,] 33-39.

μον τῶν Ἀθηναίων ἡ ἀρχαία ἔλλειψις ἀσφαλείας ἐν τῷ πελάγει, οἷα ἡ ὑπάρξασα ἐν τοῖς χρόνοις πρὸ τῶν περσικῶν πολέμων. Καὶ δὴ ἡ Σπάρτη ἔδωκεν εἰς τοὺς Αἰγινήτας, οὓς καὶ κατήγαγε πάλιν εἰς τὴν Αἴγιναν, τὴν ἐντολὴν νὰ ὀπλίσωσι ληστρικὰ σκάφη, ὅπως δι' αὐτῶν ἐνοχλῶσι τὰς ἀντικειμένους παραλίας τῆς Ἀττικῆς. Στρατιὰ δὲ Ἀθηναίων σταλεῖσα πρὸς ἐκπολιόρκησιν τῆς Αἰγίνης ἐπολιορκήθη ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς ἐπιτειχίσματι ἐν αὐτῇ τῇ πόλει, καὶ μόλις μετὰ πολλὰς αἰσθητὰς ἀπωλείας κατῳρώσεν ὁ Χαβρίας πλέων εἰς τὴν Κύπρον νάποδῃ ἀπαρατήρητος εἰς τὴν Αἴγιναν, νὰ φονεύσῃ τὸν ἀρμολογὴν Γοργώπαν καὶ ἀπαλλάξῃ τοὺς Ἀθηναίους τοῦ κατὰ θάλασσαν ἀποκλεισμοῦ¹. Ἀλλὰ μόνιμος ἡσυχία δὲν ἐπετεύχθη· οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἔστειλαν τὸν Τελευτίαν, ὅστις ἐνέπνευσεν εἰς τὰ πληρώματα νέον θάρρος καὶ ἡδυνήθη νὰ τολμήτῃ αἰφνιδίαν ἐπίθεσιν κατ' αὐτοῦ τοῦ Πειραιῶς, ἐξορμήσας μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν στρατιᾶς μέχρι τοῦ παρὰ τὸν λιμένα Δείγματος καὶ ἐπιστρέψας ἀβλαβῆς μετὰ πλήθους λαφύρων².

Οὕτως ὁ πόλεμος διεξήγετο μὲν εἰς διάφορα μέρη, ἀλλ' οὐδαμοῦ συνέβη κρίσιμός τις μάχη. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἐπῆλθεν ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους θέσει τῶν πολεμίων μεταβολὴ καιριωτάτη. Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι εἶχον ἐντελῶς χωρισθῇ ἀπὸ τῶν συμμάχων μεθ' ὧν εἶχον συνεπιχειρήσει τὸν βοιωτικὸν καὶ κορινθιακὸν πόλεμον, ὁ δὲ περὶ τὰ στένα τοῦ ἰσθμοῦ πόλεμος εἶχε μεταβληθῇ εἰς ἀγῶνα κατὰ θάλασσαν, καθ' ὃν αἱ διὰ τῶν περσικῶν χορηγιῶν ἀποκατασταθεῖσαι Ἀθηναῖαι ἤθελον νὰ προσιδιωθῶσι τὰ ὠφελήματα τὰ προσπορισθέντα εἰς αὐτὰς ἐκ τῆς περσικῆς κατὰ θάλασσαν νίκης. Ἀλλὰ τοῦτο πράττοντες περιεπλάκησαν ἀνεπαισθήτως εἰς πόλεμον ἐναντίον τῆς Περσίας, ἃτε θεωρήσαντες καθῆκον ἐπιβαλλόμενον εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Εὐαγόρου νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν ἀποστασίαν τοῦ βασιλέως τούτου καὶ σὺν αὐτῷ

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλ V, 1, 1 - 10. *Πρὸς Sievers* [Geschichte Griechenlands bis zur Schlacht bei Mantinea] σ. 135.

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. V, 1, 21 [- 24].

τοὺς ἐπ' ἴσης ἀποστάντας Αἰγυπτίους. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἀπ' ἐναντίας, οἵτινες πρότερον ἦσαν σύμμαχοι τῶν Αἰγυπτίων ἐναντίον τοῦ Ἀρταξέρξου¹ καὶ ἐπ' ἐσχάτων δὲ ἀκόμη εἶχον ἀποστείλει τὸν Θίβρωνα καὶ τὸν Διφρίδαν² ὅπως πολεμήσωσι τοὺς Πέρσας, ἐτράπησαν ἐπὶ πολιτείαν ὅλως ἀντίθετον. Καὶ δὴ κατὰ τὸν αὐτὸν ἐκείνον χρόνον, καθ' ὃν ἡ κατὰ γῆν στρατιὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐμάχετο ἀκόμη πρὸς τοὺς Πέρσας, οἱ ναύαρχοι τῆς Σπάρτης συνέλαβον τὰς ἀθηναϊκὰς τριήρεις τὰς μελλούσας νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν ἐν Κύπρῳ ἀποστασίαν³, ἔπειτα δὲ τῷ 388 π. Χ. (Ὀλυμπ. 97, 4) ἀνέδειξαν ναύαρχον τὸν Ἀνταλκίδαν, δείξαντες διὰ τῆς εἰς τὴν ναυαρχίαν ἀναρρήσεως τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅτι ἤθελον καὶ πάλιν νὰ ἐπαναλάβωσι τὰς πρὸς τὴν αὐλὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως σχέσεις.

Ὁ δὲ Ἀνταλκίδας οὐδέποτε εἶχεν ἀποστῆ τῶν σχεδίων αὐτοῦ. Ἰδὼν δὲ, ὅτι ἡ ἀσύνητος διαγωγὴ τῶν Ἀθηναίων προῆγε τὰς ἰδίας προθέσεις, ἐπωφελήθη αὐτὴν χάριν τῶν ἰδίων σκοπῶν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καθ' ὃν ὁ Κόνων πρὸ ἑξ ἐτῶν εἶχε καρπωθῆ χάριν ἑαυτοῦ τὰς στρατείας τοῦ Ἀγησιλάου. Συγχρόνως δὲ καὶ ὁ προστάτης αὐτοῦ Τιρίδαζος εἶχε πάλιν ἀνακτήσει ἀξίωμα καὶ δύναμιν. Τοὺς ἐν Σούσις δὲν διελάνθανε πλέον τὸ ὄρθον τῆς γνώμης, καθ' ἣν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀνταλκίδου προτεινομένη ἐνέργεια ἦτο ἡ ἐπωφελεστάτη διὰ τὴν Περσίαν. Τὴν δὲ κατὰ τῆς Σπάρτης ἀντιπάθειαν ἐμείωσεν ἡ ἐπιθυμία τῆς καθησυχάσεως τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ παραθαλασσίων χωρῶν. Εἶχον δὲ οἱ Πέρσαι ἀνάγκην νὰπαλλαγῶσι τῶν Ἑλλήνων, ὅπως τρέψωσιν ἀπάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις ἐναντίον τῆς Κύπρου καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἐπειδὴ

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 287.

² Ὁ Διφρίδας ὑπῆρξεν ὁ διαδεχθεὶς τὸν Θίβρωνα Ἴδε *Ξενοφώντος* Ἑλλήν. IV, 8, 21 *Διοδώρου Σικελιώτου* XIV, 97.

³ *Ξενοφώντος* Ἑλλήν. IV, 8, 24 [οὔτε γάρ] Ἀθηναῖοι φίλῳ χρώμενοι βασιλεῖ συμμαχίαν ἔπεμπον Εὐαγόρῃ τῷ πολεμοῦντι πρὸς βασιλέα, ὅτε Τελευτίας Λακεδαιμονίων πολεμοῦντων βασιλεῖ τοὺς πλέοντας ἐπὶ τῷ ἐκείνου πολέμῳ διέφθειρεν.

ἡ συμμαχία τῶν δύο τούτων ἐπικινδύνων πολιτειῶν ἀναγκαιῶς εἴλκυε τὰ μέγιστα τὴν προσοχὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως. Διὰ ταῦτα δ' ὁ ναύαρχος τῶν Σπαρτιατῶν ἔτυχεν ἐν τῇ αὐτῇ φιλιωτάτης δεξιώσεως, ἅπασαι αὐτοῦ αἱ προτάσεις ἔγειναν δεκταί, καὶ μόνον ἔργον ὅπερ ὤφειλε νὰ ἐπιδιώξῃ τὸ ἐξῆς ἦτο νάναγκάσῃ γοργῶς καὶ ἄνευ νέων ἀγώνων καὶ τοὺς Ἀθηναίους νάποδεχθῶσι τὴν εἰρήνην.

Κατῶρθωσε δὲ τοῦτο μετὰ μεγίστης εὐκολίας, ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον διασπαθῆσαι τοὺς μικροὺς αὐτῶν πολεμικοὺς πόρους¹ καὶ ἐξηκολούθουν τὸν πόλεμον ἄνευ δραστηριότητος. Διὸ ἔπλευσεν ὁ Ἀνταλκίδας τάχιστα εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ἔλυσεν τὴν [ὑπὸ τοῦ Ἰφικράτους] πολιορκίαν τῆς Ἀβύδου², συνέλαβεν ὀκτὼ τριήρεις Θρασυβούλου τοῦ Κολλυτέως, ἔπειτα δὲ προσεῖλκυσεν ἔκ τε τῶν περσικῶν λιμένων καὶ ἐκ τῆς Σικελίας τοσαύτας ἐπικουρίας, ὥστ' ἐδέσποζε τῆς θαλάσσης μετὰ στόλου ὀγδοήκοντα τριήρων³. Ἐν δὲ τῇ Σικελίᾳ αἱ πρὸς τὰς ἐλληνίδας πόλεις σχέσεις τοῦ τυράννου Διονυσίου εἶχον ὑποστῇ αἰσθητὴν μεταβολήν. Καὶ δὴ μετὰ τὴν εἰς τὴν ἀκροτάτην δυτικὴν ἐσχατιάν τῆς νήσου ἀπόκρουσιν τῶν Καρχηδονίων καὶ τὴν καθυπόταξιν τῶν πόλεων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος δὲν εἶχε πλέον ἀνάγκην τῆς ὑποστηρίξεως

¹ Ἐχομεν ἐκ τῶν μετευκλειδεῶν χρόνων στήλην ἐν ᾗ ἀναγράφονται χρηματικαὶ εἰσφοραὶ καὶ γίνεται παραδόξως μνεία Ἑλληνοταμιῶν, ἀναφέρεται δὲ καὶ χρυσίον ἀττικόν]. Ἴδε Sitzungsberichte der preussischen Akademie der Wissenschaften 1888 σ. 254.

² Εἰς τοὺς χρόνους τοὺς πρὸ τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης ἀνέρχεται κατὰ τὸν Foucart (Revue archéologique Τόμ. XVIII σ. 399 τὸ τιμητικὸν ψήφισμα ὑπὲρ Φανοκρίτου τοῦ Παριανοῦ τὸ ἐκδεδομένον ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Β' ἀρ. 38. Ἴδε καὶ Dittenberger Sylloge [Inscriptionum Graecarum] ἀρ. 58. Ὁ δὲ Κέφαλος ὁ Κολλυτεὺς, ὅστις εἶχε τότε μεγάλην δύναμιν, προσέτεινε τὴν μεταβολὴν τοῦ προβουλεύματος [τὰ μὲν ἄλλα καθάπερ τῇ βουλεῖ, ἀναγράφαι δὲ] τὴν ἀναφερομένην εἰς τὴν ἀνάδειξιν τοῦ Φανοκρίτου προξένου καὶ εὐεργέτου ἐπεὶ παρήγγειλε τοῖς στρατηγοῖς περὶ τῶν νεῶν τὸ παράπλο κτλ. Εἶνε δὲ αὐταὶ αἱ νῆες συνωδᾶ τῷ Foucart [ἐνθ' ἀν.] αἱ τοῦ Ἀνταλκίδου, αὐταὶ ἐκεῖναι μεθ' ὧν ἔπλευσεν εἰς τὴν Ἀβύδον. Ἴδε δὲ τὸν Κέφαλον τοῦτον καὶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Β' ἀρ. 18.

³ Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 1, 25 κ. ἔ.

τῶν Σπαρτιατῶν¹, ἀλλ' εἶχεν αὐτὸς ἱκανὰς δυνάμεις, ὥστε νὰ ἔχῃ ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰ ἐλληνικὰ πράγματα. Τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ ἡ γενναία ἐνίσχυσις τῶν Σπαρτιατῶν δι' ἀποστολῆς εἰκοσι τριήρων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ Πολυξένου², ἥτις ἐπικουρία ἀπετέλει τὸ τέταρτον μέρος τοῦ ὅλου στόλου τοῦ ὑπεραμνομένου τοῦ ἐν Ἀσίᾳ πολιτικοῦ προγράμματος τῶν Σπαρτιατῶν³. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ὧν αὐτὸ τὸ περὶ τὴν πόλιν πέλαγος δὲν ἦτο ἀσφαλὲς ἐνεκα τῶν ἀπὸ τῆς Αἰγίνης ληστρικῶν ἐπιθέσεων, στερηθέντες τῶρα καὶ τῆς ἐκ τοῦ Πόντου προσκομιδῆς σίτου καὶ ἀδυνατοῦντες νὰ παρασκευάσωσι στόλον δυνάμενον νάντεπεξέλθῃ πρὸς τοὺς πολεμίους, ἐφοβοῦντο εἰκότως, ὅτι ἔμελλον νὰ ὑποστῶσι νέαν πολιορκίαν καὶ νέον λιμὸν. Ἄπαντα τὰ δεινὰ τοῦ ἔτους 405 π. Χ. ἀντιπαρέστησαν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν πολιτῶν, καθ' ὃν χρόνον αἱ πρὸς τὴν μετὰ τῆς Κύπρου καὶ τῆς Αἰγύπτου συμμαχίαν συνδεόμεναι προσδοκίαι ὠφελημάτων ἦσαν ἀπώταται καὶ ἡ μετὰ τοῦ Διονυσίου δὲ ἀρξαμένη φιλία εἶχε τραπῇ εἰς τὸ ἐναντίον. Διὰ ταῦτα οὐδεὶς ῥήτωρ ἐτόλμα νὰ συμβουλευσῇ ἐξακολουθήσιν τοῦ πολέμου. Καὶ τῶν μὲν Θηβῶν ἦσαν ἐξηντηλημένοι οἱ τε δημόσιοι καὶ οἱ ἰδιωτικοὶ πόροι, καὶ ἡ πόλις δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ βαστάσῃ τὸν ἀδιάκοπον ἀγῶνα πρὸς τὸν Ὀρχομενόν. Οἱ δὲ Ἀργεῖοι καὶ οἱ Κορίνθιοι δὲν ἠδύναντο μόνοι νάντιμετρηθῶσι πρὸς τοὺς Σπαρτιατάς. Αὕτῃ δὲ ἡ Σπάρτη, ἥτις εἶχεν ἐξέλθει εὐτυχῆς καὶ νικητρία ἐκ τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου, δὲν ἠδύνατο νὰ σκεφθῇ περὶ ἀμέσου χρήσεως τῆς ἐνεστώσης αὐτῆς ὑπερισχύσεως χάριν καταθλίψεως τῶν λοιπῶν πόλεων. Πράγματι δὲ ἡ δύναμις τῶν Σπαρτιατῶν ἡρείδετο κυρίως ἐπὶ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἀλλ' αὕτη εἶχε παρασχεθῇ εἰς αὐτοὺς πρὸς μόνον τὸν

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 241.

² *Ξενοφώντος* Ἑλλην. V, 18.

³ Köhler ἐν ταῖς Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts Τόμ. I [18] σ. 7 κ. ἐ.

σκοπὸν τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ πολέμου τοῦ παρακωλύοντος τὰς στρατείας τῶν Περσῶν καὶ παρέχοντος νέαν τροφήν εἰς τὴν ἀποστασίαν τῆς Κύπρου. Διὰ ταῦτα καὶ αὕτῃ ἡ Σπάρτῃ οὐδὲν εἶχε τό γε νῦν ἔχον ἄλλο συμφέρον ἢ νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν καθολικὴν ἐξάντλησιν τῶν ἀντιπολεμουσῶν πόλεων¹ πρὸς τὸν σκοπὸν ὅσον ἔνεστι ταχίστης συγκλήσεως συνεδρίου περὶ εἰρήνης καὶ γενικοῦ ἀφοπλισμοῦ τῆς Ἑλλάδος. Καὶ δὴ τὸ συνέδριον τοῦτο ἔμελλε νὰ συνέλθῃ ἐν Σάρδεσιν εἰς ἣν πόλιν ἐκάλεσεν ὁ Τιρίβαζος τοὺς πρέσβεις τῶν πόλεων².

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἡ Σπάρτῃ εἶχε διπλοῦν κέρδος ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ. Καὶ πρῶτον μὲν ἐδικαιοῦτο νὰ προὑποθέσῃ, ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου βασιλέως ἔμελλε νὰ συντελέσῃ μεγάλως εἰς τὴν διευκόλυνσιν τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἔργου τῆς εἰρήνης, ἐπειδὴ πᾶς ἀντίρρησης ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νὰ φανῇ ὡς ἔχθρα κατὰ τῆς δυνάμεως ἐκείνης, ἥτις ὡς ἐκ τοῦ στόλου αὐτῆς καὶ τοῦ πλούτου ἦτο ἡ ἀπασῶν κινδυνωδεστάτη καὶ ἦτο ἡ μόνη καθ' ὅλον τὸν πόλεμον ἐπιτυχοῦσα μόνον κέρδη καὶ νίκας. Δεύτερον δ' αἱ πολέμιοι πόλεις δὲν ἐθεωροῦντο ἐπὶ ἐδάφους περσικοῦ σύμμαχοι, εἰς οὓς μετὰ πόλεμον κοινὸν ἐπετρέπετο νὰ προτείνωσι κοινούς ὄρους, ἀλλὰ μόνον πόλεις χωρισταί, ἔχουσαι τὸ καθῆκον, καθ' ἃ καὶ ἡ Σπάρτῃ, νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς καθολικὴν διάταξιν τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων. Οὗτοι δὲ οἱ λόγοι ἐβελτίονον μεγάλως τὴν θέσιν τῶν Σπαρτιατῶν. Ἡ δὲ παρὰ τῆς Περσίας διάταξις τῶν πραγμάτων ἐφαίνετό πως δικαιολογουμένη ἔνεκα τῆς διὰ περσικῶν χρημάτων ὑποκινήσεως τοῦ ὅλου κατὰ γῆν πολέμου καὶ διὰ τὸν λόγον, ὅτι

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. V, 1, 29.

² Ὅρθως ὁ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. Θ' σ. 212. Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. β' Τόμ. Ε' σ. 278. Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadous Τόμ. ΙΔ' σ. 124] διαστέλλει τὸ πρῶτον συνέδριον ἀπὸ τοῦ ἐν Σπάρτῃ, εἰ καὶ οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων διακρίνει αὐτά. Ἀλλ' ὅμως ὁ *Ξενοφῶν* Ἑλλην. [V, 1,] 30 λέγει· ἐπεὶ παρήγγειλεν ὁ Τιρίβαζος παρεῖναι τοὺς βουλευμένους ὑπακοῦσαι ἣν βασιλεὺς εἰρήνην καταπέμποι, ταχέως πάντες παρεγένοντο. Ἐπεὶ δὲ συνῆλθον, ἐπιδείξας ὁ Τιρίβαζος τὰ βασιλείως σημεῖα ἀνεγίνωσκε τὰ γεγραμμένα.

τοῦ κατὰ θάλασσαν ἀγῶνος ἢ κρισιμωτάτῃ μάχῃ, οὔσα ἄλλως ἢ μόνῃ καθ' ἅπαντα τὸν πόλεμον κρίσιμος, εἶχεν ὑπάρξει νίκη τοῦ περσικοῦ στόλου.

Οἱ δὲ ὅροι τῆς συνθήκης ἦσαν οἱ ὑπὸ τοῦ Ἀνταλκίδου σχεδιασθέντες, οἵτινες μόνον κατὰ τοῦτο διέφερον τῶν προγενεστέρων, ὅτι ἐβελτιοῦντο τὰ κατὰ τὰς Ἀθήνας. Πράγματι δ' αἱ Ἀθηναεῖς εἶχον ἀντιτάξει σθεναρωτάτας ἀντιρρήσεις ἐν τῷ πρώτῳ συνεδρίῳ τῷ συνελθόντι ἐν Σάρδεσιν¹. ἦσαν δ' ἡ μόνῃ πόλιν ἢ ἐμμένουσα ἀκόμῃ εἰς τὴν ἀρχὴν, ὅτι ἦτο ἐπονείδιστος ἢ εἰς τοὺς βαρβάρους παράδοσις Ἑλλήνων ἦσαν δὲ τέλος ἡ μόνῃ πόλιν, ἥς αἱ στρατιαὶ ἠγωνίζοντο ἀκόμῃ. Καὶ δὴ ὁ Χαβρίας εἶχεν ἀγωνισθῇ ἐπιτυχῶς ἐν Κύπρῳ, ἢ δ' ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ ἀποστασία ἡδύνατο πιθανῶς νὰ παρὰσχῃ μεγάλας ὠφελείας εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Διὰ ταῦτα ἔπρεπε πρὸ πάντων νὰ διαλυθῇ ἢ μετὰ τοῦ Εὐαγόρου συμμαχία αὐτῶν, καὶ τοῦτο ἦτο τὸ παρὰ τῶν Περσῶν κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ἐπιδιωκόμενον κυριώτατον συμφέρον. Διὰ ταῦτα δὲ παρεχωρήθη εἰς τοὺς Ἀθηναίους, καθ' ἃ εἶχον ἰδίως ἐπιμένειν ἐν τῇ συνελεύσει τοῦ προτέρου συνεδρίου, ἢ κτῆσις τῆς Δήμου, Ἰμβρου καὶ Σκύρου. Αἱ νῆσοι αὗται δὲν εἶχον ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῶν Περσῶν, καὶ ἡδύνατο διὰ ταῦτα νὰ θεωρηθῶσι νομίμως κεκτημένα, ὑπερπόντια τμήματα αὐτῆς τῆς Ἀττικῆς.

Κατ' ἀκολουθίαν δὲ τὸ κείμενον τῆς εἰρήνης διευτυπώθη ὥδε· « Ἀρταξέρξης βασιλεὺς νομίζει δίκαιον τὰς μὲν ἐν τῇ Ἀσίᾳ πόλεις ἑαυτοῦ εἶναι καὶ τῶν νήσων Κλαζομενᾶς καὶ Κύπρον, τὰς δὲ ἄλλας ἑλληνίδας πόλεις καὶ μικρὰς καὶ μεγάλας αὐτονόμους ἀφεῖναι πλὴν Δήμου καὶ Ἰμβρου καὶ Σκύρου· ταύτας δὲ ὥσπερ τὸ ἀρχαῖον εἶναι Ἀθηναίων. Ὅποτεροι δὲ ταύτην τὴν εἰρήνην μὴ δέχονται, τούτοις ἐγὼ πολεμήσω μετὰ τῶν ταῦτά βουλομένων καὶ πεζῇ καὶ κατὰ θάλατταν καὶ ναυσὶ καὶ χρήμασιν² ».

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 306.

² [Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 1, 31]. Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 110. ἢ εἰ-

Τὸ κείμενον τῆς συνθήκης ἦτο ἀριστοτέχνημα διπλωματικῆς περινοίας. Καὶ ἦτο μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον σαφές καὶ ἀπλουν, ἀλλ' εἶχεν ὅμως ἔννοιαν ἣτις μόνον ὑπὸ τῶν ὀξυδερκεστέρων ἡδύνατο νὰ ἐκτιμηθῇ προσηκόντως. Καὶ πρῶτον μὲν ἦτο διατετυπωμένον οὕτως, ὥστ' εὐηρέσται τελείως τὸν μέγαν βασιλέα, εἰς ὃν ἀπενέμετο τὸ κυριώτατον κέρδος ὡς τὸν νικητὴν τῆς Κνίδου διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀπολύτου αὐτοῦ κυριαρχίας ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ Κύπρῳ. Ἐπειτα δὲ κατὰ τὸ γράμμα τῆς συνθήκης ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ συμφέρον τῶν ἐναντίον τῆς Σπάρτης συμμαχησάντων, καθ' ὅτι, τοῦ ἀγῶνος αὐτῶν κύριον σκοπὸν ἔχοντος τὴν κατάλυσιν τῆς ἐν Ἑλλάδι τυραννίδος τῆς Σπάρτης, αὕτη κατελύετο διὰ τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς τελείας αὐτονομίας ἀπασῶν τῶν ἐλληνίδων πόλεων. Ἀλλ' ὁ τρόπος καθ' ὃν ἔμελλε νὰ ἐννοηθῇ ὁ ὅρος οὗτος δὲν ἔγεινεν ἐν Σάρδεσιν ἀντικείμενον συζητήσεως. Ὁ μὲν Τίριβαζος ἠρκέσθη νὰ ἐπιδείξῃ εἰς τοὺς ἡθροισμένους πρέσβεις τὰ γράμματα τοῦ βασιλέως ὡς ἀμετάβλητον βᾶσιν τῆς εἰρήνης, ἡ δ' ἐκτέλεσις αὐτῆς ἀνετέθη εἰς τὰς ἐλληνίδας πόλεις, πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ὠρίσθη δεύτερον συνέδριον ἐν Σπάρτῃ, ὅπερ συνῆλθε πιθανῶς αὐτὸ τὸ θέρους τοῦ 387 π. Χ.

Ἐν τῷ συνεδρίῳ δ' ἐκείνῳ αἱ συζητήσεις ὑπῆρξαν ζωηρότεραι ἢ ἐν τῷ αὐλικῷ μεγάρῳ τοῦ σατράπου, ἐπειδὴ τότε πρῶτον συνεζητήθη ἡ ἀληθὴς σημασία τῆς δευτέρας παραγράφου τῆς συνθήκης ¹.

Ἡ Σπάρτη παρέστη ὡς ἡ πόλις εἰς ἣν ἡ Περσία εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης ². Καὶ εἶχον μὲν ἀποφύγει δε-

ρήνη ὡμολογήθη δεκαεννέα ἔτη μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς μάχην. (Ἴδε *Πολυβίου* I, 6), τὸν πρῶτον μῆνα τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῦ ἄρχοντος Θεοδότου, ἄρχαντος τῷ 387-386 π. Χ. (*Ὀλυμπ.* 98, 2), [ἦτοι μετὰ τῆς 29 Ἰουνίου καὶ 29 Ἰουλίου τοῦ 387 π. Χ.]

¹ [Περὶ τῶν συζητήσεων τοῦ ἐν Σπάρτῃ συνεδρίου ἴδε *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. V, 1, 32-33].

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. V, 1, 36· προστάται [γενόμενοι] τῆς ὑπὸ βασιλείας καταπεμφθείσης εἰρήνης. Προσθίεται δὲ ὁ *Ξενοφῶν* ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι πολὺ ἐπικυδέστεροι ἐγένοντο ἐκ τῆς ἐπ' Ἀνταλ-

ξιώσ καὶ μετὰ προφυλάξεως νάπονεύμωσιν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ῥητῶς τοιοῦτον ἀξίωμα, ἀλλὰ προὔπετίθετο ὅμως σιωπηρῶς, ὅτι ἡ πόλις ἢ κυρίως συμμετασχοῦσα τῆς διαπράξεως τῆς συνθήκης καὶ τυγχάνουσα τελείας ἐμπιστοσύνης παρὰ τῆς περσικῆς αὐλῆς ἔμελλε νὰ ἐπιτηρήσῃ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς· ἐν δὲ τῷ τελευταίῳ ἄρθρῳ τῆς συνθήκης ἐξεφράζετο μεθ' ἱκανῆς σαφηνείας ἡ ἀπειλή, ὅτι οἱ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης ἀναλαμβάνοντες καὶ ὁμόφρονες ὄντες μετὰ τοῦ βασιλέως ἠδύναντο κατὰ πᾶσαν ἀντίρρῃσιν νὰ προσδοκῶσι δραστηρίαν παρὰ τῶν Περσῶν βοήθειαν δι' ὅπλων καὶ χρημάτων. Μετεφράσθη λοιπὸν τότε τὸ περσικὸν ἄγγελμα εἰς τὴν λακωνικὴν, κατὰ δὲ τὴν μετάφρασιν ἅπασαι αἱ ἐπ' ἐσχάτων γε- νόμεναι καθυποδουλώσεις πόλεώς τινος ὑπὸ ἄλλων ἀντέκειντο εἰς τὴν ὑπὸ τῆς εἰρήνης ἐπηγγελημένην αὐτονομίαν τῶν ἐλληνίδων πόλεων καὶ ἦσαν ἄκυροι. Κατὰ ταῦτα δὲ τὸ Ἄργος ὤφειλε νὰ φήσῃ αὐτόνομον τὴν Κόρινθον καὶ οἱ Θηβαῖοι ὤφειλον νὰ παραι- τήσωσι τὴν ἡγεμονίαν τῶν πόλεων τῆς Βοιωτίας. Ἐντεῦθεν προ- ἤλθον αἱ βικιόταται τῶν ἀντεγκλήσεων. Οἱ Θηβαῖοι ᾔθελον νὰ παραστῶσιν ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς ὅλης Βοιωτίας, καθ' ἃ εἶχον πράξει ἐν ταῖς ἐπὶ τοῦ κορινθιακοῦ πολέμου ὁμολογηθείσαις συνθή- καῖς¹, καὶ οἱ πρέσβεις αὐτῶν εἶχον λάβει παραγγελίαν νὰ ὑπο- γράψωσι μόνον ὡς Βοιωτοί. Ἄλλ' ἄμεσος παρασκευὴ τῶν Σπαρ- τιατῶν πρὸς πόλεμον ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ὑποχωρήσωσιν². Ὁ δὲ Ὀρχομενὸς ἀνεγνωρίσθη ὡς πόλις αὐτόνομος, καὶ ἐδόθη διαταγὴ νὰ τύχωσι καὶ πάλιν αὐτονομίας αἱ Πλαταιαί³.

Ταῦτά δὲ συνέβησαν καὶ ὡς πρὸς τὸ Ἄργος. Καὶ ἠδύναντο

κίδου εἰρήνης καλουμένης. Ἄλλ' ὁ *Πλούταρχος* (ἐν Βίῳ Ἀρτοξέρξου 21) ἀντι- παρατηρεῖ ταῦτα· εἰ δεῖ τὴν Ἑλλάδος ὕδριν καὶ προδοσίαν εἰρήνην καλεῖν. Καὶ κοινῇ μὲν ἐφέρετο περὶ τῆς εἰρήνης τὸ ὄνομα ἢ ἐπὶ Ἀνταλκίδου εἰρήνῃ καλου- μένῃ, τὰ δ' ἐπίσημα ὀνόματα ἦσαν ἡ βασιλέως εἰρήνη, ἡ εἰρήνη ἣν βασιλεὺς κατέπεμψεν. Ἰδε Köhler ἐν ταῖς Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts Τόμ. I [1876] σ. 13.

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 307.

² *Ξινοφώντας* Ἑλλην. V, 1, 32.

³ *Πausανίου* IX, 1, 4.

μὲν οἱ Ἀργεῖοι νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν ἐκουσίαν εἰς αὐτοὺς προσχωρήσιν τῆς Κορίνθου, οὐδὲ ὑπῆρχε λόγος ἀποχωρῶν, δι' ὃν πόλις τις αὐτόνομος οὔσα δὲν εἶχε καὶ τὸ δικαίωμα συνενώσεως μετ' ἄλλης γείτονος πόλεως. Ἀλλ' οἱ Σπαρτιᾶται τὴν μισητὴν ἐκείνην ἔνωσιν τῶν δύο πόλεων ἐπέμενον θεωροῦντες παράνομον καταπίεσιν, ἐπιτευχθεῖσαν μόνον διὰ τῶν ἐν Κορίνθῳ ἀργολιζόντων. Διὸ συνήθροισαν πάραυτα στρατιάν, ὅπως εἰσελάσωσιν εἰς τὸ Ἀργος· οἱ δὲ ἀβοήθητοι Ἀργεῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι καὶ ἀποσύρῃσι τὴν ἐν Κορίνθῳ φρουράν. Τότε δ' εἰσώρμησαν εἰς τὴν Κόρινθον οἱ φυγάδες, οἵτινες ἐπὶ ἕξ ὅλα ἔτη εἶχον ἐπιδιώξει τὰ σκοπούμενα μετὰ θαυμαστῆς δραστηριότητος, καὶ ἔβλεπον νῦν τοὺς δόλους αὐτῶν ἄγοντας τέλος εἰς τὸ ποθοῦμενον. Ἐγέναν δὲ δεκτοί, καθ' ἃ ἔλεγον οἱ Σπαρτιᾶται, ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν ἐκόντων, ἦτοι οἱ Κορίνθιοι ἀντελήφθησαν τῆς καθόδου τῶν φυγάδων ὡς λήξεως τῆς τρομοκρατίας μικρᾶς φατρίας καὶ ἀποκαταστάσεως ἐν τέλει τῆς νομίμου τάξεως¹. Οἱ δὲ ἀντίθετοι ἠναγκάσθησαν νὰπέλθωσιν, ἢ μικρὰ πολιτεία ἀποκατέστη καὶ πάλιν, ἀνακτήσασα τὰρχαῖα σύνορα, καὶ ἡ Κόρινθος, συνδεθεῖσα εἴπερ ποτὲ πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἦτο καὶ πάλιν πρὸς τὸ ἴδιον ἑαυτῆς συμφέρον ἢ πυλωρὸς τῆς Πελοποννήσου.

Ἐντεῦθεν βλέπομεν ὅποια παρασκευαὶ καὶ ὅποια ὁρμὴ πολέμου ὑπεκρύπτετο ὑπὸ τὰ κατὰ τὸ φαινόμενον ἡπια καὶ ἀβλαβῆ ἄρθρα τῆς συνθήκης. Εἴπερ τις δὲ καὶ ἄλλος εἰργάζετο δραστηρίως πρὸς διατράνωσιν τοῦ νέου ἐκείνου πολεμικοῦ ζήλου ὁ Ἀγησίλαος, ὅστις εἶχε συνδιαλλαγῇ μετὰ τῶν περὶ τὸν Ἀνταλκίδαν, ἐπειδὴ ἡ ὑπ' αὐτοῦ διαπραχθεῖσα εἰρήνη δὲν ἦτο ἀσπίς, ὅφ' ἦν ἤθελον νὰ ὑποδυθῶσι πτήσσοντες, ἀλλὰ ξίφος ὃξὺ ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς Σπάρτης. Τούτων δὲ τοὺς θρασυτάτους εἶχον πλῆξει πάραυτα δεινότατα· ἐνυπῆρχε δὲ πικρὰ ἀλήθεια ἐν ταῖς λέξεσιν ἐκείναις, δι' ὧν ὁ Ἀγησίλαος ἐδικαιολόγει τὴν σχέσιν τῶν Σπαρτιατῶν πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα, λέγων, ὅτι δὲν ἡδύνατο νὰ λε-

¹ *Ξενοφῶντος* [V,] 1, 34.

χθῆ, ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται ἐμήδιζον, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον, ὅτι οἱ Μῆδοι ἐλακύνιζον¹. Ἐπὶ τοσοῦτον ὁ μέγας βασιλεὺς εἶχε μεριμνήσει ἀθελήτως περὶ τῶν σπαρτιατικῶν συμφερόντων καθ' ὃν τρόπον ἐν τῇ προτέρᾳ πρὸς τὸν Κόνωνα συνθήκῃ εἶχε φροντίσει περὶ τῶν Ἀθηνῶν, καίπερ ἐφιέμενος ὑπὲρ ἑαυτοῦ μόνον νὰ φροντίσῃ.

Ἄλλ' ὑπῆρχεν ὅμως μεγάλη διαφορὰ μεταξύ τῶν δύο συνθηκῶν. Ὁ μὲν Κόνων εἶχεν ἀναλάβει περσικὴν ὑπηρεσίαν ὡς ἀνὴρ ιδιώτης καὶ εἶχεν ἐπωφεληθῇ τὴν δύναμιν αὐτοῦ χάριν τῆς πατρίδος· ἀλλὰ τώρα, εἰσηγουμένης τῆς Σπάρτης, ἡ Περσία ἀνεγνωρίσθη καθ' ἅπαντας τοὺς τύπους ὡς δύναμις ἀφ' ἧς ἐξηρτᾶτο ἡ περὶ τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων κρίσις. Εἶχεν ἰδρυθῇ νέον δημόσιον δίκαιον, νέα σύστασις πολιτειῶν, ἐχουσῶν τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος ἐν Σούσοις. Καὶ πρωτεύουσα μὲν μεγάλη δύναμις ἦτο πράγματι ἡ Περσία, αἱ δ' ἐν Ἑλλάδι ἡγεμονεύουσαι πόλεις ἦσαν πολιτεῖαι δευτερεύουσai δουλεύουσai εἰς τὴν Περσίαν, ἥς τὰς θελήσεις ὤφειλον νὰ τηρῶσιν ἐν τῇ διατάξει τῶν καθ' ἑαυτάς, μὴ ἔχουσai τὸ δικαίωμα νὰ μεταβάλλωσι τὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις ἄνευ τῆς θελήσεως αὐτῆς. Ὁ μέγας βασιλεὺς ἦτο ὁ ἀνώτατος κύριος τῆς Ἑλλάδος. Ἐκεῖνος ἦτο ὁ καλῶν συνέδρια τῶν ἐλληνίδων πόλεων, ὧν οἱ πρέσβεις ἀπεδέχοντο ταπεινῶς τὰ κελεύσματ' αὐτοῦ· ἐκεῖνος ἠδύνατο νὰ ἐπεμβάινῃ εἰς ἀπάσας τὰς ἐμφυλίους τῶν Ἑλλήνων ἔριδας, ὅσαι ἐφαίνοντο εἰς αὐτὸν ἱκανῶς σοβαραῖ, διὰ δὲ λόγων καὶ δι' ἔργων νὰ λύῃ τὰς διαφορὰς ὡς ἀνώτατος κριτής. Πᾶσα δὲ παραβίασις τῆς εἰρήνης ἦτο ἀποστασία ἐναντίον τοῦ ἀνεγνωρισμένου δεσπότης.

Ἡ δὲ σχέσις αὕτη ὑπῆρξε τὸ ἀναγκαῖον ἐπακόλουθον τῆς πολιτείας τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐπιζητήσai μετ' ἐρωτοτροπίας τὴν εὖνοιαν τῶν Περσῶν, τὸ δὲ παράδειγμ' αὐτῶν εἶχον ἀκολου-

¹ *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Ἀγησίλαου 23· πρὸς τὸν εἰπόντα τοὺς Λακεδαιμονίους μὴδίξειν ὁ Ἀγησίλαος ἀπεκρίνατο [μᾶλλον] τοὺς Μήδους λακύνιζειν.

θήσει οἱ Ἀθηναῖοι. Ἀμφότεραι δ' αἱ πόλεις εἶχον συνειθίσει ὅση-
μέραι μᾶλλον εἰς τὸ νὰ ἐξαρτῶσι τὰς ἰδίας ἑαυτῶν ἐπιτυχίας ἀπὸ
τῆς πρὸς αὐτοὺς στάσεως τοῦ μεγάλου βασιλέως. Οὕτω δὲ
ἢ καθ' ἑαυτὴν διαλελυμένη, ἐν πάσαις ταῖς μάχαις ἡττηθεῖσα καὶ
ἐξ ἀπασῶν τῶν ἀκτῶν ἀποκρουσθεῖσα Περσία εἶχεν ἐξαρθῇ ὑπ'
αὐτῶν αὐτῆς τῶν νικητῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀπέβη τέλος κυρία
νάποφασίζῃ περὶ τῆς κρίσεως τοῦ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἐμφυ-
λίου ἀγῶνος. Ἔργον τῆς Περσίας ὑπῆρξεν ἡ ἥττα τῶν Ἀθηναίων,
ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς αὐτονομίας τῶν Ἀθηναίων.
Ἐν βασιλεῖ τὰ τῶν Ἑλλήνων, ἔλεγε παροιμία ἤδη τότε
διαδεδομένη ἐν Ἑλλάδι¹· ἡ δὲ δι' αὐτῆς ἐκφραζομένη κατάστα-
σις πραγμάτων, ἣτις πράγματι ὑφίστατο ἀπὸ μακροῦ ἤδη, ἀνε-
γνωρίσθη τέλος καὶ κατὰ τύπους διὰ τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης
καὶ ὠμολογήθη διὰ γραμμάτων ἐπισήμων. Ἄλλ' οὕτως οἱ ἔν-
δοξοι χρόνοι τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας πολέμων εἶχον μονοῦ δια-
γραφῇ, καὶ ἐπῆλθεν ὅλως τὸ ἐναντίον τῶν διὰ μεγάλων ἀγώνων
ἐπιτευχθέντων ἐν Σαλαμῖνι, Πλαταιαῖς καὶ Μυκάλῃ· οἱ δὲ Πέρ-
σαι εἶχον τέλος κατορθώσει τοὺς σκοποὺς ἐκείνους ὧν ἕνεκεν εἶ-
χονστείλει ποτὲ τὰς στρατιάς αὐτῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐν ᾧ δὲ
ὁ Μαρδόνιος εἶχε μόνον ἀπαιτῆσαι τὴν ἀναγνώρισιν περσικῆς προ-
στασίας ἐν Ἑλλάδι, τώρα ἡ ἐντεῦθεν Ἑλλάς εὕρισκετο ἐν ἀνε-
γνωρισμένῃ ἐξαρτήσῃ ἀπὸ τῆς περσικῆς αὐλῆς. Ὡς πρὸς δὲ τοὺς
ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἕλληνας τὸ ἀξίωμα τῶν Περσῶν ἐκεῖνο, ἀφ' οὗ
οὐδέποτε εἶχον ἀποστῇ, καθ' ὃ ἅπασαι αἱ μικρασιατικαὶ παραλῖαι
χωραὶ ἀνῆκον εἰς τοὺς Πέρσας, εἶχεν ὁμολογηθῇ ἐπισήμως παρὰ
τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἐντεῦθεν τοῦ Αἰγαίου καὶ ἀντιπέραν αὐτοῦ
Ἑλλάς εἶχε χωρισθῇ καὶ πάλιν, τὸ πρῶτον δὲ νῦν μετὰ τὴν παρὰ
τὴν Μυκάλην μάχην ὁ μέγας βασιλεὺς ἦτο ἀπόλυτος κύριος τῆς
Μικρᾷ Ἀσίᾳ, δεσπόζων ἀπάντων τῶν λιμένων καὶ δυνάμενος νὰ
διαθέσῃ χάριν τῶν ἰδίων σκοπῶν τοὺς ἄνδρας, τὰς τριήρεις καὶ
τὰ χρήματα τῶν πόλεων, ὧν εἶχε νῦν ἀνάγκην εἶπερ ποτὲ, ὅπως

¹ Ἀριστοτέλους Φυσ. ἀκροάσεως IV, 3 σ. 310 b. Ἡ Περσία εἶνε τὸ κινητικόν.

ἀποκαταστήσῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἐν Κύπρῳ καὶ Αἰγύπτῳ. Αἱ δὲ ἀτυχεῖς ἐκεῖναι πόλεις, αἵτινες ἀπηλευθερώθησαν τοςάκις, χωρὶς νὰ γείνωσιν ποτε ἐλεύθεραι, ἐπειδὴ εἶχον ἀναγκασθῇ πάντοτε νὰ ὑπηρετῶσι τοὺς σκοποὺς τῶν ἐκάστοτε θαλασσοκρατούντων, ὑπὲρ ἧσιν ἔχθησαν νῦν εἰς δεσποτείαν, ἣτις ἦτο ὅλως ἀντίθετος τῆς πραείας ἀρχῆς καὶ τῆς θωπευτικῆς πολιτείας, ἥς εἶχον πειραθῇ πρότερον ἐπὶ τοῦ Μαρδονίου καὶ τοῦ Κύρου. Ἐπεβλήθη δ' εἰς αὐτὰς ζυγὸς τόσῳ βαρύτερος ὅσῳ μακροτέρα εἶχεν ὑπάρξει ἢ ἀπ' αὐτοῦ ἀπαλλαγὴ αὐτῶν. Καὶ ἐκτίσθησαν μὲν ἐν αὐταῖς φρουρία, εἰς ἃ εἰσῆχθησαν φρουραὶ, κατεστράφησαν δ' αἱ πόλεις, ἐν αἷς ἔγεινεν ἀποπειρα ἀποστασίας, εἰσεπράττοντο δὲ ὅσον τὸ δυνατόν πλεῖστοι φόροι¹.

Ὁ περσικὸς στόλος ἐδέσποζε τοῦ πελάγους τῆς Ἰωνίας καὶ τοῦ καρικοῦ. Καὶ περιωρίσθησαν μὲν τό γε νῦν ἔχον αἱ κτήσεις τῶν Περσῶν ὠρισμένως εἰς τὴν ἀσιατικὴν ἡπειρον, δι' ὃν λόγον καὶ αὕτῃ ἡ πόλις τῶν Κλαζομενῶν, ἣτις ἐχωρίζετο ἀπὸ τῆς ἡπείρου μόνον διὰ στενοῦ πορθμοῦ, ἐμνημονεύθη ῥητῶς ἐν τῇ συνθήκῃ ὡς ἀνήκουσα εἰς τοὺς Πέρσας. Ἀλλ' ὅμως τοιοῦτος χωρὶς μὸς κτήσεων ἡπειρωτικῶν καὶ νησιωτικῶν εἶχεν ὑπάρξει καθ' ἅπαντας τοὺς χρόνους ἀτελέσφορος καὶ δυστήρητος, πᾶς τις δὲ ἠδύνατο εἰκότως νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ πολιτεία ἡ κατέχουσα ἅπαντας τοὺς λιμένας καὶ τὰ ἐπιθαλάσσια ὁρμητήρια ἔμελλεν ἐν πρώτῃ εὐκαιρίᾳ νὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτῆς καὶ τὰς παρακειμένας νήσους, Σάμον, Χίον καὶ τὰς λοιπὰς. Αἱ νῆσοι ἐκεῖναι ἦσαν καθ' ἑαυτὰς ἀνυπεράσπιστοι· διὸ ἡ εἰρήνη, ἃτε παρακωλύουσα τὴν ἀνάπτυξιν πάσης ἡγεμονίας δυναμένης νὰ συντελέσῃ εἰς ὑπεράσπισιν αὐτῶν, παρέδιδε τὰς τε νήσους καὶ τὴν πλήρη νήσων θάλασσαν εἰς τοὺς Πέρσας. Ἀλλὰ τὸ χεῖριστον ἦτο, ὅτι ἅμα τῇ παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐγκαταλείψει τῶν πόρων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οὗτοι ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὸν μέγαν βασιλέα, ὅπως διευκολύνωσι τὴν παρ' αὐτοῦ καθυπόταξιν ἄλλων Ἑλλή-

¹ Ἰσοκράτους Παναγ. 117. Περὶ εἰρήνης 97.

νων καὶ ιδίως τὴν καταπίεσιν τῆς μάλιστα εὐέλπιδος ἀπασῶν τῶν ἀποστασιῶν ὅσαι ποτὲ εἶχον ἐπιχειρηθῇ ὑπὸ Ἑλλήνων ἐναντίον τῆς Περσίας, ἤτοι τὴν ἐκνίκησιν τοῦ Εὐαγόρου.

Ὁ Εὐαγόρας ὤφειλε νὰ κατανοήσῃ ἐξ ἀρχῆς, ὅτι ἢ μετὰ τοῦ Ἀρταξέρξου φιλία δὲν ἡδύνατο νὰ ἔχῃ διάρκειαν μακράν. Ἐπὶ βραχὺν μόνον χρόνον ὑπηρέτησεν ὁ εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ ἄλλου. Ἄλλως δ' αἱ τριήρεις τοῦ Εὐαγόρου ἀπετέλουν τὸ μέγιστον μέρος τοῦ στόλου, ὅστις εἶχεν ἀποδώσει εἰς τοὺς Πέρσας τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Αἰγαίου· ἡ δὲ ὑπερίσχυσις αὕτη εἶχε καὶ τὸ ἐπακόλουθον, ὅτι ἀνεκτίσθησαν πάλιν τὰ τεῖχη τῶν Ἀθηνῶν, αἵτινες οὕτως ἡδυνήθησαν νὰ γείνωσιν αὐτόνομος σύμμαχος τοῦ Εὐαγόρου. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἢ πρὸς τὸν Εὐαγόραν δυσπιστία τοῦ μεγάλου βασιλέως¹ οὐδέποτε εἶχεν ἐκλίπει, ἀμέσως δὲ μετὰ τὴν παρὰ τὴν Κνίδον νίκην ἐπῆλθε μεταξὺ αὐτῶν ἔχθρα καὶ ῥήξις.

Ὁ Εὐαγόρας καὶ μόνον χάριν τῆς ιδίας ἑαυτοῦ ἀσφαλείας ἠναγκάσθη νὰ φροντίσῃ ὅπως ἀπὸ τῆς Σαλαμῖνος τῆς παρὰ τὰ ναυτολικά παράλια τῆς Κύπρου κειμένης ἐπεκτείνῃ τὴν ἰδίαν ἀρχὴν ἐπὶ τὰς λοιπὰς πόλεις τῆς νήσου. Ὑπῆρχον δ' ἐν Κύπρῳ ἐννέα ἢ δέκα μικρὰ βασίλεια, βασιλευόμενα ὑπὸ ἐλληνικῶν ἢ φοινικικῶν γενῶν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως². Οὗτος λοιπὸν δὲν ἡδύνατο νὰ ἐπιτρέψῃ ἀταράχως τὴν αὕξησιν τοῦ Εὐαγόρου καὶ δὲν ἡδύνατο νὰ μὴ προσέλθῃ ἄρωγός εἰς τὰς περὶ βοηθείας αἰτήσεις τῶν πολεμουμένων ὑπηκόων ἐν Ἀμαθοῦντι, Κιτίῳ καὶ ἄλλαις πόλεσιν. Ἡ Κύπρος ἦτο νῆσος μεγίστη, ἔχουσα μῆκος ὅχι μικρότερον τῆς μεταξὺ τοῦ νοτιωτάτου καὶ τοῦ βορειοτάτου ἀκρωτηρίου τῆς Πελοποννήσου ἀποστάσεως, κεκτημένη μέγιστον

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 245.

² Ἐκ τῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν δυνάμεθα νὰ πεδείξωμεν τὴν ὑπαρξιν δέκα βασιλείων ἐν Κύπρῳ. Ἴδε Rawlinson Herodotos Τόμ. Α' σ. 483. Πρὸς καὶ Brandis Assyria ἐν τῇ τοῦ Pauly Realencyclopädie Τόμ. Α' σ. 1884 [Bezold παρὰ Pauly - Wissowa Τόμ. Β', 2 σ. 1751 κ. ἑ. Πρὸς παρ' ἡμῖν *Ἀ[άμπρου]* ἄρθρον Βαβυλωνία ἐν Ἑγκυκλοπαιδικῇ λεξικῇ *Μπαρτ* καὶ *Χλέρστ* Τόμ. Β' σ. 627].

πλοῦτον μετάλλων, ξυλείας, σιτηρῶν καὶ παντοίων προϊόντων καὶ ἔχουσα θέσιν ἐπικαιροτάτην, καθιστάνουσιν τὴν κτῆσιν αὐτῆς ἀναγκαιοτάτην εἰς πᾶσαν πολιτείαν θέλουσιν νὰ δεσπόσῃ τοῦ πελάγους μεταξύ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Αἰγύπτου. Νῆσος δὲ τοιαύτη δὲν ἐπετρέπετο νὰ περιέλθῃ εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν, ἥκιστα δὲ εἰς ἄνδρα οὕτω τολμηρὸν, ὅστις ἔδωκε τὸ κράτος εἰς τὰς κινδυνωδεστάτας διὰ τοὺς Πέρσας τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ δὲν περιωρίζετο εἰς μόνην τὴν Κύπρον, ἀλλὰ καὶ συνεμάχησε πρὸς τὰς Ἀθήνας, πρὸς τὰς Συρακούσας, πρὸς τὴν Αἴγυπτον, ἀναντιρρήτως δὲ καὶ πρὸς τὰς ἑλληνίδας πόλεις τῶν νοτίων παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐκ τοιούτων λόγων ἐπῆλθεν ὁ κυπριακὸς πόλεμος, πόλεμος δεκαετῆς κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν¹, ὅστις, πολεμηθεὶς πρῶτον μεταξύ τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν μικροτέρων πόλεων τῆς νήσου, ηὔξήθη ἔπειτα εἰς πόλεμον ἐπιθετικὸν ἐναντίον τῆς Περσίας καὶ ἀπέληξε τέλος εἰς τὴν πολιτορκίαν τῆς Σαλαμῖνος.

Ἐπολεμήθη δὲ ὁ πόλεμος τὸ κατ' ἀρχὰς ἐν αὐτῇ τῇ νήσῳ, καὶ μετέσχον αὐτοῦ περσικαὶ στρατιαί, ὧν ἡγούντο ὁ δυνάστης τῆς Καρίας Ἐκάτομνος καὶ ὁ σατράπης τῆς Λυδίας Αὐτοφραδάτης. Ἀλλ' ἡ ἀνάμιξις αὕτη τῶν Περσῶν ἦτο χαλαρὰ καὶ δὲν ἐκώλυσε τὸν Εὐαγόραν ἀπὸ τῆς ἐνισχύσεως καὶ ἐπεκτάσεως τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ. Κατέστησε δὲ τὴν Σαλαμῖνα πρωτεύουσαν ἀνεξαρτήτου νησιωτικοῦ βασιλείου, καὶ διέταξε τὰ κατ' αὐτὴ καθ' ὑπόδειγμα ἑλληνικόν². Εἰσήγαγε δὲ τὸ νομισματικὸν σύστημα τῶν

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XV, 9. Ἰσοκράτους Εὐαγόρας 64. Κατὰ τὰ δέκα ταῦτα ἔτη τοῦ πολέμου τῷ μὲν 394-391 π. Χ. ἐγένεον ἡ καθυπόταξις τῶν μικρῶν βασιλείων τῆς νήσου ὑπὸ τοῦ Εὐαγόρου (Διοδώρου Σικελιώτου [XV,] 98), τῷ δὲ 391-387 π. Χ. ὁ πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμος ἄνευ ἀξίας λόγου ἐπιτυχίας, τῷ δὲ 386-385 π. Χ. ἐπῆλθεν ἡ μεγίστη αὐξησης τῆς δυνάμεως τοῦ Εὐαγόρου, ἡ ἀπώλεια τοῦ στόλου καὶ ἡ συνθηκολογία. Πρὸλ. Engel De Euagora 1846. [Τοῦ αὐτοῦ] De quo divulgatus sit Isocratis Panegyricus. [Stargard]. 1861. Rauchenstein Isocrates V, 22.

² Ἰσοκράτους Εὐαγόρας 47. Παραλαβὼν γὰρ τὴν πόλιν ἐκδεδοαρδωμένην καὶ διὰ τὴν τῶν Φοινίκων ἀρχὴν οὔτε τοὺς Ἑλλήνας προσδεχομένην οὔτε τέχνας ἐπισταμένην οὔτ' ἐμπορίῳ χρωμένην οὔτε λιμένα

Ῥοδίων, καὶ ἔκοψε νομίσματα χρυσᾶ, καθ' ἃ ὁ μέγας βασιλεὺς ¹. Ὁ δὲ τῆς ἀπὸ τοῦ 411 π. Χ. (Ὀλυμ. 92, 2) ἀπὸ τῆς Περσίας ἀποστάσης Αἰγύπτου ἄρχων Ἀκορις ² ὑπῆρξε δραστήριος σύμμαχος τοῦ Εὐαγόρου, ἐπειδὴ συμφέρον αὐτοῦ ἦτο νὰ μὴ παρίδῃ τὴν Κύπρον περιερχομένην πάλιν εἰς τοὺς Πέρσας καὶ ἀποβαίνουσιν περσικὸν ὀρμητήριον ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου. Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι δ' ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν Εὐαγόραν καὶ παρέσχον εἰς αὐτὸν βοήθειαν λυσιτελεστάτην. Ἰδίως δὲ κατώρθωσεν ὁ Χαθρίας νὰ καταγάγῃ τῷ 388 π. Χ. (Ὀλυμπ. 98, 1) λαμπρὰς νίκας ἐν Κύπρῳ ³. Σχεδὸν δὲ ἡ ὅλη νῆσος καθυπετάχθη οὕτως, ὥστε ὁ Εὐαγόρας ἠδύνατο πλέον νὰ ἀναλάβῃ στρατείας ἐκτὸς τῆς νήσου. Καὶ δὴ ἐστράτευσεν ἐναντίον τῶν πόλεων τῆς Φοινίκης ἐκείνων, αἵτινες ἐπὶ μακρότατον χρόνον εἶχον δεσπόσει τῆς Κύπρου, πιέζουσαι τὰς πόλεις αὐτῆς· ἐξεπολιόρκησε δὲ τὴν Τύρον, καὶ ἀπέστησεν ἀπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως τὴν Κιλικίαν ⁴. Ἡλπίζετο δὲ κατὰ ταῦτα, ὅτι ὁ στόλος, οὗ εἶχε ναυαρχήσει ὁ Κόνων, θὰ ἦτο ὁ ἔσχατος ὑπὲρ τοῦ μεγάλου βασιλέως ἀθροιζόμενος ἐν ταῖς παρὰ τὸν Ταῦρον καὶ τὸν Δίβανον παραλίαις χώραις. Ἀπαντες δὲ οἱ δυσηρεστημένοι ὑπήκροι τῶν Περσῶν συνηνώθησαν εἰς μεγάλην συμμαχίαν, αἱ σπουδαιόταται τῶν εἰς τὸ περσικὸν βασίλειον ἀνηκου-

κεκτημένην, ταῦτά τε πάντα διώρθωσε, [καὶ πρὸς τοῦτοις καὶ χώραν πολλὴν προσεκτήσατο καὶ τεῖχῃ προσπεριεβάλετο καὶ τριήρεις ἐναυπηγήσατο, καὶ ταῖς ἄλλαις παρασκευαῖς] οὕτως ἠύξησε τὴν πόλιν, ὥστε μηδεμιᾶς τῶν ἐλληνίδων ἀπολελεῖσθαι. 50· νῦν δὲ τοσοῦτον μεταπεπεπτώκασιν ὥς θ' ἀμιλλᾶσθαι [μὲν] οἷτινες αὐτῶν δόξουσιν φιλέλληνες εἶναι μάλιστα. [παιδοποιεῖσθαι δὲ τοὺς πλείστους αὐτῶν γυναῖκας λαμβάνοντας παρ' ἡμῶν].

¹ Brandis Münzwesen Vorderasiens σ. 364 κ. ἐ.

² Ἡ ἀποστασία τῆς Αἰγύπτου εἶχεν ἀρχίσαι ἀπὸ τοῦ 411 π. Χ. Καὶ πρῶτον μὲν ὑπεστήριξε τοὺς Σπαρτιάτας ὁ βασιλεὺς Νεφρερὺς (Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 35, 39), ἔπειτα δὲ ὁ Ἀκορις περὶ τὸ 392 π. Χ. Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 98 XV, 2 κ. ἐ.

³ Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 1, 10. Κορνήλιος Νίπωρ ἐν Βίῳ Χαθρίου 2.

⁴ Ἰσοκράτους [Εὐαγόρας] 62. Διοδώρου Σικελιώτου XV, 2.

σῶν χωρῶν διέκειντο ἐν ἀποστασίᾳ καὶ ἠπειλεῖτο ἡ κατάλυσις αὐτῆς τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀχαιμενιδῶν.

Ἐκ τούτων πάντων ἐννοεῖται ἡ πρὸς τοὺς Ἕλληνας φιλειρηνική πολιτεία τοῦ Ἀρταξέρξου. Εἶχεν ἀνάγκην νὰ μείνῃ ἐλεύθερος ὅπως ἐνεργήσῃ, εἶχεν ἀνάγκην ἐλευθέρως διαθέσεως τῆς στρατιᾶς καὶ τῶν θησαυρῶν αὐτοῦ· ἐπεθύμει δὲ τὴν καθυσύχασιν τῆς Ἑλλάδος εἰκότως καὶ ὅπως δυνηθῇ νὰ προσελκύσῃ μισθοφόρους ἐξ ἀπασῶν τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν. Διὰ ταῦτα ὁ Τιρίβαζος ἐπέσπευσε πάσῃ μηχανῇ τὴν λῆξιν τῶν πρὸς τὸν Ἀνταλκίδαν διαπραγματεύσεων, καὶ ἅμα τῇ ἀποπερατώσει αὐτῶν ἐνηργήθησαν ἀμελλητί κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν παρασκευαί οἱ δὲν εἶχον γίνει ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Εἰρξίου. Στόλος τριακοσίων τριήρων συνηθροίσθη ἐκ τῶν πόλεων τῆς Ἰωνίας, καὶ ὁ Τιρίβαζος ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν Κύπρον καὶ ἤρξατο τῆς ἐπιθέσεως ἐκείνης δι' ἧς ἐπῆλθεν ἡ τελευταία φάσις τοῦ πολέμου¹.

Ἄλλ' ὁ Εὐαγόρας οὐδὲ τότε ἀπέβαλε τὸ θάρρος, κατώρθωσε δὲ νὰποκόψῃ διὰ τῶν ληστρικῶν αὐτοῦ νηῶν ἐν τῷ πορθμῷ τῆς Κιλικίας τὴν προσκομιδὴν ἐπιτηδείων εἰς τὴν ἀποβάσαν εἰς τὴν Κύπρον περσικὴν στρατιάν, συνεκρότησε μετὰ τῶν διακοσίων αὐτοῦ τριήρων μεγάλην ναυμαχίαν πρὸς τοὺς πολεμίους, καὶ ἡγωνίσθη τὸ κατ' ἀρχὰς ἐπιτυχῶς, ἀλλ' ἔπειτα ἡττήθη καὶ περιεκλείσθη εἰς τὴν Σαλαμῖνα². Ἐγκαταλειφθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ παρὰ τῶν Αἰγυπτίων δὲ ἀνεπαρκῶς ὑποστηριζόμενος, ἠναγκάσθη τέλος νὰ ἔλθῃ εἰς κοινολογίαν πρὸς τοὺς πολεμίους, καὶ μετὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ ἀσπονδοτάτου τῶν ἀντιπάλων, τοῦ Τιρίβαζου³, κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τοῦλάχιστον τὴν ἐν Σαλαμῖνι διατήρησιν τῆς πατρῴου βασιλείας ὡς ὑποτελῆς τοῦ μεγάλου βασιλέως (385 π. Χ. Ὀλυμπ. 98, 4)⁴.

¹ Κατὰ τὸν Διοδώρον τὸν Σικελιώτην (XV, 2) [ἡ κατὰ γῆν στρατιὰ, ἧς ἡγεῖτο ὁ Ὀρόντης, ἀνῆρχετο εἰς τριακοσίας χιλιάδας ἀνδρῶν].

² Διοδώρου Σικελιώτου XV, 3.

³ Περὶ τῆς καθαιρέσεως τοῦ Τιρίβαζου ἴδε Διοδώρου Σικελιώτου XV, 8.

⁴ Διοδώρου XV, 9· ὥστε βασιλεύειν τῆς Σαλαμῖνος καὶ τὸν ὠρι-

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς ἐλληνικῆς ἐν Κύπρῳ ἐξεγέρσεως, τῆς καθ' ἡμῖσιν αἰῶνα καθυστερησάσης συνεχείας τῶν ἐν Ἰωνίᾳ καὶ Ἑλλάδι ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγώνων.

Οἱ Ἀθηναῖοι προέδωκαν τὸν Εὐαγόραν, καίτοι οὗτος εἶχεν ἀναλάβει τοῦ ἔργου τοῦ Κίμωνος καὶ ἐξεδίκησε τὸ αἷμα τῶν Ἀθηναίων μαχητῶν τὸ μάτην χυθὲν ἐν τῇ ἐνδόξῳ κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν παρὰ τὴν Σαλαμίνα τῆς Κύπρου μάχῃ¹. Αἱ ἐλληνίδες πόλεις ἐνεφοροῦντο ἀμοιβαίας ἀντιζηλίας καὶ ἐμερίμων ἐγωιστικῶς περὶ τῶν ἰδίων συμφερόντων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οὐδεμίαν ἐπέδειξαν συμπάθειαν ὑπὲρ τοῦ μόνου ἐθνικοῦ ἀγῶνος τοῦ ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις διεξαχθέντος καὶ ὑπὲρ τοῦ ἥρωος ἐκείνου τοῦ κατακτῆσαντος ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τὴν πλουσιωτάτην τῶν ἐν τῇ Μεσογείῳ νήσων. Ἀφῆκαν δὲ αὐτὴν νὰ περιπέσῃ καὶ πάλιν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ βαρβάρου βασιλέως, καὶ οἱ ἀναγκασθέντες νὰ συμπράξωσι μετ' αὐτοῦ πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ὑποδουλώσεως ταύτης ὑπῆρξαν οἱ Ἕλληνες τῆς Ἰωνίας.

Τοιοῦτο λοιπὸν ὑπῆρξε τὸ κυριώτατον κέρδος τῶν Περσῶν ἀπὸ τῆς ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνης· διὰ τοῦτο δὲ ἡ εἰρήνη αὕτη ὑπῆρξεν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν νίκη τῆς Περσίας καὶ ἡττα τῶν Ἑλλήνων, ἀπαρνηθέντων τοὺς ἀρίστους χρόνους τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας καὶ ἀτιμασάντων τὴν μνήμην τῶν μεγίστων τοῦ ἔθνους ἡρώων. Ἡ δὲ ταπείνωσις αὕτη ὑπῆρξε διὰ τοὺς Ἕλληνας τόσῳ μᾶλλον ἐπονείδιστος καθ' ὅσον δὲν εἶχον ἡττηθῇ ἐν ἀγῶνι ὑπὸ δυνάμεων ὑπερτέρων, ἀλλ' ὑπέκυψαν ἀναξίως ἑαυτῶν εἰς πολέμιον, ὅστις εἶχε κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν ἡττηθῇ ἀπανταχοῦ παρ' αὐτῶν καὶ οὐτινος ἢ καθ' ἑαυτὸν ἀδυναμία ἦτο εἶπερ ποτὲ μεγαλειτέρα καὶ τρανότερα. Ἐπιδιώκοντες τὴν ἀμοιβαίαν ἑαυτῶν καταστροφὴν, εἶχον τὸ μὲν πρῶτον ἕκαστος χωριστὰ, ἔπειτα δὲ κοινῇ ἅπαντες ἐπιβάλλει εἰς ἑαυτοὺς τὸν ἐπονείδιστον ζυγὸν τοῦ βαρβάρου.

σμέναν διδόναι φόρον κατ' ἐνιαυτὸν καὶ ὑπακούειν ὡς βασιλεὺς βασιλεῖ προστάττοντι. Πρβλ. Ἰσοκράτους [Εὐαγόραν] 63 κ. ε.

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 558.

Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ ταπεινὴ ἐπιδίωξις τῆς εὐνοίας τῆς περσικῆς αὐλῆς ἦτο ἤδη ἀρχαία ἀμαρτία, ἀλλ' ὅμως ἡ φανερά καὶ καθολικὴ ὁμολογία τοιαύτης ἐπαισχύντου ἐξαρτήσεως καὶ ἡ καθ' ὅλους τοὺς τύπους ἐγκατάλειψις τοῦ ἀξιώματος ὅπερ εἶχον οἱ Ἕλληνες ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἀπὸ τῆς ἐν Μυκάλῃ νίκης ἦτο ἔργον ἀναγκαίως μέλλον νάπαμβλύνη τελείως τὸ αἶσθημα τῆς τιμῆς ἐν ταῖς πόλεσι καὶ ὑπονομεύσῃ πᾶν περισωζόμενον λείψανον ἐθνικῆς ἀξιοπρεπείας.

Καὶ ἦτο μὲν βαρεῖα ἡ ἠθικὴ ἥττα τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ τὰ ὑλικά αὐτῆς ἐπακόλουθα ἦσαν μικρότερα ἐκείνων ἅτινα ἡδυνάτο τις νά προϋποθέσῃ, κρίνων ἐκ τῆς ἀλαζονικῆς γλώσσης τοῦ κειμένου τῆς συνθήκης. Ἄλλως δὲ ὁ νέος ἐπικυρίαρχος ἡδυνάτει νά ἐπιβάλλῃ πραγματικὴν ἐπικυριαρχίαν· διὸ τὰ ἐσωτερικά πράγματα τῆς Ἑλλάδος ἀφέθησαν ὡς καὶ πρότερον εἰς τὰς ἐλληνίδας πόλεις, καὶ κυρίως εἰς τὰς δύο ἐκείνας πόλεις, αἵτινες καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ συνθήκῃ ὡμολογοῦντο ὡς αἱ δύο κρατοῦσαι ἐν Ἑλλάδι. Διὰ τοῦτο ἡ κατανόησις τῆς περαιτέρας ἐξελίξεως τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων προαπαιτεῖ ἀνασκόπησιν τῶν κατὰ τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Σπάρτην πρὸ τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης καὶ ἀμέσως μετ' αὐτήν.

Αἱ Ἀθηναῖοι περὶ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἡ Σπάρτη διεξῆγε τοὺς ἐν Ἠλίδι καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ πολέμους, εἶχεν ἀπολαύσει ἡσυχίας ἐφ' ἱκανὰ ἔτη· φαίνεται δὲ, ὅτι τότε ἡ εὐημερία εἶχε πάλιν κατὰ μικρὸν αὐξήσει πῶς. Διαγινώσκομεν δὲ τὰ ἔχνη ποικίλων ἐν τοῖς οἰκονομικοῖς πράγμασι μεταβολῶν, μαρτυρουσῶν πνεῦμα ταμιευτικὸν καὶ αὐστηρότερον ἔλεγχον τῶν ὑπὸ τῆς πολιτείας παραγγελλομένων ἔργων. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι κατεβάλλετο τώρα ὠρισμένη δαπάνη χάριν τῆς ἐπὶ λίθου χαράξεως τῶν ψηφισμάτων τοῦ δήμου, ἐν ᾧ πρότερον κατωνομάζοντο μόνον οἱ ἄρ-

χοντες οἱ μέλλοντες νάποτίσωσι τὴν πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν δαπάνην¹.

Ἄλλη δὲ καινοτομία ὑπῆρξεν ἡ συνένωσις τοῦ ταμείου τῆς Ἀθηνᾶς μετὰ τοῦ τῶν ἄλλων θεῶν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἡ κατὰστασις κοινῶν ταμιῶν².

Περὶ τούτων δὲ καὶ ἄλλων καινοτομιῶν δὲν δυνάμεθα νάποδείξωμεν κατὰ πόσον συνδέονται πρὸς τὸν ἐνιαυτὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Εὐκλείδου³. ἄλλ' ἐν τῷ συνόλῳ ἀπαραγνώριστος εἶνε ἐν τοῖς τοιοούτοις θεσμοῖς ἀξιεπαινός τις ἐπιδιώξις οἰκονομίας καὶ τάξεως ὡς καὶ ἀπλουστεράς διατάξεως τῶν οἰκονομικῶν τῆς πολιτείας.

Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐπέμειναν εἰς τὴν ὀρθὴν ταύτην ὁδὸν καὶ δὲν ἀφῆκαν τὴν πτωχεύσασαν πόλιν νά ἐνισχυθῇ καὶ πάλιν. Ἄμα τῇ διὰ συνετῆς φειδοῦς συναθροίσει νέων τινῶν δημοσίων πόρων ἤρχισε καὶ πάλιν ἡ ἀρχαία σπατάλη. Καὶ δὴ ἐπὶ ἄρχοντος Διοφάντου τῷ 395—394 π. Χ. (Ὀλυμπ. 96, 2) διενεμήθησαν εἰς τὰ πλήθη θεωρικά δραχμῆς δι' ἕκαστον ἄνδρα⁴, περὶ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους εἰσῆχθησαν καὶ πάλιν αἱ ἀρχαῖαι μισθοφοραὶ⁵. Ἐγείναν δὲ ταῦτα κυρίως κατ' εἰσῆγησιν τοῦ δημαγωγοῦ Ἀγυρρίου, ὅστις ἐν τοῖς ἐσωτερικοῖς πράγμασιν εἶχε παραγκωνίσει τοὺς προτέρους ἡγέτας τοῦ δήμου, τὸν Θρασύβουλον καὶ Ἀρχίνον καὶ μετ' αὐτῶν τὴν ὅλην φατρίαν τῶν σωφρόνων δημοκρατικῶν, ἐθεράπευεν ἀνυποστόλως τὸ φιλήδονον τῶν κατωτέρων τάξεων καὶ εἰσῆγαγε καὶ πάλιν, χαριζόμενος εἰς αὐτάς, τὸν ἐκ-

¹ Schöne Griechische Reliefs σ. 17. [W. Hartel Studien über attisches Staatsrecht und Staatsurkunden σ. 130 κ. ἑ. Πρὸλ. ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 82].

² Kirchhoff Bemerkungen zu den Urkunden des Schatzes der anderen Götter σ. 54. Ὁ δὲ Schöne (ἐνθ' ἀν. σ. 29) διέγνω τὴν συνένωσιν τῶν δύο ταμείων ἐν τῇ ἐπὶ τῶν ἀναγλύφων παραστάσει τῆς Ἀθηνᾶς ὁμοῦ καὶ τῆς Δήμητρας.

³ Λεῖπουν ἀναγραφὰ ταμειακὰ ἐκ τῶν ἐτῶν τῶν πρόηγηθέντων ἀμέσως τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς ἀρχῆς τοῦ Εὐκλείδου καὶ τῶν πρώτων μετ' αὐτὴν ἐτῶν.

⁴ Böckh Staatshaushaltung [der Athener] ἐκδ. γ' Τόμ. Α' σ. 211 κ. ἑ.

⁵ Ἀριστοφάνης ἐν Ἑκκλησιαζούσαις στ. 308. [νυνὶ δὲ] τριώβολον ζητοῦσι λαβεῖν ὅταν πρᾶττωσί τι κακὸν [ὥς περ πηλοφοροῦντες].

κλησιαστικὸν μισθὸν ἢ ἡϋΐξησεν αὐτὸν [εἰς τριημιωβόλιον ἤτοι] εἰς ἡμίσειαν δραχμὴν ¹.

Διὰ τῶν διατάξεων τούτων τὰ οἰκονομικὰ τῆς πόλεως ἔπεσον καὶ πάλιν, ὡς εἰκὸς, εἰς τὴν μεγίστην σύγχυσιν, ἡ δὲ ἀπορία τοῦ δημοσίου ταμείου ἐπήνεγκεν ἐξ ἐτέρου τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι ἐπελήφθησαν πάντων τῶν δυνατῶν τρόπων, ὅπως ὁ δῆμος πορισθῇ χρήματα. Τὸ δὲ χερίστον ἀπάντων τῶν μέσων ὑπῆρξε τὸ συνηθέστατον, ἤτοι ἡ ἀνισος δικαιοδοσία. Οἰκτρότατον δὲ εἶνε ἄλλῳ τὸ ἡθικὸν συναίσθημα τὸ ἄγον τὸ μέγιστον μέρος τοῦ δήμου, θεωροῦντος φυσικὸν τὸ νάποδέχεται ἡ βουλή, ὅσῳ δὲν ἡδύνατο νὰ καλύψῃ τὰς τρεχούσας δαπάνας, καταγγελίας περὶ προδοσίας, ὅπως πορίζεται χρήματα διὰ δημεύσεως τῆς οὐσίας τῶν καταγελλομένων ². Καὶ μανθάνομεν μὲν περὶ τῶν καταγελλόντων, ὅτι ἐθάρρουν νὰ λέγωσιν εἰς τοὺς ἡλιαστάς, ὅτι θὰ λείψῃ ὁ δικαστικὸς μισθός, ἃν δὲν ἐξέφερον τὴν προτεινομένην καταδίκην· βλέπομεν δὲ τὸν Λυσίαν ὡς συνήγορον τῶν ἀτυχῶν τέκνων τοῦ Ἀριστοφάνους ³ κηρύσσοντα δημοσίᾳ, ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ θὰ δυσχερανθῇ μεγάλως, τοῦτο μὲν ἐπειδὴ ἡ οὐσία περὶ ἧς πρόκειται ἐθεωρεῖτο παρὰ πολὺ μεγάλη, τοῦτο δ' ἐπειδὴ ὑπῆρχεν ἐν τῷ ταμείῳ τῆς πόλεως σπάνις ἀργυρίου ⁴. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Λυσίας οὐδὲ τολμᾷ κἄν νὰ ἐξεγείρῃ παρὰ τοῖς πολίταις τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου ἐναντίον τοιαύτης ἀναισχυντίας, ἀλλ' ἀντιτάσσει μόνον ἄλλην πολιτικὴν θεωρίαν, πειρώμενος νὰ καταστήσῃ εἰς αὐτοὺς σαφές, ὅτι πολὺ ἀνωτέρα τοῦ ἀπὸ παρανόμων δημεύσεων προσωρινοῦ

¹ [Ἦδε περὶ τῶν μισθοφορῶν Τόμ. Β' σ. 627 κ. ἐ. ἐν σημ. καὶ τὸ ἐπίμετρον τοῦ μεταφραστοῦ].

² Ἦδε περὶ τῶν δημεύσεων Böckh Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 466.

³ Ἦδε κατωτέρω Τόμ. Δ' σ. 343 [καὶ 349].

⁴ Λυσίου [Ἐπεὶ τῶν Ἀριστοφάνους χρημάτων] 19· Χαλεπὸν μὲν οὖν, [ὅ ἄνδρες δικασταί,] ἀπολογεῖσθαι πρὸς δόξαν ἢ νῦν εἶναι ἔχουσι περὶ τῆς Νικοφήμεου οὐσίας, καὶ σπάνιν ἀργυρίου ἢ νῦν ἐστὶν ἐν τῇ πόλει, καὶ τοῦ ἀγῶνος πρὸς τὸ δημόσιον ὄντος. Πρὸς Blass Attische Beredsamkeit Τόμ. Α' ἐκδ. β' σ. 528.

κέρδους ἦτο ἡ ζημία ἡ ἐπερχομένη ἀναγκαίως ἐκ τῆς δι' αὐτοῦ προκαλουμένης ἔχθρας μεταξὺ τῶν πολιτῶν ¹. Ἀλλὰ καὶ ἄλλων μέσων ἐπειρῶντο. Καὶ δὴ ὁ Εὐριπίδης, ἴσως ὁ νεώτερος τῶν ὁμωνύμων τραγικῶν, εἰσέγαγε νόμον, καλ' ὃν ἔδει νὰ εἰσπραχθῇ [τεσσαρακοστὴ, ἥτοι] φόρος 2 1/2 τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῆς φόρου ὑποτελοῦς οὐσίας, ὅπως ἡ πόλις πορισθῇ πεντακόσια τάλαντα ². κατὰ ταῦτα δὲ πιθανῶς τὸ φορολογητέον κεφάλαιον ὑπελόγισεν ἀνερχόμενον εἰς τάλαντα εἰκοσакисχίλια, ἀντιστοιχοῦντα εἰς ἑκατὸν δεκαεὶς περίπου ἑκατομμύρια φράγκων, [ὧν ὀκταπλασίαν πρέπει νὰ ὑπολογίσωμεν τὴν ἀνάλογον σημερινὴν ἀξίαν] ³. Καὶ ἔγινε μὲν εἰκότως ὁ οἰκονομικὸς οὗτος νόμος ἀσπασιώτατα δεκτὸς παρὰ τοῦ ἀπόρου πλήθους, ἀλλ' ὁ ἐπιδιωκόμενος καὶ ἐπηγγελμένος σκοπὸς δὲν ἐπετεύχθη, καὶ ὁ μεγάλως ἐγκωμιασθεὶς ῥήτωρ περιέπεσε ταχύτατα εἰς μεγάλην δυσμένειαν παρὰ τῷ δήμῳ. Συνέβησαν δὲ ταῦτα ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ καλ' ὃν ὁ Ἀγύρριος εὐρίσκετο εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς δυνάμεως καὶ ὁ ποιητὴς Ἀριστοφάνης ἐθρήνει ἐν ταῖς Ἑκκλησιαζούσαις ⁴, διδαχθείσαις τῷ 393 π. Χ. (Ὀλυμπ. 96, 4), τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῆς πόλεως καὶ ἐκκίκε τοὺς κακοὺς ἡγέτας τοῦ δήμου ⁵. Οἱ ῥήτορες δὲν ὠμίλουν πλέον περὶ τῶν συμφερόντων εἰς τὸν δῆμον, ἀλλὰ περὶ τῶν πρὸς ὦραν ὠφελημάτων, ἅτινα ἡδύνατο νὰ κερδήσῃ τὸ πλῆθος. Τὸ δὲ ἀπὸ τῶν δημοσίων ἀρχῶν κερδαίνειν καὶ τὸ κτᾶσθαι οὐσίαν ἀπὸ περσικῶν δώρων ἐν πρεσβείαις δὲν ἐθεωρεῖτο πλέον ἄτιμόν τι· καὶ

¹ *Λυσίου* [Περὶ δημεύσεως τῶν τοῦ Νικίου ἀδελφοῦ] 17· νυνὶ [δὲ] πάντες [ἄν] ὁμολογήσατε ὁμόνοϊαν μέγιστον ἀγαθὸν εἶναι πόλει, στάσιν δὲ πάντων κακῶν αἰτίαν, διαφέρεισθαι δὲ πρὸς ἀλλήλους ἐκ τῶν τοιούτων μάλιστα, ἂν οἱ μὲν τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμῶσιν, οἱ δ' ἐκ τῶν ὄντων ἐκπίπτωσι.

² Ἀριστοφάνης ἐν Ἑκκλησιαζούσαις στ. 824 κ. ἑ.

³ Böckh Staatshaushaltung [der Athener] Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 577.

⁴ Αἱ Ἀθηναῖαι ἦσαν ἡ πόλις τῶν πειραμάτων· διὰ τί λοιπὸν νὰ μὴ δοκιμασθῇ ποτε καὶ διοικήσεις τῆς πόλεως παρὰ τῶν γυναικῶν; Πρβλ. Ἀριστοφάνην ἐν Ἑκκλησιαζούσαις στ. 456· ἐδόκει γὰρ τοῦτο μόνον οὕτω γεγενῆσθαι.

⁵ Πρβλ. Bergk Griechische Literaturgeschichte Τόμ. Δ' σ. 86.

δόκιμοι δὲ πολῖται, ἄνδρες συμμετασχόντες τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πόλεως καὶ ὑπάρξαντες ἀληθεῖς εὐεργέται τοῦ δήμου ὑπέκυψαν εἰς τοὺς πειρασμοὺς τῶν δυστυχῶν ἐκείνων καὶ τὰ ἤθη διαφθειρόντων χρόνων. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Ἐπικράτης, ὅστις, καίπερ μὴ ἀποδεχθεὶς πιθανῶς χρήματα παρὰ τοῦ Τιμοκράτους, κατεδικάσθη ἐπὶ δεκάσμῳ¹.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ ἐναντίον τῆς Σπάρτης πολέμου. Βεβαίως δὲ ἡ πόλις ἦτο εἰπερ ποτὲ ἀνίκανος νὰ τελέσῃ τι ἑνδοξον διὰ τῶν ἰδίων ἑαυτῆς δυνάμεων. Ἀλλὰ τότε ἐνεφανίσθη ὁ Κόνων, ἡ δὲ ἄφιξις αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡμέρα πανηγύρεως διὰ τὰς Ἀθήνας, οἷαν δὲν εἶχον ἰδεῖ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τῆς καθόδου τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἡ δὲ χαρὰ ὑπῆρξε τῶρα πολὺ ἀγνωτέρα καὶ πληρεστέρα. Ἐπέστρεφεν εἰς τὴν πατρίδα ὁ πιστότατος τῶν πολιτῶν, καὶ ἤρχετο ἔχων μεστὰς τὰς χεῖρας καὶ φέρων ἀπροσδόκητον, ἄπλετον εὐτυχίαν. Νέος βίος ἤρχιζεν ἐν Ἀθήναις, καὶ τὸ χαρμόσυνον αἶσθημα τῆς εὐγνωμοσύνης ἐξύψωσε τοὺς πολίτας, κατεσίγασε πάντα ἐγωισμὸν καὶ ἐξήγειρε τὴν φιλοπατρίαν. Πλούσιαι ἐκατόμβαι προσηνέχθησαν εἰς τοὺς σωτῆρας θεοὺς, καὶ μεγαλοπρεπῆ ἀναθήματα τοῦ Κόνωνος ἀνετέθησαν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἐν Δελφοῖς². Ἐν δὲ τῷ καὶ πάλιν μετὰ τῶν Ἀθηνῶν συνδεθέντι Πειραιεῖ ἐκτίσθη ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης, οἷα ἐτιμᾶτο ἐν Κνίδῳ, πρὸς ἀνάμνησιν τῆς νικηφόρου παρὰ τὴν Κνίδον ναυμαχίας³. συγχρόνως δ' ἀνεκτίσθησαν ἀναντιρρήτως καὶ τὰ νεώρια τὰ καταστραφέντα ὑπὸ τῶν τριάκοντα⁴. Αἱ δὲ Ἀθη-

¹ Δημοσθένους [Περὶ τῆς παραπροσβείας] 277. Ἰδε καὶ ἀνωτέρω σ. [262].

² Δυσίου [Περὶ τῶν Ἀριστοφάνους χρημάτων] 39· τῇ μὲν Ἀθηνᾷ καθεῖρσεν [ὁ Κόνων διὰ διαθήκης] εἰς ἀναθήματα καὶ τῷ Ἀπόλλωνι εἰς Δελφοὺς πεντακισχιλίου στατήρας.

³ Περὶ τοῦ ἐν Πειραιεῖ ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης Εὐπλοίας ἴδε Πανσανίου I, 1, 3. Πρὸς παρὰ τῷ Δημοσθένει [Κατὰ Ἀνδοτίωνος] 72· τὸ ἐπίγραμμα τοῦ παρὰ τοῦ Κόνωνος εἰς τὴν πόλιν ἀνατεθέντος στεφάνου· Κόνων ἀπὸ τῆς ναυμαχίας τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους.

⁴ [Εἰς τὴν γνώμην ταύτην δὲν ἐνέμεινεν ὁ συγγραφεὺς ἀργότερον. Ἰδε Curtius Stadtgeschichte von Athen σ. 200, ἔνθα οὐδεὶς περὶ τούτου γίνεται λόγος].

ναι ἀντὶ πτωχῆς καὶ ἀδυνάτου πόλεως οὐδεμίαν ἐχούσης ἀρχὴν ἀπέβησαν ὥς διὰ μαγείας πλούσιαι καὶ ἰσχυραὶ, σύμμαχοι τοῦ τε μεγάλου βασιλέως καὶ τοῦ πλουσίου καὶ εὐτυχοῦς βασιλέως τῆς Κύπρου. Ὑπὸ τῆς εὐτυχίας δὲ ταύτης μεθυσθέντες οἱ Ἀθηναῖοι ἐσέμνυνον τὸν Κόνωνα ὥς ἥρωα, καὶ ἱδρυσαν χαλκοῦν αὐτοῦ ἀνδριάντα ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἧς τιμῆς οὐδεὶς πολίτης εἶχε λάχει ἀκόμη μετὰ τὸν Ἀρμόδιον καὶ τὸν Ἀριστογείτονα¹.

Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐφάνη ὅτι ἀναγεννῶνται καὶ πάλιν αἱ ἀρχαῖαι Ἀθηναί. Ἡ μὲν θάλασσα εἶχε καθαρῶς ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρικῶν σκαφῶν, ἐν δὲ Κυθήροις κατεστάθη Ἀθηναῖος ἀρμολογίας², καὶ ἅπασαι αἱ νῆσοι καὶ παραθαλάσσιοι πόλεις αἱ ἀποσπᾶσαι κατ' ἀκολουθίαν τῆς νίκης τῶν Σπαρτιατῶν, ἡ Κῶς, ἡ Τέως, ἡ Ἐφεσος, ἡ Σάμος, ἡ Χίος καὶ αἱ Κυκλάδες, ἐφαίνοντο ἤδη γενόμεναι καὶ πάλιν κτήσεις ἀθηναϊκαί³. Πρὸς δὲ τούτοις εἶχον προσχωρήσει εἰς τὴν χωριστὴν συμμαχίαν, ἥτις καὶ αὐτὴ δὲν θὰ ἤθελε κατορθωθῇ ἄνευ τοῦ Κόνωνος, ἥ τε Εὐβοία καὶ οἱ ἐπὶ Θράκης Χαλκιδαῖς. Τὰ δὲ σχέδια τοῦ Κόνωνος ἦσαν ἔτι εὐρύτερα. Καὶ δὴ κατ' εἰσῆγησιν αὐτοῦ ἐστάλησαν εἰς τὰς Συρακούσας ὁ Εὐνομός καὶ ὁ Ἀριστοφάνης, ὅστις μετὰ καὶ τοῦ πατρὸς Νικοφῆμου ἐτάσσετο εἰς τοὺς πιστοτάτους τῶν στασιωτῶν τοῦ Κόνωνος, ὅπως πείσωσι τὸν Διονύσιον νὰ γείνη κηδεστὴς τοῦ Εὐαγόρου καὶ πολέμιος μὲν τῶν Λακεδαιμονίων, σύμμαχος δὲ τῶν Ἀθηναίων. Διὰ δὲ τῆς πρεσβείας ταύτης κατωρθώθη τοῦλάχιστον

¹ Δημοσθένους [Πρὸς Λεπτίνην] 70· χαλκὴν εἰκόνα ὥς περ Ἀρμόδιου καὶ Ἀριστογείτονος ἕστησαν πρώτου. Πανσανίου I, 3, 2· πλησίον δὲ τῆς στοᾶς (τοῦ Ἐλευθερίου Διὸς) Κόνων ἕστηκε καὶ Τιμόθεος υἱὸς Κόνωνος καὶ βασιλεὺς Κυπρίων Εὐαγόρας. Πρβλ. [Curtius] Attische Studien τευχ. Β' σ. 20. Καὶ ἐν Σάμῳ δὲ καὶ Ἐφέσῳ ἦσαν ἱδρυμένοι ἀνδριάντες τοῦ Κόνωνος καὶ τοῦ Τιμοθέου. Ἴδε Πανσανίου VI, 3, 16.

² Ἐκαλεῖτο οὗτος Νικοφῆμος. Ἴδε Ξενοφῶντος Ἑλληνικά IV, 8, 8. Περὶ δὲ τῶν ἐπακολούθων τῆς παρὰ τὴν Κνίδον νίκης ἴδε B ö c k h [Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Α' ἐκδ. γ'] σ. 491.

³ Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 84. Πρβλ. Schäfer Demosthenes [und seine Zeit] ἐκδ. β' Τόμ. Α' σ. 26.

τὸ νὰ μὴ πέμψῃ ὁ Διονύσιος εἰς τὴν Λακεδαίμονα τὰς ὑπὲρ τῶν Λακεδαιμονίων ἐν Συρακούσαις παρεσκευασμένους τριήρεις ¹.

Συγχρόνως δὲ οἱ Ἀθηναῖοι διέγνωσαν τὸν Ἰφικράτην ὡς τὸν ἄνδρα τὸν εἶπερ τινὰ καὶ ἄλλον κατάλληλον ὅπως καὶ ἐν τῷ κατὰ γῆν πολέμῳ στερήσῃ τοὺς Σπαρτιάτας τῆς κεκτημένης δόξης. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεδείχθησαν καὶ πάλιν ἀνδρεῖοι ἐν τῷ πεδίῳ τῶν μαχῶν. Ἐν τῷ Κεραμεικῷ ἰδρύθη τάφος πρὸς τιμὴν τῶν ἐν Κορίνθῳ πεσόντων, καὶ πρὸ αὐτοῦ τοῦ Διπύλου ἐτάφη ὁ Δεξιλέως ὁ ἐπὶ ἄρχοντος Εὐβουλίδου, ἄρξαντος τῷ 394—393 π. Χ. (Ὀλυμπ. 96, 3) ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν εἴκοσι πεσὼν ἐν Κορίνθῳ καὶ ὢν εἷς τῶν πέντε ἱππέων, οὗ ἡ ἐπὶ τοῦ λιθίνου μνημείου εἰκὼν ἀνεκαλύφθη καὶ πάλιν καλῶς σωζομένη ². Οἱ δὲ πέντε οὗτοι ἱππεῖς ἠνδραγάθησαν κατὰ ταῦτα πιθανώτατα ἤδη πρὸ τῆς παρὰ τὸ Λέχαιον μάχης ἐν ἰδίᾳ τινὶ συμπλοκῇ καὶ εἶνε πιθανόν, ὅτι ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ οἱ τυγχάνοντες τῆς δυσμενείας τοῦ δήμου ἱππεῖς ἐπεζήτησαν εὐκαιρίαν ὅπως ἀποκαταστήσωσι καὶ πάλιν τὴν τιμὴν αὐτῶν.

Ὁ Μαντίθεος, ὅστις ἐπὶ τῶν τριάκοντα ἐτάσσετο εἰς τοὺς ἱππεῖς, διηγεῖται αὐτὸς ἐν τῷ χάριν αὐτοῦ γραφέντι παρὰ τοῦ Λυσίου λόγῳ, ὅποιαν διαγωγὴν εἶχεν ἐπιδείξει ἀρχομένου τοῦ πολέμου. «Καὶ πρῶτον μὲν, εἶπε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτε τὴν συμμάχίαν ἐποιήσασθε πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς καὶ ἔπρεπε νὰ σπεύσητε εἰς τὴν Ἀλίαρτον πρὸς βοήθειαν, ἐνεγράφην ὑπὸ τοῦ Ὀρθοβούλου εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἱππέων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἔβλεπον, ὅτι πάντες τοὺς μὲν ἱππεύοντας ἐνόμιζον ἀσφαλεῖς, κινδυνεύοντας δὲ μόνον τοὺς ὀπλίτας, ἐτέρων ἀναβάντων ἐπὶ τοὺς ἵππους ὁδοκιμά-

¹ *Λυσίου* [Ὑπὲρ τῶν Ἀριστοφάνους χρημάτων] 19 [-20] κατὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ Sauppe.

² Ἴδε *Ῥαγκαῶν* ἐν τῇ Εὐνομίᾳ τῆς 31 Μαΐου 1863. Curtius ἐν Göttinger Nachrichten. 1863 σ. 190. Salinas Monumenti sepolcrali scoperti in Atene. 1863. Τὸ δὲ παρὰ τὴν Ἀγίαν Τριάδα νεκροταφεῖον δὲν καθιδρύθη τότε τὸ πρῶτον κατὰ τὸν Köhler ἐν τῷ Hermes Τόμ. XXIII [1888] σ. 475.

στών παρὰ τὸν νόμον, ἐγὼ προσῆλθον εἰς τὸν Ὀρθόβουλον, καὶ εἶπον εἰς αὐτὸν νὰ μ' ἐξαλείψῃ ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ἱππέων, ἡγούμενος, ὅτι εἶνε αἰσχρὸν νὰ στρατεύωμαι ἐγὼ ἐν ἀσφαλείᾳ καθ' ὃν χρόνον τὸ πλῆθος τῶν συμπολιτῶν ἐμελλε νὰ κινδυνεύῃ. Ὅτε δὲ οἱ ἐμοὶ συνδημόται συνελέγησαν πρὸ τῆς ἐξόδου, εἰδὼς, ὅτι ἔνιοι αὐτῶν ἦσαν μὲν πολῖται χρηστοὶ καὶ πρόθυμοι, ἀλλ' ἠπόρουν τῶν ἀναγκαίων ἐφοδίων, προέτεινα, ὅτι πρέπει οἱ ἔχοντες χρήματα νὰ παράσχωσι τὰ ἐπιτήδεια εἰς τοὺς ἀπόρως διακειμένους. [Καὶ οὐ μόνον τοῦτο συνεβούλευσα εἰς τοὺς ἄλλους], ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἔδωκα εἰς δύο ἄνδρας ἀνὰ τριάκοντα δραχμάς, [ὅχι ὡς πολλὰ κεκτημένος, ἀλλ' ἵνα γείνη τοῦτο παράδειγμα εἰς τοὺς ἄλλους]. Μετὰ δὲ ταῦτα, γενομένης ἐξόδου εἰς Κόρινθον καὶ πάντων προειδόντων, ὅτι θὰ παραστῇ ἀνάγκη νὰ κινδυνεύσωσιν, ἐτέρων ἀποφευγόντων τὸν κίνδυνον, ἐγὼ ἐνήργησα καὶ κατώρηνωσα νὰ ταχθῶ εἰς τὴν πρώτην τάξιν καὶ ἀγωνισθῶ πρὸς τοὺς πολέμιους· καίτοι δὲ ἡ ἡμετέρα φυλὴ ἐδυστύχησεν ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας καὶ πλεῖστοι ὑπῆρξαν οἱ ἀποθανόντες, ὑπεχώρησα ὕστερος τοῦ σεμνοῦ Θρασυβούλου τοῦ Στειριέως τοῦ ὀνειδίσαντος πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ δειλίᾳ¹».

Ἡ ἔκθεσις αὕτη παρέχει ἡμῖν ἀκριβῆ παραστάσιν τῶν τελουμένων ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου ἐν Ἀθήναις, ὅτε διετάσσετο στρατολογία· διδασκόμεθα δ' ἐξ αὐτῆς, ὅτι ὅτε μὲν ἔλειπον χρήματα καὶ ἐφόδια, ὅτε δὲ θάρρος. Καὶ χρήματα μὲν ἔφερεν ὁ Κόνων, τὸ δὲ θάρρος, οὗ ἑστεροῦντο οἱ πολῖται, ἀνεπλήρωσαν οἱ μισθοφόροι· καὶ δεξιοὶ δὲ στρατηγοὶ δὲν ἔλειψαν. Ἀλλὰ τοῦθ' ὅπερ ἔλειψεν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων καθ' ὅλον τὸν πόλεμον ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ὑπῆρξε σκοπὸς ὠρισμένος καὶ ὁ προσήκων ἔμπιστος ἀνὴρ ὁ δυνάμενος νὰ ἀναλάβῃ μετὰ δεξιότητος τὴν ἡγεσίαν τοῦ δήμου καὶ

¹ Λυσίου [ὑπὲρ Μαντιθέου] 13-15. Περὶ δὲ τῆς δράσεως τοῦ σεμνοῦ Στειριέως τοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις δειλίαν ὀνειδισθέντος ἴδε Philologus Τόμ. XVII σ. 445.

ἐξυψώσει αὐτόν. Καὶ ἡ μὲν φιλειρηνικὴ φατρία, ἡ τοῦ Ἀνδοκίδου¹, ὑποστηριζομένη παρὰ τῶν ἐπιδιωκόντων τὴν ῥαστώνην πολιτῶν, παρέλυσεν πᾶσαν σοβαρὰν ἐνέργειαν. Ἀλλὰ καὶ οἱ φιλοπάτριδες καὶ φιλοπόλεμοι δὲν ὠμονόρουν πρὸς ἀλλήλους. Ἀνεδείχθη μὲν ἡγέτης αὐτῶν Θρασύβουλος ὁ Στειριεύς, ἀλλ' οὗτος ἦτο ἡκιστα δημοφιλής, καθ' ἃ μαρτυρεῖ τὸ σκῶμμα τοῦ Μαντιθέου. Ὡς δέ ποτε ὁ Θεμιστοκλῆς, οὕτω καὶ αὐτὸς ἐπταίσει καυχώμενος ὑπὲρ τὸ δέον καὶ παρὰ τὸ προσῆκον συνεχῶς ποιούμενος λόγον περὶ τῶν πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ. Ἐνόμιζε δὲ ὡς ἐλευθερωτῆς τῶν Ἀθηνῶν, ὅτι εἶχε δικαιώματα πλείονα τῶν ἄλλων, διὰ τοῦτο δὲ ἤλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς αὐτὸν τὸν ἀρχαῖον ἐταῖρον Ἀρχίνον, παρ' οὗ καὶ κατηγορηθεὶς κατεδικάσθη ποτὲ ἐπὶ προτάσει παρανόμῳ². Οἱ δὲ ἀλαζονικοὶ αὐτοῦ τρόποι δυσηρέστουν τὰ πλήθη, ἅτινα εἶνε εὐνόητον, ὅτι ἡρέσκοντο πολὺ μᾶλλον εἰς τὴν ἡγεσίαν ἀνδρὸς οἷος ὁ Ἀγύρριος³.

Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀφίξεως τοῦ Κόνωνος ἐβελτιώθησαν διὰ μιᾶς τὰ πάντα. Ἡ πόλις ἐκέκμητο πάλιν πλουσίους πόρους καὶ ἐπέδωκε σκοποὺς προδιαγεγραμμένους, πάντες δὲ συνετάχθησαν καὶ πάλιν περὶ ἑνᾶ ἀνδρα. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Κόνωνος ἡ δύναμις δὲν ὑπῆρξε διαρκής. Ἡ διπλῇ αὐτοῦ ιδιότητι ὡς ἐμπίστου τῶν Περσῶν καὶ Ἀθηναίου φιλοπάτριδος δὲν ἡδύνατο νὰ συντηρηθῇ. Ἔργον δ' αὐτοῦ ἡδύνατο νὰ εἶνε μόνον τὸ νάπαλλάξῃ τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τοῦ δεσμεύοντος αὐτὰς κλοιοῦ, νάποδώσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐνεργείας, νὰ προμηθεύσῃ εἰς αὐτοὺς συμμάχους καὶ ἀνοίξῃ οὕτως εἰπεῖν τὴν ὁδὸν νέας ἱστορικῆς σταδιοδρομίας τῆς πόλεως. Τὰ δὲ λοιπὰ ἐξηρτῶντο ἀπὸ τῆς διαγωγῆς τῶν Ἀθηναίων, ἦτο δὲ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ ἢ μετ' ἐθελουσίας ἀνα-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 313.

² *Δισχίνου* [Κατὰ Κτησιφῶντος] 195. [Ἀρχίνος ὁ ἐκ Κοίλης ἐγράφετο παρανόμων Θρασύβουλον τὸν Στειριᾶ γράψαντά τι παρὰ τοὺς νόμους].

³ Εἰς τὸν Ἀγύρριον ἀνετέθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θρασυδούλου ἡ ἀρχηγία τοῦ στόλου. Ἴδε *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. IV, 8, 31. [Πρβλ. ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 320].

θάρρησις αὐτῶν καὶ ἡ περαιτέρα ἐπὶ τῶν θεμελιωθεῖσων νέων βάσεων ἀφ' ἑαυτῶν οἰκοδόμησις. Ἀλλὰ τοιαύτη ἐπίδοσις δὲν ἐπ-
ήλθεν, αἱ δὲ χρηματικαὶ παροχαὶ τοῦ Κόνωνος εἶχον διαφθεῖρει
τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες ἀντὶ νὰ ἐπωφεληθῶνται μετ' εὐγνωμοσύνης
τὰ παρεχόμενα, ἦσαν ἀκράτητοι εὐθύς ὥς τὸ χρῆμα παρείχετο
φειδωλότερον καὶ ὁ περσικὸς στόλος ἔπαυε καθαίρων τὴν θάλασ-
σαν ἀπὸ ἐχθρικῶν πλοίων. Διὰ τοῦτο δὲ ἡ γοητεία τοῦ Κόνωνος
κατέπεσεν ἅμα τῇ ἐνισχύσει τοῦ Ἀνταλκίδου, ἐπελθοῦσα δ' ἡ ἐκ-
ρηξις τοῦ κυπριακοῦ πολέμου ἠφάνισε τελείως τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ.
Ὁ Εὐαγόρας ἤγαγε τοὺς Ἀθηναίους πρὸς τοὺς Πέρσας εἰς τὴν
αὐτὴν θέσιν, εἰς ἣν ὁ Κύρος τοὺς Λακεδαιμονίους. Ἀμφότεροι
οὗτοι οἱ ἄνδρες ὑπῆρξαν οἱ εἰσηγηταὶ τῆς πρὸς τὴν Περσίαν εἰρή-
νης καὶ ἔπειτα οἱ αἰτίοι τῆς πρὸς αὐτὴν ἔχθρας. Ὁ δὲ Κόνων
ἠφάνισθη ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ θεάτρου, καὶ ἀπέθανεν ἐν Κύπρῳ περὶ
τὸ 389 π. Χ.¹ Οἱ δὲ καρποὶ τῶν νικῶν αὐτοῦ ἀπωλέσθησαν
πρὶν ἢ οἱ Ἀθηναῖοι δυνηθῶσι νὰ ἐπωφεληθῶσιν αὐτοὺς, ὑπελεί-
φθη δ' ἐκ τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας τοῦ Κόνωνος μόνον ἡ ἐν τοῖς
νῦν χρόνοις λίαν ἐπικίνδυνος συμμαχία μετὰ τοῦ Εὐαγόρου, ἣν
δὲν ἐπεθύμουν μὲν νὰ διαρρήξωσιν, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐτόλμων νὰ
προαγάγωσι δραστηρίως.

Μετὰ δὲ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Κόνωνος ἤρχισε καὶ πάλιν
πρωταγωνιστῶν ὁ Θρασύβουλος· ἀλλ' εἶδομεν ἤδη ὅπόσον δυσ-
χερῶς εἶχον τὰ κατ' αὐτὸν καὶ ὅπόσον ἀνεπαρκῆ ἦσαν τὰ παρ'
αὐτοῦ διατιθέμενα μέσα². Πρὸς δὲ τούτοις οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον δυσ-
πίστως πρὸς τοὺς ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐκπεμφθέντας στρατηγούς,
παρ' ὧν προσεδόκων ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῆς δοθείσης ἐντολῆς, ἐν ᾧ
ἐκεῖνοι ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ μεριμνῶσι περὶ τῆς συντηρήσεως

¹ *Δυσίου* [Ὑπὲρ τῶν Ἀριστοφάνους χρημάτων] 39. Πρὸς καὶ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Rauh-
chenstein. Μνημονεύεται δὲ ὁ Κόνων τὸ πρῶτον παρὰ τῷ *Θουκυδίδῃ* (VII, 31), καὶ
παρὰ τῷ *Ξενοφῶντι* δὲ δὲν παρατίθεται τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, ὡς οὐδὲ παρὰ τῷ *Λυσίᾳ*,
Πλουτάρχῳ καὶ *Κορνηλίῳ Νέπωτι*. Εἶνε κατὰ ταῦτα αὐτὸς δημιουργὸς ἑαυτοῦ, homo
novus. Ἰδὲ Welzel *Kallias* σ. VII.

² Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 319.

τῆς στρατιᾶς αὐτῶν δι' ἰδίων ἐπιχειρήσεων. Ἡ δὲ κατὰ τοῦ Θρασυβούλου δυσπιστία ἠϋξήσεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἔτρεφον ὑπονοίας, ὅτι αὐτὸς, ὁ ἐλευθερωτὴς τῶν Ἀθηνῶν, παρεσκευάζετο νὰ ἐπιδιώξῃ τυραννίδα. Ἐτι δὲ χεῖρον' ἀπέβησαν τὰ πράγματα μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ὅτε ὁ Ἀγύρριος ἀνέλαβε τὸν στόλον χωρὶς νὰ δύναται νὰ κατορθώσῃ τι. Οἱ Ἀθηναῖοι ἠγωνίζοντο ἀσκόπως τῇδε κακῆϊσε ἄνευ ἀκολουθίας καὶ ἄνευ προσδοκιῶν· οὐδαμῶς δὲ δυνάμενοι νὰ βλάψωσι τὴν Σπάρτην, εἰκότως ἐφοβοῦντο τὴν παρ' αὐτῆς μετὰ τῶν Περσῶν συνομολόγησιν ἰδίων συνθηκῶν. Ἀπαντες ἡσθάνοντο τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῆς πατρίδος, καὶ ἐπεθύμουν μεταβολὴν αὐτῆς καὶ ἡσυχίαν. Ἀλλ' οὐδεὶς ἀντελήφθη τῶν ὅλων πραγμάτων εὐγενέστερον καὶ ἀξιοπρεπέστερον τοῦ Λυσίου, ὅστις ἐν τοῖς Ὀλυμπίοις τὸν Ἰούλιον τοῦ 388 π. Χ. ἐπειράθη νὰ ἐπωφεληθῇ τὰ αἰσθήματα τὰ ὑπὸ τῶν ἀγώνων ἐμπνεόμενα εἰς τοὺς παρισταμένους, ὅπως ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν μνήμην αὐτῶν τὰ ἐθνικὰ καθήκοντα καὶ συντελέσῃ τὸ κατ' αὐτὸν εἰς τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ κακοδαίμονος πολέμου, ὅστις εἶχεν ἤδη διαρκέσει ἐπὶ ὀκτὼ σχεδὸν ἔτη. «Οἱ ἀγῶνες, εἶπεν, ἰδρύθησαν χάριν διατηρήσεως τῆς πρὸς ἀλλήλους φιλίας τῶν Ἑλλήνων. Ἐνεκα δὲ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἔχθρας περιέστημεν εἰς τὴν ἐπονείδιστον θέσιν ἐν ᾗ τῶρα εὐρισκόμεθα. Καὶ ἐξ ἑνὸς ἀπειλεῖ τὴν Ἑλλάδα ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν, ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ τύραννος τῆς Σικελίας. Καθῆκον λοιπὸν εἶνε νὰ καταθέσωμεν τὸν πρὸς ἀλλήλους πόλεμον, καὶ χρώμενοι τῇ αὐτῇ γνώμῃ νὰ ἐπιληφθῶμεν τῆς σωτηρίας¹». Ὑπομιμνήσκει δὲ τοὺς Λακεδαιμονίους τὸ καθῆκον αὐτῶν, ὅπως, ἅτε ἔντες ἡγε-

¹ Λυσίου Ὀλυμπιακὸς 4-5. Πρὸλ. Schäfer ἐν τῇ Philologus Τόμ. XVIII σ. 188. Κατὰ τὸν Schäfer καὶ τὸν Frohberger τὸ ἔργον τοῦτο δὲν εἶνε γνήσιον τοῦ Λυσίου. Κατὰ δὲ τὸν Blass [Attische Beredsamkeit] Τόμ. Α' ἐκδ. β' σ. 431 ἐγράφη μίαν Ὀλυμπιάδα μετὰ τὸν Πανηγυρικὸν λόγον τοῦ Γοργίου, ὅτ' ἐπέδειξεν ἐν Ὀλυμπίᾳ Διονύσιος [ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν] τὴν λαμπρότητα τῆς τυραννίδος αὐτοῦ. Κατὰ τῆς τοιαύτης δὲ δυνάμεως τοῦ Σικελιώτου τυράννου ἀντιδρᾷ ὁ Λυσίας, καθ' ὃ ποτε ὁ Θεμιστοκλῆς ἐναντίον τοῦ Ἰέρωνος. Ὁ λόγος εἶνε ἀπλοῦν σχεδιάσμα, ἀλλ' ἄπτεται πάντων τῶν καιρίων, καὶ δὴ μετὰ πλείστης ὁσῆς ἐπιτυχίας. Blass ἐνθ. ἀν. σ. 435.

μόνες τῶν Ἑλλήνων, μὴ ἐπιτρέψωσι τὴν καταστροφὴν τῆς Ἑλλάδος. Οἱ λόγοι οὗτοι ἀντεπρόσώπευον πρόγραμμα ἑλληνικώτατον, ἀντάξιον τῶν ἀρίστων ἡμερῶν τῆς Ἑλλάδος. Τοιαῦτα δὲ φρονήματα ἦσαν ἀκόμη ζωηρὰ ἐν Ἀθήναις.

Ἐν Ἀθήναις λοιπὸν ἦτο φυσικὸν νάντιταχθῆ καὶ ἡ μεγίστη ἀντίδρασις πρὸς τὰς ἐνεργείας τοῦ Ἀνταλκίδου. Ἄλλως δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν οἱ ἥκιστα πάντων δυνάμενοι νάποδεχθῶσιν αὐτὴν ἄνευ ἐσχάτης ταπεινώσεως διὰ τῆς προδοσίας τῶν πόλεων ἐκείνων ὧν τὴν προστασίαν εἶχον ἀξιῶσαι ἕνεκα τῶν δικαιωμάτων μητροπόλεως, καὶ πλὴν αὐτῶν τοῦ μεγίστου τῶν εὐεργετῶν τῆς πόλεως, τοῦ εὐγενοῦς Εὐαγόρου, οὗ πρὸ μικροῦ ἀκόμη εἶχον ἰδρύσει τὸν ἀνδριάντα ἐν τῇ ἀγορᾷ. Εἰς δὲ τὴν ὑποστήριξιν αὐτοῦ ἀνεφέροντο αἱ τελευταῖαι προσπάθειαι τῶν περὶ τὸν Κόωνα. Εἶπερ τις δὲ καὶ ἄλλος ὑπερεμάχει δραστηρίως τῆς ἀποδοχῆς τῶν περὶ βοθηείας αἰτήσεων τοῦ βασιλέως Ἀριστοφάνους ὁ υἱὸς τοῦ Νικοφῆμου¹. Αὐτός τε εἶχε χάριν τῆς ὑποστηρίξεως ταύτης δαπανῆσαι τὸ μέγιστον μέρος τῆς οὐσίας, καὶ τοὺς φίλους δὲ εἶχε παρακινήσει διὰ παρακλήσεων καὶ ἐγγυήσεων νά προκαταβάλωσι χρήματα εἰς τὸν δῆμον². Πρὸς δὲ τὴν συμφορὰν τὴν καταλαβοῦσαν τὰς εἰς τὴν Κύπρον πλεούσας τριήρεις³ συνδέεται πιθανῶς ὁ ὄλεθρος τοῦ Ἀριστοφάνους μετὰ καὶ τοῦ πατρός. Ἀμφότεροι κατηγορήθησαν ἐπὶ προδοσίᾳ καὶ κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον ἄκριτοι κατὰ τοὺς ἐν πολέμῳ νόμους τῷ 389 π. Χ.⁴ Ἡ καταδίκη δὲ αὕτη ἦτο νίκη τῆς φιλειρηνικῆς φατρίας, ἥτις ἀπεδοκίμαζε πᾶσαν περιπλοκὴν τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων. Ἀλλ' ὅμως ἡ ὑποστήριξις τοῦ Εὐαγόρου δὲν ἐγκατελείφθη ἀκόμη· τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος διεπεραιώθη εἰς τὴν Κύπρον ὁ Χαβρίας μετὰ δέκα τρι-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 343.

² *Λυσίου* [Ἵπὲρ τῶν Ἀριστοφάνους χρημάτων] 21 κ. ἑ.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 322.

⁴ *Λυσίου* [Ἵπὲρ τῶν Ἀριστοφάνους χρημάτων] 7· Νικόφημος καὶ Ἀριστοφάνης ἄκριτοι ἀπέθανον, πρὶν παραγενέσθαι τινὰ αὐτοῖς ἐλεγχομένους, ὥς ἡδίκουν.

ήρων καὶ ὀκτακοσίων μισθοφόρων, οὐ μικρὰ δὲ ὑπῆρξαν τὰ τότε ἐπιτευχθέντα ¹. Μεγάλα δὲ προσεδοκῶντο ἐν περιπτώσει νέων νικῶν καὶ φιλιωτέρας, ἐπὶ κοινῶν συμφερόντων ἐρειδομένης, συμμαχίας μετὰ τῶν ἡγεμόνων τῶν δύο πλουσιωτάτων χωρῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὧν οἱ πόροι ἐτίθεντο εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Ἀθηναίων.

Κατ' ἐκεῖνον δ' ἀκριβῶς τὸν χρόνον ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ἡ πρὸς-κλησις νὰ προσχωρήσωσιν εἰς εἰρήνην, ἧς ἡ ὁμολογία κύριον σκοπὸν εἶχε τὴν κατὰ τῶν βασιλέων τῆς Κύπρου καὶ τῆς Αἰγύπτου ἀντίπραξιν. Βεβαίως δὲ μέγα μέρος τῶν πολιτῶν ἀντετάχθη εἰς τὴν ἐκ Κύπρου ἀνάκλησιν τοῦ νικηφόρου στρατηγοῦ καὶ τὴν ἄτιμον διάρρηξιν συνθήκης, ἧς οἱ καρποὶ τότε πρῶτον ἤρχισαν νὰ ὠριμάζωσιν. Ἀλλ' οὐχ ἥττον ἐνίκησεν ἡ φιλειρηνικὴ φατρία. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἐπέδειξαν ἀρκετὴν σύνεσιν, περιορισθέντες ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν ταπείνωσιν τοῦ Ἀργούς, τῆς Κορίνθου καὶ τῶν Θηβῶν. Εἰς δὲ τοὺς Ἀθηναίους ἔγειναν παραχωρήσεις, καὶ, ἐπειδὴ οὐδὲν ἴδιον καθωρίσθη περὶ τοῦ Αἰγαίου, ἡδύναντο νὰ διαβουκολῶνται πάντοτε ὑπὸ τῆς προσδοκίας, ὅτι ἔμελλον κατὰ μικρὸν νὰ νάνακτῇσιν τὴν ἀρχὴν τῶν νήσων. Ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος κύριον αὐτῶν μέλημα ἔπρεπε νὰ εἴνε ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν δεινῶν ἅτινα ὑφίσταντο ἕνεκα τῶν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν τῶν Αἰγινητῶν καὶ τῆς παρεμποδίσεως τῆς ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου προσκομιδῆς σίτου. Ἡ δὲ εἰς τὴν εἰρήνην προσχώρησις αὐτῶν ὑπῆρξεν ὀριστικὴ καὶ ἐπῆνεγκε τὸ τέλος τοῦ ὀκταετοῦς πολέμου τοῦ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν βλάψαντος καιρίως τὴν Ἑλλάδα.

Ὑπῆρξε δὲ πόλεμος ἀρξάμενος ἕνεκα τῶν Περσῶν καὶ ἕνεκα τῶν Περσῶν περατωθεὶς, πόλεμος εὐθύς ἐξ ἀρχῆς καταπνίξας τὸ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ ἐλάχιστα συντελέσας εἰς τὴν ἐξέγερσιν δραστηριότητος καὶ θάρρους. Τὸ μέγιστον κέρδος ὅπερ εἶχον ἀποκομίσει οἱ Ἀθηναῖοι εἶχε περιπέσει εἰς αὐτοὺς ἄνευ ἰδίας συμπτᾶξεως, ἡ ἀξιολογωτάτη τῶν νικῶν εἶχεν ἐπιτευχθῇ ἄνευ αὐτῶν.

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 335.

Ὁ δὲ μεταξὺ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων διεξαχθεὶς μικροπόλεμος ὑπῆρξε κυρίως ληστρικός ἀγὼν ἐξαγριώσας τὸ ἔθνος καὶ ἐπαγαγὼν ἀνήκεστον δῆλωσιν τῶν χωρῶν. Ὁ Ἀγησίλαος μετήγαγε τὸν τρόπον τοῦ πρὸς τοὺς βαρβάρους πολέμου εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔτεμε καὶ ἔκαυσεν, ἀπέσπασε τὰ ὀπωροφόρα δένδρα σύρριζα καὶ ἐξηνδραπόδισεν ἄνευ αἰδοῦς Ἑλληνας ὁμοφύλους. Πρὸς δὲ τούτοις οὐδέποτε μεταξὺ τῶν πολιτῶν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πόλεως διεξήχθη ἀγὼν οὕτω κρατερὸς καὶ ἐμπαθὲς ὅσος ὁ ἐν Κορίνθῳ.

Ἀλλὰ τὸ κυριώτατον τῶν καθ' ὅλον τὸν πόλεμον συμβάντων ὑπῆρξεν ἡ μεταρρύθμισις τῶν κατὰ τὴν στρατιωτικὴν διάταξιν ἢ συνδεομένη πρὸς τὰς ἐν Ἀσίᾳ στρατείας. Καὶ δὴ καθ' ὃν χρόνον αἱ ἑλληνίδες πόλεις παρήκμαζον, ἡ δόξα τῆς περὶ τὸ πολεμεῖν ικανότητος τοῦ ἔθνους ηὔξησε κατ' ἀντίστροφον λόγον, καὶ ἡ ὑπεροχὴ τῶν Ἑλλήνων ἀνωμολογήθη ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατὰ τοσοῦτον, ὥστε οὗτοι ἐνόμιζον, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπερισχύσωσιν αὐτῶν ἢ νὰ νικήσωσιν ἄνευ αὐτῶν. Διὰ τοῦτο δὲ Ἑλληνες ἐπέζητοῦντο πανταχοῦ ἔνθα ὑπῆρχε πόλεμος.

Ἐν προτέροις χρόνοις πρὸς τοιαύτην ἐπὶ μισθῷ ὑπηρεσίαν προσεφέροντο μόνον ἄνθρωποι μὴ ἔχοντες αὐτόχρημα πατρίδα, ἤτοι μὴ ἀνήκοντες εἰς συντεταγμένην πολιτείαν ἀξιοῦσαν τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν, οἳ οἱ Ἀρχάδες, οἱ Κρήτες, οἱ Κᾶρες, οἱ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ ἐκ τῶν ἰδίων πόλεων ἐξωσθέντες, ἄνθρωποι φυγάδες, ὧν ἦσαν κατεστραμμένα τὰ οἰκονομικά. Ἀλλ' ἐξ οὗ χρόνου τὸ ἐπὶ μισθῷ στρατεύεσθαι εἶχεν ἀνέλθει εἰς νέαν αἴγλην διὰ τοῦ Κύρου ἢ πρὸς τὸ ἔργον τοῦτο κλίσις εἶχεν ἀποβῆ ὁσημέραι καθολικωτέρα. Καὶ ἄλλοτε μὲν τὸ στερεῖσθαι τῆς πατρίδος ἦτο ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν ἢ δυναμένη νὰ πλήξῃ ἄνδρα Ἑλληνα, ἀλλὰ τῶρα μετεβλήθησαν τὰ πράγματα. Στasiaσμός καὶ ἐμφύλιος πόλεμος εἶχον καταστρέφει τὸ αἶσθημα τῆς ἐπιχωρίου φιλοπατρίας καὶ τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν γενέτειραν πόλιν. Ἀντὶ δὲ τῆς στενῆς ἐκείνης φιλοπατρίας ἐκράτει πόθος τις πρὸς τὰ πώτερον κείμενα, κλίσις τις πρὸς παρατόλμους στρατείας. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ

ἄνδρες εὐγενεῖς τὴν φύσιν, οἷος ἐπὶ παραδείγματι ὁ Ξενοφῶν, δὲν ἐδίστασαν νὰ δεχθῶσιν ὑπηρεσίαν παρ' ἡγεμόνι Πέρσῃ, παρεχομένης εἰς αὐτοὺς εὐκαιρίας πρὸς ἀνδραγαθίας. Ἄλλως δὲ διὰ τοιούτων στρατειῶν ἐκορέννυτο καὶ ἡ ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια, καὶ ὁσημέραι ζωηροτέρα καθίστατο ἡ αὐτάρεσκος συναίσθησις, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἀνδρεία καὶ παιδείουσιν εἶχε τὸν προορισμὸν νὰ μεταπλάσῃ τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς.

Τὸ δὲ σύστημα τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὑπηρεσίας τῶν μισθοφόρων ἀντεπέδρασε καὶ ἐπὶ τὰς μητροπόλεις. Ἐν τῇ ἐντεῦθεν Ἑλλάδι ἡ ἐπὶ μισθῷ ὑπηρεσία ὑφίστατο ἤδη ἀπὸ μακροῦ, πολὺν δὲ στόλος τις εἶχε πειραθῇ νὰ ἐξασθενήσῃ ἀντίπαλον στόλον δι' αὐξήσεως τῆς μισθοφορᾶς τῶν ναυτῶν¹. Ἀλλὰ κατὰ γῆν ὁ κορινθιακὸς πόλεμος εἶχεν ὑπάρξει ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ ἰσθμὸς ἡ πατρίς τῶν ξενικῶν στρατευμάτων. Πολύστρατός τις ἐστρατολόγησεν ἐν τῷ ἰσθμῷ ἄνδρας διὰ τῶν χρημάτων τοῦ Κόνωνος, ὁ δὲ Ἰφικράτης ἀνέλαβε τὴν στρατηγίαν αὐτῶν καὶ παρέσχεν εἰς τὰ ξενικά ἰδιάζουσιν σημασίαν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ, εἰσαγαγὼν ἐπικαιροτάτην μεταρρύθμισιν τῆς στρατιωτικῆς τῶν Ἀθηναίων διατάξεως². Καὶ δὴ ἡ δι' ἰδίων χρημάτων παρασκευὴ πανοπλίας προϋπέθετεν εὐπορίαν· ἄλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν εὐπόρων πολιτῶν εἶχε μεγάλως ἐλαττωθῇ, οἱ δὲ δυνάμενοι εὐκόλως νὰ ὑποστῶσι τὰς δαπάνας ἦσαν συνήθως οἱ μάλιστα ἐπιζητοῦντες τὴν ῥασιτώνην καὶ οἱ τρυφηλότετοι, οἱ βεβαίως πάντων ἀκαταλληλότετοι πρὸς πόλεμον. Ἐν τῷ συνόλῳ δὲ ἡ φυγοστρατεία τῶν πολιτῶν ηὔξανεν ὁσημέραι, καὶ τῶν στρατειῶν συμμετεῖχον πολὺ μᾶλλον ἢ πρότερον οἱ μέτοικοι³.

¹ [Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 533].

² *Δημοσθένους* Φιλίππ. Α' 23· πρότερόν ποτ' ἀκούω ξενικὸν τρέφειν ἐν Κορίνθῳ τὴν πόλιν, οὗ Πολύστρατος ἡγεῖτο καὶ Ἰφικράτης [καὶ Χαβρίας καὶ ἄλλοι τινές]. Πρβλ. *Ἀριστοφάνην* ἐν *Πλούτῳ* 173· τὸ δ' ἐν Κορίνθῳ ξενικόν. *Ἀρποκρατίωνα* ἐν λ. Ξενικόν· συνεστήσατο αὐτὸ πρῶτον Κόνων, παρέλαβε δ' αὐτὸ Ἰφικράτης ὕστερον καὶ Χαβρίας.

³ Thumser Metöken σ. 63.

Τὰ δὲ βαρέα ὅπλα ἦσαν ἐπιτήδεια μόνον πρὸς τὸν ἀρχαῖον τρόπον τοῦ πολεμεῖν, πρὸς τακτικὰς ἐν παρατάξει μάχας, καθ' ἃς ἡ δεξιὰ ἐκλογή τοῦ ἐδάφους καὶ αἱ στρατηγικαὶ κινήσεις ἐτάσσοντο ἐν δευτέρᾳ μαίρᾳ. Σκοπὸς δὲ αὐτῶν ἦτο ἡ ὅσον ἔνεστι μεγίστη φειδῶ τοῦ αἵματος τῶν πολιτῶν. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ πάνοπλος πολίτης εἶχε παρ' ἑαυτοῦ καὶ ὑπασπιστὴν φέροντα τὴν ἀσπίδα καὶ μεριμνῶντα περὶ τῶν ὅπλων αὐτοῦ. Τοῦτο δ' ἐπηύξανεν ἐν οὐ δέοντι τὸν ἀριθμὸν τῆς στρατιᾶς καὶ ἐδυσχέρανε τὰς κινήσεις αὐτῆς.

Πρὸς δὲ τούτοις ὁ Ἰφικράτης διέγνω, ὅτι ἐν πολέμῳ πρὸς τὴν Σπάρτην, ἥτις ἐνέμενεν ἀπαρασαλεύτως εἰς τὸν πάτριον τρόπον τοῦ στρατεύεσθαι, τελεσφόρος καινοτομία θὰ ἦτο τὸ λυσιτελέστατον τῶν μέσων πρὸς ὑπερίσχυσιν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἦδη δὲ ὁ Δημοσθένης διὰ τῆς χρήσεως ψιλῶν στρατιωτῶν καὶ στρατηγικῶν καινοτομιῶν εἶχε κατορθώσει ἀξίας λόγου ἐπιτυχίας. Ὁ δὲ Ἰφικράτης εἰσήγαγε πολλὰς καιρίας μεταβολάς. Καὶ κατέστησε μὲν ἐλαφρότερα τὰ μυντικά ὅπλα, εἰσαγαγὼν μικροτέραν στρογγύλην ἀσπίδα, τὴν πέλτην, καὶ ἀντικαταστήσας τὰς χαλκᾶς κνημίδας διὰ τῶν λεγομένων ἰφικρατίδων, ὑποδέσεως εὐλύτου καὶ ἐλαφρᾶς, κατεσκεύασε δὲ κινδυνωδέστερα τὰ ἐπιθετικὰ ὅπλα διὰ τῆς εἰσαγωγῆς δόρατος μακροτέρου καὶ ἀντικαταστάσεως τοῦ ἐγχειριδίου διὰ τοῦ ξίφους¹. Οὕτω δὲ οἱ στρατευόμενοι ἔνεκα τοῦ ἐλαφροτέρου ὀπλισμοῦ ἠδύναντο νὰ φέρωσι μεθ' ἑαυτῶν πλείοτερα

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XV, 44· συνεΐλε τὰς ἀσπίδας καὶ κατεσκεύασε πέλτας συμμέτρους, ἐξ ἀμφοτέρων εὖ στοχασάμενος, τοῦ τε σκέπειν ἱκανῶς τὰ σώματα καὶ τοῦ δύνασθαι τοὺς χρωμένους ταῖς πέλταις διὰ τὴν κουφότητα παντελῶς εὐκινήτους ὑπάρχειν... Πύξησε [γὰρ] τὰ μὲν δόρατα ἡμιολίῳ μεγέθει, τὰ δὲ ξίφη σχεδὸν διπλάσια κατεσκεύασε... τὰς τε ὑποδέσεις τοῖς στρατιώταις εὐλύτους καὶ κούφας ἐποίησε [τὰς μέχρι τοῦ νῦν] Ἰφικρατίδας [ἀπ' ἐκείνου καλουμένας Πρβλ. Ἰουλίῳ Πολυδεύκους VII, 89· ἀπὸ δὲ τῶν χρησαμένων Ἰφικρατίδες. Κορνήλιον Νέπωτα ἐν Βίῳ Ἰφικράτους 1· peltam pro parma fecit... hastae modum duplicavit, gladios longiores fecit. Idem genus loricarum et pro sertis atque aeneis lintheas dedit].

ἐπιτήδεια καὶ ἐπιχειρῶσι μακροτέρας πορείας. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ παρασκευὴ τῶν νέων πεζῶν, τῶν πελταστῶν, οἵτινες ἦσαν ἀμέτρως δεξιώτεροι πρὸς ταχεῖαν κίνησιν ἐν φάραγγι καὶ ὄρεσι τῶν πανόπλων καὶ δυσκινήτων ὀπλιτῶν.

Καὶ ἡ στρατηγία δὲ μισθοφόρων ἦτο πάνυ διάφορος τῆς ἀρχηγίας συμπολιτῶν. Ὁ στρατηγὸς ὁ ἡγούμενος μισθοφόρων ἠδύνατο καὶ ὤφειλε νὰ ἐπιβάλλῃ αὐστηροτάτην πειθαρχίαν καὶ δὲν εἶχε μεγάλην ἀνάγκην νὰ φείδῃται αὐτῶν· τὰ δὲ ξενικὰ ἦσαν προσηλωμένα ἀμέσως εἰς αὐτὸν τὸν στρατηγόν, ὅστις παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς μισθόν, τιμὴν καὶ λάφυρα. Διὸ βλέπομεν τοὺς μισθοφόρους τοῦ Ἱφικράτους ἀκολουθοῦντας αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἰσμοῦ μέχρι τοῦ Ἑλληςπόντου. Ἦτο δὲ ὁ Ἱφικράτης, ὅστις ἦτο καὶ αὐτὸς ἀφανὴς τὸ γένος, ἀνὴρ ἐξαιρέτως ἐπιτήδειος πρὸς θεραπείαν τῶν περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν. Ἦτο ἀπαρακλήτως αὐστηρὸς καὶ ὅμως ἀγαπητὸς, ἠδύνατο νὰ τολμήσῃ νὰ φονεύσῃ αὐθωρεὶ φρουρὸν ὃν εὗρισκε κοιμώμενον, κατώρθωνε νὰ δαμάξῃ τοὺς μάλιστ' ἀτιθάσους καὶ ἐκμεταλλεύῃ τὰ πάθη αὐτῶν χάριν τῆς ὑπηρεσίας· ἐξεφράζετο δὲ ἀνυποστόλως, ὅτι οἱ ἔχοντες ἀπληστότητα περὶ τὸ χρῆμα καὶ τὰ λάφυρα ἦσαν οἱ προσφιλέστατοι εἰς αὐτόν. Τὰ πάντα ἐξηρτῶντο ἀπὸ τῆς διαθέσεως τῶν ἀνθρώπων, ὁ δὲ Ἱφικράτης εἶχε πλὴν μεγάλης δεξιότητος περὶ τὸ στρατηγεῖν καὶ τὸ διατάσσειν τὰ τῆς στρατιᾶς καὶ τὸ χάρισμα νὰ ἔχῃ πρόχειρον τὸν προσήκοντα εἰς ἐκάστην περίστασιν λόγον. Ἐν χρόνῳ δ' ἀπισταύτως βραχεῖ ἡ παρασκευασθεῖσα νέα στρατιὰ ἦτο ἐτοιμοπόλεμος καὶ παρέσχεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους πάραυτα κρίσιμον ὑπερίσχυσιν ἐν τῷ ἀγῶνι. Ἡ μόνη δὲ ἥττα, ἣν ὑπέστησαν οἱ Σπαρτιᾶται κατὰ τοῦτον τὸν πόλεμον, ἐπηνέχθη εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν πελταστῶν ¹.

Ἀναντιρρήτως δὲ ὁ Ἱφικράτης ἐπεδίωξε καὶ ἄλλους σκοποὺς, οὓς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκτελέσῃ. Καὶ ὁ δὴ τίς δύναται νὰ πιστεύσῃ, ὅτι εἶχε προβῇ εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἐκείνας μεταρρυθμίσεις μόνον

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 298.

πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐπιτυχεῖς ἐπιδρομὰς τῇδε κακεῖσε; Δὲν ἦτο δὲ μόνον τολμηρὸς στρατηλάτης, ἀλλὰ καὶ ἀνὴρ πολιτικὸς ἔχων ὅξυ τὸ βλέμμα καὶ εὐρείας σκέψεις. Ὑπῆρξε δὲ ἀπάντων τῶν ἀνδρῶν τῶν ὑποστηριζάντων τὴν ἐνέργειαν τοῦ Κόνωνος καὶ ἐπιζητησάντων τὴν ὑπὲρ τῶν Ἀθηνῶν καρποφορίαν τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ ὁ τὰς μεγίστας ἀπάντων τῶν ἄλλων ὑπηρεσίας παρασχών. Καὶ ἔδειξε μὲν κατὰ τίνα τρόπον ἔπρεπε νὰ διαρρηχθῶσιν αἱ πύλαι τῆς Πελοποννήσου, ἥτις μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχεν ὑπάρξει οἰονεῖ τις ἀπρόσιτος ἀκρόπολις τῆς σπαρτιατικῆς δυνάμεως· ἐδίδαξε δὲ πῶς οἱ Σπαρτιῶται ἠδύναντο νὰ καταληφθῶσιν ὑπὸ τρόμου ἐν αὐτῷ αὐτῶν τῷ οἴκῳ· ὑπῆρξε δὲ ὁ καταλαβὼν πρῶτος δι' ἀθηναϊκῆς στρατιᾶς τὸν Ἀκροκόρινθον καὶ πρῶτος ἐννοήσας προσηκόντως τὴν σημασίαν τοῦ ἐρύματος τούτου διὰ τὰ καθ' ὅλου πράγματα τῆς Ἑλλάδος· εἶνε δὲ ὁ ἀνὴρ εἰς ὃν ἐπῆλθεν ἡ τολμηρὰ σκέψις νὰ καταλάβῃ τὴν Κόρινθον ὑπὲρ τῶν Ἀθηνῶν, ἐπειδὴ φρουρὰ ἐν αὐτῇ σταθμεύουσα ἦτο πράγματι τὸ ἀσφαλέστατον μέσον δι' οὗ ἠδύναντο νὰ κατασταλῶσιν αἱ περὶ ἐπεμβάσεως ἀξιιώσεις τῆς Σπάρτης, μέσον καλλίτερον βεβαίως τῶν σκελῶν τοῦ Λεχαιῶ, ἅτινα ὤφειλον νὰ φρουρῶνται διηγεκῶς ἐν ἀπαύστῳ κινδύνῳ πολέμου καὶ ἀνεκτίζοντο ἢ καθηροῦντο ἐκάστοτε συνωδᾶ πρὸς τὴν ἔκβασιν τῆς τελευταίας στρατείας. Ἐπειδὴ δὲ αὐτοὶ οἱ Κορίνθιοι διεγίνωσκον, ὅτι ἡ Κόρινθος, ἅτε οὖσα πόλις μικρά, δὲν εἶχε τὴν δύναμιν ἀντιστῆ πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεφάσισαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν ἰδίαν ἐαυτῶν αὐτονομίαν¹, ἐφαίνετο ἐπιβαλλομένη εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἡ διὰ τῆς στρατιᾶς αὐτῶν συγκράτησις τῆς Κορίνθου· εἶνε δὲ πιθανόν, ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κορίνθῳ ὑπῆρχε φατρία ἀντιτασσομένη εἰς τοὺς ἀργολίζοντας καὶ προτιμῶσα τὴν προσχώρησιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Βέβαιον δὲ εἶνε, ὅτι ὁ Ἰφικράτης περιέστη ἐν Κορίνθῳ εἰς αἵματηράν ῥῆξιν πρὸς τοὺς ἀργολίζοντας, ὅτι ἐφόνευσέ τινας αὐτῶν καὶ ὅτι μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς συνενώσεως τῆς Κορίνθου

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 293.

καὶ τοῦ Ἀργούς ἀπητήθη ἡ ἀποχώρησις τῶν μισθοφόρων τῶν Ἀθηναίων καὶ οἱ Ἀργεῖοι ἐξώρμησαν πανδημεῖ, ἵνα καταλάβωσι τὴν Κόρινθον. Ἀλλ' ὁ Ἴφικράτης δὲν ἦτο ἀνὴρ δυνάμενος νὰ ἐγκαταλίπη ἐθελουσίως χωρίον οὕτως ἐπικάαιρον. Διὸ προέτεινε νὰ ἐγκαταμείνῃ ἐπὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου· ἀλλ' ἐνέργεια οὕτω τολμηρὰ δὲν ἐνεκρίθη παρὰ τῶν Ἀθηναίων, καὶ ὁ Ἴφικράτης κατέθηκε τὴν στρατηγίαν, ἀγανακτῶν κατὰ τῆς δειλίας τῶν συμπολιτῶν, οἵτινες δὲν ἤθελον νὰ ποιήσωσι χρῆσιν τῶν ὅπλων τῶν χαλκευθέντων χάριν αὐτῶν¹. Ἀλλ' ἐν τῷ ἔπειτα χρόνῳ ἐθεωρήθη τεκμήριον ἀξιεπαίνου μεγαλοψυχίας καὶ συνετῆς μετριοτήτος ἡ παρὰ τῶν Ἀθηναίων ἀπόκρουσις τῶν περὶ προσαρτήσεως τῆς Κορίνθου σχεδίων τοῦ στρατηγοῦ αὐτῶν².

Ὅπωςδὴποτε δ' εἰς τὴν ἐπιτυχῇ ἐκείνην μεταρρύθμισιν τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ ἐχρεώστουν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν μεγάλην ἐκείνην ἐπίδοσιν τῆς δυνάμεως αὐτῶν, δι' ἧς κατώρθωσαν νὰ ταπεινώσωσι τὴν Σπάρτην καὶ κατὰ γῆν, νὰ ἐμβάλλωσι τρόμον εἰς τοὺς Ἀρκάδας καὶ σκεφθῶσι περὶ ἐγκαταστάσεως ἀττικοῦ ὀρμητηρίου ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ.

Ἀλλ' ἂφ' ἑτέρου κατεφάνησαν μετ' οὐ πολὺ καὶ τὰ βλαβερά ἐπακόλουθα τῆς καινοτομίας. Ἡ ἀδιάσπαστος συνοχὴ μεταξὺ στρατιᾶς καὶ πόλεως, ἐφ' ἧς ἡρείδετο ἡ ἰσχὺς τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν, διελύθη, ἡ δὲ στρατιὰ ἦτο ὅ τι ἦτο μόνον ἕνεκα τοῦ στρατηγοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πολῖται, στερούμενοι φιλοτιμίας, κατώρθονον ὅσημέραι μᾶλλον νὰ παλλάσσωνται τῶν ἐν πολέμῳ καὶ εἰρήνῃ ὑποχρεώσεων πρὸς τὴν πολιτείαν, συνεκροτήθη τάξις στρατιωτῶν ἀσχέτων πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς πόλεως, γένος ἀνθρώπων ἀνησύχων καὶ ἀπατρίδων, καραδοκούντων πάντοτε νὰ τύχωσιν εὐκαιρίας στρατεύσεως καὶ διὰ τοῦτο καθιστανόντων ἔτι κινδυνωδестέραν πᾶσαν ταραχὴν ὑπουδὴποτε παρουσιαζομένην. Ἐκτοτε τὸ

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 92.

² Ἀριστείδου Παναθην. 167. Πρὸς. Rehdantz Vitae Iphieratis Chabriae Timothei σ. 16.

χρῆμα ἔκρινε τὰ πάντα. Ἀντὶ χρήματος ἐνεγράφοντο οἱ ἄνδρες εἰς τοὺς στρατευομένους χωρὶς καὶ νὰ ἐρωτῶσι περὶ τοῦ προκειμένου ἀγῶνος. Τὰ χρήματα συνεκράτουν τὰς στρατιάς. «Τὰ σώματα τῶν Ἑλλήνων, λέγει ὁ Λυσίας, ἀνήκουσιν εἰς τοὺς δυναμένους νὰ δαπανῶσιν ¹.» Οὕτω τὸ ἔθνος διεσπάσθη εἰς δύο τμήματα, ὧν τὸ ἕτερον, ἀσκούμενον διαρκῶς περὶ τὰ ὅπλα, ἀπεξενώθη ἀπὸ τῆς πατρίδος, τὸ δὲ ἄλλο, ἀποτελούμενον ἐκ τῶν καθ' αὐτὸ πολιτῶν, ἀπέμαθε τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἀντὶ δὲ τῆς γαληνίου ἀνδρείας τοῦ οἰκουροῦντος πολίτου τοῦ ἀγωνιζομένου ὑπὲρ τοῦ οἴκου καὶ τῆς ἐστίας ἢ εὐτυχία τῶν πόλεων ἐκρίνετο ὑπὸ τοῦ ἀγρίου θάρρους ἀπατρίδων τυχοδιωκτῶν, ἀνθρώπων ὧν ἡ διαγωγή ἐξηρτᾶτο ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ στρατηγοῦντος αὐτῶν, μισθοφόρων ὧν ἡ πίστις διήρκει ἐφ' ὅσον εἶχε χρήματα τὸ ταμεῖον τοῦ πολέμου.

Ὑπῆρξε δὲ ἀτύχημα τῶν Ἀθηνῶν, ὅτι ἐπειράθησαν μᾶλλον τῶν κακῶν ἢ τῶν ἀγαθῶν ἐπακολούθων τοῦ συστήματος τῆς διὰ μισθοφόρων στρατείας. Αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἡ μόνη πόλις ἐν ᾗ τὰ κατὰ τὰς μισθοφορικὰς στρατιάς διετάχθησαν ὑπὸ πνεύματος δημιουργικοῦ καὶ μετὰ φιλοπατρίας καὶ τὸ σύστημα τοῦτο ἐπήνεγκεν ἀμελλητὶ τὰς μεγίστας ἐπιτυχίας. Ἀλλὰ δὲν κατώρθωσαν νὰ συγκρατήσωσι τὴν ἐπιτυχίαν, δὲν ἔσχον τὸ θάρρος νὰ φήσωσι πλήρη ἐλευθερίαν ἐνεργείας εἰς τὸν στρατηγὸν τῶν μισθοφόρων· ἔνεκα δὲ τούτου τοῦ λόγου οἱ μεγάλοι αὐτοῦ ἄθλοι οὐδεμίαν ὅλως ἔσχον ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν κρίσιν τοῦ πολέμου. Τοῦτο ὑπῆρξε καθ' ὅλου ἡ ἀτυχία τῶν Ἀθηνῶν, ὅτι καθ' ὅλον τὸν χρόνον τοῦ πολέμου ἐμετεωρίζοντο ἀσταθεῖς τῇδε κάκεισε μεταξὺ τῶν ποικιλωτάτων πολιτικῶν γνωμῶν. Ἄνδρες οἵοι ὁ Θρασύβουλος καὶ ὁ Ἀρχίνος, ὁ Ἀγύρριος, ὁ Κόνων, ὁ Ἀνδοκίδης καὶ ὁ Ἰφικράτης ὑπῆρξαν δυνατοὶ μετ' ἀλλήλους καὶ παρ' ἀλλήλους. Ἀλλ' οὐδεὶς

¹ Λυσίου [Ὀλυμπιακὸς] 5· τὰ [δὲ] τῶν Ἑλλήνων σώματα τῶν δαπανᾶσθαι δυναμένων. Οὐδὲ τὰς λειτουργίας δεῖ θέλον πλεον νὰ παρέχωσιν. Ἴδε Ἀριστοφάνην ἐν Βατράχοις στ. 1065.

αὐτῶν ὑπῆρξεν ἐπὶ μακρὸν ὁ ἔμπιστος τοῦ δήμου καὶ ὁ ἡγέτης τῆς πόλεως. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ περὶ σταθεροῦ πολιτικοῦ προγράμματος οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ γείνη λόγος· συνείθισαν δὲ νὰναμένωσιν ἔξωθεν πᾶσαν ὄθησιν καὶ πᾶσαν ἀπόφασιν ἀντὶ νὰ ἐπιδιώκωσιν αὐτοὶ μετὰ σθένους καὶ ἐμμόνου θελήσεως σκοποὺς παρ' αὐτῶν ἐκλεγομένους. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἀστασίας καὶ ἐξαρτήσεως ταύτης ὑπῆρξεν, ὅτι αἱ Ἀθῆναι καὶ παρὰ τὰς διαφόρους ἐπὶ μέρους ἐπιτυχίας, ὧν ἠξιώθησαν ἐν τούτῳ τῷ πολέμῳ, ἐν τῷ συνόλῳ μᾶλλον ζημίαν ὑπέστησαν ἢ ὠφέλειαν. Τελευτῶντος δὲ τοῦ πολέμου ἡ παράλυσις τῶν Ἀθηνῶν ἦτο πολὺ μείζων ἢ πρότερον· καὶ εἶχον μὲν ἀποβάλλει ἅπαντας τοὺς συμμετόχους, εἶχον δ' εὖρει ἀναξίους πίστεως τοὺς ἀρίστους τῶν ἐν τῇ πόλει ἀνδρῶν καὶ εἶχον κατανοήσει ἐκ νέου τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν ἰδίων δυνάμεων. Οὕτω δ' ἠναγκάσθησαν ἐν τέλει, πιεζόμενοι ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, νὰ ὁμολογήσωσιν εἰρήνην, ἣτις ἦτο βαρυτάτη ὕbris εἰς τὴν τιμὴν τῆς πόλεως καὶ οὐδαμῶς ἀνταπεκρίνετο εἰς τὸν ἐξ ἀρχῆς σκοπὸν τοῦ πολέμου. Πράγματι οὗτος εἶχεν ὑπάρξει ἀντίστασις ἐναντίον τῆς Σπάρτης, ὅπως διαμφισβητηθῇ εἰς αὐτὴν τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπεμβαίνειν εἰς τὰ πράγματα τῶν λοιπῶν πόλεων. Ἀλλὰ τελευτῶντος τοῦ πολέμου ἡ ὑπεροχὴ τῆς Σπάρτης ἐστηρίζετο ἐπὶ νέας βάσεως, ἣν οἱ Σπαρτιᾶται ἐπωφελήθησαν, ὅπως μετ' ἀσφαλείας πολὺ μεγαλειτέρας ἢ πρότερον ἀξιῶσι τὸ δικαίωμα τῆς ἀναμίξεως εἰς τὰ τῶν λοιπῶν πόλεων.

Εἶχε δὴλα δὴ ἡ Σπάρτη καὶ ὑπὸ τοὺς ποικιλωτάτους τῶν τύπων διατηρήσει ἀναλλοίωτον τὸ ἀρχαῖον πρόγραμμα. Ἀδιαφοροῦσα περὶ τῆς ἐθνικῆς τιμῆς, ἥθελε νὰ δεσπόζῃ ἐν Ἑλλάδι, πᾶσα δὲ ὑποστήριξις, ἣν ἠδύνατο νὰ εὕρῃ ὑπὲρ τῶν περὶ ἡγεμονίας ἀξιώσεων αὐτῆς, ἦτο ἀσπαστὴ εἰς αὐτήν. Τὰς ἀξιώσεις δ' ἐκεῖνας εἶχεν ἐπιβάλλει τοῦτο μὲν διὰ τῶν ὅπλων, τοῦτο δὲ διὰ συνθηκῶν, τοῦτο δ' ἐπικαλουμένη τὸ ἀπὸ τοῦ θεοῦ κῦρος. Ἀλλ' οἱ τρόποι οὗτοι εἶχον ἀποβῇ ἀλυσιτελεῖς· μετὰ δὲ τὴν ἤδη πρότερον διὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐπελθοῦσαν πράγματι κρίσιν τοῦ

πελοποννησιακοῦ πολέμου ὁ θεὸς καθιδρύθη τὸ ἐξῆς καθ' ἅπαντας τοὺς τύπους ὡς ἡ ἀνωτάτη ἐκείνη ἀρχή, ἥτις ἔμελλεν ἀναγκαίως ἀντὶ πάσης ἄλλης νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Σπάρτης διάταξιν τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων. Ἀντὶ δὲ τοῦ δελφικοῦ θεοῦ ἡ Σπάρτη ἐπεκαλέσθη τὸν βασιλέα τῶν βαρβάρων, ὅπως ἐπικυρώσῃ τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς ἐν Ἑλλάδι. Καὶ ἦσαν μὲν κατὰ τὸ κείμενον τῆς συνθήκης ἅπασαι αἱ πόλεις ἴσαι πρὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἐκεῖνος δὲ μόνον ἦτο ὁ πάντων ὑπερέχων καὶ ἡ Περσία ἦτο ἡ μόνη μεγάλη δύναμις, ἥς ὁ θρόνος κατέπεμπε τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης. Ἀλλὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς ἐπέτρεψαν οἱ Πέρσαι εἰς τοὺς Σπαρτιάτας· οἱ δὲ Σπαρτιᾶται εἶχον τὸ καθῆκον νὰ ἐφορεύωσι πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων, καὶ εἰς αὐτοὺς ἦτο ἀνατεθειμένη ἡ τιμωρία παντὸς πρὸς τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων ἀνθισταμένου. Κατὰ ταῦτα δ' ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἠξίουσιν τὴν ἡγεμονίαν ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τὴν ιδιότητα τῆς δοθείσης εἰς αὐτοὺς παρὰ τοῦ βασιλέως πλήρους ἐξουσίας, ἡ δὲ τοιαύτη ἐντολὴ ἀνταπεκρίνετο τελείως πρὸς τὸ ἴδιον ἑαυτῶν πρόγραμμα. Ἄλλως δ' ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ πρὸς τὸ ἴδιον ἑαυτῶν συμφέρον συντάξαντες τοὺς ὅρους τῆς δοθείσης εἰς αὐτοὺς πλήρους ἐξουσίας καὶ κατορθώσαντες μόνον νὰ ἐπιβληθῇ ἡ βασιλικὴ σφραγὶς εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς φιλοδεσποτείας αὐτῶν. Ἀνέλαβον δὲ ἀπέβαντι τοῦ μεγάλου βασιλέως τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκτελέσωσιν ἐκεῖνα ἅτιν' ἀνέκαθεν εἶχον ἐπιδιώξει, τὴν παρακώλυσιν πάσης ἄλλης ἡγεμονίας ἐν Ἑλλάδι καὶ τὸν χωρισμὸν τῆς Ἑλλάδος εἰς πόλεις μικράς, ἀδυνάτους καὶ ἀνυπερασπίστους¹.

Τὰ κατὰ τὴν Σπάρτην εἶχον νῦν ὡς ἄριστα. Ὑπῆρχον ἀνέκαθεν οἱ λακωνίζοντες ἐν ἀπάσαις ταῖς πόλεσι, καὶ ἡ Σπάρτη ἐξηκολούθει ἀκόμη θεωρουμένη παρὰ τῶν πλείστων Ἑλλήνων ἡ πόλις ἡ κεκλημένη νὰ ἡγῆται τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων. Αὐτὸς ὁ Λυσίας ἔλεγε τὸ ἔτος τὸ προηγηθὲν τῆς εἰρήνης, ὅτι οἱ Λακε-

¹ Περὶ τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης ὡς ἐπακολουθήματος τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας τῆς Σπάρτης ἴδε Herbst ἐν τοῖς Neue Jahrbücher für Philologie Τόμ. LXXVII σ. 704.

δαιμόνιοι εἶνε ἡγεμόνες τῶν Ἑλλήνων οὐκ ἀδίκως διὰ τε τὴν ἔμφυτον ἀρετὴν καὶ τὴν πολεμικὴν αὐτῶν τέχνην καὶ ὅτι μόνοι οἰκοῦσιν ἐν χώρᾳ οὐδέποτε πορθηθεῖσιν καὶ ἀτειχίστῳ καὶ στεροῦμενοι στάσεων, ἀνίκητοι καὶ ἔχοντες πάντοτε τὸ αὐτὸ πολίτευμα¹. Ἡ Σπάρτη εἶχεν ἐξέλθει νικήτρια ἐξ ἀπάντων τῶν κινδύνων, ἅπασαι δ' αἱ κατὰ τῆς Σπάρτης συμμαχίαι οὐδὲν εἶχον κατορθώσει. Οὐδεὶς πολέμιος ἐστρατεύετο πλέον κατ' αὐτῆς, οὐδαμοῦ ὑπῆρχε δραστηρία πολιτεία, ὁ πόθος τῆς εἰρήνης ἦτο καθολικός. Καὶ ἀπῆρσκε μὲν εἰς πολλοὺς ὁ νέος τύπος τῆς ἡγεμονίας, ἀλλὰ τὸ αἶσθημα τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας εἶχεν ἀπαμβλυνθῆ τὰ μέγιστα παρὰ τῷ μεγάλῳ πλήθει, ὥς ἐκ τούτου δὲ δὲν διεκινδυνεύετο τὸ ἡγεμονικὸν ἀξίωμα τῆς Σπάρτης. Καὶ αἱ ἄλλαι δὲ πόλεις εἶχον ταπεινωθῆ πρὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἡ δὲ Σπάρτη κυρίως εἰπεῖν οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν ἢ νὰ ἐπωφεληθῇ ἐπιτηδειότερον τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων τὰς σχέσεις πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα καὶ ἐξασφάλισιν τὴν ὑποστήριξιν αὐτοῦ.

Διὰ συνετῆς χρήσεως τῆς εἰρήνης ἡ Σπάρτη ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ τὰ πάντα καὶ ἐθίσῃ κατὰ μικρὸν τὰς πόλεις εἰς εἰρηνικὴν καθυπόταξιν. Ἄλλ' οἱ Σπαρτιᾶται δὲν ἀπέβλεπον εἰς τοῦτο. Ἡ φιλοδοξία αὐτῶν δὲν ἐκορέσθη, ἀλλ' ὑπεδαυλίσθη ἐκ νέου· δὲν εὐρίσκοντο ἐν τῷ πέρατι, ἀλλ' ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν σχεδίων αὐτῶν. Δεκαεννέα ἔτη μετὰ τὴν παρὰ τοὺς Αἰγὸς ποταμούς μάχην εἶδον τὸ δεύτερον ἀφοπλισθέντας τοὺς πολεμίους τῆς Σπάρτης, καὶ οὐδὲν ἤθελον ἄλλο τῶρα ἢ τὸ νὰ ἐκτελέσωσι τὸ τότε ἀρξάμενον ἔργον μετὰ μεγαλειτέρας συνέσεως καὶ καλλιτέρας ἐπιτυχίας. Τὴν μὲν Περσίαν ἤθελον νὰ ἔχωσιν ἀπλῶς ἐγγύησιν ὑπὲρ τῆς ἰδίας κυριαρχίας, ἡ δὲ εἰς τὰς πόλεις ἐπαγγελθεῖσα αὐτονομία ἔμελλε νὰ ὑπάρξῃ παγίς πρὸς κατάλυσιν τῆς ἐλευθερίας

¹ *Δυσίον* [Ὀλυμπιακός] 7· ἡγεμόνες ὄντες τῶν Ἑλλήνων οὐκ ἀδίκως καὶ διὰ τὴν ἔμφυτον ἀρετὴν καὶ διὰ τὴν τῶν πρὸς τὸν πόλεμον ἐπιστήμην, μόνοι δὲ οἰκοῦντες ἀπόρθητοι καὶ ἀτειχίστοι καὶ ἀστασίαστοι καὶ ἀήττητοι καὶ τρόποις ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς χρώμενοι].

αὐτῶν. Τέλος τὰ πάντα ἦσαν ψευδῇ ἐν ταύτῃ τῇ εἰρήνῃ. Καὶ κηρύσσεται μὲν ἡ ἀνεξαρτησία τῶν ἐλληνίδων πόλεων, ἀλλὰ σκοπεῖται ἡ ὑποδούλωσις αὐτῶν. Καὶ προέρχονται μὲν ἐκ τῆς Περσίας οἱ ὄροι οἱ ἐπινοηθέντες ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ὑπαγορεύει δὲ τὴν εἰρήνην ὡς ἐπικυρίαρχος τῆς Ἑλλάδος ὁ μέγας βασιλεὺς, καὶ ὅμως οὗτος εἶνε εἴπερ ποτὲ ἀδύνατος καὶ ἀνίκανος νὰ προστατεύσῃ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ χώραν ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς ἐλληνικῶν σιφῶν.

Ε΄.

ΤΑ ΕΠΑΚΟΛΟΥΘΑ ΤΗΣ ΑΝΤΑΛΚΙΔΕΙΟΥ ΕΙΡΗΝΗΣ.

Τὰ πρῶτα μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνης ὀκτὼ ἔτη τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας εἶνε ἀπλῶς ἱστορία τῆς ἐνεργείας τῶν Λακεδαιμονίων. Ἀπασαὶ δ' αἱ ἄλλαι πόλεις ἔχουσι παραλυθῆ, καὶ μόνη δρᾷ ἡ Σπάρτη, ἐκτελοῦσα πρὸς τὸ συμφέρον ἑαυτῆς τὴν εἰρήνην, ἀνορθοῦσα καὶ πάλιν τὴν παντοδυναμίαν αὐτῆς καὶ ἐπιδιώκουσα τὴν ἀλλεπάλληλον ἐκνίκησιν τῶν πόλεων ἐκείνων ὅσαι διατηροῦσιν ἀκόμῃ ποιὰν τινὰ δύναμιν ἀντιστάσεως.

Ἄλλ' εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ Σπάρτῃ δὲν ἦσαν πάντες σύμφωνοι. Εὗρίσκετο καὶ παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις φατρία ἀνδρῶν σωφρόνων ἀντιστρατευομένων πρὸς τὴν κατὰχρησιν τῆς εἰρήνης καὶ τὴν πρὸς ὥραν ὑπερίσχυσιν, οἵτινες διὰ λόγους ἡθικoὺς καὶ ἐκ πολιτικῆς συνέσεως ἀπήτουν εὐλάβειαν πρὸς τὰ δικαιώματα τῶν ἐλληνίδων πόλεων καὶ προέβλεπον, ὅτι νέα βιαία ἐνέργεια ἔμελλε νὰ παρασκευάσῃ εἰς τὴν πόλιν νέους κινδύνους. Τῶν ἀρχῶν δὲ τούτων κύριος ὑπέρμαχος ἦτο ὁ Ἀγησίπολις, ὅστις ἠκολούθει τὸ περὶ τῆς πρὸς τοὺς Ἑλλήνας πολιτείας πρόγραμμα τοῦ πατρὸς Πausaniou¹. Μετὰ μετριοφροσύνης καὶ μετὰ τῆς ὀφειλομένης τιμῆς προσηνέχθη ὁ νεαρὸς βασιλεὺς πρὸς τὸν συμβασιλέα, ὅστις

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 58.

ἐπεδίωξε νὰ προσελκύσῃ αὐτὸν δι' οἰκειότητος ἐταίρου. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ Ἀγησίλαος ἔλαβε στάσιν ὅλως διάφορον. Καὶ ἐνεφορεῖτο μὲν ἐθνικοῦ φρονήματος μεγαθύμου καὶ ζωηροῦ, ἐμπρέποντος εἰς ἀπόγονον τοῦ Λεωνίδου καὶ τῶν εὐγενεστάτων ἀνδρῶν τοῦ οἴκου τῶν Ἀγιαδῶν, εἶχε δὲ ὀρθὴν κρίσιν καὶ λεπτὴν αἴσθησιν περὶ τῆς ἀληθοῦς τιμῆς τῆς ἰδίας πατρίδος. Ἡδυνάτει νὰ αἰσθανθῇ ἑαυτὸν ἀπλῶς Σπαρτιάτην ἀντιμέτωπον τῶν λοιπῶν ἐλληνίδων πόλεων, καὶ ἐθεώρει σωτήριον μόνον πρόγραμμα πανελλήνιον, οἷον τὸ τοῦ Βρασίδου καὶ Καλλικρατίδου· ἡγεῖτο δὲ τῆς φατρίας τῆς ἐμμενούσης εἰς τοὺς δεσμούς καὶ τὰ καθήκοντα τὰ ἐπιβαλλόμενα ὑπὸ τῆς συμμαχίας¹, καὶ ἦτο κατὰ ταῦτα ἀντίπαλος τοῦ Ἀγησίλαου ὅχι ἐκ ζηλοτυπίας, ἐχούσης ἀφορμὴν τὸ γένος αὐτοῦ, οὐδ' ἐκ φιλαυτίας, ἀλλ' ἐξ εὐλόγου πεποιθήσεως. Καὶ ἀπεδοκίμαζε μὲν κατ' ἀρχὴν τὴν συνθήκην ἐκείνην, δι' ἧς οἱ Σπαρτιάται εἶχον ταχθῆ ὑπὸ τὸν ἐθνικὸν ἐχθρὸν, ὅπως δεσπόσωσιν ὁμοφύλων· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ συνθήκη αὕτη εἶχεν ἤδη ὅπωςδῆποτε ὁμολογηθῇ, ἔπρεπε κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ νὰ χρησιμεύσῃ τοῦλάχιστον πρὸς προστασίαν ἐναντίον πάσης ἐπικινδύνου ἀναπτύξεως τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων ἢ τῶν Βοιωτῶν, ἀλλ' ὅχι καὶ ὡς πρόσχημα ἀδίκου φιλοδοξίας.

Ὁ δὲ Ἀγησίλαος ἀπ' ἐναντίας εἶχεν ἤδη ἀπὸ μακροῦ ἀποβάλει τὸ παρ' αὐτοῦ ἐπὶ τινα χρόνον περιβληθὲν προσωπεῖον Ἑλληνος στρατηλάτου καὶ βασιλέως, τὰ δὲ τελευταῖα ἔτη τοῦ πολέμου εἶχεν ἀποβῆ ὁπαδὸς τοῦ μικροθυμοτάτου λακωνισμοῦ, καὶ οὐδεμίαν ἄλλην εἶχε σκέψιν πλὴν τῆς ἐν τοιοῦτῳ πνεύματι καθομολογήσεως τῆς εἰρήνης. Διαρκῇ δὲ καθησύχασιν τῆς Ἑλλάδος ἐθεώρει δυνατόν τότε μόνον, ὅταν πᾶσα ἐξέγερσις ἐναντίον τῆς Σπάρτης ἦθελεν ἀποπνιχθῇ ἐν σπέρματι. Καὶ οὗτος δὲ ὁ σκοπὸς δὲν ἐπεδιώχθη καὶ τιμίως καὶ φανερώς μετ' αὐστηρότητος ἀφατριάστου, ὡς ἤρμοζεν εἰς πόλιν ἔχουσαν συνείδησιν τῆς πρὸς τὸ ἄρχειν ἐντολῆς αὐτῆς, ἀλλὰ κατὰ τρόπον μικροπρεπῇ ἐπεζήτουν

¹ Πολυβίου IX, 23· συμμαχικὴ αἵρεσις.

νὰ ἐκδικηθῶσι δι' ὕβρεις ἃς εἶχον ὑποστῇ καὶ νὰ τιμωρῶσι πόλεις ἀόπλους διὰ τὴν προτέραν αὐτῶν διαγωγὴν.

Τοιαύτη δ' ἀκριβῶς ἐνέργεια ἦτο ἡ προσιδιάζουσα εἰς τὸν Ἀγροσίλαον. Δὲν εἶχετο ἐν τοῖς πρώτοις τῆς τιμῆς τῆς πατρίδος, οὐδὲ καὶ τῆς τῆς γενετείρας, ἀλλὰ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ. Ἐγωιστικὴ κενοφροσύνη, οἷα πολλάκις παρουσιάζεται ἐν μεγάλῳ βαθμῷ ὡς ἰδιάζων χαρακτήρ τῶν ἀναπήρων τὸ σῶμα, ἦτο τὸ ἐλαττήριον τοῦ προγράμματος αὐτοῦ· μετὰ δὲ τὸ ναυάγιον τῶν μεγάλων αὐτοῦ σχεδίων οὐδεμίαν εἶχεν ἄλλην φιλοδοξίαν πλὴν τοῦ νὰ καταστήσῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ αἰσθητὴν εἰς ἐκείνους οἵτινες εἶχον προσενεχθῇ πρὸς αὐτὸν μετὰ περιφρονήσεως. Ἀπὸ τῶν συμβάντων ἐν Αὐλίδι¹ μέχρι τῶν ἐν Ἀρκαδίᾳ, ἔνθα ἠναγκάσθη νὰ διαδράσῃ νύκτωρ, ὅπως ὑπεκφύγῃ τοὺς σαρκασμοὺς τῶν Μαντινέων², οὐδὲν εἶχε λησμονήσει σκῶμμα, οὐδεμίαν προσβολὴν, καὶ μετ' ἐμπαθείας ἀγρίας ἐπεζῆτει εὐκαιρίαν ἐκδικήσεως.

Κατὰ ταῦτα ὁ ἀρχαῖος ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν δύο βασιλευόντων οἰκῶν παρουσιάζεται καὶ πάλιν ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἐντάσει³, ἀλλ' ὁ Ἀγροσίλαος ὑπῆρξεν ἀναντιρρήτως ὁ κρατῶν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς. Καὶ δὴ ὑπερεῖχε μὲν μεγάλως ὡς πρὸς τὴν πείραν καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ὅπλων δόξαν, κατῴρθονε δὲ δεξιῶς νὰ συντηρῇ τὴν εὐνοίαν τοῦ δήμου, ἐξηκολούθει πάντοτε μετὰ μεγάλης ἐπιτηδειότητος ὑποκρινόμενος τὸν ὑπέρμαχον τοῦ γνησίου σπαρτιατικοῦ χαρακτήρος καὶ ἐπετήδευε τὸν μετὰ πανούργου συγκαταβάσεως προσεταιρισμὸν τῶν τελῶν. Ἐν ᾧ δὲ συνήθως οἱ βασιλεῖς ἀπέδιδον μεγίστην ἀξίαν εἰς τὴν τήρησιν τῶν τιμητικῶν αὐτῶν δικαιω-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 251.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 300.

³ Ἰδε *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. V, 3, 20. *Διοδώρου Σικελιώτου* XV, 19. *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Ἀγροσίλαου 20. Ὁ Ἀγροίπολις ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Εὐρυσθενιδῶν καταγόμενος καὶ υπερήφανος ἐπὶ τοῖς εἰκοσιπέντε ἀπὸ τοῦ Ἡρακλέους προγόνους εἶνε ὁ ὑπονοούμενος παρὰ τοῦ *Πλάτωνος* ἐν τῷ *Θεαιτήτῳ*. Ἰδε Zeller ἐν τοῖς *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie*. 1886 σ. 646, ὅστις ἀποδέχεται, ὅτι ὁ διάλογος οὗτος ἐγράφη καὶ ἐξεδόθη ἀμέσως μετὰ τὴν εἰς τὴν Ἀργολίδα στρατείαν τοῦ Ἀγροσίπολιδος τῷ 391 π. X. (Ἰδε § 184).

μάτων καὶ τὴν κατ' οὐδὲν ἀπαλλοτρίωσιν τῆς κληρονομικῆς αὐτῶν ἀξιοπρεπείας, ὁ Ἀγησίλαος οὐδαμῶς ὤκνει νάναγνωρίζῃ τοὺς ἐφόρους ὡς ἀνωτέραν ἀρχὴν, πρὸς ἣν ἐπεβάλλετο εἰς αὐτὸν τελεῖα ὑπακοή· οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ κατὰ τύπους ἀπέβαλε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς βασιλείας, ὑπεξανιστάμενος τοῦ βασιλικοῦ θώκου κατὰ τὴν διάβασιν τῶν ἐφόρων¹. Ἐθεράπευε δ' αὐτοὺς κατὰ πάντα τρόπον, ὅπως δι' αὐτῶν διευθύνῃ τὰ κοινά. Συνετέλεσαν δὲ εἰκότως εἰς ἐπιδιώξιν τοῦ προγράμματος αὐτοῦ καὶ αἱ κλίσεις τῶν Λακεδαιμονίων, οἵτινες ἐπεζήτουν ἔριδας πρὸς τὰς μικρὰς πόλεις καὶ ἤθελον νὰ ἐπιδεικνύωνται ἐν τῇ ξένῃ ὡς κύριοι χάριν ἀποκτήσεως λαφύρων καὶ χρημάτων. Ἄλλως δὲ τὰ ἐχθρικά αἰσθήματα, ὧν ἐνεφορεῖτο ὁ Ἀγησίλαος, ἦσαν διαδεδομένα καὶ παρὰ πᾶσιν ἐκείνοις ὅσοι εἶχον συστρατεύσει μετ' αὐτοῦ. Ὑπεστήριξε δὲ αὐτὸν καὶ ἡ δύναμις τοῦ φιλοδόξου ἀδελφοῦ². οὕτω δὲ δὲν εἶνε ἄπορον πῶς τὸ εἰρηνικὸν καὶ δίκαιον πρόγραμμα τοῦ Ἀγησιπόλιδος εὗρεν ὀλίγους ὑπαδούς καὶ πῶς ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ ἐν ταῖς κυρίοις καθορίζων τὴν διαγωγὴν τῆς Σπάρτης.

Ἄλλως δὲ ἡ Σπάρτη δὲν ἐπέδειξεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὰς προθέσεις αὐτῆς, ἀλλὰ τὸ πρῶτον ἠρκέσθη εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν σκοπομένων ἐναντίον τοῦ Ἀργούς καὶ τῶν Θηβῶν, ἔπειτα δὲ ἀνέμεινε τὴν αἴσθησιν ἣν ἔμελλε νὰ ἐμποιήσῃ ἡ εἰρήνη εἰς τὰς περιοίκους χώρας.

Οἱ χρόνοι ἀπεριορίστου καθυποτάξεως εἰς τὰς θελήσεις τῆς Σπάρτης εἶχον παρέλθῃ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ἀπὸ μακροῦ. Οἱ σύμμαχοι ἐθεώρουν ὕβριν τὴν ἄνευ τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν καθολογήσιν εἰρήνης ἐχούσης καθολικὴν τὴν σημασίαν, οἱ δὲ τολμηρότεροι αὐτῶν δὲν εἶχον διάθεσιν νὰ ἐπιτρέψωσιν ἄνευ ἀντιστάσεως τὴν παρ' ἄλλων διάταξιν τῶν ἰδίων πραγμάτων. Ἄλλως δὲ αὕτῃ ἐκείνῃ ἡ αὐτονομία ἡ ἀποδοθεῖσα εἰς τοὺς Κορινθίους καὶ Ὀρχομενίους καὶ Πλαταιεῖς χάριν τοῦ συμφέροντος τῆς Σπάρ-

¹ *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 4. Πρὸς Manso Sparta Τόμ. Γ', 1 σ. 215.

² Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 296.

της ἡδύνατο νάπαιτηθῇ παρ' ἄλλων πόλεων ἐπὶ ζημίᾳ τῶν Σπαρτιατῶν. Οὐδεμία δὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ ἠκούσθησαν τοιαῦται ἀξιώσεις κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν συνθήκην, καὶ ἀπητήθη παρὰ τῶν οὕτω διαμαρτυρομένων ἡ τελεία αὐτονομία τῶν ἰδίων πόλεων.

Καὶ ὁ μὲν Ξενοφῶν οὐδεμίαν ποιεῖται μνείαν τῆς ἐξεγέρσεως ταύτης τῶν ἐλευθεροφρόνων, ἐπειδὴ ὡς ἔνθερμος θιασώτης τοῦ Ἀγησιλάου ἔχει καθ' ὅλου τὴν συνήθειαν νάποσιωπᾷ πᾶν τὸ εἰς αὐτὸν δυσάρεστον. Ἀλλ' ὑπὸ πηγῆς ἀξιοπίστου μαρτυρεῖται, ὅτι πράγματι διάφοροι πόλεις ἐπελήφθησαν σοδαρώς τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἰδίας αὐτονομίας καὶ ἐπωφελήθησαν τὸ ἐπηγγεμένον εἰς αὐτὰς δικαίωμα τοῦ κατὰ τοὺς ἰδίους νόμους διοικεῖν τὰ ἑαυτῶν πράγματα, ὅπως ἀπαιτήσωσιν εὐθύνας παρὰ τῶν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου διοικησάντων παρ' ἑαυτοῖς τὰ κοινὰ ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Λακεδαιμονίων¹. Ἦρξαντο δὲ αὐστηραὶ ἀνακρίσεις, αἱ δὲ ἡγέται τῶν λακωνιζόντων ἀπηλλάγησαν διὰ τῆς φυγῆς τῆς παρὰ τοῦ δήμου καταδίκης καὶ ἐζήτησαν ἄσυλον ἐν Σπάρτῃ.

Ἀλλ' αἱ κατὰ μέρος ἐξεγέρσεις αὗται ἐνίων πόλεων δὲν ἡδύναντο νὰ ἔχωσι μόνιμον ἐπιτυχίαν· οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι κατώρθωσαν νὰ καταγάγῃσιν ἄνευ μεγάλου κόπου εἰς τὰς πατρίδας τοὺς λακωνιζόντας καὶ πείσωσι διὰ τῆς βίας τῶν ὅπλων τὰς συμμαχίδας, ὅτι εἶχον παρανοήσει τὸν περὶ τῆς αὐτονομίας ὅρον τῆς συνθήκης. Ἀλλ' ἐπωφελήθησαν τὰς στάσεις ἐκείνας ὡς εὐκαιρον πρόσχημα πρὸς ἐπιτήρησιν τῶν κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἐν τῷ μέλλοντι μετὰ μεγαλειτέρας αὐστηρότητος· ὡς δὲ ἄλλοτε ποτε μετὰ τὴν ἐκνίκησιν τῶν Μεσσηνίων οἱ μετ' αὐτῶν τασσόμενοι κατεδιώχθησαν καθ' ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον, οὕτω τῶρα καὶ οἱ ἀργολίζοντες. Καὶ ταῦτα διότι ἐκ τοῦ Ἀργους εἶχε προέλ-

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XV, 5· ἀπολαβοῦσαι τὰς αὐτονομίας λόγον ἀπῆλθον παρὰ τῶν ἐπιστατηκότων ἐπὶ τῆς Λακεδαιμονίων ἡγεμονίας. Λέγεται τοῦτο περὶ τῶν πελοποννησιακῶν πόλεων ὡς ἄμεστον ἐπακολούθημα τῆς συνθήκης περὶ τῆς εἰρήνης.

θαι ἡ τολμηροτάτη ἐπίθεσις ἐναντίον τῆς ἡγεμονίας τῶν Λακεδαιμονίων. Τὸ Ἄργος οὐ μόνον εἶχεν ὁμολογήσει καὶ πάλιν χωριστὴν συμμαχίαν, ἀλλὰ καὶ εἶχε προβῆ εἰς τὴν ἀπόπειραν τῆς ἐν τῷ βορρᾷ τῆς χερσονήσου συγκροτήσεως μεγαλειτέρας καὶ ἰσχυροτέρας πολιτείας διὰ τῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνενώσεως τῶν ἀποστασῶν συμμαχίδων. Ἄλλ' ἡ ἐπιβουλὴ αὕτη εἶχεν ὑπάρξει ἡ κινδυνωδεστάτη τῶν ποτὲ γενομένων ἐναντίον τῆς Σπάρτης. Διὰ ταῦτα δὲ τὰ σπαρτιατικὰ ὅπλα ὤφειλον ἀναγκαίως νὰ στραφῶσι τὸ πρῶτον ἐναντίον τῶν πόλεων τῶν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως συμμεθεξασῶν τῆς ἀποπείρας ἐκείνης καὶ συντηρουσῶν ἀκόμη ἀργολίζοντας ἐντὸς τῶν ἰδίων τειχῶν. Ὑπὸ τοιαύτην δ' ἔποψιν κινδυνωδεστάτη ἀπασῶν τῶν πόλεων ἦτο ἡ Μαντίνεια.

Ἡ Μαντίνεια ἦτο ἡ μόνη πόλις τῆς Ἀρκαδίας ἡ τολμήσασα νὰ ἐπιδιώξῃ ἴδιον πρόγραμμα. Τὸ πρῶτον μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους εἶχε συνοικισθῇ ὁ δῆμος ἐκ πέντε κωμῶν εἰς πόλιν τετειχισμένην, καὶ δὴ κατὰ παρακίνησιν τῶν Ἀργείων, οἵτινες ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων ἡγωνίζοντο πρὸς ἀποτελεσιν συμμαχίας ἐν τῇ γειτονίᾳ τοῦ Ἄργους. Οἱ δὲ Μαντινεῖς ἐπεδίωξαν τὴν διὰ κατακτήσεων ἐπέκτασιν τῆς ἀρχῆς τῆς πόλεως, μετὰ δὲ τὴν Νικίειον εἰρήνην εἶχον ἀντεπεξέλθει φανερώς ἐναντίον τῶν Σπαρτιατῶν¹. Μετὰ δὲ τὴν ἀτυχῇ ἔκβασιν τοῦ πολέμου τοῦ ἐπιχειρηθέντος ὑπὸ τῆς πρώτης χωριστῆς συμμαχίας οἱ Μαντινεῖς ὑπετάχθησαν μὲν καὶ πάλιν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ἀλλ' ἐξηκολούθησαν ἔχοντες δημοκρατικὸν πολίτευμα καὶ τρέφοντες τὴν ἀρχαίαν πρὸς τὴν Σπάρτην ἀντιπάθειαν, οὐδ' ἀπέκρυψαν τὴν χαρὰν αὐτῶν ἐπὶ τῇ νίκῃ τοῦ Ἰφικράτους. Ἄν δὲ ἡ πόλις δὲν ἐδεσμεύετο ὑπὸ τριακονταετῶν πρὸς τὴν Σπάρτην σπονδῶν, ὁμολογηθεῖσῶν μετὰ τὴν μάχην τοῦ 418 π. Χ.², οἱ Μαντινεῖς ἤθελον ἀναμφιλέκτως ἐπωφεληθῇ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ τελευταίου πολέμου, ὅπως ἀναλάβωσι τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν πρόγραμμα. Οὐδεμία δὲ ὑπάρχει

¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 350].

² [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 380].

ἀμφιβολία, ὅτι οἱ Ἀργεῖοι προσεδόκων τὴν προσχώρησιν τῆς ἀνδρείας καὶ φιλοπολέμου Μαντινείας· ὁ δὲ κορινθιακὸς πόλεμος θὰ ἠδύνατο πάντως νάποθῃ κινδυνωδέστατος εἰς τὴν Σπάρτην, ἂν αἱ τρεῖς συνεχόμεναι χῶραι τῶν Ἀργείων, Μαντινέων καὶ Κορινθίων ἤθελον συναποτελέσει μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐχθρικὴν πρὸς τὴν Σπάρτην πολιτείαν. Ταῦτα δὲ πάντα ἦσαν λόγοι ἱκανοί, ὅπως οἱ Σπαρτιαῖται μισῶσι τὴν Μαντινείαν εἴπερ τινὰ καὶ ἄλλην τῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ πόλεων καὶ ἐπιδιώξωσι πρώτης αὐτῆς τὴν τιμωρίαν.

Κατήρξαντο δὲ τοῦ ἔργου τὸ δεύτερον ἔτος μετὰ τὴν εἰρήνην¹. Αἱ τριακονταετῆς σπονδαὶ εἶχον λήξει· τῶρα δὲ δὲν ἤθελον νέας συνθήκας, ἀλλὰ τελείαν καθυπόταξιν τῆς πόλεως ἐκείνης ἥτις ὡς ἐστία τῆς δημοκρατίας ἐτάρασσε τὴν εὐτυχῇ εἰρήνην καὶ τὴν ποθητὴν ὑποτέλειαν τῶν ἀρκαδικῶν πόλεων. Ἡ ἀνωμαλία ἐκείνη ὥφειλε νὰ ἐκλίπη, ὡς εἰκὸς. καὶ διὰ ταῦτα οἱ Λακεδαιμόνιοι οὐδένα ἐπέδειξαν δισταγμόν. Οἱ πρέσβεις τῆς Σπάρτης μετεβίβασαν πλείστας ὕσας κατηγορίας, ἰσχυριζόμενοι, ὅτι οἱ Μαντινεῖς εἶχον ἀρνηθῇ νὰ συστρατεύσωσι μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἐπὶ προφάσεσιν ἀναξίαις λόγου, ὅτι εἶχον ἀποδειχθῇ φθονοῦντες μὲν αὐτοὺς εὐτυχοῦντας, χαιρεκακοῦντες δ' ἐπὶ πάσῃ αὐτῶν συμφορᾷ, τοῦθ' ὅπερ ἀνεφέρετο εἰς [τὰ κατὰ τὴν ἥτταν τῆς ἐν Λεχαίῳ μόρας καὶ] τὴν διὰ τῆς Ἀρκαδίας διάβασιν τοῦ Ἀγησιλάου, καὶ ὅτι εἶχον ὑποστηρίξει τοὺς Ἀργεῖους δι' ἀποστολῆς σίτου.

¹ Ὁ Διόδωρος Σικελιώτης ὀρίζει τὴν ἑναρξιν τοῦ πρὸς τὴν Μαντινείαν πολέμου τῶν Λακεδαιμονίων τῷ 386-385 π. Χ. (Ὀλυμπ. 98, 3) καὶ τὴν συνέχειαν αὐτοῦ τῷ 385-384 π. Χ. (Ὀλυμπ. 98, 4). Πρὸλ. καὶ XV, 5· Λακεδαιμόνιοι οὐδὲ δύο ἔτη φυλάξαντες τὰς κοινὰς σπονδὰς. Ἄλλ' ὁ Ξενοφῶν (Ἑλλ. V, 2, 2) λέγει ἅπ' ἐναντίας· ἐλέγοντο δὲ καὶ αἱ σπονδαὶ ἐξεληλυθέναι τοῖς Μαντινεῦσι τούτῳ τῷ ἔτει αἱ μετὰ τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην τριακονταετῆς γενόμεναι. Κατὰ δὲ τὸν Θουκυδίδην (V, 81) αἱ σπονδαὶ αὗται ὡμολογήθησαν ἤδη τῷ 418 π. Χ. Κατὰ ταῦτα δὲ ἢ πρέπει παρὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ξενοφώντος νάποδεχθῶμεν διετὲς διάστημα χρόνου μεσάσαντος μεταξὺ τῆς λήξεως τῶν σπονδῶν καὶ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου ἢ παρὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου νὰ καταδιβάσωμεν τὸν χρόνον τῆς συνολογήσεως τῶν σπονδῶν ἔτη τινὰ μετὰ τὴν μάχην τοῦ 418 π. Χ. Πρὸλ. Hertzberg [Das Leben des Königs Agesilaos] σ. 313 κ. ἔ.

Εἰς δὲ τὰς κατηγορίας ταύτας ἐπηκολούθησεν ἡ ἀξίωσις τῆς καθαιρέσεως τῶν τειχῶν τῆς πόλεως· ἐπειδὴ δὲ οἱ Μαντινεῖς, ὧν ἡγοῦντο ἀκόμη οἱ ἀργολίζοντες, καίπερ παρ' οὐδενὸς προσδοκῶντες βοήθειαν, ἀπέκρουσαν τὸ αἴτημα τοῦτο μετὰ θάρρους, οἱ ἔφοροι ἐκήρυξαν ἀμελλητὶ τὸν πόλεμον.

Ὁ δὲ Ἀγησίλαος ἀπέφυγε νῆναλάβῃ τὴν στρατηγίαν ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ, προφασισθεὶς τὰς πρὸς τοὺς Μαντινεῖς φιλίας σχέσεις τοῦ πατρὸς Ἀρχιδάμου¹. Κατ' ἀλήθειαν δὲ δὲν προσεδόκα βεβαίως ἀπὸ τῆς στρατείας ταύτης μεγάλην τιμὴν· οἱ μὲν σύμμαχοι ἦσαν ἀπρόθυμοι, πρὸς δὲ ἀγῶνας ἀπαιτοῦντας μακρὰς πολιορκίας δὲν εἶχεν αὐτὸς διαθέσιν καὶ δεξιότητα. Ἀλλὰ πιθανῶς ὁ κύριος λόγος τῆς ἀρνήσεως αὐτοῦ ὑπῆρξεν, ὅτι ἤθελε νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως προσβάλῃ καὶ βλάβῃ τὸν συμβασιλέα. Καὶ πράγματι εἶνε εὐνόητον, ὅτι ὁ Ἀγησίπολις μετὰ πολλῆς ἀπροθυμίας ἀνέλαβε τὴν δοθεῖσαν εἰς αὐτὸν ἐντολήν, καὶ δὴ οὐ μόνον ἄτε ἀντικειμένην εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ πολιτικὰς ἀρχάς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν λόγον, ὅτι τινὲς τῶν τότε ἡγουμένων τῶν Μαντινείων ἦσαν πατρικοὶ αὐτοῦ φίλοι². Ἀλλ' οὐχ ἦττον δὲν ἀντετάχθη ὁ Ἀγησίπολις, καὶ διεξήγαγε τὴν στρατείαν ταχύτερον καὶ ἐπιτυχέστερον ἢ ὅ τι ἀνέμενεν ὁ πρὸς αὐτὸν δυσμενὲς συμβασιλεύς. Καὶ δὴ ἐπολιόρκησε μὲν τοὺς πολεμίους ἐν τῇ Μαντινείᾳ, ἔπειτα δ' ἐπωφελήθη μετὰ μεγάλης δεξιότητος τὴν κατασκευὴν τοῦ ἐδάφους, ὅπως ἀναγκάσῃ εἰς παράδοσιν τοὺς πολιορκουμένους ἄνευ φόνων. Πρὸς τοῦτο διέταξε τὴν κάτω τῆς Μαντινείας διὰ χώματος ἀπόφραξιν τοῦ ποταμοῦ Ὀφρεως, ὅστις ἔρρει διὰ μέσης τῆς πόλεως, τότε δὲ, τελευτῶντος τοῦ φθινοπώρου, εἶχεν ἄφθονον τὸ ὕδωρ. Οὕτω δὲ, ἐμφραχθείσης τῆς ἀπορροίας τῶν ὑδάτων, ταῦτα ὑψωθέντα κατέκλυσαν τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 2, 3.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 2, 3· [καὶ μάλα Πausανίου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ φιλικῶς ἔχοντος] πρὸς τοὺς ἐν Μαντινείᾳ τοῦ δήμου προστάτας.

καὶ ἀνῆλθον εἰς ὕψος παρὰ τὰ τείχη. Ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν κατεσκευασμένα ἐκ πλίνθων ὤμων· βρεχομένων δὲ τῶν κάτω δόμων, ἐρρήγνυτο τὸ τεῖχος, οὐδὲ ὑπῆρξε δυνατὴ ἡ στήριξις αὐτοῦ διὰ δοκῶν καὶ σανίδων¹. Οὕτω δὲ ἡ Μαντινεία ἀφωπλίσθη ἄνευ ἀγῶνος· ἀκρόπολις δὲ, εἰς ἣν νάποχωρήσωσιν οἱ Μαντινεῖς, δὲν ὑπῆρχε, καὶ πᾶς ἀντίστασις ἀπέβη ἀδύνατος. Ὅτε δὲ ἤρχισαν αἱ διαπραγματεύσεις, κατῴρθωσεν ὁ πατὴρ τοῦ Ἀγησιπόλιδος, ὅστις ἔζη ἐξόριστος ἐν Τεγέα, γὰρ ἐπιδείξη τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Ἴσως δ' ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ὁ συμβουλευσας τὴν ἔμφραξιν τοῦ ποταμοῦ, ἐπειδὴ ἔνεκα τῆς μακροχρονίου γνώσεως τῶν κατὰ τὴν χώραν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶνε ἄγνωστον εἰς αὐτὸν, ὅτι κατὰ τοὺς πρὸς ἀλλήλους ἀγῶνας τῶν γειτόνων Τεγεατῶν καὶ Μαντινέων εἶχε γείνει ἤδη πολλάκις χρήσις τοῦ Ὁφείως πρὸς στρατηγικοὺς σκοποὺς. Ἐνδιεφέρετο δὲ εἰκότως ὑπὲρ τῆς ταχυτάτης νίκης τοῦ υἱοῦ καὶ ὑπὲρ νίκης, ἥτις νάποβῃ ὅσον τὸ δυνατόν ἀναίμακτος δι' ἐκατέρους τοὺς ἀντιπολεμοῦντας. Διὸ μετὰ τὴν κατάπτωσιν τῶν τειχῶν ἐνήργησε προσηκόντως παρὰ τῷ υἱῷ, καὶ κατῴρθωσεν, ὥστε ἐξήκοντα πολῖται, τασσόμενοι εἰς τοὺς ἀργολίζοντας καὶ ἤδη ὑπὸ τε τῶν ἐντὸς τῆς Μαντινείας καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ἐχθρῶν προωρισμένοι ὡς σφάγια, νὰ λάβωσι παρὰ τοῦ Ἀγησιπόλιδος τὴν ἄδειαν ἀσφαλοῦς ἐξόδου². Παρέχων δὲ παράδειγμα εὐγενοῦς μεγαλοφυχίας ἐν τελείᾳ ἀντιθέσει πρὸς τὸ σύστημα τοῦ συμβασιλέως, παρέταξεν ὁ Ἀγησίπολις τοὺς περὶ αὐτὸν ἄνδρας ἐνόπλους ἀπὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως ἐφ' ἐκάτερα τῆς εἰς τὰ ἔξω τῆς Μαντινείας ἀγούσης ὁδοῦ, ὅπως προστατεύσῃ τοὺς ἐξιόντας ἀπὸ τῆς ἐκδικήσεως τῶν ἰδίων ἐαυτῶν συμπολιτῶν. Τότε δὲ κατὰ διαταγὴν τῶν ἐφόρων διωκίσθη ἡ πόλις, οἱ δὲ πολῖται ἠναγκάσθησαν νὰ

¹ [Ξενοφῶντος Ἑλλην. V,] 2, 4-5. Διοδώρου Σικελιώτου XV, 12. Πρὸς Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 239.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. [V,] 2, 4· διεπράξατο [ὁ πατὴρ παρὰ τοῦ Ἀγησιπόλιδος] ἀσφάλειαν αὐτοῖς (τοῖς ἀργολίζουσι) γενέσθαι ἀπαλλαγτομένοις ἐκ τῆς πόλεως, [ἐξήκοντα οὖσι].

καθαίρῃσι τοὺς ἰδίους ἑαυτῶν οἴκους καὶ διασκεδασθῶσι καὶ πάλιν εἰς τὰς ἀρχαίας κώμας ¹. Ἐκάστη δὲ αὐτῶν ἀπετέλει ἕκτοτε ἰδίαν οἴκησιν, παρῆχε τὸ ἐπιβάλλον μέρος ἰδίας στρατιᾶς καὶ ὑπεῖκε προθύμως εἰς πᾶσαν διαταγὴν τῆς Σπάρτης. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐπηγγελμένη αὐτονομία τῶν ἐλληνίδων πόλεων. Καὶ ὁμοῦ τὴν βίαν ἐκείνην καὶ τὴν πίεσιν ἐτόλμων οὐχ ἥττον νὰ παριστάνωσιν ὥς εὐεργεσίαν, ὥς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν κακῶν τοῦ ἀστικοῦ βίου, ὥς ἐπάνοδον εἰς τὴν ἀφελῇ εὐδαιμονίαν τοῦ ἀγροτικοῦ βίου. Ὁ δὲ Ξενοφῶν μαρτυρεῖ πράγματι, ὅτι οἱ Μαντινεῖς ἤχοντο μὲν τὸ πρῶτον ἔνεκα τῆς καθαιρέσεως τῶν ἰδίων αὐτῶν ἐν τῷ ᾧ ἄσκει οἰκῶν, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ προϋργιαίτερον σκεπτόμενοι ἀπηύλακον μετ' εὐγνωμοσύνης τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν εὐκολιῶν ἃς παρῆχεν ἡ γειτονία τῶν κτημάτων αὐτῶν καὶ ἡ μὴ διακοπτομένη ὑπὸ δημαγωγῶν ἡρεμία τοῦ ἀγροτικοῦ βίου ². Βεβαίως δ' ἔχαιρον οἱ ἀριστοκρατικοὶ, γενόμενοι καὶ πάλιν κύριοι τῶν ἀρχῶν τῆς πολιτείας, καὶ δὲν ἡμέλησαν πάντως νὰ στείλωσιν εἰς τὴν Σπάρτην φιλοφροнесτάτας ἐκθέσεις περὶ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ διοικισμοῦ τῆς Μαντινείας.

Ἡ δ' ἐναντίον τῆς Μαντινείας ἐκστρατεία ἦτο θρίαμβος τοῦ προγράμματος τοῦ Ἀγησιλάου, καὶ ἡ Σπάρτη ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐνέργειαν τοῦ Λυσάνδρου, ἀλλὰ μετήρχετο αὐτὴν μετὰ πολὺ μείζονος ὀρμῆς καὶ ἀναιδεΐας. Δὲν ἐθεώρουν πλέον ἀναγκαῖον νὰ ἐπιζητῶσιν ἐν τῇ συνθήκῃ τῆς εἰρήνης ἐπίφασιν δικαιολογίας, ἐξήσχουν δὲ ἀπτόητοι βίαν καὶ αὐθαιρεσίαν, ἕως τέλους ἐπιβλήθη ἡ ἀπεριόριστος κυριαρχία τῆς Σπάρτης· πρὸς τοῦτο δὲ

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 2, 7· καθηρέθη [μὲν] τὸ τεῖχος, διεκίσθη δ' ἡ Μαντινεία τετραχῆ, καθάπερ τὸ ἀρχαῖον ᾧ κούν. Κατὰ δὲ Διόδωρον τὸν Σικελιώτην (XV, 5) καὶ τὸν Ἐφορον παρὰ Στράβωνι [VIII,] σ. 337 ἀπετέλουν τὴν Μαντινείαν πέντε κώμαι, εἰς ἃς συμπεριλαμβάνονται ὡς κώμη καὶ τὰ λείψανα αὐτῆς τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἰδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 268.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. [V,] 2, 7· ἐπεὶ δὲ οἱ ἔχοντες τὰς οὐσίας ἐγγύτερον μὲν ᾧ κούν τῶν χωρίων, ὄντων αὐτοῖς περὶ τὰς κώμας, ἀριστοκρατία δ' ἐχρῶντο, ἀπηλλαγμένοι δ' ἦσαν τῶν βαρέων δημαγωγῶν ἤδοντο τοῖς πεπραγμένοις.

ἤξιουν τὴν σύμπραξιν τῶν στρατιῶν τῶν συμμάχων, ὥς εἰ προέκειτο περὶ ἀγῶνος ἐθνικοῦ. Ἡ δὲ τοιαύτη ἐνέργεια ἦτο ἡ εὐλογος ἀκολουθία τοῦ ἐναντίον τῆς Ἡλίδος πολέμου· σκοπὸς δὲ αὐτῆς ἦτο ἡ ἄνευ ἔρων ἀναγκαστικὴ συστράτευσις τῶν συμμάχων πρὸς οἰονδήποτε πόλεμον ἀρεστὸν εἰς τὴν Σπάρτην. Οἱ Σπαρτιᾶται ἐμελέτων νὰ μεταβάλλωσι τὴν στρατιὰν τῶν Πελοποννησίων εἰς στρατιὰν λακωνικὴν.

Ἡ δ' ἐπιτυχία ἣς ἠξιώθη ἡ λακωνικὴ φατρία ἐν Μαντινείᾳ ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ, ὅπως γείνωσιν ἀμελλητὶ ὑπὸ τῆς αὐτῆς φατρίας ἀπόπειραι ὑποστηρίξεως τῆς δυνάμεως αὐτῆς καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι, καὶ δὴ τὸ πρῶτον ἐν Φλιοῦντι.

Ὁ Φλιοῦς, πόλις κειμένη ἐν τοῖς ἄνω τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀσωποῦ, εἶνε τῶν ἐλληνικῶν ἐκείνων πολιτειῶν, αἵτινες, καίπερ κατέχουσαι χώραν μικράν, περιστοιχιζομένην ὑπὸ γειτόνων πολὺ ἰσχυροτέρων, κατῴρθωσαν νὰ διατηρήσωσιν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν καὶ τὸν ἰδιόρρυθμον βίον μετὰ θαυμαστῆς ζωῆς καὶ δυνάμεως. Ἐν τῇ ὥραίᾳ αὐτῶν ὀρεινῇ κοιλάδι ἔζων οἱ Φλιάσιοι, ἀπομεμακρυσμένοι ἀπὸ τῶν μεγάλων ἀγῶνων τῶν ταρασσόντων τὸν ἐλληνικὸν κόσμον, ἐν εὐπορίᾳ καὶ εὐημερίᾳ. Ἀλλὰ πρὸς τούτοις ἦσαν γενναῖοι καὶ μάχιμοι, εἶχον καλὸν ἵππικόν, ἐπέδειξαν ἐν τοῖς περσικοῖς πολέμοις τὴν ἐλληνικὴν αὐτῶν φιλοπατρίαν, ἔπειτα δ' ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὴν συμμαχίαν τῆς Σπάρτης, ἀρχόμενοι ὑπὸ γενῶν ἀπαιτούντων τὴν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας φιλίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πόλις, ἀπέχουσα ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἔζη ἐκ τῆς γεωργίας, τῆς κτηνοτροφίας καὶ τῆς ἀμπελουργίας, ἡ τοιαύτη κατάστασις πραγμάτων ἔμεινεν ἀμετάβλητος ἐπὶ μακρόν. Ἀλλὰ τέλος ἐπῆλθον καὶ ἐν Φλιοῦντι στάσεις, ἀποτελεσθεΐσης δὲ δημοκρατικῆς φατρίας ἐξώσθησαν οἱ πρότερον διοικοῦντες τὰ κοινά. Συνέβησαν δὲ ταῦτα καθ' ὃν χρόνον ὁ κορινθιακὸς πόλεμος ἀνεσόδησε τὴν ἡσυχίαν ἐκ τῆς ἡρεμαίας κοιλάδος τοῦ Ἀσωποῦ καὶ τὰ στίφη τοῦ Ἰφικράτους ἐδήλουν ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ τὰς περικειμένους χώρας. Καὶ ἦτο μὲν ὅλως μεμονωμένος

ὁ Φλιοῦς, ἀλλ' οἱ Φλιάσιοι εἶχοντο ἀκόμῃ ὑπερβαλλόντως τῶν ἀρχαίων παραδόσεων καὶ δὲν ἤθελον νὰ προσχωρήσωσιν εἰς τὴν χωριστὴν συμμαχίαν, καίπερ ἀποστάντες ἀπὸ τῆς Σπάρτης. Ἦθελον δὲ νὰ ἐξοικονομήσωσι τὰς περιστάσεις διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν δυνάμεων, ἀλλ' ὁ Ἰφικράτης ἐπήγαγεν εἰς αὐτοὺς μεγάλας ζημίας, καὶ τότε εὐρέθησαν ὅπωςδὴποτε ἠναγκασμένοι νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν προστασίαν τῆς Σπάρτης καὶ ἀποδεχθῶσιν ἐν τῇ πόλει σπαρτιατικὴν φρουράν. Οἱ δὲ Σπαρτιῆται ἐπέδειξαν σύνεσιν καὶ μετριοπάθειαν, οὐδ' ἀπήτησαν, καθ' ἃ ἐφοβοῦντο οἱ Φλιάσιοι, τὴν κάθοδον τῶν φυγάδων, οἵτινες, διαψευσθεῖσιν τῶν ἐλπίδων αὐτῶν, ἠναγκάσθησαν νὰναμένωσιν ἄλλην εὐκαιρίαν¹.

Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Μαντινείας ἀνεθάρρησαν οἱ φυγάδες. Ἰδόντες δὲ, ὅτι ἡ Σπάρτη ἐπεσκόπει νῦν μετὰ μεγάλης αὐστηρότητος τὴν παρ' ἐκάστων τῶν συμμάχων ἐπιδειχθεῖσαν εἰς τὴν συμμαχίαν πίστιν καὶ πρὸς αὐτὴν εὐλάβειαν, κατέδωκαν καὶ τὴν ἰδίαν ἐαυτῶν πατρίδα ὡς πόλιν ἀποστᾶσαν, τῷ 384 π. Χ. (Ὁλυμπ. 99, 1). Ἰσχυρίσθησαν δὲ, ὅτι ἐφ' ὅσον ἤρχον αὐτοὶ ἐν Φλιοῦντι, ἡ πόλις εἶχεν ὑπάρξει τῶν πιστοτάτων, ἀλλὰ, ἂφ' οὗ χρόνου εἶχον νικήσει οἱ δημαγωγοί, οἱ Φλιάσιοι ἀπέβησαν, ὡς καὶ οἱ Μαντινεῖς, ἀμελεῖς τοῦ περὶ τὸ συστρατεύεσθαι καθήκοντος, καὶ ἐπεδείκνυον ἀνυποταξίαν καὶ ἔχθραν πρὸς τὴν Σπάρτην. Τοὺς δὲ Σπαρτιᾶτας δὲν διελάνθανε τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως τοῦ Φλιοῦντος πρὸς ἐπικράτησιν ἐν ταῖς παρισθιμίαις χώραις. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν εὐρίσκοντο ἐν πολέμῳ πρὸς τὴν χωριστὴν συμμαχίαν ἐθεώρησαν καθῆκον αὐτῶν νὰ προσενεχθῶσιν ἐπιεικῶς πρὸς τοὺς Φλιασίους, ὅπως μὴ ἐξωθήσωσιν αὐτοὺς εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον· ἀλλὰ τώρα ὑπελάμβανον, ὅτι οὐδεὶς ὑπῆρχε λόγος νὰποκρούσωσι τὴν παρουσιαζομένην εὐκαιρίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐαυτῶν ἡγεμονίας. Διὸ ἀπεδέχθησαν τὰ παράπονα τῶν Φλιασίων

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. IV, 4, 15, ἔνθα ὁ Ξενοφῶν ἐξαίρει ὡς ἰδίαν μεγαλοφυχίαν τῶν Λακεδαιμονίων τὸ ὅτι δὲν κατηνάγκασαν τοὺς Φλιασίους νὰ καταγάγῃσι τοὺς φυγάδας, [καίπερ εὐνοϊκῶς πρὸς αὐτοὺς διακειμένους].

φυγάδων, ἐκήρυξαν ἀνεπαρκῆ τὰ αἷτια τῆς ἐξώσεως αὐτῶν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἀπήτησαν τὴν κάθοδον αὐτῶν.

Ὅτε δὲ τὸ κέλευσμα τοῦτο ἠγγέλθη εἰς τὸν Φλιοῦντα, οἱ τότε ἄρχοντες τῆς πόλεως εἶδον, ὅτι δὲν εἶχον δυνάμεις νάντιστῶσιν. Αἱ μὲν διαθέσεις τῶν πολιτῶν ἦσαν ἐπισφαλεῖς, οἱ δὲ φυγάδες ἀριστοκρατικοὶ εἶχον ἀκόμη πολλοὺς τοὺς εὐμενεῖς ἐν τῇ πόλει. Διὸ ἀπεφάσισαν τὴν ἀποδοχὴν αὐτῶν καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀπόδοσιν τῶν κτημάτων· καὶ οἱ μὲν ἐν τῷ μεταξὺ ἀγοράσαντες τὰ κτήματα ἔμελλον νὰπολάβωσι τὴν τιμὴν ἐκ τοῦ δημοσίου, ἂν δὲ ὑπῆρχέ τις τυχὸν ἀμφιλογία πρὸς ἀλλήλους, ἔμελλε νὰ κριθῇ διὰ δίκης¹. Καὶ εἶνε εὐκόλῳ νὰ κατανοηθῇ, ὅτι διὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης δὲν ἔλεγον τὰ πάντα. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ Σπάρτη εἶχε τελείως κατορθώσει τὸν κύριον αὐτῆς σκοπὸν, καὶ ἤδη ἀπέβλεπεν εἰς ἄλλας ἀπωτέρας στρατείας, ὧν χάριν ἤθελε νὰξιώσῃ τὴν συμμετοχὴν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πόλεων, ὧν εἶχε διατάζει ἐκ νέου τὰ κατὰ τὴν συστράτευσιν.

Καὶ δὴ τὸ ἔαρ τοῦ 383 π. Χ. ἦλθεν εἰς τὴν Σπάρτην πρεσβεία, ἐφιστῶσα τὴν προσοχὴν τῶν ἐφόρων αἴφνης εἰς τὰς ἀπωτάτας ἐν τοῖς βορείοις τοῦ Αἰγαίου χώρας. Ἦσαν δὲ πρέσβεις τῶν ἐν τῇ Χαλκιδικῇ πόλεων Ἀπολλωνίας καὶ Ἀκάνθου, ὧν ἠγεῖτο ὁ Ἀκάνθιος Κλειγένης· ὑπεστηρίζοντο δὲ παρὰ τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων. Ἐζήτησαν δὲ βοήθειαν ἐναντίον τῆς Ὀλύνθου, ἥτις ἐπεξέτεινε κατὰ τὰ παρ' αὐτῶν λεγόμενα ἀνεπίσχετος τὰς χώρας αὐτῆς, ὑπέτασσε πολλὰς αὐτονόμους πόλεις καὶ ἵδρυσεν παρὰ τὸ θρακικὸν πέλαγος ἀρχὴν τελείως ἀντικειμένην πρὸς τὰ καθοριζόμενα ὑπὸ τῆς συνθήκης.

Καὶ περὶ ταύτης δὲ τῆς ἀπροσδοκίτου αἰτήσεως προκειμένου ἔστησαν ἀντιμέτωποι ἀλλήλων μετὰ ταχύτητος αἱ δύο ἀντίπαλοι ἐν Σπάρτῃ φατρίαί. Καὶ ὁ μὲν Ἀγησίπολις ἦτο ἀντίθετος πρὸς πάσας τὰς ἐναντίον ἐλληνίδων πόλεων στρατείας, καὶ προέβλεπεν, ὅτι ἔμελλον νὰγάγῳσιν εἰς νέας ἀδικίας καὶ ἀποδῶσι τέλος εἰς

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. V, 2, 8[-10] [προσήγαγον αὐτούς].

βλάβην τῆς Σπάρτης. Ἀλλ' οἱ ἔφοροι μετὰ τοῦ Ἀγησιλάου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν εἶχον ἀπόφασιν νὰ μὴ ἀποκρούσωσι τοὺς πρέσβεις. Καὶ ἐθεώρουν μὲν τὸ αἶτημ' αὐτῶν παρέχον ἀρεστὴν εὐκαιρίαν πρὸς ἀνόρθωσιν, ὑπὸ ὅρους εὐμενεστάτους, τῆς δυνάμεως τῆς πόλεως ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις, αἵτινες ἦσαν ἀπαραμίλλως σπουδαῖαι πρὸς ἐπικράτησιν καθ' ἅπαν τὸ Αἰγαῖον· ἐπίστευον δὲ, ὅτι ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ θὰ ἠδύναντο νὰποκαταστήσωσι πάλιν τὴν σπαρτιατικὴν ἡγεμονίαν ἐν τῇ μέσῃ καὶ βορείᾳ Ἑλλάδι, καὶ ὑπελάμβανον μέγαν πόλεμον ὡς τὸ ἄριστον τῶν μέσων, ὅπως ἐθίσσωσι τὰς στρατιάς τῶν διαφόρων πόλεων τῆς συμμαχίας εἰς τὴν ἡγεσίαν τῆς Σπάρτης. Διὸ ἤγαγον τοὺς πρέσβεις πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τοὺς πρέσβεις τῶν συμμάχων¹, οἵτινες πιθανώτατα τότε δὴ παρίσταντο ἐν Σπάρτῃ πρὸς σύσκεψιν καὶ διάταξιν τῶν κατὰ τὴν συμμαχίαν. Ἐν δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ ἐξεφώνησεν ὁ Κλειγένης λόγον, δι' οὗ ἐξέθηκε πῶς εἶχον τὰ πράγματα.

« Νομίζομεν, εἶπεν, ὅτι λανθάνουσιν ὑμᾶς πράγματα μεγάλα »
 » φυόμενα ἐν Ἑλλάδι. Περὶ τῆς Ὀλύνθου βεβαίως ἠκούσατε σχε-
 » δὸν πάντες, ὅτι εἶνε ἡ μεγίστη τῶν ἐπὶ Θράκης πόλις. Ἡ δὲ
 » Ὀλυνθος προσηγάγετο τὸ πρῶτον τινὰς πόλεις, ὅπως συναπο-
 » τελέσῃ μετ' αὐτῶν μίαν κοινὴν πολιτείαν, χρωμένῃ τοῖς αὐ-
 » τοῖς νόμοις· ἔπειτα δὲ προσέλαβε καὶ τῶν μειζόνων τινάς. Ἐπὶ
 » δὲ τούτοις ἐπεχείρησαν καὶ τὰς τῆς Μακεδονίας πόλεις νὰπε-
 » λευθερώσωσιν ἀπὸ Ἀμύντου τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων, καὶ
 » αὐτὴν δὲ τὴν Πέλλαν, τὴν μεγίστην τῶν ἐν Μακεδονίᾳ πόλεων,
 » καὶ ἐνομίσαμεν, ὅτι ὁ Ἀμύντας σχεδὸν θὰ ἠναγκάζετο νὰποχω-
 » ρήσῃ ἐκ τῶν πόλεων καὶ ἐγκαταλίπη εἰς τοὺς Ὀλυνθίους ὅλην τὴν
 » Μακεδονίαν. Πέμψαντες δὲ καὶ πρὸς ἡμᾶς καὶ πρὸς τοὺς Ἀπολ-
 » λωνιάτας πρέσβεις οἱ Ὀλύνθιοι προεῖπον ἡμῖν, ὅτι, ἂν δὲν ἡθέ-
 » λομεν στείλει τὰς δυνάμεις ἡμῶν καὶ συστρατεύσει μετ' αὐτῶν,
 » ἔμελλον ἐκεῖνοι νὰ ἐπέλθωσι καθ' ἡμῶν. Ἡμεῖς δὲ μόνῃν ἐπι-

¹ Ξενοφώντας Ἑλλην. V, 2, 11· πρὸς [τε] τὴν ἐκκλησίαν καὶ τοὺς συμμάχους.

» θυμίαν ἔχομεν νὰ χρώμεθα τοῖς πατρίοις νόμοις καὶ νὰ εἴμεθα
 » αὐτοπολιῖται· ἀλλ' ἂν δὲν βοηθήσῃ τις, ἀναγκαζόμεθα καὶ ἡμεῖς
 » νὰ ταχθῶμεν μετ' αὐτῶν, διότι ἡ Ὀλυνθος ἔχει ἤδη ὀπλίτας
 » μὲν ὄχι ὀλιγωτέρους ὀκτακισχιλίων¹, πελταστὰς δὲ πολὺ πλείο-
 » νας ἢ τοσούτους, οἱ δὲ ἱππεῖς αὐτῶν, ἂν καὶ ἡμεῖς συμμαχή-
 » σωμεν μετ' αὐτῶν, ἔσονται πλείονες τῶν χιλίων. Ἀλλὰ πρέ-
 » πει νὰ γινώσκῃτε, ὅτι οἱ Ὀλύνθιοι ἐπιδιώκουσι πολὺ μεγαλει-
 » τέρους σκοπούς. Καὶ δὴ κατελίπομεν ἤδη αὐτόθι καὶ πρέσβεις
 » τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Θηβαίων. Ἠκούσαμεν δὲ, ὅτι καὶ αὐ-
 » τοὶ οἱ Ὀλύνθιοι εἶχον ψηφίσει νὰ συμπέμψωσι πρέσβεις εἰς ταύ-
 » τας τὰς πόλεις περὶ συμμαχίας. Ἀλλ' ὅμως, ἂν προστεθῇ τοι-
 » αὐτὴ δύναμις εἰς τὴν ἰσχὺν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Θηβαίων,
 » ἔχετε κατὰ νοῦν, ὅτι δὲν θὰ ὑπάρξῃ εὐκόλος εἰς ὑμᾶς ἡ ἀντί-
 » στασις πρὸς τοιαύτας δυσχερείας. Σκέπτονται δὲ καὶ ἄλλαι
 » πολλαὶ πόλεις καθ' ἃ ἡμεῖς καὶ μισοῦσιν ὁμοίως τοὺς ὑπέρφρο-
 » νας Ὀλυνθίους, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησαν νὰ στείλωσι μεθ' ἡμῶν
 » πρεσβείας. Ἄν λοιπὸν εἰκότως ὑμεῖς ἐπιμελεῖσθε ὅπως μὴ
 » ἡ Βοιωτία ἐνωθῇ, ἀναλογίσθητε, ὅτι δὲν πρέπει νὰ μελησητε ἐν-
 » ταῦθα πολὺ μείζωνος ἀθροιζομένης δυνάμεως, καὶ ταύτης οὐ
 » κατὰ γῆν μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ θάλασσαν ἰσχυρᾶς γινομένης.
 » Πράγματι δὲ οὐδὲν ἐμποδίζει τὴν τοιαύτην αὕξησιν, διότι καὶ
 » ξύλα ναυπηγήσιμα ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ καὶ χρημά-
 » των πρόσοδοι ἐκ πολλῶν μὲν λιμένων, πολλῶν δ' ἐμπορίων καὶ
 » πολυανθρωπία διὰ τὴν πολυσιτίαν. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτοις ἔχουσι
 » γείτονας καὶ τοὺς ἀβασιλεύτους Θρᾶκας, οἵτινες θεραπεύουσι
 » καὶ νῦν ἤδη τοὺς Ὀλυνθίους, ἂν δὲ ὑποταχθῶσιν ὑπ' αὐτῶν, θὰ
 » προσθέσωσιν εἰς αὐτοὺς καὶ ἄλλην πολλὴν δύναμιν, ἐπειδὴ διὰ
 » τῆς προσαρτήσεως αὐτῶν θὰ γείνωσιν οἱ Ὀλύνθιοι κύριοι καὶ

¹ [Ὁ Ξενοφῶν ἐν τῇ προκειμένῳ χωρίῳ (Ἑλλην. V, 2, 14) λέγει ὁ πλῆττα μὲν οὐκ ἐλάττους ὀκτακισίων. Ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς οὗτος, ὅστις δύναται νὰ προέρχεται ἐξ ἐσφαλμένης γραφῆς τῶν ἀπογράφων, θεωρήθη μικρὸς, καὶ πρῶτος ὁ Ἀγγλος ἱστορικὸς Mitford προέτεινε τὸν ἀριθμὸν ὀκτακισχιλίων, ὃν καὶ ὁ Κούρτιος ἀποδέχεται ἐνταῦθα].

» τῶν ἐν τῷ Παγγαίῳ χρυσωρυχείων. Τῶν δὲ λεγομένων παρ' ἡμῶν οὐδὲν εἶνε κενὸν ἡμῶν ῥῆμα, ἀλλὰ πάντα εἶνε μυριόλεκτα καὶ ἐν αὐτῷ τῷ δήμῳ τῶν Ὀλυνθίων. Οὕτω λοιπὸν ἔχουσι τὰ ἐκεῖ ὑμεῖς δὲ βουλευέσθε, ἂν ταῦτα εἶνε ἄξια νὰ ἐφελκύσωσι τὴν ὑμετέραν προσοχὴν. Καὶ μέχρι μὲν τοῦδε ἡ δύναμις ἦν παρεστήσαμεν εἰς ὑμᾶς, καίπερ οὕσα μεγάλη, δὲν εἶνε ὅμως δυσπάλαιστος, ἐπειδὴ αἱ πόλεις ὅσαι κοινωνοῦσιν ἄκουσαι τῆς πολιτείας αὐτῶν θάποστατήσωσι ταχέως, ἂν ἴδωσι δύναμιν ἀντίπαλον. Ἄλλ' ἂν ὅμως συνδεθῶσι στενότερον διὰ τῶν ἡδὴ ἐψηφισμένων ἐπιγαμιῶν καὶ ἐγκτήσεων καὶ κατανοήσωσιν ἐκ τῆς ἀπὸ τῶν πραγμάτων πείρας, ὅτι τὸ ἔπεσθαι εἰς τοὺς κρατοῦντας εἶνε κερδαλέον, ὥς συμβαίνει εἰς τοὺς Ἀρκάδας ἐν σχέσει πρὸς ὑμᾶς, τότε δὲν θὰ εἶνε ὁμοίως εὐκολος ἡ διάλυσις τῆς συμμαχίας τῆς Ὀλύνθου¹ ».

Ὁ λόγος οὗτος, ὅστις εἶχε δεξιότατα σχεδιασθῇ ἐκ συνεννοήσεως πρὸς τοὺς ἐφόρους, σκοπὸν εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους τὴν εἰς τὰ ἐπὶ Θράκης στρατείαν ὡς πολιτικὴν ἀνάγκην. Ἡ δ' ἐπέμβασις παριστάνετο οὕτως εἰπεῖν ὡς μέτρον προληπτικὸν καὶ ὁ ἐπιθετικὸς πόλεμος ὡς πόλεμος ἀμύνης. Καὶ ὁ κίνδυνος δὲ ὃν παρείχεν ὁ λόγος τοῦ πρέσβεως ἐξεφεύχθη μετὰ δεξιότητος. Κινδυνῶδες δὲ ἦτο ἀληθῶς τὸ παριστάνειν ὡς ἀφόρητον ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης καθυπόταξιν εἰς τὴν ἡγεμονίαν μιᾶς πόλεως, ἐν ᾗ ἐν Πελοποννήσῳ τοιαύτη καθυπόταξις διηνεργεῖτο εἴπερ ποτὲ αὐστηρῶς, καὶ τὸ ἀξιοῦν παρὰ τῶν Πελοποννησίων νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν Ἀκανθὸν καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν καὶ προστατεύσωσιν αὐτὰς ἀπὸ τῆς φιλοδοξίας τῆς Ὀλύνθου καθ' ὃν χρόνον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χερσονήσῳ πᾶς ἀπόπειρα ἀνεξαρτησίας ἐτιμωρεῖτο ὡς ἀνταρσία. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται μόνον τὸν διαρρεύσαντα μακρὸν χρόνον ἡδύναντο νὰ φέρωσιν ὡς δικαιολογίαν τῆς ἰδίας ἐαυτῶν ἀρχῆς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἀρτιπαγὲς τῆς ἡγεμονίας τῶν Ὀλυνθίων. Διὰ τὴν Σπάρτην ἡ ἰδρυσις νέας συμμαχίας, παρα-

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 2, 12-19.

βλαπτούσης τὴν ἡγεμονίαν ἐλληνίδων πόλεων, ἦτο παρανομία καὶ ἐπανάστασις, ἀλλ' ὁμοίως καὶ ἡ ἀντίστασις ἐναντίον κυριαρχίας ἐπὶ ὁμόρων πόλεων καθιερωμένης ἐπὶ αἰῶνας. Τῆς διαφορᾶς δὲ ταύτης ὑπαινιγμὸς γίνεται καὶ ἐν τῷ λόγῳ, ὅσον μεταδίδει αὐτὸν εἰς ἡμᾶς ὁ Ξενοφῶν. Ὁμολογεῖται δῆλα δὴ, ὅτι, ἂν οἱ Ὀλύμπιοι ἀφεθῶσιν ἀπαρακώλυτοι ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῶν περὶ ἡγεμονίας ἀξιώσεων, ἡδύνατο ἐντεῦθεν νὰ προέλθῃ τὸ τετελεσμένον γεγονός δυνάμει ἐνιαίας καὶ ἐχούσης ἱστορικὴν δικαιολογίαν καὶ ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καὶ οἱ Ἀκάνθιοι θὰ εἶχον δίκαιον συμμετέχοντες τοιαύτης συμμαχίας καθ' ὃν τρόπον ἐν περιστάσει ἀναλόγῳ καὶ αἱ ἀρκαδικαὶ πόλεις εἶχον ὡς ἄριστα διατηροῦσαι μὲν τὴν εὐμάρειαν τοῦ ἐπιχωρίου βίου, ἀλλὰ συγχρόνως συμμετέχουσαι τῶν κερδῶν ἅτινα μόνον πόλις ἔχουσα ἡγεμονίαν ἡδύνατο νὰ παράσχῃ εἰς τοὺς τασσομένους μετ' αὐτῆς.

Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα μόνον ὁ ἀπὸ τῆς Σπάρτης φόβος καθίστανεν εὐπειθεῖς τοὺς συμμάχους· καὶ δὴ μετὰ τιμωρίαν οἷα ἡ ἐπιβληθεῖσα εἰς τοὺς Μαντινεῖς ἔνεκα τῆς παραμελήσεως τῶν καθηκόντων τῆς συστρατεύσεως ἦσαν πάντες ἐπτοημένοι καὶ πρόθυμοι νὰ κολλουῶσι τοὺς Σπαρτιάτας ἐν πολέμῳ, τὴν δὲ τοιαύτην θέσιν τῶν πραγμάτων ἐπωφελήθησαν μετ' ἐπιμονῆς οἱ τε πρέσβεις καὶ τὰ τέλη τῆς Σπάρτης, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ ρηθῶμεν εἰς τὴν κρατοῦσαν ἐν Λακεδαιμόνι φατρίαν τῶν φιλοπολέμων τὸν προσήκοντα ἔπαινον ἐπὶ τῇ ἐπιδειχθείσῃ μεγάλῃ δραστηριότητι. Εἶχον ἀποτινάξει τὴν ἀρχαίαν δυσκινήσιαν καὶ ἐκνικήσει πάντα δισταγμὸν. Καὶ περὶ μὲν μακρῶν ἀποστάσεων οὐδεὶς ἡδύνατο πλέον νὰ γείνῃ σπουδαῖος λόγος μετὰ στρατιωτικᾶς πορείας οἷα αἱ ἐκτελεσθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀγησιλάου· φόβον δὲ ἀντιστάσεως ἀξίας λόγου κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ μέχρι τῆς Θράκης ὁδὸν οὐδένα ἡδύναντο νὰ ἔχωσιν, εἰ καὶ ἥκιστα παρεγνώριζον τὴν ἐν Βοιωτίᾳ δυσμένειαν. Τέλος δὲ ὁ Ἀγησίλαος, ὅστις ἦτο ὁ πρωτεργάτης τῶν φιλοπολέμων, ἐθεώρει ζήτημα τιμῆς τὸ νὰ καταδειχθῶσιν αἱ πρόοδοι τῆς Σπάρτης ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Βρασίδου, ὅτε τὸ

πρῶτον ἔλαβον οἱ Σπαρτιᾶται ἐκ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας αἰτήματα βοηθείας. Ἐψηφίσθη λοιπὸν ἡ ἀποστολὴ στρατιᾶς δεκακισχιλίων ἀνδρῶν, καὶ ἡ παρασκευὴ ἐπεδιώχθη μετὰ μεγίστου ζήλου. Ἐν δὲ τῷ καθορισμῷ τοῦ ἐπιβάλλοντος εἰς ἕκαστον τῶν συμμάχων μέρους εἰσῆχθη τότε τὸ πρῶτον, καθ' ὅσον γινώσκμεν, νέα τις ἀρχή. Καὶ δὴ ἀφέθησαν οἱ σύμμαχοι ἐλεύθεροι νὰ ὀρίσωσιν, ἂν ᾔθελον νὰ παράσχωσιν ἀργύριον ἀντὶ ἀνδρῶν, καὶ ὠρίσθησαν πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν τρεῖς μὲν αἰγιναῖοι ὀβολοὶ, ἀντιστοιχοῦντες πρὸς τέσσαρας καὶ ἡμισυν ἀθηναϊκοὺς ὀβολοὺς, καθ' ἑκάστην κατ' ἄνδρα ὀπλίτην, δι' ἕκαστον δὲ ἵππεα τὸ τετραπλοῦν, ἥτοι εἰς στατήρ, ἀντιστοιχῶν πρὸς περίπου δύο φράγχα καὶ ἑβδόμηκοντα ἑκατοστά¹. Οἱ δὲ πελτασταὶ ὑπελογίσθησαν ἀνὰ δύο πρὸς ἕκαστον ὀπλίτην². Δυνάμεθα δὲ νὰ εἰκάσωμεν μετ' ἀσφαλείας, ὅτι ὁ Ἀγησίλαος δὲν ἡμέλησε νὰ καταστήσῃ τὴν Σπάρτην συμμέτοχον καὶ τῶν ὠφελειῶν τῶν προερχομένων ἀπὸ τῶν σπουδαίων καινοτομιῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς φιλοὺς καὶ τῆς ἐν ταῖς μάχαις χρήσεως αὐτῶν. Τέλος δὲ ὠρίσθη, ὅτι, ἂν τις πόλις δὲν ἐξετέλει τὰς ἐπιβαλλομένας εἰς αὐτὴν ὑποχρεώσεις, ἡ Σπάρτη ἔμελλε νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ εἰσπράττῃ ἀντὶ ζημίας ἓνα στατήρα καθ' ἑκάστην δι' ἕκαστον ἄνδρα ὅστις ᾔθελε λείψει.

Εἰς τὰς διατάξεις ταύτας, καθ' ἃς διερρυθμίσθη τὸ στρατιωτικὸν σύστημα τῆς συμμαχίας, ὑπέκειτο αὐστηρότης συνετῶς ἀνακεκραμένη μετ' ἐπιεικείας. Πράγματι, ἐν ᾧ ἀφ' ἐνὸς ἐμερίμων, ὅπως μηδεὶς ἀνὴρ λείψῃ ἀπὸ τῆς στρατείας, διηυκόλυνον ἀφ' ἐτέρου τὰ τῆς στρατιωτικῆς ὑποχρεώσεως, ἐπιτρέποντες ἀντικατά-

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 2, 21]· ἀργύριόν τε ἀντ' ἀνδρῶν ἐξεῖναι διδόναι τῇ βουλομένῃ τῶν πόλεων, τριῶβολον αἰγιναιῶν κατ' ἄνδρα, ἵππείας τε εἴ τις παρέχει, ἀντὶ τεττάρων ὀπλιτῶν τὸν μισθὸν τῷ ἵππεϊ δίδουσθαι.

² Διοδώρου Σικελιώτου XV, 31· ὀπλίτης πρὸς δύο φιλοὺς τεταγμένος. Πρὸς Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. I' σ. 268. Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. β' Τόμ. I' σ. 321. Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadous Τόμ. ΙΑ' σ. 195]. Böckh Staats-haushaltung der Athener Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 341.

σιν δι' ἀργυρίου, ὅπερ ἐξεπίτηδες δὲν ὥρισαν ἀνώτερον τοῦ ποσοῦ εἰς ὃ ἀνήρχετο ὁ ἐν πολέμῳ μισθὸς μετὰ τῶν δαπανῶν τῆς διατροφῆς τοῦ στρατιώτου. Οὕτω δ' αἱ μὲν εὐπορώτεραι τῶν πόλεων ἠδύνατο νὰ παλλάσσωνται τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἡ δὲ Σπάρτη ἔτυχε τοῦ πλεονεκτήματος, ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι, οἵτινες προετίμων τὴν πληρωμὴν ἀργυρίου, ἀπέμαθον τὸ στρατεύεσθαι καὶ ἀπέβησαν ἀπόλεμοι, ἐν ᾧ ἡ Σπάρτη ἀπ' ἐναντίας ἔγεινε κατὰ πολὺ πολεμικώτερα. Κατὰ ταῦτα οἱ Σπαρτιαταὶ ἀπεμιμοῦντο καθ' ὅλοκληρίαν τὸ παράδειγμα τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες εἶχον κατορθώσει νὰ τύχωσιν ἀπεριόριστου κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίας ἐπιτρέψαντες εἰς τὰς μικροτέρας τῶν νησιωτικῶν πόλεων τὴν διὰ χρήματος ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ παρέχειν τριήρεις καὶ ἀφοπλίσασαι οὕτω κατὰ μικρὸν αὐτάς. Ἀλλ' ἡ Σπάρτη τοὺς ὑπ' αὐτῆς ἐκείνης στρατολογουμένους ἠδύνατο νὰ σκῆσῃ καὶ διαθέσῃ κατὰ τρόπον ὅλως διάφορον τῆς παρ' αὐτῆς γενομένης χρήσεως τῶν ὑπὸ τῶν συμμάχων παρεχομένων ἀνδρῶν· οὕτω δὲ ἡ ὅλη μεταρρύθμισις συνετέλεσεν εἰς μεγάλην αὕξησιν τῆς πολεμικῆς δυνάμεως τῆς Σπάρτης. Ἐπωφελήθησαν δὲ μετὰ πολλῆς δεξιότητος τὸν πρῶτον μέγαν πόλεμον τὸν κοινῇ ὁμολογηθέντα, ὅπως ἐφαρμοσθῶσι κατ' αὐτὸν τὸ πρῶτον αἱ ψηφισθεῖσαι διατάξεις· ἥρκει δὲ νὰ ἐκτελεσθῶσι τὸ πρῶτον ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ κατόπιν ἠδύνατο τὸ αὐτὸ σύστημα νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ εἰς τὰς στρατιάς τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Οὐδεμία δὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ φανερὰ τοῦ Ἀγησιλάου εἰς τοῦτο ἀπεσκόπει.

Τὸ δ' ἔαρ τοῦ 383 π. Χ. ἡ ὅλη χερσόνησος κατελήφθη ὑπὸ πολεμικῆς συγκινήσεως, καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι λοχαγοὶ διέτρεχον ἀπάσας τὰς χώρας ἀθροίζοντες ἀνδρας ἢ ἀργύριον. Ἀλλὰ δὲν ἀνέμειναν τὴν συντέλεσιν τῶν παρασκευῶν, ἐπειδὴ οἱ ἐκ τῆς Χαλκιδικῆς πρέσβεις ἐπέμενον δικαίως εἰς ταχεῖαν ἐπιστράτευσιν, παριστάνοντες, ὅτι τὰ πάντα ἐξηρτῶντο ἐκ τῆς ἐπὶ τόπου ἀφίξεως πελοποννησιακῆς στρατιᾶς, πρὶν ἢ αἱ ἔτι ἀναποφάσιστοι ἢ ἀνθιστάμεναι πόλεις καταναγκασθῶσιν ὑπὸ τῶν Ὀλυνθίων νὰ προσχωρή-

σωσιν εἰς αὐτούς. Διὸ ἀπεφάσισαν νὰ στείλωσι τὸ πρῶτον σῶμα διςχιλίων ἀνδρῶν ὑπὸ τοὺς ἀδελφούς Εὐδαμίδαν καὶ Φοιβίδαν. Παραλαβὼν δὲ μέρος τοῦ σώματος τούτου ἐξεκίνησεν ὁ Εὐδαμίδας πάραυτα, καὶ διὰ ταχυτάτων πορειῶν ἀνέβη πρὸς τὴν Θράκην· ὁ δὲ Φοιβίδας ἐπηκολούθησε μεσοῦντος τοῦ θέρους¹.

Ὁ Φοιβίδας ἦτο θερμότατος θιασώτης τῆς φατρίας τῶν φιλοπολέμων. Κατείχετο δὲ ὅλος ὑπὸ τῆς πυρετώδους ταραχῆς ἣτις εἶχε καταλάβει μέρος τῶν πολιτῶν, φανταζόμενος, ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ εὐκόλως νὰ τύχωσι τοῦ σκοποῦ τῆς φιλοδοξίας αὐτῶν. Διεκαίετο δὲ ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ συντελέσῃ καὶ αὐτὸς τὸ καθ' ἑαυτὸν δι' ἀξιολόγου τινὸς ἀνδραγαθίας εἰς τὴν ὅσον ἔνεστι ταχυτάτην ἐπέκτασιν τῆς ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος κυριαρχίας τῆς γενετείρας. Διὸ, ἀφίχθεις εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἐστρατοπέδευσε πρὸ τῶν τειχῶν τῶν Θηβῶν, ἐν ᾗ πόλει ὀξύτατος ἦτο ὁ πρὸς ἀλλήλους ἀνταγωνισμὸς τῶν φατριῶν. Καὶ οἱ μὲν δημοκρατικοὶ εἶχον κατορθώσει τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἡγέτου αὐτῶν Ἰσμηνίου ὡς πολεμάρχου, οἱ δὲ ὀλιγαρχικοὶ τὴν τοῦ Λεοντιάδου². Καὶ ἦσαν μὲν ἀκόμη ισόρροποι αἱ δύο φατρίαι, ἀλλ' οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἡσθάνοντο, ὅτι κατέπιπτεν ἡ δύναμις αὐτῶν καὶ ὅτι εἶχον ἀνάγκην ξένου στηρίγματος, ὅπως συγκρατηθῶσιν. Ἡ δὲ νῦν παρούσασα ἐκείνη εὐκαιρία ἦτο ἀρίστη πρὸς τοιοῦτον σκοπόν. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Ἰσμηνίας ἐπεῖχεν ἀγερώχως καὶ οὐδαμῶς ἐνεφανίζετο ἐν τῇ στρατοπέδῳ, ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ἦλθεν εἰς κρυφίαν κοινολογίαν πρὸς τὸν στρατηγὸν τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ προσέτεινεν εἰς αὐτὸν νὰ καταλάβῃ τὴν ἀκρόπολιν τῆς πόλεως, ἣν ὁ Λεοντιάδης ἔμελλε νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτὸν ἄνευ ἀγῶνος καὶ κινδύνου.

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. V, 2, 24· Εὐδαμίδας ἐξίων Φοιβίδαν τὸν ἀδελφὸν ἐδεήθη τῶν ἐφόρων τοὺς ὑπολειπομένους τῶν ἑαυτῷ προστεταγμένων ἀθροίσαντα μετιέναι. Ὁ δὲ *Διόδωρος Σικελιώτης* (XV, 20) ἀνακριδῶς παριστάνει ἐκστρατεύοντα πρῶτον τὸν Φοιβίδαν.

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [V.] 2, 25· στασιαζόντων τῶν Θηβαίων πολεμαρχοῦντες μὲν ἐτύγχανον Ἰσμηνίας τε καὶ Λεοντιάδης, διάφοροι δὲ ὄντες [ἀλλήλοισι] καὶ ἀρχηγὸς ἐκάτερος τῶν ἐταριῶν.

Ἄλλ' ἀνασκοπήσωμεν πῶς εἶχον τὰ πράγματα. Κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον ὑπῆρχον μεταξύ Σπάρτης καὶ Θηβῶν σχέσεις εἰρηνικαί· ἀλλ' οὐχ ἦττον οἱ Σπαρτιῆται ἦσαν μεστοὶ ἀγανακτήσεως ἐναντίον τῶν Θηβῶν, τῆς κυρίας ἐστίας τοῦ τελευταίου πολέμου. Ἐγίνωσκον μεθ' ὁποίας δυσαρесκείας εἶχον ὑποκύψει οἱ Θηβαῖοι εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Σπάρτης διαταχθεῖσαν ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης· αἱ δ' ἐνεστῶσαι σχέσεις μεταξύ τῶν δύο πόλεων ἦσαν λίαν μετέωροι, καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ μείνωσι τοιαῦται ἐπὶ μακρόν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν ἐναντίον τῆς Μαντινείας στρατείαν τῶν Σπαρτιατῶν εἶχον ἀκόμη συστρατεύσει οἱ Θηβαῖοι· ἀλλὰ τώρα, εἰσηγουμένου τοῦ Ἰσμηνίου, εἶχε δηλωθῇ δημοσίᾳ, ὅτι οὐδὲ εἷς Θηβαῖος ἔμελλε νὰ συμμετάσχη τῆς ἐπὶ τὴν Θράκην στρατείας, καὶ ταῦτα διότι πᾶσα πέραν τοῦ ἰσμοῦ στρατεία τῆς Σπάρτης δυσηρέσκει τὰ μέγιστα τὰς πόλεις τῆς συνεχοῦς Ἑλλάδος, προβλεπούσας ὅποιον ἔμελλε νὰ εἶνε τὸ ἐπακόλουθον τῶν τοιούτων στρατειῶν. Κατὰ δὲ τὰς ἐκθέσεις τῶν πρέσβων οἱ Λακεδαιμόνιοι οὐδαμῶς ἠδύναντο νὰ μπιβάλλωσιν, ὅτι παρεσκευάζετο συμμαχία τῶν πόλεων τῆς μέσης Ἑλλάδος καὶ τῆς βορείου, τῶν μόνων αἵτινες εἶχον ἀκόμη δύναμιν ἀντιστάσεως καὶ αἵτινες συνενούμεναι ἠδύναντο νὰ ποτελέσωσι δύναμιν ἐξαιρέτως κινδυνώδη. Στόλον δὲ δὲν εἶχεν ἡ Σπάρτη, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐπὶ τὴν Θράκην στρατείας ἐξηρτᾶτο κυρίως ἐκ τῆς ἀσφαλείας τῆς μακρᾶς ὁδοῦ κατὰ γῆν. Ἄλλ' ὥς εἶχον νῦν τὰ πράγματα, ὥφειλον νὰ φοβῶνται, ὅτι κατὰ τὴν πρώτην ἀτυχίαν τῶν σπαρτιατικῶν ὅπλων οἱ Θηβαῖοι ἔμελλον νὰ ἐπιχειρήσωσι φανεράν ἀντίστασιν ἐναντίον τῆς Σπάρτης καὶ παρεμβάλωσι μεγίστας δυσχερείας εἰς τὴν στρατιὰν αὐτῶν τὴν μέλλουσαν νὰ στρατεύσῃ κατόπιν. Ἡ δὲ Καδμεία ἦτο χωρίον ἐπικαιρότατον πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς στρατιωτικῆς ὁδοῦ.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, στρατηγὸς φιλόδοξος οἷος ὁ Φοιβίδας δὲν ἠδύναντο νὰ διστάσῃ ἐπὶ μακρόν, ὅτε προετάθη εἰς αὐτὸν ἡ κατάληψις τῆς Καδμείας. Διὰ τολμηρᾶς ἐφόδου ἠδύναντο

πράγματι νὰ ἐπιτευχθῇ ἄνευ χύσεως αἵματος τοῦθ' ὅπερ ὤφειλεν ὅπωςδὴποτε νὰ ἐπιτευχθῇ ἐνωρὶς ἢ ἄργα, ἂν ἡ Σπάρτη ᾔθελε νὰ κατορθώσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματος αὐτῆς καὶ δὴ τότε, ὡς ἡδύνατο νὰ εἰκασθῇ, διὰ πολέμου αἵματηροῦ καὶ κινδυνώδους.

Ὁ δὲ Λεοντιάδης εἶχεν ἐκλέξει τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν μετὰ μεγίστης πανουργίας. Ὑπῆρχε δὴλα δὴ ἐν Θήβαις μεγάλη ἐορτὴ, ἣς κέντρον ἦτο ὁ ἐπὶ τῆς Καδμείας πανάρχαιος ναὺς τῆς Δήμητρος¹. Ἦτο δ' ἐορτὴ ἐορταζομένη παρὰ μόνων τῶν γυναικῶν, αἵτινες παρίσταντο μόναι ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως κεκλεισμένων τῶν πυλῶν· τὰς δὲ κλειῖδας εἶχεν ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὁ Λεοντιάδης. Ἡ δὲ βουλὴ συνεδρίαζεν ἐν τινι στοᾷ παρὰ τὴν ἀγορὰν, καὶ ἡ ἀπὸ τῆς νοτίου πύλης τῆς πόλεως εἰς τὴν Καδμείαν ἀγούσα ἦτο λίαν βραχεῖα καὶ ἐξ οὐδεμιᾶς τῶν κεντρικῶν θέσεων τῶν Θηβῶν διήρχετο· πρὸς δὲ τούτοις οἱ πολῖται ἦσαν παραδεδομένοι ὅλως εἰς τὴν ἐορταστικὴν αὐτῶν διάθεσιν καὶ ὑπὸ οὐδεμιᾶς κατείχοντο ὑπονοίας. Οὐδεὶς ἀνελογίζετο τοὺς Σπαρτιάτας, περὶ ὧν ἐγίνωσκον, ὅτι περὶ τὴν μεσημβρίαν εἶχον λάβει διαταγὴν νὰ ἐκκινήσωσι πρὸς βορρᾶν. Ὅτε λοιπὸν ὁ Λεοντιάδης ἐπέισθη, ὅτι ἔνεκα τοῦ θάλλους τῆς μεσημβρίας ἅπαντες οἱ πολῖται εἶχον ἀποχωρήσει ἀπὸ τῆς ὁδοῦ, ἀνέβη ἐπὶ τὸν ἵππον, ὡς εἰ ᾔθελε καὶ νὰ προπέμψῃ τὸν ἀποχωροῦντα στρατηγὸν, ἀλλ' ὅμως εἰσῆγαγεν αὐτὸν κρύφα μετὰ τῆς στρατιᾶς εἰς τὴν πόλιν. Οὕτω δὲ ἡ Καδμεία μετὰ τῶν ἐπ' αὐτῆς γυναικῶν περιῆλθεν εἰς τοὺς Σπαρ-

¹ Κατὰ μόνον τὸν *Ἀριστείδην* (Τόμ. Α' σ. 419 ἐκδ. Dindorf) ἡ ἄλωσις τῆς Καδμείας συνέβη Πυθίων ὅντων, διὰ παρὰ τῷ Clinton [ἐν τοῖς *Fasti Hellenici*] ἀνεγράφη γενομένη [τῷ 382 π. Χ.] ('Ὀλυμπ. 99, 3). Ἄλλ' ἀκριβέστερον λέγει ὁ *Ξενοφῶν* (V, 2, 29) διὰ τὸ τὰς γυναικῶν ἐν τῇ Καδμείᾳ θεσμοφορίζειν, *Θέροντες* [δὲ] ὄντες. Ταῦτά δὲ μαρτυρεῖ καὶ ὁ *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Πελοπίδου 5. Κατὰ δὲ τὸν Böckh (*Mondeycken* [der Hellenen] σ. 83) τὰ Θεσμοφόρια, τελούμενα κατὰ τὸν βουλευτικὸν μῆνα Δαμάτριον, συμπίπτουσι πιθανῶς πρὸς τὰ μέσα Σεπτεμβρίου. Ἄλλοι δὲ ὑποθέτουσιν ἄλλας ἐορτάς τῆς Δήμητρος. Οὕτως ὁ Sievers ([*Geschichte Griechenlands vom Ende des peloponnesischen Kriegs bis zur Schlacht bei Mantinea*] σ. 159 κ. ἑ.) εἰκάζει τὰ Θαλύσια· ἐπειδὴ δὲ ὁ μὲν Θειλούθιος, ἡγοῦν Θαλύσιος, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν Θαργελιώνα, κατὰ τὴν εἰκασίαν αὐτοῦ ἡ κατάληψις τῆς Καδμείας συνέπεσε περὶ τὸν Μάιον.

τιάτας, πρὶν ἢ ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος λάβωσιν ὑπόνοιαν τοῦ κινδύνου¹. Αὐτὸς δὲ ὁ Λεοντιάδης ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἀνακοινώσας εἰς τὴν βουλὴν τὰ γενόμενα καὶ δηλώσας, ὅτι πᾶς ἀντίστασις ἦτο ἀδύνατος. Οἱ δὲ ὁπαδοὶ αὐτοῦ προσεχώρησαν ἀμέσως εἰς αὐτόν, καὶ, ἐπειδὴ οἱ ἀντίπαλοι ἦσαν ὅλως ἐκπεπληγμένοι, οἱ ὀλιγαρχικοὶ κατώρθωσαν τὰ πάντα, ἰδίως δὲ τὴν σύλληψιν τοῦ Ἰσμηνίου² καὶ τὴν ἀντικατάστασιν αὐτοῦ διὰ τινος τῶν ὁμοφρόνων, οἱ δὲ ἡγέται τῶν δημοκρατικῶν ἔφυγον εἰς Ἀθήνας³. Ἡ προδοτικὴ ἐπιβουλὴ εἶχεν ἐπιτύχει τελείως ἐντὸς ὀλίγων ὥρων, καὶ ὁ Λεοντιάδης οὐδὲν εἶχεν ἄλλο νὰ πράξῃ ἢ νὰ σπεύσῃ εἰς τὴν Σπάρτην, ἐνθα ὁμοίως ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἀγγείλας τὸ μέγα γεγονός.

Ὅλως δὲ ἀπίθανον εἶνε, ὅτι γεγονὸς οὐ πάντα τὰ καθ' ἕκαστον συνάπτονται πρὸς ἀλλήλα μετὰ μεγίστης ἀκριβείας κατωρθώθη ὅλως τυχαίως καὶ ἐπεισοδιακῶς διὰ συνεννόησεως γενομένης ἐντὸς βραχείας προθεσμίας. Εἶνε δὲ καὶ ἀπίστευτον, ὅτι ὁ ἡγέτης τῶν ἐν Θήβαις λακωνιζόντων, ὅστις ἄλλως εἶχε βεβαίως παρασχευάσει ἀπὸ μακροῦ τὸ σχέδιον αὐτοῦ, δὲν ἐφρόντισεν ἐκ τῶν προτέρων νὰ μάθῃ ἂν καὶ κατὰ πόσον ἐδικαιοῦτο νάναμμένη πρόθυμον ἀποδοχὴν τοῦ τολμήματος παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν. Διὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰποδεχώμεν μετὰ μεγίστης πιθανότητος, ὅτι ὁ Φοιβίδας εἶχε λάβει ἐξ αὐτῆς τῆς Σπάρτης παραγγελίαν νὰ στρατοπεδεύσῃ πρὸ τῶν Θηβῶν τακτὴν ἡμέραν, νὰ ἔλθῃ ἐκεῖ εἰς κοινολογίαν πρὸς τὸν Λεοντιάδην καὶ ἰδῇ τί ἡδύνατο νὰπραχθῇ. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἐντολὴ δὲν ἡδύνατο νὰ εἶνε ἐπίσημος· οὕτω δὲ καὶ μόνον ἐξηγεῖται ἡ αἰσθησις ἣν ἐνεποίησεν ἐν Σπάρτῃ ἡ ἀφίξις τοῦ Λεοντιάδου καὶ τὸ ἄγγελμα περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Καδμείας⁴.

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 2, 26-29.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 2, 30.

³ Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 2, 31· ἀπεχώρησαν εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ ταῦτα γινώσκοντες Ἀνδροκλείδης τε καὶ Ἰσμηνίης μάλιστα τριακόσιοι. Πρὸς. Πλούταρχον ἐν Βίῳ Πελοπίδου 5.

⁴ Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 2, 32· [ἡ ὕρε δ' ἐκεῖ τοὺς μὲν ἐφόρους καὶ

Ἐν δὲ τῇ Σπάρτῃ ὁ Ἀγῥσίπολις μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν κατελήφθη, ὡς εἰκὸς, ὑπὸ εἰλικρινοῦς ὀργῆς ἐπὶ τῇ παραβάσει τῆς εἰρήνης καὶ ἀπήτησε τιμωρίαν τοῦ στρατηγοῦ καὶ ἀπόδοσιν τῆς Καδμείας. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ συγκίνησις ἦτο μεγάλη καὶ τοιαύτη, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν αὐτὴν ἐξ ἠθικῆς ἀγανακτήσεως ἐπὶ τῇ ἀτίμῳ καὶ παρασπόνδῳ πράξει. Πρέπει δὲ νὰ ὑπῆρξαν ἄλλοι λόγοι, δι' οὓς καὶ πολλοὶ τῶν Λακεδαιμονίων τῶν μὴ τασσομένων εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἀγῥσίπολιν ἀπεδοκίμαζον τὰ γενόμενα. Βεβαίως δὲ εἷς τῶν κυρίων λόγων τῆς δυσαρεσκείας ἦτο τὸ ὅτι ὑπετόπαζον ἀναγκαίως κρυφίαν συνεννόησιν μεταξὺ τοῦ Ἀγῥσιλάου καὶ τοῦ Φοιδίδου, τοῦτο δ' ἐθεώρουν ἐπέμβασιν εἰς τὰ δικαιώματα τῶν ἐφόρων ἀντικειμένην εἰς τὸ καθεστῶς. Ἀλλως δ' ἐγίνωσκον τὸ ἰδιωτικὸν μῖσος τοῦ βασιλέως ἐναντίον τῶν Θηβαίων, καὶ δὲν διελάνθανεν αὐτοὺς, ὅτι ὁ Ἀγῥσίλαος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἶχε θεωρήσει τὴν εἰρήνην ὡς τινα μάστιγα, δι' ἧς ὤφειλον νὰ πληχθῶσιν αἱ Θῆβαι. Διὰ ταῦτα δὲ ὑπελάμβανον αὐτὸν ὡς τὸν κύριον αὐτουργὸν τῆς βιαιοπραγίας ἐκείνης, εἰς ἣν δὲν ἤθελε τολμήσει νὰ προβῇ ὁ Φοιδίδας, μὴ τυγχάνων τοιαύτης κρυφίας ὑποστηρίξεως. Οὕτω δὲ ἡ ἀγανάκτησις ἐστράφη κατὰ τοῦ Ἀγῥσιλάου, ὅστις εὐρίσκετο εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς δυνάμεως, καὶ, ἀγόμενος ὑπὸ τῆς κατεχούσης αὐτὸν φιλοδοξίας, ἀπεσκόπει εἰς τὴν ἐν Σπάρτῃ ἐξάσκησιν μοναρχικῆς ἐξουσίας καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ διεύθυνσιν τῆς πρὸς τὰ ἔξω πολιτείας τῆς Σπάρτης.

Κατὰ ταῦτα ἐπεβάλλετο εἰς τὸν Ἀγῥσίλαον νὰ μεταχειρισθῇ τὴν πᾶσαν αὐτοῦ δύναμιν, ὅπως προστατεύσῃ τὸν Φοιδίδαν· ὁ δὲ τρόπος καθ' ὃν κατῴρθωσε τοῦτο παρέχει ἀσφαλὲς κριτήριον περὶ τῶν τότε κρατουσῶν ἐν Σπάρτῃ διαθέσεων. Καὶ τὰ μὲν γενόμενα ἦσαν καθ' ἑαυτὰ ἀρεστὰ εἰς τοὺς πλείστους τῶν πολιτῶν, δὲν ἐπετρέπετο δὲ μόνον ἡ ἐπιδοκιμασία τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐξετελέσθησαν, ἐπειδὴ τοιαύτη ὑπερβασία θὰ ἦτο ἐπικίνδυνον παράδειγμα ἐν τῇ πόλει τὸ πλῆθος χαλεπῶς ἔχοντας τῷ Φοιδίδῃ, ὅτι] οὐ προσταχθέντα ὑπὸ τῆς πόλεως ταῦτα ἐπεπράχει.

τῷ μέλλοντι. Διὰ ταῦτα ἐζητήθησαν εὐθύναι παρὰ τοῦ Φοιβίδου ἐπὶ τῇ αὐτοβούλῃ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ· καθηρέθη δὲ ἀπὸ τῆς στρατηγίας¹, καὶ κατεδικάσθη εἰς χρηματικὴν ζημίαν. Ἡ δὲ καταδίκη αὕτη ἀποκαθίστανε μὲν τὸ προσβληθὲν ἀξίωμα τῶν ἐφόρων, συνεπέφερε δὲ καὶ ταπείνωσιν τοῦ Ἀγησιλάου. Ἄλλ' ὥς πρὸς τὴν οὐσίαν ὁ βασιλεὺς ἐπέτυχε τελείως τὸ σκοπούμενον, καὶ δὴ ἄνευ δυσχερείας. Πράγματι δὲ ἡ δῆλωσις αὐτοῦ, κηρύξαντος ἀναφανδόν, ὅτι ἐν πάσῃ πράξει Λακεδαιμονίου στρατηγοῦ πρέπει νὰ σκοπῇται, ἂν εἶνε χρήσιμος ἢ βλαβερά εἰς τὴν Λακεδαιμόνα², οὐδὲν ἄλλο ἢ το ἢ ἐπανάληψις ἀρχαίου δόγματος τοῦ σπαρτιατικοῦ προγράμματος, καὶ κατὰ ταῦτα πολὺ ὀλίγοι ἦσαν οἱ δυνάμενοι ἀντιστῶσι σοβαρῶς εἰς αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κατάληψις τῶν Θηβῶν ἐθεωρήθη τὸ μέγιστον κέρδος οὗ ἔτυχεν ἡ Σπάρτη ἀπὸ τῆς ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς μάχης, ἡ δ' ἐκ τῆς Καδμείας ἀποχώρησις θὰ ἦτο, ὡς τότε εἶχον τὰ πράγματα, τὸ κινδυνωδέστατον τῶν διαβημάτων εἰς ὃ θὰ ἠδύνατο νὰ προβῇ ἡ Σπάρτη, δὲν ὑπῆρχεν ἀμφισβόλια περὶ τῆς διαγωγῆς ἣν ὤφειλον νὰ τηρήσωσι τὰ τέλη. Διὸ ἡ στρατιὰ ἔλαβε διαταγὴν νὰ κρατήσῃ τὴν Καδμείαν, καὶ ἐστάλησαν τρεῖς ἄρμοσται, ὅπως ἀναλάβωσι τὴν ἀρχιστρατηγίαν αὐτῆς³.

Καὶ κατεκρίθη μὲν ἐξαιρέτως παρὰ τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς νεωτέροις ἡ προδοτικὴ ἔφοδος τοῦ Φοιβίδου· ἀλλ' ἡ αἰσθησις αὕτη δικαιολογεῖται μόνον ἐπὶ τοσοῦτον, καθ' ὅσον ἡ πρᾶξις αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἐκπληκτικωτάτη καὶ τολμηροτάτη καὶ ἐπεχειρήθη κατὰ πόλεως τῶν ἐπιφανεστάτων ἐν Ἑλλάδι, κατὰ τᾶλλα δὲ εἶνε οὕτω σύμφωνος πρὸς τὸν ὅλον χαρακτῆρα τῆς ἐνεργείας τῶν Λακεδαιμονίων, ὥστε οὐδὲν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν ἐν αὐτῇ τὸ ἔκτακτον.

Ἀρκεῖ δὲ νάναλογισθῶμεν, ὅτι ἡ Σπάρτη κατ' ἀρχὴν οὐδέ-

¹ Πλουτάρχου Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου 1· Φοιβίδαν τῆς εἰς Ὀλυντον στρατηγίας ἀπέστησαν.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 2, 32. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 23.

³ Οἱ τρεῖς οὗτοι στρατηγοὶ ἐκαλοῦντο Λυσανορίδας, Ἡριπίδας καὶ Ἀρισσος. Ἴδε Πλούταρχον Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου 33 καὶ ἐν Βίῳ Πελοπίδου [1, 4].

ποτε ἀπεδέχετο τὴν ἀναγνώρισιν τῶν λοιπῶν πόλεων ὡς ἰσοτίμων καὶ τὴν δέσμευσιν ἑαυτῆς ὑπὸ ὑποχρεώσεων καὶ θεσμῶν, οἳ οἱ ὑφιστάμενοι μεταξὺ πόλεων ἐπεχουσῶν τὴν αὐτὴν τάξιν. Ἄλλως δὲ ὑπῆρχεν ἐν ἀπάσαις ταῖς πόλεσι φατρία ἀποδεχομένη τὰς ἀρχὰς τῆς Σπάρτης, τοὺς δὲ λακωνίζοντας δὲν ἐθεώρουν οἱ Σπαρτιάται φατρίαν οἶαι αἱ λοιπαί, ἀλλ' ὑπελάμβανον αὐτοὺς ὡς τοὺς μόνους νομίμους πολίτας, ὡς τοὺς ἐννόμους Ἕλληνας, τοὺς δὲ ἀντιπάλους αὐτῶν, τοὺς δημοκρατικούς, ὡς τὴν φατρίαν τῆς ἐπαναστάσεως τὴν κακουργοῦσαν οὐ μόνον πρὸς τὴν Σπάρτην, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν κοινὴν πατρίδα. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης ἡδύνατο ἡ Σπάρτη τὴν ὑπὲρ τῶν λακωνιζόντων ἐπέμβασιν νὰ θεωρῇ οἷονεὶ καθῆκον ἐπιβαλλόμενον εἰς αὐτὴν ἕνεκα τῆς ἡγεμονίας. Ὅπως δὲ παρέχεται εἰς τὴν βιαίαν ἀνάμειξιν εἰς τὰ πράγματα τῶν πόλεων ἐπίφασίς τις δικαιολογίας, συνειθίζον νὰντιλαμβάνωνται τὰ κατὰ τὰς δημοκρατουμένας πόλεις οὕτως, ὡς εἰ ἐκράτει ἐν αὐταῖς ἐπαναστατικὴ τις τρομοκρατία, καταπίεσις τις τῶν σωφρόνων πολιτῶν ὑπὸ στίφους νεωτεριστῶν, ἐπιβάλλουσα εἰς τὴν Σπάρτην τὴν ἐν ταῖς πόλεσιν ἐκείναις ἐξάσκησιν βίας χάριν ἐπιβολῆς σωτηρίας πειθαρχίας καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς νομίμου τάξεως.

Προκειμένου δὲ περὶ τῶν Θηβῶν, ἡ διαγωγὴ τῆς Σπάρτης εἶχε κατὰ τὸ φαινόμενον πολὺ μεγαλειτέραν δικαιολογίαν ἢ ἐν ἄλλαις πόλεσιν, ἐπειδὴ παρὰ τοῖς Θηβαίοις ἡ δημοκρατία ἦτο νεωτερισμὸς εἰσυχθεὶς τὰ τελευταῖα ἔτη¹. Ὁ ἕτερος δὲ τῶν δύο ἀνωτάτων ἀρχόντων τῆς πόλεως ὑπῆρξεν ἐν Θήβαις ὁ παραδοὺς ἐκουσίως εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὰς ὑπ' αὐτῆς εἰς αὐτὸν ἐπιτραπείας κλειδὰς τῆς ἀκροπόλεως. Πρὸς δὲ τούτοις οἱ Θηβαῖοι εἶχον ἀρνηθῆναι ἐπ' ἐσχάτων νὰ συστρατεύσωσι μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν, καίπερ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀναγνώρισαντες τοῦτο ὡς καθῆκον². ἡ δὲ ἄρνησις αὕτη δὲν ἡδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ ἄλλως ἢ ἕνεκα συμμαχίας ἐναντίον τῆς Σπάρτης ὁμολογηθείσης ἤδη κρύφα μετὰ τῆς Ὀλύν-

¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 546. 561].

² [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 250. 265].

θου. Κατὰ ταῦτα ἡ πόλις εὐρίσκετο ἤδη πράγματι ἐν ἐμπολέμῳ καταστάσει πρὸς τὴν Σπάρτην, εὐνόητος δὲ εἶνε ἡ σημασία ἣν εἶχεν ἡ Καδμεία προκειμένου πολέμου ἐναντίον τῆς Ὀλύνθου. Τέλος δὲ οἱ Σπαρτιᾶται ἠδύναντο νὰ ἐπικαλεσθῶσι καὶ τὸν πολὺ τραχύτερον τρόπον καθ' ὃν οἱ Θηβαῖοι εἶχον προσενεχθῇ πρὸς τοὺς Πλαταιεῖς, καὶ δὴ ἐπὶ μόνῳ τῷ προσχήματι, ὅτι ἡ ἐν Πλαταιαῖς δημοκρατία ἦτο δῆθεν παράβασις τῶν πατρίων καὶ ἀφόρητος στάσις ¹.

Ὡς πρὸς δὲ τὸ μέγιστον αἰτίαμα, ἥτοι τὴν φανεράν ῥῆξιν τῆς πρὸ μικροῦ παρ' αὐτῆς τῆς Σπάρτης προκηρυχθείσης συνθήκης, ἦτο δυνατόν νὰ γείνη σαφῶς δῆλον, ὅτι ἡ Σπάρτη οὐδεμίαν ἡνείχετο αὐτονομίαν πλὴν τῆς συνισταμένης εἰς τὴν ἐκουσίαν καθυπόταξιν ἀπασῶν τῶν πόλεων ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς.

Μεθ' ὅπου οὖν δ' ἐνδιαφέροντος ἐμερίμων οἱ Σπαρτιᾶται, ὅπως τὴν κατάληψιν τῆς Καδμείας παραστήσωσι κατὰ τὸ φαινόμενον ὡς πρᾶξιν ἐπιχειρηθεῖσαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὅλου ἔθνους καὶ πρὸς τὸ συμφέρον αὐτοῦ, ἔδειξαν καὶ ἐν τῇ δίκῃ τοῦ εἰς αὐτοὺς παραδοθέντος Ἰσμηνίου, καταστήσαντες οἰονεὶ ἀμφικτυονικὸν δικαστήριον, εἰς ὃ ἐκάλεσαν συνέδρους ἐξ ἀπασῶν τῶν συμμάχων πόλεων. Ὁ ὑπόδικος κατηγορήθη ὡς προκαλέσας τὸν κορινθιακὸν πόλεμον καὶ ἐλθὼν εἰς κρυφίαν συνεννόησιν πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν ². Καὶ ἀπέκρουσε μὲν ἀμυνόμενος τᾶρθρα ταῦτα τῆς κατηγορίας μετὰ πολλῆς δεξιότητος. Ἀλλὰ πῶς ἠδύναντο νὰ ρνηθῇ, ὅτι ἦτο ἀφωσιωμένος εἰς τὴν δημοκρατίαν καὶ ὅτι εἶχεν ἀντιστῆ εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς Σπάρτης; Τοῦτο δὲ ἤρκεσε πρὸς καταδίκην αὐτοῦ· διὰ δὲ τῆς θανατώσεως αὐτοῦ οἱ Σπαρτιᾶται κατώρθωσαν οὐ μόνον νὰ ἐκδικηθῶσι τὸν μισητὸν ἀντίπαλον καὶ ἐκφροδήσωσι τοὺς ὁμόφρονας αὐτοῦ, ἀλλὰ καί τι πλεόν, τὸ νὰ κηρυχθῶσιν ὑπὸ δικαστηρίου πανελληνίου δημοκρατικὰ φρονήματα καὶ ἔχθρα ἐναν-

¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 67. 162 κ. ἑ.]

² Περὶ τῆς παρὰ τοῦ Ἰσμηνίου ἀποδοχῆς περσικοῦ χρήματος ἴδε Bergk Griechische Literaturgeschichte Τόμ. Β' σ. 542.

τίον τῆς Σπάρτης ὡς ἐσχάτη προδοσία, οὕτω δὲ συγχρόνως καὶ ἡ ὅλη αὐτῶν διαγωγὴ πρὸς τὰς Θήβας ἀναγνωρισθῇ ὡς νόμιμος¹.

Τὰ δὲ συμβάντα ταῦτα διαφωτίζονται ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῶν ἀμέσως κατόπιν γενομένων ἐν Φλιοῦντι.

Ὁ Φλιοὺς μετὰ τὴν διὰ τῆς βίας ἐπιβληθεῖσαν εἰς αὐτὸν ἀποδοχὴν τῶν φυγάδων² εἶχεν ἐπιδείξει εἰλικρινεστάτην πίστιν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους. Ὁ δὲ Ἀγησίπολις, ὅστις πάντοτ' ἐμερίμνα προφρόνως νάπομακρύνῃ πᾶσαν ἀφορμὴν πρὸς νέας βιαιοπραγίας, εἶχεν ἀναμφιλέκτως συντελέσει τὸ καθ' ἑαυτὸν εἰς τὸ νὰ προσελκύσῃ διὰ προσηνείας τοὺς Φλιασίους· ἠὺχαρίστησε δὲ αὐτὸν ἰδιαζόντως τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Φλιάσιοι παρὰ τὰς ἐν αὐτῇ τῇ πόλει δυσχερείας καὶ ἀνωμαλίας ἐξετέλουν προθύμως τὰς πρὸς τὴν συμμαχίαν ὑποχρεώσεις καὶ παρέσχον μάλιστα εἰς αὐτὸν εὐκαιρίαν νὰ ἐπαινέσῃ αὐτοὺς δημοσίᾳ ἐπὶ τῇ ταχείᾳ ἀποστολῇ τῶν ἀφρόνων αὐτῶν χρηματικῶν εἰσφορῶν, δι' ἧς διεκρίθησαν ὑπὲρ πάντας τοὺς συμάχους. Συνέβησαν δὲ ταῦτα, ὅτε ὁ Ἀγησίπολις ἐξεκίνησε στρατεύων ἐπὶ τὴν Ὀλυνθον μετὰ τῆς μεγάλης στρατιᾶς³· κατὰ ταῦτα δὲ οἱ Φλιάσιοι ἐτάσσοντο πιθανῶς εἰς ἐκείνους τοὺς συμάχους ὅτινες ἐπωφελήθησαν τὴν νέαν διάταξιν τῶν κατὰ τὰς στρατείας⁴, ὅπως ἀπαλλαγῶσι καθ' ὅλου ἢ ἐπὶ μέρους τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ στρατεύεσθαι διὰ παροχῆς ἀργυρίου, τοῦθ' ὅπερ ἐν στρατείᾳ ἐπιχειρουμένη εἰς χώραν μακρὰν ἀπέχουσαν ἔπραξαν βεβαίως πολλὰ τῶν εὐπορωτέρων συμμαχίδων. Εἶνε δὲ λίαν πιθανὸν καὶ ὅτι ἔνεκα τοῦ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ἀνταγωνισμοῦ τῶν δύο φατριῶν οὐδετέρ' αὐτῶν ἐπεθύμει νὰ ἐξασθενήσῃ διὰ τῆς ἐξαποστολῆς στρατιωτῶν.

Ἀλλ' ὅτε ἤδη ὁ Ἀγησίπολις ἦτο καθ' ὁδὸν ἀπὸ τοῦ ἕαρος

¹ Ὁ Ἰσμενίας ἐθανατώθη ὡς μεγαλοπράγμων καὶ κακοπράγμων κατὰ μὲν τὸν *Ξενοφῶντα* (Ἑλλην. [V], 2, 35) ἐν Θήβαις, κατὰ δὲ τὸν *Πλούταρχον* (ἐν Βίῳ Πελοπίδου 5) ἐν Σπάρτῃ.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 373.

³ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. V, 3, 10.

⁴ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 379 κ. ε.

τοῦ 381 π. Χ. καὶ ἡ συνδιαλλακτικὴ αὐτοῦ ἐπίδρασις δὲν ἡδύνατο πλέον νὰ ἰσχύσῃ, ἐξερράγησαν ἐν Φλιοῦντι νέαι διχόνοιαι. Ἡ ἐκκάθαρσις τῶν εἰς τὴν κτῆσιν τῶν γαιῶν ἀναφερομένων ἀμφιλογιῶν δὲν ἡδύνατο νὰ προχωρήσῃ, καὶ κατέστη ἀδύνατος ἡ ἐν ὁμονοίᾳ ἀμφοτέρων τῶν φατριῶν δικαία λύσις τῶν ἀμφισβητούμενων περὶ ἰδιοκτησίας ζητημάτων. Καὶ οἱ μὲν δημοκρατικοὶ ὡς ἀρμόδια ἀπεδέχοντο μόνον τὰ ἐπιχώρια δικαστήρια· ἀλλὰ ταῦτα συνέκειντο ἐκ πολιτῶν τασσομένων, καθ' ἃ τὸ μέγα πλῆθος τῶν οἰκητόρων τοῦ ἄστεως, εἰς τὸν δῆμον. Οἱ δὲ πρότερον φυγάδες, οἵτινες δὲν εἶχον ἀκόμῃ κατορθώσει τὴν τελείαν ἀνάκτησιν τῶν κτημάτων αὐτῶν, ἰσχυρίσθησαν, ὅτι τὰ δικαστήρια ἐδίκαζον ἀδίκως, ἡρνήθησαν νὰ ἐμπιστευθῶσιν εἰς αὐτὰ τὴν λύσιν διαφορῶν ἐχουσῶν κυρίως πολιτικὸν χαρακτῆρα, καὶ ἀπήτησαν νὰ διαδικασθῶσιν ἐνώπιον ἄλλων, ξένων δικαστῶν. Ἡ δὲ ἀξίωσις αὕτη συμπίπτει πρὸς τὰς προθέσεις τοῦ Ἀγησιλάου ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε δυνάμεθα εὐλόγως νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ὑπεκινήθη παρ' αὐτοῦ, ἅτ' ἐπιδιώκοντος τὴν ἐξέγερσιν τοῦ κακοποιοῦ πνεύματος τῆς διχονοίας μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου, μεθ' οὗ ὁ εὐγενὴς αὐτοῦ συμβασιλεὺς ἐπεζῆτει ἀπανταχοῦ τὴν κατάπαυσιν αὐτῆς.

Ὅτε δὲ οἱ φυγάδες ἐτράπησαν εἰς τὴν Σπάρτην καὶ ὑπέβαλον τὰ παράπονα αὐτῶν κατὰ τῶν συμπολιτῶν ὡς ἀρνούμενων νὰ δικάσωσι τὰ κατ' αὐτοὺς δικάως¹, ὁ δῆμος τῶν Φλιασίων ἐτιμώρησεν αὐτοὺς διὰ χρηματικῆς ζημίας, ἐπειδὴ εἰκότως οὐδεμία πόλις αὐτόνομος ἡδύνατο νὰνεχθῇ ὅπως ἔνιοι τῶν ἰδίων πολιτῶν ἀπευθύνωσι τὰ παράπονα αὐτῶν εἰς ξένας πόλεις. Ἀλλ' οἱ ἔφοροι ἦσαν ἤκιστα διατεθειμένοι νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν παρουσιαζομένην εἰς αὐτοὺς εὐκαιρίαν νέας ἐπεμβάσεως· διὸ ἐνήργησαν ὁμοιότατα πρὸς τὸν τρόπον τοῦ Ἀγησιλάου, ὅστις ἤθελε νὰ θεωρῇται ἡ δημοκρατία ὡς ἀποπλάνησις κινδυνώδης καὶ διὰ ταῦτα ἐφρόνει, ὅτι πάντα τὰ προκαλούμενα ζητήματα ὥφειλον νὰ ὑποβάλλωνται πρὸ συνεδρίου ἐλληνικοῦ, ἥτοι πρὸ τῆς ἀξιωματικῆς

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [V,] 3, 11 κ. ἑ.

δαιτησίας τῆς πόλεως τῆς ἐχούσης τὴν ἡγεμονίαν. Καὶ κατὰ τὴν περίστασιν δ' ἐκείνην οἱ ὀλιγαρχικοὶ, οἵτινες παρὰ τῶν ἰδίων συμπολιτῶν ἐθεωροῦντο προδόται καὶ εἶχον καταδικασθῆ κατὰ τοὺς καθεστῶτας νόμους, ἐθεωρήθησαν οἱ ἀληθεῖς πατριῶται καὶ γνήσιοι πολῖται, οὓς ὤφειλον νὰ προστατεύσωσιν ἀπὸ τῆς ἀκολασίας μικρᾶς φατρίας, καίτοι ἢ πρὸς αὐτὰ τὰ πράγματα ἂντίθεσις ἦτο τὴν φορὰν ταύτην πολὺ μεγαλειτέρα καὶ καταφανεστέρα ἢ ὅτε προέκειτο περὶ τῶν Θηβῶν. Ἀλλὰ, θέλοντες νὰ ἐπιβαρύνωσι τοὺς Φλιασίους καὶ δι' ἐπαχθοῦς διανοήματος, παρέστησαν τὰ πράγματα οὕτως, ὥς εἰ οὗτοι εἶχον ἀναμείνει μόνον τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ἀγησιπόλιδος ὅπως ἐπιδείξωσιν ἰσχυρογνώμον' ἀντίστασιν ἐναντίον τῆς Σπάρτης, φρονοῦντες, ὅτι ὁ ἄλλος βασιλεὺς δυσκόλως ἤθελε καὶ αὐτὸς ἀπομακρυνθῆ ἐκ τῆς Σπάρτης καὶ ὅτι διὰ τοῦτο οὐδένα ὑφίσταντο κίνδυνον ἐνόπλου ἐπιθέσεως. Ἀλλὰ τοιαύτην ἀφελῇ ἐκτίμησιν τῶν περιστάσεων δυσκόλως ἐπιτρέπεται νὰ εἰκάζωμεν ὑπάρξασαν παρὰ τοῖς Φλιασίοις.

Ἡ δ' ἐξελίξις τῶν περαιτέρων γεγονότων ὑπῆρξε κατὰ πάντ' ἀκόλουθος. Ὁ Ἀγησίλαος, ἔχων ἰδίᾳς σχέσεις φιλίας καὶ ξενίας πρὸς τοὺς ἡγέτας τῶν φυγάδων, τὸν Ποδάνεμον καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν, ἐπεδίωξε τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῶν μετὰ μεγάλης δραστηριότητος. Καὶ δὴ ἰσχυρίσθη, ὅτι αἱ ἀξιώσεις αὐτῶν ἦσαν τελείως δεδικοιολογημέναι, καὶ ὅτι ἡ καταδίκη αὐτῶν ἦτο ἄκυρος, καὶ ἐξώρμησε πάραυτα μετὰ στρατιᾶς. Οἱ δὲ Φλιάσιοι ἔστειλαν πρεσβείας εἰς ὑπάντησιν αὐτοῦ καὶ ὑπεσχέθησαν ὑπακοὴν εἰς τὰ κελευόμενα ὑπὸ τῆς Σπάρτης· ἀλλὰ τοιαῦται διαπρεσβεύσεις ἐπήρχοντο ἄργα πλέον. Ἡ δοθεῖσα εἰς αὐτοὺς ἀπάντησις ὑπῆρξεν, ὅτι ἡ πίστις τῆς πόλεως εἶχεν ἐξελεγχθῆ ἐπισφαλῆς καὶ ὅτι μόνον παραδίδοντες τὴν ἀκρόπολιν εἰς σπαρτιατικὴν φρουρὰν ἠδύναντο νὰ παράσχωσιν ἐπαρκῇ ἐγγύησιν περὶ τῆς πίστεως αὐτῶν. Λαβόντες δὲ ταύτην τὴν ἀπόκρισιν, ἀπεφάσισαν οἱ Φλιάσιοι νὰ ὑπερασπισθῶσιν ἀνδρικῶς τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν ἐλευθερίαν, εἰ καὶ δὲν εἶχον λάβει καιρὸν νὰ παρασκευασθῶσι πρὸς πόλεμον καὶ οὐδε-

μίαν εἶχον ἄλλην ἐλπίδα πλὴν τῆς τυχὸν παρεχομένης ὑπὸ τῆς πεποιθήσεως περὶ τοῦ δικαίου αὐτῶν, τῆς ὀχυρᾶς θέσεως τῆς πόλεως καὶ τῆς δυσαρεσκείας τῶν συμμάχων ἐναντίον τῆς ἀλαζονείας τῆς Σπάρτης.

Ἐπὶ τριῶν ἐπαλλήλων πεδίων ἐξετείνετο ὁ Φλιοῦς μεταξὺ τῶν ῥυάκων τῶν ἀποτελούντων τὰς πηγὰς τοῦ Ἀσωποῦ· καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ κατωτάτου τῶν ἐπιπέδων ἔκειτο ἡ ἀγορὰ μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν κτιρίων, ἐπὶ δὲ τοῦ μέσου ὁ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου ἡ ἀκρόπολις. Ὁ δὲ λόφος τῆς ἀκροπόλεως ἦτο λίαν ὀχυρὸς, καὶ εἶχε τοιαύτην ἔκτασιν, ὥστε εὐρίσκοντο ἐπ' αὐτοῦ ἄλση κυπαρίσσω καὶ ἀγροὶ σιτηρῶν¹, τοῦθ' ὅπερ συνετέλεσεν ἴσως εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ δυνατὴν μακρὰν ἀντίστασιν². Προϊστάτο δὲ τῆς ἀντιστάσεως ὁ τοῦ δήμου ἡγέτης Δελφίων, καὶ δὴ μετὰ τοιαύτης ἀφοβίας καὶ καρτερίας, ὥστε προεκάλεσε τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτῶν τῶν πολεμίων³. Εἶχε δὲ περὶ αὐτὸν ἐπίλεκτον στρατιὰν τριακοσίων νεανιῶν, μεθ' ἧς ὑπερήσπιζε κατὰ τὴν προσηκούσαν ὥραν πᾶσαν κινδυνεύουσιν θέσιν, καὶ δι' ἐξόδων δὲ ἡνώχλει τοὺς πολιορκητάς. Ἐν δὲ τῷ στρατοπέδῳ τῶν πολιορκητῶν ἐκράτει πολλὴ ἀπροθυμία, καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἐδειξαν, ὅτι εἶχον ὀλίγην διάθεσιν νὰ χρησιμεύωσιν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ἀντὶ δημίων καὶ βοηθῶσιν αὐτοὺς ὅπως τιμωρῶσι καὶ καταδυναστεύωσι πᾶσαν εἰς αὐτοὺς δυσμενῆ πόλιν. Ἡ δὲ πολιορκία παρεξετείνετο ἐπὶ μακρὸν⁴, καὶ ἡ ὑπηρεσία ἦτο κοπιωδεστάτη, ἡ δὲ ἀδικία τῆς ὅλης στρατείας καθίστατο καταφανὴς εἰς ἅπαντας τοὺς συμμάχους, ἔτ' ἐθεώρουν τὸ μικρὸν στίφος τῶν φυγάδων, ὧν ἐσκοπεῖτο ἡ διὰ τῆς

¹ [Τὴν μὲν ὑπαρξίν ἄλλους κυπαρίσσων ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Φλιοῦντος μαρτυρεῖ ὁ Πανσανίας (II, 13, 3)· ἡ δὲ ὑπαρξὶς σιτοφόρων ἀγρῶν ἐξάγεται ἐκ τῶν τοῦ Ξενοφῶντος (Ἑλλην. VIII, 2, 8)· τῶν ὀραγμάτων δ' ἔτυχεν ἐξ αὐτῆς τῆς ἀκροπόλεως τεθερισμένα].

² Περὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 471 κ. ἐ.

³ Ξενοφῶντος Ἑλλην. [V,] 3, 22 κ. ἐ.· [Δελφίων τις], λαμπρὸς θακῶν εἶναι, λαβὼν πρὸς αὐτὸν τριακοσίους ἀνδρας Φλιασίων, ἱκανὸς μὲν ἦν κωλύειν τοὺς βουλομένους εἰρήνην ποιῆσαι κτλ.

⁴ [Ξενοφῶντος Ἑλλην. V,] 3, 16 κ. ἐ.

βίας κἀθοδος. Καὶ ἐπειρᾶτο μὲν ὁ βασιλεὺς καὶ κατὰ ταύτην τὴν περίστασιν νὰ διαδώσῃ τὴν ιδέαν, ὅτι οἱ δημοκρατικοὶ ἐξήσκουν τρομοκρατίαν ἐν τῇ πόλει καὶ ὅτι ὁ Δελφίων ἦτο τύραννος, ὅστις μετὰ τῆς φρουρᾶς αὐτοῦ κατέπνιγε τὸ ἀληθὲς φρόνημα τῶν πολιτῶν. Ἡ δὲ παρὰ τοῦ Δελφίωνος δοθεῖσα εἰς αὐτὸν ἀπάντησις ὑπῆρξεν ἢ ἐπὶ ἀναπεπταμένου καὶ κατόπτου λόφου σύγκλησις τῶν πολιτῶν, ὅπως οἱ πολιορκηταὶ πεισθῶσι διὰ τῶν ἰδίων ὀφθαλμῶν, ὅτι οὐδεμία ἐκράτει ἐν τῇ πόλει τυραννὶς καὶ ὅτι δῆμος πεντακισχιλίων ἀνδρῶν ἦτο συντεταγμένος ὁμόθυμος ὑπὸ τᾷ ὅπλῳ, ὅπως ἀντιστῇ ἐναντίον τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Λακεδαιμονίων προδοτῶν.

Ἄλλ' ὁ Ἀγησίλαος δὲν ἐφοβήθη, οὐδ' ἔπαυσε μετερχόμενος τὴν αὐτὴν καὶ πρότερον ὕπουλον πολιτείαν. Ἡ σιτοδεία ἤρχισε τέλος γινομένη αἰσθητῇ κατ' ἀνάγκην ἐν Φλιοῦντι, ἀφ' οὗ πρότερον ἡ πόλις ἐκαρτέρησε χρόνον διπλάσιον τοῦ δηλωθέντος ὡς δυνατοῦ ὑπὸ τῶν φυγάδων. Καὶ οἱ μὲν ὑποπτοὶ τῶν πολιτῶν ἤρχισαν ἐκφεύγοντες ἐκτὸς τῶν τειχῶν, ὁ δὲ Ἀγησίλαος διέταξε τότε, ὅπως οἱ φυγάδες μεταχειρισθῶσιν ἀπάσας αὐτῶν τὰς σχέσεις χάριν προσελκύσεως τῶν συμπολιτῶν. Οἱ δὲ πολιορκηταὶ ὑπεδέχθησαν αὐτοὺς μετὰ μεγάλης φιλοφροσύνης, ἔθρεψαν καὶ ὥπλισαν· οὕτω δὲ διὰ παντοίων τεχνασμάτων ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ εὐρισκομένων Φλιασίων ὑπερέβη τοὺς χιλίους, οὓς ἠδύνατο νὰ ἐπιδεικνύῃ ὁ Ἀγησίλαος ὡς τοὺς λογάδας τῶν πολιτῶν, εἰς οὓς ὤφειλον νὰ ποδοθῶσι τὰ ἐν τῇ πόλει δικαιώματα.

Τέλος δὲ ἡ δύναμις τῆς ἀντιστάσεως τῆς γενναίας πόλεως ἔκλινε πρὸς τὸ τέρμα. Ἐζήτησαν δὲ ἄδειαν ἐλευθέρας ἐξόδου χάριν πρεσβείας σταλησομένης εἰς τὰ τέλη τῆς Σπάρτης· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς, οὗ προσεβάλλετο τὰ μέγιστα τὸ ἀξίωμα διὰ τῆς ὑποτιμήσεως αὐτοῦ, ἀπήτησε καὶ κατάρθωσε παρὰ τῶν ἐφόρων νᾶνα θέσωσι πᾶσαν ἀπόφασιν εἰς τὴν κρίσιν αὐτοῦ καὶ μόνου. Ταύτην δὲ τὴν ἀπόκρισιν φέροντες ἐπέστρεψαν οἱ πρέσβεις εἰς τὴν πόλιν, καὶ τότε οἱ ἀτυχεῖς Φλιασιοὶ εὐρέθησαν ἠναγκασμένοι νὰ παρα-

δοθῶσιν ἄνευ ὄρων εἰς τὴν ἀσπονδότατον τῶν ἐχθρῶν. Κατεχόμενος δὲ ὑπὸ βιαιοτάτης ὀργῆς διὰ τὴν μακρὰν πολιορκίαν, ἥτις εἶχε διαρκέσει δεκαοκτῶ μῆνας καὶ ὑπερέκεινα ¹, τέλος δὲ καὶ διὰ τὴν διάδρασιν τοῦ Δελφίωνος, προσηνέχθη μετ' αὐστηρότητος μεγίστης. Κατέστησε δ' ἑκατὸν ἄνδρας, ὧν τὸ μὲν ἥμισυ συνίστατο ἐκ φυγάδων, τὸ δὲ ἄλλο ἥμισυ ἐκ πολιτῶν οἰκείων πρὸς αὐτοὺς. Οὗτοι δ' ἔμελλον νάποφασίσωσι τίς τῶν ἐν τῇ πόλει ἦτο δίκαιον νὰ ζήσῃ καὶ τίς νάποθάνῃ. Εἰς τοὺς αὐτοὺς δὲ ἄνδρας ἀνετέθη καὶ ἡ σύνταξις νέου πολιτεύματος ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν σπαρτιατικῶν ὄπλων ².

Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἦλθε τὸ ἄγγελμα τῆς παραδόσεως τῆς Ὀλύνθου. Μετὰ πολλὰς περιπετείας τοῦ πολέμου, καθ' ὃν ἔπεσε μὲν πρὸ τῶν τειχῶν τῆς ἐχθρικῆς πόλεως ὁ γενναῖος Τελευτίας, ὁ μετὰ τὸν Εὐδαμίδαν πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ ἀποσταλὴς στρατηγός ³, ἔπειτα δὲ καὶ ὁ Ἀγησίπολις ἀπέθανεν ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας, παθὼν ὑπὸ πυρετοῦ ⁴, κατώρθωσε τέλος ὁ Πολυβιά-

¹ Ἡ πολιορκία διήρκεσεν εἴκοσι μῆνας. Ἰδε *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. V, 3, 25. Ἡ δὲ παράδοσις τοῦ Φλιούντος ἐγένετο τελευτῶντος τοῦ θέρους τοῦ 379 π. Χ. Ἰδε Sievers [Geschichte Griechenlands vom Ende des peloponnesischen Kriegs] σ. 390.

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. V, 3, 25· πρῶτον μὲν ἀνακρίναι ὅντινὰ τε ζῇν ἐν τῇ πόλει καὶ ὅντινα ἀποθανεῖν δίκαιον εἴη· ἔπειτα δὲ νόμους θεῖναι, καθ' οὓς πολιτεύσοιντο. Κατὰ τὸν Sauppe (ἐν ταῖς Göttinger gelehrte Anzeigen. 1882 σ. 297 κ. ἑ.) ἡ διήγησις τοῦ *Ξενοφῶντος* περὶ τῆς μετὰ πίστει καὶ γενναιότητος ἐγκατεργασίας τῶν Φλιασίων, ἥτις εἶνε γεγραμμένη μετὰ περισσῆς θερμότητος, ἀνεγράφη κρατούσης τῆς ζωηρᾶς αἰσθήσεως τῶν συμβάντων συνετέλεσε δ' εἰς τοῦτο ἡ γνωριμία τοῦ *Ξενοφῶντος* μετ' ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, ἰδίως δὲ τοῦ Φλιασίου Προκλέους, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἱπποκράτους, ὃν ἐγνώρισε πιθανῶς παρὰ τῷ Ἀγησίλαῳ. Ὅτε δὲ ὁ ἱστορικός, γηραιὸς ἦδη ὢν, ἠῦρνε τὰ ἐν ἀρχῇ ὡς συνέχθειαν τοῦ Θουκυδίδου ἐπιχειρηθέντα Ἑλληνικά εἰς ἱστορίαν τῶν συγχρόνων γεγονότων, καὶ τοῦτο πράττων ἦλθεν εἰς τὸ ἔτος 379 π. Χ. καὶ ἐξῆς, ἀπεφάσισε, καθ' ὃ παρίσταται λίαν πιθανῶς ὁ Sauppe, νὰ συμπεριλάβῃ τὴν χωριστὴν ἐκείνην ἔκθεσιν εἰς τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ ἔργον.

³ Ὁ Τελευτίας, σταλὴς μετὰ τὸν Εὐδαμίδαν, ἔπεσε τὸ ἔαρ τοῦ 381 π. Χ. πρὸ τῆς Ὀλύνθου. Ἰδε *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [V,] 3, 6. *Διοδώρου Σικελιώτου* XV, 21.

⁴ Ὁ Ἀγησίπολις ἀπέθανε πρὸ τῆς Ὀλύνθου τῷ 380 π. Χ., κατὰ θέρους ἀκμῇ, (*Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [V,] 3, 19. Πρὸς *Διοδώρου Σικελιώτου* [XV] 23), μετὰ βασιλείαν δεκαεσσάρων ἐτῶν τὸ τέταρτον ἔτος τοῦ ὀλυνθιακοῦ πολέμου.

δης, πολιορκήσας τὴν ἀγέρωχον πόλιν στενωῶς, νάναγκάσῃ αὐτὴν εἰς παράδοσιν καὶ διαλύσῃ οὕτω τὴν ἐπίφοβον αὐτῆς συμμαχίαν¹.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ κορύφωμα τῆς ἐπὶ τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης ἐρειδομένης ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης ἐν Ἑλλάδι². Ἡ μὲν Βοιωτία ἦτο χώρα ὑποτελής, ἐν δὲ τῇ Πελοποννήσῳ τὰ πάντα εἶχον διαταχθῆ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῶν Σπαρτιατῶν. Αἱ μὲν στασιαστικαὶ ἀπόπειραι αἱ γεγόμεναι ἐν τῇ χερσονήσῳ ἀπὸ τῆς Νικιείου εἰρήνης εἶχον καταπνιγῆ· τὸ δὲ βόρειον μέρος τῆς Πελοποννήσου, ὅπερ ἦτο τὸ κινδυνωδέστατον ἕνεκα τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἀποστάσεως ἀπὸ τῆς Σπάρτης καὶ ἕνεκα τῆς τάσεως αὐτοῦ πρὸς ἀπόσπασιν διὰ τῆς συγκροτήσεως χωριστῆς συμμαχίας, κατεῖχον ἤδη οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀσφαλῶς· παρὰ δὲ τὰ σύνορα τοῦ Ἄργους ἢ Μαντίνεια, ὁ Φλιοῦς καὶ ἡ Κόρινθος ἀπετέλουν δίκτυον ἀσφαλῶν ὁρμητηρίων τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ ἡ ὀλιγαρχικὴ Κόρινθος ἦτο ἡναγκασμένη χάριν αὐτῆς τῆς ἰδίας ἀσφαλείας νὰ φυλάσῃ τὸν ἰσθμὸν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Σπάρτης. Καὶ οὕτω μὲν περιεστοιχίζετο τὸ Ἄργος ὑπὸ πολεμίων, ἡ δὲ μόνη πλὴν τοῦ Ἄργους πόλις ἢ ἔτι δημοκρατουμένη, ἡ τῶν Ἀθηναίων, ἦτο ἐξηντλημένη ὑπὸ τοῦ κορινθιακοῦ πολέμου, πρὸς δὲ τούτοις ἦτο ὅλως μεμονωμένη καὶ ἠπειλεῖτο ἐκ τῶν νώτων διὰ τῆς κατοχῆς τῆς Καδμείας. Ἡ δ' ἀπειλητικωτάτη ἀπασῶν τῶν συμμαχιῶν, ἡ μεταξὺ Θηβῶν, Ἀθηνῶν καὶ Ὀλύνθου, εἶχε διαλυθῆ ἤδη ἐν τῷ γίνεσθαι. Ἡ ἰσχυροτάτη τῶν ἐν τῷ βορρᾷ τοῦ Αἰγαίου πόλεων ἐτάσσετο εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης. Τὰ κατὰ τὴν συστράτευσιν τῶν συμμάχων εἶχον διαταχθῆ κατὰ νέον τρόπον καὶ τελεσφόρους. Ἡ δὲ Σπάρτη ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ, ὅτι ἔμελλε νὰ καταστήσῃ τὴν στρατιὰν αὐτῆς σὺν τῷ χρόνῳ τὴν μόνην δεσπόζουσαν ἑνοπλιν δύναμιν καὶ μεταβάλλῃ κατὰ μικρὸν τὴν ἰδίαν ἡγεμονίαν εἰς ἀπείριστον κυριαρχίαν. Μετ' ἐπιτυχίας δ' εἶχον ἀνανεώσει καὶ πάλιν παντοίας ἀμφικτυονικὰς παραδόσεις, ὅπως δι' αὐτῶν παρά-

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλήν. [V.] 3, 26. Διοδώρου Σικελιώτου [XV], 23.

² Ξενοφῶντος Ἑλλήν. V, 3, 27. Διοδώρου Σικελιώτου XV, 23.

σχωσιν εἰς τὴν νέαν κυριαρχίαν τῶν Λακεδαιμονίων ὄψιν δικαίου. Ἡ ἀρχαία πάλῃ ἐναντίον τῶν τυράννων μεταμορφωθείσα ἐπικαίρως εἶχε μεταβληθῇ εἰς δίωξιν τῆς δημοκρατίας, καὶ ἡ αἰσία ἐπιτυχία μεθ' ἧς εἶχον ἐξολοθρεύσει δημοκρατικὰς τινὰς ἐστίας, ἐφαίνετο δικαιολογοῦσα τὴν προσδοκίαν, ὅτι τὸ πολίτευμα τοῦτο θὰ ἡδύνατο νὰ καταπαλαισθῇ καὶ ὑπερνικηθῇ καθ' ὁλοκληρίαν ἐν τῷ ἐλληνικῷ ἔθνει.

Ἡ Σπάρτη ἦτο ἡ μόνη ἐν Ἑλλάδι πόλις ἡ ἐπιδιώκουσα πρόγραμμα σταθερόν· ἐκείνη μόνη εἶχε καθαρὰν συνείδησιν τοῦ σκοπούμενου καὶ ἦτο ταῦτοχρόνως ἀκάθεκτος ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν μέσων. Ἐντεῦθεν δὲ προήρχετο ἡ δραστηριότης ἐκείνη, ἧς ἀνάλογον οὐδέποτε πρότερον εἶχεν ἐπιδείξει ἡ Σπάρτη. Ἡ ἀρχαία ῥῆξις μεταξὺ τῆς βασιλείας καὶ τῶν ἐφόρων εἶχεν ἐκλίπει. Ὁ Ἀγησίλαος διὰ πανούργου ὑποχωρήσεως εἶχε προσελκύσει μὲν τὰ τέλη, εἶχε δὲ ἀπομακρύνει τὴν κωλύουσαν τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ δύναμιν τοῦ συμβασιλέως, καὶ ἤρχε νῦν ἐν τελείᾳ ἀνεξαρτησία, οἷας οὐδέποτε σχεδὸν πρὸ αὐτοῦ εἶχεν ἀξιωθῇ ἄλλος Ἡρακλείδης. Διὰ δὲ τῆς μονοκρατορίας ταύτης ἐπῆλθεν ἐνότης καὶ ἐνίσχυσις εἰς τὴν διοίκησιν τῶν δημοσίων πραγμάτων· φίλοι δὲ καὶ ἐχθροὶ ἐγίνωσκον τί ἡδύνατο νάναμένωσιν ἐκ τῆς Σπάρτης. Ἐκράτει ἀρχὴ οἷα ἡ σχεδιασθεῖσα ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου. Ἐκείνου τὴν φανταστικὴν πολιτείαν ἀνενέωσεν ὁ Ἀγησίλαος, ἐκείνου τοὺς θεσμοὺς ἐμμεῖτο· ἀλλ' εἶχεν ὑπὲρ ἐκείνον τὸ πλεονέκτημα, ὅτι κατεῖχεν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀξίωμα ἐδραῖον, οὗ ἐστερεῖτο ὁ Λύσανδρος, ὅστις ἐπολέμει μὲν τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλ' ἦτο καὶ αὐτὸς ἐπαναστάτης, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ὁ Ἀγησίλαος κατώρθωσε νὰ περιβληθῇ ἀνεπιφθόνως ἐν τῇ πατρίδι ἀξίωμα μοναρχικόν, ἀναγνωριζόμενος παρὰ πάντων ὡς ὑπέρμαχος τῶν σπαρτιατικῶν ἰδεῶν. Καὶ κατὰ τοῦτο δὲ ὑπῆρξεν ὁ Ἀγησίλαος δεξιώτερος τοῦ περὶ τὰ πολιτικὰ διδασκάλου, ὅτι περιωρίσθη τὸ κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ἡπειρον, καὶ προώρισε τὰς ἰδιορρύθμους δυνάμεις, ἃς ἐκέκτητο ἀκόμῃ ἡ Σπάρτη, πρὸς ἐμπέδωσιν ἀσφαλοῦς ἡπειρωτικῆς

κυριαρχίας καὶ συντήρησιν αὐτῆς διὰ καλῶς διατεταγμένου δικτύου φρουρῶν.

Προσθέσωμεν δ' εἰς ταῦτα, ὅτι ἡ κυριαρχία τῆς Σπάρτης δὲν ἡρείδετο μόνον εἰς τὴν ἀπὸ τῶν ὅπλων βίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς φατρίαν λακωνιζόντων διαδεδομένην ἀνὰ πάσας τὰς πόλεις, ὅτι καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος περιεῖπεν ἐν χώραις ἀπωτάταις συμμαχίας ἐπωφελεῖς καὶ ἀξίας λόγου, πρὸ πάντων μετὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὅστις, χαίρων ἐπὶ τῇ ἡσυχῇ κτήσεται τῶν ἀσιατικῶν ἀκτῶν, ἦτο πάντοτε πρόθυμος εἰς ὑποστήριξιν χάριν τηρήσεως τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Σπάρτης, πρὸς δὲ μετὰ τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν καὶ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας¹, τέλος δὲ ὅτι ἐνεφανίσθη νικηφόρος καὶ ἐν Ἡπείρῳ καὶ παρεκώλυσε τὴν προχώρησιν τῶν Ἰλλυριῶν, οἵτινες λέγονται ἐποφθαλμιάσαντες τοὺς θησαυροὺς τῶν Δελφῶν (384 π. Χ. Ὀλυμπ. 98, 4)². Ταῦτα πάντα λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν, ἐννοοῦμεν μεθ' ὁποίας εὐχαριστήσεως ὁ Ἀγησίλαος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπέβλεπον εἰς τὸ ἴδιον ἔργον καὶ ὅπόσον ἀσφαλεῖς ἐφαίνοντο εἰς αὐτοὺς αἱ βάσεις αὐτοῦ. Καὶ δὲν ἦτο μὲν ἀκόμῃ συντετελεσμένον, ἀλλὰ τί ἐκώλυεν, ὅπως ἐν καταλλήλῳ εὐκαιρίᾳ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκολίας, μεθ' ἧς καὶ ἡ κατάληψις τῆς Καδμείας, ἐπιτευχθῇ ἡ ἄλωσις τῶν ὑπολειπομένων ἐρυμάτων πόλεων ἀνεξαρτήτων καὶ ἄλλως ἰσχυρῶν, μάλιστα δὲ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἣν εἶχον ἐγκαταλίπει ἐν ὥρᾳ ἀδυναμίας;

Ἄλλ' ἀκριβῶς τὸ τόλμημα ἐκεῖνο ὅπερ ἐθεωρεῖτο ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος, ἐφ' οὗ ἔμελλε νὰ ἰδρυθῇ ἐν τῷ μέλλοντι ἡ κυριαρχία, ὑπῆρξεν ἡ πέτρα τοῦ σκανδάλου καθ' ἧς ἔμελλεν ἡ κυριαρχία ἐκεῖνη νὰ καταθραυσθῇ.

¹ Περὶ τῆς συμμαχίας τῆς Μακεδονίας μετὰ τῆς Σπάρτης ἴδε *Διοδώρου Σικελιώτου* [XV,] 19. *Αἰσχίνου* Περὶ παραπροσθείας 26.

² Διονυσίου τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν ὑποστηρίζοντος τοὺς Ἰλλυριοὺς, οἱ Σπαρτιῆται συνεμάχησαν μετὰ τῶν Μολοσσῶν. ἴδε *Διοδώρου Σικελιώτου* [XV,] 13. Πρόλ. Sievers *Geschichte Griechenlands* [vom Ende des peloponnesischen Kriegs] σ. 164.

Ἡ δύναμις τῆς Σπάρτης ἐφάνετο μὲν λαμπρά, ἀλλ' αἱ βάσεις αὐτῆς ἦσαν ἐπισφαλεῖς, ἐπειδὴ παρεγνώριζε τὰς ἡθικὰς δυνάμεις καὶ τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα τὸ ζῶν ἀκόμη ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς πόλεσιν. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπίστευον, ὅτι εἶχον καταπνίξει τὴν ἀντίστασιν, ἥς ἡ δύναμις εἶχε μόνον πρὸς ὥραν καταπιεσθῆ, καὶ ἐνόμιζον ἐν ἀλαζονικῇ τυφλώσει, ὅτι εἶχον συντελέσει τὰ πάντα δι' ἐνὸς πραξικοπήματος. Ἄλλως δὲ ἡ Σπάρτη, στερουμένη αὐτῇ τινευματικοῦ βίου, οὐδ' αἰσθησιν εἶχε τῶν ἡθικῶν δυνάμεων, καὶ δὲν ἦτο ικανὴ νὰ ἐνώσῃ πράγματι ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν αὐτῆς τὴν Ἑλλάδα· ἡδύνατο μόνον νὰ λάβῃ καὶ οὐδὲν εἶχε νὰ δώσῃ· εἶχε δὲ μόνον τὴν τέχνην τοῦ πιέζειν διὰ σκαιᾶς βίας πόλεις ἐλευθέρας καὶ τοῦ ἐπιβάλλειν εἰς αὐτάς ὀλιγαρχικὰς πατριαρχικὰς κυβερνήσεις. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ἐνέργεια ἐξήγειρε τὴν δύναμιν τῆς ἀντιστάσεως, καὶ ἡ πρᾶξις τοῦ Φοιβίδου ἀπεδείχθη καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως τοῦ εἰς τὸ χρήσιμον ἀποσκοποῦντος προγράμματος τοῦ Ἀγησιλάου ὅλως σφαλερά. Πράγματι δ' ἐξώθησεν εἰς ἀγῶνα φύλον, οὗ αἱ δυνάμεις ἥκιστα εἶχον ἐξαντληθῆ μέχρις ἐκείνων τῶν χρόνων. Ἡ δὲ νέα ἐκείνη κατὰ τῆς ἀλαζονείας τῆς Σπάρτης ἐξέγερσις ὑπῆρξε πολὺ κινδυνωδεστέρα, ἐπειδὴ δὲν προῆλθεν ἀπὸ συμμαχίας, ἥς οἱ σύμμαχοι διεφώνουν πρὸς ἀλλήλους· ἀλλ' ἀπὸ μιᾶς καὶ μόνης πόλεως, ἥτις ἀνέλαβε τὸν ἐναντίον τῆς Σπάρτης ἀγῶνα πρῶτον μὲν χάριν τῆς ἰδίας ἐλευθερίας, ἔπειτα δὲ χάριν τῆς κυριαρχίας ἐν Ἑλλάδι.

BIBΛION EKTON

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΩΝ ΘΗΒΩΝ

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

Α'.

ΕΞΕΓΕΡΣΙΣ ΚΑΙ ΑΜΥΝΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝ ΤΩΝ ΘΗΒΩΝ.

Ἡ Βοιωτία ἦτο τῶν εὐτυχεστάτων ἐλληνικῶν χωρῶν, κειμένη μὲν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Ἑλλάδος, προστατευομένη δὲ πρὸς τὰ ἔξω ὑπὸ φυσικῶν ὁρίων, πρὸς δὲ τούτοις βρεχομένη ὑπὸ τριῶν θαλάσσων¹, ἂν τὰ δύο ὑπὸ τοῦ πορθμοῦ χωριζόμενα τμήματα τοῦ εὐβοϊκοῦ κόλπου ὑπολάβωμεν ὡς δύο χωριστὰς θαλάσσας, καθ' ἃ ἔπραττον οἱ ἀρχαῖοι. Συνήγονε δὲ αὕτη ἡ χώρα κατὰ σπάνιον τρόπον τὰπὸ τῆς γῆς καὶ τὰπὸ τῆς θαλάσσης ἀγαθά. Καὶ δὴ ἤπτοντο μὲν αὐτῆς αἱ κυριώταται ὁδοὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι κατὰ θάλασσαν ἐπικοινωνίας, εἶχε δ' ἐν τῇ μεσογαίᾳ πλῆθος παντοίων προϊόντων. Παχεῖται νομαὶ ἠπλοῦντο παρὰ τοὺς ποταμοὺς καὶ τὰς λίμνας· σιτηρὰ δὲ καὶ ἄμπελοι ἡύδοκίμουν ἀφθόνως· διὰ δὲ τῆς κηπείας καὶ τῆς ἵπποτροφίας ὑπερεῖχεν ἡ χώρα πασῶν τῶν περικειμένων². Ἦτο δὲ πολυανθρωποτάτη, οἰκουμένη ὑπὸ φύλου ὑγιούς, ἐπαινουμένης τῆς ῥώμης τῶν ἀνδρῶν τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς καλλονῆς τῶν γυναικῶν τῶν Θηβῶν. Παντοῖαι δὲ μεταναστεύσεις ἀπὸ τε γῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης³ εἶχον ἀγάγει εἰς τὴν Βοιωτίαν τὰ

¹ Ἐφορος παρὰ τῷ Στράβωνι [IX,] σ. 400 Βοιωτία τριθάλαττος.

² [Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 10].

³ [Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 119 κ. ἑ.].

σπέρματ' ἀνωτέρου πολιτισμοῦ. Καὶ ἐπληροῦτο μὲν ὑπὸ τῶν λατρεϊῶν ὅσαι παρὰ τοῖς Ἑλλησιν εἶχον συντελέσει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παιδείας καὶ τοῦ καλλιτεχνικοῦ βίου, ἰδίως δὲ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς τοῦ Διονύσου· εἶχε δὲ μαντεῖα πολυθρύλητα πλείονα πάσης ἄλλης οἰαςδῆποτε χώρας ¹. Αἱ δ' ἐπτάφυλοι Θῆβαι εἶνε ἀπασῶν τῶν πόλεων τῶν ἐλληνικῶν ἡπειρωτικῶν χωρῶν ἐκείνη, ἐν ᾗ τὸ πρῶτον συναντῶμεν ἀνώτερον πολιτισμόν ². Ἔτι δὲ καταφανέστερον μαρτυρεῖται εἰς ἡμέας ἡ αἰγλή καὶ ὁ πλοῦτος τοῦ Μινυείου Ὁρχομενοῦ ³, εἴπερ τι δὲ καὶ ἄλλο καταπλήσσει τὸν ὁδοιπόρον παρὰ τὴν ὄχλην τῆς σήμερον ἀξένου καὶ ἐρήμου τελματώδους λίμνης τῆς κατεχούσης ὅλον τὸ μέσον τῆς χώρας ⁴ ἢ θέα τῶν ἐρειπίων τῶν παναρχαίων πόλεων αἵτινες ἄλλοτε ποτε περιέβαλον δίκην πυκνοῦ στεφάνου τὴν λεκάνην ταύτην.

Ἄλλ' εἶνε ἀληθές, ὅτι ἡ Βοιωτία δὲν ἀπέκτησε κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους τοιαύτην σημασίαν, οἷαν τις ἀνέμενεν εἰκότως κρίνων ἐκ τῆς εὐνοίας τῶν φυσικῶν συνθηκῶν καὶ τῆς ἀκμῆς τῆς χώρας ἐν τοῖς προϊστορικοῖς χρόνοις. Αἰτία δὲ τῆς ἐκπτώσεως ταύτης εἶνε ἡ ἕνεκα τῆς μεταναστεύσεως τῶν ἐκ Θεσσαλίας Βοιωτῶν ⁵, οἵτινες ἔδωκαν εἰς τὴν χώραν τὸ ὄνομα αὐτῶν καὶ ἀποτελοῦσι τὴν ἀρχὴν τῆς συνεχοῦς αὐτῆς ἱστορίας, ἐπελθοῦσα καταστροφή τοῦ ἀρχαιοτέρου πολιτισμοῦ τῆς χώρας, χωρὶς νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἰδρύσις νέου πολιτισμοῦ ἄγοντος τὴν ὅλην χώραν εἰς ἀνάπτυξιν εὐδόκιμον καὶ ἁρμονικὴν.

Δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὰρχαῖα σπέρματα τῆς παιδείας ἐξέλιπον καὶ ὅτι ἐξεβαρβαρώθη ἡ χώρα. Ἐξηκολούθησαν μὲν τιμώμεναι αἱ ἀρχαῖαι ἔδραι τῶν θεῶν καὶ τὰ μαντεῖα, δὲν ἔπαυσαν δὲ τελούμεναι αἱ ἀρχαῖαι ἐορταὶ τῶν Μουσῶν ἐπὶ τοῦ

¹ [Πλουτάρχου Περὶ τῶν ἐκλειπομένων χρηστηρίων B· Βοιωτία πολυφώνος].

² [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 128].

³ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 120].

⁴ [Ἐγράφησαν ταῦτα πρὸ τῆς ἀποξηράνσεως τῆς Κωπαίδος, δι' ἧς ἡ ὄψις τῆς Βοιωτίας μετεβλήθη ἤδη πῶς].

⁵ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 146].

Ἐλικῶνος καὶ τῶν Χαρίτων ἐν τῷ Ὀρχομενῷ. Ἦτο δ' αἰσθητὴ καὶ ἐν Βοιωτίᾳ ἡ τελεσφόρος ἐπίδρασις τῶν Δελφῶν, καὶ ἐπὶ μακρὸν διετηρήθη ἐν τῇ χώρᾳ ἡ πρὸς τοὺς Δελφοὺς συνδεομένη ποιητικὴ σχολή τοῦ Ἡσιόδου¹. Πολὺ δὲ ζωηροτέρα ἦτο παρὰ τοῖς μεταναστεύσασιν εἰς τὴν χώραν Αἰολεῦσιν ἡ ἀγάπη τῆς μουσικῆς καὶ τῆς λυρικῆς ποιήσεως. Τὴν δ' ἐπίδοσιν περὶ τὴν αὐλητικὴν προῆγεν ὁ ἐξαίρετος κάλαμος τῶν τελμάτων τῆς Κωπαίδος. Ἦτο δὲ αὕτη τὸ μάλιστα ἐπιχωριάζον παρὰ τοῖς Βοιωτοῖς εἶδος μουσικῆς, καὶ ἡσκέετο πρὸς τῷ ᾄσματι ἐν δημοσίοις ἀγῶσι. Καὶ προσεχώρησε μὲν ἡ ὑψηλὴ τέχνη τοῦ Πινδάρου εἰς ξένας σχολάς, ἀλλὰ τὰς ρίζας αὐτῆς εἶχεν ἐπὶ τῆς πατρίου γῆς. Ἡ δὲ ὑπαρξὶς ποιητριῶν, οἷαι ἡ Μύρτις καὶ ἡ Κόριννα, αἵτινες ἀπετόλμησαν νὰ διαγωνισθῶσι πρὸς τὸν Πίνδαρον, μαρτυρεῖ ὅπόσον ἦτο διαδεδομένη παρὰ τῷ λαῷ ἐκείνῳ ἡ φιλοτεχνία καὶ ὅτι περὶ τοῦτο οἱ Αἰολεῖς τῆς Βοιωτίας ἀνεδείχθησαν ισότιμοι τῶν ἐν Λέσβῳ ὁμοφύλων².

Καὶ ὅμως οἱ Βοιωτοὶ δὲν ἔσχον τὴν ἱκανότητα νὰ προσιδιωθῶσι τὰρχαιότερα ἐπιχώρια στοιχεῖα ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἐπέλθῃ αἰσία ἀνάκρασις. Καὶ ἐν μὲν τοῖς νοτίοις τῆς χώρας διετηρήθησαν ἀρχαῖοι Ἴωνες οἰκῆτορες³ γινώσκομεν δὲ ὅπόσον τραχεῖα ὑπῆρξεν ἡ ἀντίθεσις αὐτῶν καὶ ἡ διαγωγὴ πρὸς τοὺς συνοίκους Αἰολεῖς καὶ ὅπόσον διάφοροι ὑπῆρξαν αἱ ὁδοὶ ἃς ἐτράπησαν αἱ Πλαταιαὶ καὶ αἱ Θῆβαι. Πρὸς δὲ δυσμὰς ἔκειτο ὁ Ὀρχομενὸς ἐκεῖνος, εἰς οὗ τὴν βραχὴν ἀκρόπολιν ἔμενον προσκεκολλημέναι αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις τῶν Μινυῶν καὶ ἐν ᾧ μετεδίδετο ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ἄσβεστος ἀντιπάθεια ἐναντίον τῶν νέων τῆς χώρας κυρίων. Οἱ δὲ πολιτικοὶ θεσμοὶ δὲν ἦσαν τοιοῦτοι, ὥστε νὰ προαγάγῃσιν εἰρηνικὴν συνδιαλλαγὴν, ἐπειδὴ τὰ κατακτῆσαντα τὴν

¹ Εἰδρίσκομεν ἐν Βοιωτίᾳ θιάσον συνθυστῶν τῶν Μωσῶν τῶν Εἰσιοδείων. Ἰδε Rhanganabé Antiquités Helléniques Τόμ. Γ' σ. 892. | Keil Inscriptiones Boeoticae ἀρ. 23]. Ἠρδλ. Bergk Griechische Literaturgeschichte Τόμ. Α' σ. 923.

² Περὶ τῆς αἰολικῆς μουσικῆς ἐν Βοιωτίᾳ ἴδε K. O. Müller Orchomenos σ. 72, 382.

χώραν ἱπποτικὰ γένη ἦσαν μὲν συμπαγῇ καθ' ἑαυτὰ, ἐφύλασσον δὲ ὑπὲρ ἑαυτῶν πάντα τάνώτερα δικαιώματα. Καὶ ἔγειναν μὲν πολλάκις ἀπόπειραι πρὸς νομοθετικὸν διακανονισμὸν τῆς βιαίως καθιδρυθείσης τάξεως, καθ' ἃ ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐν Θήβαις νόμων τοῦ Βακχιάδου Φιλολάου¹, ἀλλ' αἱ τοιαῦται διατάξεις ὅμως οὐδένα εἶχον ἄλλον σκοπὸν πλὴν τῆς προστασίας τῆς διὰ τῆς βίας τῶν ὅπλων θεμελιωθείσης δυνάμεως τῶν γαιοκτημόνων εὐπατριδῶν. Τὸ κοινὸν συμφέρον τῶν κρατούντων οἰκων, οἵτινες εἶχον διανεμηθῆ εἰς τὰς πόλεις τῆς Βοιωτίας, ἦτο ὁ μόνος δεσμός ὁ συγκρατῶν τὰ διάφορα τμήματα τῆς χώρας, τὰ δὲ πλήθη αὐτὰ ἔμενον ἀμέτοχα τῆς πολιτείας καὶ ἐπιέζοντο². Ἀλλὰ, τοῦθ' ὅπερ χεῖριστον, οἱ ἀριστοκρατικοὶ τῆς χώρας οὐδὲν ἔπραττον, ὅπως ἀναδειχθῶσιν ἄξιοι τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν. Ἡ τάξις τῶν Βοιωτῶν ὀλιγαρχικῶν μάλιστα ποὺ ἦτο βελτίων τῆς τῶν Θεσσαλῶν, καὶ ἐν πάσῃ τῇ ὑπὸ ἐλληνικῶν φύλων οἰκουμένῃ γῇ δὲν ὑπῆρχεν ἀντίθεσις παιδεύσεως καὶ ἡθῶν ἀποτομωτέρα τῆς παρατηρουμένης μεταξὺ τῶν ἀττικῶν κλιτύων τῆς Πάρνηθος καὶ τῶν βοιωτικῶν. Ἀλλ' ἡ διαφορὰ αὕτη οὐδένα προεκάλει ζῆλον πρὸς μίμησιν· ἀπ' ἐναντίας δ' οἱ ἐν Βοιωτίᾳ Αἰολεῖς ἀντετάσσοντο μετὰ τινος ἰσχυρογνωμοσύνης πρὸς πᾶσαν πνευματικὴν κίνησιν ὅσα ζωηροτέρα ἦτο ἢ ἐντεῦθεν τῶν ὁρέων ἀνάπτυξις τῆς ἰωνικῆς φυλῆς. Καὶ ὁ δὲ ἀπέβησαν ὁσημέραι παχύτεροι καὶ νωθρότεροι καὶ οἰονεὶ ἐκαυχῶντο ἀντιτάσσοντες πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ κομψοὺς Ἀθηναίους τὴν χωρικὴν αὐτῶν ἀγροικίαν καὶ σκαιότητα· τὴν δὲ στέρησιν τῶν ὑπερτέρων ἀπολαύσεων τοῦ βίου, ὣν ἦσαν ἐπιδειεῖς, ἐζήτουν νάναπληρώσωσι διὰ τῆς φιληδονίας. Ἀθρὰ συμπόσια ἦσαν αἱ κυριώταται ἀσχολίαι τοῦ κοινωνικοῦ αὐτῶν βίου· τὸ δὲ δίκαιον καὶ τὸν νόμον οὐτ' ἐν ἑαυτοῖς ἐσέβοντο οὔτε ὡς πρὸς τοὺς

¹ Ἀριστοτέλους Πολιτ. [ἐκδ. Bekker] σ. 57, 25. [Πρὸς. καὶ ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 402].

² Περὶ τῆς ἀριστοκρατίας τῶν Βοιωτῶν εὐπατριδῶν ἴδε K. O. Müller Orchomenos σ. 409. Πρὸς. Bergk Griechische Litteraturgeschichte Τόμ. Α' σ. 942.

ἄλλους καὶ ἔλυον τὰς διαφορὰς αὐτῶν κατὰ προτίμησιν διὰ τῆς χειροδικίας.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, δὲν ἠδύνατο νὰ γείνη λόγος περὶ ἐπιδόσεως καὶ προόδου. Οἱ μὲν φυσικοὶ πόροι τῆς χώρας ἐξεμεταλλεύοντο λίαν ἀνεπαρκῶς, τὸ δ' ἐμπόριον καὶ ἡ ναυτιλία ἡμελοῦντο, καὶ οἱ λιμένες ἔμενον ἄχρηστοι. Πᾶσα πνευματικὴ παιδείσις περιεφρονεῖτο, καὶ ἡ γυμναστικὴ ἐξέκλινεν εἰς τὴν ἀθλητικὴν, ἐπεὶ δὲν ἐπεδίωκον καθολικὴν ἀνάπτυξιν τῆς εὐεξίας τοῦ σώματος καὶ τῆς δεξιότητος, ἀλλ' ὥς τὸ δυνατὸν μέγιστον μέτρον εὐρωστίας τῶν μυῶνων¹. Καὶ ἡ διάλεκτος δὲ τῶν Βοιωτῶν κατέμεινεν ἐν σταδίῳ ἀναπτύξεως λίαν ἀρχαϊκῶ καὶ διεκρίνετο ἰδίως διὰ τῆς ἐν αὐτῇ προτιμήσεως κλειστῶν φωνηέντων ἀπὸ τῶν ἄλλων μᾶλλον ἀνεπτυγμένων ἰδιωμάτων τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης. Ὁ δὲ Πίνδαρος ἐποίησεν ἐν διαλέκτῳ ἣτις δὲν ἦτο ἢ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὁμιλουμένη. Μετεχειρίσθη δὲ τὴν τέχνην αὐτοῦ, ὅπως παρασκευάσῃ εἰς τοὺς συμπολίτας ἀγαθωτέραν φήμην παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν, ἀλλ' ἐνεποίησεν ἐν ἀπάσαις ταῖς ἄλλαις χώραις αἰσθησιν μεγαλειτέραν ἢ ἐν αὐτῇ τῇ Βοιωτίᾳ. Ἄλλως δὲ δὲν ἦτο ἐκ γενετῆς αὐτόχρημα Βοιωτὸς, εἶχε προσιδιωθῇ παιδευσιν ὑπερακοντίζουσαν κατὰ πολὺ τὴν ἐπιχωριάζουσαν ἐν τῇ πατρίδι καὶ ἐνεφορεῖτο ἐθνικῶν φρονημάτων εὐρισκομένων εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὰ κρατοῦντα ἐν Βοιωτίᾳ. Καὶ δὴ οἱ ἄρχοντες οἴκοι εἶχον προσχωρήσει εἰς τὸν ἐχθρὸν, οἱ ὀλιγαρχικοὶ παρεκάθηντο εἰς κοινὰ συμπόσια μετὰ τῶν Περσῶν στρατηλατῶν², καὶ τὰ ἐστερημένα ἰδίας βουλῆσεως πλήθῃ ἠναγκάζοντο νὰ χύνωσιν ἐν Πλαταιαῖς τὸ αἷμα αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ βαρβάρου κατακτητοῦ. Οὕτω δ' οἱ ἐνδοξότατοι χρόνοι τῆς πατρίδος ἀπέβησαν εἰς τὴν Βοιωτίαν χρόνοι αἰσχίστου ὀνειδούς, καὶ καθ' ὃν χρόνον οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἀπῆλαιον τῶν ἀγαθῶν τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας πολέμων αἱ Θῆβαι συμπαρεσύροντο εἰς ἐνέργειαν ὁσημέραι ἐπαισχυνοτέραν. Ἐμφο-

¹ Ἀριστοτέλους Πολιτ. [ἐκδ. Bekker] σ. 125, 29.

² [Ἦδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 410].

ρούμενοι δὲ φαρμακερῆς δυσμενείας ἐναντίον τῶν εἰς ἀκμὴν προαγομένων Ἀθηναίων, ἀλλ' ὄντες ὑπεράγαν ἀνίσχυροι, ὥπως βλάψωσι διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων τοὺς μισουμένους γείτονας, συνεισπειρῶντο οἱ Θηβαῖοι ὀπίσθεν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἡσυχολοῦντο ἀδιακόπως περὶ τὸν ἐξερεθισμὸν τῶν ἐχθρῶν τῶν Ἀθηναίων. Ἡ δ' ἔκρηξις τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ αἱ βδελυραὶ σκηναὶ τῶν Πλαταιῶν ἦσαν θρίαμβος τῆς τοιαύτης πολιτικῆς ἐνεργείας τῶν Θηβαίων¹.

Ἀλλ' ἅμα τῇ ταπεινώσει τῶν Ἀθηναίων ἀπεσχίσθησαν αἱ Θῆβαι καὶ ἡ Σπάρτη, καὶ ἡ ἐν Θήβαις δημοκρατικὴ φατρία, ἣτις ὑφίστατο ἤδη ἀπὸ μικροῦ, μάλιστα δὲ καὶ εἶχε καταλάβει ποτὲ τὴν ἀρχὴν προσκαίρως², ἀπέκτησε δυνάμιν διαρκῆ. Τὸ δὲ πρῶτον δεῖγμα τῆς μεταβολῆς ταύτης ὑπῆρξεν ἡ ἀπόφασις τῶν Θηβαίων, καθ' ἣν πᾶσα οἰκία καὶ πᾶσα πόλις τῆς Βοιωτίας ἐπετρέπετο νὰ ὥσιν ἀνοικταὶ εἰς τοὺς δεομένους τῶν Ἀθηναίων φυγάδων³. Ἡ δὲ Σπάρτη συνετέλεσε τὸ καθ' ἑαυτὴν, ὥπως ἀποστήσῃ ἀφ' ἑαυτῆς πάντας τοὺς φίλους τοῦ δικαίου καὶ ἐξωθήσῃ εἰς τὴν φιλίαν τῶν Ἀθηναίων. Τότε δὲ ἤρχισεν ἐκλείπουσα ἡ ἀρχαία τῶν δύο γειτόνων πόλεων ἔχθρα, καὶ συνέστη ἐν Βοιωτίᾳ ἀξία λόγου φατρία ἐξεγείρασα παρὰ τῷ λαῷ ὑψηλοτέραν πολιτικὴν συνείδησιν, ὑποθρέψασα τὸ πρὸς τὴν Σπάρτην μῖσος, διαδοῦσα ἔρωτα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ ἀντιλαμβανομένη μετ' ἐνθουσιασμοῦ τῆς ιδέας, ὅτι εἶχε τέλος ἐπιστῇ ὁ χρόνος, ὥπως ἐκπλυθῇ τὸ ἀρχαῖον ὄνειδος καὶ ἀναλάβωσιν αἱ Θῆβαι ἔντιμον θέσιν μετὰ τῶν ἐλληνίδων πόλεων. Ἐσκοπεῖτο ἡ ἑναρξίς νέου βίου καὶ ἡ ἐπανόρθωσις ἀπάντων ἐκείνων ὅσα εἶχον παραμεληθῇ ἕνεκα τῆς μακρῆς κακοδιοικησίας φιλαύτων ὀλιγαρχικῶν. Οὐ μόνον

¹ Ἡ πρὸς τὰς Ἀθήνας πολιτεία τῶν Βοιωτῶν εἶχε γέιναι καταφανὲς ὅτι ἐπ' ἐσχάτων εἶχον προτείνει εἰς τοὺς συμμάχους τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως. Ἰδὲ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. II, 2, 18. *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 15. Πρὸλ. ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 678].

² [Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 546, 560].

³ *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 27. [Πρὸλ. ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 44].

ᾧφειλε νάναγεννηθῇ πνευματικῶς ὁ λαὸς αὐτῶν τῶν Θηβῶν, ἀλλ' ἦτο ἀνάγκη καὶ νὰ ἐγκλιματισθῶσιν αἱ νέαι ἰδέαι εἰς ὅλην τὴν χώραν, ἅπασαι δ' αὐτῆς αἱ πόλεις ᾧφειλον ἐνούμεναι νὰ συναποτελεσῶσιν ἐνιαίαν, ἐλευθέραν καὶ διὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ πολιτικοῦ βίου παλινορθουμένην καὶ ἐνισχυομένην Βοιωτίαν.

Τοιοῦτον ἦτο τὸ πρόγραμμα τῶν Θηβαίων φιλοπατρίδων, τῆς νεοβοιωτικῆς φατρίας, εἰς ἣν προσεχώρησαν οἱ εὐγενέστεροι τῶν νέων τῆς χώρας. Καὶ δὴ ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ ὁ λαὸς εἶχε πιεσθῇ ἐπὶ αἰῶνας, ἦτο λίαν φυσικόν, ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη δὲν προῆλθεν ἀπὸ τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐκκρίτων τάξεων τῶν οἰκητόρων. Ἀπόγονοι οἰκῶν ἀρχαίων ἐπεδίωξαν μετὰ φιλοτιμίας νᾶνοῖξωσιν εἰς τὸν βοιωτικὸν λαὸν τὴν ὁδὸν νέας εὐπρεπεστέρας δράσεως. Καὶ οἱ οἴκοι δὲ, ἐξ ὧν κατήγοντο οἱ εἰσηγηταὶ τῶν τοιούτων ἰδεῶν, δὲν ἦσαν, καθ' ἃ καὶ ὁ τοῦ Πινδάρου, ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τοὺς ἀγροτικούς εὐπατρίδας τῆς Βοιωτίας, ἀλλ' εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους εὐπατρίδας τοὺς ἐγκαθιδρυμένους ἐν Βοιωτίᾳ ἤδη πρὸ τῆς μεταναστάσεως τῶν Βοιωτῶν, ὧν ἡ ρίζα ἐξέφυεν ἀκόμῃ μετὰ χρόνους μακροὺς νεαροὺς κλῶνας.

Τῶν οἰκῶν δ' ἐκείνων, ἐν οἷς παρεσκευάσθη ἡ ἀναγέννησις τῶν Θηβῶν, ἦτο καὶ ὁ τοῦ Πολύμνιδος, ὅστις ἀνῆγε μὲν τὸ γένος μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Κάδμου, ἀλλ' εἶχεν ἀποβάλλει ἀπὸ μακροῦ τὴν ἀρχαίαν αἵγλην. Διὸ ἡ οἰκογένεια ἐκείνη ἔζη ἐν ἀνεπιδείκτῳ ἀποχωρήσει, ἀμέτοχος τῆς ἀκολάστου διαίτης τῶν πλουσίων Βοιωτῶν, καὶ ἐθεράπευεν ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ τὰ σπέρματα ἐκεῖνα ἀνωτέρας παιδεύσεως, ἅτινα οὐδέποτε εἶχον ἐκλίπει ἐντελῶς ἐν Θήβαις, ἐν δὲ τῷ τότε χρόνῳ δι' εὐεργετικῆς ἐκ τῶν ἔξω ἐπιδράσεως ἔλαβον νέαν ἐπίδοσιν.

Ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἡ σχολὴ τοῦ Πυθαγόρου εἶχεν ἀποβῆ δύναμεις, ἥτις ἐν ταῖς ἐλληνίσιν πόλεσιν, ἰδίως δ' ἐν Κρότωνι, ἐξήσκει μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὰ τοῦ πολιτικοῦ βίου. Κατὰ δὲ τῆς ἐπιδράσεως ταύτης ἐπῆλθον τὸν πέμπτον π. Χ. αἰῶνα παντοῖαι ἐχθρικά ἐξεγέρσεις τῆς δημοτικῆς φατρίας, ἀποσκοποῦσαι εἰς

τὴν ἐξολόθρευσιν τῆς μισητῆς σχολῆς, ἀλλ' ὥς ἅπασαι αἱ καταδιώξεις αἱ ἐπιχειρηθεῖσαι ἐναντίον σχολῶν ἀληθῶς βιωσίμων συνετέλεσαν, ὥς εἰκὸς, μόνον εἰς διάδοσιν τῆς διδασκαλίας αὐτῶν¹. Οὕτω δὲ τὰ ἐν ταῖς ἀπωτάταις ἀποικίαις τῆς Δύσεως ὠριμάσαντα δόγματα περιῆλθον εἰς τοὺς οἰκήτορας τῶν μητροπόλεων, καὶ δὴ πρῶτον εἰς τοὺς Θηβαίους².

Φιλόλαος ὁ πρῶτος ἀναγράψας τὰ δόγματα τῆς πυθαγορείου σοφίας μετενέστυεν εἰς Θήβας καὶ εὔρεν ἐν ταύτῃ τῇ πόλει φιλομαθεῖς ἀκροατάς. Ἰδίως δὲ δύο ἄνδρες μαρτυροῦσι καταφανῶς τὸ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα τὸ τότε ζωηρῶς κινούμενον ἐν Θήβαις, ὁ Σιμμίας καὶ ὁ Κέβης. Ἀμφότεροι δὲ οὗτοι, παρορμηθέντες παρὰ τοῦ Φιλόλαου εἰς φιλοσοφικὰς μελέτας, μετέβησαν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐκεῖ δὲ ὁ Κέβης, ταχθεὶς εἰς τοὺς Σωκρατικούς, ὑπῆρξε τῶν μάλιστα ἀκαμάτων ὁμιλητῶν τοῦ φιλοσόφου³. περὶ δὲ τοῦ Σιμμίου λέγει ἐγκωμιαστικῶς ὁ Πλάτων, ὅτι οὔτε ἑαυτὸν οὔτε τοὺς ἄλλους ἄφινεν ἡσύχους, ὑποκινῶν πάντοτε νέα προβλήματα καὶ παρακολουθῶν ἕκαστον αὐτῶν μέχρι τῶν τελευταίων συμπερασμάτων⁴. Κατὰ ταῦτα οἱ δύο ἐκεῖνοι ἄνδρες συνέδεσαν καὶ διὰ τῆς φιλοσοφίας τὰς Ἀθήνας καὶ τὰς Θήβας· ἐν δὲ τῇ δραστηριότητι αὐτῶν καὶ καρτερίᾳ κατεφάνησαν αἱ ἄριστα ιδιότητες τοῦ αἰολικοῦ χαρακτῆρος. Ἀμφότεροι δ' ἀνήκουσιν εἰς τὰς ἀνωτέρας τῆς κοινωνίας τάξεις. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Κέβητος ἐλέγετο, ὅτι εἶχεν ἐξαγοράσας ἀπελευθερώσει τὸν Ἥλειον Φαίδωνα, ὅπως παιδεύσῃ αὐτὸν φιλοσοφικῶς⁵. ὁ δὲ Σιμμίας μετὰ μακρὰς ἀποδημίας κατέστησε τὸν οἶκον αὐτοῦ ἐντευχτήριον φίλων διατριβόντων περὶ τὴν φιλοσοφίαν.

¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 136 Γ' σ. 321].

² Περὶ τῶν Θηβῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα ἴδε Böckh Philolaos σ. 10.

³ *Ξενοφῶντος* Ἀπομνημ. I, 2, 48, III, 11, 17.

⁴ *Πλάτωνος* Φαίδων σ. 85 c. Πρὸς Zeller [Philosophie der Griechen] ἐκδ. γ' Τόμ. Β' I σ. 171.

⁵ [Ἀῦλου Γελλίου II, 18· (Phaedonem) Cebes Socraticus hortante Socrate emissae dicitur habuisseque in philosophiae disciplinis].

Τὸν δὲ Φιλόλαον, ὅστις εἶχε καταστήσει πρῶτος τὰς Θήβας ἐστὶαν τῆς πυθαγορείου σοφίας, διεδέχθη μετὰ μίαν περίπου γενεὰν ὁ Ταραντῖνος Λῦσις ¹. Καὶ οὗτος δὲ ἦλθεν εἰς τὰς Θήβας, φυγὰς ὧν καὶ διασωθεὶς ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ, μετὰ τὴν ἐν Κρότωνι ἐπὶ τιν' ἀκόμῃ χρόνον διατήρησιν τῆς πυθαγορείου ἐπιδράσεως, κατὰ τὴν βιαιοτάτην ἀπασῶν τῶν ἐπιθέσεων ἐκ τοῦ πυρπολουμένου οἴκου, εἰς ὃν εἶχεν ἐμβληθῇ πῦρ παρὰ τοῦ δήμου χάριν ἐξολοθρεύσεως ἀπάντων ὁμοῦ τῶν περιωζομένων Πυθαγορείων ². Ἀποκουθῶν δὲ τὰ ἔχνη τοῦ Φιλολάου, ἦλθεν εἰς τὰς Θήβας περὶ τοὺς χρόνους τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ ἔτυχε δεξιώσεως ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Πολύμνιδος, παρ' ᾧ ἀπέβη αὐτόχρημα οἰκεῖος. Ἦ δ' εὐγενὴς αὕτη φιλοξενία ἀπέφερε πλουσίους καρπούς, καὶ δὴ οἱ πρῶτοι ἐξ αὐτῶν ὠφεληθέντες ὑπῆρξαν οἱ υἱοὶ τοῦ οἴκου, ὁ Ἐπαμεινώνδας ³ καὶ ὁ Καφισίας, ὧν ἐκεῖνος, ὁ καὶ πρεσβύτερος, ὅστις εἶχε γεννηθῇ περὶ τὸ 418 π. Χ., ἀνεδείχθη ἐξαιρέτως δεκτικὸς τῆς ἐπιδράσεως τοῦ φιλοσόφου καὶ, τιμήσας αὐτὸν εὐλαβῶς, συναπεκόμισεν ἐκ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀναστροφῆς βαθύτατον ἔρωτα πρὸς τὴν ἐπιστήμην ⁴.

Ἀνατροφῆς οἷα ἡ δοθεῖσα εἰς τὸν νεαρὸν Ἐπαμεινώνδαν οὐδεὶς Θηβαῖος εἶχε τύχει μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου. Τὸ φιλομαθὲς αὐ-

¹ Ὁ Πλούταρχος (Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου 13) λέγει συγχρόνους τὸν Φιλόλαον καὶ τὸν Λῦσιν· ἀλλ' ἡ μαρτυρία αὕτη εἶνε ἐσφαλμένη.

² Κατὰ τὸν E. R o h d e Die Quellen des Jamblichos. Aristoxenos' Bericht über den Brand des Hauses [des Milon] bei Jamblichos 241-251 ἐν τῷ Rheinisches Museum. 1871 σ. 566) τὸ ἔτος 400 π. Χ. εἶνε ἡ ἀρχαιότατη χρονολογία, εἰς ἣν δυνάμεθα ἀναγάγωμεν τὴν στάσιν τῶν περὶ τὸν [Κροτωνιάτην] Κύλωνα. [Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 136].

³ Ἐπαμεινώνδας εἶνε τύπος βιωτικοῦ ὀνόματος. ὣν τὸ Παγώνδας. Πρβλ. G e o r g C u r t i u s Griechische Etymologie. 1879 σ. 646. Ἦ δὲ κατάληξις εἶνε μεγεθυντική. Ἴδε τὰς διαφόρους γραφὰς τοῦ ὀνόματος ἐπὶ θηβαϊκῶν νομισμάτων παρὰ τῷ H e a d Historia numorum σ. 297 ('Ελλ. μεταφρ. Σβορώνου Τόμ. Α' σ. 437.

⁴ Ὁ Αὔσις ἔζησε πιθανώτατα μέχρι [τοῦ 408-405 π. Χ.] ('Ὀλυμπ. 93), ἂν ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐγεννήθῃ τῷ 419 π. Χ. ('Ὀλυμπ. 90, 2). Ἴδε Πλούταρχου Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου 3. Κορνῆλιον Νέπωτα [ἐν Βίῳ Ἐπαμεινώνδου] 2, 2. Ὁ Ἐπαμεινώνδας εἶχε κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Θηβῶν ἡλικίαν τεσσαράκοντα ἐτῶν. Ἴδε Πλούταρχον Εἰ καλῶς εἴρηται τὸ Λάθε βιώσας 4.

τοῦ πνεῦμα εὗρεν ὁδηγὸν καὶ διδάσκαλον, ὅστις ἠδύνατο νὰ μεταδώσῃ εἰς αὐτὸν διδασκαλίαν θαυσιλή καὶ ἀφωσιώθη εἰς αὐτὸν ὡς εἰς ἴδιον υἱὸν ἐν τῇ καθ' ἡμέραν ἀναστροφῇ. Ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ διδασκαλίας ἀνεψύχθησαν πρὸ αὐτοῦ πνευματικαὶ ἀπόψεις ἐξικνούμεναι πολὺ πέραν τοῦ στενοῦ ὁρίζοντος ἀνδρὸς Βοιωτοῦ. Ὁ πλούσιος κόσμος τῶν ἀποικιῶν ἐν τῇ ἀπωτέρᾳ Δύσει, αἱ λαμπραὶ ἑλληνίδες πόλεις ἀνὰ τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας ἀπέβησαν εἰς αὐτὸν πράγματα οἰκεῖα δίκην δευτέρας τινὸς πατρίδος. Καὶ ἡ σοφία δὲ τῆς Ἰωνίας καὶ τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ἤδη διαβιθασθῇ εἰς τὰς Θήβας. Ἡ δὲ περισκόπησις αὕτη τῶν κυριωτάτων κέντρων τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νὰ καταστήσῃ μὲν τὸν Ἐπαμεινώνδαν μέτοχον τῆς συνειδήσεως τοῦ ὑψηλοῦ προορισμοῦ τῶν Ἑλλήνων, νὰ γεννήσῃ δ' ἐν αὐτῷ αἶσθημα αἰσχύνης περὶ τῆς ἰδίας ἐαυτοῦ πατρίδος. Τὰ αἰσθήματα δὲ ταῦτα ἐπηύξανε ἢ ἰδιάζουσα ἐπίδρασις τῆς πυθαγορείου διδασκαλίας, ἣτις ἦτο ἐξαιρετικῶς μεταρρυθμιστικὴ, οὐδὲ διηυθύνετο εἰς μόνην τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ κατελάμβανε τὸν ὅλον ἄνθρωπον. Ἀπετέλει ἰδεώδη τινὰ ἑλληνισμὸν, οὗ ἐπεζήτει τὴν ἐν τῷ βίῳ πραγμάτων, τὸν δὲ κατανοοῦντ' αὐτὴν κατὰ βάθος παρῶρμα πρὸς διάδοσιν τῆς ἀρχῆς αὐτῆς. Οὕτω δὲ ὁ οἶκος τοῦ Πολύμνιδος ἀπέβη ἢ ἐστία ἀνωτέρου βίου, ἐξ οὗ ἠκτινοβολεῖτο φῶς καὶ θερμότης, καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας, παιδευθεὶς οἷος ἐπαιδεύθη, ἦτο ἡ ἀρίστη ἀπόδειξις τῆς ἐξευγενίζουσας δυνάμεως τῆς φιλοσοφίας.

Ὅτι ἡ πυθαγόρειος φιλοσοφία ἀπῆτει ἔγεινε διὰ τὸν Ἐπαμεινώνδαν δευτέρα φύσις. Περιφρόνησις τοῦ πλούτου καὶ τῆς φιληδονίας, αὐστηρὰ ἐγκράτεια καὶ αὐταπαρνησία, ταπεινοφροσύνη καὶ ἐχεμυθία, ἀγάπη καὶ ἀφοσίωσις πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τοὺς φίλους, σοβαρότης σταθερὰ καὶ ὁμαλὴ, συγκρατοῦσα πᾶσαν ἐμπάθειαν καὶ ἐχομένη ἀπαύστως τῶν ὑψίστων σκοπῶν, ἅπαντα αἴται αἱ πυθαγόρειοι ἀρεταὶ ἦσαν χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ νεαροῦ Θηβαίου. Ἀλλ' ὅμως τοιοῦτον ἔχων χαρακτῆρα δὲν ἀπεμακρύνετο δίκην ἰδιοτρόπου φιλοσόφου ἀπὸ τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀνα-

στροφῆς καὶ τοῦ ἐπιχωρίου καλλιτεχνικοῦ βίου. Καὶ ἔσχε μὲν διδασκάλους τοὺς ἀρίστους τῶν Θηβαίων αὐλητῶν, ἐπεδόθη δὲ καὶ εἰς τὴν κιθαριστικὴν καὶ τὴν ψδὴν· ἐσύχναζε δὲ μετὰ ζήλου εἰς τὰς παλαίστρας, ἀλλὰ, καὶ ἐν αὐταῖς ἀσκούμενος, ἐπεδίωκεν ἄλλους σκοποὺς ἢ οἱ συμπολῖται, γυμνάζων τὸ σῶμα, ὅπως ἀποβῇ πρόθυμον καὶ δεξιὸν ὄργανον τοῦ πνεύματος καὶ ἱκανὸν νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν πατρίδα. Καὶ τὴν ῥητορικὴν δ' ἐθεράπευσε μετὰ μεγάλου ζήλου, ἐπειδὴ ἤκιστα μὲν ἤθελε νὰ ἐπιδειχθῇ ὡς ῥήτωρ, ἀλλ' ἐθεώρει ὅμως ὡς κύριον ἔργον τῆς ἐλληνικῆς παιδείσεως τὸ νὰ δύναται τις ἐν πάσῃ δεδομένῃ ὥρᾳ νὰ παραστῇ πρὸ τοῦ πλήθους καὶ δυνηθῇ μὲν νὰ διδάξῃ καὶ κολάσῃ διὰ βραχέων λόγων, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐκθέσῃ τὴν πεποιθησιν αὐτοῦ διὰ μακροῦ λόγου. Οὕτω καὶ ἡ εὐγλωττία αὐτοῦ ἐξεπήγαγεν ἐκ τῆς αὐτῆς ἠθικῆς ἀρχῆς, ἥς ἐνεφορεῖτο καὶ ὁ ὅλος ἄνθρωπος· ἐθεώρει ἔργον φιλοπατρίας νὰναδείξῃ ἔντιμον τὸν λόγον ἐν τῇ Βοιωτίᾳ ἐκείνῃ τῇ νωθρᾷ περὶ τὸ σκέπτεσθαι καὶ περὶ τὸ λέγειν.

Ἦτο Θηβαῖος καὶ Ἕλλην, ἀμφοτέρω ὀλοψύχως, καὶ ἐπόθει νὰ ὑψώσῃ τὴν πάτριον πόλιν, ὅπως οὕτω συγχρόνως παράσῃ ὑπηρεσίαν εἰς τὴν καθ' ὅλου πατρίδα. Πράγματι ἡ εὐημερία τῆς Ἑλλάδος ἐστηρίζετο εἰς τὴν παρὰ τῶν διαφόρων πόλεων ἐπιδιώξιν τῆς πραγματώσεως τοῦ ἀληθοῦς ἐλληνικοῦ ἰδεώδους, μόνον δὲ δικαίωμα ὑπερισχύσεως ἐφαίνετο εἰς αὐτὸν παρέχουσα ἡ ἐλληνικὴ ἀρετὴ καὶ παιδείεις. Καὶ αἱ μὲν Ἀθῆναι εἶχον μεγαλύτερον πάσης ἄλλης πόλεως ἀντιληφθῇ τὴν ἐντολὴν ταύτην, ἀλλ' ἀπέβαλον τὸ ἀξίωμα αὐτῶν ἀποστᾶσαι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Περικλέους. Ἡ δὲ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης ἦτο ἐπιβολὴ βίας ἀτιμάζουσα. Ἄν δὲ αὕτη ἐξηκολούθει τρεπομένη τὴν αὐτὴν ὁδὸν, ὑβρίζουσα τοὺς Ἕλληνας δι' ἀλαζονικῆς στρατοκρατίας, δουλοῦσα τὰς πόλεις ἢ διοικίζουσα εἰς κώμας, προστατεύουσα τὴν προδοσίαν καὶ τιμωροῦσα τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας διὰ θανάτωσεων, διεκινδυνεύοντο τᾶριστα ἀγαθὰ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Ἐξέγερσις δὲ κατὰ τοιαύτης τυραννίδος ἦτο ἐθνικὸν καθήκον· τοι-

αὐτήν δ' ἐξέγερσιν ἐπεβάλλετο κυρίως νάναλάβῃ ἡ πασῶν βαρύτατα πληγείσα πόλις. Ἐν δικαίᾳ ἀντιστάσει κατὰ τῆς ἀδικίας καὶ τῆς ὑπερπροσύνης ὤφειλον νά κινηθῶσιν ἅπασαι αἱ εὐγενέστεραι δυνάμεις· οὕτω δὲ ἡδύναντο καὶ αἱ Θῆβαι διὰ τῆς ταχυτάτης ὁδοῦ νά κατορθώσωσιν ὅπως ταχθῶσιν εἰς τὰς πόλεις τὰς κεκλημένας νάναλάβωσι τὴν ἡγεμονίαν τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων. Παρίστατο λοιπὸν ἀνάγκη νά γείνη ἡ ἀπόπειρα, ὅπως ἡ ὑπάρχουσα ἐν Βοιωτίᾳ ἀργὴ δύναμις ἐξευγενισθῇ διὰ μεγάλης τινὸς ἐντολῆς καὶ ἐξεγερθῇ ὁ βοιωτικὸς λαὸς ἀπὸ τῆς κατεχούσης αὐτὸν νάρκης.

Ἄλλ' οἱ σκοποὶ οὗτοι, οἵτινες παρουσιάζονται κατὰ μικρὸν, δὲν συνελήφθησαν διὰ μιᾶς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Τὸ πρῶτον δ' ἐπεζήτησεν ὁ Ἐπαμεινώνδας τὴν ἡθικὴν καὶ πολιτικὴν ἀνύψωσιν τῶν συμπολιτῶν, ὅπως γείνωσιν ἱκανοὶ νάνακτήσωσι τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν καὶ συντηρήσωσιν αὐτὴν ἀξιοπρεπῶς. Ἀναντίρρητον δὲ εἶνε, ὅτι ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐπὶ μακρὰ ἔτη εἰργάσθη ἐπιδιώκων τοῦτον τὸν σκοπὸν, διότι ἄλλως δὲν θά ἡδύνато νά παραστῇ ἔχων ἐτοιμοὺς ἀποφάσεις καὶ ἄριστα παρεσκευασμένος, ὅτε ἦλθεν ἡ κρίσιμος ὥρα.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας δὲν ἐφαντάσθη νά ἐπιδιώξῃ τοὺς μεταρρυθμιστικοὺς αὐτοῦ σκοποὺς διὰ τῆς ἰδρύσεως φιλοσοφικοῦ τάγματος, οἷα ἀπόπειρα εἶχε γείνει ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλλάδι. Περιεφρόνει πᾶν ὅτι ἐχώριζεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ λαοῦ, ἀπ' ἐναντίας δ' ἐζήτηι νά μεταχειρισθῇ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον τὰς ἐν τῷ λαῷ ἐγκρυπτομένας ἀρίστας δυνάμεις, πρὸ πάντων δὲ τὴν δύναμιν τῆς φιλίας. Διὸ ἤθροισεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ τοὺς ὁμόφρονας, καὶ ἐξήγειρεν ἅπαντας τοὺς δεκτικὸς ἀνωτέρων ἰδεῶν. Ἦλθεν εἰς συνεννόησιν πρὸς τοὺς ἔχοντας δύναμιν ἄνδρας, οἱ οἱ Παμμένης καὶ ὁ Γοργίδας, καὶ προσείλκυσε πρὸς ἑαυτὸν ὡς φίλους καὶ κοινωνοὺς τοῦ βίου νεανίας ἐμφορουμένους εὐγενῶν ἰδεῶν, οἷος ἰδίως ὁ Μίκυθος, ὁ Ἀσωπίχος καὶ ὁ Καφισόδωρος¹. Τὰς δ' ἐνεργείας αὐτοῦ προή-

¹ Τοῦ μὲν Μικύθου γίνεται μνεία παρὰ τῷ Κορινθίῳ Νέπωτι ἐν Βίῳ Ἐπαμεινώνδου 4, τοῦ δὲ Ἀσωπίχου παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ XIII, σ. 605, τοῦ δὲ Καφισοδώρου παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ Ἐρωτ. 17.

γαγεν ἡ κατάστασις τῶν τότε πραγμάτων, ἐπειδὴ εἶχε καταλάβει προφανῶς τοὺς Βοιωτοὺς σωτηρία τις κίνησις, καὶ ὑπῆρχε νεότης, ἣτις ἐφαίνετο δεκτικὴ ἀνωτέρας παιδεύσεως καὶ ἡδύνατο νὰ προβῇ εἰς γενναίας ἀποφάσεις πρὸς ἀνύψωσιν τῆς πατρίδος. Ἦτο δὲ ἡ νεότης ἐκείνη πρόθυμος νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὸν Ἐπαμεινώνδαν καὶ ἐργασθῇ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν αὐτοῦ ὑπὲρ ἀναγεννήσεως τῶν Θηβῶν. Τῶν δὲ δοκιμωτάτων μεταξὺ τῶν ταῦτα φρονούντων ἀνδρῶν ἦτο ὁ Πελοπίδας.

Πελοπίδας ὁ υἱὸς τοῦ Ἴπποκλέους κατήγετο, ὡς καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἐξ ἀρχαίου γένους εὐπατριδῶν, ἀλλὰ συγχρόνως εἶχε μέγαν πλοῦτον, καὶ ὁ οἶκος αὐτοῦ ἦτο τῶν ἐπιφανεστάτων ἐν Θήβαις. Πρὸς δὲ τούτοις εἶχε διὰ πλουσίου γάμου μεγάλως αὐξήσει τὴν πατρικὴν κληρονομίαν. Διὰ ταῦτα δὲ μαρτυρεῖ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ φρονήματος αὐτοῦ ἡ ἔγκαιρος καὶ θαρραλέα ἀπόσπασις ἀπὸ φατρίας θεωρούσης αὐτὸν εἰκότως ἀνήκοντα εἰς αὐτὴν καὶ ἐξ ἧς ἡδύνατο νὰ προσδοκᾷ τελείαν συμμετοχὴν τῶν προνομίων αὐτῆς καὶ ὠφελημάτων. Ἦτο δὲ ὁ Πελοπίδας μεγάλουμος ἐκ φύσεως, γενναῖος μέχρι τόλμης ῥιψοκινδύνου καὶ πρόθυμος εἰς ἐθελουσίαις. Καὶ οὐδεμίαν μὲν εἶχε κλίσιν πρὸς τὰς φιλοσοφικὰς μελέτας, ἡρέσκετο δὲ μάλιστα διατρίβων περὶ τὰ κυνηγέσια καὶ τὰς ἐνόπλους ἀσκήσεις¹, ἀλλ' εἶχεν ὅμως μεγάλα φυσικὰ χαρίσματα, πείραν τῶν τοῦ κόσμου, δεξιότητα, εὐκολίαν περὶ τὸ δέχεσθαι πᾶσαν πνευματικὴν ἐπίδρασιν καὶ τελείαν συναίσθησιν τοῦ ἡθικοῦ μεγαλείου, ἦτο δὲ ἀνώτερος φιλοχρηματίας καὶ φιληδονίας, ἐλευθέρως μὲν πρὸς τοὺς φίλους, ἐγκρατὴς δὲ καθ' ἑαυτὸν καὶ ἀπλοῦς, ἀκάθεκτος ἐχθρὸς τῆς ἀδικίας καὶ ἔνθους πρὸς πάντα τὰνῶτερα ἀγαθὰ τοῦ βίου. Τοιαῦτα δ' ἔχων αἰσθήματα, εὗρισκεν, ὡς εἰκὸς, ἀφόρητον τὴν πολιτείαν τῶν Βοιωτῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ τὴν ἔκπτωσιν τῆς πατρίου πόλεως. Διὰ τοῦτο δὲ προσεχώρησεν ὁλοψύχως εἰς τὴν νεοβοιωτικὴν φατρίαν, ἥς μετ' οὗ

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 4.

πολὺ ἀπέβη ἐν τῶν κυρίων στηριγμάτων ἕνεκα τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐγενείας τοῦ χαρακτῆρος.

Μετὰ δὲ τὴν ἀνταλκίδειον εἰρήνην ἡ φατρία αὕτη ἀντὶ νὰ κλονηθῇ ἐμεγεθύνθη ἀπ' ἐναντίας, ἐπειδὴ ἡ δύναμις αὐτῆς ηὔξανε μετὰ πάσης νέας βιαιοπραγίας, ἥς καθίστατο ἔνοχος ἡ Σπάρτη. Τέλος δὲ οἱ ἐν Θήβαις λακωνίζοντες οὐδὲν εἶχον ὑπόλοιπον μέσον σωτηρίας πλὴν τοῦ νὰ ἐγκολπωθῶσιν ὅλως τὴν Σπάρτην, μετὰ δὲ τὴν τοιαύτην προσχώρησιν ἐθεώρουν ἀσφαλῆ τὴν ἑαυτῶν νίκην. Ἄλλ' ἡ πολιτεία αὐτῶν ἦτο οὐ μόνον προδοτικὴ, ἀλλὰ καὶ ἀσύ- νετος. Καὶ δὴ μετὰ τὴν προδοσίαν δὲν ἦτο πλέον λόγος περὶ ἐνίων φατριαστικῶν διαφορῶν, ἀλλὰ περὶ ἀντιθέσεων τοιούτων, περὶ ὧν ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἐντὸς τε τῶν Θηβῶν καὶ ἐκτὸς αὐτῶν εἶχον γνώμην σαφεῇ καὶ ἀδέκαστον, ἐφ' ὅσον δὲν ἦσαν τυφλοὶ ὁπαδοὶ τῆς Σπάρτης· προέκειτο δὴλα δὴ περὶ αὐτῆς τῆς ἐλευθερίας ἢ τῆς δουλώσεως πόλεως ἐλληνίδος. Τὸ δ' ἐσώτερον τοῦτο ζήτη- μα προσέλαβε χαρακτῆρα ἐθνικόν.

Καὶ οἱ μὲν ὀλιγαρχικοὶ ἔπραττον ὅ τι καὶ οἱ σύγχρονοι Λα- κεδαιμόνιοι, οἵτινες μόνον εἰς τὴν αἰσθητὴν δύναμιν ἀπέβλεπον, ἠδιαφόρουν δὲ περὶ τῆς κοινῆς γνώμης. Οἱ ὀνομαστότατοι τῶν ὀλιγαρχικῶν, ὁ Λεοντιάδης, ὁ Ἀρχίας, ὁ Φίλιππος καὶ ἄλλοι περιεβάλλοντο ἐκ περιτροπῆς τῆς ἀρχῆς τῆς πολιτείας καὶ παρεῖ- χον ἅπαντα τάξιώματα μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ τοῦ δεσμοφύλακος εἰς ἀνθρώπους ἐξαρτωμένους ἀπ' αὐτῶν. Διόκουν δὲ τὴν πολιτείαν δίκην τυράννων, ὥς ποτε ὁ Κριτίας καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐν Ἀθή- ναις¹. Καὶ οἱ μὲν δυσμενεῖς ἐφυλακίζοντο, οὔτε δὲ ἡ περιουσία οὐ- τε ἡ τιμὴ τῶν πολιτῶν ἦσαν ἀσφαλεῖς ἀπ' αὐτῶν. Τὴν δὲ ἀνω- τάτην ἐξουσίαν εἶχον οἱ ἀρμοσταὶ τῆς πελοποννησιακῆς φρουρᾶς,

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλήν. V, 4, 2· τὰ περὶ Ἀρχίαν τε τὸν πολεμαρχοῦντα καὶ ἡ περὶ Φίλιππον τυραννίς. *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 24· ἔργῳ μὲν τύραννοι, λόγῳ δὲ πολέμαρχοι. Πρβλ. *Ξενοφῶντος* Ἑλλήν. VII, 3, 7· οἱ περὶ Ἀρχίαν καὶ Ὑπάρτην. Περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἀρχῆς αὐτῶν ἴδε Du Mesnil ἐν τῇ τοῦ von Sybel [Historische] Zeitschrift τόμ. IX, σ. 264.

καὶ ἡ Σπάρτη ἤγε καὶ ἔφερε τὴν σύμπασαν Βοιωτίαν ὡς τινα χώ-
ραν ὑποτελεῖ· δὲν ἦτο δὲ βεβαίως ἀμέτοχος πολιτικῆς ἐννοίας
ἢ πράξεις τοῦ Ἀγησιλάου, διατάξαντος νάνοιχοῦ ὁ παρὰ τὴν Ἀλί-
αρτον τάφος τῆς Ἀλημήνης, τῆς προμήτορος τῶν Ἡρακλειδῶν,
καὶ ἀχθῶσι τὰ ἐν αὐτῷ εὑρεθέντα εἰς τὴν Σπάρτην¹. Ἐπραξε
δὲ τοῦτο ἐπειδὴ ἡ μετακόμισις τοιούτων ἱερῶν λειψάνων ἦτο
κατὰ τὰ πιστευόμενα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐπικύρωσις τῆς ἐπι-
κυριαρχίας.

Ἄλλ' ὅσον ἀσφαλεῖς καὶ ἂν ἡσθάνοντο ἑαυτοὺς οἱ Σπαρτιᾶται,
ὑπὸ δὲ τὴν προστασίαν τῶν στρατιῶν αὐτῶν καὶ οἱ ὀλιγαρχικοί,
δὲν εἶχεν ἐξολοθρευθῆ καὶ ἀφοπλισθῆ ἡ ἀντίπαλος φατρία, οἱ δὲ
Θηβαῖοι φυγάδες ἀπέβησαν δύναμις διὰ τὸν λόγον, ὅτι ἅπαντες οἱ
ἐν Ἑλλάδι εὖ φρονούντες ἐτάσσοντο ὁμοφώνως μετ' αὐτῶν καὶ
ἐκαραδόκουσαν σὺν αὐτοῖς ἀνυπομόνως τὴν ὥραν τῆς ἐκδικήσεως.

Τριακόσιοι ἢ τετρακόσιοι ὑπῆρξαν οἱ ἐν Ἀθήναις εὐρόντες
ἄσυλον Θηβαῖοι². Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀνεμιμνήσκοντο εὐγνωμόνως
πάντων ἐκείνων ὅσα πρὸ εἰκοσιν ἐτῶν οἱ Θηβαῖοι εἶχιν πράξει ὑπὲρ
τῶν Ἀθηναίων φιλοπατριδῶν, καὶ ἡ ἐναντίον τῆς Σπάρτης ἀγα-
νάκτησις ἦτο οὕτω καθολικὴ ἐν Ἀθήναις, ὥστε τοὺς φυγάδας
ἐδεξιώθησαν εὐμενῶς καὶ ἄνδρες ἐκ τῶν ἀριστοκρατικῶν τάξεων,
αἵτινες ἄλλως ἐλακύνιζον³. Πᾶσαι δ' αἱ ἀξιώσεις τῆς Σπάρτης
ἀπεκρούσθησαν μετ' εὐγενοῦς θάρρους⁴, καὶ εἰς τοὺς φυγάδας
ἐχορηγήθη οὐ μόνον στέγη καὶ τροφή, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῆς πολι-

¹ Πλουτάρχου Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου 5 κ. ε. Πρὸλ. Büekh Sonnenkreise σ. 145.

² Τριακοσίους μὲν λέγει αὐτοὺς Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (XV, 20), τετρακοσίους δὲ ὁ Ἀνδροτίων ἐν Σχολίοις εἰς Ἀριστείδην Τόμ. Γ' σ. 278 ἐκδ. Dindorf. Ἀλλ' ὁ Müller (Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Δ' σ. 646) προσέτιμῃσε τὴν γρα-
φὴν τριακόσιοι. Ἡ δὲ γραφὴ τοῦ ἀριθμοῦ παρὰ τῷ Ξενοφῶντι (Ἑλλην. V, 2, 31 εἶνε
ἀδεῖα) [τριακόσιοι δὲ γράφονται ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Dindorf].

³ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 6· τοὺς φυγάδας Ἀθηναῖοι διατρέβειν
τῷ τε πλήθει προσφιλεῖς ὄντας καὶ τιμὴν ἔχοντας ὑπὸ τῶν καλῶν
καὶ ἀγαθῶν.

⁴ [Πλούταρχος ἐν Βίῳ] Πελοπίδου 6.

τείας προστασία καὶ ἔντιμον ἀξίωμα ἐν τῷ δήμῳ, ὁμοίως ὥς ποτε εἰς τοὺς ἀπάτριδας Πλαταιεῖς. Ἡ δὲ Σπάρτη οὐδὲ ὑπὸ τὸν Ἀγηςίλαον εἶχεν ἱκανὴν δραστηριότητα, ὅπως ἐπιδιώξῃ τὴν διὰ τῆς βίας ἐκτέλεσιν τῶν ἀξιώσεων αὐτῆς, καὶ ἐπτοεῖτο νὰ ἐξωθήσῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὰ ἔσχατα.

Κατὰ ταῦτα ἄνευ τυπικῆς διαλύσεως τῆς εἰρήνης αἱ Ἀθηναὶ καὶ αἱ Θῆβαι ἴσταντο ἀντιμέτωποι ἀλλήλων δίκην δύο ἐχθρικών στρατοπέδων ἐπιτηρούντων ἀλλήλ' ἀδιακόπως. Ἡ ὀλιγαρχικὴ κυβέρνησις τῶν Θηβῶν εἶχεν ἐν Ἀθήναις κατασκόπους παρακολουθοῦντας ἀκριβῶς τὰ διαβήματα τῶν συνωμοστῶν βοηθουμένη δὲ ὑπ' αὐτῶν, κατώρθωσε νὰ ποιηθῇ ἐκποδὼν δολοφονηθεὶς ὁ Ἀνδροκλείδας, ὥςτις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰσμηνίου ἦτο ἡγέτης τῆς φατρίας¹ καὶ νὰ ματαιωθῇ οὕτως ἡ ἄμεσος ἐκτέλεσις τῶν σκοπομένων. Ἀλλὰ καὶ οἱ φυγάδες εἶχον ἐν Θήβαις ἱκανοὺς πιστοὺς φίλους, παρασκευάζοντας ἐν ὁμοφροσύνῃ πρὸς αὐτοὺς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρὸς πόλεως. Τινὲς αὐτῶν προσεχώρησαν δῆθεν εἰς τοὺς τυράννους καὶ ἠξιώθησαν τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτῶν· οὕτω δὲ ἀνῆλθον εἰς ἀξιώματα παρέχοντα δύναμιν, ἅτινα κατέχοντες ἠδύναντο τὰ μέγιστα νὰ ὠφελήσωσι τοὺς συστασιώτας. Τοιοῦτος δὲ ὑπῆρξεν ἰδίως ὁ Φυλλίδας, ὃν οἱ πολέμαρχοι Ἀρχίας καὶ Φίλιππος ἀνέδειξαν γραμματέα καὶ μετεχειρίζοντο πρὸς τὰς ἐμπιστευτικωτάτας τῶν ἐντολῶν².

Ἄλλοι δὲ ἐιργάζοντο ἡρέμα προπαρασκευάζοντες τοὺς νεανίας τῶν Θηβῶν πνευματικῶς τε καὶ σωματικῶς πρὸς τὴν κρίσιμον ἡμέραν. Τοῦτο δ' ἔπραττε πρὸ πάντων ὁ Ἐπαμεινώνδας,

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 6· πέμψαντες ἀνθρώπους ἀγνώτας Ἀνδροκλείδαν μὲν ἀποκτινύουσι δὲ ὅλῃ, τῶν δ' ἄλλων διαμαρτάνουσιν. Κατὰ δὲ τὴν περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Ἀνδροκλείδου προκληθεῖσαν κληρονομικὴν δίκην ἐξεφωνήθη ὁ ὑπὲρ Φερενίκου λόγος τοῦ *Αυσίου*, οὗ ἴδε τὰ ποσάσματα 228, 229 παρὰ Müller [78 καὶ 79 ἐν τῇ ἐκδόσει Scheibe καὶ τῇ τοῦ Cohe t]. Εἶπε δ' ὁ Φερενίκος οὗτος ὁ αὐτὸς καὶ ὁ μνημονευόμενος παρὰ τοῦ Πλούταρχου ἐν Βίῳ Πελοπίδου 5 καὶ 8. Πρὸλ. Blass Attische Beredsamkeit Τόμ. Α' ἐκδ. β' σ. 625.

² *Ξενοφώντος* Ἑλλην. V, 4, 2. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 7. Πλούταρχου Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου 4 κ. ἐ.

ἔστις μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου, καίπερ ἤδη ἀνδρωθεὶς, εἶχεν ἀπόσχει τοῦ δημοσίου βίου καὶ οὐδεμίαν εἶχεν ἐπιδείξει φιλοδοξίαν. Διὸ οἱ τύραννοι ἐθεώρουν τὸν ἀπράγμονα καὶ πένητα φιλόσοφον ὅλως ἀκίνδυνον¹, καὶ δὲν παρεκώλυον τὸ ἔργον αὐτοῦ, καίτοι ἐκεῖνος ἀκριβῶς ἦτο ὁ πρωτεργάτης τῶν ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως ἐνεργειῶν. Συνεφώνει δὲ καθ' ἅπαντα τὰ καίρια πρὸς τοὺς εἰς Ἀθήνας φυγόντας. Μετὰ τοῦ δραστηριωτάτου αὐτῶν, τοῦ Πελοπίδου, ἦτο συνδεδεμένος διὰ φιλίας ἀδελφικῆς· εἶχε δὲ συνυπηρετήσῃ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν ἐστρατείαν² καὶ τραυματισθέντα σώσει προκινδυνεύσας αὐτοῦ³. Μετ' ἀπαύστου δὲ δραστηριότητος ἐξῆπτε τὰ αἰσθήματα τῆς φιλοπατρίας, τὴν δραστηριότητα καὶ τὸ ἡθικὸν σθένος, μετεχειρίζετο τοὺς μεταξὺ τῶν Θηβαίων καὶ τῶν Σπαρτιατῶν γενομένους ἀγῶνας ὡς προάγωνα σοβαρωτέρως πάλης καὶ προσεπάθει νὰ διδάξῃ τοὺς συμπολίτας τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοῦ δουλικοῦ φόβου πρὸς τοὺς τυράννους αὐτῶν. Καὶ ὁ κατὰ σύμπτωσιν δὲ περὶ τὸν χρόνον τοῦτον ἐπελθὼν θάνατος τοῦ πατρικοῦ φίλου Λύσιδος⁴ συνετέλεσεν εἰς τὸ νάφρσιωθῇ ἔτι μᾶλλον ὠρισμένως εἰς τοὺς συμπολίτας. Συνέπραττον δὲ μετ' αὐτοῦ ἐπιφανεῖς ἄνδρες, οἷος μάλιστα ὁ Γοργίδας, ἔστις ἡγγέλλεν εἰς τοὺς φυγάδας πάντα τὰ συμβαίνοντα ἐν τῇ πόλει, καὶ ὁ Παμμένης, ἀνὴρ μεγάλην ἔχων δύναμιν, ἔστις δὲν συμμετεῖχε μὲν αὐτὸς ἐνεργῶς τοῦ ἔργου τῆς ἀπελευθερώσεως, ἀλλ' ὅμως ἡ-

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 5 (πρὸς. καὶ 7)· διὰ φιλοσοφίαν ὡς ἀπράγμων, διὰ δὲ πένιαν ὡς ἀδύνατος.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 369.

³ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 4. Πανσανίου IX, 3, 1. Τὸ πρᾶγμα διαμφισβητεῖται ὑπὸ τοῦ Palmer καὶ Krüger παρὰ τῷ Clinton [Fasti Hellenici] ἐν ἔτει 385 π. Χ. καὶ ὑπὸ τοῦ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. Θ' σ. 337. Γερμ. μεταφρ. Τόμ. Ε' σ. 366 σημ. 89. Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sado us Τόμ. ΙΔ' σ. 273, σημ. 3]. Ἀντεπεξέρχεται δὲ πρὸς αὐτοὺς ὁ Pomtow [Epaimeinondas] σ. 27. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην οἱ Θηβαῖοι εἶχον συστρατεύσει καθηναγκασμένοι, ὡς καὶ κατὰ τῆς Ὀλύνθου. Ἰδε Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 2, 37.

⁴ Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 4, 2. Πλούταρχου Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου 16 καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ.

νόει τὰς προσπαθείας τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ ἀνύψωσε τὸ ἀξιώμ' αὐτοῦ ¹.

Καίτοι δὲ παρὰ διαφορῶν ἀνδρῶν ἐπεδιώκετο εἷς καὶ ὁ αὐτὸς σκοπὸς, ἀλλὰ παρῆλθον ὅμως ἐπάλληλα ἔτη πρὶν ἢ οὗτος ἐπιτευχθῇ. Ἡ δὲ ἀναβολὴ αὕτη ἦτο σκληρὰ δοκιμασία διὰ τὰς ἀνυπομόνους ψυχὰς τῶν ἡρώων τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ἦτο ὅμως χρόνος γόνιμος μεγάλων γεγονότων. Πράγματι κατὰ τὸ διάστημα ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἐπερρώσθησαν ὑπὸ τὸν ζυγὸν οἱ Θηβαῖοι νεανίαὶ καὶ ὠρίμασαν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ ἠθικὴ ἐνίσχυσις ἢ προεληθοῦσα παρὰ τοῦ Ἐπαμεινώνδου διεδόθη καὶ διετρανώθη. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ μακρὰ ἐν Ἀθήναις διαμονὴ τῶν φυγάδων ὑπῆρξε χρόνος ἐξαγνισμοῦ καὶ ἐπιρρώσεως, ἐδείκνυον δὲ διὰ τῆς καρτερίας αὐτῶν, ὅτι δὲν ἤγοντο ὑπὸ τῆς ὀρμῆς παροδικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, καὶ ἐδιδάσκοντο ἐν Ἀθήναις ὅποῃαι ὑποχρεώσεις ἐπεβάλλοντο εἰς πολιτείαν θέλουσαν νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἡγεσίαν τῆς ἐθνικῆς κινήσεως. Τέλος δὲ καὶ ἡ περὶ τῆς ἰδίας ἀσφαλείας πεποίθησις τῶν τυράννων ἀπέβη μεγαλειτέρα ὁσημέραι· τὰ παρ' αὐτῶν χάριν προφυλάξεως διατασσόμενα ἀπέβησαν χαλαρώτερα, καὶ ἡπατῶντο ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τὴν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν κλίσιν τῶν Θηβαίων ἐθεώρουν ἀρεστὴν παραπλάνησιν ἀπὸ πάσης πολιτικῆς ἐνεργείας. Οὕτω δὲ αὐτὸς ὁ Ἀρχίας καὶ ὁ Λεοντιάδης συμμετεῖχον ἐνίοτε τῶν διαλέξεων τῶν τελουμένων ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἀποδημοτάτου Σιμίου, καίτοι ὁ οἶκος ἐκεῖνος ἦτο τὸ ἐντευκτῆριον τῶν κατὰ τῆς τυραννίδος συνωμοτῶν ².

Τέσσαρα μακρὰ ἔτη ἐκαρὰδόκουν οἱ φυγάδες τὴν ἡμέραν τῆς ἐκδικήσεως. Καὶ ἐπὶ τινα μὲν χρόνον ἤλπισαν πιθανῶς, ὅτι αἱ Ἀθηναὶ ἔμελλον νὰ δώσωσι τὸ σύνθημα τῆς ἐναντίον τῆς Σπάρτης ἐξεγέρσεως καὶ ἀνοίξωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν πατρίδα· ἀλλ' ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἦτο ὑπεράγαν καταβεβλημένος, καὶ οἱ βοιωτίζοντες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κατορθώ-

¹ Sievers [Geschichte Griechenlands κτλ.] σ. 197 κ. ἑ.

² Πλουτάρχου Περὶ τοῦ Σωκράτους δαίμονιου 2 κ. ἑ.

σωσι τὸ ποθοῦμενον. Διὸ ἡναγκάσθησαν νὰ φροντίσωσιν αὐτοὶ περὶ ἑαυτῶν· ὤφειλον νὰ προηγηθῶσιν αὐτοὶ, ὅπως σύρῳσι κατόπιν ἑαυτῶν τοὺς Ἀθηναίους, καὶ βεβαίως ἔλεγον εἰς αὐτοὺς οἱ πολιτικοὶ αὐτῶν φίλοι, ὁ Κέφαλος καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς δημαγωγοί· Ἄρξασθε, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι οὔτε δύνανται οὔτε θὰ θελήσωσι νὰ φήσωσιν ὑμᾶς ἐκτεθειμένους. Τὴν δὲ ἀρχηγίαν τῶν φυγάδων ἀνέλαβεν ὁ Πελοπίδας, καίπερ ὦν τῶν νεωτέρων, μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἀνδροκλείδου, ὅστις εἶχε στερήσει αὐτοὺς ἀρχηγοῦ καὶ εἶχε καταποτήσει ἐπὶ τινα χρόνον. Παρ' αὐτῷ δὲ δευτεραγωνιστῆς ἦτο ὁ Μέλων¹. Δὲν ἐπετρέπετο δὲ μακροτέρα ἀναβολή. Εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ὁ χειμὼν κατὰ τὸ πέμπτον ἔτος. Ἡ Ὀλυνθος καὶ ὁ Φλιοῦς εἶχον ἤδη πέσει, ἡ δὲ δύναμις τῶν Σπαρτιατῶν ἡϋξανε ἀπὸ ἐβδομάδος εἰς ἐβδομάδα. Περὶ φανερᾶς δ' ἐκστρατείας δὲν ἡδύνατο νὰ γείνη λόγος, καὶ ἔπρεπε νὰ ἐξευρεθῇ ἡ κατάλληλος εὐκαιρία πρὸς κρυφίαν κάθοδον. Ὁ δὲ χειμὼν, καθ' ὃν ἡ ἐπικοινωνία ἦτο μικρά, ἐφαίνετο ἐπικαιρὸς πρὸς κατόρθωσιν τοῦ ἐγχειρήματος, ἐπειδὴ ἐν χειμῶνι ἥκιστα ἡδύνατο νὰ πιστευθῇ, ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται θὰ ἡδύνατο νὰ σπεύσωσι πάραυτα. Ἀλλως δὲ συνέπιπτε πρὸς τὸν χρόνον τῆς βραχυτάτης ἐν τῷ ἔτει ἡμέρας ἡ ἔναρξις τοῦ νέου ἔτους τῶν Βοιωτῶν² καὶ ἡ ἐορτὴ τῶν Ἡρακλείων, καθ' ἣν ἤλπιζον νὰ εὕρωσι τὴν πόλιν ἐν τελείᾳ ἀφροντισίᾳ. Τέλος δὲ εἷς τῶν θερμωτάτων δημοκρατικῶν ὁ Ἀμφίθεος, εἶχε καθειρχθῇ πρὸ μικροῦ³ ἐνεργοῦντες δὲ γοργῶς ἤλπιζον, ὅτι θὰ ἡδύνατο νὰ σώσωσιν αὐτὸν ἀκόμῃ.

¹ Κατὰ τὸν *Ξενοφῶντα* ὁ Μέλων ἦτο ὁ πρωτεργάτης τῆς ἀπελευθερώσεως. Διὸ ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς V, 4, 19 ἀναγινώσκονται τάδε· ἡ τοῦ Μέλωνος ἐπὶ τοὺς περὶ Λεοντιάδην ἐπανάστασις. Ἄλλ' εἰσηγητῆς τοῦ ἔργου ὑπῆρξεν ὁ Πελοπίδας, οὗ τὴν συμμετοχὴν ἐκ προθέσεως ἀπεσιώπησεν ὁ Ξενοφῶν. Ἴδε *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Πελοπίδου 7.

² [Τὸ βοιωτικὸν ἔτος ἐτελεύτα περὶ τὰς ἡμέρας τῆς χειμερινῆς ἰσημερίας. Ἴδε *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Πελοπίδου 24].

³ *Πλουτάρχου* Περὶ τοῦ Σωκράτους δαίμονίου 4, 32. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐν Πολιτ. [ἐκδ. Bekker σ. 206, 22 κ. ἐ. μαρτυρεῖ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς λοιπὰς ἐκδόσεις ταῦτα· ἐκ δικαστηρίου κρίσεως ἡ ἐν Ἡρακλείᾳ στάσις ἐγένετο καὶ ἐν

Οὕτω λοιπὸν ἐν συμφωνίᾳ πρὸς τοὺς ἐν Θήβαις φίλους καθωρίσθησαν ἡ ἡμέρα καὶ ἡ ὥρα. Πιθανῶς δὲ οὐδὲ κἂν ἅπαντες οἱ φυγάδες ἐγίνωσκον τὰ περὶ τούτου, οἱ δὲ πλεῖστοι αὐτῶν ἔμειναν ἥσυχοι ἐν Ἀθήναις, ἐπειδὴ ἡ ἐκδρομὴ πολλῶν ἀνδρῶν ἦτο φόβος μὴ προδοσὴ τὰ πάντα. Ἐκατὸν δὲ ἄνδρες ἐξῆλθον τοῦ ἄστεως, καὶ ἠθοροίσθησαν ὑπὸ τὸν Φερένικον ἐν τῷ Θριασίῳ πεδίῳ, ὅπως ἀπὸ τῆς Ἑλευσίως προχωρήσωσι πρὸς τὰ σύνορα¹. Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ χρόνον δώδεκα οἱ ἐκουσίως ἀναλαβόντες τὸ πρῶτον καὶ κινδυνωδέστατον ἐγγχείρημα, ἐν οἷς ὁ Πελοπίδας, ὁ Μέλων, ὁ Δημοκλείδας καὶ ὁ Θεόπομπος, φέροντες σκύλακας καὶ τὰ πρὸς θήρην ἀναγκαῖα, ἀνέβησαν κατ' εὐθεῖαν ὁδὸν διὰ τῆς Πάρνηθος καὶ προσχώρησαν κατὰ χωριστὰς ὁμάδας κρύφα πρὸς τὰς Θήβας. Ἄνεμος δὲ καὶ χιῶν ἐπέτρεψαν εἰς αὐτοὺς νὰ καλύψωσι τὴν κεφαλὴν διὰ τῶν χλαμυδίων χωρὶς νὰ ἐγείρῳσιν ὑπόψιαν. Ἐρημοὶ δὲ ἀνθρώπων ἦσαν αἱ πύλαι καὶ αἱ ὁδοί. Οὕτως ἐφθασαν διὰ διαφόρων ὁδῶν αἰσίως εἰς τὸν αἶκον τοῦ Χάρωνος, ἔνθα συνῆλθον ἐπὶ τὸ αὐτὸ μετὰ τριάκοντα καὶ ἐξ συνωμοτῶν οἰκούντων ἐν Θήβαις². Ἄλλ' ὁ τὴν ἀρίστην παρασχὼν εἰς αὐτοὺς ὑπηρεσίαν ὑπῆρξε Φυλλίδας ὁ γραμματεὺς τῶν πολεμάρχων. Οὗτος δὴλα δὴ εἶχε καλέσει τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἐσπέραν τοὺς πολεμάρχους εἰς συμπόσιον. Τὸ τέλος τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς ἀρχῆς ἔμελλε νὰ ἐορτασθῇ λαμπρῶς, καὶ πρὸς ἐπαύξεισιν τῆς μέθης τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς ἡδονῆς εἶχεν ὑποσχεθῇ ὁ ξενίζων τὴν μετὰ τὸ συμπόσιον εἰσαγωγὴν περικαλλῶν γυναικῶν³. Ἀλλὰ τοῦτο ὑπῆρξε καὶ ὁ λόγος, δι' ὃν ὁ Ἀρχίας, ὅστις μόνον εἰς τὴν μετὰ τῶν οἰκειοτάτων ἀναστροφὴν ἠρέσκετο, εἶχεν ἀπαγορεύσει τὴν πρόσκλησιν τοῦ Λεοντιάδου.

Θήβαις, ἐπ' αἰτίᾳ μοιχείας δικαίως μὲν, στασιωτικῶς δὲ, ποιησαμένων τὴν κόλασιν τῶν μὲν ἐν Ἑρακλείᾳ κατ' Εὐρυτίωνος, τῶν δ' ἐν Θήβαις κατ' Ἀρχίου· ἐφιλνεΐκησαν γὰρ αὐτοὺς αἱ ἐχθροὶ ὥστε δεοῖναι ἐν ἀγορᾷ ἐν τῷ κύφῳ.

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 8.

² Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 9. Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου 25.

³ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 9. Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου 4.

Οὕτω δὲ δὲν κατωρθώθη ἡ ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ οἴκῳ συνένωσις ἀπάντων τῶν πολεμάρχων.

Ἐν σοβαρᾷ ἡρεμία παρεσκευάσθησαν οἱ συνωμόται πρὸς τὸ αἵματηρὸν ἔργον· ἔστησαν ἐστεφανωμένοι παρὰ τὴν ἐστίαν τοῦ οἴκου, καὶ ὁ μάντις ἐπεσκόπησε τὴν φλόγα, ὅτε αἰφνης ἐκρούσθη ἡ θύρα καὶ ἐπιτακτικῶς ἀπητήθη νάνοιχθῇ. Ἦσαν δὲ ἄγγελοι τῶν πολεμάρχων, φέροντες εἰς τὸν Χάρωνα πρὸςταγμα νὰ μεταβῇ πάραυτα εἰς τοῦ Ἀρχίου¹. Ἀμέσως δ' ἐπῆλθεν, ὡς εἰκὸς, εἰς αὐτοὺς ἡ σκέψις, ὅτι τὰ πάντα εἶχον προδοθῇ. Καὶ πράγματι εἶχον φθάσει εἰς τὰ ὄτα τοῦ Ἀρχίου φῆμαι περὶ τῶν γενομένων, ἀλλ' ἡ ἡρεμία καὶ ἡ ἐτοιμότης τοῦ Χάρωνος, ὅστις παρέστη ἄνευ ἀργοπορίας, καὶ οἱ πειστικοὶ λόγοι τοῦ Φυλλίδου κατώρθωσαν νὰ διασκεδάσωσι πᾶσαν τὴν ὑπόνοιαν, ἥτις ἐτάρασσε δυσἀρέστως τὴν εὐθυμίαν τοῦ πολεμάρχου. Οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ τοιαύτην ἔδειξεν ἀπόφασιν μηδαμῶς νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν διατάραξιν τῆς ἐορταστικῆς διαθέσεως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὥστε καὶ ἐπιστολὴν τινα, ἐξ Ἀθηνῶν ἀφικομένην ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Χάρωνος καὶ ἀποκαλύπτουσαν πάντα τὰ κατὰ τὴν συνωμοσίαν, ἔθικεν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον, χωρὶς καὶ νάνοιξῃ αὐτὴν². «Εἰς αὔριον τὰ σπουδαῖα», ἐξεφώνησε μετὰ τοῦ θύρρου ὅπερ παρεῖχεν ἡ μέθη³, διέταξε τὴν μετὰ νέας εὐθυμίας ἐξακολούθησιν τοῦ συμποσίου καὶ ἐζήτησε μετ' ἀσελγοῦς ἀνυπομονησίας τὴν προσέλευσιν τῶν ἐπηγγελμένων ἐταιρῶν.

Τέλος δὲ ἡγγέλθη, ὅτι αὗται ἦλθον. Ἀκούονται τὰ βήματα· ἀπομακρύνουσι τοὺς θεράποντας, ἀνοίγονται αἱ θύραι τοῦ συμποσίου, γίνονται ὁραταὶ αἱ ἐσθῆτες κεκαλυμμένων γυναικῶν, ἃς οἱ παριστάμενοι ὑποδέχονται κροτοῦντες τὰς χεῖρας· τὰ δὲ πρόσωπα

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 9, 10. Περὶ τοῦ Σωκράτους δαμονίου 26, 27.

² Ἡ ἐπιστολὴ εἶχε σταλῇ παρὰ τοῦ Ἀθηναίου ἱεροφάντου Ἀρχίου, φίλου καὶ ξένου τοῦ ὁμωνύμου Θηβαίου πολεμάρχου. Ἰδε Πλούταρχον ἐν Βίῳ Πελοπίδου 10.

³ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 10· εἰς αὔριον τὰ σπουδαῖα. [Πρὸς Κερνήλιον Νέπωτα ἐν Βίῳ Πελοπίδου 3, 2· in crastinum, inquit, differo res severas].

κατασκιάζονται ὑπὸ δασέων στεφάνων [ἐλάτης καὶ πεύκης]. Ἦσαν οἱ εἰς γυναῖκας μετημφιεσμένοι συνωμόται, ὁ Χάρων, ὁ Μέλων, ὁ Καφισίας¹ καὶ ἄλλοι. Ἐπὶ δὲ τῆς φλιᾶς ἴσταντο πρὸς στιγμὴν καὶ περιβλέπουσιν ἐν κύκλῳ τὸ συμπόσιον καὶ τὰ θύματα αὐτῶν. Ἐπειτα δὲ ἀπέβαλον τὰ καλύμματα καὶ ἐσπάσαντο τὰς μαχαίρας. Καὶ ὁ μὲν Μέλων ἐφόνευσε τὸν μεθύοντα Ἀρχίαν, ὁ δὲ Χάρων τὸν Φίλιππον· καὶ τοὺς πλείστους δὲ τῶν λοιπῶν συμποσιαστῶν ἠναγκάσθησαν νὰ φονεύσωσιν οἱ συνωμόται, ἐπειδὴ, κατεχόμενοι ὑπὸ τοῦ αἵνου, δὲν ἠδύναντο νὰ πεισθῶσι διὰ λόγων ἢ νὰ καθησυχασθῶσι².

Τὸ δὲ δυσχερέστατον διάδημα εἶχεν ἐπιχειρήσει ὁ Πελοπίδας μετὰ τοῦ Καφισοδώρου καὶ ἄλλων τινῶν, ἀναλαβὼν νὰ μεταβῇ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Λεοντιάδου. Φθάσαντες δ' εἰς τὴν θύραν, ἐμῆνυσαν διὰ τοῦ θεράποντος, ὅτι ἦσαν ἄγγελοι τοῦ Ἀθηναίου Καλλιστράτου. Ἐπιτραπίσης δ' εἰς αὐτοὺς τῆς εἰσόδου, παρετήρησεν ὁ Λεοντιάδης τὸν κίνδυνον, ὑπεδέχθη δὲ αὐτοὺς ἐν τῷ κοιτῶνι, ἔχων ἐσπασμένον τὸ ἐγχειρίδιον· καὶ κατέβαλε μὲν τὸν πρῶτον εἰσορμήσαντα Καφισόδωρον, μόλις δὲ μετ' ἐπίμονον μονομαχίαν ἠδυνήθη ὁ Πελοπίδας νὰ κρατήσῃ τοῦ Λεοντιάδου καὶ ἐκδικήσῃ τὸν φίλον, ὅστις ὀνήσκων ἔτεινεν εἰς αὐτὸν εὐγνωμόνως τὴν χεῖρα. Τελευταῖον δὲ θῦμα ὑπῆρξεν ὁ Ὑπάτης, ὅστις κατεφθάσθη φεύγων³.

Οὕτως ἐν ὀλίγαις νυκτίαις ὥραις ἐτιμωρήθησαν φοβερῶς οἱ προδώσαντες τὴν ἰδίαν πατρίδα, ὑποβαλόντες εἰς ζυγὸν τοὺς ἰδίους συμπολίτας διὰ βοθηρίας ξένων στρατιωτῶν καὶ διὰ ταῦτα κατὰ τὴν γνώμην τῶν Ἑλλήνων δικαιοτάτα θεωρηθέντες καὶ ὀνομασθέντες τύραννοι. Κατὰ τὴν αὐτὴν δ' ἐκείνην νύκτα ἀνε-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 409.

² *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Πελοπίδου 11. Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου 30.

³ *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Πελοπίδου 11. Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου 31. Ὁ δὲ *Ξενοφῶν* (*Ἑλλην.* V, 4, 7) τὸν μὲν Ἀρχίαν λέγει φονευθέντα παρὰ τῶν ἀμφὶ Μέλωνα, τὸν δὲ Λεοντιάδην παρὰ τοῦ Φυλλίδου καὶ τριῶν ἄλλων.

ωχθη ἢ εἰρκτῇ· ὁ δὲ Ἀμφίθεος καὶ πολλοὶ ἄλλοι μάρτυρες τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος ἔτεινον εἰς τοὺς φίλους τὰς χεῖρας μετ' ἐκπλήξεως χαρμοσύνου¹. Αἱ δὲ σάλπιγγες, αἵτινες ἦσαν ἔτοιμοι χάριν τῆς ἐορτῆς τῶν Ἡρακλείων, ἐσάλπισαν εἰς τοὺς πολίτας τὴν ἔναρξιν πολὺ λαμπροτέρας ἐορτῆς διὰ τὴν πόλιν². Ἡ δὲ σπαρτιατικὴ φρουρά, συνισταμένη ἐκ χιλίων πεντακοσίων ἀνδρῶν, ἥτις, ἐπεμβαίνουσα ἐγκαίρως, θὰ ἠδύνατο νὰ παρὰσχη λίαν ἐπικίνδυνον τροπὴν εἰς τὸν ἀγῶνα, εἶχε καταπληχθῇ ὑπὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως οὕτω τελείως, ὥστ' ἔμεινε περίφοβος ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν τῆς Καδμείας, εἰς ἣν ἔσπευσαν καὶ οἱ ὀλίγοι ὁπαδοὶ τῶν πολεμάρχων ζητοῦντες προστασίαν παρὰ τῇ φρουρᾷ τῶν Λακεδαιμονίων³. Τότε δὲ χαρμόσυνοι πυρσοὶ ἔλαμψαν ἀπαρακωλύτως παρὰ τὴν Καδμείαν, καὶ ἀνεμπόδιστοι ἠδυνήθησαν τὴν πρωίαν τῆς ὑστεραίας νὰ ἐμφανισθῶσιν οἱ τυραννοκτόνοι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου καὶ ἐκθέσωσιν εἰς τοὺς συναθροισθέντας πολίτας τὰ πραχθέντα κατὰ τὴν νύκτα.

Ἡ ἡμέρα ἐκείνη ὑπῆρξεν ἡμέρα ἀναγεννήσεως τῶν Θηβῶν, ἡμέρα τῆς ἀπὸ βαρέος ζυγοῦ ἐξεγέρσεως αὐτῶν. Τότε δ' ἐπέστρεψαν μὲν εἰς τὴν πόλιν καὶ οἱ φυγάδες ἅπαντες, παρέστησαν δὲ εἰς τὴν ἀγορὰν οἱ Θηβαῖται μάχιμοι, οὓς εἶχον κρύφα ἀσκήσει ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Γοργίδας, φέροντες τὴν πανοπλίαν αὐτῶν. Ἦτο οἷονεὶ νέος τις δῆμος ὁ κατὰ τὴν πρωίαν ἐκείνην τῆς ἐλευθερίας ἀθροισθεὶς ἐν τῇ ἀγορᾷ, αἱ δὲ δύο φατρίαι αἱ ὑπὲρ ἀλλήλων ἐργασθεῖσαι ἔπειναν τότε πρὸς ἀλλήλας τὴν δεξιάν. Καὶ ὁ μὲν Ἐπαμεινώνδας δὲν εἶχε δυνηθῇ νὰ ποδεχθῇ συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχάς αὐτοῦ ἄμεσον συμμετοχὴν εἰς τὸν φόνον τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἐπειδὴ ἡ θανάτωσις πολίτου ἀκρίτου ἡτό τι μὴ δυνάμενον

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [V.] 4, 8. Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου 32.

² *Πλουτάρχου* Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου 33· ἦκε δὲ καὶ Ἰπποσθενίδης μετὰ τῶν φίλων καὶ οἴκετῶν τοὺς ἐπιδεδημηκότας κατὰ τύχην πρὸς τὰ Ἡράκλεια σάλπιγγας παραλαμβάνων.

³ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. V, 4, 10. *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Πελοπίδου 12· οἱ τῶν Λακεδαιμονίων ἄρχοντες... φοβηθέντες ἡσύχαζον τὴν Καδμείαν κατέχοντες.

νὰ δικαιολογηθῇ ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅμως δὲν ἤθελε νὰ καταστήσῃ τὸ ἴδιον αὐτοῦ αἶσθημα μέτρον τῆς κρίσεως τῶν ἄλλων, ἡναγκάσθη δὲ νὰποδεχθῇ τὴν πρᾶξιν τῶν συνωμοτῶν ὡς ἐπιβαλλομένην ὑπὸ τῶν πραγμάτων καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ ἐγωιστικῶν λόγων. Διὰ τοῦτο δὲ εἰσέγαγεν αὐτὸς τοὺς τυραννοκτόνους εἰς τοὺς πολίτας, ὅτε παρέστησαν πρὸ τοῦ δήμου δίκην ἱκετῶν ἕνεκα τοῦ χυθέντος αἵματος συμπολιτῶν. Ὁ δὲ δῆμος ἐδεξιώθη μετὰ κρότου καὶ βοῆς ὡς σωτῆρας καὶ εὐεργέτας¹, οἱ ἱερεῖς ἐξήγγισαν αὐτοὺς, καὶ τρεῖς αὐτῶν οἱ μάλιστα πάντων διακριθέντες, ὁ Πελοπίδας, ὁ Μέλων καὶ ὁ Χάρων, ἐκλήθησαν πάραυτα ὡς βοιωτάρχαι εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν². Ταῦτα δὲ πάντα συνέβησαν πρὸ αὐτῶν τῶν ὀφθαλμῶν τῆς φρουρᾶς τῶν Λακεδαιμονίων, ἧς οἱ ἀρχηγοὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐδὲν ἄλλο ἔπραξαν ἢ νὰ στείλωσιν ἀγγέλους εἰς τὴν Σπάρτην καὶ εἰς τὰς ἐν Πλαταιαῖς καὶ Θεσπιαῖς φρουράς, ζητοῦντες ταχυτάτην ἐπικουρίαν. Ἀλλ' οἱ Θηβαῖοι ἐστήριζον τὰς ἐλπίδας αὐτῶν εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἡ προσδοκία αὐτῶν δὲν διεψεύσθη.

Ἐν Ἀθήναις οἱ βοιωτιάζοντες εἶχον ἀναπτύξει ἔκτακτον δραστηριότητα³. Εἶχον μάθει ἐγκαίρως τὰ μέλλοντα νὰ συμβῶσιν ἐν Θήβαις, καὶ εἶχον στείλει στρατιάν εἰς τὰ σύνορα. Ὁ δὲ Κέφαλος προέτεινεν, ὅπως αὐτὴ ἡ πόλις συμμετάσχη τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν γειτόνων Θηβῶν⁴. Καὶ δὲν ἐψηφίσθη μὲν ὑπὸ τοῦ δήμου ἡ πρότασις αὕτη ἐπισήμως, ἀλλ' οὐχ ἥττον οὐ μόνον ἔσπευ-

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 12· δεχομένων τοὺς ἄνδρας ὡς εὐεργέτας καὶ σωτῆρας.

² Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 13. Ἐξελέχθησαν δὲ μόνον διὰ τὰς ἡμέρας τὰς ὑπολειπομένας μέχρι λήξεως τοῦ ἔτους. Πρὸλ. Sievers [Geschichte Griechenlands vom Ende des peloponnesischen Kriegs bis zur Schlacht bei Mantinea] σ. 186. Vater [Leben des Pelopidas] σ. 342.

³ Οἱ βοιωτιάζοντες (Πρὸλ. τὸ Φιλοθήβαιοι, ὡς ἐπεγράφτο κιοῦνθια τις τοῦ Ἀντιφάνους. [Ἴδε Ἀθηναίου IV, σ. 169]) ἦσαν ὁ Κόλλυτος, ὁ Λεωδάμας, ὁ Ἀριστοφῶν, ὁ Κέφαλος, ὁ πρόξενος τῶν Θηβαίων Θράσιος, ὁ Ἀρχέδημος, ὁ Πύρρανδρος, ὁ Φορμίστιος, ὁ Ἡλείος. Ἴδε Δεινάρχου [Κατὰ Δημοσθένους] 38.

⁴ [Δεινάρχου Κατὰ Δημοσθένους 39].

σαν εἰς τὰς Θήβας διάφοροι ἰδιῶται ὥς ἐθελονταί, ἀλλὰ καὶ δύο Ἀθηναῖοι στρατηγοί, οἵτινες εἶχον ἀποσταλῆ εἰς τὰ σύνορα πρὸς ἐπιτήρησιν τῶν γινομένων, ἐπείσθησαν ὑπὸ τῆς πρὸς βοήθειαν ἐπικλήσεως τῶν Θηβαίων νὰ συμμετάσχῃσι τοῦ ἀγῶνος αὐτῶν ἐπ' ἰδίᾳ εὐθύνῃ. Καὶ ὁ μὲν Χαβρίας κατέλαβε τὴν πύροdon τῶν Ἐλευθερῶν, ὅπως παρακωλύσῃ τὴν πρὸς τὰς Θήβας προχώρησιν τῶν Λακεδαιμονίων, ὁ δὲ Δημοφῶν εἰσώρμησεν εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ὁ στρατηγὸς δὲ οὗτος εἶχε πεποιθήσιν, ὅτι πάντως ἐνήργει πρὸς τὸ συμφέρον τῶν Ἀθηναίων, βοηθῶν τοὺς Θηβαίους εἰς ἀπέλευθέρωσιν τῆς Καδμείας¹.

Εὗρε δὲ ὁ Δημοφῶν ἐν Θήβαις πάντας κατεχομένους ὑπὸ μεγίστης δραστηριότητος ἐν τῇ διεξαγωγῇ τοῦ πολέμου². Καὶ εἶχον μὲν ἀποκρούσει τὴν ἐκ Πλαταιῶν ἐρχομένην εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους ἐπικουρίαν, ἡγουμένου δὲ τοῦ Πελοπίδου εἶχον περικλείσει τὴν Καδμείαν πανταχόθεν. Ἡ δὲ προσδοκία τῆς ἀφίξεως στρατιᾶς Λακεδαιμονίων ἠῤῥανεν ἀμφοτέρωθεν τὸν ζῆλον. Ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς ἐγίνοντο ἔφοδοι κατὰ τῶν τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως, ἡ δὲ φρουρὰ οὐδ' ἐπὶ μίαν ὥραν ἀφίνετο ἡσυχος, ἵνα καταπονηθῇ ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον, καὶ ὠρίσθησαν ἀμοιβαί πρὸς ἐξέγερσιν τῆς ἀμίλλης. Ὁ δὲ κίνδυνος ἐπιθέσεως παρὰ δευτέρας στρατιᾶς ἀπὸ τῶν νώτων ἠῤῥανε καθ' ἐκάστην ὥραν. Πάντως δὲ οἱ πολιορκούμενοι ἤθελον θυνηθῆ νὰ συγκρατήσωσι τὴν ὀχυρὰν ἀκρόπολιν, ἃν

¹ Περὶ τῆς συμμετοχῆς τῶν Ἀθηνῶν μαρτυρεῖ ὁ *Ξενοφῶν* ('Ελλην. V, 4, 14) κατ' ἀντίθεσιν πρὸς *Διόδωρον τὸν Σικελιώτην* [XV, 26], παρ' ᾧ ἐπικρατεῖ σύγχυσις, ὅτι οὐδὲν ἔγινεν ἐπισήμως παρὰ τῆς πολιτείας. Πρὸλ. Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. Γ' σ. 306]. Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. β' Τόμ. Ε' σ. 380. [Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadous Τόμ. ΙΔ' σ. 239, σημ. 4]. Schäfer Demosthenes und seine Zeit ἐκδ. 6' Τόμ. Α' σ. 16 'Ἡ δὲ παρὰ τοῦ Χαβρίου κατάληψις τῶν στενῶν τοῦ Κιθαιρώνα σκοπὸν εἶχε πιθανῶς μόνον τὴν ἐξασφάλισιν τῆς οὐδετερότητος. Ἀλλ' ἡ δίκη τῶν στρατηγῶν (*Ξενοφῶντος* V, 4, 19) ἀποδεικνύει, ὅτι δὲν ὑπῆρξαν μόνον ἰδιῶται οἱ συμπράξαντες. Ἀδέσβιον δὲ εἶνε, ἃν καὶ ὁ Δημοφῶν ὑπῆρξε τῶν συγκαταδικασθέντων ὁ δὲ Χαβρίας βεβαίως δὲν κατεδικάσθη. Ὁ δὲ *Διόδωρος ὁ Σικελιώτης* συγγέει πιθανῶς δύο ὅλως διάφορα συμβάντα, τὸν περὶ τῆς Καδμείας ἀγῶνα καὶ τὴν κατὰ τὸ θέρος στρατείαν. Πρὸλ. Schäfer ἐνθ' ἂν. Τόμ. Α' ἐκδ. β' σ. 20.

² *Ξενοφῶντος* 'Ελλην. V, 4, 10.

εἶχον ἱκανὸν χρόνον νὰ φροντίσωσι περὶ ἐπαρκῶν ἐπιτηδείων. Τώρα δ' ἀπ' ἐναντίας ἔνεκα τοῦ πλήθους τῶν ἀνδρῶν, ἐπαυξηθέντος ὑπὸ τῶν εἰς τὴν Καδμείαν φυγόντων Θηβαίων, τὰ πράγματα ἦσαν ἀκόμη δυσχερέστερα. Ἡ δὲ στρατιὰ συνέκειτο τὸ πλεῖστον ἐκ συμμάχων, οἵτινες οὐδεμίαν εἶχον διάθεσιν νὰ θυσιασθῶσιν, ὅπως συγκρατήσωσι τὴν Καδμείαν χάριν τῶν Σπαρτιατῶν· οὕτω δὲ οἱ ἀρμостαὶ εὐρέθησαν ἠναγκασμένοι νὰ παραδώσωσι τὴν ἀκροπολιν ὑπὸ τὸν ὅρον ἐλευθέρας ἐξόδου τῶν πολιορκουμένων¹. Οἱ δ' ἐκ τῆς Καδμείας ἀποχωρήσαντες συνήντησαν ἥδη ἐν Μεγάροις σπαρτιατικὴν στρατιάν [ὑπὸ τὸν Κλεόμβροτον], ἥτις μίαν ἢ δύο ἡμέρας μετὰ τὴν παράδοσιν ἔμελλε νὰ φθάσῃ εἰς Θήβας πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας². Διὰ δὲ τοὺς Θηβαίους τὰ πράγματα εἶχον ἀποδῆ αἰσιώτατα ὑπὲρ πᾶσαν προσδοκίαν. Καὶ ὅττι ἐντὸς ὀλίγων μόνον ἡμερῶν εἶχον μὲν φονευθῆ οἱ τύραννοι, εἶχον δ' ἐκνικηθῆ οἱ Λακεδαιμόνιοι, καὶ μετὰ ζήλου καὶ ὁμοφροσύνης κατεβλήθησαν τὰ θεμέλια νέου τῆς πόλεως βίου.

Ὅλigerai κρίσιμοι μεταβολαὶ ἐπῆλθον ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἱστορίᾳ οὕτως αἰφνιδίως ὥς ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν Θηβῶν. Ἀλλως δὲ αὐτὴ ἡ πόλις κατελήφθη ὑπ' ἐκπλήξεως ἐπὶ τοῖς γενομένοις νύκτωρ, πολὺ δὲ μείζων ἦτο, ὥς εἰκὸς, ἡ κατάπληξις τῶν ἀπώτερον κειμένων πόλεων. Καὶ ἡ μὲν πρώτη αἴσθησις ὑπῆρξε σχεδὸν ἀπανταχοῦ ἡ αὐτή. Ὁ λαὸς σύμπας ἐπέδειξε χαρὰν καὶ συμπάθειαν ἐπὶ τῇ ταχείᾳ καὶ τολμηρᾷ πράξει, ἥτις ὑπῆρξε τοιαύτη, οἷαν ἀπὸ μακροῦ χρόνου δὲν εἶχον ἶδει οἱ Ἕλληνες, καὶ ὑπερίμνησκε τοὺς ἄθλους τῶν προῖστορικῶν χρόνων, τοὺς μυθικοὺς ἐκείνους ἥρωας τοὺς εἰσορμῶντας εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον, ὅπως ἀπελευθερώσωσιν αὐτόν. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Σπάρτῃ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀποκρύψωσι ποῖόν τινα θαυμασμὸν καὶ τινα συμπάθειαν, καίτοι κατὰ

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 4, 11.

² Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 13.

τὴν γνώμην τῆς ἀρχούσης φατρίας οἱ ἥρωες τῆς ἐλευθερίας ὑπελαμβάνοντο, ὡς εἰκὸς, ἀντάρται. Ἄλλ' ὅπωςδὴποτε τὰ γενόμενα συνεπήγοντο ἀναγκαίως μεγάλα ἐπακόλουθα. Πράγματι πόλεις ἰσχυρά, πιέζουσα ὅλην τὴν Ἑλλάδα διὰ βαρέος κλοιοῦ, ἀλλ' ἥτις συγχρόνως ἐφαίνετο εἴπερ ποτὲ ἀπρόσμαχος, εἶχε κλονηθῇ διὰ μιᾶς· εἶχε δὲ ταπεινωθῇ κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε οὐδεὶς Ἑλλήν ἡδύνατο νὰ παραγνώριση, ὅτι τὰ γενόμενα ἦσαν ἡ δικαία τιμωρία τῆς ὑπερφροσύνης καὶ τῆς ἀγερωχίας. Ἡ δὲ πόλις δι' ἧς εἶχεν ἐπέλθῃ ἡ τοιαύτη ταπείνωσις ἤδη διὰ ταύτης τῆς πράξεως εἶχεν ἐξέλθῃ ἐκ τῆς ὑποδεστέρας αὐτῆς θέσεως· ἂν δὲ αὕτη κατώρθονε νὰ διατηρήσῃ τὸ νέον ἀξίωμα, ἐξ ἀνάγκης ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ μεταβολὴ τῆς συμπάσης ἐν Ἑλλάδι τάξεως τῶν πόλεων. Διὰ τοῦτο δὲ πάντες ἀνέμενον μετ' ἐξαιρέτου προσοχῆς τὴν ἐξελίξιν τῶν πραγμάτων, ἥτις δὲν ἡδύνατο νὰ βραδύνῃ ἐπὶ μακρόν¹.

¹ Κυρία πηγὴ τῆς ἱστορίας τῶν χρόνων τῆς ἡγεμονίας τῶν Θηβῶν ἦτο ὁ *Ἐφορος*, οὗ ὁ πατριωτισμὸς ὡς Αἰολέως, [ἅτε καταγομένου ἐκ Κύμης], ἐπεξετεινέτο καὶ εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ὁ δὲ ἀναγινώσκων τὰς συγγραφὰς αὐτοῦ κατελαμβάνετο ὑπὸ θαυμασμοῦ πρὸς τὸν Ἐπαμεινώνδαν (*Πλουτάρχου* Περὶ ἀδολεσχίας 22). Ὁ δὲ *Πολύβιος* XII, 25, [9] κατηγορεῖ αὐτὸν ἐπὶ ἀγνοίᾳ τῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων. Ἐξ αὐτοῦ δὲ ἀντλεῖ *Διοδωρος ὁ Σικελιώτης*, ὅστις διὰ τινὰ μὲν γεγονότα εἶνε ἡ μόνη πηγὴ, ἀλλὰ παρέχει καὶ ὅλως ψευ εἰς μαρτυρίας, ὡς ἐν βιβλίῳ XV, 82. Τοῦ δὲ *Θεοπόμπου*, ὅστις ἐν τοῖς Φιλίππειοις εἶχε συμπεριλάβῃ πολλὰς παρεκβάσεις περὶ τῶν τῆς ἱστορίας τῶν κατὰ τὸν Φίλιππον ἀμέσως προηγηθέντων χρόνων, δὲν ἐποιήσατο χρῆσιν *Διοδωρος ὁ Σικελιώτης*. Ἰδε Volquardsen Untersuchungen über die Quellen des Diodor σ. 67 κ. ἔ. Πρὸς δ' ἐξέλεξιν τοῦ *Διοδωρος* χρησιμεύει ὁ *Ξενοφῶν*, ὃν οὐδαμῶς λαμβάνει ὑπ' ὄψιν ὁ *Διοδωρος*, ὅστις ἄλλως εἶνε ὅλως ἀναξίπιστος ἕνεκα τοῦ φατριασμοῦ αὐτοῦ. Ὁ *Ξενοφῶν* παραμορφώνει τὴν ἱστορίαν καὶ πάσχει μὲν ἐπιτυχίαν τῶν Θηβῶν παριστάνει ὡς ἀπλὴν σύμπτωσιν, πᾶσαν δ' ἐπιτυχίαν τοῦ Ἀγησιλάου ὡς προσερχομένην ἐκ τῆς ἰκανότητος αὐτοῦ· μόνον δὲ κατὰ τὴν τελευταίαν ἐκστρατείαν τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἐπιδεικνύει δικαιοσύνην πρὸς αὐτόν. Τὰ δ' Ἑλληνικά αὐτοῦ, ἅτινα μικρὸν κατὰ μικρὸν περιορίζονται εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Πελοποννήσου, ἐπειράθησαν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους νὰ ποδεχθῶσι τινες (ὁ Cambré [ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ] τῆς μεταφράσεως τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφώντος. 1856 σ. 8], ὁ *Κυπριανδρὸς* [Περὶ τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφώντος. Ἐν Ἀθήναις 1869 καὶ ἐν τῇ Φιλίστορι Τόμ. Β' σ. 339 κ. ἔ., ὁ *Dittrich-Fabricius* ἐν τοῖς *Jahrbücher für Philologie* Τόμ. XCIII σ. 455 κ. ἔ. 721 κ. ἔ.] καὶ ἰδίως ὁ *Grosser* ἐν τοῖς *Jahrbücher für Philologie* 1866 σ. 721 κ. ἔ. 1877 σ. 723 κ. ἔ. [Πρὸς καὶ *Sittl* *Geschichte der grie-*

Ἡ ἑναρξίς τοῦ ἔργου τῶν Θηβαίων εἶχεν ἐπιτύχει λαμπρῶς, ἀλλὰ πολὺ μεγαλείτεροι ἦσαν αἱ δυσχέρειαι τοῦ τότε πρώτου

chischen Litteratur Tόμ. Β' σ. 443]), ἐρειδόμενοι εἰς τινὰ παρατήρησιν τοῦ L o b e c k εἰς τὸν Αἴαντα τοῦ Σοφοκλέους ἐκδ. γ' σ. 366, ὡς ἀπλὴν ἐπιτομὴν τοῦ κατ' ἀρχὰς μακροτέρου ἔργου τοῦ Ξενοφώντος, καὶ ἐπίστευσαν, ὅτι ἀνεύρου λείψανα αὐτοῦ ἴδιος ἐν τοῖς Βίοις τοῦ Πλούταρχου. Καὶ ἂν δ' ἀποδεχθῶμεν τὴν ὁρθότητά τῆς ἄλλης λίαν διαμφορητικῆς ὑποθέσεως ταύτης (ἴδε B ü c h s e n s c h ü t z ἐν τοῖς Neue Jahrbücher 1871 σ. 218. Breitenbach ἐν τῷ Rheinisches Museum 1872 σ. 497 κ. ἐ. καὶ ἄλλους), ἀλλ' ἀναντὶρρητον ὅμως εἶνε, ὅτι ὁ κύριος χαρακτήρ τοῦ ἔργου καὶ ὁ φατριασμός τοῦ Ξενοφώντος διεσώθησαν τελείως καὶ ἐν τῇ περιελθούσῃ εἰς ἡμᾶς μορφῇ τῆς συγγραφῆς. Ἡ δὲ γνησιότης τοῦ [εἰς τὸν Ξενοφῶντα προσγεγραφομένου] Ἀγησιλάου εἶνε τὰ μάλιστα ἀμφίβολος· προσεδιάζει δὲ εἰς τὸν συγγραφεῖα αὐτοῦ τὸ κατὰ τῶν βαρβάρων μῖσος, ὅπερ ἀληθῶς εἰπεῖν ὁ Ἀγησιλαὸς ἐπέδειξε μόνον κατὰ τὴν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐκστρατείᾳ. Κατὰ δὲ τὸν Cauer (Quaestiones de fontibus ad Xenophontis Agesilaum pertinentibus. 1847 σ. 30) τὸ μῖσος τοῦτο εἶνε τὸ χαρακτηρίζον τὸν Ἀλέξανδρον, οἷον παρίστανεν ὁ Θεόδοτος, καὶ τοῦτο μετήγαγεν ὁ συγγραφεὺς τὸν Ἀγησιλαὸν εἰς τὸν ἥρωα αὐτοῦ. Ἄλλως δ' ἡ περὶ τοῦ Ἀγησιλάου κρίσις τοῦ Θεοδότου ἦτο ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ συγγραφέως τοῦ ἐγκωμίου, διὸ ἐκλήθη παρ' αὐτοῦ μέγιστος ὁμολογουμένως καὶ τῶν τότε ζώντων ἐπιφανέστατος (Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 10). Ὁ δὲ Πλούταρχος ἔχει ἐν τῷ Ἀγησιλᾷ καλὰς πηγὰς, οἷα αἱ παρ' αὐτοῦ (10) μνημονεύμεναι ἀναγραφὰι λακωνικαί· ὁ αὐτὸς δ' ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Πελοπίδου καὶ τῇ συγγραφῇ Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου ἔχει ἐξαιρετὸν ὕλην ἐξ ἐγκωμίου παραδόσεως. Τοῦ δὲ ὑπὸ τοῦ Πλούταρχου γραφέντος Βίου τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἐσώθησάν τινα πιθανῶς ἐν τοῖς Ἀποφθέγμασιν. Ὁ δὲ Πausanias ἐν τῷ IX Βιβλίῳ ἔχει πολὺ καλὰς ἐιδήσεις, ἴδιος δ' ἐν κεφαλαίῳ 14· δεικνύει δ' ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, καὶ διὰ τοῦτο κακίζει τοὺς Μαντινεῖς (VIII, 8, 6) ἕνεκα τῆς ἀγνωμοσύνης αὐτῶν, μάλιστα δ' ἀποδεικνύεται συμπαθὼν πρὸς τοὺς Μεσσηνίους. Ὁ δὲ Κορνήλιος Νέπωσις εἶνε διὰ τιν' ἀξιόπιστα γεγονότα ὁμόνος μάρτυς. Σποραδικὰς δὲ τινὰς μαρτυρίας εὐρίσκουμεν καὶ παρὰ τοῖς ῥήτορσιν Ἰσοκράτει, ὅστις ἐν τῷ Πλαταϊκῷ 12 εἶνε ἄδικος πρὸς τὰς Θήβας, τῷ Δημοσθένει, τῷ Αἰσχίνῃ, τῷ Δεινάρῳ. Τὰ δ' ἔργα τῶν Βοιωτῶν ἱστορικῶν Ἀνάξιος καὶ Διονυσιοδώρου, ἅτινα ἐξικινούτο μέχρι τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Φιλίππου (Διοδώρου Σικελιώτου XV, 95) ἐπωφελήθησαν ὁ Διοδώρος Σικελιώτης καὶ ὁ Πλούταρχος χωρὶς νὰ εἶνε δυνατόν ἀποδειχθῇ τίνα εἶνε τὰ ἐξ αὐτῶν παραληφθέντα.

Ἡ δὲ χρονολογία εἶνε καὶ ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ λίαν ἀθεδαία, ἴδιος δὲ μέχρι τῆς μάχης τῆς Μαντινείας. Ἀσφαλεῖς δὲ χρονολογικαὶ ἀφετηρίαι εἶνε τὰ Ὀλύμπια τοῦ 364 π. Χ. (Ὀλυμπ. 104, 1) καὶ ἡ ἡμέρα ἐκλειψῆς ἢ προηγηθεῖσα τῆς τελευταίας στρατείας τοῦ Πελοπίδου.

Τὰ τῆς περιόδου ταύτης πραγματεύεται ἐν συνεχείᾳ τὸ ἐξάρετον βιβλίον τοῦ Sievers Geschichte Griechenlands vom Ende des peloponnesischen Kriegs bis zur Schlacht bei Mantinea. 1840. Μονογραφίαι δὲ ὑπάρχουσιν αἱ ἐξ ἑς· [Mathes De Epaminonda. 1830 Klütz Epaminondas und Pelopidas 1834. Hertzberg [Das Leben des Königs] Agesilaos II. 1856] Vater Leben des Pelopidas ἐν τοῖς Jahrbücher für

ἀρξάμενου ἔργου. Πράγματι πλεῖστα ὅσα ἐπεπρόσθουν εἰς τὴν μόνιμον ἀνάπτυξιν τῆς δυνάμεως τῶν Θηβῶν. Αἱ Θῆβαι οὐδὲν ἄλλο

Philologie Suppl. VIII σ. 328 κ. ἑ. Du Mesnil [Über den Werth der] Politik des Epaminondas ἐν τῇ τοῦ von Sybel [Historische] Zeitschrift. 1863 σ. 292 κ. ἑ. [W. Vischer Epameinondas ἐν τῷ Neues Schweizerisches Museum. 1864 σ. 1 κ. ἑ. καὶ ἐν ταῖς Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 272 κ. ἑ.]. Pomtow [Über das Leben des] Epameinondas, [seinen Charakter und seine Politik]. Ἐν Βερολίνῳ. 1870. [Hüber Epaminondas. 1874-1875]. Ernst von Stern Geschichte der spartanischen und thebanischen Hegemonie vom Königsfrieden bis zur Schlacht bei Mantinea. Dorpat 1884. Ὁ Stern ἐν σ. 55 τῆς συγγραφῆς τοῦ ταύτης ὑποδεικνύει ἀποθανόντάς τινας ἐν τῇ διηγῇ τοῦ Πλουτάρχου, ὅπως ἐξάρη τὸ ἀξιόπιστον τοῦ *Ξενοφῶντος* κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν *πλουτάρχειον* συγγραφὴν Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου. [E. Fabricius Die Befreiung Thebens ἐν τῷ Rheinisches Museum. Neue Folge. Τόμ. XLVIII σ. 448 κ. ἑ. Funck De Thebanorum ab anno 378 ad annum 362 ante Christum actis. Ἐν Βερολίνῳ. 1890. Rohrmoser Zeugenverhör über die Befreiung Thebens 379 v. Chr. ἐν τῇ Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien. 1890 σ. 581 κ. ἑ. Swoboda Der hellenische Bund des Jahres 371 ἐν τῷ Rheinisches Museum. Neue Folge Τόμ. XLIX σ. 321 κ. ἑ. A Bauer Der zweimalige Angriff des Epameinondas auf Sparta ἐν τῇ τοῦ von Sybel Historische Zeitschrift. Neue Folge. Τόμ. XXIX σ. 240 κ. ἑ. Unger Die Mantineiaschlacht 363 v. Chr. ἐν τῷ Philologus. Neue Folge Τόμ. III σ. 121 κ. ἑ. Ulrich Köhler Über böotische Inschriften aus der thebanischen Zeit ἐν τῷ Hermes Τόμ. XXIV (1888) σ. 688 κ. ἑ. Πρὸς. A Bauer Die Forschungen zur griechischen Geschichte 1888-1898 München. 1899 σ. 525 κ. ἑ.].

Διὰ δὲ νομισμάτων παρακολουθοῦμεν τὰ κατὰ τὴν Βοιωτίαν διὰ τῶν διαφόρων σταδίων τῆς ἱστορίας αὐτῆς. Πρὸς. Barelly Head History of the coinage of Boiotia [Ἐν Λονδίνῳ. 1881. *[Τοῦ αὐτοῦ]* Catalogue of Greek coins Central Greece. [Ἐν Λονδίνῳ. 1884] σ. XXXVI. [Ἰδὲ καὶ τοῦ αὐτοῦ Historia numorum σ. 291 κ. ἑ. Ἑλλ. μεταφρ. *Ξενοφῶντος* Τόμ. Α' σ. 431 κ. ἑ.]. Ἡ σειρά τῶν νομισμάτων ἀρχεῖται ἀπὸ τοῦ 600 π. Χ. διὰ νομισμάτων τοῦ βοιωτικοῦ κοινοῦ κεκοιμημένων κατὰ τὸ αἰγινάϊον σύστημα καὶ φερόντων τὴν βοιωτικὴν ἀσπίδα, ἥτις εἶνε ἴσως τὸ ἐπίσημον τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν, κατὰ δὲ τὸν Head Historia numorum σ. 291. Ἑλλ. μεταφρ. Τόμ. Α' σ. 432 ἢ τῆς Ἰωνίας Ἀθηνᾶς, εἰς ἧς τὸν παρὰ τὴν Κορώνειαν ναὸν συνελέγοντο εἰς κοινὸν σύλλογον οἱ Βοιωτοί. Ἐπεὶ δὲ παρουσιάζονται ἀρχικὰ γράμματα τῶν διαφόρων πόλεων, τοῦ Ἀκραφίου, τῆς Ἀλιάρτου καὶ ἄλλων. Μετὰ δὲ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην ἐμφανίζονται τὰ νομίσματα τῆς Τανάγρας, ὧν τὸ χάραγμα ὑπομνησκει τὴν Χαλκίδα. Μετὰ δὲ τὸ 426 π. Χ., τὸ ἔτος τῆς ἀλώσεως τῶν Πλαταιῶν, τὰ νομίσματα τῶν Θηβῶν εἶνε τὰ μόνα ἐν Βοιωτίᾳ, καὶ μετὰ τὸ 395 π. Χ. διαγινώσκουμεν ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων χαραγμάτων τὴν ἔναρξιν ἐνδοτέρων πολιτικῶν σχέσεων τῆς πόλεως. Σὺν δὲ τῇ ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνῃ ἀρχεῖται πάλιν ὁ ἀποσχισμὸς τῆς ἐν Βοιωτίᾳ νομισματοκοπίας, καὶ ἔχομεν χωριστὰ νομίσματα τῶν πόλεων ἐκάστων, τῆς Ἀλιάρτου, τῶν Θεσπιῶν, τῶν Θηβῶν, τῆς Κορωνείας, τῶν Κωπῶν, τῆς Λε-

ἦσαν ἢ μία μόνον πόλις τῆς βοιωτικῆς χώρας, ἢ δὲ ἡγεμονία αὐτῶν ἐν Βοιωτίᾳ, ἣν οἱ Θηβαῖοι κατ' ἐπανάληψιν πολλάκις εἶχον ἐπιχειρήσει μετὰ καρτερίας καὶ ἰσχυρογνωμοσύνης, εἶχε τελείως διαλυθῇ διὰ τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης. Καὶ εἶχον μὲν ἀνακτισθῇ αἱ Πλαταιαὶ, ἦτο δὲ αὐτόνομος ὁ Ὀρχομενός, πᾶσαι δ' αἱ γείτονες πόλεις μετὰ ζηλοτυπίας ἡγρύπνουσαν πρὸς διατήρησιν τῆς αὐτῶν ἀνεξαρτησίας. Οὕτω δὲ οἱ Θηβαῖοι ὤφειλον, ἀντιτασσόμενοι πρὸς τοὺς ἔξωθεν πολεμίους, νὰ ἐπιληφθῶσιν ἐξ ἀρχῆς τοῦ δυσχεροῦς ἔργου τῆς ἐνώσεως τῆς Βοιωτίας, καὶ ταῦτα ἐπειδὴ ὅχι αἱ Θῆβαι, ἀλλ' ἡ Βοιωτία θὰ ἠδύνατο νάντιμετρηθῇ μετὰ προσδοκίας ἐπιτυχίας εἰς τοὺς πολὺ ἰσχυροτέρους ἀντιπάλους. Διὰ τοῦτο δὲ ἡ πόλις ἐκείνη ἢ μετὰ μεγίστης τόλμης ἀρξάμενη τοῦ ἀγῶνος ὤφειλε νὰ καταβάλλῃ πρῶτον τὰ θεμέλια ἐπαρκοῦς δυνάμεως, καὶ δὴ κατ' οὐδένα λόγον ἠδύνατο νὰ περιορισθῇ εἰς τινα μόνον προνόμια ἡγεμονίας καὶ εἰς ἀξιώσεις περὶ συστρατεύσεως τῶν Βοιωτῶν, ἀλλ' ἡ Βοιωτία ἔπρεπε νὰ συνενωθῇ εἰς ἓν ὅλον, εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν, ἔχουσαν κυδέρνησιν ἐνιαίαν.

Ἀληθῶς δ' εἶχον γίνεαι προεργασίαι πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ τοιούτου σκοποῦ. Ἡ ἐν Θήβαις νεοβοιωτικὴ φατρία εἶχεν ὁπαδοὺς καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν, ἐν αἷς δὲν ἔλειπεν ἀντίδρασις ἐναντίον τῶν ἀρχόντων οἰκων, οἵτινες ἦσαν συγχρόνως οἱ κύριοι ὑπέρμαχοι τῆς αὐτονομίας τῶν πόλεων. Εἶχον δὲ οἱ Θηβαῖοι πατριῶται ἤδη πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως καθορίσει σαφῶς καὶ ὠρισμένως τὸ πολιτικὸν αὐτῶν πρόγραμμα, καθ' ὃ γίνεται καταφανέστατα ὁῦλον ἐκ τῆς κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην ἡμέραν ἐκλογῆς ὅχι πολεμάρχων, ἀλλὰ βοιωταρχῶν, ἥτοι ἀρχόντων τῆς ὅλης

δαδείας, τῆς Μυκαλησσοῦ, τοῦ Ὀρχομενοῦ, τῶν Πλατειῶν, τῆς Τανάγρας, τῶν Φαιῶν, τῆς Χαϊρωνείας. Τέλος δὲ τῷ 379 π. Χ. ἀρχεται τὸ νέον συμμαχικὸν νόμισμα ἀνευ ἰδίας μνείας τῶν πόλεων μετὰ τοῦ ὀνόματος ἐνὸς τῶν βοιωταρχῶν, ἐν οἷς οἱ ἐκ τῆς ἱστορίας γνωστοὶ Χάρων, Ἐπαμεινώνδας, Δαμοκλείδας, Θεόπομπος καὶ Ἰσμηνίας. Ὁ δὲ Ὀρχομενός εἶνε καὶ πάλιν ἡ μόνη πόλις ἥτις καὶ κατὰ ταύτην τὴν περιόδον ἐμφανίζεται ἔχουσα ἰδία νομίσματα.

Βοιωτίας, στρατηγῶν τῆς βοιωτικῆς συμμαχίας¹. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀρχαία συμμαχία τῶν βοιωτικῶν πόλεων ἀνενεώθη καὶ πάλιν πάραυτα, καὶ δὴ ἐπὶ βάσεων ὅλως διαφόρων ἢ ἄλλοτέ ποτε, ἐπειδὴ ἡ δημοκρατικὴ φατρία ἡσθάνετο ζωηρῶς τὴν ἀνάγκην συμπαγοῦς ἐνώσεως. Διὰ τοῦτο οἱ τασσόμενοι εἰς ταύτην τὴν φατρίαν εἰργάζοντο δραστηρίως καθ' ἅπασαν τὴν Βοιωτίαν, ἵνα ὑπερνικήσωσι τὰς πατρίους ἀντιπαθείας τῶν διαφόρων πόλεων πρὸς τε ἀλλήλας καὶ πρὸς τὰς Θήβας· παρώρμων δ' ἐν ἀπάσαις ταῖς πόλεσι τοὺς συμπολίτας νάφροντιστήσωσι τῶν ἰδίων συμπερόντων χάριν τοῦ κοινοῦ σκοποῦ, καὶ προέβαλλον εἰς ἅπαντας ταῦτ' ἐκεῖνα ὀφέλη τὰ παρ' αὐτῶν κτηθέντα ἤδη ὑπὲρ τῶν Θηβῶν, ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τῆς Σπάρτης καὶ τοῦ ζυγοῦ ὀλιγαρχίας λακωνιζούσης, ἰσότητα πρὸ τοῦ νόμου καὶ ὅμοια δικαιώματα κατὰ τὰς ἀρχαιρεσίας καὶ τὰς διαψηφίσεις. Πόθος δ' ἐλευθερίας ὑφίστατο καὶ ἀλλαχοῦ ἐκτὸς τῶν Θηβῶν, καὶ ἡ ἀναθάρρησις τῶν δῆμων καὶ ἡ θερμότερα αὐτῶν διάθεσις ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως διηκούλυνε τὴν συνένωσιν στοιχείων ἄλλως ἀκάμπτων. Αἱ δὲ Θῆβαι διὰ τοῦ ἐπιδειχθέντος ἡρωικοῦ θάρρους εἶχον ἀποκτήσει νέον ἀξίωμα ἐν τῇ χώρᾳ, καὶ οἱ πρῶτοι βοιωτάρχαι ἦσαν ἄνδρες, ὧν τὴν ἐκλογὴν ἐδεξιώθη ἡ καθ' ἅπασαν τὴν Βοιωτίαν ἄρχουσα φατρία μετὰ χαρᾶς καὶ ἐμπιστοσύνης. Οὕτω δὲ ἤδη κατὰ τοὺς πρώτους πολεμικοὺς κινδύνους ἔσπευσαν ἐκουσίως συμμαχηταὶ ἐκ τῶν διαφόρων πόλεων τῆς χώρας, καὶ ἡδυνήθησαν νὰ ἐλπίσωσιν, ὅτι ἡ ἀναγέννησις τῶν Θηβῶν ἔμελλε νὰ συνεπιφέρει καὶ τὴν τῆς ὅλης χώρας. Ἦθελον δὲ οὐ μόνον νὰ γείνωσιν αἱ Θῆβαι ἡ πρώτη καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἔχουσα πόλις τῆς χώρας, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀντιπρόσωπος καὶ ὑπέρμαχος τῆς ὅλης Βοιωτίας συνηνωμένης εἰς ἓν ὅλον, ὅποια ἦσαν αἱ Ἀθῆναι ἐν τῇ Ἀττικῇ, καὶ διὰ τοῦτο οἱ πολῖται

¹ Ὁ ἀριθμὸς τῶν βοιωταρχῶν δὲν ἦτο πάντοτε ὁ αὐτός. Ἴδε Schömann Griechische Alterthümer Τόμ. Β' ἐκδ. β' σ. 78 [καὶ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 215 σημ. 1. Πρὸς τὴν ἐκδογὴν τῶν βοιωταρχῶν καὶ Gilbert Handbuch der griechischen Staatsalterthümer. Ἐν Λειψίᾳ. 1885. Τόμ. Β' σ. 54].

τῶν Θηβῶν δὲν ὠνόμαζον πλεόν ἑαυτοὺς ἐπιστήμῳς Θηβαίους, ἀλλὰ Βοιωτοὺς ἐν Θήβαις ¹.

Ἀλλὰ πρὸς ἐπίτευξιν τοιοῦτου σκοποῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπαρ-
κῆσῃ εἰς τὸ διηγετικὸν αἰσία ὁρμὴ ἐνθουσιάζουσα τὰ πνεύματα,
ἄγουσα εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῶν εὐγενεστέρων πόθων καὶ διαλύ-
ουσα τὰς διχονοίας. Ἡ ἀρχαία σκαιότης ἐξερρήγνυτο καὶ πάλιν.
Μὴ αὐτὴ ἤδη ἡ πρώτη νίκη δὲν ἐμολύνθη διὰ κακώσεων ζώντων
τε καὶ νεκρῶν, ὅτε κατὰ τὴν ἔξοδον τῆς σπαρτιατικῆς φρουρᾶς
ἐκ τῆς Καδμείας ὁ δῆμος ἐνήδρευσε τοὺς συμπολίτας ὅσοι εἶχον
ἐπιζητήσῃ ἄσυλον παρ' αὐτῇ; Καί τινες μὲν αὐτῶν διεσώθησαν
παρὰ τῶν Ἀθηναίων, ἄλλοι δ' ἔγειναν θύματα τῆς μανίας τοῦ
δήμου, ὅστις οὐδ' αὐτῶν τῶν τέκνων τῶν ἀτυχῶν ἐκείνων ἐφεί-
σθη ². Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ φατρίᾳ τῶν πατριωτῶν δὲν ἔλειπον
ἀντιθέσεις, ἐπειδὴ σὺν τῇ δημοκρατίᾳ παρουσιάσθησαν ἀμέσως
καὶ τὰ κακὰ αὐτῆς. Ἀνδρες φιλόδοξοι συμμετασχόντες τοῦ ἔργου
τῆς ἀπελευθερώσεως ἐθεώρησαν ἑαυτοὺς παραγκωνισθέντας, καὶ
ἀπέβησαν διὰ τοῦτο ἄσπονδοι ἀντίπαλοι τοῦ Πελοπίδου καὶ τοῦ
Ἐπαμεινῶδου, οἷος ἰδίως ὁ Μενεκλείδης ³. Ἄλλοι δὲ ἤθελον νὰ
ἐπωφεληθῶσι τὴν μεταβολὴν, ὅπως ἐκδικηθῶσιν ἀπρεπῶς καὶ
ὠμῶς τοὺς ἐπιφανεῖς οἴκους καὶ τελέσωσιν αἱματηρὰν ἐπανά-
στασιν, οἷοι ὁ Εὐμολπίδας καὶ ὁ Σαμίδας ⁴.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἦσαν ἀπείρως μεγαλείτε-
ραι αἱ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει δυσχέρειαι, πρὸς ἃς εἶχον νάντιπαλαίω-
σιν οἱ νέοι ἡγέται τοῦ δήμου, οἵτινες διεγίνωσκον τὴν ἀνάγκην

¹ *Διοχίνου* [Κατὰ Κησιφώντος] 142. Τὴν αὐτὴν δὲ ἀξίωσιν τῶν Θηβαίων νάντι-
προσωπεύουσιν ὅλην τὴν Βοιωτίαν βλέπομεν κατὰ τε τὴν καθυμολόγησιν τῆς ἀνταλκιδείου
εἰρήνης ("Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 328) καὶ ἐν ἔτει 372 π. Χ. κατὰ τὰς πρὸς τὴν Σπάρτην
διαπραγματεύσεις. "Ἰδε *Ξενοφώντος* Ἑλλην. VI, 3, 19: ἀντὶ Θηβαίων Βοιω-
τὸς ὁ δὲ μὲν οὐκ ὁ τὰς. Ὁμοίως δ' ἐν τῇ συνθήκῃ [τοῦ ἔτους 395 π. Χ.] Ὀλυμπ. 95, 2.
Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 266.

² [*Ξενοφώντος* Ἑλλην. V, 4, 12].

³ *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Πελοπίδου 25. *Κορνήλιος Νέπτος* ἐν Βίῳ Ἐπαμεινῶνδου 5.

⁴ *Πλουτάρχου* Περὶ τοῦ Σωκράτους δαίμονιου 3.

ἡθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀνυψώσεως αὐτοῦ ὡς ὅρον ἀναγκαῖον, ὅπως ἡ Βοιωτία καταλάβῃ ἀντάξιον αὐτῆς ἀξίωμα μεταξὺ τῶν ἐλληνίδων πόλεων. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐμποιηθῇ διὰ μιᾶς τὸ προσῆκον φρόνημα εἰς τὰ πλήθη τὰ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἡμελημένα καὶ ἐστερημένα πάσης συμμετοχῆς τῶν δημοσίων πραγμάτων ὑπὸ τὴν ἐγωιστικὴν διοίκησιν τῶν ὀλιγαρχικῶν, οἱ ἄνδρες οἱ θεμελιώσαντες τὸ ἔργον τῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἰδίας χώρας ἐπεδίωξαν τὸ πρῶτον τὴν κατὰ μικροτέρας ὁμάδας διάδοσιν καὶ ἐμπέδωσιν τῶν ἀρετῶν τοῦ πολίτου, ὧν ἄνευ ἦτο ἀκατόρθωτος ἀνύψωσις μόνιμος. Διὸ συνεκρότησαν λόχον λογάδων, ὧν σκοπὸς ἦτο νὰ χρησιμεύωσιν ὡς πρότυπον τῶν λοιπῶν, ὡς οἱ γενάρχει τῆς νέας Βοιωτίας.

Ὁ δὲ καθιδρυθεὶς θεσμὸς συνεδέετο πρὸς ἀρχαιότερα καθεστῶτα ἐν τῇ χώρᾳ. Καὶ δὴ μετὰ τὴν παρὰ τὸ Δῆλιον μάχην¹ γίνεται μνεῖα τῶν τριακοσίων, οἵτινες ἡγωνίσθησαν δίκην ὁμηρικῶν ἡρώων ἐν τῇ πρώτῃ τάξει πρὸ τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν μαχίμων συνηνωμένοι ἀνὰ δύο πρὸς ἀλλήλους καὶ φέροντες κατ' ἀναλογία τῶν ἐν τοῖς ἡρωικοῖς χρόνοις μαχομένων τὰ ὀνόματα ἡνιόχων καὶ παραβατῶν². Ὁ ἀρχαῖος δὲ αὗτος θεσμὸς ἀνεβώθη ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ τοῦ Γοργίδου. Οὗτοι εἶχον συναθροίσει περὶ αὐτοὺς κρύφα ὁμάδα νεανιῶν, καὶ συμπάρεστησαν μετ' αὐτῶν τὴν ἡμέραν τῆς ἀπελευθερώσεως πρὸ τοῦ δήμου, διὸ ἐθεωρήθησαν οἱ ἰδρυταὶ τοῦ ἱεροῦ λόχου τῶν Θηβῶν. Τότε δὲν ἦτο πλέον προνόμιον τῶν εὐπατριδῶν τὸ τάσσεσθαι εἰς τοὺς τριακοσίους, ἀλλ' οἱ εὐγενέστατοι τὸ φρόνημα καὶ μεγα-

¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 215].

² Διοδώρου Σικελιώτου XII, 70· οἱ παρ' ἐκείνοις ἡνίοχοι καὶ παραβάται καλούμενοι κατ' ἀνάμνησιν τῶν ὁμηρικῶν χρόνων, καθ' οὓς οἱ ἐπὶ ἀρμάτων μαχόμενοι ἡγωνίζοντο ἔμπροσθεν τῶν πεζῶν καὶ ἦσαν συνηνωμένοι ἀνὰ δύο. Ἡ δὲ χρῆσις τοῦ πολεμικοῦ ἄρματος εἶνε πιθανόν, ὅτι διετηρήθη ἐν Βοιωτίᾳ ἐπὶ μακρὸν, διὸ ἡ ὀνομασία ἡνιόχων καὶ παραβατῶν ἐξηκολούθησεν ὑφισταμένη καὶ ἄφ' οὗ ἔπαιον εἰς ἀχρησίαν ὁ ἀρχαῖος τρόπος τοῦ πολεμεῖν. Ὁ δὲ ἀριθμὸς τριακοσίων ἦτο κανονικὸς διὰ λογάδας λόχους, οἷον ἐν Κυρήνῃ καὶ Σπάρτῃ.

θυμότετοι νεανῖαι τῆς χώρας, οἵτινες ἤδη ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ ζυγοῦ τῆς τυραννίδος εἶχον προπαρασκευασθῆ πρὸς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας, ἦσαν τὸ ἐξῆς οἱ λογάδες προμαχοὶ αὐτῆς, ἔχοντες προορισμὸν νὰ παρορμῶσι τοὺς ἄλλους πρὸς μίμησιν τῆς ἀνδρείας αὐτῶν καὶ πειθαρχίας· ἦσαν δὲ συνηνωμένοι πρὸς ἀλλήλους διὰ τῶν δεσμῶν τῆς φιλίας καὶ ὁμόφρονος ζήλου, ὅπως ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῶν ὑψηλῶν σκοπῶν τῆς πατρίδος. Ὁ ἱερὸς ἐκεῖνος λόγος ὑπῆρξε κατὰ ταῦτα πάροχος μεγάλων ἀγαθῶν, ἐν ᾧ ὁ στρατιωτικὸς σκοπὸς συνανεκράθη μετὰ σκοπῶν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν καὶ τὰρχαῖα ἐπιχώρια ἔθιμα μετὰ πυθαγορείων ἀρχῶν, καὶ ἀπέβη ἔνδοξον μνημεῖον τῆς σοφίας τοῦ Ἐπαμεινώνδου.

Ἀλλ' ὁ μικρὸς ἐκεῖνος λόγος μικρὰν μόνον ἠδύνατο νὰ ἐμπνεύσῃ πεποίθῃσιν ἐν τῷ ἀγῶνι ὃν ἔμελλον νάναλάβωσι. Καὶ ὑπῆρχε μὲν ἐν αὐτῇ τῇ Σπάρτῃ φατρία ἥτις εἶχε σοβαρῶς ἀποδοκιμάσει τὸ πραξικόπημα τοῦ Φαιδίου καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔδλεπε δυσαρέστως τὰ κακὰ αὐτοῦ ἐπακόλουθα· ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι τὰ τέλη τῆς Σπάρτης ἔμελλον νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἀλλ' οἱ Θηβαῖοι ἦσαν ἥκιστα παρεσκευασμένοι πρὸς τὸν ἀγῶνα, τὰ δὲ κατ' αὐτοὺς διέκειντο πολὺ χεῖρον ἢ ὅτε κατήρξαντο τοῦ ἀγῶνος πρὸ δεκαεπτὰ ἐτῶν. Τότε μὲν εἶχον περσικὰς χορηγίας καὶ Ἑλλήνας συμμάχους, αἱ δὲ δυνάμεις τῶν πολεμίων ἦσαν διηρημέναι. Τώρα δὲ οἱ Θηβαῖοι ἦσαν μόνοι καθ' ἑαυτούς. Καὶ εἶχον μὲν ὑποστηρίξει αὐτοὺς οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Καδμείας, ἀλλ' ἡ βοήθεια αὕτη δὲν εἶχεν ἐπέλθει παρ' αὐτῆς τῆς πόλεως¹. Διὸ, ὅτε οἱ Σπαρτιῶται ἀπήτησαν εὐθύνας παρὰ τῶν Ἀθηναίων, ὁ δῆμος δὲν ἔσχε τὸ θάρρος νὰ ἐπιδοκιμάσῃ τὴν διαγωγὴν τῶν στρατηγῶν· ἡ δὲ ἀντιθηβαϊκὴ φατρία ἐπωφελήθη τὸν φόβον τῶν πολιτῶν, οἱ στρατηγοὶ ὑπεβλήθησαν εἰς δίκην καὶ ἀμρότεροι κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον ἐπὶ ὑπερβάσει ἐξουσίας². Οὕτω δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι, οὐδένα ἔχοντες φόβον ἀπὸ τῶν

¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 425 σημ. 1].

² *Ξενοφώντος* Ἑλλην. V, 4, 19.

Ἀθηναίων, ἡδύναντο γὰρ διαθέσωσιν ἀπάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις ἐναντίον τῶν Θηβῶν, καὶ ἡ στρατιὰ αὐτῶν ἦτο εἴπερ ποτὲ καλῶς ἡσκημένη καὶ ἄριστα διωργανωμένη, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας οἱ Θηβαῖοι, μὴ εἰθισμένοι εἰς τὸ διεξάγειν πολέμους μόνοι, οὐδ' αὐτὴν τὴν Βοιωτίαν κατεῖχον ἀσφαλῶς, ἢ εὐρίσκοντο ἐν κεκηρυγμένῳ ἁγῶνι πρὸς τινὰς τῶν πόλεων αὐτῆς. Αἱ μὲν πρὸς τὰς Θήβας ἄγουσαι ὁδοὶ ἦσαν ἀνοικταὶ πανταχόθεν, αἱ δὲ παρακλῖαι ἀνυπεράσπιστοι, καὶ οἱ πολέμιοι εἶχον ἐν Πλαταιαῖς, Θεσπιαῖς καὶ Ὀρχομενῷ ὁρμητήρια ἐν αὐτῇ τῇ Βοιωτίᾳ. Κατὰ ταῦτα οὐδέποτε ἤρξατο ἁγῶνος πρὸς τὴν Σπάρτην πόλιν χειρὸν διακειμένη. Αἱ Θῆβαι οὐδὲν ἄλλο εἶχον πλὴν τοῦ μεγάλου φρονήματος τῶν μεγάλων αὐτῶν ἡγετῶν, οἵτινες κατώρθωσαν γὰρ ἐμπνεύσωσιν εἰς μέρος τῶν οἰκητόρων θάρρος καὶ ἔνθουν φιλοπατρίαν. Ἄλλ' αἱ προπαρασκευαῖ εἰς ἃς εἶχον προβῆ, ἵνα καταστήσωσι τὴν Βοιωτίαν ἱκανὴν τάντιστῇ, οὐδαμῶς εἶχον συντελεσθῇ, ἥκιστα δὲ πάντων ἐσκέπετο ὁ Ἐπαμεινώνδας νάντιμετρηθῇ πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας μετ' ἀγερωχίας καὶ πεποιθήσεως καὶ προκαλέσῃ αὐτοὺς εἰς τὸν κρίσιμον ἁγῶνα. Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐβδελύσσετο, ὥς εἰκὸς, πᾶσάν μεταξὺ Ἑλλήνων χύσιν αἵματος, αὕτη δ' ἐφαίνετο εἰς αὐτὸν δεδικαιολογημένη τότε μόνον, ὅτε προέκειτο ἁγὼν περὶ τῆς ἀμύνης τῶν ἱερωτάτων ἀγαθῶν ἐλευθέρας πολιτείας ἐναντίον ἀνωτέρας βίας. Εἶνε λοιπὸν πιστευτότατον, ὅτι, συμπράττοντος αὐτοῦ, ἐπειδὴ αἱ κύριαὶ ἰδέαι δι' ὧν διηυθύνετο ἡ ἐνέργεια τῶν Θηβαίων προήρχοντο ἀναντιρρήτως ἐξ αὐτοῦ, καίτοι δὲν ἐτάσσετο εἰς τοὺς βοιωτάρχας, ἐστάλη εἰς τὴν Σπάρτην πρεσβεία, φέρουσα προτάσεις περὶ εἰρήνης. Διὰ δὲ τῶν γινομένων προτάσεων παρεχωροῦντο μὲν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους δικαιώματά τινα ἡγεμονίας, ἐπηγγέλλοντο δὲ οἱ Θηβαῖοι τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀρχαιοτέρων συνηκῶν¹.

Ἄλλ' ὅμως αἱ διαπραγματεύσεις αὗται ἀπέβησαν ἄκαρποι. Οἱ Λακεδαιμόνιοι κατεδίδικασαν τοὺς ἀρμοστὰς οἵτινες εἶχον παρα-

¹ Ἰσοκράτους [Πλαταικός] 29¹ καὶ κατελθόντες εἰς τὴν αὐτῶν (Θη-

δώσει τὴν Καδμείαν, χωρὶς νάναμείνωσι τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ τιμωρήσωσι πάραυτα τοὺς Θηβαίους ἐπὶ τοῖς γενομένοις. Ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης ἡρείδετο ἐπὶ τῆς βίας· ἔμελλε δὲ ἀναγκαίως νὰ καταλυθῇ, εὐθὺς ὡς ἔμενον ἀτιμώρητοι ἐξώσεις σπαρτιατικῶν φρουρῶν ἢ καὶ ἀνεγνωρίζοντο ὡς νόμιμοι ἐπαναστάσεις. Τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως διεκινδυνεύετο· δὲν ἐπετρέπετο δὲ νάναμείνωσιν ἕως οὗ νέοι πολέμιοι, οἵτινες εἶχον ἀναφυῇ αἰφνης ἐκ τῆς γῆς δίκην ἄλλης σπορᾶς τοῦ Κάδμου, ἐνισχυθῶσι καὶ συνενώσωσι τὴν Βοιωτίαν.

Κατὰ ταῦτα ἐξηκολούθει κρατοῦν ἐν Σπάρτῃ ὡς καὶ πρότερον τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἀγησιλάου, καὶ ἅπαντες ἐν τε τῇ πόλει καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ἦσαν πεπεισμένοι, ὅτι οὗτος ἔμελλε νάναλλάξῃ τὴν στρατηγίαν ἐναντίον τῶν Θηβῶν. Ἀλλ' ὁ Ἀγησίλαος ἠρνήθη διακαίολογούμενος, ὅτι καὶ ὁ βασιλεὺς ὡς καὶ πᾶς ἄλλος πολίτης μετὰ τὴν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη καὶ ὑπερέκεινα στράτευσιν ἡδύνατο νάπαλλαγῇ τῆς ἐκτὸς τῆς χώρας στρατείας. Ἀλλ' ὁ ἀληθοῦς λόγος δὲν ἦτο οὗτος· κύριον δ' αἷτιον ἦτο, ὅτι ὁ Ἀγησίλαος ἔνεκα τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ ἐν Φλιοῦντι, πρὸς δὲ καὶ ἔνεκα τῶν σχέσεων πρὸς τὸν Φοιδίδαν εἶχε καταστῇ λίαν μισητὸς παρὰ πλείστοις ὅσοις, ὥστ' ἐν ἡ περιπτώσει ἤθελε συμμετάσχει στρατείας τινὸς αὐτὸς ἅπαντες ἐν Ἑλλάδι ἀπεξεδέχοντο χειρίστην τὴν ἐκθάσιν. Ὑπῆρχον δ' ἐν Σπάρτῃ Θηβαῖοι φυγάδες συνδιασωθέντες μετὰ τῆς φρουρᾶς τῆς Καδμείας¹. καθ' ἃ δὲ καὶ ἄλλοτε πολλάκις οἱ ἔφοροι εἶχον προβῇ εἰς ἀποφάσεις παρακινούμενοι ὑπὸ φυγάδων ἄλλων πόλεων, οὕτω καὶ τότε. Οἱ Θηβαῖοι κατέδειξαν εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ἀγησιλάου ἐν Βοιωτίᾳ ἔμελλε πάντως νὰ προκαλέσῃ πολὺ βιαιότεραν ἀντίστασιν, ἐπειδὴ παρ' αὐτοῦ ἀνεμνον κατὰ τὰ εἰωθότα τὸν φοβερώτατον τρόπον τῆς διεξαγωγῆς

βαῖοι) οὐδένα χρόνον ἐνέμειναν ἀλλ' εὐθὺς εἰς Λακεδαίμονα πρέσβεις ἀπέστειλλον, ἕτοιμοι δουλεύειν ὄντες καὶ μὴ δὲν κινεῖν τῶν πρότερον πρὸς αὐτοὺς ὁμολογημένων.

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. [V,] 4, 14.

τοῦ πολέμου, ἀνήκεστον δῆλ' ὦσιν τῶν ἀγρῶν, ἐξανδραποδισμοὺς, θανατώσεις καὶ ἐγκατάστασιν τυραννίδων. Οἱ δ' ἔφοροι ὑπεχώρησαν, καὶ ὁ Ἀγησίλαος ἀπεσύρθη δυσηρεστημένος καὶ οὐδὲν ᾔθελε πλέον νᾶκούσῃ καθ' ὅλου περὶ ταύτης τῆς στρατείας¹. Ἀντ' αὐτοῦ δ' ἀνέλαβε τὴν στρατηγίαν ὁ νεαρὸς Κλεόμβροτος, ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχος τοῦ εὐγενοῦς Ἀγησιπόλιδος καὶ ὡς ἐκεῖνος ἀνὴρ αἰσθημάτων ἐλληνικῶν καὶ συμπαθῶς ἔχων πρὸς τὸ πρόγραμμα τῆς συμμαχίας, ὅστις βεβαίως ᾔθελε λίαν εὐχαρίστως ἀποδεχθῇ τὴν ὑπὸ τῶν Θηβαίων προταθεῖσαν εἰρήνην. Ὑπακούων δ' εἰς τοὺς ἐφόρους, ἐξεστράτευσεν ἤδη τὸν Ἰανουάριον τοῦ 378 π. Χ. εἰς τὴν Βοιωτίαν², προεχώρησε μετὰ τῆς στρατιᾶς μέχρι τῶν περιχώρων τῶν Θηβῶν, ἐστρατοπέδευσε παρὰ τοὺς λόφους τῶν Κυνὸς κεφαλῶν καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ δεκαεξὶ ἡμέρας. Ἐπειτα δ' ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Λακεδαίμονα, χωρὶς νᾶ προξενήσῃ τινὰ ζημίαν³. Ἡ ὅλη ἐκστρατεία ἦτο ἀπλῆ στρατιωτικὴ ἐπίδειξις· διὸ αἱ πελοποννησιακαὶ στρατιαὶ δὲν ἐγίνωσκον κατὰ τὴν ἐπαναζεύξιν διὰ τίνα λόγον εἶχον ἐκκινήσει. Ἡ σύμπασα δὲ φατρία τοῦ Ἀγησιλάου κατελήφθη, ὡς εἰκὸς, ὑπὸ μεγίστης ἀγανακτήσεως. Ὁ ἄριστος πρὸς ἐπίθεσιν χρόνος εἶχε παρέλθει ἐξ ἀμελείας. Ἡ δὲ ὅλη διαγωγή τοῦ Κλεομβρότου ὑπελαμβάνετο εὐλόγως ὡς λίαν ἐπικίνδυνος ἐνθάρρυνσις τῶν ἐπαναστατῶν. Ἀλλ' ἡ πολεμικὴ φατρία δὲν ἦτο ἱκανῶς ἰσχυρὰ ἵνα καταλύσῃ τὸν βασιλέα· καὶ ἡ εἰρηνικὴ δὲ φατρία δὲν ἠδύνατο νᾶ ὑπερισχύσῃ, ἔνεκα δὲ τῆς τοιαύτης μετεώρου καταστάσεως τῶν πραγμάτων οὐδεὶς ἠδύνατο νᾶ γείνη λόγος περὶ ἐνεργείας τελεσφόρου.

Ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ βραχεῖα ἐκείνη χειμερινὴ ἐκστρατεία δὲν ἔμεινεν ἄνευ ἐπακολούθων. Πράγματι ὁ Κλεόμβροτος εἶχεν ἀφῆ-

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 4, 13· εἶα αὐτοὺς βουλευέσθαι ὁποῖόν τι βούλοιντο περὶ τούτων. Περὶ Πλούταρχον ἐν Βίῃ Ἀγησιλάου 24.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 4, 14-18· [Κλεόμβροτον ἐκπέμπουσι, πρῶτον τότε ἡγούμενον, μάλα χειμῶνος ὄντος].

³ Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 4, 14-18.

σει μέγα μέρος τῆς ὑπ' αὐτὸν στρατιᾶς ἐν Βοιωτίᾳ, καὶ δὴ ἐν Θεσπιαῖς, πόλει, ἥτις, κειμένη ἐν ἀποστάσει τριῶν ὥρων ἀπὸ τῶν Θηβῶν, εἶχε θέσιν ἐπικαιροτάτην ὡς ἀπειλητικὸν ὁρμητήριον. Τὴν δὲ ἀρχηγίαν τῆς στρατιᾶς ἀφῆκεν εἰς τὸν Σφοδρίαν, ὅστις συγχρόνως ἔλαβε χρήματα ὅπως στρατολογήσῃ καὶ ἄλλους ἄνδρας ¹.

Οὕτως, εἰ καὶ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Κλεομβρότου εἶχεν ὑπάρξει ἀβλαβῆς, τὰ κατὰ τοὺς Θηβαίους εἶχον χάκιστα. Εἶχον πρὸ τῶν πυλῶν τῆς ἰδίας ἑαυτῶν πόλεως πελοποννησιακὴν στρατιάν, ἥτις ἐλάμβανε κατενώπιον αὐτῶν ἐνισχύσεις ἐκ τῶν ἐχθρικών πρὸς αὐτοὺς πόλεων τῆς Βοιωτίας καὶ συγχρόνως συνετέλει εἰς ἐκφρόδησιν τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἔπραττον πᾶν τὸ δυνατόν, ὅπως εὐχαριστήσωσι τὴν Σπάρτην· διεγίνωσκον δὲ καὶ ὅποσον εἶχον μεταβληθῇ τὰ κατ' αὐτοὺς ἐξ οὗ χρόνου τὰ στενὰ τοῦ ἰσμοῦ κατεΐχοντο πάλιν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἐπειδὴ πρὸς βορρᾶν τοῦ ἰσμοῦ ὑπῆρχον ἐν τῇ συνεχεῖ Ἑλλάδι οὕτω πολλαὶ πρόσοδοι, ὥστε ὁ ἀποκλεισμός τινων παρόδων ἦτο ὅλως ἀνωφελής.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, οὐδαμῶς εἶνε ἄπορον, ὅτι οἱ Θηβαῖοι ἐξήτουν νὰ ἐφεύρωσι δόλον, ὅπως κατορθώσωσι τὸ κυριώτατον ἐν τῷ τότε χρόνῳ δι' αὐτοὺς ἔργον, ἦται ῥῆξιν μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης καὶ τὴν νίκην τῶν ἐν Ἀθήναις βοιωτιζόντων. Ἐγίνωσκον τὸν Σφοδρίαν, τὴν ἀρμοστήν τῶν Θεσπιῶν, ὡς ἄνδρα ἐμπαθοῦς χαρακτῆρος, ἡδύναντο δὲ νὰ ἐλπίσωσιν, ὅτι δὲν θὰ ἀντετίθετο εἰς τὸ νὰ ἐπιχειρήσῃ βιαίαν ἔφοδον κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ Φοιβίδου, ἃν ἤθελε παρουσιασθῇ εἰς αὐτὸν κατάλληλος εὐκαιρία. Καθ' ἃ λοιπὸν διηγεῖται ὁ Ξενοφῶν ², κατ' ἐπινόησιν τοῦ Πελοπίδου καὶ τοῦ Μέλωνος ὑπεβλήθη

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 4, 15.

² Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 24· [Ἀέγουσι τοῦτο] μηχανήματα [γενέσθαι] τῶν περὶ Πελοπίδαν καὶ Μέλωνα βοιωταρχῶν. Πρὸς Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 4, 20· Θηβαῖοι...πεῖθουσιν [τὸν ἐν ταῖς Θεσπιαῖς ἀρμοστήν] Σφοδρίαν, χρήματα δόντες, ὡς ὑποπτεύετο, [ἐμβαλεῖν εἰς τὴν Ἀττικὴν].

εἰς τὸν Σφοδρίαν ὑπὸ τινος Βοιωτοῦ, παρειαδύσαντος πρὸς τὸν ἀρμωστὴν ὡς πιστοῦ δῆθεν φίλου τῶν Σπαρτιατῶν, ἡ ἀνακρίνωσις, ὅτι ὁ Πειραιεὺς δὲν εἶχεν ἀκόμη τειχισθῇ τελείως. Παρεστάθη δὲ εἰς αὐτὸν, ὅτι ἦτο εὐκόλος ἡ ἐκ Θεσπιῶν διὰ τοῦ ἐλευσινίου πεδίου καὶ τῆς παραλίας τῆς Ἀττικῆς εἰσέλασις εἰς τὸν Πειραιᾶ πρὶν ἢ οἱ ἐν τῷ ἄστει ἐννοήσωσι τοῦτο. Ὁ δὲ Σφοδρίας ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα. Οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἄποροι ὄντες ἰδίων τεγνασμάτων, ἦσαν εὐκόλως προσιτοὶ εἰς ξένας εἰσηγήσεις· δὲν εἶνε δὲ παράδοξον πῶς Σπαρτιάτης φιλόδοξος ἐπήρθη ὑπὸ τῆς ἰδέας, ὅτι θὰ ἡδύνατο νὰ κατορθώσῃ νὰ γείνη διὰ νυκτερινῆς πορείας κύριος τοῦ ὀχυροῦ λιμένος τῶν Ἀθηναίων, τῶν νεωρίων καὶ τοῦ στόλου καὶ νὰ παράσχῃ εἰς τὴν πάτριον πόλιν ὑπηρεσίαν, ἣτις ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, οἰοῖναι νὰ ἐπιστέψῃ πάντα τὰ τοιαῦτα ἐγχειρήματα. Τὸ πρόγραμμα τοῦ ἀκαθέκτου πολιτικοῦ ἐγωισμοῦ εἶχεν εἰσελάσει εἰς τὸν δημόσιον βίον τῆς Σπάρτης ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ Σφοδρίας δὲν ἡδύνατο νὰ ἀμφιβάλλῃ, ὅτι μετ' ἐπιτυχῇ ἐκτέλεσιν τῆς ἐφόδου τὸ τόλμημα αὐτοῦ ἔμελλε νὰ τύχῃ ἐπικυρώσεως παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων. Ἄλλως δὲ ἦτο γνωστὸν τὸ φρόνημα τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἡδύνατο νὰ παραδεχθῶσιν, ὅτι ἐκαραδόκουν τὴν πρώτην ἀτυχίαν τῆς Σπάρτης, ὅπως ἐξεγερωῶσι καὶ πάλιν διὰ τολμηροῦ δὲ πραξικοπήματος ἡδύνατο νὰ προληφθῶσι πλεῖστοι ὅσοι κινδυνώδεις ἀγῶνες, τοῦτο δὲ θὰ ἦτο δυνατὸν μόνον ἐπὶ ὀλίγας ἀκόμη ἡμέρας.

Διὸ ὁ Σφοδρίας προσέβη ἀμελλητὶ εἰς τὸ ἔργον, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ ἀπεδείχθη διστακτικὸς καὶ ἀσύνητος. Αἱ δᾶδες αἱ ἀνημμέναι περὶ τὰ ἱερὰ τῆς Ἐλευστίνος ἐφόβησαν αὐτὸν, νομίσαντα, ὅτι ἦσαν πυρσοὶ τῶν Ἀθηναίων. Ἐπειτα δὲ οὐδὲ κἄν εἶχεν ὑπολογίσει προσηκόντως τὸ μῆκος τῆς ὁδοῦ. Διὸ κατέλαβεν αὐτὸν ἡ ἡμέρα εὐρισκόμενον μόλις παρὰ τὰ σύνορα τοῦ Θριασίου πεδίου καὶ τῶν Ἀθηναίων. Οὕτω τὸ σχέδιον αὐτοῦ περὶ νυκτίου ἐξ ἐφόδου καταλήψεως τοῦ Πειραιῶς ἐματαιώθη, καὶ ἠναγκάσθη νὰ νᾶζεεύῃ. Ἀλλὰ καὶ τότε ἐνήργησε μετὰ παραδόξου ἀσυνεσίας.

Καὶ δὴ ἀντὶ νάποχωρήσῃ ἡρέμα ἐδήλωσε διάφορα χωρία καὶ ἀπῆλθε διὰ τοῦ Κιθαιρώνος καθ' ὃν χρόνον οἱ πολῖται τῶν Ἀθηναίων ἐξώρων, ὅπως ἐκδικήσωσι τὴν ἐπονείδιστον παρασπονδίαν.

Ἡ κακουργία δὲ αὕτη ἦτο ἔτι μεγαλειτέρα ἐπειδὴ κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον διέτριβον ἀκόμῃ ἐν Ἀθήναις οἱ πρέσβεις τῶν Σπαρτιατῶν οἱ ἀπαιτήσαντες καὶ λαβόντες εὐθύνας ἐπὶ τῇ παραβάσει τῆς οὐδετερότητος τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Θηβαίων¹. Τὸ μόνον δυνάμενον νὰ καθησυχάσῃ τοὺς Ἀθηναίους ἦτο ἡ ἄμεσος τιμωρία τοῦ Σφοδρίου, ὃν καθήρεσαν οἱ ἔφοροι καὶ ἐκάλεσαν ὅπως δικασθῇ ἐνώπιον τῆς γερουσίας². Οὐδεὶς δ' ἀμφέβαλλεν, ὅτι ἔμελλε νὰ καταδικασθῇ εἰς θάνατον, ἐπειδὴ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ προβληθῇ πρὸς δικαιολογίαν αὐτοῦ λόγος ἐξ ἐκείνων δι' οὓς εἶχε σωθῇ ὁ Φοιβίδας. Αὐτὸς δὲ ὅν ἐτόλμησε νὰ παρουσιασθῇ εἰς κρίσιν. Ἀλλ' οὐχ ἦττον ἠθωώθη· καὶ δὴ ἐλέγετο, ὅτι εἶχε συντελέσει εἰς τοῦτο ἰδιαίτερα τρυφερά φιλία ὑφισταμένη μεταξὺ τοῦ Ἀγησιλάου καὶ τῶν υἱῶν τοῦ Σφοδρίου³. Αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς παρέστη παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν συνήγορος τοῦ κατηγορουμένου, στηριζόμενος εἰς τὸν λόγον, ὅτι ἡ Σπάρτη εἶχεν ἀνάγκην τοιούτων στρατιωτῶν⁴.

Τὸ τόλμημα τοῦ Σφοδρίου ἐκρίθη διαφόρως ἐν ἀρχαίοις καὶ νέοις χρόνοις. Ἐγινώσκετο ὡς ὁπαδὸς τοῦ Κλεομβρότου, καὶ διὰ ταῦτα ἤθελον νὰ ἐπιρρίψωσιν ἐπ' αὐτὸν τὴν ἀληθῆ εὐθύνην τῆς πράξεως· ἀλλ' αὕτη ἀντίκειται ὅλως πρὸς τὴν ἐνέργειαν τοῦ νεαροῦ βασιλέως καὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ⁵. Καὶ ὅλη δὲ ἡ εἰς ἀξιολύστοις μαρτυρίας στηριζομένη διήγησις περὶ τοῦ δόλου τοῦ Θη-

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 4, 22· [τῶν δὲ Λακεδαιμονίων καὶ πρέσβεις] ἐτύγγανον Ἀθήνησιν ὄντες παρὰ Καλλιῆ τῷ προξένῳ Ἑτυμοκλῆς τε καὶ Ἀριστόλοχος καὶ Ὡκυλλος.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 4, 24.

³ Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 4, 25-33.

⁴ Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 4, 32· χαλεπὸν εἶναι τοιοῦτον ἄνδρα ἀποκτινύναι· τὴν γὰρ Σπάρτην τοιούτων δεῖσθαι στρατιωτῶν.

⁵ Διοδώρου Σικελιώτου XV, 29· ἀνευ τῆς γνώμης τῶν ἐφόρων.

βαίου ἀρμостоῦ ἀπερρίφθη ὡς ἀπίθανος, ἀλλ' ἄνευ ἀποχρώντων λόγων¹. Οἱ Θηβαῖοι ἠδύναντο ἀληθῶς νὰ ἐπιχειρήσωσι τὸ πρᾶγμα μετὰ πιθανῶν προσδοκιῶν ἐπιτυχίας, ὅπως προκαλέσωσι ῥῆξιν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Σπάρτης, ἐπειδὴ ἐν τῇ χειρίστῃ καὶ κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν λίαν ἀπιθάνῳ περιπτώσει, καθ' ἣν ἤθελεν ἐπιτύχει ἢ ἐξ ἐφόδου κατάληψις τῆς Μουνηχίας, οἱ Ἀθηναῖοι ἔμελλον πάραυτα ἐξ ἀνάγκης νὰ ὁμολογήσωσι συμμαχίαν πρὸς τοὺς Θηβαίους χάριν ἀνακτήσεως τοῦ ἐρύματος. Ἀλλὰ πάντως οἱ Θηβαῖοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐλπίζωσιν ἀσφαλῶς, ὅτι ἔμελλε νὰ θωωθῇ ὁ Σφοδρίας· οὐχ ἥττον τὸ τόλμημ' αὐτοῦ ἔμελλεν ὅπως ὅποτε νὰ προαγάγῃ τὰ παρ' αὐτῶν σκοπούμενα καὶ αὐξήσῃ τὴν κατὰ τῆς Σπάρτης ἀγανάκτησιν τῶν Ἀθηναίων. Τὸ δὲ πάντων ἀβεβαιότατον εἶνε ἡ πρὸς τοὺς βασιλεῖς σχέσις τοῦ Σφοδρίου. Ἀμφότεροι λέγονται ταχθέντες ὑπὲρ αὐτοῦ ἐν ἀντιδράσει πρὸς τοὺς ἐφόρους². Καὶ ὁ μὲν Κλεόμβροτος ἔπραξε τοῦτο, καθ' ὃ φαίνεται, ἔνεκεν ἀρχαίας πρὸς τὸν Σφοδρίαν φιλίας· ἀλλ' ὁ Ἀγησίλαος δύσκολον εἶνε νὰ ποδεχθῶμεν, ὅτι ἀντετάχθη εἰς τὴν κοινὴν γνώμην μόνον ἐξ ἀδυναμίας τῆς πατρικῆς στοργῆς καὶ διὰ τοῦτο παρέσχεν ὑπηρεσίαν εἰς τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ. Ἀπ' ἐναντίας δὲ εἶνε πιθανόν, ὅτι ἐπεδοκίμαζε τὴν πρᾶξιν κατ' ἀρχήν, ἐν δὲ τῇ προκειμένῃ περιπτώσει ὑπῆρξε δι' αὐτὸν, καθ' ὃ δυνάμεθα νὰ ποδεχθῶμεν, θρίαμβος τὸ νὰ ἴδῃ τὸν φίλον τοῦ Κλεομβρότου μεθι-

¹ Ἴδε τοὺς λόγους οὓς ἀντιτάσσει κατὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ *Ξενοφῶντος* ὁ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. I' σ. 315. Μεταφρ. γερμ. ἐκδ. β' Τόμ. Ε' σ. 351. Μεταφρ. γαλλ. ὑπὸ Sadous Τόμ. ΙΔ' σ. 249]. Κατ' αὐτὸν ὁ Σφοδρίας ἐνήργησε κατ' ἐιρήνησιν τοῦ Ἀγησίλαου. Κατὰ δὲ τὸν Schäfer (Demosthenes [und seine Zeit] ἐκδ. β' Τόμ. Α' σ. 18] (τὰ λεγόμενα παρὰ τοῦ *Ξενοφῶντος* καὶ τοῦ *Πλουτάρχου* εἶνε φήμη διαδοθεῖσα παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων. Πρὸλ. E. von Stern [Geschichte der spartanischen und thebanischen Hegemonie] σ. 67. Ἀλλὰ διὰ τῶν λόγων θὰ ἤθελον διαδώσει τοιαύτην διήγησιν οἱ Λακεδαιμόνιοι; Ἐκέρδαιόν τι αὐτοὶ ἢ ἐκέρδαιεν ὁ Σφοδρίας, ἂν παριστάνετο ὡς ἀνὴρ, ὅστις ἄφινε νὰ συμπαρασυρθῇ εἰς διάρρηξιν τῆς εἰρήνης ἐκ τῶν φλυαριῶν Βοιωτοῦ ἐμπόρου ὁδοποροῦντος;

² Ὁ Κλεόμβροτος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἦσαν ὑπὲρ τοῦ Σφοδρίου (*Ξενοφῶντος* Ἑλλην. V, 4, 25.). Περὶ δὲ τοῦ Ἀγησίλαου ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 440.

στάμενον εἰς τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ πρόγραμμα καὶ ἀποδεχόμενον τὴν γνώμην, ὅτι ὤφειλον νὰ ἐπωρελῶνται πᾶν μέσον πρὸς ἐπαύξησιν τῆς δυνάμεως τῆς πολιτείας. Ἄνδρες δὲ τοιαῦτα φρονούντες δὲν ἔπρεπε νὰ θυσιάζωνται κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἀγισίλαου εἰς τοὺς ἐχθροὺς, οὐδ' ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἤθελεν ἀποτύχει ἐπιχείρησις τις αὐτῶν. Κατὰ ταῦτα ὁ μὲν Κλεόμβροτος θεώρει καθῆκον αὐτοῦ νὰ ὑπεραμυνθῇ τοῦ ἀρχαίου φίλου, ὁ δὲ Ἀγισίλαος τοῦ ἄρτι κτηθέντος ἐταίρου.

Ἡ δ' ἀθώωσις τοῦ Σφοδρίου κατέστησε τὴν καθ' ἑαυτὴν ἄλλως ἀναξίαν λόγου στρατείαν αὐτοῦ γεγονὸς μέγιστα ἔχον ἐπακόλουθα. Καὶ δὴ ἐν Σπάρτῃ κατέπεσε τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀγισιλάου, ἐπειδὴ θεώρουν αὐτὸν ὑπεύθυνον ἐπὶ τῇ ἀδίκῃ ἐκείνῃ ἀθώώσει, ἣτις ἀντέκειτο εἰς τὰ αἰσθήματα τῶν ἀρίστων πολιτῶν¹, τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐπίστευον, ὅτι εἶχε κλονήσει τὸ κράτος τοῦ νόμου ἕνεκα λόγων ὅλως ἰδιωτικῶν. Δὲν ἐπεδείχθη δὲ μόνον ἀσυνειδησία, ἀλλὰ καὶ τελεία ἔλλειψις πολιτικῆς συνέσεως, ἥς ὑπῆρχεν ἐν τούτοις ἀπαραίτητος ἀνάγκη πρὸς ἐκτέλεσιν πολιτικοῦ προγράμματος οἷον τὸ τοῦ Ἀγισιλάου.

Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀφῆκαν ἐλευθέρους τοὺς πρέσβεις τῶν Λακεδαιμονίων μόνον ἐπὶ τῇ βεβαιώσει, ὅτι ὁ Σφοδρίας ἔμελλε νὰ καταδικασθῇ εἰς θάνατον ἕνεκα τῆς αὐτοβούλου αὐτοῦ πράξεως. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀθωώσεως ἐνείνης ἀνέλαβε τὴν εὐθύνην τῆς ἐνοχλῆς αὐτοῦ αὐτὴ ἡ σπαρτιατικὴ πολιτεία, καὶ ἡ ἀπαιτηθεῖσα ἐπανόρθωσις δὲν ἐπῆλθεν. Ὡς ἐκ τούτου δὲ μετεβλήθησαν διὰ μιᾶς τὰ πάντα.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐκεῖνοι, οἵτινες πρὸ μικροῦ ἀκόμη εἶχον ἐπιδείξει μεγίστην πραότητα καὶ ὑποτέλειαν καὶ δι' αὐτῆς εἶχον διευκολύνει τὴν παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν καθυπόταξιν τῶν Θηβῶν, ἀπεσπάρθησαν τότε πλεον ἀπὸ τῆς Σπάρτης μετὰ γοργότητος καὶ θάρρους. Οἱ βραιωτίζοντες, εἰς οὓς μέχρι πρὸ μικροῦ ἀκόμη ἐπε-

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [V,] 4, 24· πολλοῖς ἔδοξεν αὕτη δὴ ἀδικώτατα ἐν Λακεδαιμόνι ἡ δίκη κριθῆναι.

βάλλοντο σωματικαὶ ποιναὶ καὶ χρηματικαὶ ζημίαι, ἀνέλαβον νῦν, ἀπάντων συναινούντων, τὴν διοίκησιν τῶν τῆς πολιτείας. Ἐξηγέρθη δὲ ζωηρὸς ζῆλος πρὸς πόλεμον, ἡ τείχισις τοῦ Πειραιῶς συνετελέσθη, καὶ ἐπελήφθησαν δραστηρίως τοῦ σχεδίου τῆς ἀνανεώσεως τῆς κατὰ θάλασσαν ἀρχῆς¹. Ἐκλήθησαν δ' αἱ ἄλλαι πόλεις νὰ ἐνωθῶσι πρὸς κοινὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῆς αὐθαιρεσίας τῶν Λακεδαιμονίων. Ἄλλ' ἐν τοῖς πρώτοις ὡμολογήθη μετὰ τῶν Θηβαίων συνθήκη συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας.

Εἶχον λοιπὸν τὰ κατὰ τὴν Σπάρτην πολὺ δυσμενέστερον, ὅτε τὸ προσεχὲς θέρος παρεσκευάσθη πρὸς δευτέραν στρατείαν. Δὲν προέκειτο πλέον περὶ τῆς τιμωρίας μιᾶς μόνης πόλεως, ἀλλ' αἱ δύο πρωτεύουσαι πόλεις τῆς ἐκτὸς τοῦ ἰσμοῦ Ἑλλάδος ἦσαν ἤδη συνηνωμέναι πρὸς κοινὴν ἀντίστασιν καὶ ἀπόκρουσιν πάσης ἀναμίξεως τῆς Σπάρτης. Οἱ δὲ Θηβαῖοι εἶχον ὑψωθῆ διὰ ταύτης τῆς συμμαχίας, βλέποντες ἐξασφαλιζόμενα τὰ σύνορα τῆς Βοιωτίας καὶ δυνάμενοι νὰ εἶνε βέβαιοι περὶ ἐγκαίρου ὑποστηρίξεως ἐν παντὶ κρισίμῳ ἀγῶνι. Ἄλλ' οἱ Θηβαῖοι δὲν ἐσχέπτοντο νὰ διακινδυνεύσωσι τὴν τύχην αὐτῶν διὰ μαχῶν ἐν ἀναπεπταμένῳ πεδίῳ, ἀλλὰ παρεσκευάσθησαν τὸ πρῶτον πρὸς ἀμυναν τελεσφόρον. Πρὸς τοῦτο δὲ μετέβαλον τὴν πόλιν καὶ τὰ περίχωρ' αὐτῆς εἰς μέγα ὀχυρὸν στρατόπεδον. Καὶ πάσας μὲν τὰς προσόδους ἀπετάφρυσαν καὶ ἀπεσταύρωσαν², τὰ δὲ περὶ τὴν πόλιν ὑψώματα, αἱ λίμναι καὶ οἱ ποταμοὶ διηυκόλυναν τὸ ἔργον αὐτῶν. Βεβαίως δὲ τὴν καθ' ὥρισμένον σχέδιον ἐκτέλεσιν τῶν ἀμυντικῶν ἔργων διηύθυνεν ὁ ἐπὶ στρατηγικῇ ὀξυνοῖα διακρινόμενος Ἐπαμεινώνδας. Συγχρόνως δὲ οἱ ἄνδρες ἤσχουντο ἀδιακόπως περὶ τὰ ὅπλα, καὶ ἰδίως ἐθάρρουν εἰς τὸ ἱππικὸν καὶ τὰς ταχείας αὐτοῦ κινήσεις, παρ' αὐτοῦ ἀνα-

¹ Οἱ βοιωτιάζοντες μετὰ τὴν εἰς Ἀθήνας ἀφίξιν τοῦ ἀγγέλματος περὶ τῆς ἀθωώσεως τοῦ Σφωδρίου ἐπύλωσαν τε τὸν Πειραιᾶ, ναῦς τε ἐναυπηγοῦντο, ἵπτοις τε Βοιωτοῖς πάσῃ προθυμίᾳ ἐβοήθουν. *Ξενοφῶντος* Ἑλλήν. [V,] 4, 34.

² [*Ξενοφῶντος* Ἑλλήν. V, 4,] 38.

μένοντες τὴν παρακώλυσιν τῆς εἰς τὰ ἔνδον τῶν ὀχυρωμάτων ἐπιδρομῆς τῶν πολεμίων.

Ὁ δὲ Χαβρίας ὁ ἤδη παρακωλύσας τὴν εἰς τὴν Βοιωτίαν εἰσ-
οδὸν τοῦ Κλεομβρότου ἡγεῖτο τῶν Ἀθηναίων ἐπικούρων. Ἦτο
δὲ ἀνὴρ εἰς ὃν ἀπέβλεπον μετὰ τελείας πεποιθήσεως, ἐπειδὴ εἶγεν
ἀποκτήσει μεγάλην δόξαν μέχρι μὲν τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης ἐν
Κύπρῳ, ἔπειτα δ' ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ βασιλέως Ἀχόριος¹ καὶ
προσιδιωθῇ μεγάλην πολεμικὴν πείραν. Παρίστατο δ' ἔχων ὑπ'
αὐτὸν πεντακισχιλίους πεζοὺς καὶ διακοσίους ἵππεις. Οὕτω δὲ
οἱ σύμμαχοι ἀνέμενον ἡσύχως τοὺς προχωροῦντας πολεμίους.

Τὴν φορὰν δὲ ταύτην ἡγεῖτο τῶν Πελοποννησίων ὁ Ἀγησί-
λαος, ἐκστρατεύσας μετὰ δεκαοκτὼ χιλιάδων πεζῶν καὶ χιλίων
πεντακοσίων ἱππέων. Καταπληχθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν ἐξαιρέτων παρα-
σκευῶν τῶν Θηβαίων, εἶδεν, ὅτι ἦτο ἀδύνατος εἰς αὐτὸν ἡ χρῆσις
τῶν ὑπερτέρων αὐτοῦ δυνάμεων. Δίκην ἀρπακτικοῦ θηρίου, περι-
φερομένου πρὸς τῶν τοίχων ἐπαύλεως καλῶς φρουρουμένης, ἀνὴρ-
χετο καὶ κατήρχετο παρὰ τὰ σταυρώματα καὶ τὰς τάφρους· ἔνθα
δὲ ἤθελε νὰ εἰσέλῃ ἐντὸς τῶν χαρακωμάτων, εὗρισκεν ἀντι-
μετώπους ἀνδράς ἐτοιμοπολέμους· καὶ ὅτε δὲ ἀπεχώρει ἀπρακτος,
ἡ ὀπισθοφυλακία αὐτοῦ ὑφίστατο αἰσθητὰς ἀπωλείας παρὰ τῶν
ἐλαφρῶν ἱππέων, δεξιῶς ἐπωφελουμένων τὰ ἐπικαίρα χωρία. Τέ-
λος δὲ κατώρθωσε μὲν νὰ εἰσέλῃ εἰς τὰ χαρακώματα, ἀλλ' οὐ-
δὲν ἄλλο ἡδυνήθη νὰ πράξῃ ἢ νὰ δηώσῃ τὰ περὶ τὴν πόλιν. Οἱ
δὲ πολέμιοι οὐ μόνον ἔμειναν ἐν τῇ τάξει, ἀλλὰ καὶ ἀντέταξαν
δι' ἐπιτυχοῦς παρατάξεως τοιαύτην ἀντίστασιν εἰς τὰς προσβολὰς
τοῦ Ἀγησιλάου², ὥστε οὗτος ἐγκατέλιπε τὸν ἀγῶνα καὶ ἀνεχώ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 335. [Περὶ δὲ τῶν ἄθλων τοῦ Χαβρίου καθ' ὅλου ἴδε
Δημοσθένους Πρὸς Λεπτίην 75 κ. ἑ.]

² Διοδώρου Σικελιώτου XV, 32. [Χαβρίας δὲ ὁ Ἀθηναῖος τῶν μισθοφό-
ρων ἀφηγούμενος] παρήγγειλε τοῖς στρατιώταις δέχεσθαι τοὺς πο-
λεμίους καταπεφρονηκότας ἅμα καὶ ἐν τῇ τάξει μένοντας, καὶ τὰς
ἀσπίδας πρὸς τὸ γόνυ κλίναντας ἐν ὀρθῇ τῇ δόρατι μένειν. Πρβλ.

λεσε τὴν ἤδη πρὸς ἔφοδον ἐφορμῶσαν στρατιάν. Ἄλλ' ἡ ἀποχώρησις ἐκείνη ἦτο ἰσοδύναμος πρὸς ἥτταν. Ὁ δὲ Ἀγησίλαος, ἀποπλισθεὶς ὑπὸ τῆς ψυχραιμίας καὶ τοῦ θάρρους τῶν πολεμίων, περιωρίσθη εἰς νέαν ὀχύρωσιν τῶν Θεσπιῶν, καὶ, ἐγκαταστήσας ἐν αὐταῖς ἀρμοστήν τὸν Φοιβίδαν, ἀπήγαγε τὸ στράτευμα ἐπ' οἴκου¹.

Ἐνθαρρυνθέντες δὲ ὑπὸ ταύτης τῆς ἐπιτυχίας, ἐξῆλθον οἱ σύμμαχοι ἐκ τοῦ στρατοπέδου, προσέβαλον τὰς Θεσπιάς, ἐνίκησαν δὲ καὶ ἐφόνευσαν τὴν μισητὸν Φοιβίδαν². Αὐξανομένων δὲ ὁσημέραι τῶν ὁπαδῶν αὐτῶν ἐν Βοιωτίᾳ, οἱ Σπαρτιᾶται εὐρέθησαν ἡναγκασμένοι νὰ καλέσωσι καὶ πάλιν τὰς συμμάχους πόλεις εἰς νέαν στρατείαν τὸ προσεχὲς ἔαρ.

Ἀλλὰ καὶ οἱ Πελοποννήσιοι σύμμαχοι ἤρχισαν γινόμενοι βαρύτεροι καθ' ἕκαστον ἔτος. Ὁ ἐναντίον τῶν Θηβαίων πόλεμος ἀπῆρσκε τὰ μέγιστα, καὶ ἐπῆλθον φανεραὶ κατ' αὐτοῦ ἀντιδράσεις. Καὶ ἡξιώθη μὲν ὁ Ἀγησίλαος σποραδικῶν τινων ἐπιτυχιῶν ἔνεκα τῆς ὑπερτέρας αὐτοῦ στρατιωτικῆς δυνάμεως καὶ δι' ἐπιτυχῶν ἐσπευσμένων πορειῶν καὶ ἄλλων στρατηγημάτων, οἷα εἶχε μάθει ἐν Ἀσίᾳ, ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ οὐδὲν κατωρθώθη³. Καθ' ὃν δὲ χρόνον τὸ θάρρος τῶν συμμάχων προσέβαινε διαρκῶς ἐλαττούμενον κατέπεσε τὸ ἀξίωμα τοῦ βασιλέως παρὰ τε φίλοις καὶ παρ' ἐχθροῖς. Ὁ δὲ φιλόδοξος Ἀγησίλαος ἡναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπη τὴν Βοιωτίαν τὸ δεύτερον χωρὶς νὰ ἐπιτύχη κυρίως εἰπεῖν ἄλλο τι πλὴν τῆς ἐκκοπῆς ὀπωροφόρων δένδρων, κατακαύσεως ἀγροτικῶν ἐπαύλεων καὶ τοῦ θερισμοῦ σιτοφόρων ἀγρῶν. Κατὰ δὲ τὴν ἐπιστροφὴν ἐρράγη μία αὐτοῦ φλέψ καὶ ἀπεκομίσθη ἀσθενὴς εἰς

Κορνήλιον Νέπωτα ἐν Βίῳ Χαβρίου 1. Δημοσθένους πρὸς Λεπτίνην 76. Rehdantz [Vitae Iphicratis Chabriae κτλ.] σ. 53.

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 4, 39 [-41].

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 4, 42 [-46].

³ Περὶ τῆς δευτέρας ἐν ἔτει 377 π. Χ. στρατείας τοῦ Ἀγησιλάου ἴδε Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 4, 47-55.

τὴν Σπάρτην¹. Ἦναγκάσθη δὲ νὰ διαγνώσῃ, ὅτι εἶχε τι τὸ μοιραῖον ὁ πόλεμος ἐκεῖνος, οὗ αὐτὸς εἶχεν ἄλλοτε ὑπάρξει ὁ εἰσηγητής. Ὅτε δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος (376 π. X.) ἐστράτευσεν ἐκ νέου κατὰ τῶν Θηβῶν ὁ Κλεόμβροτος, οὐδ' αὐτὸν τὸν Κιθαιρῶνα ἡδυνήθη νὰ διαβῇ, εὐρὼν τὰς παρόδους κατειλημμένας ὑπὸ τῶν συμμάχων², καὶ μετ' ἀτυχῇ τινι μάχην ἐπανέζευξεν οἴκαδε.

Ἀλλὰ καθ' ὃν χρόνον ἐτελοῦντο αἱ τελευταῖαι ἐκστρατεῖαι εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νέος πόλεμος ἀπειλῶν τὴν δύναμιν τῆς Σπάρτης ἐξ ἄλλου μέρους. Αἱ Ἀθηναῖοι, ἀποβαλοῦσαι ἕνεκα τοῦ ἐγχειρήματος τοῦ Σροδρίου τὴν ἐπιφυλακτικὴν αὐτῶν στάσιν, εἶχον ἐπιληφθῇ προγράμματος ὅλως νέου. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐγίνωσκον ἤδη τίνα κακὰ ἡδύναντο νὰ φοβῶνται ἐκ τῆς Σπάρτης, διέγνωσαν δὲ τὴν ἀνάγκην παρασκευῶν πρὸς ἀντίδρασιν ἐναντίον ἐχθρῶν οὕτω δολίων. Οὕτω δὲ ἀνένηψε καὶ πάλιν τὸ πρῶτον ἐν τῷ δήμῳ τῶν Ἀθηναίων σαφὲς συνείδησις τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἐντολῆς καὶ ἀνεβίωσεν ἡ ὁμοφροσύνη καὶ τὸ θάρρος. Δὲν ἤρξθησαν λοιπὸν εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν Θηβαίων καὶ τὴν μετ' αὐτῶν ἀπόκρουσιν τῶν περὶ κυριαρχίας ἐπὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ ἰσθμοῦ Ἑλλάδος ἀξιώσεων τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ προέβησαν μετὰ δραστηριότητος εἰς τὴν παλινόρθωσιν τῆς ἰδίας δυνάμεως, ἀποσκοποῦντες εἰς τὴν παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἀνάληψιν τοῦ ἀρχαίου ἀξιώματος.

ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἔποψιν κρίσιμος ὑπῆρξεν ὁ ἐνιαυτὸς τῆς ἀρχῆς τοῦ Ναυσινίκου (378—377 π. X. Ὀλυμπ. 100, 3). Κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο οἱ ἐπισημότατοι τῶν πολιτευτῶν τῶν Ἀθηναίων ἠνώθησαν, ὥπως ἀνιδρύσωσι τὴν ἡγεμονίαν τῆς πατρίδος πόλεως, καὶ αἱ προτάσεις αὐτῶν, καίπερ ἐπιβάλλουσαι νέας θυσίας, ἔγιναν δεκταὶ παρὰ τοῦ δήμου ἄνευ ἀντιστάσεως. Καὶ οὕτως προέβησαν εἰς νέαν ἀπογραφὴν τῶν κατοίκων³, καὶ ἀνεγράφη ἀκρι-

¹ [Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 4,] 58.

² [Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 4,] 59.

³ Περὶ τῆς νέας ταύτης ἀπογραφῆς καὶ τιμῆσεως ἴδε Böckh Staatshaushaltun [der Athener] Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 599-623. [Schömann-Lipsius Griechische Alterthümer Τόμ. Α' σ. 498 κ. ε.].

ὥς σύμπασα ἢ ἐν Ἀττικῇ ὑπάρχουσα οὐσία, περιλαμβανομένων τῶν δημοσίων κτήσεων καὶ τῶν κτημάτων τῶν ὀρφανῶν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐπεβλήθησαν, ὡς πρότερον, τὰ βάρη τῶν δημοσίων λειτουργιῶν εἰς τοὺς εὐπόρους τῶν πολιτῶν καθ' ἑαυτοὺς, ἀλλὰ κατεστάθησαν συμμορίαί, εἰς ἃς συνετέλουν καὶ οἱ ἀπορώτεροι, ἕκαστος κατ' ἀναλογίαν τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας, ἐκτῆθη εὐρυτέρα καὶ ἀσφαλεστέρα βάσις τῶν δημοσίων λειτουργιῶν. Πρὸς τοῦτο ἐχώρισαν τοὺς εἰς εἰσφορὰς ὑποχρέους πολίτας, ὧν ἀπεκλείσθησαν μόνον οἱ ὅλως ἄποροι, ἤτοι πιθανῶς ἐκεῖνοι, ὧν ἡ οὐσία ἐτιμῆθη κατωτέρα εἰκοσιπέντε μινῶν, ἀντιστοιχοῦσων πρὸς διςχίλια τετρακόσια πεντήκοντα περίπου φράγκα, [ὧν ὀκταπλασία εἶνε ὡς ἔγγιστα ἢ ἀνάλογος σημερινῇ ἀξίᾳ], εἰς εἴκοσι συμμορίας¹, ὧν ἕκαστη ἀντεπροσώπευε τίμημα τῆς αὐτῆς ἀξίας. Αὗται δὲ ἦσαν πρὸς τὴν πολιτείαν ὑπεύθυνοι ἐπὶ ταῖς παρ' αὐτῆς ἀξιουμέναις λειτουργίαις. Οἱ δὲ τὸ μέγιστον ἔχοντες τίμημα ἐν ταῖς διαφόροις συμμορίαις, ὄντες τριακόσιοι, ἐπεμελοῦντο τῆς εἰσπράξεως τῶν εἰσφορῶν, ἡγγυῶντο περὶ αὐτῶν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀνελάμβανον ἐν περιπτώσει ἀνάγκης προεἰς φορὰς. Οὕτω δὲ ἀπεφεύγετο ἄμεσος ἀνάμιξις τῶν ἀρχόντων, καὶ παρείχετο εἰς τοὺς εὐπορωτάτους διὰ τὰς παρ' αὐτῶν ἀπαιτουμένας μεγάλας θυσίας ἀνάλογος δύναμις.

Τότε λοιπὸν ἀνεξωγογήθη ὁ Πειραιεύς, ὥς ποτε ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Θεμιστοκλέους. Καὶ ἐτέθησαν μὲν πάλιν εἰς ἐνέργειαν αἱ νῆες αἱ εὐρισκόμεναι ἐν καλῇ καταστάσει ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ κορινθιακοῦ πολέμου, ἐναυπηγήθησαν δ' ἑκατὸν νέαι τριήρεις, ἐπεσκευάσθησαν δὲ τὰ νεώρια καὶ ἤσκοῦντο οἱ ναῦται. Δὲν ἐστεροῦντο δὲ οἱ Ἀθηναῖοι δεξιῶν στρατηγῶν, ἔχοντες τὸν ἐπινοητικὸν Ἰφικράτην, τὸν δεδοκιμασμένον Χαβρίαν καὶ τὸν εὐγενῆ καὶ μεγαλόφρονα Τιμόθεον, τὸν υἱὸν τοῦ Κόνωνος, ὅστις εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἦτο προσωρισμένος νῆαλάβῃ καὶ πάλιν τὸ ἔργον οὗ τὰ θε-

¹ Ἴδε *Φιλόχορον* [ἐν Ἀθίδος ἀπόσπ. 126 [παρὰ C. Müller *Fragmenta Historicorum Graecorum* Τόμ. Α' σ. 404]. *Ἀρποκρατίωνα* ἐν λ. Συμμορία.

μέλια εἶχε καταβάλλει ὁ πατήρ διὰ τῆς κτίσεως τῶν τειχῶν. Καὶ οὗτοι μὲν ἦσαν πάντες στρατηγοὶ ἐκ φύσεως. Ἐν δὲ τῷ Ἀφιδναίῳ Καλλιστράτῳ ἐκέκτηντο οἱ Ἀθηναῖοι πολιτευτὴν, ὅστις ἔνεκα τῆς εὐγλωττίας, τῆς φρονήσεως καὶ τῆς ἐμπειρίας τῶν ἀνθρωπίνων ἦτο κατάλληλος εἴπερ τις καὶ ἄλλος, ὅπως στηρίξῃ τὴν νέαν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν. Πράγματι τὰ πάντα ἐξηρτῶντο ἐκ συνετῆς ἀναμετρήσεως τῶν συγχρόνων πραγμάτων. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ὤφειλον τὴν ἐπιτυχίαν εἰς τὰς νέας ἐνεργείας τῶν Σπαρτιατῶν. Καὶ δὴ οὗτοι διὰ τῆς ἀπὸ τῆς ἐξολοθρεύσεως τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου γενομένης καταχρήσεως τῆς δυνάμεως αὐτῶν εἶχον προκαλέσει μεγίστην ἀγανάκτησιν οὐ μόνον κατὰ γῆν, ἀλλὰ καὶ ἐν πάσαις ταῖς νησιωτικαῖς καὶ παραθαλασσίαις πόλεσι. Μετεχειρίζοντο δὲ αὐτάς καὶ τῶρ' ἀκόμη μετὰ τιαυτῆς ὑπερπροσύνης, ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον τὸ πολύτιμον πλεονέκτημα, ὅτι ἡδύναντο νὰ ἐμφανισθῶσιν εἰς τὰς παραλίους ἐλληνικὰς πόλεις, αἵτινες πᾶσαι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἶχον ἀπογευσθῇ τῆς διοικήσεως Λακεδαιμονίων ἀρμοστῶν, ὡς σωτῆρες καὶ ἐλευθερωταί, ὡς ποτε οἱ Σπαρτιάται εἶχον καλέσει τὰς αὐτάς ἐκεῖνας πόλεις εἰς ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῶν Ἀθηνῶν.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, σπουδαιότατον ἦτο νὰ πεισθῶσιν αἱ μικρότεραι τῶν παραλίων πόλεις, ὅτι κλῆρος αὐτῶν δὲν ἦτο νὰ μεταμείβωσι διαρκῶς δεσπότῃν ἀντὶ δεσπότου. Πρὸς τοῦτο δὲ ὑπῆρχεν ἀνάγκη στερεῶν ἐγγυήσεων, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι μετήρχοντο πολιτικὸν πρόγραμμα συμμαχίας ὅλως διάφορον τῆς προτέρας αὐτῶν κατὰ θάλασσαν ἀρχῆς. Ἐδείξαν δὲ, ὅτι εἶχον διδαχθῇ ἐκ τοῦ παρελθόντος, καὶ ὡς πρώτην βᾶσιν τῆς νέας συμμαχίας ἔθηκαν τὴν εὐσυνείδητον εὐλάβειαν πρὸς πάντα τὰ ὑφιστάμενα πολιτεύματα. Δὲν ἤθελον νὰ δεσποζῶσιν ἐν ταῖς συμμαχίαις διὰ φατριῶν, αἱ δὲ Ἀθηναῖαι δὲν ἐπεβάλλοντο ὡς πόλις κυρίαρχος, ἀλλ' ἤθελον νὰ εἶνε μόνον ἡ πόλις ἡ ἔχουσα τὴν ἡγεμονίαν, ἡ ἔδρα τοῦ συμμαχικοῦ συμβουλίου, ἐν ᾧ ἔμελλον νάντι-

προσωπεύονται ἅπασαι αἱ πόλεις μεγάλαι καὶ μικραί ¹. Ὁ δὲ Καλλίστρατος ὑπῆρξεν ὑπὸ τινα ἔποψιν ὁ Ἀριστείδης τῆς νέας συμμαχίας, καὶ βεβαίως συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὸ νὰ ἐπαγάγη συνδιαλλαγήν. Ἔργον δ' αὐτοῦ ὑπῆρξε καὶ τοῦτο, ὅτι ἀντὶ τῶν φόρων, ὧν ἀπαισία ἦτο ἡ μνήμη, αἱ πρὸς συντήρησιν τῆς συμμαχίας ἀναγκαῖαι πληρωμαὶ ἔμελλον νὰ εἰσπράττωνται ὑπὸ τὸ πραότερον ὄνομα συντάξεων, δι' οὗ ἐξεφράζετο τὸ ἐκούσιον τῆς δωρεᾶς ². Ἀλλὰ πολὺ σπουδαιότερον ὑπῆρξεν, ὅτι αἱ Ἀθηναὶ ἀπέστησαν ἐπισήμως ἀπὸ πάσης κτήσεως ἀγρῶν ἐν ταῖς νησιωτικαῖς πόλεσι, καὶ παρήτησαν πᾶσαν ἀξίωσιν περὶ τῶν προτέρων κτήσεων τῆς πόλεως· ἐψηφίσθη δὲ καὶ ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι οὐδεὶς Ἀθηναῖος πολίτης ἐδικαιούτο νὰποκτήσῃ γαίας ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς, ὅστις νόμος σκοπὸν εἶχε νὰπαλλάξῃ τοὺς νησιώτας τοῦ φόβου μὴ ἰδρυθῶσι καὶ πάλιν αἱ ἀρχαῖαι κληρουχίαι ³. Κατέβαλον δὲ καὶ τὴν προσήκουσαν προσοχὴν νὰ μὴ ἐξερεθίσωσι τὴν Περ-

¹ Διοδώρου XV, 28· ἐτάχθη δ' ἀπὸ τῆς κοινῆς γνώμης τὸ μὲν συνέδριον ἐν ταῖς Ἀθήναις συνεδρεύειν, πόλιν δὲ ἐπ' ἴσης καὶ μεγάλην καὶ μικρὰν μιᾶς ψήφου κυρίαν εἶναι, πάσας δ' ὑπάρχειν αὐτονόμους, ἡγεμόσι χρωμένας Ἀθηναίοις. Ἴδε περὶ τῆς ἐπὶ Ναυσινίκου ἀρχοντος ἡγεμονίας καὶ τὴν περὶ τῆς συμμαχίας στήλην, εὐρεθείσαν μὲν τῷ 1851, ἐκδοθείσαν δὲ παρὰ τοῦ *Εὐστρατιάδου* [Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον α' σ. 2. Φυλλάδιον δ' σ. 8] *Ραγκαβῇ* [Antiquités Helléniques ἀρ. 381. 381 β]. M. E. Meier [Commentatio epigraphica. Halle. 1851] καὶ Schäfer, νῦν ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Β' 17. Πρὸλ. Schäfer [Demosthenes und seine Zeit] Τόμ. Α' ἐκδ. δ' σ. 27. Αὐτονομία καὶ ἐλευθερία εἶνε οἱ ὅροι οἱ ἀναγραφόμενοι ἐν τῇ στήλῃ τῆς συνθήκης (στ. 20), καθ' ἃ δὲ δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, καὶ ἐν ταῖς στήλαις περὶ τῆς ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνης Ἴδε *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. V, I, 31. [Μακρότερα περὶ τῆς δευτέρας ταύτης ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας Ἴδε παρὰ Arnold Schäfer De sociis Atheniensium Chabriae et Timothei aetate. Ἐν Λειψίᾳ 1856 καὶ Busolt Der zweite athenische Bund ἐν τῷ [VII] Supplementband τῶν Neue Jahrbücher für Philologie [καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει Ἐν Λειψίᾳ. 1874].

² *Ἀποκρατίων* ἐν λ. Σύνταξις· [ἔλεγον δὲ τοὺς φόρους συντάξεις, ἐπειδὴ χαλεπῶς ἔφερον οἱ Ἕλληνες τὸ τῶν φόρων ὄνομα, Καλλίστρατος οὕτω καλέσαντος].

³ Διοδώρου Σικελιώτου XV, 29 ἐψηφίσαντο δὲ καὶ τὰς γενομένας κληρουχίας ἀποκαταστήσαι τοῖς πρότερον κυρίοις γεγονόσι, καὶ νόμον ἔθεντο μηδεὶνα τῶν Ἀθηναίων γεωργεῖν ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς.

σίαν, ὅπως μὴ τυχὸν ἐξωθήσωσιν αὐτὴν καὶ πάλιν εἰς τὴν πρὸς τὴν Σπάρτην συμμαχίαν. Διετήρησαν δὲ σιωπηρῶς τὴν ἀνταλκίδειον εἰρήνην ὡς βάσιν τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως, καὶ ἤθελον μόνον νὰ καταστήσωσι πράγματι ἀληθὲς τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο τῆς συνθήκης τὸ ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν μετὰ οἰκτρᾶς παρασπονδίας ἐφαρμοσθὲν καὶ τέλος ἀναισχύντως ὕβρισθῇ¹, ἀλλὰ κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε δι' αὐτοῦ νὰ μὴ παρεμποδίζηται ἡ ἐκουσία σύμπραξις ἰσοτίμων συμμάχων. Οὗτοι δ' ἔμελλον συμ-

¹ [Ὁ Ξενοφῶν Ἑλλην. V, 3, 27 λέγει "Ἀθηναίους ἡρηνώσθαι]. Ἄλλ' ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῇ Πλαταικῇ 28 μαρτυρεῖ τὰς ἡδὴ ἐν ἀρχαιοτέρῳ χρόνῳ συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὰς παραθαλάσσιους πόλεις, καὶ δὴ πρὸς τὴν Χίον, [τὴν Μυτιλήνην καὶ τὸ Βυζάντιον. Μετὰ δὲ τὴν ἀνταλκίδειον εἰρήνην ἤρχισε νὰ εὐρύνηται ἡ συμμαχία]. Εἰς ἀνανέωσιν δὲ τῆς πρὸς τὸ Βυζάντιον συμμαχίας τότε γενομένην ἀναφέρει ὁ Köhler ἐν τῷ Hermes Τόμ. V [1869] σ. 10 κ. ἐ. [τὴν νῦν ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. B' 19 ἐκδομένην στήλην]. Τὸ δὲ ψήφισμα ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. B', 1 ἀρ. 14 b (σ. 397 καὶ 423) τοῦ ἔτους 387-386 π. Χ. (Ὁλυμπ. 98, 2) ἀναφέρεται εἰς τὰς Κλαζομενάς, ἔνθα ἡ ἐπὶ τῆς νήσου πόλις εὐρίσκετο τότε ἐν ἔθρῳ πρὸς τὸ παρὰ τὴν παραλίαν κείμενον πόλισμα Χύτριον [τὸ καὶ Χυτὸν ἢ Χύτρον φερόμενον ἄλλως]. Ἴδε "Ἐφορον παρὰ Στεφάνῳ Βυζαντίῳ ἐν λ. Χυτὸν. Ἀριστοτέλους Πολιτ. VIII 3 σ. 199 [ἐκδ. Bekker. Πρὸς λ. Στράβωνος XIV, σ. 645]. Ἐπαινέται δ' ἐν τῷ ψηφίσματι ἡ πόλις τῶν Κλαζομενίων, ὅτι πρόθυμός ἐστι ν' ἐς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων [καὶ νῦν καὶ ἐν τῷ πρόσθεν] γρόνῃ. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀναλαμβάνουσι τὴν ὑποχρέωσιν νάψωσιν ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους τοὺς Κλαζομενίους, ἀποτίνοντας τὴν ἐλκαστήν. Περὶ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους συνωμολογήθη συνθήκη συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Χίων ἐν δὲ τῇ περὶ αὐτῆς σωζομένη στήλῃ, ἣν ἐξέδωκεν ὁ Κουμανόδης ἐν τῷ Ἀθηναίῳ Τόμ. Ε' σ. 520 καὶ ὁ Köhler ἐν ταῖς Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts Τόμ. II [1877] σ. 138 κ. ἐ. [νῦν ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. B' 15] ὁμολογεῖται τὸ κύρος τῆς ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνης [καθ' ἃπερ Ἀθηναῖοι τὴν εἰρήνην καὶ τὴν φιλίαν καὶ τὸς ἄρκους καὶ τὰς ὄσας συνθήκας ἃς ὤμοσεν βασιλεὺς καὶ Ἀθηναῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ ἄλλοι Ἑλλήνες στ. 4-9]. εἶνε δὲ αὕτη συντεταγμένη ἐπὶ τῶν βάσεων αὐτῆς, ἀμφοτέρων τῶν πόλεων θεωρουμένων ἰσοτίμων (συμμάχος δὲ παιεῖσθαι Χίος ἐπ' ἐλευθερίᾳ καὶ αὐτονομίᾳ στ. 15). Ἡ δὲ σύμπτωσις, ὅτι μεταξὺ τῶν πρὸς καθομολόγησιν τῆς συνθήκης εἰς Χίον σταλέντων Ἀθηναίων πρέσβειον εὐρίσκειται καὶ αὐτὸς ἐκεῖνος Κεφαλὸς ὁ Κολλυτεὺς (Köhler [ἐν Mittheilungen ἐνθ. ἀν.] σ. 141 ὁ ἔπειτα συνεργήσας καὶ κατὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς νέας κατὰ θάλασσαν ἀρχῆς, μαρτυρεῖ σαφῶς, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀμέσως μετὰ τὴν καθομολόγησιν τῆς ἀνταλκίδειου εἰρήνης διέγνωσαν, ὅτι καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νέων διατάξεων ἦτο κατορθωτὴ ἡ ἴδρυσις συμμαχίας, εἰ καὶ ἠναγκάζοντο νὰ προδῶσιν εἰς τὸ ἔργον μετ' ἐπιφυλάξεως, λαμβάνοντες ὅπ' ἑβὴν τὴν περὶ τῆς εἰρήνης συνθήκην.

πράττοντες ἀπὸ κοινοῦ νὰ συναποτελέσωσι δύναμιν ἐλληνικὴν πρὸς ἀπόκρουσιν πάσης ἀπὸ τῆς Σπάρτης ἀδικίας.

Οὐδέποτε μέχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου αἱ Ἀθηναὶ εἶχον ἐπιδείξει πολιτικὸν πρόγραμμα ἐπικαιρότερον καὶ ἐπιτυχέστερον· ἔτυχε δὲ τοῦτο ἀπανταχοῦ δεξιώσεως καὶ χαρμοσύνου ἐπιδοκιμασίας. Τότε λοιπὸν ἀνενεώθησαν ἐπισήμως αἱ ἐν τῇ ξένῃ συμμαχίαι αἱ ἀθορύβως ὁμολογηθεῖσαι καὶ πάλιν ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνην, ἰδίως δὲ μετὰ τῆς νήσου Χίου, τῆς ἀρχαίας καὶ πιστῆς συμμάχου, ἥτις ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Λακεδαιμονίων κατὰ θάλασσαν εἶχεν ὑποστῇ τὰ πάνδενα, μετὰ τῆς Μυτιλήνης, ἥτις εἶχεν ἀπαλλαγῇ τοῦ Λακεδαιμονίου ἀρμοστοῦ ὑπὸ τοῦ Θρασυβούλου ¹, καὶ μετὰ τοῦ Βυζαντίου ². Νέαι δὲ συμμαχίαι συνήφθησαν μετὰ τῶν Κυκλάδων, τῆς Τενέδου, τῆς Μηθύμνης, τῆς Ρόδου, τῆς Περίνθου. Κατὰ ταῦτ' ἀνενεώθη ἐν μεγάλῳ μέτρῳ καὶ ἐν εὐρείᾳ ἐκτάσει ἡ ἀρχαία κατὰ θάλασσαν συμμαχία ³. Ἀπέσχον δὲ τῆς κηρύξεως πάσης ἔχθρας, ἐπειδὴ ἤθελον νὰ συνδεθῶσιν ὅχι χάριν ἐπιθέσεως, ἀλλὰ χάριν ἀμύνης τῶν κοινῶν συμφερόντων, καὶ οὐδαμῶς ἐπεθύμουν τὴν ἀνανέωσιν τοῦ ἀρχαίου καταστασιασμοῦ. Ἀλλ' οὐχ ἥττον δὲν ἐπεκράτησεν ἀπανταχοῦ ἡ τοιαύτη εἰρήνη καὶ νομοταγῆς διάθεσις. Οὕτως ἐν

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 319.

² [Ἴδε περὶ τοῦ ψήφισματος τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὴν ἀνανέωσιν τῆς πρὸς τοὺς Βυζαντίους συμμαχίας ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 450 σημ. 1].

³ Στῆλαι ἀναφερόμεναι εἰς τὴν προσχώρησιν εἰς τὴν νέαν συμμαχίαν σώζονται τὴν σήμερον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πλήρεις αἱ ἐξῆς· ἡ περὶ τῆς συμμαχίας πρὸς τοὺς ἐν Εὐβοίᾳ Χαλκιδεῖς (Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Β' ἀρ. 17 β), ἡ πρὸς τοὺς Μυτιληναίους, ἐν ᾗ εἰπόντα τὸ ψήφισμα εὐρίσκομεν Κέφαλον τὸν Κολλυτέα, περὶ οὗ ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 450 σημ. 1 (Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Β' ἀρ. 18) καὶ ἡ πρὸς τοὺς Βυζαντίους (αὐτόθι ἀρ. 19), ἀπασαι τοῦ ἔτους 378-377 π. Χ. ('Ολυμπ. 100, 3), πρὸς δὲ ταύταις ἡ ἐκ τοῦ ἔτους 377-376 π. Χ. ('Ολυμπ. 100, 4) ἡ πρὸς τὴν νῆσον Ἴκον (Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Β' ἀρ. 22), ἐν ᾗ τὰ παρὰ τὸ ἀνάγλυφον γράμματα δὲν πρέπει νὰναγνώσθῃσι Κίος, ἀλλ' [Ἰ]κίος, καθ' ὃ ἀνέγνω ὁ K ö h l e r ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Β' ἀρ. 17 στ. 84 καὶ ἡ πρὸς τοὺς Κερκυραίους, Ἀκαρνᾶνας καὶ Κεφαλλῆνας τοῦ ἔτους 375-374 π. Χ. ('Ολυμπ. 104, 2) ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Β' ἀρ. 49.

Χίῳ, ὅτε ἡ πόλις αὕτη προσῆλθεν εἰς τὴν νέαν κατὰ θάλασσαν συμμαχίαν, συνεξανέστησαν καὶ πάλιν οἱ ἄρχαῖοι δημογῶγοι, καὶ οἱ πρὸς τὴν Σπάρτην συνδεόμενοι οἴκοι, οἷος ὁ τοῦ Θεοπόμπου, ἠναγκάσθησαν νὰ φύγῳσιν ἐκ τῆς πόλεως¹.

Ἄλλ' εἰς τὴν νέαν συμμαχίαν προσῆλθον καὶ πόλεις ἐξ ἐκείνων αἵτινες οὐδέποτε πρότερον ἦσαν σύμμαχοι τῶν Ἀθηνῶν, πρὸ πάντων δ' αἱ Θῆβαι², ἃς μάλιστα ὠφέλει ἡ παλινόρθωσις τῆς κατὰ θάλασσαν ἀρχῆς τῶν Ἀθηνῶν. Πράγματι δὲ οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τῆς δραστηριότητος αὐτῶν, ἥτις ἐφαίνετο ἀναβιώσασα καὶ πάλιν τελείως, κατώρθωσαν, ὅπως ἤδη κατὰ τὰς δύο τελευταίας ἐναντίον τῆς Βοιωτίας ἐκστρατείας τῶν Σπαρτιατῶν ἀποστείλωσιν εἰς τὸ Αἰγαῖον ναυτικὰς μοίρας. Πρῶτοι δὲ στρατηγοὶ τοῦ νέου συμμαχικοῦ στόλου ὑπῆρξαν ὁ Χαβρίας, ὁ Τιμόθεος καὶ ὁ Καλίστρατος.

Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι τὸ κατ' ἀρχὰς ὑπεκρίθησαν, ὅτι οὐδενὸς ἡξίου λόγου τὰς σπουδαίας ἐκείνας κινήσεις. Ἄλλ' οἱ Πελοποννήσιοι σύμμαχοι ἀντέταξαν κατὰ τὴν πρώτην σύνοδον ζῶηροτάτην διαμαρτυρίαν ἐναντίον τῆς μονομεροῦς μόνον κατὰ γῆν πολεμικῆς ἐνεργείας, δι' ἧς μάτην καταναλίσκοντο αἱ δυνάμεις τῆς Πελοποννήσου καὶ δι' ἧς ἀπλῶς ἐπανελαμβάνετο ὁ ἄρχαῖος κατ' Ἀρχίδαμον τρόπος τοῦ πολέμου. Εἰκότως δὲ πρὸ πάντων οἱ Κορίνθιοι ἦσαν οἱ ἐπιμένοντες ὅπως γείνη καὶ παρασκευὴ στόλου, ἰσχυριζόμενοι, ὅτι δὲν ὤφειλε νὰ ἐπιτραπῇ ἡ ἐνίσχυσις τῆς νέας θαλασσοκρατίας καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ ποικλισθῶσιν αἱ Ἀθῆναι κατὰ θάλασσαν καὶ περιστῶσιν εἰς τὰ ἔσχατα ὑπὸ τοῦ λιμοῦ. Οὗτος ἦτο κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν ὁ μόνος προσήκων τρόπος προσβολῆς· ἐφρόνουν δὲ ὅτι καὶ τοὺς Θηβαίους μάλιστα κατὰ θάλασσαν ἡδύναντο νὰ βλάψωσι. Τὰ δὲ τέλη τῆς Σπάρτης ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν, οὗτος δὲ ὑπῆρξεν ὁ λόγος δι' ὃν ἀνεστάλησαν

¹ *Φωτίου* [Βιβλιοθήκη] ἀρ. κώδ. 176 σ. 120 [Ἐκδ. Bekker]. Schäfer Abriß der Quellenkunde [der griechischen Geschichte εκδ. 6' ὑπὸ Nissen σ. 56].

² *Διοδώρου Σικελιώτου* XV, 29.

μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος αἱ εἰς τὴν Βοιωτίαν στρατεῖαι, ἐστράφη δ' ἡ σύμπασα προσοχὴ εἰς τὴν θάλασσαν.

Ἐν χρόνῳ βραχεῖ ἡδυνήθη νὰ ἐκπλεύσῃ ὁ ναύαρχος τῶν Λακεδαιμονίων Πόλλις μετὰ στόλου ἐξήκοντα τριήρων, οὕτω δὲ ἀπροςδόκητος ὑπῆρξεν ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ ἐν τῷ πελάγει τῆς Κέω καὶ Ἀνδρου, ὥστε ὁλόκληρος στόλος σιταγωγῶν πλοίων, πλέων ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου, μετὰ δυσκολίας ἐσώθη. Καὶ κατέφυγον μὲν τὰ πλοῖα εἰς τὸν λιμένα τῆς Γεραιστοῦ ἐν Εὐβοίᾳ, ἀλλὰ δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πλοῦν. Ὁ δὲ Πειραιεὺς ἐξηκολούθησε πολιορκούμενος καὶ ἐπέκειτο νέος λιμός ¹.

Ἀλλὰ τότε ὁ δῆμος προέβη εἰς ἀπόφασιν ἀνδρικήν, καὶ παρεσκεύασεν ἀμελλητὶ τοσαύτας τριήρεις, ὥστε ἡδυνήθησαν νὰ ῥήξωσι τὸν ἀποκλεισμόν καὶ παρακομίσωσι τὸν σῆτον ἐκ τῆς Εὐβοίας. Ἡγεῖτο δὲ τοῦ στόλου ἐκείνου ὁ Χαβρίας. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς τὴν ἐπιτευχθεῖσαν νίκην, ἀλλ' ἐπλευσεν εἰς τὴν Νάξον, ὅπως πολιορκήσῃ τὴν πόλιν. Ὁ δὲ Πόλλις ἠκολούθησεν αὐτὸν, καὶ ἐν τῷ εὐρεῖ πορθμῷ μεταξὺ Νάξου καὶ Πάρου ἀντιπαρετάχθησαν κατ' ἀλλήλων οἱ ἀντίπαλοι στόλοι, ὧν ὁ ἄττικὸς ὑπερίσχυε κατὰ εἴκοσι τριήρεις. Ἦσαν δὲ τὰ μέσα τοῦ Βοηδρομιῶνος, τοῦ νικηφόρου μηνὸς τῶν Ἀθηναίων, καὶ δὴ ἐξέλεξεν ὁ Χαβρίας τὴν δεκάτην ἑκτην τοῦ μηνὸς, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν ἐνάτην Σεπτεμβρίου (376 π. Χ.), ὡς ἡμέραν τῆς μάχης ². ἦτο δὲ ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἡ πρώτη τῶν Ἐλευσινίων, ἥτις ἤρχιζε διὰ τῆς κραυγῆς Ἀλαδε μύσται ³. Ὁ δὲ Πόλλις προσέβαλε τὸ ἀριστερὸν κέρας τῶν Ἀθηναίων μετ' ἐπιτυχίας, ἕως ὁ Χαβρίας ἔσπευσεν αὐτόσε μετὰ τοῦ κυρίου μέρους τοῦ στόλου καὶ ὑποστηρίζόμενος μεγάλως ὑπὸ τῆς γενναιότητος τοῦ ὑπάρχου αὐτοῦ, τοῦ

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. V, 4, 61.

² *Πλοῦταρχος* ἐν Βίῳ Φωκίωνος 6· περὶ τὴν πανσέληνον. Πρὸλ. Böckh *Mondeyelen der Hellenen* σ. 4.

³ Ἡσυχίος ἐν λ. Ἀλαδε μύσται. [Aug.] Mommsen [*Feste der Stadt Athen* σ. 207, σημ. 2.].

νεαροῦ Φωκίωνος, κατέδυσσε μὲν τὸ ἥμισυ τῶν ἐχθρικῶν τριήρων, συνέλαβε δὲ ὀκτώ. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ ἐπιτευχθεῖσα νίκη, ὥστε θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξολοθρεύσῃ ὅλως τὴν μικρὰν δύναμιν τῶν πολεμίων, ἂν ἡ ἀνάμνησις τῆς τύχης τῶν ἐν Ἀργινοῦσαις στρατηγησάντων δὲν καθίστανεν αὐτὸν ἐπιφυλακτικὸν ἐν τῇ χρήσει τῆς εὐτυχίας¹. Ἐπέστρεψε δὲ εἰς τὴν πόλιν φέρων τρις χιλίους αἰχμαλώτους καὶ παρέσχεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους λάφυρα ἑκατὸν δέκα ταλάντων, ἀντιστοιχούντων ὡς ἔγγιστα πρὸς ἑξακοσίας τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ χιλιάδας φράγκων, [ὧν ὀκταπλασία εἶνε περίπου ἡ ἀνάλογος σημερινῇ ἀξίᾳ]².

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη νίκη ἧς ἡξιώθησαν καὶ πάλιν οἱ Ἀθηναῖοι, νίκη αὐτόχρημα τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, δικαία τιμωρία τῆς παρασπονδίας τοῦ Σφοδρίου καὶ πλήρης δικαίωσις τῶν ἀξιώσεων ἃς προέβαλλον ἐκ νέου αἱ Ἀθηναῖοι, παρουσιαζόμεναι καὶ πάλιν μεταξὺ τῶν ναυτικῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος.

Μεγίστη ἀληθῶς εἶχεν ἐπέλθει ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν μεταβολὴ ἐν τοῖς πράγμασι τῶν ἐλληνίδων πόλεων καθ' ὅλου. Ἡ Σπάρτη ἐκείνη ἣτις πρὸ βραχείος ἀκόμη ἐπίστευεν ἐν ἀμέτρῳ ὑπερφροσύνῃ, ὅτι εἶχε δουλώσει τὴν σύμπασαν Ἑλλάδα, εἶχε ταπεινωθῇ κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν. Καίπερ δὲ συστρατευομένων ἀπάντων τῶν συμμάχων, εἶχεν ἐξελεγχθῇ ἐν ἐπανειλημμέναις στρατείαις ἀνίκανος νὰ καταβάλῃ μίαν καὶ μόνην πόλιν ἀποτινάξασαν τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς, ἔπειτα δὲ ὑπέστη παρὰ δευτέρας ἰσχυρᾶς πόλεως, ἧς ἡ δύναμις εἶχεν ἀνασυγκροτηθῇ ἐξαπίνης, ἥτταν ἀναγκάσασαν αὐτὴν νὰ ἐγκαταλίπῃ ὅλον τὸ Αἰγαῖον καὶ κρύψῃ τὸν στόλον αὐτῆς περίφοβος ὀπισθεν τῆς Μαλέας.

Διὰ δὲ τοὺς Θηβαίους αἱ ἐπιτυχίαι τῶν Ἀθηναίων ἦσαν κέρδος δυσυπολόγιστον. Ἡδυνήθησαν κατὰ τὸ διάστημα τούτων τῶν ἐτῶν ἀφροσιωθῶσιν ἀδιατάρακτοι εἰς τὰ μᾶλλον κατεπείγοντα αὐτῶν ἔργα καὶ ἐξασφαλίσωσι τὸ ἀξίωμα αὐτῶν ἐν Βοιωτίᾳ. Προέ-

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XV, 85.

² Δημοσθένους πρὸς Λεπτίνην 77.

βησαν δ' εἰς τοῦτο τὸ ἔργον μετὰ πολλῆς μετριοπαθείας ὀφειλομένης ἀναντιρρήτως εἰς ἐνέργειαν διευθυνομένην παρὰ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, καὶ ἀπέσχον πάσης βίας, ὅπως μὴ μολύνωσι τὸ ἔργον τῆς ἐνώσεως δι' αἱματηρῶν στασιαστικῶν ἀγώνων. Ἐστήριζον δὲ τὰς προσδοκίας αὐτῶν εἰς τὴν ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος αὐξάνουσαν ἐνίσχυσιν τῆς ἐθνικῆς φατρίας, εἰς τὴν ἡλικίωσιν φιλοπάτριδος νεότητος, εἰς τὴν αἰσθησιν ἣν προεκάλεσαν αἱ ἥτται τῆς Σπάρτης, αἵτινες ἔμελλον, ὡς εἰκὸς, νὰ ποθαρρύνωσι τοὺς θιασώτας αὐτῆς. Πράγματι δὲ τὰ κατὰ τὴν ὀλιγαρχίαν ἀπέβαινον ὅσημέραι δυσχερέστερα. Ἐν δὲ Θεσπιαῖς οὕτω κρίσιμος ἀπέβη ἡ θέσις αὐτῆς, ὥστε οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἠναγκάσθησαν, ὅπως διασωθῶσι, νὰ προβῶσιν εἰς τὸ ἀπελπι διάβημα τῆς διὰ βοθείας Λακεδαιμονίων ἀνδρῶν ἐπιθέσεως ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων ἐν αὐτῇ τῇ πόλει καὶ αἰφνιδίας αὐτῶν σφαγῆς. Τὸ ἐγχείρημα δὲ τοῦτο ἔμελλε νὰ εἶνε τὸ σύνθημα ἐπαλλήλων αἱματηρῶν σκηνῶν, ὧν τὸ τελικὸν ἐπακόλουθον θὰ ἦτο ἥκιστα εὐάρεστον εἰς τοὺς Σπαρτιάτας. Διὰ τοῦτο τῶν τελευταίων πράξεων τοῦ Ἀγησιλάου ἐν Βοιωτίᾳ ὑπῆρξε καὶ ἡ παρεμπόδισις τῆς ἐν Θεσπιαῖς στάσεως¹.

Ἄλλ' ὅσῳ ἐμμονωτέρα ἦτο ἐν Τανάγρα, ἐν Θεσπιαῖς, ἐν Ὀρχομενῷ καὶ ἐν Πλαταιαῖς ἡ πίστις τῶν λακωνιζόντων καὶ παρὰ τὸ δυσχερὲς τῶν περιστάσεων, τόσῳ μεγαλείτεροι ἦσαν καὶ αἱ ἀξιώσεις αὐτῶν περὶ δραστηρίας ὑποστηρίξεως. Διὸ ἀμέσως μετὰ τὴν παρὰ τὴν Νάξον μάχην ἀπεφασίσθη νέα στρατεία. Ἡ Σπάρτη ἠλπίζεν, ὅτι μετὰ τὴν εἰς τοὺς Ἀθηναίους παράδοσιν τοῦ Αἰγαίου ἔμελλε νὰ μείνῃ ἥσυχος παρ' αὐτῶν καὶ ἐτρέπη καὶ πάλιν ἐναντίον τῶν Θηβῶν. Ἄλλ' οἱ Θηβαῖοι ἐπειράθησαν πάλιν νὰ ἐκφύγῃσι τὸν ἀπειλοῦντ' αὐτοὺς κίνδυνον διὰ δεξιῶν διαπραγματεύσεων· ἰδίως δὲ παρώρμησαν τοὺς Ἀθηναίους αὐτῶν φίλους πρὸς νέους ἀγῶνας, οὗτοι δ' ἐπέμειναν, ὅτι δὲν ἐπετρέπετο, ὅπως ἡ πόλις ἀφήσῃ ἀσυντέλεστον τὸ ἀρξάμενον ἔργον καὶ μὴ ἐπωφεληθῇ τὰς κτηθείσας νίκας. Κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν ἔπρεπεν ἡ κατὰ

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. V, 4, 55.

θάλασσαν ἀρχὴν νάποκατασταθῇ καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν, ἂν ἤθελον νὰ ἔχωσιν ἀσφαλῇ τὴν κτῆσιν τῶν ἤδη ἐπιτευχθέντων πλεονεκτημάτων. Ἐπειδὴ δ' ἐγίνωσκον, ὅτι αἱ κατὰ τὸ Ἰόνιον πέλαγος ναυτικαὶ πόλεις ἐπεθύμουν τὴν προσχώρησιν εἰς τὴν νέαν συμμαχίαν, ἀπεστάλη τὸ ἔαρ τοῦ 375 π. Χ. πρὸς μεγάλην ἐκπληξιν τῶν Σπαρτιατῶν στόλος πεντήκοντα τριήρων ὑπὸ τὸν Τιμόθεον. Οὗτος δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἐπεχείρησεν ἀποβάσεις καὶ δηώσεις ἀνὰ τὰ παράλια τῆς Λακωνικῆς, ἔπειτα δὲ, περιπλεύσας τὴν Πελοπόννησον, ἔστρεψε τοὺς οἰκάς πρὸς τὸ Ἰόνιον πέλαγος, ὅπως δοκιμασθῇ ἐν αὐτῷ ἡ τύχη τῆς ἀναδιοργανωθείσης ναυτικῆς δυνάμεως¹.

Ἡ δ' ἐπιτυχία ὑπῆρξε μεγίστη, καὶ ὑπερέβη πᾶσαν προσδοκίαν. Ἡ πόλις τῆς Κερκαλληνίας Πάλη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη προσχωρήσασα, ἔπειτα δὲ προσῆλθεν ἡ Κέρκυρα², μέχρι δὲ καὶ τῆς σήμερον βλέπομεν πρὸ τοῦ Διπύλου τὸ τιμητικὸν μνημεῖον τὸ ἰδρυθὲν παρὰ τῶν Ἀθηναίων εἰς τοὺς Κερκυραίους πρέσβεις Θέρσανδρον καὶ Σιμύλον, οἵτινες μετεῖχον πιθανῶς τῆς πρεσβείας τῆς διαπραξάσης τὴν προσχώρησιν τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς Ἀκαρνανίας³.

Ἡ δ' εὐγενὴς διαγωγὴ τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ εἴλκυσεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὰς καρδίας, ἐπειδὴ ἐφείσθη ἐν ἀπάσαις ταῖς πόλεσι τῶν ὑφισταμένων πολιτευμάτων καὶ ἀπέσχεν εὐσυνειδήτως πάσης καταχρήσεως καὶ βίας. Ταχέως δ' ἐπεξετάθη ἡ ἀθηναϊκὴ συμμαχία ἐν τῷ δυτικῷ πελάγει, προσεχώρησαν δ' εἰς αὐτὴν καὶ οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἡπείρου⁴. Ἐνεκα δὲ τῆς ἐπεκτάσεως ταύτης

¹ [Ξενοφῶντος Ἑλλην V, 4, 62-] 65. Διοδώρου Σικελιώτου XV, 36.

² Ἐν τῇ στήλῃ τῆς συνθήκης ἀναφέρονται οἱ Παλαίης καὶ Κερκυραίων δὲ ὁ ἥμος. [Ἴδε Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Β' ἀρ. 49. Πρὸς.] Schäfer Commentatio de sociis Athenarum σ. 11.

³ Ραγκαβῇ [Antiquités Helléniques] Τόμ. Β' σ. 382. Περὶ τοῦ ἐν τῷ Κεραμεικῷ τάφου Ἴδε C[arl] Curtius ἐν τῇ Archäologische Zeitung 1871 σ. 28.

⁴ Ἴδε περὶ τοῦ βασιλείως τῶν Μολοσσῶν Ἀλκέτου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Νεοπτολέμου Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Β' 17 b, στ. 14.

οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν κατελήφθησαν καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου φόβου, ὅστις εἶχεν εἶπερ τι καὶ ἄλλο συντελέσει εἰς τὴν ἔκρηξιν τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἐφοβήθησαν δὴλα δὴ μὴ ἡ Πελοπόννησος ἀποκλεισθῇ κύκλῳ ὑπὸ τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου καὶ οἶονεῖ συσφιγθῇ διὰ δικτύου τριήρων. Αἱ δ' εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους πισταὶ μείνασαι πόλεις, ἰδίως δὲ ἡ Λευκάς καὶ ἡ Ἀμβρακία, ἐζήτουν ἐπιμόνως βοήθειαν. Διὸ ἡ μελετωμένη κατὰ γῆν ἐκστρατεία ἀνεβλήθη καὶ πάλιν πρὸς μεγίστην εὐχαρίστησιν τῶν Θηβαίων, καὶ ἀπεστάλη στόλος πεντήκοντα καὶ πέντε τριήρων ὑπὸ τὸν Νικόλοχον, ὅπως συντηρήσῃ τὴν πελοποννησιακὴν δύναμιν ἐν τῷ Ἰονίῳ πελάγει¹.

Κατὰ δὲ τὸν Ἰούνιον συνηντήθησαν οἱ στόλοι πρὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀκαρνανίας ἀπέναντι τῆς Λευκάδος παρὰ τὴν Ἀλυζίαν². Ὁ δὲ Τιμόθεος ἔπραξεν ὅτι καὶ ὁ Χαθρίας πρὸ τῆς παρὰ τὴν Νάξον μάχης ἐνεθυμήθη δὴλα δὴ τὴν ἑορτὴν τὴν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μάχης τελουμένην ἐν Ἀθήναις πρὸς τιμὴν τῆς Σκιράδος Ἀθηνᾶς, καὶ ἔπλευσε κατὰ τῶν πολεμίων ἔχων ἐστεφανωμένας διὰ μύρτου τὰς τριήρεις³. Μικράν δὲ μοῖραν μετεχειρίσθη, ἵνα καταπονήσῃ τοὺς πολεμίους διὰ γοργῶν κινήσεων· μόνον δὲ μετὰ τὴν καταπόνησιν ταύτην ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτῶν μετὰ τοῦ λοιποῦ στόλου. Ἡ δ' ἐπελθοῦσα νίκη δὲν ὑπῆρξε μὲν κρίσιμος, οἷα ἡ τοῦ παρελθόντος ἔτους, ἀλλ' ἀναμφήριστος ὑπῆρξεν ἡ ἐπικράτησις τῶν Ἀθηναίων, καὶ ὁ Τιμόθεος, ἐνισχυθεὶς ὑπὸ τῆς ἐπικουρίας τῶν προσελθόντων Κερκυραίων, ἔμεινεν ἀναμφισβητήτως

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλήν. V, 4, 65.

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλήν. V, 4, 65· περὶ Λευκάδα. *Διοδώρου Σικελιώτου* XV, 36. *Πολυαῖνου* Στρατηγήματα III, 10, 4.

³ *Πολυαῖνου* Στρατηγήματα III, 10, 4· ἦν ἑορτὴ Σκίρα. Τὰ Σκίρα, τελούμενα τελευτῶντος τοῦ φθινοπώρου, συγγέονται εὐκόλως πρὸς τὰ Σκιροφόρια. *Ἰδε Schömann Griechische Alterthümer* Τόμ. Β' ἐκδ. β' σ. 466. Τοιαύτη δὲ σύγχυσις ἔγινε δεκτὴ καὶ ἐνταῦθα μετὰ πιθανότητος ἕνεκα τῆς ἐποχῆς τοῦ ἔτους. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ μάχη συνεκροτήθη τῇ δωδεκάτῃ Σκιροφοριῶνος, συμπιπτούσῃ πρὸς τὴν 27 Ἰουνίου. *Ἰδε Schöffer Demosthenes [und seine Zeit]* Τόμ. Α' ἐκδ. β' σ. 48. *Ἰδε* περὶ Σκίρων καὶ Aug. Mommsen *Feste der Stadt Athen* σ. 309 κ. ἐ. 504 κ. ἐ.].

κύριος τοῦ πελάγους. Οὕτω δ' ἐν χρόνῳ βραχεῖ καὶ διὰ μέσων μικρῶν ἐπετεύχθησαν νῆκαι, αἵτινες πρὸ ἐτῶν θὰ ἤθελον ἀπαιτήσῃ μεγίστους καὶ πολυετείς ἀγῶνας· πρὸς δὲ τούτοις αἱ ἐπιτυχίαι αὗται δὲν παρηκολουθοῦντο ὑπὸ αἱματηρῶν ἀνατροπῶν, αἱ χεῖρες τοῦ νικητοῦ ἔμειναν ἀγναί, ἡ δόξα αὐτοῦ ἀμόλυντος, καὶ τὸ ἡθικὸν ἀξίωμα τῶν Ἀθηναίων ἦτο εἴπερ ποτὲ μέγα.

Ἀλλ' αἱ Ἀθηναῖοι αὐταὶ δὲν ἦσαν αἱ ἀρχαῖαι· ἔλειπεν ἡ προθυμία πρὸς ἐθελουσίαν τῶν πολιτῶν, ἡ δραστηρία θέλησις νάφωσιθῶσι τὰ πάντα πρὸς παλινόρθωσιν τῆς δυνάμεως τῆς πόλεως. Αἱ λαμπρόταται ἐπιτυχίαι τοῦ Τιμοθέου δὲν ἴσχυσαν νὰ προκαλέσωσι διαρκῆ ζῆλον πρὸς πόλεμον· ἡ δὲ χαρὰ ἣν ἡσθάνθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τοῖς ἀγγέλοις τῶν νικῶν αὐτοῦ ἐβολώθη ταχέως διὰ συγχρόνων παρ' αὐτοῦ ἀπαιτήσεων ἀργυρίου καὶ μετεβλήθη εἰς δυσαρέσκειαν¹. Καὶ ταῦτα διότι δὲν ὑπῆρχε ταμεῖον ἐξ οὗ νὰ ληφθῶσι τὰναγκαῖα ἀναλώματα χάριν τοῦ πολέμου. Ἐκ μὲν τῶν εἰσφορῶν ὀλίγα εἰσεπράττοντο, τὰ δὲ ἀναγκαῖα πρὸς συντήρησιν τοῦ στόλου χρήματα ἠναγκάζοντο οἱ Ἀθηναῖοι νὰ συλλέγωσι διὰ φόρων ἐπιβαλλομένων εἰς τὴν οὐσίαν τῶν πολιτῶν, οἵτινες ἦσαν αἰσθητοὶ εἰς ἕκαστον. Τέλος δὲ εἶχον τὸ ὀδυνηρὸν συναίσθημα, ὅτι αἱ βαρεῖαι ἐκεῖναι θυσίαι ἐγίνοντο κυρίως πρὸς χάριν τῶν Θηβαίων, οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ μόνοι ἀποκομιζόντες ἐξ αὐτῶν ἀσφαλές καὶ ἀναμφισβήτητον κέρδος, ἐν ᾧ ἡ διάρκεια τῶν ἐπιτυχιῶν τῶν Ἀθηναίων ὑπέκειτο εἰς δικαίας ἀμφιβολίας.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπίστευον, ὅτι εἶχον πράξει πᾶν ὅ τι ἦτο δυνατόν πρὸς παλινόρθωσιν τῆς τιμῆς τῆς πόλεως καὶ τι πλέον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ Σπάρτη εἶχε μεγάλως ὑποβιβάσει τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς, ἐπειδὴ εἶχε βαρυνθῆ τὸν κατὰ θάλασσαν πόλεμον, εἰς ὃν εἶχε περιπλακῆ ἐκουσίως, καὶ ἐπεθύμει νὰ ἔχῃ ἐλευθερίαν ὅπως ἐπιδιώξῃ σπουδαιότερους σκοποὺς, κατέστη δυνατὴ ἡ ἔναρξις διαπραγματεύσεων περὶ εἰρήνης μετ' ἀρίστων προσδοκιῶν². Διὸ συν-

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [V, 4,] 66.

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 2, (Ἀθηναῖοι) πέμψαντες πρέσβεις εἰς Λα-

εφώνησαν μετ' οὐ πολὺ αἱ δύο μεγάλαι πόλεις, καὶ δὴ ἐπὶ τῇ βίσει τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης, νάπομακρυνθῶσι πᾶσαι αἱ φρουραὶ ἐκ τῶν ξένων χωρῶν¹ καὶ ἀναγνωρίσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀμοιβαίως τὴν μὲν Σπάρτην ὡς ἔχουσιν τὴν ἡγεμονίαν τῶν πελοποννησιακῶν πόλεων, τὰς δὲ Ἀθήνας ὡς πόλιν ἔχουσιν τὴν ἡγεμονίαν τῆς κατὰ θάλασσαν συμμαχίας². Ἡ δ' ἐν Σπάρτῃ διαπραχθεῖσα συνθήκη ὑπεβλήθη ἐν Ἀθήναις εἰς τὸ συνέδριον τῶν ἀντιπροσώπων τῶν κατὰ θάλασσαν συμμάχων³. Οὐδεμία δὲ πόλις ἐξαιρουμένων τῶν Θηβῶν εἶχε συμφέρον πρὸς ἐξακολουθήσιν τοῦ πολέμου, καὶ αἱ Ἀθηναῖαι ἦσαν τελείως ηὐχαριστημέναι ἐκ τῶν παραχωρήσεων τῆς Σπάρτης. Αἱ δὲ λοιπαὶ πόλεις ἔχαιρον, ὅτι εἶχον ἀποτινάξει τὴν τυραννίδα τῆς Σπάρτης διὰ μικρῶν θυσιῶν. Οἱ δὲ Θηβαῖοι δὲν ἠδύναντο μὲν νὰ ἐπιβάλωσι τὰ πρὸς τὴν καθολικὴν ἐπιθυμίαν εἰρήνης ἀντικείμενα χωριστὰ αὐτῶν συμφέροντα, ἀλλ' εἶχον δώσει ἐντολὴν εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον αὐτῶν νὰ μὴ ὑπογράψῃ τὴν εἰρήνην ἄλλως ἢ ἐπ' ὀνόματι τῶν Βοιωτῶν. Ὁ ἀντιπρόσωπος δὲ οὗτος ἦτο ὁ Ἐπαμεινώνδας.

κεδ αἱ μ ο ν α εἰ ρ ῆ ν η ν ἐ π ο ι ῆ σ α ν τ ο. Ὁ M a n s o ὁ V ö m e l καὶ ἄλλοι διημυσήθησαν τὴν εἰρήνην τοῦ 374 π. Χ. [ὁ δὲ Sievers, Geschichte Griechenlands vom Ende des peloponnesischen Kriegs bis zur Schlacht bei Mantinea] σ. 220 διασφύριζεται, ὅτι «οὐδέποτε» ἐξετέλεσθη ἡ Ὀρθὰ δὲ φρονεῖ ὁ R o u d a n t z [Vitae Iphieratis Chabriae κτλ.] σ. 71 κ. ε., ὅστις διέγνω διπλᾶς διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης, περὶ ὧν ἴδε Διοδώρου Σικελιώτην XV, 38 καὶ 50. Ὁ δὲ Καλλίας διέπραξε δις εἰρήνην τῶν 387 καὶ 373 π. Χ. ἴδε Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 3, 4.

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XV, 38· συνέθεντο πάντες τὴν εἰρήνην, ὥστε πάσας τὰς πόλεις αὐτονομίους καὶ ἀφρουρήτους εἶναι. [Καὶ κατέστησαν οἱ Ἕλληνες ἐξαγωγεῖς, οἳ κατὰ πόλιν ἐκάστην ἐπελθόντες ἐξήγαγον ἀπάσας τὰς φρουράς].

² Διοδώρου Σικελιώτου XV, 38.

³ Διοδώρου Σικελιώτου XV, 38. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων ἀπετέλεσαν συνέδριον, πρὸς ὃ ἦλθον εἰς λόγους οἱ Ἀθηναῖοι· ἐντεῦθεν δ' αἱ ἐκφράσεις Οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ σύμμαχοι, ὁ δὲ ἦμος ὁ Ἀθηναίων καὶ οἱ σύμμαχοι. Οἱ τελευταῖοι δὲ οὗτοι καλοῦνται καὶ τὸ συνέδριον. ἴδε E. Lenz Das Syndrion der Bundesgenossen im zweiten athenischen Bunde. Königsberg. 1880 Busolt Der zweite athenische Bund σ. 689. Fränkel ἐν τῇ τοῦ Böckh Staatshaltung [der Athener] Τόμ. Β' ἐκδ. γ' σ. 98.

Μετ' ἐκπλήξεως ἠκούσθη ὁ πρεσβευτὴς τῶν Θηβαίων συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς ἀξιώσεως αὐτοῦ μετὰ θαυμαστῆς εὐγλωττίας ἰσοτίμου πρὸς τὴν τοῦ μεγίστου τῶν ῥητόρων τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ Καλλίστρατου¹. Ἡ δὲ παράστασις ἀνδρὸς τοιοῦτου καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ ἐμαρτύρουν, ὅτι πράγματι εἶχον ἀνατεῖλει νέαι ἡμέραι διὰ τὰς Θήβας, καὶ ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἦτο δικαίως κεκλημένη νὰ καταλάβῃ θέσιν ὅλως διάφρονον τῆς προτέρας. Ἀλλ' ὅμως οὐδεὶς εἶχε τὴν διάθεσιν νὰναβάλῃ χάριν τῶν Θηβῶν τὴν ποθητὴν εἰρήνην· ὁ δὲ παρίστατο δ' ἀνάγκη ἕνεκα τῆς ἀξιώσεως τῶν Θηβαίων νὰ γείνωσι νέαι διαπραγματεύσεις πρὸς τὴν Σπάρτην, ἐγίνωσκον δὲ, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν ὡς ἤθελον ὑποχωρήσει ὡς πρὸς τοῦτο. Καὶ κατ' οὐσίαν δ' αἱ Ἀθηναὶ καὶ ἡ Σπάρτη ἦσαν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο ἐντελῶς σύμφωνοι, ἐπειδὴ ἔδλεπον μετὰ δυσμενείας τὴν ὁρμὴν τῶν Θηβαίων, προσπαθούντων νὰ παρεισδύσωσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρχουσῶν πόλεων. Ἀμα δὲ τῇ καταλύσει τῆς βιαίας κυριαρχίας τῆς Σπάρτης ἐξέλιπε καὶ τὸ αἶσθημα τῆς συναδελφώσεως τὸ γεννηθὲν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Θηβαίων ἐν τῷ κατ' αὐτῆς ἀγῶνι, καὶ προέβαλε πάλιν εἰς τὸ μέσον ἡ ἀρχαία ἀντιπάθεια, ἐπαυξηθεῖσα δι' ὑπονοιῶν καὶ φόβων οὓς ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ ἐν γείτονι πόλει δυσμενῶς ἐχούση ἡ ὑπαρξίς ἀνδρὸς οἷος ὁ Ἐπαμεινώνδας. Διὸ ὁ Καλλίστρατος συνηγόρησεν ὑπὲρ τῆς ἐν Σπάρτῃ διαπραχθείσης συνθήκης, καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας οὐδὲ μίαν κἄν ἔλαβε ψῆφον παρὰ τῶν παρόντων ἐν τῷ συνεδρίῳ. Ἀλλ' εἰ καὶ ἔμεινε μόνος, οὐχ ἥττον ἐνήργησε συμφώνως πρὸς τὰς δοθείσας εἰς αὐτὸν ἐντολάς, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν, ὅτι αἱ Θῆβαι ἀπεκλείσθησαν ἀπὸ τῆς συμμετοχῆς τῆς συνθήκης. Ὅτε δὲ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Θήβας, τὸ ζήτημα ἐξητάσθη καὶ πάλιν, εὖρον δὲ, ὅτι τὰ πράγματα δὲν ἦσαν ἀκόμῃ ὥριμα, ὅπως οἱ Θηβαῖοι προβῶσιν εἰς τὸ κρίσι-

¹ Διοδώρου XV, 38· [ὑπὲρ δὲ τῶν Θηβαίων Ἐπαμεινώνδου διαθεμένου λόγον θαυμαστῶς ἐν τῷ κοινῷ συνεδρίῳ]

μον διάδημα· διὸ ὑπεχώρησαν, καὶ δευτέρα πρεσβεία ὑπέγραψε τὴν συνθήκην καθ' ἣ ἤξιον αἱ λοιπαὶ πόλεις ¹.

Ἡ δὲ συγκράτησις ἐκείνη ἑαυτῶν, εἰς ἣν συγκατέβησαν καὶ πάλιν οἱ Θηβαῖοι, ὑπῆρξε διάδημα συνετὸν καὶ μετριοπαθές, οὗ ἄριστα ὑπῆρξαν τὰ ἐπακόλουθα. Πράγματι δὲ, ἀντὶ νὰ στραφῇ ἡ ἀγανάκτησις πάντων ἐναντίον αὐτῶν ὡς τῶν μόνων συγγεόντων τὴν εἰρήνην, τὴν δὲ ἀγανάκτησιν ταύτην δυνήθῃ νὰ ἐπωφεληθῇ ἡ Σπάρτη πρὸς ἐπιχείρησιν νέας ἐκδικητικῆς στρατείας, εἶχεν ἀποφευχθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος πᾶσα πρὸς νέον πόλεμον ἀφορμή.

Οὕτως οἱ Ἕλληνες ἠδύναντο νὰ παραδοθῶσι μετὰ χαρᾶς εἰς τὸ αἶσθημα καθολικῆς καθησυχάσεως, οὐδαμοῦ δὲ συνέβη τοῦτο μετὰ ζωνρότητος μείζονος ἢ ἐν Ἀθήναις. Τὴν βραχεῖαν ἔντασιν τῶν δυνάμεων εἶχε διαδεχθῇ λαμπρὰ νίκη, τὸν δὲ γοργὸν πόλεμον εὐτυχὴς εἰρήνη. Αἱ Ἀθηναῖοι εἶχον μεταξὺ τῶν συμμάχων νέαν παρὰ πάντων ἀναγνωριζομένην δύναμιν καὶ ἀξίωμα, καὶ προσεδοκᾶτο, ὅτι ἡ δύναμις αὕτη δὲν ἔμελλε νὰ ἐπιβάλῃ βαρείας ὑποχρεώσεις εἰς τοὺς συμμάχους, ἀπ' ἐναντίας δ' ἔμελλε νὰ ὑπάρξῃ λίαν ἐπωφελὴς εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν τεχνῶν. Ἐπίστευον δὲ, ὅτι ἀπηλλάγησαν παντὸς πρὸς νέας θυσίας καὶ νέας βάρη καταναγκασμοῦ καὶ ὅτι ἠδύναντο νὰ ἐπιδοθῶσιν ἐν πλήρει ἀνέσει εἰς τὴν μακαρίαν ἀπόλαυσιν τῆς εἰρήνης. Ἡ δὲ διάθεσις αὕτη τῶν πολιτῶν ἐξεφράσθη καὶ δημοσίᾳ διὰ τῆς ἰδρύσεως ἐτησίᾳς θυσίας, ἥς σκοπὸς ἦτο ὅπως ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ὠμολογήθῃ ἡ εἰρήνη ἀποδῇ ἐορτὴ τοῦ δήμου ². Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τῇ γλυπτικῇ διευτυπώθησαν αἱ διαθέσεις τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, τοῦ Κηφισοδότου παραστήσαντος τὴν θεὰν Εἰρήνην φέ-

¹ Πιθανώτατα προσεχώρησαν κατόπιν καὶ αἱ Θῆβαι, ἐπειδὴ ὁ Ἰσοκράτης [ἐν τῷ Πλατῳϊκῷ] 14 λέγει· εἰρήνης οὕσης. Πρβλ. Weissenborn ἐν τῇ Zeitschrift für Alterthumswissenschaft, 1847. σ. 921.

² Ἰσοκράτους [Περὶ ἀντιδόσεως] 110· [ὥς τε ἡ μᾶς ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας θύειν αὐτῇ (εἰρήνῃ) καθ' ἕκαστον ἐνιαυτόν.] Κορνήλιος Νέπωσ ἐν Βίῳ Τιμοθίου 2· arae Pacis publice factae deae pulvinar institutum.

ρουσαν τὸν παῖδα τὸν κρατοῦντα τὸ κέρως τῆς Ἀμαλθείας καὶ ἐντεῦθεν χαρακτηριζόμενον ὡς τὸν δαίμονα τοῦ Πλούτου ¹.

Ἄλλ' ἡ ἀγαλλίασις ἐκείνη ἐπὶ τῇ εἰρήνῃ ὑπῆρξε μόνον βραχεῖα μέθη, ἐπειδὴ συνδιαλλαγή τῶν δύο μεγάλων πόλεων δὲν ἡδράζετο ἐπὶ βάσεων ἀσφαλῶν, καθ' ἃ ἡδύναντο εὐλόγως νὰ προεικάσωσιν οἱ πολιτευταὶ τῶν Θηβῶν. Καθ' ἃ ἐν προηγουμένοις πολέμοις, οὕτω καὶ τώρα οἱ στρατηγοὶ δὲν ἀπέσχον καὶ μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς ὁμολογηθείσης εἰρήνης νὰ ἐπωφεληθῶσι πλεονεκτημάτων τινα, πρὸς ἃ παρείχετο κατ'ἀλληλος εὐκαιρία. Οὕτως ὁ Τιμόθεος ἦτο ἤδη κύριος τοῦ Ἰονίου πελάγους, πρὶν ἢ δ' ἐγκαταλίπη αὐτὸ ἀπεβίβασε φυγάδας Ζακυνθίους εἰς τὴν νῆσον αὐτῶν καὶ ὑπεστήριξεν αὐτοὺς ἀγωνιζομένους νὰ καταλάβωσι τὴν ἀρχὴν τῆς πόλεως ². Ἡ δὲ παρασπονδία αὕτη ἐξηρέθισε τοὺς Σπαρτιάτας, ἐπειδὴ δὲ δὲν εὗρισκον ἐν Ἀθήναις ἐπανόρθωσιν τῆς γενομένης ἀδικίας, ἔστειλαν πάραυτα στόλον εἰς τὴν Ζάκυνθον, συνάμα δ' ἐπωφελήθησαν τὴν πρός κλησιν λακωνιζόντων ἐν Κερκύρῃ, ὅπως προσβάλωσι τὴν νῆσον ταύτην, ἣν ἥκιστα ἤθελον οἱ Λακεδαιμόνιοι νὰ φήσωσιν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἀθηναίων, ἅτε οὕσαν σπουδαιοτάτην διὰ τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὴν Σικελίαν ³. Κατὰ δὲ ταύτην τὴν ἐκστρατείαν ἔτυχον δραστηριωτάτης ὑποστηρίξεως παρὰ τῶν παραθαλασσίων πόλεων τῆς Πελοποννήσου· ἐπειδὴ δὲ ὁ Τιμόθεος εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ ἀποχωρήσει ἀπὸ τοῦ Ἰονίου πελάγους, ἐπολιόρκησαν ἐπιμόνως μετὰ τὴν ἀποτυχίαν πρώτης τινὸς συμπλοκῆς τὴν πόλιν Κέρκυραν κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν μετὰ ἐξήκοντα τριήρων καὶ χιλίων πεντακοσίων ἀνδρῶν. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν αὐτῶν, στείλαντες κατὰ γῆν ἐπικούρους εἰς τὴν Ἥπειρον, ἐξ ἧς, ὑποστηριζόμενοι παρὰ τοῦ φίλα πρὸς αὐτοὺς φρονοῦντος [βασιλέως Ἀλκίτου], διεβιβάσθησαν εἰς

¹ *Πανσανίου* IX, 16, 2. I, 8, 2. Πρὸλ. Brun n Über die sogenannte Leukothea. 1867.

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 2, 2.

³ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 2, 5 κ. ἐ. *Διοδώρου Σικελιώτου* [XV,] 46.

τὴν Κέρκυραν, ἔνθα ἔφθασαν ἐγκαίρως, ὅπως ἀποκρούσωσι τὸν πρῶτον κίνδυνον ¹. Συγχρόνως δὲ παρεσκεύασαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐξήκοντα τριήρεις, ὅπως στείλωσιν αὐτάς ὑπὸ τὸν Τιμόθεον.

Οὕτω μετὰ εἰρήνην ὑποπτον ὀλίγων ἐβδομάδων ἐξερράγη καὶ πάλιν ὁ πόλεμος. Καθῆκον δὲ τῶν Θηβαίων ἦτο τότε νὰ ἐπωφεληθῶσι πάσῃ δυνάμει τὴν δι' ἀπροςδοκίτου ἀγαθῆς συγκυρίας παρουσιαζομένην εἰς αὐτοὺς νέαν προθεσμίαν, ὅπως τέλος διατάξωσι τὰ πράγματα ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ.

Εἰρηνικὴ δὲ συγχώνευσις τῶν χωρῶν τῶν πόλεων τῆς Βοιωτίας, οἶαν εἶχον προσδοκῆσαι ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, δὲν ἦτο κατορθωτὴ, εἰ καὶ ἦτο φανερώτατον, ὅτι τὸ ὅλον μέλλον τῆς χώρας ἐξηρτάτο ἀπὸ τῆς περὶ ἓν κέντρον συνενώσεως αὐτῆς. Διὰ μὲν τοὺς Ὀρχομενίους ἐξηκολούθει νὰ εἶνε πάντοτε ἀφόρητος ἡ ιδέα, ὅτι ἡ ἀρχαία καὶ ἔνδοξος αὐτῶν πόλις ἔμελλε νὰ γείνη ἄσχημος κώμη ἐν τῇ ἀπὸ τῶν Θηβῶν διοικουμένη Βοιωτίᾳ. Αἱ δὲ κατώτεραι τάξεις ἕνεκα τῆς μικροτάτης αὐτῶν ἀναπτύξεως δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκτιμῇσωσι τάγαθὰ τὰ προσδοκώμενα ἐκ τῆς πολιτικῆς ἀναγεννήσεως τῆς χώρας, καὶ οἱ ἄρχοντες οἵκοι δὲν ἤθελον νὰ ὑποκύψωσι, καίτοι, ὡς εἰκὸς, διεγίνωσκον, ὅτι τὸ ἀξίωμ' αὐτῶν ἐξέπιπτεν ὅσημέραι. Τίς δὲ ἠδύνατο νὰ κατηγορήσῃ τοὺς Πλαταιεῖς ἐπὶ τῇ ἐμμονῇ εἰς τὸ ἀκαταμάχητον μῖσος ἐναντίον τῶν αὐτουργῶν τῆς φοβερᾶς αὐτῶν συμφορᾶς; Οὕτως οἱ ἐξαίρετοι ἄνδρες οἱ τότε διευθύνοντες τὰ τῶν Θηβαίων ἡναγκάζοντο νὰ ὑφίστανται τὰς εὐθύνas τῆς προτέρας διαγωγῆς τῆς πατρίου πόλεως.

Παρίστατο λοιπὸν ἀνάγκη νὰ προβῶσιν οἱ Θηβαῖοι εἰς ἐκτέλεσιν τῆς σκοπούμενης ἐνώσεως τῆς Βοιωτίας διὰ τῆς βίας τῶν ὅπλων· ἥκιστα δ' ἐδίστασαν νὰ πράξωσι τοῦτο, ἐπειδὴ πολέμιαι φρουραὶ ἦσαν αἱ παρακωλύουσai τὴν συνένωσιν ταύτην τῆς χώρας. Καὶ ὃς αἱ νέαι Θῆβαι παρέλαβον παρὰ τῶν ἀρχαίων Θηβῶν

¹ Τῶν Ἀθηναίων ἡγεῖτο κατὰ ταύτην τὴν ἐκστρατείαν ὁ Κησικλῆς. *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 2, 10.

τὸ δόγμα, ὅτι πᾶσα συμμαχία βοιωτικῆς πόλεως μετὰ ξένων ἰσχυρῶν ἦτο ἀξιοποινος ἀπιστία καὶ προδοσία τῆς Βοιωτίας, τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο δόγμα, ὅπερ οἱ Θηβαῖοι εἶχον ἐφαρμόσει ὡς πρὸς τὰς Πλαταιάς πρὸ τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ ὅπερ οὗτοι ἐθεώρουν καταλυθὲν διὰ τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης.

Πρόμαχος δὲ τῶν Θηβῶν ἦτο ὁ Πελοπίδας. Μετὰ δὲ πολλὰς ματαίας ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ Ὀρχομενοῦ ἐπωφελήθη τὸν χρόνον καθ' ὃν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἄνδρες οἱ φρουροῦντες τὴν ἀκρόπολιν αὐτοῦ εἶχον στρατεύσει εἰς τὴν Λοκρίδα. Ἐγούμενος δὲ τοῦ ἱεροῦ λόχου καὶ οὐ πολλῶν ἱππέων ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν πόλιν. Ἀλλ' ἐκεῖ εὗρε παρὰ πᾶσαν προςδοκίαν ἀφικομένην ἄλλην σπαρτιατικὴν φρουράν, τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύει μεθ' ὁπόσῃς ἐπιμελείας οἱ Λακεδαιμόνιοι ἡγωνίζοντο νὰ συγκρατήσωσι τὰς ἐν Βοιωτία θέσεις αὐτῶν, καὶ ὅταν ἀκόμη ἦσαν πρὸς ὥραν ἀπησχολημένοι ἀλλαχού. Ὁ δὲ Πελοπίδας ἀνεχώρησε διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς Τεγύρας, ἣτις ἔκειτο ἐκεῖθεν τῆς Κωπαίδος ἀπέναντι τοῦ Ὀρχομενοῦ κατὰ τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν Λοκρίδα. Ἀλλ' ἐκεῖ συναντᾷ αἰφνης τοὺς ἐκ τῆς Λοκρίδος ἐπιστρέφοντας Λακεδαιμονίους. Περί δὲ ἀποφυγῆς μάχης δὲν δύναται νὰ γείνη σκέψις ¹. Διὸ ἐπιτίθεται κατ' αὐτῶν, καίπερ ὄντων διπλασίον τὸν ἀριθμὸν, μετὰ τῶν ἱππέων, θέλων ἔπειτα νὰ διακόψῃ τὰς τάξεις τῶν πολεμίων διὰ τοῦ ἱεροῦ λόχου. Οἱ ἡγούμενοι τῶν Λακεδαιμονίων πίπτουσι, καὶ αἱ τάξεις αὐτῶν συγχυθεῖσαι ἀνέφξαν ὁδὸν, δι' ἧς διῆλθεν ὁ Ἰελοπίδας. Ἀλλ' οὗτος, μὴ ἀρκεσθεὶς πλέον εἰς ταύτην τὴν ἐπιτυχίαν, προσέβαλε τὴν στρατιὰν ἐκ νέου καὶ ἔτρεψεν αὐτὴν εἰς φυγὴν οὕτως, ὥστε μόνον σκεπομένη ὑπὸ τῆς νυκτὸς ἡδυνήθη νὰ διασωθῇ εἰς τὸν Ὀρχομενόν ².

¹ Ἡ κατ' εὐθείαν μεταξὺ Ὀρχομενοῦ καὶ Τεγύρας ὁδὸς δὲν ἦτο βαθή. Ἰδε Ulrichs Reisen Τόμ. Α' σ. 202. Ἡ δὲ παρὰ τὴν Τέγυραν μάχη συνέβη κατὰ Διοδώρον τὸν Σικελιώτην συγχρόνως πρὸς τὴν τῆς Ἀλυζίας [XV, 37] ἀμα δὲ τούτοις πραττομένοις ἐν συνδυασμῷ πρὸς XV, 36, ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῆς περὶ Λευκάδα, ἣτοι παρὰ τὴν Ἀλυζίαν, ναυμαχίας]. Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 457].

² Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 16-17. Διοδώρου Σικελιώτου [XV], 37.

Οὕτως ὁ ἀπειλητικὸς κίνδυνος μετεβλήθη εἰς λαμπρὰν νίκην, καὶ ἡ τὸν ἱερὸν λόχον δοξάσασα ἐκείνη μάχη ἐνεποίησε μεγίστην αἴσθησιν καθ' ἅπασαν τὴν Βοιωτίαν. Πιθανῶς δ' ἐπηκολούθησε συγχρόνως προσχώρησις τῶν βοιωτικῶν πόλεων εἰς τοὺς Θηβαίους ἀνευ καταστροφῆς οὐδεμιᾶς αὐτῶν. Περὶ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους, ἀμέσως μετὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ νέου πολέμου μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης, συνεδέθησαν ἤδη φίλαιοι σχέσεις πρὸς Ἴάσονα τὸν τύραννον τῶν Φερῶν. καὶ ἔγειναν ἀπόπειραι πρὸς συμμαχίαν τῶν Φωκέων μετὰ τῶν Βοιωτῶν¹. Αὗται δὲ ὑπῆρξαν αἱ πρῶται προσπάθειαι πρὸς ἵδρυσιν συμμαχίας τῶν λαῶν τῆς ἐκτὸς τοῦ ἰσμοῦ Ἑλλάδος.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον οἱ Θηβαῖοι προέβαινον μετὰ θάρρους εἰς πολιτικὰς ἐνεργείας ἐκτὸς αὐτῆς τῆς Βοιωτίας ἐπῆλθον καὶ ἐντὸς αὐτῆς τὰ τελευταῖα κρίσιμα γεγονότα. Ἐνεκα τοῦ ἀναμφισβητήτως ἀναμενομένου νέου πολέμου δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιτρέψωσι τὴν ὑπαρξίν ὀχυρῶν χωρίων ἅτινα ἠδύναντο νὰ μεταχειρισθῶσιν οἱ Λακεδαιμόνιοι ὡς ὀρμητήρια. Ἰδίως δὲ ἀπὸ μακροῦ ἦσαν αἱ Πλαταιαὶ κάρφος ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τῶν Θηβαίων. Ἀκούσαντες δὲ τότε, ὅτι ἡ πόλις ἐμελέτα τὴν εἰς τοὺς Ἀθηναίους προσχώρησιν καὶ τὴν παρ' αὐτῶν αἴτησιν προστασίας, κατέλαβον αὐτὴν ταχέως δι' ἐπελάσεως τῶν ἱππέων, καίπερ ὑφισταμένης τῆς εἰρήνης², καὶ κατέστρεψαν αὐτὴν, ἐπιτρέψαντες πρῶτον εἰς τοὺς οἰκήτορας νὰ ἐξέλθωσιν ἐλευθέρως, καὶ δὴ ὑπὸ τὸν ὄρον, ὅτι οὐδέποτε πλεόν ἔμελλον νὰ πατήσωσι τὸ ἔδαφος τῆς Βοιωτίας³. Μετ' οὐ πολὺ δὲ

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 1, 1.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 462.

³ Κατὰ τὸν Πανσανίαν (IX, 1, 8) ἡ καταστροφὴ τῶν Πλαταιῶν ἐγένεεν ἐπὶ ἀρχοντος Ἀστέιου (373-372 π. Χ.), κατὰ δὲ τὸν Διοδώρον Σικελιώτην (XV, 46) ἐπὶ Σωκρατίδου (374-373 π. Χ.), κατὰ δὲ τὸν Clinton-Krueger τὸ θέρος τοῦ 374 π. Χ., ἤτοι πρὸ τῆς εἰρήνης. Ἀλλ' ἀντίθετος εἶνε ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰσοκράτους, παρ' ᾧ ἐν μὲν τῷ Πλαταικῷ 10 γίνεται βριτή μνεία τῶν συνηκόντων, ἐν δὲ τῷ αὐτῷ λόγῳ 14 λέγεται, ὅτι εἰρήνης οὕσης [οὐ προσῆκε μνησικακεῖν]. Πρὸς τὰ ἐν 44 τοῦ αὐτοῦ λόγου [εἰ Θηβαίους μὲν μὴ διακωλύσετε παραβαίνοντας τοὺς ὅρκους καὶ τὰς συνθήκας]. Ἀπαντα δὲ τὰ χωρία ταῦτα τοῦ Πλαταικοῦ δὲν δυνά-

ὑπετάχθησαν ὁλοσχερῶς καὶ ἡ Τάναγρα καὶ αἱ Θεσπιαί, ἀναμφιβόλως δὲ καθηρέθησαν καὶ τὰ τείχη αὐτῶν. Οὕτω δὲ τέλος εἶχον καταπαλαίσει τοὺς ἐν Βοιωτίᾳ ἐχθρούς, καὶ εἶχεν ἐπιτευχθῆ τὸ τέρμα μακρῶν ἀγώνων. Αἱ Θῆβαι ἦσαν ἡ πρώτη καὶ μόνη πόλις τῆς Βοιωτίας.

Ἐν τούτοις δ' ὁ κατὰ θάλασσαν πόλεμος εἶχεν ἐξακολουθήσει μετὰ διαφόρων περιπετειῶν καὶ ἐναλλασσούσης τύχης τῶν ἀντιπολεμούντων. Οἱ Κερκυραῖοι ἀνέμενον ἐν ἀπελπισμῷ τὸν ἐπηγγελλόμενον στόλον. Καὶ δὲν ἔλειπε μὲν ἐν Ἀθήναις ἀγαθὴ θέλησις, καίτοι ἦτο λίαν αἰσθητὴ ἡ ταχεῖα καταστροφή τῆς ἐκ τῆς εἰρήνης εὐτυχίας αὐτῶν· ἀλλ' ἡ ἔλλειψις χρημάτων, ἥτις εἶχεν ἐπέλθῃ ἤδη πρὸ τοῦ ἀπόπλου τοῦ στόλου, παρεκώλυε πᾶσαν παρασκευὴν¹. Ὁ δὲ Τιμόθεος ἔπραξε πᾶν τὸ δυνατόν. Καὶ ὑπέστη μὲν αὐτὸς τὰς μεγίστας θυσίας, οἱ δὲ τριήραρχοι παρέσχον ἐξ ἰδίων ἐπιδόσεις πρὸς συντήρησιν τῶν πληρωμάτων· οὕτω δὲ ἀνήχθη τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 373 π. Χ. ὁ στόλος. Ἀλλ' ἀντὶ νᾶ πλεύσῃ εἰς τὴν Κέρκυραν, ἔνθα τὰ δεινὰ τῶν πολιορκουμένων ἠΰξανον καθ' ἐκάστην, διηυθύνθη ὁ Τιμόθεος πρὸς βορρᾶν, εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας². Προέβλεπε δὲ προφανῶς πόλεμον μακρὸν καὶ κρίσιμον, καὶ διὰ τοῦτο ἐθεώρει καθήκον αὐτοῦ πρὸ πάντων νᾶ ἐξεύρῃ νέους πόρους, νᾶ προσελκύσῃ νέους συμμάχους. Ἐπειδὴ δ' ἕκαστος ἄγεται εἰς τὸ νᾶ θεωρήσῃ σπουδαιότατον ἐκεῖνο πρὸς ὃ ἔχει αὐτὸς τὴν μεγίστην ἱκανότητα, δὲν ὤκνησε νᾶφήσῃ ἀναμένοντας τοὺς Κερκυραίους. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ χρόνῳ κατῴρθησε διὰ τῶν ἐξαιρέτων αὐτοῦ προσόντων νᾶ πείσῃ εἰς προσχώρησιν εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν τὸν τύραννον τῶν Φερῶν Ἰάσονα³ καὶ τὸν βασιλεῖα τῆς Μακεδονίας

μεθὰ νᾶ θεωρήσωμεν ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀνταλκίδειον εἰρήνην. Ἴδε Weissenborn ἐν τῇ Zeitschrift für Alterthumswissenschaft. 1847 σ. 921.

¹ [Δημοσθένους] Πρὸς Τιμόθεον 6 κ. ε.

² Διοδώρου Σικελιώτου XV, 47.

³ Ἴδε τὴν μετὰ τῆς Θεσσαλίας, ἀντιπροσωπευμένης παρὰ τοῦ Ἰάσονος, συνθήκην παρὰ τῷ Köhler ἐν τῷ Hermes Τόμ. V [1869] σ. 8.

Ἀμύνταν ¹ ὥς καὶ πολλὰς νήσους καὶ παραθαλασσίους πόλεις ². Παρῆλθε δὲ τὸ θέρος, ἐν ᾧ χρόνῳ ὁ Τιμόθεος ἔπλεεν ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον νικῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ αὐξάνων ἐπ' αἰσίσις τὴν κατὰ θάλασσαν ἀρχὴν τῶν Ἀθηναίων. Ἡ δὲ πανηγυρικὴ αὐτοῦ ἐπιστροφή μετὰ στόλου ἐπηυξημένου διὰ τριάκοντα τριήρων τῶν συμμάχων καὶ μετὰ μεγάλου πλήθους πρέσβων, ἐχόντων ἐξουσίαν νὰ ὁμολογήσωσι τὰς συνθήκας τῆς συμμαχίας, συνδιήλλαξε καὶ πάλιν τοὺς ἤδη δυσηρεστημένους Ἀθηναίους πρὸς τὸν στρατηγὸν αὐτῶν διὸ ἀνέθηκαν εἰς αὐτὸν ἐκ νέου τὴν στρατηγίαν τοῦ στόλου.

Ἀλλὰ καὶ ὁ δεύτερος ἀπόπλους εἰς οὐδὲν ἤγαγε ³. Τί ὠφέλει ὁ στόλος ἄνευ πόρων πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ; Ὁ δὲ Τιμόθεος οὔτε δραστηριότητος οὔτε φιλοπατρίας καὶ ἐθελοθυσίας ἐστερεῖτο. Καὶ δὴ ὑπεθήκευσεν εἰς τοὺς τριηράρχους τὰ ἴδια αὐτοῦ κτήματα χάριν τῶν ὑπ' αὐτῶν εἰς τὴν πολιτείαν γενομένων προκαταβολῶν, ἀλλὰ ταῦτα πάντα μόνον πρὸς ὥραν ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν, ἦτο δὲ ἀδύνατος ἡ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἐπιχείρησις αὐτόχρημα στρατείας καὶ ἡ ἀντίκρουσις καλῶς ἡσχημένου στόλου μακρὰν τῆς πατρίδος. Δὲν ἠδύνατο λοιπὸν ὁ Τιμόθεος ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ πράξῃ τι ἄλλο ἢ νὰ πλέῃ τῇδε κάκεισε ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον χάριν συμπληρώσεως τῶν πληρωμάτων καὶ τῶν πόρων αὐτοῦ· ἔπειτα δ' ἔμεινεν ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀδράνῃς, προσωρμισμένος ἐν Καλαυρείᾳ. Βεβαίως δὲ ἡ τοιαύτη ἀδράνεια ἦτο ὀδυνηρὰ μάλιστα εἰς αὐτὸν τὸν στρατηγόν. Καὶ ὅμως ἐπ' αὐτὸν ἐπερρίφθη ἡ εὐθύνη ἐπὶ τῇ κατὰ τοιοῦτον τρόπον χαλαρᾷ διεξαγωγῇ τοῦ πολέμου καὶ τῇ ἀπωλείᾳ πολυτίμου χρόνου. Ἦτο δὲ ἀγαπητότερος ἐκτὸς τῶν Ἀθηναίων ἢ παρὰ τοῖς ἰδίῃς συμπολίταις. Κινδυνωδέστατοι δὲ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ἦσαν ὁ Ἰφικράτης καὶ ὁ Καλλίστρατος, οἵτι-

¹ [Δημοσθένους] Πρὸς Τιμόθεον 26 κ. ε.

² Ὁ Αἰσχίνης [Περὶ παραπροσβείας 70] λέγει· ἔδδομήκοντα καὶ πέντε πόλεις συμμαχίας, ἃς ἐκτήσατο Τιμόθεος ὁ Κόνωνος καὶ κατέστησεν εἰς τὸ συνέδριον.

³ Ξενοφώντας Ἑλλην. VI, 2, 12. [Δημοσθένους] Πρὸς Τιμόθεον 8.

νες, καίπερ μὴ διακείμενοι φιλίως πρὸς ἀλλήλους, εἶχον συνενωθῆ πρὸς ἐπίθεσιν ἐναντίον τοῦ Τιμοθέου. Καὶ ὁ μὲν Ἴφικράτης εἶχεν ἐπιστρέψει ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ἔνθα εἶχε στρατηγήσει Ἑλλήνων μισθοφόρων ὑπὸ τὸν Φαρνάβαζον¹, καὶ ἐπεθύμει νέαν κονίστραν ἐνδόξων στρατειῶν. Ὁ δὲ Καλλίστρατος ἐτάσσετο εἰς ἐκείνους ὅσοι ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς προσβαλλομένους καὶ παραγκωνιζομένους ἕνεκα τῆς ἀλαζονείας τοῦ Τιμοθέου. Διὸ ὁ στρατηγὸς κατηγορήθη ἐπὶ ἐξαπατήσῃ τοῦ δήμου² καὶ προδοσίᾳ, καὶ καθηρέθη ἀπὸ τῆς στρατηγίας³, διάδοχος δ' αὐτοῦ ἀνερρήθη ὁ Ἴφικράτης, καὶ δὴ, καθ' ἃ φαίνεται, μετ' ἰδιαζούσης ἐξουσίας, ἐπειδὴ ἀφέθη ἐλευθέρος νὰ ἐκλέξῃ αὐτὸς τοὺς συστρατήγους. Πιθανώτατον δὲ εἶνε, ὅτι τότε κατώρθωσε νὰξιωθῇ μεγάλης ἐμπιστοσύνης. Πρὸς τοῦτον δὲ τὸν χρόνον συμπίπτουσι πιθανῶς καὶ αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ, ὅπως προσπορίσῃ πηγὰς νέων πόρων εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἐπειδὴ αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ εἰσηγητὴς νόμου κελεύοντος τὴν ἀποκοπὴν ἢ τὴν φορολογίαν τῶν εἰς τὰς δημοσίας ὁδοὺς ὑπερεχόντων μερῶν τῶν οἰκοδομημάτων· τοῦτο δὲ ἠνάγκαζε τοὺς εὐπόρους δεσπότας τῶν οἰκιῶν τοὺς θέλοντας νὰ διατηρήσωσι τὴν ὑπάρχουσαν διασκευὴν τῶν οἰκιῶν νὰ εἰσενέγκωσι πολλὰ χρήματα εἰς τὸ ταμεῖον τῆς πόλεως⁴.

Ἐν δὲ τοῖς στρατηγικοῖς αὐτοῦ ἔργοις ἀνέπτυξεν ὁ Ἴφικράτης δραστηριότητ' ἀσυνήθη. Ὡν ἐκ φύσεως στρατηγὸς μισθοφόρων, εἶχε συνειθίσει νὰ βαίνει κατ' εὐθείαν πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν· ἀμειλίκτως δ' ἐξηνάγκαζε τοὺς πολίτας νὰ παρέχωσι τὰς χάριν τοῦ στόλου τεταγμένας εἰσφοράς, καὶ κατώρθωσε νὰ συγκροτήσῃ ἐντὸς χρόνου βραχείας στόλον ἐβδομήκοντα τριήρων. Μετὰ πολλῆς δὲ πονηρίας ἐξέλεξε συστράτηγον τὸν ἄνδρα τὸν δυνάμενον

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XV, 43.

² [Ἰδε τὴν ὁμοίαν κατηγορίαν κατὰ τοῦ Μιλτιάδου ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 316].

³ Ἰδε περὶ τῆς δίκης τοῦ Τιμοθέου Schäfer [Demosthenes und seine Zeit Τόμ. Α' ἐκδ. β' σ. 332].

⁴ Πολυαίνου III, 9, 30. Πρὸς Böckh Staatshaushaltung [der Athener] ἐκδ. γ' Τόμ. Α' σ. 92. Rehdantz [Vitae Iphicratis Chabriae κτλ.] σ. 92 κ. ε.

ἄλλως νὰ βλάβῃ αὐτὸν εἴπερ τις καὶ ἄλλος, τὸν Καλλίστρατον, καὶ πλὴν αὐτοῦ τὸν Χαβρίαν¹. Ἡ δ' ἐκλογὴ αὕτη ἐξήγειρε τὴν εἰς αὐτὸν ἐμπιστοσύνην, ἐπειδὴ ὁ ἐπικαλούμενος τὴν συναρωγὴν τοιούτων ἀνδρῶν ἀπεδείκνυεν, ὅτι οὐδεμίαν ἐφοβεῖτο ἐξέλεγκιν τῆς παρ' αὐτοῦ διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου. Οὐκ ἄνευ ματαιοφροσύνης δ' ἐπειράθη διὰ παντὸς τρόπου νὰ κατασχύνη τὸν προκάτοχον. Τὰ δὲ μεγάλα ἰστία ἀφῆκεν ἐν Ἀθήναις, ὅπως ὑποδείξῃ, ὅτι αἱ εἰς αὐτὸν παραδοθεῖσαι τριήρεις δὲν ἦσαν προσωρισμέναι πρὸς ἀπλοῦν περίπλουν ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον, ἀλλ' ὅτι εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἦσαν μόνον ὄργανα ναυμαχίας. Ἦδη δὲ αὐτοὶ οἱ ταχεῖς πλοῖ οὓς ἐπεχείρησε περὶ τὴν Πελοπόννησον² σκοπὸν εἶχον τὴν ἄσκησιν τῶν πληρωμάτων, ἅτινα κατάρθωσε νὰ διατηρῇ ἀκμαῖα καὶ δραστήρια καὶ κατ' αὐτὴν τὴν μεγίστην συντονίαν τῶν ἔργων, ἐξεγείρων τὸν ζῆλον καὶ παρορμῶν τὴν φιλοδοξίαν αὐτῶν. Πάντες δ' ἐθαύμαζον τὸ κρατοῦν ἐν τῷ στόλῳ πνεῦμα, τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν περὶ τὸν πόλεμον ἄσκησιν.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἀφίχθη εἰς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου³, εἶχον τὰ πράγματα μεταβληθῇ οὐσιωδῶς. Οἱ Κερκυραῖοι εἶχον ἀπαλλάξει ἑαυτοὺς τῆς μεγίστης στενοχωρίας τῆς πολιορκίας δι' ἀπεγνωσμένης ἐξόδου, καθ' ἣν ἐφόνευσαν τὸν Λακεδαιμόνιον στρατηγὸν Μνάσιππον καὶ ἀπεθάρρυναν τὴν στρατιάν τῶν πολιορκητῶν

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 2, 39 [Ἐγὼ μὲν δὴ ταύτην τὴν στρατηγίαν τῶν Ίφικράτους οὐχ ἥκιστα ἐπαινῶ, ἔπειτα δὲ καὶ τό] προσελέσθαι κελεῦσαι ἑαυτῷ [Καλλίστρατόν τε τὸν δημηγόρον, οὐ μάλ' ἐπιτήδειον ὄντα, καὶ Χαβρίαν, μάλ' αὖ στρατηγὸν νομιζόμενον], ὅπερ χωρίον δὲν πρέπει νὰ διορθωθῇ, καθ' ὃ προτείνει ὁ Böckh (Staatshaushaltung [der Athener] Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 495). Ἡ δ' ἐκλογὴ τοῦ Καλλίστρατου ὑπῆρξε κατὰ τὸν Thirlwall History of Greece] Τόμ. Α' σ. 81 ἀπόδειξις μεγαθύμου πεποιθήσεως τοῦ Ίφικράτους ἐφ' ἑαυτὸν (proof of magnanimous selfconfidence).

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 2, 27-32.

³ Ἡ χρονολογικὴ ἀλληλουχία τῶν γεγονότων ἔχει ὡς ἑξῆς. Ἡ μὲν ἐπίθεσις τῶν Λακεδαιμονίων κατὰ τῆς Κερκύρας ἔγινε τὸ ἔαρ τοῦ 373 π. Χ., ἡ δὲ ἀποστολὴ τοῦ Μνάσιππου τὸ φθινόπωρον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἡ καθάρσεις τοῦ Τιμοθέου τὸν Μαυρακτηριῶνα (Νοῦμβριον) καὶ ὁ ἀπόπλους τοῦ Ίφικράτους τὸ ἔαρ τοῦ 372 π. Χ. ἡ πρό τοῦ τέλους τοῦ 373 π. Χ. Ἰδε Weissenborn [Zeitschrift für Alterthumswissenschaft. 1847.] σ. 924.

ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἅμα τῷ ἀγγέλματι περὶ τῆς προσεγγίσεως ἀθηναϊκοῦ στόλου ἢ πολιορκία ἐλύθη τελείως ¹. Οὕτως ὁ εὐτυχὴς Ἰφικράτης ἀνεδείχθη νικηφόρος καὶ πρὸ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ, καὶ κατέλαβεν ἔπειτα ἐξαπίνης μοῖραν ἐπικούρου στόλου πλείοντος ἐκ Συρακουσῶν, ἣν οἱ Σπαρτιᾶται ἔνεκα τῆς ἐσπευσμένης ἀποχωρήσεως εἶχον ἀμελήσει νάναμείνωσι. Τῶν δὲ δέκα ἐκείνων σικελικῶν τριήρων, αἵτινες ἔφερον καὶ φόρτον [χρυσελεφαντίνων] ἀγαλμάτων προωρισμένων διὰ τοὺς Δελφοὺς καὶ τὴν Ὀλυμπίαν, ἐννέα περιῆλθον εἰς τοὺς Ἀθηναίους ². Τὰ δὲ λύτρα τῶν Συρακουσίων αἰχμαλώτων καὶ τὰ εἰσπραχθέντα ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν ἀναθημάτων, ἅτινα ἐλαφυροπώλησεν ὁ Ἰφικράτης ἄνευ δισταγμοῦ, λαβὼν πρὸς τοῦτο σαφῆ ἐιδικὴν ἄδειαν τοῦ δήμου ³, παρέσχον ἐπὶ τινα χρόνον τάναγκαῖα χρήματα πρὸς συντήρησιν τοῦ στόλου. Πρὸς δὲ τούτοις μετὰ τῶν ἐνενήκοντα τριήρων τοῦ συνηνωμένου στόλου τῶν Ἀθηναίων καὶ Κερκυραίων διεξήγαγε προσοδοφόρον πόλεμον λαφυραγωγίας, δηώσας τὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ ἰσθμοῦ Ἑλλάδος, εἰσπράξας δὲ καὶ ἐκουσίας συντάξεις τῶν συμμάχων ⁴.

Ἀλλὰ τοιοῦτος πόλεμος ἄτακτος δὲν ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ μακρόν. Τοῦτο δὲ συνεῖδε καὶ αὐτὸς ὁ Ἰφικράτης καὶ ἠναγκάσθη νὰ συμφωνήσῃ περὶ τούτου τελείως πρὸς τὸν Καλλίστρατον. Διὸ ἐδέχθη τὴν πρότασιν αὐτοῦ νὰ πλεύσῃ εἰς Ἀθήνας, ὅπως ἡ κατορθώσῃ νὰ λάβῃ πόρους πρὸς διεξαγωγὴν τακτικοῦ πολέμου ἢ πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους νὰ ὁμολογήσωσιν εἰρήνην ⁵. Ἀλλ' ὁ Καλλίστρατος μόνον τὸ δεύτερον τοῦτο ἐμελέτα. Καὶ

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [VI,] 2, 15-16.

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [VI,2,] 33-36. *Διοδώρου Σικελιώτου* [XI,] 47. [XVI, 57]. *Πολυαῖνου* Στρατηγήματα III, 9, 55.

³ Οἱ Ἀθηναῖοι, ἐρωτηθέντες παρὰ τοῦ Ἰφικράτους περὶ τῆς χρήσεως τῶν ἀγαλμάτων, ἀπήντησαν κατὰ *Διοδώρον τὸν Σικελιώτην* (XVI, 57)· μὴ τὰ τῶν θεῶν ἐξετάζειν, ἀλλὰ σκοπεῖν ὅπως τοὺς στρατιώτας διαθρέψῃ.

⁴ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 2, 37 κ. ἐ.

⁵ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 3, 3.

ταῦτα διότι κάλλιον παντὸς ἄλλου ἀνεσκόπει τὰ πράγματα, καὶ δὲν ἡδύνατο νὰ ἀμφιβάλλῃ, ὅτι ἢ μὲν Σπάρτῃ ἔμελλε τῶρα πολὺ προθυμότερον ἢ πρὸ τριῶν ἐτῶν νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κατὰ θάλασσαν ἀρχὴν τῶν Ἀθηναίων, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι αὐτοὶ δὲν ἐπεδίωκον ἄλλα τέλη, ὧν χάριν θὰ ἦτο σκόπιμος ἢ ἐξακολούθησις τοῦ πολέμου. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ Ἀνταλκίδας εἶχε πάλιν ἀποσταλῇ εἰς τὰ Σοῦσα¹, καὶ αἱ Ἀθῆναι εἶχον συμφέρον νὰ προλάβωσι νέαν ἀνὰ μίξιν τῶν Περσῶν. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἡνάγκαζον ἀμφοτέρας τὰς πόλεις νὰ ποθῶσι τὴν εἰρήνην τὰ κατὰ τὴν Βοιωτίαν. Ἡ ἀπροσδόκητος καταστροφὴ τῶν Πλαταιῶν εἶχε προκαλέσει μεγίστην ἀγανάκτησιν τῶν Ἀθηναίων, οἱ δ' ἐξοικισθέντες Πλαταιεῖς, οἵτινες εἶχον τύχει φιλοξένου δεξιώσεως ἐν Ἀθήναις, ὑπεδαύλιζον τὴν ἀρχαίαν ἐναντίον τῶν Θηβαίων ἀντιπάθειαν τῶν Ἀθηναίων καὶ παρίστανον εἰς αὐτοὺς διὰ τῶν σκιερωτάτων χρωμάτων τὴν ἀλαζονείαν τῆς νέας μεγάλης πόλεως, ἥτις μετ' οὐ πολὺ ἔμελλε καὶ αὐτῆς τῆς Βοιωτίας τὴν ἀρχὴν νὰ θεωρῇ ἀνεπαρκῆ. Καὶ δὲν ἔλειπον μὲν οἱ κατορθοῦντες νὰ δικαιολογῶσι τὴν διαγωγὴν τῶν Θηβαίων καὶ παριστάνοντες αὐτὴν ὡς πολιτικὴν ἀνάγκην, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν πολιτῶν ἐτάσσοντο κεκηρυγμένως μετὰ τῶν Πλαταιέων, ὑπὲρ ὧν ὁ Ἰσοκράτης ἔγραψε τὸν Πλαταϊκόν. Διὰ ταῦτα ὁ Καλλίστρατος εὔρε παρὰ τῷ δήμῳ προθυμίαν πρὸς ἀποδοχὴν τῶν προτάσεων αὐτοῦ, καὶ ἐψηφίσθη ἡ ἀποστολὴ πρέσβεων περὶ εἰρήνης εἰς τὴν Σπάρτην, κληθέντων συγχρόνως τῶν συμμάχων, καὶ αὐτῶν δὲ τῶν Θηβαίων, πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὰς διαπραγματεύσεις.

Ἰππῆρξ δὲ ἀξιομνημόνευτος ἡμέρα διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ ἡμέρα ἐκείνη τοῦ Ἰουνίου τοῦ 371 π. Χ., καθ' ἣν συνῆλθε τὸ συνέδριον ἐν Σπάρτῃ². Ἀπαντες ἡσθάνοντο τὴν ἀνάγκην νὰ ἴδωσι τέλος λήγουσαν τὴν ἀσαφεῖ καὶ ἀβεβαίαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, εἶχον δὲ τὴν συναίσθησιν, ὅτι προέκειτο περὶ ἀποφάσεων

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 3, 12.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 3. Διοδώρου Σικελιώτου XV, 50.

κρισίμων. Πλὴν δὲ τῶν ἐλληνίδων πόλεων παρίσταντο ἀντιπρόσωποι τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Περσίας¹. Οἱ δὲ Πέρσαι ἐθεώρουν συμφέρον αὐτῶν νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐμφυλίων ἐν Ἑλλάδι πολέμων, ἐπειδὴ, διδασκόμενοι ἐκ μακρῆς πείρας, εἶπερ τι καὶ ἄλλο ὤφειλον νὰ εὖνοῦσι τὴν μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων πόλεων ἰσορροπίαν· ἄλλως δὲ ἡδύναντο, ἡσύχως ἔχοντων τῶν πραγμάτων ἐν Ἑλλάδι, νὰ στρατολογῶσι πολὺ εὐκολώτερον μισθοφόρους χάριν τῶν ἰδίων σκοπῶν. Καὶ τῆς μὲν Σπάρτης ἀντιπρόσωπος ἦτο κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις ὁ Ἀγησίλαος, αἱ δὲ Ἀθηναῖαι ἀντεπροσώπεύοντο διὰ πολλῶν ἀξίων λόγου ἀνδρῶν. Τούτων δὲ ἦσαν καὶ Καλλίας ὁ υἱὸς τοῦ Ἰππονίκου², ὅστις μικρὸν εἶχε πλέον μέρος τοῦ πατρῷου πλούτου, ἀλλ' εἶχετο ὅμως στερρότατα τῆς πατρίου δόξης τοῦ οἴκου καὶ δὲν ἡδύνατο νὰ μὴ συναποσταλῇ παρὰ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Σπάρτην ἕνεκα τῆς ἀρχαίας φιλίας τοῦ οἴκου αὐτοῦ πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, ὧν ἄλλως ἦτο πρόξενος, πρὸς δὲ Αὐτοκλής ὁ υἱὸς τοῦ Στρομβιχίδου, ὁ Μελάνωπος καὶ ἄλλοι. Ἀλλ' ὁ δοκιμώτατος ἀπάντων τῶν πρέσβεων ἦτο ὁ Καλλίστρατος. Τὰς δὲ Θήβας ἀντεπροσώπευεν ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἔχων τὴν φορὰν ταύτην λίαν ἀκριβῶς διαγεγραμμένην ἐξουσίαν.

Ἦρχισαν δ' αἱ διαπραγματεύσεις ἐνώπιον τῶν ἐκκλητῶν τῶν Λακεδαιμονίων [καὶ τῶν συμμάχων], καὶ πρῶτοι ἔλαβον τὸν λόγον οἱ Ἀθηναῖοι, ἅτε ὄντες εἰσηγηταὶ τῆς συγκλήσεως τοῦ συνεδρίου. Ωμίλησε δὲ διὰ μακρῶν ὁ Καλλίας, ὁ ἐπιδεικτικώτατος τῶν πρέσβεων, περὶ τοῦ ἰδίου προγόνου Τριπολέμου τοῦ πρώτου δείξαντος τᾶρρητα ἱερὰ τῆς Δήμητρος [καὶ τῆς Κόρης] εἰς Ἡρακλέα τῶν ἀρχηγέτην τῶν Λακεδαιμονίων βασιλέων, καὶ παρέστησεν, ὅτι διὰ τοῦτο ἦτο λίαν ἀνάρμοστος νὰ ζῶσιν ἐν ἀνταγωνισμῷ

¹ Περὶ μὲν Μακεδονίας ἴδε *Αἰσχίνην* [Περὶ παραπροσθείας 32], περὶ δὲ Περσίας *Διόδωρον τὸν Σικελιώτην* [XV, 50].

² Ἡ προσθεῖα αὕτη Καλλίου τοῦ δαδούχου εἰς τὴν Σπάρτην, ἅτε ὄντος προξένου τῶν Λακεδαιμονίων, εἶνε ἡ τρίτη.

πρὸς ἀλλήλους οἱ ἀπόγονοι τῶν διὰ τοιαύτης φιλίας συνδεδεμένων ἡρώων καὶ νὰ θέλωσιν οἱ Πελοποννήσιοι νὰ δηῶσι τὸν καρπὸν ἐκείνων παρ' ὧν ἔλαβόν ποτε τὰ σπέρματα τοῦ σίτου ¹. Μετὰ δὲ τὰς φιλοφρονητικὰς ταύτας φράσεις τοῦ Καλλίου ἔλαβε τὸν λόγον ὁ Αὐτοκλῆς, οὗ ὁ λόγος ἐξεχύθη κατὰ τοῦ προσώπου τῶν Λακεδαιμονίων δίκην ψυχροῦ ἀνέμου. Μετὰ παρρησίας ἀνεπιφυλάκτου ἐπέδειξεν εἰς αὐτοὺς τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα ὅπερ εἶχεν ἐπιδιώξει ἡ Σπάρτη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ μεγάλου ἐν Ἑλλάδι ἐμφυλίου πολέμου. « Ὑμεῖς, ὦ Λακεδαιμόνιοι, εἶπε, δισχυρίσθητε πάντοτε, ὅτι αἱ πόλεις πρέπει νὰ εἶνε αὐτόνομοι, καὶ ὅμως ὑμεῖς αὐτοὶ ὑπῆρξατε οἱ μάλιστα παρεμποδίσαντες τὴν αὐτονομίαν. Διότι ἀπαιτεῖτε μὲν παρὰ τῶν συμμάχων διὰ συνθηκῶν ὡς πρῶτον ὅρον τὴν ὑποχρέωσιν νὰκολουθῶσιν ὅπου ὑμεῖς ἡγείσθε στρατευόμενοι, οὐδ' ἐρωτᾶτε ἂν συμφέρῃ εἰς αὐτοὺς ὁ πόλεμος ἢ ὄχι, ἔπειτα δὲ, τὸ πάντων ἐναντιώτατον εἰς τὴν αὐτονομίαν, καθιστάνετε ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου ποὺ μὲν δεκαρχίας, ποὺ δὲ τριακονταρχίας πρὸς τὸν σκοπὸν ὄχι νᾶρχωσι νομίμως, ἀλλὰ νὰ κατέχωσι διὰ τῆς βίας τὰς πόλεις. Κατὰ δὲ τῶν Θηβαίων ὀργίζεσθε, ὅτι θέλουσι νὰ ὑπαγάγωσιν εἰς τὴν ἰδίαν ἀρχὴν τὰς πόλεις τῆς Βοιωτίας, ἐν ᾧ ὑμεῖς αὐτοὶ καταλαμβάνετε ξένας ἀκροπόλεις. Ἀλλὰ πῶς εἶνε δυνατόν νὰ ἐπέλθῃ ἡσυχία ἐν Ἑλλάδι, ἂν ὑμεῖς ἐπωφελῆσθε μὲν τοὺς ὅρους τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης πρὸς δέσμευσιν τῶν ἄλλων, ἐξασκῆτε δὲ φανερώς ἀπεριόριστον πλεονεξίαν; » ².

Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἠναγκάσθησαν νὰποδεχθῶσιν ἡσύχως ταύτας τὰς μομφάς· ὑπῆρξε δὲ διὰ πολλὰς τῶν ἀδίκηθεις τῶν πόλεων μεγάλη δικαίωσις, ὅτι ἤκουσαν λεχθεῖσαν ἔστω καὶ ἅπαξ εὐπαρρησιάστως τὴν ἀλήθειαν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν πόλει καὶ ἐνώπιον μεγάλης συνόδου. Ἀλλ' εἰς τὸν

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 3, 4-6. Ὁ λόγος εἶνε μεστὸς κενῶν φράσεων. Ἰδε Welzel Kallias. Breslau. 1888 σ. XXXIV.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 3, 7-9.

Καλλίστρατον ἐπεφυλάσσετο νὰ ἐκφωνήσῃ τὸν κύριον περὶ εἰρήνης λόγον. Ὑπῆρξε δὲ οὗτος ὁ συνδιαλλακτικὸς πολιτευτὴς ὁ ὑπογλυκάνας τὸν τραχὺν λόγον τοῦ προλαλήσαντος συμπρέσβεως διὰ τῆς προθύμου ὁμολογίας, ὅτι ἀμφοτέρωθεν εἶχον γείνει μεγάλα λάθη. Δὲν πρόκειτο δὲ, εἶπε, περὶ ἐπιρρίψεως αὐτῶν ἐπ' ἀλλήλους, ἀλλὰ περὶ τοιαύτης χρήσεως τῆς ἐκ τῶν γενομένων ἀμαρτημάτων διδακτικῆς καὶ τιμωρίας, ὥστε νὰ ὠφελῇ ἐξ αὐτῶν τὸ ὅλον ἔθνος. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι εἶχον βεβαίως συναίσθησιν τῶν ἐπακολούθων ἅτινα ἔσχεν ἡ κατὰ τὸν μέχρι τοῦδε τρόπον ἐφαρμογὴ τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης. Ἐν ᾧ δ' ἐσκόπουν νὰ ταπεινώσωσι τοὺς Θηβαίους, οὗτοι ἦσαν εἴπερ ποτὲ ἰσχυροί. Διὰ ταῦτα δὲ ἦτο πιθανὴ ἡ συγκατάθεσις αὐτῶν πρὸς ἐπιδιώξιν μετριοπαθεστέρως πολιτείας. «Οἱ Ἀθηναῖοι, εἶπεν ὁ Καλλίστρατος, ἐπιθυμοῦσιν εἰλικρινῶς τὴν εἰρήνην, οὐδ' εἶνε ἀληθές, ὥς ὑπάρχουσιν οἱ διαβάλλοντες, ὅτι εἰς τὰς σημερινὰς αὐτῶν προτάσεις προέβησαν φοβούμενοι μὴ ὁ Ἀνταλκίδας ἔλθῃ ἔχων παρὰ τοῦ βασιλέως χρήματα, ἐπειδὴ οὐδεὶς φόβος ὑπάρχει παρὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, ἅψ' οὐ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ λέγουσι καὶ πράττουσι ταῦτα καὶ ἐκεῖνος. Οὐδὲ ὑπάρχει στενοχωρία τις, ἥς τυχὸν νὰ θέλωμεν νὰ παλλαγῶμεν διὰ ταχείας καθομολογήσεως εἰρήνης. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἡ ἐπισκόπησις τῶν καθ' ὅλου πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ κοινὰ συμφέροντα, ταῦτα εἶνε τὰ ἐπιβάλλοντα προσπέλασιν καὶ φιλίαν τῶν δύο πόλεων. Πράγματι δ' ἐφ' ὅσον αὐταὶ διέκινται ἐχθρικῶς πρὸς ἀλλήλας, ὑπάρχει ἐν ἐκάστη πόλει διάστασις μεταξὺ ἀττικίζόντων καὶ λακωνιζόντων. Τὸ δὲ ἀρχαῖον τοῦτο κακὸν μόνον δι' εἰλικρινοὺς συνδιαλλαγῆς τῶν δύο πόλεων δύναται νὰ θεραπευθῇ, ἐπειδὴ οὕτως ἡ ἀντίθεσις ἐκείνη ἀποβάλλει πᾶσαν σημασίαν, οὕτω δὲ καθίσταται δυνατὴ πραγματικὴ ἀποκατάστασις τῆς εἰρήνης παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἄνευ ξένης ἐπεμβάσεως. Καὶ ἡ διαγωγὴ δ' ἐνίων συμμάχων, ἥτις εἶνε ἥκιστα ἀρεστὴ εἰς ἡμᾶς τε καὶ ὑμᾶς, εἶνε λόγος προκαλῶν ἡμᾶς χάριν τοῦ συμφέροντος νὰ συμπράξωμεν μεθ' ὑμῶν. Ἐπειδὴ δὲ

ἡ μὲν ὑμετέρα κατὰ γῆν δύναμις συνετηρήθη καλῶς, ἡ δὲ ἡμετέρα κατὰ θάλασσαν ἀρχὴ ἀποκατεστάθη καὶ πάλιν, εὐλογωτάτη δι' ἀμφοτέρους ἐνέργεια εἶνε νὰ ἐξασφαλισθῶμεν ἀμοιβαίως δι' εἰλικρινοῦς συμμαχίας ἀπὸ παντὸς κινδύνου κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν, ἑκατέρας τῶν πόλεων ἀρκουμένης εἰς τὴν εὐτυχῇ θέσιν εἰς ἣν ἀνῆλθε· μηδὲ πάθωμεν ὅτι οἱ κυβευταί, οἵτινες ἐπιτυχόντες κυβεύουσιν ἐκ πλεονεξίας περὶ διπλασίων καὶ ἀποβάλλουσιν ὡς τὸ πλεῖστον καὶ αὐτὰ τὰ κεκτημένα¹ ».

Κατὰ δὲ τὰς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ ἐκτεθείσας ἀρχὰς ὡμολογήθη ἡ εἰρήνη. Ἦτο δὲ αὕτη ἐν τοῖς κυρίοις ἀνανέωσις τῆς ἐπ' Ἀνταλκίδου γενομένης μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς, ὅτι δὲν ἀντέθη ὡς τότε ἡ ἐκτέλεσις αὐτῆς εἰς τὴν Σπάρτην, ἐπειδὴ δὲν ᾔθελον νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς αὐτὴν καὶ πάλιν ἐξουσίαν ἧς εἶχε γαίνει μεγίστη κατὰχρησις. Τὸ φυσικώτατον δὲ θὰ ἦτο νὰ ἀναλάβωσιν ἀμφοτέραι αἱ μεγάλαι πόλεις κοινῇ τὴν εὐθύνην περὶ τῆς συντηρήσεως τῆς εἰρήνης, ἐπειδὴ, ταύτης ἀποσκοπούσης εἰς καθολικὴν καθυσύχασιν τῆς Ἑλλάδος, ἦτο ἀπαραίτητος ὁ καθορισμὸς τοῦ μέλλοντος γενέσθαι ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἐπῆρχετο παρ' οἰουδήποτε κατὰλυσις τῆς εἰρήνης. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὤκνουν νὰ ποκλείσωσι διαρρήδην τὴν Περσίαν, ἣτις εἶχε καὶ αὐτὴ στείλει πρέσβυν εἰς τὴν Σπάρτην καὶ εἶχεν ἀναλάβει ἐγγύησιν περὶ τηρήσεως τῆς προτέρας εἰρήνης, δεύτερον δ' αἱ Ἀθῆναι δὲν ἠδύναντο νὰ αποφασίσωσιν ὅπως ἀναλάβωσιν ὠρισμένας τοιαύτας ὑποχρεώσεις. Καὶ δὴ πάντες πρόέβλεπον προσεχῶς ἐπικειμένην περίστασιν μέλλουσαν νὰ προκαλέσῃ βιαίαν διάρρηξιν τῶν συνθηκῶν τῆς εἰρήνης, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι οὐδεμίαν εἶχον διάθεσιν νὰ δεσμευθῶσιν ἐκ τῶν προτέρων, παρουσιαζομένης ταύτης τῆς περιστάσεως. Ἀλλ' ἐπειδὴ παρίστατο οὐχ ἥττον ἀνάγκη καθορισμοῦ, ἀπηλείφθησαν καθ' ὁλοκληρίαν ἐν τῇ καθομολογήσει ταύτης τῆς εἰρήνης αἱ ἐν τῷ τρίτῳ ἄρθρῳ τῆς συνθήκης τοῦ 387 π. Χ. περιλαμβανόμεναι ἐγγυήσεις περὶ τῆς τηρήσεως τῆς εἰρήνης, καθωρίσθη δὲ ῥητῶς, ὅτι εἰς οὐδε-

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 3, 10-17.

μίαν πόλιν καθ' ἑαυτὴν καὶ εἰς οὐδεμίαν συμμαχίαν ἐπεβάλλετο ὡς ἔνορκος ὑποχρέωσις ἢ μέριμνα περὶ συντηρήσεως τῶν συνθηκῶν, ἀλλ' ὅτι ἐπετρέπετο εἰς οἵανδῆποτε πόλιν κατὰ βούλησιν νὰ βοηθῇ τὰς ἀδικουμένας πόλεις ¹.

Διὰ δὲ τῆς προσθήκης ταύτης ἡ εἰρήνη ἢ κατὰ πανηγυρικὸν τρόπον ὁμολογηθεῖσα ἐν Σπάρτῃ χάριν συμπάσης τῆς Ἑλλάδος ἀπέβη πράγματι ὑποπτος εἰρήνη, κενὸν φάσμα. Πράγματι τὰ καθ' ἕκαστον ὀριζόμενα, ὅτι δῆλα δὴ ἡ Σπάρτη ἔμελλε νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τῶν ξένων πόλεων τοὺς ἀρμωστὰς καὶ τὰς φρουράς καὶ νὰ παύσῃ πᾶσαν ἀπειλητικὴν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν παρασκευὴν, ἦσαν ἅπαντ' ἀνάξια προσοχῆς, οὐδενὸς ὑπάρχοντος τοῦ δυναμένου νὰ ἐπιτηρήσῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὅρων τούτων τῆς συνθήκης. Πάντως δὲ ὑπῆρξε σκληρὰ ταπείνωσις ἐκείνη ἣν ὑπέστη ἡ πόλις, ἀναγκασθεῖσα μὲν νὰκούσῃ ἐν δημοσίᾳ συνεδρίᾳ τὴν ἀλήθειαν, νάνεχθῇ δὲ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν Ἀθηναίων ὡς πόλεως ἐχούσης ἀρχὴν καὶ ἰσοτίμου πρὸς τὴν Σπάρτην καὶ ἀποδεχθῇ τοὺς προταθέντας ὅρους τῆς εἰρήνης ἄνευ ἐπιφυλάξεως. Ἡ δὲ ὅλη αὐτῆς διαγωγὴ εἶχε καταδικασθῇ ἀνεπιφυλάκτως ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης καὶ ἡ ὑπερφροσύνη αὐτῆς εἶχε τιμωρηθῇ ἀφειδῶς. Καὶ ὑπερχρεοῦντο μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον οἱ Λακεδαιμόνιοι νὰ τραπῶσιν ἄλλας ὁδοὺς καὶ ἐγκαταλίπωσι τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἀγησιλάου· ἀλλὰ πράγματι κατάρθωσαν τοῦθ' ὅπερ μάλιστα ἐπεθύμουν. Καὶ δὴ δὲν εἶχον μὲν οἱ Λακεδαιμόνιοι τὴν ὑποχρέωσιν, ἀλλ' ἔλαβον ὅμως τὸ δικαίωμα νὰ προσβάλλωσι τὰς εἰς τὴν συνθήκην ἀντιστρατευομένας πόλεις, καὶ ἐδόθη εἰς αὐτοὺς ἡ ἄδεια ἐλευθέρας ἐνεργείας ἐναντίον τῶν Θηβῶν, καὶ μάλιστα ὑπὸ τοὺς εὐνοϊκωτάτους τῶν ὅρων ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἡ πόλις αὕτη ἡδύνατο νὰ παρασταθῇ ὡς

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. [VI, 3,] 18· τοὺς τε ἀρμωστὰς ἐκ τῶν πόλεων ἐξαγαγεῖν, τὰ τε στρατόπεδα διαλύειν καὶ τὰ ναυτικὰ καὶ τὰ πεζὰ, τὰς τε πόλεις αὐτονόμους εἶναι. Εἰ δέ τις παρὰ ταῦτα ποιοίῃ, τὸν μὲν βουλόμενον βοηθεῖν ταῖς ἀδικουμέναις πόλεσι, τῷ δὲ μὴ βουλομένῳ μὴ εἶναι ἔνορκον συμμαχεῖν τοῖς ἀδικουμένοις.

ἡ ταράσσουσα τὴν καθ' ὅλου εἰρήνην. Ἀλλὰ τὸ κυριώτατον ἄρθρον τῆς εἰρήνης ἦτο εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους ἐκεῖνο ὅπερ κατὰ τὸ φαινόμενον ἦτο τὸ πάντων κενότατον, τὸ ὀρίζον δῆλα δὴ, ὅτι ἐπὶ τῇ βάσει τῆς καθολικῆς αὐτονομίας οὐδεμία πόλις εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ βοηθήσῃ διὰ τῶν ὅπλων ἐναντίον ἄλλης πόλεως. Συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον τοῦτο ἐφαίνοντο διαλυθεῖσαι ἅπασαι αἱ ἀρχαιότεραι περὶ ἀκολουθίας ἐν πολέμῳ ὑποχρεώσεις, οὐδ' αὐτῆς τῆς τῶν Πελοποννησίων ἐξαιρουμένης, ἡ δὲ Σπάρτη δὲν εἶχε πλέον τὸ δικαίωμα νὰ καλῇ ὡς πρότερον πρὸς συστράτευσιν τὰς πόλεις τῆς χερσονήσου χάριν ἐκτελέσεως ἰδίων σκοπῶν. Ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν τὰ πράγματα ἔμειναν ὡς εἶχον καὶ πρότερον, καὶ ἐν ᾧ αἱ συμμαχίδες τῶν Ἀθηναίων ἐθεωροῦντο αὐτόνομοι κοινωνοὶ τοῦ συνεδρίου, ἀδιαφιλονείκητον διετήρησεν ἡ Σπάρτη τὴν ἡγεμονίαν τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας, καὶ κατὰ ταῦτα, διαφυγοῦσα αἰσίως καὶ ταύτην τὴν κρίσιν, συνέμεινεν ἡ ἀρχαία καὶ μόνη ἄρχουσα πόλις ἐν Ἑλλάδι.

Τὸ δὲ σπουδαιότατον καὶ μάλιστα ἀμφισβητήσιμον ζήτημα, ἡ σχέσις τῶν Θηβαίων πρὸς τὰς περιόικους πόλεις τῆς Βοιωτίας, δὲν εἶχε συζητηθῇ κατὰ τὰς συνεδρίας. Ἀμφοτέρωθεν δὲ εἶχεν ἀποφευχθῇ ἐκ προθέσεως. Ὁ Ἐπαμεινώνδας εἶχε κηρυχθῇ σθεναρῶς ἐναντίον τῆς πολιτείας τῶν Λακεδαιμονίων, συνταχθεὶς μετὰ τοῦ Αὐτοκλέους, οὗ ἡ φανερά ἀποδοκιμασία τῆς σπαρτιατικῆς ἐνεργείας ἠὺχαρίστησεν αὐτὸν τὰ μέγιστα. Καὶ τὰ ἄρθρα δὲ τῆς εἰρήνης οἷα διετυπώθησαν ἐπεδοκιμάζοντο παρ' αὐτοῦ τελείως. Μόνον δὲ ζήτημα ἦτο ὁποῖα ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν ὡς πρὸς τὰς Θήβας, καὶ τοῦτο κατεδείχθη μόνον λήγοντος τοῦ συνεδρίου¹.

Τὴν δεκάτην τετάρτην Σκιροφοριῶνος (16 Ἰουνίου)² τοῦ 371 π. Χ. ὑπεγράφη ἡ συνθήκη ἐνόρκως παρὰ τῶν πρέσβων

¹ *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 27. *Κορνήλιος Νέπωσ* ἐν Βίῳ Ἐπαμεινώνδου 6.

² *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 28· τῇ τετράδι ἐπὶ δέκα τοῦ Σκιροφориῶνος.

τῶν μεγαλειτέρων πολιτειῶν, τῆς Περσίας, τῆς Σπάρτης, τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Θηβῶν, ἔπειτα δὲ ὑπέγραψαν οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων, ἕκαστος ἐπ' ὀνόματι τῆς ἰδίας πόλεως. Ἀλλὰ τὴν ὑστεραίαν κατὰ τὴν περισωθεῖσαν ἔκθεσιν ἐλθόντες οἱ Θηβαῖοι ἀπήτησαν νὰ μεταγραφῇ τὸ ὄνομα τῶν Θηβαίων εἰς Βοιωτούς¹. Τὴν δὲ ἀπαίτησιν ταύτην προεκάλεσε πιθανώτατα ἐπεισόδιον γεννηθὲν ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ· εἶνε δὲ πιθανόν, ὅτι τὰ πρακτικὰ τῆς εἰρήνης ἔμειναν ἀνοιχτὰ χάριν προσθήκης καὶ ἄλλων ὑπογραφῶν, καὶ ὅτι ἐν μυστικῇ συνεννοήσει πρὸς τὰς δύο μεγάλας πόλεις παρουσιάσθησαν πρέσβεις βοιωτικῶν πόλεων, ἀξιοῦντες νὰ ποκτήσωσιν ἐπίσημα δικαιώματα αὐτονομίας ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἑκάστος πατρίδος διὰ τῆς ἰδίας ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης. Ἀλλ' ὁ Ἐπαμεινώνδας τὴν φορὰν ταύτην εἶχεν ἀπόφασιν νὰ μὴ ὑποχωρήσῃ. Ἐκήρυξε δὲ, ὅτι ἡ ὑπογραφή αὐτοῦ ἴσχυε διὰ σύμπασαν τὴν Βοιωτίαν, καθ' ὅτι δὲν ὑπέγραψεν ὡς ἄρχων τῶν Θηβαίων, ἀλλ' ὡς βοιωτάρχης, δὲν ὑπῆρχε δὲ Βοιωτία ἐκτὸς τῶν Θηβῶν. Διὰ τούτους τοὺς λόγους ἀπήτησε τὴν μεταβολὴν τῆς ὑπογραφῆς, ὅπως οὕτως ἀποκλεισθῇ διὰ παντὸς πᾶσα κατ' ἰδίαν συμμετοχὴ βοιωτικῶν πόλεων εἰς τὴν καθομολογηθεῖσαν εἰρήνην. Διὰ τίνα λόγον ἐπεζητεῖτο μόνης τῆς Βοιωτίας ἡ παραίτησις ἀπὸ τοῦ δικαιώματος τῆς ἐντὸς τῶν φυσικῶν ὁρίων τῆς χώρας ἐδαφικῆς αὐτῆς ἐνώσεως; Ἄν δ' ἐπεθύμουν τὴν πρὸς τὸ συμφέρον τῶν Λακεδαιμονίων ἐκτέλεσιν τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης, ἡδύναντο νὰ πατήσωσι τὸν διαμελισμὸν ἀπασῶν τῶν ἐν Ἑλλάδι πολιτειῶν. Καὶ αὕτη ἡ Λακεδαιμόνων κατὰ τοὺς ἰσχυρισμοὺς αὐτοῦ συνίστατο ἐκ πλήθους πόλεων συνενωθεισῶν εἰς ἓν ὅλον διὰ τραχείας βίας,

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλήν. VI, 3, 19· μεταγράφειν ἀντὶ Θηβαίων Βοιωτοὺς δ μ ω μ ο κ ό τ α ς. Ἡ ἐξιστόρησις τῶν συμβάντων παρὰ τοῦ *Ξενοφῶντος* εἶνε πάντως δυσμενὴς πρὸς τοὺς Θηβαίους καὶ τὸν Ἐπαμεινώνδαν, οὗ οὐδὲ μνεία κἀν γίναται. Πρὸλ. Hertzberg [Das Leben des Königs Agesi laos] σ. 374. Herbst ἐν τοῖς Neue Jahrbücher für Philologie Τόμ. LXXVII, σ. 701. W. Vischer [Epameinondas] ἐν τῷ Neues Schweizerisches Museum. 1864 σ. 23 [καὶ ἐν ταῖς Kleine Schriften Τόμ. A' σ. 292].

ἡ δὲ νῦν διαπραχθεῖσα εἰρήνη οὐδαμοῦ ἀνεγνώριζεν ὑφιστάμενον τὸ δικαίωμα καταστάσεως πραγμάτων ἐπιφερούσης τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ συστρατεύεσθαι. Διὰ ταῦτα δ' ἐφρόνει, ὅτι αἱ Θῆβαι ἐπέμενον ἀκλονήτως εἰς τὰ εὐλογα αὐτῶν δικαιώματα καὶ εἶχον ἀπόφασιν νὰ ὑπεραμυνθῶσιν αὐτῶν κατὰ πάσης ἀντιρρήσεως ἄλλων ἰσχυρῶν πόλεων.

Οὕτως αἱ πρὸ μακροῦ παρεσκευασμένοι ἀντιθέσεις ἐξερράγησαν φανερώς, διὰ δὲ διαπραγματεύσεων οὐδεμία ἡδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ συνδιαλλαγὴ. Ὁ Ἀγησίλαος ὑπέβαλε τότε εἰς τὸν ἀντίπαλον τὴν κρίσιμον ἐρώτησιν, ἂν νομίζῃ δίκαιον καὶ ἶσον ναυτονομῆται ἡ Βοιωτία ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀνανεωθείσης ἀνταλκιδείου εἰρήνης. «Μόνον, ἀνταπήντησεν ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἂν καὶ ὑμεῖς ἀφήσητε αὐτονόμους τὰς περιοικίδας τῆς Λακωνικῆς». Τὸ δὲ θάρρος καὶ ἡ ἀγερωχία τοῦ Θηβαίου ηὔξησαν τὴν μανίαν τοῦ βασιλέως, ὅστις μετὰ μεγίστης ὀργῆς ἀνεπήδησεν ἀπὸ τοῦ θρόνου, ὃν κατεῖχεν ὡς πρόεδρος τοῦ συνεδρίου, καὶ ἐκήρυξεν ὀριστικῶς, ὅτι ἐξαλείφει τὸ ὄνομα τῶν Θηβαίων ἀπὸ τοῦ ἐγγράφου τῆς εἰρήνης¹. Οὕτω δ' ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος πρὸς τὰς Θήβας, καὶ τὸ πέρας τοῦ περὶ εἰρήνης συνεδρίου ὑπῆρξεν ἡ ἔκρηξις ἀγῶνος ὅστις ἔμελλε νὰ ὑπάρξῃ κρίσιμος διὰ τὸ σύνολον τῶν διαλλήλων σχέσεων τῶν ἐλληνίδων πόλεων.

Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι οἱ ἰθύνοντες τὰ τῶν πόλεων εἶχον οὐ μόνον προῖδει, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ προκαλέσει τὴν νέαν τροπὴν τῶν πραγμάτων. Ὁ Ἀγησίλαος εἶχεν ἀνεχθῆ ἀπάσας τὰς ταπεινώσεις, ὅπως τέλος ἐπιρρίψῃ τὴν σύμπασαν εὐθύνην τῆς ματαιώσεως τῶν περὶ εἰρήνης προσδοκιῶν ἐπὶ τοὺς Θηβαίους, ἀπομονώσῃ ὅλως τὰς Θήβας καὶ δυνηθῇ οὕτω τέλος νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐπὶ μακρὸν ἀναβληθεῖσαν ἐκδικητικὴν στρατείαν ὑπὸ τὰς εὐνοϊκωτάτας τῶν συνθηκῶν. Μετὰ τὰς ἐν Ἀθήναις διαπραγματεύσεις² ἡδύνατο νὰ κρατήσῃ ἡ πεποίθησις, ὅτι αἱ Θῆβαι ἔμελλον

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀγησίλαου 28. Πανσανίου IX, 13, 2.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 458 κ. ἑ.

νάξιώσωσι τὴν ἀρχὴν τῆς Βοιωτίας, ὁ δὲ Καλλίστρατος καὶ ὁ Ἀγησίλαος ἦσαν ἐκ τῶν προτέρων σύμφωνοι νὰ μὴ ἐπιτρέψωσι τὸ τοιοῦτον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, καθ' ἃ καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπέμενον θεωροῦντες τὰς ἀξιώσεις τῶν Θηβαίων ἀντικειμένους εἰς τοὺς θεμελιώδεις ὅρους τῆς εἰρήνης, αἱ ἄλλαι πόλεις οὐδ' ἐφαντάσθησαν ἅν νὰ διαμαρτυρηθῶσιν ἐναντίον τῆς ὅπως-δήποτε αὐθαιρέτου διαγωγῆς τοῦ Ἀγησίλαου.

Καὶ ἡ ταχεῖα δὲ πρὸς τὸν πόλεμον μεταστροφὴ δεικνύει, ὅτι τὰ πάντα ἦσαν προπαρεσκευασμένα, καὶ ἀνεμένετο ἡ ἐπελθοῦσα περίστασις. Καὶ δὴ, ἂν σοβαρῶς ἐπεθύμουν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὅρων τῆς εἰρήνης, ἔπρεπε τὸ πρῶτον νάφοπλισθῶσι τελείως, νάποσύρῳσι τὰς φρουράς, νὰ διαλύσωσι τὰ στρατόπεδα, καὶ ἔπειτα, ἂν ᾔθελον, νὰ παρασκευασθῶσι πρὸς τὸν πόλεμον καὶ ζητήσωσι πρὸς τοῦτο τὴν συγκατάθεσιν τῶν συμμάχων. Ταῦτα δ' ἐφρόνουν καὶ οἱ ἐν Σπάρτῃ μετριοπαθεῖς· ὅτε δὲ ὁ Κλεόμβροτος, ὅστις εὕρισκετο ἀκόμη μετὰ στρατιᾶς ἐν Φωκίδι, ὅπως προστατεύσῃ τὴν πόλιν ταύτην ἀπὸ τῶν ἐπιθέσεων τῶν Θηβαίων, ἠρώτησε τοὺς ἐφόρους, τί ἔπρεπε νὰ πράξῃ, ἔλαβε μὲν ἐν Σπάρτῃ τὸν λόγον ὁ Πρόθοος καὶ προέτεινεν, ὅτι κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ ὤφειλον νὰ ἐμμείνωσιν εἰς τοὺς ὅρκους καὶ διαλύσωσι πάραυτα τὸ στράτευμα, ἀλλ' ἔμεινε μόνος καὶ ἡ εὐσυνειδησία αὐτοῦ κατεγελάσθη ὡς φλυαρία¹. Πάντες δὲ συνεφώνησαν νὰ ἐπωφεληθῶσιν ὡς ἄριστα τὸ κεκτημένον πλεονέκτημα, νὰ στείλωσιν ὅσον τὸ δυνατόν μεγάλας ἐνισχύσεις εἰς τὸν Κλεόμβροτον καὶ νὰ προστάξωσιν αὐτὸν νὰ εἰσβάλῃ ἀμελλητὶ εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπως ἀναγκάσωσιν εἰς ὑποχώρησιν τοὺς Θηβαίους, οἵτινες εἶχον τολμήσει νὰ διαμφισβητήσωσι τὴν κυριαρχίαν τῆς Σπάρτης ἐν αὐτῇ τῇ Λακωνικῇ.

Ἀπαντες δὲ οἱ Ἕλληνες ἀνέμενον ἐξ ἅπαντος νὰ ἴδωσιν ἐν χρόνῳ βραχυτάτῳ καταλυομένην τὴν δύναμιν τῶν Θηβαίων καὶ ἐκτελουμένην τὴν ἐκδίκησιν τῆς Σπάρτης. Πράγματι δ' ὁ προκείμενος ἀγὼν δὲν ἀνεφέρετο εἰς ἀμφισβητούμενα ἐπὶ μέρους ζητή-

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 4, 2. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀγησίλαου 28.

ματα, δυνάμενα νὰ λυθῶσι διὰ συνδιαλλαγῆς, ἀλλὰ περὶ αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως τῶν Θηβῶν, αἵτινες ἤθελον νὰ παρεισδύσωσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν κεκτημένων ἀρχὴν πόλεων καὶ ἀνατρέψωσι τὰ ἐν Ἑλλάδι καθεστῶτα. Διὰ τοῦτο δὲ ὁ πόλεμος μόνον σκοπὸν εἶχε τὴν ἐξολόθρευσιν τῆς πόλεως. Ἐπεζητεῖτο δὲ ἡ καθαίρεσις τῶν τειχῶν, ὁ εἰς κώμας διοικισμὸς αὐτῆς καὶ ἡ ἀνάθεσις τῆς γῆς ὡς δεκάτης εἰς τοὺς θεοὺς, καὶ ἐσκοπεῖτο νὰ ἐπιδειχθῇ μετὰ τὴν τοιαύτην ἐξολόθρευσιν ὡς φοβερὸν παράδειγμα τῆς συμφορᾶς εἰς ἣν ἦγεν ἡ ἀλαζονικὴ ἀντίστασις ἐναντίον τῆς Σπάρτης.

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ κατέβαλον καὶ οἱ Θηβαῖοι πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν ὅπως προπαρασκευασθῶσι διὰ τὴν κρίσιμον ἡμέραν. Ἐπεβάλλετο δ' εἰς αὐτοὺς νὰ δείξωσι νῦν, ὅτι οἱ ὑπερήφανοι λόγοι οἱ ἐν Σπάρτῃ λεχθέντες ἐξεφέροντο παρὰ λαοῦ ἔχοντος τὸ θάρρος καὶ τὴν δύναμιν νὰ ἐπιδείξῃ ἀληθεῖς τοὺς λόγους ἐκείνους. Οἱ δὲ ἡγέται τῆς ἐξεγέρσεως εἶχον πάντοτε ὑποδείξει τὴν ἀνάγκην, ὅπως ἡ νέα Βοιωτία ὑποστῇ ἐπώδυνον βάπτισμα αἵματος, καὶ αὐτοὶ δ' ἐνεφοροῦντο τῆς στερρᾶς ἀποφάσεως νὰ πέσωσιν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν μαχῶν μᾶλλον ἢ νὰ τραπῶσι τὸ δεύτερον τὴν ὁδὸν τῆς ἐξορίας. Ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας ἴστατο ἐπὶ τοῦ κολοφῶνος τῆς δυνάμεως, ἣν εἶχεν ἀποκτήσει διὰ μακρῶν μὲν, ἀλλ' ἀσφαλῶς. Σπουδαϊότατον δ' ἔργον τῆς πολιτευτικῆς αὐτοῦ δραστηριότητος εἶχε πάντοτε θεωρήσει τὴν ἀνάπτυξιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων· εἶχε δὲ πάντοτ' ἐπιδιώξει τὴν συνένωσιν τῶν στρατιῶν τῶν διαφόρων πόλεων τῆς Βοιωτίας εἰς ἐνιαῖον ἐθνικὸν στράτευμα τῶν Βοιωτῶν καὶ συγχρόνως μεριμνήσει περὶ τῶν τρόπων καθ' οὓς ἡδύναντο νὰ ἐνικηθῶσι καὶ πολυαριθμότεροι πολέμιοι.

Ἡ πολεμικὴ τέχνη τῶν Σπαρτιατῶν, ἐξαιρουμένων μεμονωμένων τινῶν μεταρρυθμίσεων¹, ἐξηκολούθει ἀκόμη ἐρειδομένη εἰς τὴν παράταξιν κατὰ φάλαγγα, ἥτις, ἔχουσα τὸ αὐτὸ βάθος ἀπανταχοῦ, ἀντεπεξήρχετο κατὰ τῶν πολεμίων. Δι' αὐτοὺς δὲ ἦτο ἀκόμη ἡ ἐπὶ ἀναπεπταμένου πεδίου μάχῃ οἰονεῖ τις μονομαχία,

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 379.

τῶν ἐκατέρωθεν στρατιῶν παρατασσομένων ἐν εὐρυχωρίᾳ, ὅπως ἀντιμετρηθῶσιν ἐν αὐτῇ κατ' ἀλλήλων. Διὰ δὲ τοῦ συμπαγοῦς τῆς παρατάξεως καὶ τῆς ὁμοιορρύθμου ἀνδρείας ἐνόμιζον, ὅτι ἡδύναντο νὰ ἐπιτύχωσι τὴν νίκην ἐν πάσῃ μάχῃ ὁμοίως. Διὸ λυσιτελέστατον ἔμελλε νὰ εἶνε εἰς τοὺς ἀντιπάλους τῆς Σπάρτης τὸ νὰ κατορθώσωσι τὴν εἰσαγωγὴν καινοτομιῶν τοιούτων πρὸς ἃς νὰ μὴ εἶνε παρεσκευασμένοι οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ δι' ὧν θὰ καθίστατο εἰς αὐτοὺς ἀδύνατον νὰ διεξαγάγωσι τὸν ἀγῶνα κατὰ τὸν εἰωθότα τρόπον.

Εἰς τοῦτο δ' εἶχε στρέψει τὴν προσοχὴν ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀπὸ μακροῦ. Παρακολουθήσας δ' ἐπιμελῶς ἀπάσας τὰς προόδους τῆς πολεμικῆς τέχνης, εἶχε πεισθῇ, ὅτι μέγιστα ἡδύναντο νὰ ἐπιτευχθῶσι, δυσχερῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων, διὰ καταλλήλου διατάξεως τοῦ συμπαγοῦς ὅγκου τῶν στρατευομένων, διὰ τῆς αὐξήσεως τῆς εὐκινήσιας τῶν μερῶν τῆς στρατιᾶς, δι' ἐπιτηδείας διαρρυθμίσεως τῶν κατὰ τὰς πορείας καὶ δεξιᾶς χρήσεως τῶν ιδιοτήτων τοῦ ἐδάφους. Ἡ μὲν στρατηγικὴ, ἀπαλλαγείσα τοῦ ζυγοῦ τῶν ἀρχαίων παραδόσεων, εἶχε μορφωθῇ εἰς τέχνην, ὁ δ' ὀργανισμὸς τοῦ στρατεύματος εἶχεν ἀποβῇ ἀντικείμενον σοβαρᾶς μελέτης. Ὁ δὲ Ἱφικράτης καὶ ὁ Χαβρίας εἶχον δεῖξει ὅπόσον εὐφυεῖς καινοτομίαι ἡδύναντο νὰ ἐπινοηθῶσι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἀρχαῖον τρόπον τῆς στρατηγικῆς τῶν Λακεδαιμονίων. Μετὰ τὰ τοιαῦτα λοιπὸν παραδείγματα ἐπέζητησεν ὁ Ἐπαμεινώνδας, οὗ τὸ φιλοσοφικὸν πνεῦμα δὲν ἡδύνατο νὰ ἄρκεσθῃ εἰς ἑνίαν μόνον μεταβολὰς καὶ ἐπινοήσεις, νὰ διαμορφώτῃ σύστημα νέας στρατηγικῆς, οὗ ἡ εἰσαγωγὴ ἔμελλε νὰ ὑπάρξῃ κρίσιμος διὰ τὴν πορείαν τοῦ πολέμου καὶ σὺν αὐτῇ ἔμελλε νὰ μεταρρυθμίσῃ τὰς διαλλήλους τῶν ἐλληνίδων πόλεων σχέσεις.

Ἡ δὲ θεμελιώδης αὐτοῦ ιδέα ὑπῆρξεν ἀπλουστάτη. Ἡ ἀρχαία στρατηγικὴ συνίστατο εἰς τὴν καθ' ἅπασαν τὴν παράταξιν σύγχρονον καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐντάσεως ἑναρξιν τοῦ ἀγῶνος. Ἀλλ' ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀπέστη ἀπὸ τούτου τοῦ κανόνος, μὴ

παρατάσσων τὴν στρατιὰν κατὰ φάλαγγα ἔχουσιν τὸ αὐτὸ βάθος, ἀλλ' ἰσχυροτέραν κατὰ τὸ δεξιὸν ἢ ἀριστερὸν κέρας. Ἀπετέλεσεν οὕτω φάλαγγα ἐπιθετικὴν, παρατεταγμένην ὅπισθεν τοῦ μετώπου καὶ ἔχουσιν τὸν προορισμὸν νὰ διευθύνηται καθ' ὠρισμένου σημείου τῆς παρατάξεως τῶν πολεμίων δίκην ἐμβόλου καὶ διασπᾷ αὐτὴν μεθ' ὁρμῆς καὶ φορᾶς, οὕτω δὲ συγχέῃ τὴν ἐχθρικὴν τάξιν. Διὰ δὲ τοῦ τοιούτου συστήματος εἶχον τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ἐν ἀπάσαις ταῖς μάχαις ὑπεχρεοῦντο νὰ ἀναλάβωσι τὴν ἐπίθεσιν. Ἀλλὰ τὸ κυριώτατον πλεονέκτημα ἦτο, ὅτι κατὰ τὴν ἐπίθεσιν ἠδύναντο νὰ ἐκλέξωσι κατὰ βούλησιν τὸ καθ' οὗ ἔμελλον νὰ ἐπιτεθῶσι σημεῖον τῆς ἐχθρικῆς παρατάξεως, καὶ ὅτι ἐν τῷ σημείῳ ἐκείνῳ ἦσαν δυνάμεις πολὺ καθυπερτέρα οὕτως, ὥστε ἡ πρώτη ἐπιτυχία ἦτο σχεδὸν ἀναμφισβήτητος. Ἀλλ' ἐν ἀγῶνι πρὸς στρατιὰν Λακεδαιμονίων, ἐν ᾗ τὰ πάντα ἐξηρτῶντο ἀπὸ τῆς ἀδιαταράκτου συνεχείας τῶν παρατεταγμένων, τὸ στρατήγημα ἐκεῖνο ἦτο κρίσιμον διὰ τὴν ὅλην μάχην, ἐν ᾗ ἄλλη στρατιὰ δεξιωτέρα καὶ μᾶλλον ἡσκημένη εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ σύγκλεισιν τῶν τάξεων θὰ ἦτο πιθανῶς ἱκανὴ νὰ ὑπεκκλίνῃ τοιαύτας προσβολὰς καὶ ἀποφεύγῃ τοὺς ἐξ αὐτῶν κινδύνους.

Οἱ δὲ Βοιωτοὶ ἦσαν ἐκ φύσεως οἰονεῖ πεπλασμένοι πρὸς ὁρμητικὸν τρόπον ἐπιθέσεως καὶ εἰθισμένοι εἰς αὐτόν¹. Διδαχθέντας δ' ἔτι μᾶλλον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη δι' ἐπιμόνων ἀσκήσεων τὰς τοιαύτας πρὸς διάσπασιν πολεμίων τάξεων ὁρμητικὰς ἐπιθέσεις ἐπλούτισεν ὁ Ἐπαμεινώνδας πάντας οἰονεῖ διὰ νέου ὅπλου, εἰσαγαγὼν τὴν λεγομένην λοξὴν φάλαγγα², οἰονεῖ διὰ νέου ὅπλου, δι' οὗ ἠδύναντο νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν Βοιωτίαν ἐναντίον τῶν Λακεδαιμονίων. Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τῶν σκοπομένων ἐπωφελήθη, ὡς εἰκὸς, ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ἄλλους τρόπους, οὓς ἐδιδάχθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ πολέμου. Ἰδίως δὲ κατώρθωσε νὰ ποιήσῃ δεξιὰν χρῆσιν τῆς ἰδιαζούσης δυνάμεως τῆς βοιωτικῆς

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 283 κ. ἑ.

² Διοδώρου Σικελιώτου XV, 55.

χώρας, τοῦ ἱππικοῦ. Παρέσχε δὲ τοῦτο εἰς αὐτὸν ἐξαιρέτους ὑπηρεσίας χάριν ἐπασχολήσεως τῶν πολεμίων διὰ τολμηρῶν προσβολῶν καὶ ἀποσπάσεως αὐτῶν ἀπὸ τοῦ κυρίου αὐτῶν σκοποῦ, καὶ ὑπῆρξε πολὺ μᾶλλον τελεσφόρον ἔνεκα τῆς κακῆς τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ καταστάσεως. Εἶχον δὲ κακῶς τὰ κατ' αὐτὸ, ἐπειδὴ τοὺς ἵππους ἔτρεφον οἱ πλουσιώτατοι τῶν Λακεδαιμονίων, ὅτε δ' ἐξεστράτευον, ἀνέβαινον ἐπὶ τοὺς ἵππους οἱ ἀδυνατώτατοι καὶ ἥκιστα φιλότιμοι τῶν στρατιωτῶν ¹. Ὁμοίως δὲ κατώρθωσεν ὁ Ἐπαμεινώνδας νάξιωθῇ μεγάλων ὠφελημάτων διὰ ψιλῶν καὶ διὰ τῆς ἀναμίξεως στρατιωτῶν διαφόρων ὅπλων ².

Μετὰ τοιαύτας δὲ παρασκευὰς ἀνέμεινε τοὺς πολεμίους, ἡγούμενος ἐξακισχιλίων ἀνδρῶν, παρὰ τὴν κοιλάδα τοῦ Κηφισοῦ, ἐνθα ἦγεν εἰς τὴν Βοιωτίαν ἢ ἀπὸ τῆς Φωκίδος εὐρεῖα καὶ εὐκολος ὁδός. Ἐπειδὴ δὲ τὴν φορὰν ταύτην δὲν προέκειτο, ὡς πρότερον, ἀγῶν περὶ ἀμύνης τῶν Θηβῶν, ἀλλὰ περὶ ὑπερασπίσεως τῆς ὅλης Βοιωτίας, ὀρθῶς ποιῶν παρετάχθη παρὰ τὰς νοτίους ὄχθας τῆς Κωπαίδος, ἐγγὺς τῆς Κορωνείας, πιθανῶς οὐκ ἀπὸ σκοποῦ ἐκλέξας ὡς πεδῖον τοῦ ἀγῶνος τὴν πόλιν ταύτην ἐν ἣ ἐτελοῦντο [τὰ Παμβοιώτια], οἱ κοῖνοι ἀγῶνες καὶ αἱ ἐορταὶ τῶν Βοιωτῶν ³. Ἀλλ' ὁ Κλεομβρότος ἐξέλεξεν ἄλλην ὁδὸν, τραπεῖς πρὸς τὰ νότια τῆς Φωκίδος, προχωρήσας ἀπὸ τῆς Ἀμβρύσου παρὰ τὰς νοτίους κλιτύας τοῦ Ἐλικῶνος διὰ τῆς Θίσβης καὶ τῆς Κρεύσιος ἐπὶ δυσβάτων ὀρειῶν στενωπῶν καὶ φθάσας εἰς τὴν μᾶλλον ἀναπεπταμένην λοφώδη χώραν τὴν ἐκτεινομένην μεταξὺ τῶν παρωρείων τοῦ Κιθαιρῶνος καὶ τοῦ Ἐλικῶνος ⁴. Πιθανῶς δ' ἐπεχείρησε τὴν δυσχερεῖ ταύτην δι' ἐλιγμῶν πορείαν, ὅπως συμπαραλάβῃ τοὺς ἐκ Πελοποννήσου κατῆλθον ἀποσταλέντας ἐπικούρους καὶ ἀντεπεξέλθῃ

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 4, 11.

² Εἰς τὸ ἱππικὸν ἀνέμειχθησαν ἄμειπτοι καὶ πελτασταί. Ἰδὲ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VII, 5, 24-25.

³ *Διοδώρου Σικελιώτου* [XV,] 52. [*Στράβωνος* XI, σ. 411].

⁴ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 4, 3.

πρὸς τοὺς πολεμίους μετὰ τῆς συμπάσης αὐτοῦ δυνάμεως. Φρουραὶ δὲ Λακεδαιμονίων κατεῖχον ἀκόμη τὰς παρόδους τοῦ Κιθαιρῶνος καὶ συνηνώθησαν μικρὸν μόλις πρὸ τῆς μάχης πρὸς τὴν στρατιὰν τοῦ βασιλέως, ἥτις τὸ ἐξῆς ἦτο σχεδὸν διπλασία τῆς τῶν Θηβαίων.

Οὕτως ἡ μάχη συνεκροτήθη ἐν τῇ κοίλῃ χώρᾳ τῇ κειμένῃ μεταξὺ τῶν δύο ὁρέων. Καὶ ὁ μὲν Κλεόμβροτος ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὰ νότια ὑψώματα, ἅτιν' ἀνήκουσι καὶ αὐτὰ εἰς τὸν Κιθαιρῶνα, πρὸς δυσμὰς τῶν Πλαταιῶν· οἱ δὲ Θηβαῖοι ἀντιπαρετάχθησαν ἀπέναντι αὐτοῦ, παρὰ τὴν βόρειον ἐσχατιὰν τῆς πεδιάδος, πλησίον τοῦ πολίσματος Λεύκτρων, κειμένου ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Θεσπιδέων καὶ ἀπέχοντος τῶν Πλαταιῶν μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο ἐσχατιῶν τῶν ὁρέων ἐκτείνεται ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς πεδῖον ἔχον εὖρος εἴκοσι λεπτῶν τῆς ὥρας καὶ ἐν μὲν χειμῶνι τεлмаτωδές, ἐν δὲ τῷ θέρει ἔχον τὸ ἔδαφος διεσχισμένον ὑπὸ ῥηγμάτων.

Καὶ εἶχον μὲν ἤδη ἀγωνισθῆ ποτε οἱ Θηβαῖοι πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους γενναίως καὶ ἐντίμως παρ' αὐτὴν τὴν Κορώνειαν¹, ἀλλ' ὅμως δὲν εἶχεν ἀκόμη ὑπερνικηθῆ ὁ ἀρχαῖος πρὸς τὴν φάλαγγα τῶν Λακεδαιμονίων φόβος· πρὸς δὲ τούτοις ἡ μὲν στρατιὰ τῶν πολεμίων ἦτο πολυαριθμοτέρα, τὸ δ' ἔδαφος δὲν ἐπέτρεπεν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῶν δυνάμεων τῶν Θηβαίων. Οὐδαμῶς δὲ εἶνε ἄπορον, ὅτι ὁ Ἐπαμεινώνδας ἠναγκάσθη πρὸ αὐτῆς τῆς μάχης νὰ ὑποστῇ βαρεῖς ἀγῶνας καὶ ὅτι, ὥς ὁ Μιλτιάδης ἐν Μαραθῶνι, ἐδέησε πρῶτον νὰ κατανικήσῃ τὸ ἀναποφάσιστον καὶ περιδεές τῶν ἰδίων συστρατῆγων. Ἀλλ' εὐτυχῶς παρίστατο παρ' αὐτῷ ὁ πυρῶδης Πελοπίδας. Ἀμφότεροι δὲ ἦσαν σύμφωνοι καὶ ἐφρόνουν, ὅτι τότε δὲν ἦτο χρόνος φόβου καὶ κατακρύψεως ὀπισθεν χαρακωμάτων. Οὐδὲ σπιθαμὴν βοιωτικῆς γῆς ἐπετρέπετο νὰ προδώσωσι κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν, ἂν δὲν ᾔθελον νὰ ἰδῶσιν ἐξεγειρομένας καὶ πάλιν τὰς πόλεις τῆς Βοιωτίας καὶ αὐξάνον τὸ θάρ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 284.

ρος τῶν Σπαρτιατῶν. Οὕτω δὲ κατώρθωσαν νὰ συμφωνήσωσιν αἱ γινῶμαι τῶν πλείστων τῶν ἐπτὰ βοιωταρχῶν ¹. Ἐπειτα δ' ἐδέησε νὰ ἐμπλησθῶσιν οἱ στρατιῶται τοῦ ἡθικοῦ ἐκείνου σθένους, ἐξ οὗ στρατηγὸς οἶος ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐθεώρει ἐξαρτώμενα τὰ πάντα. Ἐχρειάζετο νὰποβῇ ἡ μάχη ἀγὼν ἱερὸς ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας τῆς πατρίδος, ἀγὼν ἐθελούσιος· διὸ προεκάλεσε πάντας τοὺς μὴ προθύμους πρὸς τὸν ἀγῶνα νὰποχωρήσωσιν ἐκ τῶν τάξεων. Καὶ οἱ μὲν ἐκ Θεσπιῶν ἄνδρες ὑπήκουσαν εἰς τὴν παρακéléυσιν καὶ ἀπεμακρύβησαν, ἐγκαταλιπόντες τὸ στρατόπεδον ². Οἱ δὲ λοιποὶ συνετάχθησαν συμπαγέστερον πρὸς ἀλλήλους μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Θεσπιέων, διαγινώσκοντες ὅποσον μὲν ἔμελλε νὰ εἶνε διὰ τὴν Βοιωτίαν τὸ ἔπαθλον τῆς νίκης, ὅποια δὲ τὰ φοβερά ἐπακόλουθα ἦττης. Καὶ τοὺς φόβον δ' ἐμπνέοντας χρησμούς ἐκείνους, οὓς ἐπιμελῶς ἐπανελάμβανον καὶ διέδιδον ὅσοι ἤθελον νὰποφύγωσι τὴν μάχην ἐν ἐκείνῳ τῷ χωρίῳ, κατώρθωσε νὰ ἐξασθενήσῃ ὁ Ἐπαμεινώνδας· ἐπωφελήθη δὲ, ὥς ποτε ὁ Θεμιστοκλῆς πρὸ τῆς μάχης τῆς Σαλαμῖνος ³, τὰ μαντεῖα καὶ τοὺς ἱερεῖς, ὅπως συντελέσωσι διὰ τῆς δυνάμεως αὐτῶν εἰς φρονηματισμὸν τῶν στρατιωτῶν. Χρησμός τις ἔλεγεν, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔμελλον νὰ ὑποστῶσιν ἦτταν παρὰ τὸ τῶν παρθένων μνηῆμα ⁴, ἡρμηνεύετο δὲ ὁ χρησμός οὗτος ὡς ἀναφερόμενος εἰς τὸν τάφον δύο Λευκτρίδων, αἵτινες, βιασθεῖσαι ὑπὸ Λακεδαιμονίων, εἶχον αὐτοκτονήσει ⁵. Ἐκόσμησαν λοιπὸν τὸν τάφον τῶν παρθένων, καὶ ὑπεσχέθησαν ἐκδίκησιν εἰς τὰς σκιάς αὐτῶν. Ἐπειτα δὲ ἦλθεν ἐκ Θηβῶν τὸ ἄγγελμα, ὅτι εἶχον ἀνοιχθῇ αἶφνης αἱ πύλαι τῶν ναῶν οἰοεὶ χάριν τῆς ἐπικειμένης ἐπινικίου ἐορτῆς, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ Ἡρακλείου εἶχεν ἀφανισθῇ

¹ Διοδώρου Σικελιώτου [XV,] 52. Πανσανίου IX, 13, 6. Ὁ Πελοπίδας ἦτο βοιωτάρχης οὗκ ἀποδεδειγμένος, ἀρχων δὲ τοῦ ἱεροῦ λόχου. Ἰδε Πλούταρχον ἐν Βίῳ Πελοπίδου 20.

² Πανσανίου IX, 13, 8. Πολυαίου Στρατηγήματα II, 3, 8.

³ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 386].

⁴ Ξενοφώντος Ἑλλην. VI, 4, 7. Πανσανίου [IX, 13, 5].

⁵ [Ἐκαλοῦντο Μολπία καὶ Ἰππῶ, ἦσαν δὲ θυγατέρες τοῦ Σκεδάσου]. Ἰδε Πλούταρχον ἐν Βίῳ Πελοπίδου 21. [Πανσανίου IX, 3, 5]. Πρὸς Ulrichs Reisen Τόμ. Β' σ. 107.

ἡ πανοπλία τοῦ ἥρωος¹. Ἐλεγον λοιπὸν, ὅτι καὶ αὐτὸς ἔλαβε τὰ ὅπλα, ὅπως σπεύσῃ συμμαχητῆς εἰς τὸν ἀγῶνα, καθ' ᾧ ποτε οἱ Αἰακίδαι ἐν Σαλαμῖνι².

Οὕτω δ' ἐπετεύχθη ὁ κύριος σκοπός. Θαρραλέα παρετάχθη πρὸς τὸν ἀγῶνα ἡ στρατιὰ, καθ' ᾧ ἔταξεν αὐτὴν ὁ στρατηγός. Καὶ κατὰ τὸ ἀριστερὸν δὲ κέρας παρέταξε, χωρὶς νὰ παρατηρηθῇ παρὰ τῶν πολεμίων, τὴν λοξὴν φάλαγγα ἔχουσιν βάρους πεντήκοντ' ἀνδρῶν. Ὅπισθεν δ' αὐτῆς ἐτάχθη ὁ ἱερὸς λόχος, οὗ ἡγεῖτο ὁ Πελοπίδας· τοῦτον δ' ἐπεφύλασσαν διὰ τὴν τελευταίαν κρίσιμον ὥραν τῆς μάχης.

Ἐν δὲ τῷ ἐχθρικῷ στρατοπέδῳ ἐπεκράτει ἀνησυχία καὶ ἀταξία. Ἐλειπε νοῦς ὀργανωτικὸς καὶ θέλησις μετ' ἀποφάσεως. Ὁ Κλεόμβροτος καὶ τότε ἦτο ἥκιστα διατεθειμένος πρὸς μάχην, οὐδ' εἶχε πεποιθήσιν εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τὸν ἀγῶνα οὗ προεμάχει. Ἀλλ' ἐβίαζον ὅμως τὸν βασιλέα οἱ περὶ αὐτὸν, ἀπαιτοῦντες μάχην. Ἰσχυρίζοντο δὲ, ὅτι ὥφειλε νῦν νάντεπεξέλθῃ εἰς τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι δὲν ἐμελέτα σοβαρῶς τὴν καταπολέμησιν τῶν Βοιωτῶν, καὶ ὅτι ἤθελε θεωρηθῇ προδότης, ἂν ἄφινε τὴν στρατιάν τῶν πολεμίων νὰ ἐκφύγῃ ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Μετὰ δὲ τὸ ἀριστον συνεκροτήθη τὸ κρίσιμον πολεμικὸν συμβούλιον, διαρκέσαν μέχρι τῆς μεσημβρίας³. Παροξυνθέντες δὲ ὑπὸ τοῦ οἴνου, ἤγαγον οἱ Λακεδαιμόνιοι τὴν στρατιάν πρὸ τοῦ στρατοπέδου, ὅπερ ἔκειτο παρὰ τὰς κλιτύας τῶν ὑψωμάτων. Καὶ τοὺς μὲν πεζοὺς παρέταξαν ἐν μακρᾷ γραμμῇ εἰς βάθος δώδεκ' ἀνδρῶν⁴, παρεξέτειναν δὲ τὰ κέρατ' ἀμφοτέρωθεν. Ἐτκόπουν δὲ ἀναμφιβόλως νὰ ὑπερφαλαγγίσωσι τὴν βραχυτέραν ἐχθρικὴν παράταξιν καὶ κυκλώσωσιν αὐτήν. Τοὺς δὲ φιλοὺς καὶ τοὺς ἵππεῖς προέταξαν οἱ Λακεδαιμό-

¹ Ἴδε περὶ ἄλλων προμαντείων τῆς ἐν Λεύκτροις νίκης *Κικέρωνος* De divinatione 1, 34, 74.

² [Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 395. 582].

³ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 4, 8.

⁴ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 4, 12.

νιοι τῆς ἑαυτῶν φάλαγγος. Οὕτω δὲ προεχώρησαν πρὸς τὸ πεδῖον, καὶ δὴ μετὰ τοιαύτης ὀρμῆς καὶ σπουδῆς, ὥστ' ἔστρεψαν πρὸς τὰ ὀπίσω ἐν τυφλῷ ζήλῳ μέρος τῶν σκευοφόρων, οἵτινες ἤθελον ἀκόμη νάποχωρήσωσιν ἐκ τοῦ Βοιωτίου στρατεύματος, οὕτω δὲ οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς τὴν προτέραν θέσιν¹. Ἐπειτα δὲ ἤρξατο ἡ μάχη.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἔστειλεν ἐμπρὸς τὸ ἱππικόν, ὅπερ ἐξώθησε τοὺς ἱππεῖς τῶν Λακεδαιμονίων, ἐμπεσόντας εἰς τοὺς ἑαυτῶν ὀπλίτας. Οὕτω δὲ παρεκωλύθη ἡ ὁμοίρρυθμος προχώρησις τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας εἶχε τὸ ἐξῆς εὐκαιρίαν νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κυρίαν ἐπίθεσιν. Διέταξε λοιπὸν τὸ ἀριστερὸν κέρας νὰ προχωρήσῃ ὁρόμῳ ἐναντίον τοῦ δεξιῦ τῶν πολεμίων, ἔνθα ἴστατο ὁ Κλεόμβροτος. Καὶ ἐπῆλθε μὲν ἡ φάλαγξ μεθ' ὀρμῆς καὶ σπουδῆς, ἀλλ' αἱ τάξεις τῶν Λακεδαιμονίων ἔμειναν συμπαγεῖς, ὁ δὲ Κλεόμβροτος μάλιστα καὶ παρσκευάσθη νὰ ὑπερφαλαγγίσῃ τοὺς Θηβαίους. Ὡς δὲ παρετήρησε τὴν κίνησιν ταύτην ὁ Πελοπίδας, ἐξώρμησε μετὰ τοῦ ἱεροῦ λόχου ἐκ τῆς ὀπισθοφυλακίας καὶ ἀπέκρουσε τὸν Κλεόμβροτον. Συγχρόνως δ' ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἰδὼν, ὅτι ἐξησφαλίσθη τὸ ἀριστερὸν κέρας, ἐπετέθη μετὰ μεγίστης ὀρμῆς ἐναντίον τοῦ κέντρου τῆς παρατάξεως τῶν πολεμίων. Καὶ αἱ μὲν πρῶται τάξεις ἠγωνίζοντο κατ' ἄνδρα, αἱ δὲ ὀπισθεν ἐκινοῦντο πρὸς τὰ πρόσω, προχωροῦσαι ἀδιακόπως καὶ ἀναπληροῦσαι πᾶν κενὸν τῆς προτέρας γραμμῆς. Ἡ μάχη ἐπεσχέθη, καὶ οἱ Θηβαῖοι ἴσταντο οἰονεὶ πρὸ τείχους. « Ἐν βῆμ' ἀκόμη, ἀνεφώνησε τότε ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν, καὶ εἴμεθα νικηταί² ». Καὶ ἐκ νέου ἔβη ἡ ἐπιθετικὴ φάλαγξ πρὸς τὰ πρόσω, ἡ δὲ τάξις τῶν Λακεδαιμονίων ἐνέκλινε καὶ διεσπάρθη. Ὡς εἰς ῥῆγμα τείχους εἰσέδραμον τότε οἱ Θηβαῖοι, ὧν αἱ τάξεις ἦσαν συμπαγεῖς καὶ ἀδιάλυτοι. Δεξιὰ δὲ καὶ ἀριστερὰ ὥρμησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς τάξεως αὐτῶν. Ὁ βασι-

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 4, 9.

² Διοδώρου Σικελιώτου [XV,] 55.

λεὺς ἐτραυματίσθη καίριως· περὶ αὐτὸν δὲ συνεκροτήθη ἡ αἵμα-
τηροτάτη συμπλοκή¹. Ὁ Σπρδρίας καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν ἀρί-
στων ἀρχηγῶν ἔκειντο νεκροί². Ἡ δὲ τάξις καὶ ἡ πειθαρχία εἵ-
χον ἐκλίπει, καὶ ἐν παντελεῖ τροπῇ ἐτώθησαν τὰ διεσχορπισμένα
πλήθη εἰς τὸ ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων στρατόπεδον. Μετὰ δὲ τὴν φυ-
γὴν τοῦ δεξιοῦ κέρατος συμπαρεσύρθη εἰς τὴν ὑποχώρησιν καὶ
τὸ ἀριστερὸν, οὕτω δὲ κατωρθώθη ἡ καὶ πάλιν παράταξις τῆς
στρατιᾶς μόνον ὅτε πάντες ἔφθασαν ὀπισθεν τῆς τάφρου τοῦ
στρατοπέδου³.

Καὶ τότε δὲ οἱ Πελοποννήσιοι εἶχον ἀκόμῃ δυνάμεις πολυα-
ριθμοτέρας, τὸ δὲ ἀριστερὸν αὐτῶν κέρας οὐδεμίαν εἶχε σχεδὸν
ὑποστῇ ζημίαν. Ἡδύναντο δὲ νᾶ συνέλωσι καὶ ἄρξωνται πάλιν
τῆς μάχης, ὅπως τοῦλάχιστον συγκρατήσωσι τὸ πεδῖον τῆς μάχης
καὶ θάψωσι τοὺς νεκρούς. Ἀλλ' οἱ σύμμαχοι οὐδεμίαν εἶχον διά-
θεσιν νᾶ ἐπανορθώσωσι τὴν ἥτταν τῶν Λακεδαιμονίων διὰ τοῦ αἵ-
ματος αὐτῶν⁴. Ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας εἶχε δεῖξει διὰ τοῦ ὄλου τρό-
που τῆς ἐφόδου σαφέστατα, ὅτι δὲν ἡγωνίζετο ἐναντίον αὐτῶν,
καὶ οἱ Σπαρτιαῖται τότε πρῶτον ἀντελήφθησαν τῶν μεγίστων αὐ-
τῶν ἀπωλειῶν. Ἐκ μὲν ἑπτακοσίων Σπαρτιατῶν εἶχον πέσει τε-
τρακόσιοι, πλὴν δ' αὐτῶν τοῦλάχιστον χίλιοι Λακεδαιμόνιοι, τὸ
δὲ ἱππικὸν αὐτῶν εἶχε διασπαθῇ καὶ διαλυθῇ⁵. Οὕτω δ' ἐχόντων
τῶν πραγμάτων, καὶ αὐτοὶ οἱ μάλιστα ἰσχυρογνώμονες ἀπέβαλον
τὸ θάρρος. Ἡναγκάσθησαν λοιπὸν νᾶ ὁμολογήσωσι τὴν ἥτταν καὶ

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. [VI, 4,] 13. Διοδώρου Σικελιώτου XV, 55¹.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. [VI, 4,] 14. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 28.

³ Ξενοφῶντος Ἑλλην. [VI, 4,] 14 ὡθοῦμενοι ἀνεχώρουν... ἐνέκλι-
ναν. Διοδώρου Σικελιώτου [XV,] 56¹ [ἐγένετο] παντελεῆς τροπὴ [τοῦ
στρατοπέδου]. Τὴν δὲ ὅλην περιγραφὴν τῆς μάχης ἴδε παρὰ τοῦ Ξενοφῶντος
(Ἑλλην. VI, 4, 4 κ. ἐ.), Διοδώρου τῷ Σικελιώτῃ (XV, 53-56) καὶ Πλούταρχῳ ἐν
Βίῳ Πελοπίδου 20).

⁴ Ξενοφῶντος Ἑλλην. [VI, 4,] 15.

⁵ Τοσοῦτους ἀναγράφει τοὺς νεκροὺς ὁ Ξενοφῶν (Ἑλλην. [VI, 4,] 15) καὶ ὁ Παν-
σανίας (IX, 13, 12). Κατὰ δὲ τὸν Διονύσιον Ἀλικαρνασέα (Ῥωμ. ἀρχ. II, 17)
οἱ νεκροὶ τῶν Σπαρτιατῶν ὑπῆρξαν 1700 καὶ κατὰ Διοδώρον τὸν Σικελιώτην (XVI,
56) ἀνῆλθον εἰς 4000.

νὰ στείλωσιν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων κήρυκα, ὅπως ζητήσωσιν ἀναίρεσιν νεκρῶν καὶ σπονδὰς. Ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας ἀπεδέχθη τὰ αἰτηθέντα ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅτι πρῶτον ἐδικαιοῦντο νὰ προβῶσιν εἰς τὴν ἀναίρεσιν νεκρῶν οἱ σύμμαχοι καὶ ἔπειτα οἱ Λακεδαιμόνιοι. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἐρευνήσαντες δὲν εὑρον ἰδίους νεκροὺς, ἅπαντες δὲ οἱ πεσόντες ἦσαν πολῖται καὶ περίοικοι τῆς Σπάρτης¹. Τοῦτο δὲ ἦτο τρανοτάτη ἀπόδειξις περὶ τοῦ τίς εἶχεν ἀναδειχθῆ νικητὴς ἐν τῇ μάχῃ καὶ ὅτι ἡ Νέμεσις εἶχε πλήξει αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ὑπευθύνους ἐπὶ τῇ προκλήσει τοῦ ὅλου πολέμου. Καὶ τὰς ἀσπίδας δὲ τῶν στρατηγησάντων τῶν Λακεδαιμονίων ἐκράτησεν ὁ Ἐπαμεινώνδας, ὅπως ἀνακρεμάσῃ αὐτάς ἐν Θήβαις εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης. Ἐν δὲ αὐτῷ τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ἡγέρθη τρόπαιον πρὸς τιμὴν τῶν ἐπιχωρίων θεῶν τῶν ἀπαμυνάντων ἀπὸ τῆς Βοιωτίας συμφροῶν δεινοτάτην².

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ μάχη τῶν Λεύκτρων³, ἥτις ἐπολεμήθη ἀρχομένου τοῦ Ἰουλίου π. Χ., πρὶν ἢ συμπληρωθῶσι τρεῖς ἐβδομάδες ἀπὸ τῆς συγκροτήσεως τοῦ ἐν Σπάρτῃ συνεδρίου⁴. Οὕτω ταχεῖα ὑπῆρξεν ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἐπαμεινώνδου εἰς τὴν ἰσχυρογνώ-

¹ Πανσανίου [IX, 13, 12].

² Πανσανίου IX, 16, 5. Ὁ Ulrichs Reisen Τόμ. Β' σ. 110) ἐνόμισε τῷ 1839, ὅτι ἀνεκάλυψε τὸ τρόπαιον τῶν Θηβαίων. Συνεφώνησε δὲ πρὸς αὐτὸν καὶ ὁ Vischer [Erinnerungen und Eindrücke aus Griechenland] σ. 552. Ἀλλ' ὁ Keil (Syll[ogo] Inscriptionum] Boeot[icarum] σ. 96) τὸ παρ' ἐκείνων νομισθὲν τρόπαιον θεωρεῖ μετὰ μείζονος πιθανότητος ἐπιτάφιον μνημεῖον. Περὶ δὲ ἀγάλματος τῆς Ἀρτέμιδος ποιηθέντος ὑπὸ τοῦ Σκόπα ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐν Λεύκτροις μάχης ἴδε Ulrichs Skopas σ. 77 κ. ἑ.

³ Τὰ Λεύκτρα ἔκειντο παρὰ τὰς νοτίους κλιτύας τοῦ Κιθαιρώνας ἐπὶ ὑψώματος ὑπερκειμένου τοῦ σημερινοῦ χωρίου Παραπουγγίων. Ἴδε Vischer Erinnerungen [und Eindrücke aus Griechenland] σ. 551.

⁴ Ἴδε περὶ τῆς χρονολογίας τῆς μάχης Πλούταρχον ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 28. ἐν Βίῳ Καμύλλου 19. Κατὰ τὸ Πάριον μάρμαρον ἡ μάχη ἐπολεμήθη τῇ πέμπτῃ τοῦ Ἑκατομβαιῶνος, ἥτις ἡμέρα ἀντιστοιχεῖ κατὰ μὲν τὸν Ideler πρὸς τὴν 8 Ἰουλίου, κατὰ δὲ τὸ σύστημα τῆς δεκαετηρίδος πρὸς τὴν 7 Ἰουλίου. Ἴδε Ascherson ἐν τῇ Archäologische Zeitung. 1856 σ. 264. [Ἐν τῷ Παρίῳ χρονικῷ (C. Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 552, στ 8) μόνον τὸ ἔτος ἀναγράφεται, ὅχι δὲ καὶ ἡ ἡμέρα, ἡ πέμπτη τοῦ Ἑκατομβαιῶνος, καθ' ἃ ἐσφαλμένως ἀναφέρει ὁ Κούρτιος. Τῆς ἡμέρας ταύτης γίνεταί μνηστὴ μόνον παρὰ Πλουτάρχῳ ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 28, 5].

μον' ἀπόφασιν τοῦ Ἀγησιλάου, ἀπόδειξις δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἐπιφερομένη, ὅτι ἡ πατρίς αὐτοῦ εἶχε δίκαιον θεωροῦσα τὴν Βοιωτίαν οἰοῦναι χώραν θηβαϊκὴν, ὡς ἡ Σπάρτη τὴν Λακεδαιμόνα. Ὑπῆρξε δὲ ἡ σπουδαιοτάτη ἀπάσῶν τῶν μαχῶν τῶν γενομένων ποτὲ μεταξὺ Ἑλλήνων. Τὴν ἡμέραν δ' ἐκείνην ἀπέβησαν αἱ Θῆβαι ἐν Ἑλλάδι ἰδία ἀρχή, καὶ κατέστη διὰ παντὸς ἀδύνατος ἡ ἐπάνοδος τῆς σπαρτιατικῆς δεσποτείας¹. Διὰ τοῦτο δὲ ἡ ἡμέρα τῆς ἐν Λεύκτροις μάχης ὑπῆρξεν, ὡς εἰκὸς, οὐ μόνον διὰ τοὺς Θηβαίους, ἀλλὰ καὶ δι' ἅπαντας τοὺς Ἑλληνας ἡμέρα χαρᾶς. Πράγματι δὲ, ἂν ᾔθελε νικήσει ὁ Κλεόμβροτος, ἀναμφιβόλως ἔμελλε νὰ καταλυθῇ ἡ πρὸ μικροῦ ὁμολογηθεῖσα εἰρήνη, ἡ Βοιωτία ἔμελλε νὰ πληρωθῇ πάλιν σπαρτιατικῶν φρουρῶν καὶ αὕτῃ δὲ ἡ Ἀττικὴ νὰ πειληθῇ ἔπειτα ἐν πρώτῃ παρεχομένῃ εὐκαιρίᾳ. Ἐφ' ὅσον ἡ Σπάρτη εἶχε τὴν δύναμιν τοῦ ἀδικεῖν, οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ προσδοκᾷ παρ' αὐτῆς διάφορον πολιτείαν. Κατὰ ταῦτα δὲ δὲν ὑπῆρχεν ἄλλος τρόπος ὅπως παρασχεθῇ εἰς τοὺς Ἑλληνας πραγματικὴ εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια διαρκῆς ἢ τὸ νὰ κατασταθῇ ἡ Σπάρτη ἅπαξ διὰ παντὸς ἀνίσχυρος νὰ προβάλῃ διὰ τῆς βίας ἐκτὸς τῶν ἰδίων αὐτῆς συνόρων.

Διὰ ταῦτα δὲ οἱ Θηβαῖοι ἐνόμιζον, ὅτι εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ θεωρῶσι τὸν ἀγῶνα αὐτῶν ὅχι κατάλυσιν, ἀλλ' ἐπισφράγισιν τῆς πανελληνίου εἰρήνης. Ταῦτα δὲ φρονούντες ἔστειλαν πάραυτα εἰς τὰς Ἀθήνας ἄγγελον, ὅπως γνωρίσωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰ γενόμενα καὶ ἐνισχύσωσι καὶ πάλιν τὴν μεταξὺ γειτόνων φιλίαν ἐκείνην τὴν ἐπ' αἰσίοις διατρανωθεῖσαν κατὰ τὴν κατάλυσιν τῶν τριάκοντα καὶ κατὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Καδμείας. Ἀλλὰ τὸ ἄγελμα δὲν ἔτυχε τῆς προσδοκωμένης εὐφροσύνου δεξιώσεως. Οἱ Ἀθηναῖοι δυσηρεστήθησαν, ὅτι οἱ Θηβαῖοι κατώρθωσαν τοῦθ' ὅπερ αἱ Ἀθηναὶ οὐδὲ ᾔθελόν ποτε καὶ πειραθῇ, νὰ ποικρούσωσι στρατιάν

¹ *Κικέρωνος* De officiis I, 24, 84: illa plaga pestifera, qua, quum Cleombrotus invidiam timens temere cum Epaminonda conlixisset, Lacedaemoniorum opes corruerunt.

Λακεδαιμονίων παρ' αὐτὰ τὰ σύνορα τῆς ἰδίας χώρας ἐν μάχῃ ἐπὶ ἀναπεπταμένου πεδίου. Δυσηρεστηθήσαν δὲ καὶ ὅτι αὐτοὶ εἶχον συντελέσει κατὰ μέγα μέρος εἰς ὅλην ἐκείνην τὴν ἐξέγερσιν τῶν Θηβῶν καὶ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς δυνάμεως αὐτῶν, καὶ ἦσαν ἤκιστα διατεθειμένοι νῆναγνωρίσωσιν ὡς ἰσότημον τὴν πόλιν ἐκείνην ἣν ἦσαν πάντοτε εἰθισμένοι νὰ θεωρῶσι μετὰ τινος περιφρονήσεως. Ἐπειδὴ δ' ἐν Ἀθήναις ἐπεκράτει τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Καλλιστράτου, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐδίστασαν νὰ ἐπιδείξωσι φανερώς τὴν πρὸς τοὺς Θηβαίους δυσμένειαν αὐτῶν ἐκείνην¹. Διὰ τοῦτο δὲ ὁ κῆρυξ ἀντὶ συμπαθείας καὶ εὐφροσύνης καὶ συγχαρητηρίων εὔρε μόνον ψυχρότητα προσβάλλουσιν τοὺς Θηβαίους· ἡμελήθησαν δὲ καὶ αὐταὶ αἱ συνήθεις διατυπώσεις καὶ φιλοφρονήσεις, ὁ δ' ἐπίσημος κῆρυξ καὶ ἀντιπρόσωπος τῆς πόλεως τῶν Θηβαίων οὐδὲ κἂν ὑπὸ τῆς βουλῆς ἐκλήθη ἐπὶ ξένια καὶ τὰ περὶ βοηθείας αἰτήματ' αὐτοῦ οὐδεμιᾶς ἡξιώθησαν ἀποκρίσεως².

Ἐπὶ δὲ τοῦ πεδίου τῶν Λεύκτρων ἐπῆλθε μετὰ τὴν μάχην ἡσυχία διαρκέσασα ἐπὶ ἑβδομάδας ὅλας. Ἐφραίνετο ὡς εἰ οἱ Θηβαῖοι, καταπεπληγμένοι ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτῶν εὐτυχίας, εἶχον ἀνάγκην χρόνου, ὅπως διαγνώσωσι σαφῶς εἰς τίνα διαβήματα ὤφειλον νὰ προβῶσι τὸ ἐξῆς. Ἀλλὰ τὸ προκαλέσαν τὴν ἀνάπαυ-
λαν ταύτην δὲν ὑπῆρξεν ἀμφιβολία τις περὶ τοῦ πρακτέου, ἀλλ' αἰτία τῆς ἀναβολῆς ὑπῆρξε τὸ ἥρεμον καὶ διαυγὲς πνεῦμα τοῦ Ἐπαμεινώνδου, συγκρατοῦντος τοὺς περὶ αὐτὸν ἀπὸ πάσης ἐσπευσμένης ἐνεργείας. Ἀπελλαγμένος πάσης ἀλτζονείας καὶ τελείως ὑψοχαρακτηρισμένος ἐπὶ τοῖς ἤδη ἐπιτευχθεῖσι, δὲν ἐμελέτα αἱματηρὰν ἐξακολούθησιν τῆς νίκης. Μετὰ δὲ τὴν παρὰ τῶν Θηβαίων ἀσφαλῆ ἐπίτευξιν τῆς δόξης, ὅτι αὐτοὶ μόνοι, ὡς ποτε οἱ Ἀθηναῖοι ἐν Μαραθῶνι, εἶχον ἐκνικήσει τοὺς πολεμίους τῆς ἐλληνικῆς

¹ Ἴδε παρὰ *Πλουτάρχῳ* ἐν Βίῳ Λυκούργου 30, [6] τὸ περὶ τῆς ἐπὶ τῇ νίκῃ μέθης σκῶμμα *Ἀντισθένης τοῦ Σωκρατικοῦ*, ὅστις οὐδὲν [αὐτοὺς εἶπη] διαφέρειν παίδων ἐπὶ τῷ συγκόψει τὸν παιδαγωγὸν γαυριῶντων.

² *Ξενοφώντας* Ἑλλην. VI, 4, 19 [-20].

ἐλευθερίας, ἤθελε νᾶναγνωρισθῇ ὁ ἄθλος οὗτος ὡς ἔργον ἐθνικὸν καὶ ὠφελοῦν ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἐπεθύμει τὴν ἐξασφάλισιν τῶν ἐπακολούθων τῆς νίκης διὰ τῆς συμμαχίας πόλεων ὁμογνομόνων. Καὶ πράγματι, ἂν τότε συνεμάχουν πρὸς ἀλλήλας αἱ πόλεις αἱ κατὰ τὰ βόρεια τῆς ἐκτὸς τοῦ ἰσθμοῦ Ἑλλάδος χάριν ἀντιστάσεως εἰς πᾶσαν παλινόρθωσιν τῆς σπαρτιατικῆς τυραννίδος, ἡδύνατο νὰ ἐλπισθῇ, ὅτι ἡ Σπάρτη ἐμελλε νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ἀποφύγῃ χύσιν αἵματος ματαίαν.

Διὰ τοῦτο ἀπεστάλησαν αἱ πρεσβεῖαι αἱ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἐκπεμφθεῖσαι εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἣν τότε τὸ πρῶτον εἶχε συνενώσει ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀρχὴν Ἰάσων ὁ Φεραῖος. Εἶχε δὲ ὁ Ἰάσων παρακολουθήσει τὰ γεγονότα μετὰ προσοχῆς ἤδη ἀπὸ μακροῦ, καὶ ἦτο εἰς αὐτὸν ἀρεστὴ πᾶσα εὐκαιρία παρεχομένη πρὸς ἀνάμιξιν εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος. Διὸ ὑπεδέχθη μετὰ ζωντῆς χαρᾶς τὴν πρεσβείαν, ἐν ᾧ οἱ Ἀθηναῖοι ἐδεξιώθησαν αὐτὴν ὅλως ἀποτόμως, ἐδήλωσε πάραυτα, ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ ὁμολογήσῃ τὴν προτεινομένην συμμαχίαν, καὶ παρέστη ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ μετὰ στρατιᾶς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ὅπως ἐπιβάλλῃ ἐν αὐτῷ ἤδη πρὸ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν Λακεδαιμονίων τὴν γνώμην αὐτοῦ ὡς διαλλακτῆς ¹.

Οἱ Σπαρτιάται ἦσαν ἐγκεκλεισμένοι ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῶν στρατοπέδῳ· μέρος δὲ τῶν συμμάχων, εἰς οὓς ὁ Ἐπαμεινώνδας εἶχεν ἐπιτρέψει νὰποχωρήσωσιν ἐλευθέρως, εἶχεν ἐγκαταλίπει αὐτούς. Δεινῶς δ' ἐχόντων τῶν κατ' αὐτούς, ἀσπασίως ἐδέχθησαν τὴν μεσιτείαν τοῦ Ἰάσονος, καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας συνεφώνησε μετ' αὐτοῦ, ὅτι δὲν ἦτο συμφέρον νὰ προσβάλωσι τὸ ὀχυρὸν στρατόπεδον καὶ ἐξωθήσωσι τοὺς πολεμίους εἰς τὸν ἔσχατον ἀγῶνα τῆς ἀπογνώσεως. Ἄν δ' ἐπέτρεπον μεγαθύμως εἰς τοὺς ἡττηθέντας πολεμίους τὴν ἀποχώρησιν, τοῦτο ἤθελε φανῇ διὰ μὲν τὸ ἀξίωμα τῆς Σπάρτης ταπεινωτικώτερον, διὰ δὲ τὰς Θήβας ἐντιμότερον τῆς ἀνανεώσεως τοῦ ἀγῶνος. Καὶ ἡ μὲν στρατιὰ τῶν Λακεδαιμονίων

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 4, 21.

εἶχεν ἀποβάλλει τὸ θάρρος ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἥκιστα ἠδύναντο νάναμένη ἐν τῇ θέσει ἣν κατεῖχεν ἐπικουρίαν ἐκ τῆς Σπάρτης, οἱ δὲ ἡγούμενοι αὐτῆς ἀδιστάκτως ἀπεδέχθησαν τὴν προτεινομένην σωτηρίαν, καίπερ, τοῦτο πράττοντες, παρέβαινον φανερώς τὰς στρατιωτικὰς διατάξεις τῶν Λακεδαιμονίων. Ἐχοντες δὲ πλήρη συναισθήσιν τῆς ἑαυτῶν κατασχύνης, καὶ μὴ ἀπηλλαγμένοι καὶ τινος δυσπιστίας πρὸς τὰς γενομένας ἐπαγγελίας, ἀνέξευξαν νύκτωρ ἐκ τοῦ στρατοπέδου, καὶ δὲν ἐτράπησαν τὴν κατ' εὐθείαν διὰ τοῦ Κιθαιρώνος ἄγουσαν, ἀλλ' ἀπεχώρησαν πρὸς τὰ Μέγαρα διὰ τῆς αὐτῆς πλαγίας ὁδοῦ, δι' ἣς εἶχεν εἰσελάσει ὁ Κλεόμβροτος εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ἐν δὲ Μεγάροις συνηντήθησαν πρὸς τὴν στρατιάν, ἥτις εἶχεν ἀποσταλῇ ὑπὸ Ἀρχίδαμον τὸν υἱὸν τοῦ Ἀγησιλάου, ὅπως λύσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ στρατοπέδου τῶν Λακεδαιμονίων¹.

Ἡ Σπάρτη εἶχε δεῖξει κατὰ τὴν ἀριξίν τοῦ θλιβεροῦ ἀγγέλου, ὅτι δὲν εἶχεν ἀκόμῃ ἀποβάλλει τελείως τὸ ἀρχαῖον μεγαλειῶν. Ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν ἡγγέλθη ἡ ἥττα, ἦτο ἡ τελευταία τῶν γυμνοπαιδιῶν, ἡ ἡμέρα ἐκείνη, καθ' ἣν ἡ πόλις ἐπληροῦτο ἐορτασίμων χορῶν καὶ ἐνεφανίζοντο πρὸ τῶν θεῶν οἱ ἀνθηρότατοι τῶν νεανιῶν². Τούτων τελουμένων, ἦλθεν αἴφνης ὁ ἐκ Λεύκτρων ἄγγελος. Ἀλλ' οἱ ἔφοροι δὲν ἠνέχθησαν τὴν διακοπὴν τῆς ἐορτῆς, αἱ δὲ γυναῖκες διετάχθησαν αὐστηρῶς νὰ μὴ ἐκρήξωσι δημοσίᾳ κραυγὰς, [ἀλλὰ νὰ ὑποφέρωσι τὸ πάθημα ἐν σιγῇ]. Τὴν

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 4, 22. Οἱ Σπαρτιάται ἀπεχώρησαν διὰ Κρεύσιας εἰς Λιγόσθενα [τῆς Μεγαρίδος. *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 4,] 25. Περὶ δὲ Ἀρχιδάμου ἴδε [*Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά VI, 4,] 26. Ἀλλ' ἐν τούτοις ὑπάρχουσιν ἀντιθέσεις μεταξὺ *Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου* (XV, 54) καὶ *Ξενοφῶντος* [ἐνθ' ἂν.]. Ὁ *Διόδωρος* παριστάνει τὸν Κλεόμβροτον ἐνούμενον μετὰ τοῦ Ἀρχιδάμου πρὸ τῆς μάχης καὶ ἀρχόμενον τοῦ ἀγώνος διὰ ῥήξεως σπονδῶν διαπραχθεῖσιν ὑπὸ τοῦ Ἰάσονος. Κατὰ δὲ τὴν εἰκασίαν τοῦ Wesseling πηγὴ τοῦ *Διοδώρου* ἐν τούτοις εἶνε ὁ *Καλλισθένης*, ἀλλὰ τὴν παρὰ τοῦ *Διοδώρου* γρῆσιν τοῦ συγγραφέως ἐκείνου ἀρνοῦνται ἄλλοι. ἴδε Volquardsen *Untersuchungen über die Quellen der griechischen und sicilischen Geschichten bei Diodor*. Kiel. 1868] σ. 70. Πρὸς Niebuhr *Vorlesungen über alte Geschichte* Τόμ. Β' σ. 286. Grote [*A history of Greece* ἐκδ. 1869 Τόμ. Θ' σ. 409. Γερμ. μεταφρ. ἐκδ β' Τόμ. Ε' σ. 417. Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadous Τόμ. ΙΕ' σ. 22 σημ. 2].

² ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 307].

δὲ πρωίαν τῆς ὑστεραίας παρουσιάσθησαν φαιδροὶ μὲν καὶ λιπαροὶ ἀναστρεφόμενοι ἐν τῷ φανερῷ ἐκεῖνοι, ὧν οἱ συγγενεῖς εἶχον ἀποθάνει ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, σκυθρωποὶ δὲ καὶ ταπεινοὶ οἱ λοιποὶ, ἐπειδὴ ἠναγκάζοντο νὰ συνίδωσιν, ὅτι οἱ ἐπιζήσαντες συγγενεῖς αὐτῶν μόνον διὰ τῆς φυγῆς ἀπέφυγον τὸν θάνατον¹. Ἐπειτα δὲ οἱ ἔφοροι διέταξαν καθολικὴν ἐπιστράτευσιν· ἅπαντα δ' αἱ ὑπολειπόμεναι μόραι τῶν ἐν ἡλικίᾳ στρατιωτῶν ἐξεστράτευσαν ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως Ἀγησιλάου, κατακειμένου ἀκόμῃ ἀσθενοῦς καὶ ἀναγκαζομένου νὰ βλέπῃ ἅπαντα τὰ δεινὰ ἐπακόλουθα τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ χωρὶς νὰ δύναται νὰ βοηθήσῃ. Ἀλλ' ἡ στρατιὰ τοῦ Ἀρχιδάμου δὲν ἦτο προωρισμένη νὰ ἐπιχειρήσῃ σοβαρὰν στρατείαν· διελύθη δὲ ἅμα τῇ διασώσει τῆς ἐκ Βοιωτίας ἐπιστρεφούσης στρατιᾶς².

Καὶ ἐν τούτῳ δ' ἐπεδείχθη ἡ ἀξιοπρέπεια τῶν ἄλλως βαρέως τετρωμένων Λακεδαιμονίων, ὅτι δὲν ἐξεδήλωσαν τὴν κατὰ τοῦ Ἀγησιλάου ἀγανάκτησιν αὐτῶν. Καίτοι δὲ ὑπῆρχε διαδεδομένη παρὰ τῷ δήμῳ ἡ πρόληψις, ὅτι πᾶσα συμφορὰ τῆς πόλεως εἶχε προέλθει ἕνεκα τῆς διακοπῆς τῆς νομίμου διαδοχῆς τοῦ θρόνου καὶ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ χωλοῦ βασιλέως³, ἀφ' ἧς εὐλόγως εἶχεν ἀποτρέψει τὸ μαντεῖον, ἐξηκολούθησαν οὐχ ἥττον διασώζοντες τὴν πρὸς τὸν Ἀγησίλαον ἐμπιστοσύνην, καὶ εἰς αὐτὸν ἀνέθηκαν τὴν κρίσιν περὶ λίαν δυσκόλου περιστάσεως ἣτις εἰκότως ἔμελλε νὰ συζητηθῇ μετὰ τὰ συμβάντα. Καὶ δὴ κατὰ τὸν σπαρτιατικὸν νόμον οἱ ἐκ τῆς μάχης τῶν Λεύκτρων ἐπιστρέφοντες πολῖται ὑπέκειντο εἰς δεινὴν τιμωρίαν, ἅτε χάριν διασώσεως τῆς ζωῆς αὐτῶν τραπέντες εἰς φυγὴν. Ἦσαν λοιπὸν κατὰ τὸ γράμμα τοῦ νόμου τρέσαντες, ἥτοι φυγάδες ἐγκαταλιπόντες τὰς σημαίας καὶ διὰ

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 4, 16.

² [*Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 4,] 18.

³ Κατὰ τὸν *Πλούταρχον* (ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 30) οἱ Λακεδαιμόνιοι μετεμελήθησαν, ὅτι τὸν ἀρτίποδα τῆς βασιλείας ἐκβαλόντες εἴλοντο χωλὸν καὶ πενηρωμένον. Ἰδε καὶ ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 239.

ταῦτ' ἀποβαλόντες τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου καὶ ὀφείλοντες νὰ φέρωσι διὰ βίου τὸ στίγμα τῆς ἀτιμίας. Ἄλλ' ἡ αὐστηρὰ ἐκτέλεσις τοῦ θεμελιώδους τούτου νόμου ἦτο τώρα σχεδὸν τελείως ἀδύνατος· ἡ τιμωρία αὐτῶν θὰ ἦτο οἰονεὶ τις αὐτοκτονία, ἣν ἐπέβαλλεν ἡ πολιτεία εἰς ἑαυτὴν, τοιαύτη δὲ αὐστηρότης ἔμελλε νὰ ἔχῃ ὥς ἐπακόλουθον καὶ κινδυνωδестаτάς στάσεις. Ἡκιστα δὲ πάντων τῶν ἄλλων ἡδύνατο νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ ἀπαρακλήτου αὐστηρότητος ὁ εὐλόγως αἰσθανόμενος τὴν ἰδίαν εὐθύνην βασιλεὺς. Ἄλλ' ὅμως, ὅπως μὴ δοθῇ ἐπικίνδυνον παράδειγμα διὰ καταλύσεως ἀπάντων τῶν νόμων τῆς πολιτείας, ὁ Ἀγησίλαος ἐδήλωσεν, ὅτι σήμερον πρέπει νὰ φήσῃσι νὰ κοιμηθῶσιν οἱ νόμοι, οὕτω δ' ἐλύθη τὸ ζήτημα ἐκεῖνο¹.

Ἄλλ' αἱ μέγιστα τῶν δυσχερειῶν δὲν ἦσαν αἱ ἐνεστῶσαι, πολὺ δὲ μᾶλλον αἱ κατὰ μικρὸν ἀποκαλυπτομέναι καθ' ὅσον διεφωτίζοντο τὰ πράγματα. Πράγματι δι' οὐδεμίαν ἄλλην πόλιν ἢ ἐν μάχαις ἦττα ἦτο οὕτω κινδυνώδης ὥς διὰ τὴν Σπάρτην ἔνεκα τῆς μεγάλης ἐλαττώσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πολιτῶν. Τοιαῦται ἀπώλεια δὲν ἦσαν ἀνεκταί· ἄλλως δὲ μόλις που ἦσαν ὑπερδισχίλιοι οἱ μετὰ τὴν μάχην τῶν Λεύκτρων ἀποτελοῦντες ἀκόμη τοὺς ἐπιλέκτους τῶν Σπαρτιατῶν². Ἡδὲ ἀπὸ μακροῦ ἡ ἰσχὺς τῆς Σπάρτης ὑπῆρχε πολὺ μᾶλλον κατὰ τὸ φαινόμενον ἢ κατ' ἀλήθειαν, αἱ δ' ἀξιώσεις τῶν Λακεδαιμονίων ἦσαν δυσανάλογοι πρὸς τὰς δυνάμεις αὐτῶν, καὶ ἡ μέγιστη δύναμις τῆς Σπάρτης ἐνέκειτο εἰς τὸ ἐξ ἀρχαίων χρόνων σωζόμενον ἀξίωμα αὐτῆς, εἰς τὴν περὶ τῆς ἐν πολέμῳ δεξιότητος φήμην. Ἀλλὰ, κλονουμένων τῶν θεμελίων τούτων, ἐφ' ὧν ἡρείδετο ἡ δύναμις τῆς Σπάρτης, τί ὑπελείπετο τὸ ἐξῆς, ἢ οὐ πλέον ἢ ἀρχαία εἰς αὐτὴν προσήλωσις τῶν

¹ *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 30· ὅτι τοὺς νόμους δεῖ σήμερον εἶναι καθύδουιν.

² Ἰδὲ Clinton-Krüger [*Fasti Hellenici*] σ. 415. Ἰσοκράτους [*Φίλιππος*] 5· ἀπεστερήθησαν μὲν τῆς ἐν τοῖς Ἑλλήσι δυναστείας, τοιαύτους δ' ἄνδρας ἀπώλεσαν σφῶν αὐτῶν, οἳ προηροῦντο τεθνάναι μᾶλλον ἢ ζῆν ἡττηθέντες ὧν πρότερον εἰδέσποζον.

Ἑλλήνων εἶχε μεταβληθῇ αὐτόχρημα εἰς ἀγανάκτησιν κατ' αὐτῆς ; Εἰς ταῦτα δὲ πάντα προσετίθετο ἡ διχόνοια ἐν αὐτῇ τῇ πολιτείᾳ καὶ ἡ ἀντιπάθεια μεθ' ἧς αἱ ὑπήκοοι τάξεις τῶν οἰκητόρων ἀντετάσσοντο πρὸς τὴν κυριαρχίαν τῶν πλουσίων καὶ προνομιοῦχων κυρίων τῆς πολιτείας. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ Σπάρτη μόνον δι' ὀλοσχεροῦς πολιτικῆς μεταρρυθμίσεως ἡδύνατο νὰ σωθῇ. Παρίστατο ἀνάγκη νὰ εὐρυνθῶσιν αἱ στεναὶ τάξεις τῆς ὀλιγαρχίας καὶ συγκροτηθῇ νέος δῆμος· ἔπρεπε νὰ γείνωσι δεκτοὶ εἰς τὴν πολιτείαν μετὰ ἴσων δικαιωμάτων οἱ εἰς ἀπορίαν περιελθόντες οἴκοι καὶ οἱ περίοικοι καὶ νὰ παραχωρήσῃ ἡ πολιτεία αὐτῇ αὐτὰ ἐκεῖνα, ὧν ἡ κατόρθωσις εἶχε ποτ' ἐπιδιωχθῇ διὰ στάσεως ¹. Ὑπὸ τούτους καὶ μόνους τοὺς ὅρους θὰ ἦτο κατορθωτὴ ἀναγέννησις τῆς πόλεως.

Ἄλλ' εἰς τοιαύτας ιδέας δὲν ἡδύνατο νὰ νυφωθῇ ἡ μικρόθυμος καὶ μυωπάζουσα ἀριστοκρατία τῆς Σπάρτης. Οὐδ' ἔπραξαν ἄλλο τι ἢ νὰ φήσωσι νὰ κοιμηθῶσιν οἱ νόμοι χάριν συντηρήσεως τοῦ ὑπολοίπου τῶν μαχίμων πολιτῶν· διὰ δὲ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν ὠμολόγησαν, ὅτι ἡ Σπάρτη ἦτο ἀνίσχυρος νὰ ἐκδικήσῃ τὴν παρὰ τὰ Λεῦκτρα ἥτταν, ὁμοίως δὲ ὅτι δὲν εἶχε καὶ τὴν δύναμιν νὰντ-επεξέλθῃ πρὸς τὰς προσδοκώμενας νέας προσβολὰς τῆς τύχης. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἡ Σπάρτη ἄφινε μετέωρος καὶ ἀδρανοῦσα νὰ παρέρχηται χρόνος πολυτιμότητος, ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν πολεμίων ἐκράτει ἀκοίμητος δραστηριότης, μεθ' ἧς ἐπεδίωκον ἐν πλήρει συνειδήσει τὴν ἐπιτυχίαν τῶν σκοπομένων.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῆς ἡττημένης στρατιᾶς καθυπετάχθησαν ἄνευ ἀντιστάσεως αἱ Θεσπιαὶ καὶ ὁ Ὀρχομενός. Ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας παρεκώλυσε πᾶσαν ἔκρηξιν ἀγανακτήσεως κατὰ τῶν Βοιωτῶν ἐκείνων ὅσοι μέχρις ἐπ' ἐσχάτων ἦσαν συντεταγμένοι μετὰ τοῦ ἐχθροῦ τῆς χώρας ². Ἐμερίμνα δὲ μετὰ πλείστης ὅσης

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 242 κ. ξ.

² Οἱ κάτοικοι τῶν Θεσπιῶν ἐξώσθησαν. Ἰδε Πανσανίου IX, 4, 2. Οἱ δὲ Ὀρχομενιοὶ ἐμνηστεύθησαν. Ἰδε Διοδώρου Σικελιώτου XV, 57· τοὺς Ὀρχομενίους εἰς τὴν τῶν συμμάχων χώραν κατέταξαν.

προσοχῆς, ὅπως ἡ τιμὴ τῆς νίκης διατηρηθῇ ἀμόλυντος. Δευτέρα δὲ αὐτοῦ φροντίς ἦτο νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ κέρδος τῆς νίκης καὶ παράσχωι εἰς τὴν πατρίδα τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο οὗ εἶχεν ἀναδειχθῇ ἀξιοτάτῃ δι' ἀγώνων καὶ νικῶν. Κατωρθώθη δὲ τοῦτο διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου τρόπου δι' οὗ εἶχον ἀποκτήσει τὴν ἡγεμονίαν ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι, ἥτοι διὰ συνθηκῶν περὶ συμμαχίας πρὸς τὰς βορείους πολιτείας χάριν κοινῆς στρατιωτικῆς συντάξεως.

Οἱ πρέσβεις τῶν Θηβαίων μετέβησαν εἰς τὴν Φωκίδα, τὴν Λοκρίδα, τὴν Αἰτωλίαν, τὴν Ἀκαρνανίαν. Ἀπανταχοῦ δ' εὗρον ἀποτεθαρρυσμένους μὲν τοὺς λακωνίζοντας, ἰσχυροὺς δὲ τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν. Διὰ τοῦτο δ' ἔτυχον ἀπανταχοῦ προθύμου δεξιώσεως, ὑποδεικνύοντες τὸ ἐπιβαλλόμενον κοινὸν ἔργον, ἥτοι τὴν διὰ συμπαγοῦς ἐνώσεως καὶ συμπράξεως ἀντίστασιν κατὰ πάσης ἀναμίξεως τῶν Πελοποννησίων εἰς τὰ πράγματα τῆς συνεχοῦς Ἑλλάδος. Οὐδεμία δὲ πόλις ἡρνήθη εἰς τοὺς νικητὰς τῶν Λεύκτρων τὸ δικαίωμα νὰ γείνωσιν αὐτοὶ οἱ εἰσηγηταὶ καὶ ἡγέται τῆς νέας συμμαχίας. Προσεχώρησαν δὲ καὶ οἱ Εὐβοεῖς θεωροῦντες τὴν Εὐβοίαν μέρος τῆς ἐκτὸς τοῦ ἰσθμοῦ Ἑλλάδος· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ Οἰταῖοι, οἱ Μαλιεῖς καὶ αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῆς Ἡρακλείας, τῆς ἀποικίας τῆς Σπάρτης¹. Οὕτω καθολικὴ ἦτο ἡ ἀγανάκτησις ἐναντίον τῆς Σπάρτης, οὕτως ἐπίκαιρος καὶ ἀναγκαία ἐνομίσθη σθεναρὰ συμμαχία τῶν ἡπειρωτικῶν πόλεων, ἵνα καταστῇ ἅπαξ διὰ παντὸς ἀδύνατος ἡ ἐπανάληψις τῶν βιαιοπραγιῶν τῶν Πελοποννησίων. Ἡ δὲ μετριοπάθεια καὶ ἀξιοπρέπεια, αἱ ἐπιδειχθεῖσαι παρὰ τῶν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἐπαμεινῶδου οἰονεὶ μεταβληθέντων Θηβαίων, ἐφείλκυσαν ὑπὲρ αὐτῶν τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην. Οὕτω δὲ ἄνευ βίας καὶ ἄνευ στάσεων συνεκροτήθη νέα ἀμφικτυονία, νέα ἰσχυρὰ συμμαχία πόλεων φυσικῶς πρὸς ἀλλήλας συνδεομένων, ἔχουσα κέντρον τοὺς Δελφοὺς².

¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 173 καὶ Δ' σ. 235. 275]. Οἱ Φωκεῖς καὶ οἱ Ἡρακλεῶται ἦσαν ἔτι κατὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην τεταγμένοι μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν. Ἰδε *Ξενοφώντος* Ἑλλήν. VI, 4, 9.

² Αἱ μετὰ τῶν Φωκίων, Αἰτωλῶν καὶ Λοκρῶν συνθήκαι συμμαχίας ὡμολογήθησαν βραχὺ

Εἶνε δὲ ἀναμφίβολον, ὅτι καὶ πρὸς τοὺς Δελφοὺς ἦλθον οἱ σύμμαχοι εἰς νέας σχέσεις συμφώνως πρὸς τὸ πάτριον ἔθος. Εὐλόγως δὲ συνέφερον εἰς τὴν πόλιν τὴν ἔχουσαν τὴν ἡγεμονίαν τῆς νέας συμμαχίας νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν τιμὴν τοῦ ἀρχαίου κέντρου τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ ἐπωφεληθῇ χάριν τῶν ἰδίων σκοπῶν τὴν δύναμιν τῶν Δελφῶν. Διὰ τοῦτο δὲ ἴδρυσαν οἱ Θηβαῖοι ἐκ τῶν λαφύρων ἰδίον θησαυρὸν ἐν Δελφοῖς ¹, καὶ ἐπωφελήθησαν τὴν ἄρτι κτηθεῖσαν μεταξὺ τῶν ἀμφικτυονικῶν πόλεων δύναμιν, ἀνανεώσαντες καὶ πάλιν τὸ δικαίωμα τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου τοῦ νὰ εἶνε ὁ ἀνώτατος διαιτητὴς ἐρίδων μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ εἰσαγαγόντες ἐνώπιον αὐτοῦ εἰς δίκην τὴν Σπάρτην ἐπὶ τῇ καταλύσει τῆς ὑφισταμένης ἐν Ἑλλάδι εἰρήνης. Τὸ δὲ ἀδίκημα τοῦ Φοιδίδου ἡδύνατο τόσῳ μᾶλλον νὰ θεωρηθῇ παράθασις τοῦ ἱεροῦ δικαίου καθ' ὅσον εἶχε τελεσθῇ ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν Πυθίων. Οἱ δὲ Ἀμφικτύονες κατεδίκασαν τὴν Σπάρτην εἰς ζημίαν πεντακοσίων ταλάντων, ἥτις καὶ ἐδιπλασιάσθη μετὰ παρέλευσίν τινος χρόνου ². Καὶ ἡδύνατο μὲν νὰ προῖδῃ ὁ Ἐπαμεινώνδας, ὅτι καὶ ἡ νέα αὕτη καταδίκη τῆς Σπάρτης ἐμελλε νὰ μείνῃ γράμμα νεκρὸν, ἐπειδὴ οἱ Λακεδαιμόνιοι οὐδέποτε ἐμελλον νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον, οὗ τὰ δικαιώματα ἦσαν παραγεγραμμένα ὑπὸ τοῦ χρόνου.

μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην. *Διοδώρου Σικελιώτου* [XV, | 57. Ἡ δὲ πρὸς τοὺς Οἰταίους καὶ τοὺς λοιποὺς συνθηκολογία ἐπερατώθη μόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰάσονος. *Ξενοφῶντος* Ἑλλην, VI, 5, 23.

¹ *Πανσανίου* X, 11, 5· θησαυρὸς Θηβαίων ἀπὸ ἔργου τοῦ ἐν Λεύκτροις. [Ὁ θησαυρὸς οὗτος εἶνε κατὰ τὰ ἐκτεθέντα παρὰ τοῦ Homolle ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς τῆς 19 Ἰανουαρίου 1900 ἐκεῖνος οὗ λείψανα εὑρέθησαν κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν ἄκρην τοῦ περιδόλου τοῦ ἱεροῦ πρὸς τὰριστερὰ τοῦ θησαυροῦ τῶν Σιφνίων].

² *Διοδώρου Σικελιώτου* XVI, 29 (πρὸς. 23)· Θηβαῖοι δίκην ἐπὶ ἡνεγκαν εἰς Ἀμφικτύονας κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ὅτι Φοιδίδας ὁ Σπαρτιάτης κατελάβετο τὴν Καδμείαν, καὶ διετιμήσαντο τὸ ἀδίκημα ταλάντων πεντακοσίων. *Ἰουστίνου* VIII, 1· [Lacedaemoniis crimini datum quod arcem Thebanam indutiarum tempore occupassent. Πρὸς. Grote (A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. Θ' σ. 422. Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. β' Τόμ. Ε' σ. 424. Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadous Τόμ. ΙΕ' σ. 36].

Ἄλλ' ἢ προσπέλασις πρὸς τοὺς Δελφούς ἦτο οὐχ ἦττον ἀξία λόγου δι' αὐτὸν, ἐπειδὴ δι' αὐτῆς ἐξήρετο ἡ ἐθνικὴ σημασία τοῦ ἀγῶνος ὃν εἶχον ἀναλάβει οἱ Θηβαῖοι, καὶ ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως, ὅτι τὸ ἀδίκημα τῶν Λακεδαιμονίων δὲν εἶχεν ἐπανορθωθῆ. Τὸ δὲ κῦρος τοῦ δελφικοῦ μαντείου εἶχε μὲν μεγάλως μειωθῆ, ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἐκλίπει. Διὸ ἐνεποίησεν οὐ μικρὰν αἴσθησιν ἡ ἀπαγόρευσις τῆς εἰς τὰ Πύθια συμμετοχῆς τῶν Σπαρτιατῶν καθ' ὃν χρόνον ἀπ' ἐναντίας ἐπερρωνύετο τὸ ἄρτι κτηθὲν ἀξίωμα τῶν Θηβαίων διὰ τῆς προσπελάσεως πρὸς ἱερὸν ἀνερχόμενον εἰς τὴν ἀπωτάτην ἀρχαιότητα, διὰ τῆς ὑπὲρ τῆς πόλεως αὐτῶν κηρύξεως τῶν πλείστων Ἀμφικτυόνων καὶ διὰ τῆς ἀποκτήσεως τοῦ δικαίωματος, ὅπως ἐπιχειρήσωσι τὰς μελλούσας αὐτῶν ἐναντίον τῆς Σπάρτης στρατείας οὕτως εἰπεῖν μετὰ τοῦ ἀπὸ τῶν Δελφῶν κύρους ¹.

Ἄλλὰ καὶ μετὰ πάντα ταῦτα ὁ Ἐπαμεινώνδας δὲν παρυσύρθη εἰς ἐσπευσμένας ἐνεργείας, ἀπ' ἐναντίας δ' ἐπέδειξε καὶ πάλιν τὰς διαλλακτικὰς αὐτοῦ διαθέσεις καὶ τὴν ἀντιπάθειαν κατὰ πολέμου ἐμφυλίου. Αἱ Θῆβαι προέβησαν εἰς προτάσεις διαλλαγῆς πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, προετάθη δὲ [ἀμφοτέρωθεν] εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς, οἵτινες εἶχον μείνει ξένοι τῶν διχονοιῶν τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων καὶ ἔνεκα τῆς οὐδετερότητος αὐτῶν ἐφαίνοντο ἀρμοδιώτατοι πρὸς διαιτησίαν, ὅπως ἀναλάβωσι τὴν λύσιν τῶν ἀμφισβητουμένων ². Ἄλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἀπόπειρα συνδιαλλαγῆς ἐναυάγησεν, ἀναμφιβόλως ἔνεκα τῶν ἀντιρρήσεων τῆς Σπάρτης, ἥτις ἐξηκολούθει ἐμμένουσα μετὰ θάρρους καὶ καρτερίας εἰς τὴν ἐγωιστικὴν αὐτῆς ἀλαζονείαν.

Ἐξαντλήσας δὲ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἅπαντα τὰ εἰρηνικὰ μέσα πρὸς ἀποκατάστασιν νέας ἐννόμου τάξεως ἐν Ἑλλάδι, ἐπελήφθη μετὰ τὴν ἐπιτυχοῦσαν ἄμυναν τῆς Βοιωτίας ἐπιθέσεως ἐναντίον τῆς Σπάρτης ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ.

¹ Ἐκτοτε ἀρχεται νέον, βλαβερόν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀξίωμα τῶν Δελφῶν.

² Πολυβίου II, 39 καὶ κατ' αὐτὸν Στράβωνος [VIII, σ.] 384. Πρβλ. Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869. Τόμ. Θ σ. 417. Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. β' Τόμ. Ε' σ. 422. Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadous Τόμ. ΙΕ' σ. 32 σημ. 1].

Β΄.

ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΩΝ ΘΗΒΩΝ

Οἱ Λακεδαιμόνιοι οὐδεμίαν εἶχον ἔννοιαν τῶν σχεδίων ἅτινα ἐμελέτα ὁ μέγας αὐτῶν ἀντίπαλος. Καὶ δὴ, ἐν ᾧ ἐκεῖνοι ἐνόμιζον, ὅτι ὁ Ἑπαμεινώνδας ἡσχολεῖτο μόνον περὶ τὰ τῆς ἰδίας πατρίδος, ἐκεῖνος ἀνεσκόπει τὰ κατὰ πᾶν τὸ Ἑλληνικόν. Δι' αὐτὸν ὁ πόλεμος ἦτο πόλεμος ὑπὲρ ἐλευθερίας, ὃν εἶχεν ἀναλάβει ὄχι χάριν τοῦ ἰδίου συμφέροντος τῶν Βοιωτῶν, ἀλλ' ὡς Ἑλλήν, ἐθνικὴ ἐξέγερσις ἐναντίον τοῦ ζυγοῦ τῶν Λακεδαιμονίων. Κατὰ ταῦτα μετὰ τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ κατὰ τῶν Θηβῶν τελεσθέντος ἀδικήματος καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς αὐτονομίας τῶν Θηβῶν ἐμελέτα καὶ τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν ἐν προτέροις χρόνοις πρὸς ἄλλους Ἑλλήνας διαπραχθέντων ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀδικημάτων κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καθ' ὃν ἐν τῷ μεγάλῳ πρὸς τοὺς Πέρσας ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνίᾳ πρῶτον μὲν συνετελέσθη παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἡ ἄμυνα τῶν ἐν κινδύνῳ εὐρισκομένων ἰδίων χωρῶν, ἔπειτα δ' ἐπεχειρήθη ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ὑπερποντίων ἀκτῶν. Ἀλλως δὲ αὐτῇ ἢ περικαλλεστᾷτῃ ἀπασῶν τῶν πελοποννησιακῶν χωρῶν, ἢ Μεσσηνία, τὸ πρῶτον θῦμα τῆς φιλαρχίας τῶν Σπαρτιατῶν, ἔστενεν ἀκόμη ἡρμηωμένη, ἐστερημένη τῶν πόλεων αὐτῆς, μὴ ἔχουσα

ἐμπόριον καὶ ἐπικοινωνίαν, εἰ καὶ ἐκέκτητο ἀρίστους λιμένας, γεωργουμένη ὑπὸ δούλων, καθ' ὃν χρόνον οἱ νόμιμοι κύριοι τῆς γῆς ἔζων ἐν τῇ ξένῃ ἢ ἔφευγον ἀπάτριδες ἀπὸ ἐξορίας εἰς ἐξορίαν.

Ἐνεκα τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν κατὰ τὴν μεγάλην Ἑλλάδα, περὶ ἧς πλεῖστα ὅσα εἶχε διδαχθῇ παρὰ τῶν Πυθαγορείων φίλων, ἐγίνωσκεν ὁ Ἐπαμεινώνδας περὶ τῶν πολλῶν Μεσσηνίων τῶν οἰκούντων πέραν τοῦ Ἰονίου πελάγους. Τρεῖς μεταναστεύσεις εἶχον ἀγάγει τοὺς ἀρίστους τῶν Μεσσηνίων εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας¹, καὶ ἐκ τῶν ἀπογόνων τῶν ἡρώων τῆς Εἰρας καὶ τῆς Ἰθώμης εἶχε βλαστήσει παρὰ τὸ σικελικὸν πέλαγος ἀκμαῖον γένος, ἐξ οὗ ἀπετελοῦντο οἱ λογάδες τῶν πολιτῶν ἐν Ῥηγίῳ καὶ Μεσσήνῃ. Διὸ καὶ μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Ἀθηνῶν εἶχον οἱ [ἐκ Μεσσήνης] Ναυπάκτιοι μεταναστεύσει ἀπὸ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου εἰς τὸ Ῥήγιον, τὸ δὲ μέγιστον αὐτῶν μέρος ἔτι περαιτέρω, εἰς τὴν μεγάλην Σύρτιν, ἔνθα παρὰ τὰς ἐσχατιὰς τῆς χώρας τῶν Κυρηναίων ἔκειντο αἱ Ἐσπερίδες, ἡ ἀποικία τῶν Κυρηναίων, ἥτις ἐν τῷ τότε χρόνῳ ἐστενοχωρεῖτο δεινῶς παρὰ τῶν περιόικων λαῶν τῆς ἐρήμου καὶ ἐζήτει νέαν ἐποίκησιν Ἑλλήνων ἀνδρῶν. Οἱ δὲ Ναυπάκτιοι ἐπεισθῆσαν εἰς τὴν πρόσκλησιν, καὶ ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ, ὅστις εἶχεν ὑπάρξει ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν ἐν τῇ παρὰ τὴν Σφακτηρίαν μάχῃ, ὁ Κόμων, ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς τὰς παραλίας τῆς Λιδύης.

Ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴν διασποράν αὐτῶν ἀνὰ γῆν καὶ θάλασσαν οἱ Μεσσήνιοι εἶχον διατηρήσει τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα, τὸ μῖσος πρὸς τὴν Σπάρτην, τὰς ἀρχαίας λατρείας καὶ τὴν ἰδίαν διάλεκτον. Διὰ τοῦτο δὲ ὑπῆρξεν οὐ μόνον μεγάλθυμος, ἀλλὰ καὶ

¹ Μετὰ μὲν τὸν πρῶτον μεσσηνιακὸν πόλεμον ἐκτίσθη τὸ Ῥήγιον (*Στράβωνος* [VI, σ.] 257), ὑπὸ δὲ τοῦ Ἀναξίλα ἡ Μεσσήνη (*Πausανίου* VI, 23, 8), οἱ δ' ἐκ Ναυπάκτου Μεσσήνιοι ἐπόκησαν τὴν Σικελίαν καὶ τὸ Ῥήγιον (*Πausανίου* IV, 26, 2), οἱ δὲ πλεῖστοι τὰς Ἐσπερίδας ἢ Εὐεσπερίδας ὑπὸ τὸν Κόμωνα. Ἦλπισαν δὲ οὗτοι ἐπὶ τινὰ χρόνον, ὅτι ἐμελλον νὰ καταγάγωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν Ναύπακτον οἱ Ἀθηναῖοι. *Πausανίου* IV, 26, 3: [καὶ ὁ μὲν (Κόμων) ἐπ' ἡλπιζεν] Ἀθηναίων δυνήθ' ἐντιον ναυτικῶ καθ' οὐδὸν ἔσσεσθαι σφισιν ἐς Ναύπακτον.

πολιτικωτάτῃ ἢ σκέψις τοῦ Ἐπαμεινώνδου, διανοηθέντος οὐ μόνον νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἐθνικὴν δύναμιν τῶν Μεσσηνίων κατὰ διάφορα μέρη ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου ἐναντίον τῆς Σπάρτης ἢ νὰ ἐξεγείρῃ στάσεις ἐν τῇ ἡρμωμένῃ αὐτῶν πατρίδι, καθ' ἃ εἶχον πράξει οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐνώσῃ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὰ διεσπαρμένα αὐτῶν στίφη. Ἐμελλεν οὕτω νὰ ποδοθῇ καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐντεῦθεν Ἑλλάδα πληθώρα εὐγενῶν ἐθνικῶν δυνάμεων, ἃς εἶχεν αὕτῃ ἀποβάλλει ἔνεκα πταίσματος τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ νὰ ἰδρυθῇ παρὰ τὸν Ταύγετον πολιτεία, ἥς ἡ παλινόρθωσις ἔμελλεν ἀναγκαίως νὰ ἐπαναφέρῃ καὶ πάλιν τὴν Σπάρτην πρὸς τὰ ὀπίσω εἰς τὴν αὐτὴν ἐκείνην θέσιν ἣν κατεῖχε πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ κατακτητικοῦ αὐτῆς προγράμματος¹. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἀπῆλθον πρέσβεις ἐκ Θηβῶν, ὅπως προκαλέσωσι τὴν εἰς τὴν πατρίδα κήθοδον τῶν ἐν Ἰταλίᾳ, Σικελίᾳ καὶ Ἀφρικῇ Μεσσηνίων².

Τοιαῦται ἦσαν αἱ ἐνέργειαι τοῦ νικητοῦ τῶν Λεύκτρων. Ἀλλὰ μεγάλως ἡπατῶντο ἐκεῖνοι ὅσοι ἐθεώρουν ἀδυναμίαν τὴν ἐπιφύλαξιν αὐτοῦ μετὰ τὴν μάχην. Ἐκεῖνος ἦτο ὁ δεσπόζων τῶν συγχρόνων, ὁ μόνος ἐπιδιώκων σκοποὺς μεγάλους καὶ ἰθύνων τὰ κατὰ τοὺς Ἕλληνας. Διὰ τῆς λελογισμένης αὐτοῦ δραστηριότητος εἶχεν ἀνυψώσει τὴν βαθύτατα τεταπεινωμένην πάτριον πόλιν καὶ δώσει εἰς αὐτὴν τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐκτὸς τοῦ ἰσθμοῦ Ἑλλάδος, ἐπὶ δὲ τῇ προσκλήσει αὐτοῦ συνῆλθον ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀπὸ τῶν ἀπωτάτων ἐσχατιῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ οἱ Μεσσηνιοί, ὅπως ἐθνικῶντες τοὺς Σπαρτιάτας ἀνακτήσωσι τὴν πάτριον χώραν καὶ μεταβάλωσιν οὕτω τὴν ὄψιν ὅλης τῆς Πελοποννήσου.

Ἀλλὰ, πρὶν ἢ τελεσθῇ ἀκόμῃ αὕτῃ ἡ μεταβολή, ἐπῆλθον ἐν τῇ χερσονήσῳ ἄλλαι στάσεις, ἃς δὲν εἶχον προκαλέσει οἱ Θηβαῖοι.

¹ Τὴν ἰδιόχουσαν περὶ τῆς Μεσσηνίας μέριμναν τοῦ Ἐπαμεινώνδου δεῖκνύει τὸ γεγονός, ὅτι πρὸ τῆς παρὰ τὰ Λεύκτρα μάχης ἐκομίσθη ἡ ἀσπίς τοῦ Ἀριστομένους καὶ ἐκοσμήθη δι' αὐτῆς τρόπαιον κατενώπιον τῶν πολεμίων. *Παυσανίου* [IV], 32, 6.

² *Παυσανίου* IV, 26, 5. *Διοδώρου Σικελιώτου* XV, 66. Περὶ δὲ τῆς ἐκ νέου ἐμφάνσεως Μεσσηνίων ὡς Ὀλυμπιονικῶν ἴδε A. Michaelis ἐν τοῖς *Historische und philologische Aufsätze Ernst Curtius gewidmet*. 1884 σ. 108.

Καὶ πράγματι μὲν εἶχον ἐθισθῇ οἱ Πελοποννήσιοι εἰς τὴν ἀρχαίαν τάξιν τῶν πραγμάτων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ φαντασθῶσι τὴν χερσόνησον ἄνευ τῆς ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης· ἀλλ' οὐχ ἦττον ἢ πάντοτ' ἐκ νέου καὶ ἐπισήμως κηρυττομένη ἀρχὴ τῆς αὐτονομίας πασῶν τῶν ἐλληνίδων πόλεων εἶχε γεῖναι ἀποδεκτὴ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἐπληροῦντο εἰκότως ἀγανακτήσεως ἀναγκαζόμενοι νὰκούωσιν ἐκάστοτε ἐπαναλαμβανόμενον, ὅτι ἡ ἀρχὴ ἐκείνη οὐδεμίαν εἶχε δι' αὐτοὺς σημασίαν καὶ ὅτι παρ' αὐτοῖς ὤφειλον νὰ μείνωσι τὰ πράγματα εἰς τὸ πρῶην καθεστῶς. Διὸ μετὰ τὰς παντοίας ἀποπειράς ταραχῶν τὰς προκληθείσας ἤδη ἐκ τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης¹ ἡ τολμηρὰ ἐξεγερσις τῶν Θηβῶν προεκάλεσε μεγίστην συμπάθειαν, καὶ εἰς τοὺς ὑπηκόους τῆς Σπάρτης ἐνεποίησεν αἰσθησιν μεγίστην τὸ νὰ βλέπωσι τὴν ἀποστασίαν τῶν Θηβῶν μένουσαν ἀτιμώρητον ἐπὶ ἔτη μακρὰ καὶ τέλος ἐγκαταλιμπανομένην ὅλως τὴν τιμωρίαν τῆς πόλεως. Τοῦτο δὲ ὑπῆρξεν ἥττα τῆς Σπάρτης προηγηθεῖσα μακρὸν τῆς ἐν Λεύκτροις μάχης. Τότε λοιπὸν παρουσιάσθησαν ἤδη ἀποπειραι ἀντιστάσεως ἐναντίον τῆς Σπάρτης καὶ τῶν λακωνιζόντων, ἐξ ὧν προεκλήθησαν αἱματηροὶ ἀγῶνες διακλονήσαντες τὸ ἐν Πελοποννήσῳ καθεστῶς πρὶν ἡ ἰσχύς οἰαδῆποτε ἐπίδρασις ἐκ τῶν ἑξῶ.

Τοιαῦτα συνέβησαν ἐν Φιγαλείᾳ, τῇ ἀρχαίᾳ ὀρεινῇ πόλει παρὰ τὰ νότια ἄκρα τῆς Ἀρκαδίας. Ταύτην εἶχον κατακτήσει οἱ Λακεδαιμόνιοι δίκην ἐχθρικῆς πόλεως μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Εἰρας, οἱ δὲ πολῖται αὐτῆς μόνον μετὰ δεινὸν ἀγῶνα κατῴρθωσαν νᾶνακτήσωσι τὴν πόλιν. Ἐνεκα δὲ τούτου τοῦ λόγου οἱ Φιγαλεῖς ἐμνησικάκου ἀνέκαθεν κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ὑπῆρχεν ἐν τῇ πόλει ἰσχυρὰ ἀντισπαρτιατικὴ φατρία. Αὕτη δὲ ὠπλίσθη τῶρα καὶ ἐδίδωξε τοὺς διοικούντας τὰ τῆς πόλεως οἴκους, οἵτινες ἐλακωνίζον. Οἱ δ' ἐξωσθέντες ὠχυρώθησαν ἐν Ἠραίᾳ², ἐπετέθησαν ἐξ αὐτῆς

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 365.

² Περὶ Ἠραίας ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 346. Th Wise Excursion in the Peloponneso Τόμ. Α' σ. 73.

ἐναντίον τῆς πατρίου πόλεως, τελοῦσης τὰ Διονύσια, καὶ προέβησαν εἰς φοβερὰν σφαγὴν τῶν συμπολιτῶν. Ἐπραξαν δὲ ταῦτα μόνον ἐξ ἐκδικήσεως, ἅτε διαγινώσκοντες, ὅτι ἦσαν ἀνίσχυροὶ νὰ διατηρήσωσι τὴν ἀρχήν· διὸ μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἐκδικητικοῦ αὐτῶν ἔργου ἀπεχώρησαν εἰς τὴν Σπάρτην.

Ὅμοια δ' ἐπανελήφθησαν καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν, ἀλλ' ἡ ἔκβασις ὑπῆρξεν ὥς τὸ πλεῖστον ὅλως ἀντίθετος. Καὶ δὴ ἐν ταῖς πλείσταις τῶν πόλεων οἱ δημοκρατικοὶ ἦσαν οἱ ἀσθενέστεροι, τῶν τοῦ δήμου ἐξωσθέντων κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη καὶ ἐνισχυθείσης τῆς ἀρχῆς τῶν ἀντιπάλων. Διὰ τοῦτο ἀπέτυχον καὶ ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐν Φλιοῦντι αἱ ἀπόπειραι τῶν δημοκρατικῶν, πειραθέντων νὰ καταλάβωσι καὶ πάλιν τὴν πάτριον πόλιν, ἐν ἀμφοτέροις ταῖς πόλεσι μετὰ μεγάλην σφαγὴν ¹.

Κύριον δὲ ὁρμητήριον τῆς ἐν Πελοποννήσῳ δημοκρατίας ἦτο τὸ Ἄργος, καὶ οὐ μόνον ἀφωρμῶντο ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης στρατεῖαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ πόλις ἀπέβη κονίστρα τῶν βιαιοτήτων ἐμφυλίων ἀγώνων. Καὶ δὲν εἶχε μὲν ἐν ᾿Αργεῖ τὴν ἀρχὴν φατρία στηριζομένη εἰς τὴν δύναμιν τῶν Σπαρτιατῶν, ἀλλ' ὑπῆρχον ὅμως ἀκατάπαυστοι διχόνοιαὶ μεταξὺ τῶν ἡγετῶν τοῦ δήμου καὶ τῶν διοικούντων τὰ κοινὰ, αἵτινες ἐλαμβάνοντο ἀκόμη κυρίως ἐκ τῶν ἀνωτέρων τάξεων. Οὗτοι δὲ, βαρυνθέντες τέλος τὰς ἀφορήτους ταλαιπωρίας, κατέστρωσαν σχέδιον πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν. Ἀλλὰ τὰ τεκταινόμενα ἀπεκαλύφθησαν, καὶ τριάκοντα τῶν ἐπιφανεστάτων πολιτῶν ἐτιμωρήθησαν ἐπ' αὐτοῖς διὰ τοῦ θανάτου. Ἀλλὰ τοῦτο ὑπῆρξε μόνον ἡ ἀρχὴ τῶν βιαιοπραγιῶν. Πράγματι τὰ γενόμενα ἐνέπλησαν φοβερᾶς ταραχῆς τὸν σύμπαντα δῆμον· ἐπωφελοῦμενοι δὲ ταύτην οἱ δημαγωγοί, ἀπή-

¹ Περὶ τῶν στάσεων ἐν Φιγαλείᾳ, Κορίνθῳ καὶ Φλιοῦντι ἴδε Διοδώρου Σικελιώτου XV, 40. Κατὰ τὸν Διόδωρον αἱ στάσεις αὗται συνέβησαν μετὰ τὸ 374 π. Χ. Οἱ δὲ παρὰ τοῦ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. Θ' σ. 417. Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. 6' Τόμ. Ε' σ. 422. Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadous Τόμ. ΙΕ' σ. 32 σημ. 1] ἐκφερόμενοι κατὰ τῆς χρονολογίας ταύτης ἰσχυρισμοὶ δὲν εἶνε κρίσιμοι.

τησαν τελείαν κήρχσιν τῆς πόλεως ἀπὸ πάντων τῶν ἀντιδημοκρατικῶν. Κατὰ τακτὴν δὲ ἡμέραν ἐπέπεσον τὰ μέχρι μανίας ἐξερεθισθέντα πλήθη φέροντα σκυτάλας, ἥτοι ῥάβδους, ἐναντίον ἀπάντων ἐκείνων ὅσοι ἐφαίνοντο ὑποπτοὶ δι' οἰονδήποτε λόγον. Χίλιοι δὲ καὶ διακόσιοι πολῖται ἔγειναν θύματα ὁμοτάτης βίας· ὅτε δὲ οἱ δημαγωγοί, καταληφθέντες καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τρόμου ἕνεκα τῆς ὑπερμέτρου καὶ μιαρᾶς βίας ἣν εἶχον προκαλέσει, ἠθέλησαν νὰ ἐπίσχωσιν αὐτὴν, προσεβλήθησαν καὶ αὐτοὶ καὶ ἐφονεύθησαν· οὕτω δὲ μόνον μετὰ τελείαν ἐξάντλησιν ἐν τῇ σφαγῇ ἐπανήλθεν ἡ ἡσυχία¹. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ σκυταλισμοῦ² γνωστὴ στάσις ἐν Ἀργεὶ, γεγονὸς μὴ ἔχον μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἄλλο ὅμοιον ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἱστορίᾳ. Ὑπῆρξε δὲ οὕτω πρωτοφανές, ὥστε καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν ἐθεωρήθη φοβερὸν σημεῖον τῆς συγχρόνου διαφθορᾶς, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι προέβησαν εἰς κήχαρσιν τῆς ἑαυτῶν πόλεως, φρονούντες, ὅτι τὸ σύμπαν ἐλληνικὸν ἔθνος εἶχε μολυνθῆ διὰ τῆς ἀνοσιουργίας ἐκείνης³.

Τὸ δὲ γεγονὸς τοῦτο ὑπῆρξε περίπου σύγχρονον πρὸς τὴν μάχην τῶν Λεύκτρων⁴. Οἱ δ' αἵματηροὶ ἀγῶνες ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι φαίνονται συμπίπτοντες πρὸς τὰ προηγούμενα ἔτη καὶ συνδέονται πιθανῶς πρὸς τὰς διαπραγματεύσεις τοῦ 374 π. Χ.⁵, καθ' ἃ ἤδη ἡ καθομολόγησις τῆς πρώτης εἰρήνης εἶχε προκαλέσει ἕνεκα τῆς ἐν αὐτῇ ἐπηγγελμένης αὐτονομίας ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων ὁμοίας στάσεις⁶. Ἀπανταχοῦ ἡ ἀρχαία τάξις τῶν πραγμάτων ἐν τε ταῖς πόλεσιν ἐκάσταις καὶ ἐν ταῖς συμμαχίαις εἶχε κλονηθῆ.

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XV, 57-58.

² Οἱ Ἀργεῖοι εἶχον πιθανῶς τὴν συνήθειαν νὰ συνέρχωνται κρατοῦντες σκυτάλην (ῥάβδον)· τὰ ἔθνη δὲ τοῦτα ἀπέβαλον ἐνωρὶς οἱ Σπαρτιῆται. Ἴδε Πλούταρχον ἐν Βίῳ Λυκούργου 11.

³ Πλούταρχου Πολιτικά παραγγέλματα σ. 814 B.

⁴ Κατὰ τὸν Διοδώρου Σικελιώτην [XV, 57] συνέβη Ὀλυμπ. 102, 3 (370 π. Χ.) [βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην].

⁵ Ἴδε ἄνωτέρῳ Τόμ. Δ' σ. 459.

⁶ Ἴδε ἄνωτέρῳ Τόμ. Δ' σ. 365.

Καὶ ἐν τῷ φυσικῷ δὲ κόσμῳ ἐπῆλθον τότε διοσημίαι, αἵτινες, καθ' ἃ καὶ τὰ προηγηθέντα τῶν περσικῶν πολέμων φυσικὰ φαινόμενα, ἐθεωρήθησαν ἀπειλητικαὶ προμαντεῖαι. Οὕτω δὲ κατὰ τὸν ἐνιαυτὸν τοῦ ἄρχοντος Ἀστίου (374-373 π. Χ.) κατεφόδησε τοὺς Ἑλληνας κομήτης πρωτοφανὴς τὸ μέγεθος καὶ τὴν λαμπρότητα, ἡ λεγομένη πυρίνη δοκίς¹. Κατὰ τὸ αὐτὸ δ' ἐκεῖνο ἔτος συμπίπτουσι καὶ οἱ καταστρεπτικοὶ σεισμοὶ οἱ κλονήσαντες τότε τὴν Πελοπόννησον, τὸ ἀρχαῖον οἰκητήριον τοῦ ἐνοσίχθονος Ποσειδῶνος². Ἡ πόλις τῆς Ἀχαΐας Βοῦρα κατεπόθη, διανοιγέντος ῥήγματος ὅπερ ἐκλείσθη ἔπειτα καὶ πάλιν, καὶ ἡ Ἐλίκη κατεκλύσθη μετὰ καὶ σύμπαντος τοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ ἦτο ἐκτισμένη, καὶ ἐπίστευον, ὅτι ἔβλεπον ἐν τῷ βάθει τῆς θαλάσσης τὰ μόνον ἐναπολειφθέντα λείψανα τῆς ἀρχαίας ἐκείνης ἰωνικῆς πόλεως³.

Ὅτε λοιπὸν διεδόθη τὸ ἄγγελμα περὶ τῆς ἐν Λεύκτροις μάχης ἀνὰ τὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἡ φατρία ἡ ἀπὸ ἐτῶν ἤδη προπαρασκευάζουσα μεταβολὴν τῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ πραγμάτων ἐνεπλήσθη, ὡς εἰκὸς, νέου θάρρους. Ὁ συνέχων αὐτὴν φόβος ἐξέλιπεν. Ἡ ἐξηντημένη Σπάρτη, ἥτις εἶχεν ἀνάγκην ἀπάντων αὐτῆς τῶν ἀνδρῶν, ἀπέσυρε τοὺς ἀρμοστὰς ἐκ τῶν πόλεων ἐκείνων, αἵτινες εἶχον θεωρηθῇ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου δεόμεναι ἐπιτηρήσεως ἰδιαζούσης. Καὶ κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον ἐπράχθησαν ταῦτα, ὅπως τηρηθῶσιν αἱ ὑπὸ τῆς τελευταίας συνθήκης ἐπιβαλλόμεναι ὑποχρεώσεις, ἀλλ' οὐδεὶς ἀμφέβαλλεν, ὅτι ἡ Σπάρτη δὲν ἤθελε προβῇ εἰς τὸ διάβημα ἐκεῖνο, ἂν ὁ Κλεόμβροτος ἤθελε νικήσει ἐν Λεύκτροις.

Τώρα δ' ἐφαίνετο εὐκολος ἐπιβολὴ τὸ νὰ καταστῇ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ πραγματικὴ ἡ ἐπηγγελλόμενη ἐλευθερία τῶν πόλεων

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XV, 50. Πάριον μάρμαρον στ. 83 ἐν Corpus Inscriptionum Graecarum Τόμ. Β' σ. 322. [C. Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 552]. Παρ' ἀμφοτέρους καλεῖται πυρίνη δοκίς. Σημαίνει δὲ ἡ ἔκφρασις αὕτη οὐρᾶν κομήτου, καθ' ἃ μαρτυρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης παρὰ τῷ Σενέκᾳ (Quaest. Nat. VII, 5).

² Διοδώρου Σικελιώτου XV, 49.

³ Διοδώρου Σικελιώτου XV, 48-49. Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 466 κ.έ.

ἐκάστων. Ὁ δεσμεύων αὐτὰς κλοῖς εἶχε διαρραγῇ, καὶ ἠδύναντο νὰ κινηθῶσιν ἐλευθέρως. Ἀλλ' ἦτο ἕμως δυσχερὲς ἢ ἐκ τῆς πεπατημένης τοῦ ἀρχαίου καθεστῶτος πρὸς νέας ὁδοὺς ἀναπτύξεως μεταστροφή. Ἡ δύναμις τῆς συνηθείας ἦτο οὕτω μεγάλη, ὥστε καὶ μετὰ τὴν μάχην σχεδὸν ἅπαντες ὑπήκουον εἰς τὸ περὶ συστρατεύσεως κέλευσμα τῆς Σπάρτης, εἰ καὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἶχον ἐπιδείξει δυσμένειαν καθ' ὅλου πρὸς τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Θηβαίων. Ἡ σύμπασα χερσόνησος εὐρίσκετο ἐν ταραχῇ, ἀλλ' ἔλειπεν ὅλως κέντρον τῆς ἀντιδράσεως καὶ κοινὸς τις αὐτῆς σκοπός. Ἡ Σπάρτη εἶχεν ἀπομονώσει ἀπάσας τὰς πόλεις, οὐδεμία δ' ἐτόλμα νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἡγεσίαν.

Ἡ δὲ κατὰστασις ἐκείνη τῶν πραγμάτων δὲν διέλαθε τοὺς Ἀθηναίους. Αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἤδη κατὰ τὰς τελευταίας διαπραγματεύσεις τοῦ συνεδρίου ἐπιδιώξει ἀναμνηρίστως τὸν σκοπὸν νὰ διαλύσωσι τὴν ὑφισταμένην πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ὑποτελείαν τῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ δὲν εἶχον κατορθώσει τὸ σκοπούμενον, καὶ ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ ἀναγνωρίσωσι τελείως τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης. Τώρα δὲ ἠβέλησαν νὰ ἐπανορθώσωσι τὸ γενόμενον λάθος. Τώρα ἐφαίνετο πλέον οἷον εἰ παντελῶς χηρεύουσα ἡ θέσις πόλεως ἐχούσης τὴν ἡγεμονίαν ἐν Πελοποννήσῳ· κατὰ ταῦτα παρίστατο ἀνάγκη νὰ μὴ ἐπιτραπῇ ἢ ἐν τῷ ἀξιώματι τούτῳ ἀντικατάστασις τῆς Σπάρτης δι' ἄλλης πόλεως. Διὰ τοῦτο ἐστάλη ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην πρόσκλησις πρὸς τὰς πελοποννησιακὰς πόλεις νὰ πέμψωσι πρέσβεις εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως ἐν αὐταῖς ὁμολογηθῶσιν ἐκ νέου οἱ ὅροι τῆς ἐπ' ἐσχάτων ψηφισθείσης εἰρήνης¹. Τοῦτο δὲ πρῶτοντες οἱ Ἀθηναῖοι ἀνελάμβανον

¹ *Ξενοφώντος* Ἑλλην. VI, 5, 1· ἐνθυμηθέντες οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι ἐτι οἴονται χρῆναι ἀκολουθεῖν καὶ οὕτω (οἷον δὲ οὕτω καθ' ἰσχυρίζεται ὅτι πρέπει νὰ γραφῇ ἐνταῦθα ὁ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. Θ' σ. 419 σημ. 2 Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. β' Τόμ. Ε' σ. 424. Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadous Τόμ. II' σ. 34 σημ. 2]) διακρίνουντο οἱ Λακεδαιμόνιοι ὥς περ τοὺς Ἀθηναίους διέθεσαν, μεταπέμπονται τὰς πόλεις ὅσαι βούλονται τῆς εἰρήνης μετέχειν, ἣν βασιλεὺς κατέπεμψε. Κατὰ τῆς ἀξιώσεως ταύτης διεμαρτυρήσαν οἱ Ἱδαιοί. *Ἰδε* | *Ξενοφώντος* Ἑλλην. VI, | 6, 2. *Θεοδόμου* Ἀπόσπ. 283 [παρὰ C. Müller] *Fragmenta Historicorum Graecorum* Τόμ. Α' σ. 326.

αὐτοὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιτηρήσεως τῆς εἰρήνης· ἀνυψώθη δ' ἔτι μᾶλλον ἡ σημασία αὐτῆς διὰ τοῦ τότε γενομένου καθορισμοῦ, καθ' ὃν ἅπαντες οἱ μετέχοντες τῆς εἰρήνης ἔμελλον νὰ ὑποχρεωθῶσι νὰ ποικρούσωσι κοινῇ πᾶσαν ἀδικίαν κατὰ τῆς ἀνεξαρτησίας μιᾶς οἰαςδὴποτε τῶν εἰς τὴν εἰρήνην προσχωρησασῶν πόλεων. Ἐγένετο δὲ οὕτως ἀπόπειρα νέας καὶ τολμηρᾶς πολιτικῆς ἐνεργείας, τῶν Ἀθηναίων ἀναλαμβάνοντων νὰ συντάξωσι περὶ ἑαυτοῦς τὰς στερουμένας ἡγέτου πόλεις τῆς χερσονήσου. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, προβαίνοντες ἀμέσως μετὰ τὴν ἦταν τῶν Λακεδαιμονίων εἰς τοιαύτην πρὸς ὄφελος τῶν Ἀθηναίων ἐνέργειαν καὶ οἰοῦντι κηρύσσοντες ἐκλιποῦσαν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ δεικνύμενοι πρόθυμοι νὰ διαδεχθῶσιν αὐτοὺς, παρέβαινον δεινῶς τὴν πρὸς τὴν Σπάρτην φιλίαν καὶ συμμαχίαν· ἀλλ' ἡ διαγωγὴ αὕτη ἡδύνατο νὰ δικαιολογηθῇ μόνον διὰ τῆς ἐπιθυμίας νάντιπράξωσιν εἰς πᾶσαν ἀνάμιξιν τῶν Θηβῶν. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ κατεδείχθη, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἀνίκανοι νὰ ἀναλάβωσι τὴν ἡγεσίαν τῶν πελοποννησιακῶν πραγμάτων.

Αἱ ἐν Πελοποννήσῳ στάσεις προσέλαβον ἐντὸς βραχείου χρόνου χαρακτῆρα λίαν σοβαρὸν καὶ κρίσιμον, ἰδίως ἐν Ἀρκαδίᾳ. Πράγματι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ πλειότερον ἢ ὅπουδὴποτε ἄλλαχοῦ τῆς Πελοποννήσου εἶχε παρακωλυθῇ πᾶς ἀνάπτυξις ἕνεκα τῆς ὑπεροχῆς τῆς Σπάρτης. Ἡ Ἀρκαδία συνέκειτο ἐξ ὁμάδος πόλεων καὶ κομῶν ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων συνδεομένων πρὸς ἀλλήλας διὰ κοινῶν λατρεῶν, οἷαι αἱ τοῦ Λυκαίου Διὸς καὶ τῆς Ὑμνίας Ἀρτέμιδος¹. Ἡ δὲ κορυφὴ τοῦ Λυκαίου ἦτο τὸ ἱερὸν ὄρος, ὃ Ὀλυμπος ἀπάντων τῶν Ἀρκαδῶν². Κατ' ἑκὸς δὲ τὰς ἀρκαδικὰς χώρας ῥωμαλέος ὄρεινός λαὸς, καὶ οἱ πολλοὶ μισθοφόροι

¹ Ὁ Λυκαῖος Ζεὺς καὶ ἡ Ὑμνία Ἀρτεμις παρουσιάζονται ἐπὶ τῶν ἀρχαϊκῶν μακρὸν χρόνον πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Μεγάλης πόλεως κεκομμένων ἀρκαδικῶν νομισμάτων. Ἰδε Pinder καὶ Friedländer Beiträge zur älteren Münzkunde σ. 85 κ. ἔ. Warren Essay of Greek federal coinage σ. 30.

² Ἰδε περὶ τῆς Ἀρκαδίας Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 164 κ. ἔ. [Πρὸς. καὶ ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 369].

οἱ ἐκστρατεύσαντες ἐκ τῆς Ἀρκαδίας, ὅπως ἀποκτήσωσιν ἐν Σικελίᾳ, ἐν Ἀσίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ τιμὴν καὶ πλοῦτον, μαρτυροῦσι τὴν πληθώραν δυνάμεως καὶ πολυπραγμοσύνης τὴν ζωογονοῦσαν τὸ ἀρκαδικὸν φύλον ¹. Διὰ τοῦτο ἐν τῶν κυριωτάτων μελημάτων τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας τῶν Λακεδαιμονίων ὑπῆρξε πάντοτε νὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν δύναμιν τοῦ λαοῦ ἐκείνου χάριν ἰδίων σκοπῶν καὶ μεταχειρισθῶσιν αὐτὴν πρὸς ἰδίαν χρῆσιν. Ἀφ' οὗ δὲ χρόνου ἡ καθυπόταξις τῆς Ἀρκαδίας εἶχε ναυαγήσει ἕνεκα τῆς ἀντιστάσεως τῶν Τεγεατῶν καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν, ἡ Σπάρτη εἰργάζετο ἀκαταπονήτως, ἵνα παρακωλύσῃ τὴν ἀνάπτυξιν πάσης ἐν Ἀρκαδίᾳ ἰσχυρᾶς πόλεως ἐχούσης ἰδίαν ἀρχήν. Ἀπόλυτον δὲ κυριαρχίαν ἐξήσχει ἐπὶ τῶν ἀγροτικῶν κωμῶν τῶν οἰκούντων ἐν ταῖς κοιλάσι τοῦ Ἀλφειοῦ καὶ τῶν παραποτάμων αὐτοῦ καὶ ἕνεκα τοῦ χαλαροῦ αὐτῶν φυλετικοῦ συνδέσμου μὴ μεριμνώντων περὶ ἐπιδιώξεως ἰδίας πολιτικῆς ἐνεργείας. Ἐκ δὲ τῶν πόλεων τῆς χώρας συνεδέετο πρὸς τὴν Σπάρτην δι' ἀρχαίων συνθηκῶν ἡ Τεγέα, καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐφέροντο πρὸς τὴν πόλιν ταύτην πάντοτε μετ' ἰδιαζούσης προσοχῆς καὶ ἐπιφυλάξεως ἕνεκα τῆς σημασίας αὐτῆς ². Ἀλλὰ πρὸς τὴν Μαντίνειαν εἶχεν ἐπιδειχθῇ ὅλη ἡ αὐστηρότης καὶ βία τῆς ἐξενεχθείσης παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν καταδίκης· διοικισθέντες δὲ κατὰ κώμας, ἔζων οἱ πολῖται αὐτῆς τελείως ἡδωχαριστημένοι, καθ' ἃ ἰσχυρίζοντο οἱ Σπαρτιαῖται ³. Ἀλλ' ὅμως οἱ Μαντινεῖς, εὐθύς ὡς ἡδυνήθησαν νὰ ἔχωσιν ἐλευθερίαν ἐνεργείας, ἀπέστησαν τοῦ ἐπιβληθέντος εἰς αὐτοὺς διοικισμοῦ, ἀνεκάλεσαν τοὺς ἐξωσθέντας δημαγωγοὺς καὶ ἀνέκτησαν τὴν Μαντίνειαν μετὰ διασποράν δεκατεσσάρων ἐτῶν. Διδαχθέντες δ' ἐκ τοῦ

¹ Τῶν ἐξ Ἀρκαδίας μισθοφόρων ἦτο προομιώδης ἡ φήμη Ἰδε *Ἑρμιππον* παρ' *Ἀθηναίῳ* I, σ. 127· ἀνδράποδοι ἐκ Φρυγίας, ἀπὸ δ' Ἀρκαδίας ἐπικούρους. Πρβλ. *Θουκυδίδου* VII, 57. Μεταξὺ τῶν Κυρείων ἦσαν ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ στρατεύματος Ἀρκαῖδες καὶ Ἀχαιοί. *Ξενοφώντος* Κύρου Ἀνάδ. VI, 2, 10.

² *Ἡροδότου* IX, 26. *Πλουτάρχου* Κεφαλαίων καταγραφὴ Ἑλλην. 5.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 371.

παθήματος αὐτῶν κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀγησιπόλιδος πολιορκίαν¹, ἀπέκλεισαν ἀπὸ τῆς πόλεως τὸν Ὀφιν καὶ ἔκτισαν λίθινον βάθρον τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν, ἐξασφαλίζον αὐτὸν ἀπὸ πάσης ἐκ τῶν ὑδάτων βλάβης².

Ἡ ἀνάκτισις τῆς πόλεως ἦτο φανερά ἐξέγερσις ἐναντίον τῆς Σπάρτης, ἡ πρώτη ἀπροκάλυπτος ἀποστασία μεταξὺ τῶν συμμάχων τῶν Λακεδαιμονίων. Διὰ τοῦτο ἐθεωρήθη γεγονὸς ἐνδιαφέρον ἅπαντας τοὺς Πελοποννησίους. Αἱ γείτονες πόλεις ἐβοήθησαν εἰς τὴν κτίσιν, καὶ οἱ Ἡλεῖοι ἔστειλαν χρηματικὰς εἰσφοράς πρὸς ἐπιτάχυνσιν αὐτῆς, πρὶν ἢ οἱ Σπαρτιᾶται παρακωλύσωσι τὸ ἔργον. Ἄλλ' οὗτοι ἦσαν οὕτως ἀποθεαρρυσμένοι, ὥστε οὐδ' ἐσκέφθησαν καὶ σοβαρῶς περὶ παρεμποδίσεως τοῦ ἔργου. Μόνον δὲ μέλημα εἶχον νὰποφύγῃσι τὴν φανεράν προσβολὴν τῆς τιμῆς καὶ τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν. Διὰ ταῦτα ἠναγκάσθη ὁ Ἀγησίλαος, ὅστις συνεδέετο διὰ φιλικῶν σχέσεων μετὰ τῶν Μαντινέων, νὰ πρεσβεύσῃ αὐτοῖς εἰς Μαντινείαν, ὅπως τοῦλάχιστον κατορθώσῃ ἀναστολὴν τῆς οἰκοδομῆσεως τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν. Ἐζήτησε δὲ, ὅπως τοῦλάχιστον ἀπευθυνθῶσι κατὰ τύπους εἰς τὴν Σπάρτην, καὶ ὑπεσχέθη, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔμελλον πάντως νὰ ἐγκρίνωσι τὴν τειχοδομίαν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὑποστηρίξωσιν αὐτοὶ τὴν οἰκοδομήσιν³. Καὶ αὕτη μὲν ἤδη ἡ ἐντολὴ ἦν ἀνέλαβεν ὁ Ἀγησίλαος ὑπῆρξε καθ' ἑαυτὴν λίαν ἀνιάρα· ἔτι δὲ ταπεινωτικώτερον ὑπῆρξεν, ὅτι οἱ ἄρχοντες τῆς νέας Μαντινείας ἐπωφελήθησαν τὴν παρουσιαζομένην εὐκαιρίαν, ἵνα καταστήσωσιν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης αἰσθητοτάτην τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν τῶν πραγμά-

¹ Ὁ Ἐπαμεινώνδας ὑπῆρξεν ὁ εἰσηγητὴς τῆς ἀνακτίσεως τῆς Μαντινείας. *Πανσανίου* IX, 14, 4· Μαντινείας [δὲ κατὰ κώμας ὑπὸ Ἀγησιπόλιδος διωκισμένων] εἰς τὴν ἀρχαίαν συνήγαγεν αἰθῆρις πόλιν. Πρβλ. Hertzberg [Das Leben des Königs Agesilaos] σ. 351. Ὡς πρὸς δὲ τὴν χρονολογίαν ὁ *Ξενοφῶν* εἶνε ἀκριδέστερος τοῦ *Πανσανίου*.

² *Ξενοφώντος* Ἑλλήν. VI, 5, 3. Πρβλ. Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 236.

³ *Ξενοφώντος* Ἑλλήν. VI, 5, 4· ὁ δὲ [ὑπισχνεῖτο] αὐτοῖς, ἐὰν νῦν ἐπίσχωσι τῆς τειχίσεως] ποιήσῃν ὥστε μετὰ τῆς Λακεδαιμόνου γνώμης καὶ μὴ δαπανηρῶς τειχισθῆναι τὸ τεῖχος.

των. Καὶ δὴ αἱ προτάσεις αὐτοῦ ἀπεκρούσθησαν ἀποτόμως, ἐπειδὴ κατὰ τὴν δοθείσαν ἀπόκρισιν οὐδεμία ἡδύνατο νὰ ἐπέλθῃ μεταβολὴ τῆς γενομένης ἀποφάσεως τῆς πόλεως, ἡ δὲ Σπάρτη ἤναγκάσθη νὰ ὑποστῇ σιωπηρῶς καὶ ταύτην τὴν ταπείνωσιν, [ἅτε μὴ ἔχουσα τὸ δικαίωμα ἕνεκα τῆς ἐπ' αὐτονομίᾳ γενομένης εἰρήνης νὰ στρατεύσῃ ἐναντίον τῶν Μαντινέων] ¹. Κατὰ ταῦτα οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐτιμωρήθησαν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ, καὶ δὴ τὸ πρῶτον παρ' αὐτῆς ἐκείνης τῆς πόλεως, ἣν εἶχον εἴπερ τινὰ καὶ ἄλλην ἀδικήσει· ἡ δὲ ἡρημασμένη Μαντινεία ὑπῆρξε τὸ ὀρμητήριον τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ ἀρκαδικοῦ λαοῦ.

Ἡ Ἀρκαδία ἦτο ὀρεινὴ χώρα οἰονεὶ ἐκ φύσεως πεπλασμένη πρὸς ἀνάπτυξιν πόλεων ἐλευθέρων. Ἐξῆς δ' ἐν αὐτῇ λαὸς πολυάνθρωπος, ὅστις ἦτο ὑγιὴς καὶ λιτὸς, φιλοπόλεμος καὶ δραστήριος, λαὸς ἀγροτῶν, θηρατῶν καὶ ποιμένων, θεωρῶν ἑαυτὸν τὸν αὐτόχρημ' αὐτόχθονα καὶ ἀρχαιότατον λαὸν τῆς χερσονήσου ². Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τῶν περσικῶν πολέμων ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν στρατευομένων ἀνῆρχετο εἰς περίπου εἰκοσιπεντακισχιλίους ἄνδρας, ὧν τὸ μὲν τρίτον προήρχετο ἐκ τῶν τριῶν μεγάλων πόλεων, τῆς Τεγέας, τῆς Μαντινείας καὶ τοῦ Ὀρχομενοῦ, οἱ δὲ λοιποὶ ἐκ τῶν μικροτέρων πόλεων καὶ τῶν κωμῶν ³. Πράγματι ἡ Ἀρκαδία παρίστανε ποικιλώτατον θέαμα παντοίων πολιτειῶν. Πολιτεύματα πάντων τῶν χρόνων ὑφίσταντο ἐν τοῖς διαφόροις διαμερίσμασι τῆς χώρας παρ' ἄλληλα, ἀπὸ τῶν μάλιστα νεοτρόπων ἀστικῶν κτι-

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 5, 5· στρατεύειν [γε μέντοι] ἐπ' αὐτοὺς οὐ δύνατον ἐδόκει εἶναι, ἐπ' αὐτονομίᾳ τῆς εἰρήνης γεγενημένης.

² [Γνωστὸν, ὅτι οἱ Ἀρκάδες ἐκαυχῶντο, ὅτι ἦσαν αὐτόχθονες καὶ ἔλεγον ἑαυτοὺς Προσελήνους. Ἰδε *Ἀριστοτέλην* ἐν τοῖς *Σχολίοις* εἰς *Ἀπολλώνιον* *Ῥόδιον* καὶ εἰς *Ἀριστοφάνους* Νεφέλ. στ. 397. Μεγά *Ἑτυμολογικὸν* ἐν λ. Προσελήνιοι. Πρὸλ. Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 180, σημ. 10. Bursian *Geographie von Griechenland* Τόμ. Β' σ. 190.]

³ Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 274. [Ὁ Beloch *Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt* σ. 149 εἰς 150000 ἐν ὅλῳ ἀναριθμᾷ τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοικῶν τῆς Ἀρκαδίας, περὶ δὲ τῶν ἐκ τῆς χώρας στρατευσέμενων καὶ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν οἰκητόρων ἴδε σ. 123 κ. ἐ. Ὁ δὲ *Καστόρχης* ἐν τῷ Ἀθηναίῳ Τόμ. Ε' σ. 112 κ. ἐ. ἀναριθμᾷ τοὺς κατοικοὺς τῆς Ἀρκαδίας εἰς 200000].

σμάτων, οἷα ἡ δημοκρατικὴ νέα Μαντίνεια, μέχρι τῶν ἀπλουσμάτων καὶ ἀρχαιοτροπωμάτων πολιτευμάτων, οἷα τὰ ὑπιστάμενα παρὰ τοῖς ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἀλφειοῦ διαβιοῦσιν ἀγρόταις, τοῖς Παρρασίοις, τοῖς Κυνουριεῦσι καὶ ἄλλοις, οἵτινες, οἰκοῦντες κωμηδόν, μόνα κοινὰ εἶχον τὰ φυλετικὰ αὐτῶν ἱερά. Τὴν δὲ διάσπασιν ταύτην εἶχε προαγάγει ἡ Σπάρτη πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον, ἅτ' ἐξασθενοῦσα τὴν χώραν, ἥτις οὕτως ἔχουσα ἡδυνάτει νάντεπεξέλθῃ πρὸς τὴν δύναμιν τῶν Λακεδαιμονίων. Οὕτως ἡ Ἀρκαδία ἀπέβη ὁδὸς ἀνοικτὴ εἰς τὰς στρατείας τῶν Σπαρτιατῶν, οἱ δὲ Ἀρκαῖδες παρεῖχον στρατιώτας πάντοτε προθύμους νὰ ὑπηρετήσωσι τὰ ἐν Σπάρτῃ παρασκευαζόμενα σχέδια πολέμου, καὶ αἱ ψῆφοι τῶν πολλῶν μικρῶν ἀρκαδικῶν πόλεων ἐξησφάλιζον εἰς τὴν Σπάρτην τὴν πλειονοψηφίαν ἐν πᾶσι τοῖς συνεδρίοις τῶν συμμάχων.

Ἄλλ' ἡ ἀναξιοπρεπὴς αὕτη ὑποτέλεια εἶχεν ἀπὸ μακροῦ προκαλέσει μεγάλην δυσἀρέσκειαν, ἥτις ἐξερράγη σὺν τῇ ἐκπτώσει τῆς δυνάμεως τῆς Σπάρτης. Μετὰ δὲ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην προῆλθεν εἰς τὸ μέσον φανερώς ἡ φατρία ἡ θέλουσα τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἀρκαδίας. Ἐξεγίρεται τότε ἡ συνειδήσις τοῦ ἀρκαδικοῦ λαοῦ· οἱ δὲ Ἀρκαῖδες αἰσθάνονται ὁπόσον ἐπονείδιστον ἦτο ὅπως γίνηται κατάχρησις αὐτῶν πάντοτε πρὸς ξένους σκοποὺς ἕνεκα τῆς ὑποδουλώσεως αὐτῶν καὶ τῆς ἀδυναμίας, ἐν ᾧ ἦσαν ὁ ἀρχαιότατος λαὸς τῆς χερσονήσου, ἅμα δὲ ὁ ἀλκιμώτατος καὶ πολυπληθέστατος¹. Ἦσθάνοντο δὲ, ὅτι ἦσαν προσωρισμένοι πρὸς ἀξίωμα ὅλως διάφορον παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Τὸ δὲ λαμπρὸν παρά-

¹ Αἱ ἰδέαι αὗται ἐκφράζονται ἐν τῷ λόγῳ τοῦ Λυκομήδους παρὰ τῷ Ξενοφῶντι (Ἑλλ. VII, 1, 23) [λέγων] ὡς μόνοις μὲν αὐτοῖς πατρὶς Πελοπόννησος εἴη, μόνοι γὰρ αὐτόχθονες ἐν αὐτῇ οἰκοῦεν, πλεῖστον δὲ τῶν ἑλληνικῶν φύλον τὸ ἀρκαδικὸν εἴη καὶ σώματα ἐγκρατέστατα ἔχοι. Καὶ ἀλκιμωτάτους δὲ αὐτοὺς ἀπεδείκνυ, τεκμήρια παρεχόμενος ὡς ἐπικουρῶν ὁπότε δεηθεῖν τινες, οὐδένας ἵροῦντο ἀντ' Ἀρκαδῶν. "Ἐτι δὲ οὔτε Λακεδαιμονίους πώποτε ἀνευ σφῶν ἐμβάλεῖν εἰς τὰς Ἀθήνας [οὔτε νῦν Θηβαίους ἐλθεῖν ἀνευ Ἀρκαδῶν εἰς Λακεδαίμονα].

δειγμα τῶν Θηβῶν ἐδείκνυνεν εἰς αὐτοὺς τί ἔπρεπε νὰ πράξωσιν. Αἱ Θῆβαι εἶχον διὰ τῆς νίκης τῶν δημοκρατικῶν ἀνυψωθῇ ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν, καὶ ἀπὸ ὑποτελῶν τῆς Σπάρτης εἶχον ἀναδειχθῇ πόλις ἰσχυρὰ ἰδίαν ἔχουσα ἀρχήν. Ἡ αὐτὴ λοιπὸν σκέψις ἐξήφθη καὶ ἐν Ἀρκαδίᾳ. Ἦθελον νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν οἰκτρὰν διάσπασιν εἰς μικρὰ πολίσματα καὶ ἀπεσκόπησαν εἰς τὴν ἰδρυσιν ἐλευθέρως, ἐνιαίας καὶ ἰσχυρᾶς Ἀρκαδίας· οὕτω δὲ προῆλθον στάσεις μὴ περιορισθεῖσαι εἰς τὰς κώμας τῆς Μαντινείας, ἀλλ' ἐπεκταθεῖσαι ἀνὰ σύμπασαν τὴν Ἀρκαδίαν.

Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο ἦτο πολὺ δυσχερέστερον ἐν Ἀρκαδίᾳ ἢ ἐν Βοιωτίᾳ. Ἐν Ἀρκαδίᾳ δὲν ὑπῆρχε πόλις οἷα ἡ τῶν Θηβαίων, δυναμένη νὰ γείνη τὸ κέντρον τῆς χώρας. Ὡφείλε λοιπὸν νὰ πλασθῇ νέον κέντρον, νέα μεγάλη πόλις, καὶ ὁ ἐν τῷ μέρει ἐκεῖνον τῆς χώρας, ἐν ᾧ οὐδεμία μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ὑφίστατο πόλις, ἐν μέσῳ τῶν κωμῶν τῶν κειμένων ἀπώτατα ἀπὸ τῆς Σπάρτης καὶ μάλιστα ἀνεξαρτήτων ἀπ' αὐτῆς.

Πιθανώτατα δὲ ἡ δημοκρατικὴ φατρία εἰργάσθη ἐπὶ μακρὸν σιωπηρῶς, ἐπειδὴ ἀμέσως μετὰ τὴν παρὰ τὰ Λεῦκτρα μάχην ἐπετεύχθη συνεννόησις περὶ τῶν κυριωτάτων ἔργων μεταξὺ τῶν διαφόρων πόλεων καὶ ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν αἱ δραστηριώταται τῶν ἀποφάσεων. Ἐξελέχθη δὲ καὶ ἡ θέσις τῆς νέας μεγάλης πόλεως, καὶ ὁ ἐν τῷ εὐφορωτάτῳ πεδίῳ τῆς νοτίου Ἀρκαδίας, παρὰ τὸν Ἐλισσῶνα, τὸν παραπόταμον τοῦ Ἀλφειοῦ, ἐν ἀποστάσει τριῶν περὶ τοῦ τετάρτου τῆς ὥρας ἀπ' αὐτοῦ.

Κυριώτατος δὲ λόγος δι' ὃν ἐξελέχθη τὸ χωρίον τοῦτο δὲν ὑπῆρξε τὸ ὀχυρὸν αὐτοῦ, ἐπειδὴ κεῖται ἐν κοιλάδι σκαφοειδεῖ, στερεῖται δὲ ἀκροπόλεως καὶ πάσης ἀπὸ φύσεως ἀμύνης. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἡ μεγάλη εὐφορία τοῦ ἐδάφους ἦτο λίαν εὐνοϊκὴ πρὸς εὐδοκίμησιν πόλεως μεγάλης. Ἦτο δὲ δυνατὴ ἐν τῷ χωρίῳ ἐκεῖνῳ ἡ συνένωσις τῶν ἀπὸ τοῦ ἀγροτικοῦ καὶ ἀστικοῦ βίου ἀγαθῶν κατὰ τὴν ἀρέσκειαν τῶν εἰς τὰ γροτικά ἔργα εἰθισμένων Ἀρκάδων. Ἀλλὰ τὸ κυριώτατον ἦτο, ὅτι ἐκεῖ συνεπλησιάζον πρὸς ἄλ-

λήλας αἱ ἔδραι δύο τῶν ἀξιολογωτάτων φύλων τῆς Ἀρκαδίας, τῶν Μαιναλίων καὶ τῶν Παρρασίων.

Καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ ὅρους Μαινάλου καταρρέει ὁ Ἑλισσών, καὶ τὸ νότιον ἤμισυ τῆς νέας πόλεως ἐκαλεῖτο ἀπὸ τινος πόλεως τῶν Μαιναλίων Ὀρεστία. Ἡ δὲ ἄλλη ὅχθη τοῦ ποταμοῦ ἀνῆκεν εἰς τοὺς Παρρασίους, ὧν ἐν τῇ χώρᾳ ἔκειτο τὸ Λύκαιον, τὸ διὰ τῶν δασωδῶν ἀκρωρειῶν δεσπόζον πρὸς δυσμὰς τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀλφειοῦ· διὰ τοῦτο δ' ἐκτίσθη ἐν μέσῃ τῇ νέᾳ πόλει ἀφίδρυμα τῆς λατρείας τοῦ ἱεροῦ τοῦ Λυκαίου Διὸς, τοῦ παναρχαίου κέντρου τῆς ὅλης Ἀρκαδίας. Εὐρίσκετο δ' ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς ἐν τῇ διασταυρώσει τῶν κυριωτάτων λεωφόρων τῶν συνδουστῶν τὴν Ἀρκαδίαν, τὴν Μεσσηνίαν καὶ τὴν Λακωνικὴν, προορισμὸς δ' αὐτῆς ἦτο νάποδῃ τὸ ὄχυρόν ἐντευκτῆριον τῶν περικειμένων κωμῶν, ὧν ἡ περιοχὴ εἶχεν ὑπάρξει μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου τελείως ἀναπεπταμένη εἰς τοὺς Σπαρτιάτας. Οὐ μόνον δ' αἱ ἀρκαδικαὶ πόλεις ἐκλήθησαν διὰ τῆς κτίσεως τῆς πόλεως ἐκείνης εἰς αὐθυπαρξίαν, ἀλλὰ καὶ τὰ συγγενῇ φύλα, ὧν ἡ χώρα ἀπὸ αἰώνων ἦτο συνηνωμένη μετὰ τῆς Λακεδαιμόνος, οἱ κάτοικοι τῆς ἄνω κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα καὶ τῆς τοῦ Οἰνοῦντος, συνεταράχθησαν. εὐθὺς ὡς ἐπεφάνη εἰς αὐτὰ ἡ εὐκαιρία νὰ συνενωθῶσι πρὸς Ἀρκαδίαν παλινρθωθεῖσαν καὶ ἰσχυράν. Οὕτω δὲ ἡ Σπάρτη ἡπειλεῖτο ἐν αὐταῖς ταῖς χώραις τῆς ἰδίας αὐτῆς ἀρχῆς.

Ἡ δὲ γοργὴ καὶ ἐπιτηδεῖα ἐκλογὴ τῆς θέσεως πρὸς κτίσιν τῆς πόλεως καὶ ἡ δραστηρία ἐκτέλεις τῆς οἰκοδομήσεως αὐτῆς δὲν θὰ κατενοοῦντο εὐκόλως, ἂν οἱ Ἀρκάδες, οἵτινες ἦσαν ἥκιστα παρεσκευασμένοι πρὸς κοινὰς ἐπιχειρήσεις καὶ ἐστεροῦντο πάσης ἡγεσίας ἤθελον ἐγκαταλειφθῇ εἰς τὴν ἐνέργειαν ἑαυτῶν μόνων. Ἀλλ' εἶνε ὅμως ἀπαραγνώριστος ξένη ἐπίδρασις, καὶ ἀναφέρεται ῥητῶς ὁ Ἐπαμεινώνδας ὡς ὁ οἰκιστὴς τῆς νέας μεγάλης πόλεως¹.

¹ Πανσανίου VIII, 32, 1· τῆς δὲ πόλεως οἰκιστὴς Ἐπαμεινώνδας σὺν τῷ δικαίῳ καλοῖτο ἂν· τοὺς τε γὰρ Ἀρκάδας αὐτὸς ἦν δὲ ἐπεγείρας εἰς τὸν συνοικισμόν.

Ἀπ' αὐτοῦ λοιπὸν προέρχονται, ὡς δυνάμεθα νὰ ποδεχθῶμεν, ἅπασαι αἱ εἰσηγήσεις· ἐκ παρορμήτεως δ' αὐτοῦ κατεστάθη ἀρχή, ἥτις ἐκ τῶν διαφόρων πόλεων καὶ κωμῶν τῆς Ἀρκαδίας ἐκλεχθεῖσα καὶ λαβοῦσα πλήρη ἐξουσίαν, προήγαγε τὸ κοινὸν ἔργον. Ὑπῆρξαν δὲ οἱ οἰκιστὰὶ ἐκεῖνοι δέκα, ἀνὰ δύο ἐκ Μαντινείας, Τεγέας καὶ Κλείτορος, τῶν Μαιναλίων καὶ τῶν Παρρασίων¹. Ὑπὸ δὲ τὴν ἐπιτήρησιν αὐτῶν ἐπεδιώχθη ἡ κτίσις τῆς νέας πόλεως, εἰς ἣν ἐδόθησαν μεγάλαὶ διαστάσεις. Καὶ δὴ δὲν ἐσκοπεῖτο νὰ κτισθῇ ἀπλῶς ὁρμητήριον πρὸς ἄμυναν τῶν συνόρων, ἀπλῶς περίβολος τειχῶν πρὸς ὑποδοχὴν τῶν οἰκητόρων τῶν κωμῶν ἐν χρόνοις πολέμου, ἀλλ' οἰκησις εὐπρεπῆς καὶ τελείως διατεταγμένη, εὐρύθμος νέα μεγάλη πόλις, ἥτις ὑψώθη οἶονεὶ διὰ μαγείας διὰ μιᾶς ἐν μέσῳ τῆς ὑπὸ ἀγροτῶν καὶ ποιμένων οἰκουμένης γῆς καὶ ἀνέπλασε χώραν ὅλην. Ἐλλειψοειδῆς περίβολος πεντήκοντα σταδίων περιελάμβανε τὰς ὁδοὺς καὶ δημοσίας πλατείας τὰς ἐκτειγομένας ἐκατέρωθεν τοῦ ποταμοῦ. Ἐδόθη δὲ εἰς αὐτὴν τὸ ὄνομα Μεγάλη πόλις, καὶ οἱ Ἀρχάδες ἐφιλοτιμήθησαν διὰ τῆς μεγαλοπρεπείας τῶν οἰκοδομῶν, τοῦ θεάτρου, τῆς ἀγορᾶς, τῆς γεφύρας καὶ τῶν λοιπῶν κτιρίων νὰ ἐπιδείξωσιν, ὅτι δὲν ἐστεροῦντο πόρων καὶ παιδεύσεως. Πλούσιοι δὲ ἰδιῶται ἐκόσμησαν τὴν πόλιν διὰ μεγαλοπρεπῶν κτιρίων, κληθέντων ἀπὸ τῶν γενναιοδῶρων κτιστῶν. Τοιοῦτον ἦτο τὸ Θερσίλιον, τὸ διὰ τὰς συνελεύσεις τῆς νέας τῶν Ἀρχάδων κοινῆς βουλῆς προωρισμένον βουλευτήριον².

Παμμένης ὁ Θηβαῖος στρατηγὸς³ ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ προυρήσῃ κατὰ τὴν παρασκευὴν καὶ ἐκτέλεσιν τῆς ὅλης κτίσεως⁴. Ἀλλ' οὐδεὶς παρουσιάσθη κίνδυνος πολέμου. Μετὰ τῆς αὐτῆς δὲ συναισθήσεως ἀσφαλείας τῆς ἐκδηλωθείσης ἐν τῇ ἐκ-

¹ Πανσανίου VIII, 27, 2.

² Πανσανίου [VIII, 32, 1]. Πρὸλ. Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 285.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 417.

⁴ Πανσανίου VIII, 27, 2.

λογῇ τοῦ χωρίου καὶ τῇ ὑπερηφάνῳ τῆς πόλεως ὀνομασίᾳ ἐκτίσθη ἡ Ἀντισπάρτη αὕτη παρ' αὐτὰ τὰ σύνορα τῆς Λακεδαίμονος, ὡς εἰ μὴ ὑπῆρχε πλέον Σπάρτη. Πράγματι ἡ Σπάρτη ἦτο οὕτω παρακλελυμένη, ὥστε ἠνείχετο πᾶσαν ταπείνωσιν καὶ δὲν ἐτόλμα πλέον νὰ προβάλῃ μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτῆς πέραν τῶν συνόρων αὐτῆς τῆς Λακωνικῆς ¹.

Ἄλλ' ἐν τούτοις ἡ Μεγάλη πόλις ἦτο ἐπὶ τοῦ παρόντος πόλις ἄνευ πολιτείας· ἦτο ὁ καρπὸς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως τῶν Ἀρκάδων, τὸ σύμβολον ἐνότητος ἧς ἡ πραγμάτωσις ἦτο ἀκόμη πρόβλημα ἄλυτον. Ἄλλ' ὅμως σὺν τῇ κτίσει τῆς πόλεως ἐπελήφθησαν καὶ τῆς καταστάσεως ἐπιχωρίου πολιτείας. Σκοπὸς τῆς Μεγάλης πόλεως δὲν ἦτο νὰ γείνη μόνον τὸ κέντρον τῶν μέχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου στερουμένων πόλεως ἀρκαδικῶν χωρῶν, ἀλλὰ τῆς ὅλης Ἀρκαδίας· ἐσκοπεῖτο νὰ γείνη ἡ ἔδρα ἐνιαίων ἀρχῶν τῆς χώρας καὶ κοινῆς συνόδου ἀντιπροσωπευούσης ἅπαντας τοὺς Ἀρκάδας ². Τὴν βουλὴν δὲ ταύτην ἀπετέλουν οἱ λεγόμενοι μύριοι, δι' οὓς εἶχε κτισθῇ τὸ Θερσίλιον. Ἐξελέγοντο δὲ οὗτοι παρὰ πασῶν τῶν πόλεων τῆς Ἀρκαδίας, συνήρχοντο ἐν Μεγάλῃ πόλει κατὰ τακτοὺς χρόνους, ἀπεφάσιζον τὰ περὶ τῶν σπουδαιοτέρων πραγμάτων τῆς χώρας ³ καὶ ἐξέλεγον τοὺς ἄρχοντας, ἐδρεύοντες ἐν τῇ πόλει, ἔχοντες δὲ ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτῶν μόνιμον στρατιὰν πεντακισχιλίων ἀνδρῶν, τῶν ἐπαρίτων ⁴.

¹ Ἴδε παρὰ Πανσανίαν [VIII,] 30, 10 τὴν περιγραφὴν τῆς ὑπὸ Κηφισοδότου [καὶ Ξενοφῶντος] ἀλληγορικῆς παραστάσεως τῆς Μεγάλης πόλεως [Καθεζομένῳ δὲ τῷ Διὶ ἐν θρόνῳ παρεστήκασιν τῇ μὲν ἡ Μεγάλη πόλις, ἐν ἀριστερᾷ δὲ Ἀρτέμιδος Σωτείρας ἄγαλμα. Ταῦτα μὲν λίθου τοῦ Πεντελεσίου Ἀθηναῖοι Κηφισόδοτος καὶ Ξενοφῶν ἐργάσαντο].

² Freeman History of federal government σ. 199. W. Vischer Über die Bildung von Staaten und Bünden oder Centralisation und Föderation im alten Griechenland] ἐν τῷ Neues Schweizerisches Museum. 1864 σ. 305 [καὶ ἐν ταῖς Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 353].

³ Οἱ μύριοι ὡς κοινὴ σύνοδος ἔχουσιν ἐξουσίαν περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης βουλευέσθαι. Διοδώρου Σικελιώτου XV, 59.

⁴ Ἡσύχιος ἐν λ. Ἐπαρίται· Ἐπαρίται (ἐπαρόηται) οἱ παρὰ Ἀρκά-

Καὶ ἡ μὲν διάταξις τῶν κατὰ τὴν πολιτείαν διεγράφη εὐκόλως, ἀλλ' ἡ ἐκτέλεσις τῶν κατ' αὐτὴν προσέκρουσεν εἰς δυσχερείας ἀνυπερβλήτους. Πράγματι ἡ εἰς τοὺς Ἑλληνας προσιδιάζουσα ἐπιμονὴ εἰς τὴν διατήρησιν τῶν κατὰ τόπους διαφορῶν οὐδαμοῦ ἦτο μεγαλειτέρα ἢ ἐν Ἀρκαδίᾳ, ἐν ἣ πᾶσα πόλις εἶχεν ἴδιον χαρακτηριστικὸν βίον. Ἡ δὲ συνένωσις τῶν διαφορῶν ἀρκαδικῶν χωρῶν εἰς μίαν κοινὴν πατρίδα ἐναυάγησε τὸ πρῶτον ἕνεκα τῶν πόλεων ἐκείνων αἵτινες ἐξηκολούθουν συντασσόμεναι ὡς καὶ πρότερον μετὰ τῆς Σπάρτης καὶ κατὰ ταῦτα ἦσαν ἀνέκαθεν ἐναντίαι εἰς πάντ' ἀντισπαρτιατικὸν καὶ δημοκρατικὸν νεωτερισμόν. Τῶν πόλεων δὲ τούτων ἦτο ὁ Ὀρχομενός, πόλις ἀρχαία ἔχουσα ὀχυρὰν ἀκρόπολιν, πρὸς βορρᾶν τῆς Μαντινείας, κεκτημένη δὲ πλὴν τῆς περὶ τὴν πόλιν χώρας καὶ τινα ὑπήκοα πολίσματα, τὸ Μεθύδριον, τὴν Θεισόαν, τὴν Τευθίδα, ἅτινα ἐκυβέρνηα δίκην ἐπαρχιῶν. Ἐκράτει δ' ἐν τῇ πόλει ἀρχὴ αὐστηρῶς ἀριστοκρατικὴ, καὶ διὰ ταῦτα οἱ Ὀρχομενιοὶ ἦσαν πιστῶς ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν Σπάρτην. Τὰ δ' αἰσθήματα ταῦτα ἐπηύξησεν ἡ ἐναντίον τῆς Μαντινείας ἀντιζηλία· ἐπειδὴ δὲ τὰπὸ τοῦ Ὀρχομενοῦ ἐξαρτώμενα πολίσματα συμμετέσχον τῆς κτίσεως τῆς Μεγάλης πόλεως ὡς αὐτόνομοι πόλεις, ὁ Ὀρχομενός ἀντέστη, ὡς εἰκός, ἐρρωμένως εἰς τὰς καινοτομίας ταύτας¹. Ὁμοίᾳ δὲ ὑπῆρξε καὶ ἡ στάσις τῆς Ἡραίας, πόλεως προΐσταμένης ἐννέα κωμῶν διεπαρμένων παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἀλφειοῦ, παρὰ τὸν Ἀδάωνα καὶ τὸν Ἐρύμανθον, ἐκεῖ ἔνθα ἡ στενὴ ὄρεινὴ χώρα ἀνοίγεται πρὸς τὴν Ἥλιν².

σι δημόσιοι φύλακες. Ἦσαν δὲ μισθωτοί. Ἰδε *Ξενοφώντος* Ἑλλην. VII, 4, 33. Ἐπαρίτους δὲ καλεῖ αὐτοὺς *Στέφανος* ὁ *Βυζάντιος*, ὅστις ἀποδέχεται πόλιν Ἐπαριν καὶ καλεῖ αὐτοὺς ἔθνος. Ἰδε Ἄρος Ὀφελος παρ' Ἡσυχίῳ. Πρβλ. Georg Curtius [Grundzüge der griechischen] Etymologie. 1879 σ. 340.

¹ *Ξενοφώντος* Ἑλλην. VI, 5, 11. Ὀρχομενίων οὐκ ἐθελόντων κοινωνεῖν τοῦ Ἀρκαδικοῦ διὰ τὴν πρὸς Μαντινείας ἔχθραν. Πρβλ. Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 220 κ. ἐ.

² *Στράβωνος* [VIII, σ.] 337· ἐξ ἐννέα δήμων συνωκισμένη ὑπὸ Κλεωμρότου ἢ Κλεωνύμου. Πρβλ. Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 394.

Αἱ δύο δὲ αὗται πόλεις ὑπῆρξαν αἱ δίκην ὀχυρῶν ἐρυμάτων ἀνθιστάμεναι πρὸς τὴν σύγχρονον δημοκρατικὴν κίνησιν. Καὶ ἐν μὲν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν ὑφίσταντό που ἀκόμη μόνον πολλοστὰ μόρια τῶν κατοίκων διακείμενα ἐξ ἀρχαίας οἰκογενειακῆς παραδόσεως φιλίως πρὸς τὴν Σπάρτην, ἀλλ' ἐν Ὀρχομενῷ οὐδέποτε εἶχεν ἀναφανῆ φατρία δημοκρατικὴ. Ἡ δὲ Σπάρτη, καίπερ οὔσα ἀνίσχυρος ὅπως ἀντεπεξέβη πρὸς τὴν καθ' ὅλου στάσιν τῶν Ἀρκάδων, δὲν ἐπετρέπετο ὅμως ἀφροντιστήσῃ περὶ τοιούτων συμμάχων. Διὸ ἐμερίμνησε πράγματι νὰ προστατεύσῃ τὸν Ὀρχομενὸν διὰ φρουρᾶς χιλίων Λακεδαιμονίων, εἰς οὓς προσετέθη καὶ στίφος πεντακοσίων Βοιωτῶν καὶ Ἀργείων φυγάδων, μισθωθέντων παρὰ τῶν Ὀρχομενίων, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Πολυτρόπου¹. Ἡ δὲ Ἡραία ὑρύνθη καὶ ὠχυρώθη περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον, τότε τὸ πρῶτον ἀποβάσ' αὐτόχρημα πόλις, ἢ δὲ νέα αὕτη Ἡραία προωρίσθη κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν δημοκρατικὴν Μεγάλην πόλιν ὡς ὀρμητήριον καὶ κέντρον τῶν ἀριστοκρατικῶν.

Δευτέρα δὲ δυσκολία, εἰς ἣν προσέκρουσαν αἱ περὶ ἐνώσεως προσπάθειαι τῶν Ἀρκάδων, προῆλθεν ἐκ τῆς ἀντιστάσεως τῶν μικρῶν πόλεων ἐν τῇ νοτιοδυτικῇ Ἀρκαδίᾳ. Χάριν αὐτῶν κυρίως εἶχε γίνειν τὸ νέον κτίσμα, καὶ οἱ πρέσβεις δὲ τῶν πόλεων τούτων εἶχον δηλώσει προθύμως, ὅτι ἔμελλον νὰ συνοικίσωσι τὴν νέαν πόλιν. Ἀλλ' ὅτε οἱ Παρράσιοι κατέβησαν ἐκ τῶν δασυδῶν αὐτῶν ὁρέων καὶ ἔμελλον νὰ μεταναστεύσωσιν ἐντὸς τοῦ περιβάλλου τῆς Μεγάλης πόλεως, σθεναρὰ ἐξηγέρθη ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν ἡ ἀρχαία πρὸς τὸ πάτριον ἔδαφος ἀγάπη. Ἰδίως δὲ τεσσάρων πόλεων οἱ πολῖται ὑπῆρξαν οἱ ἀρνηθέντες νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰς οἰκήσεις αὐτῶν. Διὰ τοῦτο δὲ ἡ ἐπιχείρησις ἐκείνη, ἥτις ἐφαίνετο προεληθοῦσα ἐξ αὐτῆς τῆς ἐλευθερωτάτης ἐθνικῆς θελήσεως τῶν Ἀρκάδων καὶ οὖς' αὐτόχρημα ἡ ἐκπλήρωσις προαιωνίων πόθων τοῦ ἀρκαδιοῦ λαοῦ, παρέστη ἀνάγκη νὰ ἐκτελεσθῇ διὰ τῆς βίας. Καὶ ἡ μὲν Λυκόα καὶ οἱ Τρικόλωνοι ὑπεχρεώθησαν νὰ ὑποχωρήσω-

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XV, 62. [Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 5, 11].

σιν¹, οἱ δὲ Τραπεζοῦντιοι ἐξεχώρησαν ὅλως ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ὅπως ἀποφύγωσι πᾶσαν ἐκθίαν². ἡ δὲ Λυκόσουρα ἢ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Λυκαίου κειμένη, ἢ κατὰ τοὺς λόγους ἀρχαιοτάτη τῶν πόλεων ἃς εἶδεν ὁ ἑλληνικὸς ἥλιος, ἔμεινεν ἀπηλλαγμένη παντὸς βιαίου μέτρου³, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς ἔμειναν κατὰ χώραν, ἐν ᾧ αἱ ἄλλαι παρὰ τὸν Ἀλφειὸν καὶ τοὺς παραποτάμους αὐτοῦ πόλεις ἀπέστησαν τῆς αὐτονομίας καὶ μετενάστευσαν κατὰ μέρος ἢ ὅλως εἰς τὴν Μεγάλην πόλιν.

Ἀλλὰ πολὺ χεῖρον εἶχον τὰ κατ' ἐκείνας τὰς πόλεις αἵτινες ἀνέκαθεν εἶχον ὑπάρξει αὐτόνομοι καὶ εἶχον ἴδιον βίον. Ἐν αὐταῖς ἦσαν ἀναπόφευκτοι αἱ στάσεις, ἐπειδὴ ἡ ἐθνικὴ φατρία ἀπῆτει, ὅπως αἱ πόλεις ἀποβάλλωσι τὴν ἰδίαν αὐτονομίαν χάριν ἐνώσεως τῆς Ἀρκαδίας, τοῦθ' ὅπερ οἱ ἄλλοι ἐθεώρουν προδοσίαν ἐν αὐτῷ αὐτῶν τῷ οἴκῳ, οὐδ' ἤθελον νὰ θυσιάσωσιν αὐτοὶ ἑαυτοὺς. Διὰ τοῦτο δὲ πλὴν τῶν καθ' αὐτὸ ἀριστοκρατικῶν, οἵτινες εἶχον ἀπεχθῶς πρὸς τὰς μεταρρυθμίσεις ἕνεκα τοῦ δημοκρατικοῦ αὐτῶν χαρακτῆρος, ἀντεστρατεύοντο πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῆς ἐθνικῆς φατρίας καὶ πολλοὶ πολῖται τῶν σωφρονεστέρων, καὶ αἱ πόλεις διεσπάρθησαν εἰς δύο ἐχθρικά στρατόπεδα. Συνέβη δὲ τοῦτο μάλιστα ἐν Τεγέᾳ.

Ἦσαν δὲ οἱ Τεγεᾶται ἀπὸ αἰώνων πιστοὶ σύμμαχοι τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ οἱ οἴκοι οἱ ὑπὸ τοιοῦτον πνεῦμα διοικούντες τὰ τῆς πολιτείας διεκρίνοντο ἐπὶ χρηστότητι, καθ' ἃ βλέπομεν ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ Στασίππου τοῦ τότε ἡγουμένου τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἀνδρὸς ἐντίμου, περὶ οὗ μαρτυρεῖται, ὅτι εἶχεν ἀποκρούσει μετ' ἀγανακτήσεως ἀπάσας τὰς ἀξιώσεις περὶ ἀπαλλαγῆς τῶν ἀντιπάλων κατὰ τρόπον ἐναγῆ. Οἱ δὲ ἡγέται τῆς ἀντιθέτου φατρίας ἦσαν ὁ Καλλίβιος καὶ ὁ Πρόξενος, ὧν οὗτος ἦτο τῶν

¹ Πανσανίου VIII, 27, 5.

² Οἱ Τραπεζοῦντιοι μετέδωκαν εἰς τὴν ὁμώνυμον τῆς πόλεως ἀποικίαν ἐν τῷ Πόντῳ. Πανσανίου [VIII], 27, 6.

³ Πανσανίου [VIII], 27, 6. 38, 1.

ἐπιτρόπων τῶν ἐπιτηρησάντων τὴν κτίσιν τῆς νέας πόλεως. Ἡ Τεγέα εἶχε κατὰ ταῦτα προαγάγει αὐτὴν ἐπισήμως καὶ παράσχει χρήματα χάριν αὐτῆς, πιθανῶς δ' εἶχεν ἀποστείλει εἰς αὐτὴν καὶ μέρος τῶν ιδίων οἰκητόρων. Ἄλλ' ἡ ἐθνικὴ φατρία ἤθελε νὰ προῃῇ ἔτι περαιτέρω· ὅτε δὲ οἱ διοικοῦντες τὰ τῆς πόλεως ἀντετάχθησαν εἰς τὴν παραιτήσιν τῆς αὐτονομίας αὐτῆς, ἐπῆλθον βιαιοπραγαίαι. Καὶ οἱ μὲν τασσόμενοι εἰς τὴν ἐθνικὴν φατρίαν ἔλαβον τὰ ὅπλα, ὁ δὲ Πρόξενος ἔπεσεν ἐν τῇ ἐμφυλίῳ μάχῃ, καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπεκρούσθησαν πρὸς τὴν ἔξοδον τῆς πόλεως, πρὸς τὸ μέρος τῆς Μαντινείας. Ἐκεῖ δὲ παρὰ τὰς πύλας ἀνασυντάσσοντα¹ καὶ πάλιν, καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Στάσιππος συγκρατεῖται ὑπὸ ἀρχαμένων διαπραγματεύσεων καὶ παρεμποδίζεται νὰ καταπαλαίσῃ τελείως τὴν ἀποστασίαν, κατορθόνουσι νὰ λάβωσι κρυφίως ἐπικουρίαν ἐκ τῆς Μαντινείας, τῆς κυρίας ἐστίας τῆς ἀρκαδικῆς δημοκρατίας. Τότε δὲ μεταστρέφονται τὰ πράγματα. Οἱ περὶ τὸν Στάσιππον ἀναγκάζονται νὰποχωρήσωσιν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ καταφεύγουσιν εἰς ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος, κείμενον ἐγγὺς τῆς πόλεως. Ἀλλὰ τὸ ἱερὸν ἄσυλον δὲν σώζει τοὺς ἀτυχεῖς, οἵτινες ἐξάγονται ἐξ αὐτοῦ, ἀφοπλίζονται, δεσμεύονται καὶ ἄγονται εἰς τὴν πόλιν ἐφ' ἀρκαμάξης. Ἐκεῖ δὲ ἀνέμενον αὐτοὺς δικαστήριον, οὗ συμμετέσχον παρὰ τὰ κείμενα καὶ οἱ Μαντινεῖς. Παρ' αὐτοῦ δὲ κατεδικάσθησαν καὶ ἐφονεύθησαν¹. Ταῦτα δὲ συνέβησαν, ἐπειδὴ ἐκράτει ἐπαναστατικὴ τρομοκρατία, θεωροῦσα πᾶσαν ἀντίστασιν ἐναντίον τῶν συμφερόντων τῆς ἐνιαίας Ἀρκαδίας προδοσίαν καὶ ἐπιζητοῦσα τὴν ἐξολόθρευσιν ἀπάντων τῶν εἰς αὐτὴν ἀντιστρατευομένων².

Ὅκτακόσιοι Τεγεᾶται ἔφυγον εἰς τὴν Σπάρτην, καὶ ἐζήτησαν ἐν αὐτῇ προστασίαν τῶν συμφερόντων αὐτῶν. Οἱ δ' ἔφοροι ἔθε-

¹ *Ξενοφώντας* Ἑλλην. VI, 5, 6· οἱ περὶ τὸν Καλλίδιον καὶ Πρόξενον ἐνηγον ἐπὶ τὸ συνιέναι τε πᾶν τὸ Ἀρκαδικὸν καὶ ὅτι νικῶν ἔν τῳ κοινῳ, τοῦτο κύριον εἶναι καὶ τῶν πόλεων.

² Περὶ τῆς ἐν Τεγέᾳ στάσεως ἴδε *Ξενοφώντας* Ἑλλην. VI, 5, 6-9.

ώρησαν καθήκον νὰ πράξωσί τι, ὅπως συνωδᾷ πρὸς τὰς ἐνόρκως ὠμολογημένας συνθήκας ἐκδικήσῃ τὴν διάρρηξιν τῆς εἰρήνης, καὶ ἀπεστάλῃ ὁ Ἀγησίλαος μετὰ στρατιᾶς, ἥτις ηὐξήθη δι' ἐπικουριῶν ἐξ Ἡραίας καὶ Λεπρέου. Οἱ δὲ Ἀρκάδες εὐρίσκοντο συνηνωμένοι ἐν Ἀσίᾳ ἐξαιρουμένων τῶν Μαντινέων, οἵτινες ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον στρατεύσει ἐναντίον τοῦ Ὀρχομενοῦ ¹.

Ὁ δὲ Ἀγησίλαος εἰσῆλθεν εἰς τὴν χώραν τῶν Μαιναλίων καὶ κατέλαβεν ἐν αὐτῇ τὴν Εὐταίαν, ἀνήκουσαν εἰς τὴν χώραν ἣν πρότερον εἶχον ὑποτάξει οἱ Μαντινεῖς ². Οἱ δὲ κάτοικοι τοῦ πολίσματος δὲν εἶχον, καθ' ὃ φαίνεται, μεταναστεύσει ἀκόμη εἰς τὴν Μεγάλην πόλιν· διὸ ὁ Ἀγησίλαος προσηνέχθη πρὸς αὐτοὺς μετὰ μεγάλης πραότητος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐβόηθησε νὰνακτίσῃ τὰ τεῖχη ³, σκοπῶν νὰ ἐπιδείξῃ εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἡ Σπάρτη ἥκιστα ἐπεθύμει νὰ παραβλάψῃ τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν. Ἐπειτα δὲ ὁ Ἀγησίλαος ἐξώρμησεν ἐπὶ τὴν Μαντινείαν, ἡκολούθησαν δὲ αὐτὸν οἱ Ἀρκάδες, ἀλλ' ἀμφοτέρωθεν δὲν ὑπῆρχε διάθεσις πρὸς συγκρότησιν μάχης. Ἡ δὲ ὑπερηφάνεια τοῦ Ἀγησιλάου εἶχε ταπεινωθῇ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἐθεώρει ἔνδοξον καὶ αὐτὴν τὴν ἐκτὸς τῆς Λακωνικῆς καὶ πάλιν ἐμφάνισιν αὐτοῦ μετὰ στρατιᾶς, τὴν δῆλῃσιν ἀγρῶν τινων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν πρὸς μάχην πρόκλησιν τῶν πολεμίων ⁴. Καὶ εἶχε μὲν ἤδη ἐν τούτοις προχωρήσει ὁ χειμὼν, ἀλλ' ὁ κύριος λόγος τῆς ἀποχωρήσεως αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ φόβος τῆς ἀφίξεως θηβαϊκῆς στρατιᾶς. Πράγματι οἱ Ἀρκάδες, συνειδότες τὴν ἰδίαν ἀδυναμίαν καὶ ἔλλειψιν ἀσφαλείας, εἶχον ἐπιζητήσῃ βοήθειαν ἐκ τῆς ξένης. Εἶχον δὲ ἀπευθυνθῇ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἅτε μετὰ τὰς τελευταίας διαπραγματεύ-

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 5, 10 κ. ἑ.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 367.

³ Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 5, 12.

⁴ Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 5, 21· ἐκ [γὰρ] τῆς πρόσθεν ἀθυμίας ἐδόκει τι ἀνελιφέναι τὴν πόλιν, ὅτι καὶ ἐνεβέβλήκει εἰς τὴν Ἀρκαδίαν καὶ δροῦντι τὴν χώραν οὐδεὶς ἐθελήκει μάχεσθαι.

σεις ¹ προσδοκῶντες βοήθειαν ἐξ Ἀθηνῶν. Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἀπέκρουσαν τὸ αἶτημα· πρόθυμοι δ' ἀπ' ἐναντίας εἰς βοήθειαν αὐτῶν ἐδείχθησαν οἱ Θηβαῖοι ².

Αἱ Θῆβαι εἶχον ἀποκτήσει ἀξίωμα ἔμπεδον ἐν τῇ κεντρικῇ καὶ τῇ βορείῳ Ἑλλάδι. Εἶχον δὲ ἀνάγκην τὸ ἐξῆς νέας κονίστρας πρὸς δρᾶσιν καὶ ἄλλης ἐπιβολῆς, ὅπως ἐπιδειχθῶσιν ἄξιοι τῆς νέας ἡγεμονίας, κρατύνωσι τὸ ἐξεγερθὲν πολεμικὸν θάρρος καὶ ἐπιρρώσωσι διὰ κοινῶν στρατειῶν τὴν κατορθωθείσαν συνένωσιν τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν περικειμένων χωρῶν. Ἄλλως δὲ οἱ Θηβαῖοι ἡγοῦντο τοῦ ὑπὲρ πάντων τῶν Ἑλλήνων χάριν ἀνεξαρτησίας πολέμου ³, καὶ ἦσαν οἱ ἐνδεδειγμένοι προστάται καὶ σύμμαχοι τῶν ὑπὲρ αὐτονομίας ἀγωνιζομένων φύλων τῆς Πελοποννήσου. Ἡ εἰς μίαν πολιτείαν συνένωσις τῆς Βοιωτίας ἐχρησίμευεν εἰς τοὺς Ἀρκάδας ὡς πρότυπον· ἡ δὲ Ἡραία καὶ ὁ Ὀρχομενὸς ἔπρεπε νὰ καταπαλαισθῶσι, καθ' ἃ αἱ Πλαταιαὶ, αἱ Θεσπιαὶ καὶ ὁ βοιωτικὸς Ὀρχομενός, ὅπως κατορθωθῇ συγκρότησις ἐνιαίας ἀρκαδικῆς πολιτείας. Ἡ διαφορὰ ἦτο, ὅτι ἐν Ἀρκαδίᾳ δὲν ὑπῆρχε πόλις ἕνεκεν ἱστορικῶν δικαιωμάτων ἐνδεδειγμένη ὡς πόλις δυναμένη νὰξιώσῃ τὴν ἡγεμονίαν, πρωτεύουσα πόλις τῆς συμμαχίας, ἣς ἤρκει νὰνανεωθῶσιν αἱ ἀξιώσεις, ὑφίστατο δὲ μόνον μεγάλη πόλις ὅλως νέα, κεντρικὴ ἀρχὴ ἐπιτέχνως δημιουργηθεῖσα, οἱ δὲ ὑπεραμυνόμενοι τῆς ἰδέας ὁμοσπόνδου πολιτείας τῶν Ἀρκάδων διηρημένων κατὰ πόλεις εἶχον ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως καὶ ἱστορίας τῆς χώρας ἀξιώσεις πολὺ μᾶλλον δεδικαιολογημένας ἢ ἐν Βοιωτίᾳ.

Ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας αὐτὸς δὲν ἐσχέπετο μὲν νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς Ἀρκάδας τακτὸν τύπον πολιτικῆς ἐνότητος, ἀλλ' ὥφειλεν ὅμως νάντιστῇ πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Σπάρτης διατάραξιν τῆς νέας τῶν ἐν Ἀρκαδίᾳ πραγμάτων καταστάσεως· ὥφειλε

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 508.

² Διοδώρου Σικελιώτου [XV.] 62. Δημοσθένους [ὑπὲρ Μεγαλοπολιτῶν] 12.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 501.

νὰ συντελέσῃ κατὰ πάντα τρόπον, ὅπως ἡ Ἀρκαδία ἀποδῇ μονίμως ἰσχυρά, ἵν' ἀντιστῇ εἰς νέας ἐπιθέσεις τῶν πολεμίων. Τοῦτο δὲ πράττων ἔμελλε νὰ παράσχῃ συγχρόνως νέαν ἀπόδειξιν περὶ τῆς ἀφιλοκερδοῦς καὶ ἐθνικῆς πολιτείας τῶν Θηβῶν, αἵτινες δὲν ἤθελον νὰ δεσπόζωσι πόλεων ἐξησθενημένων, ἀλλὰ νὰ προστατεύωσι τὰ ἐλληνικὰ φύλα, συμμαχοῦσαι μετὰ πόλεων ἰσχυρῶν. Διὸ ἀσπατίως ἐδέχθη τὸ περὶ βοηθείας αἶτημα τῶν Ἀρκάδων, εἰς οὓς προσετέθησαν καὶ οἱ Ἀργεῖοι καὶ οἱ Ἡλεῖοι, πρὸς τὸν σκοπὸν ἵνα αἱ Θῆβαι, αἵτινες εἶχον ἤδη ἐπιδείξει τὴν πρωτοβουλίαν αὐτῶν καὶ τὴν ἐπίδρασιν ἐν τοῖς πράγμασι τῆς Μεσσηνίας καὶ τῆς Ἀρκαδίας, ἐμφανισθῶσι νῦν καὶ ἔνοπλοι ὡς ἐλληνικὴ ἀρχὴ ἐν τῇ χερσονήσῳ.

Ἡ Πελοπόννησος ἐθεωρεῖτο ἀκόμῃ ἀκρόπολις τῆς Ἑλλάδος μυχιαιτάτη καὶ ἀσφαλῶς φυλαττομένη. Ἐφαίνετο δὲ οὕτως ἐπιμελῶς κεκλεισμένη ὑπὸ τῆς φύσεως διὰ τῶν ὁρέων τοῦ ἰσθμοῦ, ὥστε ὑπελαμβάνετο τολμηρὰ ἢ διάσπασις τῶν ὁρίων τούτων. Καὶ διέσπασε μὲν αὐτὰ ὁ Ἰφικράτης, ἀλλ' αἱ συμμαχίαι τῆς ἐκτὸς τοῦ ἰσθμοῦ Ἑλλάδος πρὸς ἐνίας πόλεις τῆς χερσονήσου ὑπῆρξαν ἀπασαι ἐπισφαλεῖς. Ἀλλὰ τῶρα τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Ὁ ἀπὸ τῆς Σπάρτης φόβος εἶχεν ἐκλίπει, καὶ σὺν αὐτῷ συναπέβαλον καὶ τὰ στενὰ τοῦ ἰσθμοῦ τὴν σημασίαν αὐτῶν. Ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας, ὁ Πελοπίδας καὶ οἱ ἄλλοι βοιωτάρχαι ἤγαγον πρὸ τῆς λήξεως τοῦ 370 π. Χ. τὴν βοιωτικὴν στρατιὰν πέραν τοῦ ἰσθμοῦ καὶ συνηνώθησαν πρὸς τοὺς Ἀρκάδας, Ἀργεῖους καὶ Ἡλείους παρὰ τὴν Μαντίνειαν, ἔνθα συνελέχθη στρατιὰ ἐβδομηκοντακισχιλίων ἀνδρῶν, ὧν οἱ ἡμίσεις καὶ ὑπερέκεινα ὀπλῖται.

Καὶ πρὸς ἀμυννῃ μὲν τῶν Μαντινέων ἡ ἄφιξις τῆς στρατιᾶς ἦτο ἀνωφελής, ἐπειδὴ μόνον τὸ ἄγγελμα περὶ τῆς προσεχοῦς ἀφίξεως τῶν Θηβαίων εἶχεν ἀρκέσει νάναγκάσῃ τὸν Ἀγησίλαον εἰς ἀποχώρησιν. Ἀλλ' ἔπρεπε τότε νάναζεύξωσι καὶ οἱ Θηβαῖοι χωρὶς νὰ ἐπιχειρήσωσιν τι; Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐπικρατοῦσα γνώμη ἐν τῷ συμβουλίῳ τῶν στρατηγῶν, καὶ ἐφαίνετο τόσῳ μᾶλλον δεδικο-

λογημένη, καθ' ὅσον λίαν προσεχῶς περὶ τὰς χειμερινὰς τροπὰς ἔληγεν ὁ ἐνιαυτὸς τῆς ἀρχῆς τῶν βοιωταρχῶν καὶ δὲν εἶχον οὗτοι ἐξουσίαν πρὸς περαιτέρως στρατείας. Ἀλλ' ὁ Ἐπαμεινώνδας εἶχε βεβαίως εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἄλλο τι κατὰ νοῦν, οὐδ' ἤθελε νὰ ἐπιστρέψῃ οἴκαδε ἄπρακτος. Ἐγίνωσκεν, ὅτι ἡ στάσις τῶν Ἀρκάδων εἶχεν ἐπεκταθῇ καὶ εἰς τὰ περίχωρα τῆς Σπάρτης καὶ ὅτι τὰ σύνορα τῆς Λακωνικῆς ἐφρουροῦντο κακῶς, ἐπειδὴ οἱ Σπαρτιῆται ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ τοῦ ἔτους οὐδεμίαν ἐροδοῦντο ἐπιθεῖσιν. Οἱ δὲ Πελοποννήσιοι σύμμαχοι ἐστενοχώρουν αὐτὸν νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν παρουσιαζομένην εὐκαιρίαν¹, καὶ ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ περατώσῃ γοργῶς καὶ ἐνδόξως τὸν κατὰ τῆς τυραννίδος τῆς Σπάρτης διεξαγόμενον πόλεμον παρ' αὐτὸν τὸν Εὐρώταν.

Διὸ ἀνέλαβε μετὰ τοῦ Πελοπίδου τὴν εὐθύνην τῆς ἐξακολουθήσεως τῆς ἐκστρατείας, οἱ δὲ λοιποὶ βοιωτάρχαι ὑπεχώρησαν, παραχωρήσαντες ἐκουσίως τὴν στρατηγίαν εἰς τοὺς δύο φίλους, ὧν καὶ μόνων οὕτως ἔργον ὑπῆρξεν ἡ ἐπιχειρηθεῖσα στρατεία². Διαίρεσαντες δὲ τὴν στρατιάν εἰς τέσσαρας μερίδας³, εἰσῆλθαν διὰ τῶν στενῶν τῆς Λακωνικῆς συνήνωσαν δὲ αὐτὴν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Οἰνοῦντος παρὰ τὴν Σελλασίαν, ἔπειτα δὲ κατέβησαν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Οἰοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς ὁχθῆς τοῦ Εὐρώτα καὶ ἔστησαν πρὸ τῆς Σπάρτης χωρὶς νὰ τύχωσιν ἀντιστάσεως. Ἐκεῖ δ' ἐστρατοπέδευσαν, μόνον διὰ τῆς γεφύρας τοῦ Εὐρώτα χωριζόμενοι ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς τῆς πόλεως, ἥτις εὐρύτατα ἐκτεινόμενη οὔτε ὑπὸ τειχῶν οὔτε ὑπὸ προχωμάτων ἐπροστατεύετο⁴.

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 5, 23· οἱ δὲ Ἀρκάδες καὶ Ἀργεῖοι καὶ Ἡλεῖοι ἐπειθον αὐτοὺς ἡγεῖσθαι ὡς τάχιστα εἰς τὴν Λακωνικὴν, ἐπιδεικνύντες μὲν τὸ ἑαυτῶν πλῆθος, ὑπερεπαίνοῦντες δὲ [τὸ] τῶν Θηβαίων στράτευμα.

² *Διοδώρου Σικελιώτου* [XV,] 62· βοιωταρχούντων Ἐπαμεινώνδου καὶ Πελοπίδου· τούτοις γὰρ οἱ ἄλλοι βοιωτάρχαι παρακεχωρήκεσαν ἐκουσίως τῆς στρατηγίας. Ἀλλ' ὁμοῦ οἱ δύο βοιωτάρχαι ἀνέλαβον τὴν εὐθύνην μόνον κατὰ τὴν εἰς τὴν Λακωνικὴν εἰσβολήν. [*Πλούταρχος*] ἐν Βίῳ Πελοπίδου 24.

³ *Διοδώρου Σικελιώτου* [XV,] 64. *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 5, 25. *Πρὸς Curtius Peloponnesos* Τόμ. Β' σ. 264.

⁴ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [VI, 5, 27].

Ἄν δὲ ἀναλογισθῶμεν, ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται ἐθεώρουν ἑαυτοὺς μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἀσφαλεστάτους ἐν μέσῳ τῆς ὑπὸ ὑψηλῶν ὀρέων περιβαλλομένης κοιλάδος, ἐν ᾗ ἔκειτο ἡ Σπάρτη, καὶ ὅτι ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν δὲν εἶχεν ἐπιφανῆ στρατιὰ πολεμίων ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Εὐρώτα, δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὸν πρωτοφανῆ τρόπον τὸν καταλαβόντα τοὺς κατοίκους. Καὶ οἱ μὲν ἄνδρες ἦσαν ἀδύνατοι καὶ ἀποτεθαρρυμένοι, αἱ δὲ γυναῖκες, αἵτινες οὐδέποτε εἶχον ἴδει τὸν καπνὸν τῶν πυρῶν ἐχθρικοῦ στρατοπέδου, ἐπηύξανον τὴν σύγχυσιν διὰ τοῦ ἀμέτρου θρήνου¹. Αἱ δὲ κῶμαι τῶν περιοίκων εἶδον τοὺς ἄνδρας τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν στρατιὰν τῶν συμμάχων ὡς ἐλευθερωτὰς, καὶ ἐξηγέρθησαν ἐναντίον τῶν τυράννων αὐτῶν². Διὸ ἠναγκάσθησαν οἱ Σπαρτιᾶται νὰ στρατολογήσωσι πρὸς ἄμυναν τῆς πόλεως τοὺς εἰλωτας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς, καὶ δὲν ἦτο γνωστὸν, ἂν ἐκ τῶν ἐξ αὐτῶν συγκροτηθεισῶν νέων τάξεων, αἵτινες ἀνῆλθον εἰς ἐξακισχιλίου ἀνδρας, ἔπρεπε νὰ φοβῶνται μᾶλλον ἢ νὰ ἐλπίζωσιν³. Ἀλλὰ τὸ χεῖριστον πάντων ἦτο ἡ ἔλλειψις πεποιθήσεως μεταξὺ αὐτῶν τῶν πολιτῶν, ἐξ ὧν δὲν ἔλειπον οἱ προδόται οἱ πιστεύοντες, ὅτι εἶχεν ἐπιστῇ ἡ ἐσχάτη ὥρα τῆς Σπάρτης καὶ ὅτι ὤφειλον νὰ ὑποκύψωσιν ἐγκαίρως εἰς τὸν νικητὴν. Γινώσκομεν δὲ ἄλλως ὁπόσος στασιασμὸς καὶ ὁποῖα ἐπιθυμία νεωτερισμῶν ὑπῆρχον ἐν τῇ πόλει.

Οὕτω δὲ δεινῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων, διεκρίθη ὁ Ἀγησίλαος. Ἐκεῖνος, ὅστις ὤφειλε νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια εἶχεν ἀγάγει τὴν πόλιν εἰς ἐκεῖνα τὰ δεινὰ, ἐκεῖνος ἔπραξεν ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει πᾶν ὅ τι ἡδύνατο, ὅπως ἐπαγορῶσῃ τὰ πρότερα πταίσματα καὶ σῶσῃ τὴν πάτριον πόλιν. Εἰργάσθη δὲ θαυμασίως. Καὶ κατώρθωσε μὲν τὴν αἰσίαν δι' ἀσφαλῶν ὁδῶν εἰς τὴν Σπάρτην ἄφιξιν τῶν ἐξ ἐνίων πόλεων σπευσάν-

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 5, 28. Ἀριστοτέλους Πολιτ. σ. 46, 4 [ἐκδ. Bekker].

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 5, 25, 32.

³ Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 5, 28.

των ἐπικούρων¹, ἀποκατέστησε δὲ τὴν τάξιν ἐν τῇ μεστῇ θρήνων πόλει· ἀνέσχε τὴν πολεμικὴν ὁρμὴν τῶν ἀνδρῶν, ἥτις ἔμελλε νὰ καταστήσῃ τοὺς πολεμίους κυρίους τῆς Σπάρτης, ἂν οἱ Σπαρτιᾶται ἤθελον ἐκτεθῇ εἰς τὸν κίνδυνον μάχης ἐν ἀναπεπταμένῳ πεδίῳ· κατένειμε τοὺς στρατιώτας εἰς τὰ ὑψώματα, διέλυσε μετὰ θαυμαστῆς ἀγχινοίας τὰς τεκταινομένας προδοσίας καὶ κατεδίκασεν εἰς θάνατον τοὺς συνωμότας μετ' αὐστηρότητος μόλις ἐπιτρεπομένης ὑπὸ τῶν νόμων². Ἐβόηθει δὲ αὐτὸν ἡ θέσις τῆς πόλεως, ἐπειδὴ τὸ ἔδαφος ἦτο ἐκ φύσεως τοιοῦτον, ὥστε ἕνεκα τοῦ ποταμοῦ καὶ τῶν ἐλωδῶν αὐτοῦ ὀχθῶν ἀφ' ἑνὸς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἕνεκα τῶν διαφόρων συστάδων λόφων καὶ στενῶν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἄμυνα αὐτοῦ καὶ ἄνευ τεχνητῶν ἔργων.

Ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας ἠθέλησε τὸ κατ' ἀρχὰς νὰ εἰσελάσῃ ἀμέσως διὰ τῆς γεφύρας τοῦ Εὐρώτα εἰς μέσσην τὴν πόλιν· ἀλλ' ὅτ' ἐπλησίασεν εἰς τὴν γέφυραν, εἶδε τὴν σπαρτιατικὴν στρατιὰν παρατεταγμένην παρὰ τὴν ἄλλην ὄχθην ἐγγὺς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς μετὰ τοιαύτης σκοπιμότητος, ὥστε δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐκβιάσῃ τὴν διάβασιν καὶ διανοίξῃ ὁδὸν διὰ τῆς κοίτης ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς τὴν πλησίον κειμένην ἀγοράν³. Διὸ κατῆλθε βαίωνων παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Εὐρώτα, ὅστις ἕνεκα τοῦ πολλοῦ [ἀπὸ τῶν χιόνων] ρεύματος ὑπῆρξεν ὁ ἄριστος σύμμαχος τῶν Σπαρτιατῶν, κατὰ μῆκος τῶν προπόδων τοῦ Μενελαίου, ὅρους, ὅπερ, καθ' ἃ ὁ Ἰανίκολος τῆς Ῥώμης, δεσπόζει τῆς ἀπέναντι τῆς πόλεως κειμένης ὄχθης τοῦ ποταμοῦ. Τρία δὲ περίπου τέταρτα τῆς ὥρας κάτωθεν τῆς πόλεως κατώρθωσεν ἄνευ δυσχερειῶν τὴν διὰ τοῦ ποταμοῦ διάβασιν⁴, ἐστρατοπέδευσε ἐν Ἀμύκλαις, κατέλαβε διὰ τοῦ ἵππικοῦ ὅλα τὰ πρὸς νότον περίχωρα τῆς Σπάρτης καὶ ἐπεχείρησε δευτέραν ἀπόπειραν εἰσελάσεως εἰς τὴν πόλιν. Ἀλλ'

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 5, 29.

² Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀγροίλαου 32.

³ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀγροίλαου 32.

⁴ Ξενοφῶντος Ἑλλην. [VI, 5,] 30.

ἡ στρατιὰ προχωροῦσα ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Εὐρώτα ἐνέπεσεν εἰς ἐνέδραν καὶ ἀπεκρούσθη διὰ συγχρόνων ἐπελάσεων τῶν Λακεδαιμονίων ἱππέων¹. Ἦσαν δὲ οἱ Θηβαῖοι ἥκιστα παρεσκευασμένοι πρὸς τοιοῦτον τρόπον πολέμου, καὶ οἱ σύμμαχοι ἔτι ὀλιγώτερον χρήσιμοι καὶ ἀσφαλεῖς. Οἱ πλείστοι τῶν Πελοποννησίων μόνον σκοπὸν εἶχον τὸν διὰ λεηλασιῶν πλουτισμὸν, μετὰ δὲ τὴν ἐν τῇ κεκαλλιεργημένῃ καὶ ὑπὸ πολεμίων μέχρις ὥρας ἀθίκτῳ χώρᾳ ἐπιτυχῇ ἐκπλήρῳσιν τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν ταύτης, ἥρξαντο νὰ ἐπωφελῶνται τὴν πρώτην τυχοῦσαν εὐκαιρίαν, ὅπως ἀναζεύξωσιν οἴκαδε τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἥρξατο γινομένη αἰσθητὴ ἡ μεγάλη δριμύτης τοῦ λακωνικοῦ χειμῶνος.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἠναγκάζετο κατὰ τὴν ὑπ' εὐθύνην αὐτοῦ ἐπιχειρηθεῖσαν στρατείαν ταύτην νὰ πορευγῇ ἐπιμελέστατα πᾶσαν σοβαρὰν ἀτυχίαν. Διὸ ἐγκατέλιπε πᾶσαν ἄλλην ἀπόπειραν ἐναντίον τῆς Σπάρτης, κατέβη τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα καὶ ἐξεδίκησε τὰς πολλὰς λαφυραγωγίας τῆς ἰδίας πατρίδος διὰ τελείας δηλώσεως τῆς Λακωνικῆς μέχρις αὐτῆς τῆς παραλίας τοῦ Ἑλλους. Καὶ ἡ μὲν ὑπαιθρος χώρα ἐπυρπολήθη, τὸ δὲ Γύθειον μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ νεωρίων καὶ ἀποθηκῶν κατελήφθη μετὰ τριήμερον προσβολὴν², οὐ μὴν ἄλλα καὶ εἰσέχθη εἰς αὐτὸ φρουρά Θηβαίων, ἔχουσα σκοπὸν νὰ ἐξακολουθῇ ἐντεῦθεν ἐπιθέσεις καὶ δηώσεις. Οὕτω τὸ Γύθειον ἀπέβη ἄλλη Δεκέλεια ἐν αὐτῇ τῇ Λακωνικῇ, ὁρμητήριον τόσῳ μᾶλλον σπουδαῖον, καθ' ὅσον οἱ περίοικοι εἶχον δυσμενῶς πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ προσῆλθον παμπληθεῖς εἰς τοὺς συμμάχους. Παρίστατο δὲ ἀνάγκη νὰ προστατευθῶσιν οἱ περίοικοι ἀπὸ τῆς ἐκδικήσεως τῆς Σπάρτης. Τοῦτο δὲ πράξας ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἐνόμισεν, ὅτι ἡδύνατο νὰ περατώσῃ τὴν κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο στρατείαν ἐν τῇ Λακωνικῇ. Δυσμενεῖς δ' ἐπικριταὶ ἠθέλησαν ἤδη ἐν ἀρχαίοις χρόνοις νὰ ἐξηγήσωσι τὴν ἀποχώρησιν αὐτοῦ ἐκ λό-

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 5, 31. Πρὸλ. Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 239 κ. ἑ.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 5, 32.

γων ἀπρεπῶν, τοῦτο μὲν εἰκάζοντες δεκασμὸν καὶ λέγοντες, ὅτι ὁ Ἀγησίλαος εἶχε παράσχει εἰς αὐτὸν δέκα τάλαντα διὰ τοῦ Σπαρτιάτου Φρίξου¹, τοῦτο δὲ παριστάνοντες τὸν Ἐπαμεινώνδαν φοβηθέντα, ὅτι ἡ ἐξολόθρευσις τῆς Σπάρτης ἔμελλε νὰ συνεπιφέρῃ ἐπικίνδυνον εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Θηβαίων συνένωσιν τῆς ὅλης χειρσονήσου. Ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν τὴν πεποίθησιν, ὅτι ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐνήργησε μόνον κατὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ σκέψιν καὶ ὁρῆν ἐκτίμησιν τῶν πραγμάτων. Ἡ μετριοπάθεια ἐκείνη ἐπεβάλλετο ἀναγκαίως, ἐπειδὴ ἕνεκα τῶν αὐξανουσῶν δυσχερειῶν δὲν ἐπετρέπετο εἰς αὐτὸν νὰ ἐξωθήσῃ τοὺς Λακεδαιμονίους εἰς τὸν ἔσχατον ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα, καὶ ὥφειλε νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως ἐκτελέσῃ τὸν καταθύμιον αὐτοῦ σκοπὸν, τὴν ἀπὸ ἐτῶν παρεσκευασμένην ἀνάστασιν τῆς Μεσσηνίας.

Εὗρε δὲ τὴν χώραν ἐν τελείᾳ ἀποστασίᾳ. Οἱ ἀγρόται, οἵτινες εἶχον ὑποβιβασθῇ εἰς εἴλωτας, ἐξηγέρθησαν ἐναντίον τῶν κυρίων τῆς χώρας, καὶ ὁ ἀπὸ αἰώνων ἡρημωμένος κόλπος ἐπληροῦτο παμπληθῶν πλοίων, ἐφ' ὧν οἱ Μεσσήνιοι ἔσπευδον ἐκ τῆς Ἰταλίας, Σικελίας καὶ Λιβύης, ὅπως ἀνακτήσωσι τὰς πατρίους οἰκῆσεις². Παρίστατο δὲ ἀνάγκη τῆς παρουσίας αὐτοῦ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ὅπως προληφθῇ πᾶσα σύγχυσις καὶ ἀχθῇ εἰς αἴσιον πέρας τὸ δυσχερὲς ἔργον. Ἀλλὰ πρὸ πάντων εἶχεν ἡ νέα πολιτεία ἀνάγκην ὀχυροῦ κέντρου.

Περὶ δὲ τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία. Καὶ δὴ δίκην κέρατος τῆς Μεσσηνίας ὑφούται μεταξὺ τῶν δύο κυρίων τῆς χώρας πεδίων ἡ δικόρυφος καὶ δασώδης Ἰθώμη, ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ἀριστοδήμου, πρὸς ἣν συνεδέοντο αἱ ἐνδοξόταται τοῦ παρελθόντος παραδόσεις. Ἐπὶ τῶν ὀροπεδίων τῆς Ἰθώμης εἶχόν ποτε ἀγωνισθῇ οἱ Μεσσήνιοι ἐπιτυχέστατα ἐναντίον τῶν

¹ Ὁ Θεόδομπος κατηγορεῖ τὸν Ἐπαμεινώνδαν, ὅτι ἔλαβε μισθὸν τῆς ἀναχωρήσεως. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 49. Κατὰ δὲ τὸν Bau ch (Epaimeinondas σ. 49) τοῦτο ἦτο σαρκασμός.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 502.

Λακεδαιμονίων· πρὸ δὲ ὁγδοήκοντα καὶ ἕξ ἐτῶν τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ὄρος εἶχεν ἀναδειχθῆ καὶ πάλιν, εἰ καὶ ἐπὶ βραχὺν μόνον χρόνον, εἶδρα τῆς ἐλευθερίας¹.

Ἀλλὰ τῶρα ἐμελετᾶτο ἡ κτίσις οἰκήσεως μονίμου, ἡ κατὰ-θεσις τῶν θεμελίων πολιτείας βιωσίμου. Βεβαίως δὲ ὑπῆρξε τῶν εὐτυχесτάτων ἡμερῶν ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἑπαμεινώνδου ἐκείνη, καθ' ἣν ἡτύχησεν ἐν μέσῳ λαοῦ ἐπευφημοῦντος αὐτὸν μετ' εὐγνωμοσύνης ἐπὶ τῇ ἀποδόσει τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πατρίδος καὶ εὐλογούμενος ὑφ' ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων, διαγινωσκόντων ἐν τῇ καθάρσει ἀρχαίου ἄγους τὴν δικαιοσύνην τῶν θεῶν, νὰ ἐγκαινίσῃ διὰ πανηγυρικῶν θυσιῶν καὶ εὐχῶν τὴν κτίσιν τῆς πόλεως Μεσσηνίας².

Ἦτο ἡ πρώτη πόλις ἡ φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦτο [ἐν Μεσσηνίᾳ], ἐξετείνετο δὲ παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς ὑψηλῆς κορυφῆς τῆς Ἰθώμης ἐν δασώδει καὶ εὐύδρῳ αὐλῶνι κατακλινομένῳ πρὸς νότον, ὑπόθεν εἶνε ἀνοικτὴ ἡ πρὸς τὸν κόλπον θεά. Ἐξετελέσθη δὲ ἡ κτίσις δι' ἀφθόνων πόρων καὶ κατὰ πάντας τοὺς κανόνας τῆς τέχνης. Καὶ ὁ μὲν περιβολὸς τῶν τειχῶν, ἀκολουθῶν τὴν ἐσχατιὰν τῆς κοιλάδος, κατεσκευάσθη οὕτως, ὥστε συμπεριελήφθη ἡ κορυφὴ τῆς Ἰθώμης μετὰ τοῦ ἀρχαίου ἐπ' αὐτῆς ἱεροῦ τοῦ Διός³. Κάτω δὲ κατὰ μῆκος τοῦ ρεύματος ρυακίου τινὸς ἐξετείνοντο αἱ δημόσιαι πλατεῖαι καὶ τὰ κτίρια τῆς πόλεως. Κυρία δὲ πύλη τῆς πόλεως ἦτο ἡ πρὸς βορρᾶν, ἥς τὰ καλῶς σωζόμενα λείψανα μαρτυροῦσιν ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον τὴν στερεότητα καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ ὅλου κτίσματος καὶ τὴν δεξιότητα τῶν τεκτόνων· ἦτο δὲ αὕτη ἡ πρὸς τὴν Μεγάλην πόλιν ἄγουσα πύλη [ἡ διὰ τοῦτο λεγομένη ἀρχαδική]⁴. Ἀμφότεραι αἱ πόλεις ἦσαν

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 295. Τόμ. Β' σ. 517.

² Πανσανίου IV, 26. Διοδώρου Σικελιώτου XV, 66. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 24. Ἦρξάτο δὲ ἡ κτίσις τῷ 370-369 π. Χ. (Ὀλυμπ. 102, 3) καὶ διήρκεσε τέσσαρα ἔτη κατὰ τὸν P o m t o w (Εραμεινondas σ. 80).

³ Περὶ τοῦ ἐπὶ τῆς Ἰθώμης ἀγάλματος τοῦ Διὸς τοῦ ποιηθέντος παρὰ τοῦ Ἀγελᾶδα Ἰδε Robert Archäologische Märchen σ. 94.

⁴ Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 138 κ. ἑ. [Πρὸς. Περὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Μεσ-

νέα κτίσματα, οἰκοδομηθέντα ὑπὸ ἀναλόγους ἐπιδράτεις καὶ ἔχοντα ὅμοιον σκοπὸν ὡς δύο προμαχῶνες τῆς ἐλευθερίας τῶν Πελοποννησίων ἐναντίον τῆς φιλαρχίας τῆς Σπάρτης. Καὶ οἱ μὲν Ἀρκάδες κατεβίβασαν ἐκ τῶν ἀρκαδικῶν ὁρέων ἱερεῖα διὰ τὰς ἐκατόμβας τῆς ἐπὶ τῇ κτίσει τῆς Μεσσήνης ἐορτῆς¹, οἱ δὲ Μεσσήνιοι ἐθεώρουν τὴν Ἀρκαδίαν ὡς δευτέραν πατρίδα. Ἦτο δὲ αὕτη ἀρχαία παράδοσις ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Ἀριστομένους, ἀνανεωθεῖσα τῶρα μετὰ νέας ζέσεως. Καὶ οἱ Ἀργεῖοι δὲ συμμετέσχον τῆς κτίσεως, ὁ δὲ Ἀργεῖος στρατηγὸς Ἐπιτέλης ὑπῆρξε πρὸς τῷ Ἐπαμεινώνδῃ ὁ δραστηριώτατος οἰκιστὴς τῆς πόλεως².

Ἀλλ' ἡ ἀνάστασις τῆς Μεσσηνίας δὲν περιωρίσθη εἰς τὰ τεῖχη τῆς πρωτευούσης ἐκείνης πόλεως, καὶ ἄλλα δὲ χωρία ἐνδοξα ἐν ἀρχαίοις χρόνοις ἀνεκτίσθησαν τότε κατὰ μικρὸν, οἷα ἡ Πύλος ἡ πατρὶς τοῦ Νέστορος, ἡ Εἵρα καὶ ἡ παράλιος Μεθώνη. Περὶ τῶν κτισμάτων δὲ τούτων μόνας μαρτυρίας ἔχομεν τὰ λείψανα τῶν τειχῶν τὰ μέχρι τοῦδε σωζόμενα ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ καὶ διαγινωσκόμενα ὡς ἔργα τῶν χρόνων τούτων³.

σῆνης, κειμένης εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας περίπου ὥρας ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῆς Ἰθάκης μονῆς Βουλκάνου, ἐνθα τὸ χωρίον Μαυρομαμάτι, Blouet Expédition de Morée Πιν. 18 κ. ἔ. Leake Travels in the Morea Τόμ. Α' σ. 366 κ. ἔ. Le Bas ἐν τῇ Revue archéologique. 1845 σ. 422 κ. ἔ. Haussoullier Grèce continentale et îles (Collection des Guides Ioanne) 1891 σ. 275 κ. ἔ. Ἰδε εἰκόνα τῆς ἀρκαδικῆς πύλης οἷα ἦτο τὸ πάλαι ἐν τῇ τοῦ Σπυρ. Π. Δάμπρου Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Β' σ. 232. Ἐν ἔτει 1895 ἡ Ἀρχαιολογικὴ ἐταιρεία προῖδεν ἐν Μεσσήνῃ εἰς ἀνασκαφάς, γενομένας ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Θ. Σοφοῦλη, αἵτινες ἤγαγον εἰς τὴν εὐρεσιν πολλῶν ἀξίων λόγου οἰκοδομημάτων, ἐν οἷς ἐξέχει τὸ Βουλευτήριον, καὶ πολλῶν ἐπιγραφῶν καὶ γλυπτῶν, ἀλλὰ δυστυχῶς μέχρι τοῦδε δὲν ἐδημοσιεύθησαν τὰ πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν τούτων].

¹ Πανσανίου IV, 27, 6

² Πανσανίου [IV,] 26, 7. 27, 6 κ. ἔ.

³ Τὰ παρὰ τοῦ Πανσανίου (IV, 27) μαρτυρούμενα ἀντικείμενα δὲ καὶ ἄλλα πολλαῖς μαρτυροῦνται καὶ ὑπὸ τῶν λειψάνων τῶν τειχῶν τῆς Πύλου (Ἰδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 181), τῆς Εἵρας (αὐτόθι σ. 153) καὶ τῆς Μεθώνης (αὐτόθι σ. 170). Παρὰ δὲ τῷ Σκύλακι στ. 46 ἡ Μεθώνη τάσσεται εἰς τὰς πόλεις τῆς Λακωνικῆς, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ Ἀσίνη. Διὸ δὲ Niebuhr (Kleine Schriften Τόμ. Β' σ. 119) ἀποδέχεται, ὅτι τὸ νοτιώτατον μέρος τῆς χώρας προσηρτήθη ἀργότερον εἰς τὴν Μεσσηνίαν. Ὁ δὲ Ξενοφῶν ὅλως ἀποσιωπᾷ τὰ κατὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Μεσσηνίας.

Ἐξαίρετον δ' ἐπιμέλειαν κατέβαλον περὶ τῶν ἀρχαίων λατρειῶν, ὧν ἡ καταπίεσις εἶχεν ὑπάρξει ἡ κυριωτάτη ἀδικία τῆς Σπάρτης. Διὸ ἡ ἀνανέωσις αὐτῶν ὑπῆρξε τὸ πρῶτον ἔργον ἐκείνων οἵτινες ἤθελον νὰ ἐκδικήσωσι τὸ παρελθόν. Ἱερωτάτη δὲ τῶν ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ λατρειῶν ἦτο ἡ τῶν μεγάλων θεῶν, τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Περσεφόνης, ἣτις ἐτελεῖτο ἐν τῷ ἄλσει τῷ παρὰ τὴν Ἀνδανίαν, τὴν ἀρχαιοτάτην πρωτεύουσιν πόλιν τῆς χώρας, μετὰ σεμνῶν ἀγισμῶν¹. Αἱ τελεταὶ δὲ αὗται εἶχον παύσει μετὰ τὸ πέρασ τοῦ δευτέρου μεσσηνιακοῦ πολέμου, καὶ ἦτο δυσχερὲς ἔργον ἡ ἀνεύρεσις τῶν κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐκλιποῦσαν παράδοσιν τελεσμάτων. Μαρτυρεῖται δὲ, ὅτι αὐτοὶ οἱ θεοὶ ἐβοήθησαν εἰς λύσιν τῆς δυσχερείας ταύτης, τοῦ ἥρωος Καύκωνος τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς λατρείας ταύτης τῶν θεαινῶν ὑποδείξαντος ἐν ὀνείρῳ εἰς τὸν Ἐπιτέλην τὸ χωρίον ἐν ᾧ ὁ Ἀριστομένης εἶχε θάψει τὰς ἱεράς βίβλους, καθ' ὃν χρόνον ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπη τὴν πατρίδα εἰς τοὺς πολεμίους. Εὐρέθη δ' ἔλασμα κασσιτέρου, ἐφ' οὗ ἦτο ἐπιγεγραμμένη ἡ ὅλη τελετὴ τῶν μεγάλων θεῶν². Ἐπειδὴ δ' ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Μεσσηνίαν καὶ ἀπόγονοι τῶν μεσσηνιακῶν ἱερατικῶν γενῶν, ἀνέλαβον οὗτοι τὴν προτέραν ἱερατείαν καὶ τὰ ἀρχαῖα δικαιώματα³. Οὕτω δὲ μετὰ διακοπὴν τριακοσίων ἐτῶν ἤρχισαν καὶ πάλιν τελούμενα ἐν τῷ ἐκ κυπαρίσσων ἄλσει τοῦ Καρνασίου αἱ ἐτήσια ἑορταί, αἵτινες ἀνῆλθον ἐκ νέου εἰς τοιαύτην ἀκμὴν, ὥστε μόνων τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ Ἑλευσινίων ὑπελείποντο κατὰ τὴν σημασίαν. Ἐν τῷ καθ' ὅλου δὲ συνετελέσθη συναγερμὸς τοῦ μεσσηνιακοῦ λαοῦ ἐκ μακρᾶς διασπορᾶς καὶ ἀποκατάστασις τῶν πατρίων λατρειῶν αὐτοῦ ἀνάλογος πρὸς τὴν τοῦ λαοῦ Ἰσραὴλ μετὰ τὴν ἔξοδον.

¹ Πανσανίου IV, 1, 8. 27, 6.

² Πανσανίου IV, 26, 8.

³ Ἴδε περὶ τῆς ἀνανεώσεως τῶν μυστηρίων καὶ τῶν ἀγισμῶν ὑπὲρ τοῦ Ἀθηναίου Μεθάρπου Sauppe Inschrift von Andania ἐν ταῖς Abhandlungen der Göttinger Gesellschaft der Wissenschaften. 1860 σ. 220.

Εἰκότως δὲ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξετασθῇ ἀκριβῶς παρὰ τοῖς νέοις ἐποίκοις τὸ δικαίωμα τῆς καταγωγῆς αὐτῶν. Ἄλλως δ' ἐξηκολούθησαν πολλοὶ τῶν ἐπιλεκτοτάτων Μεσσηνίων μένοντες ἐν τῇ ξένῃ, ἔνθα οἱ Μεσσήνιοι κατεῖχον τὰ ἐπιφανέστατα τῶν ἀξιομάτων, ὡς ἰδίως ἐν Ῥηγίῳ καὶ Μεσσήνῃ. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἔσπευσεν εἰς τὴν Μεσσηνίαν πλῆθος τυχοδιωκτῶν, ἵνα καταλάβῃ κτήματα, ὧν μέγα πλῆθος εἶχε μένειν ἄνευ κυρίων ἔνεκα τῆς ἐξώσεως τῶν Λακεδαιμονίων¹. Ὡς ἐκ τούτου δ' ἐπῆλθεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πράγματι ἀνανέωσις τοῦ λαοῦ τῆς χώρας, καὶ προεκλήθη μεγάλη βλάβη τῆς Θεμελιώσεως μονίμου νέας ἀναπτύξεως. Καὶ ἀποικίαι δὲ ἤχθησαν ἔξωθεν· οὕτω δ' ἐκτίσθη ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἐκ Κορωνείας Ἐπιμηλίδου [ἢ Κορώνῃ], ἀποικία Βοιωτῶν ἐν τῷ μεσσηνιακῷ κόλπῳ². Καὶ δὲν δυνάμεθα μὲν νὰ ποδείξωμεν ἐν ὁπόσῳ χρόνῳ καὶ κατὰ τίν' ἀκολουθίαν ἐκτίσθησαν αὗται αἱ πόλεις, ἀλλ' εἶνε ὅμως θαυμαστὴ ἡ ταχύτης καὶ ἀπαράκωλυτος πρόοδος τοῦ δυσχεροῦς τούτου ἔργου. Καὶ ἐξηγεῖται μὲν αὕτη, καθ' ἣ καὶ ἡ ὁμοία ἐπιτυχία τῆς Μεγάλης πόλεως, μόνον ἐκ τῆς ἐκτάκτου δεξιότητος ἣν εἶχον οἱ Ἕλληνες πρὸς κτίσιν πόλεων καὶ διάταξιν τῶν κατ' αὐτάς· ἀλλὰ κυριώτατα ὀφείλεται ἀναντιρρήτως ὁ περὶ τούτου ἔπαινος εἰς τὸν Ἐπαμεινώνδαν, ὅστις ἐπέβλεπε τὰ πάντα ὡς διοργανωτὴς καὶ ὠδήγει τὰ πλήθη καὶ ὅστις ἔγνω νὰ προσελκύσῃ ὡς συνεργάτας πρὸς προαγωγὴν τοῦ ἔργου τοὺς ἐπιτηδειοτάτους ἄνδρας, οἷος ὁ Ἐπιτέλης, καὶ νὰ καταστήσῃ καταθύμιον εἰς τὰ γείτονα φύλα τὴν ἀναγέννησιν τῆς Μεσσηνίας ὡς τι ἐνδιαφέρον σύμπαντας τοὺς Πελοποννησίους.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπεχείρησεν ὁ Ἐπαμεινώνδας τὴν ἀνάζευξιν, παραστὰς ἀναντιρρήτως αὐτὸς καὶ ἐν Μεγάλῃ πόλει, ὅπως διὰ

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XV, 66· ἀνεζήτησε τοὺς ὑπολελειμμένους τῶν Μεσσηνίων, καὶ τῶν ἄλλων τοὺς βουλομένους καταλέξας εἰς τὴν πολιτείαν, ἔκτισε τὴν Μεσσήνην.

² Πανσανίου IV, 34, 4. Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 166. Ἐκαλεῖτο δὲ πρῶτον ἢ πόλις Ἀίπεια.

τῆς παρουσίας αὐτοῦ προαγάγῃ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως. Εἶχε δὲ παντοίους λόγους, ὅπως ἐπιταχύνῃ τὴν ἐπιστροφὴν, ἐπεὶ δὴ ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχον ζητήσῃ βοήθειαν ἐξ Ἀθηναίων, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι εἶχον καταληφθῇ ἔνεκα τῆς ἀναπτύξεως τῆς δυνάμεως τῶν Θηβῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ὑπὸ τοιοῦτου φόβου, ὥστ' ἐκάλεσαν ἀμελλητὶ εἰς τὰ ὅπλα τὴν σύμπασαν στρατιάν, ὅπως σώσωσι τὴν Σπάρτην ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου καὶ περιορίσωσι τὴν ὑπερπροσύνῃ τῆς πολεμίας πόλεως. Ἄμα δὲ τῷ ἀγγέλματι, ὅτι εἶχε σωθῇ ἡ Σπάρτη, ἐμετριάσθη ὁ ζῆλος, καὶ ὁ Ἰφικράτης, ὅστις ἡγεῖτο τῆς στρατιᾶς, ὑπεκρίθη μὲν, ὅτι ἤθελε νὰ ποικλίσῃ τοὺς Θηβαίους ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, καὶ κατέλαβε τὰ εἰς αὐτὸν ἄριστα γνωστὰ στενὰ τῆς Κορίνθου, ἀλλ' ἀφῆκεν ὁμῶς ἀφύλακτον τὴν παραλίαν ὁδὸν τὴν διαβαίνουσαν ἐγγὺς τῶν Κεγχρεῶν παρὰ τὸ ἀνατολικὸν κράσπεδον τοῦ ἰσθμοῦ, καὶ ὑπερησπίσθη αὐτὸ μετὰ τοιαύτης ἀνεπαρκείας, ὥστε ὁ Ἐπαμεινώνδας ἠδυνήθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα ἀκινδύνως¹.

Κατὰ δὲ τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας λέγεται, ὅτι ὁ Ἐπαμεινώνδας ἦλθεν εἰς ἔτι ἀμεσωτέραν ῥῆξιν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ δὲν εἶνε ἀπίθανον, ὅτι μετὰ τὴν αἰσίαν διάβασιν τοῦ ἰσθμοῦ ἐπωφελήθη τὴν εὐκαιρίαν νὰ καταστήσῃ αἰσθητὴν τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες διὰ τῶν αἰφνιδίως ἀρξαμένων ἐχθρικῶν αὐτῶν πράξεων εἶχον παρασκευάσει εἰς αὐτὸν μεγίστους κινδύνους. Εἶχε νῦν δικαίαν ἀφορμὴν νὰ θεωρῇ τὴν Ἀττικὴν χώραν ἐχθρικὴν· διὸ ἐδήλωσεν ἄνευ δισταγμοῦ τὴν ἀττικὴν χώραν, καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν εἰσβαλόντες ἐπλησίασαν εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐξέλθωσι τῶν τειχῶν, πειθόμενοι,

¹ Ὁ Ἰφικράτης εὐρίσκειτο παρὰ τὸ Ὀνειον ὄρος συνωδῶ τῷ *Ξενοφῶντι* (Ἑλλην. VI, 5, 51), ὅστις ψέγει αὐτὸν ἐπὶ τῇ στρατηγίᾳ ἐκείνῃ [εἰ μὲν οὖν ἄλλο τι καλῶς ἐστρατήγησεν, οὐ ψέγω· ἐκεῖνα μὲντοι & ἐν τῷ χρόνῳ ἐκείνῳ ἐπραξε, πάντα εὐρίσκω τὰ μὲν μάτην, τὰ δὲ καὶ ἀσυμφόρως πεπραγμένα αὐτῷ. Ἐπιχειρήσας μὲν γὰρ φυλάττειν ἐπὶ τῷ Ὀνειῳ, ὅπως μὴ δύναιτο οἱ Βοιωτοὶ ἀπελθεῖν οἴκαδε, παρέλιπεν ἀφύλακτον τὴν καλλίστην παρὰ Κεγχρεῖας πᾶροδον].

καθ' ἃ λέγεται, εἰς τὴν ῥητὴν παραγγελίαν ἣν εἶχε δώσει ὁ Ἴφικράτης ὡς ἀρχιστράτηγος, ἂν ἐπῆρχετο τοιαύτη περίστασις ¹.

Οὕτω δ' ἐπέστρεψεν ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰς τὰς Θήβας μετὰ τὴν κατὰ νόμον λῆξιν τῆς στρατηγίας. Ἀλλὰ κατὰ τὴν κατὰστασιν τῆς δημοκρατίας εἶχον ψηφισθῇ αὐστηρότατοι νόμοι ἐναντίον πάσης ὑπερβασίας τῆς ἐξουσίας, καὶ δὲν ἔλειπον ἄνδρες φοβεροὶ, καραδοκοῦντες ὅπως βλάβῃσι τοὺς ἄνδρας ἐκείνους, οἵτινες ἦσαν τότε οἱ ἥρωες τῆς ἡμέρας.

Ἡ δ' ἐπιθεσις προῆλθεν ἐκ τῆς φατρίας τοῦ Μενεκλείδου, ὅστις ἐμεγαλορρημόνει ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ἐζήτει νὰ ἐκδικηθῇ διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν φιλοδόξων αὐτοῦ πόθων, παριστάμενος ὡς ὑπέρμαχος τῶν δικαιωμάτων τοῦ δήμου. Ἐν δὲ τῇ περιστάσει ἐκείνῃ προέκειτο παράβασις τοῦ καθεστώτος, αὐθαίρετος παρέκτασις τοῦ χρόνου τῆς στρατηγίας, καὶ ἡ ὑπερβασία ἐκείνῃ ἡδύνατο εὐκόλως νὰ παρασταθῇ ὡς ἑναρξίς ἐπιδιώξεως τυραννίδος. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία, ὅτι οἱ βοιωτάρχαι εἰσῆχθησαν εἰς δίκην. Ἀλλ' ὅτε ὁ Ἐπαμεινώνδας, δίδων εὐθύνας, ἐξέβηκεν ἀπλῶς πάνθ' ὅσα εἶχον πραχθῇ κατὰ τοὺς τέσσαρας ἐκείνους μῆνας, ἢ διήγησις αὐτοῦ ἐνεποίησεν αἰσθησιν οὕτως ἰσχυράν, ὥστε ἅπασαι αἱ σκευωρίαι τῶν δυσμενῶν διελύθησαν αἰσχυρῶς ².

Πράγματι κατὰ τὴν βραχεῖαν ἐκείνην ἐκστρατείαν εἶχον ἄνευ μαχῶν αἱματηρῶν καὶ ἄνευ θυσιῶν κατορθωθῇ ἐπιτυχίαι μεταβάλλουσαι τὴν σύμπασαν ἐν Ἑλλάδι τάξιν τῶν πολιτειῶν καὶ τότε πρῶτον ἀναδείξασαι τὰς Θήβας τὴν πρῶτην τῆς Ἑλλάδος πόλιν. Αἱ βραχυδαεὶς πύλαι τῆς χερσονήσου εἶχον διασπασθῇ,

¹ Πανσανίου IX, 14, 7. Πρὸς Thirlwall [History of Greece] Τόμ. Ε' σ. 149. Ἀδίκως δ' ἀντεπεξέρχεται πρὸς τὴν ἀντιλήψιν τοῦ Thirlwall ὁ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. Θ' σ. 458. Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. β' Τόμ. Ε' σ. 451. Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadous Τόμ. ΙΕ' σ. 78 σημ. 1].

² Κορνήλιος Νέπωσ ἐν Βίῃ Ἐπαμεινώνδου 8. Ἀππιανοῦ Συριακῆς 41. Παραδίδει δὲ ὁ Ἀππιανὸς (παρὰ τῷ Τίτῳ Λιβίῳ XXXVIII, 51) τὸν Ἐπαμεινώνδαν πρὸς Σικιπῖον τὸν Ἀφρικανόν. Ὁ Πλούταρχος ἐν Βίῃ Πελοπίδου 25 μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ κατηγορία ἀνεφέρετο εἰς τε τὸν Ἐπαμεινώνδαν καὶ τὸν Πελοπίδαν.

ἡ δὲ ἀπροςπέλαστος Λακωνικὴ εἶχε δηρωθῆ ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον, καὶ εἶχε καταδειχθῆ ἡ τελεία ἀδυναμία τῆς Σπάρτης ἐν αὐτῇ αὐτῆς τῇ ἐστίᾳ· ἡ ἐσωτερικὴ συνοχὴ τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας εἶχε διαλυθῆ διὰ τῆς ἀποστασίας τῶν περιοίκων, τὸ ἐπίνειον αὐτῆς κατείχετο ὑπὸ τῶν Θηβαίων, τὸ ἥμισυ τῆς χώρας εἶχεν ἀποσχισθῆ καὶ ἀποκατασταθῆ ἡ νέα Μεσσηνία· ἡ Ἀρκαδία, τὸ Ἄργος καὶ ἡ Ἥλις ἦσαν ἔνοπλοι ἐναντίον τῆς Σπάρτης ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν Θηβαίων, καὶ τέλος αἱ ἄρτι κτισθεῖσαι πόλεις, τὰ ἐνέχυρα ταῦτα μονίμου ἐπιτυχίας, αἵτινες ἐτίμων τὰς Θήβας ὡς μητρόπολιν καὶ ἦσαν αἰώνια μνημεῖα τῆς δόξης αὐτῶν, συναπετέλουν μετὰ τῆς Μαντινείας καὶ τοῦ Ἀργους ζώνην περὶ τὴν Σπάρτην, δίκτυον πολεμίων φρουρίων, παρακωλύόντων εἰς αἰὲ τὴν ἐλευθέραν κίνησιν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἀναχαιτιζόντων ἀπάσας αὐτῆς τὰς ἐν τῷ μέλλοντι προθέσεις περὶ κυριαρχίας. Καὶ τῶν Ἀθηναίων δὲ ἡ δυσμένεια εἶχεν, ὡς εἰκὸς, συντελέσει μόνον εἰς ἐπαύξησιν τῆς δόξης τῶν Θηβαίων, ἐπειδὴ ὁ μέγιστος τῶν Ἀθηναίων στρατηγὸς δὲν εἶχε τολμήσει νάντεπεξέλθῃ πρὸς τὸν Ἐπαμεινώνδαν. Διὰ βραχέων δ' εἰπεῖν, ἡ πρώτη ἐκτὸς τῆς Βοιωτίας παρὰ τῶν Θηβαίων ἐπιχειρηθεῖσα ἐκστρατεία συνεπῆγαγε τιμὰς καὶ ἐπιτυχίας οὕτως ἀφθόρους, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ καταδικασθῇ ὁ αἷτιος τῆς τοιαύτης ἐπιτυχοῦς διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου ἐπὶ τῇ παραβάσει τῶν νόμων. Διὰ τοῦτο δὲ λέγεται, ὅτι οὐδὲ κἄν εἰς ψῆφον ἐτέθη ἡ κατηγορία ¹.

Προφανῶς δὲ καὶ τὰ πράγματα εἶχον οὕτως, ὥστε μόνος ὁ Ἐπαμεινώνδας ἠδύνατο νάνασκοπῆσθαι καὶ ἰθύνῃ τὰ κατὰ τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις ἃς εἶχον συνδέσει οἱ Θηβαῖοι. Ἐκεῖνος ἦτο εἰς ὃν οἱ Ἀρκαῖδες καὶ οἱ Μεσσήνιοι ἐπεδαψίλευον ἰδίᾳ τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἦτό πως αὐτονόητον, ὅτι δὲν ἐπετρέπετο εἰς τοὺς Θηβαίους νάνακαλέσωσιν αὐτὸν πρὶν ἢ συντελεσθῇ τὸ ἔργον

¹ Κατὰ τὸν Πανσανίαν (IX, 14, 7) [λέγονται δὲ οἱ δικάζουσιν λαχόντες οὐδὲ ἀρχὴν περὶ αὐτοῦ θέσθαι τὴν ψῆφον]. Πρὸς. Κορινθίων Νέπρωτα ἐν Βίῳ Ἐπαμεινώνδου 7.

αὐτοῦ. Κατὰ ταῦτα ἡ παραμέλησις τῶν θεσμῶν ἐνέκειτο κυρίως μόνον εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ Ἑπαμεινώνδας δὲν ἐνεφανίσθη αὐτὸς ἐν Θήβαις, ὅπως ἐπιδιώξῃ τὴν ἀνανέωσιν τῆς στρατηγίας ἀρχομένου τοῦ νέου τῆς ἀρχῆς ἐνιαυτοῦ κατὰ τὸν μῆνα Βουκάτιον¹.

Ἀλλὰ καὶ παρὰ τὰς λαμπρὰς ἐπιτυχίας τῆς πρώτης ἐκστρατείας, ἐξ αὐτῆς μόνον ἀνατροπὴ τοῦ καθεστῶτος εἶχε προκληθῇ, ἥκιστα δὲ εἶχε θεμελιωθῇ νέα τάξις πραγμάτων. Τὸ Ἄργος καὶ ἡ Ἀρκαδία ἐξηκολούθησαν τὸν πόλεμον, ὅπως ἀφαιρέσωσι τὰ ἔτι ὑπολειπόμενα στηρίγματα τῆς δυνάμεως τῆς Σπάρτης. Καὶ οἱ μὲν Ἀρκάδες ἐκυρίευσαν τὴν Πελλήνην, καὶ ἀπέσπασαν οὕτω τὰς ἐν τῇ ἄνω κοιλάδι τοῦ Εὐρώτα χώρας². οἱ δὲ Ἀργεῖοι προσέβαλον τὸν Φλιοῦντα³, βεβαίως ἐκ συνενόησεως πρὸς τοὺς Θηβαίους, δι' οὓς ἦτο εἰκότως σπουδαῖον τὸ νὰ ἐξασφαλισθῶσι παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον ἐπίκαιρὰ τινὰ χωρία, ὅπως εἶνε ἐλευθέρᾳ ἡ ἐξ αὐτῶν εἰσέλασις εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἦτο δὲ τοῦτο πολὺ σπουδαιότερον, ἐπεὶδὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἐξηκολούθουν θεωροῦντες τὴν φύλαξιν τῶν πρὸς βορρᾶν παρόδων τοῦ ἰσμοῦ ἰδιον ἑαυτῶν ἔργον, τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύει τὴν παράδοξον μεταβολὴν τῶν πραγμάτων, καὶ ἐπεδίωκον αὐτὴν μετὰ πολὺ μεγαλειτέρας δραστηριότητος ἢ τὸ πρὶν. Τὴν φορὰν δὲ ταύτην ἡ φρούρησις τῶν συνόρων ἀνετέθη εἰς τὸν Χαθρίαν. Συνήθροισε δ' ἐν Κορίνθῳ στρατιὰν δεκαχιλίων ἀνδρῶν, Ἀθηναίων, Μεγαρέων καὶ Ἀχαιῶν ἐκ Πελλήνης, οἵτινες ἐνέμενον πιστοὶ εἰς τὴν Σπάρτην. Προσεπῆλθε δὲ δευτέρα στρατιὰ ἴση τὸν ἀριθμὸν ἐκ Λακεδαιμονίων καὶ ἄλλων Πελοποννησίων, μέρος μὲν φυγάδων ὀλιγαρχικῶν ἐξ Ἀρκαδίας, μέρος δὲ πολιτῶν τῶν πόλεων ἐκείνων αἵτινες διέκειντο ἔλως ἐχθρικῶς πρὸς

¹ Ἄνευ λόγου ἰσχυρίζεται ὁ Sievers [Geschichte Griechenlands vom Ende des peloponnesischen Kriegs bis zur Schlacht bei Mantinea] σ. 277, ὅτι ὁ Ἑπαμεινώνδας καὶ ὁ Πελοπίδας δὲν ἐξελέχθησαν βουλευτάρχαι διὰ τὸ ἔτος 369 π. Χ. Πρὸς τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον ἀντιτίθεται τὸ ὅτι ὁ Πελοπίδας περιεβάλλετο, ὅτε ἀπέθανε, τὴν βουλευτάρχην τὸ δέκατον τρίτον. Ἰδε *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Πελοπίδου 34.

² *Διοδώρου Σικελιώτου* [XV,] 67.

³ *Ξενοφώντος* Ἑλλην. VII, 2, 4.

τὴν γενομένην ἀνατροπὴν, οἷαι τὸ Λέπρεον καὶ αἱ πόλεις τῆς Ἀργολίδος, ἡ Ἑρμιόνη, ἡ Ἐπίδαυρος, ἡ Τροιζὴν καὶ ἄλλαι. Καὶ ἡ Κόρινθος δὲ συνετάσσετο νῦν ἀνεπιφυλάκτως μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων, ἐπειδὴ τοῦτο μὲν ἔβλεπε τὴν κατὰ θάλασσαν ἀρχὴν αὐτῆς διακινδυνευομένην παρὰ τῶν Θηβαίων, οἵτινες ἐπεζήτουν τὴν κατάληψιν τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, τοῦτο δὲ διότι ἥκιστα ἤθελον νὰ μένωσι τὰ στενὰ τῆς ἰδίας χώρας πάροδος διὰ παντὸς τοῦ χρόνου ἀφύλακτος εἰς τοὺς Θηβαίους. Τέλος δὲ οἱ Σπαρτιῆται ἦλθον εἰς συνεννοήσεις καὶ πρὸς τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν Διονύσιον, ὅπως ἀποστείλῃ ἐπικούρους χάριν τῆς ἀμύνης τοῦ ἰσθμοῦ¹. Κατὰ ταῦτα κατεβάλλετο πᾶσα δυνατὴ προσπάθεια, ὅπως δεσπόσωσι τῶν στενῶν ἐκείνων καὶ διακόψωσι τὴν ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τῶν Θηβῶν καὶ τῶν Πελοποννησίων αὐτῶν συμμάχων. Τούτου δ' ἐπιτυγχανομένου, ἦσαν πεπεισμένοι, ὅτι οἱ ἐν Πελοποννήσῳ σύμμαχοι τῶν Θηβαίων οὐδὲν ἔμελλον νὰ κατορθώσωσι μόνοι τὸ ἄξιον λόγου καὶ διαρκές, πᾶσα δ' αὐτῶν ἐνέργεια ἔμελλε νὰ ναυαγήσῃ, ὡς ἅπασαι αἱ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐπιχειρηθεῖσαι χωρισταὶ συμμαχίαι.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἠναγκάσθησαν οἱ Θηβαῖοι νὰ ἐκστρατεύσωσι καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος. Εὖρον δὲ τὴν φอรὰν ταύτην τὸ Ὀνειον ὄρος μετὰ τῶν τριῶν αὐτοῦ παρόδων, τῶν δύο παραλίων παρὰ τὰς Κεγχρεὰς καὶ τὸ Λέχαιον παρόδων καὶ τῆς μέσης διὰ τοῦ αὐλῶνος τῆς Κορίνθου, φυλασσόμενον ἐπιμελῶς, καὶ δὴ ὑπὸ στρατιᾶς ἥτις ἐκτὸς τοῦ ἐπικαιροτάτου τῆς θέσεως ἦν κατεῖχεν εἶχε καὶ τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ἦτο τριπλασία τὸν ἀριθμὸν². Ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας ἔστη οἰονεὶ πρὸ φρουρίου κλεισμένου καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ μιᾶς τῶν εἰσόδων, ἐπειδὴ οἱ πολέμιοι οὐδαμῶς εἶχον τὴν διάθεσιν νὰ ἐξέλθωσι πρὸς μάχην ἐν ἀναπεπταμένῳ πεδίῳ. Ἐξέλεξε δὲ πρὸς τοῦτο τὴν δυτικωτέραν τῶν τριῶν παρόδων, δι' ἧς ἡδύνατο ἀμεσώτερον νὰ τύχη

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VII, 1, 20.

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VII, 1, 15 κ. εἰ.

τοῦ σκοπούμενου. Ἐκεῖ δὲ ἦσαν τεταγμένοι οἱ Λακεδαιμόνιοι μετὰ τῶν ἐκ Πελλήνης Ἀχαιῶν, ὅλως κεχωρισμένοι ἀπὸ τῶν λοιπῶν τμημάτων τῆς στρατιᾶς, καθ' ἃ ἐπιβάλλει ἡ κατασκευὴ τῆς χώρας. Ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας, ἀφ' οὗ πρῶτον καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐφείλκυσε τὴν σύντονον προσοχὴν τῶν πολεμίων κατὰ σύμπασαν τὴν γραμμὴν, κατώρθωσε τὴν πρωίαν τῆς ὑστεραίας νάπο-
κρούσῃ αὐτοὺς κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην ἔφοδον καὶ ἀποθαρρύνῃ τελείως. Τότε δὲ οἱ Θηβαῖοι ἠνώθησαν μετὰ τῶν συμμάχων, οἵτι-
νες ἐστρατοπέδευον παρὰ τὴν Νεμέαν, καὶ ὥρμησαν ἅπαντες ὁμοῦ ἐναντίον τῆς Σικυῶνος, ἥτις, προσβληθεῖσα συγχρόνως καὶ ἀπὸ θα-
λάσσης παρὰ τοῦ Παμμένου, μετέστη πρὸς τοὺς συμμάχους¹.

Αἱ δὲ λοιπαὶ στρατεῖαι ὑπῆρξαν ἥττον ἐπιτυχεῖς. Καὶ τὴν μὲν Πελλήνην, τὴν γείτονα τῶν Σικυωνίων πόλιν τῆς Ἀχαΐας, οὖσαν μὲν φύσει ὀχυράν, οἰκουμένην δὲ ὑπὸ γενναίων οἰκητόρων, δὲν κατώρθωσαν νὰ κυριεύσωσιν οἱ σύμμαχοι. Στρατεία δ' ἐπιχει-
ρηθεῖσα ἐναντίον τῆς Ἐπιδαύρου οὐδὲν ἔσχεν ἄξιον λόγου ἀποτέ-
λεσμα, ἐπίθεσις δὲ κατὰ τῆς Κορίνθου ἤγαγε μάλιστα εἰς μάχην ἀτυχῇ τοὺς συμμάχους², τὰ δὲ κατ' αὐτοὺς ἀπέβησαν ἔτι κρισι-
μώτερα ἔνεκα τῆς συγχρόνου εἰς τὴν Κόρινθον ἀφίξεως τῶν παρὰ τοῦ Διονυσίου ἐκ Συρακουσῶν σταλέντων ἐπικούρων. Κατ' ἀκο-
λουθίαν δ' ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀνέζευξεν οἴκαδε.

Ἄλλ' ἡ στρατεία δὲν ὑπῆρξε ματαία. Καὶ πρῶτον μὲν κατ-
ωρθώθη δι' αὐτῆς νάποσπασθῇ ἡ προσοχὴ ἀπὸ τοῦ νότου καὶ
παρεσχέθῃ εἰς τοὺς Μεσσηνίους καὶ τοὺς Μεγαλοπολίτας χρόνος
ικανός, ὅπως ἐξακολουθήσωσιν ἐν σχολῇ τὴν κτίσιν τῶν τειχῶν.
Δεύτερον δὲ ἡ ἐκθίασις τῶν κορινθιακῶν στενῶν ὑπῆρξε λαμπρὸν
πολεμικὸν κατόρθωμα συνεπαγαγὸν τὴν κτῆσιν τῆς Σικυῶνος.
Ἡ δὲ Σικυωνία συνεδέετο ἀπὸ χρόνων παναρχαίων πρὸς τὰς ἀπέν-
αντι κειμένας ἀκτὰς τῆς Βοιωτίας, καὶ ἡ ἀνανέωσις τῶν σχέ-
σεων ἐκείνων ἐν τῷ παρόντι χρόνῳ ἥτό τι προϋργιαιάτατον εἰς τὰς

¹ Διοδώρου Σικελιώτου [XV] 69. Πρὸλ. Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 484.

² Ξενοφώντος Ἑλλην VII, 1, 19. Διοδώρου Σικελιώτου [XV,] 69.

πολεμικὰς ἐνεργείας τῶν Θηβαίων, ἐπειδὴ μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Σικυῶνος κατεῖχον ἀσφαλῶς ἄνετον ἀποβάθραν καὶ ἠδύναντο διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀσωποῦ νὰ προχωρήσωσιν ἀκωλύτως εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χερσονήσου, ἢ δὲ ἀπόφραξις αὐτῆς ὑπὸ τῶν λακωνιζόντων εἶχε κατασταθῇ σχεδὸν ἀδύνατος. Ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐπίτευξιν τῶν τριῶν ἐκείνων ὠφελημάτων οἱ Θηβαῖοι, οἵτινες ἀνέμενον παρὰ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ὥς ποτε οἱ Ἀθηναῖοι παρὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἔκτακτα κατορθώματα καὶ πᾶσαν ἀποτυχίαν ἐθεώρουν προερχομένην ἐξ ἐλλείψεως θελήσεως, ὑπέλαβον ἀποτυχοῦσαν τὴν ἐκστρατείαν. Ἰδίως δὲ κατεμέμφοντο αὐτοῦ, ὅτι μετὰ τὴν παρὰ τὸ Λέχαιον μάχην ἐφείσθη ἀδικαιολογήτως τῶν Λακεδαιμονίων. Ἀποτέλεσμα δὲ τῶν κατ' αὐτοῦ κατηγοριῶν ὑπῆρξεν ἡ καθάρσεις ἀπὸ τῆς στρατηγίας ¹.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ δὲν ἔμεινεν ἡ Πελοπόννησος ἡ μόνη κονίστρα τοῦ πολέμου, ἀλλ' οἱ Θηβαῖοι εὗρον συγχρόνως καὶ ἐν τῷ βορρᾷ ἄξιον λόγου στάδιον πολιτικῆς ἐνεργείας, ἰδίως δ' ἐν Θεσσαλίᾳ.

Ἡ Θεσσαλία ἦτο ἀπὸ μακροῦ εἰς τοὺς Ἕλληνας χώρα ξένη, ἀπετέλει δὲ μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ δυναστικῶν οἰκῶν τῶν δεσποζόντων ἐν ταῖς πόλεσι καὶ τοῦ πλήθους τῶν δούλων τῶν γεωργούντων τὴν ὑπαιθρον χώραν κόσμον ἴδιον, μόνον τυχαίως ἐρχόμενον εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰς ἐλληνίδας πόλεις, ὡςάκις συνέβαινον στάσεις διακλονοῦσαι τὰ θεσσαλικά πράγματα καὶ προκαλοῦσαι τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλλήνων. Προήρχοντο δὲ αὗται αἱ στάσεις τοῦτο μὲν παρ' ἐνίων ἰσχυρῶν, ἐπιδιωκόντων ἐπαύξησιν τῆς ἰδίας ἀρχῆς, τοῦτο δὲ παρὰ τῶν ἀγροτῶν, ἀφισταμένων ἀπὸ τῶν κυ-

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XV, 72· [γενομένης δὲ περὶ αὐτὸν ἱκανῆς ὑποψίας], ὡς πεφεισμένου τῶν Λακεδαιμονίων ἰδίας ἔνεκα χάριτος, [οἱ φθονοῦντες αὐτοῦ τῇ δόξῃ καιρὸν ἔλαβον εὐλόγου διαβολῆς].

κυρίων. Εἰς τὴν πρώτην ἐκείνην κατηγορίαν τάσσεται ὁ ἀγὼν ὁ μετὰ τὴν παρὰ τὰ Οἰνόφυτα μάχην¹ προκαλέσας ἀνάμιξιν τῶν Ἀθηναίων. Τότε ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων Ὀρέστης ὁ υἱὸς τοῦ Ἐχεκρατίδου, ἰσχυροῦ δυνάστου ἐν Φαρσάλῳ². Ὑπῆρξε δὲ λαμπρὸν κατόρθωμα τῆς βραχείας κατὰ γῆν ἀρχῆς τῶν Ἀθηναίων ἢ μετὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Φωκέων κοινῇ αὐτῶν ἐξόρμησις ἐναντίον τῆς Φαρσάλου, ἐνθα παρέστησαν ὡς διαιτηταί, ἐπεκτείναντες τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν μέχρι τοῦ Ὀλύμπου. Δημοκρατικαὶ δὲ ἦσαν αἱ ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐν Θεσσαλίᾳ στάσεις³· καὶ ταύτας δ' ἐπωφελήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ὥπως ἀποκτήσωσι δύναμιν. Ἀλλ' αἱ τε σχέσεις αὗται καὶ ἡ προτέρα στρατεία ἀπέβησαν ἄκαρποι. Δὲν συνέφερε δὲ ἄλλως εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἡ ἀνεπιφύλακτος προαγωγή τῆς δημοκρατίας ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐπειδὴ ἀπὸ ἀρχαίων χρόνων εἶχον συνθήκας πρὸς τοὺς δυνάστας, παρέχοντας εἰς αὐτοὺς μισθοφόρους.

Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ δυναστικοὶ οἴκοι ἐδιχονόουν καθ' ἑαυτοὺς, τινὰς δὲ τῶν ἀνηκόντων εἰς αὐτοὺς εὕρισκόμεν προίσταμένους τῆς δημοτικῆς φατρίας, ἥτις ἀπέστη ἐναντίον τῆς ἀρχῆς τῶν εὐπατριδῶν, οἷον τὸν Πολυμήδην καὶ τὸν Ἀριστόνουν, οἵτινες, ἀρχομένου τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἤλθον εἰς βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων⁴. Ἀμφότεροι δ' ἐτάσσοντο εἰς τὴν φατρίαν τῶν ἀντικειμένων εἰς τοὺς διευθύνοντας τὰ κοινά. Ἡ δὲ διάσπασις ἐκείνη καὶ διχοστασία ἐξηκολούθησαν καθ' ὅλον τὸν χρόνον τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, βλέπομεν δὲ τινὰς στασιάρχους ἐκ τῶν ἡττηθέντων ἐν τῇ πατρίδι ζητοῦντας βοήθειαν ἐν τῇ ξένῃ, οὕτω δὲ

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 548].

² *Θουκυδίδου* I, 111.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 685.

⁴ *Θουκυδίδου* II, 22· ἀπὸ τῆς στάσεως ἐκάτερος. Εἶνε δὲ στάσις ἡ ἐπαναστατικὴ φατρία. Περὶ δὲ συνδυασμοῦ τῶν δύο φατριῶν, καθ' ἃ ἀποδέχονται ὁ Krüger καὶ ὁ Böhm, δὲν δύναται νὰ γείνη λόγος. Πρὸς Buttman Mythologus Τόμ. Β' σ. 285. Meineke ἐν τοῖς Monatsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften]. 1852 σ. 587.

προκαλοῦντας τὴν ἀνάμιξιν ξένων πόλεων εἰς τὰ τῆς ἰδίας πατρίδος. Οὕτως Ἑλληνοκράτης ὁ Λαχρισταῖος ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Ἀρχέλαον¹ καὶ ὁ Ἀρίστιππος ἦλθε πρὸς τὸν Κύρον, ὅστις [ἔδωκεν] εἰς αὐτὸν χρήματα, ὅπως στρατολογήσῃ ἄνδρας καὶ ἐπικρατήσῃ ἐν Λαρίσῃ τῶν ἀντιστασιωτῶν².

Τότε δ' αἱ ἀρχαῖαι τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Θεσσαλοὺς φιλικαὶ σχέσεις εἶχον ἐκλίπει. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἤρξαντο οἱ Σπαρτιάται μετὰ νέου ζήλου ἀποπειρώμενοι νᾶποκτήσωσι δύναμιν ἐν Θεσσαλίᾳ. Καὶ κατέλαβον μὲν πάλιν τὴν πόλιν Ἡράκλειαν, ἣν εἶχον κτίσει κατὰ τὴν νότιον ἐσχατιὰν τῆς Θεσσαλίας ὡς ἀντέρεισμα ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων³, ἐγκατέστησαν δὲ φρουρὰν ἐν Φαρσάλῳ⁴, καὶ ἐθεμελίωσαν κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν φύλων τῆς Θεσσαλίας. Καὶ αὗται δ' αἱ στρατεῖαι συνδέονται ἀναντιρρήτως πρὸς ἐμφυλίους στάσεις ἐν Θεσσαλίᾳ.

Καὶ δὴ περὶ τὸ τέλος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐξερράγησαν ἐν Θεσσαλίᾳ νέαι στάσεις, ὧν τὰ ἐπακόλουθα ὑπῆρξαν πολὺ σπουδαιότερα ἀπάντων τῶν πρότερον συμβάντων. Προῆλθον δὲ ἐκ Φερῶν, τῆς ἀρχαίας πόλεως ἐν τῷ δυτικῷ μέρει τῆς μεγάλης μεσογαίας πεδιάδος τῆς Θεσσαλίας, ἀπεχούσης τέσσαρας ὥρας ἀπὸ τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, ἐν ᾧ οἱ Φεραῖοι ἐκέκτηντο τὸ ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων περιώνυμον ἐπίνειον, τὰς Παγασάς. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ πόλει ἀνεφάνη ἡγεμῶν συλλαβὼν τὴν ιδέαν νᾶναδείξῃ τὰς Φερὰς κέντρον συμπάσης τῆς Θεσσαλίας. Ὁ δὲ ἀνὴρ ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ὁ Λυκόφρων, οὗ τὸ πρόγραμμα ἀπescόπει εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν ἀρχαίων ἀριστοκρατικῶν οἴκων, τῶν Ἀλευαδῶν

¹ Ἀριστοτέλους Πολιτ. σ. 219, 24 [ἐκδ. Bekker].

² Ὁ Ἀρίστιππος, πιεζόμενος ὑπὸ τῶν ἀντιστασιωτῶν, ὑποστηρίζεται ὑπὸ τοῦ Κύρου ὑπὸ τὸν ὄρον, ὅτι δὲν ἔμελλε νᾶ συνομολογήσῃ εἰρήνην ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως αὐτοῦ, τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύει τὴν πρόθεσιν τοῦ Κύρου νᾶναμιχθῇ εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Ἰδε *Ξενοφώντος* Κύρου Ἀνάδ. Ι, 1, 10.

³ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 498].

⁴ Ἡ Φάρσαλος εἶχε φρουρὰν Λακεδαιμονίων τῷ 391 π. Χ. Ἰδε *Διοδώρου Σικελιώτου* XIV, 82.

καὶ Σκοπαδῶν τῆς Λαρίσης, τῆς Φαρσάλου καὶ τῆς Κρανῶννος. Ἡ δὲ δύναμις αὐτοῦ ἡρείδετο ἐπὶ τῶν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐν ὑποτελείᾳ διαβιούντων οἰκητόρων· διὸ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἀπεκλήθη τυραννίς. Κατήγαγε δὲ ὁ Λυκόφρων τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 404 π. Χ. μεγάλην νίκην ἐναντίον τῶν Λαρισαίων¹· ἐκεῖνος δὲ ὑπῆρξεν ὁ ἐκνικήσας ἔπειτα αὐτὸν τὸν Ἀλευάδην Ἀρίστιππον ἐν Λαρίσῃ, ἀναμφιβόλως δ' αἱ ἐναντίον τῶν πόλεων τῆς Θεσσαλίας ἐπιθέσεις αὐτοῦ ἔτυχον τῆς ὑποστηρίξεως τῆς Σπάρτης. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται ὁ λόγος, δι' ὃν κατὰ τὸν κορινθιακὸν πόλεμον αἱ κατὰ τῆς Σπάρτης συμμαχήσασαι πόλεις ἐτάχθησαν καὶ κατὰ τοῦ τυράννου καὶ ἔστειλαν ἐπὶ μισθῷ ἐπικούρους εἰς Μῆδιον, τὸν δυνάστην τῆς Λαρίσης². Τότε δὲ κατωρθώθη καὶ ἡ ἀπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἀπόσπασις τῆς τε Φαρσάλου καὶ τῆς Ἡρακλείας, οἵτινες ἀπέβαλον πᾶσαν τὴν ἐπὶ τὴν Θεσσαλίαν ἐπίδρασιν αὐτῶν διὰ τῆς παρὰ τὴν Ἀλίαρτον ἡττης³.

Ἄλλ' ὁ Λυκόφρων κατώρθωσε νὰ συντηρηθῇ καὶ ἄνευ ξένης βοηθείας· ἡδυνήθη δὲ νὰ καταλάβῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν Φάρσαλον. Οἱ μισθοφόροι τοῦ Μηδίου καταλαμβάνονται ἐν τῇ πόλει αἰφνιδίως καὶ σφάζονται, καὶ τὰ μυστρά ἔργα τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπλήρωσαν τρόμου σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα. Τὰ δὲ πτώματα τῶν ἐκ τῆς ξένης μισθοφόρων ἔμειναν ἄταφα κατὰ πλήθην ἐν τοῖς ἀγροῖς, καὶ διηγοῦντο, ὅτι ἐκ τῆς Ἀττικῆς καὶ ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἅπαντα τὰ ἀρπακτικὰ ὄρνεα συνῆλθον ἐν Φαρσάλῳ⁴.

¹ Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Λυκόφρονος σταθερὸν χρονολογικὸν σημεῖον εἶνε μόνον ἡ παρ' αὐτοῦ ἐκνίκησις τῶν Λαρισαίων (*Ξενοφώντος* Ἑλλην. II, 3, 4). Καὶ δὴ ἡ πρὸς τὴν νίκην ἐκείνην συμπίπτουσα ἔκλειψις ἡλίου συνέδῃ τὴν 3 Σεπτεμβρίου 404 π. Χ. *Υπῆρξε δὲ αὕτη πιθανῶς ἡ ἀρχὴ τῆς τυραννίδος αὐτοῦ. Ἄλλα δὲ φρονεῖ ὁ Hamming De Iasone.

² [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 276]. Τὸ ὄνομα Μηδίου εἶνε, καθ' ὃ καὶ τὰ ἀνάλογα Φρύγιος, Ἰεσσαλός καὶ τὰ τοιαῦτα, τῶν προσληφθέντων καὶ ἐχόντων πολιτικὴν σημασίαν. Ἰδε [Curtius] ἐν Monatsberichte der Preussischen Akademie [der Wissenschaften]. 1870 σ. 167.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 270.

⁴ [Ἡ χρονολογικὴ ἀκολουθία τῶν γεγονότων ἔχει ὥδε]. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ὑπὸ τὸν Μένωνα ἐπικούρων [τῶν προσελθόντων εἰς τὴν στρατιάν τοῦ Κύρου] ἐπῆλθε νέα

Τὰ δὲ σχέδια τοῦ Λυκόφρονος ἐξετέλεσεν ὁ Ἰάσων, ὁ ἐν τῇ ἀρχῇ διάδοχος καὶ πιθανῶς υἱὸς αὐτοῦ¹, ἀνὴρ ἐκτάκτου εὐφυίας καὶ ἔνεκα τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν συγχρόνων πραγμάτων καὶ τῆς ἀκαμάτου δραστηριότητος περὶ τὴν ἐπινόησιν καὶ χρῆσιν νέων μέτρων καὶ πόρων προωρισμένος αὐτόχρημα νάναδείξῃ καὶ αὐξήσῃ πολιτείαν μικράν. Ἦτο δὲ ἀνὴρ οἷος ὁ Θεμιστοκλῆς, πρὸς δὲ τούτοις παρὰ τὴν πνευματικὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν ἡγεμονικὴν καταγωγὴν προσηνῆς, ἐλκυστικὸς καὶ ἀπηλλαγμένος τῆς τραχύτητος καὶ τῆς ἀλαζονείας τῶν εὐπατριδῶν. Κατέχευε δ' ἐν μεγίστῃ βαθμῇ τὴν πανουργίαν ἐκείνην, ἥτις συνήθως ἐθεωρεῖτο μὲν κύριον γνώρισμα τοῦ Θεσσαλικοῦ χαρακτῆρος, διεμορφουτο δὲ ἄριστα διὰ τῶν ἀτελευτήτων στασιαστικῶν ἐρίδων. Καὶ ἐν τῇ ἐκλογῇ δὲ

ἐπέταται τοῦ Λυκόφρονος, βοηθουμένου ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ κοινῇ πιθανῶς κατὰ κτησις τῆς Φαρσάλου, μέχρι τῆς ἐπεμβάσεως τῶν Θηβαίων καὶ τῶν Ἀργείων, οἵτινες μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μηδίου ἐξέβαλον τοὺς Λακεδαιμονίους ἐκ τῆς Φαρσάλου τῷ 395 π. Χ. (Ὀλυμπ. XIV, 82). Ἴδε *Διοδώρου Σικελιώτου* XIV, 82. Ὁ δὲ Μήδιος ἐξηνδραπόδισε τοὺς Φαρσαλίους· ἄρα ἐθεώρει καὶ τοὺς πολίτας τῆς πόλεως ταύτης ἐχθρούς. Ἐκτοτε δ' ἐπικρατοῦσι καὶ πάλιν οἱ Ἀλευάδαι· ὅτε δ' ἐπέστρεψεν ὁ Ἀγησίλαος ἐκ τῆς Ἀσίας, ἡ Θεσσαλία διέκειτο ἐχθρικῶς πρὸς αὐτόν. *Ξενοφάντος* Ἑλλ. IV, 3, 3. Ἐπειτα δ' ἐπηκολούθησε πάλιν ἐνίσχυσις τοῦ τυράννου τῶν Φερῶν καὶ ἡ μεγάλη σφαγὴ τῶν μισθοφόρων τοῦ Μηδίου (*Ἀριστοτέλους* *Περὶ Ζῴων* ἱστορ. IX, 31), ἣν οὐκ ὀρθῶς ὁ Schneider παρὰ τῷ *Ξενοφῶντι* καὶ ὁ Du Mesnil De rebus Pharsal. σ. 47 ἀναφέρουσιν εἰς τὴν κατὰ τὸν κορινθιακὸν πόλεμον κατάκτησιν. Πρβλ. Lieblinge De rebus Pharaeis καὶ Pahlé Zur Geschichte der pheräischen Tyrannis ἐν τοῖς Neue Jahrbücher für Philologie 1866 σ. 530.

¹ Ὁ Ἰάσων ἐμφανίζεται ἐν τῇ Θεσσαλικῇ ἱστορίᾳ κατὰ τρόπον ἀνεξήγητον μέχρι τοῦδε. Ὅτι δὲ ἀνεδέχθη τὴν τυραννίδα ἐκ κληρονομικοῦ δικαιώματος γίνεται πιθανὸν ἐκ τοῦ ὀνόματος ὅπερ φέρει ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καλούμενος Λυκόφρων. Ἀλλ' ὁ Λυκόφρων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ Τεισίφρονος καὶ Πειθόλαος ἦσαν υἱοὶ τῆς γυναίκος τοῦ Ἰάσονος καὶ μόνον ὁ μὲν ἡτριοὶ ἀδελφοὶ τῆς Θήβης. Ἴδε *Φώτιον* ἐν Βιβλιοθήκῃ σ. 142. Εἶνε κατὰ ταῦτα λίαν πιθανόν, ὅτι ἡ ἐν δευτέρῳ γάμῳ συζευχθεῖσα μετὰ τοῦ Ἰάσονος γυνὴ αὐτοῦ ἦτο θυγάτηρ, καὶ διὰ τὸ μόνον τέκνον, Λυκόφρονος τοῦ πρεσβυτέρου, καθ' ἃ κατέστησε τοῦτο καταφανὲς ὁ Pahlé (ἐνθ' ἀν.). Εἰκάζει δὲ οὗτος, ὅτι ὁ Ἰάσων εἶνε αὐτὸς ὁ στασιάρχος Προμηθεὺς ὁ ἦδη τῷ 406 π. Χ. ἐν ἡλικίᾳ περίπου εἴκοσι καὶ τεσσαρῶν ἐτῶν συμπράξας μετὰ τοῦ Κριτίου ὅπερ τοῦ Λυκόφρονος. Τὴν ταυτότητα τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν εἶχεν ὑποτοπάζει ἡδὲ ὁ Wyttenbach, ἐπειδὴ εἰς ἀμφοτέρους ἀναφέρεται ἡ αὐτὴ διήγησις περὶ τοῦ φονέως [τοῦ πειραθέντος νὰ παύσῃ διὰ τοῦ ξίφους καὶ ἀποτυχόντος μὲν, σφίσαντος δὲ φύμα βράχην οὕτω καὶ ἐπενεγκὸν τὴν σωτηρίαν]. Ἴδε *Βαλερίου Μαξίμου* I, 8 cxi. 6. *Πλουτάρχου* [Πῶς ἂν τις ὑπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο σ. 89 Α].

τῶν μέσων ἦτο ἥκιστα εὐσυνείδητος, ἀλλὰ κατώρθονε νὰ μετρι-
άζῃ τὴν ἰδίαν φιλοδοξίαν, ἐστερεῖτο τῶν προσιδιαζουσῶν εἰς τοὺς
τυράννους ιδιοτροπιῶν καὶ ἦτο ἀνὴρ μεγαλόφρων δεσπότης ἑαυ-
τοῦ καὶ δίκαιος. Εἶχε δὲ ἀξιοπρεπῆ ἀντίληψιν τοῦ ἰδίου προορι-
σμοῦ, καὶ ἐθεώρει τὴν ἀληθῆ παιδείυσιν τοῦ πνεύματος ὡς τὸν
πρῶτον πρὸς ἐκπλήρωσιν αὐτοῦ ὅρον. Ἦτο δὲ οἰκεῖος πρὸς τὰς
ἀρίστους τάξεις τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας, φίλος τοῦ Τιμοθέου¹ καὶ
τοῦ Ἰσοκράτους, μαθητῆς καὶ θαυμαστῆς τοῦ Γοργίου.

Ἡ δὲ κατέχουσ' αὐτὸν φιλοδοξία δὲν ἦτο κοινὴ τις· διεγίνω-
σκε δ' ὅτι τὰ σύγχρονα πράγματα ἠδύναντο νάναδείξωσιν ἑαυ-
τὸν καὶ τὸ Θεσσαλικὸν ἔθνος, καὶ ἤθελε νάναποκριθῇ πρὸς τὴν
ἐντολὴν ἐκείνων. Ἡ Ἑλλάς εἶχεν ἀνάγκην πολιτείας ἐχούσης
ἀρχὴν καὶ ἀναλαμβανούσης τὴν ἡγεμονίαν, ἣν δὲν ἤθελε νὰ
κατατριβῇ ἐν ἐσωτερικοῖς ἀγῶσι καὶ νὰ ἐκπέσῃ εἰς τελείαν ἐξ-
άρτησιν ἀπὸ τῶν Περσῶν. Πρὸς δὲ τοιοῦτον ἐξαίρετον ἀξίωμα
ἐφαίνοντο πρὸ πάντων κεκλημένα τὰ βόρεια φύλα, ὧν ἄφθαρτος
ἦτο ἀκόμη ἡ δύναμις. Καὶ οἱ μὲν Μακεδόνες καὶ οἱ Ἑπειῶται
ἦσαν παρὰ πολὺ ἀπεξενωμένοι τῶν Ἑλλήνων καὶ εὐρίσκοντο ἐν
βαθμίδι πολιτισμοῦ κατωτάτῃ. Ἄλλ' ἡ Θεσσαλία ἦτο ἡ κοιτὶς
τῶν εὐγενεστάτων κλάδων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἡ ἀρχαιοτάτη
ἔδρα τῶν θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν αὐτοῦ καθ' ὅλου διατάξε-
ων. Καὶ εἶχε μὲν ἡ Θεσσαλία μέγαν πλοῦτον παντοίων πόρων, ἀλλ'
ᾧφειλον ὅμως τὰ κατ' αὐτὴν νὰ διαταχθῶσιν ἐκ νέου, ἔδει δὲ
νὰ καταλυθῇ ἡ ἀρχὴ τῶν εὐπατριδῶν, ἡ πηγὴ αὕτη ἀτελευ-
τήτων ἐρίδων, καὶ ἡ δύναμις τοῦ λαοῦ νὰ συνενωθῇ ἐπὶ τὸ αὐ-
τὸ ὑπὸ οἴκου ἡγεμονικοῦ ἔχοντος παιδείυσιν ἑλληνικὴν. Τελου-
μένων δὲ τούτων, ἐφαίνετο προοριζόμενος ὁ Θεσσαλικὸς λαὸς πρὸς
μέγιστον καὶ βέβαιον μέλλον, ἐπειδὴ αἱ δευτερεύουσαι πολιτεῖαι
αἱ ἐξεγερθεῖσαι ἐναντίον τῆς Σπάρτης δὲν θὰ ἠδύναντο νάναλά-
βωσι τὸν ἀγῶνα πρὸς τὴν ἡνωμένην Θεσσαλίαν². Τίς δὲ θὰ ἡδύ-

¹ Ψευδοδημοσθένους (Ἀπολλοδώρου) Πρὸς Τιμόθεον 10, 22.

² Διοδώρου Σικελιώτου XV, 60. [Ἰάσων δ Φερῶν τύραννος, συνέ-
ΚΟΥΡΤΙΟΥ ΕΛΛ. ΙΣΤΟΡΙΑ

νατο, οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, νὰ διαμφισβήτησιν πρὸς τὸν Ἰάσονα τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἑλλήνων;

Ἄλλ' ὅπως πεισθῶσιν αἱ πόλεις ἕκασται νὰ ποστῶσι, χάριν τῆς ἐνότητος, τῆς ἰδίας αὐτονομίας καὶ ὅπως ὑπερνικηθῇ ἡ ἀντιπάθεια πρὸς τὸ κῦρος καὶ τὴν ἡγεσίαν μονάρχου, παρίστατο ἀνάγκη νὰ προσδοκήσωσιν αὐταὶ τὴν ἀπόκτησιν δόξης ἐθνικῆς, νίκας καὶ λάφυρα. Τοῦτο δὲ ἤθελε νὰ κατορθώσῃ ὁ Ἰάσων ἄγων καὶ πάλιν τοὺς Ἑλληνας ἐναντίον τῆς Περσίας¹. Κατὰ ταῦτα συνένωσις τῆς Θεσσαλίας, Ἑλλάς μία καὶ ἐνιαία ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τῆς Κρήτης καὶ πόλεμος ἐναντίον τῶν Περσῶν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν ἡγεμόνος Θεσσαλοῦ, τοιοῦτοι ἦσαν οἱ σκοποὶ τοῦ πολμηροῦ τυράννου τῶν Φερῶν. Ἀπὸ τῆς αὐτῆς δ' ἐκείνης ἀκτῆς, ἀφ' ἧς ποτε Ἑλληνες ἐκ τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος εἶχον καθελκύσει εἰς τὸ πέλαγος τὰ πλοῖα αὐτῶν, ἀπὸ τῆς κοιτίδος τῶν Μινυῶν, ἐφαίνετο ἀνατέλλουσα τότε ἡ ἀρχὴ νέας τάξεως τῶν πραγμάτων ἐν Ἑλλάδι.

Ὑπῆρχον δ' ἐν Θεσσαλίᾳ παντοῖα ὑπήκοα φύλα. Καὶ δὴ ὑπῆρχον τὰ ὑποτεταγμένα εἰς ἐνίας πόλεις καὶ ἄλλα ὑπόφορα εἰς συμπάσας ὁμοῦ τὰς κρατούσας πόλεις, τέλος δὲ καὶ τὰ μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ παροδικῶς ἀναγνωρίζοντα τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν πόλεων. Τὰ διάφορα δὲ ταῦτα φύλα κατώρθωσεν ὁ Ἰάσων, ὡς ἤδη εἶχεν ἀρχίσει πράττων ὁ Λυκόφρων, νὰ συντάσῃ περὶ ἑαυτὸν καὶ οἱ Δόλοπες δὲ καὶ ἄλλοι ὄρεινοὶ λαοὶ ὑπετάγησαν εἰς αὐτόν. Οὕτω δὲ ὑπενόμειυσε κατὰ μικρὸν τὴν ἀρχὴν τῶν πόλεων, ὥστε καὶ αὐταὶ ἠναγκάσθησαν ἢ μὲν μετὰ τὴν δὲ νὰ

σει τε στρατηγικῇ διαφέρων καὶ πολλοὺς τῶν περιόικων εἰς συμμάχίαν προσαγόμενος] ἔπεισε τοὺς Θεσσαλοὺς ἀντιποιεῖσθαι τῆς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίας· ταύτην γὰρ ὡς περ ἐπαθλον ἀρετῆς προκεῖσθαι τοῖς δυναμένοις αὐτῆς ἀμφισβητήσαι.

¹ Ἰσοκράτους [Φίλιππος] 119· ἐποιεῖτο τοὺς λόγους ὡς εἰς τὴν ἡπειρον διαβησόμενος καὶ βασιλεῖ πολεμήσων. Ξενοφῶντος Ἑλλήν VI, 1, 12· βασιλεὺς δὲ Περσῶν οὐ νήσους ἀλλ' ἡπειρον καρπούμενος πλουσιώτατος ἀνθρώπων ἐστίν· ὃν ἐγὼ (Ἰάσων) ὑπήκοον ποιήσασθαι ἔτι εὐκατεργαστότερον ἡγοῦμαι εἶναι ἢ τὴν Ἑλλάδα.

προσχωρήσωσιν εἰς αὐτόν. Ἐφρόντιζε δὲ πάντοτε νὰ καθιστάνη κατὰ τὸ δυνατόν εὐκόλως ἀποδεκτοὺς τοὺς ὅρους τῆς προσχωρήσεως, ἐπειδὴ ἤθελεν ὅχι νὰ καταστρέψῃ, ἀλλὰ νὰ ἐνώσῃ. Τῷ δὲ 374 π. X. μόνη ἀντίστατο ἀκόμη εἰς αὐτὸν ἡ παρὰ τὸν Ἐνιπέα κειμένη πόλις Φάρσαλος, ἥτις ἀντέταξεν εἰς αὐτὸν ἀντίστασιν ἐρρωμένην. Εἶχε δὲ τὴν ἀρχὴν ἐν αὐτῇ ὁ δοκιμώτατος τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀρχαίας ἀριστοκρατικῆς φατρίας Πολυδάμας¹, καὶ ἡ Φάρσαλος ὑπ' αὐτοῦ διοικουμένη ἦτο τὸ τελευταῖον ἔρυμα τῆς ἀρχαίας τῶν Θεσσαλῶν ὀλιγαρχίας. Καὶ ὁ μὲν Πολυδάμας ἐστήριζε τὰς ἐλπίδας εἰς τὴν Σπάρτην, ἐπειδὴ ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχον μεταβάλει τὸ πρόγραμμα τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ ἐνεργείας καὶ ἐθεώρουν ἐπιβαλλομένην τὴν πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ τυράννου τῶν Φερῶν ἀντίστασιν. Ἀλλὰ τὴν Σπάρτην ἐδέσμευεν ὁ πρὸς τοὺς Θηβαίους πόλεμος. Ὁ δὲ Ἰάσων τὴν μεγίστην ἀξίαν προσένεμεν εἰς εἰρηνικὴν συνδιαλλαγὴν. Καὶ ἐκεῖνος ἤθελε νὰ κυριαρχήσῃ ἐν Θεσσαλίᾳ μόνον κατὰ τὸν νόμον καὶ ἐν τῇ χώρᾳ εἰθισμένον τύπον. Διὰ τοῦτο δ' ἐπεδίωκε τὸ ἀξίωμα τῆς ταγείας, ἥθελε δὲ νὰ εἰσαγάγῃ καινοτομίαν συνισταμένην εἰς τοῦτο μόνον, ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦτο δὲν ὤφειλε νὰ εἶνε εἰς τὸ διηνεχὲς κληρονομικὴ κτῆσις τῶν Ἀλευαδῶν καὶ Σκοπαδῶν, ἀλλὰ νὰ περιέρχεται εἰς τὸν οἶκον ἐκεῖνον ὅστις ἔμελλε νὰ εἶνε ἐκάστοτε ὡς ἐκ τῶν ἀποτελούντων αὐτὸν ἐξόχων ἀνδρῶν καὶ τῆς ὑπερόχου ἀρχῆς κεκλημένος νὰ ἡγῇται τῶν Θεσσαλῶν. Εἰς δὲ τὸν Πολυδάμαντα παρεχωρήθη προθεσμία, ὅπως ἀναμείνῃ τὴν ἀφίξιν σπαρτιατικῆς βοηθείας. Ταύτης δὲ μὴ ἐλθούσης, παρέδωκεν ὁ Πολυδάμας τὴν ἀκρόπολιν, καὶ ἔκτοτε ὁ Ἰάσων ἀνεκηρύχθη ταγὸς καθ' ἅπασαν τὴν Θεσσαλίαν². Ὑπῆρξε δὲ θρίαμβος τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, ὅτι τοῦτο κατωρθώθη ἄνευ βιαιο-

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 1, 2 κ. ε. Ὁ Πολυδάμας ἦτο μεσίτιος ἄρχων ἐν Φαρσάλῳ. Πρὸλ. Sievers [Geschichte Griechenlands vom Ende des peloponnesischen Kriegs bis zur Schlacht bei Mantinea] σ. 325.

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 1, 18.

πραγμάτων καὶ ὅτι δὲν ἐχρειάσθησαν καταστροφαὶ καὶ ἐξώσεις μέλ-
λουςαι νὰ συνεπαγάγωσιν ἀναμίξεις πόλεων ξένων.

Ἀνεδείχθη δὲ ὁ Ἰάσων ἄξιος τῆς δαφιλευθείσης εἰς αὐτὸν ἐμ-
πιστοσύνης. Οἱ ἀρχαῖοι θεσμοὶ τῆς χώρας δὲν κατελύθησαν, ἀλλὰ
μόνον διετάχθησαν ἐκ νέου. Τοῦτο δ' ἔγεινε κυρίως ὡς πρὸς τὴν
φορολογίαν τῶν ἐλευθέρων ἀγροτῶν καὶ τῶν πενεστῶν. Ἐν ταύτῃ
εἶχεν ἐπέλθει πολλὴ ἀταξία καὶ αὐθαιρεσία, προκαλοῦσα δικαίαν
δυσἀρέσκειαν καὶ ἐμβάλλουσα τὴν Θεσσαλίαν εἰς ἀδιάκοπον τα-
ραχὴν. Ὁ δὲ Ἰάσων ἐπανῆλθεν εἰς τὰ καθοριζόμενα ὑπὸ τῶν νό-
μων, συνφθὰ πρὸς τὰς διατάξεις ἃς εἶχε καταστήσει ὡς ταχὺς εἰς
τῶν Σκοπαδῶν¹. Ἀλλὰ τὸ κυριώτατον αὐτοῦ μέλημα ὑπῆρξεν
ἡ διάταξις καὶ ἀνύψωσις τῶν κατὰ τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῆς
χώρας, αἵτινες μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου κατετρίβοντο διὰ τῆς
ἐπὶ μισθῷ ὑπηρεσίας ἐν τῇ ξένῃ καὶ τῶν ἐμφυλίων στάσεων. Τοῦ
δὲ Ἰάσονος πρόγραμμα ὑπῆρξε νὰ φήσῃ μὲν πᾶσαν ἐλευθερίαν εἰς
τὰς πόλεις καθ' ἑαυτὰς, ἀλλὰ συγχρόνως νὰ παράσχῃ εἰς τὴν
Θεσσαλίαν ἐνιαίαν στρατιωτικὴν σύνταξιν· διὰ κοινῆς δὲ στρατιᾶς
τασσομένης ὑπὸ τὸν ταγὸν ἐσκοπεῖτο ἀναποθῆ ἡ χώρα καθ' ἅπαν-
τα αὐτῆς τὰ μέρη ὅσημέραι μᾶλλον συμπαγεστέρα καὶ νὰ
κατανοήσῃ τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς δύναμιν. Αὐτὸς δ' ἐκεῖνος διετήρει
στρατιὰν μισθοφόρων καλῶς ἡσκημένην², εἰς ἣν προσετίθεντο οἱ ἐξ
ἐκάστης πόλεως στρατολογούμενοι κατ' ἀναλογίαν. Ἦτο δ' ἀκατα-
πόνητος ἐν τῇ διατάξει τῶν κατὰ τὴν στρατιὰν αὐτοῦ, καὶ κατ-
ώρθωσεν ἐν βραχεῖ χρόνῳ νὰ συναθροίσῃ περὶ ἑαυτὸν εἰκοσακίς-
χιλίους ὑπλίτας, πρὸς δὲ τούτοις μέγα πλῆθος ψιλῶν καὶ ὀκτα-
κισχιλίους λογάδας ἵππεις. Ἡγούμενος δὲ τοιαύτης δυνάμεως,
πάντοτε ἐτοιμοπολέμου, ἡδύνατο ἤδη νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν δεσπότην
τῆς Ἑλλάδος, ἥτις δὲν εἶχε δύναμιν νάντεπεξέλθῃ πρὸς αὐτὸν διὰ
τῶν ἰδίων ἐκ πολιτῶν στρατιῶν καὶ μεμονωμένων στιφῶν μισθο-
φόρων. Τοὺς δὲ ὀξυδερκεστέρους τῶν Ἑλλήνων δὲν διέλαθεν

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 1, 19.

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 1, 5, 6.

ὁ κίνδυνος, ἀλλὰ μετ' ἀνησυχίας καὶ φόβου ἔβλεπον ἀθροιζόμενα ἐν τῷ βορρᾷ καὶ κατὰ μικρὸν προφαινόμενα τὰ νέφη τὰπειλοῦντα τὴν ἰδίαν ἐαυτῶν ἐλευθερίαν.

Ἄλλ' ὁ Ἰάσων προέβη εἰς τὸ ἔργον μετὰ συνέσεως. Καὶ δὴ ἐπεδίωξε πρῶτον νὰ ἐνισχυθῇ διὰ συμμαχιῶν ἐν τῇ ξένῃ, ὁ δὲ σύμμαχος οὗ εἵχετο εἴπερ τινὸς καὶ ἄλλου ἦτο Ἀλκέτας ὁ βασιλεὺς τῆς Ἡπείρου, μεθ' οὗ συμπράττων ἠδύνατο νὰ εἶνε ἀσφαλῶς κύριος ἀπασῶν τῶν κατὰ τὰ νῶτα τῶν ἐλληνικῶν πόλεων ὁρειῶν χωρῶν¹. Ὅπως δὲ περιορίσῃ αὐτὰς καὶ ἐκ τῶν πλευρῶν καὶ δεσπόσῃ τῶν κυριωτάτων κατὰ θάλασσαν ὁδῶν, εἶχεν ἀνάγκην τῆς νήσου Εὐβοίας, ἐν ἣ ἐγκατέστησεν ἐν διαφόροις πόλεσι τυράννους ὑπέικοντας εἰς αὐτὸν, οἷος ὁ Νεογένης ἐν Ἰστιαίᾳ κατὰ τὰ βόρεια παράλια τῆς νήσου². Πολὺ δὲ δυσχερεστέρα ὑπῆρξε δι' αὐτὸν ἡ προσήκουσα διαρρύθμισις τῶν πρὸς τὴν ἐκτὸς τοῦ ἰσθοῦς Ἑλλάδα σχέσεων, ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ ἐπεπρόσθει εἰς αὐτὸν ἡ νέα ὁρμὴ καὶ ἀνάπτυξις τῶν Θηβῶν.

Διεγίνωσκε δὲ εἴπερ τις καὶ ἄλλος τῶν συγχρόνων, ὅτι τὸ μεγαλεῖον τῶν Θηβῶν ἡρείδετο εἰς τὸν Ἐπαμεινώνδαν· λέγεται δὲ, ὅτι ἀπεπειράθη πολλάκις νὰ κλονήσῃ τὴν αὐστηρὰν ἀκεραιότητα τοῦ μεγάλου Θηβαίου καὶ συμπαρασύρῃ αὐτὸν εἰς τὰ ἰδιοτελεῖ σχέδια τῆς ἰδίας φιλοδοξίας. Ἀποτυχουσῶν δὲ τῶν ἀποπειρῶν τούτων, δὲν ἐδίστασε νὰ προσχωρήσῃ εἰς αὐτὸν ὡς σύμμαχος, ἐπειδὴ ἡ ταπεινώσις τῆς Σπάρτης καὶ ἡ διάλυσις τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας ἀνταπεκρίνετο τελείως πρὸς τὰ ἴδια ἐαυτοῦ συμφέροντα. Διὸ συνῆψε μετὰ τῶν Θηβαίων τοιαύτην φιλίαν, ὥστε ὠνόμασε τὴν ἰδίαν θυγατέρα Θήβην, καὶ παρέστη ἀμελλητὶ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης τῶν Λεύκτρων, ὅπως ἐκφράσῃ συγχαρητήρια εἰς τὸν νικηφόρον σύμμαχον καὶ συζητήσῃ μετ' αὐτοῦ περὶ

¹ Περὶ τῆς συμμαχίας τοῦ Ἰάσονος μετὰ τοῦ Ἀλκίτου ἴδε [Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI,] 1, 7, περὶ δὲ τῆς μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀμύντου Διοδώρου Σικελιώτου XV, 60.

² Διοδώρου Σικελιώτου XV, 30.

τῶν πρακτέων ¹. Ἡ δὲ παρ' αὐτοῦ δοθεῖσα συμβουλὴ, ὅπως μὴ ἐπιτεθῶσιν οἱ Θηβαῖοι ἐναντίον τοῦ στρατοπέδου τῶν Λακεδαιμονίων, ἦτο μὲν πάντως ὀρθή, ἀλλ' ὑπεκρύπτετο πιθανῶς ἐν αὐτῇ καὶ πρόθεσις ἰδιωφελῆς. Καὶ ἐπεθύμει μὲν τὴν ταπείνωσιν τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιθυμῇ τὴν τελείαν ἦτταν τῶν Λακεδαιμονίων, ἐπειδὴ ἡ ἐξακολούθησις τοῦ μεταξὺ τῶν ἐλληνίδων πόλεων ἐμφυλίου πολέμου ἦτο λυσιτελὴς πρὸς τοὺς ἰδίους αὐτοῦ σκοπούς.

Καὶ οἱ Θηβαῖοι δ' ἔμελλον ἀναγκαιῶς νὰ συνίδωσι μετ' οὐ πολὺ τὴν περὶ τῆς ἐντιμότητος τοῦ συμμάχου ἰδίαν πλάνην. Πράγματι ὁ Ἰάσων δὲν ἠρκέσθη νὰ ἐπιδειχθῇ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην μετὰ τῆς λαμπρᾶς αὐτοῦ στρατιᾶς τὸ πρῶτον ἐν τῇ μέσῃ Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ ἐπωφελήθη τὴν εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἐπάνοδον χάριν τῶν ἰδιωφελῶν αὐτοῦ σκοπῶν κατὰ τρόπον μὴ ἐπιδεχόμενον ἀμφισβολίαν. Καὶ δὴ ἀνέβη ἐκ τῆς πεδιάδος τοῦ Κηφισοῦ διὰ τῆς μικρᾶς κοιλάδος τοῦ ποταμοῦ Ἀσσοῦ καὶ ἐπέπεσε κατὰ τὴν πορείαν αὐτοῦ ἐναντίον τῆς Ὑαμπόλιδος, ἣτις ἔκλειεν ἀπὸ τοῦ βορρᾶ τὴν πρόσοδον εἰς τὴν Φωκίδα καὶ τὴν Βοιωτίαν ². ἔπειτα δ' ἐκυρίευσεν διὰ προδοσίας τὴν Ἡράκλειαν, καὶ τὰ μὲν ὀχυρώματ' αὐτῆς κατέστρεψε, τὴν δὲ χώραν διένειμεν εἰς τὰ φύλα τῶν Οἰταίων καὶ Μαλιέων, ἅτινα καὶ προσέλαβεν εἰς τὴν φιλίαν αὐτοῦ ³. Οὕτω δ' ἔγινεν κύριος τῶν Θερμοπυλῶν. Τὰ δὲ παρχθέντα παρ' αὐτοῦ ἀπεδείκνυσεν, ὅτι ἀπῆρχετο, σκοπῶν νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ πάλιν· κατέστρεψε δὲ τὰς πύλας ἐκείνας αἵτινες ἠδύναντο νὰ κλεισθῶσι πρὸς παρακώλυσιν τῆς διαβάσεως αὐτοῦ.

Μετὰ δὲ τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπιστροφήν ἐδιπλασίασε τὸν ζῆλον. Καὶ τὰ μὲν ὀρεινὰ φύλα τῆς βορείου Θεσσαλίας, ἰδίως δὲ οἱ Περραιβοὶ, προσήχθησαν εἰς τὴν στρατιὰν αὐτοῦ εἴτε διὰ λό-

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. V, 4, 22 κ. ἑ. [Πρὸλ. ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 493].

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 4, 27.

³ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [VI,] 4, 27. *Διοδώρου Σικελιώτου* XV, 57. Πρὸλ. Weil ἐν τῷ *Hermes* Τόμ. VII [1872] σ. 384 κ. ἑ.

γων φιλανθρώπων, εἴτε διὰ τῆς βίας¹· αἱ δὲ παρασκευαὶ καὶ ἀσκήσεις ἐξηκολούθησαν ἄνευ διακοπῆς². Ἡ Θεσσαλία ἀπέβη μέγα πολεμικὸν στρατόπεδον, καὶ κατὰ θάλασσαν δὲ, παρὰ τὸ ἀρχαῖον ὀρμητήριον τῶν Ἀργοναυτῶν, ἤρχισεν ἤδη ἡ ναυπήγησις τριήρων³. Αἱ δὲ Φεραὶ ἦσαν τὸ κέντρον καὶ ἡ ἐστία τῆς ὅλης χώρας, καὶ οἱ ἀρχαῖοι οἴκοι τῶν Θεσσαλῶν δυναστῶν εἶχον ἢ προσελκυσθῇ ἢ δεσμευθῇ δι' ὁμήρων ζώντων ἐν τῇ αὐτῇ τῶν Φερῶν. Μία καὶ μόνη θέλησις ἐκράτει ἀπὸ τῶν Θερμοπυλῶν μέχρι τῶν Τεμπῶν⁴. Οὐδεμία δὲ ὑπῆρχεν ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Ἰάσων ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐκδηλώτῃ καταφανῶς τὰς ἀληθεῖς αὐτοῦ προθέσεις, καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας δ' ἔβλεπεν, ὡς εἰκὸς, μετὰ μεγάλῃς λύπῃς παρακωλυομένης τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ.

Ἡ δὲ ῥῆξις ηὔξησεν, ὅτε τὸ ἔαρ τοῦ 370 π. Χ. διεδόθη τὸ ἄγγελμα, ὅτι ὁ Ἰάσων ἔμελλε κατὰ τὰ προσεχῆ Πύθια νὰ παραστῇ ἐν Δελφοῖς, καὶ δὴ ὡς στρατηλάτης περιβαλλόμενος ὑπὸ συμπάσης τῆς αἰγλῆς τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ. Διηγοῦντο δὲ ἀπίστευτα. Εἰς ἀπάσας τὰς πόλεις τῆς Θεσσαλίας εἶχεν ἐπιβληθῇ κατ' ἀναλογίαν τῆς εὐπορίας ἐκάστης εἰσφορὰ χάριν τῆς γεννητομένης θυσίας καὶ κηρυχθῇ χρυσοὺς στέφανος ὡς ἄθλον ἐκείνης τῆς πόλεως ἥτις ἤθελε προσαγάγει τὸν κάλλιστον βοῦν ὡς ἡγεμόνα τῆς πομπῆς. Οὕτω δὲ συνελέχθησαν χίλιοι μὲν βόες, ὑπερδεκαπλάσια δὲ τὰ ἄλλα βοσκήματα, πρόβατα, αἰγες καὶ ὕες. Καὶ ἡ μὲν κολοσσαία ἐκείνη ἐκατόμυδι ἔμελλε κατὰ τὰ σκοπούμενα ὑπὸ τοῦ Ἰάσονος νὰ παραστήσῃ τὸν πλοῦτον τῆς Θεσσαλίας πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ, τὸ δὲ θέαμα ἐπιλέκτων στρατιωτῶν ἔμελλε νὰ μαρτυρήσῃ τὴν δύναμιν τῆς πρὸς νέον βίον ἀναγεννηθείσης Θεσσαλίας. Ὁ Ἰάσων ἀπεσκόπει εἰς θεατρικὴν ἐπίδειξιν τῆς βασιλικῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐν Δελφοῖς. Ἀλλ' ἤθελε καὶ τι πλεόν.

¹ Διοδώρου Σικελιώτου [XV,] 57.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. [VI,] 4, 28.

³ Ξενοφῶντος Ἑλλην. VI, 1, 11, 4, 21.

⁴ Ξενοφῶντος Ἑλλην. [VI,] 4, 28· μέγιστος δ' ἦν τῶν καθ' αὐτὸν τῶν μηδ' ὑφ' ἐνὸς εὐκαταφρόνητος εἶναι.

Οἱ Δελφοὶ ἦσαν ὁ σύνδεσμος, δι' οὗ καθ' ἅπαντας τοὺς αἰῶνας ἡ Θεσσαλία εἶχε διατηρήσει τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπικοινωνίαν, οἱ δὲ θεσμοὶ τῆς ἀμφικτυονικῆς συμμαχίας ἦσαν τὸ καταφανέστατον μαρτύριον τῶν χρόνων ἐκείνων καθ' οὓς τὰ θεσσαλικά φυλά συναπετέλουν μετὰ τῶν πρὸς νότον μεταναστευσάντων μέγαν ἐνιαῖον λαόν¹.

Εἰς τὴν παράδοσιν δ' ἐκείνην ἀναφερόμενος, ἤθελεν ὁ Ἰάσων διὰ τῶν μεγαλοπρεπῶν πρὸς τὸν δελφικὸν θεὸν θυσιῶν καὶ δώρων οὐ μόνον νὰ ἐπιδειχθῇ ὡς ὁ νέος ἐπιχώριος βασιλεὺς τῆς Θεσσαλίας καὶ τρόπον τινὰ νὰ αναγνωρισθῇ ὡς τοιοῦτος, καθ' ἃ ἄλλως συνωδᾷ πρὸς τὸ ἐπιχώριον ἔθος ἐν περιπτώσει διχονοίας ὁ ταγὸς τῆς Θεσσαλίας συνήθως ὠρίζετο ὑπὸ τοῦ μαντείου, ἀλλ' ἤθελε καὶ νὰνανεώσῃ ἐπικαίρως τὰς πρὸς τοὺς Δελφοὺς σχέσεις, αἵτινες εἶχον ἀποθῇ τύπος κενός. Ἐπειδὴ δ' ἐκ τῶν δώδεκα ἐν τῷ ἀμφικτυονικῷ συνεδρίῳ ψήφων τὰς ἐπτὰ εἶχον τὰ θεσσαλικά φυλά τὰ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ συνηνωμένα, ἤθελε νὰ στηρίξῃ ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου τὸ δικαίωμα νὰ καταλάβῃ ἐν τῷ συστήματι τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν ἀξίωμ' ἀνάλογον πρὸς τὴν ἰδίαν ἀρχὴν, νὰ ξιώσῃ ὡς τιμητικὸν ἑαυτοῦ δικαίωμα τὴν ἐπικουρίαν τοῦ μαντείου καὶ τὴν προστασίαν τῶν ἀγώνων καὶ καταβάλλῃ τὰ θεμέλια νέας συνενώσεως τῶν διαφόρων φύλων καὶ πόλεων². Ἀναμφιβόλως δὲ ὁ δεξιὸς ἡγεμὼν εἶχεν ἤδη ἀπὸ μακροῦ συνδεθῇ φιλικῶς πρὸς τοὺς Δελφοὺς, καὶ βεβαίως ὑπῆρχον ἐν αὐτοῖς πολλοὶ τῶν δυνατωτάτων ἀνδρῶν προσδοκῶντες νέους χρόνους αἴγλης διὰ τοὺς Δελφοὺς καὶ μὴ ἀποστέργοντες τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἀξιώσεων τοῦ Ἰάσονος. Ἐφρόντισαν δὲ νὰ καθησυχάσωσι καὶ τὰ πλήθη, ἅτινα οὐκ ἄνευ λόγου ὑπώπτευον, ὅτι ὁ Ἰάσων ἀπέβλεπε πιθανῶς καὶ εἰς τοὺς θησαυροὺς τῶν Δελφῶν, ἐνεργήσαντες, ὅπως ὁ θεὸς εἰς τὴν

¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 156].

² Περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Ἰάσονος καὶ τῶν Δελφῶν ἴδε Corpus Inscriptionum Graecarum Τόμ. Α' σ. 811. Πρὸς. *Ξενοφώντας* Ἑλλήν. [VI,] 4, 29.

γενομένην ἐρώτησιν περὶ τῶν ἱερῶν χρημάτων ἀποκριθῇ, ὅτι θὰ φροντίσῃ αὐτόν¹.

Ἐπλησίαζε δὲ ἤδη ὁ χρόνος τῆς τελέσεως τῶν Πυθίων, καὶ αἱ μεγάλαι πομπαὶ τῶν θυμάτων εἶχον ἤδη ἐκκινήσει, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπεθεώρει τὸ ὕστατον τὸ ἱππικόν, μεθ' οὗ ἔμελλε νὰ τελέσῃ τὴν εἰς Δελφοὺς κἀθοδόν. Νεαρὸς καὶ ἀκμαῖος ἴστατο ἐν τοῖς προθύροις μέλλοντος μεγάλου, ἐμπορούμενος φρονήματος ἐνισχυθέντος διὰ ποικίλων σχεδὸν θαυμασίων διασώσεων ἀπὸ κινδύνων καὶ λαμπρῶν ἐπιτυχιῶν καὶ μεστὸς πεποιθήσεως ἐπὶ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ εὐτυχίαν. Ἐκάθητο δ' ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐν ὑπαίθρῳ, δεχόμενος τὰ αἰτήματα τῶν εἰς αὐτὸν προσερχομένων. Ἄλλ' αἴφνης ἐπλησίασαν ἑπτὰ νεανίσκοι, ὅπως δῆθεν ὑποβάλῳσιν εἰς αὐτὸν κοινὸν αἶτημα· ἀλλὰ μάλιστα περιστοίχισαν τὸν τύραννον, καὶ ἐπιτεθέντες ἀπέσφαξαν αὐτόν². Καὶ εἷς μὲν τῶν συνωμοτῶν, οἵτινες εἶχον παρορμηθῇ εἰς τὴν μαιφονίαν ἔνεκα προσβλητικῆς τιμωρίας ἣν εἶχον ὑποστῇ, ἐφονεύθη παρὰ τῶν δορυφόρων τοῦ Ἰάσονος ἐπὶ τύπτων αὐτὸν, εἷς δ' ἐθανατώθη φεύγων. Οἱ δὲ λοιποὶ ἀπέφυγον ἀναπηδήσαντες ἐπὶ τοὺς παρεσκευασμένους ἵππους, ἐτιμήθησαν δ' ἐν τοῖς διαφόροις πόλεσιν ἔνθα κατέφυγον ὡς ἄνδρες ἐργασθέντες ἀξιεπαίνως ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων³. Τοῦτο δὲ ἦτο δεῖγμα τῶν διαθέσεων μεθ' ὧν οἱ Ἕλληνες εἶχον θεωρήσει τὰς τελευταίας ἐπιχειρήσεις τοῦ Ἰάσονος.

Μετ' αὐτοῦ δὲ συνετάφη τὸ ὅλον μέλλον τῆς Θεσσαλίας. Τοῦ Ἰάσονος ἔχοντος μόνον ἀνηλίκους υἱοὺς, ἡ ταγεία παρεχωρήθη εἰς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ Πολύδωρον καὶ Πολύφρονα⁴. Τούτων

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [VI, 4,] 30· ὅτι αὐτῷ μελήσει. Ἀνάλογον τὸ θεοῖσι μελήσει παρὰ τῷ *Ἡροδότῳ* (VIII, 65) καὶ ἄλλα.

² Ὁ φόνος τοῦ Ἰάσονος συνέβη ἐπὶ ὄντων Πυθίων κατὰ τὸν *Ξενοφῶντα* Ἑλλην. [VI,] 4, 29. *Διοδώρου* XV, [60,] ὅστις λέγει, ὅτι τὸν Ἰάσονα ἐφόνευσαν οἱ νεανίσκοι ὁ δόξης ἕνεκα.

³ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 4, 32.

⁴ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 4, 33 κ. εἰ. Ὁ Πολύδωρος λέγεται ὑπὸ τινων ἱστορικῶν προκαλέσας τὸν φόνον τοῦ Ἰάσονος. *Διοδώρου Σικελιώτου* [XV,] 60.

δὲ ὁ Πολύφρων ἤρξεν ἐπὶ ἐν ἔτος μετὰ τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ, ἔπειτα δὲ καὶ αὐτὸς ἐφρονεύθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, συγγενοῦς τοῦ οἴκου, ὅστις ἰσχυρίζετο μὲν, ὅτι ἐξεδίδκει τὸν φόνον τοῦ Πολυδώρου, ἀλλ' ἀντὶ νὰ καταλύσῃ τὴν τυραννίδα, καθ' ἃ εἶχεν ἐπαγγελθῇ, ἐπεβλήθη αὐτὸς ὡς τύραννος¹. Τὸ δὲ μεγαλεῖον τοῦ Ἰάσονος τότε μόνον καταδεικνύεται σαφῶς, ὅταν ἀνασκοπήσωμεν τὴν κατὰστασιν τὴν ἐπελθοῦσαν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Πράγματι ἐνυμφεύθη μὲν ὁ Ἀλέξανδρος τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰάσονος² καὶ ἐπετιήδευσε νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τοῦ προκατόχου, ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν ἐπῆλθεν ὅλως τὸ ἐναντίον τῶν ἐπιδιωχθέντων παρ' ἐκείνου, ἀντὶ μὲν νομίμου διοικήσεως ἀτίθαστος δεσποτεία, ἀντὶ δ' ἐνώσεως τῆς Θεσσαλίας διάσπασις τῆς χώρας, ἀντὶ δὲ ἀρχῆς βαινούσης πέραν τῶν θεσσαλικῶν ὁρίων ἀδυναμία, ἀνάμιξις τῶν ἔξωθεν καὶ ἐξάρτησις ἀπὸ τῆς ξένης.

Αἱ δὲ μαρτυρούμεναι ἐνέργειαι τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς τυράννου εἶνε μόνον ἐκρήξεις ἐμπαθοῦς μανίας ἐναντίον ἐνίων ἀντιπάλων ἢ ἐναντίον πόλεων ὅλων, πρὸ πάντων δ' ἐναντίον τῶν ἀρχαίων ἐχθρῶν τοῦ οἴκου, τῶν μελῶν τῆς θεσσαλικῆς ἀριστοκρατίας. Ἦδη ὁ Πολύφρων εἶχεν ἐνεργήσῃ τὸν φόνον τοῦ Φαρσαλίου Πολυδάμαντος, πρὸς ὃν ὁ Ἰάσων εἶχε προσενεχθῇ μετὰ συνέσεως καὶ φειδοῦς³. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἐξηρέθισε καὶ πάλιν διὰ τῆς διώξεως αὐτοῦ τοὺς Ἀλευάδας, οἵτινες εἶχον πεισθῇ νάνεχθῶσι τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων, καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ζητή-

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 4, 35 κ. ἑ.

² *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Πελοπίδου 28. Ἀργότερον δ' ἐνυμφεύθη τὴν χήραν τοῦ πενθεροῦ, ἥτις ἦτο κατὰ ταῦτα δευτέρα σύζυγος αὐτοῦ, πιθανῶς δὲ ἦτο Θηβαία. *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VI, 4, 37. [Πρὸς καὶ ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 549]. Τοῦ Ἰάσονος δὲν ἐδρέθησαν ἀκόμη νομίματα· τοῦ δὲ Ἀλεξάνδρου ἔχομεν ἄξια λόγου νομίματα. "Ide Weil ἐν τῇ *Zeitschrift für Numismatik* Τόμ. I σ. 183. Von Sallet αὐτόθι Τόμ. V σ. 99. *Ρουσόπουλον* ἐν *Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts in Athen* IV [1879] σ. 187. Τὸ δὲ ἀργυροῦν αὐτοῦ κόμμα ἐκαλεῖτο *δραχμή Ἀλεξάνδρου*. Τὸ δ' ἐπὶ τῶν νομισμάτων ὄνομα *Ελλάς* διεμφισθητήθη ὡς μὴ ὀρθῶς ἀναγνωσθῆν.

³ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [VI, 4], 34.

σωσι βοήθειαν ἐκ τῆς Μακεδονίας. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ τοῦ αἰτήματος αὐτῶν εἰσῆλθεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν Ἀλέξανδρος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀμύντου, καὶ, ἐπειδὴ δὲν εὔρεν ἑτοιμον στρατιάν πρὸς ἀντίστασιν, κατέλαβε τὰς πόλεις Λάρισαν καὶ Κραννῶνα¹. Ἀλλ' ἡ βοήθεια ἣν παρέσχεον ἦτο προφανῶς μόνον ἀπόπειρα πρὸς ἐπέκτασιν τῆς ἰδίας ἀρχῆς. Ἦρχισε δὲ νὰ ἐγκαθιδρύηται ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Πηνειοῦ ὡς ἐν τινι μακεδονικῇ χώρᾳ, οἱ δὲ Θεσσαλοὶ, ἀποπεσόντες τῶν ἐλπίδων, ἐστράφησαν πρὸς τοὺς Θηβαίους.

Αἱ δὲ φιλικαὶ σχέσεις τῶν Θηβαίων πρὸς τοὺς Φεραίους εἶχον διαπραχθῆ ἤδη κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τοῦ βίου τοῦ Ἰάσονος ἕνεκα τῶν ἀπαραγνώριστων προθέσεων τῆς φιλοδοξίας αὐτοῦ. Ἐτι δ' ὀλιγωτέραν διάθεσιν ἐπέδειξαν, ὡς εἰκὸς, οἱ Θηβαῖοι, νὰ κοινοπραγῇσιν μετὰ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Διδασκόμενοι ὑπὸ τῶν τελευταίων γεγονότων, ἠναγκάζοντο νὰ ἐποπτεύωσι παρατηρητικώτερον τὰ κατὰ τὴν Θεσσαλίαν, τὸ δὲ συμφέρον αὐτῶν δὲν ἐπέτρεπεν εἰς αὐτοὺς οὔτε τὴν ἀνάπτυξιν ὑπερμέτρως ἰσχυρᾶς τυραννίδος νᾶνεχθῶσιν οὔτε τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ ἐγκατάστασιν τῶν Μακεδόνων. Ἦτο κατὰ ταῦτα φανερώς προδιαγεγραμμένον τὸ ἐπιβαλλόμενον εἰς αὐτοὺς πρόγραμμα. Καθῆκον αὐτῶν ἦτο νὰ προστατεύσωσι τὰς θεσσαλικὰς πόλεις ἀπὸ πάσης πίεσεως ἐκ τε αὐτῆς τῆς Θεσσαλίας καὶ ἀπὸ τῆς ξένης καὶ νὰ ὑπεραμυνθῶσι τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν πόλεων ἐν Θεσσαλίᾳ καθ' ἃ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, ὅπως οὕτως ἐξασφαλίσωσιν ἐπίδρασιν ἑαυτῶν ἐν τῇ χώρᾳ. Αἱ δ' ἐπιτυχεῖς ἐναντίον τῆς Σπάρτης στρατεῖαι εἶχον ὑψώσει τὸ θάρρος αὐτῶν, ὥστε δὲν ἐδίστασαν νὰ μεταγάγωσι τὸν πόλεμον καὶ εἰς ἐκείνην τὴν χώραν. Διὸ περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐπέτρεχε τὴν Πελοπόννησον τὸ δεύτερον, ἤγαγεν ὁ Πελοπίδας θηβαϊκὴν στρατιάν εἰς τὴν Θεσσαλίαν².

Ἡ δὲ στρατεία αὐτοῦ ἐστέφθη ὑπὸ ἀρίστης ἐπιτυχίας. Καὶ δὴ ἡλευθέρωσε μὲν τὴν Λάρισαν καὶ διέταξε τὰ τῆς Θεσσαλίας συμ-

¹ Διοδώρου Σικελιώτου [XV,] 61.

² Διοδώρου Σικελιώτου [XV,] 67. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 26.

φώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς ἐλευθέρων πολιτευμάτων, προεχώρησε δὲ περαιτέρω εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ διέλυσε διὰ δικαιοσύνης τὰς περὶ τοῦ θρόνου ἐριδας μεταξὺ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ τὴν βασιλείαν διεκδικούντος Πτολεμαίου. Οἱ ἀγέρωχοι Ἀλευάδαι ἐτάχθησαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Θηβῶν, ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἔδωκεν εἰς τὸν Πελοπίδαν τὸν ἀδελφὸν ὡς ὄμηρον, καὶ ὁ τύραννος τῶν Φερῶν ἠναγκάσθη νὰ συγκατανεύσῃ εἰς συνθήκην, δι' ἧς ὡμολογεῖτο ἡ ἀνεξαρτησία τῶν ἀπελευθερωθεισῶν πόλεων καὶ ἀναμφιλέκτως παρείχετο ἐπαγγελία συστρατεύσεως μετὰ τῶν Θηβαίων.

Ἄλλ' ἕνεκα τῆς ἐπισφαλοῦς πίστεως τοῦ Ἀλεξάνδρου παρέστη μετ' οὐ πολὺ ἀνάγκη δευτέρως ἀποστολῆς. Τὸ δὲ ἀξίωμα τῶν Θηβῶν ἐν Θεσσαλίᾳ ἐφαίνετο ἐν τῷ μεταξὺ οὕτως ἐνισχυθῆναι, καὶ ὁ Πελοπίδας αὐτὸς ἐνεφορεῖτο τοιαύτης πεποιθήσεως πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὸ δίκαιον τοῦ ἀγῶνος ὃν εἶχεν ἀναλάβει, ὥστ' ἐθάρρησε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἄνευ στρατιᾶς, ἀκολουθούμενος ὑπὸ μόνου τοῦ Ἰσμηνίου· τὸ δὲ τόλμημ' αὐτοῦ ἐκεῖνο ἐνθυμίζει τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν πεποίθησιν μεθ' ἧς ποτε οἱ ἄρχοντες τῆς Σπάρτης ἐνεφανίζοντο μόνοι ἐν ταῖς ἐλληνίσιν πόλεσιν. Ἐπειτα δὲ ἤθροισε στίφος μισθοφόρων, οὓς παραλαβὼν ἐπορεύθη εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἐνθα εἶχε φρονευσθῇ ὁ βασιλεὺς Ἀλεξάνδρος ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου. Ἐγκαταλειφθεὶς δὲ ὁ Πελοπίδας ὑπὸ τῶν μισθοφόρων, περιέπεσεν ἐν Μακεδονίᾳ εἰς μέγαν κίνδυνον· ἀλλ' ὁ Πτολεμαῖος ἐποιεῖτο περὶ πολλοῦ τὴν τήρησιν ἀγαθῶν σχέσεων πρὸς τὰς ἑθνας καὶ ὡμολόγησε πρὸς τὸν Πελοπίδαν ἐπιεικῆ συνθήκην. Ἀλλὰ δεινότερα ὑπέστη κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν. Ὁρμήσας μετὰ στρατολογηθέντος νέου στίφους ἐναντίον τῆς Φαρσάλλου, ὥπως τιμωρήσῃ τὴν προδώσασαν αὐτὸν στρατιάν, ἐνέπεσεν ἀπροςδοκῆτως παρ' αὐτὴν εἰς ἰσχυρὸν στράτευμα τοῦ τυράννου τῶν Φερῶν, ὅστις, ἐπωφελούμενος τὴν ἀπρονοησίαν τοῦ Πελοπίδου, συνέλαβεν αὐτὸν καὶ τὴν Ἰσμηνίαν¹.

Ἡ δὲ βιαιοπραγία αὕτη μετέβαλε διὰ μιᾶς τὰ πράγματα καὶ

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 27. Διοδώρου Σικελιώτου [XV.] 71.

ὑπῆρξε τὸ σύνθημα νέου πολέμου. Λί Θῆβαι παρεσκευάσθησαν μετὰ ζήλου, καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Φεραῖος ἠναγκάσθη νὰ ἐπιζητήσῃ ἄλλους συμμάχους. Διὸ ἐστράφη πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἐπειδὴ ἠδύνατο παρ' αὐτοῖς μάλιστα νὰ προεικάζῃ ὑπάρχουσιν τὴν μεγίστην ἐναντίον τῶν Θηβαίων ἀντιζηλίαν. Καὶ δὲν ἠπατήθη περὶ τοῦτο. Πράγματι δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεδέχθησαν μετὰ πλείστης ὁσῆς χαρᾶς τὰ σταλέντα παρ' αὐτοῦ χρήματα καὶ τὰς ἐνδείξεις τιμῆς, συνωμολόγησαν πρὸς αὐτὸν πάραυτα συμμαχίαν καὶ ἀπέστειλαν εἴκοσι τριήρεις καὶ χιλίους πεζοὺς ὑπὸ τὸν Αὐτοκλέα πρὸς ὑποστήριξιν αὐτοῦ¹. Ἀλλὰ τὸ μέγιστον κέρδος τὸ προσγενόμενον τότε εἰς τὸν τύραννον ὑπῆρξεν, ὅτι οἱ Θηβαῖοι ἐστέρησαν ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ἑαυτοὺς τοῦ ἀρίστου αὐτῶν στρατηγοῦ. Ὁ Ἐπαμεινώνδας εἶχε καθαιρεθῇ ἀπὸ τῆς στρατηγίας², καὶ ὑπηρετεῖ ὡς ἀπλοῦς ὀπλίτης ὑπὸ τὸν Κλεομένην. Ἡ δὲ στρατιὰ δὲν ἦτο μὲν ἀναξία λόγου, συγκροτουμένη ἐξ ἑπτακισχιλίων ὀπλιτῶν καὶ ἑξακοσίων ἱππέων, ἀλλ' ἐστερεῖτο δεξιῶν στρατηγοῦ. Καὶ εἶχον μὲν προχωρήσει γοργῶς ὁ Κλεομένης καὶ ὁ Ὑπατος, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν ὑπὸ ἐλλείψεως ἐπιτηδείων νάναζεῦξωσι χωρὶς νὰ δυνηθῶσι νὰ συγκροτήσωσι μάχην πρὸς τοὺς πάντοθεν περιστοιχίζοντας αὐτοὺς πολεμίους. Ἀλλὰ κυρίως τὰ δεινὰ ἤρξαντο κατὰ τὴν ἐπιστροφήν. Οἱ πολέμιοι ἔνεκα τοῦ ὑπερτέρου ἀριθμοῦ τῶν ἱππέων καὶ τῶν φιλῶν ἠδυνήθησαν νὰ προξενήσωσι μεγίστας βλάβας εἰς τοὺς Θηβαίους, οἵτινες ἀπέβαλον πολλοὺς ἄνδρας καὶ περιέστησαν τέλος εἰς τοιαύτην στενοχωρίαν, ὥστε ἡ στρατιὰ κατέστησεν ὁμοφώνως στρατηγὸν τὸν Ἐπαμεινώνδαν³. Εὐθὺς δὲ ὡς οὗτος ἀνέλαβε τὴν ἀρχήν, ἐπανῆλθεν ἡ πεποίθησις καὶ ἡ τάξις, ὁ δὲ φόβος τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ παρέλυσε τὰς ἐπιθέσεις τῶν πολεμίων καὶ ἡ δεξιότης τῆς στρατηγίας αὐτοῦ ἔσωσε τὴν στρατιάν.

¹ Ξενοφώντας Ἑλλην. VII, 1, 28. Δημοσθένους Κατὰ Ἀριστοκράτους 120. Διοδώρου Σικελιώτου [XV,] 71.

² Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 540.

³ Διοδώρου Σικελιώτου [XV,] 71. Ἐπαμεινώνδας... ἰδιωτεύων κατ' ἐκείνῳ τὸν χρόνον ὑπὸ στρατιωτῶν κατεστάθη στρατηγός.

Τὸ ἄριστον δ' ἀποτελεσμα τῆς ἀτυχοῦς ταύτης στρατείας ὑπῆρξεν ἡ μεταβολὴ τῶν πρὸς τὸν Ἐπαμεινώνδαν διαθέσεων τῶν Θηβαίων καὶ ἡ ἐκ νέου ἐγκατάστασις αὐτοῦ ὡς στρατηγοῦ. Μετὰ δὲ τὰς ἀναγκαιοτάτας συμπληρώσεις τῆς στρατιᾶς ὥρμησε πάλιν ἀμελλητί εἰς τὸν ἀγῶνα (368 ἢ 367 π. Χ. Ὀλυμπ. 103, 1), ἵνα ταπεινώσῃ τὴν ὑπερτροφύνην τοῦ τυράννου, πρὶν ἢ δυνηθῇ νὰ ἐνισχυθῇ ἐν τῇ χώρᾳ. Ἀλλὰ τὸ ἐγχείρημα ἦτο δυσχερὲς, ἐπειδὴ ἡ ζωὴ τοῦ φίλου ἐμελλε νὰ κινδυνεύσῃ, ἂν ὁ Ἀλέξανδρος στενοχωρούμενος ἤθελε προβῇ εἰς ἀπεγνωσμένα διαβήματα. Ἀλλ' ὁ Ἐπαμεινώνδας κατώρθωσε νὰ λύσῃ τὴν παρουσιαζομένην δυσχέρειαν, δυνηθεὶς διὰ τοῦ θάρρους ὅπερ ἐπέδειξε κατὰ τὴν εἰς τὴν Θεσσαλίαν εἰσβολὴν νὰποθαρρύνῃ καθ' ὁλοκληρίαν τὸν πολέμιον, ὅστις ἐθεώρησε μεγάλην εὐτυχίαν νὰ τύχῃ τριακονθημέρων σπονδῶν ὑπὸ τὸν ὅρον παραδόσεως τῶν αἰχμαλώτων¹. Ἀλλὰ διὰ τὸν Πελοπίδαν καὶ αὐτὸς ὁ χρόνος τῆς αἰχμαλωσίας ὑπῆρξε χρόνος δόξης, ἐπειδὴ διετράνωσε κατ' αὐτὴν τὸν ἀκλόνητον αὐτοῦ ἥρωισμόν, πρὸς δὲ τούτοις, ἐν ᾧ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐξηρτάτο ἀπὸ τῆς θελήσεως τοῦ τυράννου, ἐξέφρασε μετὰ τόλμης καὶ παρρησίας τὴν κατ' αὐτοῦ ἀποστροφὴν².

Καὶ ἥμισυ μὲν κατώρθωθη διὰ τῶν σπονδῶν ὠρισμένον τι, ἀλλ' ἀναγκαίως ὤφειλον ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰρκεσθῶσιν εἰς τὰ ἐπιτευχθέντα, ἐπειδὴ ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἐπῆλθον ἄλλα σπουδαῖότερα γεγονότα ἀποτρέψαντα κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη τὴν προσοχὴν τῶν Θηβαίων ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας. Αἱ Θῆβαι εἶχον ἀναδειχθῇ νικηφόροι ἐν τε τῷ βορρᾷ καὶ τῷ νότῳ, ἦσαν δὲ ἀδιαφιλονεικῆτως ἡ ἰσχυροτάτη πόλις τῆς ἐλληνικῆς ἡπείρου, ἡ μόνη ἐπιδιώκουσα ὠρισμένον πολιτικὸν πρόγραμμα καὶ δυναμένη νὰ ἐπιδείξῃ ἄνδρας κεκλημένους νὰ ἡγῶνται τῶν Ἑλλήνων.

Ἀλλὰ καὶ παρὰ τὰς ἐπιτυχίας ταύτας τάποτελέσματα ὑπῆρξαν μικρά. Εἶχε μὲν καταστραφῇ τὸ ἀρχαῖον σύστημα καὶ ἐξολο-

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 29. Διοδώρου Σικελιώτου [XV,]75.

² Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 28.

θρευθῇ ἢ ὑπεροχῇ τῆς Σπάρτης, ἀλλ' ἀντὶ νέας καὶ ἀσφαλοῦς τάξεως πραγμάτων παρουσιάζετο μόνον αὔξουσα ταραχὴ μεταξὺ τῶν ἐλληνικῶν φύλων καὶ σύγχυσις πολὺ μείζων ἢ πρότερον.

Καὶ πρῶτον μὲν ἡ Σπάρτη καὶ παρὰ τὴν μεγίστην αὐτῆς ταπείνωσιν δὲν εἶχε παραλυθῇ τελείως, συνετηρεῖτο δὲ ἀκόμῃ διὰ τῆς πίστεως συμμάχων τινῶν, οἵτινες ἢ οὐδέποτε εἶχον κλονηθῇ, καθ' ἃ οἱ Ἐπιδαῦριοι, ἢ ἔνεκα τοῦ πρὸς τὰς Θήβας ἀνταγωνισμοῦ συνεδέθησαν μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων τῶρα φιλιώτερον ἢ ἄλλοτε, ὥς ἰδίως οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Φλιάσιοι. Πλὴν δὲ τούτων οἱ Λακεδαιμόνιοι ἦσαν βέβαιοι περὶ τῆς εὐνοίας τῶν Ἀθηναίων, σπουδαῖος δὲ ἦτο ὁ νέος αὐτῶν σύμμαχος Διονύσιος ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν.

Ἐπειτα δ' αἱ ἐν Πελοποννήσῳ πόλεις αἱ λαβοῦσαι τὰ ὅπλα κατὰ τῆς Σπάρτης ὁμονοοῦν ἤκιστα πρὸς τε ἀλλήλας καὶ πρὸς τὰς Θήβας. Μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου οἱ Θηβαῖοι εἶχον τὴν ἡγεμονίαν τῆς χωριστῆς ἐν Πελοποννήσῳ συμμαχίας. Αἱ Θῆβαι εἶχον δώσει τὸ παράδειγμα καὶ τὴν ὥθησιν πρὸς ἐξέγερσιν, ἡγέτης δὲ αὐτῆς εἶχεν ὑπάρξει ὁ Ἐπαμεινώνδας, καὶ εἰς αὐτὸν ἐχρεωστοῦντο κυρίως ἅπασαι αἱ ἐπιτυχίαι, ἡ δὲ ἀφιλοκερδὴς αὐτοῦ ἐνέργεια ἦτο βεβαίως ἀξία νὰ τύχῃ τελείας ἐμπιστοσύνης. Ἀλλὰ τῶρα ἐπῆλθε τὸ ἀντίθετον. Ὁ ἀρκαδικὸς λαὸς, οὗ εἶχε διαταραχθῇ ὁ ἀγροτικὸς βίος καὶ ὅστις εἶχεν αἰφνης παρασυρθῇ ἄνευ παρασκευῆς εἰς τὴν σύγχρονον πολιτικὴν κίνησιν, ἡδυνάτει νὰ πολιτευθῇ ἐν μέτρῳ καὶ ἰσορροπίᾳ. Ῥήτορες ἐμπαθεῖς ἐκράτουν ἐν ταῖς συνελεύσεσι ταῖς συνερχομέναις ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Μεγάλης πόλεως, ἐν αἷς δὲν ὑπῆρχον ἄνδρες ἔμπειροι τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ δυνάμενοι νὰ παρέχωσι συνετὰς συμβουλὰς. Κυριώτατος δὲ τῶν ῥητόρων ἦτο Λυκομήδης ὁ Μαντινεύς. Οἱ Ἀρκάδες, ἔλεγεν, ἦσαν ὁ ἀρχαιότατος λαὸς τῆς χερσονήσου καὶ συγχρόνως ὁ πολυπληθέστατος καὶ ἀλκιμώτατος. Ἡ βοήθει' αὐτῶν ἐζητεῖτο ἀπανταχοῦ ἔνθα ὑπῆρχε χρεῖα γενναίων ἀνδρῶν, ἐν τε τοῖς ἀνατολικοῖς καὶ τοῖς δυτικοῖς τοῦ Ἑλληνικοῦ. Ἄνευ αὐτῶν

οὔτε οἱ Σπαρτιᾶται ἤθελόν ποτε ἐμβάλλει εἰς τὰς Ἀθήνας, οὔτε οἱ Θηβαῖοι ἤθελον ἔλθαι μέχρι Σπάρτης καὶ Γυθείου. Διὰ τί λοιπὸν νάνέχωνται νὰ χύνωσι πάντοτε τὸ αἷμα χάριν ξένης δόξης καὶ νὰ εἶνε πάντοτε ἐπίκουροι ἄλλων; Τὸ τοιοῦτον ἔπρεπε νὰ παύσῃ. Οἱ Ἀρκάδες ἦσαν αὐτάρχεις. Οἰκοῦντες ἐν τῷ κέντρῳ καὶ τῇ καρδίᾳ τῆς χερσονήσου, ἦσαν οὐ μόνον αὐτόχθονες, ἀλλὰ καὶ οἱ φυσικοὶ αὐτῆς κύριοι, ἡ δὲ κυριαρχία αὕτη καὶ μόνον ἔπρεπε νὰ ὑπάρξῃ τὸ ἀληθὲς ἑπαθλον τοῦ ἀγῶνος καὶ ἡ προσήκουσα ἐπισφράγισις τῆς ἄρτι κτηθείσης αὐτῶν ἀνεξαρτησίας¹.

Ἐκτοτε δ' ὁ Λυκομήδης ἦτο ὁ ἥρως τῆς ἡμέρας. Εἶχε τὴν δύναμιν νὰ πράξῃ τὰ πάντα, παρεῖχε κατ' ἰδίαν ἐκλογὴν τὰς ἀρχὰς ἐν τῇ διοικήσει καὶ ἐν τῇ στρατιᾷ, εἰσῆγαγε δημαγωγικὴν δεσποτείαν καὶ ἀνεφύσησε τοὺς Ἀρκάδας, μεστῶσας αὐτοὺς πολεμικῆς μέθης². Μέλημα δ' αὐτῶν ἀπέβη τῶρα νὰ δείξωσιν, ὅτι δὲν εἶχον ἀνάγκην τῶν Θηβαίων πρὸς ἐκτέλεσιν πράξεων ἐνδόξων. Διὸ ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν τῶν Ἀργείων, εἰς οὓς, ἐπιτεθέντες ἐναντίον τῆς Ἐπιδαύρου, ἀπεκλείσθη ἡ ἔξοδος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Κορινθίων³, ἔπειτα δ' ἐξηκολούθησαν μόνοι τὴν καταπολέμησιν τῆς Σπάρτης.

Καταλαβόντες δ' ἐν τοῖς ἄνω τῆς κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα τὴν Πελλήνην, ἐπειράθησαν ἔπειτα νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ ἀπὸ τῆς παραλίας. Προσέβαλον δὲ τὴν Ἀσίνην, τὸν ἀρχαῖον λιμένα οὐ μακρὰν τοῦ Γυθείου, ἐνίκησαν τὴν φρουράν τῆς πόλεως καὶ ἐφόνευσαν τὸν πολέμαρχον αὐτῆς, τὸν Σπαρτιάτην Γεράνορα⁴. Ἐν δὲ τῷ τοιούτῳ τρόπῳ τοῦ πολεμεῖν ἦσαν δοκιμώ-

¹ [Ξενοφῶντος Ἑλλην. VII, 1, 23 κ. ἐ.].

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. VII, 1, 24· οἱ Ἀρκάδες ἀνεφυσῶντό τε καὶ ὑπερ-εφίλουν τὸν Λυκομήδην καὶ μόνον ἄνδρα ἡγοῦντο, ὥστε ἄρχοντας ἔταττον οὓς τινὰς ἐκεῖνος κελεύοι· καὶ ἐκ τῶν συμβαινόντων ἔργων ἐμεγαλύνοντο οἱ Ἀρκάδες. Παρατηρητέον δ' ὅτι ἐν τούτοις ὁ Ξενοφῶν πραγματεύεται μετὰ μεγάλης δυσμενείας τὰ κατὰ τὸν Λυκομήδην.

³ [Ξενοφῶντος Ἑλλην. VII, 1, 25].

⁴ [Ξενοφῶντος Ἑλλην. VII, 1, 25].

τατοὶ οἱ Ἀρκάδες, οἵτινες ὡς ἐσκληραγωγημένοι ὄρεινοὶ καὶ ἡσκημένοι περὶ τὰ πολέμια, ἀκαταπόνητοὶ δ' ἐν ταῖς πορείαις καὶ γινώσκοντες ἀπάσας τὰς ὁδοὺς ἦσαν ἐξαιρέτως δεξιοὶ περὶ τὴν ἐκφόβησιν τῶν πολεμίων δι' ἐπιθέσεων ἀπροσδοκῆτων. Ἡ δ' ἐπιτυχία τῶν στρατειῶν ἐπηύξανε τὸ θάρρος αὐτῶν εἰς τυφλὴν πρὸς ἑαυτοὺς πεποίθησιν, ὅπου δὲ καὶ ἂν μετέβαινον κατὰ στίφη, παρεδίδοντο ἀκάλυκτοι εἰς ἀχαλινάγωγτον ἐπιθυμίαν λαφυραγωγίας.

Ἀλλὰ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον δὲν ἠδύναντο βεβαίως νάποκτῆσωσι φίλους μεταξὺ τῶν Πελοποννησίων· μάλιστα δὲ δυσηρεστήμενοι κατ' αὐτῶν ἦσαν οἱ Ἡλεῖοι. Καὶ δὴ οὗτοι ἀποστάντες ἀπὸ τῆς Σπάρτης ἀπεσκόπουν κυρίως εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῶν μερῶν ἐκείνων τῆς ἰδίας χώρας, ἅτινα εἶχον ἀφαιρέσει αὐτοὺς οἱ Λακεδαιμόνιοι [τῷ 400 π. Χ. μετὰ τὸν πόλεμον τῆς Ἡλίδος]¹. Ἀλλ' οἱ Ἀρκάδες δὲν ἐσκέπτοντο νὰ βοηθήσωσι τοὺς Ἡλείους πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦμένου· ἐπεμαρτύροντο δὲ, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Τριφυλίας ὡμολόγουν ἑαυτοὺς ὁμοφύλους τῶν Ἀρκάδων καὶ ἦσαν πάντως διατεθειμένοι νὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν εὐκαιρίαν ταύτην, ὅπως ἐπεκτείνωσι τὴν ἰδίαν χώραν μέχρι τῆς θαλάσσης. Ἐντεῦθεν δ' ἐξερράγη μεταξὺ τῶν δύο γειτόνων χωρῶν ἄσπονδος ἔχθρα. Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως καὶ οἱ Θηβαῖοι εἶχον δυσμενέστατα πρὸς τοὺς Ἀρκάδας ἕνεκα τῆς διαγωγῆς αὐτῶν καὶ δικαίως παρεπονοῦντο ἐπὶ τῇ ἐπιδειχθείσῃ πρὸς αὐτοὺς ἀγνωμοσύνῃ, αἱ πόλεις ἐκεῖναι αἵτινες ὄφειλον νὰ διάκεινται μάλιστα φιλίως πρὸς ἀλλήλας ἕνεκα τῶν κοινῶν συμφερόντων ἀπεσχίσθησαν τελείως ἀπ' ἀλλήλων².

Τὴν δὲ σύγχυσιν τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων ἐπηύξησεν ἔτι μᾶλλον ἐπέμβασις ἔξωθεν προσεπελθοῦσα.

Ἐσατράπευε δὴλα δὴ ἐν τῷ τότε χρόνῳ ἐν Φρυγίᾳ ὁ Πέρσης Ἀριοβαρζάνης, φίλος τοῦ Ἀνταλκίδου, φρονῶν ἀνέκαθεν φίλα πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ ἥκιστα ἐπιθυμῶν τὴν καταστροφὴν

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 227 κ. ε.

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλήν. [VII, 1] 26.

τῆς Σπάρτης, ἅτε αὐτὸς κρύφα ἐργαζόμενος πρὸς ἐπέκτασιν τῆς ἰδίας δυνάμεως καὶ ἐπιδιώκων τὴν ἐπίτευξιν ἀρχῆς ἀνεξαρτήτου. Διὰ τοῦτο δ' ἐπροθυμήθη, ὡς εἰκὸς, νὰ συντελέσῃ εἰς συντήρησιν τῶν πόλεων ἐκείνων, παρ' ὧν ἡδύνατο νὰ προσδοκᾷ ὑποστήριξιν ἐν τῇ προσηκούσῃ ὥρᾳ. Κατὰ ταῦτα ἐπωφελήθη τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὅσον εἶχεν ἀναγνωρισθῇ ἐν τῇ ἀνταλκιδεῖᾳ εἰρήνῃ, ὅπως ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ συγκαλέσῃ συνέδριον μέλλον δῆθεν νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐν Ἑλλάδι εἰρήνης, ἀλλὰ πράγματι σκοπὸν ἔχον νὰ προλάβῃ τὴν ὑπέρμετρον αὔξῃσιν τῆς Ἀρκαδίας καὶ τὴν προϋούσαν ταπεινώσιν τῆς Σπάρτης. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον εἶχεν ὁ Ἀριοβαρζάνης προχειρὸν ἄνδρα δεξιὸν ἀπὸ μακροῦ ἤδη πιστὸν εἰς αὐτὸν, Ἑλληνά τινα ἐξ Ἀβύδου, τὸν Φιλίσκον, ὅστις εἶχεν εὐδοκιμήσῃ καὶ ἀναδειχθῇ ὡς ἀρχηγὸς μισθοφόρων. Οὗτος δὲ, φέρων ὡς ἐφοδίων χρήματα περσικά, ἐκάλεσε, δυνάμει τῆς εἰς τὸν μέγαν βασιλέα ἐπιτετραμμένης ἐξουσίας τῆς περὶ τῆς εἰρήνης μεταξύ τῶν Ἑλλήνων φροντίδος, συνέδριον ἐν Δελφοῖς χάριν συνδιαλλαγῆς τῶν ἀντιπολεμούντων. Ἄλλ' αἱ διαπραγματεύσεις ἐναυάγησαν ἔνεκα τῆς ἀπαιτήσεως τῶν Θηβαίων, ἀξιούντων τὴν παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἀποδοχὴν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Μεσσηνίας¹. Ἄλλ' οἱ Θηβαῖοι ἔμειναν μόνοι, ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεδέχοντο τὴν ἐν ἔτει 371 π. Χ. παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἀνανεωθεῖσαν ἀνταλκίδειον εἰρήνην ὡς ὀρθῶς καὶ δικαίως κειμένην καὶ ἐθεώρουν στασιαστὰς τοὺς μὴ θέλοντας νὰναγνωρίσωσιν αὐτὴν Θηβαίους.

Ἄλλὰ τὸ δελφικὸν ἐκεῖνο συνέδριον δὲν εἶχε προκληθῇ μόνον παρὰ τοῦ Ἀριοβαρζάνου. Καὶ δὴ προέκειτο πλὴν ἄλλων καὶ περὶ ἀνακτίσεως τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ, ἧς ἡ ἐπίσπευσις εἶχε προσταχθῇ ὡς ἐθνικὸν καθήκον κατὰ τὴν ἐν ἔτει 371 π. Χ. καθομολόγησιν

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλήν. [VII.] 1, 29· ἐπεὶ δὲ οὐ συνεχώρουν οἱ Θηβαῖοι Μεσσηνίην ὑπὸ Λακεδαιμονίοις εἶναι. Ἀνακτιδῇ δὲ εἶναι πρὸς ταῦτα παραβαλλόμενα τὰ τοῦ *Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου* [XV.] 70, [φέροντος ὡς λόγον τὴν συζητήσιν περὶ τῶν βοιωτικῶν πόλεων].

τῆς εἰρήνης εἰς ἅπαντας τοὺς συμμετασχόντας αὐτῆς. Συμμετέσχον δὲ τῶν περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεων ἐκείνων καὶ ἰσχυροὶ τῶν ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, πρὸ πάντων δὲ Διονύσιος ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν, ὅστις ἀρχομένου τοῦ ἔαρος τοῦ 368 π. Χ. εἶχε στείλει εἰς τὴν Ἑλλάδα πρεσβείαν μετ' ἐπιστολῆς, ἐν ᾗ ὑπερεμάχει τῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς Σπάρτης ψηφισθέντων. Εἰς τὸ αὐτὸ δ' ἐκεῖνο ἔτος ἀνέρχεται καὶ τὸ ψήφισμα τῶν Ἀθηναίων, δι' οὗ ἀπενέμετο εἰς τοὺς υἱοὺς τοῦ τυράννου, τὸν Διονύσιον καὶ τὸν Ἑρμόκριτον, χάριν τιμῆς στέφανος χρυσοῦς, ἅτε βοηθήσαντας εἰς τὴν εἰρήνην¹.

Ἄλλ' εἰς τοὺς Θηβαίους καθίστατο ἀδύνατον νὰ καταστρέψωσι τὸ ἴδιον ἔργον καὶ παραδώσωσι πάλιν εἰς τοὺς Λακεδαιμόνιους τὴν πόλιν Μεσσήνην, ἧς ἡ κτίσις εὕρισκετο ἐν τῷ περατοῦσθαι. Τοῦτο δὲ ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τοῦ ναυαγίου τῶν διαπραγματεύσεων, καὶ ὁ Φιλίσκος συνέλεξε στρατιὰν μισθοφόρων, ὅπως ἐνεργήσῃ ὑπὲρ τῆς Σπάρτης. Καὶ ἀνεκλήθη μὲν αὐτὸς εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀλλ' ἀφῆκε διςχιλίους μισθοφόρους, οὓς εἶχε προπληρώσει, εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, οὕτω δὲ οὗτοι ὑπῆρξαν ἐπὶ τέλους οἱ μόνοι ἐκ τῆς συγχύσεως τῶν πραγμάτων ὠφεληθέντες. Πράγματι δὲ ἡ διάσπασις ἡ ἐπελθοῦσα ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν πολεμίων ἀπέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὸ θάρρος· πρὸς δὲ τούτοις ἦλθον εἰς συνεννόη-

¹ Περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐπολιτεύθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τῷ χρόνῳ τοῦ συνεδρίου τῶν Δελφῶν ὡς καὶ περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Διονυσίου μαρτυροῦμεν τὰ δέοντα ἐκ τοῦ ψηφίσματος ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Β' ἀρ. 51, ὅπερ εἰδικώτερον ἐπραγματεύθη ὁ Köhler ἐν ταῖς Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts Τόμ. I' [1886], σ. 13 κ. ἑ. [Ἐν ταύτῃ ὁ Διονύσιος καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἐπαινοῦνται, διότι] βοηθοῦσιν τῇ βασιλείᾳ εἰρήνην ἣν ἐποίησαντο Ἀθηναῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες. Ἐν δὲ τῇ παρὰ τοῦ Διονυσίου πεμφθείσῃ ἐπιστολῇ γίνεταί ἐν στ. 9 λόγος περὶ . . . τῆς ο[λκ]ισθομ[ίας τοῦ νε]ώ. Ὁ δὲ Köhler κατέδειξεν, ὅτι ταῦτα ἀναφέρονται εἰς διάταξιν τῆς περὶ εἰρήνης συνθήκης τοῦ 371 π. Χ. ἧς καὶ παρὰ τῷ *Ξενοφῶντι* (VI, 4, 2) γίνεται μνεία· διαλύσαντας τὸ στράτευμα κατὰ τοὺς ὅρκους καὶ παραγγειλάντας ταῖς πόλεσι συμβαλέσθαι εἰς τὸν νάον τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅπόσον βούλοιοτο ἐκάστη πόλις. Κατὰ ταῦτα δ' ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ἐγένετο ἀνοικοδόμησις τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ, πρὸς συντέλειαν δ' αὐτῆς οἱ ἱερεῖς ὑπεχρέωσαν εἰς εἰσφοράς τοὺς συμμετασχόντας τοῦ συνεδρίου.

σιν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὅπως ἐπασχολήσωσι τοὺς Θηβαίους ἐν τῷ βορρᾷ, ἔλαβον δὲ καὶ νέαν ἐπικουρίαν ἐκ Σικελίας, Κελτοὺς στρατιώτας σταλέντας παρὰ τοῦ Διονυσίου ¹.

Κυριώτατον δ' ἔργον ἐπιβαλλόμενον εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ὡς εἶχον τότε τὰ πράγματα, ἦτο νὰ ἐξασφαλίσωσι τὰ σύνορα αὐτῆς τῆς Λακωνικῆς. Αἱ αὐθάδεις ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀρκάδων εἶχον προκαλέσει ἄφραστον ἀγανάκτησιν, ὃ δὲ νεαρὸς υἱὸς τοῦ Ἀγησιλάου, ὁ πυρώδης Ἀρχίδαμος, ἦτο εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐπιτήδεις νὰ ἐξάψῃ καὶ ἐπωφεληθῇ καταλλήλως τὸ πολεμικὸν μένος τῶν Λακεδαιμονίων. Συμπααραλαβὼν δὲ τοὺς Κελτοὺς ἐπικούρους, ἀνέβη τὴν κοιλάδα τοῦ Οἰνοῦντος, ἐκυρίευσεν τὰς Καρύας καὶ ἐτιμώρησε τοὺς ὀρεσιδίους ἐπὶ τῇ ἀποστασίᾳ αὐτῶν. Ἐπειτα δ' εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ἀλλ' ἐφορμώντων τῶν Ἀρκάδων καὶ τῶν Ἀργείων, ἀπεχώρησε καὶ ἐστρατοπέδευσε ἐπὶ τῶν ἐγγύς τῆς Μαλέας ὕψωμάτων ². Ἐκεῖ δ' ἐδήλωσαν οἱ Κελτοί, ὅτι ἔληξεν ὁ μετὰ τοῦ Διονυσίου συμπεφωνημένος χρόνος ὑπηρεσίας, καὶ ἀνέζευξαν ὑπὸ τὸν ἄρχοντα αὐτῶν Κισσίδαν, ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν Σπάρτην.

Ἀλλὰ μόλις εἶχον ἀποχωρήσει, καὶ ἀπεκλείσθησαν ἐν τινὶ στενῷ τῆς ὁδοῦ ὑπὸ τῶν Μεσσηνίων· διὸ ἐζήτησαν ταχέως βοήθειαν παρ' αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ στρατηγοῦ ὃν πρὸ μικροῦ ἀκόμη εἶχον ἀποτομώτατα ἐγκαταλίπει. Καὶ ὁ μὲν Ἀρχίδαμος ἔσπευσε πάραυτα πρὸς βοήθειαν αὐτῶν, οἱ δὲ Ἀρκάδες καὶ οἱ Ἀργεῖοι ἠκολούθησαν αὐτὸν καὶ ἐπειράθησαν νὰ ποικλείσωσι τῆς εἰς τὴν Λακωνικὴν ὁδοῦ.

Κοὶ ὑπῆρξε μὲν μωρία ἢ παρακώλυσις τῆς ἀποχωρήσεως τῶν Κελτῶν, ἀλλ' ἔτι μωρότερος ὑπῆρξεν ὁ εἰς ἀπεγνωσμένον

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλήν. VII, 1, 28.

² [Τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως φέρονται διάφοροι γραφαί, Μ α λ έ α, Μ α λ α ί α, Μ η δ έ α καὶ Μ ι δ έ α. Ἴδε Curtius Peloponnesus Τόμ. Α' σ. 336]. Ἀλλ' ἡ πρώτη γραφὴ προκρίτεα, ἐπειδὴ ἡ χώρα ἐκαλεῖτο Μ α λ ε α τ ι ε ς, ὡς βλέπομεν ἐκ τοῦ *Ξενοφῶντος* (VI, 2, 24)].

περὶ ἀμύνης ἀγῶνα καταναγκασμὸς τῶν πολεμίων καθ' ἣν ὥραν παρεσκευάζοντο νὰ διαλυθῶσιν.

Ἀληθῶς δεινотάτη ὑπῆρξεν ἡ τιμωρία τοῦ ἀλαζονικοῦ τολμήματος τῶν συμμάχων. Καὶ δὴ οἱ Λακεδαιμόνιοι, οἵτινες ἡγωνίζοντο ὑπὲρ τῆς ἰδίας ζωῆς, ἐπέπεσον ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως, ἐνθαρρυνόμενοι ὑπὸ τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ καὶ ὑπὸ αἰσίων διοσημιῶν, μετὰ τοιαύτης ὁρμῆς ἐναντίον τῶν πολεμίων, ὥστε οὗτοι οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἠδυνήθησαν νάντιστῶσιν. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ τακτικὴ ὑποχώρησις ἦτο δυνατὴ, ἐφονεύθησαν χιλιάδες αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἱππέων καὶ τῶν Κελτῶν, ἐν ᾧ τῶν Λακεδαιμονίων οὐδὲ εἰς λέγεται πεσόν. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πολυθρύλητος ἄδακρυς μάχη¹, νίκη ἣτις μετὰ πλείστας ὅσας συμφορὰς ἀνῶρθονε τότε πρῶτον καὶ πάλιν τὴν Σπάρτην.

Ὁ δ' Ἀγησίλαος ἐξῆλθε μετὰ τῶν ἐφόρων πρὸς συνάντησιν τοῦ υἱοῦ, συγχάριων αὐτῷ· ἀλλὰ σχεδὸν ὄχι μικροτέρα ἢ ἐν Σπάρτῃ ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τῇ ἡττῇ τῶν Ἀρκάδων χαρὰ ἐν Θήβαις καὶ ἐν Ἡλίδι. Διεγίνωσκον δὲ τὴν δικαίαν τιμωρίαν τῆς ὑπερπροσύνης καὶ ἐκαραδόκουν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ γενομένου διδάγματος. Καὶ οἱ μὲν Ἡλεῖοι προσεδόκων ὑποχώρησιν αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν Τριφυλίαν, οἱ δὲ Θηβαῖοι ἤλπιζον, ὅτι οἱ Ἀρκάδες ἔμελλον νὰ συνίδωσι τὸ ἐξῆς, ὅτι εἶχον ἀνάγκην συνετῆς ἡγεσίας καὶ οὐδὲν ἠδύναντο νὰ πράξωσιν ἄνευ τῶν Θηβῶν.

Ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας ἦτο βεβαίως ὁ μάλιστα πάντων τῶν Θηβαίων ἀμνησίκακος καὶ ἡκιστα χαιρέκακος· ἤχθετο δὲ τὰ μέγιστα ἐπὶ τῇ ἀνανεουμένῃ πάντοτε συγχύσει καὶ ἔριδι μεταξὺ τῶν ἐλληνίδων πόλεων, κυριώτατον δὲ μέλημα εἶχε τὴν ἐπὶ τέλους ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως. Εἶχε κατορθώσει τὰ κυριώτατα τῶν σκοπεθέντων, τὴν συνένωσιν τῆς Βοιωτίας, τὸν περιορισμὸν τῆς Σπάρτης εἰς τὴν Λακωνικὴν, τὴν ἀναγέννησιν τῆς Μεσσηνίας, τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἀρκαδίας. Μόνος δὲ αὐτοῦ πόθος

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλήν. [VI,] 1, [28-32]. *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Ἀγησίλαου 33. Ἰδὲ καὶ *Διόδωρον Σικελιώτην* XV, 72, καθ' ὃν οἱ πεσόντες ἀνῆλθον εἰς δεκαεχιλίους

ἦτο νὰ ἴδῃ τὴν ἀποδοχὴν τῶν διὰ τῆς δραστηριότητος αὐτοῦ ἐπιτευχθέντων ὡς γεγονότων μονίμων καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῖς παγίωσιν νέου διακανονισμοῦ τῶν πρὸς ἀλλήλας σχέσεων τῶν πόλεων. Πᾶν δὲ τὸ ἄγον εἰς ἐκτέλεσιν τοῦτου τοῦ σκοποῦ ἦτο, ὡς εἰκὸς, ἀρεστὸν εἰς αὐτὸν, ἥρκει νὰ μὴ εὐρίσκηται εἰς ἀντίρρησην πρὸς τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ ἀρχάς. Διὸ δὲν πρέπει νὰ ἐκπλαγῶμεν βλέποντες τοὺς Θηβαίους ἀπευθυνομένους πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν εἰς τὴν Περσίαν, καὶ οὐδένα ἔχομεν λόγον νὰποδεχθῶμεν, ὅτι ἡ πρεσβεία ἐκείνη ἐστάλη παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Ἑπαμεινώνδου.

Ἄλλως δ' αἱ Θῆβαι ἀνέκαθεν δὲν εἶχον ἀντιταχθῆ πρὸς τοὺς Πέρσας ἐχθρικῶς καθ' ἃ αἱ ἄλλαι πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Διὸ, διαπραγματευόμεναι μετὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως, δὲν ἀπηρνοῦντο τὴν ἀρχαιοτέραν αὐτῶν ἱστορίαν, ὡς τοῦτο συνέβαινεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Οὐδ' ἐζήτουν οἱ Θηβαῖοι συμμαχίαν ἐν Σούσοις, καθ' ἃ εἶχον πράξει οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ οὐδεὶς εἶχε δικαίωμα νὰ κακίσῃ αὐτοὺς ἐπὶ προδοσίᾳ τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος.

Εἰς τοὺς Πέρσας εἶχε δοθῇ διὰ τῶν συνθηκῶν ἐξουσία τις ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἐξ αὐτῶν εἶχε προέλθει ἡ εἰρήνη ἡ ἀποτελουσα τὰ θεμέλια τοῦ καθεστῶτος δημοσίου δικαίου. Αἱ δὲ ἀρχαὶ τῆς ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνης, ἥτις εἰς τοὺς Σπαρτιάτας εἶχε χρησιμεύσει μόνον ὡς μέσον κυριαρχίας, εἶχον ἀποβῆ ἀληθινὰ πράγματι τὸ πρῶτον διὰ τοῦ Ἑπαμεινώνδου. Ἦτο λοιπὸν μέγα κέρδος, ἂν διὰ τῆς παρὰ τῶν Περτῶν ἀποδοχῆς τῶν γενομένων ἤθελον ἀφαιρεθῇ οἱ Λακεδαιμόνιοι αὐτὴν τὴν βᾶσιν ἐρ' ἧς ἐστηρίζετο τὸ ὑποτιθέμενον αὐτῶν δικαίωμα. Ἡ διαρρύθμισις τῶν μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Περσίας σχέσεων ἀπετέλει ὅπωςδῆποτε τὸ κύριον κεφάλαιον τῆς πρὸς τὰ ἔξω πολιτείας τῶν Ἑλλήνων καὶ ἦτο τὸ ἐξαιρετικὸν καθῆκον τῆς ἐχούσης τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν μεγάλης πόλεως. Διὸ αἱ Θῆβαι ἔμελλον νὰ κερδήσωσι πολὺ καὶ κατενώπιον τῶν Ἑλλήνων, ἂν ἠδύναντο νὰ διεξαγάγῃσι διαπραγματεύσεις ἐν τῇ αὐλῇ τῶν Σούσων ὡς πόλις ἄρχουσα καὶ ἂν ἀνεγνωρίζοντο αὐτόθι αἱ ἀξιώσεις αὐτῶν περὶ ἡγεμονίας.

Ἄμεσος δὲ συνεννόησις ἦτο τόσῳ μᾶλλον ἀναγκαία καθ' ὅσον μετὰ τὰς ἐν Δελφοῖς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Φιλίσκον¹, εἴτε παρὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως πράγματι εἴτε μόνον παρὰ τοῦ Ἀριστοβάρζανου ἠρύετο οὗτος τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, οἱ Θηβαῖοι ἠδύναντο νὰ νομισθῶσιν ὡς οἱ ἰδιογνωμόνως διαταράσσοντες τὴν εἰρήνην. Εἰς τὴν ἀντίληψιν δὲ ταύτην ὤφειλον νὰ πειραθῶσι νάντεπεξέλθωσι καὶ ἐπιδειξῶσιν ἐν Σούσις τὰ δίκαια αὐτῶν. Εἰς ταῦτα δὲ τέλος προσετίθετο καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ Σπάρτη ἤδη πάλιν εἶχεν ἐπιληφθῆ νέων διαπραγματεύσεων πρὸς τὴν Περσίαν, ταῦτά δ' ἐμελέτων καὶ αἱ Ἀθηναίαι. Οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχον ἀποστείλει εἰς τὰ Σούσα μετὰ τὴν ἀνταλκίδειον εἰρήνην πρέσβυν καλούμενον Εὐθυκλέα. Ἐφάνη λοιπὸν ἀναγκαῖον νάντενεργήσωσιν εἰς τὰς προσπαθείας αὐτοῦ, ὅπως μὴ τυχὸν ἀνανεωθῇ ἡ ἀρχαία εἰρήνη καὶ τύχωσι πάλιν οἱ Σπαρτιῆται ὑποστηρίξεως πρὸς ἐπανάληψιν τῆς προτέρας αὐτῶν πολιτικῆς ἐνεργείας. Τοῦτο δὲ κυρίως ὑπέδειξαν οἱ Θηβαῖοι, ὅτ' ἐκάλεσαν τοὺς συμμάχους νὰποστείλωσι κοινὴν πρεσβείαν εἰς τὰ Σούσα. Ἀπεδέχθησαν δὲ τὴν πρόκλησιν οἱ Ἀρκάδες καὶ οἱ Ἡλεῖοι· τὴν δὲ ἡγεσίαν τῆς πρεσβείας ἀνέλαβον ἐξ ὀνόματος τῶν Θηβαίων ὁ Πελοπίδης καὶ ὁ Ἰσμηνίας. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἔσπευσαν νὰ στείλωσιν ὡς πρέσβεις τὸν Λέοντα καὶ τὸν Τιμαγόραν, ὅπως ὑπερμαχήσωσι τῶν συμφερόντων αὐτῶν ἐν Σούσοις. Οἱ δὲ πρέσβεις φαίνεται, ὅτι καὶ τότε, ὡς εἶχε συμβῆ καὶ κατ' ἄλλας προτέρας περιστάσεις, ἐτέλεσαν τὸν πλοῦν καὶ τὴν ὁδοιορίαν κοινῇ καὶ ἐν εἰρήνῃ².

Ἐν δὲ τῇ περσικῇ αὐλῇ οἱ πρέσβεις ἔγειναν, ὡς εἰκὸς, δεκτοί

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 562.

² *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Πελοπίδου 30 καὶ ἐν Βίῳ Ἀρτοξέρξου 22. Ἴδε καὶ *Ξενοφῶντα* VII, 1, 33, ὅστις ἐκ δυσμενείας πρὸς τὸν Πελοπίδαν ἐνταῦθα τὸ πρῶτον ποιεῖται μνείαν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. Γ' σ. 45. Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. β' Τόμ. Ε' σ. 486 Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadous Τόμ. ΙΕ' σ. 110-111], ἐρειδόμενος εἰς λόγους ἀνεπαρκεῖς, ἀποδέχεται τὴν πρεσβείαν γενομένην πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Πελοπίδου. Πρὸλ. Schäfer Demosthenes und seine Zeit Τόμ. Α' [ἐκδ. γ' σ. 92 σημ. 3]. Sievers Geschichte Griechenlands vom Ende des peloponnesischen Kriegs bis zur Schlacht bei Mantinea] σ. 285 καὶ 397.

μετὰ φιλοφροσύνης, καθ' ὅτι ἡ ἀποστολὴ αὐτῶν ἦτο νέα ὁμολογία τῶν Ἑλλήνων, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ διαλύσωσι τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἄνευ τοῦ μεγάλου βασιλέως, νέα τιμὴ προερχομένη ἐκουσίως εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Ὁ δὲ μεταξὺ τῶν ἐλληνίδων πόλεων ἐμφύλιος ἀγὼν μετεβλήθη εἰς διπλωματικὴν ἔριδα κριθεῖσαν διὰ τῆς ὑπεροχῆς τῶν πρέσβειων.

Οἱ δὲ Θηβαῖοι ὑπερηυδοκίμησαν τοὺς ἄλλους εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Ἡ φήμη τῶν ἄθλων τῶν Θηβῶν προηγέθη αὐτῶν, μετὰ δὲ τὰς ὕβρεις ἃς εἶχον ὑποστῆ οἱ Πέρσαι ἐκ τῆς ὑπερφροσύνης τοῦ Ἀγησιλάου τὸ ἄγγελμα τῆς νίκης τῶν Λεύκτρων ὑπῆρξεν εἰς αὐτοὺς ἄγγελμα χαρᾶς, καὶ ἐθαύμασαν τοὺς ἥρωας τοὺς κατορθώσαντας νὰ περιορίσωσιν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Εὐρώτα τὴν πόλιν ἐκείνην, ἣτις ἀκόμη πρὸ μικροῦ εἶχε θελήσει νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἀσίαν. Ὁ δὲ Ἀνταλκίδας εἶχε πειραθῇ αὐτὸς τῆς μεταβολῆς τῶν πρὸς τὴν Σπάρτην διαθέσεων τῆς περσικῆς αὐλῆς· καὶ αἱ μὲν προτάσεις αὐτοῦ ἀπεκρούσθησαν ἀποτόμως, περιφρονούμενος δ' ἐν τε τῇ Σπάρτῃ καὶ ἐν Σούσοις λέγεται αὐτοκτονήσας ἐν μεγίστῃ ἀθυμίᾳ¹.

Οὔτε μετὰ τῆς Σπάρτης, οὔτε μετὰ τῶν Ἀθηνῶν εἶχε γείνει κατορθωτὴ ἡ ἀποκατάστασις μονίμου φιλίας τῶν Περσῶν. Ἀλλ' ἄλλως εἶχον τὰ πράγματα ὡς πρὸς τοὺς Θηβαίους. Παρ' αὐτῶν οὐδὲν εἶχόν ποτε ὑποστῆ οἱ Πέρσαι κακόν· ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων ἤδη τοῦ Ξέρξου εἶχον πρὸς τὰς Θήβας σχέσεις φιλίας καὶ ξενίας, οἱ δὲ Θηβαῖοι εἶχον ὑπάρξει κατὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους οἱ ἐνθερμότατοι σύμμαχοι τῶν Περσῶν καὶ ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτοὺς πίστεως εἶχον ὑποστῆ μέγιστα δεινά. Ἀλλὰ τῶν κυριωτάτων γνωρισμάτων τοῦ χαρακτῆρος τῶν Περσῶν ἦτο ἡ εὐγνώμοσύνη· καὶ τὴν ἀληθῆ δὲ ἀξίαν τῶν ἀνδρῶν ἐγίνωσκον νὰ ἐκτιμῶσι δικαίως.

¹ [Ὁ Ἀνταλκίδας, σταλεὶς εἰς τὰ Σοῦσα τῷ 372 π. Χ. ("Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 471) ἐπιστρέφει εἰς αὐτὴν μετὰ τὴν εἰς τὴν Λακωνικὴν ἐπιδρομὴν τῶν Θηβαίων τῷ 369-368 π.Χ. (Hertzberg Das Leben des Königs Agesilaos σ. 360). Ἀτιμασθεὶς δὲ ὡς διασώσας τὰ ἴδια τέκνα εἰς τὰ Κύθηρα, καίπερ ἔφορος ὢν (*Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 32) ηὐτοκτόνησε δι' ἀσιτίας (*Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Ἀρτοξέρξου 22)].

Διὸ κρίσιμῳς ἐπέδρασεν ἐπ' αὐτοὺς ἡ εὐγένεια καὶ ὑπεροχὴ ἀνδρὸς οἷος ὁ Πελοπίδας, ἡ μεγαλοφροσύνη αὐτοῦ καὶ ἡ τελεία ἀφιλοκέρδεια, ἐν' ᾧ ἂν ἑτέρου ἔτυχεν ἀρίστης ὑποστηρίξεως ἐν τοῖς ἔργοις τῆς πρεσβείας ἕνεκα τῆς δεξιότητος τοῦ Ἰσμηνίου. Ἐν συγκρίσει δὲ πρὸς τὰς πρεσβείας τῶν ἄλλων πόλεων ἡδυνήθησαν νὰ ἐκτιμήσωσι τελείως τὴν εὐθύτητα τοῦ λόγου τῶν Θηβαίων, τὴν ἐνάργειαν τῶν προθέσεων αὐτῶν, τὸ θάρρος καὶ τὴν παρρησίαν. Ὁ δὲ Πελοπίδας προετιμήθη προφανῶς ἀπάντων τῶν λοιπῶν, καὶ αἱ προτάσεις αὐτοῦ ἐνεκρίθησαν τελείως παρὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως.

Κατὰ ταῦτα τότε τὸ πρῶτον κατελύθη ἡ διὰ τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης θεμελιωθεῖσα σχέσις μεταξύ Περσίας καὶ Σπάρτης, καὶ ἡ Σπάρτη ἔπαυσε νὰ εἶνε ὁ πιστὸς σύμμαχος τῶν Περσῶν. Ἐπεῖτα δὲ ἀνεγνωρίσθησαν ὡς νομίμως ὑφιστάμενα τὰ δημιουργηθέντα παρὰ τῶν Θηβαίων, ἐν δὲ τοῖς πρώτοις ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Μεσσηνίας. Ἀλλ' οἱ Θηβαῖοι ἤθελον καὶ ἔτι πλέον. Καὶ δὴ, παγιωθέντος τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν, οὐδεμία ἄλλη πόλις ἐπεπρόσθει εἰς τὰς Θήβας πλὴν τῶν Ἀθηναίων, πρὸς ἃς οἱ Θηβαῖοι εἶχον πειραθῆ εἰλικρινῶς, ἀλλὰ ματαίως νὰ ποκαταστήσωσι φιλικὰς σχέσεις. Οἱ Θηβαῖοι ἠδύναντο νὰ εἶνε πεπεισμένοι, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔμελλον πάντως νὰ ἀντιπράξωσι καὶ παρακωλύσωσι πάσας τὰς προόδους τῶν Θηβῶν ἐν τε τῇ Πελοποννήσῳ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ. Διὸ ἦτο φυσικὴ πικρὰ δυσμένεια κατὰ τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλὰ καὶ οἱ Πέρσαι εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἐφοβοῦντο πάντοτε τὸν ἀθηναϊκὸν στόλον, οὕτω δὲ κατώρθωσαν οἱ Θηβαῖοι νὰ τύχωσι παρὰ τοῦ βασιλέως γραμμάτων περιλαμβανόντων τὴν μεγίστην ταπείνωσιν τῶν Ἀθηναίων καὶ τὸ κέλευσμα, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι ἀνελκύσωσι τὰς νῆας εἰς τὴν γῆν, ἀφαιροῦντες τὰ ἐξαρτήματ' αὐτῶν, ἥτοι ἀφοπλισθῶσι καὶ καταστήσωσιν αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἀκινδύνους. Καὶ αἱ ἀξιώσεις δὲ τῶν Ἀθηναίων περὶ τῆς Ἀμφιπόλεως, αἵτινες εἶχον ἤδη γείνει ἀποδεκταὶ ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς Σπάρτης,

ἀπεκρούσθησαν ῥητῶς, καὶ ἡ πόλις ἐτάχθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ βασιλέως ¹.

Ἡ εἰς τὰ Σούσα πρεσβεία ὑπῆρξε νέα νίκη τῶν Θηβῶν, εἶχε δὲ διαπραχθῇ οἶονεὶ νέα χάριν αὐτῆς μεταρρυθμισθεῖσα ἀνταχλίδειος εἰρήνη καὶ εἶχε καθορισθῇ συμφῶς πρὸς τὰς προτάσεις τῶν Θηβαίων νέον πολιτικὸν σύστημα ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν ἐποπτεῖαν τῶν Περσῶν. Εἶχε δὲ ἀναγνωρισθῇ ἡ ἡγεμονία τῶν Θηβῶν, συμμαχουσὼν πιστῶς μετὰ τῆς Περσίας, καὶ εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς αὐτὰς ἡ ἐκτέλεσις τῶν συνθηκῶν. Ἀλλ' αἱ ἐπιτυχίαι αὗται ἦσαν ἥμισυ ἀσφαλεῖς, καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐμπιστευθῶσι τοῦτο μὲν εἰς τὸν μέγαν βασιλέα, τοῦτο δὲ εἰς τὴν παρὰ τῶν ἐλλήνιδων πόλεων ἀποδοχὴν τῶν ἐν Σούσοις συντεθειμένων.

Πρῶτον δὲ κατεφάνησαν αἱ παρὰ τῶν Ἑλλήνων δυσχέρειαι. Καὶ δὴ, ὅτε συνεκλήθη συνέδριον τῶν πόλεων ἐν Θήβαις, ὅπως αὗται ὁμολογήσωσιν ἐν ταύτῃ τῇ πόλει νέαν συμμαχίαν, ἐρειδομένην εἰς τὴν συνθήκην, οὐδὲν κατωρθώθη. Οὐδεὶς τῶν πρέσβεων ἐδήλωσεν, ὅτι εἶχεν ἐξουσίαν νὰ ποδεχθῇ ἐνόρκως τὴν συμμαχίαν. Δραστηριώτατα δὲ πάντων ἀντέστησαν οἱ Ἀρκάδες, ὧν ὁ πρέσβυς εἶχεν ἶδαι ἐαυτὸν παραγκωνισθέντα ἐν Σούσοις μετὰ τοῦ ἐκ τῆς Ἡλίδος καὶ ὅστις παρέστησεν εἰς τοὺς συμπολίτας ζωνρότατα τὰ κατὰ τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τοῦ περσικοῦ βασιλείου. Διὸ ὁ Λυκομήδης διεμαρτυρήθη ἐν Θήβαις ἐναντίον πάσης ἀναμίξεως τῆς περσικῆς ἀρχῆς, διημφισβήτησε καθ' ὁλοκληρίαν εἰς

¹ Κατὰ τὸν *Ξενοφῶντα* (Ἑλλην. [VII.] 1, 36 ἡ συνθήκη διελάμβανε τάδε· Μεσσηνίην [τε] αὐτόνομον εἶναι ἀπὸ Λακεδαιμονίων καὶ Ἀθηναίων ἀνέλκειν τὰς ναῦς· εἰ δὲ ταῦτα μὴ πείθοντο, στρατεύειν ἐπ' αὐτούς· εἰ τις δὲ [πόλις] μὴ ἐθέλοι ἀκολουθεῖν, ἐπὶ ταύτῃν πρῶτον εἶναι. Ὡς ὅρος δὲ ἀπητήθη ἡ παρὰ τῶν Περσῶν ἐγγύησις περὶ τῆς Ἀμφιπόλεως. *Δημοσθένους* Περί τῆς παραπρεσβείας 137· καὶ γάρ τοι πρῶτον μὲν Ἀμφίπολιν πάλιν ὑμετέραν δούλην κατέστησεν, ἣν τότε σύμμαχον αὐτοῦ καὶ φίλην ἔγραψεν. Αἱ δὲ κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἐχθρικοὶ διατάξεις δὲν παρέχουσι βεβαίως τιμὴν εἰς τοὺς Θηβαίους· ἀλλ' ὀφειλομένον νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐξηνάγκασαν τοὺς Θηβαίους νὰ μετέλθωσι τοιαύτην πολιτείαν, ἀποκρούσαντες τραχύτατα πᾶσαν συνεννόησιν μετὰ τῶν Θηβῶν καὶ καταστήσαντες οὕτως ἀδύνατον πᾶσαν δι' ἑλληνικῆς πόλεως ἐπανόρθωσιν τῆς διαρρυθμίσεως τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων.

τοὺς Θηβαίους τὸ δικαίωμα τῆς ἐν τῇ πόλει αὐτῶν συγκλήσεως τοῦ συλλόγου τῶν πόλεων καὶ τέλος ἀπεχώρησεν αὐτόχρομα ἐκ τοῦ συνεδρίου ἐξ ὀνόματος τῆς Ἀρκαδίας¹.

Τότε δὲ οἱ Θηβαῖοι ἐτράπησαν ἄλλην ὁδὸν, στείλαντες δὲ πρέσβεις εἰς τὰς πόλεις ἐκάστας, ὑπέβαλον εἰς αὐτάς τὴν συνθήκην πρὸς ἀποδοχὴν. Ἀλλὰ καὶ αὕτη αὐτῶν ἡ ἐνέργεια ἐναυάγησεν. Οἱ Κορίνθιοι ἀπέκρουσαν τὸ αἶτημα ἄγερώχως διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους καὶ οἱ Ἀρκάδες², καὶ οἱ πρέσβεις ἐπέστρεψαν εἰς τὰς Θήβας ἄπρακτοι, φέροντες τὰ βασιλικά γράμματα. Ἡ δὲ ὅλη ἀπόπειρα τῆς διὰ γραμμάτων τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐπιβολῆς τῶν ἀξιώσεων αὐτῶν περὶ ἡγεμονίας καὶ τῆς δι' ἐπεμβάσεως τῶν Περσῶν ἀποκαταστάσεως νέας τάξεως πραγμάτων ἀπεδείχθη ἀτελέσφορος. Αἱ Θῆβαι προσέκρουσαν εἰς ἀντίστασιν ζωηροτέραν τῆς προσδοκωμένης, ἡ δὲ ἀντίστασις αὕτη ἦτο πολὺ μᾶλλον δυσάρεστος, ἐπειδὴ περιεβάλλετο τὸ πρόσχημα εὐγενῶν ἐθνικῶν λόγων, εἰ καὶ κατ' ἀλήθειαν προεκαλεῖτο μόνον ἐξ ἰσχυρογνώμονος τοπικοῦ πνεύματος. Ὅπωςδὲποτε δὲ αἱ Θῆβαι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι μόνον διὰ πολέμου θὰ ἠδύνατο νὰποκατασταθῇ μόνιμος τάξις πραγμάτων.

Διὸ οἱ Θηβαῖοι παρεσκευάσθησαν ἐκ νέου, καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας, ὅστις ἔνεκα τῆς ἐπιτυχοῦς αὐτοῦ στρατείας ἐν Θεσσαλίᾳ εἶχεν ἀνακτήσει τελείως τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν συμπολιτῶν, ἤγαγε τὸ τρίτον στρατιὰν εἰς τὴν Πελοπόννησον³.

Ἐνεκα δὲ τῶν πρὸς τὴν Κόρινθον καὶ τὴν Ἀρκαδίαν ἐχθρικῶν σχέσεων ὥφειλον οἱ Θηβαῖοι νὰ παγιωθῶσιν ἐν ἄλλαις χώραις, οὐδεμία δὲ ἦτο σπουδαιότερα τῆς Ἀχαΐας, ἐπειδὴ ἡ ἐν τῷ κορινθιακῷ κόλπῳ ἐπικράτησις εἶχε μεγίστην σημασίαν διὰ τὰς Θήβας. Ἐν δὲ ταῖς παραλίαις πόλεσι τῆς Ἀχαΐας ἐπεκράτουν ὡς τὸ πλεῖστον ἀριστοκρατικὰ πολιτεύματα, οἷα εἶχον ἐγκαθιδρυθῇ

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. [VII, 1,] 38-39.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. [VII, 1,] 40.

³ Ξενοφῶντος Ἑλλην. [VII, 1,] 42.

ἐν αὐταῖς καθ' ὃν χρόνον ὑπερεῖχεν ἡ Σπάρτη ¹. Ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας προέβη μετὰ μεγίστης συνέσεως, καὶ ἡγγυήθη εἰς τοὺς ἐν ταῖς διαφόροις πόλεσι προϊσταμένους τῶν κοινῶν οἴκους, ὅτι οὐδεμία ἔμελλε νὰ ἐπιδιωχθῇ βιαία ἀνατροπή ². Διὸ ἔνεκα τῆς μεγάλης ἀπὸ τῆς Σπάρτης ἀποστάσεως προσεχώρησαν οἱ Ἀχαιοὶ ἄνευ δυσχερείας εἰς τοὺς Θηβαίους, ἐγκαταλιπόντες συγχρόνως τὰς πόλεις τὰς ἐν τῇ ἀντικειμένη ἀκτῇ ἐξαρτωμένας ἀπ' αὐτῶν, τὴν Ναύπακτον καὶ τὴν Καλυδῶνα ³. Τοῦτο δὲ ὑπῆρξε μέγα κέρδος διὰ τὴν ἐν τῷ κορινθιακῷ κόλπῳ ἐπέκτασιν τῆς ἀρχῆς τῶν Θηβαίων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν κατὰ γῆν ἀρχὴν αὐτῶν, ἐπειδὴ δὲν εἶχον τὸ ἐξῆς ἀνάγκην τῶν στενῶν τοῦ ἰσθμοῦ, ὅπως εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Ἄλλ' οὐχ ἥττον αἱ ἐνέργειαι αὗται προεκάλεσαν μεγάλην δυσ-
αρέσκειαν ἐν τε ταῖς Θήβαις καὶ πολὺ μᾶλλον παρὰ τοῖς συμμά-
χοις. Ἡ ἐπιεικὴς μεταχειρίσις τῶν ἀριστοκρατικῶν οἴκων, ἔλε-
γον, ἦτο προδοσία τῆς ἀρχῆς τῆς ἐλευθερίας τοῦ δήμου, ἣν ἀπε-
δέχοντο πᾶσαι αἱ κατὰ τῆς Σπάρτης στρατευόμεναι πόλεις· ἡ δὲ
δημοκρατία ἦτο ὁ συνέχων αὐτὰς κοινὸς δεσμός, ἡ ἐνότης αὐτῶν
καὶ ἡ δύναμις. Πόλεις δὲ παρ' ἀριστοκρατικῶν διοικούμεναι ἐξη-
κολούθουν κατὰ τοὺς ἰσχυρισμούς αὐτῶν διατηροῦσαι ἐν κρυπτῷ
τὴν μετὰ τῆς Σπάρτης συμμαχίαν, ὃ δὲ ὅπουδῆποτε διατηρῶν καὶ
ὑποστηρίζων τοὺς ἀριστοκρατικούς ἦτο κατὰ ταῦτα εἰκότως καὶ
αὐτὸς κρυφίως συνδεδεμένος πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους. Οὕτω δει-
νὴ ἦτο ἡ παρανόησις τῆς πολιτείας τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ὅστις πάν-
τως ἐπεδίωκε σκοποὺς ὑψηλοτέρους ἢ τὴν ἐπιδεικτικὴν διάδοσιν

¹ Θουκυδίδου V, 82. Πρὸλ. Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 427.

² Ξενοφῶντος VII, 1, 42· ἐνθυναστεύει ὁ Ἐπαμεινώνδας ὥστε μὴ
φυγαδεῦσαι τοὺς κρατίστους μὴ δὲ πολιτεῖαν μεταστῆσαι. Μέχρις
ἐκείνου τοῦ χρόνου ὁ Ξενοφῶν δὲν ποιεῖται μνείαν τοῦ Ἐπαμεινώνδου· καὶ τότε δὲ πράττει
τοῦτο μόνον, ὅπως λάβῃ εὐκαιρίαν νὰ προσθέσῃ τὴν παρατήρησιν, ὅτι τὰ παρ' αὐτοῦ πρα-
χθέντα ἀπεδοκιμάσθησαν παρὰ τῶν Θηβαίων.

³ Διοδώρου Σικελιώτου XV, 75. Ἡ Καλυδὼν ἀπεδόθη εἰς τοὺς Λοκρούς.

τῆς δημοκρατίας καὶ ὅστις δὲν ἐπεθύμει νὰ ὑπεκκαύσῃ, ἀλλὰ νὰ κατευνάσῃ τὰ πάθη.

Οἱ δὲ Ἀρκάδες παρεπονέθησαν ἐν Θηβαίς, καὶ ἔτυχον ἐν αὐταῖς προθύμου ἀκροάσεως. Οἱ Θηβαῖοι ὑπεῖκον εἰς τὸ αὐτὸ φανταστικὸν πνεῦμα καὶ ἐνόμιζον, ὅτι ὤφειλον νὰ ἐπιδειχθῶσι φιλόφρονες πρὸς τοὺς Ἀρκάδας, καίτοι πᾶς νουνεχὴς ὤφειλε νὰ συνίδῃ, ὅτι οὐδεμία ὑποχώρησις ἔμελλε νὰ καταστήσῃ ἰσχυρὰν τὴν πίστιν τοῦ λαοῦ ἐκείνου. Διὸ οἱ Θηβαῖοι κατήργησαν ἀνεὺ δισταγμοῦ τὰς συνομολογηθείσας συνθήκας, ἔστειλαν ἀρμοστὰς εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἀχαΐας καὶ ἐξεδίωξαν τὰ ἄρχοντα γένη¹. Τότε δὲ ἀποκατεστάθη μὲν ἀδελφικὴ σύμπνοια μεταξὺ τῶν συμμάχων, ἀλλ' ἐδόθη συγχρόνως καὶ τὸ σύνθημα νέου ἐμφυλίου πολέμου διαταράξαντος τὰ βόρεια τῆς χερσονήσου καὶ γενομένου αἰσθητοῦ μάλιστα εἰς τοὺς Ἀρκάδας αὐτούς. Καὶ δὴ οἱ φυγάδες ἀριστοκρατικοὶ διετηρήθησαν ἐν τῇ χώρᾳ ὡς ἔνοπλα στίφη, ἅτινα, προδοθέντα παρὰ τῶν Θηβαίων, προσεχώρησαν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ ἐδήρουν διὰ ληστρικῶν ἐπιδρομῶν τὰ σύνορα τῆς Ἀρκადίας, ὅπως ἐκδικήσωσι τὴν ἀδικίαν ἣν εἶχον ὑποστῆ.

Τὸ δὲ δοθὲν παρ' αὐτῶν παράδειγμα ἐπέδρασε καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐν Σικυῶνι εἶχον ὁμοίως οἱ Βοιωτοὶ ἀφήσει ἀμετάβλητα τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα καὶ εἶχον ἀρκεσθῆ συναριθμοῦντες τὴν σπουδαίαν ταύτην πόλιν εἰς τοὺς συμμάχους. Ἀλλὰ τότε ἐξήγειρε στάσιν Σικυωνίος τις τῶν ἐπιφανῶν, καλούμενος Εὐφρων, ἀνὴρ φιλόδοξος, ὅστις εἶχεν ἄλλοτε ὑπάρξει πιστὸν ὄργανον τῆς Σπάρτης. Οὗτος δὲ κατ' ἀκολουθίαν τῶν συμβάντων ἐν Ἀχαΐᾳ ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς συμμάχους, καὶ ἐδήλωσεν, ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ καταλύσῃ καὶ ἐν Σικυῶνι τοὺς ἀριστοκρατικούς, νὰ καταστήσῃ δημοκρατίαν, οὕτω δὲ προσαγάγῃ ἀληθῶς καὶ ἀσφα-

¹ *Ξενοφώντος* Ἑλλην. VII, 1, 43· κατηγοροῦντων δὲ αὐτοῦ (Ἐπαμεινώνδου) τῶν τε Ἀρκάδων καὶ τῶν ἀντιστασιωτῶν ὡς Λακεδαιμονίοις κατεσκευακὼς τὴν Ἀχαΐαν ἀπέλθοι, ἔδοξε Θηβαίους πέμψαι ἀρμοστὰς εἰς τὰς Ἀχαΐδας πόλεις.

λῶς πλέον τὴν πατρίδα εἰς τοὺς συμμάχους. Οἱ δὲ Ἀρκάδες καὶ οἱ Ἀργεῖοι προθύμως συγκατένευσαν εἰς τὰς προτάσεις ταύτας, καὶ ὁ Εὐφρων ὑπεκίνησε στάσιν, ἀπολήξασαν εἰς τὴν ἀνάδειξιν αὐτοῦ ὡς στρατηγοῦ καὶ τὴν ἐπιβολὴν αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει ὡς τυράννου, ὑποστηρίζομένου ὑπὸ μισθοφόρων. Σύμπαντα δὲ τὰ τῆς πόλεως ἀνετράπησαν, οἱ ἀρχαῖοι οἴκοι ἐξεβλήθησαν ἐκ τῆς πόλεως, τὰ κτήματα ἐδημεύθησαν, ἅπαντες οἱ πλούσιοι ὑπεβλήθησαν εἰς δίκην ὡς δῆθεν λακωνίζοντες, τὰ ἱερὰ χρήματα κατελήφθησαν, καὶ ἔγειναν δεκτοὶ εἰς τὴν πόλιν πλεῖστοι ὅσοι νεοπολῖται ¹. Εἶχεν ἐπιβληθῇ κατὰ ταῦτα εἰς τὴν πόλιν ἀπόλυτος δεσποτισμὸς, καὶ ὁ νέος τύραννος προέβαινε εἰς ὑπερβασίας οὕτω δεινὰς, ὥστε τέλος αὐτοὶ οἱ σύμμαχοι ἠναγκάσθησαν νὰ προβῶσιν ἐναντίον αὐτοῦ. Ὁ δ' Εὐφρων ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ, ἀλλὰ φεύγων μετέβαλε πάραυτα πολιτεῖαν, παρέδωκε πρὸ τῆς εἰς τὸ πλοῖον ἐπιβίβασεως τὸν λιμένα εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ἔσπευσεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπέστρεψεν ἐκεῖθεν φέρων ξενικὸν στράτευμα ². Ἀλλὰ δὲν ἡδυνήθη ὁμως νὰ συντηρηθῇ ἐν Σικυῶνι, καὶ μετέβη εἰς τὰς Θήβας, ὅπως συνδέσῃ νέας σχέσεις ἐν ταύτῃ τῇ πόλει· ἀλλ' ἐκεῖ ἐφρονεύθη ἐπὶ τῆς Καδμείας ὑπὸ ἀριστοκρατικῶν φυγάδων παρακολουθησάντων αὐτόν ³. Καὶ ὁ μὲν φονεὺς ἐδικαιολόγησε τὴν πρᾶξιν ὡς τυραννοκτονίαν, καὶ ἠθωώθη, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ Σικυῶνι εἶχεν ὁ Εὐφρων ἀκόμῃ οὕτω πολλοὺς ὁπαδοὺς, ὥστε οἱ πολῖται ἔθαψαν αὐτὸν δίκην ἥρωος ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς πόλεως, κτίσαντες τάφον αὐτοῦ καὶ ἱερόν ⁴. Οὕτω διαγινώσκομεν ἐν τῷ Εὐφρονι τὸ πρότυπον τοῦ μά-

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [VII,] 1, 44 κ. ἐ. Ἐν τῇ χρονολογίᾳ τῶν κατὰ τὸν Εὐφρονα προκρίτους δὲ Ξενοφῶν τοῦ Διοδώρου *Σικελιώτου* (XV, 70). Ὁ Ξενοφῶν ὀρίζει τὴν ἀρχὴν τῆς τυραννίδος αὐτοβήτητος μετὰ τὴν τρίτην στρατείαν τοῦ Ἐπαμεινώνδου Thirlwall [History of Greece Τόμ. Ε'] σ. 172. Περὶ δὲ χαλκῶν νομισμάτων τοῦ Εὐφρονος ἴδε Leake Numismata Hellenica. Europa σ. 164.

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VII, 3, 4 κ. ἐ.

³ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [VII,] 3, 5-11.

⁴ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VII, 3, 12· οἱ πολῖται αὐτοῦ ὡς ἄνδρα ἀγαθὸν κομισάμενοι ἔθαψάν τε ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ὡς ἀρχηγέτην τῆς πόλεως σέβονται. Μετὰ δὲ τὸν ἐν Σικυῶνι θάνατον τοῦ Εὐφρονος οὐ μόνον διετη-

λιστ' ἀκαθέκτου ἐγωισμοῦ καὶ συγχρόνως τὴν τελείαν ἀσπάθειαν τῆς δημοσίας γνώμης περὶ ἀνθρώπων καὶ δικαίου.

Ἡ δ' ἐν Πελοποννήσῳ σύγχυσις ἀπέβη ἔτι μείζων ἔνεκα νέας ἀναμίξεως τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Ἀθηναῖοι δὴλα δὴ ἀπέβαλον περὶ τούτους τοὺς χρόνους τὸν Ὠρωπὸν¹, τὴν ἀπὸ ἀρχαίων χρόνων διαμυφισθητουμένην ταύτην παρὰ τὰ πρὸς τὴν Βοιωτίαν σύνορα πόλιν τὴν κειμένην ἐγγὺς τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀσωποῦ, χωρίον ἀπαραίτητον εἰς αὐτοὺς διὰ τὴν μετὰ τῆς Εὐβοίας ἐπικοινωνίαν. Εἶχον δὲ ἀποβάλλει τὴν πόλιν ταύτην κατὰ τὸν δεκελεικὸν πόλεμον καὶ ἔπειτα πάλιν ἀνακτήσει μετὰ τὴν ἀνταλκίδειον εἰρήνην. Ἀλλ' ἂφ' οὗ χρόνου οἱ Θηβαῖοι ἀπεσκόπουσαν εἰς τὴν ἑνώσιν συμπάσης τῆς Βοιωτίας καὶ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ μεγαλείου αὐτῆς, ἢ παρὰ τὸν εὐβοϊκὸν κόλπον παραλία χώρα εἴλκυσεν, ὡς εἰκὸς, ἐξαιρέτως τὴν προσοχὴν αὐτῶν. Ἐπεδίωξαν δὲ εἰκότως τὴν ἐξ αὐτῆς ἐκδίωξιν τῶν Ἀθηναίων, πρὸς τοῦτο δὲ παρέσχε τὴν ἐπιζητουμένην εὐκαιρίαν ἡ ἐπιχώριος στάσις τῶν ἀνέκαθεν ἐπισφαλῶν καὶ ταλαντευομένων οἰκητόρων τοῦ Ὠρωποῦ κατὰ τὸ ἔτος τῆς εἰς τὴν Περσίαν ἀποστολῆς τῶν πρέσβων². Οἱ ἐν Ὠρωπῷ ἐχθρικῶς διακείμενοι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐξεβλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀντιφρονούντων, ἀλλὰ κατῆλθον ἔπειτα καὶ πάλιν εἰς τὴν πόλιν, βοηθοῦμενοι ὑπὸ τῶν τυράννων τῆς Εὐβοίας³. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι παρεσκευάσθησαν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς πόλεως, ἀλλὰ πρὶν ἢ αὕτη ἐπι-

ρήθῃ ἡ μετὰ τῶν Θηβῶν συμμαχία, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἐξηκολούθησαν ὑφιστάμεναι καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Εὐφρονος βιαίως εἰσαχθεῖσαι πολιτικαὶ μεταβολαί, ὑποστηριζόμεναι ὑπὸ τῆς μετὰ τῶν Θηβαίων συμπράξεως. Πλὴν δὲ τοῦ Εὐφρονος εὐρίσκομεν ἐπὶ νομισμάτων καὶ τὸν συμμετασχόντα τῆς στάσεως αὐτοῦ Κλέανδρον. Ἴδε R. Weil ἐν τῇ [τοῦ von Sallet] Zeitschrift für Numismatik Τόμ. VII σ. 371 κ. ἔ.

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XV, 76. Ξενοφώντος Ἑλλην. VII, 4, 1.

² Κατὰ τὰ νέα Σχόλια εἰς Αἰσχίνου (Κατὰ Κτησιφώντος 85) οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέβαλον τὸν Ὠρωπὸν ἤδη [τῷ 367-366 π. Χ.] Ὀλυμπ. 103, 2 ἐπὶ ἄρχοντος Πολυζήλου. Πρὸς Schäfer ἐν τοῖς Neue Jahrbücher für Philologie, 1886 σ. 26. Ἴδε τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Ὠρωποῦ ἐν διαλέκτῳ τῆς Ἑρετρίας [τὴν ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ Λεονάρδου ἐν Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι. 1885 σ. 94 κ. ἔ. Πρὸς O. Hoffmann Der ionische Dialect Τόμ. Γ' ἀρ. ἐπ. 25. von Wilamowitz-Möllendorff ἐν τῷ Hermes Τόμ. XXI (1886) σ. 91 κ. ἔ.

³ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 549.

τευχθῇ κατώρθωσαν οἱ Θηβαῖοι τὴν εἰς τὰς Θήβας παράδοσιν αὐτῆς· γενόμενοι δὲ ἤδη κύριοι τοῦ Ὠρωποῦ, οὐδαμῶς πλέον ἐσκέπτοντο νάποδώσωσιν αὐτόν.

Τὸ γεγονός δὲ τοῦτο προεκάλεσεν ἐν Ἀθήναις ἀγανάκτησιν μεγίστην, καὶ δὴ οὐ μόνον ἐναντίον τῶν Θηβαίων, ἀλλ' ἐπ' ἴσης καὶ ἐναντίον τῶν ἰδίων συμμάχων, ἰδίως δ' ἐναντίον τῶν Λακεδαιμονίων, παρ' ὧν οἱ Ἀθηναῖοι ἔβλεπον ἑαυτοὺς τελείως ἐγκαταλειπομένους ἀντὶ πάσης πρὸς τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν εὐγνωμοσύνης. Τὸ δ' αἶσθημα τοῦτο ὑπερίσχυεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι οὐ μόνον ἀπέσυραν ἐκ τῆς Πελοποννήσου τὴν ἐπικουρικὴν αὐτῶν στρατιάν, τοῦθ' ὅπερ συνέβη ἀμέσως μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῶν ἐν Ὠρωπῷ ταραχῶν, ἀλλὰ καὶ προσέλαβον αὐτοὶ ἐχθρικὴν στάσιν πρὸς τὴν Σπάρτην, οὕτω δ' ἐβόηθουν ἐμμέσως τοὺς Θηβαίους.

Ἐπῆλθε δ' εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ πάλιν ἡ σκέψις νὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν ἀδυναμίαν τῆς Σπάρτης, ὅπως ἐπιδιώξωσιν ἰδίαν δύναμιν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ¹ καὶ παγιωθῶσιν ἐν τοῖς βορείοις τῆς χερσονήσου. Ἰδίως δ' ἀπέβλεπον εἰς τὴν Κόρινθον, ἐπειδὴ ἄλλως ὥς τὸ πλεῖστον εἶχον μόνιμον στρατιάν παρὰ τὸν ἰσθμόν. Ἀλλ' ἡ ἔκβασις τῶν σκοπῶν αὐτῶν ὑπῆρξεν ὅλως ἀντίθετος τῆς μελετωμένης. Πράγματι οἱ Κορίνθιοι προεφυλάχθησαν ἐγκαίρως ἀπὸ τοῦ ἐπαπειλουμένου κινδύνου². Καίπερ τὰ μέγιστα ἀχθόμενοι ἐπὶ τοῖς δεινοῖς τοῦ πολέμου, ἔβλεπον νῦν, ὅτι ἐπεβάλλετο εἰς αὐτοὺς, ἐπειδὴ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐμπιστευθῶσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, νὰ διατηρῶσιν ἐξ ἰδίων τὴν ἀναγκαίαν στρατιάν χάριν προφυλάξεως ἀπὸ τῶν Θηβαίων. Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ἀφόρητον εἰς αὐτούς. Διὸ ἐπωφελήθησαν τὸν νέον κίνδυνον τὸν παρὰ τῶν ἰδίων συμμάχων ἐπαπειλούμενον, ὅπως ἀπευθύνωσι πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους παραστάσεις περὶ τῶν καθ' ἑαυτούς. Ἐδήλωσαν δὲ, ὅτι, καίπερ ἐμμένοντες πιστοὶ εἰς τὴν πρὸς αὐτοὺς φιλίαν, ἠναγκάζοντο ὁμῶς νὰ φροντίσωσιν, ὅπως μείνωσιν οὐδέτεροι. Ἄν ἐξηκολού-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 508.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. VII, 4, 4 κ. ε.

θουν τὸν πόλεμον ἀπαύστως, ἔμελλον νὰ κατατριβῶσιν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οὐδέποτε πλέον θὰ ἠδύναντο νὰ φανῶσιν ὠφέλιμοι εἰς τοὺς Σπαρτιάτας· ἦτο λοιπὸν συνετὸν νὰ φεισθῶσιν ἑαυτῶν τό γε νῦν ἔχον. Ὅμοιαι δὲ διαθέσεις εἰρήνης ὑπῆρχον καὶ ἐν Φλιοῦντι, τῇ πιστοτάτῃ ἀπασῶν τῶν συμμαχίδων τῆς Σπάρτης, ἣτις εἶχεν ὑποστῆ παρὰ τῶν Ἀρκάδων καὶ τῶν Ἀργείων ἀνήκεστα δεινὰ καὶ εὐρίσκετο διαρκῶς ἐν καταστάσει πολιορκίας. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι, μὴ δυνάμενοι νὰ βοηθήσωσιν αὐτοὺς, συνήνεσαν, ὅπως αἱ πόλεις, ἐχόμεναι τοῦ ἑαυτῶν συμφέροντος, συνδιαλλαχθῶσι μετὰ τῶν Θηβαίων. Τότε λοιπὸν ἡ Κόρινθος, ὁ Φλιεὺς, πιθανῶς δὲ καὶ ἡ Ἐπίδαυρος ἐσυνθηκολόγησαν πρὸς τοὺς Θηβαίους, ἀπεδέχθησαν τὴν ὑπὸ τῶν Θηβῶν προτεινομένην εἰρήνην καὶ ἀνέλαβον τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ ἀκολουθεῖν αὐτοὺς ἐν πολέμῳ, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅτι δὲν ἔμελλον νὰ καταναγκασθῶσιν, ὅπως στρατεύσωσιν ἐναντίον τῆς πόλεως ἣτις εἶχε τὴν ἡγεμονίαν τῆς συμμαχίας εἰς ἣν ἄλλοι ἐτάσσοντο¹. Οὕτω δ' ἐπῆλθεν ἐν τοῖς βορείοις τῆς χερσονήσου ποιά τις ἡσυχία καθ' ὃν χρόνον ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτῆς ἐξερρήγνυντο νέαι περιπλοκαί.

Οἱ Ἀρκάδες, ὧν ἡγεῖτο ὁ Λυκομήδης, μόλις παρετήρησαν τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτικοῦ προγράμματος τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἔδραξαν προθύμως τὴν εὐκαιρίαν ταύτην, ὅπως διαλύσωσι τὴν ὀχληρὰν εἰς αὐτοὺς συμμαχίαν μετὰ τῶν Θηβῶν. Τὸ δὲ ἀρκαδικὸν συνέδριον προέτεινε κατ' εἰσῆγησιν τοῦ Λυκομήδους εἰς τοὺς Ἀθηναίους συμμαχίαν, οὗτοι δ' ἀπεδέχθησαν τὸ αἶτημα, ἀλλὰ χωρὶς νὰ διαλύσωσι τὴν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ὡμολογημένην². Κατὰ ταῦτα ἦσαν συγχρόνως σύμμαχοι τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν Ἀρκάδων, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ Ἀρκάδες συγχρόνως σύμμαχοι τῶν Θηβαίων καὶ τῶν Ἀθηναίων, εἰ καὶ οὗτοι ἦσαν κεκηρυγμένοι πολέμιοι τῶν Θηβαίων. Πρὸς τούτοις δ' ἐξηκολούθει ἀπαύστως ἐπὶ τῶν ὁρέων ὁ ἀρχαῖος περὶ τῶν συνόρων πόλεμος

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. VII, 4, 6 κ. ε.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. [VII,] 4, 2. 6.

μεταξὺ τῆς Μεγάλης πόλεως καὶ τῆς Λακωνικῆς, οὗ συμμετεῖχον, μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων τασσόμενοι, οἱ ἐκ Συρακουσῶν ἐπικούροι¹, καὶ τέλος ἐξερράγη πρὸς τελείωσιν τῆς συγχύσεως καὶ νέος πόλεμος μεταξὺ Ἀρκάδων καὶ Ἡλείων.

Ἐπεκράτει δὴλα δὴ ἤδη ἀπὸ μακροῦ μεταξὺ τῶν δύο τούτων πολιτειῶν μεγίστη δυσμένεια. Καὶ οἱ μὲν Ἡλείοι εἶχον ἴδει διαψευδομένας τὰς προσδοκίας αὐτῶν περὶ ἀνακτήσεως τοῦ Λεπρέου², οἱ δὲ Ἀρκάδες δὲν εἶχον λησμονήσει οὔτε τὴν χαιρεκακίαν μεθ' ἧς εἶχον ὑποδεχθῆ οἱ Ἡλείοι τὴν ἄδακρυν μάχην τοῦ Ἀρχιδάμου, οὔτε τὴν προτίμησιν τῶν Ἡλείων ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἀρταξέρξου³. Δὲν ἤθελον δὲ οἱ Ἀρκάδες νάποδώσωσι τὴν Τριφυλίαν καὶ τὸ Λέπρεον, ὅπερ εἶχε προσχωρήσει εἰς αὐτοὺς ἐκουσίως, ἀπ' ἐναντίας δὲ ἀπέβλεπον ἐρωτικῶς καὶ πρὸς τὰς ἄλλας χώρας τῆς πλουσίας καὶ γείτονος Ἡλείας καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς ἐν Ὀλυμπίᾳ θησαυρούς· ἤλπιζον δὲ, ὅτι θὰ ἠδύναντο εὐκόλως νάκυριεύσωσι τὴν ἀτείχιστον Ἥλιν, ἐπειδὴ ὑπῆρχεν ἐν τῇ χώρᾳ φατρία διακειμένη φιλίως πρὸς τοὺς Ἀρκάδας καὶ αὐξανομένη ὁσημέραι. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἢ πρὸς τὴν ἀρκαδικὴν δημοκρατίαν ἐχθρικὴ φατρία, ἥτις ἦρχεν ἀκόμη ἐν τῇ χώρᾳ, ἐξώθει πρὸς τὸν κρίσιμον ἀγῶνα. Ἐξεστράτευσαν λοιπὸν οἱ Ἡλείοι καὶ κατέλαβον τὸν Λασιῶνα, πόλιν ὀρεινὴν κειμένην ἐφ' ὕψηλοῦ παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Πηνειοῦ, ἥτις, ἀποστᾶσα ἀπὸ τῶν Ἡλείων, εἶχε προσχωρήσει πρὸς τοὺς Ἀρκάδας, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν Ἀρκάδων⁴, ὧν ἡ στρατιὰ ἀπειλεῖ ἔπειτα καὶ αὐτὴν τὴν Ἥλιν καὶ στρατοπεδεύει ἐπὶ τῶν λόφων τῶν ὑπερκειμένων τῆς Ὀλυμπίας.

Τότε οἱ Ἡλείοι περιέστησαν εἰς θέσιν δεινοτάτην. Δὲν εἶχον ἄλλους ἐπικούρους πλὴν Ἀχαιοῶν φυγάδων⁵ φυλασσόντων τὴν

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. [VII], 4, 12.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 228.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 570.

⁴ Ξενοφῶντος Ἑλλην. [VII], 4, 13. Διοδώρου Σικελιώτου [XV,] 77.

⁵ Ξενοφῶντος Ἑλλην. VII, 4, 17. Ἰδε καὶ ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 573.

πόλιν, ἐν ᾧ οἱ δημοκρατικοί, ἀποσπασθέντες ἀπὸ τῶν λοιπῶν πολιτῶν, μετὰ ματαίαν ἀπόπειραν κατὰ τῆς ἀκροπόλεως τῆς 'Ηλίδος κατέλαβον τὴν ἀξίαν λόγου Πύλον, κειμένην κατὰ τὰ νῶτα τῆς πρωτευούσης πόλεως τῶν 'Ηλείων ¹. 'Εν τοιαύτῃ δ' ἀμυχανίᾳ εὐρισκόμενοι οἱ 'Ηλεῖοι, ἠναγκάσθησαν νὰ στραφῶσι πρὸς τὴν Σπάρτην, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι εὐλόγως δὲν ἀπέκρουσαν τοὺς αἰτουμένους βοήθειαν. Ἡ Σπάρτη εἶχεν ἤδη ἀπὸ μακροῦ αἰσθανθῆ μετ' ὀδύνης τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐν 'Ολυμπίᾳ δυνάμεως αὐτῆς καὶ εἶχε μετὰ λύπης ἀναγκασθῆ νὰ ἴδῃ κατὰ τὴν τελευταίαν 'Ολυμπιάδα (368 π. Χ. 'Ολυμπ. 103) ἀνακηρυσσόμενον νικητὴν τὸν Δαμίσκον, τὸν πρῶτον Μεσσήνιον 'Ολυμπιονίκην ², οὕτω δὲ ἀναγνωρίζομένην πανηγυρικῶς κατενώπιον ἀπάντων τῶν 'Ελλήνων τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Μεσσηνίας. Ἀμφοτέρωθεν δὲ οἱ ἀντιπολεμοῦντες κατέβαλον τὰς μεγίστας προσπαθείας, ἐπεὶ δὲ προσήγγιζεν ἤδη ὁ χρόνος τῶν νέων 'Ολυμπίων, καὶ οἱ 'Ηλεῖοι ἐπέδειξαν δραστηριότητα ἣν ἤκιστα θὰ ἠδύνατό τις νὰ ναυμένη παρὰ τοῦ ἐν συνόλῳ εἰρηνικοῦ καὶ ἐσκιατραφημένου ἐκείνου λαοῦ. Καὶ ταῦτα διότι ἐγίνωσκον, ὅτι πρόθεσις τῶν 'Αρκάδων ἦτο αὕτη ἡ ἀνατροπὴ τῆς ἀπ' αἰώνων κρατούσης τάξεως τῶν μεγάλων πανελληνίων ἀγώνων καὶ ἡ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν 'Αρκάδων τέλεσις αὐτῶν κοινῇ μετὰ τῶν Πισατῶν, τῶν ἀρχαιοτάτων κυρίων τῆς 'Ολυμπίας. Ἐπεβάλλετο λοιπὸν ἀγὼν περὶ ἀμύνης τῶν σπουδαιοτάτων τιμῶν καὶ δικαιωμάτων τῆς πολιτείας ὡς καὶ τῶν θησαυρῶν τοῦ θεοῦ.

Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον προεκάλεσαν οἱ 'Ηλεῖοι ἐπιδρομὴν τοῦ 'Αρχιδάμου εἰς τὰ ὄρεινά τῆς 'Αρκαδίας, ἔνθα κατελήφθη ἡ πόλις Κρῶμνος ³. Ἄμα δὲ τῇ ἀπαλλαγῇ αὐτῶν ἀπὸ τῆς ξένης στρατιᾶς ἐπελήφθησαν δραστηρίως τῆς ἀνακτήσεως τῶν

¹ Ξενοφῶντος 'Ελλην. [VII, 4,] 15.

² Πανσανίου VI, 2, 10.

³ Ξενοφῶντος 'Ελλην. [VII, 4,] 19-27. 'Αθηναίου [VII, σ.] 291 κ. ἔ. Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 291 κ. ἔ.

ὑπὸ τῶν δημοκρατικῶν κυριευθεισῶν πόλεων τῆς Ἠλείας. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ ἀρκαδικαὶ στρατιαὶ ἐπανῆλθον ταχύτερον ἢ προσεδόκατο καὶ ἐπωφελήθησαν ὀχυρὰν θέσιν ἣν κατέλαβον ἐν Ὀλυμπίᾳ, ὅπως τελέσωσι τοὺς ἀγῶνας ὑπὸ τὴν προστασίαν ἐνόπλων στιφῶν κατὰ τὸν ἀνέκαθεν ὠρισμένον χρόνον, τὴν πρώτην πανσέληνον μετὰ τὰς θερινὰς τροπὰς, ἐξώρμησαν κατ' αὐτῶν οἱ Ἠλεῖοι μετὰ τῶν Ἀχαιῶν, ὅπως τοῦλάχιστον ἐκδικηθῶσι μὴ ἀφίνοντες ἀδιατάρακτον τὴν τέλεσιν τῶν παρανόμων ἐκείνων ἀγῶνων¹.

Οὕτω δὲ τότε τὸ πρῶτον κατ' αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ἀγῶνας, ὧν ἐπικειμένων καὶ τελουμένων ἐκράτει ἄλλοτε καθ' ἅπασαν τὴν χερσόνησον καθολικὴ ἐκεχειρία, ἐπολεμήθη ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ χώρῳ μάχῃ αἰματηρά. Καὶ οἱ μὲν Ἀρκάδες μετὰ τῶν ἐξ Ἀργούς καὶ Ἀθηνῶν ἐπικούρων εἶχον ταχθῆ παρὰ τὸν Κλάδεον, ὅστις ἀποτελεῖ ἐκ δυσμῶν τὸ ὄριον τῆς Ἀλτεως· παρὰ δὲ τὴν ἐτέραν ὄχθην ἕστησαν οἱ Ἠλεῖοι, παρακλυόμενοι ἀπὸ τῆς συμμετοχῆς εἰς τοὺς ἐπιχωρίους αὐτῶν ἀγῶνας. Ἡ δὲ ἀγανάκτησις ἐπὶ τῇ καταισχύνῃ ταύτῃ ἀνεζωπύρησε παρ' αὐτοῖς γνήσιον θάρρος ἡρώων. Διέβησαν τὸν Κλάδεον, ἀπέκρουσαν τοὺς Ἀρκάδας καὶ ἐξεδίωξαν αὐτοὺς μετ' ἀκρατήτου ὀρμῆς, φεύγοντας πρὸ αὐτῶν, μέχρι τοῦ μέσου τῆς Ἀλτεως, ἔνθα ἔκειτο ὁ μέγας βωμός. Ἀλλ' ἐκεῖ ἐδεινώθησαν τὰ κατ' αὐτοὺς, ἐπειδὴ αἱ παρακείμεναι στοαὶ καὶ οἱ ναοὶ κατεΐχοντο ὑπὸ πολεμίων, οἱ δὲ Ἠλεῖοι, ἐνοχλούμενοι καὶ βαλλόμενοι ἀπανταχόθεν, ἠναγκάσθησαν νάποχωρήσωσιν εἰς τὸ πέραν τοῦ Κλαδέου στρατόπεδον, πολλοὺς ἀποβαλόντες. Τὴν δὲ ἀκόλουθον νύκτα ἐπωφελήθησαν οἱ Ἀρκάδες πρὸς ὀχύρωσιν οὕτως, ὥστε οἱ Ἠλεῖοι δὲν ἠδυνήθησαν τὴν πρωίαν τῆς ὑστεραίας νῆς τολμήσωσι νέαν ἐπίθεσιν, καὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν ἔμειναν κύριοι τοῦ ἱεροῦ χώρου².

Οἱ δὲ Ἀρκάδες ἐπίστευσαν, ὅτι κατῴρθωσάν τι μέγα. Ἦσαν τῶρα οἱ ἄρχοντες καὶ προστάται τῆς Ὀλυμπίας καὶ κύριοι τῶν

¹ Οἱ Ἠλεῖοι ἐθεώρουν αὐτὴν Ἀνολυμπιάδα. Πανσανίου VI, 22, 3.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. [VII,] 28-32. Διοδώρου Σικελιώτου [XV,] 78.

τιμητικῶν ἐκείνων προνομίων, ἅτινα ἡ Σπάρτη εἶχε θεωρήσει πάντοτε ἄξια ιδίας σημασίας· κατεῖχον δὲ συγχρόνως τὸ ἱερὸν καὶ ἅπαντας αὐτοῦ τοὺς θησαυροὺς, ἅτε τῶν Πισατῶν μὴ ἐχόντων ιδίαν δύναμιν. Αἰσθητοτάτῃ δὲ ἦτο ἀληθῶς ἡ ταπείνωσις τῶν πολεμίων αὐτῶν, τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν Ἑλλείων. Ἄλλ' ἡ εὐτυχία ἐκείνη δὲν ἀπέβη εἰς καλὸν αὐτῶν, μόλις δὲ κατέλαβον τοὺς θησαυροὺς τοῦ ἱεροῦ, καὶ τὰ χρήματα ἐκεῖνα ἀπέβησαν ἡ ἀφορμὴ αἱματηρᾶς διασπάσεως αὐτῶν τῶν νικητῶν.

Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἀρκάδων κατέλαβον γοργῶς τοὺς θησαυροὺς, ὅπως δυνηθῶσι νὰ πληρώσωσιν εἰς τοὺς στρατιώτας τοὺς καθυστερουμένους μισθοὺς. Μὴ ὑπάρχοντος ἐν Ἀρκαδίᾳ δημοσίου ταμείου, ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ περιορίζωνται εἰς τὸ ἀπὸ τῶν στρατειῶν κέρδος· διὸ οἱ στρατηγοῦντες δὲν ἐδίστασαν νὰ θεωρήσωσι τὰ ἐκ τοῦ πολέμου πρὸς τοὺς Ἑλλείους λάφυρα ἄλλως ἢ πάντα τὰ λοιπά. Τὸ δὲ συνέδριον τῶν Ἀρκάδων ἐπεδοκίμασε τὸ γενόμενον, διὰ πάντας δὲ τοὺς ἐπιθυμοῦντας πράγματι ἐνιαίαν πολιτείαν ἦτο κέρδος δυσυπολόγιστον τὸ νὰ δύνανται νὰ ποιῶνται χρῆσιν τῶν θησαυρῶν τοῦ ἱεροῦ ὡς ταμείου τοῦ ἀρκαδικοῦ κοινοῦ καὶ συντηρῶσι τὴν κοινὴν στρατιάν, χωρὶς νὰ παρίσταται ἀνάγκη εἰσφορῶν παρὰ τῶν πόλεων ἐκάστων. Οὕτω καὶ μόνον οὕτως ἡδύνατον νὰ ποικτήσωσι μόνιμον δύναμιν οἱ διοικοῦντες τὰ κοινά¹.

Ἄλλ' ἐν τούτῳ δὴ ἐνέκειτο ἡδὴ λόγος διαμαρτυρίας παρὰ τῶν μὴ θελόντων τοιαύτην ἐνίσχυσιν τῆς κοινῆς πολιτείας, καὶ ἡ ἀντίρρησης αὕτη ἡδύνατο πάντως νὰ ὑποστηριχθῇ ἰσχυρότατα διὰ θρησκευτικῶν δισταγμῶν, ἐπειδὴ ἡ κένωσις τοῦ ἱεροῦ θησαυ-

¹ Ξενοφώντος Ἑλλην. [VII, 4,] 33· Χρωμένων [δὲ] τοῖς ἱεροῖς χρήμασι τῶν ἐν τοῖς Ἀρκάσιν ἀρχόντων, καὶ ἀπὸ τούτων τοὺς ἐπαρίτους τρεφόντων... Περὶ τῶν ἐκ τῶν ἀρπαγέντων ἱερῶν χρημάτων κοπέντων ἀργυρῶν νομισμάτων ἴδε τὴν γνώμην τοῦ O. Müller Medailles de l' Arcadie ἐν τοῖς Annali dell' Istituto. 1836. Πρβλ. καὶ τὰ ἐναντίον τῆς γνώμης ταύτης γραφέντα παρὰ τοῦ Curtius (Bemerkungen über die arkadischen Münzen) ἐν τοῖς τοῦ Pinder καὶ Friedländer Beiträge zur älteren Münzkunde σ. 85. Περὶ δὲ τῶν ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Λυκομήδους ἀρκαδικῶν νομισμάτων ἴδε Warren Federal coinage σ. 32. Πρβλ. [Kirchhoff] ἐν τῇ Archäologische Zeitung Τόμ. XXXVII σ. 157.

ροῦ ἤτο ὅπωςδῆποτε ἀνοσιωτέρα τῆς ἀρπαγῆς ἀναθημάτων προσ-
αγομένων εἰς τὸν θεὸν ἐπὶ πολεμίων πλοίων¹. Ἰδίως δὲ κατὰ τὴν
προκειμένην περίστασιν ἀντέστησαν οἱ Μαντινεῖς, παρ' οἷς μετὰ
τὸν θάνατον τοῦ Λυκομήδους εἶχε προφανῶς ἐνισχυθῆ καὶ πάλιν
ἡ ἀριστοκρατικὴ φατρία, ἥτις ὑπερεμάχει τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς
πόλεως. Οἱ Μαντινεῖς ἐκηρύχθησαν κατὰ τῆς χρήσεως τῶν ἱερῶν
χρημάτων, ἔστειλαν δὲ εἰς τοὺς ἐκ Μαντινείας στρατιώτας μισθὸν
ἐκ τοῦ ταμείου τῆς πόλεως καὶ ἀπεκήρυξαν ἐπισήμως πᾶσαν συμ-
μετοχὴν αὐτῶν εἰς τὸ ἀνοσιούργημα. Ἀλλὰ τὸ συνέδριον ἀπήτη-
σεν εὐθύνας περὶ τῆς στάσεως ταύτης παρὰ τῶν ἀρχῶν τῆς πό-
λεως, κατεδίκησεν αὐτοὺς καὶ ἔστειλε στρατιὰν ὅπως ἐκδιᾷσῃ τὴν
ἀποστατήσασαν πόλιν. Ἀλλ' οἱ Μαντινεῖς δὲν ἐπέτρεψαν τὴν εἰς
τὴν Μαντινείαν εἰσοδὸν τῆς στρατιᾶς, καὶ, ἐπειδὴ ἡ αὐστηρότης
ἀπεδείχθη παντελῶς ἀλυσιτελής, ἐπηκολούθησε μετ' οὐ πολὺ ἐν
Ἀρκαδίᾳ αἰσθητὴ μεταβολὴ γνώμων. Ἡ ἀδυναμία τοῦ συνεδρίου
ἀπεδείχθη καταφανῶς, καὶ πολλαὶ τῶν μικρῶν πόλεων ἐτόλμησαν
νὰ προσχωρήσωσιν εἰς τοὺς Μαντινεῖς. Παρὰ λαῶ, οὗ ἀρχαϊκώ-
τατα ἦσαν τὰ ἔθιμα, πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἀρ-
παγῆς τῶν ἱερῶν χρημάτων καταληφθέντες ὑπὸ ἀνησυχίας, μὴ
θέλοντες νὰ ἔχωσι βεβαρημένην τὴν συνείδησιν καὶ φοβούμενοι,
ὅτι ἡ βεβήλωσις τοῦ ἱεροῦ ἔμελλε νὰ προκαλέσῃ τιμωρίαν αὐτῶν
καὶ τῶν τέκνων. Διὰ ταῦτα τέλος οἱ πλεῖστοι ἐν τῷ συνεδρίῳ
ἐψήφισαν τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τῶν ἱερῶν χρημάτων.

Ἄμεσον δ' ἐπακόλουθον τῆς τοιαύτης ἀποφάσεως ὑπῆρξεν ἡ ἀπο-
χώρησις πάντων τῶν ἀπόρων ἐκ τῆς στρατιᾶς, ἐγκαταμεινάν-
των μόνων τῶν εὐπορωτέρων. Οὗτοι δὲ ἀνέλαβον νὰ ὑπηρετήσω-
σιν ἐθελουσίως, καὶ προεκάλεσαν τοὺς φίλους νὰ καταταχθῶσιν
ἐθελονταὶ εἰς τὴν στρατιὰν τοῦ ἀρκαδικοῦ κοινοῦ· οὕτω δὲ τὸ δλον
ἀπέληξεν εἰς τὸ νάποτελῇται ἡ στρατιὰ κυρίως ἐκ λογάδων υἱῶν
τῶν πλουσίων οἰκων. Ἐπῆλθε δὲ οὕτω, προσυμφωνηθεῖσα ἐν
Μαντινείᾳ, ἀριστοκρατικὴ ἀντίδρασις ἐναντίον τῶν ἀρχῶν τῆς

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 470.

δημοκρατίας, ἐφ' ἧς ἡρείδετο καθ' ὅλου ἡ νέα ἀρκαδικὴ πολιτεία· ἀλλὰ συνεπῆλθε καὶ τελεία παράλυσις τοῦ συνεδρίου, ἐξαρτωμένου τὸ ἐξῆς καθ' ὁλοκληρίαν ἀπὸ τῆς ἀγαθῆς θελήσεως τῶν πόλεων ἐκάστων, φανερά νίκη τῆς εἰς χωριστάς πολιτείας διασπάσεως τῆς Ἀρκαδίας.

Δὲν ὑπῆρχε δὲ μετὰ τὸν Λυκομήδην, ὅστις εἶχεν ἀποθάνει ἀμέσως μετὰ τὴν καθομολόγησιν τῆς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συνθήκης¹, διάδοχος αὐτοῦ ἱκανὸς νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἐθνικὴν φάτρίαν καὶ ἐνώσῃ δι' αὐτῆς τὴν Ἀρκαδίαν. Ἡ χώρα διεσπάρθη καὶ ἄλιν, σὺν δὲ τῇ διασπάσει ταύτῃ ἀνενεώθη ἰσχυρὸς ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῆς Μαντινείας καὶ τῆς Τεγέας, καὶ ὁ οὕτως, ὥστε ἡ μὲν Μαντίνεια ἀπέβη ἡ ἐστία τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ τῶν ποθούντων τὴν ἀνεξάρτητον πολιτείαν τῶν πόλεων, ἡ δὲ Τεγέα, ἐν ἣ ὑπῆρχε καὶ βοιωτικὴ φρουρά, τὸ στρατήγιον τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς φατρίας τῶν συμμαχικῶν².

Ἡ δὲ ῥῆξις αὕτη ἐπέδρασεν ἔκτοτε καὶ ἐπὶ τὰς σχέσεις τῆς Ἀρκαδίας πρὸς τὰς λοιπὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Πράγματι οἱ ἡγέται καὶ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ οἱ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς συμμαχικῆς πολιτείας ἀδιστάκτως σφετερισθέντες τὰ ἱερὰ χρήματα ἐφοβούντο ἄφ' οὗ χρόνου εἶχεν μείνει οἱ ἐλάχιστονες, ὅτι ἔμελλον νὰ κληθῶσιν ὅπως δώσωσιν εὐθύνας. Διὸ ἐζήτησαν βοήθειαν παρὰ τῶν Θηβαίων καὶ ἐπέστησαν τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τὸν ἐπαπειλούμενον κίνδυνον τῆς παρασκευαζομένης παραδόσεως συμπάσης τῆς Ἀρκαδίας εἰς τοὺς ἀριστοκρατικούς, οἵτινες ἔμελλον ἐν οὐ μακρῷ χρόνῳ νὰ ὑπαγάγωσιν ἀναμφιβόλως αὐτὴν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους. Ἀλλὰ μόλις ἔγεινε τὸ διάδημα τοῦτο, καὶ προεκάλεσε τοὺς ἀντιπάλους εἰς ἀντεπίδειξιν. Κατώρθωσαν δὲ οὗτοι νὰ ψηφισθῇ παρὰ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀρκάδων ψήφισμα, δι' οὗ ἡ πρότερον εἰς τὰς Θήβας σταλεῖσα πρεσβεία ἐκηρύσσετο τελείως ἄκυρος καὶ

¹ Ὁ Λυκομήδης ἐφονεύθη κατὰ τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἐπιστροφὴν ὑπὸ φυγάδων τῆς ἀντιθέτου φατρίας. Ἰδε *Ξενοφῶντος Ἑλλην.* [VII.] 4, 35.

² Διοδώρου *Σικελιώτου* XV, 82.

ἀπεκρούετο ἢ ἔξωθεν ἐπέμβασις¹. Συγχρόνως δ' ἐλήφθη μετὰ μεγίστου ζήλου φροντίς, ὥπως μηδεμία δοθῇ ἀφορμὴ πρὸς τοιαύτην ἐξωτερικὴν ἀνάμιξιν.

Εἰσηγουμένων δὲ τῶν Μαντινέων, ἐπετεύχθη συνδιαλλαγὴ πρὸς τοὺς Ἑλλείους, συμπεριλαμβάνουσα τελείαν παραίτησιν τῶν Ἀρκάδων ἀπὸ παντὸς δικαιώματος ἐν Ὀλυμπίᾳ². Ἡ δὲ ἀρκαδικὴ συμμαχία κατεστάθη καὶ πάλιν κατὰ τὸ φαινόμενον, καί, ὥπως λυπήσωσι καιρίως τοὺς Θηβαίους, ἐξελέχθη αὐτὴ ἡ Τεγέα, ἐν ἣ ἐστάθμευεν ἡ βοιωτικὴ στρατιὰ, ὡς ἡ πόλις ἐν ἣ ἔμελλε νὰ τελεσθῇ ἐπίσημος ἐορτὴ πρὸς πανηγυρισμὸν τῆς εἰρήνης. Παρέστησαν δὲ ἀντιπρόσωποι ἐκ πασῶν τῶν ἀρκαδικῶν χωρῶν, καὶ δυνάμεθα νὰ εἰκάζωμεν, ὅτι οἱ νέοι θεσμοὶ τῆς συμμαχίας κατεστάθησαν κατὰ τὰ συμφέροντα εἰς τοὺς ἀριστοκρατικούς.

Ἀλλὰ καθ' ὃν χρόνον τὰ πλήθη ἐτέλουν ἀνύποπτα τὴν ἐορτὴν ἐκείνην τῆς συναδελφώσεως, ἡ ἀντίθετος φατρία παρεσκεύαζε κακότροπον σκευωρίαν. Προῆλθε δὲ αὕτη παρ' αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἐξηκολούθουν ἀνησυχοῦντες περὶ τῆς ἰδίας ἐαυτῶν ἀσφαλείας καὶ οὐδεμίαν ἐλπίδα εἶχον, ὅτι ἔμελλον νῆακτῆσωσι δι' ἐαυτῶν καὶ μόνων τὴν ἀρχήν. Συνεννοοῦνται λοιπὸν πρὸς τὸν Θηβαῖον ἀρχηγὸν τῆς ἐν Τεγέᾳ φρουρᾶς, ὅστις παρίστατο ἀκούσιος αὐτόπτης τῆς ἐορτῆς, ἐπιδεικνύουσιν εἰς αὐτὸν τὰ ἐπικίνδυνα ἐπακόλουθα ἀριστοκρατικῆς ἀντιδράσεως ὁσημέραι μᾶλλον παγισυμένης, καὶ παριστάνουσιν εἰς αὐτὸν, ὅτι ἡ ὅλη ἐορτὴ ἦτο φανερά ὕβρις τῶν Θηβῶν. Οὕτω δὲ πείθεται ὁ Θηβαῖος φρούραρχος, ἵσως κατ' ἀκολουθίαν ταραχῶν καὶ ἀκοσμιῶν ἐκ προθέσεως σκευωρηθεισῶν, εἰ καὶ εἶχε καὶ αὐτὸς συνομῶσει τὴν εἰρήνην, νὰ κλείσῃ περὶ τὴν ἐσπέραν αἴφνης τὰς πύλας τῆς πό-

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [VII,] 4, [35]· οἱ δὲ τὰ κράτιστα τῇ Πελοποννήσῳ βουλευόμενοι ἔπεισαν τὸ κοινὸν τῶν Ἀρκάδων πέμψαντας πρέσβεις εἰπεῖν τοῖς Θηβαίοις μὴ ἵέναι σὺν ὁπλοῖς εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, εἰ μὴ τι καλοῖεν.

² [*Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VII, 4, 35].

λεως καὶ συλλάβῃ τοὺς βελτίστους τῶν ἐν Τεγέᾳ παρόντων Ἀρχάδων. Ἠλπίζετο δὲ, ὅτι διὰ τοῦ τολμήματος ἐκείνου ἔμελλον νὰ γείνωσι κύριοι ἀπάντων τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀριστοκρατικῆς φατρίας, καὶ ἰδίως τῶν Μαντινέων, καὶ ὅτι ἔμελλον νὰ καταπνίξωσι διὰ μιᾶς τὴν ἐναντίον τῶν Θηβαίων στάσιν. Ἀλλ' ἡ ἐνέδρα ἀπέβη εἰς κακὸν, ἐπειδὴ αὐτοὶ δὴ οἱ Μαντινεῖς εἶχον ἀπέλθει ἅπαντες, πρὶν ἢ κλεισθῶσιν αἱ πύλαι, ἐπιστρέφοντες οἴκαδε, ἀντ' αὐτῶν δ' εἶχον πληρώσει τό τε δεσμωτήριον καὶ τὴν δημοσίαν οἰκίαν ὡς τὸ πλεῖστον ἀσήμενων ἀνθρώπων¹. Τότε δ' ἐπηκολούθησε τὸ ἀντίθετον τοῦ σκοπηθέντος διὰ τῆς ἐνέδρας. Ἡ ἐθνικὴ φατρία παρίστατο ὡς ἡ ἀδικήσασα, καὶ κατ' εἰσήγησιν αὐτῆς εἶχον παρασπονδήσει οἱ Θηβαῖοι εἰς τὴν ἐνόρκως ὁμολογηθεῖσαν εἰρήνην. Κατὰ ταῦτα δὲ οἱ Μαντινεῖς, ἀντὶ νὰ ταπεινωθῶσι καὶ ἀποθαρρυνθῶσιν, ἀπ' ἐναντίας τότε ἀνέλαβον σθεναρῶς τὸν ἀγῶνα μετὰ τοῦ προσήκοντος φρονήματος καὶ τῆς συνειδήσεως τοῦ δικαίου, ἔστειλαν πρέσβεις εἰς ἀπάσας τὰς ἀρκαδικὰς χώρας, ἑστράτευσαν μετὰ τῆς ἐκ πολιτῶν στρατιᾶς ἐναντίον τῆς Τεγέας, καὶ ἀπήτησαν τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπάντων τῶν αἰχμαλώτων, ἐγγυώμενοι, ὅτι πάντες ἐκεῖνοι, καθ' ὧν ὑπῆρχεν ἀφορμὴ κατηγορίας, ἔμελλον νὰ κληθῶσιν εἰς εὐθύνας πρὸ τοῦ συμμαχικοῦ δικαστηρίου.

Ὁ δὲ Θηβαῖος φρούραρχος, ὅστις ἡγεῖτο μόνον τριακοσίων ἀνδρῶν, περιστοιχισθεὶς ὑπὸ πλήθους τεταραγμένου, εὗρέθη ἐν μεγίστῃ ἀμηχανίᾳ. Δὲν ἐτόλμησε δὲ νὰποκρούσῃ τὸ αἶτημα, καὶ ἀφῆκε τοὺς αἰχμαλώτους. Τὴν δὲ ὕστεραίαν, συγκαλέσας τοὺς παρισταμένους τῶν Ἀρχάδων, ἀπελογήθη, προφασισθεὶς, ὅτι εἶχε περιέλθει εἰς αὐτὸν τὸ ἄγγελμα, ὅτι εὕρισκετο παρὰ τὰ σύνορα στρατιὰ Λακεδαιμονίων καὶ ὅτι παρεσκευάζετο προδοσία. Ἀλλ' οἱ Μαντινεῖς, μὴ ἀρκεσθέντες εἰς ταύτην τὴν ταπείνωσιν, ἔπεμψαν εἰς Θήβας πρέσβεις καὶ ἀπήτησαν τὸν θάνατον τοῦ στρατηγοῦ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἀσυγγνώστῳ παραβάσει τῆς εἰρήνης.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ συμβάντα ἐν Πελοποννήσῳ ἀπὸ τῶν

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. [VII, 4,] 36 x. ε.

Ὀλυμπίων τοῦ θέρους τοῦ 364 π. Χ. μέχρι τοῦ ἔαρος τοῦ 362 π. Χ. Τὰ πάντα δὲ τῶρα ἐξηρτῶντο ἐκ τῆς αἰσθήσεως ἣν ἔμελλον νὰ ἐμποιήσωσιν εἰς τοὺς Θηβαίους τὰ τελευταῖα γεγονότα.

Εἶχον δὲ οἱ Θηβαῖοι ἀπὸ τῆς τρίτης εἰς τὴν Πελοπόννησον στρατείας ἀσχοληθῆ περὶ ὅλως διάφορα πράγματα κατὰ τε γῆν καὶ θάλασσαν. Καὶ δὴ, ὅπως ἀποδῇ πραγματικὸς ὁ κατὰ τὴν τελευταίαν μετὰ τῆς Περσίας συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην σκοπηθεὶς ἀφοπλισμὸς τῶν Ἀθηνῶν, ὥφειλον καὶ οἱ Θηβαῖοι νὰ συγκροτησῶσι στόλον. Ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας δὲν εἶχεν ἰδιάζουσαν κλίσιν πρὸς τὴν θάλασσαν, καθ' ἃ ὁ Θεμιστοκλῆς¹ συμφῶνως δὲ πρὸς τὴν ὅλην αὐτοῦ παίδευσιν δὲν ἠδύνατο νὰ διαλανθάνωσιν αὐτὸν οἱ κίνδυνοι, εἰς οὓς ἔμελλον νὰ ἐκτεθῶσιν οἱ συμπολίται, ἀποσπώμενοι ἐκ τῆς πατρῴου διαίτης, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον αἱ ἐπιπροσθοῦσαι μεγάλαι δυσχέρειαι. Καὶ εἶχε μὲν ἡ Βοιωτία παραλίας καὶ λιμένας, ἀλλ' ἔλειπεν ὅμως τὸ πρὸς συγκρότησιν στόλου ἀναγκαῖον κεφάλαιον οἰκητόρων εἰθισμένων εἰς τὸν κατὰ θάλασσαν βίον καὶ ἐμπορευομένων, διότι οἱ κάτοικοι τῶν παραλίων τῆς Βοιωτίας ἦσαν μόνον ἄλιεις καὶ δούται. Καὶ ἐπὶ τινα μὲν χρόνον εὐρίσκετο ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐν εἰλικρινεῖ συνεννοήσει πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ εἶχε θεωρήσει δυνατὴν τὴν ἀμοιβαίαν συμπλήρωσιν τῶν δυνάμεων τῶν δύο πόλεων. Ἀλλ' ἐξ οὗ χρόνου ἡ προσδοκία αὕτη εἶχε διαψευσθῆ ἄνευ εὐθύνης αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἄλλως. Ὅχι δ' ἐκ φιλοδοξίας ἀκοιμήτου, οὐδ' ἐξ ἰσχυρογνώμονος ἀντιζηλίας, ἀλλ' ἐκ πολιτικῆς ἀνάγκης ἐπεζήτησε καὶ τὸ νὰ μεταβάλῃ τοὺς συμπολίτας ἀπὸ ἀγροτῶν εἰς ναύτας, νὰ γείνῃ δὲ καὶ αὐτὸς ἔμπειρος τῆς ναυτικῆς. Μόνον διὰ στόλου θὰ ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ τὰ σκοπούμενα, μόνον κεκτημένος ναυτικὴν δύναμιν θὰ ἠδύνατο νὰ τείνῃ τὴν χεῖρα εἰς τὰς ἀποικίας καὶ προσλάβῃ τὴν ἀρχὴν ἐκείνην, ἥτις ἦτο ἀναγκαία, ὅπως τέλος συνενώσῃ καὶ καθησυχάσῃ τὰ ἑλληνικὰ φύλα.

Πλούταρχος ἐν Βίῳ Πελοπίδου 14. Ἀλλ' ἡ πρότασις αὐτοῦ [περὶ ναυπηγήσεως στό-

Παρά δὲ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Μενεκλείδου, ὅστις ἐν ταύτῃ τῇ περιστάσει εἶχε τὴν εὐτυχίαν, ἀντιτασσόμενος πρὸς τὸν μέγαν φρονούντα φιλόσοφον πολιτευτὴν, νὰ ὑπερμάχηται τοῦ καθήκοντος τῆς συνέσεως καὶ ἐπιφυλάξεως¹, κατώρθωσε νὰ γείνωσι δεκεταὶ αἱ προτάσεις αὐτοῦ περὶ ναυπηγήσεως στόλου καὶ κατασκευῆς νεωρίων. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ ἔργον ἐπεδιώχθη μετὰ δραστηριότητος ἐξεγειρούσης τὸν μέγιστον θαυμασμόν. Πράγματι ἤδη τὸ ἔαρ τοῦ 363 π. Χ. ἢ 362 π. Χ. ἡδυνήθη νὰ ἐκπλεύσῃ ὑπὸ τὴν ναυαρχίαν τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἐκ τοῦ εὐβοϊκοῦ κόλπου ὁ πρῶτος στόλος τῶν Θηβαίων, αἱ δὲ ἄττικαὶ τριήρεις ὑπὸ τὸν Λάχχητα δὲν ἡδυνήθησαν νὰ παρακωλύσωσι τὸν εἰς τὸ Αἰγαῖον πλοῦν αὐτοῦ. Ἄμα δὲ τῇ ἐμφάνισι αὐτοῦ οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων συνεταράχθησαν καὶ ἀπεστάτησαν. Ἐν δὲ Κέφ ανέλαβε τὴν ἀρχὴν ἐν ἀπάσαις ταῖς τέσσαρσι πόλεσι τῆς νήσου ἢ εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἐχθρικὴ φατρία, ἅπασαι δ' ἀπεστάτησαν, ἐξαιρουμένης τῆς Καρθαίας, καὶ αἱ τριήρεις αὐτῶν προσεχώρησαν εἰς τὸν στόλον τῶν Θηβαίων, ὅστις ἐπλευσε περαιτέρω πρὸς βορρᾶν. Παρέστη δὲ ἀνάγκη δραστηριωτάτης ἐνεργείας πρὸς καταστολὴν τῆς ἀποστασίας. Ὁ δὲ Χαβρίας ἐπλευσεν εἰς τὴν νῆσον τελευτῶντος τοῦ ἔτους μετὰ στολίσκου ἄττικοῦ, καὶ κατώρθωσε διὰ συνετοῦ συνδυασμοῦ πραότητος καὶ αὐστηρότητος νὰ ἐπαναφέρῃ τοὺς ἀποστάτας εἰς τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους πίστιν. Ἐδόθη δ' εἰς αὐτοὺς ἄμνηστεία, ἥς ἀπεκλείσθησαν μόνοι οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἀποστασίας, καὶ ὁ Ἀντίπατρος, ὅστις εἶχε φονεύσει τὸν ἐν Ἰουλίδι πρόξενον τῶν Ἀθηναίων, ἐθανατώθη ἐν Ἀθήναις. Ἡ δὲ νῆσος ἔγεινε καὶ πάλιν δεκτὴ εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν, καὶ δὴ ὑπὸ τινος ἰδίας συνθήκας, ἀναγνωρισθέντων εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὑπερτέρων τινῶν δικαστικῶν δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεωθέντων τῶν Κείων νὰ ὑπο-

λου] ἦτο κατὰ τὸν Διοδώρον Σικελιώτην ([XV,] 78) λόγος [ἐκ χρόνου] πεφροτισμένος.

¹ Κορνήλιος Νέπωσ ἐν Βίῳ Ἐπαμεινώνδου 5. Πλούταρχος Περὶ τοῦ ἑαυτὸν ἐπαινεῖν ἀνεπιφθόνως σ. 542 Α.

βάλλωσιν ἐν τακταῖς περιστάσεσιν ἔφειν εἰς τάθηναϊκὰ δικαστήρια· καὶ περὶ τῆς μίλτου δὲ τῆς Κέω καθωρίσθη, ὅτι μόνον εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπετρέπετο νὰ ἐξάγῃται.

Τοιαῦτα εἶνε τὰ κατὰ σύμπτωσιν γνωσθέντα γεγονότα τὰ ἐπακολουθήσαντα εἰς τὴν πρώτην ἀνάδειξιν βιοιωτικοῦ στόλου. Μαρτυροῦσι δὲ τὴν αἰσθησιν ἣν ἐνεποίησεν ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ καὶ τὴν προσδοκίαν μεταβολῆς τῶν κατὰ τὰς νήσους. Ὁ δὲ στόλος ἔπλευσεν εἰς τὸ Βυζάντιον, καὶ αἱ μεγαλειότητες τῶν παραθαλασσίων πολιτειῶν, ἡ Ῥόδος, ἡ Χίος καὶ τὸ Βυζάντιον ἐδράξαντο προθύμως τῆς εὐκαιρίας νὰπαλλαγῶσι τῆς ἀττικῆς ἡγεμονίας¹.

Πρὸς δὲ τὰς ναυτικὰς παρασκευὰς τῶν Θηβαίων συνδέονται ἀμέσως αἱ εἰς τὴν Θεσσαλίαν στρατεῖαι, ἃς εἶχον ἀναγκασθῇ νὰ παραμελήσωσι κατὰ τὸν χρόνον τῆς εἰς τὴν Περσίαν πρεσβείας καὶ τῆς τρίτης εἰς τὴν Πελοπόννησον στρατείας. Τὸν δὲ χρόνον τοῦτον εἶχεν ἐπωφεληθῇ Ἀλέξανδρος ὁ Φεραῖος, ὅπως ἐπεκταθῇ καὶ πάλιν ἐν Θεσσαλίᾳ. Εἰς δὲ τὰς Θήβας περιῆλθον πικρότατα παράπονα περὶ τῶν βιαιοπραγιῶν αὐτοῦ, καὶ, τοῦθ' ὅπερ κινδυνωδέστατον, οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν πάντοτε πρόθυμοι νὰ ὑποστηρίξωσι τὸν τύραννον χάριν ἰδίας ὠφελείας². Καθῆκον λοι-

¹ Περὶ τῆς ναυπηγήσεως τοῦ στόλου καὶ τῆς ἐπιτυχίας τῆς κατὰ θάλασσαν ἐκστρατείας ἴδε Διοδώρου *Σικελιώτου* [XV,] 79. Περὶ δὲ τῶν κατὰ τὴν Κέω ἴδε τὴν ἐπιγραφὴν τὴν δημοσιευθεῖσαν παρὰ τοῦ *Κουμανούδη* ἐν Ἀθηναίῳ Τόμ. Ε' σ. 516 καὶ Köhler ἐν *Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts* Τόμ. Β' [1877] σ. 112 κ. ἑ. Ἐπ' ἴσης δὲ καὶ ἡ συμμαχία μετὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν Θηβῶν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ ἱεροῦ πολέμου, ἧς ἕνεκα καταβάλλονται εἰς τοὺς Θηβαίους εἰσφοραὶ χάριν τοῦ πολέμου παρὰ τῶν Βυζαντίων (ἴδε τὴν ἐκ Θηβῶν ἐπιγραφὴν τὴν ἐκδοθεῖσαν παρὰ τοῦ *Κουμανούδη* ἐν Ἀθηναίῳ Τόμ. Γ' σ. 479 κ. ἑ.) ἀνέρχεται πιθανῶς εἰς τοὺς χρόνους τῆς θαλασσίας ἐκστρατείας τοῦ Ἐπαμεινώνδου. ἴδε *Ἰσοκράτους* Φίλιππον 53 κ. ἑ.

² *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Πελοπίδου 31. Ἀθηναῖοι μισθοδότην Ἀλέξανδρον εἶχον καὶ χαλκοῦν ἵστασαν ὡς εὐεργέτην. ἴδε περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις προθύμων αὐτοῦ φίλων Ἰφίτου τοῦ Φαρσαλίου [Milchhöfer] ἐν *Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts* Τόμ. XII, [1887] σ. 85 καὶ Καλλιππου τοῦ Γουρνιῶν *Κ. Δ. Μυλωνᾶ* ἐν *Bulletin de Correspondance Hellénique* [Τόμ. XII] 1888 σ. 143 ἀρ. 8. Περὶ δὲ κενὸν αὐτοῦ ἐπαγγελιῶν πρὸς τοὺς εὐπίστους Ἀθηναίους ἴδε *Πλου-*

λοιπὸν τῶν Θηβαίων ἦτο νὰ διασπάσῃ τὴν συμμαχίαν ἐκείνην, νὰ καταλύσῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, νὰ καταλάβῃ τοὺς λιμένας τῆς Θεσσαλίας καὶ ποιήσῃ χρῆσιν τοῦ στόλου αὐτῆς. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἀπεφασίσθη ἡ εἰς Θεσσαλίαν εἰσβολὴ τοῦ Πελοπίδου μετὰ στρατιᾶς ἑπτακισχιλίων ὀπλιτῶν. Ἦτο δὲ Ἰούλιος τοῦ 364 π. X., καὶ πάντα ἦσαν ἔτοιμα πρὸς ἐκκίνησιν τῆς στρατιᾶς· ἀλλ' αἰφνης ἐπελθοῦσα ἔκλειψις ἡλίου, πρὸ μεσημβρίας τῆς 13 Ἰουλίου, προεκάλεσε τοιοῦτον φόβον, ὥστ' ἐματαιώθη ἡ ἐκτέλεσις τῆς στρατείας¹. Ἀλλὰ τοῦ Πελοπίδου ὁ πολεμικὸς ζῆλος δὲν ἠδύνατο νὰ συγκρατηθῇ· διὸ, ἀφείς τὴν στρατιάν οἴκοι, συμπαρέλαβε τριακοσίους λογάδας ἱππεῖς καὶ ἐξεστράτευσεν μετ' αὐτῶν.

Τὸ μῖσος ἐναντίον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦτο ὁ ἄριστος αὐτοῦ σύμμαχος. Μόλις δὲ εἶχε διαβῇ τὰ σύνορα τῆς Θεσσαλίας, καὶ παμπληθεῖς ἔσπευσαν συντασσόμενοι μετ' αὐτοῦ οἱ Θεσσαλοί. Δίκην δ' ἐλευθερωτοῦ μετέβη ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν· παρὰ δὲ τὴν Φάρσαλον, πλησίον τῶν λόφων τῶν Κυνὸς κεφαλῶν, ἀνέμεγεν αὐτὸν μετὰ διπλασίας δυνάμεως ὁ τύραννος τῶν Φερῶν. Ὁ Πελοπίδας ὁρμᾷ πρῶτος ἐναντίον τῶν πολεμίων. Ἀμα δὲ τῇ θεᾷ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀκράτητος καὶ μετὰ παρατόλμου θάρρους ἐπιτίθεται ἐναντίον τῶν

τάρχον [Ἀποφθίγματα βασιλείων καὶ στρατηγῶν σ. 193 d, e· Ἀθηναῖοι φίλον ἐποίησαντο καὶ σύμμαχον ὑποσχόμενον αὐτοῖς ἡμιωβολίου τὴν μνᾶν κρεῶν ὄνιον παρ᾽ ἐξείν]. Περὶ τῆς πρὸς τὸν Ἀλεξάνδρον οἰκειότητος τῶν Ἀθηναίων ἴδε καὶ *Δημοσθένης* [Κατὰ Ἀριστοκράτους] 120· ὅμιν δ' οἰκείως δέεικετο [οὕτως ὥστε παρ' ὁμῶν στρατηγὸν αἰτεῖν, ἐδοηθεῖτε δ' αὐτῷ καὶ πάντ' ἦν Ἀλέξανδρος]. Περὶ δὲ τῆς κατόπιν ἐπελθούσης πρὸς τοὺς Ἀθηναίους μεταβολῆς αὐτοῦ [*Δημοσθένης* ἐνθ' ἀν' ἀνθ' ὧν μετὰ ταῦθ' ὕβρισε καὶ προσηλάκισεν] πρὸλ. Th. Koch ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XXXVII σ. 182.

¹ *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Πελοπίδου 31. *Διοδώρου Σικελιώτου* [XV,] 80. Ἡ ἐκλείψις τοῦ ἡλίου ἦτο ὀλική καὶ συνεβῆ κατὰ τὸν Pingré (*Mémoires de l'Académie des Inscriptions* Τόμ. XLII. 1780) τὴν 13 Ἰουλίου [τοῦ 364 π. X.]. Πρὸλ. G. Hofmann ἐν τῇ *Zeitschrift für österreichische Gymnasien*. 1876 σ. 169. Schäfer *Demosthenes* [und seine Zeit] Τόμ. Α' ἐκδ. β' σ. 123. E. von Stern *Geschichte der spartanischen und thebanischen Hegemonie* σ. 220. [Ὁ δὲ Dodwell ἀποδέχεται τὴν ἐκλείψιν γενομένην τὴν 30 Ἰουνίου].

σωματοφυλάκων αὐτοῦ, θέλων ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν νὰ φονεύσῃ ἰδίᾳ χειρὶ τὸν μισητὸν τύραννον. Ἀλλὰ πρὶν ἢ πλησιάσῃ εἰς αὐτὸν ἀποχωροῦντα, πίπτει χαμαὶ τρωθεὶς ὑπὸ τῶν δοράτων τῶν δορυφόρων τοῦ τυράννου. Οἱ δὲ περὶ τὸν Πελοπίδαν ὥρμησαν διώκοντες αὐτὸν καὶ ἐξεδίκησαν τὸν θάνατον τοῦ στρατηγοῦ διὰ νίκης τελείας¹. Κατ' ἀκολουθίαν δ' αὐτῆς ὁ Ἀλέξανδρος περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν χώραν τῶν Φερῶν καὶ ὑπεχρεώθη νὰκολουθῇ ἐν πολέμῳ τοὺς Θηβαίους². Ἀλλὰ τὸ κυριώτατον κέρδος τῆς νίκης ταύτης, ἥς βαρὺ ὑπῆρξε τὸ ἀντάλλαγμα, ἦτο, ὅτι διεσπάσθη ὁ μεταξὺ τῶν Φερῶν καὶ τῶν Ἀθηνῶν σύνδεσμος, καὶ ὅτι μετ' αὐτὴν τὰ ληστρικά πλοῖα τοῦ τυράννου συνετέλουν κυρίως πρὸς κλονισμὸν τῆς κατὰ θάλασσαν ἀρχῆς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπήγαγον εἰς αὐτὰς ἀξίαν λόγου βλάβην ἐν τε τῷ Αἰγαίῳ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς παραλίοις τῆς Ἀττικῆς. Συνέβησαν δὲ ταῦτα περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον καθ' ὃν ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐπεφάνη τὸ πρῶτον ἐν τῷ Αἰγαίῳ μετὰ βοιωτικοῦ στόλου.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ πρόοδοι τῆς θηβαϊκῆς ἀρχῆς ἐν τῷ βορρᾷ καὶ κατὰ θάλασσαν, ὅτε ἤλθον εἰς τὰς Θήβας ἐξ Ἀρκαδίας οἱ πρέσβεις, ἀξιοῦντες τὴν τιμωρίαν τοῦ ἐν Τεγέᾳ Θηβαίου φρουράρχου. Προέστατο δὲ τῆς πολιτείας ὡς πρῶτος τῶν βοιωταρχῶν ὁ Ἐπαμεινώνδας, ὅστις εὕρισκετο εἰς τὸ κορύφωμα τοῦ ἀξιώματος. Οἱ δὲ συμπολιταὶ αὐτοῦ ἠσθάνοντο εἴπερ ποτὲ καταφανῶς εἰς ὁποίαν δύναμιν εἶχον ἀνέλθει δι' αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς δ' ἐκεῖνος εἶχεν ἀπόφασιν νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὰ τῆς Πελοποννήσου μετὰ πάσης δραστηριότητος. Εἶχεν ἐλπίσει, ὅτι θὰ ἡδύνατο, συμπράττων μετὰ τῶν πλείστων πελοποννησιακῶν πόλεων, νὰ καταλύσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς

¹ *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Πελοπίδου 32. *Διοδώρου Σικελιώτου* XV, 80. Ἐτάφη δὲ ὁ Πελοπίδας ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης. *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Πελοπίδου 33.

² Ὁ Ἀλέξανδρος ἠναγκάσθη κατὰ τὸν *Πλούταρχον* (ἐν Βίῳ Πελοπίδου 35) Θεσσαλοῖς ἀποδοῦναι τὰς πόλεις, ἃς εἶχεν αὐτῶν, Μάγνητας δὲ καὶ Φθιώτας Ἀχαιοὺς ἀφεῖναι καὶ τὰς φρουράς ἐξαγαγεῖν, ὁμύσαι δὲ αὐτὸν ἐφ' οὗς ἂν ἡγῶνται Θηβαῖοι καὶ κελεύσωσιν ἀκολουθήσειν. Ἀνακριθὲν δὲ εἶπε τὰ μαρτυρούμενα παρὰ *Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου* [XV,] 88.

Σπάρτης ἄνευ αἵματηρῶν πολέμων· ἀλλὰ τὸ ἐπισφαλές τῶν συμμάχων αὐτοῦ, ἡ φιλότιμος ἐμμονὴ τῶν συμμάχων εἰς τὴν ἰδίαν ἀνεξαρτησίαν καὶ ἡ ἀνάμιξις τῶν Ἀθηνῶν εἶχον ματαιώσει τὰ σχέδια αὐτοῦ. Στρατήγιον δὲ τῶν ἀντιπάλων ἦτο αὕτῃ ἡ Μαντινεία, ἀφ' ἧς εἶχε πάντοτε προσδοκῆσαι τὰ βέλτιστα. Διὸ ἠναγκάζετο νῦν νὰ περισυναγάγῃ τὰ λείψανα τῶν βοιωτιζόντων καὶ καταβάλλῃ τὴν ἀντίστασιν τῶν ἀντιπάλων.

Ἔνεκα τούτων τῶν λόγων ἔδωκεν εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν Τεγεατῶν ἀπόκρισιν αὐστηροτάτην καὶ πικροτάτην, οἷα οὐδέποτε εἶχεν ἀκουσθῇ ἀπὸ τῶν χειλέων αὐτοῦ. Ὁ φρούραρχος, οὗ ἡξίου τὴν τιμωρίαν, λέγεται εἰπὼν, ἐποίησε πολὺ ὀρθότερον, ὅτε συνελάμβανε τοὺς ἄνδρας ἢ ὅτε ἀφῆκεν¹. Οἱ δὲ Θηβαῖοι, προσέθηκον, εἶχον χάριν τῆς Ἀρκαδίας καὶ κατ' ἀπαίτησιν τῶν Ἀρκάδων ὑποστῆ τὰς μεγίστας τῶν θυσιῶν καὶ ἀναλάβει δυσχερεῖς πολέμους· ἔνεκα τῶν Θηβῶν δὲ καὶ μόνων ὑφίστατο ἀνεξάρτητος καὶ ἐλευθέρα Ἀρκαδία. Ἔνεκα τούτου δὲ ἀπέκτησαν οἱ Θηβαῖοι τοῦλάχιστον τοῦτο τὸ δικαίωμα, νὰ μὴ ἐπιτρέπωσιν εἰς τοὺς Ἀρκάδας τὴν ἄνευ τῆς ἀδείας αὐτῶν συνομολόγησιν συνθηκῶν περὶ εἰρήνης καὶ καταστάσιν νέας πολιτικῆς τάξεως. Πᾶσα τοιαύτη αὐθαίρετος ἐνέργεια εἶνε παρασπονδία εἰς τὴν συμμαχίαν καὶ προδοσία. Τοιαύτης δὲ καταστάσεως πραγμάτων δὲν ἐπετρέπετο ἡ ἐξακολούθησις. Διὸ ἔμελλε νὰ ἔλθῃ αὐτὸς εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ὅπως, ἐνούμενος μετὰ τῶν πιστῶν, ἀντεπεξέλθῃ μετὰ τῆς μεγίστης αὐστηρότητος ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ διαπεμφθεῖσα εἰς τὴν Ἀρκαδίαν ἀπάντησις, ἣτις περιέστησε τὴν χώραν εἰς πυρετώδη συγκίνησιν. Ἡ ἀρκαδικὴ συμμαχία εἶχε διαλυθῇ πράγματι, καὶ ὑφίσταντο δύο

¹ *Ξενοφώντας* Ἑλλήν. VII, 4, 40· ὡς πολὺ ὀρθότερον ποιήσκειν, ὅτε συνελάμβανε τοὺς ἄνδρας ἢ ὅτε ἀφῆκε. Τὸ γὰρ ἡμῶν δι' ὑμᾶς εἰς πόλεμον καταστάντων ὑμᾶς ἄνευ τῆς ἡμετέρας γνώμης εἰρήνην ποιεῖσθαι πῶς οὐκ ἂν δικαίως προδοσίαν τις ὑμῶν τοῦτο κατηγοροίη;

ἀντίπαλα στρατόπεδα. Ἐν τῷ ἐτέρῳ δὲ αὐτῶν ἐπρωταγωνίστει ἡ Μαντινεία, καὶ ἐδήλωσεν, ὅτι τῶρα τοῦλάχιστον ἦτο φανερόν τί ἤθελον οἱ Θηβαῖοι, οὐδεμίαν ἔχοντες ἄλλην πρόθεσιν ἢ νὰ κυριαρχήσωσι τῶν ἀρκαδικῶν πόλεων δι' ἀρμοστῶν. Διὰ τοῦτο δὲ ἡ ἡμέρα τοῦ ἐν Τεγέα πανηγυρισμοῦ τῆς εἰρήνης ὑπῆρξεν ἐπαχθεστάτη εἰς αὐτοὺς, ἐπειδὴ ἡ διχόνοια τῶν Ἀρκάδων καὶ ἡ ἀδυναμία αὐτῶν καθ' ἑαυτοὺς ἦτο ὅρος ἀναγκαῖος πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν κατακτητικῶν πόθων τῶν Θηβαίων¹. Ἡ δὲ ἀπόφασις τῆς ἐναντίον τοιούτων ἀξιώσεων ἀντιστάσεως ὑπερενίκησε πᾶσαν ἄλλην σκέψιν. Διὸ οὐδαμῶς ἐδίστασαν, ἀποβλέποντες εἰς μόνην τὴν παρακώλυσιν τῆς ἐν τῇ χερσονήσῳ κυριαρχίας τῶν Θηβαίων, νὰ προσπελάσωσι πάλιν πρὸς αὐτὴν τὴν Σπάρτην. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι λίαν εὐχαρίστως ἀπεδέχθησαν τὴν ἐν τῷ διαβήματι ἐκείνῳ διαγινωσκομένην μεταβολὴν τῆς κοινῆς γνώμης· εἶδον δὲ διαλυόμενον τὸ μισητὸν κοινὸν τῶν Ἀρκάδων καὶ τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα, ἐξ οὗ εἶχε προκληθῇ ἡ ἔνωσις τῆς Ἀρκαδίας, ἀντιπολεμούμενον ὑπὸ ἀντιθέτου ἐπιχωρίου φατρίας. Διὸ ἔσπευσαν νὰ ὑποσχεθῶσιν ὑποστήριξιν, καὶ δὴ χωρὶς νὰ προβάλωσι τὰς ἀρχαίας ἀξιώσεις περὶ ἡγεμονίας. Ἀπ' ἐναντίας δὲ κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην κατεστάθη ὅλως νέα θεμελιώδης βάσις τοῦ δικαίου τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας, καθ' ἣν ἐκείνη τῶν συμμαχίδων πόλεων ἔμελλε νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα τῆς ἐν πολέμῳ ἀρχηγίας, ἥς ἡ χώρα ἦτο ἡ κονίστρα τοῦ πολέμου². Τούτων δὲ διαταχθέντων, προσεχώρησαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν ἀντιθηβαϊκὴν συμμαχίαν.

Οὕτω συνεκροτήθησαν νῦν ὅλως νέαι συμμαχίαι. Καὶ ἐξ ἐνὸς μὲν ἐτάσσοντο οἱ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς Μαντινείας Ἀρκάδες, συμμαχοῦντες μετὰ τῶν Ἡλείων καὶ Ἀχαιῶν, τῶν Λακεδαιμονίων

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλήν. VII, 5, 1· οἱ κηδόμενοι τῆς Πελοποννήσου (ἀνελογίζοντο), ὅτι οἱ Θηβαῖοι δῆλοι εἶεν βουλόμενοι ὡς ἀσθενεστάτην τὴν Πελοπόννησον εἶναι, ὅπως ὡς ῥᾶστα αὐτὴν καταδουλώσαιντο.

² Ξενοφῶντος Ἑλλήν. VII, 5, 3· ὅπως ἐν τῇ ἑαυτῶν ἑκάστοις ἡγήσονται.

καὶ τῶν Ἀθηναίων, ἐξ ἑτέρου δὲ τὸ ἕτερον ἡμισυ τῆς Ἀρκαδίας μετὰ τῆς Τεγέας, ἐχούσης τὴν ἡγεμονίαν τῶν βοιωτιζουσῶν πόλεων τῆς Ἀρκαδίας, εἰς ἃς κυρίως ἐτάσσετο ἡ Μεγάλη πόλις, καὶ συμμαχούσης μετὰ τῶν Μεσσηνίων καὶ τῶν Ἀργείων. Τέλος δὲ ὑπῆρχον καὶ πόλεις ὁμολογήσασαι εἰρήνην πρὸς τοὺς Θηβαίους, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μένωσιν οὐδέτεραι ἐν πολέμοις ἐναντίον τῶν Λακεδαιμονίων, οἳαι ἡ Κόρινθος καὶ ὁ Φλιοῦς. Ὁμοίᾳ δὲ ἦτο ἐν τῷ βορρᾷ ἡ θέσις τῶν Φωκέων, δηλωσάντων, ὅτι ὑπεχρεοῦντο πρὸς συστράτευσιν μόνον ἐν περιπτώσει ἐπιθέσεως πολεμίων ἐναντίον τῶν Θηβῶν ¹.

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη κατάστασις δὲν ἡδύνατο νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ μακρὸν, τὰ δὲ πράγματα μόνον διὰ νέου πολέμου ἡδύναντο νὰ παγιωθῶσι. Δευτέρα δὲ μάχη παραπλησία πρὸς τὴν τῶν Λεύκτρων ἔπρεπε νὰ καταβάλλῃ τὰς πόλεις ἐκείνας τὰς στρατολογούσας τὰς τελευταίας αὐτῶν δυνάμεις ἐναντίον τῶν Θηβῶν, ὅπως ἡ πόλις τοῦ Ἐπαμεινώνδου δυνηθῇ πράγματι νὰ νῆλαβῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ.

Βαρὺς ἦτο ὁ ἄηρ ἐν προσδοκίᾳ τῆς αιματηρᾶς μάχης, αἱ δὲ στρατιαὶ τῶν Ἑλλήνων συνηθροίσθησαν δίκην νεφελῶν ἐγκυμονουσῶν καταιγίδα ἀπὸ τοῦ βορρᾶ καὶ τοῦ νότου ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐπὶ τῶν ἀρκαδικῶν ὁρέων ². Καὶ ἐκ μὲν τῆς νοτίου Πελοποννήσου ἀνῆλθον διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα οἱ Λακεδαιμόνιοι ὑπὸ τὸν Ἀγησίλαον, ἡγούμενον τῆς συμπάσης στρατιᾶς τῶν ἐν ἡλικίᾳ, ἀπὸ δὲ τοῦ βορρᾶ κατέβη εἰς τὴν Ἀρκαδίαν ἡ στρατιὰ τῶν Θηβαίων ὑπὸ τὸν Ἐπαμεινώνδαν, ὅστις ἔμελλε νὰ νῆλαβῇ τὸν βαρύντατον καὶ κρισιμώτατον τῶν ἀγώνων, στερούμενος ἤδη τοῦ φίλου· ἀλλ' ἦτο ἀκόμη ἀκμαϊότατος, εἶχε τελείαν συνείδησιν τοῦ

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. [VII,] 5, 4.

² Σύμμαχοι τῶν μὲν Θηβαίων ἦσαν οἱ Εὐβοεῖς, οἱ Λοκροὶ, οἱ Σικυῶνιοι, οἱ Μαλιεῖς, οἱ Αἰνιᾶνες, οἱ Θεσσαλοὶ, οἱ Ἀργεῖοι, οἱ Μεσσήνιοι, οἱ νότιοι Ἀρκαῖες, ἦτοι οἱ Τεγεᾶται, οἱ Μεγαλοπολίται, οἱ Ἀσέᾳται καὶ οἱ Παλλάντιοι (Ξενοφῶντος Ἑλλην. [VII,] 5, 5. Διοδώρου Σικελιώτου XV, 85), τῶν δὲ Λακεδαιμονίων οἱ Ἡλείοι, οἱ βόρειοι Ἀρκαῖες, οἱ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι (Ξενοφῶντος Ἑλλην. [VII,] 5, 18).

σκοπουμένου καὶ ἐνεφορεῖτο μεγίστου θάρρους. Ἔσθη δὲ παρὰ τὴν Νεμέαν, ὅπως προκαταλάβῃ ἤδη κατὰ τὴν πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν πορείαν τοὺς Ἀθηναίους, περὶ ὧν ἐγίνωσκεν, ὅτι δὲν εὐρίσκοντο ἀκόμῃ ἐν Πελοποννήσῳ¹. Ἀλλ' ἠπατήθη ὑπὸ τῆς διαδόσεως, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην ἔπλεον εἰς τὴν Λακωνικὴν διὰ θαλάσσης, ἀφῆκεν ἀφύλακτα τὰ στενὰ, καὶ ἔστησε τὸ στρατήγιον ἐν Τεγέᾳ, ἔνθα συνήγαγε περὶ αὐτὸν τοὺς Μεσσηνίους, τοὺς οἰκήτορας τῆς νοτίου Ἀρκαδίας καὶ τοὺς Ἀργεῖους· οὕτω δὲ ἡ σύμπασα αὐτοῦ στρατιὰ ἀνῆλθεν εἰς τριακοντακισχιλίους ὀπλίτας καὶ τρισχιλίους ἵππεῖς. Ἀλλ' ἐκράτησε τὴν στρατιάν ἐντὸς τῆς πόλεως· διὸ οἱ πολέμιοι, οἵτινες ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ εἶχον στρατοπεδεύσει ἐν Μαντινείᾳ, δὲν ἠδύναντο νὰ λάβωσι γνῶσιν τοῦ πλήθους καὶ τῆς συντάξεως αὐτῆς. Ἀπάντων δὲ οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν ἐστραμμένοι πρὸς τὸ πεδῖον τῆς Τεγέας, καὶ προσεδόκων αἰφνιδίαν προσβολὴν ἐκ τῆς βορείου πύλης τῆς πόλεως. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐξῆλθεν ἐσπέραν τινὰ, ὅτε συνεσκόταζε, μεσοῦντος ἤδη τοῦ θέρους, μετὰ τῆς στρατιᾶς καὶ ὥρμησε πρὸς νότον. Ἐγίνωσκεν, ὅτι ἡ Σπάρτη ἦτο σχεδὸν παντελῶς ἀφύλακτος· ἐσκόπει δὲ νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν καὶ ὑπαγορεύσῃ ἐν αὐτῇ εἰρήνην εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους². Οὕτω δὲ ἤλπιζεν, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ διαλύσῃ τὴν συμμαχίαν τῶν πολεμίων καὶ λύσῃ ἄνευ μάχης τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἡγεμονίας.

Τὸ δὲ τόλμημα ἔβαινεν ἄριστα, καὶ οἱ ἐχθροὶ οὐδὲν παρετήρησαν. Ἀλλ' ἐν τῷ ἰδίῳ στρατοπέδῳ τοῦ Ἐπαμεινώνδου ὑπῆρχον προδόται. Ἀνὴρ τις ἐκ τῆς στρατιᾶς τῶν Θεσπιέων, οἵτινες συνεστράτευον ἀκουσίως, καλούμενος Εὐθυνος, ἐξέφυγε νύκτωρ καὶ ἡγγείλεν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον τὰ τεκταινόμενα³. Ὁ δὲ

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [VII,] 5, 7.

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. [VII, 5,] 10.

³ Ὁ Εὐθυνος οὗτος ἢ Εὐδώνυμος (ἴδε Keil Sylloge Inscriptionum Boeoticarum 213) ἦτο Θεσπιεὺς κατὰ τὸν Καλλιθένην. *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 34. Κατὰ δὲ τὸν *Ξενοφῶντα* (VII, 5, 10) ἦτο Κρήσις, [οὗ δὲν ἀναγράφει τὸ ὄνομα].

Ἀγησίλαος ἔστειλε πρὸ τῆς ἀφίξεως τῆς ὑπὸ τὸν Ἐπαμεινών-
δα στρατιᾶς ἄγγελον εἰς τὴν Σπάρτην, ἐξεκίνησε δὲ καὶ αὐτὸς
μετὰ συμπάσης τῆς στρατιᾶς, ὅπως ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῆς πατρίου
πόλεως. Ἀμα δὲ τῇ ἡμέρᾳ κατέβησαν οἱ Θηβαῖοι εἰς τὴν κοι-
λάδα τοῦ Εὐρώτα, καὶ, διαβάντες τὴν γέφυραν, εἰσῆλθασαν εἰς
τὴν πόλιν, ἐθεώρουν δὲ, ὡς εἰκὸς, τελείως ἐπιτυχὸν τὸ σχέδιον
αὐτῶν. Ἀλλὰ μόλις προεχώρησαν εἰς τὰς ὁδοὺς, καὶ εὖρον παρ'
ἐλπίδα τὰ πάντα ἔτοιμα πρὸς ἄμυναν. Ὁ Ἀρχίδαμος εὕρισκετο
ἐν τῇ πόλει. Κατὰ δὲ τὰ διαταχθέντα παρ' αὐτοῦ πᾶσαι αἱ στε-
νότεραι ῥῦμαι εἶχον ἀποτειχισθῆ, ἐπὶ δὲ τῶν στεγῶν ἴσταντο οἱ
γέροντες, αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά, ἵνα καταβάλωσι τοὺς ἐχθροὺς
διὰ λίθων καὶ τοξευμάτων· εἶχον δὲ καταρρίψει τοὺς οἴκους καὶ
τοὺς τοίχους τῶν κήπων, καὶ αὐτῶν δὲ τῶν ἱερῶν τριπόδων δὲν
εἶχον φεισθῆ, ὅπως τὰ πάντα μεταχειρισθῶσι χάριν ἐμφράξεως
τῶν παρόδων. Ὁ δὲ Ἀγησίλαος διεμέρισε τοὺς ἄνδρας εἰς τὰ ἐπι-
καιρότατα χωρία καὶ ἡμιλλήθη μετὰ τοῦ υἱοῦ δι' ἰδίας ἐθελου-
σίας χάριν σωτηρίας τῆς πατρίου πόλεως. Τὸ δεύτερον δὲ ἤδη
ἠγωνίζοντο οἱ Σπαρτιάται περὶ τῶν ἰδίων ἐστιῶν, καὶ ἐκ νέου
ἠναγκάσθη ὁ Ἐπαμεινώνδας νὰ πεισθῇ, ὅτι ὑπὸ πολλὰς ἐπὶ φει-
σὴς ἡ κατανίκησις πόλεως ἀτειχίστου ἦτο δυσχερεστέρα τῆς ἀλώσεως
πόλεως τετειχισμένης. Ἡ μὲν ἄμυνα περιδόλου τειχῶν δὲν θὰ
ἦτο δυνατὴ εἰς ἄνδρας ὀλίγους, συνήθως δ' ἐπερχομένου οὐπουδῆ-
ποτε ῥήγματος ἐν τῇ περιδόλῳ πόλεώς τινος, συναπόλλυται καὶ
τὸ ὅλον, ἐπειδὴ σπανίως κατορθοῦται ἢ ἐν τῇ ἐσωτερικῇ αὐτῆς
ἐκ νέου ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἄθροισις τῶν ἀμυντόρων. Ἄλλως δὲ τεῖχος τι
μετὰ τῶν πύργων αὐτοῦ παρέχει εἰς τοὺς πολιορκητὰς ἅμα τῇ
εἰσελάσει αὐτῶν εἰς τι μέρος ὀρμητήρια καὶ ἀσφαλῆ κρησφύγετα.
Ἄλλ' ἐν πόλει ἀφυλάκτῳ καὶ εὐρείᾳ, οἷα ἡ Σπάρτη, ὁ ἀγὼν
κατενέμετο ἀναγκαίως εἰς πολλὰς χωριστὰς συμπλοκάς, ὧν δυσ-
χερὴς ἦτο ἡ ἐπίβλεψις, ἔτι δὲ δυσχερεστέρα ἡ διεύθυνσις καὶ αἵ-
τινες ὡς τὸ πλεῖστον διεξήγοντο ὑπὸ ὅρους δυσμενεστάτους οὕτως,
ὥστε καὶ αἱ κατὰ μέρος ἐπιτυχίαι δὲν εἶχον μεγάλην σημασίαν.

Ὁ δ' Ἑπαμεινώνδας εἰσώρμησε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐπιτυχῶς μέχρι τῆς ἀγορᾶς, ἐξ ἧς αἱ κύριαι ὁδοὶ ἤγον εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς πόλεως, κατέλαβε δὲ καὶ τινὰς τῶν λόφων τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ. Ἀλλὰ κατ' ἄλλα μέρη τὰ εἰσορμήσαντα στίφη ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῆς ὀρμῆς τῶν Σπαρτιατῶν ἀκρατήτως πρὸς τὸν ποταμὸν, καὶ δὴ μετὰ μεγάλων ἀπωλειῶν. Δὲν ἐπῆλθε δὲ ἀποστασία τῶν εἰλώτων καὶ περιοίκων ὑπὲρ τῶν Θηβαίων· ἀπ' ἐναντίας δὲ ἀνεμένετο ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν ἡ προσέλευσις ἐπικούρων στελλομένων παρὰ τῶν ἐξ Ἀρκαδίας συμμάχων τῆς Σπάρτης.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ μακροτέρα ἐν τῇ Λακωνικῇ διαμονὴ τοῦ Ἑπαμεινώνδου δὲν ἦτο συνετή. Τὸ σχέδιον αὐτοῦ νὰ καταλάβῃ τὴν Σπάρτην πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἀγησιλάου εἶχε ματαιωθῇ· ἐπειδὴ δὲ δὲν ἠδύνατο νὰ διανοηθῇ τὸ νάναμείνῃ τοὺς πολεμίους ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Εὐρώτα, ἔνθα δυσχερὴς ἦτο ὁ ἀγὼν, ἀπεφάσισε τὴν ταχεῖαν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν ἐπιστροφὴν, ἅτε γινώσκων, ὅτι τὸ ἄλλο στρατήγιον τῶν πολέμιων, ἡ Μαντινεία, ἦτο νῦν ἀπηλλαγμένον πολέμιων καὶ ἐλπίζων, ὅτι δεύτερον αὐτοῦ τόλμημα θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ μετὰ καλλιτέρας ἐπιτυχίας. Ἀφῆσας δὲ ἀνημμένα τὰ πυρὰ τοῦ στρατοπέδου ἐπὶ τῶν λόφων τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Εὐρώτα, ὥστε ἀναγκαίως οἱ Σπαρτιᾶται νὰ φοβῶνται ἐπανάληψιν τοῦ ἀγῶνος τὴν πρῶιαν τῆς ὑστεραίας, ἀνέζευξεν αὐτὸς ἀπαρατῆρητος ἐπερχομένης τῆς νυκτὸς μετὰ τοῦ μεγίστου μέρους τῆς στρατιᾶς καὶ ἤγαγεν αὐτὴν διὰ διαφόρων ὁδῶν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν¹.

Τὴν δ' ὑστεραίαν τοὺς μὲν πεζοὺς ἀφῆκε νάναπαυθῶσιν ἐν Τεγέα, τὸ δὲ ἵππικὸν ἔπεμψεν ἀμελλητί πρὸς τὰ πρόσω εἰς τὴν χώραν τῶν Μαντινέων, ὧν οἱ πλεῖστοι εὐρίσκοντο πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως καὶ ἐπωφελοῦντο τὴν παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν παρασχεθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἀνάπαυλαν ἀπὸ τοῦ πολέμου, ὅπως ἀσχυληθῶσι περὶ τὴν συγκομιδὴν τοῦ σίτου. Ἡ δ' αἰφνιδία ἐμφάνισις

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. [VII, 5,] 11-13. Διοδώρου Σικελιώτου [XV,] 83. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀγησιλάου 34.

τῶν πολεμίων ἰππέων προεκάλεσε μεγίστην σύγχυσιν. Οὐ μόνον τὸ θέρος αὐτῶν καὶ τὰ ποίμνια μετὰ μεγάλου μέρους ἐργατῶν, γυναικῶν καὶ παιδῶν, εὕρισκομένων ἐν τοῖς ἀγροῖς, ἀλλὰ καὶ αὕτῃ ἡ πόλις ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς τὸν μέγιστον κίνδυνον¹.

Ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν, καθ' ἣν τινες τῶν πολιτῶν ἔμπλεοι ἀνησυχίας εἰσώρμων εἰς τὴν πόλιν, ὅπως ἀγγείλωσι τὸν κίνδυνον, ἀφίκοντο ἀπροσδοκῆτως οἱ Ἀθηναῖοι ἐπίκουροι οἱ μετὰ τὴν παρὰ τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἐγκατάλειψιν τῶν στενῶν δυνηθέντες νὰ σπεύσωσιν ἀπαρακώλυτοι κατόπιν τῶν Θηβαίων· ἦσαν δ' ἐξακισχίλιοι ἄνδρες, ὧν ἡγεῖτο ὁ Ἡγησίλαος². Τὸ δὲ ἱππικὸν τῶν Ἀθηναίων δὲν εἶχεν ἀκόμη λάβει καιρὸν νάναλάβῃ ἐκ τῆς νυκτερινῆς πορείας δι' ἀναπαύσεως καὶ τροφῆς, καὶ ὅμως ἔνεκα τῆς ἐπειγούσης ἀνάγκης ἐφάνη πρόθυμον νὰ ὀρμήσῃ εἰς τὸν ἀγῶνα ἄνευ ἀναβολῆς, καὶ ἡ ἐπέλασις αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ πολυαριθμοῦ ἱππικοῦ τῶν Θηβαίων καὶ τῶν Θεσσαλῶν ὑπῆρξεν οὕτω στρατηγικὴ καὶ σθεναρὰ, ὥστε οὗτοι ἠναγκάσθησαν μετὰ κρατερὰν μάχην νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὴν Τεγέαν, ἐπειδὴ δὲν συνεστρατεύοντο πεζοὶ πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἀγῶνος³. Οὕτω δ' ἐσώθησαν οἱ Μαντινεῖς καὶ ἡ πόλις αὐτῶν, ἐματαιώθη δὲ τελείως τὸ δεύτερον δεξιῶς ἐπινοηθέν πολεμικὸν σχέδιον τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἔνεκα περιστάσεων ἃς οὐδεμία ἀνθρωπίνη ὀξύνοια ἠδύνατο νὰ προῖδῃ.

Ἀλλὰ τὸ θάρρος τοῦ στρατηγοῦ δὲν ἐκάμφθη ἔνεκα τούτων τῶν ἀτυχημάτων. Εἶχε θελήσει νάποφύγῃ μάχην αἱματηράν,

¹ Ξενοφῶντος Ἑλλην. VII, 5, 14.

² Ἐφορος παρὰ Διογένηι Λαερτίῳ II, 54. Ἀπόσπ. 146 a [παρὰ Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 273]. Ξενοφῶντος Πόροι 3. 7. Ὁ δὲ Διόδωρος Σικελιώτης καλεῖ ἐσφαλμένως τὸν στρατηγοῦντα τῶν Ἀθηναίων Ἡγελοχον.

³ Ξενοφῶντος Ἑλλην. VII, 5, 15 κ. ἐ. αὐτῶν δὲ ἀπέθανον ἄνδρες ἄγαθοί, καὶ ἀπέκτειναν δὲ πολλοὺς ἐπ' αὐτοῖς. Τῶν θανόντων ἦτο καὶ ὁ ἱππαρχος Κηφισόδωρος καὶ Γρύλλος ὁ υἱὸς τοῦ Ξενοφῶντος. Διογένης Λαερτίου II, 14. Ἀρποκρατίων ἐν λ. Κηφισόδωρος. Πανσανίου VIII, 9, 10. Τὴν ἱππομαχίαν ταύτην παρέστησεν ὁ ζωγράφος Εὐφράνωρ. Πανσανίου I, 3, 4. Πρὸλ. Schäfer Demosthenes [und seine Zeit] Τόμ. Γ' Beilage σ. 14.

ἀλλ' ἡ πρόθεσις αὐτοῦ αὕτη εἶχεν ἀποτύχει. Τώρα δὲ παρίστατο ἀνάγκη μάχης ἐν ἀναπεπταμένῳ πεδίῳ, καθ' ἣν ἦτο πολὺ μᾶλλον ἀσφαλὲς περὶ τῆς ὑπερτερήσεως αὐτοῦ. Ἡ περὶ αὐτὸν στρατιὰ οὐδαμῶς εἶχε καταπονηθῆ ὑπὸ τῶν ἀνεπιτυχῶν ἐσπευσμένων πορειῶν, ἀλλ' ἠκολούθει μετὰ χαρᾶς τὸν στρατηγόν. Ἰδίως δὲ τὸ αἶσθημα τοῦτο κατεῖχε τοὺς Ἀρκάδας, παρ' οἷς ἄλλοτε μεγίστη ὑπῆρχεν ἀντιπάθεια ἐναντίον τῶν Θηβαίων. Εἶνε δὲ ἀξιωματικὸν τεκμήριον τοῦ στρατηγικοῦ μεγαλείου τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ὅτι οἱ Ἀρκάδες, σαγηνευθέντες ὑπὸ τοῦ ὑπερόχου ἐκείνου ἀνδρὸς, ἤθελον καὶ αὐτοὶ νὰ εἶνε Θηβαῖοι, καὶ ἔθγκαν ἐπὶ τῶν ἀσπίδων τὸ βοιωτικὸν σῆμα, τὸ ῥόπαλον τοῦ Ἡρακλέους¹, καὶ παρεσκευάσθησαν πρὸς τὴν μάχην ὡς πρὸς ἐορτήν.

Δὲν ἡδυνήθη δὲ ὁ Ἐπαμεινώνδας νὰ ἀναβάλῃ τὴν μάχην, καὶ τοῦτο διότι πιθανῶς μέρος τῶν συμμάχων εἶχεν ἀναλάβει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ συστρατεύσῃ ἐπὶ τακτὸν χρόνον². Ἐξώρμησε δὲ μετὰ συμπάσης τῆς στρατιᾶς ἀπὸ τῆς Τεγέας διὰ τοῦ δάσους Πελάγους εἰς τὴν ἐχθρικὴν χώραν, ἀλλὰ δὲν ἐπετέθη διὰ τῆς συντομωτάτης ὁδοῦ ἐναντίον τῶν πολεμίων, οἵτινες εἶχον πάλιν συναχθῆ πάντες πρὸ τῆς Μαντινείας, ἀλλὰ, λοξοδρομήσας πρὸς τὰριστερά, προεχώρησε πρὸς τὰ ὄρη τὰ περιστοιχίζοντα τὸ πεδίου ἀπὸ τῶν βορειοδυτικῶν. Ἐκεῖ δ' ἔστη, διέταξε νὰ κατατεθῶσι τὰ ὅπλα, καὶ προσεποιήθη, ὅτι ἤθελε νὰ στρατοπεδεύσῃ. Οἱ δὲ πολέμιοι, οἵτινες ἦσαν ἤδη παρατεταγμένοι τελείως πρὸς μάχην, ὅτε ὁ

¹ *Ξενοφώντας* Ἑλλην. VII, 5 20· προθύμως μὲν ἐλευκοῦντο οἱ ἱππεῖς τὰ κράνη κελεύοντος ἐκείνου, ἐπεγράφοντο δὲ καὶ οἱ τῶν Ἀρκάδων ὀπλῖται ῥόπαλα, [ἔχοντες] ὡς Θηβαῖοι ὄντες, πάντες δὲ ἠκονῶντο καὶ λόγχας καὶ μαχαίρας καὶ ἐλαμπρύνοντο τὰς ἀσπίδας. Τὸ χωρίον τοῦτο παρενόησεν ὁ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. I σ. 97. Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. β' Τόμ. E' σ. 521. Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadois Τόμ. II' σ. 197, σημ. 1]. Ὁ δὲ Clark (Peloponnes) προτείνει νὰ ἀγνοηθῇ ῥόπαλα ἔχοντας. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ δυσχέρειαι αἴρουνται, ἂν συμφώνως πρὸς τὴν γραφὴν τῶν ἀρίστων κωδίκων, ἀφαιρεθῇ ὅλως ἡ λέξις ἔχοντες.

² *Ξενοφώντας* Ἑλλην. VII, 5, 18· Ἐπαμεινώνδας, ἐνθυμούμενος ὅτι ὀλίγων μὲν ἡμερῶν ἀνάγκη ἔσσοιτο ἀπιέναι διὰ τὸ ἐξῆκειν τῇ στρατείᾳ τὸν χρόνον.

Ἐπαμεινώνδας ἐπεφάνη ἐξερχόμενος ἐκ τοῦ δάσους, ὑπέθεσαν ἐκ τῆς λοξοδρομίας αὐτοῦ, ὅτι ἤθελε νάποφύγῃ μάχην· διὸ ἔλυσαν τὰς τάξεις καὶ ἀπέβαλον τοὺς χαλινούς τῶν ἵππων¹. Ἀλλ' ὁ Ἐπαμεινώνδας εἶχεν ἐκλέξει τὸ ἀπώτερον ἐκεῖνο χωρίον μόνον ὅπως ἀπατήσῃ τοὺς πολεμίους καὶ παρασκευάσῃ τὴν ἐπίθεσιν ἀπαρατήρητος παρ' αὐτῶν.

Καὶ ἐκ μὲν τῶν ἐπιλέκτων Θηβαίων καὶ Ἀρκάδων συνεκρότησε τὸ ἀριστερὸν κέρας, παρ' οὗ ἔμελλε νὰ κριθῇ ἡ μάχη· ἔταξε δὲ αὐτὸ κατὰ φάλαγγα λοξὴν, ὅπως διακόψῃ δι' αὐτοῦ τὴν τάξιν τῶν πολεμίων, ἐν ᾧ τὸ μέσον καὶ τὸ δεξιὸν κέρας ἦσαν προωρισμένα νὰ ἐπασχολῶσι τὸν ἐχθρὸν, ὥστε νὰ καταστῇ ἀδύνατος εἰς αὐτὸν ἡ ἐπικουρία ἐναντίον τῶν κυρίως προσβαλλομένων. Πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν εἶχε τάξει παρὰ τὸ πέρας τοῦ δεξιοῦ κέρατος καὶ ἰδίαν μοῖραν Εὐβοέων καὶ μισθοφόρων, ὧν ἔργον ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ ἐκ πλαγίου παρενόχλησις τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος τῶν πολεμίων καὶ ἡ παρακώλυσις τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ κινήσεως².

Παρασκευασθέντων δὲ τῶν πάντων, αἱ σάλπιγγες ἐσήμαναν τὸ πολεμικόν. Πρῶτον δὲ τὸ ἱππικόν, ὅπερ ἐπ' ἴσης ἦτο παρατεταγμένον εἰς σχῆμα ἐμβόλου³ ἐγγὺς τοῦ προωρισμένου πρὸς ἐπίθεσιν κέρατος, προήλασε πρὸς τὰ πρόσω, ἵνα καταπλήξῃ τοὺς ἐχθρούς. Οὗτοι δ' ἐν μεγάλῃ βίᾳ καὶ τελείᾳ συγχύσει ἔσπευσαν νάναλάδωσι τὰ ὅπλα, ἐκάστου τρέχοντος εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν, καὶ ἐχαλίνουν τοὺς ἵππους, τὸ δὲ σπαρτιατικὸν ἱππικὸν ἀνεπτύχθη

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VII, 5, 22· καὶ γὰρ δὴ ὡς πρὸς τῷ ὄρει ἐγένετο, ἐπεὶ ἐξετάθη αὐτῷ ἡ φάλαγξ, ὑπὸ τοῖς ὑψηλοῖς ἔθετο τὰ ὅπλα, ὥστε εἰκάζεσθαι στρατοπεδευομένῳ. Τοῦτο δὲ ποιήσας ἔλυσε μὲν τῶν πλείστων πολεμίων τὴν ἐν ταῖς ψυχαῖς πρὸς μάχην παρασκευὴν, ἔλυσε δὲ τὴν ἐν ταῖς συντάξεσιν.

² *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VII, 5, [22-]23· παραγαγὼν τοὺς ἐπὶ κέρως πορευομένους λόχους εἰς μέτωπον ἰσχυρόν, ἐποίησατο τὸ περὶ ἑαυτὸν ἔμβολον, [τότε δὲ ἀναλαβεῖν παραγγείλας τὰ ὅπλα ἠγάετο· οἱ δ' ἠκολούθουν.. Ὁ δὲ] τὸ στράτευμα ἀντίπρῳρον ὥςπερ τριήρη προσῆγε, ὅπῃ ἐμβάλων διακόψειε, διαφθερεῖν ὅλον τὸ τῶν ἐναντίων στράτευμα.

³ *Ξενοφῶντος* Ἑλλην. VII, 5, [24]· καὶ τοῦ ἱππικοῦ ἐμβολὸν ἰσχυρόν ἐποίησατο, καὶ ἀμίππους πεζοὺς συνέταξεν αὐτοῖς.

ἐν μεγάλῳ πλάτει, ὅπως ἀποκρούσῃ τοὺς ἐναντίον τοῦ οἰκείου κέρατος ἐφορμῶντας Θηβαίους. Ἀλλὰ μάτην. Οἱ Θηβαῖοι διασπῶσι τὴν τάξιν, διασκορπίζουσι τοὺς πολεμίους καὶ ἀναγκάζουσιν αὐτοὺς νὰ τραπῶσιν εἰς τὰ ὀπίσω, σπεύδοντες πρὸς τοὺς πεζοὺς¹.

Καὶ μέχρι μὲν ἐκείνης τῆς ὥρας ἐνόμιζον, ὅτι ἀντηγωνίζοντο πρὸς ἐπέλασιν ἱππέων, ἥς σκοπὸς ἦτο ἡ ἐπανόρθωσις τῆς ἥττης ἣν εἶχον ὑποστῆ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν. Ἀλλ' αἴφνης εἶδον ἐξορμῶσαν τὴν ὅλην στρατιὰν ἀπὸ τῶν γηλόφων καὶ τὸν Ἑπαμεινώνδαν αὐτὸν ἡγούμενον τοῦ ἐν δρόμῳ προχωροῦντος κέρατος. Τότε οἱ Μαντινεῖς μετὰ τῶν συμμάχων παρετάχθησαν ἐν βίᾳ κατὰ τὸ δυνατόν. Συνεκρότησαν δὲ γραμμὴν παρατάξεως βαίνουσιν πλάγιως διὰ τοῦ πεδίου καὶ ἔχουσιν ἐστραμμένα τὰ νῶτα πρὸς τὴν πόλιν, ἥς ἤθελον νὰ ὑπεραμυνθῶσι. Καὶ κατὰ μὲν τὸ δεξιὸν κέρας ἴσταντο οἱ Μαντινεῖς μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀρκάδων, ἔχοντες συνωδὰ πρὸς τὴν τελευταίαν συνθήκην τὴν ἡγεμονίαν τῆς στρατιᾶς· εἶποντο δὲ μετ' αὐτοὺς οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἔπειτα δὲ οἱ Ἡλεῖοι καὶ οἱ Ἀχαιοί. Τὸ δὲ ἀριστερὸν κέρας ἀπετέλουν οἱ ἐξακισχίλιοι Ἀθηναῖοι. Ἐν τῷ συνόλῳ δὲ λέγονται ἀνερχόμενοι εἰς εἰκοσакисχιλίους μὲν πεζοὺς, διςχιλίους δὲ ἱππεῖς· ἄρα ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἦτο κατὰ πολὺ ὑποδεέστερος τοῦ τῶν πολεμίων. Καὶ δὲν ἔλειπε μὲν ἀπ' αὐτῶν θάρρος καὶ πολεμικὸν μένος, ἀλλ' ἐστεροῦντο ὅμως στρατηγοῦ δυναμένου ν' ἀντιμετρηθῇ πρὸς τὴν στρατηγικὴν τέχνην ἀνδρὸς οἷος ὁ Ἑπαμεινώνδας. Στερούμενοι δὲ αὐτοὶ ἰδίου σχεδίου, ἠυκόλυνον διὰ τῆς ἐν εὐρείᾳ ἀναπτύξει παρατάξεως τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων τοῦ ἐχθροῦ. Ὅτε δὲ ἡ ἐχθρική φάλαγξ εἰσώρμησεν εἰς τὸ δεξιὸν κέρας, οὐδεμίαν τοῦτο ἡδυνήθη ν' ἀντιτάξῃ ἀντίστασιν. Τὸ ὅλον κέρας διελύθη, καὶ συμπαρέσυρεν εἰς τὴν σύγχυσιν τὸ μέσον τῆς παρατάξεως. Ἡ δὲ μάχη ἐκερδήθη ὑπὸ τῶν Θηβαίων ἅμα τῇ ἐνάρξει². Ἀλλ' ἅμα τῇ ἐπελθούσῃ κρίσει μὴ νίκη-

¹ *Ξενοφώντος* Ἑλλην. VII, 5, 24. *Διοδώρου Σικελιώτου* XV, 85.

² Ἰδε τὴν περιγραφὴν τῆς μάχης παρὰ τοῦ Schäfer *Demosthenes [und seine Zeit]* Τόμ. I' *Beilage I*. Εἰς τὴν πρὸ τῆς μάχης τῆς Μαντινείας μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν

ταὶ ἀπέβαλον πάλιν ἀπάσας τὰς ἐπιτυχίας, ἐπειδὴ ὁ Ἐπαμεινώνδας, συμμετασχὼν τῆς μάχης μεθ' ὀρμῆς ὑπὲρ μέτρον ἀκαθέκτου, ἐδέχθη καίριον τραῦμα, οἱ δὲ Θηβαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξαγάγωσιν αὐτὸν ἐκ τοῦ πεδίου τραυματίαν¹. Καὶ ἐπὶ τινα μὲν χρόνον ἐξηκολούθησαν οἱ Θηβαῖοι διατηροῦντες ἀφιλονεικῆτως τὴν κτηθεῖσαν ὑπεροχὴν, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἡ στρατιὰ εὐρέθη ἐν ἀμηχανίᾳ, ἡ δὲ ὁδὸς ἔπαυσεν, οἱ πολέμιοι ἠθροίσθησαν καὶ πάλιν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατώρθωσαν οἱ Ἀθηναῖοι νάνταγωνισθῶσιν ἐπιτυχῶς πρὸς τὴν θηβαϊκὴν μοῖραν τὴν παρατεταγμένην κατὰ τὸ ἔσχατον ἄκρον τοῦ δεξιοῦ κέρατος.

Ἐκεῖ ἔνθα ἡ μεγάλη πεδιάς τῆς σημερινῆς Τριπόλεως συνάγεται εἰς πάροδον στενὴν, ἣτις ἀπετέλει ποτὲ τὰ σύνορα μεταξὺ τῆς Μαντινικῆς καὶ τῆς Τεγεάτιδος, προεχθάλλει ἐκ τῶν δυτικῶν κλιτύων τῶν ὀρέων γλωσσοειδὲς ῥάχισ, ἐπιτρέπουσα ἐλευθέραν ἄποψιν πρὸς τὸ βόρειον πεδῖον. Ἐκαλεῖτο δὲ ἡ ῥάχισ αὕτη Σκοπὴ², καὶ βεβαίως ἐν τοῖς πολλοῖς μεταξὺ τῶν δύο πόλεων περὶ συνόρων ἀγῶσιν εἶχον μεταχειρισθῇ αὐτὴν πολλὰκις οἱ Τεγεᾶται πρὸς ἐπιτήρησιν τῶν κινήσεων τῶν πολεμίων. Ἐκεῖνο δὲ

συμμάχων ἐξ ἑνὸς καὶ τῶν Ἀρκάδων, Ἀχαιῶν καὶ Ἠλείων ἐξ ἑτέρου ὁμολογηθεῖσαν συμμαχίαν ἀναφέρεται, καθ' ἃ ἀπέδειξεν ὁ Köhler ἐν ταῖς Mittheilungen des Deutschen archaologischen Instituts Τόμ. I' [1876] σ. 197 κ. ἐ. ἡ ὑπὸ τοῦ **Κουμανούδη** (ἐν Ἀθηναίῳ Τόμ. Ε' σ. 101) ἐκδοθεῖσα ἐπιγραφὴ τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῦ ἄρχοντος Μόλωνος. Εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ χρόνου τοῦ ψηφίσματος τούτου συντελεῖ ἡ μνεία εὐχῶν ἐν στ. 6-12* ἐὰν συνενέγκῃ [Ἀθην]αίων τῷ δήμῳ τὰ δόξαντα περὶ τῆς συμμαχίας. Ἀλλ' [ἄφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀνέρχεται εἰς τὸν ἐνιαυτὸν τοῦ Μόλωνος καὶ ἐν αὐτῇ ἀποδεικνύεται ἀναμενομένη ἡ περὶ τὴν Μαντινείαν μάχη], καταρρίπτεται ἢ τε παρὰ **Διοδώρου** τῷ **Σικελιώτῃ** (XV, 82) καὶ παρὰ τῷ **Πλουτάρχῳ** (ἐν Βίῳ δέκα ῥητόρων [σ. 845 e] παράδοσις, καθ' ἣν ἡ μάχη ἐπολεμήθη ἤδη ἐπὶ ἄρχοντος Χαρικλείδου ὡς καὶ ἡ παρὰ) τῷ **Πλουτάρχῳ** (Πότερον Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σφίαν ἐνδοξότεροι σ. 350) παρεχομένη ἡμερομηνία αὐτῆς, ἢ διωδεκάτῃ Σικροφοριῶνος. Ἡ ἡμερομηνία δὲ αὕτη ἦτο πιθανῶς ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ παρ' αὐτῷ μνημονευόμεναι ἢ τῆς ἐπὶ τῇ μάχῃ εὐχαριστηρίου ἐορτῆς. Πρὸλ. καὶ ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 417 ἐν σημ. Ἡ δὲ καθομολόγησις τῆς συμμαχίας καὶ ἡ εἰς αὐτὴν ἐπακολουθήσασα μάχη συμπέπτουσι πρὸς τὰς πρώτας ἐβδομάδας τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῦ ἄρχοντος Μόλωνος.

¹ **Ξενοφάντος** Ἑλλην. [VII, 5], 25. **Διοδώρου Σικελιώτου** [XV, 87].

² Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 247.

ὑπῆρξε τὸ χωρίον, εἰς ὃ ἦχθη ὁ Ἐπαμεινώνδας. Ἐκεῖ δὲ ἀνέλαβε καὶ πάλιν ὁ βαρέως τετραυματισμένος τελείως τὰς αἰσθήσεις, καὶ ἐχάρη, ὅτ' ἐκομίσθη πρὸς αὐτὸν παρὰ πιστῶν συμμαχητῶν ἡ ἄσπις, ἣτις εἶχεν ἐκπέσει τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἐν τῇ μάχῃ. Προέλαβε δ' ἀκόμῃ νᾶκούσῃ τὸ ἄγγελμα τῆς νίκης καὶ παρεσκευάζετο νᾶποστείλῃ εἰς τοὺς λοχαγοὺς Ἰολαῖδαν καὶ Διόφαντον διαταγὰς περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὤφειλον νὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν νίκην. Ἀλλ' ὅτε ἠγγέλθη καὶ περὶ τούτων, ὅτι ἔπεσον, ἔδωκε τὴν συμβουλὴν, ἣν ἀφῆκεν ὡς τελευταίαν παραγγελίαν εἰς τὴν πάτριον πόλιν, νὰ ὁμολογήσῃ εἰρήνην¹. Καὶ ὁμολόγει μὲν ταῦτα παραγγέλλων, ὅτι ὁ πολιτικὸς σκοπὸς ὃν εἶχεν ἐπιδιώξει δὲν εἶχεν ἐπιτευχθῆ καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ. Ἀλλὰ τὸ αἶσθημα τοῦτο δὲν ἐτάρασσε τὴν σεμνὴν γαλήνην τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ἐπειδὴ εἶχε τὴν συνείδησιν, ὅτι μέχρι θανάτου εἶχεν ἐργασθῇ ἀφιλοκερδῶς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ μεγαλείου τῶν συμπολιτῶν. Μετὰ γαληνιαίας δὲ ἀπαθείας διέταξε νὰ ἐξαγάγωσιν ἐκ τοῦ στήθους τὸν σίδηρον τοῦ δόρατος καὶ ἐξέπνευσεν.

Ὡς δὲ τὸν φίλον εἶχε καλύψει ἡ θεσσαλικὴ γῆ, οὕτως ἔθαψαν ἐκεῖνον οἱ περὶ αὐτὸν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ἐν Μαντινείᾳ, ἐκεῖ ἔνθα οἱ ἀγαπητοὶ αὐτοῦ Θηβαῖοι εἶχον τὸ πρῶτον συμπλακῇ πρὸς τοὺς ἱππεῖς τῶν Λακεδαιμονίων². Οὕτω δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ τάφοι τῶν δύο ἀνδρῶν ἐμαρτύρουν τὰς χώρας, ἐν αἷς αἱ διὰ τῶν ἀρετῶν αὐτῶν αὐξηθεῖσαι Θῆβαι εἶχον ἀποδῆ νικηφόροι καὶ εἶχον ἐπιδείξει τὴν δύναμιν αὐτῶν.

Ἀνασκοποῦντες δὲ τὴν πορείαν τῶν γεγονότων ἀπὸ τοῦ 379 μέχρι τοῦ 362 π. Χ., ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι σχεδὸν δὲν ὑπάρχει περίοδος τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, καθ' ἣν αἱ διάλ-

¹ Πλουτάρχου Ἀποφθέγματα βασιλέων καὶ στρατηγῶν (Ἐπαμεινώνδου 24). *Αἴλια· νοῦ* Παικίλη ἱστορία XII, 3.

² Πανσανίου VIII, 11, 8.

ληλοι σχέσεις τῶν πόλεων μετεβλήθησαν οὕτω γοργῶς καὶ τελείως ὅσον κατὰ τὰ δεκαεπτὰ ἐκεῖνα ἔτη.

Πόλις ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἄδοξος καὶ πνευματικῶς καθυστεροῦσα, περιοριζομένη δ' εἰς ἔδαφος μικρὸν καὶ μεσόγειον, περιβαλλομένη ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ ὑπὸ γειτόνων δυσμενῶν, διασπωμένη ὑπὸ φατριῶν καὶ ἔπειτα ὑπὸ τῆς Σπάρτης καθ' ὀλοκληρίαν καταβληθεῖσα, ἀνυψοῦται ἐν χρόνῳ βραχεῖ, ἀναπτύσσουσα τὰς ἰδίας δυνάμεις. Ἀποβαίνει δὲ κέντρον πολιτείας ἣτις ταπεινώνει μὲν τελείως τὴν ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατοῦσαν στρατιωτικὴν ἀρχήν, ἀποσπᾷ δὲ τὸ ἥμισυ τῆς χώρας αὐτῆς, συντελεῖ εἰς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἀνάπτυξιν νέων πόλεων καὶ πολιτειῶν, ἀναγκάζει τὴν Θεσσαλίαν εἰς συστράτευσιν, ἐπιβάλλει τὴν εἰς ἑαυτὴν παράδοσιν Μακεδόνων βασιλοπαίδων ὡς ὁμήρων, συνενώνει τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Ῥόδον εἰς συμμάχίαν κατὰ θάλασσαν καὶ διαπραγματεύεται μετὰ τῶν ξένων ὡς πόλις ἄρχουσα τῆς Ἑλλάδος.

Τὸ δὲ πολιτικὸν πρόγραμμα τῶν Θηβῶν δὲν ἦτο νέον καθ' ἑαυτό· παρουσιάζεται δ' ἐν αὐτῷ ἀπ' ἐναντίας αὐτοῦ ὁ ἀρχαῖος ἀνταγωνισμὸς, ὅστις μόνον διεξάγεται ὑπὸ νέον τύπον. Εἶνε δὲ αὐτὴ ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῶν Λακεδαιμονίων, οἵτινες ἐξηκολούθουν θέλοντες νὰ εἶνε οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ δὲ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν οἱ Θηβαῖοι, ἀντιτασσόμενοι πρὸς τὰς ἀξιώσεις ταύτας, ἐξεγείρονται ὡς ἀρχὴ ἰδίᾳ, ἀναλαμβάνουσι τὸ πρόγραμμα τῶν Ἀθηναίων, ἐν ᾧ αὐταὶ αἱ Ἀθῆναι ἔνεκα τῆς μεγίστης αὐτῶν ἀδυναμίας δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξακολουθήσωσιν αὐτό.

Ἀξία δὲ λόγου εἶνε καὶ ἐν τοῖς καθ' ἑκάστον ἡ ἀναλογία ἡ παρατηρουμένη μεταξὺ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἀρχῆς τῶν Θηβαίων καὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς, ὅτι ἐν τῇ θηβαϊκῇ ἱστορίᾳ περιορίζεται εἰς ὀλίγα καὶ μόνον ἔτη ἡ ἀκμὴ ἐκείνη ἢ ἐν Ἀθήναις ἐξελισσομένη κατὰ μικρὸν καὶ κατασκεδαννυμένη εἰς αἰῶνας ὅλους. Καὶ δὴ ἀμφοτέραι αἱ πόλεις ἐθεμελίωσαν τὴν δύναμιν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἐνώσεως τῆς χώρας εἰς μίαν πολιτείαν,

ἐν ἀμφοτέραις δὲ ταῖς πολιτείαις ἡ κατάλυσις κυριαρχίας παρανόμου ἀπέβη ἀφετηρία νέου βίου.

Ὡς δ' ἐν Ἀθήναις, οὕτω καὶ παρὰ τοῖς Θηβαίοις πρὸς ἐπιτυχῇ ἐκτέλεσιν τῆς νέας ἐντολῆς ἔγεινεν αἰσθητὴ ἐπιβλητικὴ ἀνάγκη ποικίλης καὶ ἀνωτέρας παιδεύσεως· ὡς δ' αἱ Ἀθηναὶ παρέλαβον τὰ σπέρματα τῆς νέας παιδεύσεως ἀπὸ τῶν νήσων καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οὕτως αἱ Θῆβαι ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἀμφοτέραι δ' αἱ πόλεις ἠναγκάσθησαν νὰ παγιώσωσι δι' ἀγώνων τὴν ἀρτιγενῆ ἐλευθερίαν καὶ τὴν πρὸς αὐτὴν συνδεομένην πνευματικὴν ἐπίδοσιν, καὶ δὴ τὸ πρῶτον δι' ἀγῶνος ἀναγκαίας ἀμύνης ἐναντίον ἀποπειρῶν πρὸς ἐπιβολὴν νέου ἐπ' αὐτὰς τυραννικοῦ ζυγοῦ. Τὰ Λεσκτρα ὑπῆρξαν ὁ Μαραθῶν τῶν Θηβαίων. Ὁ δὲ ἀμυντικὸς πόλεμος ἤγαγεν εἰς πόλεμον ἐπιθετικόν, ἐπειδὴ ἀσφάλεια πραγματικὴ ἡδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ μόνον ἂν ὁ ἐχθρὸς ἐδιώκετο ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χώρᾳ καὶ ἂν ἡλευθεροῦντο μὲν καὶ οἱ ἄλλοι ὑπ' αὐτοῦ πιεζόμενοι Ἕλληνες, αὐτὸς δὲ καθίστατο ἀνίσχυρος πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ καταθλιπτικοῦ αὐτοῦ προγράμματος. Αἱ δὲ Θῆβαι ἀπέβησαν, καθ' ἃ καὶ αἱ Ἀθηναὶ, ὑπέρμαχοι τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους, ἀγωνιζόμεναι κατὰ τοῦ ἐγωιστικοῦ καὶ βιαίου δεσποτισμοῦ τοῦ πιέζοντος τὴν Ἑλλάδα. Κατὰ τοῦτο δὲ καὶ μόνον ὑπῆρξαν δυστυχέστεροι οἱ Θηβαῖοι, ὅτι ἠναγκάσθησαν νὰ παλαίσωσι πάντοτ' ἐναντίον ὁμοφύλων, ἐν ᾧ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπ' ἐναντίας ἠτύχησαν νὰ δοξασθῶσι κατὰ τοὺς λαμπροὺς χρόνους ἀγῶνος ἐθνικοῦ ἐναντίον πολεμίων βαρβάρων.

Ὅταν μικραὶ πολιτεῖαι ἐξέρχωνται τοῦ στενοῦ αὐτῶν κύκλου, ὅπως ἀναλάβωσι μεγάλας ἐντολάς, τοῦτο δύναται νὰ ἐπιτύχῃ μόνον ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν ἐνίων ἀνδρῶν ὑπερεχόντων τῶν συμπολιτῶν διὰ τῆς δυνάμεως τῆς θελήσεως καὶ τῆς πνευματικῆς εὐφυίας. Αἱ δὲ Θῆβαι εἶχον ἐν τῷ χρόνῳ τῆς ἀνυψώσεως αὐτῶν οὐκ ὀλίγους μεγαλόφρονας ἄνδρας δυναμένους νὰ θυσιάσωσι τὰ πάντα πρὸς ἐπιτέλεσιν μεγάλων σκοπῶν· ἀλλὰ τὸ ὅλον αὐτῶν μεγαλεῖον ἡρείδετο ἐπὶ δύο ἀνδρῶν ὑπερόχων, εἰς οὓς ἐπεβάλλετο

νὰ ἐπιτελέσωσιν αὐτοὶ μόνοι πάνθ' ὅσα παρέσχον εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν πατρίδα πλεῖστοι ὅσοι ἔξοχοι Ἀθηναῖοι πολιτευταί. Καὶ ὁ μὲν Πελοπίδας ὑπῆρξεν ὁ πρόμαχος καὶ ἑξαρχος τῆς μεγαλοπραγίας ἥρως ὁ δίκην ἄλλου Μιλτιάδου καὶ Κίμωνος συντελέσας μετὰ μεγίστης δραστηριότητος τὰ ἐν ἀρχῇ ἐπιβαλλόμενα ἔργα, ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας ὁ ὀξυδερκέστερος πολιτευτὴς ὁ διατάξας τὰ κατ' αὐτὴν τὴν πολιτείαν καὶ κατὰ σχέδιον ἐσκεμμένον ἰθύνας τὰ κατὰ τὰς ἐξωτερικὰς αὐτῆς σχέσεις· καὶ κατέβαλε μὲν τὰ θεμέλια τῆς ἀρχῆς αὐτῆς, καθ' ἃ ἔπραξαν τοῦτο ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστείδης ἐν Ἀθήναις, διетήρησε δὲ αὐτὴν ἐφ' ὅρου ζωῆς διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ ἰδίου πνεύματος δίκην ἄλλου Περικλέους. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δυσκόλως εὐρίσκονται ἐν τῇ ὅλῃ ἐλληνικῇ ἱστορίᾳ δύο πολιτευταὶ ἔχοντες παρ' ὅλας τὰς διαφορὰς τοῦ χαρακτηῖρος καὶ κατὰ τὸν ἐξωτερικὸν βίον τοιαύτην πρὸς ἀλλήλους ὁμοιότητα ὡς πρὸς τοὺς σκοποὺς αὐτῶν καὶ τὰς τύχας καὶ οὕτως ἰσότημοι ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα ὅσον ὁ Περικλῆς καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας.

Ἀμφοτέρων τῶν ἀνδρῶν τούτων ἡ δύναμις ἐστηρίζετο πρὸ πάντων εἰς τὴν μεγάλην καὶ πολυμερῆ ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος· τὸ δὲ παρέχον εἰς αὐτοὺς τὴν πνευματικὴν ὑπεροχὴν ἦτο ἡ καθ' ὅλου αὐτοὺς κατέχουσα καὶ ἐξευγενίζουσα ἀγάπη τῆς μαθήσεως. «Αἱ Θῆβαι ἠὺδαιμόνησαν, λέγει ὁ ῥήτωρ Ἀλκιδάμας, εὐθύς ὡς οἱ φιλόσοφοι ἔγειναν προστάται αὐτῶν»¹.

Εὐρίσκομεν κατὰ ταῦτα καὶ ἐν Θήβαις ἐν μέσῳ τῆς δημοκρατικῆς πολιτείας ἀριστοκρατικὴν τινα ἡγεσίαν, μοναρχίαν τινα τοῦ πνευματικῶς πρώτου ἀνδρός. Καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἡγεῖται τῆς ἰδίας πόλεως, ἀπολαύων τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ δήμου, ὡς στρατηγὸς ἐκλεγόμενος καὶ πάλιν καθ' ἕκαστον ἔτος· ἀλλ' οὐχ ἥττον ὑπέστη καὶ αὐτὸς, καθ' ἃ ὁ Περικλῆς, τὰ ἐπακόλουθα τῆς ἀστασίας τῶν συμπολιτῶν καὶ τὰς ἐπιθέσεις τῆς ἀντιθέτου φατρίας, ἥτις ὑπελάμβανε προσβαλλομένην τὴν ὑπὸ τοῦ δημοκρα-

¹ Παρ' Ἀριστοτέλει ἐν Ῥητορικῇ II, 23· καὶ Θέβησιν ἄμα οἱ προστάται φιλόσοφοι ἐγένοντο καὶ εὐδαιμόνησεν ἡ πόλις.

τικοῦ πολιτεύματος παρεχομένην ἰσότητα. Ἄνδρες, οἷος ὁ Μενε-
κλείδας¹, ἐπέχουσι τὴν θέσιν τοῦ Κλέωνος. Ἀλλὰ μετ' ἀδιαφο-
ρίας μεγαθύμου ἠνέχθη καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀπάσας τὰς ἐπιθέ-
σεις καὶ ἀποδοκιμασίας· εἶχε δὲ τὴν εὐχαρίστησιν νὰ βλέπῃ, ὅτι
ἢ ἀφοσίωσις τῶν συμπολιτῶν ἀπεδίδετο εἰς αὐτὸν συνεχῶς καὶ
πάλιν ὡς εἰς ἄνδρα τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, καὶ ἔμεινε πιστὴ εἰς αὐ-
τὸν μέχρι θανάτου. Ὑπῆρξε δὲ, καθ' ἃ καὶ ὁ Περικλῆς, ὡς στρα-
τηγὸς εὐτυχὴς πάντοτε ἐν ἀπάσαις ταῖς κυριωτέραις στρατείαις,
ἐπειδὴ κατῴρθονε καθ' ὅμοιον πρὸς ἐκεῖνον τρόπον νὰ συνδυάζῃ
τὴν μεγίστην σύνεσιν πρὸς τὴν μάλιστ' ἀκάματον δραστηριότητα,
καὶ ἰδίως ἐπειδὴ εἶχε τὴν δεξιότητα νὰ ἐξευγενίσῃ καὶ ἐξυψόνῃ διὰ
τοῦ πνεύματος αὐτοῦ τοὺς ὑπ' αὐτὸν τασσομένους. Καὶ ἐδίδαξε
μὲν αὐτοὺς, καθ' ἃ ὁ Περικλῆς τοὺς Ἀθηναίους, τὴν ἀπόρριψιν
δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων², συνείθισε δὲ αὐτοὺς εἰς τὴν ἀπο-
φυγὴν στασιαστικοῦ μίσους καὶ σκαίᾳς βιαιοπραγίας. Ἐλαττου-
μένης δὲ τῆς ἐπ' αὐτοὺς ἐπιδράσεως τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ἐπανε-
πιπτον καὶ πάλιν εἰς τὰς ἀρχαίας κακίας, καὶ εἰς τοιοῦτους χρό-
νους ἀνέρχονται αἱ πράξεις ἐκεῖναι αἱ ἐπενεγκοῦσαι εἰς αὐτοὺς
ὄνειδος καὶ βλάβην, οἷα ἢ πρὸς τὰς ἀρχαῖκας πόλεις ἐπιδειχθεῖσα
παρ' αὐτῶν παρασπονδία³ καὶ ἢ ὡμὴ καταστροφή τοῦ Ὀρχομε-
νοῦ. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἐπαμεινώνδου ὑπῆρξαν οἱ Βοιωτοὶ ἄλλοι ἄν-
θρωποι, ἀποβαλόντες μὲν τὴν ἀρχαίαν σκαιότητα, δαμάσαντες
δὲ τὴν ἀγριότητα αὐτῶν καὶ ἐμπάθειαν. Ἄνδρες δὲ τοιαύτης τυ-
χόντες ἐπιδράσεως δὲν δύνανται ὡς ἐξ αὐτῆς αὐτῶν τῆς φύσεως
νὰ πληρωθῶσι. Διὸ καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας, καθ' ἃ ὁ Περικλῆς,
δὲν ἔτυχε διαδόχων, καὶ αὐτοῦ δὲ ὁ θάνατος ὑπῆρξε τὸ πέρας
ἱστορικῆς περιόδου, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπανέλθῃ.

Καὶ ὁ μὲν Ἀθηναῖος πολιτευτὴς ἀπεμονώθη ἕνεκα τοῦ λοι-
μοῦ, ὅστις ἀφῆρπασε τοὺς λογάδας τῆς ἀρχαιοτέρας γενεᾶς·

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 535.

² Διοδώρου Σικελιώτου XV, 53.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 571.

ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας ὑπῆρξε πάντοτε ἀπομεμονωμένος. Ἀληθῶς δὲ αὕτη ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως ἡ μεγάλη διαφορὰ ἐν τῇ δράσει τῶν δύο πολιτευτῶν, ὅτι ἡ μὲν πόλις τοῦ Περικλέους εἶχεν ὠριμᾶσαι κατὰ μικρὸν καὶ ἐξ ἑαυτῆς, ὅπως ἀναδειχθῇ ἀνταξία τῶν ἀξιώσεων αὐτοῦ, αἱ δὲ Θῆβαι ἠναγκάσθησαν νάναπληρώσωσιν ἐν προθεσμίᾳ βραχεῖα τὰ μεληθέντα ἐπὶ χρόνους μακροὺς. Διὰ τοῦτο δὲ ἀφ' ἐνὸς ὁ μὲν Ἐπαμεινώνδας εἶνε καθ' ἑαυτὸν ἔτι θαυμασιώτερος καὶ ἡ μὲν ἐπιβολὴ αὐτοῦ ἐπιφαίνεται ἔτι δαιμονιώτερα, ἡ δὲ δύναμις αὐτοῦ ἡρωικώτερα, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ μεγαλεῖον τῶν Θηβῶν ἐμποιεῖ εἰς ἡμᾶς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἐντύπωσιν αἰφνιδίας ἐμφανίσεως, τὴν αἴσθησιν σπουδῆς τινος, ἥς δὲν ἀναμένομεν μόνιμον τὴν ἐπιτυχίαν, ὑπερεντάσεώς τινος τῶν δυνάμεων, εἰς ἣν ἔμελλεν ἀναγκαιῶς νὰ ἐπακολουθήσῃ πολὺ μείζων παράλυσις αὐτῶν. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Περικλῆς παρ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ὑπεροχὴν εἶνε κατ' οὐσίαν αὐτοφυὲς γέννημα τῆς ἀττικῆς παιδείσεως, ὁ Ἐπαμεινώνδας ἦτο οἷον εἰς ἑνὸς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ πατρίδι, οὐδ' ἠθέλησέ ποτε νὰ εἶνε Θηβαῖος καθ' ἣν ἔννοιαν ὁ Περικλῆς ἐκαυχᾶτο, ὅτι ἦτο Ἀθηναῖος. Πολὺ δὲ μᾶλλον σκοπὸς τοῦ βίου τοῦ Ἐπαμεινώνδου ὑπῆρξε νὰ εἶνε τέλειος Ἕλλην, καὶ τὸ πολιτικὸν δὲ πρόγραμμα ὅπερ ἐπεδίωξεν ὑπῆρξεν ἡ εἰς τοὺς συμπολίτας εἰσαγωγὴ τοῦ ἀληθοῦς ἐλληνισμοῦ τοῦ συνισταμένου εἰς τὴν πολιτικὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἀγάπην τῆς σοφίας¹.

Δι' αὐτὸν δ' ἐκεῖνον ἡ φιλοσοφία ὑπῆρξε δύναμις μεταπλάσας αὐτὸν χωρὶς νάποξενώσῃ τοῦ γνησίου χαρακτῆρος τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Καὶ κατ' αὐτὴν δὲ τὴν ἐσχάτην ὥραν τοῦ βίου, ὅτ' ἐχάρη ἐπὶ τῇ διασώσει τῆς ἀσπίδος, ἐπεδείχθη γνήσιος Ἕλλην. Οὕτω δ' ἐθεώρησεν ἀπὸ γνησίας ἐλληνικῆς ἀπόψεως καὶ τὸν πόλεμον πρὸς τὴν Σπάρτην καὶ τὰς Ἀθήνας ὡς ἀγῶνά τινα ἀμίλλης διεξαγόμενον χάριν τῆς τιμῆς τῆς ἡγεμονίας ἐν Ἑλλάδι, τιμῆς, ἥτις μόνον διὰ πνευματικῆς ὑπεροχῆς ἠδύνατο νὰ κτηθῇ δικαίως.

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XV, 87. Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην ἀντιτάσσεται δὲ von Stern [Geschichte des spartanischen und thebanischen Hegemonie] σ. 244, ὅστις

Ὁ ἄγων ἦτο ἀναπόφευκτος καὶ εἶχεν ἀποβῆ ἔθνικόν καθῆκον, ἐπειδὴ ἡ κυριαρχία τῆς Σπάρτης εἶχε μεταβληθῇ εἰς τυραννίδα ἀτιμάζουσαν τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος. Ἀλλὰ καθ' ὅλον τοῦτον τὸν ἄγων α Ἐπαμεινώνδας οὐδέποτε ἀπηρνήθη τὴν ἐλληνικὴν φιλοπατρίαν, οὐδὲ παρεσύρθη ὑπὸ τῶν συμφερόντων τῆς πατρῖου πόλεως ἐν ᾧ βαθμῷ ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Περικλῆς. Ἐνεκα δὲ τῆς πραότητος αὐτοῦ πρὸς τὴν Σπάρτην ἔτυχε πικροτάτων ἐπιθέσεων παρὰ τῶν συμπολιτῶν, οὐδὲ ἡδυνήθη ποτὲ νὰ λησμονήσῃ, ὅτι ὁ ἀντίπαλος ἦτο ὅπωςδὴποτε ὁμόφυλος. Διὰ τοῦτο δ' ἀπέφυγεν ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν τὰς αἰματηρὰς μάχας, ἅπασαι δ' αὐτοῦ αἰστρατεῖαι ἐν τῇ Πελοποννήσῳ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ δὲν προεκλήθησαν ἐκ φιλοδοξίας ἢ ἐπιθυμίας ἐκδικήσεως, ἀλλ' ἔνεκα λόγων ὠρισμένων καὶ λίαν ἐπιβλητικῶν. Οὐδ' ἐσκέφθη ἄλλως ποτὲ νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὴν Σπάρτην, τοῦθ' ὅπερ ἡ Σπάρτη ἐσκόπει περὶ τῶν Θηβῶν· ἤθελε δὲ μόνον νὰ καταστήσῃ ἀνίσχυρον τὴν πρὸς τὸ ἔθνος ἐχθρικῶς φερομένην πόλιν. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον μετεχειρίσθη τὰ εὐγενέστατα τῶν μέσων, ἰδίως ὡς οἰκιστὴς πόλεων.

Ἐν δὲ ταῖς πόλεσιν εἶχον ὠριμάσει ἅπαντα ἐκεῖνα δι' ὧν οἱ Ἕλληνες διεκρίνοντο ὑπερόχως ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐθνῶν· διὰ τοῦτο δὲ ὁ διοικισμὸς τῶν πόλεων ἦτο ἡ μεγίστη ἀτίμωσις καὶ ἡ τραχυτάτη βιαιοπραγία ἣν ἡδύνατο νὰ ὑποστῇ φύλον ἐλληνικόν. Ἀλλ' ἡ Σπάρτη ἔνεκα τοῦ κατέχοντος αὐτὴν ἐγωισμοῦ δὲν ὤκνει νὰ ἐνισχύῃ τὴν ἰδίαν ἀρχὴν διὰ διαλύσεως πόλεων συμφικισμένων ἢ τῆς παρακωλύσεως συνοικισμοῦ, ἅτε καθ' ὅλου δυναμένη μόνον νὰ λαμβάνῃ καὶ ὅχι νὰ δίδῃ, μόνον νὰ κωλύῃ καὶ ὅχι νὰ προάγῃ. Ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας ἀπ' ἐναντίας ἐπεδίωξε καὶ ἐν τούτῳ γνήσιον ἐλληνικὸν πρόγραμμα, θεωρήσας καθῆκον αὐτοῦ τὴν ἀνάστασιν

ὡς μόνον πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἀποδέχεται τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀρχῆς τῆς Βοιωτίας ἐπὶ σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα. Ἐρεῖται δὲ, τοῦτο ἰσχυριζόμενος, ἐπὶ τοῦ *Ξενοφώντος* (Ἑλλην. VII, 5, 18) λέγοντος· εἰ δὲ ἀποθάνοι, καλὴν τὴν τελευτὴν ἡγήσατο ἔσεσθαι πειρωμένῳ τῇ πατρίδι ἀρχὴν Πελοποννήσου καταλιπεῖν.

πόλεων κατεστραμμένων, τὴν ἐπικούρησιν ἀνέβδων πολιτειῶν πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἀνεξαρτησίας καὶ τὴν δημιουργίαν νέων κέντρων ἱστορικοῦ βίου. Δὲν ἐσκέφθη δὲ νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς Ἑλληνας νὰ συναποτελέσωσι μίαν καὶ μόνην πολιτείαν, ἀπ' ἐναντίας δ' ἐτιμώρησε τοὺς Λακεδαιμονίους δεινότατα, καταστήσας τὸ καθ' ἑαυτὸν ἀληθῆ τὴν παρ' ἐκείνων κηρυχθεῖσαν αὐτονομίαν τῶν ἐλληνίδων πόλεων, ἥτις ἐν τῷ στόματι αὐτῶν εἶχεν ἀποδοῆ φράσις ἀπατηλῇ, καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης ἀνορθώσας μὲν τὴν Μεσσηνίαν, ἀναδείξας δὲ ἀνεξάρτητον τὴν νότιον Ἀρκαδίαν. Μετὰ δὲ τὴν παρὰ τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἀπὸ τοῦ σπαρτιατικοῦ ζυγοῦ ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐλληνίδων πόλεων σκοπὸς τῆς φιλοπατρίας αὐτοῦ ὡς Βοιωτοῦ ὑπῆρξε τὸ νὰ ἀναδείξῃ τὴν πάτριον πόλιν ἀξίαν καὶ ἱκανὴν ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τῶν ἐλευθέρων συμμαχίδων πόλεων καὶ ἐπιτελέσῃ τὰ βαρέα καθήκοντα τῆς τιμητικῆς ταύτης ἐντολῆς μετὰ μείζονος δικαιοσύνης τῆς ἐπιδειχθείσης πρότερον παρὰ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν.

Ἔνεκα δὲ τῆς δυσχερείας πρὸς ἐκτέλεσιν ταύτης τῆς ἐντολῆς μετεχειρίσθη πᾶν μέτρον ἐπιτρεπόμενον, ὅπως ἀνυψώσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς πατρίου πόλεως. Διὸ συνῆψε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον σχέσεις πρὸς τοὺς Δελφοὺς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν Περσίαν· τὴν δὲ πρὸς τὴν Περσίαν προσπέλασιν ἐπεχείρησε μετ' ἀφιλοκερδείας μείζονος ἢ ὅτι εἶχον πράξει πρὸ αὐτοῦ ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθηναί, ἐπειδὴ δὲν δύναται νὰ ποδευχθῇ, ὅτι ἐπωφθαλμίαςεν εἰς τὸν περσικὸν χρυσόν. Καὶ ὅμως αὐτὸ ἐκεῖνο, ἐφ' ᾧ οὐδεὶς εἶχε χολωθῇ κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων, δὲν συνεχωρήθη εἰς τοὺς Θηβαίους, ἀπασῶν δὲ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν εἶπερ τις καὶ ἄλλη αὕτη δὲν ἤγαγεν εἰς καλόν. Καὶ εἶνε μὲν πάντως ὀδυνηρὸν νὰ βλέπωμεν ἄνδρας οἵτινες ἐνεφοροῦντο τοιαύτης ἐθνικῆς ὑπερηφανείας ἐνισχύοντας διὰ γραμμάτων τοῦ μεγάλου βασιλέως τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι· ἀλλ' ὅμως τὰ τοιαῦτα διαβήματα εἶχον ἐπιβληθῇ ἔνεκα τῆς ἐνεργείας τῶν ἀντιπάλων, τὸ δὲ ὄνειδος τῆς τοιαύτης διαγωγῆς

βαρύνει τὰς πόλεις ἐκεῖνας αἵτινες εἶχον ἀγάγει τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν τοιαύτην ἐξάρτησιν ἀπὸ τῆς ξένης.

Κατὰ πόσον δὲ θὰ ἤθελε κατορθώσει ὁ Ἐπαμεινώνδας νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τοὺς Θηβαίους μόνιμον ἡγεμονίαν ἐν Ἑλλάδι, δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν. Ἐπεσεν ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, εἰς ὃ αἱ πρὸς τὸ πρόγραμμ' αὐτοῦ ἀντιστρατευόμεναι πόλεις εἶχον καλέσει τὰς τελευταίας αὐτῶν δυνάμεις. Ἡ δ' Ἑλλὰς ἔκειτο ἐξηντλημένη πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, καὶ ἡ συμμαχία τῶν Θηβῶν ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ μεσσηνιακοῦ κόλπου μέχρι τῆς Μακεδονίας, περιελάμβανε δὲ ἤδη καὶ τὰς πρῶτας τῶν ναυτικῶν πόλεων τοῦ Αἰγαίου. Τίς δὲ θὰ ἤθελε νάντισταθῇ εἰς τὴν καθολικὴν εἰρήνην ἣν ἔμελλε νὰ κηρύξῃ ἐπ' ὀνόματι τῶν Θηβῶν;

Κατὰ ταῦτα ἤκιστα πάντων τῶν πολιτευτῶν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν τὸν Ἐπαμεινώνδαν ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας. Τὸ δὲ μεγαλεῖον αὐτοῦ ἔγκειται εἰς τοῦτο, ὅτι ἀπὸ παιδῶν ἐπεδίωξεν ἀπαύστως νὰποθῇ παρὰ τοῖς συμπολίταις τὸ πρότυπον ἐλληνικῆς ἀρετῆς καὶ ὅτι οὐδεμία ποτὲ δυσχέρεια καὶ οὐδεμία παραγνώρισις παρεπλάνησαν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ σκοπομένου καὶ ἤγαγον αὐτὸν εἰς τὴν διὰ ῥυπαρῶν μέσων βεβήλωσιν σκοπῶν εὐγενῶν. Ἄγνός καὶ παντὸς ἐγωισμοῦ ἀπηλλαγμένος, πάντοτε ὅμοιος πρὸς ἑαυτὸν διήγαγε τὸν πολυκύμαντον βίον καὶ ἀντέστη εἰς ἅπαντας τοὺς πειρασμοὺς στρατιωτικῆς ἐπιτυχίας πρωτοφανοῦς καὶ ἀπάσας τὰς δοκιμασίας καὶ τὰς δυσπραγίας. Καὶ ὑπερφηφάνως μὲν ἀπέκρουσε τὰς προτάσεις τοῦ τυράννου Ἰάσονος, ὅστις μεγάλως ἐγλίχετο νὰ καταστήσῃ αὐτὸν συμπράκτορα τῶν σχεδίων αὐτοῦ¹, ἔζησε δ' ἐν πτωχείᾳ ἐκούσίᾳ, μίαν μόνην ἐπιζητῶν χαρὰν, τὴν παρεχομένην ὑπὸ τῆς πιστῆς ἐκπληρώσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ βίου, ἣς εἶχε βαθυτάτην συναίσθησιν, καὶ ὑπὸ τῆς μετὰ τῶν φίλων ἀναστροφῆς.

Ἡ φιλία ἦτο παρὰ τοῖς Ἑλλησι καὶ ιδίως τοῖς Πυθαγορείοις

¹ Πλουτάρχου Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου 14. [Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 551].

οὐ μόνον κόσμημα τοῦ βίου καὶ ἀγαθὸν πολύτιμον, ἀλλ' ἀρετὴ ἥς ἄνευ δὲν ἠδύναντο νὰ φαντασθῶσιν ἀληθῆ ἀνθρώπινον βίον. Τῆς δὲ γνησίας ἐλληνικῆς ταύτης γνώμης οὐδεὶς ἀντελήφθη βαθύτερον, οὐδ' ἐφήρμοσεν αὐτὴν τρανότερον τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ὅστις τὴν ἀδελφικὴν οἰκειότητα ἀπάντων τῶν ὁμοφρονούντων ἐθεώρει κυριώτατον μέσον πρὸς ἀνύψωσιν τῆς πατρίου πόλεως εἰς ἀνωτέραν βαθμίδα παιδεύσεως καὶ δυνάμεως καὶ ἐντὸς τοῦ μεγαλειτέρου κύκλου τῶν φίλων συναπετέλεσε μετὰ τοῦ πιστοῦ Πελοπίδου φιλικὸν ζεῦγος, οἷον οὔτε πρότερον οὔτε κατόπιν εἶδε τὸ Ἑλληνικόν. Ἀνεπίφθονοι ἴσταντο πλησίον ἀλλήλων, μετὰ πίστεως ἀδιάρρηκτου, συμπληροῦντες καὶ συμπροάγοντες ἀλλήλους ἐν τῇ ἐκτέλει τῆς κοινῆς ἐντολῆς. Ὁ δὲ Πελοπίδας ἀνεστρέφετο καὶ ἐπικοινωνεῖ πρὸς τὸν κόσμον, πρὸς τοὺς ἀνθρώπους μᾶλλον τοῦ σοβαρωτέρου καὶ χαλεπωτέρου Ἐπαμεινώνδου, ἦτο δὲ δημοφιλέστερος ἐκείνου, καὶ διὰ τοῦτο βεβαίως εἰργάσθη δραστηρίως, ὅπως διαδώσῃ εἰς εὐρυτέρους κύκλους τὴν προσήκουσαν ἐκτίμησιν τοῦ φίλου. Καὶ ἐν μὲν τῇ τολμηρᾷ ἐπιθέσει ἐναντίον τῶν τυράννων ὑπῆρξε πρόδρομος αὐτοῦ, ἔπειτα δὲ προσεχώρησεν ὅλως εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ φίλου καὶ ὑπετάχθη μετὰ μετριοφροσύνης ἐπεράστου εἰς τὸ ἀνώτερον ἐκείνου πνεῦμα. Ὑπῆρξεν ὁ ἀνὴρ τῶν ἔργων ὁ μετὰ χαρμοσύνου πεποιθήσεως βοηθῶν εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ιδεῶν τοῦ Ἐπαμεινώνδου.

Καὶ αἱ μὲν ἀνεπαρκεῖς μαρτυρίαι τῶν ἀρχαίων διδάσκουσιν ἡμᾶς μόνα τὰ κατὰ τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιτυχίας τῆς πολιτείας τῶν Θεβαίων. Ἀλλ' ὁ θαυμασμὸς ἡμῶν ἤθελε πάντως αὐξήσῃ, ἂν ἠδυνάμεθα νὰ ἐπισκοπήσωμεν τὴν δρᾶσιν τῶν δύο φίλων ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς πόλεως καὶ τὰς δυσχερείας αἱ εὐρέθησαν ἐν τῇ ἀνάγκῃ νὰ ὑπερνικήσωσιν ἐν αὐτῇ. Ὁ Ἐπαμεινώνδας δὲν ὑπῆρξε μόνον ὁ δημιουργὸς στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ, ἀλλ' ἐπέδειξε τὸ ἐφευρετικὸν τοῦ νοῦ καὶ ἐν τούτῳ, ὅτι κατώρθωσεν ἐν τῇ μικρᾷ καὶ οὐτ' ἐξ ἐμπορίου οὐτ' ἐκ τεχνῶν πλουσίᾳ χώρα νὰ ἐξέυρῃ τὰ

μέσα ἐκεῖνα, ἅτινα ἐξήρκουν πρὸς συντήρησιν στρατιᾶς ἀξίας μεγάλης πόλεως καὶ πολεμικοῦ στόλου.

Προσιδίωθη δὲ ἀπάσας τὰς γονίμους ιδέας προγενεστέρων πολιτειῶν, καὶ ἰδίως ἀπέβλεπεν εὐλόγως εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὡς πρότυπα καὶ ὡς ἀναγκαίους προδρόμους. Πράγματι ἐπωφελήθη μὲν χάριν τῆς πατρίου πόλεως τὰς προόδους τῆς ὀπλομαχητικῆς καὶ τῆς στρατηγίας τὰς ὀφειλομένας εἰς τὸν Ξενοφῶντα, τὸν Χαβρίαν καὶ τὸν Ἰφικράτην, καὶ τούτου αἱ ἐπιτυχίαι ἐνεθάρρυναν αὐτὸν, ὅπως ἐπόμενος εἰς τὸ παράδειγμ' αὐτοῦ διασπᾶσθαι τὰ στενὰ τοῦ ἰσθμοῦ χάριν προσβολῆς τῶν Λακεδαιμονίων ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ¹. ἐδιδάχθη δὲ παρὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ ὅτι τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἡγεμονίας ἐν Ἑλλάδι μόνον κατὰ θάλασσαν ἡδύνατο νὰ κριθῇ, ὁμοίως δὲ ἀπεδέχθη καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν ἰδρυτῶν τῆς νέας τῶν Ἀθηναίων κατὰ θάλασσαν ἀρχῆς ἐκεῖνην, καθ' ἣν οἱ ἔχοντες τὴν ἡγεμονίαν ὤφειλον νὰ εὐλαβῶνται τὰ ἐπιχώρια πολιτεύματα τῶν συμμάχων². Διὰ ταῦτα δὲ ἀντετάχθη ἐπιμονώτατα εἰς ἀκάθεκτον διάδοσιν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, οἷαν ἤθελον οἱ Θηβαῖοι δημαγωγοί. Τέλος δὲ ὁ Ἐπαμεινώνδας εἶπερ τις καὶ ἄλλος τῶν ἐν Ἑλλάδι πολιτευθέντων ἔβη ἐπὶ τὰ ἔγχη τῶν Ἀθηναίων καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐθεώρησε τὴν δημοσίαν προστασίαν τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης ὡς κυριώτατον καθήκον πάσης ἐλληνικῆς πόλεως ἐχούσης τὴν ἀξίωσιν νὰ ἡγῇται τῶν Ἑλλήνων.

Εἰργάσθη δὲ αὐτὸς τὸ κατὰ δύναμιν, ὅπως εἰσαγάγῃ τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὰς Θήβας, καὶ δὴ οὐ μόνον ὡς πνευματικὴν διατριβὴν καλλιεργουμένην ἐν κύκλῳ ἐπιλέκτων ἀνδρῶν, ἀλλ' ὡς δύναμιν ἀνωτέρως ἐπιγνώσεως ὑψόνουσαν καὶ καθαίρουσαν τὰ πλήρη. Ἡ δὲ δημοσία ῥητορεία ἔγεινεν ἐν Θήβαις ἐπιχώριος συγχρόνως μετὰ τῆς παλινρθώσεως τῆς δημοκρατίας, καὶ οὐ μόνον ὁ Ἐπαμεινώνδας αὐτὸς ἀνεδείχθη τελείως ἰσότιμος πρὸς

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 355.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 448.

τοὺς πρώτους ρήτορας τῶν Ἀθηνῶν, ιδίως δὲ τὸν Καλλίστρατον, κατὰ τὴν ἐπιτυχῇ ἀγγίνοιαν, ἀλλὰ καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ ἐδιδάχθησαν, καθ' ἃ ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς εἰς τὰ Σοῦσα πρεσβείας, ἐν χρόνῳ θαυμασίως βραχεῖ νὰ ὑπεραμύνωνται τῶν συμφερόντων τῶν Θηβῶν μετὰ δυνάμεως, δεξιότητος καὶ ἀξιοπρεπείας παραλλήλως πρὸς τὰς ἄλλας πόλεις, αἵτινες εὕρισκοντο ἀπὸ χρόνου μακροῦ ἐν σχέσεσιν ἐξωτερικαῖς.

Ἐν πᾶσι τοῖς κλάδοις ἀπεδείχθη πνευματικὴ κίνησις, σθεναρὰ ἐπίδοσις χάριν ἐπανορθώσεως τῆς ἀμελείας τοῦ παρελθόντος. Καὶ ὁ μὲν Ἀναξίς καὶ ὁ Διονυσόδωρος ἔγραψαν τὴν ἱστορίαν τῆς Βοιωτίας¹. Τῶν δὲ τεχνῶν ἔτυχεν ἐπιτυχοὺς ἀναπτύξεως ιδίως ἡ γραφικὴ. Ὁ δὲ Ἀριστείδης ὑπῆρξεν ὁ ἀρχηγὸς βοιωτικοῦ ἐργαστηρίου γραφικῆς, ἀκμάζοντος περὶ τοὺς χρόνους τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Θηβῶν καὶ διακρινομένου διὰ τὴν σεμνὴν καὶ εὐπρεπῆ τεχνοτροπίαν καὶ διὰ βαθεῖαν καὶ σαφεῇ ἅμα παράστασιν ἡθικῶν ἐννοιῶν καὶ διὰ τοῦτο ἀξιωθέντος φήμης πανελληνίου².

Τῆς δὲ ἀρχιτεκτονικῆς τῶν χρόνων ἐκείνων τιμιώτατον δείγμα παρέχουσι τὰ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων καλῶς σωζόμενα λείψανα τῶν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἐπαμεινώνδου κτισθέντων τειχῶν τῆς Μεσσήνης, ἅτινα εἶνε λαμπρὰ πρότυπα μεγαλοπράγμονος τειχοδομίας³. Ὁ περίβολος τῶν τειχῶν εἶνε ὠκοδομημένος ἐκ μεγάλων ὀγκολίθων, οἷτινες, ὄντες ἐνιαχοῦ πολύγωνοι, ἀφῆθησαν ἀκατέργαστοι πρὸς τὰ ἔξω, ἀλλὰ προσηρμύσθησαν λίαν ἀκριβῶς πρὸς ἀλλήλους καὶ ἐλειάνθησαν ἐπιμελῶς ἐν τοῖς ἄκροις⁴. Οὕτω δὲ συνδυάζεται κατὰ τρόπον ιδιόρρυθμον ὁ χαρακτήρ τοῦ ὀχυροῦ μετὰ τῶν προσόντων τῆς χάριτος καὶ τῆς γλαφυρίας.

¹ Ἰδε τὰ ποσπάσματα τῶν Βοιωτῶν ἱστοριογράφων παρὰ C. Müller (Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 84).

² Brunn Geschichte der griechischen Künstler [ἐκδ. β' Τόμ. Β' σ. 107 κ. ἐ. 115 κ. ἐ.], Schuchhardt Nikomachos σ. 7. Περὶ δὲ τοῦ Ἀριστείδου ἰδίᾳ ἴδε Diltthey ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XXV σ. 151. XXVI σ. 283 καὶ Ulrichs ἀδελφὸν Τόμ. XXV σ. 507.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 531.

⁴ Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 139.

Καὶ ἡ γλυπτικὴ δ' ἐπεχωρίασεν ἐν Θήβαις. Ἄλλως δὲ ἤδη ἡ πρώτη συμπλησίσις τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Θηβῶν ἐπεσπραγίσθη ὑπὸ τῆς τέχνης διὰ τῆς ἐν τῷ Ἡρακλείῳ τῶν Θηβῶν ἀναθέσεως ἀγάλματος ποιηθέντος ὑπὸ τοῦ Ἀλκαμένους¹. Ἐν δὲ τοῖς χρόνοις τοῦ κορινθιακοῦ πολέμου ὑφίστατο ἤδη ἐν Θήβαις ἄξιον λόγου ἐργαστήριον χαλκοτυπίας. Εἰς τὸ ἐργαστήριον δὲ τοῦτο τάσσονται ὁ Ὑπατόδωρος καὶ ὁ Ἀριστογείτων, οἵτινες ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς παρὰ τὴν Οἰνὸν μάχης² ἰδρυσαν ἐν Δελφοῖς χάριν τῶν Ἀργείων ἀγάλματα παριστάνοντα τοὺς συμμάχους τοῦ Πολυνείκους καὶ τοὺς ἐπιγόνους³. Διὰ ταχείας δὲ προόδου ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τοῦ ἀρχαϊσμοῦ, ὅστις εἶχε διατηρηθῇ ἐν τε τῇ τέχνῃ καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ καὶ γραφῇ τῆς Βοιωτίας. Ἐκάλεσαν δ' εἰς τὰς Θήβας τοὺς γλύπτας τοῦ νεωτέρου ἄττικοῦ ἐργαστηρίου. Καὶ τοῦ μὲν Σκόπα ἔργον ἦτο ἡ Ἀθηνᾶ ἡ ἰδρυμένη κατὰ τὴν εἰσόδον τοῦ Ἰσμηνίου τῶν Θηβῶν μετὰ τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ ποιηθέντος ὑπὸ τοῦ Φειδίου⁴, ὁ δὲ Πραξιτέλης ἐκόσμησε δι' ἀγαλμάτων τοὺς ἀετοὺς τοῦ Ἡρακλείου⁵. Καὶ ταῦτα διότι, καθ' ἃ ἐν Ἀθήναις, οὕτω καὶ ἐν Θήβαις, μετὰ τοὺς ἐνδόξους ἀγῶνας διεκοσμήθησαν μετὰ νέας εὐπρεπείας τὰ ἱερὰ τῆς πόλεως, καὶ δὴ ἰδίως τὸ τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ γενάρχου Ἡρακλέους. Εἰς δὲ τὴν Πρόμαχον Ἀθηνᾶν τοῦ Φειδίου ἀνταπεκρίνετο ὁ Πρόμαχος Ἡρακλῆς τῶν Θηβαίων, καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν Θηβῶν ὑφούτο τὸ ἱερὸν τῆς Εὐκλείας Ἀρτέμιδος, ἐν ᾧ ὑπῆρχε τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς, πεποιημένον ὑπὸ τοῦ Σκόπα, καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι νίκην ἐτίμησαν τὴν αὐτὴν θεάν⁶. Πολλὰ

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 83.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Δ' σ. 303.

³ Πausanίου X, 10, 3. Brunn [Geschichte der griechischen Künstler εκδ. β' Τόμ. Α' σ. 205].

⁴ Πausanίου IX, 10, 2.

⁵ Πausanίου IX, 11, 4. Περὶ δὲ τῶν εἰς Θήβας ἐλθόντων ξένων τεχνιτῶν ἴδε Ulrichs Skopas σ. 71 κ. ἑ.

⁶ Πausanίου IX, 17, 1.

δὲ καὶ ἄλλα ἔν τε τῇ πόλει καὶ ἐπὶ τῆς Καδμείας πάντως τοῦτο μὲν ἐξετέλεσε, τοῦτο δ' ἐμελέτησεν ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἐπειδὴ ἐπέδωκεν, εἰ καὶ μετὰ συνέσεως καὶ τινος ἐπιφυλάξεως, τὴν εἰς τὰς Θήβας μετάδοσιν τῆς αἰγλῆς τῶν Ἀθηναίων τοῦ Περικλέους. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ λέγεται, ὅτι εἶπεν εἰς τοὺς συμπολίτας, ὅτι, ἂν ᾗθελον νὰ εἶνε οἱ πρῶτοι ἐν Ἑλλάδι, ἔδει νὰ μετενέγκωσι τὰ Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν εἰσοδὸν τῆς Καδμείας¹.

Ἀλλ' ὅμως τὸ μεγαλεῖον τῶν Θηβῶν δὲν ὑπῆρξε μόνον ἀπήχισις προγενεστέρων χρόνων, ἀλλὰ παρὰ τὴν βραχεῖαν αὐτοῦ διάρκειαν ἔσχεν ἰδίαν ἀξίαν καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον διὰ τὸ μέλλον.

Διὰ τοῦ Ἐπαμεινώνδου αἱ Θῆβαι ἀπέβησαν ισότιμοι πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων ὡς ἐστία προγράμματος ἐλευθερίας καὶ ἐθνισμοῦ. Οὕτω δὲ κατωρθώθη, ὅπως αἱ δύο πόλεις δυνηθῶσι νὰ συμπράξωσιν ἐν τῷ μέλλοντι ἀγῶνι ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἔποψιν ὁ Ἐπαμεινώνδας ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τοῦ Δημοσθένους. Ἀλλὰ καὶ τῶν Μακεδόνων βασιλέων ὑπῆρξε πρόδρομος ἐν τοῖς εὐγενεστάτοις καὶ ἀξιολογωτάτοις αὐτῶν ἔργοις, ἐπειδὴ ἔδειξε πῶς ὁ νικητὴς δύναται νὰ ἐπωφεληται τὰς νίκας χάριν ἔργων εἰρηνικῶν, πῶς δύναται ἐν χώραις πιεζομέναις καὶ παρ' ἀγρόταις νὰ ἐξεγείρῃ νέαν ζωὴν καὶ διὰ τῆς κτίσεως πόλεων νὰ ἰδρῦῃ εἰς αἰὲ μνημεῖα εὐεργετικὴν ἔχοντα τὴν ἐπίδρασιν. Ἄν δὲ ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ὁ Ἐπαμεινώνδας διὰ μέσων μικρῶν καὶ ἐν χρόνῳ βραχυτάτῳ ἔκτισε τὴν Μαντίνειαν, τὴν Μεσσήνην, τὴν Μεγάλην πόλιν, ἣ συνετέλεσε νὰ κτισθῶσιν, ὅτι καὶ εἰς ἄλλας πόλεις, οἷον εἰς τὴν Κορώνην, ἤγαγε Θηβαίους ἀποίκους, δὲν θὰ διαμφισβητήσωμεν εἰς αὐτὸν τὴν τιμὴν, ὅτι

¹ *Διοσίου* Περὶ τῆς παραπροσέας 105. Ἐπαμεινώνδας εἶπε διαρρηδὴν ἐν τῷ πλήθει τῶν Θηβαίων, ὡς δεῖ τὰ τῆς Ἀθηναίων ἀκροπόλεως προπύλαια μετενεγκεῖν εἰς τὴν προστασίαν τῆς Καδμείας. Περὶ δὲ τῶν νόμων τῶν εἰς τὰς τέχνας ἀναφερομένων ἐν Θῆβαις ἴδε *Αἰλιανοῦ* Ποικίλην Ἱστορίαν IV, 4.

ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τῆς βασιλικῆς τέχνης τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὡς οἰκιστῶν πόλεων.

Ἄλλ' ἐκεῖνος ὑπῆρξε καὶ ὁ διὰ τῆς διαδόσεως ἑλληνικῶν ἠθῶν εὐρύνας τὰ στενὰ ὅρια τῆς πατρίου χώρας καὶ καταστήσας τὰ ἔθνη τοῦ βορρᾶ συμμέτοχα τῶν ἑλληνικῶν τυχῶν. Ἀντε-προσώπευε δὲ καθ' ἑαυτὸν τὴν ιδέαν ἑλληνισμοῦ ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τοπικῶν συμπτώσεων καὶ ὑπερυψουμένου ἐλευθέρως τῆς διαφορᾶς τῶν πολιτειῶν καὶ τῶν φύλων. Καὶ μέχρι μὲν ἐκείνου τοῦ χρόνου ἡ Ἑλλάς εἶχε πολιτευτάς οἵτινες ἦσαν μεγάλοι Ἀθηναῖοι ἢ μεγάλοι Σπαρτιῆται, ἀλλὰ παρὰ τῷ Ἑπαμεινώνδῃ ἐκλείπει ὁ τοπικὸς ἐκεῖνος χαρακτηρισμός. Ἦτο δὲ πρῶτον Ἕλληνας καὶ ἔπειτα Θηβαῖος, καὶ παρεσκεύασεν οὕτω τὴν ἀντίληψιν ἐκείνην, καθ' ἣν ὁ ἑλληνισμὸς ἐθεωρεῖτο ἀγαθὸν πνευματικόν, ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς γεννήσεως, καὶ τοιαύτη εἶνε ἡ ἀντίληψις τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων [οἵτινες διὰ τοῦτο ἐκλήθησαν παρὰ τῶν νεωτέρων χρόνοι τοῦ Ἑλληνισμοῦ]¹.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἑλληνικὸς χαρακτήρ παρουσιάζεται παρὰ τῷ Ἑπαμεινώνδῃ ἐλευθερώτερος καὶ μᾶλλον πεπολιτισμένος ἢ παρὰ τοῖς προτέροις πολιτικοῖς ἡγέταις τῆς Ἑλλάδος, διὰ τοῦτο ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος κατενόηθη μᾶλλον ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων. Ἡδυνήθησαν εὐκολώτερον νὰ ἐμπνευσθῶσιν ἐξ αὐτοῦ, καὶ ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ ἠδυνήθη νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον ἀπανταχοῦ ἔνθα ὤκουν Ἕλληνες ἢ φιλέλληνες. Διὰ τοῦτο δὲ ἡ ἀνάμνησις αὐτοῦ ἐξῆρε καὶ παρεμύθει τοὺς ἄνδρας τοὺς ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις πειραθέντας νὰ συντηρήσωσι τὴν τιμὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὸν Φιλοποίμενα καὶ τὸν Πολύδιον, καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις δὲ οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων ἐξετιμήθη ὅσον ὁ Ἑπαμεινώνδας².

¹ [Ἑλληνισμὸν (Hellenismus) ἐκάλεσεν ὁ Droysen τὴν ἀλεξανδρινὴν περίοδον. Ἴδε καὶ Ἰω. Πανταζίδου Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Μετάφρασιν τῆς Ἱστορίας τῶν Διαδόχων].

² Ἴδε περὶ τοῦ πρὸς τὸν Ἑπαμεινώνδαν θαυμασμοῦ τοῦ Ἀράτου *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Ἀράτου 19, τοῦ Τιμολέοντος *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Τιμολέοντος 36, τοῦ Φιλοποίμενος *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Φιλοποίμενος 3, τοῦ Πολυδίου *Πολύδιον* VI, 43. Πρὸς Schäfer ἐν τῷ Philologus Τόμ. XXIII, σ. 658. Καθ' ὅλου δὲ στερούμεθα τοῦ Ἐφόρου, οὗ ἡ

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, θὰ ἦτο ἔγκλημα νὰ χαρακτηρισθῇ ἡ δρᾶσις αὐτοῦ ὡς ἄσκοπος καὶ τὸ πρόγραμμ' αὐτοῦ ὡς ναυαγῆσαν. Ἀληθῶς συνετέλεσε τὰ μέγιστα νὰ πλουτίσῃ τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν δι' ἰδεωδῶν ὑψηλῶν καὶ ἐχόντων ἀθάνατον τὴν ἀξίαν. Κατέχει δ' ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ θέσιν ὑπέροχον, εἰ καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ ἐπιτυχίαι τῆς δράσεως αὐτοῦ συνεξέλιπον πάραυτα μετὰ τῆς τελευταίας αὐτοῦ πνοῆς.

Μετ' ἀμηχανίας ὀδυνηρᾶς εἶχεν ἀναμείνει ἡ Ἑλλάς σύμπασα τὴν μάχην τῆς Μαντινείας. Τοσαῦται δυνάμεις οὐδέποτε εἶχον ἀντιμετρηθῇ πρὸς ἀλλήλας μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἀγῶνι περὶ τῆς ἡγεμονίας. Τώρα δ' ἐφρόνουν, ὅτι ἔμελλον πάντως νὰ κριθῶσι τὰ πάντα. Καὶ ἐνίκησαν μὲν ἐν τῇ μάχῃ αἱ Θῆβαι, ἀλλ' ὑπῆρξε νίκη ἄνευ νικητῶν καὶ δὲν ὑπῆρχεν ἔπαθλον πρὸς διανομὴν Ἐγίνωσκον δὲ μόνον, ὅτι ἡ Σπάρτη εἶχεν ἀποβάλλει τὴν ἡγεμονίαν διὰ παντὸς καὶ ὅτι αἱ Θῆβαι δὲν ἔμελλον νὰ διατηρήσωσιν αὐτήν.

Ἱστορία ὡς ἐξουχότατον κεφάλαιον θὰ περιείχε βεβαίως τὴν παράστασιν τῶν κατὰ τὸν Ἐπαμεινώνδαν.

Назвено бібліотека
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
імені І. І. МЕЧНИКОВА

1948

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова